Digitized by Google

6
M
1

Digitized by Google

6.27.M.41

Digitized by Google

Digitized by Google

IOANNIS MARIANAE HISPANI

E Societate Iesu

HISTORIÆ De Rebus Hispaniæ

LIBRI XXX.

Cum INDICE *copioso, & explicatione vocum obscuriorum.*

Cum Priuilegio S. Cæs. Maiest. & permissu Superiorum.

MOGVNTIÆ,

Typis Balthasaris Lippii, impensis heredum Andreæ Wecheli.

Anno MDCV.

COMMISSIONE ... PER LE BIBLIOTECHE ROMA
BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Facultas imprimendi.

Stephanus Hojeda Visitator Societatis Iesu in prouincia Toletana, potestate speciali facta à nostro patre Generali Claudio Aquauiua, do facultatem vt imprimantur libri triginta quos de Rebus Hispaniæ composuit P. Ioannes Mariana eiusdem Societatis, quippe approbatos prius à viris doctis & grauibus ex eodem nostro ordine. In cuius rei fidem has litteras dedi meo nomine subscriptas, & mei officii sigillo munitas. Madriti in collegio nostro, quarto Nonas Decembris M. D. Lxxxxviij.

STEPHANVS HOJEDA VISITATOR

LIBER.

Hic legit vt discat: rigido is me vellicat vngue.
Præsta (namque potes) laus ea maior erit.

A

AD PHILIPPVM II.

Hiſpaniæ Regem Catholicum

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Auctoris Præfatio.

QVOD noſtri homines expetebant, externi conuitio efflagitabant, Philippe Rex Maxime, ſub tuo feliciſsimo imperio præſtitum eſt. Annales de rebus Hiſpaniæ Latina lingua confectos in publicum damus, exemplo nationum aliarum vno volumine comprehenſos. ſic orbem terrarum vnius tabulæ anguſtiis includimus aliquanto detrimẽto magnitudinis, nulla veritatis iniuria. ſed in ea tamẽ breuitate res maxime nobiles, bellaq; ſępe pleniori narratione explicãtur: non ſecus atq; ex anguſtis ripis egreſſus amnis hibernis

inflatus aquis in patentes campos latè diffunditur reſtagnatque. multarum vigillarum magnique laboris opus: vtinam tam felix gratumque, quam pium debitumq; patriæ officium. Herculea planè audacia, quis neget? quis non videat? Sed ſcriptorum tamen in hoc genere penuria, argumenti nobilitas, otium, quod cõfecta Italica Gallicaque peregrinatione nonnullum Toleti ſuppetebat, ad ſcribendum impulit. & erat ſpes ſublata perficiendi, quæ de Theologia ſuperioribus annis inſtitueram, huic tempori quamuis, noſtræque vitæ rationibus magis accommodata commentaria. Dicendi arte & elegantia potiores multi ſint: rerum noſtrarum cognitione qui excellant, occurrant in Hiſpania paſsim. qui ad vtriuſque rei non.... ....facultatem, adiunxerit voluntatem ſtudiumque ingentes

labores tolerandi, quales hiſtorico ſubeundi ſunt, nulla præmiorum ſpe, exiguis in præſenti opibus, fortaſſe nullus exiſtat. Noſtrę ætatis Hiſpanis ſcriptoribus quibuſdam certe, comparari non volumus, non optamus. adiutos ab iis eſſe his annalibus conficiendis, quaſi parata materia, congeſtiſque ruderibus ſtructura faciliori, non negamus tamen: cum ſit ſordidi & humilis animi vſuram accepti fœnoris non ſoluere, vnde cenſus augeatur, nihil detrahatur certe de capite. & alioqui ſumpſiſſe fatendum eſt, ne ſilentiō ſurripuiſſe videamur. fortaſſe etiam iis ducibus aliquando erratum eſt, non ſine ſpe venię, cum alienis veſtigiis inſiſtamus. Veteres Hiſpanię hiſtorias euoluimus, excuſsimus veteres ſchedas monimenta antiquitatis, acceptas publice ex vetuſtis templorum tabulariis, ab

amicisque priuatim præstanti humanitate eruditioneque viris. Quæ prima lex est historiæ, veritatis in primis cura est habita: quæ lux maxima, temporibus designandis superstitiosè sæpe sudatum est. Arabum annos cum nostris annis exacta ratione cōparauimus primi, atq; exæquauimus. Locis, oppidis, fluuiis, montib. vetera nomina reddidimus. Nō vnius partis sed vniuersæ Hispaniæ res gestas scribendas suscepimus fusius pressiusue, vt se cuiusque nationis monumenta dedere: neque reipublicæ casus, sed vti erat necesse, ecclesiæ etiā vicissitudines explicuimus. cum prouentu singula, an vano conatu, nostrū diiudicare non est: ne lector quidē facilè statuat. tēpus aperiet iudex, testisq; syncerus, obtrectatione & inuidia sublata. A primis temporib ad auorum ętatē narratio progreditur, cum Maurorum impe-

Digitized by Google

um euersum est in Hispania. recentiora contrectare ausi non sumus, multorũ offensione vitãda: præsertim leui gratia operę pretioq;, cũ multa in vtraq; lingua monimẽta de reb. postea gestis extarent. Feliciorib. ingeniis via patefacta est & cãpus, vbi eruditionẽ iactẽt, Hispanię res maiori copia elegantiaq; sermonis illustrẽt. Nobis cœpisse sit satis: aliosq; prouocasse fructus erit, multo maximus, siue ad scribendũ denuo, siue ad castigandũ nostra. Synceris tantũ animis fiat, & sine cõtentionis studio, vti viros decet memores humanitatis. Nã in tãta rerũ sylua nunquã offendere miraculi instar esset. Locorũ propria ac familiarũ externaq; adeo considerabũt alii accuratiꝰ; si monuerint quod in rẽ sit, nõ sine gratia emẽdabitur. si quid temerè præteriisse, aut nõ satis explicasse videbimur, docti facile & libenter sentẽtiam cõmutabimus. Ex inuidia & malignitate ni-

hil plane detractum eſt, nihil affictũ. Tenuitatem ingenii noſtri, imbecillitatẽque cognoſcimus. Hiſtorię cõſcribendæ quãta ſit difficultas, ſi initio eſſet ignoratũ, vſus docuit. infirmã valetudinẽ, quid attinet excuſare, niſi ad confeſsionẽ culpæ ipſo ſupra vires conatu ſuſceptę? Tuo quidẽ, Rex, auguſto nomini hos labores conſecramus, lucidã tuo capiti gemmã, nulla neq; ſpe, neq; ambitione mala inducti. ſed humanitas ſingularis inuitauit: & rerum quæ in vniuerſa Hiſpania cõtigerunt explicatio, cui æquius adſcriberetur, quam adiecta nuper Luſitania Regum Hiſpaniæ feliciſſimo, latéq; fuſum imperiũ ad vtrunque cæli axem iiſdem quibus Solis curſus regionibus terminanti? Quod vt proprium fauſtumq; ſit, atq; nouis incrementis maius, dies noctesq; pro tua ſalute & incolumitate vota facimus.

AVCTOR.

Elbora me genuit, Compluti mystica cepi,
Romæ & Lutetiæ dogmata quæ docui.
Sed fractus cælo duro atque labore, Toletum
Conscripsi Hesperiæ tempora prisca redux.
Est Marianæ domus, Christi inter vita sodales,
Multiplicis sophiæ cultus, amica quies.
An dabit, extinctus tarda vt post fata quiescam,
Voluere bis septem qui mihi lustra dedit?

Ludouicus Guzman Præpositus Prouincialis Societatis Iesu in prouincia Toletana potestate ad id mihi facta à R. admodum Claudio Aquauiua, Præposito nostro Generali facultatem concedo, vt triginta libri de rebus Hispaniæ à Patre Ioanne Mariana compositi, & eiusdem societatis grauium doctorumq; virorum iudicio approbati typis denuo mandentur. In quorum fidem has litteras manu nostra subscriptas, & sigillo nostro munitas dedimus. Toleti die Iulii quincto anno millesimo sexcentesimo quarto.

Ludouicus Guzman.

INDEX NOMINA CONTINENS GENTIVM, VRBIVM, MONTIVM, FLVuiorum, honorum, magistratuum, instrumentorum in his libris, paulo obscuriora cum explicatione.

ACci, Guadix.
Actium promont. Cabo de *Figalo.*
Aenaria Insula Ischia.
Aerarii Præfectus; Tesorero.
Aerarium sacrum, La sacristia.
Aeris minuti duo millia, Dos mil marauedis.
Agatha, Agde aut Mompellier.
Albigenses, Albi in Gallia.
Allobroges, Sauoia.
Ambracius sinus, Golfo de Arta.
Anas flu. Guadiana.
Anagarum, Najara ciudad.
Andegauum, Angers.
Anicium, Puis vrbs Galliæ.
Antelatus, Adelantado.
Antuerpia, Anuers.
Apulia, Pulla in Italia.
Aquæ calidæ, Auria, Orense.
Aquæ Sextiæ, Aix in Gallia,
Aquitania, Guiena in Gallia.
Arausium, Oranges in Galis
Arcobriga, Arcos.
Areuaces, vbi nunc Vxama.
Argentarius mons, Mons Segura
Armorici, Bretanna.
Artabrum promont. Cabo de Sant Gian, o Aroca.
Asidonia, Medina Sidonia
Astigis, Ecija.
Astura flu. Estola.
Asturica, Astorga.
Atramenti flu. Rio de azige.
Auca, Oca.
Augustobriga, Villar del Pedroso. & Murus prope Agredam.
Aulicorum cohorti præfectus, Alcayde de los donceles.
Aurelia, Orliens.
Auria, Orense.
Ausa, siue Ausona, Vique.
Auspex nuptiarum, Padrino, Casamentero, el que vela alos desposados.
Austrasia, Lorena.

B.

BAEtica, Andalucia.
Bætis, Gaudalquiuir.
Baleares; Mallorca y Menorca.
Barcino, Barcelona.
Basti, Baca.
Bastitani, Comarca de Baza.
Belgæ aut Belgium, Flandria.
Bellouacum, Beauuais in Gallia.
Berones, vbi nunc Billorado.
Beturia, Estremadura.
Betulo, Badalona.
Bilbilis, Calataiud, aut prope.
Bituricæ, Burges in Gallia.

Bletisa,

Bletisa, Ledesma.
Bracara, Braga.
Brigantinus portus, la Corunna
Brioca, Brihuega.
Brutij, Calabriæ pars in Italia.
Butracum, Buytrago.
Burdigala, Burdeaux in Aquitania.

C.

CAEmentitius paries, qui fit ex lapide rudi.
Cæsarianum, Xerez.
Cadurci, Cahors in Gallia.
Cæsaraugusta, Zaragoça.
Calatauuba, Calatayud.
Calæcia, Galicia.
Calones, Forrageros, gastadores.
Calpe, monte donde esta Gibraltar.
Cameracum, Cambray.
Cantabria, Viscaya.
Caraca, Guadalajara.
Carcuuium, Caracuel.
Carnotum, Chartres in Gallia.
Carpetani, el Reyno de Toledo.
Carteia, Tarifa.
Carthago noua, seu Spartaria, Cartagena.
Castra Cæcilia, Caceres.
Castra Iulia, Trugillo.
Castulonensis saltus, Nauas de Tolosa.
Catantianum, Catanzaro in Calabria.
Cauca, Coca.
Caucoliberis, Colibre.
Cauillonum, Xalon in Gallia.
Caunus mons, Moncayo.
Ceretani, Cerdania.
Chalybs, Rio de Palma en Portugal.
Charidemum promont. Cabo de Gatas.
Citerior Castella, Castilla la nueua.
Clunia, Coruñana.
Comes stabuli, Condestable.
Complutum, Alcala de Henares.
Consaburo, Consuegra.
Contestani, Prouincia, vbi nunc Murcia.
Conuenæ, Cominges in Gallia.
Cyanea vestis, Morada, Azul.

D.

DAnia, Denamarcha.
Dardanarius, Regaton.
Dertusa, Tortosa.
Dianium, Denia.
Diris deuouere, excommunicare.
Dominæ, & Donniæ, Dueñas.
Durius, Duero.

E.

EBusus, Iuiza.
Ecclesia, Iniesta.
Edetani, pars citerioris Hispaniæ, vbi nunc Valentia.
Egabrum, Cabra.
Egelaste, Iniesta,
Egita & melius Idigita, la ciudad de Guardia Port.
Elepla, Niebla.
Eliocroca, Lorca.
Enipontum, Isbruch in Germania.
Equitum Magister, Condestable.
Ericis portus, Lerice aut portus Finus in ora Genuensi.
Exiliensis Dominicus, S. Domingo de Silos.

F.

S. Facundi monasterium aut oppidum, Sahagun.
Fenarius flu. Henares.
Formaceus paries, quẽ nos tapias dicim⁹.
Fossæ Marianæ in ora Galliæ Narbonensis, Aguas muertas.
Fucinus lacus, Lago de Marso o de Tagliacozzo in Italia.

Fuxensis Comes, El Conde de Fox.

G.

Gadeis, & Gadira, Cadiz.
Gandauum, Gante in Belgis.
Garumna flu. la Garona.
Gegio, Gijon in Asturibus.
Glos, mariti, aut vxoris soror. nam fratria dicitur, quæ fratri meo nupsit. Vt in viris leuir dicitur frater vxoris, aut mariti sororius qui sororem meam duxit.
Genius, Angelus.
Gerunda, Girona.

H.

Hedui, Borgonna.
Helena, Luna.
Heraclea, Gibraltar.
Heluetij, Esguizaros.
Heluia, Ielues.
Hetæria, Societas, hermandad.
Hetruria, Toscana in Italia.
Hispalis, Seuilla.
Hondarribia, Fuenterrabia.
Hospitalarius Prior aut miles, Prior o cauallero de S. Iuan.
Hydrus, vntis, Otranto in Italia.

I.

Iacobus Didacus, Diegus idem
Idigita, Guardia ciudad de Portugal.
Idubeda, Montes Deoca.
Ilergetes, populi ad ripam Sicoris, vbi Ilerda est.
Ilicis, Elche, aut Alicante.
Ilipa, Penaflor, & Zalamea.
Iliberis, Colibre.
Illiberris siue Eliberris, Vrbs olim prope Granatam.
Illiturgis, Andujar.
Incibilis, Chelua.
Inducere decretum, Est delere, abrogare.
Insula Mediolanensis tractus
Iria Flauia, El Padron in Galecia.
Italica, Seuilla la vieja.
Institium sacrorum, interdictum.

L.

Lacetani, vbi nunc Iaca in Aragonia.
Lamecum. Lamego.
Laminitanus cãpus, Montielis cãpus.
Lauretanus portus, Laredo.
Lecestria, Alencastre.
Legatus, Embaxador, Nuncio tiniente, Alcalde mayor.
Legio. Leon.
Lemouicum, Limoges in Gallia.
Libellorũ Pontificiorũ magister, Datario.
Leptis, Tripolis in Africa.
Leuci, Lotaringiæ pars.
Ligeris flu. Louere.
Ligures, Genuenses.
Liris flu. El Garellano in Italia.
Lixæ, Forragaros, Gastadores.
Lotaringia, Lorena.
Lucania, Basilicata in Italia.
Lugdunum, Leon in Gallia.
Lucus, Lugo.
Lusitania, Portugal.

M.

Madritum, Madrid.
Magister equitum, Condestable.
Magister libellorũ Potificiorũ, Datario.
Malaca, Malaga.
Marchia, Mancha.
Mariani montes, Sierra Morena.
Maris præfectus, Almirante.
Marcomani, Moraui.
Marescalus, Antiquis legatus, Maestre de campo.
Martia, Marchena.

Marti-

Martinus & Nunnius idem.
Mediomatrices, Mez de Lorena.
Melaria. Bejer de la miel.
Melite, Malta.
Metator Castrorum, Maestre de campo, o Coronel.
Minius flu. Miño.
Mirobriga, Ciudad Rodrigo, alijs Capella.
Modius maior seu Medimnus, Fanega.
Monda flu. Mondego.
Morini, Pars Galliæ Belgicæ, vbi erat Taruana.

N.

NAnnetes. Nantes.
Nemausum. Nimes.
Neriũ promont. Cabo de finis terræ.
Nomina, Capita rationarij debitorumue dicta.
Neruij in Gallia Belgica, vbi nunc Tornacum.
Nortmannia, Normandia.
Numantia, vbi nunc Soria.

O.

OBulcum, Porcuna.
Octogesa, Mequinentia.
Olarso promont. Euenterauia.
Olga, las Huelgas.
Olisipo, Lisbona.
Onoua, Huelma.
Opta, Huete.
Oretani, Comarca de Almagro.
Orospeda, Conchæ, & Molinæ montes.
Osca, Huesca, & Huescar.

P.

PAaterniana, Pastrana.
Pax Augusta. Badaxoz.
Pax Iulia, Beja.
Pelendones, vbi nunc Agreda.
Peloponnesus, La Morea.
Peninsula Peniscola.
Petragorij, Perigus in Gallia.
Picenum, Marca de Ancona.
Pictauium, Potiers.
Pincia, Vallisoletum.
Pisorica flu. Pisuerga.
Pompelo, Pamplona.
Præstare, quod dicimus, Estar a cuenta de alguno.
Prætor, Corregidor.
Procurare, inter alia significat exarepi, depellere, remedium adhibere.
Pro magister, Comendador mayor.
Prouincia Phocaensis, Proenza.

Q.

QVadi, Austria.
Quadrans, Marauedi.
Quæstor, Contador, Pagador.

R.

REcuperator, Iudex delegatus.
Redemptor, Hisp. obligado, & destajero.
Religio inter alia scrupulus Delictum.
Regiæ Magister, aut procurator, hoc est Maiordomus.
Remigius & Ramirus idem.
Rhodanus flu. In Gallia Rone dictus.
Rhodope, Roses.
Rhotomagus, Ruan in Gallia.
Rhuteni, Rodes in Gallia.
Rocida vallis, Ronces valles.
Rubricatus flumen, Lobregat.
Rucones, Riuogia, Rioja.
Rulcino. Ruysellon.

S.

SAbora, Cannete.
Sacrũ promont. Cabo de Sant Vicẽte.
Saguntum, Monuiedro.
Salacia, Setubal, o Alcaçar de sal.

Salo flu. Xalon.
Saltus Vasconum, Ronncesualles
Sancti Emeterij portus, Sanctander.
Sanctillanius Marchio, Marques de Santillana.
Sarabis, Toro ciudad.
Sarmatia, Polonia.
Scalabis, Santaren.
Scrinio præfectus, Cancellarius.
Selambina, Salobrenna.
Sentica, Zamora ciudad.
Septimancæ, Simancas.
Septimania, Gasconia in Gallia
Seria, XereZ de Badajoz.
Sicoris flu. Segre.
Singilia, Antequera.
Singilis flu. Xenil.
Solorī portꝰ, Salu puerto de Tarragona.
Somona flu. Soma in Gallia.
Staberus flu. El rio de Segura.
Sucro, Xucar rio.
Suessetani, tractus cuius caput erat Sanguesa.

T.

TAbularium, Archiuo.
Tarbelli, pars Aquitaniæ, seu Guiene.
Tarraco, Tarragona.
Tartessus, Tariffa.
Tescua, Deserta, & aspera loca,
Tolones, AZudas.
Tornacum, Tornay.
Tritium, Najera.
Tucci, Martos.
Turones, Turonum, Turs in Gallia.
Turduli & Turdetani, Beticæ populi.
Tude, Tuy.
Turia flu. Gaudalauiar.
Turiaso, Taraçona.
Tuscia, Toscana.

V.

VAccæi, Pars Castellæ veteris.
Valeranica, Berlanga.
Varduli, Castellæ veteris pars.
Varea, Vera.
Vascones, Nauarra.
Vero flu. Huecar.
Velocasses, Vergassins, quorum caput est Gisors in Gallia.
Venetia in Britannia minori, Vannes.
Veromandui in Gallia, vbi Sanquintinū.
Vestini, Pars regni Neapolitani in Abruzzio.
Vmbria, Italiæ prouincia vbi Spoletum.
Vicus cuminarius, Sancta CruZ de laçarça.
Villenius, Marchio Villenæ.
Viruesca, Bruesca.
Vlterior Castella, Castilla la vieja.
Vrbicus flu. Oruiego.
Vrcesia, Veles.
Vrsao Osuna.
Vtrium Consarcinator, Odrero Botero.
Vxama, Osma.

X.

XAntones in Gallia, Xantoigne.

AVCTO-

AVCTORES QVOS HÆC HISTORIA sequitur, quique in ea citantur.

A

ADo Viennensis.
Aimoinus.
Alexāder Celesinus Abbas.
Alfonsi Magni Chronicon.
Alfonsi Sapientis historia generalis
Alfonsi II. historia generalis.
Alfonsus Palentinus.
Aluari Gometij aduersaria.
Albeldense Chronicon.
Ambrosius Morales.
Amianus Marcellinus.
Anacephalæosis.
Andreas Resendius.
Annales Galliæ.
Annius Viterbiensis.
Antonini Itinerarium.
D. Antoninus.
Antonius Nebrissensis.
Appianus Alexandrinus.
Arrianus.
Auctores historiæ Romanæ, nempe Spartianus, Lampridius & alij.
D. Augustinus.

B

BArtholomæus Facius.
Beatus & Heterius cōtra Elipandum.
D. Bernardus.
Bernardus Guido.
Berosus.
Biblia.
Bibliotheca Photii.
Biclarensis Abbas.
Bocatius.
Braulius.

C

CAEsaris cōmentaria.
Cassiodorus.
Chronica Regum Vuisigotthorum.
Cicero.
Cixila Archiepiscopus Toletanus.
Clemens Alexandrinus.
Colenucius.
Compostellana historia.
Concilia.
Conon ex Photio.
Cornelius Tacitus.
Q. Curtius.
Cyriacus Anconitanus.

D

DIeghi Castellæ Decani Tolet. Schedæ.
Diegus Henricus Castillio.
Diodorus Siculus
Dion.
Dionysius Halicarnassæus.
Directorium Inquisitorū.

E

EGinardus.
D. Eulogius.
Eusebius.
Eutropius.

F

FAbius Pictor.
Facellus in historia Sicula.
Fernandus Pulgarius.
Festus Pompeius.
Florianus Docampus.
Frāciscus Rades Andrada.
Frossartes.

G

GAribaius.
Gaufredus monachus.
Genebrardus.
Gomaræ historia.
Gregorius Turonensis.
Guillelmus Nangiacus.

H

HErodotus.
D Hieronymus.
Hieronymus Osorius.
Hildericus Gallus.
Hircius.
Hispalenses annales.
Historiæ seu Chronica peculiaria singulorū Castellæ Regum.

I

IAcobus Meierus.
Idatij Chronicon.
D. Illefonsus.
Iannes Leo.
Ioannes Margaitus.

Ioannes Turrecremata.
Ioannis Baptistæ Peresi.Episcopi Segorbiensis aduersaria.
Ionas Aurelianensis.
Iornandes.
Iosephus.
Iosephus Scaliger.
Isidorius Hispalensis.
Isidorus Pacensis.
D. Iulianus.
Iustinus.
Itinerarium ad Tamerlanem.
Iustinianus Imperator.

L.

Lactantius.
Laurentius Valla.
Lucanus.
Luuas Tudensis.
Lucillius.
Ludouici Pansani commẽtarius.
Ludouicus Marmor.
Luithprandus Ticinensis.

M.

Marianus Scotus.
Marineus Siculus,
Marlianus de antiqua Roma.
Mercatoris Chronica.
Michael Riccius.

N.

Nangiaci Chronica.
Nicephorus.
Nicolaus Sanderus.

O

Olympiodorus ex Photio.
Onuphrius.
Opsonator Eleonoræ Reginæ.
Ortelius.
Osorii historia.
Otho Frisingensis.

P.

Paulus Aemilius.
Paulus Diaconus.
Paulus Iouius.
Paulus Orosius.
Pelagius Ouetensis.
Petrarcha.
Petrus Cisterciensis.
Petrus Cluniacensis.
Petrus Martyr Alguerius.
Petrus Messias.
Philippus Comineus.
Photij Bibliotheca.
Platina.
Plinius uterque.
Plutarchus.
Polybius.
Polidorus Virgilius.
Pomponius Mela.
Prexanus contra Petrum Vxamensem.
Procopius.
Prosper Aquitanicus.
Ptolemeus.

R.

Radeuicus.
Rasis Arabs.
Raymundus Montanerius.
Rhegino Prumiensis.
Robertus Gaguinus.
Rodericus Sanctius Palentinus.
Rodericus Toletan' Præsul.
Rufus Festus Auienus.

S.

Sampyrus Asturicensis.
Samson Abbas.
Sextus Aurelius Victor.
Sextus Rurus.
Socrates.
Sidonius Apollinaris.
Sigebertus.
Solinus.
Sozomenus.
Strabo.
Suetonius.
Suidas.
Sulpitius Seuerus.

T.

Tertullianus.
Theodoretus.
Thomicus Catalaunicus historicus.
Thucydides.
Titus Liuius.
Toletani Annales.
Tonstatus Abulensis.
Trithemius.

V.

Valeriana historia.
Valerius Maximus.
Vasæi Chronica.
Victor Tunnensis.
Villanæus.
Vincentij speculum.
Vvitichindus.
Zonaras monachus.
Zoritæ Annales & indices.

IOAN-

IOANNIS MARIANÆ HISTORIÆ DE REBVS HISPANIÆ,

LIBER PRIMVS.

De Tubale, & Hispaniæ fertilitate.

CAP. I.

IAPHETI filius Tubal, mortaliũ primus in Hispaniam venit. sic magnorum virorum consentiẽs opinio est, eam orbis terrarũ partem alijs alio deductis colonijs, multis per late patentem prouinciam oppidis constitutis imperio, iusto moderatoq; tenuisse. Anno enim post diluuium terrarum generale iuxta veriorem computandi rationem centesimo trigesimo primo in omnes prouincias Adæ posteri dissipati sunt. Tentatæ Nembroto duce turris Babylonicæ ædificationis, spretique numinis ea scilicet merces fuit. sublato diuinitus sermonis commercio cum inter se non intelligerent homines, necessario terrarum orbis trifariam diuisus in trium filiorum Noe ius ditionemque concessit. Semo Asia omnis ab Euphrate versus orientem Solem Syriaque data est. Chami posteritas Babylonem, Arabias, Ægyptum, totamque Africam obtinuit. Iapheti familiæ Asiæ pars ad Septentriones obuersa à Tauro & Amano montibus, Europaque vniuersa obuenit. Alij Iapheti filij in alias regiones abierunt. Tubal autem quinta eius proles ad extremum Occasum ablegatus, Hispanorum gentem & regnum primis illis temporibus, rudique adhuc seculo, auspicato numine annuente atq; auctore in æternum ea in orbis parte cõstituit. Vnde excellentes bello paceque viri ab omni memoria prodierunt, bonorum omnium copia extitit. ampla ad scribendum materia ob rerum amplitudinem & varietatem. scriptorum tamen inopia, qui res Hispaniæ per se præclaras, litteris ipsi illustrarent. Prouocauit

hæc ipsa penuria quosdam quidem, vt poeticis fabulis quam incorruptæ historiæ propiora memoriæ propagarent: nos autem vt ingenio, & hac eruditionis tenuitate grauissimum scribendæ historiæ onus subiremus, magis vindicandæ ab iniuria veritatis studio; quam laudis spe præmijq;: quod neq; cupimus ab hominibus neque reddi poterit laboribus par quocunque tandem successu. Ergo de regionis natura, situ, linguis, moribus quædam initio dicenda sunt. Hispania terrarum plaga comparãda optimis, nulli cedit, neq; salubritate cæli, neque frugum omne genus vbertate, neq; metallorum gemmarumque copia, quibus ferme scatet. Non vt Africa violento Sole torretur, neque vt Gallia ventis, cæli rigore, humiditate terræ aerisque fatigatur, sed media inter vtranq;, verni caloris temperie, & tempestiuis sæpe imbribus geluque hyemis tempore fœcundatur: adeo vt ex Hispania non indigenis tantum, verum externis etiam remotisq; nationibus, ipsiq; Italię multarum rerum copia suppeditet. Omni enim materia affluit, cuicunque pretium aut vitæ necessitas fecit, aut humani ingenij vitium & ambitio conciliauit. Suaues imprimis arborum fructus sunt, vinearum viniq; nobilitas pręcipua: frumẽti, mellis, oleiq; copia: pecoris, saccari, bombycis, lanarumq; vis maxima: argenti & auri secturas habet: ferrariæ vbiq; occurrunt: sunt & speculares lapides, sunt & marmorum lapicidinæ, mira ludentis naturæ colorum varietate. Minij nulla regio feracior. Soli multiplex & varia natura: alibi multa arbor, alibi arboribus nudi montes agriq;. rari sæpe fontes, pingue solum, cum vigesimo trigesimoq; sæpe efficit, nonnunquam octogesimum excedit, sed rara ea felicitas agrorum est. Quæ mitiora sunt frugib. frumentoque seruiunt: cętera pabulo pecorum. Magnã Hispaniæ partem squalida siccitate loca, rupes horridæ & saxa tenent (nõnulla ea iniuria est) qua certe parte ad Septentrionem vergitur: Australia benigniora sunt, eximiaque felicitate conspicua. Maritimi piscatu abundant, cuius in Mediterraneis penuria est, propter maris longinquitatem, raris fluminibus, paucis paludibus & stagnis: nihil tamen otiosum, nihil sterile: quacunque parte frugum messis denegatur sparti copia funditur ad nauticos funes conficiendos, variosq; vitæ vsus. Equorum velocitas tanta est, vt ex ea re cõmento probabili vento gigni, apud exteras nationes veteresq; scriptores vulgatũ sit. Plinij etiam testimonio in extrema historia naturali, quacunq; ambitur mari, omnium terrarum optima & vberrima Hispania est secundum Italiam: cui ipsi læta cœli facie, atq; aeris nulla paludũ graui nebula infecti æquabili salubritate præstat: ac nisi per æstatem aliquãdo terræ ariditate, pluuiarumq; inopia laboraret, rebus omnibus ad victum cultumq; vitæ necessarijs, cæteras omnes prouincias Europæ atque Africæ absq; controuersia vinceret. Hoc quidem tempore propter Indicum commercium, quo ad orientis occidentisq; Solis oras, Hispanorum arma nostra & auorum ætate inuicta virtute penetrarunt, copijs omnibus, omneq; genus mercibus beata facile regionum omnium obtinet principatum. Inde auri, argenti, gemmarumq; vis immensa ac vix fidem factura, si ad numerum referatur, publice & priuatim nauigationibus anniuersarijs aduecta propitio cœlo, magno nostræ gentis splendore, famaque, aliarum nationum haud leui prouentu: ad quas ex nostris opibus fructus redit multo maximus.

Hispaniæ situs & ambitus.

CAP. II.

EXTREMA terrarum ad Solis occasum Hispania iacet, Gallia Pyrenæis montib. ab Africa angusto freto dirempta: corio bubulo similis figura (sic regionum descriptores aiunt) circunfuso vndique

dique mari: nisi quo latere Pyrenæos mõtes finem habet perpetuis iugis ab Oceano tendentes ad Mediterraneum mare, duobus promontorijs altero in Oceanum proiecto, cui Olarsoni nomen, altero in mare nostrum, cui olim à Veneris templo, nunc religione mutata à Cruce facta est appellatio. Ab hoc promontorio, vbi Gallia Narbonensis terminatur, ad extremas vsque Gaditani freti fauces, Hispaniæ latus vnum è quatuor præter Austrum Occasumque longissimo littorum tractu porrigitur ad Mediterraneũ mare leucas colligens ducẽtas & septuaginta (continent autẽ leucæ singulæ millia fere passuum quatuor) si quidem extima legentes littora totum spatium metiamur: alioqui breuius aliquanto iter est mari terraq;, si à promontoriis, vbi se mare flexu locorum insinuat, introrsus extrorsusve recedatur. Ad hoc Hispaniæ latus Illibertis in ora antiquæ Galliæ sita est, vetustate & portus commoditate aliquanto, quàm elegantia & ciuiũ frequẽtia hac tempestate nobilior. Post Veneris promontorium, quod Illiberri vicinum est, succedũt Lunarium, Ferraria siue Tenebrium promontoria, pari propemodum interuallo ab Iberi ostiis. Eo spacio Rubricati ostium est (quod hodie Lobregat dicitur) Barcino, Tarraco, Dertusa, atq; Saguntum, fidei constantia suaque ruina nobilis, Valentia, Sucronis (nimirũ Xucaris) ostium, Dianiũ. Sequitur promontorium Scombraria, propeq; noua Carthago, & lõgiori interuallo, quod ab acharis hodie, quarum iis locis magna copia est, nomen habet promontorium: & à Græcis olim quoniam ij lapides ad conciliãdam gratiam valere crediti sunt, Charidemum vocabatur. Succedit Almeria, quæ ex Abderæ ruinis creuisse creditur: alijs Vrci est in Bastetanis deinde Malaca, ac tandem ad freti angustias Heraclea siue Calpe à Calpe monte, cui imposita est. Mox Tartessus, nostris Tariffa, vnde totum fretũ Tartessiacum dictum est: & fortassis vtrumque nomen à Tharsis hoc est Carthagine vel Tuneto manauit, ob frequens quondam Pœnorum iis in locis commercium nouis, vt fit, appellationib. factis Herculeum fretũ vocitatum est, quod Hercules suscepta expeditione in Hispaniam, Calpemq; & Abylam montes vtrinq; freto impositos (Herculis colũnæ eæ sunt) magnis in mare iactis molib. exaggerans eas maris angustias arctasse obturareq; voluisse dicatur: quarum longitudo quindecim millia passuum efficit, latitudo, qua breuissimus traiectus est, vix septem. Sic certe Solinus ait. Idem Gaditanum fretum à Gadib. vocatum est, quæ insula fauces freti egressis ad dexteram in Oceano occurrit, à Pœnis deducta voce, quod vt Hispaniæ sepes (id enim Hebræis etiam Gheder est) obiecta marinis fluctibus esset: olim septingentis passibus à continenti diuulsa, ambituq; ducenta passuum millia numerans, nunc summa longitudine vix duodecim, ponteq; cum continente commissa. Ab extremis freti faucibus vsq; ad promontorium Nerium in Calæcia, quod hodie finis terræ dicitur, leucas ducentas viginti sex numerãt præternauigãtes. Nam Sancti Vincentij promontorium Sacrum è regione Pyrenæi montis positum longissimoq; ab illo Hispaniæ tractu dissitum, excurrensque in Oceanum littorum anfractus efficit longiores aliquanto quam essent recta progredientibus. In his Oceani littoribus Hispalis ad Bætim est, atque qua parte se Tagus in mare exonerat, vrbs Olisipo amplitudine, frequẽtia, cõmercioq; gentium externarum cum primis Europæ comparandæ: propeque Artabrum promontorium: vnde ad læuam Oceano Atlantico terminato, incipit ad dextram Oceanus Gallicus quemadmodum in mari infero (sic arbitror) Iberici & Balearici appellationes Iberus amnis secreuit. Latus Hispaniæ tertium

 Septen-

Septentriones inter & Caurum protensum leucas centum triginta quatuor patet, haud quaquam directis exæquatisq; littoribus, vt Pomponius Mela existimauit, sed maris recessibus, littorumque inæqualitate non minus quam reliqua castigatum sinuosumque. Portus insignes maxime Brigantinus, Lauretanus, Sanctique Emeterij (hi hodie portus Corũgna Laredius, Santanderiusque sunt) & fortassis Hispaniæ littorum sicut reliquarum prouinciarum vetus forma immutata est, alibi exesis vetustate, alibi noua materia exaggeratis congestisque montibus, ad veterũ descriptionũ terræ iniuriam, neque minorẽ denuo scribentium difficultatem naturæ inconstantia comparatum. Pyrenæi montis (quod quartũ Hispaniæ latus) longitudo Hispaniam versus incuruata aliquantum est: atque præter Ortũ Septentrionemq; porrecta ab Oceano ad Mediterraneum mare octoginta leucas continet: Iustino sexcenta millia passuum, numeris proculdubio iniuria temporis vitiatis. & ex altissimo Cantabrię monte, cui à D. Hadriano nomen, despectum in vtrumque mare esse memorãt, quibus ea parte iter est: nisi oculorum ludibria pro vera specie venditantur.

Præcipui Hispaniæ montes & flumina.
CAP. III.

CAntabros inter & Vascones ad Rocidam vallem, Gallorum procerum nobilem clade, quo tempore Carolus Imperator cognomento Magnus irrumpere in Hispaniam cõnatus est montes ex Pyrenæi iugis præcisi rectaque in Occasum delati, Cantabris Asturibusque ad dexteram Septentrionem versus relictis, Calæcosque medios secantes Nerium promontorium, quod longissime procurrit in mare, in extrema Hispania constituunt. Citramontanorumque appellationem ab Vltramontanis vulgo in Hispania secernunt. Ex his montibus Idubeda mons versus Austrum ad Iberi fontes in Pelendonibus deriuatur: (saltum Aucensem hodie vocant ab Auca vrbe veteri, cuius ad Villamfrancam vigesimo supra Burgos milliari vestigia monstrantur) & per Viruescam Arenacosque, vbi Orbionis cacumina surgunt, neque procul Cauno, qui hodie Moncaius est. Bilbilim, Darocamque præteruectus mare Mediterraneum attingit non procul Dertusa vrbe, vnde extremæ eius montis partes hodie etiam nomen habent. Dertusæ montes dicti. Iberum amnem contra quam reliqui insigniores Hispaniæ faciunt, ad Occasum ire Idubeda mons prohibet, duobus ostiis sese confundentem mari Mediterraneo. Paulo infra Caunum ex Idubeda emissus Orospeda mollibus initio iugis vix assurgere videatur: sensim tamen sese efferens vlteriusque progressus Molinæ primum montes erigit, Conchæ deinde: vbi Sucronem ad læuam, ad dextram Tagum emittit. Inde Consaburonis seu Cõsuegræ montibus constitutis & in campis Laminitantis Anæ fontes enixius, ad Alcarassum, Seguramque procedens in diuersas partes mariaque diuersa Taderem (hic hodie Segura fluuius est) Bætimque in saltu Tigensi non longe à Calorla oppido fundit, ab Anæ fontibus remotum amplius centum millibus passuum. vnde in duo brachia scissus parte vna è regione Murciæ factus ad Murgim hoc est Muxacram mareque terminatur, relictis ad occasum Bastetanis à Basta vrbe, quæ hodie Baza est, ad ortum vero Contestanis veteris Hispaniæ populis. parte altera versus Malacam porrectus, & Illiberritanis iugis sese annectens, vltra Calpam vtraq; Tartessum, tanta procurrit auiditate, vt penetrato mari fretiq; angustiis tãtũ non obturatis, Africæ complexum nõ semel appetere videatur. Ex Orospeda

prope

prope Alcarassum Mariani montes (nostris Serramorena) surgunt. quorum radices perpetuo ferme vsque ad Oceanum Bætis ad læuam alluit, ab Illiturgi Bæticam mediam secans Cordubam, Italiam, atq; Hispalim præterlabens demum in Oceanum euoluitur ad oppidum, quod antiquis Luciferi templum erat, vno nunc ostio, olim duobus, quando Nebrissa & Asta ab antiquis in Bætis æstuariis ponebantur, à quo modo octonis passuum millibus remotæ sunt. Non procul ab origine Orospedæ propeq; Caurium è media camporum vastitate atque planicie montes alij oriri quidem videntur, cæterum in Pyrenæi brachiis quibus vniuersa innectitur Hispania, numerandos esse nemini dubium est, tametsi initio vix assurgere viderentur, nisi aquarũ diuortia facerent, Duriiq; cursum in Pelendonibus exorti non obscure Meridiem vsq; ad Numantiam appetentem, recta ad occasum auerterent. Horum mõtium apud veteres scriptores neq; nomẽ ac ne mentionem quidem inuenio: nunc numerosis nominibus atq; nouis identidem & ferme à vicinis ciuitatibus insignes per Numantiam, Segobiam, Abulãque, Castellã (vt mox dicemus) latissimã inter Hispaniæ prouincias, in veterem nouamque secernunt. præterq; Caurium & Placentiam Tagi ductum, quo ad læuam alluuntur, sequentes, Portugaliam in duas ferme æquas partes secant. ad oppidum Sintram demum Tagro monti viginti octo millibus passuum ad Septentrionem ab Olisipone vrbe impositum, occiduum Oceanũ attingunt, desinũtq; promontorio in mari constituto, cui Artabro apud Solinũ quidẽ certe nomẽ est.

Hispaniæ tum vetus tum recentior diuisio.

CAP. IV.

VETVS Hispania in tres partes diuisa est, Lusitaniam, Bæticam, atq; Tarraconensem. Lusitani extremam Hispaniam ad Oceanum occiduum obtinebant, Durio ad Septentrionem, ad Austrum Ana fluminibus comprehensi: atq; à Durij parte ea, quæ è regione Septimãcarum est. linea ducta ad Tagi pontem, cui ab Archiepiscopo appellatio est indita, vsq; ad Oretanos Anæq; ripam ab Hispania Tarraconensi secreti sunt Abulã, Caurium, Placentiæ agrum, Castra Iulia, Salmanticam, aliasq; Castellæ nostra ætate contributas vrbes & oppida suo ambitu cõtinebant. Bætici sequebantur Ana flumine atq; vtroq; mari tribus ex lateribus cincti vsq; ad Murgim: quod oppidũ prope Charidemum promontorium situm erat, & hoc tempore Muxacra esse creditur. vnde ad finẽ Castulonis supra Emeritam vsq; ad Oretanos, vbi Almagrum est lautũ municipiũ, ducta linea extremus Bæticæ limes ad Solis ortũ cõstituebatur. Quidquid vero terrarũ in Hispania relictũ est, à Tarracone Scipionũ colonia nobilissima, vbi Imperij Romani sedes diu fuit, vnde iura dari populis, belli pacisque consilia prodire moris erat, Tarraconensis Hispaniæ nomen tulit. Hãc Isidorus Hispaniæ partem Hadriani seu Constantini Magni apud Sex. Rufum diuisionem secutus, in Tarraconensem, Carthaginẽsem, Calæciãq; nulla finium certa designatione partitus est. neq; erat facultas, finibus sæpe harũ prouinciarum pro voluntate imperantium proq; rerum euentu alternantibus. Tarraconẽsem alij, Citerionis Hispaniæ nomine vniuersam, quemadmodum Lusitaniam & Bæticam vna Vlterionis Hispaniæ appellatione comprehendunt. nam qui Ibero amne Citerionem Hispaniã ab Vlteriore secernũt, quod aliquando certe factum est, iis antiquior Plinius & maiori viri eruditione resistũt. Vtraq; hodie Hispania in varia & numerosa nomina abiit: quæ quinq; tamen regnorum nominibus comprehẽdi omnia nihil vetat, postquã gens Mau-

rica Hispania pulsa est. Portugaliæ gentẽ nomẽ, regnum, & linguam primi condiderunt Galli Henrico Lotaringo duce: cui Portus vrbs ad Durij ostium, & vicina oppida ab Alfonso Castellæ Rege eo nomine Sexto, dotis nomine data sunt. vnde à Portu & Gallia duplicata voce (quæ opinio magnos auctores habet) seu potius, quod maiori viri eruditione sequũtur, de Cale oppidi, quod nunc Caia est portui imminens, nomine Portugaliæ appellatio facta est, veteri Lusitania aliquanto longioris: vltra Duriũ enim præcipua regionis nobilitate soliq; fertilitate ad Minium vsq; fluuium extensa centum decem & septem leucas ad Oceani littora efficit vniuersa, angustior regionibus, ac ferme locorum latitudine ad Solis ortũ æquabili, paulo supra Brigantiã per Durium Tagumque ad Pacis Iuliæ finem in Anæ ripa (quà ad Austrum clauditur) pertinens. Portugaliæ ad Septentrionem & Ortum Legionis regnum adhæret (sic dictum ab eius prouinciæ vrbe regia Legione). Continet Calæcos omnes & Astures Ouetenses, à Mearo flumine & Ribadeo oppido ad Llanis portum secundum littus extensos: ac præterea è Castella veteri quidquid Pernia saltu, & (qui inde ortum habet) Carrione fluuio & Pisorica, quousq; cum Durio coniungitur, inclusum est. Durioque transmisso Heua &, qui in Heuam influit, Regamon eius prouinciæ limitem constituunt, Salmanticam inter & Abulam vsq; ad montium culmina & Portugaliam extensum. Accessit deinde, vno excepto Placentiæ agro ditioneque sacra, totus ille tractus, cui Extremaduræ nomen fecit, quod post Hispaniæ vastitatem rebus Christianorũ resurgẽtibus, belliq; alternãte fortuna, vtriusq; nationis longo tempore ea prouinciæ pars, limes esset extremus. alij diuersam vocis notationẽ asserunt, quã nec refellim' hoc loco, nec ꝓbamus. Prolati etiam aliquando eius regni fines sunt vsque ad Emeritã veteris Lusitaniæ & Pacem Augustam Bæticæ ciuitates, vti locis competentibus historia declarabit. Nauarri in Vasconibus censebantur. Pyrenæis iugis à tergo parteque eius montis, quem in Nerium promontorium excurrere demonstratum est: reliquis ex partibus Aragone flumine ad Austrum, ad occasum fluuio ignobili, qui infra Calagurrim influit in Iberum Iberique parte cincti sunt. vltra Iberum hæc: citra antè Tudela Nauarræ aliaque vicina oppida iis Regibus postmodum dotis nomine accesserunt. Quam prouinciam quamuis angustis regionibus circumscriptam neq; incolarum numero frequentissimam (nam hoc tempore quadraginta millia familiarum tota ditione numerantur) in præcipuis Hispaniæ partibus poni placuit: quod Vascones veteres eius prouinciæ cultores à reliquis prouincialibus seiuncti loca, quæ à Mauris armis inter primos vindicarunt, regio occupato nomine ad patrum memoriam constanter retinuerunt: bellorum sæpe alternante fortuna vltra præscriptos fines imperium proferentes. nam in vrbe Anagaro Regũ Nauarræ sepulcra, aliisque vicinis locis, eius gentis extant illustria ditionis maioris monimenta. Nauarra quasi naua erria dicta est, vt quidam arbitrantur, ex Cantabrica & Hispanica linguis voce duplicata, conflato nomine. nauas Hispani vulgo planicies, terram Cantabri vocant erriam. commentum haud insulsum. nos his commentariis, Vasconum voce eam Hispaniæ partem nominamus. Aragoniæ regnum in Catalaunos, Valẽtinos, & qui peculiari nomine Aragonij dicũtur, tributum est. Mediterraneo mari, Pyrenæi saltus parte extrema, vbi Ceretani erant, Vasconumque finibus, trib' ex lateribus ad Austrum, Ortum, atque Septentrionem cinctum, ad Occasum Ibero definitur, qua parte Vasconũ fines attingit: lineaque magno sæpe locorum

flexu

flexu per Turiaſonem, Darocam, Hariſam, Turulim, Setabimque & Horihuelā ad Staberi oſtiū Illicim inter & Carthaginis portum ad mare terminata. Legibus & inſtitutis ab aliis, Aragonij, Hiſpaniæ populis diſcrepant plurimum, retinendæ libertatis aduerſus Regum poteſtatē ſtudio acres & incitati: quam antiquis maiorum ſanctionibus, ſcitiſq;, ne ſeſe nimia efferat, luxurietq; in ſubditorū perniciem, degeneretq; in tyrannidem, circumſcriptam hactenus tenuerunt, non ignari à paruis initiis ius ſæpe minui libertatis. nomen vero vel à Tarracone, vel vt alij malunt, ab Aragone flumine, vnde eius regni fines initio extendi cœperunt, mutuatū habent. in Caſtella, quam ab arcium frequentia dictam putant, vnaq; regionum amplitudine, cœli clementia, ſoli bonitate, ingeniorum præſtantia, diuiti cultu, ac quodam fertili & peculiari nitore reliquas Hiſpanię prouincias facile ſuperat, exterarum nulli concedit, Aſturum partem comprehendimus, totáq; Cantabriā olim anguſtā regionibus neq; Pyrenęos mōtes attingentē deinde latiorē, indicio Cātabrigę. quę vrbs præter Lugruniū & Vianam ad Iberi ripā ſita fuiſſe creditur in edito colle, cui Cātabriæ hoc tempore nomen eſt: & D. Eulogio martyri fluuius eſt Cantaber, cui Arago amnis confunditur. Ega aut Iberus ſcilicet. Cātaber eſt, quibuſdam Arago ipſe. argumēto maioris olim latitudinis Cantabriæ, quam quibus hodie finibus circumſcribitur, in Viſcaiā Guipoſcoam, Alauā, & montanos diuiſa. Continet præterea Caſtellæ regnum è Caſtella veteri vrbes nō paucas: atq; in his Burgos, Segobiam, Abulam, Soriam, Vxamam, agrum Toletanum (nouam Caſtellam hodie vocāt, antiquis Carpetani) quam Tagus amnis interfluit, ab arenis voluentibus aurū, aquarū ſuauitate, agrorū per quos decurrit nitore prouentuq; vnus maxime celebratus. Fluit verſus Occaſum aliquanto ad meridiem flexu riparum: quod cum Durio, Ana, Bætiq; commune habet. Is Toletum in Hiſpaniæ vmbilico vrbem amplā, totius Hiſpaniæ lucē arcemq; natura loci munitam, incolarū tum forma tum ingenio & religionis cultu ſapientiæque ſtudiis excellentem, cœli ſalubritate, & in ſterili ſolo propter agrorum vicinorum bonitatem, rerum omnium ad vitæ cultum victumq; copia beatā ciuitatem totam ferme circulo, vaſtis præruptiſq; mōtibus magno naturæ miraculo penetratis ambit, altiſſimis ripis præceps inter ſaxa anguſto arduoq; aditu ad Septentrionē relicto. Inde Liborā præteruehitur frequens municipiū agri amœnitate bonitateq; præcipua, quod hodie oppidū vocatur Talauera, atq; per mediam vicinamque Luſitaniam, multis auctus fluminibus in Oceanū effunditur. In eadem Hiſpaniæ parte prouincia Carthaginēſis eſt, vbi Carthago Spartaria, Murcia, Conchaque numerantur: & Celtiberia, cuius caput fuit Numantia. præterea Aragoniæ marca in cōteſtanis, quā vulgo Manchiam dicimus: Bæticaque, quæ ferme Vādaloſia eſt, vbi Hiſpalis & Corduba ſunt, atq; Granata: quæ olim Illiberris fuit, certe prope illam ſita. portæ vrbis atq; vicinus mōs, quæ Eluiræ hodie etiam nomen retinēt, indicio certiſſimo ſunto.

De Hiſpanorum linguis.

CAP. V.

HISPANIS omnibus hoc quidem tempore lingua ea communis eſt, quam vulgo homines Caſtellanam vocant, ex multarū linguarum colluuione, ac præſertim ex Latinę degenerantis corruptione conflatam. nominis argumēto, nam Romana etiam vulgo appellatur, tantæque cum Latina affinitatis, vt quod ne Italorum quidem linguæ conceditur, perpetua oratione tum ſoluta, tum

adſtricta

adſtricta numeris loqui liceat ſimul Latine & Hiſpanice. Extremis Luſitanis peculiaris lingua eſt ex Gallico ſermone & Hiſpanico temperata atque confuſa, eoque elegans audituque grata. Valentini & Catalauni, vnde originem habuerunt, Narbonenſi idiomati affini lingua vtuntur: & fere locorum vicinitate & commercio vocabula magna ex parte moreſque mutantur. Soli Cantabri linguam hactenus retinuerunt rudem & barbaram, cultum abhorrentem, multumque à reliquis omnibus diſcrepantem, & totius olim Hiſpanię communem (ſic fertur) & antiquiſſimam, priuſquam in eam prouinciam Romanorum arma ſermoque penetraſſent. Gens enim agreſti rudique ingenio, quæ plantarum inſtar translata tamen, terræ bonitate mitigatur, & montanis inacceſſa locis, externi imperij iugum vel admiſit penitus nũquam, vel excuſſit quam primum: atque cum antiqua libertate veterem gentis, atque communẽ prouinciæ ſermonem conſeruatum fuiſſe fide non caret. Alij contra diſſerunt veterum auctorum teſtimonio, voces Cantabricas oppidorum præ cæteris Hiſpaniæ duriores eſſe confirmantium, atq; Latinæ linguæ cultum reſpuentes maxime: ac Strabo non vnũ genus litterarum, neque linguam vnam Hiſpanis omnibus fuiſſe ait. Vocum Briga, Cetra, Falarica, Gurdus, Cuſculia, Lãcea, Buteo, Vepio, Necy pro Marte, multarumq; id genus aliarum argumentum accedit: quas Hiſpanorum linguæ fuiſſe proprias, magnorum auctorum teſtimonio confirmatur, & pleraſque earum inde in Latinam linguam manaſſe minime dubitare licet: neque eæ tamen hodie lingua Cantabrica vſurpantur. quam vnam è multis tamen priſcis Hiſpaniæ linguis eſſe minime negant. quorum opinionem pluribus neque refellere operæ pretium eſt, neque confirmare animus.

Hiſpanorum mores.

CAP. VI.

VETERES Hiſpani moribus fuere rudes ſane & ſine more, feris propiora quam hominibus ingenia, ſecreti etiam inter tormenta tenaces, inquieto animo, corporum celeritate maxima, dediti religionibus, à ſapientiæ ſtudiis abhorrẽtes: tametſi ingenio maximo, quod translati in alias prouincias declararunt, neq; mentis perſpicuitate, neque memoriæ laude, ac ne orationis quidem copia ab vlla gente ſuperari. Armis aliquanto aduerſus hoſtes, quam conſilio meliores fuerunt: cultu vitæ agreſti, victu copioſo magis quam exquiſito, vino parciſſimo, aquæ ſæpe potu contenti vitam propagabant: aduerſus ſontes ſeueri, in aduenas humani & hoſpitales. Hoc tempore vitiis & laudibus multum eſt additum: nam ſapientiæ ſtudia, vt ſi qua alia in orbis parte, coluntur vigentq; maxime: nullibique maiora virtuti certioraque pręmia propoſita ſunt; curſusque ad laudem apertus magis, quam in vlla alia gente. humaniorum litterarum cultus deſideratur, ſine iniuria tamen cæterarum diſciplinarum. Iuſtitiæ cultores maximi ſũt ſummos cum mediis, atque cum his infimos, æquabili iure deuinctos tenent legibus armati, & auctoritate muniti magiſtratus. quorum induſtria latrocinia ſublata, à cædibus, ab iniuria manus abſtinent. nulli enim impune eſt, quicumq; vel ſacroſanctas leges, vel quẽuis de populo violare auſus fuerit. Retinendæ veteris religionis conſtantia, quo tempore ſacra omnia apud nationes alias rerum nouarum cupiditate mutuantur & conuelluntur paſſim, clari atque præſtantes. Domi conſilium viget, foris arma pulſis inteſtinis hoſtibus, atq; profligata Saracenorum impietate, magnã orbis terrarum partẽ inuicta virtute peruagata ſunt. Laborum atque inediæ, quibus virtutibus

bus omnes difficultates mari terraq; superarunt, patientissima natura corpora. nostra tamen ætate affluenti copia voluptatum, illecebris omnis amœnitatis maritimæ terrestrisque, atq; commercio gentium exterarum ad copiarum Hispaniæ famam accurrentium, easque importantium merces, quib. vigor animorum extinguitur, emolliuntur labefactanturque vires, eneruati, & peregrinis moribus deprauati, tum obsequio principum, & licētia lasciuientis plebis corrupti, nec libidini, nec sumptibus, nec vestium pretio modum faciunt. Quicquid alibi corruptum per partes est, quasi confusis omnium gentium vitijs in mores Hispanorū inuasit. vnde quasi ex summo voluente se fortuna graues calamitates prudentibus videntur imminere: cum præsertim ab ingeniorum austeritate, morumque seueritate atque arrogantia odium nationum omnium sustineāt, grauissimum atq; indiuiduum magnorum imperiorum asseclam.

De fabulosis Hispaniæ Regibus.

CAP. VII.

ITAQVE venisse Tubalem in Hispaniam in confesso est. quibus vero in locis insederit, quamque latissimæ prouinciæ regionem primum colendam habitandamque susceperit, dicere non habemus, diuinare non iuuat. Tametsi Setubalis oppidi indicio quidam in Lusitania putant, alij in ea Vasconum parte malunt, cui Nauarræ nomen esse demōstratum est, ex Tafala atque Tudela, quas Tubalis colonias esse magis ob affinitatem vocum suspicantur, quam certo aliquo argumento confirmāt, sumpta pronunciandi occasione. Nam toti prouinciæ de primi conditoris appellatione. Setubaliæ nomen factum, quod nonnulli ne probabili quidem & ad scenæ ostentationem apto mendacio affirmarunt, eruditæ aures auersantur. quid enim nisi hoc desipere sit tantam vetustatem ad linguæ Latinæ etymon velle præpostere reuocare, & venerandam antiquitatis formam nouis commentis fœdare? quod ij faciunt, cum Setubaliam Tubalis cœtū significare persuadent Tarraconem & Saguntum alij in Tubalis coloniis numerant, quod neque affirmare hoc loco, neque refellere in animo est. Nimirum quod ignotas remotasque à nostro commercio regiones describentibus sæpe accidit, vt inaccessos montes, paludes perpetuas, horrida gelu, aut ardoribus vasta loca esse dicant: varias piscium, ferarum, auiumque formas, prodigiosos hominū mores, insolentes vultus iis in regionibus ad intuentium legentiumve voluptatem esse confingant, nullo qui redarguat absq; existimationis periculo prorsus impune: idem plerisque tum nostris tum externis historicis video contigisse, qui vbi lumen historiæ deficiebat, rerūque ignoratio antiquitatis velum oculis opponebat, ipsi illustrandi eam gentem studio cuius res gestas in historiam conferre erat propositum, & ad maiorē scriptionis gratiam, si nullis lacunis præcisa & impedita, cōtra magnarum rerum luminibus illustris narratio esset, de suo multa commenti sunt. Sed antiquitati fas esse ais, consecrare gentis origines, initiaque multo quam sint, splendidiora facere miscendo falsa veris. Sit sane. modo ne male afflictæ vrbium origines, inauditæ Regum progenies, & nomina, & bella, sexcentaque alia id genus portenta ex anicularum fabulis & populari rumore collecta posteritati prodātur: simplexque veritatis facies apertis mendacijs deformetur, quod imitari profecto non debemus, quamuis cum spe veniæ aliena vestigia sectaremur. Ac multo minus Beroso adscripti, qui non ita pridem in lucem prodijt, & cæteros in errorem misit.

libri opiniones venditare, somniaque ex fabulis & mendacio compositi eius, qui suas cogitationes alieno nomine, speciosoq; titulo, quia diffidebat ingenio, more malorum mercatorum voluit illustrare, haud satis dissimulata fraude: neque enim cohærentia loquitur, neque alia ex aliis apta & colligata ita respondent secunda primis, posteriora mediis, vt nõ commenti vestigia expressa vbique cernantur, extentque: si præsertim veterum scriptorum, quæ nobis relicta lux est, tenuis certe & maligna, sed lux tamen nonnulla propius admoueatur. Itaque quod ex noui Berosi officina prodiit, Noemum in Hispaniam, ex longo nimirum errore, tandem appulsum, Noelam in Calæcia, in Asturibus Noegam primum fundasse, specioso mendacio, quoniam de his oppidis Plinius, Strabo, Ptolemæus meminerunt, repudiamus. Neq; recipimus ab Ibero Tubalis filio, Ibero fluuio, toti deinde prouinciæ Iberiæ nomina fuisse facta: cum sit potius verisimile, Iberos ad Pontum Euxinum intra Colchida & Armenias Caucasiis montibus inclusos, inde in Hispaniã magno numero delatos, atque vrbe Iberia supra Dertusam constituta, vicino fluuio primum, vniuersæ deinde prouinciæ, nouas Iberi & Iberiæ appellationes fecisse: quemadmodum Aragonis fluminis, ab alio eiusdem appellationis in Iberia, nomen quidam fluxisse putant. Nam Celtiberiæ nomen ab Iberis & Celtis duplicata voce venit: qui & ipsi superatis Pyrenæi iugis, ex Gallia finitima in Hispaniam delati (& Celtas Appianus in Citeriori Hispania collocat) mixto cum Iberis sanguine Celtiberiæ appellationem effecerunt. Neque maiorem meretur fidem, Idubedam Ibero patre defuncto Hispaniæ Regem monti Idubedæ, cuius montis initia, media, atq; progressus demonstrata paulo superius sunt, suam appellationem communicasse. Adijciunt huius filium Brigum aucta gente numero, opibus auctoritate in varias orbis partes colonias dimisisse, Brigiamq; quæ postea sit Phrygia dicta, vbi Ilium erat, in Asia condidisse de suo nomine, in Alpium iugis Varobrigam è ducibus Brigi vnum, alium in Gallia Latobrigam, quo sua nomina consecrarent, & à suo Rege gratiam inirent nouis coloniis deductis. Mendacio probabili accommodata fides est: cum Plinius referat transiisse ex Europa Brigas, à quibus appellantur Phryges, & plures in Hispania ciuitates Brigas nominari cernerent, vt Mirobriga, Segobriga, Flauiobriga: arbitrati sunt Regem aliquem extitisse in Hispania, Phrygiæ gentis auctorem, conditorem Ilij multarumque vrbium eo nomine in Hispania constructorem. Enimuero Brigas ex Hispania profectos in Asiam credere, non erat necesse (Midamque Brigibus ad Brimium montem imperasse Conon ait, quibus in Asiam transuectis, Phrygibus nomẽ fuit) & in promptu erat existimare, vel prisca Hispanorum lingua vrbem, Brigam cõmuni voce nuncupatam: aut quod verius esse puto, Germanorum nationem prole fœcundissimam, aliquã lo se in Hispaniam primis illis temporibus infudisse, atq; à Burgis, quæ vox oppidum ipsorum lingua significat, obtinuisse vt vrbes in Hispania facili litterarum permutatione dicerentur Brigæ, aut si qua alia commodior sit ratio, quæ ignoretur: tantum ne fabulis in historia sit locus. Tagum post Brigum regnasse, quod iidem affirmant, eo pertinet, vt nihil sit paulo maioris rei in Hispania, cui nõ continuo Rex cognominis affingatur: quo omniũ rerum certa designati origo & appellationum singularum exacta reddi scilicet notario videatur. quasi non liceat in rebus ipsis resistere, nefasque sit sacra Regum nomina vlterius perscrutando inquirendoq; contrectare, ac non is fluuius in Carthaginensi prouincia exortus, à Carthagine potius nomen

nomen

nomen traxisse videatur. auctor Isidorus. Eiusdem formæ est, Bætum Tagi successorem Bæticæ nomen dedisse, in Turcetanos, Turdulos, Bastulosque olim tributæ, atque ab insigni rerum omnium copia poetarũ ingeniis cõcelebratæ cum primis: adeo vt Elysios campos sedesque beatorum non alibi collocasent teste Strabone. qui legibus, ait, carmine modulatis vti suo tempore consueuisse, vt ipsimet iactabant, ante sex amplius annorum millia promulgatis. & fortassis annus eorum Romano multo breuior erat, & quatuor tantum mensibus voluebatur. Est autem vero propius quod numero & auctoritate potiores historici tradiderunt: Bæticam prouinciam à fluuio ipsam interfluente dictam, quem incolæ Ciritum, externi Bætim vocarunt, fortassis Hebraica voce à crebris domibus, villis, oppidis, quibus dextra leuaque ob agri subiecti bonitatem, cultum collucentemq; videbant. Atque de commentitiis Hispaniæ Regibus hactenus hoc loco. quorum statuo audeoque affirmare, neque nomen in ea prouincia, ac ne obscuram quidem mentionem vsquam in probatis scriptorib. extare. Sed vt aniles fabulas colligere, & figmentis oblectare lectores velle, procul grauitate suscepti operis esse arbitror: ita quæ magni auctores vulgarunt tradiderüntque, repudiare non ausim.

De Geryonibus.

CAP. VIII.

PRIMVM Geryonem Græcis & Latinis litteris celebratum licet, Regem Hispaniæ numerare. Is cum aliunde applicuisset in Hispaniam, quod Geryonis nomen Chaldaica lingua declarat, peregrinum fuisse, opimæ prouinciæ copiis oblectatus, auri cumulis congestis, cuius quia vsus ignorabatur, glebæ passim neglectæ iacebant in agris, nullis fornacibus victæ, sed vt natæ erant, vnde apud Græcos Chrysei illi nomen factum est: pecorumque armentis propter læta pascua copiosus, in populos ea tenus rudes ingenio, & per agros ferarum ritu pagosque dissipatos, nullius q; vnius, cuius imperium respicerent, cuius virtute allatam vim propulsarent sub iure ditioneq; deuinctos, tyrannidem occupasse primus & & exercuisse putatur: arcemq; operibus è regione Gadium muniuisse Gerondam, cuius præsidio arreptũ semel imperium staret: vrbemque alteram (nisi ex nomine ducta cõiectura fallit) eadem appellatione ad Pyrenæi radices atq; in Ausetanis exædificasse oram maritimam cõplexus, vnde rebus suis tranquillitatem pollicebatur. Verum Gerionis rationes Osiris, quem Ægyptij etiam in suis Regibus primum ponunt Diodoro teste, quique alio nomine Bacchus & Dionysius vocitatus est, nõ ille Semele natus atq; in vrbe Mero educatus (vnde fabulę occasio, quia meron fœmur significat) sed Ægyptius aduentu inopinato turbauit. longissima enim peregrinatione suscepta atq; obita orbem ferme terrarum vniuersum, ab Æthiopia ad Indos, Asiam, & Europam victoriis illustrauit, vitesq; & frumenti serendi scientiam vsumque vbiq; primus monstrauit; tandem in Hispaniam perlatus, quod in aliis orbis partibus nullo suo priuato compẽdio ductus, sed odio tantum ardens improbitatis extirpãdæ præstiterat, vt exactis tyrannis pristinam reuocaret libertatem, idem in Hispania faciendum sibi iudicauit. quam in seruitutem redactam, omnes indignitates contumeliasque perferre fuerat ante denunciatum. & quia voluntate tyrannum copiis opibusq, prævalidum, facturum quicquam pro sano non sperabat, ad arma ventum est. Instructis vtrinque copijs collatisque vexillis in Tartessiacis campis ad fretum Gaditanum dimicatum ferunt, magno quidem animorum ardore ancipitique marte: cæterum victoria

cæsis & fugatis Hispanis penes Ægyptios stetit. Geryon ipse in prælio cecidit, occisique corpus victoris iussu (sic aiunt) sepulturæ mandatum, in extremis freti faucibus ad locum, vbi nunc Barbaræ oppidum situm est, tumulo composito Diuinitati consecratum, constitutum illi in ora Siciliæ ab Hercule templum, atq; Geryonis oraculũ Patauij famosissimũ, quod à principibus etiam viris religionis ergo frequentabatur, satis declarant. Pace igitur per hunc modum restituta Osiris beneficio, depulsaq; tyrannide, quia acerbum, remq; non optimi exempli ad posteritatem victor iudicabat, parentum peccata filiis puniendis emẽdare, graueq; videbatur tres Geryonis filios ætate pueros, forma præstanti, atque in spem paterni regni educatos in turbã coniicere, aut perpetuæ seruituti exilioq; mancipare: & fere magnis animis post victoriam aduersus postratos succedit humanitas: quorum mentes non magis paternis vitiis & exemplis ad crudelitatem erudiri, quam funesto exitu castigari posse non desperabat, eos viris prudentiæ opinione excellenti, qui infirmam puerorum ætatem, regniq; tantisper molem regerent, commendatos, optimisq; præceptis institutos in paterno Hispanię regno collocauit. Ipse vt lõginquæ expeditionis tantorũq; laborum fructus aliquis per otiũ esset in patria, in Ægyptum reuersus est Geryones fratres ætate confirmata opibus aucti, atq; paterni Regni administratione suscepta, beneficij immemores, memores iniurię paternas inimicitias persequi, cædem vlcisci, atq; quod gratissimum venire solet, parentis occisi manibus hostili sanguine parentare decreuerunt. quod cum præ se ferrent, alia ex arcano cura non minus solicitabat tyrannidis exemplo patris in Hispaniam reuocãdæ: quod Osiri superstite impune fore non sperabant. Hæc cogitantibus, neque rationem tantæ rei conficiendæ satis explicantibus, optimum visum est Typhonem Osiris fratrem ad eam rem solicitare. quem fama ferebat regnandi ambitione vltro corruptum esse. & alioqui dira dominandi cupiditas omnia naturæ iura subuertit. Missi legati muneribus haud difficulter se in Typhonis gratiam insinuant: sensimq; opem omnem polliciti, data vltro citroque fide eosdem amicos inimicosq; futuros persuadent, vt fratre germano sublato, armis ipse Ægypti regnũ inuaderet occuparetq;. Quod cum occultissime factum esset, occisi quidem corpus diligenter conquisitum, Isis Regina in Abato tumulauit eius paludis insula, quæ Memphi proxima est: quam idcirco Stygem, hoc est mœrorem, vulgo homines nominarunt Tanta perfidia latere non poterat, neq; occulti quicquam esse in intestina discordia. Orus qui eo tempore res gerebat in Scythia, celeriter in Ægyptum rediens, paternam cædem morte Typhonis vltus est. cognitoq; impiæ conspirationis conscios impulsoresque præcipuos Geryones fratres extitisse, paternæ gloriæ æmulatione & vindictæ cupiditate inflammatus, suscepta non minori quam pater expeditione, varias toto orbe gentes in fide confirmauit nouasque ad amicitiam adiunxit: & quam à matre acceperat, medendi arte diuinitatis honorem obtinuit, opinionem excitauit. Vnde à quibusdam Apollo est dictus, ab aliis propter militarem scientiã, & pugnandi dexteritatem Martis nomen tulit: ab omnibus Hercules vocitatus est, non ille Amphitrionis filius, sed Libycus: quem monstra domuisse fama tenuit, claua & leonis exuuiis armatum, armorum è calybe vsu nondum per ea tempora ad humani generis exitium excogitato. Ergo numeroso conflato exercitu, & collectis vndique auxiliis, formidabilis in Hispaniam tandem contra Geryones penetrauit, Gadeisque peruenit quo se illi iam dudũ receperãt collatis in

vnum

vnum regni copiis, comparato in multos dies, si forte ducendum esset bellum, cōmeatu, finitimorumque auxiliis vndiq; conuocatis. Nam conscientia patrati sceleris animos debilitabat, & scissis prouincialium studiis pro ipsis & aduersus ipsos, erectisq; multorum animis ad spem recuperandæ libertatis, in ambiguo erat, suis an externis magis diffiderent. Desperata salus si Ægyptij vicissent, ad rabiem magis quam audaciam accendebat. Itaque locis munitis se tenere constituunt. Hercules contra instructis copiis progressus, in hostium conspectum peruenit & quoniam neque bellum duci volebat, & tantos vtrinque exercitus contemplatus, ad honestam vllam pacis conditionē venturos hostes non sperabat: neque si venirent nisi patre, Geryonum sanguine vindicato, satis foret è dignitate ab armis discedere: animo reputans tamen quanta vtrinque hominum strages futura esset, si totis vtrinque copiis esset dimicatum: Geryonibus misso Feciali iubet denunciari: vt si quidem corporis robore fiderent, quo erant firmissimo, vel æquitate causæ, qua niti videri volebant, prædicantes se ab Osiri fuisse iniuria prouocatos, violatosque priores: eam vltro se cōditionem componendæ totius contentionis, proponere, quam ne desiderare quidem ipsis venisset in animum. Vnde culpa orta esset, ibi periculum consisteret: parceretur innoxio sanguini, à ciuiū & cognatorum laniena temperarent. Neque vereri se pro communi vtriusque exercitus salute contra tres ipsos vnum ex prouocatione dimicare, suoq; periculo multorū redimere incolumitatē, singulari quidē certamine & aduersus singulos separatim, numinis auxilio fretum, cuius arbitrio res humanæ vniuersæ, sed & maxime bellorū euentus gubernantur. Eam conditionem Geryones libenti animo susceperunt, minime de victoria dubitātes. Die dicta vbi ad manus deuentū est, cōtra accidit. tres Geryones ab vno Hercule superati iugulatiq;. Tumulus in eadem insula eorū corporibus compositus. quo ex tempore nomē Erythrææ inde tulisse putatur, non ipsa sola, sed & vicina Gadibus insula, obiectaq; continentis Hispaniæ pars: quoniā gentes ex Erythræo mari Orum secutæ, eius consensu pace facta loca ea domicilio delegerūt. Demum in freti Gaditani faucibus, magnis vtrinq; molibus iactis in mare, Calpe & Abyla montibus constitutis (quę Herculis columnæ dictæ sunt) rebusq; cæteris in Hispania ordinatis, Hispalum è sociorum numero ad prouinciæ gubernacula reliquit: cuius fidei, constātiæ, atq; industriæ domi militiæq; præclara monimenta extabant. ipse in Italiam nauigauit.

De Hispalo Rege & Herculis morte.

CAP. IX.

Hispalum in Hispania post Geryones regnasse, constanti omnium fama & prædicatione traditum est. Iustinus affirmat ab Hispalo dictam Hispaniam vnius permutatione litteræ. adiiciunt alij conditam huius industria atque nomine Hispalim, vrbem amplitudine, opibus, commercio propter Bætis subuectiones, inclytæ fertilitatis glebam, nulli in Hispania secundam: ab ea procedente tempore ad totam prouinciam Hispaniæ appellationem deriuatam. Isidorus eius vrbis conditionem Iulio Cæsari adscribit, quo tempore res in Hispania gessit scilicet. Iuliamque Romulam suo illam & Vrbis Romæ iunctis nominibus nuncupasse ait. dictam vero Hispalim, quod in palustri loco suffixi profunde pali fundamenta contineant. & fortassis tūc primum amplificata locis, ædificiis illustrata, & iure coloniæ donata est, nam à Plinio Romulensis colonia vocatur. verum vt eo primum tempore fuerit ædificata, fide caret, idonea argumenta auctoresque deficiunt. Plutarchus scripsit, altero

Dionysio, Semele nimirum nato, in Hispaniam appulso, totaque prouincia victricibus armis parere imperio compulsa, è socijs vnum ad res gerendas relictum Pana nomine effecisse, vt prouincia primũ Pania, deinde vnius literæ adiectione Spania diceretur. Verum de his liberũ opinaturis iudiciũ esto. Illud non recipimus: Hispalum reliquisse filium nomine Hispanum, qui patre defuncto regnaret. tantum eundem hominẽ gemina voce significari à diuersis scriptoribus credimus: cum Hispaniæ nomen vtrique acceptum feratur: & qui alterum ponunt, nullã de altero mentionem faciant, vno excepto Beroso, cuius male consarcinatas fabulas paulo ante repudiauimus. Huius Regis res gestæ cũ ignorentur ob longinquitatem, nostri historici vt gracilem, tenuiq; riuo historiam corriuatis aliunde aquis amœniorem facerent, & ne quis esset Regum, cui non continuo Hispaniensium rerum aliquod siue nomen, siue ædificiũ ad maiorem celebritatẽ, quod male cohæreret, assuerent, Hispalũ scripserunt vrbem Segobiã, aquæductũq; in ea mirabili tum forma tum altitudine excitasse. quod de aquæductu constat Traiani Imperatoris esse opus, certe per ea tempora factũ. In portu vero Brigantino (Corugnia hodie vocatur) turrim speculo imposito, vnde erat despectus in mare, nauesque procul venientes speculari atque prospicere ex imagine obiecta consueuerãt, atq; eo præsidio vitare pericula, exædificasse Hispalũ vt existimarẽt: ex Latinæ tum linguæ tum historię pudẽda ignoratione factum est, speculæ voce, quæ eas turres significat, in speculi significatione vsurpata. & constat turrim illam in honorem Augusti Cæsaris fuisse à Brigantinis ciuibus constitutam C. Seuio Lupo Lusitano architecto, cuius nomen hoc ipso tempore vicinis rupibus incisum legitur. nimirum in publico id opere facere lege vetitum erat: quæ lex inter Romanas in Pandectis extat. fuitque Phidiæ Athenis capitale, violata ea lege suam & Periclis imagines in scuto Palladis efformasse, quamuis in dissimulato habitu: in quo religio etiam læsa esse poterat iudicari. Defuncto Hispalo, quo tẽpore auctores variant, sed defuncto tamẽ Hercules ex Italia, vbi eatenus moram traxerat, rerum nouarum metu continuo Atlante, cuius magnitudinem animi perspectam habebat, rebus in Italia præfecto, accurrit in Hispaniam. Vbi rep. recte & sapienter administrata, nouisque in ea vrbibus constitutis, in quibus Iulia Libyca & Vegelia Pyrenæi montis complexu, Barcino & Turiaso in Citeriori Hispania à quibusdam commemorantur Herculis coloniæ fuisse, in senili affectaque ætate defunctus, propensa vniuersæ prouinciæ voluntate diuinitati est consecratus. diuini honores decreti templo dicato. Quo loco corpus Herculis solennibus sacris, non tantum à prouincialibus, sed etiam ab exteris nationibus religionis ergo eò confluentibus coli cœptum magno sacrificulorum quæstu & loci nobilitate. Templum illud Herculis sepulcro clarum qua in Hispaniæ parte extiterit, auctores in diuersum trahunt: & in rebus tam antiquis diuinare ex coniecturis facilius fuerit, quam certa ratione in alteram partem pronũciare: aliis Barcinone dicentibus, vbi ad templum maximũ vetusti operis reliquiæ & magnifici sepulcri vestigia extant: aliis in Gadibus: aliis, quorum auctoritas potior erat eruditio maior, Tartessi existimantibus ad fretum Herculeum: quo loco constat, eam religionem diu fuisse conseruatam Herculis magnifico templo excitato.

Hesperus & Atlas Hispaniæ Reges.
CAP. X.

HISPALO & Hercule in Hispania sine vlla prole defunctis, Hesperus

Atlantis frater, in Africa, vt perhibent, natus atque vnus è sociis Herculis, quod is testamento sanxerat, Hispaniam regẽdam suscepit tanto gentis consensu, quãto haud quisquam alius. Rerum gestarũ fama & virtutis exactæ opinio maxime ad populum commendabant: vsque eo vt vniuersam Hispaniam de Hesperi nomine Hesperiam cœpisse dici, Græcis & Latinis auctoribus persuasum sit. Macrobius & Isidorus ab Hespero stella occidua malunt, quæ in Hispania occidit, & ad quam ferme respiciunt in eam regionem nauigantes. Læta certe huius regni initia breui luxuriarunt vanaq; euaserũt. Atlas Hesperi frater ex Italia, vbi relictus ab Hercule fuerat, Hispaniæ copiis & amplitudini inhians, iniuriam sibi factã expostulabat fratre prælato. Nec mora: in Hispaniã delatus, incensis pro eo militum studiis, quem militari gloria florere considerabant, regnum cœpit. Hesperus à suis desertus fuga in Italiã euadere coactus est. Hetrusci eiecti hominis atque profugi calamitatem nulla ipsius culpa, fraterna tantum ex ambitione contractã miserati benigne primum hospitio acceperunt: deinde probitatis & modestiæ experimento, famaque rerum gestarum permoti Hesperum, qui Corythi Regis (hunc Ianum etiam quidam & Iouem nominant) teneram ætatẽ præsidio indigentem atque rectore, veris virtutibus informaret: regniq; tantisper molem, dũ ille adolesceret, humeris sustineret, omnibus suffragiis delegerunt communi prouincialium lætitia. Spem de eius probitate conceptam animis irritam non fuisse declarat Italiæ nomen, ab eo tempore Hesperiæ etiam appellatione mutatum Hispaniæ exemplo, atque Hesperi probitatis argumento efficaci. Qua re in Hispania nunciata Atlas sibi metuens, ne prima negligendo serperet malũ, resurgenteque à secundo hominum fauore, fratris potentia, de Italiæ primum imperio cadere, deinde etiã de Hispaniæ possessione periclitari cogeretur: suorum concilium aduocare, nouos delectus habere, omnibusque posthabitis in Italiam festinare constituit. Sequebatur valida Hispanorum manus, in qua plerique Hispani proceres in expeditionem deducti per speciem honoris, & vt se iis auxiliis confirmaret, re vt obsidum loco essent, ne se absente, externo repudiato nouis imperiis studerent, externo non satis assuefacti seruitio. Suscepta nauigatio secunda non fuit, vi tempestatis in Siciliam abreptus, eius insulæ copiis oblectatus Hispanorum in ea partem non exiguam reliquisse memoratur: quorum virtute insulæ occupatum imperiũ retineri posse sperabat. Cum reliquis copiis ex longo interuallo atque post longas moras in Italiam tandem delatus, Hespero interea rebus humanis exempto, Corythum Hetruscum Regem facile in potestatem redegit: rerumque in Italia nullo resistente arbiter, è duabus filiabus alteram Electrã nomine Corytho vxorem dedit: vnde Iasius & Dardanus nati sunt, de quibus mox sermo redibit. Altera cui nupserit incertum est, ferunt tamen Romen vocatam, ditioneque tenuisse loca, per quæ Tiberis fluit, qui tunc fluuius Albula dicebatur. addunt iis locis prius Hispanorũ copias ab Atlante fuisse collocatas. præterea memorant Romen deinde in Palatino monte eius vrbis prima fundamẽta posuisse, quæ à paruis initiis profecta orbis imperium longo interuallo nacta est. An fabulæ hæ sunt Fabij quamuis Pictoris auctoritate affirmatæ. nostrorum quidem mulcendis auribus datum, ab Hispanis conditam vrbem Romam. nã alij Romen eius vrbis conditricem Æneę neptem faciunt, Ascanij filiam. Aliis post Ilij excidium cum Ænea in Latinum delata nobilissima captiuarum fuit, incensis nauibus ad Tiberis ripam oppidi iis locis condendi auctor, quod eius nomine

Roma sit dicta. Omnino Vrbem Romam ante Romulum conditam fuisse, magnorum virorum testimonia cõfirmant: neque obscurum est nomen alterum fuisse Romæ, quod foras enunciari cæremoniarum arcana vetabant. eius violati silentij reum Valerium Soranum capite pœnas dedisse. Cæterum quale illud nomen fuerit clam est: neq; satis fixum à nostra gente eam vrbem fundatam; quod nostri historici affirmarũt. Quid me scribere par sit, leges historię, quam quid nostrates laudaturi sint, considerabo: neque intempestiuis commentorum floribus, quibus Hispaniæ rerum splendor non eget, simplicem veritatis faciem exornabo. Itaque Romam Hispanorum coloniam fuisse, inter incertæ fidei res (ne quid grauius dicam) ablegamus. Quemadmodum Sicorum, Sicanum, Siceleum, Lusum, quos recentes historiæ in Hispaniæ Regibus ponunt, eorum, veteres nihil meminerunt, penitus repudiamus. Ac ne illud quidem recipimus: Atlantis filium nomine Morgetem à patris obitu in Italia regnasse: vnde Hispani Atlantem in Italiã secuti, Morgetes fuerint dicti: quod nihilo meliori fide stat. & credam potius eam gentem ab vrbib. in quibus habitabant, appellationem tulisse: cum duplex Murgis in Bætica extiterit, altera ad maris littus, quæ modo Muxacræ nomẽ habet: in interiori prouincia altera, quæ hodie Murga nuncupatur: atque his locis finitima Murcia, quam Morgetũ sedem quidam faciunt. Vnde in Sicilia Murgantiũ vrbs atq; Murgentini populi fortassis hoc ipso tempore aut alio quouis manarunt. & est omnis cõiectura fallax, quæ nominum tantum similitudine nixa est.

De Siculo Hispaniæ Rege.

CAP. XI.

ILLVD Philistij Syracusani auctoritate munitum pro vero recipiatur: Siculum Atlantis filium, post patris ex Hispania discessum, pro absente vicarium eam prouinciam gubernasse, successisse defuncto. Regno is suscepto, rebusque in Hispania ordinatis, cupiditate incensus regni Italici hæreditatem cernendi, cum lectissimis copijs eo profectus est. Paterni exercitus reliquiæ ab indigenarum iniuria tuendæ erant: Iasij & Dardani controuersiæ pacandæ post Corythi patris obitum de Hetruriæ possessione certantium. Iasij, cuius melior erat causa, vires infirmiores, vt maturaret litteræ solicitabant. Multum temporis in ea nauigatione cõsumptum. ex itinere vltro, siue tempestatis vi in Siciliam appulsus veterum sociorum vires cõfirmasse fertur, Cyclopibus & Lestrigonibus feris & immanibus gentibus bello illato. Parta victoria ei insulæ, quæ Trinacria erat, noua nomina facta (sic magni auctores tradunt) Siciliæ à Rege Siculo, Sicaniæ ab Hispanis, quos ad retinendum eius insulæ imperium reliquit, ex ea Hispaniæ parte auectos quã Sicoris amnis interfluit. nam iis in locis Hispaniæ olim Sicanam gentem habitasse in confesso est. Sunt qui Sicoriæ etiam nomen insulæ adhæsisse tradant à Sicoris gente Sicanis vicina, siue alio nomine eadem Siculum etiam secuta. Deinde Romen Atlantis filiam contra Aborigenes bello identidem lacessentes opportunis auxilijs à fratre Siculo firmatam addunt, nullo commodiori argumento, quam quod Siculorum Sicanorumque in Latio etiam mentio facta ab idoneis scriptoribus reperiatur: quod quanti ponderis sit, alii iudicabunt. In Hetruria demum Dardanum validis Aboriginum copiis stipatum ferocientemque aduersus fratrem, eo redegit, vt positis armis ex animo seu simulata fraude in auunculi se fore potestate promiserit, & sua innocentia confisum, & Siculi æquitate, nõ passurũ eripi iniuria, quod paterna ex hæreditate debitum, armis

etiam vindicarat. Fœdus inter fratres Siculi auctoritate factum. quā breui Dardanus ludibrio habens, Iasium fratrem per fidem conuentionis securum, nihilque minus cogitantem, ferro crudeliter peremit. Eam iniuriam Siculus ad se pertinere ratus, parricidam insigni prælio victum expulit in Samothraciam: vnde Hellesponto is superato in Asia primus Ilium condidit. Iasij filio Corybanto pro patre regnum Italiæ de manu est traditum. Rebus ad hunc modum compositis repetita Hispania, quid Siculus egerit clam est: ac ne referre quidem promptum aliquid per hæc tempora memorabile. nisi inania quorundam somnia pro historia venditare placet, vnde noua rursus Hispanorum Regum nomina post Siculum prodierunt. Testa vrbis Testæ, & Contestanæ gentis conditor, ex Africa ad Hispaniæ imperium translatus. Romus Valentiæ fundator in Edetanis, cuius antiquum Romæ nomen in Valentiam fuerit transformatum retenta sententia, voce modo mutata. quemadmodum Romam, cum prius diceretur Valentia, ab Euandro vulgatum Romæ nomen accepisse Solinus est auctor. Palatuus, à quo Palatui populi, & magno terrarum interuallo Palentia. Cacus abactarum boum indicio Herculis Thebani manibus peremptus in Auentino mōte, vbi Roma est. ipseque morabatur ex Hispaniç possessione pulsus. Erythrus è mari Rubro profectus, à quo Gadeis insula Erythrça dicta sit. Mellicola alio nomine Gargoris, de quo Iustinus meminit. Quç omnia neq; tanquā foueam intacta prçterire debuimus, cum in eam non vulgus modo, sed expoliti doctrina homines præcipitarint: neque verum ea probare, quæ ad anicularum fabulas ableganda potius esse, præiudicatum habebamus. Siculum sane à Iustino arbitror Sicorum nominari.

Variæ gentium migrationes in Hispaniam,

CAP. XII.

SVperiorum Regum tempora tū imperij tū ætatis certa ratione designare promptum non est: ac ne ab orbis quidē constitutione annos numerare facile. neque deesset studium, si qua se via conantibus panderet inquirēdæ veritatis. nunc coniecturis standum. Quibus Geryones Hispaniæ Reges suspicabar quarta aut quinta post diluuium ætate vixisse. Siculum ducentis amplius annis ante bellum Troianum. Huius ætate aut non multo post, numerosa classis soluens ex Zacyntho (quæ insula Peloponneso ad Occasū in Ionio mari adiacet) in eam Hispaniæ partem perlata, vbi nunc Valentia cernitur, Zacynthum condidit (quod deinde nomen Sagunti appellatione mutauit) tribus à littore passuum millibus, se muniendi cura aduenas solicitabat contra prouincialium vim, & vt esset quo fortunas aurum & argentum conferrent, scrutis vilissimisque rebus mutatum. simplici homines ingenio sua bona & natiuas opes ignorabant. Eius arcis prçsidio liberius in prouinciam penetrare ausi sunt, atque vicina littora explorare: adeo vt sexaginta ad Occasum passuum millibus idoneo loco, templum Hispaniæ celeberrimum Dianæ ædificare aggressi sint (vnde Dianium promontorium dictum) moreque è Græcia aduecto simulacris exornare, multoque victimarum sanguine nobilitare. Cærimoniarum insolentiā & totius structuræ maiestatem admirati incolæ, quasi è cœlo lapsos homines, maiores conditione mortali heroes credere: & est innatus humano ingenio sensus & reuerentia diuinitatis. sic nulla re magis capitur quā religionis studio, vero aut simulato. templi huius contignationem ex iunipero materia imprimis odorata,

Plinius ad suam ætatem incorruptam mansisse est auctor. Secundū Zacynthos Dionysius alter centum quinquaginta circiter annis ante bellum Troianum, in extremam Hispaniam penetrasse fertur: atque in Bætis æstuarijs inter duo eius fluminis ostia, quibus tunc decurrebat in mare, Nebrissam ædificasse, à lebridibus, id est, ceruinis pellibus, quibus Dionysius & socij in communi vita & cum sacris operabantur, vti soliti erant, Nebrissæ appellatione facta. cui deinde oppido Veneriæ cognomē accessit. Tres fuisse Dionysios seu Bacchos Diodorus scribit. Primum Deucalionis, vt ego interpretor, Noe filium, Osirim nempe Ægyptium de quo superius est demonstratum. Alterum Proserpinæ seu Cereris filium, cuius ad simulacra cornua adhibere moris fuit, boues primum ad aratrum iunxisse monimentum. Tertius Semele ex adulterio natus fuit, & in vrbe Mero (quæ vox fœmur significat) educatus: vnde materia fabulandi in patris Iouis fœmore creuisse. Hunc ferunt primi Dionysij æmulatione, suscepta expeditione, multis obitis prouinciis, defunctum victoriis, Hispaniam maleficiis omnibus atque immanitate repurgasse eorum, qui in tenuiorum fortunas grassabantur. Quo tempore Milicus Myricæ filius, fortassis, & ipse è Siculi posteritate, gratia, opibus, auctoritate plurimum poterat inter Hispanos. Milici nepotes non procul Biatia Castulonem condiderunt in Oretanis, vrbem quondam inter primas Hispaniæ nobilem. Dionysij duo socij ab eo reditum ad suos adornante in Hispania relicti cum potestate. Lusus à quo Lusitanorum nomen & gens, & Pan, quem delusi vana superstitione homines diuinitati consecrarunt, & ab eo vniuersa prouincia Pania primum, deinde Spania dicta est. auctores Varro atque Plutarchus. Non longo annorum interuallo Iason Thessalus gloriæ cupiditate incensus, pyraticæ deditus (quod ingētes opes parabat, littoribus nondum munitis, hominibus per agros pastorum in morem in tuguriis habitantibus) Argi industria excellenti forma nauim ædificādam curauit: multisque sociis sibi adiunctis, Hercule Thebano, Orphæo, Lino, Castore & Poluce ex Thessalia soluens ad Sigeum Troiæ promontorium Hesionem Laomedontis filiam eripuit ab interitu: inde in Colchidem perlatus, vellusque aureum furatus, hoc est, auri gazam, quod per riuos è monte Caucaso dilapsum villosis pellibus p scari quasi retibus soliti erant, cum iis copiis raptaque Medea in Mœotidem Cimmerio bosphoro superato penetrauit. Tanai mox aduerso, quo fluuio ab Europa secernitur Asia, nauim aliquanto spatio, qua pertractam remulco, qua solutam in partes humerisque deportatam in Sarmatico littore rursus compegisse fama est. Germaniæ, Galliæ, atque Hispaniæ circumductis littoribus, tandem ad freti Gaditani fauces constitisse: in iis extremis, qua in Mediterraneum mare se pandunt, monti Calpi imposuisse arcem: quæ de Herculis nomine Heraclea dicta est, nunc Gibraltar. Prædæ cupiditate ex ea cum Hispanis varia fortuna pugnatum. Ingens præda fuit. qua in naues imposita, iustoque præsidio in arce relicto, Saguntum cum sociis abijt. ibi benigne accepti propter communem originem linguæque commercium, ad Baleares excensione facta, Bocorique earum Rege in potestatem redacto, quia nullum iis in locis aurum inueniebatur, comparato commeatu, bobusque lectissimis in naues impositis in Italiam transmisere. Quo loco in montis Auentini antro interfecto Hercules Caco, morem etiam sustulit, Saturnum quotannis placandi homine de ponte Miluio iactato, quod crudele erat & inhumanum, ritu tamen permanente, vt effigies hominum scir-

Peæ veterum vicariæ mitterentur in aquas. lon gissima nauigatio fuit, miraculo comparanda. præsertim cum soluta rursus naui per Ligustriam, qua parte breuissimus in Padum traiectus est, in Hadriam delati absoluta nauigatione læti & incolumes, tantis rebus perfectis clarissimi in patriam peruenisse credantur. Verum externa mittamus, satis oneris sustinentes Hispaniensium rerum commemoratione. Auctorem habeo Hecatæum, qui Herculem Amphitrionis, alio nomine Alcæum, venisse neget in Hispaniam. Diodori & aliorum omnium opinio resistit. Vestigia præterea in Hispania, Pyrenæis iugis, & Gallia Narbonensi huius expeditionis multis seculis impressa, ipso in Italiæ aditu Alpes Lepontiæ & Euganeæ ab Herculis comitibus sic dictæ declarant, venisse quidem in Hispaniam Herculem, & copiarum quidem partem terra in Italiam peruenisse, inde locis Græca nomina facta. Nā quod Geryonum cædes eidem à Virgilio tribuitur, errare potuit vt humanus, ex nominum similitudine temporibus cōmutatis. Post Herculis expeditionem & Milici ætatem, Gargoris in Hispania regnauit, mellis colligendi inuenta arte vsuque nobilis, vnde Mellicolæ cognomē ipsi affingendi occasio. Huius ætate bello Troiano confecto, atque vtriusque exercitus reliquiis in varias orbis partes dispersis, non pauci neque contemnendi Græcorum Duces in Hispaniam nauigarunt. & nostrorum scriptorum consentiens opinio confirmat, multas gentes eò antiquitus traductas propter locorum commoditatem in variis eius prouinciæ partibus consedisse In quo numero Teucer amisso Aiace fratre, eoque à patre Telamone aditu patriæ prohibitus, in Cypro Salaminam vrbem patriæ cognominem constituit. In Hispania deinde, quibus locis Carthago est, vrbem alteram de suo nomine Teucriam posuisse memoratur. Teucrum quidem in Hispaniam venisse Isidorus ait: Iustinus etiam loca, vbi nunc Carthago noua est, occupasse addit. Vrbem Teucriam condidisse non inuenio, neque eius vrbis aliqua vestigia vel obscura monstrantur. Illud constanti auctorum fide traditur, Teucrum freti faucib enauigatis, flexisq; ad dextram proris, ac promontorio Sacro superato, in Calæciæ littore vrbem Hellenem construxisse, quo nunc loco Ponteuedra sita est, de socij nomine Amphilochiam, quam Romani Aquas calidas dixerunt, Sueui (quo tempore iis locis imperium tenuere) Auriam. Diomedem rursus memorant Tydei filium Hispaniæ littoribus prætei nau gatis, repulsum vndique prouincialium virtute supra Lusitaniam Tudem siue Tydem vrbem paterni nominis monimentum ex ædificasse, eo terrarum tractu, qui Minij & Limiæ ostiis ad mare est inclusus. Omnino Mnestheus Atheniensis auctore Strabone libro tertio, sua & ipse classe in Gadeis delatus, è regione eius insulæ qua parte Belon, qui Guadalethes est in mare influit, vrbem de suo nomine ab imo totam construxit portu munitam. Templum etiam in eodem littore inter duo Bætis brachia, cui olim templo Mnesthei oraculo nomen fuit: quod ad Græcam superstitionem inter Hispanos suscipiendam, magnum attulit momentum. Vlyssem tandem venisse in Hispaniam, atq; in Lusitaniæ littore vrbem Vlyssiponem condidisse Strabo Solinusque, ipsoq; ex nomine ducta coniectura confirmant. Refellunt quidā tum nominis argumento, nam Olisipo ex antiquis monimentis, ære prisco & lapidum inscriptionibus nominari scribique debet. & quoniam Vlyssis aræ supra mare Armoricum in Belgis non vno loco extabant. nempe ex Græca vanitate, quem in Deorum numero habebant, ei templa atque

oppida consecrabant. quod Hispanis contigisse etiam, non inepte prorsus arbitrantur.

Habidis res gestæ, & generalis Hispaniæ siccitas.

CAP. XIII.

IN TERRA Gargoris Rex in Tartessiorum saltu, vbi Titanas aduersus deos bella gessisse antiquitas finxit, Curetum regnum tenens auctore Iustino, cæteras virtutes omnes, quæ magnæ in illo fuerunt, vna crudelitate sugillabat. Habidē nepotem ex filia furto conceptum ad depellendam generis ignominiam, dolorem ex eo casu vindicandum, feris laniandum in monte obiici mandauit. Illæ naturæ conditione mutata eam infanti exhibuerunt humanitatem, quem efferatus aui animus denegarat, vberib. distentis lacte etiam in os instillato. Repertum incolumem, in angusto primū tramite pecoribus conculcandum, aui iussu proiectum ad maiora, fata numinaq; seruarunt. Multorum dierum inedia maceratæ canes, quibus & suibus denuo fuerat obiectus, quodam misericordiæ sensu vltro lactarunt. In mare demum præcipitatum fluctus sustentarunt, cerua in littore diligenter aluit. Pro alimenti conditione animi mores corporaq; mutantur. eo lacte educatus, mirabile dictu est, quātam pedibus grandior celeritatem excitarit. ferarum cursum adæquabat, vndique prædas agebat importunus & audax. neq; resisti poterat, cum ad velocitatem vires & industriam adderet. Insidijs tamē exceptus, laqueoq; implicitus ad auum perductus est. Ille ad iuuenis conspectum sensu naturæ tacito, quo sæpe ignorantes tangimur, (& nescio quid ea fortuna maius micabat in facie) vultu nepotis & notis, quæ infantulo iniustæ erant, attente consideratis, intellexit nepotem suū non absq; deorum cōsilio è tot periculis fuisse seruatum. Odium humanitate mutatum. Habidem nominatum regio cultu, dum vixit, apud se habuit: moriens successorem regni, hæredem fortunarū reliquit. Suscepto imperio cæteros ante se Reges industria & virtute superauit ingenio præstanti, corpore tantis laborib. durato: quę res magnas difficultates non solum mitigare, sed exhaurire etiā consueuit. Feros homines per agros dissipatos in vrbes & oppida coire persuasit, quantum præsidij esset in mutua societate, atq; cōmunis iuris commercio demonstrans. ad vitæ cultioris commoda, disciplinæ studium adiectum. sic feri gentis mores humanitate mutati. Vini vsum, agriq; colēdi rationem longo ex interuallo restituit: nam herbis antea, & sponte natis frugib. pomisq; tolerabant vitam, aqua profluēti sitim sedabāt. Leges sanxit, fora cōstituit, iudicia & magistratus ordinauit. Quo virtutum tenore incredibilem à suis gratiam, apud exteras nationes nominis celebritatem consecutus, ætate omni ad vltimam senectutem peracta, vitam morte mutauit. Eius posteri per multa secula regnum tenuisse traduntur, nulla neq; nominum neque temporum designatione. nisi quod Habidis res gestę in Dauidis Iudaici Regis ætatem incidisse creduntur. Iustinus videtur Geryonib. æqualem facere, & in diuersa parte tenuisse imperium. Consequenti tempore nihil in Hispania accidit memorabile, quod quidem in litteras sit relatum, præter insignē & diuturnam, quæ non multo post consecuta est in Hispania, terræ aerisque viginti sex annorum siccitatē, vt nostrates historiæ affirmant, tantam vt fontibus fluuiisque omnibus, præter Iberū & Bætim, præ ariditate consumptis, humoreq; penitus exsiccato, quo partes terræ puluisq; coagmentantur, agri in vastos hiatus abirēt, facultate sublata alio commigrare cupientibus vitæ sustentandæ necessitate. Sic Hispania locis præsertim mediterraneis arborum & herbarum ho-

nore nudata præter paucas arbores quas ad Bætis ripas conseruatas aiunt, bestiis & hominibus consumptis fame, in solitudinem redacta est, miserabilem vastitatem. Regum nobili[...]aq; progenies à stirpe defecit tenuiores, quibus res angusta domi erat neque in multos dies paratus commeatus, in vicinas prouincias locaq; maritima tempestiue d.lapsi. Vnde terræ tandem post vim ventorum maximam, qui subsecuti sunt, & arbores omnes radicitus cõuulserunt, copiosis pluuijs depulso malo, ad pristinas sedes al'js permixti gentibus reuersi Hispanorum gentem & nomẽ ferme ad interitum perductum instaurasse creduntur. Sic nostræ historiæ sentiunt. Alij præstanti homines ingenio eruditione magna, huius narrationis fidem conantur eleuare his fere argumentis. Quod nullus neque Latinorum neque Græcorum scriptorum, ac ne nostræ quidem omnes historiæ tantæ rei mentionem faciant, cum sæpe leuia & & minutissima quæque persequantur. Nulla neq; profectionis Hispanorũ neq; reditus vestigia extent, nulla monimẽta, minori sæpe de causa excitari solita. Negant deinde tanta & tam diuturna siccitate, qualem fuisse perhibent, humoris partem aliquam in Bæti, Ibero aut omnino vlla in parte conseruari potuisse, quãtum humoris vnius æstatis spatio ob pluuiarum raritatem Solis æstu consumatur ad coniecturam de re tota reuocantes. quo tempore sæpe copiosa flumina exsiccantur consumptis penitus aquis: præsertim si maligni sideris vis terris incubuerit, eoq; maiori aliqua ariditate laboratum fuerit. Adjiciunt tam longi temporis siccitate, non fatiscere terram, sed in puluerem comminui necesse fuisse: cum humore concrescant corpora, soluantur ariditate, Africæ Libyæq; exemplo, vbi prę Solis æstu terræ humore consumpto, pulueris fluctus montesq; vi ventorum concitantur. Hęc illi. Nos ductam per manus famam, & historiarum nostrarum consentiens testimonium temere repudianda non putamus. & licet antiquitatẽ excusare, quæ summas rerum nunciat tantum, ordinem & vestigia confundit: aut quæ alijs contigerunt, in alis permutat. fama omnia in maius auget, vti in magnorum fluminum lapsu contingit, non temporum interuallo modo, sed & locorum longinquitate non maxima sæpe memoria vitiari. Quod in re præsenti euenisse arbitror ariditate eius temporis, minus diuturna, certe minus graui. pluuijs malignis nonnullis tamen terram irrigatam subactamque, ne solueretur in puluerem: neq; fluuiorum aquas omnium penitus defecisse, fructus modo arborum terræq; fruges ad maturitatem perduci, hiatusque & voragines semel patefactos, coagmentari nimiam siccitatem vetasse. Et fortassis quod Phaetonis ætate in aliis prouincijs accidit: terras exustas Solis ardoribus, aeris insolenti siccitate (fabulæ commento rem gestam antiquitas adumbrauit) eandem calamitatem Hispania pertulit, huic alioqui malo inter primas obnoxia.

Celtæ, Rhodij, Aßyrij in Hispaniam veniunt.

CAP. VI.

HISPANIÆ vastitatis fama finitimarum gentium animos misericordia compleuit, rerum humanarum vices considerantium: deinde depulso malo magnam earum multitudinem in prouinciam attraxit. Agros, cultum, & copias Hispanorum, aut suis ipsi oculis viderant rebus integris, aut ex aliorum prædicatione adamare cœperant. Cum vxoribus, liberis, atque impedimentis omnibus populariter commigrarũt: vastæque & latissimæ prouinciæ eam pro se quisq; partem domicilio delegit, quam

rebus suis maxime idoneam fore iudicabat: siue pecore diues esset, siue agrorum cultui commercio've deditus. Horum industria, multitudine, fœcunditate haud longissimo tempore pristina elegantia, cultus, frequentia restituta locis est, nouaque rebus facies reddita malorum colluuione sublata Ex finitima Gallia Celtæ Pyrenæi iugis superatis, Hispaniæ tractũ incolendum suscepere ad Iberi ripam protensum, Idubedæ monti ad Solis ortum adiacentem, latissima cœli solique facie, vbi Turiaso, Nertobriga, & Arcobriga erant. Ab his & Iberis mixto inter se sanguine Celtiberiæ gentis apellatio conflata etiam est, initio angustioris: deinde sobole aucta fines gentis nomenque ad Austrum prolatum, argumento Segobrigam, Belsinum, Valeriam, Vrcesiam, aliaque oppida locis remota ab idoneis scriptoribus in Celtiberis poni. quod plerisque gentibus accidit, vt procedente tempore earum gentium fines alternarent, nunc angusti nunc lati pro rerum euentu vario. His finitimi ad Septentrionem Areuacæ, vbi Vxama & Agreda sunt, Duraci, Pelendones, Neritæ, Præsamarci, Cileni Celtiberis contributi, iisque sanguine cõiuncti, locis finitimi vno se tempore ex Gallia in Hispaniam infudisse creduntur, coniectura probabili, argumento euincente nullo. Illud maiori fide nititur: Rhodios propter magnum in re nautica vsum, maris imperiũ tenuisse annis viginti tribus, & quod in aliis prouincijs præstitum erat, vt se muniendi causa, classesque continendi maris tempestatibus clauso mari, præterea vnde commercij cum prouincialibus facultas esset, arces multis locis construerent: idem sibi in extrema Hispaniæ ora faciendum iudicasse, ad Pyrenæi montis radices Rhodope constituta ad idoneam maris stationẽ. quæ vrbs à Liuio Rhoda à nostris Roses vocatur, in eam amplitudinem quondam aucta, vt Gotthorum imperio Episcopi sede esset insignis: nũc ad casas redacta præter ruinas & antiquę nobilitatis vestigia nihil retinet. Nauticos ex sparto funes plectere, atq; ad varios vitæ vsus storeas Rhodij primi docuerunt Hispanos, molas trusatiles versare manu molendo frumento & ad facilitatem conficiendi panis: quod multo ante labore rudibus ingeniis & industriæ omnis ignaris constabat. Numos ex ære percussos primi mortalium in Hispaniã inuexerunt, magno miraculo risuque initio prouincialium, cum paruo ære, vnde nullus vsus sperabatur, viderent cibos, tegumenta, variaque instrumenta mutari. Accessit religionis cura Dianæ templo Saguntinorum imitatione ædificato: q̃ exquisitis cæremoniis hostiisque colebatur. Fortassis etiam (nam ritus non explicatur) more è Tauris translato, apud quos hospites Dianæ immolare visitatum erat. Herculi oraculum præterea constitutum sacraque: quæ non faustis acclamationibus, neque sacerdotum placida prece, sed maledictis & execratione peragebantur: nullaque re magis contaminari habebant persuasum, quam si inter solennes ritus vel imprudenti bonum verbum excidisset. Cuius rei hæc ratio reddebatur. Hercules Lyndum, quod est oppidum Rhodi, delatus forte, ab aratore bouem alterum pretio sibi vendi postulauit: & cum non impetraret, vtrunque vi abstulit. Iniuriam ille, quoniam nihil aliud supererat, maledictis vltus est. quæ Hercules tum quidem inter epulas cum risu & cachinnis audiuit. Postmodum eo ad diuinitatem consecrato Lyndi ciuibus placuit rei gestæ monimentum perpetuis sacris celebrare ara posita, quam Bouzygon, idest, bouis iugum dixerunt: atque eo ipso rustico sacerdote creato, binis mactatis bobus, conuitia in Herculem certis temporibus instaurari sanxerunt. Is mos ritusq; à posteris conseruatus hoc tempore ex Græca vanitate, Rhodiorum commer-

commer-

cõmercio cum multis venit. in Hispaniã Rhodope ex aduersum Emporiarũ sita est duodecim millium traiectu interualloq; inter vtranq; ciuitatẽ. Pyrenæi montes, quibus hæ vrbes vicinæ sunt, per hoc tempus omni ex parte conflagrasse memorantur, de cœlo tacti, an à pastoribus incendio per imprudentiã excitato forte etiam de industria arboribus dumisque combustis campos pandere, idonea culturæ & habitationi reddere tuta propositũ erat. Ex ea re Pyrenæi vocari ij mõtes cœperunt à Græcis hominibus, quorum lingua, Pyr, ignem significat. Alij malunt ab igne cœlesti eam appellationem conflatam, quo sæpe tanguntur ob sublimitatem. Nam quod de Pyrene quadam fingunt ab Hercule adamata, atq; iis in locis defuncta, aut à Pyrrho Rege quondam Hispano affirmant Pyrenæorum vocem fluxisse: à sanioribus tanquam fabulosum repudiatur. Omnino eius incendij vi, auri & argenti venæ, quibus tum ij montes tum vniuersa Hispania scatebat, eoque Plutonem in eius terræ visceribus delitescere fingebatur, conflatæ ardore atque solutę riuos liquati metalli in omnes partes emiserunt. Ij riui sedato incendio cõcreti fulgore suo admirationem prouincialibus commouerunt: contempti tamẽ ab ignorantibus natiua bona, quanti ea metalla essent. Aliis tamen nationibus re vulgata in Hispaniam veniendi incredibilem animis cupiditatem immiserunt, minime dubitantibus, ab ignaris suorum bonorum Hispanis, facile aurum & argentum impetraturos se, aut vilissimis mercibus scrutisque commutaturos.

Phœnicum in Hispaniam aduentus.

CAP. XV.

PHœnices primi mortaliũ mare classibus tentasse feruntur: atque ad regẽdum nauium cursum Elicem, Cynosurã, ipsumque imprimis cœli cardinem obseruasse. Ij maris imperio Rhodiis, Phrygibusq; erepto, Tyroq; nobilissimo Orientis emporio profecti ad Hispanię copias inter primos nauigarũt. Hispanię partẽ quam primũ tenuerint, auctores non cõsentiunt. Aristoteles Phœnices ait, ad Gaditanum fretum appulsos tantam argenti vim à Tartessiacis oleo aduectitio mutasse, vt cum neq; nauibus ferri neque capi posset, omne instrumentũ nauticum ipsasque anchoras ex argento cõflarent. Fortassis Pyrenæi incendiũ per alias etiã Hispanię partes montesq; vagatum similes vbique copias produxit in lucem. aut quod vero est propius, argentum ipsi effoderant, cuius secturis Bætica abundabat imprimis. Alioqui Phœnices extimas Hispaniæ partes primum tentasse credibile est atque argenti vim illam maximã ex Pyrenæi incendio sublatam concedentibus prouincialibus, mercium quas afferebant permutatione. Sichæum autẽ vel huic classi Ducem (quod nostri scriptores affirmant) vel non multo post repetitis subinde nauigationibus venisse in Hispaniam, credi par est: atque ex eo cõmercio eas copias parasse, quæ regiæ quidem sororis nuptias conciliarunt primũ, exitio deinde fuerunt, Pygmalione leuiro auri Hispanici cupiditate corrupto: Didonem occiso marito iis copiis raptim in naues impositis ereptisq; tyranno, fugam Tharsis, id est Tunetum, cum qua vrbe Tyriis frequens erat commercium, adornasse: multis adiunctis sociis Sichæi misericordia, odio tyranni, viduam Didonem secutis. Ijs ad sobolem propagandam in Cypro excensione facta virgines raptæ, abductæq; Charchedonem: quod oppidum olim Charchedon Tyrius à Tuneto vrbe duodecim passuum millib. condiderat. In eo agro à prouincialibus auro redemptum terræ quantum bouino corio complecterentur: quo in tenuissimas partes dissecto iustæ arcis idoneum locum occuparunt, fraudem incolis dissimulantib. Vnde & arci nomen Byrsæ factum

ctum est, id enim bouinum coriū significat, vt Iustinus scribit libro octauo decimo. Alioqui vero propius est Byrsam Phœnicum lingua, quæ Hebraicæ affinis est, dictā quasi Bosra, quæ vox arcē munitionemque significat Hebræis. Eam arcem perpetuo muro cum Charchedone iunctam, locisque amplificatam, atque nouis exornatam ædificiis Carthaginem nominauit, conditam vrbem annis duobus & septuaginta priusquam Romanæ Vrbis fundamenta constarent. Verum externa mittamus, ne incerto exitu infinita feratur oratio nostra. in Hispaniam redeamus. Ad quam Sichæo sublato Pygmalion nauigatione Hispanica, quæ aliquot annis intermissa fuerat, instaurata, venisse in Hispaniā fertur: atque ad Turdulorum littoris partem eam, vbi Almunecar oppidum cernitur, vrbem Axim seu Exim nomine condidisse. Inde commercio cum prouincialibus inito, atque Hispanicis copiis onusta classe reuersum in patriam. Repetita iterum & tertio ea nauigatione Gadeis tenuisse nosttri historici confirmant: quam insulam ab Ori sociis Erythrææ nomē accepisse supra est demonstratum, Gadiram ab his Phœnicibus, quod vt Hispaniæ sepes marinis Oceani fluctibus obiecta esset. quidam diuersam causam eius appellationis designant, nimirum oppidum quod primum in ea insula constituerunt Phœnices, sepe valloque mœnium vice muniuisse. Herculi in eo oppido templum constructum aiunt, ex aduersum continentis, qua parte extenuata in cuspidem insula desinebat in promontorium Herculeum ab eo templo dictum. sic perspicaci homines ingenio odorantur. Bini profecto in ea insula putei erant admirandæ naturæ, alendæ superstitioni idonei. alter aqua dulci, cum se æstus ex alto incitabat, quod bis accidit quotidie duodecim horarū spatio incrementa similia & decrementa suscipiens. salsa alter, easdem vicissitudines sed ex contrario ferens, imminuta aqua cum se æstus extulisset, aucta remittente æstu. Erat & Geryonis arbor, sic dicta, quod præciso aliquo ramo, humore quasi sanguine sudaret, eo rubicundiore, quo propius radices cædebatur, cortice pineo, ramis ad terram inflexis, foliis cubiti longitudine digitorum quatuor, neque id genus arbores plures vna & altera, quam prioris radices protulerunt. Ad Phœnices redeamus. qui aliis constitutis oppidis, in quo numero Malaca & Abdera sunt, & Bæticæ parte sub iugum missa, ad vniuersæ Hispaniç imperium niti cœperunt nō obscure, eius prouinciæ opibus & commercio formidabiles. Plato in Timæo est auctor, Atlantides (iacent Gadeis in Atlantico mari) ex Erythræa insula profectos, & in Achaiam delatos Athenas quidem initio expugnasse, deinde autem belli conuersa fortuna ad vnum omnes periisse. Eam expeditionem de Phœnicibus quidam interpretātur: Orientis, Occidentisque imperio validis, Gadeis obtinentibus. Vno tempore Romanæ Vrbis fundamenta ponebantur, & Iudæorū remp. Ezechias Rex gubernabat Israelis regno, quod decem eius gentis tribus complectebatur, sublato ductu Salmanasaris Assyrij Regis potentissimi. Huius filius Senacheribus numeroso exercitu comparato, orbisque imperium animo complexus, Iudæā prouinciam igne, ferro, & direptionibus vastauit, Hierosolymam obsedit. Cursu tandem victoriarū elatus, maioraque versans animo, quam quæ gerere videbatur, relicto cum copiarum parte Rabsace ad subigendā Hierosolymā anno quartodecimo regni Ezechiæ, ipse cum robore exercitus Pelusiū progressus, quæ Heliopolis fuit, ab ea obsidione cum ignominia est repulsus, Tarachone, qui ad Æthiopiæ regnum, Ægyptum armis adiecerat, obuiam facto. Herodotus à muribus dixit omni bellico instrumento corrupto. vitiata memoria ar-

bitror, quam Hierosolymæ accepit in ipso reditu cladem, centum octoginta quinque hominum millibus diuinitus vna nocte prostratis, ad Ægyptios transtulisse nisi forte diuina vrgens vltio vtroque loco susceptæ impietatis pœnas sumpsit. Tarachonem hunc scribunt Assyriorum tempestate ab Ægypti finibus pulsa victricibus armis tum alias prouincias lustrasse, subegisse gentes, tum in Hispaniam directo cursu (Strabo in Europam progressum ait) in ea ora cis Iberum in edito tumulo Tarraconem vrbem sibi cognominem condidisse. quam tamen Sciones multo post tempore instaurantes primæ conditionis laudem tulerunt non apud vulgus tantum, sed etiam ab expolitis ingenio & doctrina hominibus attributam. Plinij Solinique testimonio.

Carthaginenses Ebusum capiunt, Baleares tentant.

CAP. XVI.

SECVNDVM hæc Carthaginenses cũ validis instructi classibus terra marique essent potẽtissimi, & ad imperij amplificationem multum referre haberent persuasum, si vicinis Mediterranei maris insulis potirentur: vnde ad Europæ imperium gradum facere cogitabant: primum Siciliam armis tentarunt, deinde Sardiniam atque Corsicam euentu vario, successu haud satis prospero, cum vndique insulanorum virtute repellerentur. Optimum visum est, minores primum insulas aggredi. Itaque Liguriæ & Galliæ ora relicta, atque ad Hispaniæ littus directo cursu Ebusum ceperunt insulam scopulis quidem circumcirca impeditam, adituque difficilem, nisi qua ad Austrũ Idoneus portus se pandit: Dianio promontorio obiectam disiunctamque à continenti centum non amplius millibus passuum: cæterum locis angustam ac vix ambitu colligentem viginti millia passuum: plurima ex parte syluis obsitam, vnde à Græcis Pityusæ à pinorum copia nomen tulit: salinis diuitem, atque totius terræ nobilitate præcipua: quando venenata animantia ipsa nõ procreat, aduecta perimit naturæ vi quadam admirabili: eo amplius quod non sine ludentis naturæ miraculo Ophiusa prope sita erat noxiis scatens atque vastata animantibus, vt prisci Cosmographi testati sunt. Quæ quo hoc tempore nomine vocetur, diuinare facilius est quam certa ratione designare: aliis Formenteram facientibus bis mille passibus remotam ab Ebuso: aliis Draconeram putantibus maiori Baleari propemodum coniunctam. Doctoribus placet montem Colubrarium continenti vicinum, atque Peninsulæ oppido obiectum Ophiusam credere, in quem signa vetera consentiunt: serpentibus impediri atq; vastari, vnde Græci Ophiusam dixere, Latini Colubrariam. Neque moueat quod antiqui descriptores terræ Ophiusam Ebuso propinquam fecerunt. falli promptum fuit propter regionum longinquitatem. Ergo Carthaginenses in insula Ebuso vrbe eiusdem nominis ædificata, duas alias ad Ortum insulas adiuerunt, ab Hispaniæ littore sexaginta passuum millibus seiũctas, inter se triginta. has Græci quoniam à nudis hominibus incolebantur dixere gynesias, à fundis quibus certissime collimabant, Baleares: & alioqui minorem Nuram, maiorẽ Clũbam Florianus dictas ex Antonio ait. Harum insularũ littora & aditus omnes Pœni quidem circumducta classe explorarunt. interiora penetrare ausi non sunt, incolarum feritate deterriti: quos qui lacessissent ardentiori spiritu iuuenes, cæsi atque reiecti in naues reliquis documento fuerunt, feros montanosque homines temere irritandos non esse. Hispaniæ deinde littora tentata, si possent aut cõmercio prouinciales aut armis subiugare Hispanorumq; copias Carthaginẽ auertere.

euētu nullo duas ob causas. Saguntini ijs Insulis vicini, vt erant à multo vsu cauti magnoq; ingenio, nō ignari Pœnos libertati Hispanorum insidiari, à suis eos littoribus prohibuerunt. ingeniorum dexteritate prouincialibus persuasis ab eius gētis commercio abstinere: in specie amicitiæ latere insidias. Accidit commode vt res aduersæ Carthagine, classes in patriam reuocarent. quæ intestinis dissidijs fluctuabat, & Africanorum armis impar erat. præterea sæuissima pestis lue per ignobilia capita vagata in vrbe ad paucos erant redacti. Ijs malis auertēdis cruenta sacrorum religione & scelere pro remedio vsi sunt. Ritu ex Syria translato, vbi Melchon, id est, Saturnus à Moabitis & Phœnicibus humano sanguine placabatur, sancitum ex oraculorum respōso, quotā nis lectissimos iuuenes eius dei numine placando vt mactarent. Erat simulacrum ingens manibus cauis & cōplicatis, quibus impositi infantes, pueri, adolescentes in subiectam foueam igne ardentem arte quadā præcipitabant. Magnus circumstantium clamor erat, tympanorū & sistrorū crepitu partes omnes personabant, ne iuuenum scilicet eiulatus auditi ad misericordiam reuocarent animos. Ea se religione cùm ciuitas implicasset, calamitatis sæpe caussæ depulsæ sunt, diuino numine abiectum veritatis lumen nouo & maiori errore vindicāte. Impius & crudelis ritus non magno interuallo in Siciliam primum ex Africa, deinde ad Hispanos manauit. tanta immanitate vt rebus in supremum & maximum periculum adductis, nisi Regis maiori filio mactato non satis propitiari numen, haberent persuasum. Quod Moabitarum Regem vsurpasse, cum à Iudæis obsidione premeretur, diuinæ perhibēt litteræ. & fortassis memoria retinebant, Abrahamum Iudaicæ gentis auctorem à Deo iussum, filium vnicum aræ impositū iugulare. Mala sæpe exēpla ex bonis initijs sunt nata. Philo sane in Phœnicum historia morem, inquit, supremis periculis fuisse, ciuitatis Principem, filium dilectissimum dæmonio vltori pretium liberationis offerre. quod Saturnum, quē Phœnices Israelem vocant, fecisse ait, filio ex Anobret Nympha vnico, cum bello ciuitas premeretur, super aram regijs ornamentis impositis immolato. corrupta memoria Israelem posuit, quippe homo externus, pro Abrahamo.

Argantonij ætas.

Cap. XVII.

IN HOC ipsum tempus, quantùm in rebus tam antiquis conjicere licet, annum sexcentesimum vigesimum ante Christi Dei ortum salutarem, cùm se hominibus in carne monstrauit: qui annus ab Vrbe condita centesimus trigesimus 128 secundus erat. Argantonij Tartessiorum Regis nobilissimi ætas incidit. Hunc Silius totos trecentos annos vixisse ait: Plinius ex Anacreontis sententia eam annorum illi summā dimidiatam dat. Erat illi magnus in re militari vsus, & ex multarum rerum varietate prudentia singularis: vsq; eò vt rerum summam & imperium permitterent prouinciales, eius virtute atq; industria vanos fore Phœnicum conatus sperantes, iam ex latebris atq; insidijs erumpentium in apertam tyrannidem. Quam vt constituerent in continentem trajicere, rixas contentionesque serere inter Hispanos, alias ex alijs discordiarum caussas nectere, sensimq; multa oppida suæ ipsorum ditioni subiugare. Cognito prouinciales periculo condonatis mutuis iniurijs patriæ caritati, sub vnius imperio deuincti Phœnicum audaciam reprimunt, susceptam à maioribus libertatem tuentur. Auctor quidam Argantonium affirmat cursu victoriarum secundo Bæticæ oram maritimam vniuersam, ipsasque adeò Gadeis sub imperi-

Imperium misisse. quod haud difficillimum fuit plerisque Phœnicibus ex ea insula profectis Tyrum, auxilium aduersus Nabuchdonosorem Babylonium: qui numeroso exercitu formidabilis in Iudæam impetu facto, Hierosolymam vrbem copijs, frequentia, ipsaque inprimis loci sanctitate inter Orientis ciuitates facile principē ceperat, Sedechia Rege capto, atque cum vniuersa Iudæorum multitudine in seruitutem abacto. Tyrios deinde impugnandos sumpserat mari terraq; nobilissimum Orientis emporium. Illi quanto in periculo res essent, Carthaginem in Africa, in Hispania Gaditanos extrusis legatis monuerunt. Ni mature opem communi patriæ tulissent, vnde orti erant, & cuius industria atque commercio tantas diuitias parassent, instare exitium. Debere eos siue communi naturæ sensu tam opulentæ paulo ante ciuitatis misericordia tangi: siue communis patriæ periculo moueri: siue etiam suorū cōmodorum respectu, quæ cadente Tyro euertebantur. Celeritate opus esse propter locorum longinquitatem, rerum angustiam. Rei bene gerendæ occasionem, cùm in celeri momento versetur, frustra amissam quæri. Non debere eos sumptibus deterreri, quos victoria parta facilè compensare posset. Laborem, periculum, sanguinē, si opus esset, communi parenti, vnde omnia accepissent, patriæq; caritati denegare, nefas esse. Hac denūciatione quid Carthaginenses fecerint clam est: Gaditani certe ea permoti, delectu suorum habito & Hispanorum auxilijs aduocatis, instructa numerosa classe, secundisq; à puppi vētis, paucis diebus in Tyri conspectum delati, per mediam hostiū classem ad obsessos penetrarunt. Eorum aduentu ciuibus cum spe defensionis studium etiam propugnandi accessit, tantum vt integris ferme quatuor annis obsidionē tolerarint, enixe tum Tyrijs tum Hispanis pro extrema spe dimicantibus. Sic patientia atq; virtute obsessorum fractis Babylonij animis ab obsidione discesserunt. Cōmodum etiam ex Africa nunciabatur, magnas in Ægypto copias aduersus Nabuchdonosorē conscribi: quos is conatus priusquam mora conualescerent, reprimendos iudicabat. Pugnatū inter vtrosq; initio varia belli fortuna: Ægyptus tandem & Africa victori, armis domitæ cesserūt. Inde in Hispaniā transmisit, spe ditissimæ prouinciæ copias occupandi: simul studio ardens vindicandi missa Tyrum auxilia. In extrema Hispania ad Pyrenæi radices exposito milite, reliquam Hispaniam Gadeis vsq; peruagatus victorijs est. (Iosephus in Antiquitatibus à Nabuchdonosore affirmat, huius Nabuchdonosoris filio, Hispaniam subiugatam, Tyrum obsessam) Verùm cùm se prouinciales ad resistendum compararent, neq; Babylonius vellet superiores victorias aduerso aliquo casu corrumpere: satis diuitiarum congestum esse, satis ad nominis gloriā profecisse, orbis finibus imperio terminato consideranti optimum visum est numerosa comparata classe soluere ex Hispania. vti fecit ab Vrbe condita anno centesimo septuagesimo primo. Huius aduētu in Hispaniam nonnulli, cùm multos Iudæos in expeditionem traheret, arbitrati sunt, multa Hebraica nomina cum in Bętica tū in Carpetania locis adhęsisse. atq; ex ea gēte Toletū, Scalonā, Nouē, Maquedā, Iepem, aliaq; minora oppida fuisse constituta, ab Ascalone, Nube, Mageddone, & Ioppe Palestinæ vrbibus, appellationibus mutuatis. Toleti vocem à Tholedoth deriuatam, quod nomen Hebræis progenies familiasque significat, quæ magno numero eius vrbis fundamenta posuerint. Quam opinionem neque refellere operæ pretium est, neque probare animus, cum leui coniectura nixa sit, neque

Veterum scriptorum fide auctoritateque fulciatur. Sic compressa Phœnicum audacia & Babylonijs ex Hispania reuersis Phœcæenses Phocæa Ioniæ ciuitate profecti, cum classe longarum nauium, quarum primi Phocæenses inuentores extiterant, in Italiam, Galliam, atq; Hispaniam nauigarunt Harpali sæuitiam veriti copiarum pro Cyro in Asia Ducis, sic suspicari iuuat. Ij in extrema Lucania ex aduersum Siciliæ Velia vrbe constituta, cæli eius grauitatem & loci sterilitatem exosi, atque ab incolis mali accepti, pars Corsica tentata, atque ad Galliæ littus prouecti idoneum portum nacti, tumulo tribus ex partibus mari cincto, difficili è terra aditu propter loci naturam vallemq; altissimam Massiliam vrbem condiderunt. Pars in Hispaniam Tartessumque nauigantes, Argantonio Rege in vrbem admissi oppositas Tartesso insulas (nũc omnes præter vnam Iunoniam nomine perierunt) quæ Aphrodisiæ vocabantur, Græco instituto atque ædificiorum elegantia excoluisse memorantur: effecisseque industria, vt quæ Paulò ante neglectę iacebant, sequis tantum superstitionibus sacræ ciuibus in delicijs essent. Subsecutum Argantonij funus anno circiter ducentesimo decimo ab Vrbe condita tot circum tumulum obeliscis lapideus constitutis scilicet, quot in bello hostes sua ipse manu peremerat. quem morem ritumque tumulandi mortuos Hispanis solennem atque vsitatũ fuisse, Aristoteles est auctor.

Phœnices imperium meditantur Hispaniæ.

Cap. XVIII.

ARGANTONII mortẽ magni motus sunt consecuti. Hispania non secus ac destituta gubernatore nauis magnis tempestatibus iactata deinceps est: belli fortuna alternante atque ab Hispanis tandem auersa. quibus libertas erepta est Carthaginensibus in prouinciã attractis. Phœnices per hæc tempora numero, virib. & copiis aucti, atq; iugo Hispanorum excusso, Gadeis insulam receperunt, fortunarum domicilium, commercij sedem, arcem imperij. vnde in continentem transmittere cogitabant, si qua se occasio dedisset. Hæc cogitantibus, neq; rationem tantæ rei perficiendæ satis explicantibus optimum visum est, religionis prætextu aggredi, quo nihil est in speciem fallacius. Quasi per quietem iussi essent Herculis sacra in Hispaniam transferre, templum Herculi in continẽti ędificandi facultatẽ sibi, locũq; esse prouinciales postularunt: & cum datum esset, iustæ arcis forma, addita munitione, magnis molibus ad culmen breui perduxerunt. Multi loci religione, & insolenti cęremoniarum apparatu allecti locum illũ domicilio delegerunt. Sic in vrbis æmulam magnitudinem non magno interuallo excreuit; eo loco sita vt creditur, vbi nunc Medina Assidonia cernitur. Nam & Sidonis nomen consentit, & locus, cum sit obiecta Gadibus, à maris littore, sedecim passuum millibus. Obtinebant præterea alias vrbes minoraque oppida, vel ex ipsorum numero constitutas, vel per vim ablata finitimis. Vnde ac ex templo præsertim prædas agere pecorum hominumq; Turdetum vrbem, quæ olim posita fuit, præter Cæsarianum & Arcobrigam (hæ hodie Xerez & Arcos sunt) suæ ditionis fecerunt nullo meliori iure quam quod in vi & armis erat. A Turdeto sunt dicti Turdetani amplissima olim Bæticæ natio secundum Oceani littora Ana flumine terminati. Bastuli & ipsi in Bæticæ parte à Tartesso Veram vsque fusi ad Mediterranei maris oram erant. Turduli à Menesthæi portu (is hodie portus à sancta Maria nomen habet præter Ortum & Septentrionem extensi paulo infra Cordubam Bæti superato, & Marianos montes attingentes, vsque ad

extre-

extremum Bæticæ limitem mediterranea obtinebant, Turdulos & Turdetanos Liuius, Polybiusq; vnam nationem faciunt. pleriq; eorum fines confundũt. quominus ijs describendis, alijsq; populorum nominibus eorum ambitu comprehensis, sigillatim recensendis laborãdum puto, Masienis Selbisijs, Curensibus, Lignijs, alijsq; haud exiguo numero, quos nominatos à veteribus regionũ descriptoribus scimus. Quod rei præsentis est tamen: tantis iniurijs læsa prouincialiũ patientia, & nouæ vrbis incrementa suspecta habẽtes finitimi, bello Gaditanos lacessere constituunt concilio gentis ad diem certã indicto. In eo conuentu Phœnicum iniurias cõquesti sunt. Vt semel Asidoniæ templum ædificare cepissent, iugũ prouinciæ ceruicibus impositũ grauissimum. Homines esse auaritia insatiabili, crudelitate maxima, ex fraude & arrogantia compositos. in religionis simulatione inexpiabiles fraudes, immania scelera contegere. Non posse diutius eorum iniurias sustineri. nisi quid auxilij in mutuo gentis consensu sit, vniuersis domo emigrandum. aliud domicilium, alias à Phœnicibus disiunctas sedes petẽdas. Quiduis perpeti fore satius quàm tãtas & tam frequentes iniurias contumeliasq; tolerare. Hæc verba multorum excussere gemitus, expressere lacrymas. Sed silentio tamen facto, Baucius Gaperus Turdetanorũ Princeps. Mollis, inquit, & eneruati animi est calamitatem deplorare, leue malorum in muliebri eiulatu solamen, turpe nullam rebus asperis opem afferre præter lacrymas. Quin viros nos esse potius recordamur, correptisq; continuo armis illatas iniurias vindicamus maiori hostium molestia? Neq; erit difficile paucos perduelliones de vniuersæ prouinciæ finibus exturbare: si qui numero, viribus: & caussa potiores sumus, animorum concordiã adiungamus, mutuis iniuriis communi patriæ condonatis: ne quod hactenus euenit, conceptæ animis simultates cursum veræ laudis impediant. Violari numen nostris iniuriis vindicandis nemo sibi persuadeat: nam fauere sceleri non solet, & iniuria potius oppressis opitulari æquius est. Diuturnam hostium felicitatem metuere non debetis: sed illud potius cogitare consuisse deos, quorũ scelera vlcisci volunt, ijs interdum res secundas & diuturnam impunitatem dare, quo grauiore fastigio sit casus. Ituri in arma modò maiores vestros & posteros cogitate: ne obliti sanguinis vestri, nepotum contumelias & commoda neglexisse videamini: Has oratione cuncti, qui aderant, animis inflammati, vno consensu bellum contra Phœnices decernunt. [Duces delecti, ijsque imperatum quàm maximos delectus militum, & quàm occultissime habere: quò hostes imparati facilius opprimerentur. Totius belli summa Baucio demãdatur: quẽ exactæ prudentiæ opinio, virtus bellica, multarum rerum vsus ad populum commendabat. Collecto per eum modũ numeroso exercitu Phœnices inopinantes locis omnibus oppressi. diuitiæ direptæ. vrbes & oppida expugnata momento temporis tum ea quæ per vim occupata tenebant, tum alia, quæ ex sua gente fundarant. Asidoniam, quo se Phœnicum reliquiæ quasi ex communi naufragio receperant templi munitione confisæ, nihil impediente loci sanctitate eodem animorũ ardore vi expugnatam solo æquant, ciuibus ad vnum cæsis, tanta erat vindictæ cupiditas: ne templo quidem ipsi parcitur. Exasperati iusta iracundia animi neque misericordiam recipiebant, neq; religione mouebantur. Multis annis magnaque diligentia quæsitas opes, fundatam vrbem & templum hostilis iracundiæ flamma vastauit. tanta ex eo Phœnicum consternatione, vt paucis in continenti oppidis ijsq; ignobilibus retentis,

magis quia non impugnabantur, quam quod satis animi ad resistendum esset, in insulam Gadeis compacti de Hispania, vbi tanta inuidia flagrabant, deserenda, consilia inter se communicarent. Omnino concordiæ spe omni sublata, externa auxilia aduocare; iisque se aduersus prouincialium vim munire constituunt. E Tyro expectare longum erat in ea rerum angustia. vnde minime debuerunt, Carthagine propter communem originem regionum haud magnum interuallum euocant. Dato senatu, legati Phœnicum supremum in periculum res Gaditanorum venisse, Patribus explicant. nisi in ipsorum præsidio, spem nullam esse reliquam. Non iam de opib. laborare, quibus puncto temporis iniuria exuti essent: sed de libertate & salute periclitari. Venisse quam toties experiissent, occasioně in Hispaniam transeũdi, honestam iuxta ac piam, pro necessariis & cognatis tuendis, pro deorum immortalium religione vindicanda: quæ Herculis templo euerso sanctitatis opinione celeberrimo, sacrisque cõtaminatis violata erat Se quidem libertate modo & antiquis finibus habituros satis: cætera victoriæ præmia, quæ futura erant opinione ipsorum, suaque prædicatione maiora libenter ipsis relicturos, imperium copiasque Hispaniæ. Carthaginienses audita Gaditanorum legatione bono eos animo esse iubent, eorum salutem fore senatui populoque curæ pollicentur. Magnam se habere spem fore, vt Hispani suis malis castigati breui iniuriis finem faciant. tantisper modo sustentarent, dum classis valida rebus omnibus instructa mitteretur in Hispaniam. Obtinebant ea tempestate Carthaginenses maris imperium numerosis classibus, siue commercio seruiẽtes, quo nomine per hæc tempora, vti ex diuinis libris intelligitur, naues Tharsis celebres erant, siue proferendi imperij cupiditate: nam oram Africæ vniuersam & inferi maris insulas non paucas sub ditionem miserant felici conatu. Hispaniæ aditu hactenus fuerant prohibiti eas ob caussas, quæ sunt superius indicatæ. Eo maiori auiditate festinationeq; instructa classis Duce Maharbale cum soluisset Carthagine, Baleares & Ebusum prætervecta idoneis tempestatibus Gadeis tenuit anno ab Vrbe condita, ducentesimo trigesimo sexto. 236 Alij non multo ante primum bellum Punicum putant. quocumque certe tempore, ad imperium Hispaniæ aditu patefacto continuo littora vicina explorare, Hispanorum naues intercipere atq; ex ipsorum agris quam maximas & quam latissime prædas agere, locis idoneis munitiones ædificare, vnde incursiones in agros finitimos facerent. Quibus malis excitati Hispani Turdetum frequentes conuenientes, Baucium denuo noui belli Ducem iubent. Is delectu suorum habito, hostium munitionem, quæ ex multis Turdeto proxima erat, intempesta nocte expugnauit, præsidio cæso præter paucos ipsumq; ducem Maharbalem, qui equo per auersam portam euadens fuga seruatus est. Eodem victoriæ cursu maiora hostibus damna intulit. His rebus gestis Baucius grauem præda militem lætus in vrbem reduxit. Carthaginenses, Hispanos vi opprimi posse desperantes ad Punicas artes conuersi velle se pacisci simulant, non eo se venisse affirmantes, vt Hispanos bello fatigarent: sed vt cognatorum iniurias vindicarent, & à sacrosancti templi violatoribus piacula exigerent. Turdetanos ciues habere compertum, neque aduersus deos, quidquam impie, neq; in Gaditanos crudeliter commisisse. Gentis virtutem admiratos, amicitiam appetere potius, quæ vtrique nationi non inutilis futura erat. ponerent arma, dextras iungerent, atque in amore responderent, à quibus essent prouocati. Et vt intelligerent, nihil ficto animo geri, cuncta se

præsidij

præsidia deducturos, atq; omnem militarem iniuriam ab eorum finibus prohibituros. Adhæc Turdetani. eam legationem gratam tum sibi fore responderunt, si cum verbis consentirent facta: bellum neque timere neq; prouocare: amicitiam Carthaginiensium neq; magnopere desiderare, neque repudiare oblatam. Eos esse Turdetanos, qui beneficiis maleficia vlcisci, & officio cum offensa certare consuessent. quæ gesissent non sua voluntate sed defendendi belli necessitate facta esse. Ad hunc modum quodam induciarum genere facto, se propius littora Pœni continuerunt: vnde per oppida & arces dispositis præsidiis finitimos carptim fatigabāt. Quod si qua paulo validior manus Hispanorum, vindictæ studio coiuisset, militum licētiam excusantes, atque noua fœderis simulatione, simplices homines & tranquillitatis amantes illudebant: similiq; fraude ad alios opprimēdos conuertebantur. Quæ res Gaditanis gratissima erat, Hispanis nō videbatur intolerabilis, publica damna, vt fit, contemnentibus singulis, cum à priuatis rationibus sunt seiuncta. Sic Carthaginiensium vires augebantur nostrorum cessatione, ipsorum artibus. quod facile fuit Baucio tanto Duce per idem tempus defuncto die suo, nullo relicto successore hæredeve. quod sciatur.

Carthaginienses in Gaditanos insurgunt.

CAP. XIX.

INsatiabilis est humanus animus eo quod fortuna suppeditat seu vis altior, fœtent prima, cum maiora versamus in animo: & quæ non minor est nostræ felicitatis labes, consortis impatientissima est natura potestatis. Extincto Baucio Carthaginienses de vniuersæ Hispaniæ imperio cogitantes, à quibus euocati erant, propinquos & necessarios Gadium possessione Phœnices deturbare aggressi sunt. Fœcunda gignendis inimicitiis ambitio. Arte quadam semina discordiæ serere, misericordiæ simulatione erga veteres insulanos. Superbe Phœnices imperare, neque communicare honores aut magistratus cum veteribus incolis, publicas & priuatas fortunas compilare. ad vitæ conditionem seruituti proximam miseros insulanos perductos esse. Sic Phœnicibus accusandis studia sibi multitudinis adiungere, malis artibus ambitiosi, ingenio prauo callidoque. Illi re cognita Pœnorum perfidiam accusare. neque cognationis respectu, neque beneficiorum memoria à concepto scelere retardari corruptis semel animis praua cupiditate. Ergo arma corripiūt inter se. Primi Phœnices impetum in Pœnos faciunt, quem illi impetum non tulerunt, venturi securi scilicet, neque digna formidantes. Non pauci in conflictu perierunt, contento alij cursu in arcem, quam ad similes casus in extrema insula ex aduersum Cronij promontorij paratam munitamque habebant, se receperunt. In tecta & agros Pœnorum conuersa rabies. ignes passim iniecti, direptæ opes. Conturbati Pœni improuiso malo gaudebāt tamen, vt in malis, tumultu Phœnices facto honestam sibi occasionē belli defendendi præbuisse, vrbemque eorum occupādi quod breui factum est. Deductis præsidiis omni ex parte, & fœderatorum auxiliis aduocatis, à quibus paulo ante cæsi fugatique erant, vltro prouocare ausi sunt, successuque elati, quoniam hostis nullo loco pugnæ copiam faciebat, ipsam vrbem Gadeis expugnare aggrediuntur. Menses aliquot obsidio tenuit: ferroq; tandem in vrbem penetratum. In ea obsidione Pephasmeni Tyrij industria litteris quorundam celebratur, arietis machina inuēta ad muros quatiēdos: quam ex transuersa trabe suspensam, atq; libratā maiori motus facilitate, maioriq; impetu quatere monstrauit. Phœnicum

nicum calamitas magnam Carthaginensibus inuidiam à finitimis conciliauit gẽtis perfidiam & inhumanitatem accusantibus: à quibus in partem imperij vocati essent, & quos paulo ante conseruassent, ijsdem libertatem & fortunas eripuisse: impios æquè & ingratos nulla satis idonea caussa hospitij iura, consanguinitatis, amicitiæ, humanitatis priores violasse. Menesthæi portus ciues, quibus magna ac diuturna cum Phœnicibus amicitia erat, inprimis dira omnia Phœnis imprecari, minitari vindictam. à iurgiis & conuitiis ad bellum & arma ventum est. Validæ ab vtraque parte copiæ in aciem productæ. prius tamen quàm ventum esset ad manus prudentioribus placuit cõcordiæ viam aliquam tentare. Carthaginenses in vnius pugnæ euentu considerantes rerum suarum & imperij summã verti, priores de pace agere cœperũt. Datis consensũ arbitris fœdus haud difficulter his conditionibus est factum. Commercia instaurarẽtur. Neutri alteros portubus excluderent, aut mari libere vagari vetarent. Captiui redderentur ab vtraque parte. Damna inter se compensarẽt, quantum delecti iudices pronũciassent. Quò maior esset conuentionis constantia, Atheniensium instituto obliuionem iniuriarũ sancire visum est. Vnde fluuio ad Menesthæi portum in mare influenti Lethis, id est, obliuionis Græca voce nomen factũ aiunt. Plura transcribo quàm credo: nam neq; refellere promptũ erat, quæ dicuntur ab alijs, neque argumentis confirmare animus. Sed ijs tamen rebus (sic aiunt) ex Meherbalis litteris cognitis Carthagine, immortales dijs gratiæ actæ: eoque maior lætitia fuit, quòd difficultate rerum suarum impediebantur classem expedire in Hispaniam auxilium suis, retinendo imperio Gaditano subsidium, Bello Siculo primum, deinde Sardico male mulctati: quæ Machæo copiarũ Duce gesta erant. Excepit belli Africani nouus metus: qui Carthaginensis senatus cogitationes auertit penitus ab Hispania. Sic Pœni qui Gadibus erant, spe auxilij sublata ad conciliandas Hispanorum voluntates animos retulerunt assimulatis ad tempus officiis. Phœnicum reliquiæ, qui potissimùm læsi erant, quoniam aliud nihil supererat, retenta maritimi cõmercij libertate, vnde ingentes diuitiæ parabantur, à cogitatione abstinuerunt deinceps repetendi Gadeis. Quo tempore anno ab Vrbe cõdita ducentesimo quinquagesimo secundo, 252
Hispania terræ siccitate, pluuiarum inopia, annonæ angustia, terræmotibus frequentibus afflicta est. terra desidente vasti hiatus extiterunt, magnaque auri & argenti vis ex antiquo Pyrenæi mõtis incẽdio cineribus terraq; sepulta, per eum modum in lucem ꝓducta nouas gentes attraxit in prouinciam, quas enumerare non est necesse. Prorsus Carthagine classis in Hispaniam nouo decreto senatus destinata missaque Asdrubale & Amilcare Ducibus (Magonis ij filij erant viri Principis Carthagine) Sardiniam, cum deuia non esset, primò tenuit. In ea insula Asdrubal ab insulanis in pugna interfectus perijt. cui filij fuerũt Annibal, Asdrubal, & Sappho. Amilcarem à cogitatione Hispaniæ bellum Siculum reuocauit. Cognito enim Asdrubalis casu Siculi, atq; Leonida Spartano cum classe delato in Siciliam, bellum contra Pœnos maiori impetu instaurarunt. In eo bello Amilcar occubuit, tribus filijs relicti: Himilcone, Hannone & Gisgone. Præterea Darius Histaspis per idẽ tempus magnam Carthaginensibus solicitudinem iniecit, missis legatis, qui viuendi leges præscriberent, & auxilia in id bellum, quod cõtra Græciam parabat, mitti postularent. quem in se irritare Carthaginenses nolebant asperiori aliquo responso, in eo discrimine rerum suarum: tametsi auxilia mitti non placebat. Darij filius fuit Xerxes

zes, is qui imperij sui anno tertio, qui annus ab Vrbe condita ducétesimus septuagesimus primus erat, cum patris æmulatione bellum & ipse atrox in Græciam pararet, Græcis illis ex Sicilia in patriam reuocatis, qui Leonida Duce auxilio venerant contra Pœnos, senatus Carthaginensis quasi ex diuturna iactatione respirans, rerum Hispaniensium cura, nongentos milites ex Siculis præsidijs deductos & quatuor nauibus impositos supplementi loco in Hispaniam mitti decreuit, maioris auxilij spe facta. Baleares tentati ex itinere. montanos homines lacessere malo fuit. Correptis illi fundis, quo tunc solo telo vtebantur, hostes male acceptos, atque lapidum grandine cótinenter afflictos, ad mare redire, & auertere in altum naues compulerunt. Inde valida abreptæ ventorum vi, diuersæ Gadeis tandem appulerunt. Earum aduentu, & acceptæ in Sicilia cladis cæso Amilcare fama imminuta est, & male sentientibus se commouendi potestas sublata. Quo tempore Tartesso aiunt coloniam missam Duce Capione ad eam insulam quam ambobus ostijs Bætis complectebatur. Omnino vbi Mnesthæi oraculum erat, noua ciuitas à Tartessiacis fundata est Cartesiorum Ebora dicta distinctionis gratia, cum plures eo nomine ciuitates in Hispania fuisse constet. Et Tartessus Carteia etiam nuncupabatur. præterea in ōstio fluminis altero turris est constituta Capionis Ducis nomine, quo tépore non constat. Sed eius tamen oræ accolæ Cartesij seu Tartesij dicti sunt: vnde coniectandi occasio Tartesso in eam partem coloniam fuisse amandatam ingenijs nimiùm perspicacibus.

471

Sappho venit in Hispaniam.

Cap. XX.

AFRICAM omnem contra Carthaginem coniurare per id tempus fama erat, copias conferre, quantum cuique ciuitati virium esset; obsides inter se dare. Nimia eius vrbis potentia cæteris suspecta esse cœperat, & annuum vectigal denegarant, quod Didonis voluntate pactum pendere cósueuerant. præterea rei male gestæ in Sardinia atq; Sicilia fama ad audendum inuitabat. Mauritaniæ gentes nulla quamuis iniuria violatas sese cum cæteris coniunxisse: tantumque omnium furorem esse, vt Hispanos angusto freto diremptos, in belli societatem trahere cogitarent, & à Carthaginensium amicitia abducere. His rebus Carthaginensis senatus permotus tum se ad resistédum comparare, tum Sapphonem Asdrubalis filium Præfectum in Hispaniam amandare: vt suorum vires atque animos præsentia & auctoritate confirmaret: & nutantes Hispanorum voluntates industria atq; accommodatis officiis conciliaret. Quod ille in prouinciam delatus diligenter effecit. Hispanorum enim proceribus aduocatis, quid Africani molirentur exposuit, quo essent animo Mauritaniæ populi, pro iure veteris amicitiæ postulans neu se, neu suorú quenquam in fraudem impelli sinerent, se potius, atq; Carthaginensem populú consilio reque iuuarent. Eorum voluntate tria Hispanorum millia conscribere datum est: non vt bello lacesseret Mauritanos amicos Hispanorum & necessarios, sed vt rem Punicam ab iniuria defenderet, sicunde vis pararetur. Copias ille omnes ad Gaditanum fretum continuit tum ciuium, tum sociorum: si quo modo Mauritanos sanare, & à cæteris Africanis belli timore posset abducere. Verum cum non cessarent, transmisso freto agros vastare, ædificia oppidaq; incendere, in seruitutem abducere, quicunq; marte arbitro venissent in potestatem. His malis permoti Mauritani Tingim Tartesso obiectam in Africæ littore conueniunt, in commune deliberaturi, quid

facto opus esset. Legatos in Hispaniam mitti placuit, conquestum iniurias eorũ Hispanorum qui Sapphoni militabant. in quibus præsidium esse debuit, inde perniciem existere amicis & necessarijs. vnde discederent, & quibus se adiungerent considerare iubent. Omnium gentium, ad quas Pœni accessissent, insidiari libertati. Communibus proinde armis vindicandos videri. Ne consiliũ priuatim ipsi captarent, cuius è vestigio eos pœnitere necesse esset, siue victis Carthaginensibus, totius Africæ odium incurrere necesse foret, siue victoribus seruiendi necessitate. Iam dudum Carthaginenses præ animorum fastu atq; arrogãtia orbis meditari imperium. Adhæc Hispani, facti imprudentiam excusare; Sapphoni non ad inferendum bellum sed ad defendendum, Hispanorum auxilia cõcessa. missuros se in Africam legatos, qui auctoribus si pax facta non esset, suorum copias reuocarent in Hispaniam ita præstitum. Legatorum aduẽtu ab armis discessum ea lege est, vt Dux Carthaginensis copias ex Mauritania deduceret, Mauritani suos ab oppugnatione Carthaginis, à qua nulla fuerant iniuria violati, reuocarent. Verùm Sapphone in Hispaniam reuerso cum Mauritani ab Africanorum castris non recederẽt, repetito bello maiores illatæ sunt Mauris clades: ægreque tandem Hispanis interpellantibus impetratum, vt nouis Sappho Hispanorum auxilijs auctus, quæ vltro offerebantur, Mauritania relicta in Africam interiorẽ discederet versus Carthaginem. Sic hostium copiæ oppressæ sunt, à tergo & à fronte circumuentæ ijs copijs, quæ Carthagine & ex Hispania missæ erant. Sarucus Barchinus, à Barce vrbe ad ortum Carthaginis sita (tametsi Silius à Didonis socio Barce malit) ob diligentem operam Carthaginiẽsi Reipublicæ in hoc bello nauatam, in eam vrbem translatus. Barchinorum factionis princeps extitit Finis bello impositus est annó ab Vrbe condita ducentesimo octogesimo tertio. Sappho in Hispaniam reuersus, rebus in prouincia compositis, Carthaginem septimo post anno reuocatus est, per speciem quidem reipublicæ in patria procurandæ, summo magistratu dato, cui Sufferes nomen erat auctore Festo, re quoniam molestum erat, ditissimæ prouinciæ copijs amplius ciuem vnum augeri quàm libera ciuitas pati posset. Quo maior esset honor Himilco Hanno & Gisgo patrueles successores dati sunt. Sapphoni in patriam reduci magni honores habiti, tantos spiritus ex eo sumenti: vt non tyrannidem inuadere sed diuinitatem meditaretur. plures enim auiculas vocales docuit proferre atque ingeminare, tria verba. Magnus deus Psaphon. quæ libere abire permissæ, cum ijs vocibus pronunciatis Psaphonis famam per agros dissipassent: facilè à prouincialibus, rei miraculo attonitis ante obitum diuinitati consecratus est, nomenque templis datum. quod ante id tempus acciderat nemini. Plinius hoc factum ad Hannonem ablegat, Psaphonem fama tenuit, veteri prouerbio consecrata munitaque. Magnus deus Psaphon.

Himilco & Hanno nouas nauigationes aperiunt.

CAP. XXI.

HIMILCO & Hanno Hispaniæ prouincia destinata, quæ prima dies cursum dedit, classis vela è portu egressi explicarunt. Tentati ex itinere Baleares munusculis atteq; Rudes homines & earum artium ignari munitioni ædificandę locum concesserunt in maiori Baleari, qui gradus erat ad opprimendam gentis libertatem. In minore Hanno Iamam condidisse fertur præter Septentriones & Occasum situm oppidum, Ma-

gonesa.

gonem ad Eurum. Sunt qui Labonem tertium eius insulæ oppidum numerent: & caussam harum appellationum extitisse putent tres deinceps Carthagine missos eius insulæ procuratores. Hannonem satis constat Gadeis appulsum gloriæ cupiditate incensum, & vt res nouas exploraret, Oceani littora vsq; ad promontoriũ Sacrum (D. Vincentij hodie) classe legisse, visaq; senatui sigillatim per litteras explicasse. Magnam se habere spem, inaccessa eatenus Atlantici, Gallicicq; maris littora longissimo excurrentia locorum tractu, posse magno reipublicæ commodo gloriaque aperiri. Binas classes ædificare daretur, rebusq; omnibus instruere ad diuturnam nauigationẽ tolerandam. Quod cupiebat consequẽti anno senatus permissu est factum. Himilco Europæ littora mariaq;, quàm longissime posset, iussus est explorare: Hanno Africæ adeundæ curam sibi desumpsit: Gisgo ad rerum procurationem in prouincia consensu patrum relictus est. Ergo sub initium eius anni, qui ab Vrbe condita trecentesimus septimus
307 numerabatur, Hanno & Himilco relicta Hispania diuersis classibus abiere. Himilco Heraclea soluens Meseniosque & Selbisios (hi in Bastulis ad fretum erãt) præteruectus Hermanam siue Iunonis promontorium, quod in extremis freti faucibus est, flexis ad dexteram proris transmisit, Cylbiq; ostium, fluuij Melariam (hodie Beielium) atque Barbatem inter in mare mittentis. quemadmodum Besilum tenui riuo proximum, Gadibus obiectum in idem euoluitur mare: Geryonis sepulcro inter vtrunq; flumen cõprehenso, vbi lingula est procurrens in mare. Mox occurrit Erythræa insula, siue ea Gadeis sit, siue vt alij disputant, à Gadibus secreta, quinto olim à continenti stadio dirempta: nunc hausta mari, vt ne vestigiũ extet. Deinde syluis densum impeditumq; montem contemplati sciscitatione inuenerunt Tartessium, ex illius oræ maritimæ cõmuni nomine di.i. porro ex eo monte deriuari fluuium Lethim, de quo paulo ante est demõstratum. Sequebantur Cibiceni Turdetanorum natio ad propinquius Bætis ostium secundum littora fusi, atq; in medio interuallo Geronda turris, Geryonis opus. Supra hos Yleates, Cempsij, & Manij aduerso Bætĩ interiora terræ obtinebãt. Eum fluuium Tartessium etiam vocari, atq; è Ligostico fonte in paludis formam restagnante ad Argentarij montis latus, qui hodie mons Seguræ est, deriuari cognouerunt, in quatuor brachia diductum. Mendacio videlicet accommodata fides est verisimili propter tria flumina alia, quæ influunt in Bætim: aut fortassis per ea tempora irrigandis Bæticæ campis in plures partes riuosq; diducebatur. quod vix in tam rudibus ingenijs credi potest. Rufus Festus qui has nauigationes explicuit, quatuor ostijs Bætim in mare mittere testatum reliquit. antiqui descriptores terræ duo tantùm inueniebant, nos vnum. rebus tempore mutatis alternante scilicet memoria. Inde progressi, Bætisq; ostia præteruecti, Calsij montis fastigia viderunt venis stanni copiosi, vti nomen ipsum indicio est. vsq; eò vt ab eo monte id genus metalli Calsiteron Græce dici quibusdam sit persuasum. Monti subiectam planiciem Albiceni Tartesij obtinebant. Succedebat Iberus fluuius olim Tartesiorũ limes extremus, nunc Palos inter & Huelmam in mare defertur, tantæ olim nobilitatis, vt ab eo quidem malint Iberiæ numen, quàm ab altero Citerioris Hispaniæ fluxisse. hoc tẽpore Tinctus fluuius, siue Atramenti vocatur, ab eius terræ copia inficiendis atro colore lanis aptissimę. Ad Occasũ secundũ littus progressis Iberia vrbs occurrit, alteri cognominis ad Iberi ripã olim sitę nõ procul Dertusa, de qua Liuius meminit. Prope, maris æstuaria succeduntque par-

par-

parte promontorium excurrebat in mare ab imposito templo Proserpinæ appellatione. quo circunducto Mariani montis extrema iuga visa sunt in mare desinentis: supraq; Zephyrius mons culmine cœlū attingere, nubibus nebulaq; contectus tranquillo quamuis mari, raris ea parte ventis. Littora excipiebant, lapidibus impedita, dumetis aspera vsq; ad Saturni montem pertinentia. Mox Cenitæ interfluente Ana, duabus obiectis insulis: quarum quæ maior erat, Agonida nuncupabant. Inde promontorio Sancti Vincētij Sacro transmisso, magno littorū flexu aliquot confectis millibus ad portum Cenim ventum est, non procul à Petanio insula (nunc Perseguero.) Quibus locis proximi erant Dragani Lusitaniæ populi, montium Sephis & Cempis latere sinuq; Septētrionali inclusi ex aduersū Strimnię insulę ꝓcul iacentis in mari. Dagranis vicina erat insula altera Acale nomine, aquis ꝑter morem cęruleo colore, odore tetro (sic ea tēpestate res erant) nunc retracto mari omnia sunt à veteri forma & obseruatione immutata. Supra Acalē Ceprilianus mons in cōtinenti assurgebat. & longo littorū tractu emenso, præter Ortum & Septentrionē Pelagiam insulam nacti viriditate præcipuam Syluisq;, attingere ausi non sunt, cum in Saturni præsidio esse, & eò appulsis mare turbari ex multorū prædicatione haberent persuasū, homines inani superstitioni seruiētes. Sequebantur ad cōtinētis littora Sarij gens inhumana & inhospitalis: promontoriūq; quod ijs locis vulgò Spichelis dicitur, antiqui Barbarium ab eius gentis feritate nominabant. Duorum mox dierum nauigatione vix Strimniā insulam est peruentum, habitatoribus vacuam vastamq;, ob serpentes & noxia animalcula, incolis nouas quærere sedes cōpulsis: vnde à Græcis Ophiusæ nomen tulit. Occurrit deinde Tagi ostium, Sariæ gentis finis, Græca colonia imposita, quæ non incōmodè Olisipo fuisse creditur, vrbs consequenti tempore in paucis nobilissima. Quo ex loco soluentes, atq; Albianum & Lanciā insulas (hæ hodie Baionæ in Calæcis obiectæ sunt) legentes ad Neriorū littora peruenerunt, vsq; ad Nerium promontorium pertinentiū, quod nostris Finis terræ est. Ei promontorio plures insulæ adiacent Strenides quidem ex eo dictæ, ꝙ Stremniæ insulæ incolæ serpentum inde copia depulsi, eas insulas domicilio delegere: Cassiterides à plumbi stanniq; prouētu. Nerium promontoriū prætervecti. Himilco & socij, cōuersisq; ad Ortū proris, quatuor iam decursis mensibus, ex quo nauigare cœperant, ventis remittētibus, vadosisq, littoribus & vlua plurimum impediti magnas difficultates obierunt: vt Ligorum, Asturum, Silororum, quæ deinceps nationes ea littora obtinebant, sinus, portus, promōtoria, vrbesq; explorarent. Quarum rerum, ac ne earum quidem quas in Armonico & Baltico mari, Galliæ atq; Germaniæ littoribus inuenerunt, quidquam est in litteras relatum, posteritatiq; proditum (quod sciatur) ac ne iter quidem, quo in Hispaniam redierunt, toto certè biennio in ea nauigatione transacto.

Hannonis nauigatio.
Cap. XXII.

HANNONIS nauigatio lōgior fuit, priscis temporibus omnium nobilissima, & huius ætatis nauigationibus cōparanda: quibus ad orientis occidentisq; Solis oras Hispanorū arma inuicta virtute penetrarūt: pręferēda etiam, cum magnetis illi & quadrantis vsum ignorarent, neq; se libero mari permitterent. Itaque comparata classe, in qua sexaginta quinque remes erant, hominum vtriusque sexus millia triginta, coloniis Libophœnicum per littora, vbi esset com-

commodum, constituẽdis, Gadibus soluens atque Herculis columnis superatis, duorum deinde dierum nauigatione in latam planiciem delatus vrbem imposuit quam Thymiaterion dixit. Conuersis mox ad Occasum proris Ampelusiũ promontorium occurrit: quod nos quidem Despartel vulgo dicimus, Arriano autem Soloen esse puto, opacũ arboribus. præcipua locorum amœnitate. Sequebatur Zilia fluuius, Anatis Polybio (sic arbitror) qui fluuius hoc tempore Arzillam oppidum præterlabitur. Septingentis triginta quinque passuum millibus ab Ampelusio promontorio Lixij ad ripas fusi erant Lixij fluminis, quod ex Libia decurrit in Oceanum: vbi Antæi & Herculis luctam fuisse, atq; hortos Hesperidũ dracone custode quõdam fabulati sunt. Succedebant paribus interuallis centum milliũ spatio duo fluuij Subur, vbi Banosa oppidũ. & Sala coniuncto eiusdẽ nominis oppido, quod hoc tẽpore Sale esse credimus, situ commodo agri fertilitate atque amœnitate præcipua: Africæ tamen desertis vicinum, eoque ferarum incursibus obnoxiũ, opportunumq; q̃ haud leuis iniuria est. Iis ex locis profecta classis ad montem Atlantem peruenit desinentem in promontorium in primis nobile, cui olim promontorio extremæ Chaunariæ nomen fuit: consequenti tẽpore à nautis vulgo rudi vocabulo & barbaro Caput Non vocari solitum erat, existimantibus si quis id promontorium superare conatu temerario ausus esset, eũ ad suos nunquam amplius rediturũ. Bojadoris promontorium prope est Palmã insulam recta ad Occasum obiectam habens, vnam è Fortunatis à media cœli regione vigesimo octauo positam gradu. Eo promontorio superato littus vastum excepit vsque ad insulam paruam quinq; stadiorum ambitu: quam tum quidem colonia relicta Cernem dixerunt, nostra ætate Arginam vocari puto vltra promõtorium Album citra Æquatorem vigesima prima orbis cœlique parte. Totus sinus ab insula Argini nomen habet vsque ad promontorium Viride extensus, & illi obiectas decem insulas Hesperides: in quo numero, cui à D. Iacobo nomen est, principatum obtinet. Hoc promontoriũ Arriano esse puto Cornu Hesperiũ: præterea fluuius, qui latissimo alueo multisque superbus aquis citra illud decurrit in mare, à Festo Rufo Asamam vocari. nam & huius temporis nomen Asanagæ consentit non multum ab antiquo discrepãs. Crocodilos nutrit atque hyppopotamos Nyli modo. Similia incrementa & decrementa suscipit in æstate, vnde & originẽ eadem habere creditur. à veteribus Nigir est dictus, duobusque ostiis mittit in mare, hoc de quo dictũ est, & altero viride promõtorium circumuectis occurrente, cui à latitudine fluuio magno vulgo nomen est. Sequebãtur insulæ Gorgonides: Sic eas Hanno nominauit, à portentosis fœminis, quas Gorgonas dixit antiquitas. quemadmodum Currum Deorum vocarunt montem continentis, iis insulis vicinum, quod ignibus micaret, tonitruisque perstreperet nostris Serra Liona est octauo citra æquatorẽ gradu. Ptolemæus quinto posuit, numeris ipsius errore, aut incuria librariorum corruptis Eum mõtem constat ob sublimitatem fulguribus identidem corruscare: æstus qui ingens iis locis est, vitandi necessitate incolas dies in specubus subterraneis transigere, noctu ad opus annonamque procurandam egredi accensis faculis: quibus subiecti ei monti campi collucentes ardere omni ex parte cum videantur, Hannoni & sociis ea occasio extitit siue serio existimandi siue fingendi de industria, vt libenter de longinquis regionibus maiora vero prædicamus, ex iis locis fluuios igneos decurrere in mare: vicinasque late regiones flammis perpetuis incendioque vastari. Vltra eum montem insulam nacti

ſunt à villoſis hominibus habitatam (ſic illi crediderunt) Rei inſolentis quo maior fides eſſet, duabus fœminis, quas ceperunt (nam virorum curſum adæquare non potuerunt) quia feritatem non deponebant, pelles detractæ atq; tomento ſuffultæ Carthaginem miſſæ longo tempore, miraculo iuxta & monimento fuere. Hæc inſula non inepta ratione creditur paſſim à doctis ea fuiſſe, quam æquatori ſubiectam & Lupi Cõſalui promontorio oppoſitam Luſitani ſub imperium miſerunt parentum ætate, D. Thomæ nomine, nobilem ſaccari prouentu, cæterum cæli grauitate infamem noſtræ certe gentis corporibus, cum ſit Æthiopibus vicinis ſaluberrima. Piloſos homines ſimias maiores fuiſſe putamus, quarum in Afri a magna copia eſt abſoluta hominum forma. Ex iis locis Hannonem in Hiſpaniam rediiſſe Arrianus confirmat, commeatus inopia longius progredi prohibitum. Plinius Hannonem ait ad Arabicum ſinum perueniſſe, ſuperato nimirum Bonæ ſpei promontorio, quod littoribus ab vtraque parte, maris fluctibus caſtigatis, in pyramidis formam extenuata interior Africa facit: indeque Carthaginem affirmat legatos de rebus geſtis pedeſtri itinere miſſos. Illud conuenit, quinto poſtquam ſoluerat anno, qui annus ab Vrbe cõdita erat trecenteſimus duodecimus, in Hiſpaniam rediiſſe tandem. Socij nauales ſuſpenſis audiẽtis populi animis pro ſe quiſq; narrare miracula, vim tempeſtatum, inauditas volucrum formas, marinarum belluarũ prodigioſa corpora, hominum ferarumque ambiguas ſpecies, viſa, an ex metu credita, an ſtudio conficta.

LIBRI PRIMI FINIS.

HISTORIÆ DE REBVS HISPANIÆ,

LIBER SECVNDVS.

Hannonis reditus in patriam.

CAPVT I.

HANNO & Himilco ex longo errore in Hiſpaniam reduces, continuo otij ſumendi, patriamque inuiſendi cupidi Carthaginem venia impetrata profecti, inter ſuorum ſalutationes & totius populi plauſus triumpho perſimili pompa in vrbem inuecti ſunt, cunctis animorum vigorem, nobiles auſus, lætiſſimum laborum exitum cum voluptate prædicantibus, heroes immortali laude dignos. Giſgoni fratri, qui fuerat in Hiſpanię procuratione relictus, vt magiſtratu abiret & in patriam rediret tanti gaudij futurus particeps, facile eſt impetratum. Quod ad confirmandam potentiam auctoritatemque pertinebat, ſucceſſores deſignati miſſique in Hiſpaniam ſunt ex eorum voluntate, Annibal patruelis Sap-

phonis

phonis scilicet frater, & Mago necessarius. Magonem ferũt in Balearibus, cum aliquot annis hæsisset, in minori insula vrbem sibi cognominem posuisse Quod quoniam veterum scriptorum fide caret, & sola ex nomine coniectura nititur (quoniam Magonem vrbem in ea insula fuisse constat) non videtur pro certo ponendum. In rebus tam obscuris quid mirum si caligat narratio? Conuenit Annibale Gadeis appulso Gisgonem iis copiis onusta classe, quas ipse & fratres tot annis, tanto labore, tantaq; industria parauerant, Carthaginem profectum cursum tenere nõ potuisse nauibus ad vnam mari haustis earum tempestatum vi, quæ per

315 eos dies validæ frequentesque incubuerunt mari, anno nempe ab Vrbe condita tercẽtesimo quintodecimo. Sic sæpe spes concepta animis fallit in ipsa laborum meta euersa atq; mutata in contrarium. Annibalem autem ad Oceani mari littus citra promontorium Sacrum idoneo portui vrbem imposuisse affirmant viri eruditionis opinione magna, dictam olim Annibalis portum, deinde Lacobrigam, nunc Lagos lingua vulgari. Tartessij econtrario ad vlterius Bætis ostium arcem ædificarunt cum templo Veneri sacro, quæ stella quoniam Luciferi nomen habet, Luciferi templum dictam, hodie corrupta voce Sancti Lucari nuncupatur, oppidum hac tempestate quidem propter Indici maris commercium & classes anniuersarias cum primis Hispaniæ celebre. Sic gentis historiæ tradunt. Bellum etiam per idem tempus omnium opinione atrocius exarsisse confirmant inter Hispanos, eos qui Anæ ripas vtrinq; obtinebant Bæticos & Lusitanos, à iurgijs pastorum natum. Horum partes Carthaginienses fouisse, illis vrbem in eo tractu primariam opitulatam, quam nonnulli Iberiam fuisse arbitrantur, de qua paulo ante est demonstratum: ac ne fœminas quidem ab armis abstinuisse, tanta erat vincendi rabies. Pugnatum die integro neutro victoria inclinante cessatum noctis superuentu octoginta hominum millibus ferro trũcidatis nihilominus, & Carthaginiẽsium Duce primario, quem ipsum Annibalem fuisse (si hæc vera sunt) non abs re licet existimare. coniecturis ducimur, cum rerum veritas latet. Addunt Magonem ad eius prælij famam continuo è Balearibus excitum suorum res sustentasse in præcipiti constitutas: hostes non minori clade afflictos vrbem incendere, & alias sedes quærere, metu maioris mali compulsos. Incidit ea clades in annum ab Vrbe condita trecentesimum vigesimum 321 primum. Quo anno Carthagine magna rerum immutatio facta est, duobus Annibalis fratribus Asdrubale & Sapphone in vrbe coniunctis ferme funeribus elatis. Hannonis gratia & auctoritas, quæ consenescere cœperat, nouo ex Hispania incommodo renunciato, aperte præcipitauit, multorum, vt fit, erumpentibus odiis, vnum ad nutum rempublicam gubernare, plusque priuatim posse quam reliquos magistratus moleste ferentium. Ergo centum virorum magistratu creato, reuersis à bello Ducibus ad rationem reuocandis rerum gestarum, Hannonem caussam dicere coegerunt: & damnatum iudicio patriam exilio mutare, inuidi æque & ingrati nulla iustiore de caussa quam quod ingenio & industria plus valeret, quam vt liberæ ciuitati tutum putarent. qui primus hominum leonem manu tractare, atque cicurare ausus esset: & male credi videretur libertas, ei qui ferarum immanitatem domuisset. Nimirum liberæ ciuitates aduersum clarissimum quemque ciuem opinionem habent, atque reipublicæ Principes inuidia lacerare solent. quibus malo sæpe fuit, excellentibus virtute atque industria fuisse.

Res ab

Res ab Hispanis in Sicilia gesta.

CAP. II.

ALIQVOT deinceps anni extitere nulla re in Hispania memorabili: nisi quod anno ab Vrbe condita tre-
327 centesimo vigesimo septimo, quo tempore bellum Peloponnesi, cum Græcia in duas factiones scissa gerebatur, sæua pestis lues orbem ferme totum peruagata, ab Æthiopia corruptis ventorum flatibus profecta Hispaniam etiam vexauit, hominibus & pecoribus magno numero consumptis ea tabe. Huius mali Thucidides, Liuius, Dionysiusque in suis historiis meminerunt. Historiæ nostrates diræ contagionis causam ad insolentem aeris siccitatem referunt, pluuiarum inopiam. Hippocrates qui tum vixit in Thessalia, incensis syluis eam pestem auertisse à finibus ait. Contra Syracusanos in Sicilia, nondum ea peste sedata grauissimum bellum exarsit: Leontinis finitimis & Catanensibus contra eos Atheniensium auxilia advocantibus Ducibus Nicia & Alcibiade tum iuuene missa sunt, cum classe centum triremium ad spem non dubiam ex contentione incolarum totius insulæ imperio subdendæ. Expectationi ne responderet euentus importuno discessu Alcibiadis factum est à populo postulati quasi Cereris mysteria nulla re magis quã silentio solennia enunciasset. Is enim ex conscientia digna metuens, an aduersariorum potentiæ vt par esset, ad Lacedæmones abiit iudicij, ad quod vocabatur, metu. In ea vrbe benigne acceptus propter indolem ingenij & rerum gestarum famam, vt Gilippum excellentem ea ætate Ducem, contra Atheniensiũ conatus auxilio Syracusanis mitterent, auctor extitit. Sic breui belli Fortuna in Sicilia cõuersa est. Atheniensibus terra marique oppressis Nicias ipse cum multis aliis in hostium potestatem venit. Obtinebant ea tempestate aliquot in Sicilia oppida Carthaginenses ad promontorium Lilybæum, quod Carthagine distat centum octoginta millibus passuum non amplius. Agrigentini finitimi moleste ferebãt. Pœnorum potentiam inueterascere in prouincia: præterea priuatæ inter eos iniuriæ extabant. Ergo consilio inter se communicato, vindictæque studio, sacrificij causa egressos in syluam Pœnos non procul Minoa vrbe inermes imparatosq; opprimunt, quos non mõtes, fuga, saltusque texerunt. Ea res Carthagine nunciata magnam populo & Patribus indignationẽ commouit. Duo millia Punici nominis, & par Hispanorum militum numerus ad reposcendam vindictam nauibus in Siciliam vecti sunt, adiunctis quingentis Balearibus. nouum atque insolens militiæ genus, præsertim cum nudis corporibus pugnam inuaderent, hostibus contemptui fuit initio: deinde terrori. commisso prælio victoriam pepererunt, sinistro Agrigentinorũ cornu perpetuo lapidum imbre penitus afflicto. Multi ex hostium numero ceciderunt in pugna fugaque. pars inter noctis tenebras in vrbem euadentes biennij obsidione tolerata in hostium tandem potestatem venerunt, ab Vrbe condita anno trecentesimo quadragesimo sexto.
Finem huius belli alterius initium exce- 346
pit. Dionysius senior Syracusis occupata tyrannide pollens opibus famaque, ab Agrigentinis occulte per legatos & litteras solicitatur, vti eos in fidem accipiat, Pœnorum imperio liberatos, quod grauissimum erat impositum. Pollicetur ille maturam opem, Carthaginensibus stantibus regnum, quod meditabatur, in ea insula statui posse diffisus. interim consilium dat, vt Agrigento cuncti quam occultissime dilapsi Camarinã & Gelam finitima oppida improuiso occupent. inde populationibus late, hostilem agrũ infestum reddãt. reliqua ipsius curæ permittant. Damnis vltro citroque per eum

modum

modum datis acceptisque disceptator Dionysius accessit. missis ad Pœnos legatis postulabat, ablata reponi, compensari damna. quod caput erat, Agrigentinis suam ciuitatem reddi, certe in paré iuris libertatisq; conditioné, atq; ipsi erant, profugos & egenos admitti. Propinquos & necessarios iusto propemodum seruitio premi, suas preces ludibrio haberi sese passurum non esse. Ad hæc Pœni. Ius esse belli, vt victis victores pro voluntate imperarent. non se Agrigentinis sed eos sibi bellum intulisse priores, iniuriamque fecisse, & superûm numen violasse. Neque recte neque pro bono facturum, si impios atque consceleratos subleuaret. Quod diceret, se Agrigentinorum iniurias non neglecturũ, cùm vellet congrederetur: intellecturum quid inuictæ Carthaginis vires, duratusque in armis miles virtute posset. Ab hoc initio res ad bellum deducta est. Dionysius insulæ copijs contractis Græcas ciuitates, ipsumque Darium Nothum Persarum Regem contra Pœnos solicitare. Illi contrà quindecim millia Punici Africique nominis & quinque equitum millia conscribere, adiunctis decem Hispanorum millibus: quorum vt animos promererétur Gadibus placuit pristina reddere libertatem, iura legesque restituere, sublata tantum potestate longas naues ædificandi. Herculis modò templum & paucę in littore speculæ sub Punica retentæ potestate. Copijs omnibus Himilco Cipus (Iustini codices Amilco habẽt) præfectus, quò omnes copiæ conuenerant, Carthagine soluit. Mollibus initio tempestatibus, deinde concitatis atque vehementibus ad varios Siciliæ portus diuersæ naues delatæ sunt. Classis Hispanica commodior ad tempestates maris perferendas, & rei nauticæ maior erat peritia, in alto se tenuit: & remittente vento Camarinæ portum inuecta quatridui oppugnatione vrbe capta incensaque oppidanos ad vnum trucidarunt. Crudele exemplum: sed eo metu tamen Gelæ habitatores oppidum deseruere. Ijs in locis, cum reliquæ naues confluxissent aliquot dierum mora exercitu recreato, contra Dionysium, qui numerosas copias mari terraque trahere nunciabatur, terrestri prælio decerni placuit, classibus magna ex parte Carthaginem Gadeisque reuersis. Hæc Pœno cogitante Dionysius se in conspectum dat. Castris castra collata. Prior Dionysius copias omnes producit in aciem, paribusque interuallis diuersa ciuitatum auxilia constituit. equitatum, quem numerosum hab bat ab vtroque latere. Syracusanos nouissimum agmen claudere iubet. Himilco contrà triplici suorum instructa acie hosti procedit obuiam. In medio agmine erant Hispani. vtrunque cornu Pœni tenebant, adiunctique ab vtraque parte septingenti funditores. ea equites latera muniebant. duo peditum millia ex omni copia lectissima in subsidiis collocata. Concurritur dato pugnæ signo ardore animorum maximo: diu prælium fit anceps neutrò victoria inclinante. pugnatur vnà in omnibus partibus. consistit agmen. multi ab vtraque parte cadunt. Dionysij tantum equitatus meliora ferre, Pœnosque equites premere cœpit. debellatumq; esset Pœnis cedentibus, ni Himilco cohortes subsidiarias contra equitatum promouisset, quarum ij impetum non tulerunt, cum vno tempore Siculi equites à fronte & à tergo premerentur, magna equorum strage edita iu fugam compulsi omnes sunt. Funditores ab apertis lateribus lapidum grandine hostes continenter vexare. Hostium equitibus fusis Himilco cum suo equitatu ad legiones reuersus, vbi pugna integra erat, Siculorum agmina turbauit. Dionysius tametsi non

periti tantum Ducis sed strenui etiam militis officium impleuerat, & fugato equitatu in pedes desiliens, arreptoque militari scuto rem inclinatam diu sustentarat, omnibus partibus præsto, & quo loco suos grauius laborare videbat, eò signa inferri & aciem conuerti iubens: ad extremum re desperata suos in castra sensim reduxit, propter diei tempus retenta. Nocte concilio conuocato consolatus hortatusque suos, ne se ad modum animo demitterent, non virtute vicisse Pœnos, sed artificio quodam & astu: modò tantisper sustentarent, equitatum, qui esset integer, & magnas ex vniuersa gente copias auxilio venturas, militibus corpora curare iubet, sauciisque magna diligentia atque humanitate, vt res erant, recreatis, castra defendere parat. Inanis conatus fuit, proxima luce hostium concursu fossa obducta, vallo superato circum carros & impedimenta pugnatur. Re demum desperata amissis castris Dionysius non vno vulnere accepto fuga euasit. Magnus Siculorum numerus in eo prælio cecidit, neque Pœnis incruenta victoria fuit. Tria ex eorum numero genteque millia, duo Hispanorum millia perierunt. Secundum eam victoriam plurimæ Siciliæ vrbes se victoribus adiunxerunt: cùm tota ferme insula in potestatem redacta, ad inconstantiæ rerum humanarum exemplum repente exorta grauissima pestis lues rem publicam penitus afflixit, Hispanorum Afrorumque copijs sæua contagione consumptis. tanto ex eo Carthaginis dolore, vt non secus acsi vrbs ipsa capta esset, iustitio indicto insolitus mœror mentes omnium occuparet. Dux Himilco cum paucis reuersus sordida seruilique tunica discinctus, inter populi prosequentis gemitus domum ingressus, remotis omnibus ac ne filijs quidem admissis mortem sibi consciuit. Secundum hæc Dionysium tentasse ferunt per legatos, Hispaniam à Carthaginensium amicitia abducere: Pœnos contrà omnibus blandimentis prouinciales in fide retinuisse. Illud constat Dionis Syracusani industria inter Siculos & Pœnos pacem triginta annorum factam nonagesimæ quintæ Olympiadis anno tertio. qui annus ab Vrbe condita, fuit trecentesimus quin- 356
quagesimus sextus. Auctor quidam post Leutricam cladem Thebanorum Duce Epaminonda Laconibus à Dionysio missa auxilia scribit, in quibus Celtæ & Hispani numerantur, nimirum ex Himilconis exercitus reliquijs, aut ab ipsa vsque Hispania in Siciliam vecti. ijs auxilijs confirmatum Archidamum Agesilai filium ad Mantineam vrbem cæso Epaminonda Spartam exitio proximam à casu sustentasse. Quo tempore ex Carthaginensium numero quidam classe soluentes ex Hispania, vi ventorum abrepti, an Hannonis æmulatione præter Occasum & Austrum directis proris, multorum dierum nauigatione Oceani fluctibus victis insulam conspicati sunt: in quam excensione facta inuenerunt, latam regionibus esse, lætissimis pascuis, densam arboribus, ex arduis montibus flumina nauium capaci alueo deriuari. Quibus bonis permoti & quoniam habitatoribus vasta erat, pars eam domicilio delegere: reliqui incolumi classe Carthaginem redeuntes senatui populoque visa atque explorata renunciarunt. Aristoteles re in senatu deliberata ait, decreuisse Patres occisis qui redierant, rei tantæ famam comprimere. Nouarum rerum cupida plebs, & tot annorum militia fatigata, prouidebatur scilicet, ne vacua habitatoribus vrbe relicta eo populariter commigraret. præstare ijs copijs

carere, quàm tam longe propagato imperio vires debilitare. sua sæpe mole viribusque magna imperia fatigantur. Hanc insulam quidam vnam è Fortunatis fuisse crediderunt. Sed neque magnitudo consentit neque amœnitas. Itaque eruditioribus magis probatur fuisse eam, cui hodie à D. Dominico nomen est: aut proximi continentis partem, quæ cùm tota circulo lustrata non esset, insulam crediderunt.

Bellum Siculum instauratur.

Cap. III.

ARDEBAT Carthago pertinaci cupiditate belli Siculi instaurãdi. noui in Africa atque Hispania delectus habiti. Hispani sumere arma detrectabant, militiam adeò longinquam auersantes. male ominatam dicere, nouas ex loco religiones fingere. geminam cladem ob oculos habentes nefas prædicare Siculis inferre arma, vnde nulla in uria extaret. Pœni ad hæc tantisper dissimulare, dum malorum memoria tempore consenesceret. gentem in arma promptam breui arrepturam atque auide eam militiam, quam tantopere detrectaret. Commodo ipsorum accidit, Hispaniam aeris siccitate, fame, & quæ famem excipit, peste laborare: & ex Sicilia nunciabatur Dionysiũ ea insula magna ex parte subdita, arma transtulisse in Italiam: captoque Rhegio in ipsis freti faucibus, Crotonem obsidere Græcam vrbem & maritimam. plurimum accessurum opibus considerabat vrbe valida mœnibus portuque, occupata in extrema Italiæ ora. Eæ duæ res senatum Carthagine inuitauit, vt bellum Siculum instaurarent; Hispanos vt militiam capesserent impulit rerum suarum difficultas. viginti millia peditum equites mille nauibus impositi. & ex Balearibus, cum deuij non essent, funditores trecenti Carthaginem auecti. Hanno eius belli Dux adiunctis decem Afrorum millibus, qui in procinctu erant, celeriter in Siciliam nauigauit. Ea cura Dionysium in Siciliam reuocauit Italia relicta. ad quam subigendam Galli Senones prouocabant Romanæ potentiæ odio. Classem eius, qua Rhegio copias trajici curabat, Punica classis superauit, multasque naues cepit. in quibus domestica tyranni supellex erat & Suniati Carthaginiensis litteræ, quibus Græce scriptis Dionysio totius belli rationem & apparatum significabat, inuidia Ducis, sibi ad id bellum prælati, patriæ proditor. Quod re cognita illi capitale fuit. decretumq; factum, ne quis postea Carthaginiensium Græco sermoni & litteris studeret. loquendi cum hoste aut scribendi sine interprete per eum modũ est sublata ciuibus facultas. Secundum victoriam naualem multa se oppida & vrbes Siculæ Hannoni dediderunt: & bellum alternante sæpe fortuna ducebatur. Anno demum ex quo id bellum cœptum erat sexto decimo. qui annus ab Vrbe condita fuit trecentesimus octogesimus sextus iuxta Eusebij computationem, alij Olympiadis nonagesimæ nonæ anno secundo aiunt, Dionysius suorum cõiuratione perijt filio eiusdem nominis successore: cuius vt teneram ætatem omni disciplina liberali imbueret, & naturæ insita vitia institutione vinceret Dion sororius, penes quem regni procuratio mansit, Platonem Athenis in Siciliam euocauit, cum Carthaginiensibus fœdus constituit, fecitq; inducias. Inter Dionysium ætatis accessu & Dionem subortæ suspiciones simultatesque rempublicam turbarunt. Ijs vigentibus Dion solum vertere coactus, rebus alternantibus Dionysium hostem regno patriaque deturbauit, compulitque tandem egenum atque inopem sine lare familiari aliquandiu

386

vagari. Hæc in Sicilia sunt gesta, ad Hispaniam sese conuertat oratio.

Hannonis res gesta.
Cap. IIII.

INITIO belli Siculi Gaditanis magna ex parte restitutam fuisse libertatẽ dictum est. Eo bello confecto duo missi gubernatores in Hispaniam, Bostar vt Balearibus præesset, & Saguntinos tentaret omnibus officijs conciliare: quæ illi suspecta habẽtes præ libertatis studio cõstanter repudiarunt, neq; suę vrbis adeundi copiã fecerunt, alias ex alijs caussas excusantes. Hanno iura dicere Gaditanis iussus, cum in Bætica premeret prouinciales, & in diuitias tum publicas tum priuatas auidissime inuolaret, quæ illi malo fuerunt, Hispanos compulit re cõmunicata inter se, à Carthaginensiũ auctoritate deficere. capta repẽte arma, cædes factæ hostium, bonaq; eorũ locis omnibus prædæ fuerunt. Hanno magna suarum diuitiarum parte spoliatus, atq; ab ijs Hispanis desertus, qui eius castra & auctoritatem sequebantur, Mauros ex Africa attraxit in Hispaniam. Ab ijs Bæticæ agri omni sunt iniuria vexati, prædæ direptionesque locis omnibus factæ, edita vbique barbaræ crudelitatis exempla. Quibus rebus Carthagine nunciatis, Hannoni successor est datus anno ab Vrbe condita trecentesimo nonagesimo octauo. Successoris neq. nomen proditur, neque res gestæ in Hispania. Fortassis assimulatis ad tempus officijs prouincialium voluntates sanasse, & imperij inuidiam leuasse, satis habens, à belli cogitatione abstinuit. Et in Sicilia Dione occiso, atque Dionysio Syracusas restituto, pace turbata, cùm Corinthus Syracusanis, aduersus tyrannum auxilia misisset Duce Timoleonte, Pœni de Sicilia soliciti, eò conuersis animis, Hispanorum res tranquillæ vt essent fecerunt. Lætitia ea syncera non fuit. præ pluuiarum copia inflati fluuij ripisque superfusi, magna agris, pecoribus, ædificijs intulerunt damna. Anno altero ingentes terræmotus, ac frequentes extiterunt. Multæ ad Mediterranei maris oram vrbes afflictæ: in quibus Saguntum maiorem calamitatem pertulit: ex quanto alias Hispaniæ vrbes amplitudine, frequentia, elegantia, atque maiestate superabat. Anno tertio sæuis procellis iactato mari, non vno loco naufragia sunt facta. Is annus ab Vrbe condita fuit quadringentesimus quintus. Quo 405
tempore Hanno tyrannidẽ in patria occupare aggressus est, fretus ijs opibus, quas in Sicilia atq; Hispania ingẽtes pararat, doloreq; ex abrogato imperio irritatus. Id vt consequeretur, in filiæ nuptiis epulum generale plebi & proceribus parare constituit: atq; in eo noxio veneno senatum perimere. Audax facinus atq; immane. Indicio facto, modo tantùm conuiuiorum sumptibus adhibito noua lege periculum declinatum est. Ille impunitate ferocior seruitia armare, quorũ erat magnus numerus, & cæsis proceribus remp. nouo conatu opprimere tentat. Verùm re denuo prodita concursu ciuium, in arce quò se receperat, captus effossis oculis, manibus pedibusq; effractis, lacerato virgis corpore, cruci est affixus. Filij & cognati omnes etiam innoxij, supplicio traduntur: ne ad imitandũ facinus, aut ad vindicandam mortem, quisquam ex ea familia euaderet. Crudele exemplum magnitudo concepti sceleris, & patriæ caritas videbãtur excusare.

Ad Alexandrum Macedonem missa legatio.
CAP. V.

VNO tempore Boodes Carthagine missus est in Hispaniam, eo præfecto Gadibus defuncto, quem in Hannonis locum fuisse subrogatũ diximus: & ex Sici-

Sicilia nunciabatur Dionysium suorum coniuratione & Timoleontis virtute cõpulsum patriam exilio mutare, & priuato instrumento recepto Corinthum abiisse: vbi humillima quæq; tutissima iudicans fore, in popinis & lupanarib. ad extremũ ludimagister factus, sordidã vitã ad exitũ tolerauit. Timoleon cum Dionysio pulso, magnos sibi in re militari spiritus sumeret, Carthaginenses tentauit ex Sicilia pellere. prælio ad Crinisium fluuium facto Pœni superati. cæsi ad decem millia sunt, & præsidium castrorum captum. neque victoria Timoleonti incruēta fuit. debilitatis viribus victor quamuis neque hostes ex insula pellere, neque aliquam illis vrbem potuit post victoriam adimere. Interea Boode siue defuncto siue Carthaginem reuocato, Meherbal in Hispaniam venit. qui quid rerum in prouincia gesserit non liquet. ac ne illud quidē proditum est, quibus deinceps præfectis ex ea gente Hispania sit gubernata. Illud pro cõstanti traditur, Massiliēses aucto numero & commercij suorũ extendendi gratia,
419 anno ab V. C. quadringentesimo nonodecimo multis nauibus coloniam misisse in Hispaniam. classis partem ad Pyrenæi radices consedisse, vbi Indigetæ habitabant: vrbisq;, quę ex aduersum Rhodopes sita erat, & ex hoc tempore à multo commercio Emporiæ nuncupari cœpit, angustiorem quidem partem versus mare, perpetuo tamen muro à reliqua vrbe secretam tenuisse. vnde tota ciuitas & Palęopolis, id est, vetus vrbs, & Dyopolis, id est gemina ciuitas dicta sit. partē alteram ad Dianium promontoriũ, oppidum Dianæ templo coniunctum constituisse. Huius classis aduentu tria in Hispania cognita ferunt: magna Romanos potentia, eximiaq; fide susceptas amicitias colere. Syracusanos post receptam libertatem Timoleontisq; obitum de pellendis tota insula Carthaginiensibus cogitare. Tum Alexandrum Macedonem, cui Magni cognomen res gestæ pepererunt, initio regni cum nondum vigesimũ ætatis annum implesset, Illyriis, Triballis Thraciisque superatis, & liberis paulo ante Græciæ ciuitatibus oppressis, Asia deinde, Syria, totaque Ægypto domitis, Dario fugato cæsoque, Persarum imperium occupasse. ad Indos tandem ferro penetrantem inauditas gentes & regna citius domuisse, quam alius passibus peragrasset. quo nuncio permoti Hispani ea parte, quæ Mediterraneo alluitur mari, legatione Babylonem vsque missa, eum conciliare decreuerunt, vt haberent nimirum quem Carthaginensibus opponerent, non obscure prouinciæ libertati insidiantibus. eius legationis princeps Maurinus (nisi Orosij lectio vitiata est) adiunctis ex itinere Gallorum legatis Babylonem tandem peruenit. vbi Siciliæ, Sardiniæ, Italiæ, totius Africæ ciuitatum, ipsiusq; adeo Carthaginis legati victoris aduentũ iussi erant expectare. Ergo post reditum facta se adeundi potestate Hispanorum legati mandata exposuerunt, eius virtutis famam toto orbe ad extremam terrarum Hispaniam vagatam, suã gentem permouisse vt missa legatione interpellandum iudicarent, amicitiamq; expeterent, non inutilem futuram post subactum ipsi Orientem, signa ad Occasum conuertere, vt par erat, cogitanti, ditissimæq; prouinciæ copiis vsuro pro voluntate: Sibi non minus domesticis dissidiis quam externis bellis laborantibus, & periculo proximis haud minori præsidio opus esse. Non commissuros se se vt fidelis animi officium atq; industriã vllo tēpore desideraret. Hispanorum moris esse, neque amicitias leuiter suscipere, & cũ suscepissent constanter colere. Grata imprimis hæc legatorum oratio Alexandro extitit, atque ita vt tum demum rerum dominus factus sibi videretur auctore Arriano, postquam ex vltima terrarum plaga de controuersiis suis ipsi arbitrium de-

ferebatur. multa de reip. statu, prouinciæ copiis, agrorum fertilitate, institutis atq; moribus prouincialium, commercioque gentium exterarum perconctatus, atque quamprimum res Asiæ compositæ essent, quoniam de Africa atque Occidente cogitaret Hispanorũ res sibi curæ fore pollicitus, donatos in patriam remisit. Romanorum gloriæ æmulatio Alexandrum incitabat, & Carthaginensibus erat iratus, quos satis constabat suarum rerum metu Tyro euersa atque Alexandria in ipso Africæ aditu constituta, Amilcaré cognomento Rhodanum ad Alexandrum misisse, vt fugæ simulatione explorator consilia eius ad ciues occulte perscriberet. Verũ eos conatus mors inopinata impediuit. Babylone quarto kal. Quintilis extinctus est, Olympiadis centesimæ quartædecimæ anno primo, qui annus ab V.
430 C. quadringentesimus trigesimus erat. Quidam huic annorum numero biennium detrahunt; & in ratione horum tẽporum sæpe hallucinetur historia necesse est. Hanc Hispanorum legationem Carthaginiensibus fuisse ingratam, contra quos potissimum erat comparata verisimile est. & constat eos à cogitatione repetendæ armis Hispaniæ reuocatos motibus Siculis atque Agathoclis metu. Is patre figulo in Sicilia natus, & adolescẽtia turpissime exacta, quod esset manu promptus, bonus consilio, Syracusanorũ Dux creatus, bello quod contra Ænneos gerebatur: eo bello profligato, cum in suspicionem venisset affectatæ tyrannidis, in exilium pulsus. & à Murgantinis odio Syracusanorum prætor primum, deinde Dux constitutus, eorum ope Leontinis captis Syracusas etiam redegit in potestatem, vrbem prodente Amilcare Pæno, quem illi contra Agathoclis potentiam auxiliarem aduocarant. perfidiæ pænas Amilcar capite dedisset omnibus suffragiis in senatu damnatus, ni fati beneficio euasisse: morte in Sicilia præuentus, altero Amilcare Gisgonis filio successore. Qui firmis ex Hispania auxiliis, nouisq; ex Africa copiis in Siciliam traductis, tyrannum inito prælio victum intra Syracusas obsedit. ex metu audacia nata, suorum is animis confirmatis ad obsidionẽ tolerandam, cum classe in Africam traiecit: & qui vni bello impar erat, consilio vires adiuuante, duobus victor extitit, Hannone Pœnorum Duce in Africa acie superato, cæsoque, dein agro vastato villis castellisque incensis, atque ingenti hominum & pecorum præda abacta, magna Carthaginis trepidatione, in cuius oculis agri, villæ, oppidaque fumabant, deliciæ ciuium copiæque. & ex Sicilia afferebatur tyranni fratrem Artandrum, qui erat in obsidione relictus, eruptione ex vrbe facta, hostes securos Duce cæso superasse. Quo nuncio lætus Agathocles cõtinuo Syracusas reuersus, Pœnis locis omnibus superatis, cæsis reiectisq; in Africam, totius insulæ imperium abstulit. Tranquillitas diuturna rebus nõ fuit. Pyrrhus Epirota à Tarentinis aduocatus venit in Italiam, & Romanorũ potentia duabus coniunctis ferme cladibus afflicta, anno ab V.C. quadringentesimo 475
septuagesimo sexto traiecit in Siciliã. Agathocle enim Syracusis defuncto, vxoreq; & liberis eius iussu cum thesauris & priuato instrumento in Ægyptum dilapsis, Carthaginenses insulæ occupandæ spe in Siciliam traiicientes non paucas vrbes subegerant. Contra horũ potentiã Pyrrhus à Syracusanis aduocatus, Epiri se & Siciliç Regẽ dixit, hostesq; terrestri prælio superauit: tametsi eos in orã Hispaniæ maritima delectu habito quinq; Hispanorum peditũ millia, centũ quinquaginta equites, funditores septingentos, præsidiariosq; Hispaniæ milites, arcibus Hispanorũ fidei custodiæq; concreditis, nauibus in Siciliam auexisse nostri scriptores aiunt: quorum virtute addunt Pyrrho in Italiam redire maturanti nauali prælio

commis-

commiſſo, victoriam de manibus extortam. victum conſtat: in Italiamque, ac deinde in patriam reiectum, Siciliæ imperio tam cito amiſſo quam facile quæſierat. ſic Iuſtinus ait. Pyrrhi diſceſſu Syracuſani Hieroni remp. commendarũt; deinde Ducem contra Pœnos, ac demum Regem iuſſerunt. patre is Hieroclyto natus erat, genus ducenti à Gelone antiquo Siciliæ tyranno, matre impari atque adeo ancilla. Carthaginenſes multas Siciliæ vrbes ſub imperium denuo adiunctas validis præſidiis muniebant.

536

Primum bellum Punicum.

CAP. VI.

REBVS ad hunc modum ſtantibus, nouum repente bellũ exarſit: quod Carthaginis fortunas afflixit, penituſque ſubuertit Romanis qui hactenus Italiæ finibus imperium terminarant, in Siciliã admiſſis hac occaſione. Mamertini à Marte dicti quod bellicam gloriam ſibi præ cæteris arrogarent, ex ea Italiæ parte quam Campaniã dicimus, Meſſanæ (quæ vrbs freto Siculo impoſita & portu tutiſſimo nobilis eſt) Agathoclis ætate à ciuibus auxilio aduocati, oppreſſa illorum libertate & ditione armis propagata, adeo opibus aucti ſunt, vt Pyrrhum Epirotam bello laceſſere auderent, & Syracuſanos iniuriis prouocare minime dubitarent. Verum Hierone Duce ad Longanum fluuium prælio commiſſo, cæſis atque fugatis plurimis, Mamertini cæteri intra vrbem compulſi, cum ægre mœnibus ſe tuerentur, neque ſuis viribus fiderent, aliunde auxilium petierunt. pars Carthaginenſes aſciuit, venienteſque quoniam prope erant, vrbe atque oppidis recepit. pars Romam legatos miſit; cuius felicitatis virtutis, atque æquitatis ingens fama ferebatur. Ij dato ſenatu ſuorum ciuium mandata explicarunt. Pleriſque Patribus iniquum fore videbatur, Carthaginenſes vnde nulla extaret iniuria bello prouocare. alij expectandũ negabant dũ Sicilię acceſſione aucti traicerent in Italiam. Re iactata optimum viſum eſt Mamertinis opitulari, præſertim cum in antiquo fœdere iam inde à Publicolæ conſulatu icto rurſuſq; & tertiũ inſtaurato cautũ eſſet ne ſe rebus Siculis alterutri admiſcerent, quod à Carthaginenſibus violatum fuiſſe accuſabãt. Miſſus eſt auxilio Appius Claudius Conſul cum cohortibus aliquot, Olympiadis centeſimæ vigeſimæ nonæ anno primo. qui annus ab V. C. fuit quadringẽteſimus nonageſimus. 490 Ea re Meſſanę nunciata Charthaginenſe præſidium vrbe pulſum à ciuium parte eſt. Atroci iniuria Pœni irritati fœdere cum Hierone facto Meſſanam terra marique obſident, tum vrbis expugnãdæ ſtudio, tum vt Romanos freti trãſitu prohiberent. Verum ij noctis caligine tecti in vrbem admiſſi freto tranſmiſſo, eruptioneque facta Hieronem prælio ſuperant, & Pœnorum caſtra capiunt: Siculos qui cladi ſuperfuerunt intra Syracuſas compulſos aliquandiu obſeſſos tenent, Carthaginenſibus vrbes & oppida non pauca adimunt; & fortuna penitus aduerſa Hierõ ab eorũ amicitia diuulſus Romanis ſe adiunxit. At illi noua comparata inſtructaq; claſſe nouiſq; delectibus in Hiſpania, Galliæ ora maritima, atque Liguria habitis, vt Polybius eſt auctor bellum inſtaurarũt cõtra Romanos diuturnũ atq; difficile. cuius ſucceſſus omnes à nobis vt referantur viſũ nõ eſt ſatis oneris ſuſtinẽtib. Hiſpaniæ rerũ cõmemoratione, bello inteſtino atq; atroci hac ipſa tẽpeſtate vexatæ, cædib. incendijs, rapinis vaſtatæ, vti noſtrates hiſtoriæ docẽt, nulla neq; locorũ neq; nominũ deſignatione. Nam bellum inter Romanos & Carthaginienſes alternante ſæpe fortuna gerebatur: & prælio nauali quod cõmiſſum eſt anno V. C. quingẽteſimo ſecundo 502 Romana reſpublica afflicta eſt nonaginta, ſi Euſebio creditur, amiſſis nauib. Cęcilioq;

Metello

Metello Imperatore victo fugatoque. Baleares contra à Carthaginentium magistratuum auctoritate defecerunt, cæsisque Punicis præsidiis classem, quæ in portu erat, lapidum procella coegerunt è portu subductam stare in anchoris: & quoniam furor agrestium hominum nō remittebat, in patriam migrare. Ad eam tempestatem sedandā virtute & auctoritate opus erat. Amilcar Barchinus exacta prudentia vir, atq; militari laude clarus Dux à senatu eo missus, cum summæ diligentiæ auctoritati summam morum facilitatem addidisset, & à vi abstineret, totā insulam ad pristinam trāquillitatem reuocauit. Quo tempore in Tiquadra insula Balearibus proxima, Amilcari natus est Annibal, is qui magnitudine rerum gestarum totum orbem terrarum sui nominis fama compleuit. Plinius certe, nisi lectio sit vitiata, Tiquadram Annibalis patriam esse ait. Scriptores nostri matre Hispana natum addunt atq; Amilcarem belli cōtra Romanos Ducem creatū anno ab V. C. quingentesimo septimo.
507 duo Hispanorum millia, & funditores trecētos nauibus abduxisse, Siciliæ imperio, ꝙ amissum erat recuperando. Eæ copiæ Italiæ littoribus tentatis, ad eam Siciliæ partem appulerunt, vbi Panormum vrbs sita est, nauium statione non incommoda coniuncta, monteque in quem ascensus est difficilis omni ex parte. subiecta duodecim millium quoquo versus planicies præcipua amœnitate prouentuque panditur. Eum montem Amilcar munire atque in eo copias continere, ne vniuersæ dimicationis aliam subire cum victore necesse foret: minutis tantum præliis fatigare, finitima oppida & vrbes ad defectionem solicitare, & maris imperiū retinere constituit. Aduersus eas molitiones C. Luctatius Consul Roma cum valida classe dimissus Lilybæum venit. A Carthaginensi senatu Amilcaris hortatu noua classis comparata est, atque Hannone Duce, Romanorum classis obuiam missa. ad manus ad Lilybæum ventum. victa à Romanis atque profligata est Punica classis, sexaginta nauib. captis, quinquaginta submersis. Cæsorum & captiuorū numerus pro numero nauium magnus, tanta ex eo Carthaginis trepidatione, vt continuo de pace agendum iudicarint. pacificendi cura Amilcari demandata, non minori prudentia Duci ad fortunæ impetus sustinendos, quam ad gerendū bellum virtute diligentiaque. Ducum mutuo colloquio de conditionibus actum, ac tandem pax facta est his legibus. Pœni copias omnes ex Sicilia vicinisque insulis deducunto. Hieroni aut Romanorum confœderatis negotium ne faciunto, neve molestiam exhibento. Duo millia & ducenta Euboica talenta aliquot pensionibus pendunto mulctæ nomine, & ob eos sumptus quos tolerare necesse fuerat. Gratis Romanos captiuos reddunto. Has conditiones populus Romanus nō probauit. missi Decemuiri cū auctoritate mille talenta addiderūt summæ pactę neq; Sicilia solum, sed etiā aliis insulis quæ Siciliam inter & Italiam sunt, Pœnos abire iusserunt. Inchoati belli anno vigesimo secundo qui annus ab Vrbe condita fuit quingentesimus duodecimus Hispaniæ infaustus ob aeris siccitatem & terræmotus frequentes, quibus Gadium pars hiatu facto desedit mari hausta, ab armis discessum est, pace facta. atque ita discessum vt maius quam quod gesserāt agitare in animis bellum omnibus esset persuasum. Graues conditiones fœderis, eoque non amplius cogitabant, quam necesse foret, Pœnos toleraturos.

Amilcar denuo venit in Hispaniam.

CAP. VII.

NOVÆ excepere calamitates: vt nūquam in vno gradu fortuna resistit,

vno

vno tempore in Africa atque Sardinia Punicæ copiæ tumultuatæ sunt. In Africa quidem deducti ex Sicilia milites Coto Afro & Sepēdio Italo Ducibus, cum exhausto superioris belli malis ærario stipendia longæ atque infaustæ militiæ negarentur, ad sexaginta hominum millia oppidis incensis, atque vicinis vrbi agris vastatis, Carthaginensium animis magnā solicitudinem iniecerunt. Sardiniæ exercitus eadem de causa rebellans, id facinus nouo scelere cumulauit. Hannonem ad eos motus sedandos missum, acerbe exercentem imperium conspiratione facta milites in crucem egerunt: & vtrisque copiis coniunctis eam insulam communi nomine aliquandiu tenuerunt. Dein Sardorum armis pulsi, atque ad Romanos confugientes, ita in fidem recepti sunt, vt neque eas copias in Sardiniam remitterent, & comparata tamen classe Pœnos ab eius insulæ possessione remouerent. Grauis is dolor genti fuit, tantum virium amissa nuper Sicilia & modo erepta Sardinia decessisse. Romani contra excusabant, in superiori fœdere cautum esse vt vtraque insula Pœni abstinerent. Additū blandimentum mitigando dolore vltro Carthaginem nauibus missis frumento onustis ad famem leuandam, quam neglectus agrorum cultus in tantis motib. pepererat grauissimam. Tametsi Amilcar Barchinus ei bello creatus Dux, tumultuantes in Africa milites, primū triēnij patientia fregerat, deinde etiam prælio ingenti superarat. Hac victoria Pœni rep. recreata, atque ablatæ Sardiniæ dolore compresso, de Hispania cogitare cœperunt, longissime à Romanorum ditione imperium proferri posse credentes, & maioribus commodis reip. vulnera sanari. Amilcar ei prouinciæ cum summa potestate præfectus Carthagine soluit, votis prius nuncupatis, & sacrificio peracto: ad quod Annibalem nouem natum annos, atque in Hispaniam secuturum, à patre Amilcare adhibitū memorant tactis aris cum per ætatem liceret, conceptis verbis iurasse, hostilem animū in Romanos. Erant præterea Amilcari filij tres Annibale minores, Asdrubal, Mago, adque Hanno. Appulso Gadeis, Turdetani qui vno tenore multis annis ex quo in amicitiam Carthaginensium venerant, fidem coluerant, missa legatione occurrerunt aduentum gratulantes, copiasque si ex vsu esset, offerentes. Eo præsidio Amilcar non modo veterem ditionem in continenti recepit, verumetiam vniuersam Bæticam, qua vi, qua voluntate sub imperium misit, anno ab Vrbe condita quingentesimo sextodeci- 516
mo. Gentem vsque adeo opulentam ea ætate, vt argenteis præsepibus & doliis vterentur, auctore Strabone. Adiiciunt classe Mediterranei maris littoribus tentatis, aduerso Ibero flumine coloniam instar arcis reliquisse, quam olim Carthaginem veterem dixerunt: hodie Cantauechia esse creditur, ignobile oppidum, & Rhodiensibus militibus contributum à Dertusa vrbe præter Occasum & Septētrionem quadraginta millibus passuum in Ilercaonibus situm, vbi eam coloniam Ptolemæus certe collocauit: haud obscuro argumento falli eos, qui Carthaginem veterem aut Dertusam ipsam esse putarunt, aut duodecimo ab ea vrbe lapide ad orientem Solem Perellum pagum, vbi parietinæ extant veteris structuræ clara vestigia. Sequenti anno ora maritima vniuersa sub iugum missa est, vbi Bastetani atque Contestani secundum maris littus extendebantur. Sagunto vicino ad Amilcarem missi legati, de victoria gratulantes, muneraque afferentes, seruiendi cōditionem quantumuis honestam detrectarunt. Iis benigne dimissis, nobilē vrbē opprimēdi studio ardēs, iure vt videretur facere, idq; facinus specie honestatis velaret, Turdetanos paulo post subornauit, vt in eorum agro atq; ditione vrbem pone-

ponerent, quam Turdetam olim nominatam fuisse constat. Turulim quidam octoginta Passuum millib. remotam esse arbitrantur, sola ex nominis leui similitudine ducta cõiectura. Ea planè ex re inter vtranque gentem orta controuersia, Amilcar confidebat opprimendæ Sagũtinorum libertatis non defuturam occasionem. Quam illi fraudem odorati, nihil se commouere, atque ab armis abstinere constituunt. ad Iberi ostiũ rei quidẽ à Pœnis bene gestæ lætitia celebrata est Amilcaris filiæ Himilces & Asdrubalis propinqui nuptiis, anno ab Vrbe condita quingent. vigesimo primo. Legati di-
521 missi ad Gallorum Principum voluntates tentandas, quorum Amilcar amicitiã imprimis vsui fore confidebat, domita Hispania aduersus Romanos signa conuertere cogitanti, pleriq; donis & auro, cuius est gens illa auidissima in partes attracti, Arma mox anno sequenti propius Pyrenęũ promota, atq; à Dertusę finibus ad Rubricati ostium littoribus subditis, Barcino vrbs de Barchinæ gentis nomine paulo vltra id flumen constituta creditur, alij ad Herculem Lybiũ, alij ad Barcilonem Cariæ ciuitatem huius vrbis cõditionem ablegant: quos numero & antiquitate potiores redarguũt, Barcinonẽ in coloniis Punicis numerãtes. His rebus intentum Amilcarem, Rhodopemque & Emporias finitimas vrbes, quoniam eius conatibus potissimum repugnabãt, subiugare parantem, mors oppressit. Cũ noui motus in Bæticam reuocassent, in Edetanis magna prouincialium multitudine in armis obuiam facta, in acie occubuit, nono circiter anno ex quo in Hispaniam venit. ex hominum millibus amplius quadraginta, quem numerum sub signis habuisse memorant, plus duabus tertiis cæsis, reliqui amisso duce fugæ & noctis beneficio in proximas ciuitates euaserunt. Ad Castrum Altum pugnatũ fuisse Liuius ait.

Asdrubalis res gestæ.
Cap. VIII.

Poenorvm arma in Bæticam conuersa sunt, Phocæensiumque iis locis coloniam, cuius nomen nõ proditur, quoniam eos motus prima concitarat captam solo æquarunt. Ita qui funesto bello occasionem præbuerunt, ij principes pœnas persoluere. Carthag ne Amilcaris morte nunciata de successore subrogando deliberatione suscepta, magna contentio excitata est, & Senatus sententiæ variabant. Tota enim ciuitate in Edos atque Barchinos scissa, quæ duæ factiones opibus, gratia, & auctoritate facile principes erant, Barchini Asdrubalem præferebant. His Edi non obscure inuidentes ex sua gente nouum in Hispaniã præfectum mitti omni ope contẽdebant. vnde ingentes diuitiæ parabantur. Dum altercationibus tempus extrahitur, missus opportune ex Hispania Annibal amicæ factionis animos confirmauit, aduersariorum conatus fregit: atq; gratia & auctoritate effecit, vt imperium Hispaniæ Asdrubali deferretur: cum in senatũ ingressus longa atq; accurata oratione explicuisset patris labores, res gloriose gestas, Hispaniam eius virtute domitam, funestum exitum nulla ipsius culpa sed 546 fortunæ iniquitate contractum. Nouas in Hispania conditas vrbes, veteres magnis præsidiis teneri. Magnam spem esse totius prouinciæ potiundæ, si eodem cõsiliorũ tenore pergerent remp. administrare. Errare si qui putent, feroces Hispanorũ animos viribus superari posse. Asdrubalem ætate esse integra, virtutis opinione maxima, non modo bellicis artib. sed etiam eloquentia validum, tractandi Hispanorũ animos artifi[illegible] singularem. In vnum maxime exercitus & sociorũ studia conspirare. Fasciculum litterarum ostentabat, voluntatis indic[illegible] Hispanorum, Ducumque profi[illegible] datum ad [illegible] senatum.

senatum. Etiam atque etiam viderent ne mutandis præfectis nobilissimæ prouinciæ animos alienarent, in eo rerū momēto. cuius opibus aucti nullam deinde potentiam ipsi formidarent. Ea oratione, atque iis litteris victo senatu Hispaniæ imperium Asdrubali decretum est anno ab
524 Vrbe condita quingen. vigesimo quarto.
Quo is circumacto, rebus in prouincia compositis, multis Hispanorum proceribus stipatus Carthaginem nauigauit, vbi omnia ad nutum gubernare sperabat: plusque vnum auctoritatis & potentiæ habiturum quam reliqui magistratus. Verum quoniam nihil procedebat eorū quæ cogitarat, populo atq; Senatu ab Edorum factione concitato, quasi re cum Annibale communicata regnum meditaretur in libera ciuitate, in prouinciam reuersus per otium ea parte, qua Contestani ad mare fusi erant, vrbem ædificauit, quam Carthaginem nouam dixerūt (alteriꝰ comparatione ab Amilcare prope Iberum amnem constitutæ, vti ante dictum est) ab sparti copia, quā ea regio fundit maximam, Spartariam etiam Carthaginem: portu coniuncto ab omni ventorum procella tutissimo, propter editos colles, quibus quasi circino circundatus angustū aditū habet à frōte insula obiecta ad maiorem securitatem: quam prisci Herculeam nuncuparunt. Latini à pisciū genere iis locis frequentissimo Scombrariam. olim murorum amplitudine, ædificiorum elegantia, ciuium cultu atque frequentia cum quauis magnarum vrbium comparanda. nunc ad paucos incolas redacta, non obscura tamen veteris amplitudinis vestigia retinet. Romani iis rebus cognitis, quæ in Hispania gerebantur, etsi cupiditate ardebant, eundi obuiā Pœnorum conatibus, ignauiamque suā accusabant: ne initi tamen nuper fœderis sanctitatem primi violasse viderentur, & quoniam ex vlteriori Gallia rumores erant allati, eam gentem vna cum citerioribus Gallis in Romani nominis perniciem coniurare: tantisper sustentare placuit, ac Massiliam tantum legationē mitti per speciem occurrendi Gallorum consiliis, re vt eorum opera vrbes in ora Hispaniæ Massiliēsibus amicas in fœdus attraherent: quod Pœnorum odio facile perfectum est. Emporiæ primum in Indigetibus, qui Laletanis & Ceretanis contermini à Sameroca fluuio vsque ad Pyrenæi extremas partes extendebātur, cum Romanis fœdus fecerunt: & per eos Saguntum atq; Dianiū in partes attractæ: vnde noui atq; grauissimi belli inter Carthaginenses & Romanos non longo interuallo materia extitit. Tantæ machinationes Asdrubalem latere non poterant, neq; quorsum Romanorū conatus & cōsilia spectarent. dissimulare tamen placuit donec omnia essent ad bellū cōparata, sociis vrbibus in fide cōfirmatis. Ac prętertim Annibalē per litteras in Hispaniā reuocauit (nā eatenus Carthagine hęserat, retentus à patribus, quasi Asdrubalis fidei pignus). ægre quamuis ac multum Hānone Edorū factionis Principe repugnante, qui æquo cū cæteris iure viuere assuefaciendū disputabat, impetratum à Senatu est, vt remitteretur in Hispaniam. eo delatum, incredibili exercitus atque sociorum lætitia exceptum continuo Asdrubal suum legatum constituit, anno ab Vrbe condita quingentesimo vigesi 528
mo octauo. Quo tempore Romani Senatus legati venerunt in Hispaniam, & facta Asdrubalem conueniendi potestate, data ipsis mandata explicarunt. Iam dudum Pœnos amicos atque confœderatos esse cœpisse Populi Romani. Nuper in Citeriori Hispania quibusdam ciuitatibus pacem datam. Ne fœdus cum alterutris initū alteris fraudi esset. Quod erat æquissimū, Pœni vt in Hispania Ibero flumine ditionem terminarent. postulare: neq; Saguntinorum fines contingerent, quāuis vltra id flumē positos. neutri

alterutrius populi socios iniuria violarét. qui si secus fecissent, ab iis fœderis leges motas fuisse visum iri. Ea legatio cum tãtum sibi Romani sumerent, vt in aliena prouincia victoribus præscriberent, magnum pro eo ac debuit dolorem inussit Carthaginensium animis. tempore tamẽ cædere rati optimum, dum se penitus ad resistendum compararent, omnia legatis concesserunt, quæcunque senatus nomine postularant. & erat ex Italia nunciatum Gallos vlteriores Cisalpinæ Galliæ copiis permixtos atque formidabiles à Romanis fuisse ingenti prælio superatos, cæsis ex hostium copiis quadraginta millibus, atque eius numeri quarta parte capta. Dimissis legatis Asdrubal totum triennium consumpsit ijs comparandis quę ex vsu belli, quod meditabatur, futura prouidebat animo. Verum conatus eius mors inopinata intercepit, Olympiadis centesimæ trigesimæ nonæ anno tertio, qui annus ab Vrbe condita fuit quingentesimus trigesimus secundus, trucidatus est à seruo quodam necem domini ferro vindicante, quem Tagum nomine Asdrubal occiderat summo inter Hispanos loco natum. Tanta in seruo vindictæ voluptas fuit, vt Asdrubale ad aras sacris cũ operaretur, obtruncato, continuo comprehensus inter exquisita tormenta, mẽbris omnibus excarnificatus, gestientis habitu nullam paulo tristiorem vocem emiserit.

Saguntinum bellum.

CAP. IX.

MORTVO Asdrubale summa Hispanici imperij Annibali commissa est, vigenti ætati iuueni magnorumq; spirituum, viginti sex annos circiter nato, prærogatiuam militarem, fauor plebis & senatus approbatio confirmauit. Multæ inerant virtutes, neque minora in natura vitia. corpus duratum labore, ingens animus: gloriæ appetens, magis quam voluptatum: plurimum audaciæ, consilij plurimũ. Has virtutes crudelitas, perfidia, religionis omnis contemptus fœdabat. multitudini iuxta tamen erat ac Principibus carus. Inito magistratu, & sua sponte & Amilcaris casu castigatus, ne eius conatus mors impediret, continuo de bello Romanis inferendo agitare animo cœpit. nulla pacis constitutæ memoria, nulla fidei cura. honesta caussa quærenda erat. optima visa est sociorum iniurias, quæ à Saguntinis illatæ esse ferebantur, armis vindicare. Id priusquam aperte moliretur, Himilcem sibi Carthagine noua iunxit connubio nuptiisque celeberrimo apparatu factis, ex Milici Regis posteritate virginem, Castulone natam ad fines Bæticæ, non procul Biatia, vbi Cazlonæ villæ veteris amplitudinis obscura tantum vestigia conseruant. præterea Cyrræus Phocæensis, vnde etiam sanguinẽ deriuabat, Castulonæ matris nomine eam vrbẽ primus condidisse ferebatur. Dos ingens fuit, diuitiæ pares nobilitati: vnde Annibalis potentia multum in Hispania creuit, creuere prouincialium studia. multis præterea locis auri atque argenti secturæ perscrutãdo effossæ eo res gerente: atq; ex eo communi omnes voce Annibalis putei dicti sunt. Prouentum vnius putei, cui Bebelo nomen fuit, argumento licet conjicere liquati defecatiq; argenti in dies singulos reddentis trecenta pondo, hoc est, quantum duo millia ducẽti quadraginta aurei nummi nostrates valoris habent. Initio arma in Carpetanos versa, gentem ferocia & multitudine cæteros eius prouinciæ populos superantem. De caussa non liquet. Primi Olcades, vbi nũc Ocania sita est (Stephanus Olcades ad Iberum ponit) & caput gentis Carteia oppressi. mox alij ad Tagum insigni prælio victi. Quo tempore Saguntinorum intestina dissidia vigebant graue malum. Ad quod depellendum

lendum eorum rogatu missi Roma legati vtranque factionem hortando terrendoque, & de sontibus aliquot sumpto supplicio motus composuerunt, veriti si diutius aleretur cõtrouersia, vbi ventum esset ad arma, ne victa pars Annibali aditum in vrbem patefaceret, vniuersosque is suæ ditionis faceret. Is ferox successu omnibus citra Iberum populis subiugatis ad bellum Sagantinum conuerso animo, Turdetanis persuadet, vti armis Saguntinos lacessant, non defore sperans ea controuersia orta occasionem opportunam perficiendi, quod cupiebat: belliq; cum Romanis id futurum initium, quo iam dudum totus ferebatur. Contra Saguntini, quod neque se armis pares fore, & amicitia populi Romani magis quam sua innocentia fidēbant, Romam continuo extrudunt legatos. Ij dato senatu mandata Patribus explicarunt, hostilia moliri Annibalem, propediemq; sociam fidelemq; ciuitatem obsessurũ. nisi quid opis in ipsis sit, de sua suorumq; salute actum. Se quidem extrema prius pati paratos esse, quam fidem fallerent. viderent ipsi, ne cunctando socios hosti prodidisse, & vrbi amicæ cultam eximie fidem exitio fuisse videretur. Variis sententiis agitata in senatu res. Multis bellum cõtinuo decernentibus vicit sententia lenior, legatosque ad Annibalem mitti placuit. qui adulta iam æstate Carthaginem nouam delati Annibali, senatus Romani verbis denunciant, ne Saguntinis sociis atq; confœderatis molestus esse pergat. ne ve Iberum, vt erat in superiori fœdere cautum, transcendat. si secus faxit, curæ senatui populoque Romano socios amicosq; fore. Ad hæc Annibal neq; recte, ait, neq; pro bono facere Romanos nuper Sagunti de viris primariis sibiq; amicis supplicio sumpto. & nunc dissimulari iniurias, volentes, quibus Turdetani à Saguntinis violati essent. Tum demum æquum fore Romanis socios tueri, si sibi pari conditione iureq; potestas relicta esset, amicos ab iniuria dãnoq; vindicandi. Hoc responso dimissis legatis continuo mense Septembri Annibal Romanorum conatus præoccupandi studio, copias omnes ad centum quinquaginta hominũ millia Saguntum deducit Olympiadis centesimæ quadragesimæ primæ anno primo, vti Polybius ait. Iis copiis vastato agro, & multis circum oppidis direptis, vno modo Dianio conseruato propter loci sanctitatem homo minime religiosus, vrbem cæpit impugnare: Erat Saguntum in Edetanis, tribus à mari millibus passuum, agri fertili gleba, cõmercij maritimi terrestrisq; copiis beata, loci natura arteq; munita. Positis castris, ædificatisque operibus, ariete murus tentatur, qua parte in vallem desinebat, minorique adeo firmitate. Fefellit opinio, munitior locus erat quã putarant: ciuesq; supremo conatu propugnabãt. Annibali ipsi, cum audiuimus muro succederet, hasta fœmur traiectũ, tanta suorum trepidatione vt opera propemodũ omnia & vineę desererẽtur. Dũ vulnus curatur, dies aliquot ab oppugnatione cessatum. Nouos interea Saguntini legatos Romam mittunt, obtestatum, ne vrbẽ amicam in cruciatũ hostibus dedant, Si paululũ cunctati fuerint haud dubium interiturã demonstrãt. fugacia occasionũ momenta, agendi opportunitatẽ irreuocabilem. Ratione inita paucorum mensium frumentum esse: paulo etiam longius parcendo tolerare posse. Simul locis omnibus maiori cura munitis se ad resistendum comparant. Annibal cum primum ex vulnere conualuit, tribus turribus arietum ictibus & quidquid inter eas muri erat ad terram postratis, per lapidum stragem & rudera in vrbem conatur euadere. Oppidani cõtra instructa pro ruinis acie, hostium primum impetum sustinent, deinde quoniam præter spem non vincebantur, loco mouent ex vrbeque reiiciunt, tandem in

fugam vertunt: atq; ita vt Saguntinorum impetum vix castrorum munitione sustinerét. Audacia exitialis fuit. Ferocior factus est Annibal, certus nisi vrbe capta nõ quiescere. Legati denuo Roma missi (nã omnia tentare visum est, priusquam veniretur ad arma) negata Annibalem conueniendi potestate, vt erant iussi, Carthaginem nauigantes de iniuriis in senatu conquesti sunt, dedi Annibalem certe ad supplicium postulantes. eam vnam pacis conditionem esse. Hanno æqua Romanos petere disseruit. Annibalem si nullus posceret, in vltimas terras deportandum videri: ne quietum reip. statum perturbaret. Restitit Barchina factio Annibalis litteris & studio præoccupata. Sic repudiato saniori consilio in hanc sententiam responsum datur. Nulla Annibalis culpa res in eum statum deductas esse. à Saguntinis ortam iniuriam. Inique facere Romanos nouis veteri amicitiis prælatis. Interea Annibal fesso militi pugnis atque operibus, paucorũ dierum quietem dat. Ex Himilce per eosdem dies natus Aspar patrem Annibalem & exercitum lætitia cumulauit: pro eius ortu ludi in castris magno apparatu celebrati, & spectacula varij generis commissa. Saguntini contra de salute soliciti omnia ad defensionem comparare. Vani ij conatus fuere. repetita oppugnatione, turriq; lignea promota, telorum ex ea multitudine murũ propugnatoribus nudatum, quingenti Afri vectibus diruũt nulla calce duratum sed luto, eoq; cedentem ictibus. Milites aditu patefacto, prædæq; spe per præconẽ denunciata in vrbem penetrant. Cedunt Saguntini viribus impares, penitioremq; vrbis partem cum arce subitarij operis muro coniungunt. Res in extremum adductas vna Romani auxilij spes sustentabat. Datum tantisper respirandi spatium Annibalis discessu in Carpetanos & Oretanos, delectus acerbitate ad arma consternatos. Relictus ad obsidionem vrgendam Maharbal Himilconis filius Saguntinorum eruptionibus compressis, & noua vrbis parte capta fecerat operæpretium, cum Annibalis reditu postquam eos motus composuit, miseris spes omnis præcisa est, arcis parte in potestatem redacta. Vna iam obstinatio, quæ in summo periculo consilium non recipit, vana sine viribus sustentabat animos. Saguntinus Halcon clam ex vrbe euadens suorum misericordia ciuium quos de mentis potestate malorum põdere deductos cõsiderabat, de pace priuatim agere cœpit. & cum nihil aliud impetraret, quam vt ciues cum vestibus tantum, vrbe relicta, vbi victor constituisset, in ea agri parte nouum oppidum ædificarẽt, in castris hæsit, desperatione ea lege flexuros ciues ad deditionem animos. Miseram conditionem. pars maxima morbi est medicinam respuere. Alorcus Hispanus, tametsi Annibali militabat, Saguntinis quadam naturæ propẽsione & veteris hospitij memoria fauens, in vrbem per ruinas admissus, eas deditionis conditiones pro concione proceribus summota multitudine exposuit, iniquas quidem, & graues, sed fortunæ ex iniquitate necessarias. Debere eos non quid amitterent considerare: sed quidquid relinqueretur id in lucro ponere. vitam, libertatem, opes in victoris esse potestate. Alorci oratio magna indignatione plebis & fremitu, quæ certatim cõfluxerat cognoscendi auida, audita est. Plerique aurum atque argentum vestemque in forum raptim congestam subdito igne cremarunt: seq; cum liberis & coniugibus in eundem rogum iniecerunt, mori obstinantes. Turris diu quassata eodem momento concidẽs, liberum militi aditum in vrbem dedit, flagrãtem incendio: quod excitarent sui restinguerent hostes pari vtrunq; infelicitate. Sic naturæ iura bellum in cõtrarium mutat. Sæuitum est in ciues, nullo neque ætatis neq; sexus discrimine. pleriq; seruitutis odio

odio hostium ferro vltro objiciebant capita, aut tectis admoto igne eodem peribant incendio. Pauci in potestatem venerunt. ea militum præda fuit. Præterea multa vestis Carthaginem missa, multa occupata à militibus. neq; enim omnia corrupta erant à ciuibus. Octo menses obsidio tenuit. mense Maio capta vrbs est atque excisa, anno ab Vrbe condita
536 quingentesimo trigesimo sexto, cui alij numero annum, quidam biennium detrahunt, certe P. Cornelij & T. Sempronij consulatu.

Initia secundi belli Punici.

CAP. X.

SAGVNTI excisæ fama vno tempore Romæ audita est, & qui ad Annibalem fuerāt legati, Carthagine redierunt, quanto Patrum & plebis dolore dicere non est necesse. Sera pœnitentia suam ipsorum cunctationem accusabant, proditos desertosque socios. Inanis luctus erat, nobilissima vrbe euersa. quod proximum erat, vindicare constituunt. Tametsi iram adæquabat metus à præualido hoste multorum annorum militia duratas copias trahente. Iam superatis Alpibus bello petere Italiam Annibal, & pro mœnibus adesse, tantumq; vim non admouere videbatur. Bellum tamē continuo in Carthaginenses decretum. Coss. Cornelius Hispaniam, Sempronius Africam cum Sicilia sortiti sunt Romæ atque tota Italia delectus habiti. Iuuenes ad signa vocati. inutilis bello turba, in quibus nihil præterea opis erat, in preces & supplicationes versi per omnia vrbis templa votis & victimis fatigare deos. His rebus comparatis, instructaque classe, quinque legatos præmitti Carthaginem placuit, rogatum publicane an priuata auctoritate Saguntum esset excisa. Legationis princeps Q. Fabius, dato Carthagine senatu, mandata suę vrbis exposuit. Illi non de auctoritate quærendum dicere, sed de belli conditione, iure an iniuria illatum esset. In antiquo cum Luctatio fœdere nullam de Saguntinis esse mentionem. Ab Asdrubale cōditiones datas nō magis reliquos astringere, quam Luctatij fœdus Romanum senatum: cuius leges pro voluntate mutarant, peioresq; retractando fecerant. Tempus altercationib. ducebatur, nullo cōpetenti responso. Romanus veste in sinū contracta pacem, inquit, & bellum portamus. vtrū mauultis eligite. Respondentib. daret quod vellet, explicato sinu bellum dare dixit. Inde vt erant iussi Romani legati in Hispaniā nauigantes Bargusios in extrema Hispania atq; in Ceretanis facile contra Pœnos impulerunt. à Volcianis vero, quos vicina loca tenuisse arbitror (alij in Celtiberis ponunt, quo loco Villadolce sita est, non procul ab ortu Guerbæ fluminis, oppidū veteribus monimentis Volcem dictum) repulsam tulerunt addita verborum cōtumelia, quasi proditis Saguntinis nouos socios aucuparētur: nomē magis ad præsidium sociorum quam vires afferre soliti. Eo respōso vulgato pari libertate ab omnibus ciuitatibus repulsi, in Galliam Narbonensem profecti in gentis cōcilio ne Annibali, quem arma expedire in Italiam constabat, per suos fines transitum darent, Romani senatus verbis postularunt. magno Gallorū risu, stultum iudicātium alieno cōmodo arbitrioq; grauissimum bellum in suos fines attrahere. Pœnorum donis præoccupati erāt: à Romanis neq; acceperant quidquam neq; expectabant. Sic nullo operæpretio facto per Massiliam Romam redierunt. Interea Annibal in nouum bellum intentus copiis in hiberna dimissis, factaq; qui cuperent suos inuisendi potestate, modo ad prima veris signa Carthagine noua præsto essent: ipse Gadeis, quasi in Herculis templo nuncupaturus vota procuraturus sacra, profectus est. Sacrificio peracto, atq; vxore & filio abs se dimissis, aut

in Afri-

in Africam, aut vt alij suspicantur, Castulonem, tredecim millia & octingentos cetratos ex Hispania pedites Carthaginé misit, Baleares octingentos, mille & quingentos equites, vt obsidum loco essent, & procul á patria maiore virtute fideque operam reip. nauaturos confidebat. Eadem classe vndecim Afrorũ millia in Hispaniam abducta. quo præsidio octingẽtis insuper additis Liguribus Asdrubalem fratrem iussit Hispaniam tueri. Addita classis idonea ad maris imperium retinendũ. Obsides præterea quos ciuitatibus imperauit iuuentutis principes, in Saguntiarce Bostari custodiendos reliquit. Ipse cum robore exercitus, in quo nonaginta peditum millia ex variis gentibus erant, duodecim millia equites (Polybius multo minorem numerum ponit) iter ingressus, vbi ad Iberi ripam castra posuisset noctu de belli euentu sollicitus, videre sibi visus est per quietem, iuuenem augusta specie, qui se ab diis ducem in Italiam missum diceret, sequeretur proinde neque oculos retro referret, cum nihilominus conuersa facie serpẽtem vidisse obuia cuncta subuertentem, & nimbi procellam subsecutam. Roganti ecquid ea portenderent, desineret respondisse fatorum arcana perscrutari, sequereturq; qua viam pãdebant numina. Ibero transmisso Annibal Andubale gratia, copiis & auctoritate iis in locis inter Hispanos Principe sibi conciliato, atque Hannone cum iusto præsidio totiusque exercitus impedimentis, quo expeditius esset iter, in eo tractu relicto, in Pyrenæi saltus iugis tria Carpetanorum millia tã longinquæ militiæ pœnitentia signa deferentes, ne iis cogendis supplicio cæteri irritarentur, eos septemque alia Hispanorum millia, qui inuiti sequi videbantur, spõte dimisit. Quo facto nominis auctoritatem sanciuit, quasi dimissis sponte omnibus: & reliqui exercitus metus mitigatus, eo exemplo confidentium militiam, quam sponte suscepissent, cum vellent posituros. Mox transcenso Pyrenæo, atque Gallis, qui arma corripuerant, fœdere deuinctis opera Ciuismari & Menicati, qui inter Gallos summum gratiæ & auctoritatis locũ obtinebant, Rhodano traiecto, Volcisq; victis, eius fluminis ripas vtrinq; incolentibus, ad Alpium radices castra promouit. Fuit hic ann' Hispaniæ vt frugum copia lætus, sic morbis & pestis contagione grauis. magni terræmotus extitere. mare identidem tempestatibus sæuiit. in cœlo concurrentium acierum species visæ cum nubium fragore ad indicium calamitatum, quibus hoc bellum orbem terrarum implicuit.

Annibalis transitus in Italiam.

CAP. XI.

MVLTA ex iis quæ sequuntur, externa sunt: sed nisi iis explicatis, quæ in Hispania contigerunt, cognosci vix possent. Dabit lector veniam accommodatam priorum vestigia obseruantibus, maiori breuitati. Ergo P. Cornelius Consul, cui sorte obuenisse Hispaniam dictum est, mari profectus ad impediendum hostium iter, positis ad Rhodani ostium castris, ad rei bene gerendæ occasionem excubabat: cum trecenti equites Romani quingentos Numidas (nam erant ab vtraque parte speculatum missi) forte obuios factos, tumultuaria in pugna vicerũt. Lætus Consul omine, quoniam prima bene successerant, ex iis coniectans de summa, cupidusque vniuerso prælio decernendi, motis castris ad Rhodani & Araris cõfluentes, triduo postquã hostis inde discesserat, in vacua Pœnorũ castra peruenit. Iter hostium consequi nõ sperabat: vnde discesserat rediẽs Cn. Scipione fratre cum robore exercitus & longarum nauium classe, ad tentandam Hispaniam, tuendosque in ea socios ablegato, cum paucis ipse Genuã mari repetiit.

nouum

nouum in Italia exercitum haud defore ratus aduersus Annibalem. Qui per Allobroges Taurinas Alpes ægre quamuis superauit quindecim dierum spatio: ac in Italiam copias induxit viginti peditum millia, sex equitum, vt quidam aiunt. Alij centum millia pedites, equites viginti millia duxisse confirmant. Punicis certe copiis par Romanus non erat, tyrone plurimum milite, vti ex subitario delectu. Ita ad Ticinum amnem facta pugna Cõsul pro victo in castra compulsus proxima nocte fugæ persimili profectione Placentiam abiit, maiori mœnium quam virium fiducia, in pugna grauiter sauciatus. Collega Sempronius meliori partiũ fortuna in Sicilia res gerebat, vna & altera Punicis classibus victis. Eo inde aduersus Annibalem reuocato ad Trebiam amnem maior quidem clades illata Romanis est. Iis in locis Annibal hyeme trãsacta Sempronio Cos. ad comitia in Vrbem profecto, vix dum aperiente sese vere anni ab Vrbe condita quingentesimi
537 trigesimi septimi, in Hetruriæ aditu coorta atq; in Apennini transitu sæua procella, & frigorum inclementia multos suorum amisit. Ad Placentiam, cum re necessaria retro rediisset, Sempronioque in castra reuerso creatis Coss. Cn. Seruilio & C. Flaminio, denuo collata signa sunt. Acre & anceps prælium fuit. pugnantes nox diremit: exæquataque clade Pœnus in Lygures abiit, amissa magna exercitus parte.

Gesta per idem tempus in Hispania.

CAP. XII.

INTEREA Gn. Scipio Emporias classe delatus, à Lacetanis exorsus omnem eam Hispaniæ oram à Veneris promontorio ad Iberi ostia secundum mare Romano nomini adiunxit, Pœnorum odio libenter fœdus imperiumque mutantem Classis Romana ad Tarraconem nempe in Salu seu Salonio portu (Solorium Rufus Festus vocat) quarto ab ea vrbe ad Occasum lapide hyemauit. deinde cum Hannone ei oræ ab Annibale præfecto signa collata in Ilergetibus ad Cyssum: quod hodie quidam Sissum, alij Saidi iis in locis nota oppida esse suspicantur. victoria penes Romanos stetit, sex Pœnorum millibus cæsis, duobus captis Hanno ipse venit in potestatem, & Andubal Hispanus, quem rebus Carthaginensium fauere dictum est, tot vulneribus debilitatus vt intra paucos dies expirarit. Asdrubal, qui auxilio fuerat Carthagine noua ab Hannone aduocatus, cum traiecto Ibero aduersi prælij nuncium accepisset, flexo ad mare itinere multos nauales socios Romanorum, promiscuamque hominum turbam inopinato aduentu oppressit. parique celeritate rursus Ibero transmisso Ducis Romani metu, qui ad eius rei famã accurrere nunciabatur, incolumes copias octo millia pedites, equites mille, in tuta loca reduxit. Gneius continuo Emporiis, quo fugato Asdrubale discesserat, in Ilergetes redire compulsus est, quoniam ab eius discessu ad Pœnos defecisse cõtempto Romano fœdere, imperioque, erat nunciatum. Modica vindicta fuit. Athanagia vrbe, quæ princeps rebellionem fecerat, deditionem faciente pecunia mulctatos, & maiori obsidum numero imperato, vniuersos cõseruauit. Inde in Accitanos promota castra. ij prope Iberum incolentes in Pœnorum fide manebant (alij Ausetanos scribunt, qui ad Pyrenæi radices, vbi nunc Gerunda est, habitabãt) sane Acete gentis eius vrbe primaria obsessa Lacetani auxilio superuenientes. noctuque in vrbem irrumpere conantes, excepti insidiis, ad duodecim millia trucidati sunt. cæteri fuga dilapsi. Obsessi omni auxiliorum spe deposita, atque vrbis Principe Amusito ad Asdrubalem occulte profecto, trigesimo obsidionis die

deditionem necessario fecerunt. argenti talenta viginti mulctæ nomine imperata victis. copiæ Tarraconem in hyberna reductæ. Hispanorum auxilia domos dimissa. Multa per eos dies in Hispania, Italia, atque Africa ostenta visa. quibus deprecandis auertendisque maiores hostiæ mactatæ à Carthaginiensibus præsertim, feruntur: prorsus vt more è Phœnica trãslato. qui longo tempore fuerat intermissus, Principum filiis iugulatis Saturni numen placandum censerent, in eius belli euentu, fortunarum atque communis salutis discrimen verti considerantes. atque in cæteris Asparem Annibalis filium senatus iudicio neci destinatũ aiunt, quasi emineret inter alios. ea paternis meritis gratia habita. An hæ fabulæ potius sunt, ad lectorem oblectandum varietate, à nostris historicis confictæ? Addũt patre intercedente puerum euasisse, sui capitis periculo bellũ administrare malle dictitante, quam filij profundẽdo sanguine patrijs religionibus obsecundare.

Pugna ad Trasimenum.

CAP. XIII.

HYeme exacta, atq; in Liguribus exercitu recreato auctoq;, Apennini iuga Annibal superauit, meliori aliquanto quàm antea conatu. In eo itinere restagnantis Arni paludibus transmittẽdis alterum oculum amisit, deformata facie maiori terrori futurus. multi homines, & iumenta, Elephantiq; ferme omnes cœli inclementia perierunt. Ad Trasimenum peruentum, lacum in ea Hetruriæ parte nobilem, vbi Cortona vrbs sita est, non procul vrbe Perusio, vnde lacui nomen nostra quidem ætate. Ijs in locis ad lacessendam C. Flaminij temeritatem in exitium præcipitantis agrum omnẽ Cortonam inter & lacum vastat, atq; in aperto castra ponit. retro vicinum montem Baleares & leuem armaturam in insidiis, ad angustias equitatum, quas montes & lacus efficiunt. Ea arte à tergo atq; à latere circumuenti Romani, qui Ducis furore cæci in hostem ferebantur, quasi indagine inclusi nulla difficultate victi sũt. quindecim millia ex Romano exercitu cecidere; par captiuorum numerus: cecidit & Consul ipse hastili traiectus. Cæsi mox in Vmbria ab Annibale quatuor millia equites, qui vicissim Pœnos ignorãtes, securiq; in castra Romana ibant, missi à Cn. Seruilio collegæ auxilium. Sub hæc Spoletum Romanorum colonia tentata cum expugnari non posset, signa in Picenos conuersa: atq; eorum agris omni iniuria vexatis, Annibal per Marsos, Marrucinos, Pelignosque in Apuliam irrumpens circa Arpos & Luceriam subsistit. Tantis acceptis Romæ exiguo tempore cladibus, maiori metu vrgente, ad illud extremum decurritur. Dictator creatur cum summa & maxima decernendi potestate extraordinaria, Q. Fabius Maximus, M. Rufo Minutio magistro equitũ. Libri Sibyllini consulti, atq; ex iis ver sacrum Romæ votum. Propter ærarij inopiam ex singulis assibus, qui ante librales erant, sex facti valore retento, qui sextantarij sunt dicti. Naues missæ per idem tempus in Hispaniam ad Cneium commeatu onustæ, ad Cossanum portum à classe Carthaginiensi interceptæ erant. noua ergo classe ad tutãdam Italiæ oram comparata, nouisq; contra Annibalem copiis conscriptis, dictator in Apuliam profectus cunctando, neq; totius dimicationis vsquam facta copia, hostis ferociam debilitare cœpit, & reip. vulnera aliqua ex parte sanare. Tametsi nõ illi magis contra hostem pugnãdum erat, quam contra Minutij temeritatẽ, militum audaciam, nominisq; infamiã: quæ res fortissimos sæpe viros in præceps egit. Dictatoris cunctationem cunctis accusantibus ignauiæ afflicto nomine. In Hispania Asdrubal Himilcone cum classe valida præmis-

præmis-

præmisso ad eam Hispaniæ oram tentandam, quæ in Romanorum fide erat, terra ipse copias duxit viginti militum millia. Cneius terrestribus copijs inferior retinendi maris imperij studio cum triginta nauium classe Tarracone profectus in ostio Iberi classem Punicam nactus militibus vacuam (securi ij in terra erant) oppressit. Viginti quinque naues in ipsius oculis Ducis captæ. reliquæ qua submersæ, qua ad littus eiectæ. pariq; celeritate naues onerariæ quatuordecim interceptæ sunt in mari: quæ remittente vento cursum aliarum adæquare non poterãt. Eodem victoriæ cursu Honosca vrbs vi expugnata direptaq; est. Carthaginis vicinus ager vastatus, & suburbana ædificia incendio deformata. Asdrubal Gadeis vsque Romanæ classis vestigia subsecutus incendiorum Hispaniæ atque vastitatis deformis vbique testis visebatur nullo præsidio. Secundum eam victoriam Ebusus insula tentata à Romana classe: atq; populi amplius centum viginti in fidem accepti: in his Celtiberi gens valida cum primis & lata. nam in horum finibus Segobriga, Bilbilis, & medina Celina erant: ad hæc Vrcesia, Concha, Opta, Agreda, Numantia, vrbes & oppida regionibus vsque adeo disiuncta, ipsaq; adeo Cauni montis fastigia. Harum Cneius gentium accessione formidabilis, terrestribus copijs ad saltum vsque Castulonensem armis penetrauit. eundem nullo magno operæpretio facto, citra Iberum ij motus reuocarunt, quos Mandonio auctore, summo in Ilergetibus loco, inter suos ante Principe, concitati nunciabatur. vnde maiori mole bellum coortum est. Asdrubale à factiosis aduocato. Tametsi missa Romanorum manu multi è seditiosorũ numero sublati erant: & Celtiberi Cneij litteris solicitati, facta suorum manu in Punica ditione tres vrbes occuparunt, retroque redire Asdrubalem compulerunt, noui periculi propulsandi necessitate. Ventum vtrinq; ad manus. quindecim millia è Punico exercitu à Celtiberis trucidata sunt duobus prælijs, autumno in hyemem præcipiti; quẽ præcipua fertilitas & bonorum omniũ copia celebrem reddidit in Hispania.

P. Scipio venit in Hispaniam.

CAP. XIV.

HIc status rerum erat cum Cn. Scipio datis ad senatum litteris militem in supplemẽtum & cõmeatum quãtum maxime possent militi postulauit. Æqua Patribus petere visus est. Cornelius Scipio prorogato post consulatum imperio ad fratrem destinatur initio sequentis anni, qui fuit ab Vrbe condita quingẽtesimus trigesimus octauus. cum 538 triginta longis nauib. octo millibus militum, magnoque commeatu, Tarraconis portum tenuit, exæquato cum fratre imperio bellum administraturus. Ij consilio inter se communicato exulum Saguntinorum rogatu, in patriam redire, & iniurias vindicare cupientium Saguntum copias promouent In ea vrbe Hispanorum obsides modico præsidio à Bostare præfecto tenebantur. Ea res Hispanorum plerasque ciuitates morabatur: ne defectionis ad Romanos culpam suorum capitibus luerent. Acedux nobili loco Sagunti natus, ad Romanos propensus & insigni aliquo officio satagens eorũ promereri gratiam, præfecto clam conuento persuadet vti obsides redderet Hispanis. nulla re magis quam fide hominum studia excitari. Id cum Bostari homini minime malo esset persuasum, obsides reducendi cura desumpta, Acedux monitis prius Romanis de media nocte profectus, in eorũ induxit castra. sic per eos cognatis redditi, magnam Romanis ab ijs populis beneuolentiam adiunxere. Orta ex his rebus lætitia ne Romanis syncera esset Cannensis cladis fama effecit. peracto

enim Cn. Seruilij consulatu, noui Coss. creati, L. Æmilius ex nobilitate, è plebe nouo exemplo Terentius Varro, cuius importunitate tanta clades accepta est: Diuiso inter collegas imperio, ita vt alternis diebus imperarent, Æmilio detrectante certamen, Varro quo die imperij summa penes ipsum erat, confligere non dubitauit, collega prosequente, magis ne defuisse reipublicæ videretur, quam q consilium probaret. Ad Cannas Apuliæ vrbem ad oram Superi maris, vbi vtraq; castra erant, pugnatum. prælium atrox sæuumque fuit. quadraginta duo millia peditum è Romano exercitu strata sunt, equites tria millia. cecidit & Æmilius Consul, repudiato qui ad fugam offerebatur equo. capta duodecim millia capitum. Annulorum modios tres cum dimidio Mago Annibalis frater Carthaginem legatus de victoria, detulit. ostentauitq; in senatu, ad indicium, quam multi ex nobilitate, quæ sola annulis aureis vtebatur, in ea pugna periissent. Post eam cladem tanta Romæ trepidatio fuit, vt iuuenes primarij de Italia deserenda deliberarent. Ne Romanum imperium penitus concideret, modica temporis mora factum est. omnino Italiæ vrbes non paucæ eius cladis fama ab amicitia populi Romani abductæ, multæ retentæ in Hispania ne fœdus cum Romanis maturarent. nam noui motꝰ ne existerent Scipionum prudentia factum est. Quo tempore eorum diligentia atque auctoritate Tarraco quidem in Hispania ædificiis atque mœnibus amplificata, & coloniæ Romanę iure donata est. Carthagine autem quamuis Hannone multum repugnante atque in eo rerum momento nouo fœdere vinciendos Romanos in senatu disputante, placuit Annibalem atque Asdrubalem pecunia, classe, & supplemẽto, prout ipsi expetierant iuuare. magnis delectibus Afrorum atque Numidarum millia quadraginta conscripta, atque ex eo numero continuo ad Asdrubalem, qua parte resp. magis laborabat, quatuor milia pedites missi, equites quingenti. Horum Duci Magoni cura data, nouas & maiores copias conscribendi in Hispania peditum, equitumque, ad retinendum extendendũq; in ea prouincia Punicum imperium.

Asdrubal Italiæ aditu prohibetur.

CAP. XV.

MOVEBANTVR in extrema Hispania Tartessij, ferox hominum genus Duce Galbo, Asenaque vrbe capta, vbi Pœnorum commeatus & frumẽtum erat. Iis Asdrubal motibus compressis, litteras Carthagine accipit, quibus cõtinuo in Italiam maturare iussus est, Annibali fratri supplementum afferre. Graue id mandatum fuit, multorumque animos in Hispania ad Romanos auertit. sed re necessaria compulsus, accepto successore Bomilcaris filio Himilcone, eoq; prouinciæ arcana edocto, & rationẽ belli in posterum administrandi, magnis denuo delectibus tota prouincia habitis, & pecunia maxima in stipendium imperata, signa versus Iberum mouit, anno ab Vrbe condita quingentesimo trigesimo nono. 539 Scipiones de patriæ summæq; periculo soliciti, si Asdrubal in Italiam peruenisset, ne à duobus exercitibus opprimeretur, ab Annibale toties victa, Punicæ ditionis oppidis impugnandis ab Italię cogitatione aut auertere penitus aut morari constituunt. Vrbem à propinquo fluuio Iberiam dictam tentare visum est. Asdrubal contra ea prius vrbe munita, alteram vrbem Romanis addictam iis in locis circumsedit. Accurrunt Romani Duces Iberiæ obsidione soluta. Castra castris collata primum, deinde leuibus vtrinque præliis dimicatum, postremo totius dimicationis signo proposito totis viribus & copiis concursum est Non de Hispaniæ modo possessione, sed de Italiæ orbisq;

orbiſque imperio certamen erat. Romani non ſecus ac ſi ꝓ mœnibus ipſiſq; vrbis Romæ portis acriter pugnantes vicere hoſtes. Fugæ initium ab iis Hiſpanis factum, qui intimis ſenſibus à Pœnis auerſi, inuiti eorum ſigna ſequebantur, longinquæ expeditionis odio, & ad Romanos propenſi. Pœni Afriq; tanto præſidio nudati, cæſi profligatiq; ſunt. equitatum elephantoſq; fuga ſeruauit. Ipſe Aſdrubal cum paucis Carthaginem nouam euaſit. Ea res ex Scipionum litteris Romæ nunciata, non tam victoria læta fuit, quam Aſdrubalis in Italiam impedito tranſitu. Grauis is annus Hiſpaniæ extitit, tum annonæ difficultate, tum peſtis lue, quæ multos mortales extinxit, Himilcemq; vxorem Annibalis & filium Caſtulone. ſic affirmant. Ea cauſa Romani Patres ad Hiſpanienſem exercitum commeatum miſere, mutuo à mercatoribus pecunia ſumpta, propter inopiam ærarij, & quia aduerſus Philippum Macedonem, qui icto cum Annibale fœdere, Italiam appetere nunciabatur, noua claſſis erat comparanda. Mago ea claſſe, quam in Italiam inſtructam habebat, Aſdrubalis clade & periculo nunciato, iuſſu ſenatus Carthagine ſoluens, atq; in Hiſpaniam perlatus, ſexaginta longas naues & duodecim millia milites intulit in portum Carthaginis nouæ, vbi Himilco naues eas etiam continebat, cum quibus paulo ante ipſe venerat in Hiſpaniam. Magonis aduentu magna animorum commutatio facta eſt. Quibus victis, vix erat relictum vbi conſiſterent in Hiſpania, ij de reparando bello cogitare cœperunt. Illiturgim eorum antea ditionis, & nunc ciuium defectione alienatam ducunt, & trinis caſtris obſeſſam impugnant. Sexaginta hominum millia ſub ſignis erant. Eo Scipiones cum ſedecim millibus auxilio profecti, carris atq; iumentis frumēto onuſtis in vrbem inuectis, Pœnos nequicquam prohibere conatos, ingenti prælio ſuperarunt: non Aſdrubalem modo, ſed Magonem, Himilconemq; ex propriis caſtris ad certamen accurrentes. Cædes maior quam pro victorum numero fuit. tria millia equitum capta, mille equi in caſtris reperti. Elephanti quinque trucidati. Incibilim oppidum viginti ſeptem paſſuū millibus à Dertuſa ad Occaſum Pœni Duces reparatis viribus expugnare parabant. Eo loco nouo prælio facto, tria millia è Punico exercitu cæſa ſunt, par captiuorum numerus: cecidit Himilco Dux præſtanti virtute, famaq;. Incibilim hoc tempore quidam eſſe arbitrantur Cheluam oppidum in Valentini regni agro. Illiturgim Andugarum in Bætica, aut Lietor non procul Alcaraſſo vrbe. Sed regionum hiſtoriam conquirere non minus quam factorum difficile eſt, cæca vſq; adeo Hiſpaniæ antiquitate. Hæc autumno contigerunt, quo ex Italia nuncius Romanorum lætitiam vehementer auxit: Annibalem Capuæ delitiis per Hyemem exercitu eneruato, dum Nolam finitimam obſidione premit, acie à M. Marcello Prætore victum atq; in Apuliam reiectum. Duo Hiſpanorum millia deſertis Punicis caſtris ad Romanos tranſiiſſe, magnis pollicitationibus ſolicitatos. in Sardinia Aſdrubalem Caluum, qui cum valida claſſe ex Africa mittebatur in Italiam, & Arſicoræ viri inter inſulanos principis promiſſis in ſpem venerat eius inſulæ occupandæ, à T. Manlio Torquato ad Calarim prelio victum captumq; cæſis multis tum Pœnis tum Sardis, qui Pœnis militabant. Simul ex Sicilia cognitum Hieroni Regi defuncto Hieronymum eius nepotem diuerſiſſimis moribus, Syracuſis in regno ſucceſſiſſe. Scipiones bona ex iis rebus ſpe pleni, certique arma repetere cum primum per anni tempus licuiſſet, copiis in hyberna dimiſſis, ipſi Tarracone hyemare conſtituunt. Quo tempore eius vrbis murum fuiſſe perfectum in veteri lapide inciſæ litteræ declarabant, qui

lapis Alfonsi Regis Castellæ eo nomine. XI. ætate extabat, vt eius historia testatur. Tarraco in planicie modica sita est, quæ in mollis atque rotundi collis fastigio se pandit, mari subiecto ad lapidis iactum, ascensu ad O. tum arduo, propter continentes rupes. Ad Occasum planicies præcipua amœnitate & prouentu consternitur quadraginta amplius millibus passuū olea, vite malis medicis consita, pecore abundans & frumenti ferax, quantum ciuibus alendis sit satis: modico interfluēte flumine vno ab vrbe milliari (Frācolinū vulgo vocant, veteres Thulcim). Eius aquæ ad macerandum linum & canapim, quarum rerum magnus prouentus est, magis quam ad potum aptæ sunt: vna enim aquæ dulcis penuria olim ea vrbs cum laboraret, post Scipiones, Romani opere Romano aquæductu magna altitudine exædificato, Gaię fluminis partem decem & sex passuum millibus in vrbem deriuarant. Eo porro bellorum iniuria salutis anno ducentesimo sexagesimo sexto, corrupto, puteus auorum memoria effossus altissime, aquæ dulcis copiam suppeditat, ciuib. qui nostra ætate septingentas circiter familias efficiunt, murorum vniuersus ambitu duorū millium familiarum non amplius est capax.

Pœni passim in Hispania cæduntur.

CAP. XVI.

540 VIX hyeme circum acta anni ab Vrbe condita quingentesimi quadragesimi, Mago & Asdrubal fratres magnū Hispanorū exercitum cōparant, educūtque tēpestiue Carthagine, spe Vlterioris Hispaniæ, quæ magna ex parte Romanorū facta erat, armis recuperandæ. His conatibus P. Scipio obuiam eundū iudicās, Ibero transmisso in Vectones penetrat: & ad Castrum Altum nobile oppidum, Amilcaris cæde Pœnis infaustum, castra ponit. vnde amissis duobus Romanorū millibus, qui à circumfusis vndique hostibus intercepti trucidatique erant, maioris cladis metu, copiis in pacata loca reductis, in Victoriæ monte (hic hodie Mocia esse creditur, vltra Iberum aliquot millibus passuum ad mare) castra posuit muniuitque. Eo diuersis itineribus atque animis tum Cneius auxilio cum omnibus copiis, tum Asdrubal Gisgonis filius ad impugnandum venerunt. Erat is paulo ante ex Africa missus cum quinque millibus militum supplementi caussa, summo Carthagine loco natꝰ, magis opibus, Barchinos fratres cognatione attingens: eoque cum copiarum parte, tertius bellum administrare per vicina Ibero loca cœperat. Erant vtraque castra vltra Iberum, modico interuallo distantia. P. Scipio speculatum progressus circumfusa hostium multitudine periculo proximus fratris superuentu seruatur. Haud vllo maiore operæ pretio vtrosq; Castulonis defectio in Vlteriorem Hispaniam auertit. Ea vrbs Carthaginis odio, grauique eius gentis imperio fessa, pulso Carthaginēsi præsidio rebellarat aperte, plures voto. Pœni ne mora cresceret malum, Illiturgim obsident, Castulonensis defectionis auctorem præcipuam vindicaturi supplicio. Cneius ad ferendam opem cum expedita legione profectus inter bina hostium castra magna cæde facta, in vrbem penetrat. sequenti mox & tertia luce eruptione facta, duo hostium millia cædit, capta tria millia, cum militaribus signis tredecim. Maiorem alij numerum ponunt. vitiatis, vt creditur, numeris. Omnino Pœni obsidione soluta, rursus à Bigerra in Basteranis, quam circumsidere parabant hostium superuētu repulsi, ad Aurigim (hæc hodie Giennium est, aut Ariona) totius dimicationis aleam subeuntes denuo victi sunt, cum quatuor horis certamen sustinuissent. cæsa quinque

Pœnorum,

Pœnorum millia: capta tria: elephanti triginta confossi: relata signa militaria quinquaginta. Cneius suorum aliquanto numero amisso, & ipse fœmore hasta traiecto, lectica hostem persecutus, ad Mundam non alio quam antea euentu pugnauit. minor dimidio cædes fuit. hostem siluæ montesq; vicini texerũt. Liui⁹ pugnã ad Aurigim postremo loco ponit, & ad Mundã Gneio vulnus inflictum ait. Nobis locorum situs & aliorũ scriptorũ auctoritas potior fuit. Tot incõmodis re Punica afflicta in Hispania quidem, nihil vt esse in calamitate residui videretur, Mago in Galliam mittitur Mœnicatũ & Ciuismarũ, quos Regulos cũ Annibale amicitiam iunxisse supra mõstratum est, ad iungendas vires, ferendamque opem solicitatũ. Parent illi: nouẽ Gallorũ millia nauibus Carthaginem nouam deduxere. In ea vrbe Asdrubal bello reparando intentus erat. Cneius successu lætus, haud minori cura hyemem in Bætica consũpserat. Anni eius initio, qui fuit ab V.C.
541 quingentesimus quadragesimus primus, productis vtrinque copiis in Bætica pugnatũ est, eisdẽ quibus ante animis, maiori aliquanto cæde. octo millia è Punico exercitu occisa, ac ferme è Gallorũ numero omnes. Duces etiam Mœnicatus & Ciuismatus, ostentandæ virtutis cupidi auidissime, & vt est gentis ingenium, magna alacritate pugnantes fortiter occubuerunt. Secundum eam victoriam Saguntum vi expugnatum est à Romanis, sexto omnino anno ex quo in Pœnorum potestatem venerat. Exules Saguntini, qui cladi patriæ superfuerant, tandem restituti in auitos lares sunt. Turdetũ excisa susceptę calamitatis princeps caussa: eorũ etiam agri Sagunto contributi, vt esset malorum aliqua compensatio. Ipsi Turdetani sub corona venditi doloris, iniuriæque vindicta leuamen. Quo tempore ex Italia nunciabatur, Arpis Apuliæ vrbe quæ post Cannensem cladem à Romanis defecerat, Q. Fabij Consulis virtute expugnata. Hispanos mille eius vrbis præsidiarios milites magnis promissis inuitatos trãsisse ad Romanos. Ex ea re Patres Romæ de summa belli sperantes hostes euerti posse, Scipionibus per litteras mandant, vti proceres aliquot Hispanorũ primo quoque tempore mittant in Italiam: per quos reliquos Hispanos ab Annibalis castris, hoc est, robur hostilis exercitus subducere cogitabant scilicet.

Nouum bellum excitatur in Africa.

CAP. XVII.

PER idem tempus in Africa bellum hac occasione exarsit. Asdrubal Gisgonis filius, viro maturã filiam Sophonisbã reliquerat Carthagine. Huius quoniam eximiæ animi & corporis dotes erant, nuptias Syphax Numidarum Rex ambiens, cum Patres Asdrubalis parentis absentiam excusassent, quod res erat repulsam interpretatus bello iniuriam persequi cogitabat. Sedes regni Siga fuit exaduersum Malacæ posita in ora Africæ, imperiũ Tingi atq; Oceano ad Occasũ, ad Ortũ Carthaginiensium ditione terminabat, Galæ tantum regno interiecto cum quo sæpe de finibus belli fortuna alternante certabat. Galæ Masinissa filius erat, præstanti indole iuuenis, & ad res maximas obeundas corporis & animi virtute pari. In hunc Syphax primum arma vertere parabat, Pœnorum amicitia magis quam suis viribus propter ditionis angustias fretum, iniuriæ opportunum Pœnis gemino bello impeditis Italico atq; Hispanico. Hæc cogitantẽ tres à Scipionibus legati ex Hispania amplius inflammarũt, ostendentes rem eũ in primis gratã facturũ Romano senatui: si fœdere facto iunctisq; cum eo viribus nouo Carthaginem bello in Africa implicaret, futuram imparem, copiis in plures partes distractis. Eius beneficij memoriam perpetu-

perpetuam Patribus fore. Cum his Syphax legatis multis sermonibus consumptis ad Romanam amicitiam animum appulit: & cum didicisset, quam ipsi præ Romanis omnis disciplinæ militaris essent ignari, petiuit pro initæ amicitiæ iure vt duobus ipsorum cum responso, vnde venerant, redeuntibus, tertius maneret in Africa, peditatu instituendo, qua parte militiæ disciplina per manus tradita Numidæ carebant. Datum expetenti Regi vt Q. Sertorium aut statorium apud se ea lege retineret si factum Scipionibus ipsi probassent. Carthaginienses cognito Scipionum consilio, Galæ Regis confœderati opera aduersus Syphacis conatus vti decernunt. Belli Dux Masinissa creatus, tunc præstanti indole iuuenis, deinde Romana amicitia clarior, cõtractis continuo suis & Carthaginensiũ copijs, hosti obuiam procedés, primo prælio triginta hostiũ millia cæcidit. Mox fuga ad Maurusios regni extremam vrbem elapsum Syphacem, & viribus reparatis transitum in Hispaniam, parantem, prælio altero victum fregit. Sunt qui Syphacem venisse, scribant, in Hispaniam, nimirum vt de ratione belli gerendi coram consilia cum Scipionibus communicaret, à Liuio atq; Plutarcho prætermissum, quod mirum non est. Hæ res in Hispania nunciatæ dolorem Romanis vt par erat, lætitiam Asdrubali pepererunt singularem: ita rem Romanam, quæ resurgere visa erat, denuo præcipitantem vrgere maiori studio visum est. Appetente iam hyeme, Celtiberi, quorum erat maxima opinio virtutis inter Hispanos, in sequentem annum magno stipendio à Pœnis inuitãtur. Cognito Scipiones periculo, maiorib. præmijs gentem pretio venalem in fide retinẽt. Additus honos ne distincto in agmine & separata castrorum parte, vt ante consueuerant, tenderent, sed sub iisdem signis atq; Centurionibus confusi Romanis. Ex eo numero per speciem honoris re vt obsidum loco essent, & à castris Annibalis reliquos Hispanos abducerẽt, trecenti Romam missi, eo initio anni sequentis mari peruenerunt, qui annus ab V. C. fuit quingentesimus quadragesimus secundus. 542 Quo tempore quatuor naues ex vrbe cum commeatu & pecunia missæ, copias præsenti inopia leuarunt. & quod non minus iucũdum accidit, Hannonem nunciarunt Carthagine missum, dum contractis Ligurum Gallorumque copiis contendit ad Annibalem, vt vires conferret, qui per eos dies Tarentum in deditionem acceperat, in Piceno agro cum copiis omnibus oppressum fuisse. In Sicilia autem Syracusas, quæ post Hieronis obitum cædemq; Hieronymi successoris suorum coniuratione perempti in factiones scissæ, in Pœnorum ditionem concesserant, à M. Marcello triennij obsidione fatigatas Merici Hispani, quingentorum militum præsidio vrbem obtinẽtis tutatiq; diu, proditione expugnatas tandem atq; direptas, imperij Romani iugum suscepisse.

Scipiones in Hispania occiduntur.

CAP. XVIII.

VICTI Syphacis præmium Sophonisba fuit æmulo atq; riuali Masinissæ pacta coniux. Sic nouo necessitudinis vinculo & ferendæ socero opis necessitate impulsus, cum Afrorum millibus & Numidis equitibus septingẽtis eadem æstate in Carthaginis portum sese Masinissa intulit. Indibilis Mandonij frater in Suessetanis quinque hominum millia in armis habebat, mouere paratus cum primum admoneretur. Suessetanos quidam in Vasconibus ponunt, ea parte vbi Sanguessa ad flumen Aragonẽ est, quam olim Suessam fuisse dictam veterum Regum diplomata indicio sunt. & à suũm bonitate nuncupatam quidã conjiciunt:

quo d

quod in Lacetanis finitimis suillæ pernæ à præcipua nobilitate nostra etiam ætate celebrantur. Ergo tantis Pœni auxiliis confirmati copias Carthagine priores educunt Bæticam versus, bipartito exercitu. parti Asdrubal Barchinus præerat, reliquis Mago Masinissaque cum socero. Scipiones nouis ex Italia auxiliis aucti, & triginta Celtiberorum millibus confidentes, ex statiuis & ipsi mouent, certi cum hoste toties fracto manus conserere. Cneius cum Celtiberis & legionum Romanarum parte tertia Asdrubalem sibi deposcit, castraque castris confert fluuio interfluente ad vrbem Anatorgim. Publius cõtra reliquos Pœnorum Duces mouet, ne Asdrubale victo fuga ipsi in saltus euaderent, sed quasi indagine cincti omnes vna perirent. Tantum fiduciæ ingerit sæpe continuata felicitas. Quod contra prorsus accidit. Asdrubalis arte, facili linguæ cõmercio Celtiberi inducti Cneium deserere, cõuulsis repente signis rediere in patriam. & erat nunciatum, à parte Pœnis fauente armis correptis fortunas eorum diripi, qui in Romanis castris erant. Ea virium Cneius parte spoliatus, quia inferior hosti erat, cedere statuit. Quid enim temeritate in exitium certum rueret? Neq; est minoris sæpe animi certamen vitare, quam accipere. Sapienter destinata, vis altior euertit. Publius Masinissæ equitatu pro castris adequitãte fatigatus, veritusq; si Indibilis accessisset, qui aduentare nunciabatur, vt par tantis copiis esset, anceps consilium cepit. Indibili prodire obuiam statuit, Dux alioqui cautus iuxta ac fortis. Sed nimirum excæcantur animi cum instat exitium, vti tunc accidit. Relicto in castris modico præsidio de nocte contra Indibilem copias educit. Consilium hostes non latuit. Ventum iam erat in Suessetanorum cõspectum, & sub vesperam pugnari cœptũ. Romanum meliora ferentem Masinissa aduentu suo turbauit primum, deinde vicit. Multis passim ab equitatu stratis, Publioq; Imperatore confosso, reliqui vertuntur in fugam. Magna cædes fuit in pugna fugaq;. Noctis beneficio pauci pars ad vicina Romanorũ præsidia, vrbéque Illiturgim, pars vnde exierant in castra redierunt. Pœni successu læti magnis itineribus festinãtes cum Asdrubale Barchino copias iungunt. Horum aduentu permotus Gneius suspicari cœpit Publiũ fratrem fuisse cæsum; neq; eo superstite & incolumi venturos in vna castra Pœnos, sibi pro certo persuadens. & inerat animo insolita mœstitia, tacitum infelicis, vt fit, euentus præsagium. Eo amplius in cedendi consilio confirmatus, de nocte silentio castra mouet. Lucente die Pœni Romanos profectos esse cognoscũt. præmissi Numidæ equites carpendo nouissimos necessario morantur iter, dum Pœnorum duces cum robore exercitus superueniũt. Cneius vbi præoccupatis metu animis neq; cohortationes, neq; preces, neq; auctoritatem valere cernit, proximum collem capere vniuersos, atq; eo signa inferre iubet, molli ascensu, nullaq; materia erigendo vallo; ne fossam quidẽ ducere sinebat, soli natura in modum petræ durati. Clitellæ & sarcinæ pro vallo obiectæ. munimentum leue, aliquandiu hostes detinuit, virtutem atq; industriam Romanorum reb. etiam perditis admirantes. Verum à Ducibus castigati increpitiq; in castra ferro irrumpunt. Pauci à multis circumuẽti facile cæduntur. Cneius ipse occumbit, summi Ducis & strenui quamuis militis functus officio: qui tot annis Hispaniæ Præfectꝰ fuerat, primusq; inter Romanos Hispanorum fauorem, morum facilitate occuparat. pauci montibus syluisq; tecti qua quemq; metꝰ aut spes agebat ad P. Scipionis castra perfugerunt (incolumem forte credebant) sed ea à T. Fonteio Legato modico tenebantur præsidio. Ad Staberum fluuium prope Ilorcim pugnatum est, quod hodie op-

pidum quibusdam Lorquinum esse creditur, non procul noua Carthagine. vulgo persuasum turrim Tarraconi prope obiectam Scipionum sepulchrum esse, omnino in ea duo signa è marmore male dolata atq; informia visuntur, Scipionibus, sic prædicant, constituta, eo tantorum Ducum translatis cineribus: aut eximia prouinciales voluntate militesq; Scipionum memoriæ id cenotaphium constituendum ad vrbem primariam, vbi sedes imperij erat, iudicarunt.

L. Martij virtute Pœnorum audacia repressa.

CAP. XIX.

SCIPIONVM casus magnam rerum & animorum commutationem attulit: concidissetque res Romana, ac penitus afflicta fuisset, ni eam L. Martij primũ audacia, deinde P. Cor. Scipionis virtus sustentassent in præcipiti constitutam, & nouis iactatam ærumnis. Destituunt studia hominum, quibus fortuna aduersa est. Castulonenses primi, Romanis ad se confugientibus portas vrbis clauserunt. Iliturgitani etiam in vrbem admissos crudeliter peremerunt. Earum vrbium exemplo alia oppida defecisse dubium non est. tot vna malis consternatos Romanos, qui cum T. Fonteio legato in præsidio castrorum relicti erant, & qui se eodem ex fuga recipere potuerunt, magnisque itineribus trans Iberum festinabant L. Martius Septimij filius eques Romanus, magno animo iuuenis, qui sub Gn. Scipione primipili Centurio, & Tribunus fuerat: recreauit, validam manum, partim ex præsidiis, partim ex his quos à fuga retinuit ad reliquas copias adiungẽs. Incredibilis eius aduentu totius exercitus lætitia fuit de Duce deligendo deliberatione suscepta, omnibus suffragiis prælatus Martius est, ipso T. Fonteio legato prætermisso, sine etiam concedente: nam ambitionem comprimunt res aduersæ.

Verum ea militum alacritas breui formidine mutata est. Asdrubalem Ibero trãsmisso ad delendum Romani exercitus reliquias festinare, iamque adesse nunciabatur: proxime Magonem subsequi. Fortunæ iniquitatem nondum Romano sanguine exsaturatę. Nouo terrore pars suos inter se commendare, testamentaq; in procinctu nuncupare, si quibus ex eo discrimine euadere contigisset: pars vicem suam deplorare: Martij cohortationes non audire: attonitis similes hærere. fixis in terram oculis, aut abditi per tentoria. cum ad vallum appropinquante hoste signa Punica visa sunt: tum ex metu audacia orta, accensis militibus animis, ad periculum omni ex parte correptis armis concurrunt, è castrisque erumpunt hosti obuiam. Pœnorum securitas incuriaque ex re, vt fit, prospere gesta Romanis saluti fuit. Inopinata hostium audacia metu perculsi terga continuo verterunt. paucis in fuga cæsis Martius satis habens suorum animos confirmasse, an suspicatus insidias, signo receptui dato, milites reduxit in castra, multum quamuis indignantes, palamque edicentes, quoniam talis occasio vlciscendi hostis relinqueretur, sese etiam cum vellet Martius non esse pugnaturos. Pœni contra Ducis consilium metum interpretati, nihilo maiori cura munire castra. Ea res Martium prouocauit, vt rursus fortunam tentare cuperet, noctu cogitans hostem securum opprimi posse: & necessitudo inerat, quæ ex ignauis sæpe facit audaces. Mago cum robore exercitus subsecutus, si se cum Asdrubale coniunxisset, spem salutis omnem sublatum iri prouidebat animo. Celeritate opus erat. militibus de ratione suscepti consilij pauca locutus, iussisque curare corpora, de quarta vigilia silentio copias eduxit, prodigio lætas. quod ex Martij concionantis capite flamma eluxerat. Erant Magonis copiæ sex tantum millibus passuum ab Asdrubalis castris inter-

ecta nemorosa valle, in qua cohors Romana & equites aliquot ad omnes casus excubare iussi sunt. reliqui milites in Asdrubalis castra penetrant. nullæ enim vigiliæ erant, nulli pro portis milites excubabant. Hostium contemptus exitium attulit. In inermes somnoq; sepultos magna cædes facta est. pauci fuga seruati. multo plures cum in vicina castra effugere conarentur, in insidias præcipitarunt. Captis Asdrubalis castris, eodem animorum vigore ad Magonem opprimendum festinatum est, ignarum cladis acceptæ. Exorto iam Sole in ea castra impetus factus & pari felicitate momento temporis capta sunt, priusquam se hostes ad resistendum compararent. Intra munitiones pugnatum acriter, donec recentis cędis signa in Romanorum scutis & gladiis visa fregerunt animos. Salute desperata se in fugam concitant. cæsi in vtraque pugna hostes ad triginta septem millia. capti ferme duo millia. præda ingens fuit. Pœnorum Duces fuga euaserunt: id vnũ ad exæquandam superiorem cladem Martio defuisse visum est. Tantę victorię nuncij Romam peruenerũt eius anni in-
543 itio, qui fuit ab Vrbe condita quingentesimus quadragesimus tertius, cũ Martij litteris: quibus quod iniussu senatus se Proprætorem scripsisset, Patribus offensionem commouit. Responsum tamen est, quod de frumento & vestibus postularet, senatui curæ fore, ascribi Proprætorem non placuit. Quare, & Cl. Nerone post peractum bellum Capuanum destinato in Hispaniam cum supplemeto peditum duodecim millium, equitum mille centumque militum Martiique factũ dissimulanter accusabant. naturæ vitio in timore benigni sumus, post victoriam ingrati. Omnino ea re motus Annibal, de rerum summa desperare cœpit, quando tantum animorum habere Romanos cerneret, vt hoste pro portis excubante (nam venerat Tarento Annibal ad liberandam obsidione Capuam, & inde repulsus ad tertium ab Vrbe lapidem castra posuerat) supplemẽtum decernerẽt, mitterentq; in Hispaniã. Itaq; ex senatus decreto, Nero Puteolis Tarraconẽ classe delatus, Martij & Fonteij copiis adiũctis, cõtinuo in Bæticam mouit, cõtra Asdrubalem, qui in Ausetanis Illiturgim inter & Mentisam (Montegium esse creditur, aut Casorla) statiua habebat, ad Lapides atros (saltus nomen id erat). Eius loci faucibus à Nerone occupatis, Asdrubal fœderis simulatione, sanciendo retractandoque pacis conditiones, tantum temporis extraxit, dum noctu copiæ per ardua montium euaderent: Romano Imperatore sero se Punicis artibus circumuentum esse sentiente, pugnamque expetente, cuius discrimen Pœni cautiores omni cura deuitabant.

Carthago noua à P. Cor. Scipione expugnata,

Cap. XX.

INTEREA Romę de augendo Hispaniensi exercitu, Imperatoreque deligendo deliberatione suscepta, populi comitiis habitis ancipites atque suspensi erant Patrum animi, quod nulli eum honorem ambirent ob magnitudinem periculi. Vnus modo P. Cor. Scipio L. Scipionis filius quatuor & viginti ferme natus annos prodiit candidatus, atque omnibus suffragiis Proconsul in Hispaniam missus est. nam Nero Proprætoris officio vicario fungebatur atque extemporali. Inerat animi magnitudo supra ætatem, eamque iuuenibus de Italia deserenda deliberantibus post Cannensem cladem, gladio in conuentu districto, intentaq. morte, nisi desisterent penitusq; mutarẽt, cohibitis satis declarauit. Integritatis opinionẽ religionis siue studio siue simulatione, ex quo toga sumpsit

diligenter aluit, Iouis Capitolini templum frequentando, sacrisque institutis, quoties aliquid siue publicæ rei siue priuatæ aggressurus esset. Decẽ millia peditum equites mille in supplementum dati, Syllanus Proprætor in Neronis locum. legatos sibi ipse legit L. Scipionem fratrẽ & C. Lælium, eum cuius ex consiliis ea omnia prodiisse creditum est, quæcunq; à Scipione per omnem ætatẽ perfecta gloriose sunt. & vulgo iactabatur, Lælium comœdiam scribere, Scipionẽ agere. His præsidijs atq; his copiis ad ostia Tiberina classe instructa, in Hispaniam sub finem anni appulsus, milite omni verborũ honore collaudato, Martium in præcipuo honore apud se habuit. Quo anno M. Marcellus Ouans ob Syracusas captas, in vrbem ingressus est, Merico Hispano, qui vrbem præsidiumq; ꝓdiderat, præeunte in corona aurea. Eius militibus Murgantij agri attributi merces operæ, olim Hispanorum coloniæ, vt nostri scriptores affirmãt. Proximo anno, qui annus ab V.
544 C. erat quingentesimus quadragesimus quartus, Scipio ad prima veris signa, suis & sociorum copiis cõtractis, Iberum traijcere, atq; Carthaginem nouam impugnare decreuit. qua vrbe capta cogitabat, quoniam omnium munitissima erat, exaduersum Africæ portui commodissimo imposita, in eamq; Pœni Hispaniæ obsides, subsidia belli, & militum impedimẽta contulerant, sperabatq; Carthaginienses de totius Hispaniæ possessione depellere. Temerarius conatus non erat: nam modico pręsidio tenebatur, & Pœnorum Duces procul habebãt castra: Mago prope Gaditanos, Asdrubal Gisgonis ad Anæ ostium, alter Asdrubal in Carpetanis curabat. Classis Romanæ Lælius cura suscepta, modicis itinerib. subsequi iussus est. Scipio cũ omni exercitu, in quo vtriusq; gentis viginti quinq; millia peditũ erant, equites duo millia & quingenti, pedestri itinere Carthaginem die septimo peruenit. Sequenti die vno tempore à mari & à terra vrbem impugnare constituit. Mago contra præsidij præfectus armare ciues, loca omnia militibus firmare, bellicas machinas expedire, nulla re prætermissa, quæ ab strenuo Duce posset desiderari. Erat ea vrbs in cliuo posita, portui imminens, insula ad portus fauces obiecta (vti alio loco est dictum) quæ stationem tutissimam efficit, trib. ex partibus circumfuso mari, aditu à terra versus Septentrionem arduo, muroq; ex ea parte altissimo. Romanos ea inuadentes parte, repellunt Hispani castris hostium oppositi. cedentibus facta eruptione instant acerrime primum: deinde subsidijs è castris Romanorum submissis, terga vertunt ipsi, tanta ciuium trepidatione, verentium ne hostes permisti suis ingrederẽtur in vrbem, vt mœnia defensoribus nudarentur. Rei bene gerendæ occasione animaduersa milites scalis muro succedere tentant, mari terraque. sed cum male mulctarentur, telis & lapidibus è superiori loco coniectis, eoq; maiore vi ictu certiori, receptui signum est datum. Erat ad Occasum vrbi coniunctum æstuarium, quod remittente maris æstu cognitum ex piscatoribus est, peruium pediti esse. Ea milites iussi murum inuadunt, ea parte humiliorem nullis munitum custodiis oppidanisque alteri agmini quod terra impugnabat, resistentibus, reliqui in muros scandũt. Aderat Dux Romanus testis spectatorq; singulorum virtutis & ignauiæ, magnum in pugna incitamentum. Superato muro & proxima porta occupata intra diem vnum vrbs venit in potestatẽ: arcem etiam dedente Magone Præfecto. Præda ingens fuit, tormenta bellica multa, signa militaria septuaginta quatuor, naues onerariæ in portu sexaginta tres, commeatu & instrumento nautico onustæ. Capti ad decem millia homines. ex his oppidani dimissi, suaque eis omnia concessa. Ea libertati gratia addita pro-

pro merendis prouincialium voluntatibus. quin obsides ipsi pars ciuitatum legatis concessi, pars honestissime habiti. in his filiæ Indibilis, & fratris Mandonij vxor, puellaq; insigni forma, quã à militibus oblatam, ne videre quidem voluerat. quippe suæ ætati intelligebat, non aliunde maius esse periculum, quàm ab inhonestis voluptatibus. Cui desponsa erat Celtiberorum Principi Luceio, Scipionis iussu conseruata & restituta est, addito etiam auro ad dotem augendam, quod à puellæ parentibus fuerat oblatũ, libertatis pretium. Qua ille benignitate victus, intra paucos dies cum mille & quadringentis equitibus veniens ad Scipionem, fortem & fidelem operam nauauit Romanis. Præmia militibus ad veram meritorum rationem exæquata, & duobus de corona murali contendentibus S. Digitio & Q. Tyberilio totius exercitus studijs diuisis in partes, vtrunqueeo[s] honore dignum videri pronunciauit, coronaq; donauit. Lælio corona aurea & in sacrificium triginta boues dari: missusq; continuò Romã nuncius de capta Carthagine cum quinqueremi, in qua Mago Præfectus & quindecim Pœnorum senatores vehebantur. Vrbis deinde aliquanto tempore muris refectis, quibus partibus labefactati erãt, præsidium impositum His ita gestis Scipio quidem ad generales sociorum conuentus habendos Tarraconem redijt sub eiusdem anni exitum: Lælius autem dato Romæ senatu, quantum virium capta Carthagine accessisset, longa oratione disseruit. Ex captiuis quæstione habita, cognitum quod M. Valerij Messalæ ex Sicilia litteras nunciatum erat, Masinissam quinque in Africa Numidarum millia sub signis habere, & Afrorum copias scribere, atq; cum ijs copijs de repetenda Hispania cogitare. Asdrubalem Barchinum cum ijs copijs & noua Hispanorum manu senatus iussu in Italiam destinatum, subsidium Annibali. Magnum ea res populo metũ atq; senatui vniuerso curam ingessit: & per eos dies ad Herdoneam vrbem in Samnitibus non exigua clades erat accepta Gn. Fuluio Prætore cum duodecim Tribunis numerosoque exercitu cæso. quidam è Romanis in eo conflictu tredecim millia cecidisse affirmant, septem alij.

Asdrubal Barchinus à Scipione victus. Cap. XXI.

IN HISPANIA magna conuersio rerum facta est: pleriq; ad Romanos inclinare cœperunt. Edescus summo loco inter Hispanos, vxore & liberis receptis, quoniam inter obsides erant, Romanorum partes secutus est. Mandonius & Indibilis Celtiberorũ Principes, nouæ proditionis venia impetrata in gratiam recepti. Erant Asdrubalis Barchini castra ad Betulonem, quę vrbs in Bætica fuisse creditur, quibus nunc locis Vbeda & Biatia sunt. Eò Scipio cum primùm per anni tẽpus licuit, eius qui ab V.C. fuit quingentesimus quadragesimus quintus, adiuncto Lælio, qui Roma redierat, Tarracone mouit. 545 Asdrubal Scipionis aduentu cognito, atq; suorum viribus & Hispanorum volũtate diffisus, noctu in tumulum copias traducit: cuius radices fluuius (Bætis vt creditur) circulo magnaque ex parte subluebat. Fastigium distinguebat gemina planicies. in inferiore subiectaq; Numidæ, Afri, Baleares constituti. in superiore cum robore exercit⁹ Dux ipse constitit. Scipionẽ neq; loci iniquitas neq; periculum deterruit, quin cum perterrito hoste, locoq; magis quàm viribus confidente, manus conferret. Subeundi difficultas magna fuit, nullo hostium frustra cadente telo. In planiciẽ magno nisu vbi ventum est, cominus pugna conserta continuò hostes conuersi in superiorem tumuli partem sese receperũt. In eam diuisis copijs Scipio, quoniam diffi-

difficiliori ascensu erat, flexo atque adeo molliori cliuo, læua ipse. Lælius dextra euadentes, atq; ab vtroq; ingruentes latere, hostes momento temporis fuderunt, neq; pugnam in cornua vertere valentes, nec ad collocandos in fronte elephantos satis spatij nacti. Ad octo hostium millia ceciderunt, capti decem millia pedites, equites duo millia. In his Massiua puer Masinissæ, qui nuper ex Africa venerat, nec prælio interfuit, ex sorore natus, vestibus equoq; donatus ad auunculum dimissus prælio peracto est. Asdrubal pecunia elephantisq; præmissis, cum copiarum parte non prius subsistit, quam ad Pyrenæum ventum esset: eodem Asdrubal Gisgonis & Mago cum venissent, communi consilio decretum: Asdrubalem quidem Gisgonis in Lusitaniam concedere, Masinissam cum tribus equitum millibus per Citeriorem Hispaniam vagari: pugnæ vtrunq; necessitatem discrimenque omni ratione vitare. Mago ad colligenda funditorum auxilia in Baleares dimissus. Barchino autem Asdrubali videri necessario in Italiam commigrandum, vt senatui morem gereret, & Hispanos milites, qui ad Scipionem respiciebant, longinquitate sanaret. Atque hæc Pœni. Scipio autem adulta æstate per Castulonensem saltum Tarraconē reuertit. vbi insequenti toto anno qui fuit ab Vrbe
546 condita quingentesimus quadragesimus sextus, Pœnorum viribus fractis, atq; reipublicæ moderatione occupatus substitisse videtur: neq; quidquam accidit ad memoriam illustrius, quam quod est ab Italia allatum, Ad Tarentum in tumultuaria pugna Marcellum Consulem cæsum ab Annibale, Collegam Crispinum sauciatum, atq; ex vulnere obijsse. In locum Barchini Asdrubalis Hanno Carthagine missus in Hispaniam anno ab Vr-
547 be condita quingētesimo quadragesimo septimo, Magonem ex itinere adiunxit, qui eatenus in Balearibus hæserat. In Celtiberis delectus habentem Hannonem missus à Scipione Syllanus cepit viuum. Magonem etiam superauit acie, cum ex alijs castris socio auxilio superuenisset. Scipio ea victoria nunciata Asdrubalem Gisgonis prope Gadeis castra habentem, sibi impugnandum sumpsit. Ille tot cladibus castigatus, ante Scipionis aduentum milites per vicinas vrbes & præsidia distribuit quoniam dextris virtuteq; diffideret. Huius consilij Scipio certior effectus, ipse quidem retro cōuertit iter: Lucius autem frater ad expugnandam Oringim vrbem missus in Melessum finibus (Plinius Oningim in Bætica, quibus locis Giennium nunc est, collocat) breui operæpretium fecit, capta atq; direpta vrbe. Pœni omnes & trecenti ciues, qui portas venienti clauserant, in seruitutem abducti. cæteris libertas suaq; omnia restituta. & quia hyemis tempus appetebat, exercitu in hyberna dimisso, Lucius ipse Romam à fratre missus cum Hannone cæterisque nobilibus captiuis, Patribus gesta nunciauit. Quo tempore ex Italia nunciatum est Asdrubalem Barchinum, qui in Gallia Alpiumque transitu omnia faciliora opinione erat expertus, in Piceno à L. Claudio Nerone & M. Liuio Salinatore Coss. in Metauri fluminis transitu ingenti prælio victum ac cæsum fuisse, exequata Cannensi clade, siue Ducis cæde, siue occisorum numero. Nam quinquaginta sex millia ciciderunt, magna populi Romani lætitia, in eius pugnæ euentu rerum belliq; summam verti considerantium.

Pœni ex Hispania pelluntur.

CAP. XXII.

SEQVENTI anno ab Vrbe condita quingentesimo quadragesimo octa- 548
uo, Asdrubal alter, supremo adhibito conatu numerosum exercitum conflarat, nouo prouincialium delectu & veterib. copijs in vnum corpus collatis. castra in

Bætica ad Silpiam vrbem posuit, in quibus quinquaginta millia pedites, equites quatuor millia & quingenti erant, tantæ multitudini Scipionem haudquaquam parē fore arbitratus. Ille re cognita à Colca Bæticæ Regulo, qui partibus studebat, peditum tria millia, equites quingentos accepit. plures ex Hispanis adiungere verebatur, patris & patrui exemplum pro documento habens, ita fidendum externis, vt proprijs viribus amplius crederet. Cum his auxilijs & Romanis legionibus hosti obuiam profectus est. Leuia aliquot dies prælia fuere, deinde copiæ vtrinque in aciem productæ, nullo operæpretio, cum neutri pugnam inciperent. Erat vallis inter duas acies haud magno & difficili ascensu. hanc vtrique si alteri transire tentarent expectabant, quo æquiore loco pugnam committerent. Et cum neutri auderent, sub vesperam copiæ reducebantur in castra, Pœnorum prius, deinde Romanæ. Hoc consiliorum tenore dies aliquot extracti: donec Scipio suorum curatis corporibus summo mane in hostium castra impetum dedit. Asdrubal re inopina commotus, equitatu præmisso aduersus Scipionis equites, qui primi castra tentarant, copias in pugnam eduxit. diu ab equitibus ancipiti pugna dimicatum: Scipioq; suos in mediam aciem recepit, vtroq; cornu explicato atque promoto, quæ ex Romanis legionibus constabant. Ita priusquam mediæ acies iungerentur, hostium cornua, in quibus Baleares tyronesq; Hispani erant loco mouit atque in fugam compulit. Nam virtute impares erant, & ieiuni ad pugnam processerant: cuius initium de industria ad multam diem fuerat à Romanis extractum. Castra in quæ prius seruatis ordinibus, deinde etiam effusa fuga sese receperant, ne continuo caperentur, effusus repente imber effecit. Asdrubal sociorum inconstantiam veritus, ne quod nonnulli continuo fecerunt, cuncti ad Romanos transirent, sequenti nocte silentio motis castris, quantum extēdere iter potuit, retro redire constituit. Scipio sequēti luce hostium fuga perspecta, equitatu præmisso, qui nouissimum agmen carperet, distineretq;, legionū aduentu hostem penitus conturbauit. Magna cædes fuit, vixque septem millia ex tantis copijs cum Duce in tumulum præruptum naturaq; loci munitissimum euaserunt, vbi Asdrubale Gadeis elapso, Scipioneque cum copiarum parte Tarraconem profecto, cum reliquis copijs à Syllano obsessi Pœni sunt. Erat inter Pœnos Masinissa relictus, qui Punicis rebus inclinatis penitus atq; collapsis, ad fortunæ motū se mouere constituens, clam de transitione ad Romanos, primum cum Syllano, est collocutus. Hoc bellum veris initio gestum est: eoq; cōfecto Hispania omnis Pœnis adempta in Romanorum ius ditionemq; concessit, quartodecimo anno ex quo Annibal Sagūtinos violarat, quinto vero ex quo Scipio Hispaniæ Proconsul erat factus.

Alia Scipionis gesta in Hispania.

CAP. XXIII.

BELLO in Hispania magna ex parte profligato, Scipio de Africæ ipsiusq; adeo Carthaginis expugnatione cogitās, Masinissa primum in amicitiam accepto, deinde in Africam misso ad solicitandos populares deducēdosq; ab amicitia Carthaginis, Syphacem ipse Regē denuo Romanæ reip. conciliare parat. Missus in eā rem est C. Lælius in Africam. Barbarus facturū se fœdus negare nisi Duce Rom. præsente. Scipio profectus in Africā Sigā peruenit: hodie Aresgol esse putatur: nam Sigā fuisse Malacæ obiectā Plinius ait. Eodem Asdrubal erat studio Regem occupandi appulsus: magna Barbari gloria, cum duæ potentissimę gentes, duoq; clarissimi Duces eius amicitiam magno licerent. In eadē Romanus Pœnusq; mensa

cœna-

cænarunt, quod mirere amplius, eodem in lecto cubuerunt. Regis id gratiæ voluntatiq; datum. vt de pace ageretur à Scipione impetratum non eſt. abſq; conſcientia Romani ſenatus excuſauit, nihil ſtatui poſſe. Ergo pro quo venerat, Rege in partes tracto, in Hiſpaniã redijt. Eius reditu Illiturgis & Caſtulo, quæ vrbes conſcientia facinoris dudum in Romanos concepti, magis quàm ſpe defenſionis in fide Pœnorum perſtabant, breui in Romanorum poteſtatem venerunt. Illiturgi exciſa, Caſtulo eſt conſeruata. nam minor culpa erat, & voluntaria deditio victorum animos flexerat. Deinde Martio alijs vrbibus ſubigẽdis occupato, Carthagine P. Cor. Scipio patri patruoq; iuſta funeris faciẽda curauit. Plinius Scipionum rogum Illorci extitiſſe ait: quem Tader Tugienſi exortus ſaltu refugit, nõ procul Carthagine, (Lorquinum quidam putant, alij Lorcam.) In eo funere voluntariorum gladiatorum ludi editi. In quibus Corbis & Orſua patrueles de Ibæ vrbis principatu ex prouocatione dimicarunt. Valerius Maximus fratres fuiſſe ait. Conuenit Orſuæ ætate minoris peruicaciam morte mulctatam, minori miſeratione quòd viribus confiſus adduci non potuit, vt verbis potius & cauſſa quàm armis diſceptaret. Multæ interea vrbes ſeſe dedebant Martio. vni Aſtapæ incolæ venia deſperata quòd incurſionibus ſæpe Romanorum ſocios fatigarant, obſtinatis animis obſidionem diu tolerarunt: demum reliquis in acie pugnaq; trucidatis, qui in vrbe remanſerant, fœminis & pueris, vt conuenerat, antea iugulatis, atq; igne rebus in foro ſuppoſito, ſuis ſe gladijs peremerunt. haud minorẽ quàm Saguntinorum ſiue obſtinationẽ ſiue inconſtantiam loci ignobilitas obſcurauit. Huius vrbis ruinæ ad Singilim fluuium extant, non procul Aſtigi atque Antequera: vnde conſtitutum creditur, quod octo ab eo loco millibus hodie oppidum Eſtepæ nomen habet. His rebus peractis Lælius & Martius Gadeis dimiſſi ad ſpem eius inſulæ in fide Pœnorum perſtantis, occupandæ quorundam perfugarum proditione. fefellit eos ſpes, cum Magoni id periculum eſſet indicatum, Scipionem importuni morbi vis occupaſſet. Cuius fama, vt fit, varijs hominum ſermonibus aucta, Mandonius & Indibilis apertè à Romanis defecerunt. Deluſos ſe ea ſpe dolebant, qua pulſis Pœnis Hiſpaniæ regnum ſibi pollicebantur, vitio mortalitatis facilè ſperantes quod cupiebant factum. Octo præterea Romanorum millia, qui ad Sucronem erant, poſtulatis importunè ſtipendijs ſeditionem concitarunt. magna rerum erat turbatio. in ſpem Mago erectus rei Punicæ reſtituendæ in Hiſpania, datis ad ſenatum litteris valida auxilia mitti poſtulabat. Verùm eæ molitiones inanes extiterunt. Scipione è morbo recreato, ſeditionis ardor breui reſtinctus eſt, & magnorum motuum occaſio ſublata. Romani milites ſpe veniæ, & ſtipendij pollicitatione Carthaginem nouam deducti, à Scipione caſtigati grauiſſima increpatione vniuerſi ſunt: ſupplicium penes auctores ſeditionis ſtetit. mox in Ilergetibus, vnius & alterius diei pugna hoſte ſuperato exutoque caſtris, Mandonius & Indibilis Duces & auctores defectionis facta deditione ad victoris voluntatem recepti ſunt, gratia delicti facta, pecunia tantum in ſtipendium mulctati. Venerat Gadeis Maſiniſſa cum Numidarum auxilijs ex Africa, nondum deficiendi ad Romanos animo patefacto. Eo Scipio, Martio cum copiarum parte præmiſſo proficiſci parat. Cuius aduentu cognito Maſiniſſa, per ſpeciem finitimos agros populandi in continentem tranſmittens, conueniendi occulte Scipionem nactus facultatẽ, eam amicitiam ſanciuit, quæ ad vitæ exitum ſtetit, & magno adiumento fuit

Roma-

Romanis aduertendas opes Carthaginis magnam ipſi gloriam pareſque opes attulit. Mago ſenatus iuſſu rebus in Hiſpania deſperatis, auro atque argento omni tum publico tum priuato in naues impoſito Carthaginem abiit, tentatis Balearibus, nam ad Romanos defecerant: atque ex minori quam ſine difficultate occupauit, duobus funditorum millibus præmiſſis in Africam. In ea inſula præcipiti iam autumno cum hyemaſſet, vrbem ſibi cognominem fundaſſe quidam ſuſpicantur. antiquiorem diſputant alij, vti ſuperius eſt demonſtratum. Liceat nonnũquam in rebus tam vetuſtis hallucinari. Scipio Gadibus in fidem receptis, atque Italica prope Hiſpalim Romanorum municipio fundato, trium Auguſtorum patria Traiani, Hadriani, Theodoſij, nõdum Hiſpania in prouinciam redacta, quinto poſtquam venerat anno, decem nauibus Romam delatus eſt. ſenatu idem in æde Bellonæ extra ciuitatẽ dato, quãtę res in Hiſpania geſtę eſſent, cũ explicaſſet magnam Patribus & vniuerſo populo lętitiam commouit, ex quanto periculo euaſiſſent Hiſpania ſubdita, quantum eſſet profectum veriſſime reputantibus. Triumphus datus non eſt, quoniam ad eam diem ex proconſulatu neminem triumphaſſe conſtabat.

Carthago à Scipione victa.

CAP. XXIIII.

PROXIMIS comitiis Coſs. creati Cornelius ipſe Scipio & P. Licinius Craſſus Pont. Max. Sicilia Scipioni deſignata collega concedente. datum tamen expetenti à ſenatu, vt ſi è republica futurum iudicaret id Africam inde traiiceret; tametſi eam expeditionẽ Q. Fabius Maximus, longa oratione temerariã & plenã periculi fore diſputarat. Fuit is annus ab
549 V.C. quingent. quadrageſim' nonus. quo anno Mago quidem è Balearibus ſoluẽs in Liguria Genuam euertit: à Lælio autẽ quem Scipio ex Sicilia pręmiſit in Africã, Pœnorum agri igne ferroque & abacta pręda vaſtati. in Hiſpania Mandonius & Indibilis libertatis recuperandæ ſtudio ſiue regnandi ambitione, rebellandi cõſilium ceperunt. Belli initiũ non in Ilergetibus modo, vbi ipſi principatum obtinebant, ſed etiam in Auſetanis, vbi Vique vrbs nunc ſita eſt, & aliis finitimis locis factum, breuique in Sedetanis vt Liuius ait (Ceretanos mallem qui poſt Ilergetes & Auſetanos ad Pyrenęi radices fuſi ſunt) triginta millia pedites, equites quatuor millia ſub ſignis inuẽti ſunt. L. Cor. Lentulus & L. Mãlius Acidinus Proconſules, quibus Scipio prouinciam tradiderat, obuiam Hiſpanis profecti eos collatis ſignis ſuperarunt. Cæſi ſunt ad tredecim millia hoſtiũ. reliqua multitudo in proximas ſyluas euaſit. Indibilis in acie occubuit: Mandonius Romanis deditus eſt ab Hiſpanis, eius morte rebellionis culpam expiare cupiẽtibus. & Romani Proconſules denunciarant pacis nullam conditionem fore, niſi auctoribus ſeditionis in eorum poteſtatem redactis. Proximus annus, qui fuit ab V. C. quingenteſimus quinquageſimus, Hiſpanis 550
quidem quietus fuit tot annorum bellis exhauſtis, Carthagini autem funeſtus cũ Scipio numeroſa claſſe validoque exercitu traieciſſet in Africam, Quæſtore M. Catone qui Cenſorinus eſt dictus. Maſiniſſa continuo cum Numidarum manu ad Romanorum caſtra deſertis Pœnis palam venit. Nam Syphax Sophoniſbæ amore corruptus, cuius nuptias tamdiu affectarat, eas aſſecutus totus ſe ad Pœnos contulerat. Belli initio Hanno Amilcaris filius ſuperatus acie cæſuſque eſt. Aſdrubal & Syphax, Vticę obſidionẽ vt ſolueret, Scipionem compulerunt. nihil præterea magnæ rei in Africa geſtum eo anno eſt. Principio anni ſequentis, Gn. Ser-

uilio Cæpione & C. Seruilio Gemino Coss. nouis ex Italia Scipio auxiliis confirmatus in aciem contra Asdrubalem & Syphacem progressus Pœnos aliquot præliis victos binis etiam castris exuit. In his præliis quadraginta hominũ millia è Pœnorum excercitu cæsa sunt. In eo numero Celtiberi quatuor millia Syphacis stipendia facientes. Massæsulorum prouincia, quæ à Syphace fuerat intercepta, Masinissę restituta est. Syphax ipse in paterno auitoque regno bellum reparans Lælij Masinissæque ductu acie victus & captus est. Regia Syphacis Cyrtha in potestatem redacta, Sophonisbã ibidem repertam Masinissa continuo, nuptiis in procinctu factis cum vxorem adoptasset, vt sunt in libidinem effusi Mauri, castigatus eam ob caussam à Scipione verbis, eam veneno sustulit. Rebus desperatis Annibal decreto senatus in Africam reuocatur. Mago qui cum classe veniebat, ex veteri vulnere, quod in Insubribus acceperat, & maris iactatione in Sardinia obiit. Annibalis aduentu de pace agi cœptum. Res videlicet Pœnorum in præceps ibant. Ab vtroque Duce coram de fœderis conditionibus disputatum. quoniam non conueniebant ad arma denuo est ventum. Pœni supremo prælio superati. Annibal tota Africa cedere compulsus longinqua fuga se texit. Victis pax his tandem conditionibus data est. Vt Carthago suis legibus viueret. Ditionem iis, quibus ante bellum finibus terminaret. Persugas, fugitiuos, captiuos redderent, Naues rostratas ne haberent præter triremes, neque domitos elephantos. Decem millia argenti talenta quinquaginta pensionibus repræsentarent. Hæc vt rata essent, quinquaginta Scipioni obsides eius arbitratu delectos darent principes ciuitatis. Graues conditiones erant; sed necessariæ tantis vno tempore cladibus rep. oppressa. & à Saguntinis capti Carthaginenses quidam Romam delati venerát, cum auro & argento, quod ad sollicitandũ Hispaniæ quietem ex Africa attulerát. Laudata Saguntinorũ in senatu cõstantia captiuis retentis pecunia remissa est cultæ fidei pretiũ. Hæc anno ab V.C. quingentesimo quinquagesimo secũdo perfecta sunt. Quo anno in proximũ e- 55
uoluto Cornelius Scipio omniũ Imperatorũ clarissimus Gn. Cornelio Lẽtulo. & P. Ælio Pæto. Coss. Romæ de victa Carthagine triũphauit. Decessit prope Romã Syphax: quæ vna res ad triumphi splendorem augendũ defuit, si tantus paulo ante Rex captiuus in pompa duceretur. Ipsi Scipioni Africani cognomẽ est factũ. meritis debita gratia. Sic secundũ bellũ Punicũ finem habuit septimodecimo anno ex quo erat inchoatũ, omnium grauissimũ & maxime anceps, eoque lætissimo omnium exitu terminatum.

M. Portius Cato Consul venit in Hispaniam.

CAP. XXV.

DVos in Scipionibus locum in Hispaniam missos fuisse Proconsules monstratum est. Ex iis L. Cor. Lentulus ad spem triumphi, domitis Hispanis Romam rediit, sexto postquam venerat anno. Postmodũ C. Cor. Cetegus venit in Hispaniam, L. Manlio Acidino collega, exæquataq; potestate duorũ, anno ab Vrbe condita quingentesimo quinquagesimo quarto. Quo tẽpore Hispani suæ gẽ- 554
tis conditionẽ miserati, feroq; intelligẽtes bella, quæ gessissent Romani, nõ pro ipsorum libertate suscepta esse, sed studio imperij amplificandi: coniuratione inter se inita rebellantes in Ceretanis, Cetegi celeritate eorum conatibus præoccupatis ad quindecim millia cæsi sunt in acie. Sequenti anno Cetego & Acidino imperio abrogato successores dati Cor. Lẽtulus, L. Stertinius. quo & tertio anno nihil accidit illustrius in Hispania, quam duas in ea ex vna præfecturas factas

tas factas iussu senatus: Vlterioris Lusitaniæ & Bæticæ finibus terminatæ, atque Citerioris, cuius ambitu reliqua Hispania continebatur. ij fines non semel commutati in vtraque præfectura, cognoscenda antiquitate nonnullam pariunt difficultatem. In Græcia bellum eadem tempestate cum Philippo Macedone gerebatur: & M. Portius Cato Sardiniã cum imperio gubernabat. Itaque anno ab Vr-
557 be condita quingentesimo quinquagesimo septimo, Gn. Sempronio Tuditano Hispania Citerior sorte destinata, M. Heluio Vlterior. Contra hos quia militi veterano missione concessa infirmiores & iniuriæ opportuni fore visi sunt, Hispani varijs in locis rebellarunt, Ducibus præcipuis Colca, atq; Luscinone. Cum rebellium parte in Citeriori Hispania ausus Tuditanus dimicare insignẽ cladem accepit. exercitus cæsus, atq; ipsemet sauciatus est & paucis post diebus extinctus. animi dolor vulneris acerbitatem auxit. Ea res Romæ nunciata non maiorẽ molestiam quam curam attulit, formidantibus bellum quod maiori mole renascebatur in Hispania, non scissis studijs vt antea pro Romanis & aduersus Romanos, neque ad pellendũ finibus Pœnum, sed pro veteri belli gloria, pro recuperanda libertate ab vniuersa gente susceptum. Missi in Hispaniam anno ab Vrbe
558 condita quingentesimo quinquagesimo octauo, in Vlteriorem quidẽ Q. Fab. Buteo, in Citeriorẽ autẽ Q. Minutius Thermus circumagente se anno ex prouincia discesserunt haud magno operæpretio, nisi quod à Thermo scribunt duodecim Hispanorum millia ad Turbã vrbem acie fuisse trucidata. Crescente itaq; cura Patribus L. Valerius Flaccus & M. Portius Cato, Coss. Hispaniam Citeriorem sortiri iussi sunt anno ab Vrbe condita quin-
559 gentesimo quinquagesimo nono. quod ad eam diem non erat factum, vt Consul in Hispaniã iret, magnitudo periculi suasit. Sortitione facta. Cato missus est. cum duabus legionib. & viginti quinq; longis nauibus. & nihilominus P. Manlius Citeriorem Hispaniam ex prætura obtinere iussus est, Vlteriorem App. Cl. Nero. Hoc apparatu Cato velis è portu Lunæ explicatis emensus sinum Gallicum, oram Hispaniæ tenuit: & ad Rhodopem circumacta classe, ex eius vrbis arce pulso Hispanorum præsidio, Emporias delatus, ab eius ciuitatis parte benigne acceptus est, quam Græci è Phocæa profecti obtinebant, & Massiliensium exemplo in fide Romanorum perstabant. Erat enim ea vrbs in duas partes diuisa muro interiecto. mari vicinam angustiorem spacijs, ac vix ambitu quadringẽtos colligentẽ passus Græcorum natio obtinebat è Phocæa profecta, vti est antea demonstratum. latiorem habitabãt Hispani tria millia circulo colligentem. Qua parte muro diremptj inter se erant vnica porta patebat ad alteros. custode per diẽ adhibito, noctu non minus tertia Græcorum ciuium parte in muris excubabat: ijsq; tantum eo die ad maritima commercia prodire datum erat. Qua diligentia in tanta paucitate libertatem ad Catonis aduentum illibatam cõseruarant. Disciplina erat custos imbecillitatis magnũ inter validiores à timore propugnaculũ Hispani Romanum imperium respuebant, confisi numero atq; finitimis auxiliis. Cato positis ad eam vrbem castris redemptores Romam dimisit, naues Massiliam: illos quoniam maturæ segetes erant alẽdo ex præda milite, classem vt spes reditus adempta nisi parta victoria milites acueret. consilium quod admirarentur sine fine posteri, sequerentur pauci, ij quæ præstanti animi confidentia duces. Eodem tempore Heluius ex Vlteriori Hispania venit in castra, Celtiberis magno numero, qui obuiam prodierant, trucidatis ex itinere, atque Illiturgi, quoniam nouo conatu defecerat, denuo

expugnata iis copijs, quas præsidij causa à successore acceperat. Venerunt præterea à Belistage Ilergetum Regulo legati auxilia postulatum aduersus iniurias, quæ ab Hispanis rebellibus inferebantur. vastatis agris ægre à mœnibus vim hostium arceri. fore nisi mature opem ipse tulisset pereundum omnibus, nulla grauiori culpa quam fidei erga Romanos susceptæ cultæque constanter. Quinque militum millia ad depellendum periculum fore satis. Adhæc Cato cupere se quidem ait socijs opitulari, quæ ad amicitiam populi Romani attulissent, ea ab hoste eripi molestum esse. cæterum copiarum paucitate prohiberi ne continuo subsidio esset, ne distractis virib. hostibus esset impar: qui ad obsidionem Emporitanorum soluendam magno numero festinare, iamque affore nunciabatur. fidei præmia debere eos euentu belli expectare. tantisper modo sustentarent hostiumq; iniurias aut arcerent, aut tolerarent, maioribus commodis sanaturi parta victoria. Legati eo respõso accepto vehementius vrgere. ad genua Consulis prouolui. infimis precibus postulare, ne in tanto discrimine rerum suarum à socijs deserãtur. Tum Cato ancipiti cura distractus, cum intelligeret plerunque bellorum euentus magis opinione hominum niti quam vera virtute constare, ad artes conuersus die postero auxilia pollicetur legatis, tertia copiarum parte in naues continuo imposita auxilij mittendi simulatione, eos in patriam præcurrere iubet, & suorum animos auxiliorum spe confirmare. Copiæ tamen post legatorum profectionem reuocatæ. nam Hispanorum exercitus in conspectũ venerat, & quam primum prælio decernere Consul habebat in animo. De tertia vigilia copijs omnibus è castris eductis, atque in alteram castrorum hostilium partem traductis, tres dubia luce cohortes, hostium vallo succedere iussæ. Barbari repentina re commoti, miratique primum à tergo apparare Romanos, qui pridie à fronte erant: deinde quoniam pro portis valloque ad pugnam hostis prouocabat irritati, nullo ordine nec certo imperio portis omnib. erumpunt, cedentesq; Romanos, nam vt ita facerent moniti erant, dispalati insequuntur. Eum impetum Romani certe equites non ferẽtes in fugam versi legiones etiam conturbarunt primum, deinde acie restituta promotaque, hostium audacia compressa est, & æquo vtrinque discrimine pugnatum aliquandiu. Erat legio in subsidijs à Catone ad omnes casus parata. ex hac cohortes aliquot in pugnam recentes inductæ hostem in fronte atque in sinistro cornu laborantem loco pepulerunt. in fugam versum atque in castra compulsum castris exuerunt. In pugna fugaque supra quadraginta Hispanorum millia cecidisse scribunt. Sequenti nocte modica quiete sumpta milites ad vastandos Emporitanorum agros educti sunt. consternati eo incommodo ciues extemplo defensione desperata portas Victori aperuerunt, parati imperata facere, rebusque omnibus iuuare. in fidem acceptis Cato omnem humanitatẽ exhibuit, præsidio militari impune dimisso, quod ex finitimis constabat. Secundum eam victoriam vniuersa citra Iberum prouincia pacata Tarraconem itum est. Bergistani Cos. profectionem ad occasionem tumultuandi vertentes pari celeritate ad officium retracti sunt. Venia tunc data denuo aliquanto post rebellantibus negata est. vniuersi sub corona in seruitutem venditi. crudele exemplum: sed cæteri eo supplicio castigati retenti à defectione sunt. Bergua nunc oppidum est non procul Osca. quidam malunt Bergistanos tenuisse loca, vbi nunc Turulis seu Tiruela est. Turdetani in extrema Hispania & ipsi rebellantes à Manlio Citerioris Hispaniæ Prætore suis & Neronis

copijs

cõpijs ſuperati erant. in hos quoniam aduocatis Celtiberis bellum reparare dicebantur, priuſquam Conſul moueret, oppida omnia citra Iberum armis exuere conſtituit. Continenda in officio gente remedium vniuerſos conturbauit. quidam etiam manus ſibi attulerunt, quibus arma vita potiora erant. Sic mutato decreto ad certam diem dimiſſis in omnes partes legatis cunctæ eo tractu vrbes mœnibus nudatæ ſunt. Conſilio patrato, atque Turdetanorum motibus interea à Manlio compreſſis, pari celeritate Seguntiam contendit, vbi Celtiberorum impedimenta erant, ingens præda. Verum eius vrbis capiendæ ſpe, contra quam cogitarat, deiectus Numantiam abijt auctore Gellio. Cis Iberum demum Ceretanis, Auſetanis, & Sueſſetanis in fidem ex deditione acceptis, Lacetanos regionis longinquitate & locorum aſperitate confiſos armaque mouentes domuit. Pacata per hunc modum Hiſpania vniuerſa, auctoq; vectigali publico, ex argenti ferriq; ſecturis. nouis præterea creatis miſſiſq; in eas prouincias Prætoribus, Cos. Romam reuocatus, ſplendido triumpho in vrbem inuectus eſt. in quo argenti infecti ſignatique centum quadraginta octo millia pondo. Oſcenſis auri, quingenta quadraginta illata. Militi ſeptuageni æris in capita donati, equiti triplicatum. Domitæ Hiſpaniæ Cato per totam vitam patrocinium ſuſcepit: eamque ab iniuria tutatus eſt. Et eſt magnis viris innatum, qualis Cato fuit, poſt contentionem in ſupplices & proſtratos humanitatem ſuſcipere, iram miſericordia mutare. Ex voto ad Emporias nuncupato ædiculam Romæ poſt biennium extruxit, vt in Liuij codicibus eſt, & Victor affirmat, de regionibus Vrbis Romæ, Victoriæ Virgini: monetæ expreſſa Catonis facie magno effoſſæ in Hiſpania numero, Victoriæ victrici commodius & verius habent.

Varij Prætores veniunt in Hiſpaniam.

CAP. XXVI.

PLVRES deinceps Prætores miſſi ſunt in Hiſpaniam. quorum nomina adſcribere viſum eſt, temporibus neq; accurate deſignatis, neq; penitus prętermiſſis. Primi in hoc numero ſunt Sex. Digitius Citerioris Hiſpaniæ Prætor, antea murali corona clarus in expugnatione nouæ Carthaginis, P. Cornelius Scipio Naſica, Vlterioris, Cn. Scipionis filius decreto ſenatus Romanorum ſanctiſſimus. Poſt hoc vno tempore vtranq; Hiſpaniã rexerunt. M. Fuluius Nobilior, Digitij ſucceſſor cuius virtute Toletum in ditionem Romanorum venit: & C. Flaminius in Scipionis locum. Huic prorogato imperio Fuluio ſucceſſor eſt datus L. Æmilius Paulus, is cui ob deuictũ Regem Perſeum, Macedonio cognomen poſtea fuit. Deinde L. Plautius Hypſæus in Citeriorem Hiſpaniã Prætor venit. in Vlteriorem L. Bebio Diuite in Ligurib. cæſo, cui ea prouincia deſignata fuerat, P. Iunius Brutus. Horum decurſo præturæ tempore L. Manlius Accidinus Citeriorem Hiſpaniam, Vlteriorem C. Catinius toto biennio tenuerunt. Accidino atq; Catinio ſucceſſores dati ſunt C. Calphurnius Piſo & L. Quintius Criſpinus anno ab Vrbe condita quingenteſimo ſexageſimo octauo, quo anno Catinius nondum ſucceſſore in prouinciam delato, in Luſitania occubuit prælio ad Aſtam facto. Piſo & Calphurnius biennio prouincia geſta, de Victis Luſitanis Celtiberiſq; Romæ triumpharunt. Succeſſores dati A. Terẽtius Varro Citerioris, Vlterioris Semprouius Longus. Secundũ hos P. Manlius Vlterioris Hiſpaniæ, qui M. Catone Cos. eandem prouinciam ex prætura gubernarat Citerioris Q. Fuluius Flaccus. Ab hoc Celtiberi in Carpetanis inſigni prælio victi ſunt ad Eburam oppidum, quod Ptolemæo oppidum Libora eſt. Biennium hi Hiſpaniam rexerũt: quo

tempore exacto, noui Prætores Roma, missi Vlterioris Hispaniæ L. Posthumius Albinus, Citerioris Ti. Sépronius Gracchus ex Cornelia filia Scipionis maioris, Gracchorum pater alteriusque Corneliæ matri cognominis: quæ nupsit Scipioni minori, cui etiam Africani nomen fuit. Sempronij Prætoris virtute multæ in Hispania victoriæ partæ, Numantiaque primum in Romanum fœdus venit. Præterea quibus nunc locis Agreda supra Soriã cernitur. Gracchurris, quæ antea Illurcis vocabatur, de Gracchi nomine sic dicta est. instaurauit nimirum illam, aut ædificiis & Regionem amplitudine illustrauit. Monetæ Gracchurris percuso nomine in Hispania visuntur: Albini multo maiori numero. Anno ab Vrbe condita
577 quingentesimo septuagesimo septimo M. Titinius Curuus Citerioris Hispaniæ Prętor fuit, Vlterioris Q. Fonteius. Hi tribus annis res in prouincia gesserũt: quarto qui Prætores venerint non satis constat: tametsi Ap. Claudium Centhonem scribunt victis Celtiberis ouationem Romæ meruisse anno quingentesimo octogesimo. annum quidam ex hoc numero demunt. Omnino per idem tempus Hispaniæ prætores fuerunt Vlterioris quidẽ Seruilius Cæpio, Citerioris autem Furius Philo. Successere M. Macienus & Gn. Fabius Buteo. Verum Buteone in itinere ex iactatione maris Massiliæ defuncto, iussu senatus inter Prætores priores sortitione facta Furius in prouincia permansit Citerioris Hispaniæ pro defuncto Buteone vicarius. Annus quingentesimus octogesimus secundus Prætores Hispaniæ dedit Citeriori M. Iunium, Vlteriori Sp. Lucretium. Eo anno circumacto vtriusque Hispaniæ præfectura in vnum collata, atq; L. Canuleio demandata est. Hoc priusquam in prouinciam iret, iudice ab Hispanorum legatis quidã è prioribus Prætoribus repetundarum postulati, absoluti iudicio sunt more suscepto, vt in cæteros seueri Romani Patres sibi mutuo parcerent, qua inuidia passim flagrabant. Id modo leniendis prouincialium animis datum, ne frumentum venderetur, à magistratu Romano pretij æstimatione facta: neu vicesimam vectigalis genus redimere cogerentur Hispani ex Prætoris voluntate. Additum ne publicani vectigalia licerent: redigendæ è vectigalibus pecuniæ oppidis cura potestasque esset. Noua legatione impetratum etiam est, vt ex militibus Romanis & matribus Hispanis stupro geniti, quos Hybridas vulgus vocabat, & seruorum conditione erant, agris donarentur. Si quos ex ea multitudine hominũ amplius quatuor milliũ Canuleius Prætor manumittendos iudicaret, eos Carteiam deduceret coloniæ iure & nomine addito: Sic ea ciuitas Romanorum colonia in Hispania fuit, Carteiaq; ex eo Libertinorum colonia dicta est. Canuleio successor M. Marcellus anno ab Vrbe condita quingentesimo octogesimo quinto Cordubam fundauit 585
vrbem in Bætica nobilem, magnorum ingeniorũ matrem. Strabo à M. Marcello Cordubam fundatam ait. quod dictũ de hoc tempore interpretari commodius arbitror, quam cum post aliquot annos Cos. Hispaniam repetiit. Silius Annibalis ætate Cordubæ mentionem facit. quod si verum est, ex eo M. Marcellus eam laudem tulit, quod eam vrbem ædificiorum elegantia & maiestate exornatam municipij iure donauit, coniecturæ neque certæ neque prorsus inanes. Successit Fonteius Balbus. Et rursus Hispania in duas præturas tributa, Gn. Fuluius & C. Licinius Nerua. Quo tempore Iudas Machabæus Iudæorum Dux clarissimus in amicitiam venit populi Romani, armis in Asiam prolatis ingenti gloria parta, sed & auctis immensum vectigalibus potẽtissimi ad hæc secturis in Hispania auri & argenti, vt fama ferebat, & vt diuini libri testantur, occupatis. Atq; hoc loco Præ-

torum Hiſpaniæ enumeratio reſiſtat, ſi vlterius procedatur moleſta magis quam ex vſu futura. Neque vero licet corruptis antiquis monimentis hiſtoriam continuare locis omnibus perpetuam: ne conuenit quidem rerum Romanarum adipe amplius annales Hiſpaniæ infercire quaſi per ſe graciles, rimas explere rudere.

LIBRI SECVNDI FINIS.

HISTORIÆ DE REBVS HISPANIÆ.

LIBER TERTIVS.

Belli Numantini initium.

CAPVT I.

BELLVM diuturnum atq; atrox anno ab Vrbe condita ſexcenteſimo primo in Hiſpania natū eſt, præliorum euentu varium, ſucceſſu Hiſpanis tādem exitiale. Horum motuum principes auctores Numantini extiterunt, imperij videlicet grauitate feſſi & Romanorum iniurijs exacerbati. Numantia formido ac terror populi Ro. gloria decuſq; Hiſpaniæ in extremo Celtiberiæ ad Septētrionem angulo ſita fuit, atque in Areuacis. quatuor amplius millibus ſupra Soriam ad Garai pontem, non procul ab ortu Durij fluminis eius vrbis veſtigia monſtrantur. Natura loci quam arte munitior fuit in cliuo poſita molli quidē aſcenſu, aditu tamen difficili, quod tribus ex partibus montibus ambiatur, vno tantum latere in planitiem deſinit, prouentu fertilem & ſecundum Teram amnem duodecim millia, quouſque in Durium influit prorenſam. Lacedæmonum inſtituto nec mœnib. munita erat, nec turribus circumuallata, & ad gregum paſcendorum commoditatem regionib. aliquanto latior, quam vt perpetuo muro includi poſſet. arce tantum munita erat, vnde laceſſenti hoſti repugnare ſoliti erant: in eamq; fortunas omnes in belli diſcrimine conferre: ciuiū numerus modicus, vnde quatuor pugnatorū millia ꝓdibant in aciē (alij hunc numerū duplicatum ponunt) genere vitæ & omnium rerum patiētia durati. multum audaciæ ad bella ſuſcipienda inerat, multum prudentiæ bellis adminiſtrandis. Iunxerat Sempronius Gracchus quo tempore res geſſit, in Citeriore Hiſpania, cum Numātinis fœdus, his legibus. Oppida & arce-

ne ædi-

ne ædificantor, neu muniuntor absque conscientia Romani senatus. Vectigal penditor quibus oppidis & quantum esset imperatum. Castra Romana sequuntor, quoties essent ad signa vocati. Erat præterea in Areuacis (Appianus in extrema Celtibaria inter Belos collocat, fortassis quibus nunc locis Vxama sita est) Segeda vrbs quadraginta stadiorum ambitu. Hæc vrbs atque eius exemplo Tithij finitimi nouorum motuum cupiditate cum finitimis populis fœdus inire, mœniaque instaurare, nihilque eorum prætermittere, quæ ad propulsandum bellū fore ex vsu iudicarent. Vetitum à Romano senatu in opere progredi cum esset, & tributa ex fœdere imperata, iussumque Romana castra sequi, quorum ætas idonea erat ad induenda arma: aliam ex alia nectentes moræ caussam facere recusarunt. Hinc belli eius prima occasio extitit, quo Numantia implicata est Segedæ vicina, & cum illa armis fœdereque contra Romanos sociata. Nam Romani ne prima negligendo malum serperet, continuo arma expedienda fore indicarunt. Erat eodem tempore in Lusitania natum Romanis bellum cum Cessarone, qui restituendæ pristinæ libertatis curam susceperat vniuersæ prouinciæ voluntate, Africani cuiusdam vicarius atque successor: qui non ita pridem contra Romanos arma ceperat, & in expugnatione cuiusdam vrbis ictu lapidis fuerat occisus. Hi motus Romæ nunciati magnam curam iniecerunt Patribus, atque ita vt L. Mummio Vlterioris Hispaniæ Prætore destinato, in Citerionem Hispaniā propter indomitos Celtiberorum animos, cum exercitu Consulari Consulem alterum amandandum iudicarent: atque insolita festinatione Consules, qui sub finem Decembris creari, atq; dimidiato Martio magistratum inire consuessent, nouo exemplo iussērūt. quod in morem ab hoc initio deinceps abiit, ipsis Iannuarij Kalendis Consulatum auspicari. Itaque Q. Fuluius Nobilior Consul in Hispaniam destinatur adiuncto valido supplemento militari. Segedani contra minime ignari tantum belli apparatum ad eorum perniciem cōparari, vrbis munitioni, cum nondum perfecta esset, diffisi, filios & vxores apud Areuacos deposuerunt. ipsi se ad bellum compararunt Caro copiarum Duce creato, qui magnum in re militari vsum habebat. Is operæpretij faciūdi & sanciendæ auctoritatis à præclaro initio cupiditate ex Consulis Copiis, quę triginta millium numerum efficiebant, insidiis in transitu positis sex millia cęcidit, cæteros in fugā compulit. quos dum auidius insequitur à Romanorum equitatu, qui in postremo veniebat agmine, non minori suorū numero trucidato occisus est. Accidit hoc prælium quarto Kalendas Septembris, quo die Romani Vulcanalia celebrabāt, tāta vtriusq; exercitus siue formidine, siue calamitate, vt vtriq; à pugna nisi necessario temperarent deinceps. Eadem Areuacę nocte Numantiæ, quo frequentes conuenerunt, nam vicinis locis prælium erat commissum, in Cari locum Haracū & Leuconem substituerunt. Numantinis priuatim Copiis Lintheuo cum potestate præfectus. Consulis castra tertio post conflictum die ad quartum ab vrbe Numantia lapidem posita sunt. in his decem Elephanti erant & quingenti Numidæ equites à Masinissa recens ex Africa auxilio missi. Ex Consulis prouocatione prælio commisso Certiberi primum cum in ipso ardore pugnæ laxatis Romanorum ordinibus Elephanti essent inducti, noua re commotis atque perterritis, tum hominibus, tum equis, in fugam versi atq; in vrbem compulsi sunt. Romanos insequentes atq; Consulis hortatu conantes in vrbis munitionem euadere Elephantus perturbauit magno lapide comminuto capite, vique doloris, vt fit,

in fu-

In furorem actus. Nam tum ipse, tum reliqui eius exemplo Elephanti in suos cõuersi, vt est anceps hoc genus animalium, ordines dissiparunt, obuiosque prostrauerunt. Ea res Numantinos prouocauit, vt denuo eruptione facta vrgerent Romanos, qui quatuor millibus suorum occisis in castra compulsi sunt. ex Celtiberis duo hominum millia in vtroque conflictu ceciderunt. Ad Axeniam eius tractus emporium, quam vrbem Consul secundum id prælium tentauit, non minore nec ignominia nec clade repulsus his rebus renunciatis atque perspectis Ocilis vrbs, in quam Romani, pecuniam, impedimenta & bellica instrumenta contulerant, Celtiberis se adiunxit. Nam plerunque fides ex fortuna pendet, & blanda ac sæpe fallax libertatis spes multorum animos capit. Ea re Consul territus veritusq; vt hoc exemplum ad alias vrbes pertineret, munitis prope Numantiam castris copias in Hybernis constituit. Annonæ angustia atque frigoris vi maxima, multos fames & cœli inclementia consumpsit. Atque hæc in Citeriori Hispania. in Vlteriori vero à Mummio Prætore per idem tempus pugnatum vario euentu, exitu tandem optimo. Nam in prima pugna, cum Lusitanos victos & terga vertentes auidius nulloque ordine sequerẽtur Romani, Cessaron confirmatis suorũ animis in hostes conuersus victoriam extorsit è manibus. Decem Romanorum millia trucidata, castraque vtraque expugnata, tum sua quibus exuti fuerant, tum hostium quos extrema pugna superarũt, capta spolia Romanorum, virtutis ostentandæ caussa à Lusitanis per vniuersam ferme Hispaniam circunlata. Hos Mummius aliquanto tempore suorum animis confirmatis, quos ad quinq; millia locis munitis continuerat, pompã circunducentes de hoste superato, & futuri securos repente impetu facto cæcidit in ea pugna complura signa eorũ quę erant amissa recepta sunt. In Cessaronis locum (nam forte in eo cõflictu periit) Canthenus suffectus, ad Cuneos qui siti erant in ea Bæticæ parte, vbi Niebla cernitur, Cunistorgim vrbem, quæ in fide Romanorum erat suæ ditionis fecit & ad fretum Gaditanum progressus est. vnde exercitus parte in Africam abeunte, cui præ animorum fastu Hispaniæ fines angusti erant, reliqui Lusitani à Mummio Prætore, qui aucto suorũ numero nouẽ millia militum sub signa contraxerat, aliquot præliis fatigati cæsique, ac tandem noua eius gentis manu cæsa, ne vno quidẽ superstite, qui tristem nuncium princeps deferret in patriam, ad officium demum reuocarunt animos. Pro his rebus Mummio sequenti anno qui annus ab V.be condita fuit sexcẽtesimus secundus, 602 Romæ triumphus decretus est. In Fuluij locum eius calamitate nũciata M. Claudius Marcellus Consul missus est cum valido supplemento peditũ octo millium, equitum quingentorum. Vlterior Hispania M. Atilio Prætori commendata. Marcellus cum omnibus copiis in Hispaniam appulsus primo quoque tempore Ocilim vrbem impugnandam sibi sumpsit, vt cuius noxa præcipua extiterat, princeps pœnas daret. conseruata tamen est deditione mature facta, etsi admisisse videbatur, vt extrema inferrentur paterenturque mala obsides tantum imperati, & triginta talentorum auri multa indicta. Prope erat vrbs Nertobriga, atque quantum ex Ptolemæi descriptionibus suspicari licet non procul Turiasone atq; Bilbili. Inde legati ad Consulem de deditione missi sunt. centum tantum equites imperati primum: deinde quoniã ex ea vrbe quidam postremum Romanorum agmẽ atque impedimenta latronum more inuaserant, haudquaquam à Consule excusatione recepta quasi priuata fecissent auctoritate, centum obsidibus sub corona venditis vrbs ipsa obsidione cincta atq;

impugnata est. Missi denuo de pace legati Lupi exuuias in hasta gentis instituto præferentes. Sic Hispanis inire prælium mos erat Debere eum siue superior noxa communis fuisset siue priuata, illato dãno esse contentum. Satis iam pœnarum datum, agris vastatis, ædificiis incensis, ciuium suorum vendita libertate. Miserorum animos salutis desperatione, amplius irritandos non esse: quę vires aduersus victores sæpe suppeditare consueuit: neque minima animalcula perire inulta. Consul vllam Nertobrigis priuatim pacis conditionem fore negat, nisi Areuacis, Belis, Tithiis, vnde initium extiterat rebellandi, eodem fœdere comprehensis. Non recusabant gentes illæ pacisci, modo Gracchi id contingeret fœdere reuocato. Consulem ad ea, quæ petebantur propensum, socij atque confœderati dehortati sunt, iniquum fore prædicantes, qui toties defecissent, & magnas clades intulissent tum Romanis tum præcipue finitimis Hispanis, qui in populi Romani fide essent, cum iis antiquum fœdus instaurari. Consulis animo cura in vtranq; partem suspenso atque distracto, quodã induciarum genere facto, vtrique eo cõcedẽte legatos Romã miserũt, vt quasi in re presẽti Patres statuerent atq; decernerent, vtrum ex vsu fore iudicarent populi Romani. Peruenerat interea Fului⁹ Nobilior Romã: quo eius gentis perfidiã atq; iniurias commemorante in senatu, atq; increpante re infecta legati iussi sunt, in Hispaniã redire, atq; à Marcello Cõsule re. põsum expectare. Ea denũciatione facta, qua haud obscure belli denunciatio cõtinebatur, de supplemẽto Hispaniẽsis exercitus actũ totius Hispanię perdomãdę destinata volũtate. Ex omnibus ergo legionibus euocati quoniam respondere sponte recusabant eam militiam formidantes, nouo exemplo sortibus deligi ex omni copia placuit, qui necessario irent in Hispaniam.

P. Cor. Scipio legatus venit in Hispaniam.

CAP. II.

INTEREAM. Atilius in diuersa Hispaniæ parte Lusitanis male mulctatis in ditionem plerasque redegerat ex deditione ciuitates, anno sequenti appetente: quo L. Licinius Lucullus Cos. Citeriorẽ Hispaniam sortito suscepit administrandam, Vlteriorem ex prætura Serg. Galba. P. Cor. Scipio Minor cui excisæ Carthaginis laus seruabatur, legatus venit in Hispaniam viginti quatuor natus annos, cupidus nauandi operam reip. in eo bello, à quo cæteri milites abhorrebant maxime. Sunt qui scribant Lucullo in Hispaniam appulso Scipionem traiecisse in Africam, ab eo ad Masinissam missum, vt pro iure veteris amicitię Elephantos submitti impetraret. Nobis M. Ciceronis auctoritas potior sit, Manlio Consule id demum factum fuisse affirmantis. Gracchorum is sororem cõnubio iunctam habuit, neptim Scipionis Africani ex Cornelia eius filia, fueratque à Scipionis filio in filium adoptatus. Paulum Æmilium natura patrem habuit Scipionis Africani leuirum nullæ præterea cum Scipionum familia communione sanguinis. Æmiliani cognomen à patre tulit. Cæterum dum Luculli aduentus expectatur, Marcellus cõfecti eius belli laudem affectans copias ex Hibernis quam primum reuocat. Nertobriga quinque Areuacũm millibus intra vrbem admissis Consulis conatus occupat. Numantia arma corripit. In hanc vrbem Marcellus, quoniam belli caput habebatur, arma expedienda primum fore arbitratus ad quintum lapidem castra ponit. Verum cum à Linthenone agi de pace cæptum esset Numantinorum Duce, ea tandem lege à Marcello fœdus est factum si Numantini Belos, Tithios, & Areuacos desererent. Eo destitutos præsidio sperabat breui in potestatem

ſtatem eſſe venturos. Inanem eam ſpem non fuiſſe rerum euentus probauit. continuo ij populi deditione facta, in fidem accepti ſunt obſidibus datis, atque talentis ſexcentis, vt Strabo auctor eſt. Lucullus in prouinciam appulſus Celtiberorum bello pacato, nocendi cupidus certusque, in Carpetanos profectus, inde traiecto Tago in Vaccæis Cauciā vrbem impugnare conſtituit, iis locis ſitam vbi nunc Coca oppidum ſitum eſt vindex vt videri voluit Carpetanorum quos à Caucienſibus violatos eſſe accuſabat. fames auri agebat præcipitem tenui inter Romanos cenſu, dirum in Præfectis & Ducibus malum. Ij initio cum Conſule certamine, in vrbem repulſi, deditione facta in fidem accepti ſunt. obſides imperati, atque equites auxiliares, præterea centū argenti talenta. Huius fœderis ſimulatione, expetente Conſule præſidium Romanorum in vrbem admiſſum, à quibus, vt conuenerat, ad tubæ ſignum ciues calamitoſi nullo diſcrimine neque ſexus neque ætatis oppreſſi incogitantes cæſique ſunt. perfidia pluſquam Punica, barbara inhumanitas. Finitimi populi hoc immanitatis exemplo cautiores, neque mœnibus confiſi, neq; Romanorum fidei credentes in ſyluas rupibus horridas & inacceſſos montes ſe, ſuos, ſuaque contulerunt, igne corruptis quæ comportari non poterāt. Lucullus quem inopia auarum, auaritia crudelem efficiebat, eius prædæ ſpe depulſus, ad Intercatiam penetrauit. Erat ea vrbs medio circiter itinere ſita quo Valliſoleto Aſturicam itur. Poſitis iuxta caſtris ciues ad deditionem inuitati an ea fide reſponderunt recipere dedititios & ſupplices vellet, qua Caucienſes paulo ante? Hoc reſponſo Conſul irritatus acie pro caſtris explicata obſeſſos ad pugnam inuitabat: quam illi omni ratione deuitare præiudicatum habebant mœnibus & munitione atque commeatu, quem in multos dies parauerant (etſi præter vrbanam multitudinem ex vicinis locis in eam vrbem confugerant pedites equiteſque magno numero) certi libertatem tueri. Leuia modo prælia fuere euentu haud memorabili. Illud eſt ad memoriam inſigne: Hiſpanum quendam Regulum vaſto corpore & viribus magnis ſingulari à Scipione certamine ſuperatum fuiſſe: cum quo identidem pro caſtris ad pugnam prouocante nullus Romanorum auſus fuerat manus conſerere. Annonæ anguſtia maxime laborabatur in caſtris, famemque vulgo milites frumento hordeoque cocto, & nonnulla venatione tolerabant. ſalis inopia grauius premebantur. His rebus & ex aquarū ſubtilitate, vt in regione mōtanea, pleroſque milites dyſenteria cœperat fatigare. Vna expugnandæ vrbis ſpes in malis animos ſuſtentabat. Itaque comportata materia bellicæ machinæ perfectæ erant, quibus quaſſati muri parte magna proſtrata, milites in vrbem conantur euadere. Primus Scipio per ſtragem lapidum & rudera faſtigium occupauit: eoque merito pro concione poſtea laudatꝰ & murali corona donatus eſt. tametſi egregia oppidanorum virtute repulſi Romani atque vrbis aditu prohibiti ſunt; non paucis præ feſtinatione in vicina palude ſuffocatis. Muri pars collapſa ſequēti nocte obſeſſorum diligentia inſtaurata eſt, coactuſque eſſet Conſul re infecta ab obſidione diſcedere, ni fames obſeſſorū animos ad deditionem impuliſſet. Actū ergo de fœdere interprete atque annitēte Scipione, cui maior quam Conſuli fides eſt habita. Pacis conditiones moderatæ fuerunt. Decem millia ſagorum, certus iumentorum numerus & obſides imperati: pecuniæ videlicet nec copia erat, nec cupiditas: cum Montani homines agrorū cultu & paſcendo pecore vitā ſuſtētarent. Motis ex ea vrbe caſtris Palentiaque fruſtra tentata Conſulem ad fretū vſque Gaditanū perueniſſe ex Plinij teſtimonio

nonnulli suspicātur, portentosæ magnitudinis Polypi caput oblatum Lucullo ijs in locis fuisse affirmantis, inde in Lusitaniam populabundum irrupisse. Atque hæc Lucullus. Sergius vero Galba, cui ex prætura Vlteriorem Hispaniam obuenisse est demonstratum, in Bætica res gerebat aduersus Lusitanos, qui populi Romani socios direptionibus fatigabant. Ijs militem longo quāuis itinere fatigatum obijcere ausus, magna clade accepta, & septem suorum millibus amissis, fuga ipse cum reliquis copiis Carmenam euasit, vt Appianus est auctor. nos Carmonam esse arbitramur vrbem ea ætate totius prouinciæ longæ firmissimam, quæ prope Cuneos sita erat. vbi Prætor reparatis collectisq; vndiq; viribus hyemasse continuo fertur, indeque ignominiæ delendæ cupiditate in Lusitaniam irrupisse, eiusque prouinciæ agros atq; oppida
430 omni iniuria vexasse. Ad quem cum Lusitanorum legati de pace venisēt humanissimis verbis & oratione, cuius erat egregius artifex, & in præcipuis suæ ætatis oratoribus à Cicerone numeratur, gentis defectione excusata: fatalem necessitatem, regionis sterilitatem sæpe tumultuandi occasionem afferre: proinde suis denunciarent, se in animo habere agros ad habitandum colendumq; genti tribuere multo commodiores, vnde vitam sine maleficio & finitimorum iniuria perpetuo deinceps propagarēt. Dies dicta, quo die tripartito ad eum venirent. illi haudquaquam in beneuolentiæ simulatione fraudem subesse rati homines minime mali, imperata cum fecissent, armis exuti atque ad vnum cæsi sunt. Prædæ pars militi concessa, pars à Prætore retenta, vnde Romanorū ditissimus euasisse creditur.

Viriati bellum.

CAP. III.

OMNINO hac Galbæ immanitate irritatis prouincialium animis magis quam territis Viriati bellum natum est: vt sunt alia ex alijs mala nexa aptaq; & calamitatis finem alterius initium excipit illo plerunque grauius. sane Viriati bellum totis quatuordecim annis vario euentu Romanorum potentiam fatigauit. Natione quidem Lusitanus fuit loco humili, nam pascendis initio gregibus operam dedit, militia bonus, cuius rudimēta posuerat publicis itineribus obsessis cum peculiari latronum manu. Vnde cum multi ad eum confluerent, qua ære alieno oppressi aut alioqui flagitijs infames: qua belli malis fatigati more eos militum armauit, in signa turmasq; distribuit. Sic iusto propemodum exercitu cōflato finitimos ac Romanorum præsertim socios, qua parte Anas influit in mare, fatigare cœperat. Hunc M. Vettilius, qui anno ab Vrbe condita sexcentesimo 604
quarto, Galbæ successor est datus, sibi exterminandum sumpsit. Viriatus contra pugnæ discrimen vitare & ad fretum Gaditanum locis natura munitis se tenere: Ibi Hispanos obsidente Prætore quia fames vrgere cœperat, missis ad Vettilium legatis, si modo agri concederentur ad habitandum, Viriati milites pollicebantur, in populi Romani fore potestate. Ijs Romanus postulatis æquas aures præbere. Verum ne fœdus coiret Viriati oratione ad milites factum est, disputantis quāto cum periculo credituri essent Romanis salutem libertatemque; in quibus hominum nihil esset præter speciem & humanæ linguæ sonum. Quod si nulla exempla extarent Galbę immanitatem documento esse debere, ne blandis Prætoris Romani verbis inducerētur in fraudem. se potius Ducem sequerentur, eiusque auspicijs bellum administrarent. Consilio cunctis probato atque Romanis pugnæ simulatione deceptis, obiecto in prima acie equitatu primum in vicinas syluas pedites euasere: deinde cuncti Tribolam vrbē peruenerunt, quo Viriatus bellum

lum

lum transferre cogitabat. Prope eam vrbem Romani in insidias præcipitantes ad quatuor millia cum Vetilio ipso cæsi sunt, reliqui cum ex fuga Tartessum tenuissent, & Celtiberorum auxilijs confirmati denuo certamen subiissent, vniuersi in pugna ceciderunt. in Vetilij locum Plautius Prætor in Hispaniam Vlteriorem venit anno ab Vrbe condita
605 sexcentesimo quinto. Qui Viriati in conspectum veniens Turdetaniæ Carpetaniæq; agros populantis, eo fugam simulante quatuor Romanorum millia insequendi studio longius prouecta, circumuenta cæsaque amisit. Prætor abolendæ magis infamiæ cupidine quam victoriæ spe hostis vestigia secutus ad Veneris mōtem, quo ille transmisso Tago se receperat, non minori accepta clade, nec minori suorum numero amisso in fuga præsidium ponere compulsus est, atque ita vt media æstate virtuti diffisus vrbibus munitis non secus atque in Hibernis copias contineret, maiore mœnium quam virtutis fiducia. Hæc pugna in Lusitania propeque Eboram commissa putatur, argumēto sepulcri, quod in ea hodie vrbe extat hac inscriptione.

L. SILO. SABINVS. BELLO.
CONTRA. VIRIATVM. IN. E-
BOR. PROV. LVSIT. AGRO.
MVLTITVDINE. TELOR.
CONFOSSVS. AD. C. PLAVT.
PRAET. DELATVS. HVMERIS
MIL. L. H. SEP. E. PEC. MEA. M.
F. I. IN QVO. NEMIN. VELIM.
MECVM NEC. SERV. NEC. LIB.
INSERI. SI. SECVS. FIET. VELIM.
OSS. VA. QVORVMCVNQ. SE-
PVLCR. MEO. ERVI. SI. PA-
TRIA. LIBERA. ERIT.

Hæc inscriptio omnium antiquissima est earum, quæ hoc tempore Romanorum in Hispania extant. Dum hæc in prouincia geruntur, Galba Romæ reus postulatus violatæ Lusitanis fidei, vnde in ea mala constabat fuisse præcipitatum, accusationem euasit, quamuis L. Scribonio Libone tribuno plebis & M. Catone vrgentibus, pecuniæ pręsidio tutus, quod sibi certissimum in Hispania parauerat aduersus eam tempestatem. Claudius Vnimanus ab Vrbe condita anno sexcentesimo sexto, Prætor cōtra Viriatum mis- 606
sus in Hispaniam ab eo victus cæsusque est, exercitu magna ex parte capto. fasces & magistratus insignia in Lusitaniæ mōtibus constituta trophæi instar, tanta deinceps Romanorum constęrnatione, Hispanorum audacia, vt trecenti Lusitani non dubitarent cum mille Romanis dimicare, & plures quam pro numero trucidarent. Accidit præterea vt à pedite vno plures Romani equites fugarentur attoniti & pauidi, quod ex ipsorum numero vnius equo traiecto ipsius equitis caput momento amputasset. Sequenti anno ab Vrbe condita sexcentesimo septi- 607
mo C. Nigidius in demortui locum missus nihilo meliori euentu cum Viriato ad Viseum vrbem pugnauit, vbi sepulcrū L. Æmilij in ea pugna occisi scribunt extare. Fuit is annus non tam rebus Hispaniæ insignis quam P. Cornelij Scipionis consulatu, & Carthagine penitus excisa, vnde illi Africani nomen, quod ab auo poterat hæreditarium habere. Per hæc tempora C. Lælium, eum qui Romæ sapiens est cognominatus Ciceronis testimonio, venisse in Hispaniam constabat, primumque Romanorum Viriati ferociam comprimere cœpisse. nimirum bellicam virtutem ex multarum rerum vsu collecta prudentia subleuando illustriorem effecit. Omnino ab Vrbe cōdita anno sexcentesimo nono Q. Fabius Maxi- 609
mus Æmilianus Scipionis frater germanus adepto consulatu missus est contra Viriatum. Ex senatusconsulto alterum Consulem proficisci in Hispaniam necesse

cessle erat, de eius belli euentu suspensis Patrum populique animis Et quoniam veterani militis copia non erat, tyroñum atque sociorum latini nominis delectu habito, quindecim millia pedites, equites duo millia in prouinciam vecti Orsonam, vti Appianus ait, peruenerunt, eam quæ in Bætica hodie Ossuna vulgari lingua dicitur. vbi exercendo milite aliquantum temporis datum. Gadibus, quæ insula nō procul ea vrbe iacet, Herculi à Consule sacrificia instaurata, votaque pro victoria nuncupata. Viriatus contra belli apparatu, quod in eius perniciem meditabantur Romani, perspecto, neque eodem proficisci dubitauit: & primo aduentu Romani exercitus lignatores cæcidit, trucidatis etiam militibus qui ad eorum præsidium vna missi erant. Deinde Consuli Gadibus reuerso in castra, tametsi Viriatus ad prælium pronocabat lacessebatque, tumultuario tantum certamine experiri placuit quantum virtutis in suis esset quantum in hoste: vniuersæ pugnæ necessitatem omni ratione vitare, dum mora suorum animos à terrore confirmaret, hostemque vinci posse mōstraret. Demum vniuersæ pugnę copia facta Viriatus superatus acie atq; in fugam cōpulsus est. Romanorum copiæ autumno iam in hyemē præcipitante Cordubam in hiberna deductæ. Viriatus autem locis natura munitis se tenere, & quoniam militum corpora durata habebat, omnem cœli & aeris iniuriam perferre: Areuacos, Belos, & Tithios ad bellum solicitare pro communi salute, pro patriæ libertate, quæ pridem sua virtute renascens, ni mature ipsi vires sociarent, in periculum rursus vocabatur. Ab hoc initio his populis ad rebellandum inductis, Numantinum bellum denuo exarsit, vt suo loco commemorabimus, Viriati rebus prius explicatis. Vna cum Fabio Æmiliano, cuius auspicijs hæc in Hispania gesta sunt, L. Hostilius Mancinus tenuit consulatū. Hunc Consulem venisse etiam in Hispaniam atque Calæcos prælio superasse Anconitani inscriptiones declarāt. cui auctori quanta fides habenda sit aliorum iudicium esto: à quibusdam sane eruditis viris fabularum artifex egregius, & insignis mendaciorum consarcinator fuisse putatur.

Q. Cæcilij Metelli gesta in Hispania.

CAP. IIII.

SEQVENTI anno, qui ab Vrbe condita fuit sexcētesimus decimus, duo- 610
bus Consulibus Ser. Sulpitio Galba, & L. Aurelio Cotta de Hispaniæ prouincia, quam diuisis Patrum studijs sibi vterque deposcebat contendentibus: Scipio in senatu rogatus sententiam, neutrum è republica videri respondit, alter inquiens nihil habet, alteri nihil est satis. æque malam in imperio iudicabat scilicet inopiam atque auaritiam. illa iniuriæ necessitatem propemodum affert: hæc certam nocendi voluntatem. Itaque Popilius Prætor missus est, cui Plinius scribit Viriatum (nempe prælio aliquo insigni victum) vrbes tradidisse, quæ in eius erant potestate. Post Popilium Q. Cæcilius Metellus, cui à deuicta Macedonia Macedonici cognomē fuit, Consul creatus anno ab Vrbe condita sexcentesimo 611
vndecimo venit in Citeriorem Hispaniam ad comprimendos Celtiberorum motus, qui Viriati diligentia & hortatu cœperant excitari. Quintius quidam cum Viriato ipso bellum gessit: an à Consule Legatus, an Romæ Prætor destinatus incertum. Sane à Viriato, quem ad Veneris montem prope Eboram in Lusitania acie superarat, maiori accepta clade, cum hostis vires reparasset, repulsus est, atque autumni tempore quasi in hibernis copias intra Cordubam conti-

nere

nere coactus hostis iniuriæ opportunis tum sociis tum Romanis, qui in vrbium vi.inatum præsidijs relicti erant. Metellus vero Celtiberis ad officium pertractis.nam Areuacos vicisse Plinius est auctor, in sequentem annum, qui fuit ab
612 Vrbe condita sexcentesimus duodecimus, imperio prorogato in Citeriori Hispania res gessit. Q. Fabius Seruilianus Fabij Æmiliani ex adoptione frater, in Hispaniam vlteriorem Consul venit contra Viriatum valido supplemento adiuncto, in quo decem & octo millia pedites erāt, equites mille quingenti: à Micipsa Masinissæ filio elephanti decem ex Africa auxilio missi, equites trecenti. Has copias Viriatus in Bætica ex syluarum latebris inopinato progressus in castra compulsas, neq; per diem incursionibus fatigare atq; lacessere destitit, donec Vticam peruentum est Bæticæ vrbem. Eo loco annonæ angustia compulsus suorum manum in Lusitaniam reduxit. Consul ea molestia liber, in Cuneis Curionem & Apuleium prædonum Duces deuicit, & nonnullas ijs in locis vrbes, quæ validis à Viriato præsidijs tenebantur, vi cepit. Captiui quingenti interfecti, quorum erat noxa maior: cæteri sub corona venditi, ad decem capitum millia. Dum ea æstate in Vlteriori Hispania hæc gesta sunt, haud leue decus Metellus quęsiuit Celtiberis domitis, captisque in eo tractu Contrebia, Versobriga, atque Centobriga vrbibus. quo tempore ad Contrebiam fallendi studio per diuersa loca nullo vt videbatur ordine neque militari disciplina cum exercitum versaret, identidem mutatis castris, caussam à Centurione rogatus vocem illam emisit, magno & prudenti Duce dignam: Tunicam, inquit, comburerem si meorum consiliorum esse eam consciam putarem. Hæc recte. illud perperam. ante Q. Pompeij aduentum in prouinciam, quem successorem datum nunciatum erat, militibus ante legitimum tempus vacatione concessa, publicis horreis neglectis, atque elephantis detracto pabulo, aut mortuis prorsus, aut præ macie inutilibus, vires Romanas debilitauit. tantum plerunque in magnis ingenijs obtrectatio valet, inuidiaque. Sed harum rerum merito tamen, redeunti triumphus Romæ denegatus est alioqui debitus ob rerum gestarum amplitudinem. Ergo Q. Pompeius Cos. in Citeriorem Hispaniam venit, an-
no ab Vrbe condita sexcentesimo tertio- 613
decimo. quo tempore Seruilianus in Vlteriori Hispania, nimirum imperio prorogato, Canobam prædonum Ducem se dedentem in fidem accepit. Viriatum Baciæ vrbis obsidionem soluere, & in fuga salutem ponere coegit. Hostis fuga, multa eo tractu oppida, abiecta defensionis spe, deditionem fecere. Summæ diligentiæ disciplinæ seueritas adiuncta. omnibus Canobæ socijs, & quingentis præterea captiuis quoniam Romanorum castra fidemque deseruerant, amputatæ manus. magnitudine supplicij terrere alios sperabat. Sed ex ea re tamen prouincialium animis magis irritatis, quam territis, magna rerum commutatio facta est. Erat Erisana vrbs in fide Viriati. in eam à Romanis obsessam noctu is deceptis vigilijs sese intulit, & sequenti luce in hostes inopinantes impetu facto, cæsos in fugam compulit. Ijdem cum ex fuga locum non satis munitum tenuissent, essetque omnibus pereundū, venisse tempus ratus honestis conditionibus paciscendi, cunctos cōseruauit fœdere facto: ex quo Viriatus quidem amicus populi Romani vocatus est: eius autem militibus & cōfœderatis, quæ occupauerāt obtinebātq; omnia concessa. Hoc fœdere, quo Romani imperij maiestas sugillata est, Q. Seruilius Cæpio, qui Romam à fratre Seruiliano nuncius missus erat, accusando identidem atque vituperando, in sequētem annum, qui fuit ab Vrbe condita

sexcen-

614 sexcentesimus quartusdecimus, adeptus consulatum in Vlteriorem Hispaniam venit, iussus à senatu fœdus cum Viriato quamprimum violare abrumpereque, quasi imperij maiestate indignum, neq; publico consensu factum. Quo minus arbitror Romæ fuisse id fœdus probatũ, quamuis Appiano contra affirmante.

Viriatus occisus.

CAP. V.

QVINTVS Pompeius iis incõmodis impeditus, quæ à Metello inuidia erãt allata, neq; præterito anno neq; præsentis magna parte (nam biennium Citeriorẽ Hispaniã tenuit) aliquid memorabile gessit: & ꝓuincia pacata bellorũ erat materia sublata. Seruilius autẽ in Bætica ad Arsam vrbem Viriatũ fugatum in Carpetaniam vsque secutus est: vbi is tanquã ad pugnam explicata acie, atque equitatu in primo agmine collocato, hoste distento pugnæ expectatione in proximas syluas montesque peditatu dilapso, eodẽ equitatum qua consueuerat celeritate subductum incolumem seruauit. Cos. & dimicandi & consequendi hostem spe depulsus in Vectones & Calæcos penetrare constituit, vbi scelerum licentia erat & cędibus atq; latrociniis cuncta miscebantur. Ad eum Viriatus & belli diuturnitate fessus, & sociorum fidei diffisus, magis quam Romanorum metu, tres de pace legatos misit. Hos Consul benigne acceptos, & accõmodatis in præsens delinitos muneribus, atque magnis in posterum promissis oneratos, hortatur suadetque vti Viriatum incautum opprimãt seque militia tam exercita, patriam tot malis eripiant. Illi vt sunt infidæ prauorũ hominum societates, facile inducunt in animum sui Ducis capite incolumitatem redimere. sic datis palam à Consule de pace mandatis discedunt, Viriatumque spe fœderis delusum, incautumq; noctu in strato dormientem opprimunt, virum meliori fortuna dignum. Qui ex obscuro tenuique loco animi magnitudine tot annis Romanos bello fatigauit, neque aduersis rebus fractus neque secundis incautus. armis petitus varia fortuna pugnauit, dolo suorum cecidit, liberator propemodum Hispaniæ: & qui non primordia populi Romani lacessierit, sicut alij Duces, sed florentissimi imperij maiestatem. Funus sequenti luce deprehenso facinore magis caritate suorum quam apparatu celebre fuit. hastis concursum inter milites est, ludicro militari instituto & multæ pecudes mactatæ. parricidis Romam elapsis & à Patribus facinoris præmium postulantibus responsum dederunt. nunquam senatui Populoque Romano placuisse Ducem à militibus trucidari. Sunt enim proditores inuisi, etiam iis quos anteponunt: & pœnas sæpe dant, vnde præmium sperabant. Successit Viriato Tantalus, impar industria, virtute, auctoritateque. Ita breui deditione facta cum suis omnibus in Consulis fidẽ receptus est. His & cæteris Lusitanis arma detracta, & agri dati sunt, vt terræ cultu distenti, & rei familiaris tenuitate oppressi, rebellandi penitus abiicerent siue cogitationem siue facultatem.

Numantinum bellum renascitur.

CAP. VI.

ANNO eodem ab Vrbe condita sexcentesimo quartodecimo, nimirũ 614
Olympiadis centesimæ sexagesimæ anno primo, graue malum Hispaniæ, Numãtiæ denuo arma mota bellumque hac occasione maiore mole est renatum. Erant Celtiberi sub Romanum iugum missi Metelli virtute; soli Numantini & Termestini (triginta sex passuum millibus ab vrbe Numantia ad Occasum siti erant, quo nunc loco sacrarium Virginis matris cernitur Tiermes nomine) supe-

rioris fœderis beneficio libertate incolumi socij & amici populi Romani vocati erant. Q. Pompeius ne otio penitus marcescere nihilque agere videretur, harum vrbium libertatem opprimere cogitabat. Honesta caussa quærenda erat, optima visa est Segedanos (hi in Belis erant Numantinis finitimi, hodieque Seges oppidum est Soriam inter & Vxamam) ad Viriatum auxiliis missis, Romani imperij maiestatem violasse: & cum suæ munitioni diffiderent siue supplicij metu, siue aliqua alia de caussa, à Numantinis mœnibus fuisse receptos. benignitas crimini data. Missi Numantia qui Pompeio factum excusarēt, cum ignominia repulsi. Errore cognito, Segedanorum patrocinio & amicitiæ, ne Romanos offenderēt renunciantes, nouis Legatis Pompeium de fœdere instaurando, quod cum Graccho factum erat, appellarunt Numantinis cum Romanis vllam fœderis conditionem fore nisi positis armis, Pompeius negauit. Ergo bellum necessario susceptum est, vt armis tuerentur arma, quæ hostis per iniuriam vna cum libertate extorta de manibus cupiebat. Delectu habito, octo millia pedites, equites duo millia iuuenti. exiguus numerus, verum viuida virtus, hostiumque multitudini non omnino impar. His copiis Megara magnę vsu Dux cum potestate pręfectus. Pompeij castra breui prope Numantiam posita, in quibus pedites triginta millia erant, equites duo millia. Hos Numantini è vicinis collibus identidem irruptionibus fatigare. Dispalatos locis omnibus carpere, vniuersæ pugnæ discrimen vitare, cum signa Romanorum inferebantur locorum notitia periculum deuitantes, totiusque certaminis aleam subire detrectantes. Pompeius irrito in Numantinos conatu Termentiam tentare constituit, vnde non minore cum ignominia & maiori aliquanto clade repulsus est. Intra diem vnum triplici Termestinorum eruptione in præruptos mōtes copias subducere coactus, vnde se præcipites multi dederunt, ingenti formidine animis præoccupatis. atque ita vt noctem in armis excubarent. Die postero collatis signis dimicatum: neutro victoria inclinante pugnantes nox diremit. Pugnatum rursus fuisset, ni Pompeius sequenti nocte Manliam vrbem petiuisset. id signum perculsi fuit, viresque & animos suorum mora interiecta reparare cupientis. Manlia Romanis dedita, quæ Numantino præsidio tenebatur hodie Mallen esse creditur:) Termestini etiam repetita à Romano Termentiæ vrbis expugnatione ad ditionem accessere. Reliqui erant Numantini. in quos priusquam moueret, in Edetanis, vbi nunc Cæsaraugusta sita est, Tanginum prædonum Ducem cum suorum manu Pompeius oppressit. Inde copiæ retractæ Numantiam, & quoniam obsidio ducebatur, Durij cursum, quo commeatus in vrbem vehebatur corriuare conati Romani, Numantinorum eruptione mulctati & ab opere desistere coacti sunt. His incommodis atque Tribuno militū cum suis omnibus trucidato, qui frumētatoribus præsidio veniebat, Pompeius territus, iniquissimo anni tempore insueto ei cœlo militem in castris cōtinuit. Sic magna excercitus parte aut ex morbo consumpta, aut Numantinorum irruptionibus cæsa, consilium mutare quidē coactus, adulta hyeme reliquas copias in vicinas sociorum ciuitates in hiberna deduxit. ad prima autem veris signa, anni ab V.C. sexcentesimi quintidecimi, dum 615
M. Popilij Lenatis Consulis expectatur aduentus, cui ea prouincia erat designata, cum Numantinis pax facta Pompeio interpellante, iudicij metu ob res male gestas, an successoris obtrectatione, ne suo periculo alienæ gloriæ seruisse videretur. Numantini, belli diuturnitate fessi & ex agrorum intermisso cultu annonæ

sæuitia laborantes rem confectam cupiebant. De pacis conditionibus arcano agi placuit, quoniam ignominiosæ erãt Romanis. Omnino ne ijs subscriberet Pompeius morbum simulauit. In vulgus Numantinis mulctæ nomine triginta talenta imperata iactatum, ad tuendam Romani imperij & nominis maiestatẽ confictum prudentiores existimabant. Satis constat Popilij Cos. aduentu de eo fœdere disceptatum fuisse. Pompeio negante vllam à se cum Numantinis pacem factam, illis testimonio primorum è Romano exercitu contra confirmantibus, vtrique ad Romanum senatum à Cos. reiecti. libido amplius quã æquitas Romę valuit, inter varias Patrum sententias illa obtinuit, quæ Numantinis denuo bellum denunciabat.

Mancini fœdus cum Numantinis.

Cap. VII.

INTEREA Popilius Cos. Lusonibus, qui Numantinis erant finitimi, nullo operæpretio tentatis, in alterum annum, ab Vrbe condita sexcentesimum sextumdecimum, imperio prorogato à Numantinis ipse quidem victus & fugatus est, D. autem Bruto, cui Consuli eodem anno Vlterior Hispania erat destinata, res in ea prouincia gerente Viriati veterani milites concessa venia atque agris ad habitandum Valentiam condiderunt. Edetanorum Valentiam quidam putant, viris valentem atque armis: resistunt alij cum in Citeriori Hispania sita sit, & Valentiam Alcantaræ potius credunt propter locorum vicinitatem, aut quæ supra veterem Lusitaniam à Minio flumine nomen habet, Tudę obiecta. cui nos opinioni accedebamus. Proximo anno ab Vrbe condi-
.617 ta sexcentesimo septimodecimo Bruto imperium prorogatum est. C. Hostilius Mancinus Consul in Citeriorem Hispaniam destinatus, castris ad Numantiam positus sæpe acie victus, atque animo fractus, tandem Vaccæorum & Cantabrorum aduentu nunciato, qui auxilio Numantinis veniebant, veritus vt par esset vtrisque, noctu per occultam tesserã profectione denunciata in pacata discessit, atq; in loca munita, qua parte non traditur, certe vbi Fuluius Nobilior ante aliquot annos statiua habuerat. in vrbe nõ ante biduum hostium discessus cognitus est, cum festos dies ciues agerẽt nulla armorum curã. Accidit vt vnius virginis coniugium duo iuuenes ambirent. Orta ex amoris contentione audacia cõuenit, inter riuales vti in hostium castra egressis, qui prior hostis occisi dextram retulisset, ei præmium optatæ nuptiæ essent. Nullo ij hoste inuento, castra esse vacua renunciarunt, curriculo in vrbem regressi. Reliqui nũcio læti Romanos eisdem vestigijs consecuti, priusquam munitio castrorum esset perfecta, commutata belli ratione à quibus obsessi fuerant, eosdem obsidere cœperunt. Cos. salute desperata ad sanciendum fœdus animum adiecit. quo ex fœdere quoniam Numantinis libertas manebat incolumis, socijq; atque amici vocabantur, post tot iniurias, Romani imperij gloria obscurari videbatur, & vnius vrbis virtuti concedere imperium orbis terrarum. Fœdere necessario magis quam honesto sanciendo Tiberij Gracchi gratia atq; auctoritas ob memoriam videlicet Sempronij patris multum contulisse creditur, Romana castra securi ad flectendos ad misericordiam Numantinorum animos periculo exercitũ liberãdum. Verum Romæ ijs rebus nunciatis, continuo Mancino in Vrbem reuocato, Æmilius Lepidus in collegæ locum substitutus est belli Dux, vindex iniuriæ. Aduersus eas molitiones missi etiam Numantia Legati cum fœderis tabulis, si minus senatui factum probassent, iussi exercitum postulare vt dede-

rent,

rent, nimirum fœderis pacisque specie ab exitio conseruatum. Re in senatu agitata, cumque fœderis ignominiam pati vellent, & æqua Numantinos petere iudicarent, Mancinum dedi mandarunt, violati fœderis religione satis se exolui eius calamitate existimantes. Tiberio Graccho venia data, fœderis auctori atque interpreti, quoniam alieno imperio noxaque peccasse iudicabant. sororij Scipionis id gratiæ & auctoritati datum vulgo interpretabantur procliui ad credendum peiora persuasione homines. Atq; hæc Romæ.

C. Mancinus Numantinis deditur.

CAP. VIII.

IN HISPANIA autem M. Lepidus nondum perspecta sententia senatus Vaccæos, quasi superiore bello Numantinis opem tulissent, annonaque iuuassent, bello aggressus, atque eorum agris igne ferroque deformatis, Palentiam etiam obsidione tentauit. tametsi Roma monitus erat, ne Hispanos bello lacesseret. fero agrestique ingenio homines, haud impune sæpe fuisse irritatos. Mancini ignominia Patribus curam incusserat, animos Hispanis fecerat, quo minus dubitarent bellum vltro illatum strenue defendere. Ergo ciuium virtute Romanæ copiæ mulctatæ, atq; annonæ angustia in castris vigente noctu silentio profectione denunciata, neque more militari cóclamatis vasis, reductæ eæ copiæ tanta trepidatione & Palentinorum audacia, qui postero die discessu hostium nunciato, vestigijs abeuntium tergisq; instabant, vt non minus sex millib. Romani ceciderint. magna ex ea re Romani populi indignatione. Ita Lepidus in Vrbem reuocatus, continuo priuati habitu reus postulatus, & iudicum sententijs rei male gestæ damnatus est. Hæc incómoda

D. Bruti virtus per idem tempus in Vlteriori Hispania compensabat Calæcorum atque Lusitanorum motibus pacatis, atque Labricanis, qui in eo tractu sæpe rebellarant, ad deditionem compulsis, ea lege, vt perfugis redditis, armis ipsi positis cuncti ad eum ex vrbe prodirent. Id cum esset factum, circumuentos ab exercitu perfidia verbis modo castigata, vltimi supplicij metu perfusos conseruauit. mulctæ tantum nomine pecunia imperata, armaque & belli subsidia, quibus ad perniciem abutebantur, sublata. D. Bruto ex his rebus Calaici nomé est factum. Atq; hæc Mancini & Lepidi consulatu. Nam sequenti anno, qui fuit ab Vrbe códita
sexcétesimus octauusdecimus, Bru- 618
to imperium quidem prorogatum est: P. autem Furio Philoni Cos. dedendi Mancini Numantinis atque Citerioris Hispaniæ administrandæ cura demandata est. Eam Consulis expeditionem, vnde non maior gloria quam commodum sperabatur, Q. Metellum & Q. Pompeium opibus & auctoritate principes impedire conatos, Furius audacia confidentiaque memorabili Legatos declaratos, se in Hispaniam sequi iussit. Eo vbi ventum est, castris ad Numátiam positis Mancinum nudato corpore, reuinctisq; post tergum manibus, quod solēne erat Duce Romano hostibus dedendo, summo mane ad Numantiæ portas constituunt. Verum inter hostes & amicos destitutus diem totum, nocte, iubentibus auspicijs in castra relatus est, qua in re tali cæremonia consueuerát. Numantini violatę fidei religionem satis expiari negabát Ducis deditione, & exercitu seruato, qui fœderis simulatione exercitum euaserat. Constat in ea re Romanos magis vtilitatem secutos, quam honestatis & æquitatis leges. Quid prӕterea rerum in Hispania Furius gesserit clam est, nisi quod se-
quenti anno, ab Vrbe condita sexcen- 619
tesimo nonodecimo, Bruto in tertium

annum imperio prorogato, Q. Calpurnius Piso Consul, Hispaniæ Citerioris prouincia designata, male cum Numantinis pugnauit, exercitus parte amissa, reliquis in magnas angustias redactis. quippe Romani Hispanorum conspectum non ferebant, & vi quadam abdita continuo fugam præcipitabant, non secus ac visis canib. cerui. Pleriq; ex eo metu violatæ fidei religiones captabant. Re Hispani neque vsu armorum eo tempore, neq; virtute, neq; audacia concedebant Romanis. Non enim, vti antea, rari dispersique vagis incursibus pugnare, sed longæ militiæ vsu edocti erant Romanorum instituto signa sequi, aciem subsidijs firmare, Ducum imperia audire, disciplina militari qua rudi vti consueuerant, in artis perpetuæ præcepta conformata.

Scipio Cos. creatus venit in Hispaniam.

CAP. IX.

Res aduersæ ex Hispania nunciatæ magnam pro eo, ac par erat, solicitudinem iniecere Romano senatui populoq;. Ad extremum illud decurritur, P. Cornelius Scipio, cui ab excisa Carthagine Africani cognomen erat, legis venia concessa vetantis Consulatum ante decennium repetere ex quo quis Consul fuisset, in Hispaniam Cōsul mittitur, an-
620 no ab Vrbe condita sexcentesimo vigesimo. D. Bruto (sic credimus) in Vlteriorem Hispaniam rursus prorogatū imperium est. Scipionem ex nobilitate Romana, & ijs qui a Regibus missi erāt, quatuor millia iuuenes sunt secuti, ac nisi senatusconsulto vetitum fuisset, idem reliqui Patritij fecissent, cunctis auidissime nomina dantibus, tanta erat cupiditas eo Duce arma suscipiendi. Ex his iuuenibus cohortem Scipio instituit, quam Philonida dixit, mutuæ coniunctionis nomen. validissimum rebus gerendis inter milites à mutua amicitia præsidium scilicet sanxit. Copiæ Hispanienses soluta disciplina militari, otio luxuque torpentes, atq; temporum licentia eneruatæ salutari seueritate erant sanādæ. Ergo Scipio M. Buteone legato in Italia relicto supplementi vehendi caussa, ipse primo quoque tempore profectus in prouinciam, breui, castigato exercitu operæpretium fecit. duo millia scortorum abiere. calonum, lixarum, institorum nō minor numerus, neq; minus in libidinem & turpitudinem corruptus. Sic turpi atq; tetri odoris sentina exhausta, militum erecta atque recreata virtus, contempta ante, cœpit esse formidabilis. Vegetandis labore & confirmandis corporibus additum, vt singuli milites triginta dierum frumentum, septenos vallos ad munienda castra, suis ipsi humeris portarent. Ea seueritate disciplinæ mutatisque sæpe castris vigor breui redijt in corpora & animos. nulla re magis licentia coercita, quam Imperatoris exemplo. Parendi necessitatem omnes auersamur, facile exemplo iubetur. Itaque primus Scipio in opere versari, postremus abscedere. Multum contulit ad disciplinam instaurandam C. Marij diligentia eius, qui postea ab his initijs in summum Ducem euasit. Inter hæc anni tempore in æstatem extracto, castra in Numantinos mota sunt; eorum agri longe lateque vastati. Militem ex superiorum rerum memoria nondum terrore discusso, vniuersæ pugnæ obijci nolebat. Inde excursiones in Vaccæos populabundus fecit, Palentinorum finibus præsertim infensus propter acceptæ nuper cladis Lepido Cos. memoriam. Quo loco Rutilij Rufi temeritate præcipiti, in vniuersæ pugnæ necessitatem ferme deductus est, longius studio prouecti Palentinorum conatus comprimendi, qui locis omnibus se ostentantes molesti erant. Ijs enim de industria cedentibus, in insidias inducebatur: cum ex tumulo Scipio

periculo animaduerso, signa repente inferri iubet, equitatumque bipartito insidiarum latebris circumuentis, atque leui cum hoste prælio commisso, socios periculo, in quod se induebant, eripere. Ea in expeditione Scipio euersæ Luculli perfidia Cauciæ spectaculo commotus, voce præconis denũciauit vectigalium immunitatem, si qui vellent vrbem eam instaurare, in eaque fortunarum & vitæ domicilium constituere. Atque hæc per æstatem gesta sunt, qua præcipitante atque adeo in hyemem inclinata, copiæ incolumes Numantiam reductæ, positaque ad eam vrbem castra. vnde tota hyeme variæ manus prædatum dimissæ vicinos agros depopulatæ sunt. In his manus vna prædantium periculo proxima Scipionis diligentia euasit. Erat pagus magna ex parte palude circumfusa, qui pagus hodie Henar vicinæ paludis coniectura esse putatur. prope eum pagum loca prærupta erant, & insidijs tendendis apta. in his Numantini occultati Romanos milites vagos & prædæ maiori ex parte intentos ferme oppressérant, ni Scipio è castris, quæ procul non erant, suorum periculo cognito, continuoque signo receptui dato milites à præda ad signa reuocasset, milleque equitibus præmissis, ipse cum copiarum robore secutus esset. Numantini dum pari certamine res gesta est, magnum hostium numerum sustinuere: verum legionum signis appropinquantibus terga dederunt, magno miraculo Romanorum, qui à multo tempore Numantinos auersos non viderant. Atq; hæc Scipionis consulatu gesta sunt. quo tempore Iugurtha venit in castra Romanorum, Masinissæ nepos ex filio Manastabale, missus à Micipsa patruo cum decem elephantis & valida equitum ac peditum manu. non modo Romanos auxilijs iuuare, sed etiam Iugurthæ caput periculis obiectare cupiebat, Rex Maurus vnde filiis suis periculum imminere sagax & prudens considerabat. consilio euentus defuit.

Numantia excisa.

CAP. X.

PVBLIO Mutio Scæuola & L. Calpurnio Pisone Coss. nimirum anno ab Vrbe condita sexcẽtesimo vigesimo pri- 621
mo, Numantia funditus excisa est, Scipioni imperio prorogato. Is enim hyeme translacta atque leuibus prælijs suorum animis à metu quem conceperant confirmatis, Numantiæ obsidionem premere constituens, ex vnis bina castra fecit. Alteris Q. Fabius maximus eius frater præfectus est, in alteris ipse curabat. Quidam quadripartitum castrorum numerum faciũt: ac nec de copiarum numero satis conueniunt, aliis sexaginta millia, aliis quadraginta affirmãtibus. Numantini tot antea victorijs elati quamuis numero vincebantur (qui plurimos octo millia fuisse pugnatorum dicũt, qui paucissimos quatuor) suis in aciem productis, non dubitabant vniuersi certaminis discrimen subire, pereundi aut perdendi proposito, vt obsidionis diuturnæ scilicet incommoda vitarent. Scipio in consilio detrectãdi certaminis perstare gnarus Ducis partes esse non magis audacia quam consilio, & arte, & patientia bellum profligare. neque committendum putabat, vt desperato hominum generi ciues & milites obiectaret. Itaque vrbem circumuallare constituit, ad coercendam obsessorum audaciam & impetum reprimendum: noua autem auxilia bellique subsidia fœderatis ciuitatibus imperare. Circumducta fossa noui generis agger erectus est decem pedes altitudinis, latitudinis quinque, ex trabibus terraque compactus, atque turribus ex interuallo distinctus perpetui muri similitudine. Duro tantum flumine in vrbem patebat aditus: sed dispositæ in vtraque

Npa cohortes commeandi facultate prohibeban. Quam diligẽtiam nonnunquã obsessi eludebant procul hostium conspectu subeuntes aquam. occultoq; natatu in partem alteram euadentes vrinãdi peritia: alij naui culas vel remis incitantes, vel secundis à puppi ventis celeritate tela coniecta vitabant. atque per hũc modum nonnihil commeatus in vrbem inferebatur. Verum hoc qualecunq; solamen noua diligentia impeditum est, binis vtrinque castellis extructis, atque trabibus iuncto flumine, vnde claui prælõgi atque acuminati extabant. Nec Numantini desistebant in vigilias excubiasque Romanorum impetũ facere, vnde aliorum superuentu facile in vrbem reiiciebantur. Nam à cæde de industria temperabant, vt citius consumpto à multitudine commeatu ad annonæ supremam difficultatem redigerentur, atque deditionis necessitatem. Vnus Rhetogenes Carauinus ab animi virtute opem in his difficultatibus petendam iudicans, cũ quatuor aliis noctu, qua parte Romanorum munitiones infirmiores erant, & minor custodia adhibebatur, scalis admotis, atque vigiliis occisis in Areuacos euasit. vbi concilio Principum gentisque conuocato, pro veteri amicitia & propinquitatis iure obtestatus petiit ne Numantiam, quæ eatenus gentis commune propugnaculum fuerat, & iniquitate fortunæ arteque obsidentium magis quam vera virtute proxima exitio erat, negligendo, hosti vindictæ studio inflãmato iniuriarũ memori diripiendam, euertendam, exscindendam relinquerent. Quin, inquit, dum vires integræ sunt, & Romanus tot cladibus castigatus certamen horret, & ad artes conuersus nobilissimam ciuitatẽ opprimere cogitat, iunctis viribus iugũ seruituris depellitis, & communem patriæ pestem de finibus exturbatis? An expectatis dum contagionis vis vestram ciuitatem opprimat? Accensa flamma proxima quæque vastante cunctis pereundũ cogitate. An Romanorum ambitionem & rapacitatem ignoratis? quos nulla sæpe de causa v. distis audistisq; ex aliis, proferendi imperij cupiditate totius Hispaniæ fortunis libertatique insidiari. At fœderis fiducia retinet. quod nisi multa exempla recenti memoria ante oculos extarẽt Romanorum perfidiæ, auaritiæ, crudelitatis: Cauciæ nuper exitium & nunc Numantinorum cum Mancino fœdus violatum, satis docere potuit, nihil ei genti sanctum esse præ libidine dominandi. Videte ne priuatæ tranquillitati communem salutem posthabentes modo, quam Numantiæ præsidio stare ne ipsi quidem ignoratis, vtraq; prodidisse aliquando, vtinam vanum vaticinium sit, frustra queramini. Agite dum opportunum est, dum res salua: ad patrię salutem procurandam animos & cogitationem referte. arma viresque sociate: hostemque securum, vtrisque copiis à tergo & à fronte circumuentum aut opprimite aut fugate. in nostro periculo vniuersæ gentis fortunas, libertatem, salutem verti putate. Huic orationi cum vim addidisset lacrymarum, & ad terram prouolutus singulorum genua prensaret, multorum flexerat animos. Vicit tamen sententia non esse Romanos irritandos, additumque Numantinos quamprimum suis finibus pellendos videri, ne fraudi esset aliquando in eorum conuentu eam legationem auditã. Quid Rhetogenes deinceps fecerit clam est. cõstat tamen Luciæ vrbis iuuentutem, quæ ad quartum ab vrbe Numantia lapidem sita erat, ad ferendam opem excitã, Scipionis diligentia compressã: & quadringentis iuuenibus eius iussu dextras amputatas, vt cęteris documento essent Romanæ seueritatis. Numantini ergo auxiliis desperatis, & ex diuturna obsidione fame fracti necessario ad deditionis consiliũ flexerunt animos. Missa ea de caussa ad Scipionem legatio. Eius legationis

princeps

princeps Alarus facta eum conueniendi potestate in hunc modum allocutus fertur. Qui sint Numantini ciues, qua fide, qua constantia, explicare longa oratione non attinet. Nã & ipse longo vsu expertus es, & miseros non decet suarum laudum commemoratio. Illud dicam, tibi gloriosum fore Numantinorum animos fregisse: neque nobis ignominiosum prorsus, quando ita in fatis erat, à tanto Imperatore superari. Quod præsentis fortunæ est obsidionis mala cogunt, victos nos esse fatemur: modo pœnitentiam quam exitium malis. Neque veniam petimus, tametsi nullibi melius beneficium collocaris, sed supplicium moderatum. Quod si salutem negas, neque pugnæ copiam facis: omnia prius experiri, ac occumbere, si res ferat, nostris potius quam alienis dextris, quod virorum fortium supremum officium est, certum habemus. Tu quid fama sit in præsens & ad posteros locutura etiam atque etiam considera. Ex hac oratione Scipio infractos gentis animos miratus, in tam afflicta fortuna ac penitus desperata dignitatis memores atq; cõstantiæ: Legatis tamen nullam fore spem salutis, nullam pacis conditionẽ respondit, nisi in deditione ad victoris arbitrium. Eo respõso Numantini acti in furorem Legatis violatis, in quibus quid culpæ erat? sed furente multitudine, vera dixisse sæpe exitium attulit, spe salutis & pugnæ abiecta, quod reliquum erat, multa celia (potus genus erat ex frumento) hausta ebrij in Romanorum munitiones irruunt, & vallo superato obuios tandiu posternunt, donec summissis vndique Romanorum auxiliis in vrbem reiecti sunt. Secundum hunc conflictum, suorũ qui ceciderunt corporibus famem dies aliquot tolerasse tradunt: deinde fugæ spem tentatam haud meliori successu. Ad extremum rebus omnibus desperatis memorabili facinore se suosque omnes aut epoto veneno noxio, aut adacto in viscera ferro peremerunt. Fuere qui ex prouocatione certarent, nihilo meliori conditione victoris, quam victi pyra accensa, in quam qui cadebant continuo iactabantur, sequebantur qui occiderãt. ad hunc modum anno & tribus mensibus exactis ex quo Scipio venit in Hispaniam, excisa Numantia est ciuibus ad vnum nullo discrimine sexus vel ætatis pertinaci obstinatione deletis. Appianus vrbe capta viuos aliquot in victoris potestatem venisse scribit: sed aliorum auctorum opinio resistit. Constat Numantiam ciuium concordia stetisse, labefactatam discordia: & victam victoriæ palmam victori eripuisse. ædificia, quæ incẽdij à ciuibus iniecti furorem euaserant, Scipionis iussu euersa sunt. Numantinorum agri finitimis populis distributi. His rebus perfectis Scipio, & Hispaniæ pace fundata, Romam ad triumphum rediit Numantini cognomento auctus cum D. Iunius Brutus paulo ante de Calæcis deuictis ac domitis triumphum in vrbem egisset, Calaici cognomine parto, vti paulo ante dictum est.

Gesta in Hispania post bellum Numantinum.

CAP. XI.

EXCEPERE tempora bello vacua, præcipua tranquillitate insignia: missique decem legati varias Hispaniæ partes pro attributa cuique portione gubernarunt diu. Nam Baleares, qui piraticam exercentes vicina maria & littora infestabant, Q. Cæcilij Metelli Consulis virtute domiti, & ad tranquillitatem reuocati sunt anno ab Vrbe condita sexcentesimo trigesimo primo. vnde ei Balearici 631
nomen factum. Quo tempore Marius, cum Vlteriorem Hispaniam gubernaret, sublatis latrociniis, quorum licentia ex superiori temporum perturbatione

tione orta erat, itinera aperuit, leges, iudi-
cia, atque pacem in prouinciam reuoca-
uit: & post duodecim annos rebus denuo
in ea prouincia turbatis, Calpurnius Piso
primum, deinde Sulpitius Galba eius
Galbæ filius, qui res in Lusitania gesserat,
prouincialium motus pacarunt. Pisonis
nomine multæ monetæ & passim percus-
sæ hoc tempore reperiuntur in Hispania.
Pace Pisonis & Galbæ virtute reuocata,
rursus decem Legatis prouincia commē-
data est. quo tempore Cimbrorum ex o-
ra Septentrionali sese in Romani imperij
prouincias rapidi torrentis instar nume-
rosa multitudo effundens, & cursu victo-
riarum maximo, in Hispaniam delata, in
Galliam atque Italiam Romanorum &
prouincialium virtute redire compulsa
est, anno ab Vrbe condita sexcentesimo
645 quadragesimo quinto. Quo anno Q. Ser-
uilius Cæpio Lusitanos, quo ex magi-
stratu incertum, sed Lusitanos tamen
prælio superauit: & tribus post annis eius-
dem Cæpionis consulatu Lusitani maio-
ri reddita quam acceperant clade Roma-
nos vlti sunt. Fuit is annus ab Vrbe con-
648 dita sexcentesimus quadragesimus octa-
uus, Marci Tullij Ciceronis ortu, quam
vlla alia re gesta insignior. Arpini natus
est, matre Heluia, patre equestris ordinis,
& ex regio Volscorum sanguine. qui rem
Romanam non minus in toga quam re-
liqui Principes reipublicæ, ferro illustra-
runt. Latinæ eloquentiæ pater & norma.
Post alterum biennium, anno ab Vrbe
650 condita sexcentesimo quinquagesimo,
denuo Cimbri Teutonibus confusi Cel-
tiberorum virtute ex Hispania, in quam
prouinciam irruperāt, rursus in Galliam
reiecti sunt: & Lusitanorum motus L.
Cornelij Dolabellæ virtute & diligentia
compressi, cum eam prouinciam ex pro-
consulatu gubernaret, anno ab Vrbe cō-
655 dita sexcentesimo quinquagesimo quin-
to. Lusitanorum motus Celtiberorū bel-
lum sequenti anno excepit. cuius cōpri-
mendi studio quoniam maiori mole cō-ortum est, T. Didius Consul venit in Hispaniam. Collata vtrinque castra, directæ acies & pari vtrinque spe pugnatum nec diuerso successu; nam exæquata vtrinque clade pugnantes nox diremit. Verum Consulis arte continuo Romanorum, qui ceciderant, corporibus tumulatis, postera luce Hispani perterriti, quasi multo plures ex ipsorum numero cecidissent quam ex Romanis, victoria desperata deditionem fecerunt, iis conditionibus, quas victores Romani præscripsissent. ex Areuacis eo prælio & totius belli progressu viginti millia ceciderunt. Termestini veteri vrbe excisa, cuius fiducia quoniam locorum natura munitissima erat, sæpe rebellarant, in planiciem translati per vicosq; distracti sunt, prohibiti in vrbis formam coalescere, oppida mœnibus aut aliqua munitione firmare. Prædonum manus latrociniis assueta per fidem fœderis ad Consulem vocata cum filiis & vxoribus ad vnum trucidata neq; erat spes ingenium mutaturam gentem alienis laboribus raptoque viuere assuetam. Quod factum ita senatui Romano non probauit, vt triumphus nihilominus pro rebus gestis concessus fuerit. In eo bello Q. Sertorius Tribunus militum fuit, magnamque laudem peperit seruato ad Castulonem Romano præsidio, quod Castulonenses ad omnem recuperandæ libertatis occasionem intenti communicato cum Gyrisenis (Giennēses fuisse quidam putant) consilio, noctu parabant trucidare, cum se Romani milites indulgentius poculis inuitassent hibernorum tempore, atque ex ea re opportuni iniuriæ fore viderentur. Nam Sertorius Castulonensium tumultu excitatus, forasq; ex ciuitate se proripiens, aucto suorum numero, quos fuga seruarat, suorumque cædem vltus, curriculo ad Gyrisenos aduolans, vestium aspectu delusos, quas milites cum Castulonensibus occisis mutarant,

tarant, gratulatum prodeuntes magno numero cæcidit. reliqui deditione facta sub corona venditi. Atque hæc tum hoc anno, tum quatuor sequentibus in Hispania Citeriori gesta sunt: ex quanto tēpore Didius eam prouinciam gubernauit. Nam in Vlteriorem Hispaniam P. Licinius Crassus consulatum adeptus venit ab Vrbe condita anno sexcentesimo
657 quinquagesimo septimo: atque re in prouincia bene gesta, sexto demum anno triumphauit. omnino ex Hispaniæ præfectura eas copias parauit, quæ M. Crassũ filium inter Romanos maxime nobilitarunt, Romanorum aliquando ditissimum. & Antonius Nebrissensis affirmat viam totius Hispaniæ nobilissimam Salmantica Emeritam vsq; quę vulgo Argētea via nuncupatur, à Crasso fuisse constratam, columnarum quas toto eo itinere, Crassi inciso nomine se vidisse testatur indicio probabili, si eæ columnæ modo loco aliquo extarent. Vidisse se fortasse putauit, quod nusquam erat, quod antiquariis sæpe accidit. Quo tempore Crassus in Hispania fuit noui Celtiberorum motus Fuluij Flacci opera ductuque cōpositi sunt, anno ab Vrbe condita sexcē-
660 tesimo sexagesimo, & Italia bellis ciuilibus cœperat æstuare, C. Mario, atq; Cinna re publica occupata nobilitatem Romanã, quæ Syllæ partes sequebatur, proscribentibus. In his M. Crassus patre & fratre cæsis in vltimam Hispaniam aufugit, vbi multæ clientelę erant, & magna prouincialium studia tum paternis, tum suis meritis, qui patrem in Hispaniam fuerat secutus quæsita: conspectu tamen hominum vitato (nam fides plerunque ex fortuna pendet, & pleręque ciuitates Hispaniæ in Marij potestate erant) in specum se abdidit mari vicinum, in prędio viri principis, cui nomen erat Vibio Pacieco, arctissima beneuolentia coniuncti. M.ssus seruus vnus è paucis, qui eius fugam erát prosecuti, Pacieco denunciauit quo loco res Crassi essent: atque pro iure amicitiæ, eius nomine postulauit, ne herum in eo discrimine desereret. Is tempus venisse gaudens amicitiæ qualicunque officio declarandæ, quo res occultior esset ipse Crassi congressu abstinens quod tempori dandum erat, seruo mandat quotidie in vicina speluncæ rupe commeatum deponere, quem ex vrbe accepisset, vetito perscrutari quorsum id fieret, mortis denunciatione si mandata violaret, si exequeretur fideliter promissa libertate. Ea diligentia atque cura Crassus seruatus, Marij Cinnæque morte denunciata, ex latebris prodiens facile multas in Hispania vrbes, quæ propensa in Syllam voluntate erant, in partes attraxit. Malaca etiam à milite direpta, Crasso inuito, vt videri voluit & per totam vitam prę se tulit: an annuente, vt militum voluntates redimeret aliena calamitate, ex Hispania in Africam traiecit, vbi Syllæ partes præcipue vigebant. Porro specus Crassi latebris illustris, præter Heracleam & Arundam hodie monstratur, Ximenæ oppido vicinus, signis omnibus conspicuus. quæ ex Plutarchi lectione colliguntur. & Paciecorum familiam non minus nobilem quam amplam fuisse ea tempestate in Hispania veterum auctorum monimenta satis declarant. Ad quam qui familiam nostra ætate opibus, gratia & auctoritate in Carpetanis facile principem referunt, sola ex nomine ducta coniectura nituntur, nec repudianda semper, nec satis cōstanti. Recentiora procerum genera in vetera eiusdem nominis infundere receptum. quæ magna est historiæ labes, veritatis iniuria.

Bellum Sertorij inchoatur.

CAP. XII.

EX bellis ciuilibus nouum in Hispania bellum natum est, quod à paruis

initiis potentiam Romanam nouem annis exercuit, varia sæpe fortuna, exitu tādem Romanis prospero. Q. Sertorius eius belli incitator extitit, natione quidem Italus, obscuro loco Nursiæ oppido prope Romam natus: cæterum virtutis specimē in Hispania dederat, vt est superius demonstratum, & Marij deinde ac Cinnæ partes secutus in Italia, alterum in eo bello oculum amisit, à Sylla tandem cum rerum esset potitus Cinna & Mario deuictis, proscriptus cum multis aliis, mortis discrimine adactus, & quoniam in ea rerum perturbatione id habiturum indicabat, quod primus occupasset: vbi militū atque prouinciæ studia erant, in Hispaniam venit. Iulio Salinatori Pyrenæi angustias obsidendi cum legionis præsidio cura demandata, aduersus Syllæ conatus. Ipse in interiori prouincia magnos delectus habere, & subsidia vndique comparare ad retinendam Hispanię possessionē. Verum Sertorij conatus G. Annij aduētu & celeritate præoccupati sunt, Pyrenæi præsidio disiecto Salinatoris morte; quē à Gaio subornatus Calpurnius Lanarius per fidem amicitiæ proditorie sustulit. Sertorius suorum numero & virtute diffisus, veritusque acie contra Gaij copias dimicare, Carthagine traiecit in Africam vbi varia & aduersa sæpe fortuna iactatus, Hispaniæ vicinam Ebusum cepit cū sua peculiari classe, & Piratarum ex Asia lembis adiutus, qui forte mari vagabantur. Inde depulsus, & de Fortunatis cogitans (sunt qui eo traiecisse scribant, declinādæ videlicet hostilis sæuitiæ necessitate) à Lusitanis aduocatus est. Nam Romanorum imperio fessi erant, & recuperandæ libertatis cupiditate flagrabant. Oblatam Sertorius occasionem hostes de totius Hispaniæ possessione pellendi arbitratus, continuo in Lusitaniam venit non magis disciplina militari instructus, quam pacis artibus. ingenij facilitate, comitate morum, atque vectigalibus imminutis prouinciæ vniuersæ studia excitauit. Ad formam præterea Romanæ reipublicæ senatu lecto ex Hispaniæ proceribus, iisdem magistratuum nominibus quibus Roma vtebatur, Romanæ maiestatis imaginem quandam repræsētabat. his ad consilium adhibitis imperij summa penes Sertorium erat, militare præsidium ex iis legit, qui Romani nominis essent, quorum voluntatibus magis fidebat propter communem originē. & quia fallere non poterant difficili ad hostium gratiam aditu. Harum rerum fama non Vlterioris modo Hispaniæ imperium, sed etiam Citerioris voluntatem adiunxit, vnum esse Sertorium cunctis iudicantibus, per quem Hispanorum potentia Romanorum gloriam obscuraret, fastum tyrannidemque deprimeret. quæ ille studia vt diuturna essent, arte prouidebat, sapientiæ professoribus ex Italia aduocatis, atque litterario gymnasio Oscæ constituto, ad quod filios procerum mitti curabat, cunctas nationes non magis armis quam sapientiæ studiis illustrari, dictitans, neque fas esse ea laude concedere Romanis, quos rebus cæteris exęquarent. Atque hæc palam iactabantur: ex arcano datæ fidei obsides comparabat nulla offensione prouincialium. Ad has artes accedebat religionis simulatio, qua vna re vulgi animi maxime capiuntur, cerua candida Dianæ dono, vti iactabat, ad aurem adhibita, vnde assueta erat cibū capere, quoties aut litteræ essent allatæ, aut de rebus magnis in senatu consultabatur, quasi nutu numinis arcanos euentus & cōsilij summam insusurraret. Itaq; Sertorij monetę reperiuntur in Hispania cerua expressa altera ex parte. Eboræ in Lusitania duo lapides indicio hodieque sunt, multum in ea vrbe Sertorium fuisse, ciuesque Eborenses præcipuis & frequētibus beneficiis ornasse. Geminā Oscam in Hispania fuisse, alteram in Ilergetibus, in Bæticæ parte alteram, ex Plinio & Pto-

Iemæo constat. In vtra erudiendā iuuentutem Hispanicam Sertorius curauerit, dubitatur: multis tamen eam laudem ad Citeriorem Oscam ablegantibus, nobis locorum vicinitas persuadet in Bastetanis esse: ab vtraque certe vetus in hanc diem appellatio conseruatur leui mutatione facta. Duxerat ex Africa cum primum in Lusitaniam venit Romani nominis duo millia & sexcentos, atque huic numero septingentos Afros adiunxerat: in Hispania pedites quatuor millia, septingenti equites accessere, cum his copiis Cota primum nauali prælio non procul Melaria, quæ ad freti fauces sita est superato, deinde ad Bætim Didio Prætore profligato, atque duobus hostium millibus cæsis ex eius exercitu, imperij auctoritatem vehementer sanxit: hostibus timorem incussit reputantibus Hispaniæ potentiam ductoris cōsilio, quo eatenus caruisset, adiutam magnas allaturam difficultates Romano nomini, cladesque, priusquam ad officium penitus reuocari posset.

Metellus & Pompeius veniunt in Hispaniam.

CAP. XIII.

674 EA RES Syllam mouit vt anno ab Vrbe condita sexcentesimo septuagesimo quarto, altero suo consulatu Q. Metellum collegam cognomento Pium ob patrem lacrymis ab exilio liberatum, mitteret contra Sertorium in Hispaniam: Huic adiunctus L. Domitius prætor, quem Plutarchus Toranium vocat cognomento videlicet Domitiis familiari, in ipso Prouinciæ aditu ad Pyrenæi mōtis radices ab Hirtuleio Sertorij Duce victis fusisque copiis cæsus est. Quæ res Manilium Galliæ Narbonensis Proconsulem in Hispaniam attraxit haud meliori quam Domitius euentu: nisi quod acie ab Hirtuleio superatus Ilerdæ munitione, in quam se contulit, seruatus est. Metellus in Bætica, in quam cum exercitu penetrare ausus fuerat, à Sertorio sæpe victus & virtute suorum diffidens, locis munitis se tenere coactus est, neque totius dimicationis copiam ferocienti hosti facere. Lacobrigam tantum, quæ vrbs in extrema Lusitania ad promontorium Sacrum sita est, Sertorij copiis alio atque alio dilapsis, repentina obsidione opprimere cogitauit. Irritus conatus fuit. Afri & Hispani proposito à Sertorio præmio deceptis Romanorum vigiliis, duo millia vtres aquæ ad obsessos intulerunt, cuius inopia maxime laborabant: aquæductibus corruptis, atque vno tantum puteo maligne aquam suppeditante. Itaque Romani cum quinque dierum frumentum allatum esset, inopia commeatus coacti sunt obsidionem soluere, Sertorio eos cum subitaria manu locis omnibus fatigante. Nec impar Hispanus Romano militi erat, quoniam Sertorius ordines seruare, atque imperia agnoscere, signaque sequi docuerat: solitum alioqui rarum dispersumque pugnare, magno primum impetu facto, si premeretur pedem referre assuetum. Multum in eam rem contulere, Romanorum arma mortuis detracta, quibus Hispani armati erant: Harum rerum fama, non modo tota Hispania vagata, sed etiam in Asiam perlata: Mithridates altero bello, quod gessit cum Romanis, Sertorium missis Legatis ad fœdus inuitauit, classis & pecuniæ pollicitatione, vt vires populi Romani distraheret. Iis Legatis senatu dato, quo maior esset auctoritas concessu postulātibus, vt M. Marium cum aliquanto comitatu secum deferrent, cuius operam suis rebus Rex potentissimus inprimis vtilem fore iudicabat, si suas copias per eū Romana disciplina militare docuisset. In eo Asię bello Aulus Mętius Laletanus Luculli signa secutus, egregiā operā Romanę reipu-

tum penitus Metelli aduentu restitutum est sine quo ne aliquid de victoriæ laude decederet pugna fuerat à collega inchoata. discessum dubia victoria parique vtrinque iactura facta.

Sertorius victus & occisus.

CAP. XIV.

SECVNDVM hoc prælium Sertorius in luctu esse, & publico abstinere, ceruam qua plurimum vtebatur ab hostib. interceptam cogitans, tristi videlicet omine rerum futurarum. atque ita vt cum deinde repente apparuisset, lætitia animi reuocata, luctuque abiecto, bellum instaurarit. Ad Turiam fluuium denuo dimicatum (decurrit per agrum Valentinum, & hodie Guadalauiar nuncupatur) totis vtrinq; viribus summa animorum contentione & corporum conatu. victoria cæso dissipatoq; Sertorii exercitu penes Pompeiũ stetit. Hirtuleius cum fratre eiusdem nominis, & Herennius, qui Sertorij partes sequebãtur perempti sunt. In ipso ardore pugnæ à Pompeiano milite frater obtruncatus est, vt sunt ancipites & calamitosi etiam in ipsa victoria bellorum ciuilium casus. Detracta casside agnitum cum instructæ pyræ imposuisset, voce flebili precatus manes placatos parricidij veniam per errorem facti: quoniam mutare non licebat, eadem vindicare dextra certus, gladio quo fratrem occiderat in viscera adacto super defuncti corpus occubuit. re vulgata indignatio vtriusque partis subsecuta est & sæuissimi belli execratio. Amisso Sertorius exercitu intra Calagurrim se continuit, dum nouis delectibus vires colligeret. Intra eam vrbem à Pompeio obsessus, eruptione facta, tria suorum millia amisit. inde ad copias fuga elapsus est, quæ suorum diligentia magno numero erant collectæ: quarum virtute confisus Romanos aggredi atq; dimicationis copiam facere ausus in hiberna eos copias deducere coegit. Metellus superatis Pyrenæi iugis ad eius montis radices, Pompeius in Vacceis hyemarunt. Erat Sertorio mite ac tractabile ingenium nisi naturam suspicio corrumperet: qua stimulatus Romanorum qui eum sequebantur animos penitus alienauit, Celtiberorum præsidio vsus: & vt timorem sæuitia consequitur, nonnullos è suorum numero peremit. Ab eo gradu pueros Hispanorum, quos studij caussa Oscam missos fuisse docuimus, partem occidit, partem in seruitutem vendidit: atque ex ea re, quod vnum præsidium reliquum erat, prouinciæ studia atque voluntates penitus conturbauit. excæcat nimirum animos fortuna siue Deus vim suam exerere vult. Ita Sertorius, qui suorum beneuolentia nitebatur, ab hoc initio in præceps ruere cœpit. Et Metellus multas vrbes veris principio expugnauit. Põpeius à Palentiæ obsidione Sertorij aduentu discedere compulsus est: deinde viribus reparatis Sertorioque in extremam Hispaniam cedere coacto, ad promontorium Hemeroscopeum, quod prope Dianium promontorium iacet & hodie à S. Martino nomen habet, tumultuario certamine pugnatũ est haud memorando in alterutram partem euentu, quippe vniuersi certaminis discrimen imminutis vtrique copiis subire detrectabat. Res Sertorij magis suorum odio quam Romanorum virtute inclinatas, vt nunquam calamitas in vno gradu restitit, eius mors penitus conturbauit. Perpennæ coniuratione Antonijq;, qui proximus assidebat, pugione in conuiuio Oscæ trucidatus est. Coniuratione paulo ante ex parte detecta, quidam ex coniuratis supplicio affecti sunt, alios fuga seruauit, alios sociorum silentium texit, qui ne proderentur facinus accelerarunt. Sic perijt Sertorius, quem Hispani Romanũ

Annibalem vocare soliti erant. nullam prolem reliquit: tametsi iuuenis quidam deinde se Sertorij filium esse simulauit propter oris similitudinem facili ad fallendum fide. anno quantum coniectura conijcere licet ab Vrbe condita sexcen-
681 tesimo octogesimo primo, cæsus est magnus Imperatoribus veris virtutibus, militari scientia, ciuilique prudentia merito coæquandus, si primis vltima contexuisset, nec egregiam indolem sæuitiæ ignominia fœdasset. Sertorij illa vox fuit: Malle se ceruorum exercitum duce leone, quam leonum duce ceruo. tum illa: in periculis periti Ducis partes esse priusquam ingrederetur discrimen, considerare de exitu. Concordiæ militaris symbolum equi caudam proposuisse fertur, crinibus singulis facile conuulsis, omnibus inuictis. Belli necessitatem salutis discrimen imposuit. tranquillitatis tamen cupidior fuit. Romæ postremum locum occupare malle dictitabat, quã in exilio principem. Corpus eius Eboræ sepultum esse traditur lapidis indicio, quem eruendis templi D. Ludouici fundamentis inuentum esse affirmatur haud satis idoneo auctore. Sed confractum tamen lapidem, & in eo incisa subiecta verba aiunt.

SERTOR. LVSIT. DVX. INEXTREM. ORB. PLAGA. D. IMMORT. VOVET. ANIM. BVSTO. CORPVS. QVI TIBI SALO. TETHI. SERVATVS. QVO LOCO. CIRCA. EBOR. RO. COS. COP. Q. IPS. CÆCIDERAT. OLIM. H. EREX. S. CIRCVMVENTAM. DOLO. VMB. ELYSIVM. DIRIGE. DIVA. D.

S. T. T. L.

AVLICVS. P.

Quæ inscriptio cum paucis alijs sumpta est ex commentariis Ambrosij Moralis viri in historia nostræ gentis, sed eruenda Hispaniæ antiquitate imprimis diligentis & perspicacis. ad auctorem gratia redeat fidesque: nobis ad has res amplius examinandas otium non erat.

Pompeius pacat Hispaniam.

CAP. XV.

SERTORII cæde vulgata magnus suorum gemitus consecutus est: magnaque inuidia atque indignatio in Perpennam excitata, resignatis testamenti tabulis, quibus cum inter alios hæredem scripserat, & priuatim imperij successorem designabat, vehementius aucta est: amicitiam perfidia, beneficium maleficio compensasse cum dolore & gemitu accusabant scilicet. Quos ille multis in præsenti blandimentis & donis, maioribusq; in posterum pollicitis mitigauit. timor præsertim Romanorum, qui cõcordiæ vinculum maximum est, compescuit animos: nam ad Pompeij impetus sustinendos, qui Metello Romam profecto factionis reliquias dissipare parabat, Duce aliquo opus habebant: neque melior Perpenna occurrebat Sertorij etiam iudicio atque suffragio. Itaque Perpenna belli administrandi cura suscepta Pompeioque continuo obuiam facto, cum non minus suorum virtute quam fide diffideret, in consilio certaminis detrectandi initio perstitit: deinde in insidias hostium arte præcipitatus facile victus est: copijsque partim cæsis, partim dissipatis ex latebris atque dumetis, intra quæ se condiderat extractus atque eius rogatu clementiæ Romanæ spe quamuis ad Pompeium deductus, eius iussu continuo interfectus est, præcipiti ira, an ne proditis defectionis conscijs maiori sæuitia grassari necesse esset: nam

nam eo consilio litteras Romanorum ad Sertorium, quibus in Italiam reuocabatur, igne cremarat. Omnino Sertorio & Perpenna sublatis breui vniuersa Hispania ad officium reuocata est. Oscenses, Valentini, & Termestini deditionem secundum hanc victoriam fecerunt. Vxamam imperata facere recusantem Pompeius ipse expugnatam solo æquauit. Calagurris ab Afranio post diuturnam obsidionem, qua ciues consumpto commeatu filiorum & vxorum carnibus famem tolerarunt, vnde prouerbio facto fames Calagurritana nobilitata est, tandem in potestatem redacta, ipsa quidem euersa est, ciues autem qui supererant ad vnum trucidati. Iis exemplis seueritatis reliquæ vrbes & oppida castigata iugum imperii Romanorum breui omnes accepere: multaque bello peracto trophæa à Pompeio in Pyrenæi montis iugis excitata, commemoratione vrbium atque oppidorum, quæ eius belli progressu in ditionem venerant amplius octingentorum in sola Vlteriori Hispania, atque ea Galliæ parte vnde in Hispaniam trāsmiserat. Horum trophæorum vestigia circuli ferrei esse creduntur plumbo liquato affixi rupibus decem amplius pedum ambitu, in Andorre & Altauaca Pyrenæi montis vallibus ad hunc vsque diem extantes. fornicum triumphalium cōiectura huic opinioni fauet: vbi eius formæ circulos nonnunquam trophæis sustentandis erectos fuisse Emeritæ præsertim considerauimus. In Vasconibus condendæ vrbis nouæ & cognomento suo appellandæ gloriam aucupatus Pompelonem fundauit (ex eo quidam Pompeiopolim vocant, Strabo certe Pompelonem quasi Pompeiopolim dictam ait) Nauarræ hodie metropolim. Romam tandem profectus vna cum Metello de domita Hispania triumphauit, anno ab Vrbe cō-
683 dita sexcentesimo octogesimo tertio. quo tempore nōnulli poetæ Cordubenses Romæ vixerunt crassum, vt Cicero scribit, sonantes non magis nationis culpa quam temporum vitio. iis Metellus multum & familiariter vtebatur, eosque fortassis ex Hispania decedens secum in vrbem deduxerat.

C. Iulius Cæsar venit in Hispaniam.

CAP. XVII.

ANNVM circiter ab Vrbe condita 685
sexcentesimum octogesimū quintum, Iulius Cæsar Quæstoris munere in Hispaniam venit Antistio Prætori socius. Plutarchus Tuberoni ait, viciata, vt putamus lectione pro Turpione, Antistiorum videlicet cognomento vsitato. Sic populi Romani mandato conuentus iure dicundo cum inuiseret, vt quid de rerum statu videretur, senatui referret, Gadeis delatus propter eius insulæ celebritatem, in Herculis templo ad visam Alexandri Macedonis statuam ingemuisse fertur: quod ea ætate, qua Alexander orbem terrarum armis subegisset, nullum rerum ab ipso gestarum monimentum extaret. Ea æmulatione incitatus & somnio in Vrbe erectus, quo matri stuprum offerre sibi videbatur, vnde vates orbis imperium atque Vrbis denunciabant, ad captandas nouas spes missione ante tempus impetrata in Vrbem fuit reuocatus. Cæsare digresso atque ab Vrbe condita anno sexcentesimo octogesimo nono, Gn. Cal- 689
phurnius Piso, qui cum extraordinaria potestate res gerebat in Hispania Citeriori, noctu à quibusdā equitibus Hispanis obtruncatus est, scelerum vindicta, an in Pompeii gratiam: qui opprimendi Pisonis omnes artes quærebat, eoq; auctore per speciem honoris erat in Hispaniam amandatus. Quadriennio exacto atque ab Vrbe condita anno sexcentesi-

mo nonagesimo tertio, M. Pupio Pisone, & M. Valerio Messala Coss. qui annus ante Christi Dei ortum salutarem octauus & sexagesimus præcise fuit, Cæsar rursus in Hispaniam Prætor venit, atque initio Herminiorum montium accolas Durio & Minio amnibus circumfluos, quoniam ex iis locis variæ prędonum manus Lusitaniæ & Bæticæ oram latrocinijs infestabant, locorum notitia & munitione confisæ, quia sponte detrectabant, malo compulit in loca plana domicilia transferre. Præterea iis finitimi exemplo seueritatis castigati Durio trãsmisso nouas sedes populariter petere cõstituentes, à Cæsare occupata fuga, victi prælio atque domiti sunt. Multæ Lusitanorum vrbes & oppida direpta, multæ ex deditione venerunt in potestatem. Herminij quoniam ab imperio deficiebant, denuo bello petiti, victique acie atque ex fuga in vicinam littoris insulam compulsi sunt: ex earum fortasse numero quæ Baionæ obiectæ ab ea vrbe vulgo nomẽ habent, antiquis Albianum & Lancia, cõmuni nomine Cinciæ erant, quod hodie etiam nomen retinẽt. Ad eorum hominũ stirpẽ delendam missus est à Cæsare Dux cum copiarum parte, cuius nomen non proditur, factum Dion tradit, in eos milites in terram expositos, ipso Duce propter maris æstum excensione prohibito, Herminij facto impetu facile vniuersos trucidarunt. in quo discrimine P. Sceuæ virtus enituit, qui amisso clypeo, multisque vulneribus debilitatus, natatu ad classem euasit. Cæser eius ignominiæ vindicandæ studio maiori classe comparata, ipsemet in insulam transmisit; breuique hostes & minori virtute & commeatus inopia laborantes afflixit atque peremit. Inde in Calæciæ littore Brigantinus portus (Corugnam hodie vocant) pari celeritate est occupatus deditione ciuium, nauium magnitudinem, immensum inflata carbasa, malorumque proceritatem cum admiratione formidantium ab insolenti spectaculo. nam modicis ipsi lembis vti soliti erant carina ex leui materia compacta, reliquo corpore ex viminibus contexto coriisque stipato: ne videlicet aqua peruij essent. Cæsare Prætore prouincia optimis institutis temperata est ac nominatim Gaditanis eæ leges datę atq; sancitæ quas ipsi petiissent, denique modus versuris impositus. vnde debitori tertia fructuum pars cederet vitæ sustentandæ subsidium, reliqua creditor perciperet, quæ vsuris annumeratis de capite detraheret. His rebus perfectis Romam rediit ad comitia neq; expectato successore, & triumphi honore, qui sponte à senatu deferebatur, repudiato, spe videlicet & studio consulatus obtinendi siue quia peruulgatus is honor erat minori in pretio. Equinum pullum ex prouincia deduxit pedum vnguibus in plures diductis partes, vnde aruspices orbis etiam imperium portẽdi pronunciabant. viuo solus ipse visus est cum nullum alium dorso admitteret: mortuo statua Romæ ad Veneris posita eius iussu ex recepta vanitate.

Initium belli ciuilis in Hispania.

CAP. XVIII.

CVM Cæsar Gallia magna ex parte domita aduersus Vocótios & Tharusates (hos coniectura est fuisse incolas vrbis Tursæ in prouincia Auscitana, Aquitaniæ parte Hispaniæ Citeriori vicina) Crassum misisset: ab iis gentibus Hispani finitimi aduocati magna multitudine Pyrenæi iuga superarunt. Orosius quinquaginta millia Cãtabros affirmat iuisse in Galliam: & constat eorum potissimũ virtute bellum fuisse gestum, Ducibus ex eo numero creatis qui ex Sertorij disciplina Romanæ militiæ artes edocti magnum in re militari vsum habebant. successus aduersus fuit. ex Hispanorum numero

mero triginta octo millia cecidisse ferun-
tur. Strabo auctor est Crassum mari in
Cassiterides insulas delatum Cronio
promontorio obiectas, insulanos pacis
artibus & tranquillitati deditos, nulla
difficultate sub imperium misisse. Exce-
699 pit anno ab Vrbe condita sexcentesimo
nonagesimo nono, proconsulatus Q. Cę-
cilij, qui biennium Hispaniam guberna-
uit, & ad Cluniam vbi Romanorum cō-
uentus iure dicundo erat, & cuius vrbis
ruinæ hodie extant non procul Vxama
propeque Corugnam, à Vaccæis insigni
prælio superatus magnam iniecit solici-
tudinem senatui populoque Romano,
prorsus vt Gn. Pompeio cui gratia & au-
ctoritas magna erat in prouincia & mul-
tæ prouincialium clientelæ, superiori
tempore adiunctæ, res Hispaniæ in quin-
quennium commendarent anno ab Vr-
701 be condita septingentesimo primo. Cæ-
terum Iuliæ nuptiis, quæ Cæsaris filia e-
rat delinitus totusque vxorius factus in
Hispaniā profectus ipse non est: tres tā-
tum Legatos prouinciæ præfecit Petre-
ium, Afranium, & M. Varronem. Afranius
Citeriorem Hispaniam tribus legioni-
bus obtinere iussus est. Varro eum Hispa-
niæ Vlterioris tractum qui Marianis mō-
tibus & Ana flumine continetur. Pe-
treio reliqua Bætica & Lusitania atque
Vectones cum duabus legionibus com-
mendata. Quibus præsidiis quasi fræno
prouincialium ferocia cohibita Hispanię
quidem res, aut tranquillæ aut modicæ
lacessitæ fuerunt. Ex Italia autem noui
atque exitialis belli occasio nata: cuius
flamma Hispanos etiam peruasit. Defū-
cta Iulia, quo vno vinculo Cæsaris & Pō-
peij voluntates astrictæ fuerant, noua si-
multas exorta totum imperium Roma-
num diuisis inter vtrunque studiis traxit
in partes. Regnandi inexhausta auiditas,
& incommunicabilis natura potestatis
fatalis mali extitit causa. dum Cæsar ne-
minem præferri patitur, Pompeius exæ-
quari aliquem auctoritate detrectat. E-
nimuero Cæsar Gallia domita, atque
Britannia terrarum vltima semel & iterū
tentata, æquum postulare videbatur, vt
legis venia concessa absenti daretur pete-
re consulatum. Id graue senatui Romano
visum est arma tenentem, vnde gradus
fieret ad reipublicæ libertatem opprimē-
dam, summum & maximū ambire ma-
gistratum. & erant plerique senatores in-
fecti partibus & in Pompeij fauorem in-
clinabant. Itaque ad illud extremum atq;
vltimum senatus consultum decursum
est, quo nisi rebus desperatis discessum
esse nunquam antea constabat. Darent
operam Consules Prætores, Tribuni
plebis, quique Consules essent ad vrbem,
ne quid respublica detrimenti caperet.
Eo cognito senatusconsulto quo haud
dubium bellum continebatur, nisi Cæsar
qui decennium Galliam tenuerat, ad
certam diem copias dimisisset. Rubico-
ne fluuio vbi prouincia terminabatur, cū
exercitu traducto Romam festinare con-
stituit. rapidus formidabilisque Pompeius
hostis voluntate perspecta & Consules
Claudius Marcellus, & Cornelius Len-
tulus nondum copiis ad resistendum cō-
paratis ex vrbe diffugiunt anno ab Vrbe
condita septingentesimo quinto. Brun- 705
dusium in extremo Italiæ angulo sitam
elapsi, inde in Macedoniam transmittūt.
quoniam de Italia & Occidente despe-
rarent. Orientis viribus publicam liberta-
tem tuerentur. Bibulius tamen Rufus à
Pompeio, in Hispaniam legatus eius ver-
bis Afranio, Petreio, atque Varroni im-
perauit, vt collatis in vnum viribus su-
premoque conatu Cæsarem prouinciæ
delegatæ aditu prohiberent. Itaque Var-
roni Vlterioris Hispaniæ cura commen-
data Afranius & Petreius additis ad præ-
sidiarias copias ex Celtiberia & Canta-
bria octoginta Cetratorum cohortibus,
Ilerdam belli sedem deligunt castris posi-
tis citra Sicoris ripam. Ilerda enim in col-

le ard so sita est, obiecto ad Septentrionem tumulo vnde tormentis petatur ad munitionis nonnullam iniuriam. Orientale latus Sicori alluitur, qui fluuius paulo inferius Cingæ confusus non magno interuallo in Iberum euoluitur. Cæsar Pompeio ex Italia pulso atq; rebus vrbanis ex sententia compositis Hispania petens, dum ad Massiliam, quæ portas clauserat, moram trahit, cum tribus legionibus Fabium præmittit in Hispaniam. Is Pompeianorum præsidio superato Pyrenæi angustias transgressus atque Ilerdam delatus in hostium conspectu castra posuit Sicori transmisso. Lucanus ex licentia poetica flumen inter vtraque castra interiectum fuisse ait. subsecutæ sunt aliæ legiones & auxilia: sex millia pedites, equites tria millia & par numerus euocatorum ex Gallia nominatim. Nam fama prodierat Pompeium per Africam in Hispaniam festinare, venturumque primo quoque tempore, quod omnino facere debuit, sicque rerum periti suspicabátur, vt nobilissima prouincia retenta reliquũ bellum maiori robore melioriq; spe administraret.

Pompeiani à Cæsare in Hispania victi.

CAP. XIX.

CÆSAR Massilia relicta, tandem in Hispaniam delatus, cum Ilerdám in castra peruenit, bellum cum Pompeianis varia fortuna gestum est: leuia sæpe prælia fuerunt meliora ferentibus Cæsarianis. deinde pluuiarum copia atq; niue veris tẽpore in montibus liquata, Sicoris vehementer auctus duos pontes, quibus Cæsariani supra Ilerdam factis pabulatũ frumentatumq; prodire consueuerant, deiecit, Cinga ex altera parte non minorem aquarum molem trahente. sic locorum angustiis cohibitis Cæsarianis, magna rerum commutatio facta est magnaque annonæ inopia in castris esse cœperat. Quibus rebus Pompeianorum litteris, rumore, famaque, vt fit, magnificentius Romam atq; in alias prouincias perlatis, quasi hoste profligato magnæ gratulationes factæ, multique dubiæ eatenus atq; suspensæ ex fortuna fidei ad Pópeium tanquam re diiudicata profecti sunt: ne videlicet postremi ad eius partes minori gratia accederent? Verum hæc omnis Pompeianorum lætitia atque spes male fundata breui luxuriauit vanaque euasit. Cæsaris diligentia viginti duobus supra Ilerdam millibus, Sicori ponte cõstrato commeatus inuectus in castra affatim, & noua auxilia quæ ad Cæsarem denuo veniebant ex Gallia periculo propter interiectum fluuium liberata. multæ præterea Hispaniæ Citerioris vrbes Cæsari sese adiunxerunt: Calagurris cognomento Nasica, Osca, Tarraco, Ausetani, Lacetani, Ilurgauonenses. Quibus rebus & quoniam Sicori in plures riues diducto, ne tanto circuitu pontem petere esset necesse, Pompeiani metuebant, ne à Cæsaris equitatu, qua parte copiarum ipsi inferiores erant, commeatus facultas intercluderetur, fugæ consilium captant. Vrbano ponte Sicorim transmittentes, aliquanto circuitu ad Octogesam, quod hodie oppidum Mequinensa esse creditur, viginti ab Ilerda millibus Ibero superato in interiora Celtiberiæ penetrare certi, Cæsaris celeritate atque diligentia præoccupatis montium angustijs, qua omnino illis transeundum erat, ad deditionis necessitatem sine sanguine deducti sunt. Cæsar omni ratione in detrectádæ pugnæ consilio perstitit, ne quod futurum prouidebat tanto vtrinque effuso Romanorũ sanguine imperij vires suasq; ipsius debilitaret. Deditum militem sine mulcta conseruauit, vltro etiam missione tam exercitæ & diuturnæ militiæ concessa, (& eas legiones cõstabat in pacata prouincia contra ipsum comparatas) insuper si quid amisissent rerum suarum, quod penes ipsius milites esset, pretio de suo persolu-

persoluto pristinis dominis reddi mandauit. Sed vt est prona hominum in deterius persuasio, non defuere qui crederent proditam pecunia Hispaniam: prorsus vt Afranio qui continuo ad Pompeium nauigauit, ad Pharsaliam Cato Faonius obiiceret: ecquid pugnare recusaret contra mercatorē, qui pretio ab ipso prouincias esset mercatus? Varro quē in Vlteriori Hispania relictū fuisse est demonstratū, initio amicitia cum Cæsare simulata mediū se gesserat: deinde Cæsaris angustiis ad Ilerdā nunciatis persona detracta hostilia palam moliri, bellum cōparare, copias cōscribere, triremes Gadibus & Hispali ædificare. Ad eas res perficiendas pecunia grauissime imperata, ipsum etiā Herculis Gaditanū templum, quod sanctitatis opinione celeberrimū erat, thesauris expilauit. Verū Petreio & Afranio ad Ilerdā superatis ipsaq; Cæsaris celeritate præoccupatus, militumq; magna ex parte defectione ad Hispalim desertus necessario deditionē fecit: saluteq; concessa naues, pecuniā, frumentū, in victoris tradidit potestatē. Qui cōuentu prius omniū ciuitatum Cordubæ habito, & reipublicæ statu fūdato, spolia inde mota thesauriq; in Gaditanū templū referri curauit. Gaditanis omnib. pro eximia volūtate, qua impositū à Varrone præsidiū vltro depulerant, ciuitatē dedit. Q. Cassium Lōginū cum quatuor legionib. in Hispania Vlteriore reliquit. Erat is eo anno Tribunus plebis, & rerum Hispaniæ magnum vsum habebat, quoniā Gn. Pompeio Procōsule Quæstor in ea prouincia fuerat. Rebus sic ordinatis Cęsar mari quidem Tarraconē, terra autē inde in Galliam profectus. Romam appulsus Lepidū à quo Prætore Dictator erat dictus, in Citeriorē Hispaniam cum potestate amandauit annoq;
706 sequēti qui fuit ab V.C. septingētesimus sextus, Pompeium prius prælio Pharsalico vicit, deinde in Ægypto eo cæso Regem Ptolemæum interfectorē illato bello superauit. Inde Romā reuersus transmisit in Africam aduersus multos è nobilitate Romana, qui post victū Pompeiū eô ad Iubam confugerant Regem Mauritaniæ. Victi omnes insigni prælio. Præpui duces Cato, Scipio, Iuba Rex, Petreius sibi consciuere mortem, ne in victoris manus venirent. Afranium & Petreij filium Petreiū aliosq; captos peremit. Sic Africæ motibus pacatis Romam rediit.

Longini res gesta in Hispania.

CAP. XX.

INTEREA nouis bellis mota Vlterior Hispania Longini auaritia atque immanitate: quam olim ob caussam Pompeio res gerente prouincialium coniuratione salutis periculū adierat vulnere inflicto. verum à Cæsare iussus in Africam traiicere aduersus Iubam Regē, qui Pompeij partes sequebatur, huius expeditionis prætextu tum imperādis tributis, tum plerisq; facultate manendi in Hispania pretio vendita magnam pecuniam compilauit. fœdum latrociniū peculatumq;. Delectum per se grauē Lōginus auaritia Luxuq; onerabat. Senes dimittebat pretio, florenti forma ad stuprū retinebat. Ea re multorū animis exacerbatis in eius salutē coniuratio facta L. Recilio & Annio Scapula eius cōiurationis principib. Minutis Silo specie libelli supplicis offerēdi primus vulnus inflixit, cæteri ad terrā deiectum nouis vulneribus deformarunt. Verum militari præsidio accurrente Silo quidem captus est Lōginus à seruis in lectum deductus, cū vulnera leuia essent, mortē euasit. De Silone q̄stiones tormētis habitæ: multiq; cōiurationis socii eius indicio periere; quosdam fuga seruauit, aut captos pecuniæ vis maxima supplicio eripuit. Auaritia in Longini animo cæteros affectus, etsi deprauatissimi erant, superabat. Interim à Cæsare allatis litteris victum esse Pompeiū renunciatum: & nihilominus postquā cōualuisset prætextu expeditionis Africanę copiis ad fretū Gaditanū missis, ad classē inuisēdā Hispalim profe-

profectus audit, magnam terrestris exercitus partem defecisse Ihorio Italicensi Duce creato. Is quoniam continuo Cordubam petiturus credebatur, M. Marcellus Quæstor ad continendas in officio ciuium voluntates potiori auctoritate erat, belli administrandi præcipuam curam suscepit. Longinus cum omnia infesta videret, & castris in cõspectu hostium citra Bætim ad Cordubam positis suorũ virtute & voluntate diffideret, Vliam cõcessit oppidum loci natura munitum. Nam in colle arduo positum est, & hodie Montis maioris nomen habere putatur vigesimo ab vrbe Corduba lapide. Ad eius collis radices castris positis, hostium superuentu, cum certamen detrectaret, perpetuo aggere & fossa circumuallatus est. Aduocarat Longinus Bogudem Regem ex Mauritania, atq; ex Citeriori Hispania M. Lepidum, vt quam primum rebus inclinatis opem ferrent: si Cęsaris auctoritatem in prouincia saluam cuperẽt. Bogud prior accurrit, & Hispanorum qui Longino fauebant, delectu auctus aliquoties cum Marcello pugna commissa præliorum euentu vario, non potuit tamen obsidionem dissipare. Lepido aduenienti cuncta sine difficultate cesserunt, Marcello controuersiæ arbitrium ad eum deferente. Longino idem facere detrectanti, conscientia scelerum an Lepidi gratiam præoccupatam à Marcello arbitranti, discedendi quo vellet facultas est data. Itaque Marcellus & Lepidus Cordubam profecti sunt. Longinus Trebonij successoris aduentu renunciato ad Malacam classe conscensa aduersis tempestatibus non procul Iberi ostijs cum vniuersa pecunia, quam scelere & rapina pararat, facto naufragio perijt. Consequenti anno qui fuit ab Vrbe condita
708 septingentesimus octauus, Lepido quidem triumphus concessus, ob Hispaniæ videlicet motus inter Longinum & Marcellum pacatos: Marcellus autem defectionis culpã exilij pœna luit, haud diuturni venia à Cæsare facile impetrata. diuersusque ab eo M. Marcello pro quo conseruato Cæsari gratiæ à Cicerone eleganti imprimis oratione sunt actæ. Quemadmodũ non idem superiori Longinus est, quem subiecta alteri è lapideis tauris Guisandi inscriptio continet his verbis: Longinus Prisco Cæsonio fieri curauit.

Bellum aduersus filios Pompeij inchoatum in Hispania.

CAP. XXI.

ERAT Hispania diuisa studijs inter Cæsarem & Pompeium: & pleræque vrbes ad Scipionem in Africam, cuius post interfectum Pompeium præcipua inter Pompeianos auctoritas erat, missis legatis postularunt se vt in fidem tutelamque reciperet. Missus ex Africa Gn. Pompeius è filiis Pompeij natu maior Balearibus ex itinere occupatis atq; Ebuso, in ea Insula affecta valetudine aliquandiu moram traxit. Interea Annius Scapula, nimirum is qui contra Longinum cõspirauit & Q. Aponius Aulo Trebonio Proconsule tota prouincia pulso vsq; ad Pompeij aduentum Pompeianas partes sustentarunt. nec multo post non modo Gn. Pompeius è morbo recreatus sed etiam bello Africano Cæsaris virtute profligato, Sex. Pompeius Gneij frater, Actiꝰ Varus, & Labienus cum Pompeiani exercitus & classis reliquiis venerunt in Hispaniam. Cneius tota ꝓuincia obita multas vrbes, qua vi qua voluntate sub ditionem misit. atq; in his Cordubam in potestatem redegit: vbi Sexto fratre relicto Vliam obsedit Q. Pedio & Q. Fabio Maximo Cæsaris legatis certamen detrectantibus, sustẽtantibusq; vsq; ad Cæsaris aduẽtum. Nam is quatuor triumphos dum agit in vrbem atq; reipublicæ perturbatæ statum componit, venire distulit vsq; ad sequentis anni initium, qui fuit ab Vrbe

condita

709 condita septingentesimus nonus: cum Roma profectus discessus moram celeritate compensare studens septimodecimo die Saguntum & post decẽ alios dies Obulcum peruenit (hoc hodie oppidum Porcuna vocatur propter Cordubam & Giennium situm). Interea ad fretum Gaditanum à Didio classi pro Cæsare præfecto & Varo Pompeianorũ partium prælium nauale commissum. Exæquato vtrinq; damno & pari periculo, Varus in Carteiæ portum se intulit portus faucibus obiecto ferreæ catenæ claustro, id signum perculsi fuit, & aliquanto maioris acceptę cladis. Cordubẽses veteri studio, & nouo periculo prouocati clam per legatos necessitatem excusantes, noctu vrbem capi posse docent Pompeianorum vigilijs deceptis. Vlia etiã missi legati obsidionis angustias & moræ periculum nisi succurreretur declarant. Cęsare ancipiti cura distracto, Vliam quidem L. Iunius Paciecus cum sex cohortibus missis turbidæ noctis beneficio & Pompeij mandatis simulatis per medios hostes in oppidum penetrauit oppidanis cum spe defensionis animus etiã accessit. Hunc quidam suspicantur eum Iunium esse, cuius opera forti & fideli Cæsar in Gallia vsus ad Ambiorigem legatum non semel de pace misit. Cæsar ergo iussis Pedio & Fabio Legatis ad certam diem sibi cum copijs præsto esse, ad Cordubam castra ponit, tanta ex ea re Sexti formidine, vt Gneium ab Vliæ obsidione, quæ ferme in potestatem venerat, per litteras & nuncios reuocaret. Verum Gneio, tametsi prope castra locarat, in detrectandi certaminis consilio durante Cæsar morbo tentatus atq; grauatus, Corduba noctu per occultam tesseram profectione denunciata, Attegnam versus castra mouet. Comitiali morbo, cui fuit obnoxius, Cæsarem primum Cordubæ tentatum Plutarchus auctor est: & in ea vrbe constat platanum seuisse. antiquorum litteris celebratam. vtrunq; fortassis superiori tempore quo res gesserat in Hispania. Attegua sextodecimo ab vrbe Corduba lapide sita erat, quo nunc loco ruinæ tantum extant Tebæ veteris nomine. In id oppidum Pompeiani frumentum, pecuniam, & bellicum instrumẽtum magna ex parte contulerant: quo Cæsar confidebat aut oppugnando defendendoq;, Pompeianos ad pugnam elicere, aut capto multũ virium & auctoritatis hosti detrahere. Gneius iisdem rationibus Cæsaris itinere explorato & detrectandæ tamẽ totius pugnæ certus ad Castra Posthumiana & Attubim (hęc hodie oppida Castrum fluminis, & Spegium sunt) copiis promotis se tenere locorum munitione confisus: deinde trans flumen Salsum Atteguæ vicinum (hodie Guadaxox vocatur) castra ponere. Sed cum leuibus præliis fortuna tentata incommodum esset acceptũ, desperata oppidi defensione; Cordubã quidem ipse repetiit: ex oppido autem missi sunt ad Cæsarem de deditione facienda legati vano conatu, quod pacis leges afferrent quas à victoribus dici, accipi à victis æquius fore Cæsar prædicabat. Exacerbatis responso militibus in eos, qui ad Cæsaris fœdus erant propensi sæuitum est. In quo Numatij Flacci Præfecti factũ prætereundum non est propter eius nefariam ac singularem crudelitatẽ. Omnes eius oppidi ciues Cęsari studentes peremptos è muris pręcipitauit, fœminas etiam citatis nominib. virorum, qui in Cæsaris castris erãt. præterea in ipsarum brachiis liberos trucidauit, infantes alios in oculis parentum humo tegi, aut pilis excipi iussit, auditu intolerabis, quam feræ truculentior rabies. Nihil ea sæuitia profectũ. Ad vndecimum Kalend. Martij Attegua venit in potestatem ab oppidanis deditione facta ad Cæsaris voluntatem oppidanos conseruatos, atque Numatii immanitatem vindicatam, etsi historiæ sileant verisimile est. Attubi deinde incẽsa,

atque multis eo tractu oppidis aut vi aut voluntate subiugatis, Mundam Cæsaris castra promota. Erat vrbs Pompeianorũ partium in edito colle viginti millibus Malaca dissita, modico præterfluente amne, quẽ lata planicies excipit amœnitate & vbertate præcipua, olim nobilis ciuitas, nunc exiguum oppidum antiquũ retinet nomen. Ad eam vrbem supremo vtrinque conatu pugnatum est. Cæsar suorum numero & virtute potior erat, Gneius loci natura confisus atque loco superiori, in vicino colle castris collocatis. Explicantur vtrinq; acies: nec maiori mole vnquam concursum est nec magis ambiguo marte. sinistra vtrinq, cornua superata in fugamq; conuersa. prælium varium, anceps, atrox fuit, multum effũditur sanguinis, sternitur cadaueribus cãpus. Cæsaris, virtus in eo discrimine enituit. Ex equo desiliens, pedibus & arrepto militari clypeo inter primos pugnans multis à fuga suamet manu retentis, prælium locis omnibus restituit: & victoria parta est. Triginta millia pedites è Pompeianis ceciderunt, equites tria millia: in his Varus & Labienus. tredecim legionũ aquilæ captæ. è Cæsarianis mille milites, & in his promptissimus quisq; desiderati sunt. quingenti vulnerati. victoriæ præcipua laus penes B. gudem Regem stetit, (nam is & Bochius Afri Reges Cæsaris partes adiuuabant) Pópeianorũ castris, quæ modico præsidio tenebãtur, in ipso prælij ardore occupatis. quo cũ se Labienus raptim proripuisset, cæteri fugã interpretantes abiecta victoriæ spe hosti terga dederunt. Pugnatũ est septimo die Martij, quo die Romæ Bacchanalia celebrabant. & harum rerum curiosi notabant, eodem ante annos quatuor die à Pompeio Italia deserta in Græciam fuisse traiectum. Cum Cæsar de hoc prælio loqueretur, sæpe se pro gloria, ea die pro vita pugnasse dictitabat.

Cæsar Romam reuertitur.

CAP. XXII.

GNEIVS postquam ad Mundam male pugnatum erat, vulnere in humero accepto Carteiam fuga euasit eorum tamen ciuium voluntate diffisus & cedendi in Citeriorem Hispaniam consilio, vbi magnę clientelæ erant & multorum propensæ voluntates, classem conscendit, quam ad omnes casus paratam habebat: verum ex iactatione maris vulnere recrudescente quarto post die in littus descendens cum lectica gestatus latebras captaret, fugientis vestigia insequentibus mari quidem Didio, terra autem Cæsonio Cæsaris iussu, intra specum vbi se condiderat comprehensus obtruncatusque est. Florus pugnasse affirmat & prope Lauronam cecidisse, quod hodie oppidum Lyra siue Laurigi esse creditur. Eius naues à Didio partim captæ partim incensæ. Sextus frater ad nuncium aduersi prælij, de Cordubæ defensione sine exercitu desperans, & iis locis nihil tutum fore ratus, cunctis eo propensis humani ingenij vitio quo fortunam videbant inclinasse, procul in Citeriorem Hispaniã abiit. Scapula ex prelio Cordubam rediens voluntariam mortem sibi consciuit seruorũ ferro post funereas epulas quibus se solito liberius inuitauit. Cæsar Q. Fabio ad Mundæ obsidionem relicto cũ parte exercitus, Corduba per vim expugnata in aduersæ factionis ciues grassatus viginti duo millia peremit. Mox eius vrbis statu composito pridie Idus Aprilis, cum Hispalim peteret, Gneij caput allatum est, tantis rebus admiranda celeritate intra breue tempus peractis atque confectis. & est bello ciuili facto magis quam consulto opus, nihilque festinatio, ne salutarius. Pari felicitate Hispalis venit in potestatem, & Pompeianis deinde tumultuantib. rursus ad officium reuoca-

ta, ad quartum Idus Auguſti vt in vetuſtis kalendariis Romanis annotatur. Hiſpalis exemplo, tum alia eo tractu oppida deditionem fecerunt, tum Alta vrbs: olim quidem octo millibus Cæſariano diſſita ad Lethim fluuium erat, nunc autē vaſtus locus antiquam tantum appellationem retinet. Q. Fabius Munda aliquot menſium obſidione feſſa atque expugnata Vrſaonem, hodie Oſſunam, præterea redegit in poteſtatem, vi an voluntate incertum monimentis vetuſtatis vitiatis. Omnino Cæſar Hiſpaniæ vniuerſæ motibus compreſſis & reipublicæ ſtatu compoſito, ſimul nouis tributis imperatis atque mulctis publice & priuatim indictis, honoribusque & magiſtratibus venalibus ingētem pecuniā corraſit, ac ne à templo quidem Herculis Gaditano, cui ſuperiori tēpore pepercerat, manus abſtinuit, dona auro & argento grauia auferēs minori cura religionis inter proſpera. His reb. patratis euoluta æſtate atq; præcipiti autumno ex Hiſpania diſcedens Romā Octobrimenſe peruenit, rebus in Hiſpania præfecit: in Vlteriore quidem Aſiniū Pollionem eum, cuius filij Salonini ortū Virgilius Sibyllæ carmine celebrauit: in Citeriori autem M. Lepidum, adiuncta præterea Narbonenſi Gallia. Quo ex tēpore quidam coniectura potius quam certa ratione ſuſpicantur Cordubæ, coloniæ Patriæ nomen & honorem acceſſiſſe. Conſtat tamen Auguſti imperio, vt monetæ indicant, eam appellationē habuiſſe. Sane multis oppidis & vrbibus, tota Hiſpania in victoris aſſentationem effuſa, noua nomina facta Attubi claritatis Iuliæ, Eboræ in Luſitania libertatis Iuliæ, Calagurris cognomento Naſſica Iuliæ appellationem accepit. Sexi ex hoc tempore Firmium Iulium nuncupatum; Illiturgis forum Iulium. Emporitani demum veteri deſſidio Græcorum & Hiſpanorum ſublato in Romanos mores, linguam & iura conceſſere coloniæ nomine & honore aucti. Extant huius belli monimenta pluribus in Hiſpania locis & Elboræ in Carpetanis muri parte exaduerſum D. Petri hæc inciſa ſunt verba. Gn. Pompeio Magni Pom. F. nam cætera vetuſtate corrupta ſunt.

Cæſare occiſo noui motus in Hiſpania.

CAP. XXIII.

CÆSAR in ſenatu tribus & viginti vulneribus à coniuratis in eius necem, Romæ confoſſus eſt Martij Idibus ſequentis anni, qui fuit ab Vrbe condita ſeptingenteſimus decimus vnde Octa- 710
uiani Auguſti ſucceſſoris, imperij annos quidam numerant, pleriq; proximo anno faciunt cum decimo Kalen. Octobris in C. Vibij Panſæ locum auctore Dione Conſul eſt ſubrogatus ætatis lege ſoluta. In Hiſpania Pollio, qui latrociniis ſublatis montiū Marianorū, vbi præcipua licētia graſſabantur, itinera aperuerat, ſtudio renaſcētis in republica libertatis, in Cordubenſi conuentu profeſſus ſe in ſenatus poteſtate futurum, aliquam feſſis rebus lucē polliceri viſus eſt. ni Sex. Pompeius temporū perturbatione ad occaſionem factionis inſtaurandæ vſus, ſe è latebris proripuiſſet, vbi ſe eatenus inter Lacetanos continuerat. Itaque eius gentis delectu habito, & nouis indies auxiliis firmior, cum legione vna Carthaginem delatus in eo tractu Vergim (hæc hodie Vera aut Vergia eſſe creditur) cum expugnaſſet, magna rerum & animorum commutatio facta eſt Pompeianorum factione reſurgente, & maiores colligente vires, quæ paulo ante extincta eſſe videbatur. Nam pari felicitate Bætica omnis acceſſit Pollione inſigni prælio ſuperato. Magno ad victoriam adiumento, vt parui ſæpe caſus magnarum rerum momen-

momentum afferunt, Pollionis paludamentum fuit, forte in ipso conflictu cadens an proiectum latendi studio. eo enim à militibus perspecto, qui integri Pompeianorum impetum sustinebant, Ducem sublatum putantibus animi conciderunt. Eos motus & prouinciæ ad Pōpeium propensas voluntates Lepidi aduentus compescuit sanauitque, Sexto persuaso vti pecunia, quam in Hispania pararat, comportata, ad paternam amplitudinem & hæreditatem libertatis beneficio concessam Hispania deserta in Vrbem festinaret. Et erant res non minus in Italia turbatæ, M. Antonio, qui anno superiori consulatum tenuerat, opprimēte libertatem. cui Romanus senatus exitiali consilio Octauianum obiecerat Iuliæ nepotem, quæ Cæsaris soror erat. Is Pompeiorum bello posteriori auunculū in Hispaniam secutus, prima militiæ rudimenta in ea prouincia posuerat vix decem & octo natus annos. & bello profligato Athenas concesserat excolendi ingenij litteris & humanitate cupidus. Vnde Cæsaris morte nunciata in Vrbem reuocatus, multorum studiis ob Cæsaris memoriam adiutus M. Antonium, qui ad Mutinam D. Brutum Consulem designatum obsidione premebat, collatis signis superauit: atque Galliam ex fuga petere compulit. Ibi M. Lepido conciliato & per eum Octauiano in fœdus attracto Triumuiratus constitutus est imperij nempe prouinciis trifariam diuisis. Lepido Gallia Narbonensis & Hispania omnis concessa. Antonio reliqua Gallia. Italiam, Africam, Siciliam atque Sardiniam Octauianus obtinuit. nam Orientis prouincias Cassius & Brutus præcipui Cæsaris interfectores occuparant. excepit carnificina plerisque ciuibus & Senatoribus Romanis proscriptis. in hoc numero Cicero sexaginta tres natus annos Popilii Tribuni militum ferro occubuit, quem ipse in iudicio defenderat de parricidio postulatum.

Eræ ratio.

CAP. XXIIII.

OPPRESSA rursus ad hunc modū Romæ Vrbis libertate, post confectum Octauiani diligentia bellum Perusinum, noua prouinciarū inter Triumuiros partitio facta est, anno ab Vrbe condita septingentesimo quartodecimo: 714
Hispaniaque omnis in Octauiani ius ditionemque concessit, Gn. Domitio Caluino & C. Asinio Pollione Coss. Quo ex anno Hispani cœperunt annorū numerum & computationem inchoare, eam quam Eram Domini, aut Eram Cæsaris dicere consueuerunt, tum in historia, actionum formulis, atque priscis conuentuum ecclesiasticorum actis: tum priuatim in sermone familiari. Adiunguntur nonunquam anni à Christi ortu salutari, octo & triginta annorum à priori computandi ratione interuallo discrepantes pauciorésque. Ita annus Christi primus Eræ Cæsaris nonus & trigesimus fuit. Nā quod Ioannes Margaritus Gerundensis Antistes sex & viginti annis tantum ante Christi ortum Eram Cæsaris auspicatur, in eo quid secutus fuerit facilius est cōiicere, quam certa aliqua ratione pronunciare, cum aliorum omnium opinio resistat. & forte Ægyptiorum computationē de qua mox sermo recurret, cum Hispanica confudit similitudine falsus, quoniā ea etiam gens ab Augusti imperio annos numerare cœpit. Huius supputationis & caussam & nomē declarare promptū non est, in tanta sententiarum & iudiciorum hac de re varietate. Auctores numero & auctoritate potiores, & doctrinæ opinione clari, atq; in hoc numero Dion, hoc ipso anno affirmant post bellum Perusinum L. Antonio deuicto M. Antonij fratre, nouam prouinciarum partitionem inter Triumuiros factam: & oppressa penitus atq; conuulsa Romanæ reipublicæ liber-

libertate, vti paulo ante dictum est, Hispaniæ imperium M. Lepido collega cõcedente, cui in priori partitione obuenerat, Octauio Cæsari cessisse, Lepido Africam. Vnde quod Antiochenos secutos fuisse memoriæ proditum est, idemque Ægyptios sublata post vndecim annos Cleopatra vsurpasse, vt ab Augusti imperio annorum numerum & rationẽ inchoarent: idem sibi faciendum esse iudicauit Hispania, pro ingenio mortaliũ noui Principis obsequio delinita & in assentationem effusa. Hæc de Hispanicæ computationis initio. De Eræ voce pauca. Eræ Lucillio & Ciceroni ea capita rationarij sunt, vnde dati & accepti vniuersa summa conflatur. inde traducta vox est ad librorum capita, & legum numerũ designandum. quod in Isidori libris & Gotthicis legibus non vno loco factitatum obseruamus. Ab hoc initio extensa amplius eius vocis significatione, summã quanque, rationem temporis, atq; adeo promiscui tempus quodcunque numerumque, Eræ nomine designare, atque intelligere cœperunt homines præsertim Hispani, tum Latino sermone, tum maxime lingua vulgari, quæ ex Romana proculdubio nominis argumento, atque ex vocum affinitate certissima coniectura manauit. Hildericus etiã Gallus æqualis Isidoro, Eras dierũ dixit, ꝓ numeris dierũ. & inter astrologos Eras nonnulli vocarũt tempora seu fundamenta illa & positionem astrorum (vnde rationes temporum deriuantur) ad quæ cœlestium corporũ motus reuocantur diriguntúrque. Errant ergo quicunque ex Isidori testimonio atque auctoritate, qui cæteros in errorẽ induxit, Eram putarunt ab ære dictam: quod eo anno, vnde tota hæc supputatio inchoatur, Cæsar Augustus primum tota Romana ditione tributum imperasset cunctis mortalibus relatis in ærarios. nã neque scribendæ eius vocis ratio cum ea notatione consentit, neque eo anno, vnde Eram Cæsaris inchoamus, nouum vectigal imperatum prouinciis inuenimus. Sane hæc supputandi ratio, anno salutis millesimo trecentesimo octogesimo tertio Segobiæ, vbi conuentus Principum habiti sunt Ioanne eius nominis primo Castellæ Rege, antiquata est, atque ad Christi ortum reuocata. quod paulo ante fecerant Valentini, Lusitani non multo post imitati sunt, exemplo aliarum prouinciarum. vti Iustiniani Imperatoris ætate Dionysius Abbas Romanus sublatis aliis supputandi rationibus excogitasse primus, atq; inuexisse in rempublicam Christianam memoratur. Prorsus Domitij Caluini & Asinij Pollionis Consulatu Cornelius Balbus Gaditanus Consul suffectus est. quod ante eam diem cõstabat nulli externo homini contigisse, vt Romæ consulatum obtineret. Erat Cornelius Balbus alterius Cornelij Balbi propinquus, quem Cn. Pompeius Sertorij bello peracto in Vrbem secum ex Hispania deduxerat. Præterea Domitius Caluinus post quinquennium, annoque ante Christi ortum tertio & trigesimo, gesta Hispania ex proconsulatu de victis Ceretanis ad Pyrenæi montis radices, vbi nũc Cerdania sita est, Romæ triumphauit. Rebus mox inter Triumuiros turbatis, nouis motib. Hispania est implicata. Etenim post Iulij Cæsaris necem renascente Romanæ reip. libertate Sex. Pompeius in patriam postliminio redux Romanæ classi præfectus, denuo à Triumuiris oppressa republica Siciliam occupat. vnde Octauij & Lepidi armis cum depulsus esset eius insulę possessione atq; adeo totius Africæ Lepido ad Messanã à suis deserto atque in ordinem redacto Octauius auctus, tot prouinciis occupatis quasi in victoriæ præmium Antonij collegæ, qui Orientis prouincias obtinebat, et spoliorum partem deberi sibi putabat, animum exulcerauit. Ab his initiis re ad bellum deducta, & Antonio ad A-

ctium superato, Octauius solus rerum potitus est, anno ante Christum natum vigesimo octauo. & qui à patre Octauius ab auunculo Cæsar dictus erat, à senatu Augustus est salutatus, pace restituta, quasi de cælo lapsus, & supra homines visus. Id nomen Sex. Pacuuius Tribunus plebis consecrauit, hoc est, viuenti diuinos honores decreuit, more ex Hispania translato, vt Dion auctor est. Huius belli ciuilis progressu Bogud Mauritaniæ Rex ex Africa transmisit in Hispaniam, M. Antonij videlicet partes sectatus. vnde non minori accepto quam illato detrimento repulsus est. Nec multo post, octauo nimirum Augusti consulatu, atque anno ante Christũ natũ vigesimo quinto, viam publicam Corduba Astigim ipsumque Oceani littus lapidibus constratam esse indicio est columna ex marmore subuiridi, quæ hodie Cordubæ in cœnobio Franciscanorum visitur, Augusti nomine inciso, & milliarium centum viginti vnius numero expresso, ex quanto spatio Corduba distat à mari, his verbis.

IMP. CÆSAR. DIVI
F. AVGVSTVS. COS.
VIII. TRIB. POTEST.
XXI. PONT. MAX. A.
BAETE. ET. IANO.
AVGVSTO. AD:
OCEANVM.
CXXI.

CONSTANTIÆ.
ÆTERNITATI.
QVE. AVGVST.

Hoc Iani templum, vbi nunc est Corduba, fuisse creditur, pacis fundatæ æternũ monimentum ab Augusto constitutum. Verum hæ coniecturæ sunt. Exceperunt Cantabrorum, Astuum, atq; Vacceorũ motus Statilij Tauri diligentia & virtute compositi, fortassis legatus is erat C. Norbani, quem de Hispania per hæc tẽpora triumphasse constat. Vnde Cantabrici belli initium sumunt, qui ex Orosij auctoritate toto quinquennio durasse aiunt. Omnino forma antiqua Hispaniæ gubernandæ commutata per hæc tempora, in locum Prætorum & Proconsulum Legati consulares missi sunt exemplo aliarum prouinciarum. argumento sunt veteres lapides in quibus consularis vox expressa cernitur. Ad hæc diuisis inter senatum & Augustum eius voluntate imperij prouinciis, Bætica tantum in Hispania senatui cessit: vnde Vlterior Hispania deinceps duos magistratus habuit, in Bætica vnum, alterum in Lusitania. Hispani pace imperio reddita, tum multis Romanorum coloniis tota Hispania constitutis, in mores & linguam Romanam veteribus paulatim antiquatis abierunt, auctore Strabone. Quãuis pleri q; displicebat vetusti moris & linguæ noua & externa mutatio.

Bellum Cantabricum.

CAP. XXV.

REBVS ad hunc modum stantibus, quiescebat Hispania bellis fessa, viris, opibus, & fama florens: cum nouum bellum opinione maius, diuturnum, atque atrox, exortũ est, initio à Cantabris facto, gente eatenus non plane à Romanis domita sub imperiumque missa propter animorum ferociam iis hominibus innatam præ cæteris Hispaniæ nationibus: & quoniam locis asperis, & inaccessis motibus habitant, laborum sunt patientissimi, procul à cultu atque humanitate reliquæ Hispaniæ. Cantabris Autrigones ad Ortum, ad Occasum Lungones finitimos Ptolemæus quidẽ facit: ad Septentriones Oceano Cantabrico, ad Meridiem Iberi fontibus terminat angustis finibus,

finib⁹, neq; Pyrenæi mõtis iuga attingétes. præcipua oppida Iuliobriga, Vellicaque. Ab aliis appellatione, vt fit, inerrãte extensaq; Cãtabriæ, vicinos populos ad fines Aquitaniæ Pyrenæo monte terminatæ, eo nomine comprehensos, haud leuia argumenta sunt, vti alio loco est demõstratum. & bello Cantabrico locorũ & oppidorũ nomina, ad quæ id bellum gestũ est, extra angustos illos fines fuisse Cãtabros extensos satis declarant, vti locis competentibus est indicandũ. Agresti homines ingenio erãt, morib. sine more, pecuniæ nullo vsu. aurum atq; argẽtum propitius an infensus Deus negauerit dubitatur. Mulierib. iuxta ac viris robur est corporis. capitum integumenta in varias species conformata: neque iis absimilia quibus fœminæ in Cantabria vtuntur nostra ætate. Agros ipsæ exercere: à partu viris ministrare consueuerunt, earum vice decumbentibus: quem morem ad nostram ætatem in Brasilia retineri fama fert, & multorum testimonia confirmãt. Choreas pedibus, & digitorum sonitu, crotalisq; plaudere, virgines elocare dote ab sponso data, veneno parato vim allatam morte euadere, cõstanti homines ingenio, & aduersus mala peruicaci. cuius rei magna documenta huius belli tẽpore extiterunt. Ergo ij Asturibus & Calæcis ad arma excitis. finitimos Vaccæorum agros, qui in Romani imperij fide erant, illato bello vastantes, magnam non tantum prouincialibus formidinem incusserunt, sed & ipsi Augusto curam, ne ab iis initiis maiori mole bellum existeret, quam vt facile restingui posset. Ita Illyrico & Pannonia, vbi motus erant, neglectis, veniendum sibi in Hispaniam indicauit: Iani templi valuis reclusis, quæ paulo ante fuerant obseratæ, tertio nimirum ex quo tempore Romana Vrbis fundamenta iacta erant. semel enim Numæ regno, iterum peracto primo bello Punico, id templum clausum fuerat: demum M. Antonio ad Actium superato nauali prælio: nam toties Romanorum arma quieuerant. Augusti aduentu nouis delectibus numerosus exercitus conflatus est. Romanorum castra ad Segisamam posita: quod hodie oppidum Beisama esse creditur in Guipuscoa, præter Azpeitiam & Tolosam. Copiis trifariam diuisis vno tempore totus ille tractus militibus occupatus est, haud latissimus spatiis. Cantabri diffisi viribus, aduersus eam tempestatem locis pręruptis se tenere: in quæ fortunas, vxores, & filios contulerant: inde eruptione pugnare: neque totius certaminis facere hosti potestatem. bellum ducebatur, & opinione diuturnius futurum erat. Augustus moræ tædio, & ex locorum asperitate, aerisque intemperie, atræ bilis morbo tentatus, Tarraconem rediit, belli gerendi cura Legatis demandata. C. Antistius, & P. Firmius Calæcos impugnandos sibi sumpserunt: P. Carisius Astures, haud minori ferocia quam Cantabri, neque moribus multum discrepantibus, Imperij summa ad M. Agrippam redibat. præcipua tum apud Imperatorem gratia, & eiusdem postmodum generum, Iulia vxore Augusti filia. Is rei frumentariæ inopiam, qua propter locorum sterilitatem anguste vtebantur, nauibus ex mari Britannico, & Armorico contractis, subleuandam curauit. Simul ea classe Cantabriam à mari obsedit, ne fugæ facultas miseris esset, comparandive aliunde commeatus. His Cantabri circumuenti malis, & suprema annonæ angustia laborantes, prælij fortunam tentare ausi ad Vellicam (quæ Victoria Vellica esse quibusdam creditur, sed regionum interualla arguunt) primo impetu cæsi, disiectique Romanorum virtute sunt. vt quibus temere collectis, non castra, non Ducem agnoscentibus, neque in victoria decus esset, neque in fuga flagitium: sibi

quisque Dux adhortatorque erat, & magis desperatione animorum, quam vincendi spe percellebantur. Ab Oceani littore Hirmius mons (Latini Vinnium dicunt) in sublime erigitur arduo ascensu, Segisamæ proximus, tantaque altitudine, vt è fastigio in Cantabriæ atq; Galliæ littora despectus sit. Eius montis vicinitas & asperitas multis eo confugientibus saluti fuit. Sed Romani tamen conscendere non sperantes, veritique cum locorum iniquitate, & desperato hominum genere vna pugnare, præsidiis atque operibus circumuallarunt: eoque calamitosam gentem redegerunt, vt cum illi omnem seruiendi conditionem recusarent malis ferociores facti, & hi turpe ducerét ab inermi hominum genere ludibrio haberi populi Romani maiestatem, plerosque fames consumpserit: quidam etiam sibi ipsis attulerunt manus, turpi vita mortem potiorem existimantes. Aracillum (quod oppidum infra Beisamam est, & Arrexil hodie vocatur) post longam obsidionem à Romanis expugnatum, excisumque est. Dum hæc in Cantabria geruntur, Antistius & Firmius Calæcos bello vexabant, & Meduliæ montis fastigio obsesso, vbi se magno numero hostes tenebant, circumducta fossa quindecim millium spatio, victoriæ salutisque spe omni sublata, non minori quam Cantabri obstinatione, alij ferro, alij ex tilia potione temperata (quę arbor venenata est) sibi mortem cósciuere. Meduliam montem, non nemo Menduriam nostra ætate esse ait, in Cantabria nobilem præruptumque: si credi par est, Calæcos propriis finibus relictis, in alienis cum Romanis conseruisse manus. Orosius certe Medulium montem, ad queẽ Calæci confugerunt, Minio flumini imminere ait. Astures haud meliori fortuna bellum administrabant, quod Carisij ductu gerebatur: castris enim ij positis ad Asturam amnem, vnde regioni nomen, cum diuisis trifariam copiis Romanos securos opprimere cogitarent, à Tregecini, sociis ac confœderatis prodito consilio, inopinantes ipsi oppressi à Carisio sunt. Fuga qui potuerunt euadere, Lanciam iis locis sitam vrbem, vbi nunc Ouetum cernitur, se receperunt, quoniam armis non successerat, mœnium munitione bellum defendere cogitantes. diu obsidio tenuit. nostros desperatio agebat præcipites, acre in periculo telum. Romanis turpe videbatur, nisi agresti hominum genere profligato cessare. Victa tamen diuturnis malis gentis constantia, vrbe dedita, leges & magistratus accepere, exemplo Cantabrorum atque Calæcorum in formam prouinciæ ea regione redacta. Et Augustus bello confecto in Cantabriam rediens, multitudinem cóseruatam, ne locorum asperitate confisi imperata deinceps facere recusarent, ex præruptis locis deductam, in planicie domicilia collocare mandauit. Obsidum certus numerus imperatus, multique sub corona venditi, quorum maior noxa erat, animus præfractior. His rebus Romæ renunciatis, supplicationes habitæ ad omnia puluinaria, triumphusq; Augusto decretus est, ob domitam penitus Hispaniam, multo quam antea clariori, anno centesimo nonagesimo octauo, ex quo primum Gn. Cæpione Caluo Consule Romanorum arma in Hispaniam sunt illata: quantum tempus nulla subigenda Romani imperij prouincia cósumptum fuisse cóstabat. Triumphi quidem quamuis vltro delatum honorem Augustus repudiauit; ludi tamen in castris commissi M. Marcelli, & Tiberij Neronis, qui bello Cantabrico Tribunus militum fuerat ductu. Romæ Iani templú quarto clausum est, quasi pacata penitus Hispania, diuturni imperio tranquillitatem, rebus suis securitatem Augusto Imperator polliceretur. Emeritæ militiæ milites in Vectonibus extre-

extremaque Lusitania collocati, colonia constituta Augustæ Emeritæ nomine, præterfluente Ana flumine in paucis nobilissimo. Quæ ciuitas priscis temporibus frequentia, amplitudine, copiis, auctoritate, tum ciuili, tum sacra cum præcipuis Hispaniæ vrbibus de principatu certabat, Lusitaniæ caput: vnde & Magnæ Emeritæ nomen tulit. Rasis Arabs effusis ingenii copiis, multa ac pene incredibilia de eius vrbis magnificentia, elegantiaque prædicat, à Mauris euersam affirmans, quo tempore imperio subdiderunt Hispaniam. Eius coloniæ deducendæ constituendæque curam Carisio demandatam, indicio est moneta, altera ex parte Augusti, altera Carisij atque Emeritæ nominibus expressis. Et passim reperiuntur monetæ P. Carisii nomine in Hispania. Dion perpetuo T. Carisium vocat, fortassis librariorum incuria, voce deprauata. Ea Augusti aduentus, ac confecti belli monimenta fuerunt. Accessere alia ad Iberi ripam, quo loco Salduba oppidum olim situm erat, colonia Cæsaraugusta fundata est. Præterea Pax Augusta in extrema Lusitania, quam hodie vrbem corrupta voce Badaioz vulgus nuncupat, ad fines Portugaliæ Episcopi sede & sua vetustate nobilem. Bracaræ ex hoc tempore Augustæ nomen est additum. Augustobriga in Celtiberis condita, vbi nunc pagus est Murus nomine, Agredæ proximus ad quartum lapidem. tum altera eodem nomine, non procul templo Guadalupeo: quibus in locis Pedrosus pagus cernitur antiquitatis vestigia non obscura retinens. Aræ demum Sextianæ, Melæ, Plinii & Ptolemæi litteris celebratæ atque in honorem Augusti in Asturibus constitutæ in peninsula piramidum forma, cochlea ab imo ad summum pertinente quibusdam creditæ sunt, huius belli monimenta fuisse (vestigia earum, ad oppidum Gegionem ab Oueto viginti millibus passuum extare affirmant) coniectura neq; contemnenda prorsus, neque prorsus constanti cum alii Aras Sextianas à Sexto Apuleio excitatas malint: eo quem per hosce annos de Hispania triumphasse tabulæ Capitolinæ docent. Augusto Tarracone moram trahente, tum octauus & nonus cõsulatus est datus, tum legati Indorum, atque Scytharum venerant, de pace interpellatum, quem de fama notum venerari, atque amare cœperant, quæ maxima gloria fuit. Ex ea vrbe Romam profectus quinto anno ex quo id bellum cœptum erat, præsidii caussa ex cohorte Calagurritana milites Hispanos, quos fidissimos erat expertus, secum deduxit. Eius discessu Cantabri & Astures inquietum hominum genus, nondumque superioribus malis fracti denuo rebellandi consilio inter se communicato, bellum instaurarunt, non minori quam antea conatu. Vana est sine viribus audacia. L. Æmilii, & P. Carisii virtute primum, deinde C. Furnii dexteritate, magna eorum parte consumpta, cæteri domiti sunt. Seruitutis odio, & Romanorum crudelitatem plerique veriti, sibi mortem consciuerunt, tanta animorum rabie, vt matres ne in hostium potestatem capti venirent, filios peremerint: puer quidam patris iussu, eum, matremque, ac fratres captiuos vinculisque adstrictos, ferro necauerit. Læti alii cum in manus hostium venissent, cantantesque crucem subirent, gloriosum existimantes pro libertate vitam finire: & quoniam domicilia transferre & leges mutare compellebantur, maior mortis dulcedo quam vitæ. pars etiam victorum iussu in seruitutem abstracti, ex composito heris occisis, montiumque iugis occupatis latronum in morẽ finitimos populos ad belli societatem excitare non desistebant. Ad hos motus M. Agrippa Augusti gener, è Gallia, vbi res gerebat, in Hispaniam necessario euocatus, non semel cum obsti-

nato hominum genere aduersa prælij fortuna conflixit. Legionem penes quam accepti detrimenti maior culpa erat, integram ignominia notauit Augustæ nomine, quo vocabatur, detracto. Eo supplicio cæteris cautioribus, victor tandem eos motus penitus pacauit. Cæsi omnes qui arma gestare poterant. reliquæ multitudini in planiciem domicilia transferre iussæ, arma etiam detracta sunt. Sic rebellandi denuo sublata facultate, ægre, sed quieuere tandem. Pro his rebus oblatum à senatu triumphi honorem, Augusti soceri exemplo repudiauit: & Romam reuersus in campi Martij porticu Hispaniæ regiones describendas curauit, Bęticæ mēsuris haud satis ad veritatem directis. auctor est Plinius. Hæc in Hispania. Romæ Cornelius Balbus Gaditanus, is quem Consulem fuisse diximus, de Garamantibus triumphauit, primus externi sanguinis eum honorem adeptus, priuatorum postremus. nam republica ad vnius potestatem reuocata, Imperatores tantum, aut Imperatorum propinqui, Romæ cōsequenti tempore de victis gentibus triumpharunt. & triumphorum apparatus ab sano initio in insaniā vix magnis imperijs tolerabilem venerat. Cæteris eius honoris vicaria triumphalia ornamēta concessa: trabea, laurea, sella curulis, eburneus baculus. Sunt qui post hoc tempus nouos Cantabrorum motus extitisse confirment, legatosque ad veniam impetrādam, factumque excusandum Romam missos, per Italiæ vrbes dissipatos reditus in patriam spe sublata, sibi ad vnum attulisse manus. In tam rudibus ingeniis, tantaq; ferocia, nonnulli Hispani extiterunt, humanitatis studiis clari, atque præstantes. C. Iulius Higinus Augusti libertus, & Portius Latro magnam laudem ex artis oratoriæ professione consecutus, Romæ clari habiti sunt: patriumque Hispaniæ solum eruditionis nomine illustrarunt. Tum L. Annæus Seneca Rhetor qui controuersias scripsit Cordubæ natus. Huius ex vxore Elbia filij tres: L. Annæus Seneca qui Philosophus, Iunius Gallio, qui & Annæus Nouatus, Annæus Mella Lucani pater. Volumina quæ Higini nomine circumferuntur, plerique ad Higinum alterum natione Alexandrinum ablegant: resistit Suetonius, eundem hominem à quibusdam Alexandrinum ab aliis Hispanum credi confirmans, quos ipse sequitur, & Augusti bibliothecæ curam habuisse demandatam ait, libertum Iulium Modestum in studiis, atq; doctrina vestigia patroni secutum Ouidium poetam in primis familiarem.

Libri Tertij finis.

HISTO-

HISTORIÆ DE REBVS HISPANIÆ.

LIBER QVARTVS.

Christi Dei ortus.

CAPVT I.

AD FELICISSIMA tempora ventum est: quibus Dei filius, vti erat necesse iuxta vaticinia Prophetarum, se hominibus in carne monstrauit homo factus. & noua luce inuecta vagos atque errantes in viam salutis induxit, sublatam iustitiam restituit, morteque sua delictis humani generis procuratis, Deo patri æternum sanctumque templum fundauit cœlestis exemplum: quod appellatur Ecclesia. Huius templi cultores & patres pii sunt, quicunque toto orbe suscepta Christiana sacra syncera fide atque constanti conseruant. Eo cultu suscipiendo quoniam inter primas gentes Hispania numeratur, quid egerit perpessaque sit primis Ecclesiæ temporibus, commemorare suscepti officii ratio postulat. Nouamque nobilissimæ prouinciæ formam designare verbis informareque: atque ad Romanorum Imperatorum res gestas, quoniam penes illos nostrarum rerum potestas erat, piorum hominum conatus atque certamina idoneis locis adiungere conabimur, triumphos laureasque martyrum, qui pro religione sanguinem vitamque profuderunt felices & generosæ animæ. maiori tamen breuitate, ne vltra iusti voluminis modum crescat opus, attingere potius quam explicare est. Adesto de cælo alma lux, nostris conatibus faue: linguæ infantiam diuina sapientia meliori stylo mutato. tuorum laudibus vt par oratio contingat, benignus facito tuo numine, & parentis castissimæ atque integerrimæ Virginis precibus flexus. Natus est Christus Dei filius ad octauum Kalend. Ianuarii, anno ab Vrbe condita septingentesimo quinquagesimo se- 752
cundo, Augusti imperii anno quadragesimo secundo. Octauio Augusto XIII. & M. Plautio Siluano. Coss. Ex hoc annorum numero quidam annum detrahunt, biennium alii, ac ne Coss. nominibus designandis auctores omnes consentiũt. ne Augustini quidem ætate. Nos aliorum sententiis consideratis, quod maiori fide & auctoritate niti videbatur, id sumus secuti: lector ex suo iudicio, & ex aliorum libris quid probaturus sit, maiori diligentia statuet. Ergo hæc missa facimus. In Hispania quid deinde rerum gestum sit ignoratur. nisi quod præcipuum est, cunctis prouinciis sub vnius imperium

perium

perium reuocatis, opima pace quieuisse Hispanos bellis fessos: quæ nexa ex aliis alia aptaque tandiu viguerant. & pacis auctor æternæ, vt pacem aut inueniret, aut faceret, æquum erat. Pauca quidem Augusto & Tiberio Imperatoribus in Hispania contigerunt: nonnulla tamen ad continuandam magis narrationem idonea, quam ad memoriam præcipua. Vnus Dion absque vlla temporum designatione Corocotam ait prædonũ Ducẽ in Hispania (nam ex priori bellorum licentia multis latrociniis infesta erat, & variæ latronum manus tota prouincia vagabantur) cum vestigiis omnibus ad necem quæreretur, vltro ad Imperatorẽ venisse: eaque ex re non veniam modo impetrasse, sed & auri pondus cuicunq; ipsum peremisset præmium propositum. Obiit Augustus Nolæ, anno Christi 15 quintodecimo, quartodecimo kal. Septembris, septuaginta sex annos natus, diebus quinque & triginta minus, omniũ Imperatorum Romanorum primus: & si spectentur humana, felicissimus. vindicatis enim adoptiui patris interfectoribus, Sex. que Pompeio in Sicilia victo, ac M. Lepido collega in ordinem redacto, M. Antonium non multo post ad Actiũ superauit. Solus quatuor & quadraginta annos imperium tenuit. ob egregia bello paceque opera pater patriæ salutatus est. Vrbem quam lateritiam accepisset, marmoream se effecisse dictitabat. Successorem reliquit Germanico Cæsare & Germanici filiis pretermissis, qui meliori iure nitebantur, vxoris Liuiæ victus blanditiis Tiberium Neronem priuignum suũ. Hic rem Romanam viginti duobus annis, mensibus sex, & diebus aliquot inter bonum & malum alternante ingenio gessit: initio quidem compressa indole: promiscua vero deinde libidine, immani crudelitate & auaritiæ sordibus gloriã superiorem fœdauit. Vulgo Callipides dictus est, (quod animal cursitare quidẽ, neq; vltra cubiti mensurã procedere fama est) cum quotannis profectionẽ pararet, & vrbe non excedere, haberet præiudicatum. Hoc Imperatore ex Hispania ad Germanicum, qui in extrema Gallia res gerebat, & rerum necessariarum difficultate laborabat, arma equique missi cũ pecunia, quã ille repudiauit, cæteris rebus contentus gratias prouincialibus agens pro tam propẽsa in rempublicã voluntate. Accidit hoc altero imperij Tiberij anno. quo ex Citeriori Hispania legatis venia petentibus data est, tẽpli in memoriam Augusti Tarracone exædificandi. quo exemplo Vlterior Hispania aucta assentatione, quod Asianis concessum erat, Tiberij & Liuiæ matris nominibus, atq; ad eam diem factum non esse constabat, vt viuentibus templa ponerentur, per legatos postularũt. Verum Imperatore Asiæ concessam facultatem pertæso excusanteque, quod petebant denegatum. Modestiæ quæsita laus est. Cãtabriæ nouis motibus per idem tempus æstuanti, & finitimos direptionibus, & latrociniis fatiganti, Romani præsidiis tota prouincia dispositis, frænos iniecerunt. Præterea militum Romanorum, qui in his præsidiis erant vsu pristina feritate polita gẽs ad humanitatem reuocata ea est. Gn. Piso Hispaniæ paulo ante non magis gubernator, quam expilator, Germanico Antiochiæ ad Orontem veneno, vt creditũ est, sublato, iudicij metu Romæ sibi manus attulit, ex conscientia digna metuens an furentis populi inuidiam semper ad credendum deteriora proclinis non ferens. Vibius Seren⁹ Vlteriore Hispania ex proconsulatu gubernata à suomet filio, quod grauissimum videbatur, lege repetundarum accusatus, atque conuictus, Amorgam relegatus est, Ægæi maris insulam vnam ex Cycladibus. L. Piso Citerioris Hispaniæ Prætor, nouis atque grauissimis tributis imperatis, prouincialium animis exacerbatis, Ter-

mestino

mestino in agro ferro confossus est. tanti facinoris patrator Termestinus agricola equi indicio, quem defatigatum reliquerat, inuestigatus & comprehensus, nullis tormentis adigi potuit, vt socios proderet, cùm se coniurationis socios habuisse, non negaret. ne tamen doloris impotentia constantiam mentis egregiæ mutaret, die postero tormentis instauratis, inter carnificum manus elapsus, capite ad rupem illiso expirauit. tantùm in agresti pectore potuit secreti
26 amicitiæque fides. anno Christi vigesimo sexto id accidit in Hispania. Romæ sexto post anno Iunius Gallio Senecæ frater, eius qui Philosophus est dictus, Tiberij iussu in exilium missus est, non alia grauiori de caussa, quàm quòd eo inconsulto retulisset ad Senatum prætorianos emeritos videri cohonestandos sublimiori loco in theatro ludis spectandis. Sext. Marius & ipse natione Hispanus, homo copiosus adeo vt vicinas ædes domino apud se retento intra biduum diruerit, atque succedente facti pœnitentia instaurarit, stupri Romæ, quasi filiæ quam habebat eximia oris venustate vitium attulisset, reus postulatus, atque iudicio conuictus, è rupe Tarpeia præceps datus est, filia etiam perempta. fama tenuit diuitias illi exitio fuisse, ex multorum exemplo fide probabili: & quoniam in eas continuò Imperator inuolauit, ætatis inclinatione præceps in auaritiam peiorque. Cæde Christi à Iudæis Tiberio Imperatore iniquissime patrata, religio infixa animis neq; vindicata opportune agebat scilicet præcipitem. Vita sanctissime peracta, atque vt Deum decuit, ad octauum Kal. Apri-
34 lis ætatis anno trigesimo quarto in crucem actus est. Eum innocentiæ, doctrinæ, mirabilium operum & beneficiorum ab hominibus fructum tulit. Sceleris immanitatem saxa tacito doloris sensu in partes distracta, concussa terra, Sol ipse collectis contractisque radijs testata sunt. Nec mora vti ipse prædixerat, & vti necesse erat, die tertia pat. facto sepulcro, in quod fuerat illatus, perterritique terræmotu custodibus, integer ac viuus egressus est. Miraculum omnibus seculis inauditum, nouitatis argumentum præclarum. Christi reditum ad vitam, ante postremum imperij Tiberij annum Phœnix visa, vti Dion & Plinius testantur, orbi significasse à quibusdam certe credita est.

Caius & Claudius Imperatores.

CAP. II.

Tiberivs defunctus est septimodecimo Kal. Aprilis, ætatis anno septuagesimo octauo, qui annus ab ortu
38 Christi trigesimus octauus fuit, Gn. Acerronio Proculo, C. Pontio Nigro Cósulibus. Caius Germanici filius à calceis militaribus cognomento Caligula infamiatus, tantum per totam vitam & foedo viuere exitum nobilis perexquisita scelera nefarias que libidines, annos tres, menses decem, dies octo, imperium tenuit, à Chærea cohortis prætoriæ Tribuno ferro peremptus est. Æmilius Regulus Cordubensis pari animo fortuna non eadem, tantum facinus aggressus coniuratione detecta perierat, Caligulæ imperio Agrippa (Herodes à Luca in Actis Apostolorum vocatur) è vinculis eductus, in quæ fuerat Tiberij iussu coniectus, quòd inter pocula visus esset Caligulæ imperium optare, ad regnum Ituræ erectus est, Philippi patrui recens defuncti Tetrarchia regio nomine mutata. Alter patruus Herodes Galilææ Tetrarcha, qui Ioannem interfecit, & Hierosolymæ affuit, quo tempore Christus in crucem est actus, dum Agrippæ nouum honorem inuidet, Romamque ea de caussa contendit: de proditione

per litteras ab æmulo accusatus Lugdunum in Galliam relegatus est, vt pleriq; arbitrantur Iosephi testimonio nixi in Antiquitatum libris, cùm alio loco Imperatoris acerbitatem aufugisse confirmet, atq; in Hispania exilij comite Herodiade vitam turpissimam pari exitu terminasse. Omnino Caio sublato Claudius eius patruus è latebris, in quas se metu mortis condiderat, ad imperium
42 extractus est, eius seculi anno quadragesimo secundo, senatu nequicquam ad spem recuperandæ libertatis erecto. Agrippa Rex, qui Romam venerat, multum cõtulisse fertur nouo imperio confirmando. vnde maiori ditione auctus est. Noui Imperatoris tãta socordia fuit cum vitijs alijs coniuncta, vt Messalina vxor in eius ferme oculis Silio cuidam homini principi publice nupserit. Ea vix tandem sublata, Agrippinam fratris Germanici & Agrippinæ filiam Augusti proneptim, vxorem duxit, lege lata vt id cũctis liceret: contrà quã veteri iure more certe Romano cautum obseruatumque erat, ne fratrũ filiæ nuberent patruis. Senecam prius in Corsicã relegauit, deinde Romã vltrò aduocauit, vt Domitij priuigni tũ vndecim annos nati pueritiam litteris & honestate formaret: quem Britannico filio ad imperij successionẽ præferre habebat præiudicatũ pessimo consilio vxorius factus. annis ferme quatuordecim imperium tenuit. quo tempore in Hispania nati, Pomponius Mela, patria Mellaria, & Turanius Gracula, eruditionis nomine Romæ floruerũt. atque horum æqualis L. Moderatus Columella Gaditanus patria: cuius de re rustica cõmentaria extant. Cornelius præterea & Clodius Turinus oratores, de quibus Seneca meminit in Declamationibus. tum Porcius Latro, de quo paulò ante mentio facta est, in hoc genere admirandus: quem orationis initio vehementius conturbari solitum esse, quàm aut ætas, aut vsus postularet, Quintilianus est auctor. Eusebius ex febri quartana obijsse ait. Extat eius in L. Catilinã declamatio. Sextilius Hena Cordubẽsis his omnib. paulò lenior Romæ vixit, inæqualitate orationis crassum aliquid sonantis nobilior, quàm condendis versibus clarus. Drusillanus Rotũdus Claudij Imperatoris libertus per hæc tempora Citeriorem Hispaniam gubernauit, dispensatoris nomine, Bæticam Vmbonius Silio. Simul Christianæ religionis fundamenta ponebantur. Iacobus Zebedæi filius cognomento Maior, Iudæa atque Samaria obitis in Hispaniam venit, auctore Isidoro. nouaque in ea prouincia Euangelij luce propagata, Cæsaraugustæ Virginis Matris nomine eius monitu templum constructum est, vt persuasio hominum ab antiquo per manus ducta cõfirmat: nobis receptas opiniones mouere non erat animus, sed ex Hispania tamen Hierosolymam reuersus, quam ob caussam incertum, in ea vrbe ab Herode Agrippa regnum Iudæorum recèns à Claudio acceptum grato initio cupiente auspicari, interfectus est, anno salutis quadragesimo secundo, o- 42
ctauo Kalendas Aprilis, quando per eos dies Iudæi Azyma celebrarunt, vti ex cyclo Hebraico perspicitur, idq; tempus à Luca Iacobi cædi designatur. Hieronymus quoq; die secundo Paschatis occisum ait. Corpus à discipulis sublatũ, nauiq; impositum, ad Iriam Flauiam in extrema Calæcia, (ei oppido hodie Padrono nomen est) constitit, ad octauũ Kal. Augusti. Vnde quo anno incertum, sed tertio tamen Decembris die Cõpostellam migrauit. secũdi & tertij diei memoria anniuersaria celebritate tota præsertim Hispania colitur. nam mẽse Martio, quo tẽpore occisus est, ieiunij Christiani squalore situq; occupatis omnib. luctum lætitia mutare non est Patribus visum. Annum circiter octingentesimum,

quum,

mum, Rege Alfonso, qui dictus est Castus, sacrum corpus diu obliuione obrutum, cœlesti indicio est inuentum, cultumq; templo dicato, vti eo loco explicatur. Aucta religio est, cùm paulò post Ramiro Regi ad Clauigium de innumera barbarorum multitudine victoriam concessit, & Christianos grauissimo tributo liberauit, ex quo centum lectissimas virgines quotannis Mauris tradere soliti erant. Vnde cœptum est sub conflictum in bellis nomen eius, patrociniumque implorare: & voti rea Hispania facta est ex singulis iugeris pendĕdi modium frumenti quotannis D. Iacobi tĕplo Compostellano. Morem hunc sæpe alternantem Romani Pontifices, sæpe etiam restituerũt datis diplomatis. Paucos se discipulos D. Iacobo adiunxisse, quo tempore fuit in Hispania, fama est. qui plurimos nouem numerant, Petrum Eboræ in Lusitania Episcopum, pro quo nonnulli Thesiphontem substituunt Præsulẽ Bergitanum, quæ vrbs nõ procul Almeria sita erat: Cæciliũ Illiberritanũ: Eufrasium Illiturgitanum: Secundum Abulensem: Indaletium Vrcitanum, Verga oppidũ esse creditur in Vasconum confinib. Torquatum Accitanum, id est, Guadixensem: Helichium Carthesanũ non procul Astarica: Athanasium demũ, & Theodorum, sacri sepulcri (sic fama fert) custodes. quorũ ibi sepulcra dextra, læuaq; mõstrantur. Sunt qui hos omnes Roma à Petro & Paulo Apostolis amãdatos in Hispaniã putant, gratia Euangelij promulgãdi. Prorsus, qui historiam ante quingentos ferme annos scripsit Pelagius Ouetensis Episcopus, Iacobi discipulos facit Calocerũ, Basiliũ, Pium, Grisogonum, Theodorum, Athanasium, & Maximum. Nos, quoniam rerũ antiquitas certam scriptioni derogat fidem, neq; quid certi de Iacobi Apostoli discipulis afferri potest, liberũ lectori iudicium de tota hac re relinquamus.

Domitius Nero.

CAP. III.

CLAVDIVS Imperator veneno sublatus est, salutis anno quinqua- 55
gesimo quinto. Cædis minister Halotus spado explorare Principis epulas gustu solitus, aut Agrippina vxor malis artibus ambitiosa imperium Domitio Neroni filio suo parans, ipsi imprimis exitiale. Tenuit is imperium quatuordecim annis. quinquennio sub initia Princeps optimus iudicio etiam Traiani Imperatoris habitus est, in omnia deinde vitiorum genera velut fera è cauea emissa maior factus degenerauit. Crudelitati cætera vitia concedebant: prorsus vt matrem, cui stuprum prius obtulerat, amitam, vxores duas, & Senecam magistrum occiderit: tum Lucanum poetam ex Mela Senecę fratre natum alios quos nominibus sigillatim designare molestiũ esset. Fœdam carnificinam. exquisitam turpitudinẽ audi. Flãmeo nuptiali sumpto, iuueni publicè nupsit. spadonem ipse duxit, quem in fœminam arte exsecandũ curarat. Histrionem sæpe egit in theatro. Vrbem Romam per ludum incendit: eius inuidiæ declinandæ cupiditate primus Romanorum Imperatorũ, vndecimo imperij anno Christianos, quasi Vrbem ipsi incendissent, modis omnib. vexauit. Imperij diuitias profundere solitus, quẽ vnum pecuniæ fructũ esse dicebat, in alienas fortunas auidissime inuolabat, diuersissimis vitijs, ac cõtrarijs prodigus de publico, priuatim auarus. Neronis imperio tum Apollonius Tyaneus magicis artibus clarus, cùm omnes prouincias lustraret, in Hispaniam venit: tum Paulus Apostolus Romæ è vinculis liberatus, vt ipse se in votis habere ad Romanos scripsit, & magnorum virorum auctoritate confirmatur, Rufum Cyrenæi Simonis filium Alexandri fratrem, Dertusanis Episcopum reliquisse

quisse fertur. Sergium autem Paulum, eum quem in Cypro insula Christo pepererat, ecclesiæ Narbonensi præfecisse Beda, Vsuardusque testantur. Sunt qui Hierotheum cognomento Diuinū Dionysij Areopagitæ magistrum scribant, ex Hispania vbi ortus erat, & vbi rempublicam moderabatur, rebus gerendis præfectus idoneusque, à Paulo Apostolo deductum peregrinationis comitem. quam opinionem refellunt alij, Athenis natum confirmantes magnorum virorum auctoritate. Nam Petrum ipsum in Hispaniam venisse, vt Metaphrastes est auctor, à sanioribus repudiatur. Misit tamen Saturninum in Galliam primū Tolosanis Episcopum. à Saturnini successore Honorato natione Cātabro Firminus patre Firmo natus, Euangelij præco vt esset, in interiorem Galliam amandatus Andegauis primùm, deinde Bellouaci, ac demum Ambianis Euangelium annunciauit. vbi quoniam primus Episcopus eius vrbis habitus est, & pro pietate sanguinem profudit, eius memoria colitur templo dicato. Firmini pueritiam Honestus Saturnini presbyter eius iussu, cum in Hispaniam penetrasset, & Pompelone, vbi Firminus est ortus, veram pietatem docuisset, litteris & honestate informauit. verum hæc aliquanto post. Citeriorem Hispaniam Ser. Sulpitius Galba octo annos gubernarat, cum in affecta atque præcipiti senectute, nam septuagesimum annum ætatis superabat imperium contra Domitium Neronem hac occasione occupauit. Iulius Vindex Galliæ Narbonensis moderator Neronis immanitatem pertæsus, literis sæpe Galbam, in quo auctoritas inerat, prouocauit ad capessendum imperium. Quod ille facere recusauit; Vindex palàm à Domitij auctoritate defecit. Eius defectione Galba prouocatus Carthagine noua in conuentu procerum, quos ex tota Hispania conuocādos curarat, caussas exposuit, ob quas sibi licere, ac verò necessarium fore iudicaret, contra Neronem arma sumere. Immane orbis atq; imperij prodigium, qua meliori hostia quàm suomet sanguine procuratum iri? Afflictæ atque iacenti communi parenti ferrent opem priusquam omnes prouinciæ communi incendio flagrarent. Nobilitatem Romanam propemodum extinctam vnius hominis (si hominem dicere fas est, & non belluam potius immanem) sæuitia & crudelitate multis familijs absumptis. Earum exemplum in singulorum capita recidere posse. Innocentiam & morum probitatem nulli præsidio esse. non ratione agi, sed vim, & libidinem dominari. Si proprio periculo non mouerentur, saltem respicerēt filios, pro quorum salute sæpe vel ipsæ belluæ quodam naturæ sensu in gladios flammasque incurrerent. Et aderat ad augendum dolorem infans, quem nullo ætatis respectu Domitius in Baleares relegarat. Hāc orationem omnium qui aderāt clamor excepit, Galbam Augustum salutātium. Ille ab innata modestia imperio recusato, Ducem se populi Romani senatusq; Legatum contra Neronem fore professus est. Multum contulit ad eius conatus confirmandos Otho Syluius Lusitaniæ moderator. Coniunctis is viribus, atque eius consilio probato argentum, aurumque priuatum in stipendium militi libenter conflauit: dignus immortali laude si odio tyrānidis id studium suscepisset, & non potius priuatæ vindictæ cupiditate inductus. Incitabat ignominiæ dolor: nam vxore Poppæa Sabina Domitij amoribus occupata, quam interfecta etiam Octauia Claudij filia duxit, per speciem honoris fuerat in Lusitaniam extremam amandatus. Pro his rebus, & quoniam ingenij dexteritate valebat apud nouum Imperatorē proximum gratiæ locum secundum Iunium

Galbæ

Galbæ legatum obtinuit, maior populi fauore quod vltrò inopes subleuaret. Iunius fauores Principis vendere solitus prouincialium voluntates magna ex parte alienasset. Iulius quidem Vindex in Gallia, vbi prior rebellarat, acie victus sibi manus attulit. Virginius Rufus victor memorabili modestia non sibi imperium, sed patriæ asseruit. Quod exprimi olim moriens mandauit, hoc disticho in sepulchrum inciso.

Hic situs est Rufus, pulso qui vindice quōdam
Imperium asseruit non sibi sed patriæ.

Galba Vindicis exemplo casuq; tantum non desperatis reb. Cluniam se recepit, vrbis huius nomen in Plutarcho vitiatum esse, qui Coloniam pro Clunia posuit, antiquæ monetæ indicio sunt, quæ passim occurrunt in Hispania in ea vrbe percussæ, imperium ibi delatum Galbæ, imagine exprimentes. Nempe Neronis cæde nunciata recreatus est, susceptoque imperio palam in Italiam maturauit. Erectus enim senatus ad meliorem spem Iulij Vindicis in Gallia primùm, deinde Galbæ in Hispania defectionis fama, Neronem hostem iudicauit. Sic infensis ciuibus, & à suis desertus, in Phaontis liberti suburbano, quo latendi spe se contulerat, salute desperata sceleratas manus sibi attulit, secundo & trigesimo ætatis anno. Fama tenuit inter Christianos præsertim, ex vulnere conualuisse, Antichristumque olim futurum. In ipso sanè Cæsarum progenies à stirpe defecit tot annis in imperio continuata. Occisus est Consule Silio Italico, salutis anno sexagesimo nono. Silium plerique Hispanum faciunt. Crinitus Romæ natum ait, ex Hispania oriundum: à Giraldo vtrunque repudiatur: & in Pelignis patria Italica natum arbitratur: inde vero erroris occasio. Secundum bellum Punicum Heroico carmine scripsit senex, in Campaniæ secessu reipublicæ cura abdicata. Huic æqualis Seneca Tragicus quoto gradu Senecam Philosophum cognatione attigerit, clam est. fuisse propinquum ducta ex nomine coniectura plerisque persuasit. Vnius tragœdię Quintilianus meminit Senecę Philosophi nomine vulgatæ. Ad Galbam redeamus. Qui nuncio de Neronis casu continuò Romam abijt, legione ex Hispanorum delectu conflata: atque præsidio munitus, quod ex euocatorum cohorte cōstabat. Deduxit præterea ex Hispania Fabium Quintilianum patria Calagurritanum, artis oratoriæ professione clarissimum. Eius oratorias institutiones ante sexcētos annos amissas Pogius Florentinus Concilij Constantiensis tempore in quodam eius vrbis monasterio inuentas, luci publicoq; restituit, vti auctor quidā ait. Ipse Francisci Petrarchæ tempore eas institutiones extare inueniebam. Adiunctas operi declamationes Quintiliani nomine, stylus ipse alterius esse manifeste arguit. Ergo Galba Romæ septimo imperij mense Prætorianorum armis occubuit. alienatæ militum voluntates erant donatiui ingentis, vt animis conceperant, frustrata spe. Seueri mores malo fuerunt, quibus impar ea ætas erat, cùm diceret se militem legere, non emere. Militari inuidiæ atque alienationi faces subdidit Otho Syluius Pisonis inuidia, quem à sene Principe successorem designatum dolebat, quasi præmia sibi debita alter occupasset. Itaque lectica in castra vectus continuò Imperator salutatur. Potestas scelere quæsita stabilis non fuit. occisis Galba, Pisone, atque T. Iunio, rempublicam occupauit tenuitq; dies tantum quinque & nonaginta. Legiones Germanicæ Hispaniensis exercitus æmulatione incitatæ, licereque sibi iudicantes reipublicæ Imperatorem dare, A. Vitellium Augustum consalutarunt.

runt. Gallia in partes accessit locis vicina: Hispaniam nutantem Otho vt in officio retineret, Bæticæ præfecturæ primus Romanorum Imperatorum Mauritaniam Tingitanam contribuit. sic factum vt à conuentu Gaditano deinceps iura peteret, & in Gotthorum ditione ea Africæ pars esset, quo tempore Hispaniam tenuerunt. L. Albinus Mauritaniæ Præfectus Othonis partibus fauens, freto transmisso Hispaniæ occupandæ spei imminens, vnde venerat repulsus est, Cluuij Rufi virtute à Galba relicti cũ potestate in Hispania, & ad Vitelliũ iam mutatione temporum respiciẽtis. Otho tot malis vndique circumuentus, & ad Bebriacum Veronam inter & Cremonam situm vicum victis suis Brixelli oppido, vbi substiterat, sibi manus attulit, auersus à consilijs belli atrocis & lugubris victis iuxta ac victoribus, annos natus triginta octo. Vitellius suorum victoria cognita, ex Gallia, vbi se tenuerat, in Italiam maturauit: Vrbemque paludatus ingressus, circumfusis militum legionibus, quasi de victa patria triumphum ageret, multorum inuidiam commouit. His initijs progressus responderunt; ætatem actam turpissimè pergebat maioribus probris fœdare. Quæ res Orientis legionibus nouum Imperatorem creandi occasionem suppeditauit, consilio euentuque felicioribus.

Flauij Vespasiani, & filiorum imperium.

CAP. IV.

FLAVIÆ gentis auctor Fla. Vespasianus Claudio Imperatore Britannica expeditione defunctus: Vecta etiam insula, quæ Galliam inter & Britanniam iacet, cursu victoriarum maximo subiugata, & nuper ex secessu, in quem se condiderat temporum tædio, euocatus missusque in Syriam, penultimo Neronis anno aduersus Iudæos magna obstinatione tumultuantes, tota ferme prouincia subiugata Imperator est ab exercitu salutatus. multum contulit Mucianus Syriæ Præfectus auctor impulsorque imperij capessendi, eoque persuasis legionibus in eius verba sacramento adactis. Secundum Mucianum Tiberius Alexander Ægyptum, cui præerat, traduxit in partes. Antonius Primus ardentior omnib. in Italiam è Pannonia & Illyrico ductis copijs Vespasiani imperium cõfirmauit, insigni de hostib. victoria parta. Ergo Vitellianis ad Veronam prælio victis, ipsoque Vitellio Romæ interfecto nono imperij mense, ætatis anno septimo & quinquagesimo, Vespasianus Tito filio in Iudæa relicto vt belli reliquias conficeret, ipse in Ægyptum profectus, atque Alexandria soluens, anno salutis septuagesimo secũdo, 72
secundis tempestatibus in Italiam venit: summaque senatus & populi voluntate reipublicæ cura suscepta, res communes inclinatas atque præcipites à casu sustinuit: totoque decennio tanta virtute & prudentia imperium rexit, vt in eo præter religionem nihil ferme desiderari possit. Auaritiam, quæ ad virtutum iniuriam accessisse videbatur, ærarij calamitas ex superiorum temporum perturbatione excusat, magnaque ædificia constituta, & in his Romæ templum Pacis, atque amphitheatrum. Præmia eruditioni primus Romanorum Imperatorum proposuit. Latinis Græcisque Rhetoribus annua mercede ad scholas inuitatis. Domita Iudæa, atque vrbe Hierosolyma expugnata euersaque, cum filio Tito triumphũ egit: candelabro, arcaque aurea, & reliquo sacrorũ instrumẽto pompæ apparatum exornantibus. Captiuorum Iudæorum partẽ in Hispaniam ablegatam, Emeritæ sedes ad habitandum

acce-

accepisse Hebræorum libri testatur: vero an mendacio non disputamus. Vetitum certe ne Iudæi amplius Hierosolymæ habitarent. Sub initia imperij reipublicæ procellis iactatus, atque studio pacandi Hispaniam, quæ Vitellij factioni mordicus [illegible], vniuersam Latij iure donauit. In eam per hæc tempora Plinius Quæstor venit. Eius historiam & libros reliquos Licinius Lartius, & ipse Hispaniæ Citerioris Prætor, tanti fecisse fertur, vt magno paucos eius libellos cuperet comparare. Segobiæ aquæductus structura mirabili, vsque eo vt vulgò iactatum sit dæmonis opera fuisse excitatum Licinij opus esse creditur. Alij Traiani malunt: neutrum satis idoneis argumentis nixum videtur. Flauiobriga in Cantabria, quæ vel Bermeus est, vel non procul sita Bilbaus, Flauium Brigantium in Galæcia (hodie Beranzos) atque Iria Flauia: præterea in Bætica Municipium Flauium Axatiranum, hodie Lora: aliaque oppida extant in Hispania, siue à Flauia gente fundata, seu in Principis gratiam veteribus appellationibus per hæc tempora permutatis. Non ita pridem in Cantabriæ montibus repertus est lapis hac inscriptione. HIC IACET CORPVS BILELÆ SERVÆ IESV CHRISTI. Eum quoniam adiecta est Era centesima quinta, quidam ad hæc tempora referunt, inanique prorsus coniectura Bilelam in cœlestium numero haberi volunt. cùm ad religionem tuendam magni referat ne leui argumento noua sanctorum nomina cudantur. ineptijs onerare fastos quàm graue malum? Et verisimile est suppresso millenario numero reliquos annos vulgi consuetudine designari. neq; Vespasiani tempore mos erat inuectus vt per Eras tempora computarent, neq; inscriptionis verba crassum quiddam sonantia, tantam præ se ferunt antiquitatem. Indicio est Vespasiani epistola multo elegantior nostra ætate reperta in ærea lamina Cagneti prope Malacã, quod oppidum Sabora dicebatur.

IMP. CÆS. VESPASIANVS. AVG. PONTIFEX. MAXVMVS. TRIBVNICIÆ. POTESTATIS. VIII. IMP. XIIX. CONSVL. VIII. PP. SALVTEM DICIT. IV. VIRIS ET DECVRIONIBVS. SABORENSIVM.

CVM. MVLTIS. DIFFICVLTATIBVS. INFIRMITATEM. VESTRAM. PREMI. INDICETIS. PERMITTO. VOBIS. OPPIDVM. SVB. NOMINE MEO. VT. VOLTIS. IN. PLANVM. EXTRVERE. VECTIGALIA. QVÆ. AB. DIVO. AVG. ACCEPISSE. DICITIS. CVSTODIO. SIQVA. NOVA. ADIICERE. VOLTIS. DE. HIS. PROCONSVLEM. ADIRE. DEBEBITIS. EGO. ENIM. NVLLO. RESPONDENTE. CONSTITVERE. NIL. POSSVM. DECRETVM. VESTRVM. ACCEPI. VIII. KA. AVGVST. LEGATOS. DIMISI. IV. KAL. EASDEM. VALETE.

II. VIRI. C. CORNELIVS. SEVERVS. ET. M. SEPTIMIVS. SEVERVS. PVBLICA. PECVNIA. IN. ÆRE. INCIDERVNT.

Obijt Vespasianus salutis anno octogesimo secundo ætatis septuagesimo, 82
octauo Kal. Iulij. Tito filio successore felix, nam paternas virtutes ingenij facilitate & liberalitate cumulauit: vsq; eo vt nefas esse diceret à conspectu Principis quenquam tristem abscedere. Aliquando fertur dixisse: Amici diem perdidimus,

trius, cum ea die reputaret nulli beneficium collatum. Pro quibus rebus Delitiæ humani generis vulgò est nuncupatus. Eximios eius conatus mors præcidit Idibus Septembris, ætatis anno altero & quadragesimo: biennium, menses duos, dies viginti imperauit. Quid rerum gestum in Hispania sit non constat. Domita quiescebat, & superioris ætatis incommoda ex bellis nata pace côpensabat: in tres prouincias per hæc tempora diuisa atque tributa, vt est superius obseruatum, Bæticam, Lusitaniam, & Tarraconensem. In Bætica octo erant coloniæ Romanæ, municipia totidem, conuentus iuridicundo quatuor, Gaditanus, Hispalensis, Astigitanus, Cordubensis. Lusitania colonias quinq; habuit, Municipium vnum Olisiponem, quæ & Felicitas Iulia dicta est, conuêtus tres, Emeritensem, Pacensem, & Scalabitanum. In Citeriori Hispania coloniæ fuerunt quatuordecim, alij huic numero plures addunt, municipia tredecim, conuêtus septem, Carthaginensis, Tarraconensis, Cæsaraugustanus, Cluniensis, Asturicensis, Lucensis, & Bracarêsis. Eratque vsu receptum vt Prætores (id magistratus nomê restitutum erat) cùm magistratu abibant, dum successorê expectabant, nô amplius Proprætores vocarentur sed Legati. Hæc de Titi imperio: quod vt amplius homines prædicarent Domitiani fratris mores effecerunt. Tito is suffectus à maiorum indole degenerauit Neronibus propior quàm Flauijs, vitiorum omnium turpitudine deformis. Incredibili vanitate nouo exemplo primus vxorem Augustam, se dominum & Deum salutari voluit. Philosophos omnes Vrbe atque Italia prohibuit auctore Suetonio. Philosophos ego Christianæ philosophiæ sectatores arbitror dici ob spectatã morum in omni vita modestiam & probitatem. & Domitianum constat Christianorum nationem modis omnibus vexasse. Ioannem Apostolum in insulam Pathmum relegauit. Flauium Clementem paulò ante gesto consulatu, eo nomine occidit patruelem suum, nullo propinquitatis respectu. Flauiam Domitillam Clementis vxorem, & ipsam sanguine iunctam in Pontiam insulam relegauit: vnde Tarracinã reducta. Traiani iussu intra cubiculum exusta est, vnaque eius famulæ. M. Acilius Glabrio ante quatuor annos gesto consulatu eadem tempestate perijt. Ex ea carnificina maturasse sibi necê Domitianus creditus est. Magna vis fulminum octo continuis mensibus lapsa, Principis capiti minitari visa. Accessit noua inuidia causaque. Domitillæ procurator Stephanus cùm interceptarum heræ pecuniarum reus ageretur, inita coniuratione eum ferro peremit in Palatio, salutis anno septimo & nonagesimo. 97 Imperauit annis quindecim, mensibus quinque. Cædes eius molesta fuit militibus, quibus omnia indulgebat: grata populo vniuerso cuius inter conuitia corpus occisi populari sandapila asportatum à vespillonibus fuit: grata Patribus, atq; ita vt coacto continuo senatu certatim nomen eius maledictis lacerarent: memoriam extinctam cuperent, Domitiani insignibus tota Vrbe deiectis. Rem notum factum alias prouincias esse imitatas indicio est ad Aquas Flauias in Callæcia (id hodie Chiaues oppidum esse creditur) eius pontis inscriptio, quo Tamaga fluuius iungitur, Vespasiani & Titi nominibus integris, Domitiani sublatis: nam trium Imperatorum opus esse creditur. Edicto vetuit nouas in Hispania vineas, neglectis præ eo studio segetibus ne frumêti penuria laboraret prouidebatur. Omnino per hæc têpora Eugenius primus Toletanus Præsul occisus est. missus fuerat in Hispaniã à Dionysio Areopagita (sic pro constanti traditur)

ditur ex Gallia, vbi Euangelium propagabat: & Christi religione in ea prouincia, ac Toleti præsertim fundata, studio Dionysium inuisendi in interiorem Galliam penetrauit, cum à Sisinij Præfecti satellitibus comprehensus in vestigio est occisus. Corpus in Marcasium lacum coniectum, Gallia demum Christi sacris populariter imbuta, Hercoldus vir primarius diuino monitu in Diolum pagũ lacui vicinum delatum, templo eius nomine dicato coluit. Inde in templum Dionysiacum migrauit; & Rege Castellæ Alfonso, qui Imperator est nuncupatus, eius brachium primum Toletum relatũ est, Ludouico septimo Galliæ Rege cõcedente in soceri Regis gratiam, & Raymundi Toletani Præsulis. nam quo is tempore Eugenio. III. Romano Pontifice ad Remensem Episcopum conuentũ festinabat ex itinere rem omnem de Hispanorum memoria obliteratam præsẽs explorauerat. Reliquum deinde corpus nostra ætate à Carolo. IX. Rege Galliæ Philippo. II. Hispaniæ Regi datum atque in vrbem Toletum inuectum principali ac vero incredibili apparatu ante viginti annos, maiori religione colitur. Sunt qui putent, Philippum quẽdam à Clemente in Hispaniam Episcopum amandatum, aut certe Marcellum quem Philippo socium Dionysius adiunxit ex Gallia (vt Michael Syncellus est auctor) Eugenium ipsum fuisse: atque hoc quidem nomen ab ingenita nobilitate manasse, alterum autem à parentibus accepisse. Quod cum affirmant nulla meliori coniectura nituntur, quam quod Eugenij nulla mentio extet in antiquorum scriptis: Philippus & Marcellus quid rerum in Hispania gesserint, penitus lateat. Ex eo suspicantur nominibus permutatis eundem Eugenium & Philippum fuisse aut Marcellũ. Domitiani sane imperio M. Valerius Martialis patria Bilbili, vixit Romæ, atque Martiali æquales C. Canius Gaditanus & Decianus emeritẽsis, & ipsi condendis carminibus clari.

Nerua, Traianus, atq; Hadrianus Imper.

CAP. V.

DOMITIANO sublato C. Nerua senatus suffragio ad imperium euectus, M. Vlpium Traianum belli & pacis artibus clarum patria Italica in Bætica, successorem adoptauit: imbecillæ ac præcipiti ætati præsidium ea adoptione quæsiuit ne despectui esset male cogitantibus. Huius imperio Ioannes Apostolus ab exilio quo in Pathmum insulam fuerat relegatus, ecclesiæ suæ redditus est actis Domitiani à Nerua rescissis. Imperauit mensibus sedecim. Eo defuncto die suo M. Vlpius Traianus reipublicæ curã suscepit Februario mense eius anni, qui ab ortu Christi fuit nonus & nonagesi 99
mus. Conceptam animis hominum spẽ veris virtutibus exæquauit. Plutarcho præceptore vsus est, cuius extat ad eum epistola sub initia principatus missa, non minus elegans quam grauis, admonentis quo modo principalem vitam deberet gubernare. Fore si ad virtutis regulam actiones dirigere, atque animum in imperio tenere didicisset, vt non male subditos regeret. Principes non suo tantum, sed etiam præceptorum periculo peccare: quibus malo sæpe fuit alumnos ab eorum disciplina degenerasse. In vtranque partem sibi ea monitione cauere, si pareret votũ adepto: sin minus orbi testatus non suo illũ consilio, & præceptis peccare. Duos admirandi operis pontes extruxit, alterũ in Germania, quo Danubiũ iungebatur: in Hispania alterum, cui Alcantaræ hodie nomen est, ea Lusitaniæ parte quã Extremaduram dicimus, Tago impositũ, multorũ populorum stipe collata. Multum apud Traianum gratia & auctoritate valuit Cælius Tatianus fisci procurator, Hadriani pædagogus, Italicæ natus.

natus. Azaguæ (oppidum est in Bætica D. Iacobi militibus contributum) in arce bini visuntur lapides, quibus Matidiæ & Martiæ sororum Traiani statuæ sustinebantur, vt eorum inscriptiones declarãt. In Asturibus septimæ legionis milites, quæ & Gemina dicta est, Sublancia deleta quoniam in colle sita erat, octo sub ea passuum milibus vrbem posuerunt, Legionem à conditoribus dictam, exiguo numero ciuium hac tempestate, antiquitate & Regum sede nobilem, quo certe tempore post Maurorum vastationes res Hispaniæ resurgere cœperant. Imperauit annos decem & nouem, menses sex. Tertio imperii anno bellum in Christianam religionem concitatum eo grauius, quo à sanctiore & prudétiori Principe omnium opinione inferebatur, octauo demũ anno mitigatum est, Plinij præsertim Iunioris litteris & hortatu tum Bithyniæ Proconsulis, Imperatori renunciantis: Christianam superstitionem, quæ non ciuitates modo sed vicos etiam & agros peruagata esset, cum flagitio omni careret, arte potius quam vi comprimendam videri. cui Traianus Christianos inquirendos non esse rescripsit, oblatos tamen supplicio subijciendos. Ea clade innumeri Christi cultores periere: in his Mantius Eboræ in Lusitania primus Episcopus, in Æmilia quidem natus vt nonnulli perhibent, atque vnus ex septuaginta Christi discipulis. Corpus eius ex vario errore in Astures, quo tempore Mauri occuparunt Hispaniam, tandem ad Villam nouam sancti Mantij cõstitit celebri monasterio dicat, à Medina, quæ à Riuo sicco nomen habet, quatuor passuum milibus. In Selinũte Ciliciæ vrbe obijt Traianus Imperator (vnde deinceps Traianopolis dicta est) cum profligato bello Parthico, atque compositis in Oriente rebus in Vrbem maturaret. Defuncti cineribus triumphus decretus est Romæ, quod vni Imperatorum Romanorum contigisse satis constat, vt de hostibus mortuus triumpharet. Ælium Hadrianum sanguine propinquum atque Italicæ natum (Spartianus Romæ mauult patre cognomine, matre Gaditana, cui Domitiæ Paulinæ nomen fuit) ante designatum, imperij successorem habuit. Plotinæ Augustæ gratia, Cælij Tatiani diligentia atque Sabinæ vxoris respectus Traiani ex sorore natæ, multum contulisse videbátur ad conciliandam gratiam, præterea ingenita virtus & multarum artium cognitio. Suscepta reipublicæ cura, inuisendi imperij prouincias studio per Germaniam & Britanniam in Hispaniam progressus est. deinde Africam & Oriẽtem nudo semper capite, pedibus plerunque adiit. In eo itinere Tarracone vitæ periculum adiisse memoratur. Seruus quidam gladio districto pene oppresserat incogitantem. cuius amentia explorata nullo supplicio medicis curandum tradidit. Hispaniam in sex prouincias tribuit, Bæticam Lusitaniam, Carthaginensem, Tarraconensem, Calæciam, atque Mauritaniam Tingitanam, vt Sex. Rufus consularis testatur. Bæticæ & Lusitaniæ Legati consulares præficiebantur, vti lapidum inscriptiones, & Codicis Iustiniani leges argumento sunt, quatuor aliæ prouinciæ Præsidib. contraditæ sunt. Prole caruit. sic Ceionium Commodum Verum, eius Veri patrem, qui cum M. Anto. Philosopho imperauit, filium adoptauit Cæsaris nomine, Augusti penes se appellatione retenta. vnde ab hoc initio more deinceps confirmatum est, vt Imperatorum filii, successoresq; Cæsares vocarentur. Iudæis Hierosolymæ reædificandæ, Vespasiani lege abrogata, fecit potestatem, non eodem prorsus loco atque Æliæ nomine, veteri appellatione mutata. Denuo rebellantibus quod circuncisione prohiberentur Iouis templo prope nouam vrbem exædificato, supremam sub vitæ finẽ cladem attulit ad Be-

theram

theram seu Bethoron, quo innumera gétis multitudo se contulerat loci munitione confisa Duce Barcosbano, qué se pro Messia venditasse Hebræorum libri testantur. atque nouas eius gentis colonias post eam cladem in Hispaniam migrasse. Religionem certe Christianam vndecimo imperii anno si alio flagitio vacaret, fraudi esse vetuit. Aristidis & Quadrati apologiæ pro Christianis Imperatori Athenis oblatæ & Sereni Granij Asiæ Proconsulis litteræ vsq; adeo conciliarant, vt de Christo in Deorum numerum transferendo cogitasse, templaque per ciuitates sine simulacris (nempe quæ inter Ethnicos in vsu erant) ædificari mandasse feratur. Romanum imperium quoniá sua mole laborabat, ad Septentriones Danubij ponte diruto, & ad Orientem Euphrate terminauit. Quibus rebus ingenti gloria parta, molesta valetudine fatigatus, ad Baias vt medicorum manus euaderet, obstinata inedia vitam finiuit. vnum & viginti annos imperauit. Cælium Tatianum, cuius opera imperiũ erat adeptus, detractis honorib. in ordinem redegit: ac demum occidédum curauit, ad exemplum incóstantię rerum humanarum, ac præsertim Principum gratiæ leui momento in varias partes agitari solitæ, & maxima officia maleficio compensare. Antinoum è cubiculi sordibus fœdaq; libidine in Deorum numerum transtulit, templo dicato atq; vrbe eius nomine in Ægypto constituta. Quibus reb. & quoniam aliquot extabant eius crudelitatis exempla, superiorem gloriam sugillasse visus est. Hadriani imperio Basilides Gnosticorum sectam in Ægyptũ inuexit, Saturnius in Syriam, Trinitatis hypostases confundentem, actionesq; humanas & voluntatem astris fatoq; subdentem, & Christianam iustitiam affirmátem ex sola fide pendere. Ex Basilidis schola Marcus in Hispaniam profectus erroris semina iecit Agape nobili fœmina & Helpidio Rhetore in partes traductis. vnde aliquanto ex interuallo Priscillianus ex consopiti ignis scintillis magnum incendium excitauit, sibi conciliauit exitium, vti competenti loco declarabitur.

Tres Antonini Imperatores.

CAP. VI.

COMMODO Vero defuncto paulo post quam ab Hadriano fuerat adoptatus, nam erat valetudinarius, nihilque ad memoriam gesserat insigne, in eius locum T. Ælius Antoninus suffectus Hadriano mortuo successit, salutis anno centesimo trigesimo nono, totosq; duos 139
& viginti annos, menses septem toto Romano imperio pacem conseruauit. Nummæ simillimus, vnde & propter clementiam singularem Pii cognomen inuenit, & pater patriæ salutatus est. In Christianam religionem nihil mouit. mercedes annuas detraxit iis, vnde nullus fructus expectabatur, quoniam otiosi percipiebant republice onera grauía, nulli vsui. Eius illa vox fuit, quæ fuerat ante Scipionis, Malle se ciuem vnum seruare, quam mille hostes perimere. Quid rerum gesserit in Hispania clam est; tametsi eius nomine aliquot inscriptiones extant, quas hoc loco subiicere non arbitror necessarium. Antonino Pio M. Aurelius Antoninus, cognomento Philosophus eius gener successit, salutis anno cétesimo sexagesimo secundo, imperii có- 162
sorte Antonino Vero, eius Veri filio, qué ab Hadriano fuisse adoptatum monstratum est. quod ad eam diem nunquam contigisse satis constat, vt exæquata duorum Imperatorum potestate respublica gubernaretur. Is postquam carnificinam in religionem Christianam instaurauit, & Persarum motus in Oriente composuit, eo bello peracto primus Præfectos prouinciarum Comites nominasse fertur. Extinctus ex morbo est nono imperii anno. Deinde solus Aurelius Antoninus

 tem-

rempublicam gessit, ea probitate, ijs virtutibus, vt exemplum desit. nam eruditionẽ Philosophi cognomen satis declarat. Bello Marcomannorum (hi hodie Moraui sunt) in summa aquæ penuria Christianorum precibus, eorum qui in legione duodecima militabant, pluuiam impetrauit, & victoriam, procella & fulminibus in aduersos hostes delatis. Iulius Capitolinus Imperatoris precib. numina placata & pluuiam impetratã ait: scriptoribus nostris magnæ auctoritatis & fidei Dionis testimonium fauet, & ipsæ Imperatoris litteræ, quæ tum Græce tum latine extant: præterea legioni ipsi nomen Fulminatricis additum. Cuius nominis vestigium Tarracone in Citeriori Hispania conseruatur in hortis Ioannis Melgosæ, his verbis concepto epitaphio.

D. M.
IVLIO SECVNDO. QVI VIXIT
ANN. XXXVIIII. M. II. D. X. C.
IVLIVS IOSCHVS LEG. XII.
FVLMINATRICIS LIBERTO
BENEMERENTI FECIT.

Extat præterea Barcinone in Requesenarum ædibus pro æde Diuorum Iusti & Pastoris testamentum Aurelij imperio conditum, atque in lapides incisum: ex quo intelligitur vsuram cẽtesimam esse, cum summæ octaua pars annuatim pendebatur, hoc est, centum mensibus summa duplicata. vnde cẽtesimæ nomen. aut quoniam singulis kalendis quo tempore versuram numerari moris erat, centesima summæ pars fœneratori pendebatur. Testamenti verba hæc sunt, quibusdam insolentibus notis in affines, vt erat commodum: atq; vt est visum, in litteras explicatis.

L. CÆCILIVS. L. F. PAP. OPTATVS. * 7. LEG. VII. G. FEL. ET 7. LEG. XV. APOLLIN. MISSVS HONESTA MISSIONE AB IMP. M. AVR. ANTONINO ET AVR. VERO AVG. INTER IMMVNES CONSEQVVT. IN HONORES ÆDILITIOS IIVIR. III. FLAM. ROMÆ.

*Cẽturio

DIVORVM ET AVGVSTORVM.

QVI R. P. BARC. TA. C. DO vō LEGO. DARIQVE VOLO * X. VII. D. EX QVORVM VSVRIS SEMISSIBVS EDI VOLO QVODANNIS SPECTAC. PVGILVM DIE IIII. ID. IVNII VSQVE AD X. CCL. ET EADEM DIE EX X. CC. OLEVM IN THERMIS PVBLIC. POPVLO PRÆBERI, ET TECTA PRÆSTARI EA CONDICIONE VOLO, VT LIBERTI MEI, ITEM LIBERTORVM MEORVM, LIBERTARVMQVE LIBERTI QVOS HONOR SEVIRATVS CONTIGERIT AB OMNIBVS MVNERIBVS SEVIRATVS EXCVSATI SINT.

*Denarii septem millia quingẽti

QVOD SI QVIS EORVM AD MVNERA VOCITVS FVERIT, TVM EA X. VII. D. AD REMP. TARRAC. TRANSFERRI IVBEO SVB EADEM FORMA SPECTACVLORVM QVOD SS. EST EDENDORVM TARRACONE. L. D. D. D.

Obiit M. Aurelius Antoninus salutis anno centesimo octogesimo primo, sextodecimo kal. Aprilis annos decem & nouem imperauit. & mensem vnum, nõ magis suis virtutibus, quam domestica calamitate nobilis, ob Faustinæ vxoris impudicitiam: quam cum neque sanare posset, neque repudiare induceret in animum, tanti probri dissimulatione & patientia imperij maiestatem fœdasse visus est. 181

est. Alioqui vtriúsque Antonini memoriam Romæ gratam fuisse Septimij Seueri lex lata indicio est: Antonini appellationem non secus atque Augusti perpetuam Imperatoribus fore deinceps sancientis. Tametsi Ælius Aur. Commodus Ant. quem pater imperij consortem declarat, & moriens successorem reliquit, maiorum memoriam vitæ licentia & perpetua morum turpitudine fœdauit, Augustus nomine, animo fœdum vitiorum omnium mancipium Martia concubina iniecisse carminibus furorum credita est, exitij certe caussa extitit. cognito enim ex Commodi scheda inter alios se ad necem etiam peti, cum Narcisso eunucho consilio communicato peremit annos natum triginta duos, veneno prius præbito, deinde quia lenta tabes erat, gula fracta. Imperauit annos duodecim, menses octo, dies quindecim. trecentas cōcubinas, & pari numero exoletos habuisse traditur, eorum quos forma conspicua conciliasset delectu habito. primusque Romanorum Imperatorum vendidit pretio magistratus: quod malum quantas reipublicæ affert calamitates, quam grauia incommoda? Annium Verum Commodi atauum Iulius Capitolinus facit Hispanum, ex Bæticæ municipio Succubitano. Sunt qui per hæc tempora arbitrantur à Facundo & Primitiuo sustentatos pro religione cruciatus fuisse, Attico Caleciæ pro Romanis Præside ad Ceæ fluminis ripam, quod ex montibus Asturum in interiorem Hispaniam delabitur, solenni sacrificio repudiato, ad quod totius prouinciæ milites erant inuitati. Pro qua re militiæ honore detracto, tormentis omnibus excarnificati, ac securi demum percussi sunt. Corpora, quibus in locis cæsi erant, à Christianis coli cœperunt, templo dicato. Postmodum in Astures semel, & iterum migrarunt, quo tempore armata Maurorum impietas per Hispaniam volitabat. Inde Alfonso prius Rege, cui Magni cognomen fuit. deinde Ferdinandi primi ætate reducta sunt, loco vnde erant amota templo instaurato, adiunctoque cœnobio Benedictino, cui à sancto Facundo nomen est, inter præcipua diuorum domicilia in Hispania celebri.

Seueri & Caracallæ imperia.

CAP. VII.

OCCISVS est Commodus anno salutis cētesimo nonagesimo tertio. 193
Successit Heluius Pertinax patre libertino, ætate septuagenarius. Imperium tenuit menses duos, dies octo & viginti. Commodi interfectores eius probitate perspecta, vltro detulerant principatum. Prætoriani impetu facto in palatium vita spoliarunt. Disciplinæ seueritatem reuocari moleste ferebant, prioris temporis licentia corrupti. Vtriusque linguæ facultate, & iuris scientia instructus fuit ex disciplina Sulpitij Apollinaris, quo præceptore in tenera ætate vsus erat, cuius periochæ in Terentij fabulas extant. Pertinace interfecto Sulpitianus & Didius Iulianus palā de imperio in prætorianorum castris licitati Iulianus vicit, quinque & viginti sestertia in milites singulos auctionatus. Tantæ summæ soluendæ non erat, pollicitis quam fide ditior. Sic inter militum odia, & populi inuidiam destitutus, sexto imperij mense interfectus est. Septimius Seuerus, quo agente Iulianus perijt, ab Illyrici legionibus fuerat Imperator renunciatus, Africana Lepti (hæc Tripolis est trans Syrtim minorem) natus. Innatam animo sæuitiam bellica fortitudine compensauit. Iactatum vulgo est, aut nūquam nasci debuisse, aut nunquam mori. Prætorianos cæsi Pertinacis religione fœdatos, Roma ad cētesimū lapidem relegauit, armis vestibusque detractis. Pescenium Nigrum

imperij æmulum in Oriente domuit. quo in itinere Byzantium portus claudentem euertit. Albinum in Gallia superauit, cũ qui Milesias fabulas Aristidis exemplo scripsisse traditur, omni impuritate fœdas. Parthi bis domiti. Reb. vrbanis pristinus splẽdor restitutus est. Britanni pacati; atque ad arcendas Scotorum incursiones ã mari ad mare, qua parte castigatis littoribus eius insulæ latera maxime coarctantur, perpetuum vallum duci curauit. In ea expeditione defunctus est Eboraci. decem & septem annos imperauit menses octo, dies tres. Eius illa extrema vox fuit: Se imperium, quod turbatum accepisset, pacatum filiis relinquere: firmum si bonis, si malis haud diuturnum. tum illa: Omnia fui, & nihil expedit. In Christianos nono imperij anno sæuire cœpit, Felix presbyter, Fortunatus, & Archilocus Diaconi Valentiæ occubuerũt in Hispania. nonnulli Achilleum legi pro Archiloco malunt, in alteraque Valentia peremptos fuisse, quæ in Gallia Lugdunensi sita est, ab Irenæo Lugdunẽsi Episcopo Euangelij promulgandi gratia proculdubio amandatos. locorum vicinitas opinioni suffragatur, Hispania longinqua. Prorsus Seuero defuncto, Aurelius Antoninus Bassianus eius filius, cui vestis Gallica populo donata Caracallæ nomen fecit, imperium tenuit annis sex, mensibus duobus, diebus quinq;. Getam fratrem imperij consortem à patre testamento designatum sustulit. Publica ex eo noui principat' inuidia nouo facinore aucta. Iuliam nouercam Getæ matrem connubio sibi iunxit. Occisi fratris partibus studentes sublati, Sammonicus Serenus Medicus, cuius multa scripta ferebantur eruditione præcipua, Iurecõsultus Papinianus: nulla hic iustiori de caussa, quã quod iure fratrem cæsum ad senatum defendere recusasset, facilius esse dicens parricidium facere, quam excusare. Noua fraude, simulatione coniugij cum Artapani Parthorum Regis filia incautos hostes ad Carras oppressit. Lætitia diuturna non fuit. Martialis ferro dum ventrem leuat confossus est, annos natus tres & quadraginta. supra corpus exanime Iulia nouerca coniuxque Antiochiã, vbi illa morabatur, delatum, ferro in viscera adacto occubuit. Tragœdias referre videor. sed in reliqua amentia Alexandrum Magnum, quem imitatione exprimere studebat, detorto etiam in læuam capite repræsentasse fertur. Successit Opelius Macrinus prætorij Præfectus, quo auctore cædes facta erat, Audentio concedente, cui à milite imperium deferebatur, vno Augusti nomine, nulla præterea re nobilis, neque in vita priuata neque in principali. Breue imperium fuit Mesæ arte quæ Iuliæ soror erat, subornatis legionibus Chalcedone periit ipse & filius Diadumenus, eius seculi anno nonodeci-
mo, septimo Idus Iunij, imperauit men- 219
sibus tredecim, diebus octo & viginti.

Heliogabali & Alexandri imperia.

CAP. VIII.

AVRELIVS Antoninus Varius Solis in Phœnicia Sacerdos, vnde illi cognomen Heliogabali, Caracallæ filius fuit ex Soemi genitus Mesæ filia. Vt Augustus salutaretur, formæ dignitas imperio digna, fallax sæpe indicium compositi animi, Caracallæ patris memoria militibus grata, quibus omnia largiebatur, & Mesæ auiæ artes iuuere exercitu in partes tracto. Imperauit annos tres, menses nouem, dies quatuor, vitæ turpitudine & fœdo vitæ exitu infamis. libidinis promiscuæ auidus patiensq;: prorsus vt in muliebrem sexum se exsecari tentarit. Romani imperij probrum & humani generis portentum, prætoriani milites ipsiusmet sanguine procurarunt & expiarunt. decem & octo annos natum ferro peremerunt.

223 runt, sexto Idus Martij, anno ducẽtesimo vigesimo tertio. In veste holoserica prim' Romanorum Imperatorum visus est: nã antea subserica in vsu erat. Bombycinæ telæ ea ætate exæquato auri pondere cõstabant. Ab Heliogabalo institutum traditur in vindemia à seruis heros iocularib. & dicteriis lacerari. Heliogabali vitia successor & consobrinus Seuerus Alexãder veris virtutibus exæquauit, magnus futurus Imperator si vita longior contigisset. More à Christianis mutuato neminem muneribus publicis præficiebat nisi proclamatum. Honores & magistratus vendidit nunquam: cum diceret, qui emit, vendat idem necesse est. Nostris æquum se præbuit: Christi imagine in præcipuo larario atque inter Deorum signa collocata. Neminem ad familiaritatẽ ac ne ad salutationem quidem admittere solitus erat, nisi integra probitatis fama. ærarij inopiam ex curiosis superuacaneisque artibus vectigali excogitato subleuauit. Cum Parthicam expeditionem contra Artaxerxem Persarum regnum longo ex interuallo renouantem feliciter obiisset, belli impetu in Germaniam conuerso, Maximini proditione & insidiis occubuit, ætatis anno nono & vigesimo. annos tredecim, dies nouem, imperium magna æquitate gubernauit. In reliqua clementia illud paulo acerbius videatur, quod Turinum Vetronium fumos, id est ficta Imperatoris responsa vendere solitum, fumo necauit. Vlpiano Tyrio Iureconsulto multum & familiariter vsus est, sacri scrinij Magistro. eiusque præceptis vitam & mores conformauit. Eundem in militari furore purpura texit. Horum Imperatorum ætate, quid in Hispania sit gestum latet. Extat tamen Accitanæ basis statuæ Mammeæ Alexandri Imperatoris matri posita. quæ quoniam Christianis sacris imbuta fuisse creditur, & Origene familiariter vsa est, inscriptionis verba subiiciantur.

IVLIÆ MAMMEÆ AVG. MA-
TRI IMP. CÆSARIS MARCI
AVRELII SEVERI ALEXAN-
DRI PII. F. AVG. M. CASTRO-
RVM. COL. IVL. GEM. ACCI-
TANA DEVOT. NVMINI.
M. Q. EIVS.

Fuit Mammea ex Iuliæ Augustæ Mesa sorore nata, Soemis soror germana. ex Soëmi & Caracalla furto conceptus est Heliogabalus. ex Mammeæ & Varij Marcelli iustis nuptiis Seuerus Alexander. Quo tempore Anterus Pontifex Romanam ecclesiam rexit, & ad Episcopos Bæticæ & Toletanæ prouinciæ litteras dedit, fas esse negans Episcopos priuati cõmodi caussa ab vna in aliam ecclesiam migrare.

Maximinus, Gordianus, Philippus, Imperatores.

CAP. IX.

IVLIVS Maximinus Thrax, ex obscuro genere natus, parentibus Mecca Gottho, & Ababa natione Alana, vt Symmachus ait, nulla re alia fuit nobilis nisi vasti corporis viribus, & celeritate tãta, vt equi cursum adæquaret: vnde ad omnes militiæ honores gradu facto, Alexandro Seuero occiso humanæ salutis anno ducentesimo trigesimo sexto, 236
rempublicam occupauit biennium, & menses aliquot. Imperij initio Germanorum motibus compositis, Gordianum Africæ Præsidem ab exercitu Imperatorem salutatum, subsecutam approbationem senatus, cum Sirmium esset allatum, vbi bellum in Sarmatas parabat. Romã conuerso itinere, vindictę studio ardẽs, dum in Aquileiæ obsidione moram trahit, nouo nuncio allatum est: Gordiano filio cognomine in Africa sublatis, Balbinum & Pupienũ, senatus suffragio nouos Imperatores fuisse factos,

magis desperata à Patribus venia, quam quod satis esset, animi ad Maximinum vindicandum. Eo nuncio milites exciti, facto in prætorium impetu, Maximinũ trucidarunt: respublica & Christianorũ natio magno periculo metuque liberatę. Bellum enim in Christi sectatores concitarat, ac præsertim ecclesiarum Præsides præcipuo odio susceperat exagitandos. Maximus & socij hoc tempore pro religione sanguinem profudisse memorantur, ad Bufragani montis specum, à Tarracone viginti quatuor millibus passuũ. Vnde is ad necem extractus est, eo loco templo dicato colitur. & fortassis Maximus hic est, quem ciues Tarraconenses vulgo Sanctum Magi nuncupare soliti sunt. Balbino & Pupieno intra primum imperij annum prætorianorum furore sublatis, Gordianus Primi Gordiani nepos, ac vix quindecim annos natus, qui antea Cæsar erat & imperij successor designatus, rem publicam cœpit administrare. Misithei soceri auspiciis Persico bello confecto, quo tempore summa pollicebatur, Iulij Philippi prætorij Præfecti fraude periit, sexto imperij anno. Extant Gordiani ad socerum litteræ, quibus principalem vitam, domesticorum præsertim, fraudibus obnoxiam esse conqueritur auribus Principis multis insidiantibus, ipso suis oculis res singulas considerare non valente. Sane nullius rei grauior apud Principes penuria est, quam veritatis: cui quis locus sit inter continuos assentationis plausus, omnes aulæ partes personantis? Ea sublata principes cæcis ignorationis tenebris oppressos offẽdere passim quis miretur? aut quis non doleat, sine luce esse, quos Deus in fastigio collocauit: vt vitæ humanæ duces essent, & humanis erroribus succurrerent opera, consilio, auctoritate: Vna medicinæ faciendæ via est, à magnis hominibus monstrata à paucis arrepta: si ad alios ministros aulæ procuratorem, amanuenses asseclas, vir aliquis spectata prudentia & probitate accersatur si opus sit magno: cui facultas sit renunciandi Principi non vera modo, sed quæcunque de ipso fama loquetur, inanes etiam vulgi rumores & vanos. Dolorem sæpe necesse est faciat: sed ferendus est tamen, vt maxime importunus interpellator accedat, vtilitatis, sanitatisque spe eam molestiam compẽsante. Et sunt veritatis radices amaræ, fructus suauissimus. Verum nunquam impetrabimus, Principum deliciæ quantæ sunt non ignoramus, vitæ licentiam præcipuum imperij fructum arbitrantium. voces ad gratiam loquentium suauissimę sunt: veritatis species horrida, ingrata oculis atque auribus: non est tamen desperandum fortasse non canimus surdis. Erunt quibus veritas placeat, & monstratum salutis iter publicę priuatæque, videant, & sequantur: atque intelligant, non eos qui carpunt mores, vitamque rectorum perniciem afferre, sed eos qui auribus loquuntur grata, quorum est infinitus numerus, in aulis Principum maior, certa pestis quia blanda. Ad Imperatorum numerum reuocanda oratio est. Sublati innocentis iuuenis merces imperium fuit. M. Iulius Philippus natione Arabs, obscuro genere, militari laude clarus rempublicam occupauit anno Christi ducentesimo quadragesimo quinto: tenuitq; vltra quinquenniũ. Icto is sub initia cum Persis fœdere, ex quo Mesopotamiam hosti concessit, Romani imperij maiestatem obscurasse visus est. Romam reuersus annum secularẽ clausit, maiori quam vnquam lætitiæ significatione & ludorum apparatu, nimirum ab Vrbe condita millesimum. Contra Gotthos Thraciam vastantes Marino Duci misso. ab exercitu imperium delatum, cæteraque Augustis deferri solita, à Decio in Mœsia collatis signis est ablatum cum vita. ipse oppressi tyranni præmium ab exercitu compulsus imperium

datum

datum constanter tutatus est, Philippo, qui obuiā armatus progrediebatur Veronæ in militari seditione trucidato. Cognominis patri filius, quem septennem imperij cōsortem fecerat, eo ingenio vt nunquam risisse ferant, Romæ ad nuncium de patris nece est occisus. Origenis ad Philippum litteræ Hieronymi ætate extabant. Christianis nimirum sacris initiatum, ac nō nisi sceleris suscepti prius pœna exoluta à Fabiano Pontifice ad mysteria admissum, qui affirmēt auctores habeo antiquos & graues. resistunt alij hanc laudem Constātino Magno tribuentes, vt primus Romanorum Imperatorū Christi Dei agnouerit maiestatem. Philippi thesauris ecclesiam fuisse locupletatā nonnulli suspicantur; mores deprauati simulasse potius quàm implesse Christiani hominis officium declarant. Cn. Messius Decius, cùm

250 salutis anno ducentesimo quinquagesimo imperium occupasset, religionem Christianam sæuissime exagitare cœpit Philippi odio, vt creditum est: disciplinam ecclesiasticam multis modis collapsam externo bello astringere, atque reuocare diuinum numen parabat. In eo Christophorum martyrem occubuisse Nicephorus auctor est. A Getis seu Gothis (ijdem enim fuisse putantur) Mœsiam Thraciamque vastantibus, primo prælio victor, in secundo conflictu occisus est, ipse & filius eodem nomine. bienniū rempublicam gubernauit. Trebonianus Gallus, cuius perfidia circumuentus fuerat, imperium deferente exercitu tenuit annuum semestreque, facto cum Gothis victoribus fœdere, ex quo tributum annuum illis pendere est pactus. Ea ex re despectui esse cœpit, & Gothis rursus tumultuantibus Æmilianus natione Afer, atque in Mauritania Tingitana natus, ingenti prælio superatis, imperium arripuit; Galloque in acie cæso, nam obuiam prodierat, quatuor tantùm menses tenuit, nulla præterea re gesta ad memoriam insigni, prorsus vt in nullo Augustorum numero sit. Valeriani electione renunciata, qui detulerant imperium, milites Æmilianum peremerunt.

Valerianus, Gallienus, Claudius, Aurelianus, Imperatores.

CAP. X.

LICINIVS Valerianus ætate septuagenarius erat cùm in Gallia contra Æmilianum legionum conspiratione factus est Imperator, anno ducentesimo quinquagesimo quarto, nō alia de caussa in fastigio rerum positus, nisi vt grauiori casu præcipitaret. 254

Longæua sæpe vita calamitatibus est obnoxia, vertentique fortunæ tribuit quos secundis rebus honestarat. Septimo imperij anno in Persarum bello victus, & captus calamitosam seruitutem amplius annum tolerauit, Gallieno filio, quem imperij consortem fecerat, nihil minus quàm de liberando patre, aut imperij maiestate cogitante: Persarum, Gotthorum, & Germanorū bello non magis quassati, quàm intestina triginta tyrannorum ambitione. Iamdudum respublica mole sua cœperat laborare. In his Posthumus Gallia occupata Francos auxiliares primus aduocauit, gentem eatenus ignotam in historia Romana. Lollianus Gallieni iussu Posthumo superato cæsoque, se pro illo vicarium substituit cum filio eiusdem nominis, cuius esse putantur declamationes Quintiliani nomen præferentes. Tetricus Hispaniam tenuit, in quam Germanica natio per Galliam infusa totis duodecim annis vrbes & agros igne ferroque vastauit. Orientis prouincias Odenatus Palmerinus, eoque defuncto Zenobia vxor ad Aurelianum vsque Imperatorem, maiori quàm pro

sexu animo tutata est. Gallieni vxor fuit Cornelia Salonina, Decij Herennia Sallustia, vt lapides in Hispania non vno loco reperti declarant. Per hæc tempora Lucius Pontifex Romanam ecclesiam gubernabat, cuius extant litteræ ad Episcopos Hispaniæ & Galliæ. In his Episcoporum concilia sæpe haberi hortatur. Metropolitanis quid iuris sit in finitimas ecclesias declarat. hæreticorum vsu interdicit: facitque animos ad perferendas eorum temporum graues & diuturnas calamitates. Lucio successit Stephanus, quo Pontifice Hispaniæ Præsules in conuentu communicato cõsilio duos Episcopos Martialem Emeritensem & Basilidem Asturicensem loco mouerunt, lege de libellaticis postulatos atque conuictos Felice & Sabino in eorum locum substitutis. Libellatici erant, qui syngrapha religionem deserebant: qui impio se cultu cõtaminabant, ij Sacrificati vocabantur, vti Cypriani epistolæ declarant. Basilides Romam delatus Stephani Põtificis auctoritate absolutus est. nimirum ad ecclesiæ caput confugit, vnde iura sacra prodire moris erat, mutari aliorum decreta perperam facta. Hispani tamen sacerdotes ea re offensi Cyprianum Carthaginẽsem Felice & Sabino nouis Episcopis ad eũ legatis de tota re admonẽt. Negat is cum alijs Episcopis consilio communicato homines desertæ fidei reos debere ad pristinos honores redire. imposita pro modo culpæ pœna recipi fas quidem esse, sed sacerdotali tamẽ honore atque functione detractis. Id Cornelij Pontificis decreto sancitum. Stephanum in tãta longinquitate videri in fraudem inductum. Itaq; Sixtus. II. Stephani successor, litteris fortassis hac ipsa de caussa monuit Episcopos Hispaniæ: Patrum decreta conuellenda non esse, neque ante legitimam cognitionem Episcopos loco mouendos videri, neque absque conscientia Romani Pontificis. iuste ab eo reponi, quæ per iniustitiam essent ablata. Atque hi sane tres Romani Pontifices eius belli procella consumpti sunt, quam Valerianus Imperator cùm initio visus esset in religionem Christianam bene animatus, concitauit. Occidit etiam Romæ Laurentius Diaconus, Oscæ in Hispania natus, Orentio & Patientia parentibus, quos Oscenses in cœlestium numero habent. Sixtus. II. priusquàm esset Pontifex, Euangelij euulgandi caussa delatus in Hispaniam, Laurentium Vincentiumque comites secum detulerat Romam rediens. Inerat in Laurentio indoles animique constantia, quam perferendis grauissimis cruciatibus ne datam Christo fidem proderet, satis declarauit. salutis anno ducẽtesimo quinquagesimo nono, tum 259
ipse, tum Sixtus sunt trucidati. Errant qui Decij imperio accidisse aiunt. Errant qui Decium Cęsarem Valeriani nepotem ex auctoritate Trebellij Pollionis arguto commento affingunt, magis quàm ex fide Laurẽtium peremisse, minuti scriptores securitate maxima. Sed eodem prórsus anno, Fusco & Basso Coss. Fructuosus primus Tarraconensis Præsul, Augurius & Eulogius Diaconi in ea vrbe non minori constantia illatam pro vera pietate mortem tolerarunt. Æmiliani Præsidis miles, ac filia ætate paruula à milite ad considerandum excitata, sanctorum animas continuò sublimes in aera ferri viderunt, vt Prudentius est auctor. Horum exuuiæ, qua caussa & tempore incertum, sed in Ligures tamen migrarunt, seruanturque non procul Genua vrbe in Benedictinorum cœnobio. Consequenti anno Dionysius in Sixti locum Romanus Pontifex factus est. Aureolum, qui in Illyrico rebellarat & Mediolanum in potestatem redegerat, Gallienus intra eam vrbem obsidebat, cũ suo-

rum coniuratione perijt, salutis anno
269 ducentesimo sexagesimo nono, ex quo primùm imperare cœperat anno quintodecimo. Perijt etiam minor frater Valerianus, quem consortem imperij dixerat. Vacuam rectore rempublicam Flauius Claudius occupauit. Anno proximo idem cum Paterno Cõsul fuit. Quibus Coss. Dionysius Pontifex ad Seuerum Cordubensem Episcopum litteras dedit, vti Romanæ ecclesiæ exemplo populum in parœcias tribuat mandans. Verùm Claudius nouus Imperator cæso Aureolo, cùm Gotthos deinde & Germanos armis domuisset, Tetricum qui Hispaniam & Galliam obtinebat, an Zenobiam bello peteret incertus Sirmij morbo oppressus est, magno reipublicæ incommodo neque minori luctu. Annum, menses decem, dies quindecim imperauit. Constantij Cæsaris magnus auunculus fuit, nam ex fratris Crispi filia & Eutropio gentis Dardanæ, Constantius est natus Magni Constantini pater. Claudij morte renunciata Quintilius alter Claudij frater, cui à senatu erat imperium delatum, rerum mole oppressus sibi mortem consciuit, septimodecimo die ex quo Augustus erat salutatus. magnum imperij ludibrium. Erat allatum militari suffragatione. L. Domitium Aurelianum Imperatorem esse Sirmij renunciatum, viribus & auctoritate potiorem. Qui inter optimos Principes locum habere potuit, ni bellicam gloriam ingenij sæuitia fœdasset, atque Christianæ nationis odio grauissimo. Dacis enim domitis; quibus duæ Mœsiæ ad habitandum datæ sunt, tyrannis toto imperio, quà vi, quà volũtate ad officium redactis, Zenobiam ad Palmiram vrbem captam, cùm fugeret ad Persas camelis quos dromadas vocant, Romam in triumphi pompa egit ciuium oculis, gratissimum simul & miserabile spectaculum exhibens, mirantium in fœmineo pectore virile robur atque animum malis inuictum. Eum triumphum ex veteri more Romanorum Imperatorum postremus instaurasse Aurelianus memoratur. Deinde Oriente repetito, in Persas dum bellum parat, Heracleam inter & Byzantium Mnesthei familiaris fraude perijt. Annos quatuor, menses vndecim, dies septem rempublicam gubernauit. Aureliam ad Ligerim & Geneuam ad lacum Lemanum in Gallia condidisse, quidam affirmant auctores. Narcissus Gerundæ in Hispaniæ Galliæque confinibus, postquàm Alpinis gentibus Euangelium annunciarat, occisus pro religione est, tum ipse, tum Felix Diaconus. alterum eodem nomine ea vrbs præcipua religione celebrare consueuit (ne nominum similitudo fallat) alio tempore neci datum. Extant Eutychiani Pontificis Romani superiori anno in Felicis occisi locum cooptati litteræ ad Ioannem atque alios Bæticæ Episcopos, Aureliano & Marcellino Coss.
hoc est, salutis anno ducentesimo se- 276
ptuagesimo sexto. In ijs propriè de Dei filio homine facto disseritur aduersus Hæreticos in Hispania nouis opinionibus religionis synceritatem commaculantes.

Quidam alij Imperatores.

CAP. XL.

A MORTE Aureliani sex mensium interregnum tenuit, nouo ad eam diem certamine inter exercitum & senatum, vtrique ad alteros noui Imperatoris creandi potestatem arbitriumque ablegabant. victi tandem Patres modestia militari Clau. Tacitum Augustum crearunt. Præcipiti ætate annos natus octo & septuaginta, non diu rebus præfuit. republica

gesta menses sex, dies viginti, Tharsi defunctus est. Florianus frater successor tertio deinde mense dissectis vltrò venis sibi mortem consciuit. conscientia imbecillitatis incitauit, metusque, M. Aurelio Probo à legionibus in Oriente Imperatore salutato, natione quidem Dalmata, obscuritatem tamen generis belli & pacis artibus præclare compensante, vsque adeo vt Probi nomen nisi à patribus accepisset, veris virtutib. parare potuisset. Germanos Galliam, Sarmatas Illyricum vastantes domuit. Narseo Persarum Regi leges dedit. Vandalis & Gothis in imperij prouincias magno numero dilapsis agri in Thracia dati. E duobus imperij æmulis Saturninum in Ægypto Probi metu an gratia ipsiusmet milites peremerunt, Bonosum ad Rhenum acie victum ad laqueum adegit. Galliæ & Hispanię vineas serendi facultas plena concessa, Domitiani Imperatoris interdicto abrogato. Perijt in Illyrico in seditione militari, cùm Persas denuo tumultuantes bello repetere maturaret, postquā annis quinque & mensibus quatuor imperarat. Seuerior disciplina militum odium côciliarat, & quoniam sublatis hostibus aliquando negarat exercitu amplius opus fore. Successit exercitus suffragio M. Aurelius Carus, 282 salutis anno ducentesimo octogesimo secundo. nonnulli Dalmatam, alij Gallum faciunt, ipsius litteræ Romanum. E duobus filijs quos côtinuò imperij consortes renunciauit, Carinum quidem in Gallia atque Hispania rempublicam curare mandauit, Numerianum autem secum contra Persas duxit. Eo in itinere Babylas Antiochenus Episcopus lege perduellionis postulatus capite pœnas dedit. Numerianum siue cupiditate cognoscendi nostra, erat enim omni liberali disciplina excultus, siue vt religioni conuitium faceret, Christianis sacris interesse volentem templi aditu prohibuisse crimen erat. facinus alioqui dignum immortali laude. Omnino bello Persico profligato Carus quidem ad Tygridis ripam fulmine tactus est altero imperij anno ineunte. Numerianum autem paulò post in lectica qua gestabatur, quòd ex oculis laboraret, socer Arrius Aper interficiendum curauit, imperandi ambitione affinitatis iure violato. Hunc Diocletianus ab exercitu Imperator salutatus, gladio transuerberauit, illud sub ictum ipsum effatus: Gaude Aper magni Æneæ dextera cadis. Carinum bellum comparātem totius imperij obtinendi studio & spe, prælio superatum cæcidit. Quo tempore in Citeriori Hispania M. Aurelius res gerebat pro Romanis vt nonnullæ lapidum inscriptiones declarant: vnde illud etiam perspicitur Imperatores (quod antea etiam factitatū inscriptio Romæ in fronte Pantheonis indicio est) per hæc tempora non Consulis modò nomen, sed & Proconsulis vsurpare consueuisse. Eius rei argumento vnam è multis inscriptionem adscribi visum est, Sagunti côseruatam in foro rerum venalium his verbis.

IMP. M. AVR. CARINO. NO
BILISSIMO. CÆS. PIO. FELI-
CI. INVICTO. AVG. PONT.
MAXIMO. TRIB. POT. P.
P. COS. PROCOS.

Præterea quod in reliquis prouinciis ab Antonini Philosophi imperio vsitatum erat, vt Romani gubernatores Cômites vocarentur, idem deinceps inuectum obseruatumque in Hispania. Exacto tamen magistratus tempore dum successorum aduentus expectabatur Legati Cæsarei, vtroque tempore Præsides vt dicerētur in more positum obseruamus.

Diocletianus & Maximianus Imperatores.

CAP. XII.

DIOCLETIANVM ex libertino san-
guine natum Dalmatia dedit Im-
284 peratorem, salutis anno ducentesimo
octogesimo quarto: cum optimis com-
parandum, ni tam multo Christiano-
rum sanguine manus fœdasset. Impe-
rij anno altero Maximianum Hercu-
leum principatus consortem dixit. pau-
lò post Galerium Maximinum & Con-
stantium Chlorum Cæsares creauit.
Galerio Valeria Diocletiani filia vxor
data, Constantio Theodora Maximia-
ni priuigna, Helenam Britanni Regis fi-
liam, vnde Constantinus, cui res gestæ
& religionis amor Magni cognomen
pepererũt, natus erat, repudiare coacto.
Ergo Diocletianus Ægypti, Maximia-
nus Africæ, Constantius Britanniæ mo-
tus pacarunt, euentu vario, successu de-
mum omnes prospero. Galerium a-
pud Persas re male gesta Diocletianus
in Mesopotamia, quò domita Ægypto
processerat, ignominiæ caussa pedibus
ante Carpentum currere mille passus
coegit; victorem paulò post triumphi
persimili pompa obuius accepit. præ-
mio & pœna continentur res humanæ:
hæc ignauiam arcet, spe præmij indu-
stria alitur. Romam pacatis imperij
prouincijs reuersus, octauodecimo im-
perij anno bellum quod in Christianam
religionem ante octo annos concita-
rat sęuissimum crudelioribus edictis ex-
303 acerbauit anno Christi tercentesimo
tertio, nimirum Diocletiano VIII. &
Maximiano VII. Coss. vt Augusti-
nus est auctor. templa Christianorum
euerti, libros sacros exuri, Christianos
homines infames haberi, & publicis ho-
noribus arceri imperatum. additum de-
inde vt ecclesiarum præfecti interfice-
rentur. Hoc bello Romæ Caius Pon-
tifex & Gabinus frater, atq; huius filia
Susanna trucidati. Iusta & Rufina Hispa-
li lege violatę religionis postulatę, quod
Salambonæ, hoc est, Veneris statuam
ad terram afflixissent. Marcellus Cen-
turio patria Legionensis. Tingi in Mau-
ritania, iussu Agricolai Prætorij Pręfecti,
cuius in Codicib. Theodosij & Iustinia-
ni mẽtio extat, abiecti cinguli, quod mi-
litiæ erat insigne, studio religionis, cri-
men obijciebatur. Huius Centurionis
duodecim filij memorantur pro vera re-
ligione graues cruciatus mortemq; to-
lerasse: quamuis nõ eodem omnes tem-
pore, neq; loco vno. Claudium, Luper-
cium, Victorianum, Emeterium & Ce-
ledonium, Seruandum & Germanum,
Aciscium & Victoriam in hoc numero
quidam reponũt. Faustum, Ianuarium,
& Martialem adijciunt alij. Marinam
præterea, cuius extat corpus & templum
ab Aquis calidis seu Auria in Calæcia o-
cto millibus passuum, eo loci atque per
hæc tempora occubuisse nonnulli suspi-
cantur. Atque hæc priusquam Datianus
à Diocletiano missus veniret in Hispa-
niam, atque impiæ immanitatis vestigia
tota prouincia impressa reliquisset. Cùm
furor impius ab extrema Hispania exor-
sus, qua Pyrenæi iugis disterminatur à
Gallia, breui interuallo ad Austrum Oc-
casumque vniuersam prouinciam per-
uasit. Finium meta Pacem Iuliam inter
& Eboram ad pagum Oreolam Datia-
num totius Hispaniæ Præsidem fuisse
declarat in hæc verba.

DD. NN.
ÆTERN. IMPP. C. AVR.
VALERIO. IOVIO. DI-
OCLETIANO. ET M.
AVR. VALERIO. ER-
CVLEO.
PIIS. FEL. SEMPER AVGG.

TERMINVS. INTER. PACENS. ET. EBORENS. CVRANTE. P. DATIANO V. P. PRÆSIDE. H. H. N. M. Q. EORVM DEVOTISSIMO.

HEINC. PACENSES. HEINC. EBORENSES.

Prorſus Datiani ſæuitia Felix & Cucufatus in Africa quidem nati, cæterum in Hiſpaniam appulſi ſtudio Chriſtiani nominis amplificandi, Felix Gerundæ, Cucufatus Barcinone occiſi ſunt, vbi etiam Eulalia interfecta eſt ab Emeritenſi diuerſa. Cæſarauguſtam appulſus Engratiam (Prudentius Encratim vocat) cùm Ruſcinonem ad ſponſum properaret ab extrema vſque Luſitania trucidauit, & cum ea decem & octo comites itineris. Ad hæc innumera ciuium multitudo neci data. Corpora exuſta vnà cum ſceleratorum hominum corporibus, ne videlicet à Chriſtianis colerentur, vt erat in more poſitum. Cineres in maſſas conglobati diuinitus diſcretique ab alijs, maſſa candida dicti ſunt. Quod in Africa trecentis alijs martyribus in calcem ardentem iactatis, quo die cæſus eſt Cyprianus, cõtigiſſe Prudentius eſt auctor, vt eorum cineres dicerentur maſſa candida. Valerius eius vrbis Epiſcopus, & Vincentius Diaconus de religione poſtulati & Valentiam ad dicendam cauſſam miſſi, ſi quo modo itineris longinqui labore & ſpatio temporis mentem mutarent. Valerius exilio mulctatus tantùm ad montes, qui Cinga flumine alluũtur, vitæ reliquum exegit. Datianus fortaſſis præcipiti eius ætati dandum iudicauit, ne maiores ſubire cruciatus cogeretur. Vincẽtium autem neq; de ſententia decedentem, neq; libros ſacros prodẽtem, quod qui feciſsẽt ab eo crimine traditores per ea tempora cœperunt vocari: cõſumptis omnibus cruciatibus ferri ignisq; peremit. Corpus eius ex promõtorio Sacro, quò fuerat delatum metu Maurorum Hiſpaniam vniuerſam vaſtantium (vnde illi promontorio D. Vincentij nomen) Alfonſus primus Rex Luſitaniæ Oliſiponem tranſtulit, eius prouinciæ vrbem primariam, vti alio loco eſt explicãdum. Compluti Iuſtus & Paſtor vix dum infantiæ annos egreſſi occubuerunt in cãpo Laudabili, vbi progreſſu temporis auguſtum templum eorum nominibus excitatum eſt, inclytum miniſtrorum numerum eruditioneque. corpora ex vario errore ob Maurorum infeſtationem, anno tandem humanæ ſalutis milleſimo quingenteſimo ſexageſimo octauo Philippo. II. Hiſpaniæ Rege agẽte, Oſca Complutum relata ſunt, atq; in eodem loco vbi ſanguinem profuderãt collocata. Emeritæ Eulalia quatuordecim annos nata, & Iulia ſocia trucidatæ. Toleti Leocadia virgo cruciatuũ metu & pædore carceris exanimata perijt. In Gotthicis precibus inter confeſſores, in Romanis inter martyres ponitur, haud magno quidem diſcrimine. Leocadiæ corpus in Hannoniæ montibus Benedictini ſocij in S. Cisleni mõſtrabant, Hiſpanæ an alterius diu incertum: Hiſpanæ, vt credamus inclinat animus. Iniqui iudices cur ſimus in noſtra cauſſa? Nam quo hæc tempore cõmentabamur, Philippus. II. Hiſpaniæ Rex poſtliminio patriæ reddidit, incredibili hominum concurſu plauſuq; ad ſextum Kal. Maij, anno milleſimo quingenteſimo octogeſimo ſeptimo, inſitæ pietatis monimentum præclarum omnibus ſeculis.

Quo loco ſita ſit Elbora.

CAP. XIII.

TOLETO relicta Datianus Elboram abijt. In eo oppido Vincentius alter

alter comprehensus, verbisque Præsidis castigatus, cùm de constantia animi nihil mutaret, dato euadendi spatio Abulæ profugus pro religione occubuit, ipse sororesque eius Sabina & Christeta, fugæ auctores & comites. Hæc in confesso sunt: illud dubium, qua in Hispaniæ regione Elbora sita sit. quo nunc nomine excisa an superstes, vicina Toleto, an dissita procul: inter viros præcipuæ eruditionis opinione, magnis animis, parique contentione disceptata quæstio. Lusitani ferè gentilem suum Vincentium fuisse contendunt, Eboræ natum, vrbe in ea gente nobili antiquaque. resistunt alij, atque Elboram in Carpetanis sitam fuisse confirmant: nostraque ætate Talaueram vulgò dici persuadent. Illis maior nominum similitudo fauet antiqui recentisque, ducta per manus opinio, vetustatis monimenta: lapis quem vestigio consistens Vincentius ceræ instar emolliuisse fertur: ædes paternæ ad hunc diem ijsdem vestigijs conseruatæ, cultæque. Quæ si leuia putantur, negemus omnia, comburamus annales, susceptas à populis Diuorum religiones euertamus, quiduis potiùs quàm à suscepta semel sententia nos dimoueri patiamur. Hæc sunt in hanc partem argumenta valida atque præclara: quis neget? quis non videat? In alteram partem plura. Vrbium Toleti, vnde Datianus discessit, & Abulæ vbi fugientes Martyres insecutus neci dedit, vicinitas, Ebora longinqua: vnde reuersum Præsidem, quis credat, vno iuuene mactando? aut quî contendens Emeritam Eboram deuiam, atque supra centum millia vlterius positam prius adijt? Verùm de tota itineris ratione præstabit ex libris ecclesiasticis eximiæ vetustatis D. Leocadiæ vitam mortemque adscribere. Braulio Cæsaraugustanus Episcopus auctor. sic multorum opinio est. In temporibus, inquit, illis, dum post corporeum Saluatoris aduentum & pro redemptione nostra sanguinis eius effusionem, ab inferis descensionem, à mortuis resurrectionem, in cœlum ascensionem, Euangelica eruditio sensim atque gradatim Apostolorum doctrina in omnem terram refulsisset: serò tandem Hispaniæ finibus innotuit: eratque rara fides, & ideo magna quia rara. Delubra verò gentilium in omni loco sacrilega effusione sanguinum taurorũ hircorumque fumabant: & quia nonnullæ ciuitates, oppida, vici, castella, sine Faunorum monstrorumque imaginibus ex auro argentove & omni metallo non erant, colebantur propterea in effigie dę mones, & fides in Christo pullulans inter tantas rabies paganorum palpitabat. Conuenticula verò nominis Christi secretissimis & abditissimis locis à paucis & perfectis ingrediebantur peragenda. & quantùm crescebat Christiani nominis dignitas, tantùm deficiebat execranda calamitas. Ita fiebat, vt in nonnullas vrbes perfectæ fidei flagrarent incendia, vt non iam per latebras occulendo, sed publicè ecclesiæ Sacerdotibus, & omni præpollerent clero. Quæ fama non solùm totam Italiam sed & Byzantium peragrauit: quæ caussa fecit vt impijssimum Datianum Præsidem impijssimi Diocletianus & Maximianus Imperatores ad euertendam magis quàm ad gubernandam destinarent Hispaniam. Primùm namque Galliam vt lupus cruentus intrauit, ibique exsatiatus sanguine Martyrum, cadauera crapulatus ructans, Hispaniam aggressus est: Felicem, Cucufatem, Eulaliam, & alios quorum nomina longum est scribere, grauissimis tormentis afficiens, Deo animas consecrauit innocuas. ac post inde Cæsaraugustam, quasi leo frendens arripuit. Quanta ibi ludibria? quan-

taque verbera? quot cruces? quot effusiones sanguinum operatus fuit? Si humana lingua taceat, ipsa quæ polluta est Christianorum sanguinibus terra loqueretur, & quod nullus exceptus sit, qui bustali situ non teneat rediuiuos ac florentissimos cineres Martyrum locus. Inde alacri profectu Complutensem ingreditur ciuitatem. protinus pro cruore lac truncatis corporibus fundens, geminas margaritas in diademate nostri Regis affigendas, & innocentiæ dignitate velut auro conspicuas, Iustum & Pastorem à terra cœlo per feram impietatem pius Dominus suscepit. Deinde veniens Toletanam vrbem ingressus, cœpit sagaci indagatione perquirere sanctorum membra: ibique reperit Deo dicatam sanctam Leocadiam, genere nobilissimam, nobiliori tamen proposito mentis ornatam, quæ non diebus non noctibus peruigili cura ab oratione cessabat. Qui cùm eam præsentari suis conspectibus præcepisset, ita affatus est: Cur te leuis & vana deludit circumuentio, vt de tam præclaro genere nata, derelinquens cæremonias Deorum nostrorum, nescio cui Christo tè præferas seruituram? Gui beata Leocadia cum grandi audacia ita ad hæc respondit: Non me tua suasio à proposito Christi, cui me integram voui reuocat, non illusio verborum tuorum, nec blandimenta natalium, quibus me suades, retrahet à seruitute, vel à promissione Domini mei Iesu Christi, qui nos pretioso suo sanguine redimens, magnam induit libertatem. Fremens itaque Datianus præcepit militibus arctissimis vinculis beatam Leocadiam colligatam in carcerem trudi, cogitans qualibus tormentis vel pœnis eam posset affligere. Itaque Elboram ingressus, officium omne præmonet, vt indagatione percurrentes, Christianos quoscunque inuenissent, eius tribunalibus præsentarent: statimque repertum adolescentem quendam nomine Vincentium, cuius meritum nomini committebatur suô, comprehensum eius conspectibus sistunt. Quem cum Sabina & Christeta eius sororibus in Abulensem ciuitatem persequens, digna Christo munera consecrauit. Profectusque ab Abula. Emeritensem ingressus ciuitatem, illico tribunal sibi præparari præcepit, multoque Sanctorum crudeliter sanguine fuso transmisit ad Deum: inter quos sanctam Eulaliam multis cruciatibus, multisque verberibus afflictam igne applicato Domino consecrauit. Cumque in Toletanam vrbem ad beatam Leocadiam percurrisset fama, genibus in oratione positis in eodem loco, quo retrusa tenebatur, confessionis oratione completa, suum Domino commendauit spiritum: qui Martyres & Confessores suos coronauit in pace, cui est honor & gloria, virtus & potestas in secula seculorum amen. Itaque Braulio, seu quiuis alius, rem vt gesta est litteris commendauit, Datianique iter complexus est: Abulam Elbora fugisse Martyres secutum Præsidem ijsdem vestigijs affirmat, nimirum Talauera profectos, vti locorum vicinitas fidem facit. quod municipium Elboram dictum Lucas Tudensis ait, nulla diligentia, nulloq; iudicio dices. esto, tametsi non insulso neque inerudito ingenio fuisse, editi ab eo libri arguunt. Certè Ptolemæus Liboram vocat proxima Ilurbida, sita quondam vbi nunc ager est nomine Loruiga (sic putamus) quatuor distitus passuum millibus trans Tagum: atque exaduersum loci vbi Aluerchius confunditur Tago, ex Abulensibus montibus manans. Liuius Eburam vrbem in Carpetanis ponit, nobilemque in paucis

pugnam

pugnam ad eam commissam Romanos inter & Celtiberos ait, Q. Fuluio Flacco Citeriorem Hispaniam ex prætura obtinente, iis notis designato loco, quas in suburbanum eius oppidi agrum conuenire omnes, quibus hæc considerare studium fuit, persuasum habent. Sed ipsa elegantis historici verba, ex libro quadragesimo subiicimus: Magnum, inquit, bellum ea ætate coortum in Hispania Citeriore. Ad quinque & triginta millia hominum, quãtum nunquam ferme antea Celtiberi comparauerant. Q. Fuluius Flaccus eam obtinebat prouinciam: is quia armare iuuentutem Celtiberos audierat, & ipse quanta poterat à sociis auxilia contraxerat: sed nequaquam numero militum hostem æquabat. Principio veris exercitum in Carpetaniam duxit, & castra locauit ad oppidum Eburã, modico præsidio in vrbe posito. Hactenus Liuius. Ergo manifestum efficitur, oppidum de quo instituta disputatio est, Ptolemæo Liboriam esse ex regionũ interuallis, mensuraque: Eburam Romanis certe fuisse in Carpetanis constat. Ex iis vocibus Elboram factam quis miretur? quis dubitet? nisi qui nominibus commutandis vim antiquitatis ignorat. Monimenta vetustatis nihil moror: quanta in his rebus vanitas sit, quanta commenta vulgi, multis exemplis docere promptum erat: Sed iis propria monimenta Elbora Carpetanorum opponit: Vincẽtij ædes, vbi nunc D. Ioannis & Luciæ nominibus xenodochiũ est. forum quodã vicino tẽplo sancti Stephani vocabatur, vbi incolæ persuadent Vincentium ad tribunal Præsidis saxo vestigium impressisse. in vicinis montibus, qua Abulam itur, annorum in rupibus specie horrida trium fratrum latebra omnibus circum populis nobile: in montis cacumine fugæ monimentum arx, & templum Vincentij nomine inclytum olim non religionis modo opinione, sed & amplis possessionibus locus editus, & proceris arboribus amœnus augebat maiestatem. fama est olim Templariis militibus attributum fuisse, nunc Abbatia magis quam re alia insignis est, quæ in Toletani templi sacerdotiis numeratur: tametsi is locus Abulensis Episcopi ditione comprehenditur. Hæc sunt partis aduersæ præsidia. quæ verbosior fuit, an verior, sincero animo lector diiudicet: si quid nostrum testimonium iuuat, sic nos certe putabamus. De Elboræ Episcopis in Toletanis Patrum conciliis frequens mentio extat, & monetæ Gotthorum imperio Elboræ nomine percussæ visuntur ex auro non probo: vti Gotthorum omnes. Hæc ad vtram vrbem referenda sint non laboramus. sine certis argumentis in alteram partem pronunciare non constituimus. libenterque Episcopi sedem Lusitanis relinquimus Emeritæ contributam, vti Constantini Magni & Wambæ Regis diuisiones Episcopatuum argumento fuit. Neque negamus Eboram vrbem ea Gotthorum ætate Elboram etiam fuisse pari licentia vocitatam.

Descriptio Elboræ.

CAP. XIIII.

ID AVTEM municipium, quo nullũ pro incolarum numero Hispania lautius præstantiusque habet, & Ptolemæo Libora, Ebura Liuio vocatur, Gotthorum ætate Elbora, nonnullis etiam Talabrica est, sed hos vocum Talaueræ & Talabricæ similitudo cum multis in errorem misit. Nos his commentariis, vt erit commodum, promiscue his vocibus id oppidum designabimus, ne nominum multitudo fallat. Ad confines Carpetanorum Vectonum & veteris Lusitaniæ situm est, loco plano, in valle quatuor ea parte passuum millibus lata, superius latiori, quam plures amnes interse-

tersecans: inter alios princeps Tagus ab arenis voluentibus aurum celeberrimus fama, latissimo alueo multisque receptis aquis amplissimus, eius oppidi mœnia ad Austrum alluit, quæ sunt opere firmissimo, angusto ambitu omnino septendecim turribus horrida, quas Extrarias vocant quod æquis interuallis singulæ iusti instar propugnaculi exterius protendantur. Minorum turrium maior est numerus, sub quibus humilior murus altiorem ferme ex omnibus partibus ambit. Hæc mœnia, quibus nulla ex antiquis in Hispania comparari possunt altitudine, latitudine, & totius operis firmitate, quo sint tempore constructa in ambiguo est. Romanornm imperio vulgus persuasum habet, structuræ laudibus antiquitatem adiicientes. Refellunt alij ex forma operis cæmentitiis ex parietibus fere compacti: & lapides cum litteris Romanis nullo ordine, sed vt casus dabat in eo muro visuntur. Ergo rudiori seculo Gotthis aut Mauris rerum potientibus, ea mœnia fuisse constructa fateamur necesse est. Gotthorum ætate nonnulli affirmant, nobis recentior structura videbatur esse. Videbitur fortasse etiam aliis, si cum parte Toletani muri ab wamba Rege constructi, ea mœnia conferantur, eam speciem multis partibus præbentia, vt recentiori memoria extructa fuisse appareat. Quod Rasis Arabs confirmat, à Mauris opus perfectum, ad nostrorum incursiones arcendas, Arabum anno tercentesimo vigesimo quinto, nimirum salutis anno nongentesimo trigesimo septimo. Ipsa Mauri scriptoris verba Latine facta subiicimus. In Toleti, inquit, agro quo nullus est latior, multa oppida & arces sunt, atque in earum arcium numero Talauera à Græcis condita supra Tagum: deinde propugnaculum vti imperium alternabat Mauros inter & Christianos. Murus est magna altitudine & firmitate, excelsæ turres. Maurorum anno tercentesimo vigesimo quinto. Miramamolinus Mahomadis filius diuortio in municipio facto, arcem ædificari mandauit, vbi Præfecti essent. Hanc ego arcem, totum eum murorum ambitum interpretabar, qui latiores in Italia Galliaque viderim: nam minorem arcem, quæ intra hunc ambitum ad fluuium est rudiori opere, & maiori ex parte labefactata, satis constat ab Alfonso Imperatore fuisse posteriori tempore constitutam euersis priuatis ædibus, de qua re Toleti in Clementino virginum collegio tabulæ monstrantur factæ ipsis compensationis pro ædibus quæ ea parte sunt ablatæ. Sed ab ea arce tamen murus alter deducitur minori firmitate, nempe plurimum ex formaceis parietibus, magnoque flexu priorem murum complectens circulo ferme totum, nisi qua parte flumen alluit. Huic tertius commissus est murus, suburbium amplum cingens ad Solis occasum torrente interfluente à reliquo oppido diremptum, cui Portiniæ nomen est, aquis hyemalibus sæpe exundanti, magna vicinarum ædium strage aliquando. Hunc murum ingruente bello factum puto opere subitario: nam cum recentissimus sit, multis partibus est euersus, rara vt vestigia extent. Intra hunc murum agricolæ continentur. Intra alterum opifices, mercatores, & maior ciuium pars est, forumque rerum venalium, annonæ copia & lautitiis cum quolibet Hispaniæ certans. Minori ambitu firmiorique structura murus nobilium domicilia habet, quorum pro oppidi modo nullibi aut maior numerus est aut amplior census. Cæteris tenuis ferme fortuna otio deditis à commercio abhorrentibus, patriique soli bona & natiuitas opes ignorantibus. Ea parte collegium Canonicorum est, coniunctumque Hieronymianum monasterium à Tenorio Toletano Pontifice Canonicis constructum domici-

domicilium: quod cum illi recusarent communi mensa viuere, ne temere susceptus labor esset, ij monachi asciti sunt, amplissimis prædiis attributis, qua Ioannæ matris cuius sepulchrum in æde maxima monstratur, qua Calderonis fisco addictis ob cæsum magistratum, aut ex eius testamento. vnde ij monachi, se & inopes magno numero alunt, certũ in annonæ difficultate perfugium. Reliquos referamus, qui pro pietate in Hispania vitam & sanguinem hac tempestate profuderunt felices & nobiles martyres. Ad hæc tempora & calamitatem Verissimus Maximus, & Iulia fratres referuntur Olisipone perempti, Bracaræ Victor, Cordubæ Zoilus & decem & nouem alij, Centolla & Helena prope Burgos. Aliiq; quos si sigillatim recensere velimus, neq; modum dicendi, neque finem reperiet oratio Horum omnium martyrum corpora, quibus in locis hoc tempore sint, de quibusdam affirmare promptum est, de plerisque non item, aliis alibi prædicantibus: fortassis in plures partes sacris exuuiis distractis variæ opiniones natæ; penes quos pars tantum esset totum habere putarunt. Sane Eusebius confirmat bestias se vidisse per hæc tempora sæuissimas neque fame neque ferro aduersus martyres irritari, tantæque procellæ præbuisse ansam disciplinæ ecclesiasticæ labem. neque dubium est ex his rerum fluctibus in Africa Donati sectam excitatam. Cæcilianum Carthaginensem Episcopum de gradu deiectum Donatus Numida Lucillæ fœminæ Hispanæ opibus subleuatus quasi libros sacros hostibus tradidisset violatæ religionis postulabat. Eiusdẽ criminis in Hispania Osius Cordubensis Episcopus accusabatur, de quo iterum sermo recurret. in Cæciliani locũ Maiorinus prior, deinde Donatus suffectus est patria Carthaginensis, alterque ab eo, qui primus eius sectę auctor extitit. Verum hæc aliquanto post.

Constantij & Galerij imperia.

CAP. XV.

DIOCLETIANVS republica viginti annis gesta, rerum mole fessus, atque ex desperatione Christiani nominis opprimendi, nouo exemplo imperij insignia Mediolani posuit: idemque eius hortatu Maximianus socius effecit Nicomediæ. Constantius Chlorus & Galerius imperiũ suscepere salutis anno trecentesimo quarto. Cõstantio Gallia, Britania atq; Hispania datæ sunt. Galerio reliquæ prouinciæ cesserũt. Hic duos sororis filios paulo post Cæsares dixit Seuerum & Maximinũ Seuerũ in Italia atque Africa curare iussit: Maximinum Orienti præfecit: ipse sibi Dalmatiã Græciamque retinuit. Constantio breuis vita fuit. annum, menses decem, dies octo imperauit longiori vita dignissimus, cum ob alias virtutes, tantãque frugalitatẽ vt fictilibus vteretur, tum ob propensam in Christianorum gentem voluntatem: Obiit Eboraci in Britannia Constantino filio successore felix, quem ex Helena susceperat. nam Theodora Maximiani priuigna Annibalianum peperit Dalmatij patrem & Constantinum alterum, vnde Gallus & Iulianus nati sunt, consequenti tempore Cæsares: præterea filiam vnam nomine Constantiam. Vixit hac ætate in Hispania Prudentius Tutiasonensis Episcopus, natus Armentiæ in Cantabria, episcopali sede olim claræ, nunc redactæ ad casas, postquam collegium Canonicorum Alexandri. VI. Romani Pontificis voluntate Victoriam vrbem migrauit. Vixit etiã Rufus Festus Auienus, auctore Crinito, in historia Romana nobilis auctor. Suscepit Constantinus à morte patris imperiũ, anno Christi trecẽtesimo sexto. Anno proximo Maxentius Maximiani Herculei fili' Romę imperiũ occupauit. Seuerũ resistentẽ in pręlio occidit.

Maxentij pater Maximianus an ſtudio iuuandi filium, an intempeſtiua ambitione imperij quod abdicarat recuperãdi, Romam accurrens, indeque à filio reiectus, in Galliam, Conſtãtini generi iuſſu Maſſiliæ interfectus eſt. Hoſpitij iura & communis menſę ſacra, maleficio atq; inſidiis compenſare voluiſſe crimẽ erat. Galerius Licinio in Seueri locum ſubſtituto, Maxentijq; opprimẽdi ſtudio inflammatus, cum in Italiam penetraſſet, indeq; veritus defectionem exercitus, Dalmatiam repetiiſſet, & religionem Chriſtianã exagitare cœpiſſet, ex vlcere in inguine nato defunctus eſt, quinto anno euoluto ex quo cum Conſtantini patre cœperat imperare. Melchiades Romanus Pontifex, cuius extat epiſtola ad Marinum, Leontium, Benedictum, cæteroſq; Hiſpaniæ Epiſcopos, morum exemplo, quæ facillima docendi via eſt atq; imperandi, adhortantis ſubditos regere, atq; inter beatos Apoſtolos affirmãtis in pari electione diſcretionem fuiſſe poteſtatis: datumq; Petro vt cæteris emineret. De Confirmationis ſacramento nonnihil diſputatũ. Rufino & Voluſiano Coss. nimirum ſalutis anno trecenteſimo quartodecimo hæ litteræ datæ ſunt.

Conſtantini Magni imperium.

CAP. XVI.

ROMANI, Maxentij tyrannide & improbitate feſſi Conſtantinum ex Gallia aduocandum curarunt. Is Mediolani traducto in partes Licinio Conſtantia ſorore in coniugium data, cum aduerſus tyrannum iter intenderet, Romam appropinquanti & de belli euentu ſolicito, die ſerena Crucis factæ ſignum in cœlo hac inſcriptione monſtratum eſt: IN HOC SIGNO VINCES. Itaque vexillum Regium (Labarum vocare, & quotidie milites illud adorare ſoliti erant) in Crucis figurã conformari mandauit, hac forma:

vnde Chriſti nominis litterarum compendium quo Hiſpani vulgo vtuntur, fluxiſſe ſuſpicantur quidam, lapidis indicio ad Oretum in Hiſpania Valentiniani II. imperio excitati extantiſque, vbi ea nota Chriſti nomen manifeſte ſignificatur. Crucis virtute Maxentio ad pontem Miluium victo, flumineque hauſto, Roma grauiſſima tyrannide erepta eſt, religioq; Chriſtiana: in quam Maxentio ſæuiente multi Chriſtiani perierunt, Dorothea & Sophronia ne ſtupro, de quo à tyranno appellabantur, pudicitiam fœdarent, illa occiſa eſt, hæc ſibi vltro mortem intulit: exemplo videlicet Antiochenæ fœminæ ſub Diocletiano, quæ eadem de cauſſa parique conſtantia ſe & duas filias in ſubiectum flumen de ponte dedit præcipitem. Per idem tempus Maximinus in Oriente Chriſtianum nomen vaſtabat multorum ſanguine fuſo, Catharina virgine Alexandrina, Porphyrio Magiſtro equitum, Petro Alexandrino Epiſcopo trucidatis. tanta Chriſtianæ religionis opprimendæ rabie, vt Pilati & Chriſti acta omnibus ignominiæ cauſſis fœda toto imperio ludimagiſtros iuberet pueris tradere memoriter ediſcenda recitandaque. Obijt abrogatis ſub vitæ finem ijs edictis, quæ in Chriſtianos erant promulgata ſæuiſſime, non tam pietatis ſtudio quam Conſtantini, cuius potentiam indies augeri conſiderabat, atque Licinij metu, à quo paulo ante in acie fuerat ſuperatus. Hoc ſublato neque minori ſæuitia, neque exitu lætiori Licinius religionem exagitauit. Verum in Pannonia ſemel, deinde in Bithynia prælio à Conſtantino victus ad priuatam vitam compulſus primum eſt. id Conſtantiæ vxoris precibus datum:

deinde

deinde occisus, quia res nouas moliri cogitabat. dignus ea calamitate, quod litteras virus publicum appellaret, tam expers earum vt ne nomen quidem suum scribere didicisset: & quoniam impia carnificina inter alios, Sebastię quadraginta martyres sustulit, & sua virtute & Basilij oratione nobiles. Per hunc modum respublica à domesticis externisque armis libera, atque ad vnius imperium arbitriumque reuocata, religio Christiana in dies singulos illustrabatur. Constantinus Imperator Romæ postquam à lepræ contagione fuerat liberatus Christiani lauacri virtute (nam Romæ fuisse baptizatum cum Crispo filio, magni auctores affirmant, & indicio est baptisterium eximium ad D. Ioannis Laterani Constantini opus) nostram religionem ex eo tempore cœpit vehementius illustrare. Hanc lucem modico interuallo Arius Alexandrinus presbyter conturbauit, Dei filium Deo patri æqualem esse negans. Luciani quidem martyris auditor fuit, sed ambitione corruptus in eam ingressus est caussam: Alexandrum, Præsulem Alexandrinum factum, ipsius nullam rationem habitam dolebat scilicet. ab hoc initio scissa in duas partes Christianorum natio, proxima interitui videbatur esse. multis eruditionis opinione claris, tum Episcopis tum priuatis noua opinio placere; neque præoccupatis ea persuasione animis saniorum cohortationes admittebantur ad aures. Osius Cordubensis Alexandriam ab Imperatore missus vocum Ousias & Hypostaseos discrimen excogitasse primus fertur pace concilianda. extat Constantini lex in Theodosij Codice ea caussa missa ad Osium. Arius concordia desperata Alexandria pulsus breui decessit, Ario altero impietatis hærede. (duos Arios extitisse ex Seueri libro secundo historiæ & Theodoriti primo perspicitur).

Hunc Imperator & sectatores Nicæam Bithyniæ aduocauit, quo salutis anno trecentesimo vigesimo sexto ex toto 326
orbe Episcopos trecentos decem & octo (in numero Patrum discrepant alij) conuocandos curarat. In eo conuentu Arij placita improbata. Meletius Episcopus de gradu deiectus, quod Petri Alexandrini Episcopi in recipiendis lapsis facilitatem accusando Ægypti ecclesias turbasset. Pascha sancitum quo die toto orbe celebrarent. Paphnutij consilio permissum viris sacratis vxores retinere, laxata videlicet in Oriente disciplina ecclesiastica. Præterea Arij libros igni tradere capite sancitum. Auctor quidam rationem computandi per indictiones ait in Nicæno conuentu esse excogitatam ab anno salutis trecentesimo, tertio decimo, sumpto numerandi principio: quo anno Constantino constabat Crucis signum in cœlo fuisse indicatum. Affuit in hoc conuentu Osius (sunt qui præsedisse putent) Siluestri Romani Pontificis vicarius, cum presbyteris Vito & Vincentio Roma legatis. Atque hæc in Oriente. In Hispania autem concilium Illiberritanum est habitum. Erat Illiberris in ea Bæticæ parte sita, vbi nunc Granata. argumento est Granatẽsis porta, vicinusq; ei vrbi mons, quibus vulgo Eluiræ nomen faciunt. nam qui hoc concilium Illiberri affirmant esse habitum ad Pyrenæi montis radices, quam vulgus hodie Colibrem vocat, nominum argumento refelluntur: & quoniam ex veterum codicum fide deprehenditur nullos ex vicina Gallia atque ea Hispaniæ parte conuentui interfuisse: sed ex ijs vrbibus tantum quæ ei Bæticæ parti propinquæ erant. Tametsi Valerius Cæsaraugustanus sexto loco numeratur, septimo Melantius Toletanus. In huius concilij canonibus virginum Deo sacratarum mentio facta est. menses Iulius & Augustus

ieiunij lege soluuntur. Vxoribus interdicitur litteras dare, aut accipere inscijs maritis. Imagines in templorum parietibus depingi vetitum, ne videlicet tectorio decrustato fœdari contingeret. Extat præterea Metropolitanorum mentio, cum hactenus primæ sedis Episcopi vocarentur. Toletum, Tarraco, Bracara, Emerita, Hispalis, eo honore decoratæ sunt, descriptis cuiusque finibus, vt quidam arbitrantur per hæc tempora atque in ipso Illiberritano conuentu, Constantini iussu: quod quoniam certa fide caret in medio relinquimus. Eam tamen diuisionem Rasis Arabis verbis adiecturi commodiori loco sumus, vetusti auctoris neque contemnenda auctoritate. Et constat Wambæ Regis ætate atque industria eam distributionem primarum sedium maiori diligentia factam contributis, ac designatis iis Episcopis, qui ab vnaquaque maiora iura peterent. Sane exemplo reliquarum imperij prouinciarum Hispanica gubernatio multum ab antiquo immutata est. Byzantio enim in Thracia instaurata à Seuero diruta antea Constantinus Romani imperij maiestatem in eam vrbem Roma transtulit, in quo grauissime peccatum est, vt rerum euentus declarauit: Imperatorum corpora atque animos effœminauit terræ natura & cœli sub quo alebantur conditio, deliciarum copia Martiam Romanorum indolé debilitauit. Quindecim legiones quæ Rheni Danubiique ripas præsidio obtinere solitæ erant, vnde maius periculum imminebat propter indomitos & barbaros earum gentium animos sublatæ, in quo quid secutus fuerit Constantinus clam est, & fortassis grauissimo stipendio imperij vectigalia voluit liberare. pro vno quatuor Præfecti prætorij instituti, penes quos bello paceque summa esset auctoritas. duo in Oriente res gerebant: totidem in Occidente. Horum alter Italiæ præesse cœpit, Galliæ alter contributa Hispania, quam per Vicarium gubernaret. Ad hos liberum erat, qui vellet à prouinciarum Præsidibus prouocare. Erant Comites, quibus in milites ius & potestas tribuebatur: erat Magister scholæ, cui res frumentaria curæ erat, aliaque præterea Magistratuum nomina, quæ vt sigillatim referantur non arbitror fore necessarium. His rebus peractis obiit Constantinus Magnus anno Christi trecentesimo trigesimo septimo. 337 rempublicam gubernauit annos triginta, menses nouem, dies septem & viginti. In tanto virtutum splendore reprehensione non caruit, tum ob Crispum filium occisum. Fausta nouerca ex Mineruina priori Constantini coniuge genitum intentati stupri accusarat falsò: qua cognita fraude, ipsa etiam capite pœnas dedit tum ob suspicionem violatæ religionis, sub vitæ finem in Arium propensior Athanasium Alexandrinum Episcopum insectatus. Sunt qui putent Nicomediæ ab Eusebio Nicomediensi Ariano homine baptizatum extrema ætate, cum Christi exemplo in Iordane cuperet. nimirum nominum similitudine decepti ad patrem transtulerunt, quæ Constantio filio tribui æquius est: eius præsertim auctoritate permoti, qui studio Arij sectam illustrandi cæteros in errorem Eusebius Historicus misit. Prorsus has ob caussas ecclesia Latina Constantini nomen, quod alioqui tantæ virtutes mereri videbantur, consecrare noluit, quamuis Græcæ ecclesiæ exemplo prouocante Aprilis die vigesimo Constanstini nomine diem festum celebrantis.

Constantini Magni filij.

CAP. XVII.

TRES Constantini Magni filij Constantinus, Constantius, Constans Cæsares à patre non vno tempore dicti, mortuo successere. Constantinus ætate maximus Occidentis prouincias trans Alpes accepit, Orientis ætate proximus Constantius, Constans ætate minimus Italiæ, Africæ, atque Illyrico est præfectus sic pater testamẽto sanxerat. ex quo Dalmatius etiam Imperatorum patruelis in Oriente Cæsar est constitutus. Hũc Constantius in militari tumultu intra primum annum occidendum curauit, maiores quam pro conditione scilicet spiritus gerentem. Constantinus tertio imperij anno hostium insidiis circumuentus periit ad Aquileiam, quo processerat aduersus Constantem, iniuriam vindicaturus ferro sibi factam iniqua imperij partitione. Sunt qui Constantium Arianorum opinionibus corruptum esse confirment. Athanasij restitutio reclamat eius potissimum hortatu à Constantio fratre facta, cum à patre sub vitæ exitum relegatus esset in Galliam. Denuo exulantem Constantij Augusti metu, synodi Sardicensis, Iulij Romani Pontificis, Constantis Imperatoris auctoritate, atque hortatu ecclesia Alexandrina recepit. Constantinopolitana Paulum eadem de caussa relegatum. Synodo Sardicensi Osius Cordubensis totius cõtrouersiæ præcipuus disceptator, Annianus Castulonensis, Costus Cæsaraugustanus, Domitianus Pacensis, Florentinus Emeritẽsis, Prætextatus Barcinonensis, ex Hispania interfuerunt, longinqua profectione suscepta studio reuocandæ pacis. Eam prouinciam Constans appetebat, cum vrbe, Helenæ occisus est (hodie Helna dicitur in Ruscinonensi tractu) tertiodecimo imperij anno. Cædis auctorem Magnentium Galliam Hispaniamque occupantem Constantius, 361
Gallo patruele Cæsare prius in oriente designato, collatis in Illyrico ad Murum signis deuicit. In eo prælio hostes viginti quatuor millia ceciderunt, ex Constantij copiis millia ferme triginta. Ea strage imperij vires penitus sunt debilitatæ. tyrannus Lugduni, quo se ex fuga contulerat, rebus desperatis mortem sibi consciuit: eiusque exemplo Decentius frater, quem Cæsarem renunciarat. Itaq; cunctis prouinciis denuo sub vnius imperium reuocatis Sirmij in Illyrico Episcoporum conuentus habitus est aduersus Photinum eius vrbis Episcopum, Christum Deum esse negantem. In eo conuentu binæ fidei formulæ de scripto cõceptæ sunt, vocis Homousij vsurpatione pacis studio vetantes. tertiam, quæ vulgo circunfertur, Marcus Arethusæ Præsul Arij opinionibus imbutus euulgauit. Iis fidei formulis suscipiendis Osius Cordubensis venerandam caniciem sugillasse fertur, valde care æstimans paucυlos vitæ annos quot illa ætas recipiebat. Synodus Mediolanensis Constantij opera, Romam proficisci parantis, habita quidem: opera tamen Paulini Treuerensis Dionysij Mediolanensis, Eusebij Vercellensis, Luciferi Calaritani re infecta dissipata est. Athanasium ij à morte Constantis rursus exulantem damnari non ferebant. Iis ergo in exilium actis, Romæ à Constantio Liberius etiam Pontifex relegatus est, Felice substituto. Arimini numerosus Episcoporum conuentus instauratur. plures quadringentis confluxere Patres, In eo Arianorum fraude, ac præsertim Valentis & Vrsacij, quorum præcipua erat apud Imperatorem auctoritas, Episcopis circumuentis vox Homousij antiquata est, Synodi Sirmiensis exemplo, quasi voce tantũ sublata sententiis conspirarent. Verum cum Arij sectatores eam sectam anathe-

anathematis ignominia notati non ferrent, fraude detecta ingemuit orbis se repente Arianum factum. liceat Hieronymi verbis vti. Itaque Seleuciæ Episcopi numero centum sexaginta sex, Homousi voce expuncta reliqua Concilij Nicæni decreta retinenda censuerunt. Hæc aliquanto post. ad Osium redeamus, quem affirmant Potamio Olisiponensi Episcopo insectando, quasi Arianus esset ab Imperatore ex Hispania, quo se contulerat, in Italiam ad dicendam caussam reuocatum, an suppliciorum metu, an non satis sui compotem Ariminensis Synodi fraudibus consensisse: reducem in Hispaniam à Gregorio Illiberritano Episcopo execratione deuinctum, dirisque deuotum, Cordubæ quo à Clementino Vicario Gregorius Osio postulante fuerat vocatus, ore fœdato atque distorto repente ad ipsa tribunalia, vbi præsens vterque disceptabat corruisse in terram & succolantibus famulis domum relatum breui animam exhalasse, haudquaquam mente ad sanitatem reuocata, ad inconstantiæ rerum humanarum exemplum & ludibriũ singulare. Gallum Cæsarem Imperator pridem in Oriente interficiendum curarat, homo natura suspicax, & qui multorum criminationibus faciles præberet aures. Galli fratrem Iulianum ex monasterio detractum paulo post Cęsarem dixit, Helena sorore connubio iuncta. Ad Alemanorum motus Galliam vastantium compescendos, quod facere eius ductu cogitabat, opus erat auctoritate. Ipse bellũ Persicum animo agitabat. Eo tempore rursus Athanasius Principis furorem veriti, rursus latebras captare coactus est, vsque ad obitum Constantij qui breui est cõsecutus: Re enim male gesta in bello Persico, Iulianoque Lutetiæ Imperatori salutato dum obuiam progreditur, Antiochiæ baptismo (nam tandiu distulerat, aut forte ab Arianis vt in more erat rebaptizatus est) Arianorum ritu initiatus obiit anno huius seculi sexagesimo 361
primo, ad tertium Nonas Nouembris. Imperium tenuit annis quinq; & viginti, mensibus quinq;, diebus quinq;. Quo tẽpore in Hispania cõtigit, vt pueris lumen sub noctem inferentibus, atque pro more dicentibus, Vincamus, Vincamus, Romanus quidam verba puerorum crudeliter interpretatus, districto gladio hospitem cum omni familia iugularit: Ammianus Marcellinus auctor, nulla loci aut personarum designatione. Sed ex eo more tamen manasse constat, vt illatis Luminibus inter se Hispani salutent sub noctem. Florebat in ea prouincia eruditionis laude Clemens Prudentius Calagurritanus patria, à militia & foro maiori ætate ad pangenda sacra carmina traductus, atque multorum martyrum laudes celebrandas, qui cum Christo regnant in cœlo: tum Pacianus Barcinonensis Episcopus Nouatianos scriptis exagitabat. Paciani filius Dexter fuit Hieronymi familiaritate nobilis, cui librum de Scriptoribus Ecclesiasticis dicauit. Præterea Iuuencus Presbyter his senior Christi actiones luculento carmine celebrabat.

Iulianus & Iouianus.

Cap. XVIII.

Ivlianvm, quem Constantius insectabatur viuens, moriens successorem testamento reliquit, summo virum ingenio, atque præcipua eruditione: meritoque magnis Imperatoribus exæquandum si veram pietatem, qua à teneris annis imbutus erat, ad extremum spiritum retinuisset: neq; se ætate confirmata Libanio præceptori corrumpendum tradidisset, religione deserta, vnde Apostatæ cognomen inuenit. Augustus factus studio cunctorũ animos demeren-

demerendi, catholicos quidem ab exilio reuocauit, vno dempto Athanasio, quem quod à Constantij morte suam ecclesiam repetiisset, latebras denuo metu mortis captare compulit. Templi Hierosolymitani instaurãdi copia Iudæi facta, erumpente ex ipsis fundamentis igne cessarunt Græcæ superstitionis cultoribus datum Deorum templa, quæ erant à Constantino Magno clausa frequentare. In Christianos ex insidiis potius quam aperto marte grassatum, intercluso ad publicos honores aditu, sapientiæ atque eloquentiæ addiscendæ sublata facultate, in Græcorum scholis. Ea ex re Christianorum ingenia excitata: ac præsertim Apollinarij duo soluta astrictaque numeris oratione, non paucos libros euulgarunt. His initiis exitus consentaneus fuit. Persico bello suscepto cum initio prospere successisset, interfectus est. Cædis auctor ignoratur. quidam sagitta dixerunt in incertum emissa, vel à suis vel aduersariis. Alij à Mercurio Martyre, hastæ indicio in eius sepulcro repertæ perfusæ sanguine. ex diuina plane voluntate magnoque reipublicæ Christianæ commodo & gaudio, ætatis anno altero & trigesimo. Imperauit anno, mensibus septem, diebus septem & viginti Post mortem Iuliani Fl. Iouianus oblatum vltro ab exercitu imperium, initio quidem recusauit, professus se religione prohiberi Christianum hominem non Christianis imperare: deinde vniuersis Christianos se esse clamantibus, eorum votis acquieuit. Imperio suscepto, exercitum Iuliani temeritate in supremum discrimen adductum, fœdere cum Persis facto, necessario magis, quam honesto, liberauit. Honores Christianis redditi, ecclesiis vectigalia: exules atq; in his Athanasius in pristinas sedes sunt reuocati. Quibus initiis noua lux piorum nationi affulsisse videbatur, procella sedata, cum in Galatiæ Bithyniæque confinibus carbonum nouique cubiculi vapore interclusa anima, defunctus est ætatis anno quadragesimo. Menses septem, dies duos & viginti rempublicam tenuit, & pœna capitis sanxit sacratæ Virginis pudicitiam etiam coniugij prætextu attentare.

Valentiniani & Valentis imperia.

CAP. XIX.

FLAVIVS Valentinianus patria Pãnonius Gratiano patre, Iouiano successit: militari suffragio factus Imperator, à funaria quidem arte, ob prævalidi corporis vires, atque exactam prudentiã per omnes militiæ prætorij præfecturam consecutus. Cæterum religionis Christianæ cultor eximius, qui Iuliano Imperatore, militiæ cingulum abdicarat religionis studio, & ad idolorum templum ædituo ob aspersam forte fortuna aquam lustralem in eiusdem oculis alapam infregerat. Simili studio factus Imperator Romanos ciues in partes scissos, atque de Pontificis electione tumultuantes compescuit, Vrsicino ad Episcopatum Neapolitanum ablegato, qui seditionis extitit caussa. nam Liberio Romano Episcopo defuncto, pars festinatis comitiis Vrsicinum in defuncti locum subrogarat, pars potior & sanior Damasum. Hic natione Hispanus fuit, an Egita vrbe in Lusitaniæ parte ea natus, quæ Durio & Minio comprehenditur, & hodie Guimaranes vocatur: an Tarracone, an Madriti in Carpetania auctores in diuersum trahunt. Ergo cum se vterque legibus creatum diceret æmulum vitio, tanta contentione seditio exarsit, vt in basilica Sicinini vno die centum triginta septẽ homines fuerint occisi, auctor Marcellinus eius ætatis historicus. Quo loco Pontifices Romanos vehiculis procedere criminatur. & conuiuia eorum rega-

les mensas superare. Hac tempestate sedata aduersa Damaso factio non quieuit prorsus adulterij lege postulatus in Episcoporum conuentu innocentiam tueri compulsus est. Ariminensem synodum adulterinam pronũciauit: nimirum absque conscientia & consensu Romani Pontificis habitam. Auxentius Mediolanensis Episcopus gradu deiectus, quod Arij væsaniam sectaretur. Psalmos alternis in templis decantari adiecto in fine versu Gloria Patri: atque sacrorum initio peccatorum confessionem præmitti sanxit. Duobus templis exædificatis Romæ religionem auxit, altero D. Laurentij nomine, altero Apostolorum ad Catacumbas via Ardeatina: vbi ipsiusmet matris, atque sororis corpora tumulari curauit, atque perfecit. Hieronymo arcta familiaritate coniunctus fuit ob similitudinem studiorum: nam & Romanorum Pontificum vitas ad suam ætatem eleganti copiosoque volumine complexus est; vnde eæ Pontificum vitæ sunt consarcinatæ, quæ Damasi nomine circũferuntur, alioqui indignæ tanta eruditione viro. Christiana sacra annos octodecim, menses duos, dies vndecim gubernauit. Verum hæc aliquanto post: ad res imperij reuocetur oratio. In Oriente Procopio Duce, qui Iuliani propinquus erat, & in Imperatoris nomen inuaserat, magni motus excitati, Valentis diligentia, qui à fratre Valentiniano sub initia, imperij fuerat socius declaratus, breui compositi sunt: æmulus in Phrygia victus, atque suorum proditione in potestatem redactus. Eodẽ tempore Valentinianus Germanos domarat, & Saxones, cuius gentis hoc loco primum mentio reperitur in historia Romana: Gotthos ex Thracia, Parthos ex Syria depulit: Scotos in Britannia, Sarmatarum arma in Pannonia compescuit. Qua ipse, qua ipsius Duces tanta bella profligarunt. Obiit Bregetione in Germania Quadorũ bello occupatus quintodecimo kalend. Decembris, anno trecentesimo septuagesimo quinto. Imperi- 375
um tenuit annos vndecim, menses octo, dies duos & viginti. Duos filios reliquit Gratianum ex priori cõiuge nomine Seuera, atque hac superstite ex Iustina Valentinianum. Qua re præsertim cum lege lata duarum vxorum fecisset potestatem superiorem gloriam fœdauit magna ex parte: & quoniam religionis professionẽ liberam esse voluit vt Marcellinus est auctor. Interea in Oriente Valens catholicorum ecclesias vexabat. Dominicæ vxoris blanditiæ atque Eudoxi Constantinopol. Episcopi fraudes, à quo Arianorũ ritu se baptizari permiserat, à mente deduxerant. vsque eo, dum Edessæ Catholicorum conuentum immisso in templum milite dissipari curaret. ne faceret Modestus eius vrbis Præfectus deterruit insolẽti multum commotus spectaculo. Solito maior hominum frequentia concurrerat quiduis pati parata, fœminaque præ studio festinandi ne occasioni deesset, necdum satis honeste induta filium infantulum ad non dubiam mortem raptabat. ea decreti mutandi occasio. Multi Sacerdotes in quos præcipue iratus erat exilio mulctari. in his Eusebius in Cappadocia Cæsariensis Episcopus vir tam bene meritus de religione, quam alter Eusebius Cæsariẽsis Cæsareæ in Palestina Episcopus historiæ ecclesiasticæ scriptor eruditione nobilis fuit. Eusebij Cappadocis successor Basilius minis, & pollicitationibus solicitatus est, vt à catholica fide deficeret, quas ille constanter repulit, & sua virtute & multorum exemplo incitatus, pro vnica diuinorum dogmatum syllaba mortem oppetere, si res ferrent, paratum se esse palam prædicans. Atque hæc Valentiniano superstite. nam post illius obitum eo amentię prolapsus est Valens, vt magicis incantationibus deditus Iablicho adiutore (hic Procli magister fuit) nomen successoris inuestigandum

curaret. Alphabeti litteræ in terra describebantur, tot frumenti granis per litteras distributis, vate nescio quid obmurmurante, ex quibus litteris gallus prima grana caperet, eæ nomen quod quærebatur designare credebantur: vnde diuinatio per gallum dicebatur. aliis litteras stylo cõtrectare placebat sed velata facie. Prodierunt sane litteræ Theod. vnde Valenti occasio nata in Theodatos, Theodoros, Theodulos sæuiẽdi. quasi possit humano consilio diuinũ labefactari. In ea carnificina Honorius Theodosius Italicæ in Hispania natus atque ex Traiani posteritate occisus est, sub vitæ finem lauacro christiano expiatus. Britanniæ, atque Africæ antea motibus compositis clarus: vnde Magistri equitum honorem consecutus erat. Reliquit is ex Thermantia vxore filios duos Theodosium & Honorium. Infuderat se per idem tempus in imperij prouincias Gotthorum numerosa multitudo Fridigerno & Athanario Ducibus. nato inter eos dissidio, vt in pari potestate fieri amat, partem Valens prælio facto cæcidit. Aliis Athanaricum secutis in fœdus aceptis Mœsiam etiam ad habitandum dedit, sed Arianam sectam professis. quo tempore Vlfilas eius gentis Episcopus Gotthicos characteres excogitasse fertur à Latinis discrepantes, & in Gotthicam linguam vtrunque testamentum transfudisse, Arianæ certe sectæ suscipiendæ genti auctor. His actionib. vitæ exitus consentaneus extitit. Gotthi denuo tumultuãtes, vt erat gens quietis impatiens, in Thraciam inuecti ad Hadrianopolim collatis signis Valentem obuium prælio superatum peremerunt. Mortis genus morte ipsa grauius fuit. Intra casam rusticanam, quo se receperat, iniecto igne cremarunt, nulla relicta prole, quarto anno post Valentiniani obitum: violatæ religionis condignum supplicium, atque quod præcipiti temeritate Gratianum fratris filium ad auxilium festinantem noluit expectare spe ferox humanæ imbecillitatis immemor. Fridigernus reparatis viribus confisus. Romanorum iniuriis consternatæ ad arma genti se Ducẽ præbuerat.

Gratianus, Valentinianus, & Theodosius Imperatores.

CAP. XX.

FLAVIVM Gratianum pater ante aliquot annos Cæsarem dixerat. is mortuo, continuo successit salutis anno trecentesimo septuagesimo quinto. exerci- 375
tus suffragatione Fl. Valentinianus frater ætate puer adiunctus est exæquata imperij potestate. Mortuo Valente Gotthorũ armis, quæ in Oriente volitabant comprimendis magno viro & Duce opus erat. Theodosius Italica patria, ab extrema Hispania, quo post cædem patris se receperat, aduocatus vir domi militiæq; clarus & ex multarum rerum tractatione prudẽtia singulari, Gotthorum audaciã, quæ eo vsq; processerat vt Constantinopolim ipsam obsidione tentarint, armis virtuteque repressit. pax petentibus data, atque sedes ad habitandum. icti fœderis obses, Athanaricus Fridigerni successor in Theodosij venit potestatem. cui rerũ gestarum merces Orientis, quod pacauerat, imperium fuit, Gratiano concedente vt Theodosius tertius Augustus accederet, vir ad alias virtutes religionis studio inflammatus. nam Gratiano. V. & Theodosio Consulibus lege sanxit Damasi Romani Pontificis & Petri Alexandrini Episcopi de religione, quæ sectarum opinionibus distrahebatur, placita rata haberi. Amphilochius Iconij in Lycaonia Episcopus, eius legis suasor extitit hac arte. Imperatore salutato, Arcadium assidentem imperij quatu-

uis consortem non ita pridem renunciatum à patre, insalutatum cum contempsisse visus esset, contemptus caussam rogatus, tuo ipsius, inquit, exemplo ita feci, filium Dei ab Arianis contemni æquo ferentis animo. Triennio post Merobau-
393 de iterum & Saturnino Consulibus nimirum salutis anno trecentesimo octogesimo tertio, tum Arcadius imperij cōsors à patre Theodosio factus est septimodecimo Kal. Februarii: tum Synodus Episcoporum Constantinopoli habita, inter generales secunda. In eo conuentu Meletius Antiochenus Episcopus inter dormiendum Theodosio ostensus ipsi imponere diadema, ab eodem nullo indicante cognitus est, vultu considerato quem per nocturnæ quietis imaginem videre sibi visus fuerat. Nectarius Senator necdū sacro lauacro lotus ad Episcopatū Constantinopoli, agente Imperatore, euectus est. Gregorio Nazianzeno in patriā concedente, quem magna ciuium pars prælatum cupiebat, eius diligentia hæresi repudiata ad sanitatem perducta. Præterea qua caussa is conuentus potissimum est habitus, hæreses omnes reprobatæ ac præsertim Macedonii Constantinopol. Episcopi perperam de Spiritu sancto, quem in rerum aliarum ordinem redigebat, sentientis. Acta atque decreta omnia Damaso Romano Pontifice probata: nouumque fidei symbolum: in quo de Spiritu sancto ex patre filioque procedere affirmatum est. sic Synodus Foroiuliensis ait ante octingentos annos habita. Id symbolum Nicæno vt substitueretur cum diuina hostia sacrificatur, aucto: extitit Damasus, qui consequenti anno defunctus est. Interea Maximus & ipse natione Hispanus Britannia, vbi primum rebellauit, Gallia atque Hispania imperio occupatis Gratianum ad Lutetiam obuium factum vicit in pugna, prope Lugdunum etiam Andragatius dolo interfecit: cum imperasset septem annos, menses nouem, dies nouem nulla ex se prole, eam meritus certe laudem, quod primus Imperatorum pōtificiam stolam pontificatus insigne ex veteri Romanorū ritu & superstitione, ad se missam constanter repudiauit. Gratiani vxor Læta & Socrus Pissamena Romæ ad eius vrbis vastitionem vixerunt cultu regio. Theodosius publica vectigalia designauit, vnde vitam & solitudinem sustentarent. In Hispania dissidia de religione vigebant. Priscillianus Gnosticorum sectam excitabat: cuius sectæ Hadriani imperio docuimus semina à Marco quodam Ægyptio Basilidis discipulo pridem sparsa. Fuit Priscillianus homo copiosus & generis nobilitate clarus, in ea Hispaniæ parte natus, cui Calæciæ nomen est. Inerant præterea multa animi, & corporis bona: vigilare multum, famem sitimque tolerare. has virtutes non minora vitia fœdabant: inquies animus & turbulentus, atque ex profana scientia mentis elatio. Ingenii dexteritate & accommodatis ad tempus officiis Instantium, & Saluianum Episcopos sectæ conciliauit. Hos Idacius Emeritæ ciuitatis Præsul Hieronymi laude nobilis Agidini Cordubensis Episcopi monitu exagitandos suscepit. sic vulnus recruduit: latiusq; serpsit malum, quod contrectatum cautius, fortassis curationem recepisset. Ad illud extremum & vltimum deuentum, vt in conuentu Episcoporum Cæsaraugustæ habito ea de caussa, vtrique in re præsenti disceptarent. Sectarij die dicta venire recusantes, anathemati subiecti: Instantius & Saluianus Præsules, è populo Elpidius & Priscillianus & cum his Agidinus Cordubensis Episcopus mutata voluntate ex inimico repente hæreticorum socius factus. Ithacio Sossubensi (sic Seuerus Sulpicius ait tu lege, Ossonobensi) Episcopo sententiæ promulgandæ cura demandata, ardenti homini atque procaci: qui ieiuniis aut lectioni sa-

cræ

eræ deditos quasi Priscilliani sectatores palam accusaret. Huius atque Idacij diligentia à Gratiano Imperatore tum superstite impetratum, vt hæreticos templis, vrbibus, totaque prouincia expelli mandaret. Instantius & Saluianus atque cum his Priscillianus interim Abulensis Præsul sectatorum ope creatus, Romam præsidii caussa contendentes in Aquitania resistentes, non paucos eo tractu sectæ conciliarunt. Romam appulsis Damasi conueniendi potestas non est facta: ac ne Ambrosius quidem Mediolani eorum vocibus aures præbuit. ad noui dogmatis insolentiam cuncti exhorrebant. Non remittunt tamen: corrupto officiorum Magistro Macedonio à Gratiano impetratum, vt priori edicto inducto ablatæ ecclesiæ Priscilliano atque Instantio redderentur. nam Saluianus Romæ diem obierat. ab eo successu Gnosticorum audacia confirmata, Ithacius seditionis lege postulatus atque à Voluentio Vicario ad necem quæsitus, ad Gregorium Præfectum Prætorii in Galliam confugit. Eo parum opis ferente Clemétem Maximum adiit, ab eoque Treueri impetratum cognitionem Burdigalæ in Episcoporum conuentu instaurari. eo venire compulsi sunt Priscillianus atque Instantius. Priscillianus socio de gradu deiecto ad Maximum prouocauit: factumque Episcoporum inconstantia vt ad Imperatorem deuolueretur caussa, nouo ad eam diem exemplo iudicem prophanum de hæreticis iudicare: cæterum caussa Treueri agitata atque vrgente Ithacio capitale supplicium Priscillianus subiit, maleficii conuictus, atque nocturnos conuentus cum fœminis religionis specie agitasse. Interfecti præterea Felicissimus, & Armenius, tum Latronianus seu Matronianus fœdo exitu nobilior quam pangendis carminibus quamuis in aliquo Poetarum numero ea ætate. Instantius vltra Britanniam in insulam deportari iussus est, Martino Turonensi qui ad hos motus accurrit, nequicquam reclamante, atque hæreticos Episcoporum præsertim accusatione necari fas esse negante. Eam benignitatem fortassis tempori accommodatam nimiam ex parte extitisse, atque si in mores nostros induceretur fore exitialem, dies & vsus & maior rerum cognitio declarauit. Prorsus Priscilliano occiso secta non modo non est repressa, sed latius etiam propagata. Cæsorum corpora in Hispaniam delata à sectatoribus Martyrum instar honorata sunt. Iurare per Priscillianum summa religio putabatur. Ithacius & Idacius (Isidorus pro Idacio Vrsacium ponit) anathematis ignominia notati, & solum exilio vertere compulsi sunt: quod iis agentibus hæretici essent trucidati. Tametsi quo non supplicio digni erant, qui præter vitæ turpitudinem sacræ Triadis personas confundere, coniugia soluere, carnium esum detestari ausi sunt: affirmareque animos ex diuina essentia defluxos ad certamen per septem cœlos & genios quosdam gradatim descendentes in nequam Principem incurrere mundi opificem. homines fatalibus stellis subdi: corporis membra duodecim signiferi partibus. Arietem capiti dominari, ceruici Taurum, pectori Geminos, reliquis mébris alia. Quo tempore Hispania hac agitatione æstuabat, Siricius Romanam ecclesiam gubernabat Damaso substitutus, Prosper Vrsinũ vocat & fortassis qui ante contra Damasum pontificatum inuaserat, defuncto credidit successisse. Extant Siricii litteræ ad Himerium Tarraconensem Episcopum, Arcadio & Brutone Consulibus,
nimirum salutis anno trecẽtesimo octo- 385
gesimo quinto. De baptismo, nuptiis, Deo sacris viris & virginibus, ordinibus sacris multa, vt erat rogatus respondet, cum Episcopis eas prouinciæ Carthaginensis Bæticæ, Lusitaniæ, atque Calæciæ

mandās communicare. Extat harum litterarum mentio in Concilio Toletano primo, suppresso auctoris nomine sententia recitata: atq; in libro Isidori de viris illustribus Hispaniæ, Siricij & Himerii nominib. designatis. Omnino ex quo Siricius Pontifex creatus est anno quinto Maximus ad Aquileiam acie à Theodosio victus est, & suis prodentibus captus pœnas capite dedit, Theodosiique virtute Valentinianus iunior in Occidentis imperium restitutus, vnde aufugerat metu tyranni. A præclaro initio expeditio ea suscepta est. Stobis enim in Macedonia Theodosio, II. & Cynegio Consulibus octauo decimo Kalend. Iulij, hæretici lege lata conuentus habere aut mysteria extra ecclesiam peragere sunt veriti. Victoria de tyranno ad sextum kalend. Septembris parta est eodem prorsus an-
388 no trecētesimo octogesimo octauo. Atque hactenus religiose. Illud crudeliter, quod Thesalonicam vrbem cæsis sex hominum millibus deformauit ira præcipiti actus. Bureticum copiarum Ducem, aliosq; Principis asseclas in populari seditione interemisse crimen erat tam multo innoxio sanguine luendum scilicet. Ambrosius Mediolanensis Episcopus Imperatorem (nam tunc temporis Mediolani morabatur) veniētem templi aditu prohibuit, dirisque deuotum more & ritu Christiano pœnam subire hortatus est tanto facinore debitam. Repulsæ dolorem non minori animo tulit Theodosius, quam Ambrosius iussit. Aucta animi constantia post menses aliquot, ipso natalis Christi die Rufini intimi hortatu templum repetentem quasi Præsulis iracundia sedata, non prius admisit quam verbis grauissimis coram castigatum, atque legis promulgandæ conditione, necis sententiam ante trigesimum diem executioni mandari vetantis: vt si quid præcipiti in vindictam libidine decerni contingeret, temporis spatium iracundia remittente mutaret. additumque, ne verbum prius efferret commoto animo, quā alphabeti Græci litteras ex ordine recitasset. Ea res Antiochensibus saluti fuit. Ob extraordinaria tributa tumultuātes, Placillæ vxoris Theodosii iam defunctæ statuam euersam, per vrbem raptarunt. Fœminæ lectissimæ in Nosocomijs solitæ ægrotis cibos suis manibus ministrare, virumque pristinæ fortunæ commemoratione ad modestiam identidem clementiamque reuocare, illatam cōtumeliam ne multorum cæde Imperator vindicaret, Ambrosii prudentia effecit, atq; missi Antiochia ea de re legati ad Imperatorem placandum. Iis agentibus lugubre carmen à pueris flebilibus modis decantatum prandenti Imperatori excussit lacrymas, flexitque ad misericordiam iratum animum. Atque hæc in Italia. In Gallia autem Theodosio in Orientem reuerso Valētinianus Arbogastis Comitis dolo Viennæ suffocatus est. Eugenius necis conscius atque præcipuus suasor ex Grammatico litteratore Imperator est
factus salutis anno trecentesimo nona- 392
gesimo secundo. Imperii probrum ludibriumque Theodosio magnam curam iniecit, vsque eo vt de belli euentu solicitus, piorum hominum qui in eremo vitam agebant, precibus salutem commēdaret. Horum ac Ioannis in primis victoriam pollicentis respōso lætus, quo mortis denunciatio continebatur tamen priusquam rediret ex Italia, Constantinopoli profectus ad Alpium radices hostem magno atq; ancipiti prælio vicit. Ventorum procella in aduersos hostes delata multum contulisse visa est, vt Claudianus scripsit insignis poeta ea ætate atque cum antiquioribus comparandus: Christianus religione, an prophana superstitione implicitus incertum. Multum ad victoriam Gothi contulere supra viginti millia Romana signa secuti, post Athanaricum Constantinopoli defunctum nullo ex sua

ex sua gente Principe Theodosij stipendia facientes. Post pugnam Eugenius à suis interfectus est, Arbogastes sibi manus attulit. commissum est prælium quintodecimo Kalend. Octobris anno
394 trecentesimo nonagesimo quarto. Quo anno Honorius Theodosij filius natu minor imperij consors à patre renunciatus est. Proximo anno Theodosius ipse in viuis esse desiit ad sextumdecimum Kalend. Februarij Mediolani intercutis morbo ætatis anno quinquagesimo. imperauit annis sedecim, duobus amplius diebus. ex Placilla vxore Arcadium & Honorium reliquit. Ex Galla Valentiani senioris & Iustinæ filia, quam secundis nuptiis sibi copularat, Gallam Placidiam. Defuncti laudes Ambrosius prior, deinde August. dicatis orationibus celebrarunt. Theodosij, id est à Deo dati, nomen, nisi à parentibus accepisset diuino monitu, vt Aurelius victor est auctor, vitæ probitas, religionis studium, domi militiæque res præclare gestæ, atque respublica à præcipiti casu sustentata conciliare potuerunt. Religionis amplificandæ studium satis declarauit, veteris superstitionis templis euersis, quæ Constantinus Magnus claudi curarat. vnde innumeræ fraudes in lucem prodierunt, cauæ retro statuæ ad reddenda oracula. miraculo fuit Alexandriæ in Serapidis templo immortalitatis significatione crucis figura multis expressa locis. Habuit hæc ætas viros insignes litteris atque probitate præclaros: atque in hoc numero, quod quidem Hispaniam attingit, Pontius Paulinus Burdigalensis patria in Hispania Citeriori moram traxit ipse & vxor Tharasia. Barcinone presbyter factus est nullius ecclesiæ ministerio addictus nouo exemplo ac propemodum singulari. Inde gradus factus ad Nolanum Episcopatum ex Hispania in Italiam delato. Abundius Auitus presbyter Tarracone natus, Luciani librum de sancti Stephani corporis inuentione latinitate donabat. Licinius Bæticus Hieronymi amicitia atque in Hierosolymitanos pauperes præcipua liberalitate admemoriam insignis. Desiderius & Riparius Hispani presbyteri Vigilantium Barcinonensem presbyterum Pompelone natum sanctorum qui cum Christo regnant in cœlo honorem cultumque vellicantem de scripto impugnabat: vt Hieronymus est auctor nobilis huius ætatis scriptor, atq; præcipua tum eruditionis, tum sanctitatis opinione clarus.

Arcadij & Honorij imperium.

CAP. XXI.

THEODOSIO defuncto eius filii Arcadius in Oriente, in Occidente Honorius Remp. gubernare cœperunt salutis anno trecentesimo nonagesimo 395
quinto, maiori aliquanto religionis studio, morumque probitate quam animorum vigore. His enim rectoribus Romani imperii maiestas, quæ à tenui initio profecta sua magnitudine & mole pridem laborare cœperat, in præceps toto impetu abiit, ad exemplum imbecillitatis rerum humanarum, & constat nil esse opera & viribus humanis paratum, quod edax vetustas non consumat, summisque negatum stare diu, nimioque graues sub pondere lapsus, vt nobilis poeta ait: nullaque imperia quantumuis magna diu stare, si foris hostem non habent domi nascitur, vt abdomine impedita corpora quamuis ab externis causis tuta, suis ipsa viribus onerantur, & proprio premūtur pondere. Romanam ecclesiam per hæc tempora de quo dictum est Siricius gubernauit tredecim amplius annos. quo defuncto salutis anno trecentesimo nonagesimo octauo, Anastasius successor tribus annis eandem ecclesiam tenuit. Hoc Pontifice in Hispania Synodus Toletana habita est Kalend. Septembris

ipse

ipso anno seculari Episcopi decem & nouem actis interfuerunt ex variis Hispaniç vrbibus conuocati. in his primum locum Patriunus occupauit Toletanus Episcopus vt quidam affirmant ex catalogo vetusto, eius ecclesiæ Præsulum ab hoc tépore numerum inchoante: vt aliis visum est Bracarensis, quod in actis Synodi Paterni Bracarensis memoria extet. neutri argumento satis efficaci. Sexto loco Asturius inter patres ponitur, quem alij potius malunt, Toletanum Episcopum fuisse, eum certe, qui vt Illefonsus tradit, inuentis corporibus martyrum Iusti & Pastoris, Toleto Complutum migrauit loci religione ductus. Ita primus Episcopus Complutensis fuit; neq; alius tamen ad eius mortem substitutus est ecclesiæ Toletanæ præsul. In nouo episcopatu Nouellus successit, vti ex Biclarensi constat, tempore Leuuigildi Regis Gotthi Complutensis Episcopus, non proxime scilicet Asturium, sed ex interuallo. Ergo in primo concilio Toletano Priscilliani placita nouis decretis exagitare atque cõuellere placuit. Episcopi Simphosius & Dictinius atque Comasius presbyter eiurata secta ecclesiç conciliati. Dictinium Asturica cuius vrbis Præsul fuit, in cœlitum numero habet colitque, nimirum erroris suspicione vel imposita, detersaq; vel salutaris pœnitentiæ dolore per totá vitam expiata. Extant ad Patres in eo cõuentu Innocentij Romani Pontificis litteræ qui anno consequenti Anastasio successit. Africam per hæc tempora Gildo cum potestate gubernabat, Ruffinus Orientis prouincias, Occidentis Stilico maiori auctoritate quam alij Serena cõiuge ex Theodosij fratre nata potens prçterea Honorij socer. Hos Theodosius exitiali, si spectetur euentus consilio, reipublicæ moderatores constituerat, vt filiorum ætatem virtute iuuarent & imperij molem suis ipsi humeris regerent. Verum suo potius quam alieno nomine dominandi cupidi & præ ambitione imperandi datæ fidei religionem contemnentes imperij maiestatem penitus labefactarunt. Primus Gildo in Africa rebellauit, eoque & Mascescele fratre, qui deinceps imperium inuaserant sublatis: Ruffinus neq; horum perfidiam, neque exitu castigatus Gotthos ad arma excitauit, aliasque nationes barbaras. Ea via erat ad imperium occupandum inuenta, non aspera modo sed fallax. natione Britannus seu Francus Ruffinus fuit, magni vsus Dux fide non eadem. Eius fraude detecta cum de medio esset sublatus, quasi fatali perfidia per omnes prouincias ad imperij exitium vagata. Stilico iisdem vestigiis insistens, vti proximo libro repetendum est, atque paulo copiosius explicandum, varias gentes solicitauit ad sumendum arma Vandalos gentiles suos & Alanos in imperij prouincias attraxit clam cum illis communicato consilio. Rebus in supremum discrimen adductis scilicet, filio Eucherio imperium parabat, Theodosij Magni sobole sublata, versutus iuxta & ingratus. Gotthi imprimis ob negata rursus stipendia Thracia & vicinis prouinciis vastatis in Italiam bipartito irruperunt. Radagasius Gotthorum Dux alter ex antiquis gentis eius sedibus cum numerosa multitudine Italia Fesulas vsq; in Hetruria penetrata Stiliconis virtute cum copiis omnib. oppressus est. Alaricũ Ducem alterum ad Rauennã cum delere potuisset, acie superare satis habuit, fœdus prçterea cum ea gente factum, ex quo sedes ad habitandum in Galliæ finibus erant datæ, disturbare satagens Saulũ Iudæum lacessere inopinantes mandauit. Tendentes ad Alpium radices ad Polentiam, quæ nunc Polenzara est exiguum oppidum non procul Asta vrbe, ipso resurgentis Christi memoria sacro die repente inuasit octauo Idus Aprilis anno. 402. Detrectarunt Gotthi primum certamen propter diei sanctitatem. Verum

Saulo

Saulo premẽte correptis armis vicerunt hostes, peremerũt Saulum. Fraus detecta auctori exitialis reipublicæ funesta fuit. Stilico Honorij iussu pemptus anno salutis quadringentesimo octauo, decimo Kal. Septembris: post eum Serena vxor Eucheriusq; filius. Gotthi etiam superiori ea iniuria irritati conuerso itinere vexarunt Italiã aliquot annis, quod sublato Stilicone liberius effecerũt. neq; destiterunt priusquam ipsum orbis caput Romã post diuturnam obsidionem redegerunt in potestatem, ferro flammaq; deformatam, tantã immanitate, vt totius orbis in-
410 iurias vlcisci velle viderentur. Capta est Roma salutis anno quadringẽtesimo decimo, vti præcipua eruditione viri numerant. Paulus Orosius, nisi numeri sunt vitiati, anno ab Vrbe condita millesimo centesimo sexagesimo quarto irrupisse Alaricum ait: Romamq; expugnasse, hoc est, anno Christi quadringentesimo duodecimo: quod eius æqualis Prosper Aquitanicus est certe secutus. in ea vrbe Placidia Honorij soror capta Athaulfo nupsit. Alarici sororij sui ad Cosentiam paulo post in Brutiis extincti successori. Is regno gentis suscepto ex fœdere cum Honorio facto ad Pyrenæi radices ex vtraq; parte, nimirum in Gallia atque Hispania sedes accepit vbi fortunatum & vitæ. gens bello assueta domicilia collocaret. Ab hoc principio Gotthis ad vniuersæ Hispaniæ imperium aditus est patefactus. vti proximus liber explicabit.

LIBRI QVARTI FINIS.

HISTORIÆ DE REBVS HISPANIÆ.

LIBER QVINTVS.

Varias gentes in Hispaniam venisse.

CAPVT I.

MVLTAS gentes feras & indomitas in Hispaniam per hæc tempora venisse, sequẽs narratio declarabit, Vandalos, Sueuos, Alanos, atque Silingos. Gotthi in primis ex antiquis sedib. dilapsi, cum orientis occidentisq; solis oras sui nominis terrore famaque complessent, atque victricibus armis Italiam vniuersam lustrassent, ad extremum in Hispania constiterunt: in eaque imperii sedem cæteris nationibus qua pulsis, qua domitis collocarunt ac tenuerunt annis amplius trecentis. Ex

Septentrione omnes has gentes profectas se se in Romani imperij prouincias infudisse quæstionis non est. ab insito corporibus ardore, quem regionis frigus accendit, cibi & potus indulgentia, ad procreandam sobolem fœcunditas maior existit, vnde aucta sæpe multitudine, quo tempore præsertim nondum Christi religione suscepta desultoriæ veneris licentia ad vnas nuptias constricta erat: soli sterilitas niuibus & pruina plurimum rigentis vitæ sustentandæ necessitate cogebat innumera hominũ examina in mitiores fertilioresque agros commigrare: Romanos rerum dominos bello lacessere: imperij prouinciis ni maturè obsisteretur cladem exitiumque comparare. Quibus ex regionibus singulæ hæ nationes in Hispaniam commigrarint, quibus moribus, & ingenio essent (nam lingua institutis legibusque discrepasse satis constat) explicare oratione, atque ita explicare vt inter tot opinionum tenebras verum inuenisse videamur, ardua res est, neque diligentia deesset si via se ostenderet laboranti: nunc coniecturis standum, quando rerum vetustas, & eorum temporum incuria certam scriptioni fidem derogat. Vandalos Plinius in Germania collocat, quibus ferme locis nunc Melburgenses sunt, & Pomerani: tametsi Dion fontes, vnde Albis fluuius deriuatur irrigatque Germaniam, in Vandalicis montibus ponit. Vandalis Burgundiones annumerari debent eorum pars, à Burgis hoc est, pagis in quos dissipati erãt appellatione indita: & cum in Heduis consedissent, ei Galliæ prouinciæ Burgundiæ nomen fecerunt. Alanos Dacis & Getis finitimos facit Dionysius is, qui luculento carmine orbis terrarum situm Græco sermone descripsit: Marcellinus in Scythia, beatosque ait haberi consueuisse, qui cecidissent in prælio: senio contabescentes aut fortuita morte consumptos, contumelijs conuitiisque lacerare, truci homines ingenio & ad immanitatem procliui: propterea quod à cultu atque humanitate aliarum prouinciarum gens Scythica longissime abest, nihilq; importatur ferme eorum, quæ animorum ferociam emollire solẽt. Silingos venisse in Hispaniam constat, & cum Vandalis confusos in Bætica consedisse nullo suæ gentis Rege peculiari. qua tamen ex Septentrionis regione venerint, incertum est. Salingos Boiorum gẽtem quidam faciunt, vnde Salingostadium olim in ripa Danubij tertio ab Heligostadio lapide. neq; dubium est Francos, qui per hæc tempora Galliam occuparunt. Salios à Sala flumine nuncupatos vt Marcellinus est auctor. ab iis legem Salicam dictam hæreditates Francorum in fœminas transferri vetantem. Salios, eosdem Silingos vocari suspicabar. Sueuos quondam ad Albim sedes habuisse constans antiquorum opinio est, cæterum Strabo Sueuos ad Danubij etiam ortum ponit, quibus ferme locis nunc Augusta Vindelicorum sita est. Reliqui sunt Gotthi, quorum origo quoniã diutius in Hispania regnarunt, & maiori fama celebrantur, paulo altius eruenda est. Gotthos olim non pauci Getas esse existimarunt (quos Plinius & Herodotus non procul ab Istri ripis ostiisque collocarunt) atque Gog & Magog nominibus in diuinis libris Getas, & Massagetas significari aiunt. quorum opiniones, neque probare operæpretium est, neque refellere arduum: cum Plinius in Cœlesyriæ vrbibus numeret Magog, quam alio nomine Bambycem vocari ait. & plerique quorum sententia potior est & studium eruendę antiquitatis maius, eam gentem ex Scandia (Basiliã antiqui seu Baltiã nominabant) prodiisse affirmãt: terrarũ tractu latissimo supra Germaniam supraq; Sarmatiã, ei prouincię ad orientem Solẽ coniuncta, cui Fimmarchię nomẽ est, circunfusis alijs ex partib. mari Baltico atq; Glacia-

Glaciali peninsulæ forma multo longiore spatiis, quam lata in Gotthiam, Sueciã diuisæ & Nortvegiã cui Lapia coniuncta est. Ad Occasum enim vbi sinus Codanus panditur (incolæ Suconicum vocát) atq; ad eam Scandię partem, qua breuissimus in Cimbricam Chersonesum Daniamq; traiect⁹ est, minor peninsula maioris pars efficitur, cui Gotthiæ nomen est, duobus potissimũ nominib. olim diuisa Gotthia erat, in Ostrogotthos ipsorũ lingua, nostra Oriẽtales, & Visigotthos, id est Occidentales. Inter Visigotthos Balthi à maiorib. vocitati (ita enim dicuntur apud eos audaces) inter Ostrogotthos Amali ab Amalo summo & Duce & Rege nũcupati, illustrissimæ Regiæq; familiæ erant. Reliquam Scandiam perpetui mõtes secant, Suecia ad austrum relicta mitiori cœlo: ad Septẽtriones Nortvegia maiori frigoris sæuitia vastatur: vsq; eo vt importatũ vinum vi frigoris continuo acescere feratur. quæ res magnam aliquando Pontificibus Romanis ingessit curam, vt diuinæ hostiæ pars vtraq; retineretur, perficereturq; oppidatim. Sunt Gotthi fere cæsarie barbaq; rutila, colore candidi, vti pleriq; omnes Germaniæ populi cum quibus affinem sermonem habent, neq; multum discrepantem à cæteris gentibus, quas in Hispaniam per hæc tempora ferro penetrasse dictum est, præter Alanos, quos Scythico sermone vsos esse magis ex cõiectura probabili, quam certo argumẽto licet affirmare. Omnino in vulgarem linguam, qua hoc tempore vtitur Hispania ex multarum linguarum colluuione cõflata, multæ voces ex Gotthorum sermone deriuarunt, quo in numero hæ sunt. Tripas, Caza, Robar, Yelmo, Moza, Vandera, Harpa, Iuglar, Aluergar, Escanciar, Esgremidor, Cangilon, Camisa, Sauana. Quemadmodum Vandalis aliæ voces acceptę ferũtur. Camara, Gozque, Azafan. Christi sacra ab his omnibus nationibus, aut nunc aut paulo post hæc tempora suscepta sunt populariter. olim superstitioni multiplici seruire solitę erãt, ac Gotthi in primis haudquaquam bella auspicato suscipi arbitrãtur nisi humano sanguine exercitu lustrato, captis in bello mactatis Marti (cui imprimis addicti pręde primitias offerre, exuuiasque truncis suspendere soliti erant) neque geri nisi equos prius solẽni ritu mactassent, eorũq; capita rictu diducto in contis essent prælata. Illud rectè: ꝙ humanos animos perpetuos fore ducta ex antiquo per manus opinione habebant persuasum, pręmiaq; & supplicia à rogo superesse existimabãt. Dion Græcus historicus Gotthos præ cæteris barbaris sapientiam dilexisse ait. Ita nobiles philosophi in ea natione vixisse numerãtur, inprimis Zeuta, Diceneus, & Zamolxis. Cœlo tonante sagittis in sublime eiaculatis numini opitulari, cui vim afferri ac regno deturbari suspicabantur. Maiorũ facta ad lyrã cantu modisq; concelebrant. Gotthorũ insignia leonẽ erecto inuersoq; capite vndãti clypeo impositum fuisse, cæruleo dimidiata ex parte quidã affirmant. alij tres leones ingrediẽtium habitu supra se inuicẽ Regũ Daciæ similitudine. In quo sudandum non est, cum sit præcipue nostrarũ partium occasionẽ paulo superius indicatam copiosius explicare, quæ tam multis nationibus & tam barbaris aditum patefecit in Hispaniam. In ea rerũ colluuione atq; imperij Romani ruina Marcus quidã in Britannia à legionibus Imperator est salutatus, neque minori leuitate paulo post de medio sublatus, Gratianusq; substitutus: & hoc intra quartum mensem occiso pari leuitate Constantinus in eius locum subrogatur, nullis rebus gestis insignis sed memoria nominis bene apud eas gentes ominati commendatus, anno quantũ ex
Paulo Orosio coniici licet quadringẽte- 411
simo vndecimo, Theodosio iuniore Cos. IIII. cum is Arcadio patre ante triẽnium defuncto Orientis imperiũ gubernaret.

Constantini partes magna Galliæ pars atque Hispaniæ secuta est Romani imperij diuturnitate atq; grauissimis vectigalibus, quæ indies maiora imperabantur, cunctorum animis exacerbatis. Didymus & Verinianus Honorij propinqui in Hispania in fide perstantes tumultuario collecto exercitu & maiori quam pro viribus animo Pyrenæi aditu Constantinũ qui ex Gallia in Hispaniam festinare nũciabatur, prohibere conati, à Constante tyranni filio, quem pater ex monasterio detractum & Cæsarem dictum præmiserat in Hispaniam, victi acie atque trucidati sunt, tum ipsi, tum vxores. Theodoscilus & Lagodius occisorum fratres fugę beneficio seruati ad Imperatores abierũt Honorium Theodosiumque Arcadij filium diffisi viribus. Constantis exercitus plurimum ex iis gentibus erat conflatus, quæ ex Germania irruperant in Galliam, & ob fœdus cum Honorio factum Honoriaci nuncupabantur. Hi Constantis permissu Hispaniam Palentiam vsque depopulati sunt. nimirum barbari exercitus voluntates aliena calamitate redimebantur. deinde cum reditũ ad patrem pararet, Pyrenęi angustiis præfecti sunt: moleste ferentibus Hispanis mercenariũ militem dubiaq; adeo fide ipsorum constantiæ pręlatũ, quibus ducta ex antiquo consuetudine is honor deberi videbatur. Detractũ vt prouincię aditus ipsi munirẽt querebãtur scilicet, foreq; minitabantur, vt breui noui motꝰ existerent, rursusq; ad alios dominos Hispania respiceret. contumeliæ dolor soluebat linguã, faciebat animos. Eorum sermones vanos non fuisse, euentus breui declarauit. Honoriaci enim, quibus natura fauere cogebat Vãdalos, Alanos, Sueuos, & Silingos, quos paulo ante Stilico in Galliam immiserat, vt est paulo ante demonstratum, clam inito fœdere patefactoque aditu, quo eatenus erant prohibiti, attraxerũt in Hispaniam. Deserendi Galliam Gotthorũ metus caussa fuisse putatur, quibus facta est Honorico pace vt pares esse possent verebantur. Constantini etiam potentia sollicitabat maximam Galliæ partem imperio obtinentis, & ad reliquam aspirantis. Erat Sueuorum Rex Hermenericus. Alanorum Atace, Vandalorũ & Silingorum Gundericus. Horum irruptionẽ grauissimæ calamitates cõsecutæ sunt. barbara immanitate in Hispanorũ atq; Romanorum fortunas sine discrimine inuolarunt, agris & oppidis attulere vastitatem. vnde sæuiente mox fame humanis carnibus passim vitam tolerare non homines modo cogebantur, sed & bestiæ ea laniena efferatæ passim in homines irruebant. Famem vt fit pestis lues excepit grauissima. innumeri tota prouincia consumpti superstitum inuidia, quauis morte grauiora mala tolerantium. Ergo prouincia magna ex parte habitatoribus vastata barbari in variis eius regionibus sedes collocarunt. Sueuis & Vandalorum parti Calæcia data est latioribus quã nostra ætate finibus: nam totã Castellã veterem ambitu cõprehẽdebat. Lusitania & Carthaginensis prouincia Alanis obuenerũt demptis Carpetanis & Celtiberis, qui in fide Romanorũ perstitere. Bætica Vãdalis & Silingis attributa. Ea partitione facta fœdus initum cum Romanis: cultusq; pristinus & frequentia in prouinciæ vrbes magna ex parte reuocata est. Hispani nouam seruiẽdi conditionẽ Romanorũ imperio atq; acerbitati præferebant. etsi nonnulli veterem libertatem mordicus retinentes barbaricum iugum subire detrectabant, præsertim in Calæciæ tractu, vbi Sueuorum imperium erat. Interea Honorius ex Italia Constantium cũ valido exercitu in Galliam immiserat contra tyrannum Constantinum. In Hispania noui motus exorti. Maximo in Citeriori Hispania Imperatore salutato Gerontius Comes tyranni prioris odio, cuius partes secutus erat, vt alieno nomine

regnaret eius defectionis auctor extitit. Itaque Maximo Tarracone relicto cum copiis ipse in Galliam penetrauit: Viennæque ea vrbe capta Constantem Cæsarē nactus de medio sustulit. ne vlterius procederet Constantij aduentus fama deterruit. Reducē in Hispaniam an hominis fortuna despecta, an Honorij demerendi studio, Hispani noctu in ædes impetu facto quāuis egregie pro extrema spe dimicātem iniecto igne peremerunt. Maximus Gerontii opibus, cuius auctoritate stabat, destitutus cū fuga saluti consuluisset inglorius ad Orosij ætatem vitā calamitosam propagauit. Dum hæc in Hispania geruntur, Constantij virtute Constātinus tyrannus Arelati & Iulian⁹ eius filius sublati. neq; multo post Iouius & Sebastianus deinceps in Gallia rebellantes. Galliaq; vniuersa ad Honorij
413 ditionē reuocata salutis anno quadringentesimo tertiodecimo. Gotthi tanquā ad vtriusq; prouinciæ præsidiū Honorij permissu Pyrenæi radices vtrinq; post biennium occuparunt. Ij ex antiquis sedibus ante hæc tēpora sæpe dilapsi atq; in Romani imperij prouincias impetu facto, virtutis opinionem maximam excitarāt: vsq; eo dum Alexander Macedo gentis indomitæ congressum declinasse, Pyrrhus Epirota exhorruisse, Iuli⁹ Cæsar detrectasse crediti sint. auctor Orosius. Huius gentis irruptiones omnes & bella cōmemorare nostri instituti nō est. res gestas narratione explicare sigillatim maius opus quā pro susceptæ narrationis modo Valente Imperatore, vt est superius demonstratum, Visigotthos ex antiquis sedibus deductos in Mœsiæ finibus sedes accepisse ea lege constat, vt Romani imperij stipendia facerent, Christi Dei sacra susciperent. vnde ex aliquāto interuallo Arij secta, cui Valens addictus erat, magnarum calamitatum & motuū in Hispania extitit caussa. Datas sedes ad Arcadij & Honorij imperium tutati in Pānoniam vsque propagarunt, paulo ante quam irrupissent in Italiā Thracia vastata. nimirum Stilico Honorij socer, vt Eucherio filio imperium pararet gentem suopte ingenio inquietam ad arma excitauit. duxerat Stilico Serenam Honorij fratris Theodosij filiam: ex qua Eucherius, Maria, & Thermantia nati. Eucherio Galla Placidia Imperatorum soror connubio iuncta. Honorius Mariam & Thermantiam deinceps duxit. Mariæ sepulchrum Romæ non ita pridem repertum Paulo III. Pontific. Max. in D. Petri Vaticani gemmæque in eo magni pretij auri & argenti pondus non exiguum Honorij & Mariæ nominibus in bulla expressis: vti ex Topographia vrbis Romæ & à Marliano edita cognoscere accuratius licet. Sublata igitur vtraque Honorij vxore (quidam Thermantiam ait ab Honorio repudiatam cognita Stiliconis fraude) Stilico quasi fidei vinculis sublatis facinus quod diu animo coxerat, perficere maturauit. Vandalos, vnde ipsi origo, & Alanos magnis inuitatos præmiis immisit in Galliam. Gotthi eadem arte stipendiis negatis arma corripuerunt Alarico Rege salutato in defuncti Athanarici locum, Thraciaque & Italia vastatis ipsum orbis caput Romam diuturna obsidione fatigatam in potestatem redegerūt Fl. Vararo & Tertullo Coss. quarto Nonas Augusti, Honorij socordia tāta cuius partes erant summæ rerū opitulari, vt renunciantem vrbis Romę calamitatē de Gallo putaret loqui, quem Romam vocare erat solitus, & pugnātis paulo ante spectaculo se, vt in more habebat, oblectarat. Gotthorū Duce Alarico in extrema Italia defuncto, Athaulfus successor Gallæ Placidiæ vxoris, quæ Romæ capta fuerat blanditiis delinitus & ad pacē ꝓcliuis cū Honorio fœd⁹ pepigit. ex quo Gotthorū copiæ ex Italia deductę in Galliæ Hispaniæq; confinibus consederunt. regni sedes Narbone collocata salutis an-

415 no quadringentesimo quintodecimo: vnde Galliæ Gotthicæ nomen factum finibus sæpe alternantibus pro vario bellorum cum Francis finitimis & Romanis successu. Atque hac occasione tum aliæ gentes tũ Gotthi in Hispaniam venerũt.

A Gotthis aliæ nationes barbaræ in Hispania superantur.

CAP. II.

ERAT Hispania in multa regna distracta legibus institutis atque religione discrepantia. Romani & Hispani catholicæ religioni addicti erant. Gotthi Arianorum peste contaminati. reliquæ nationes barbaræ nondum Christi sacris imbutæ gentili superstitioni seruiebant. Vniuersæ vt occupatam ditionem in ea rerum colluuione retinere liceret, pro se quæque pacem cum Romanis firmare cupiebant. Godigisco (Gundericum quidam vocant Gisericum Iornãdes, id certe falso) Vandalorum Regi in has leges data est. Vt sine veterum incolarum maleficio viuerent in Hispania, neq; triginta annorum præscriptionis lege vllo tẽpore tuerentur aduersus Romanos, quæ per vim nefasque vsurpassent. Quibus verbis indicabatur eam pacem non tam voluntate concessam, quam expressam necessitate: magisque facultatem deesse quam bellandi cupiditatem. Omnino ex eo fœdere inter barbaros nouis suspicionibus natis bellum continuo exarsit. Alani ferociores Vandalos atq; Silingos Bætica relicta coegerunt in Calæciã ad Sueuos cõfugere, vt iunctis cum illis viribus Alanorũ audacia repressa sedes suas, vnde erant pulsi recuperarent. Alanorũ impetu in Celtiberiam & Carpetaniã conuerso multæ vrbes & oppida detractæ Romanis. Gotthi consequenti anno ex quo in Galliam venerant, in Hispaniã penetrarunt. vbi eorum ope Attalus imperij honorẽ inane nomẽ exitialeq; primũ vsurpauit: mox cõsilij inops & virib⁹ destitutus cũ mari euadere tentasset ex fuga retractus à Cõstantio, qui ea littora validis classibus obtinebat, ad Honoriũ missus pollice & indice præcisis in Liparam exilij gratia deportat⁹ est. Athaulfus Gotthorum Rex siue suopte ingenio, siue ex noua affinitate ad pacẽ quam ad bellum propẽsior, Barcinone vbi multus erat, suorum coniuratione periit anno salutis quadringentesimo sextodecimo. annos 416
amplius quinque regnauit. Vernulfus pusilla statura homuncio, cæterum viuido ingenio & in omnia iura familiaria assuetus, nactus opportunitatem facinoris, Regis latus districto ense trãsuerberauit. Dobbium Olympiodorus vocat & Athaulfi cæde vindicasse heri cædem ab eo ante occisi. Sex Athaulfi filios vna cum patre periisse sepulcri inscriptio carmine concepta declarat, cuius hodie sepulcri pars Barcinone extat. Ei inscriptioni quãta fides sit arroganda, aliorum esto iudicium: nobis recentior visa est, quam pro horum temporum antiquitate. Natum certe ex Athaulfo & Placidia atq; in prima ætate defunctum infantem Theodosiũ, in oratorio pro Barcinone vrbe atq; in theca argentea sepultum: alios ex priori coniugio Athaulfi filios de sinu Sigesari Episcopi abstractos neci datos à Sigerico successore: præterea eius equum Placidiam cum aliis captiuis longo spatio currere compulsum fuisse (sic sunt rerum vices) Olympiodorus ait. Ergo in Athaulfi locũ Sigericus quia indoles inerat belloq; & pace spectata virtus, ad hæc in procero corpore oris dignitas, quamuis crure altero ex equi casu debilitato, gẽtis suffragio subrogatus cum Athaulfi vestigiis insisteret eatenus, vt ad pacis consilia procliuis videretur, suorum coniuratione ferro occubuit intra primum regni annum. Vvalia substitutus inquieto ingenio atque bellaci. Hũc scribunt sub initia regni instructa classe in Africam transmittere voluisse: siue rerũ

suarum

suarum desperatione, cum vtrinque hostes terrorem incuterent hinc Constantius inde nationes barbaræ, siue alia quauis de caussa, ac præsertim Mauritaniæ occupandæ studio Hispaniæ contributæ. Verum disiecta vi tempestatis classe ad freti Gaditani fauces, in Oceanum egredi prohibitus, necessitate in Hispaniã reuocatus cum Constantio fœdus pepigit ea lege: Vt Placidia Athaulfi vxor, quæ Cõstantio erat à fratre Imperatore pacta redderetur. Nationes barbaras quæ obtinebãt Hispaniã Gotthi bello fatigarent. Eius belli progressu quidquid terrarum quæsitum esset ereptumq; hostibus, cederet imperio Romano. Ipsi quibus finibus antea, in Gallia atq; Hispania ditionem terminarent. Hæc pax facta est eius
418 seculi anno octauodecimo, auctore Paulo Orosio Presbytero Tarraconensi, Augustini atq; Hieronymi familiaritate claro. qui rerum Romanarum historiam perduxit in proximum annum Flauiique adeo Monaxij & Flauij Plinthæ consulatum. Constantio cum Placidiæ nuptiis imperij maiestas accessit Honorio cõcedente. Vvalia ob domitas, vt erat in fœdere, gentes barbaras Aquitaniæ possessione auctus est, nobilissimo Galliæ tractu Garumna flumine & Pyrenæis montibus comprehenso, vbi Tolosas & ad Oceanum Burdigala sitæ sunt Ex Celtiberia enim, quo Constantius penetrarat rerum Hispaniensium cura, Gotthi noui belli cura suscepta, in Alanos rerum successu ferocientes, neque iis finibus contentos quos primo aduentu occuparant. atq; ad totius Hispaniæ imperium aspirantes impetu facto, Rege eorum Atace in prælio cum multis suorum cæso, qui cladi superfuerunt, deserta Lusitania in Galæciam aufugere compulerunt, vbi Sueuis confusi gentis & regni nomẽ penitus amiserunt. Alanquer oppidum in Olisiponẽsi agro, & Alanim in montibus Hispalensibus quidam suspicantur ab Alanis ea nomina accepisse: nulla meliori coniectura, quã appellationũ similitudine mutationeque: nam Alanquer olim Ierabrica fuit. Eodem belli impetu Silingi vexati, domitiq; in Tartessiacis campis pugnatum. constituti qui genti iura darẽt ex Gotthorum numero sunt. Horum exemplo Vandali, atque Sueui castigati retenta ditione, in ius concesserunt Romanorum, quorum auspiciis bellum administrabatur, Gotthorum periculo, & armis. Negatum tamen vectigalibus, Romani imperij stipendia facere, ne retentis armis rebellandi facultas esset. Vvalia grauissimo bello breui cõfecto, in Galliã reuersus quasi Hispania penitus domita atque pacata, Tolosæ ex morbo defunctus est eius seculi anno nonodecimo. 419
tribus annis iura Gotthis dixit, suumque & gentis nomen tantis rebus gestis magnopere illustrauit.

Theodoredi Regnum.

CAP. III.

POst Vvaliæ profectionem in Galliã duæ res incommodę consecutæ sunt. Constantij Imperatoris mors, Hispania Galliaq; pacatis in Italiam cum rediisset Rhauennæ defunctus est salutis anno 421
quadringentesimo vigesimo primo, Valentiniano infante ex Placidia relicto: quem auunculus Imperator in imperij spem educandum curauit. nationes barbaræ in Hispania resurgere cœperunt, atque ditionem & auctoritatem pristinã recuperare. Vandali in primis, quorum erat inter gentes cæteras opinio virtutis singularis, Rege Gunderico Hispaniæ totius imperio spe deuorato, Sueuos (caussæ in incerto fuere) sed Suenos tamen Erausis montibus se tenere coegerunt, magis locorum munitione fidentes, quã vera virtute. Hos mõtes Legionem inter & Ouetũ Aruas hoc tempore vocari peruetusto monasterio nobiles quidam arbitrantur,

bitrãtur, & Ptolemæo Narbasos esse. Mōtium horum, quicunq; fuerint, præsidio Sueui cum nusquam totius dimicationis copiam facerent, Vādali victoriæ spe depulsi instructa classe in Baleares profecti ferro igneq; eas insulas deformarunt. inde in continentem versi Carthaginem Spartariā, quæ paulo ante Alanis erepta in ditione Romanorū erat, solo æquarūt, nō totis sexcentis annis decursis ex quo à Pœnis fuerat fundata, imperii Punici arx atque præsidium in Hispania. Secundum hanc cladem ad casas redacta, propter portus nobilitatem consequenti tempore habitari cœpit. nostra ætate vix in ea sexcentæ familiæ numerantur. Ex eo tempore vrbis Carthaginis iura Toletum migrarunt. quod ab antiquo scriptore rerum Hispaniæ affirmatum, nonnulli de Metropolitani dignitate interpretantur: alij de conuentu iuridicundo Carthaginensis prouinciæ populis Toleto iura petere coactis, quæ stante Carthagine ab ea vrbe petebantur. argumenta quoniam in neutram partem assensum exprimunt, de tota re liberum lectori iudicium ex aliorum lectione relinquatur. Gundericus Vandalorum Rex excisa Carthagine in Silingos impetu facto, quoniam Romanorum auctoritatem sequebantur, eorum agris vastatis atque Hispali eorundem ditionis vi expugnata atq; direpta, ad extremum sancti Vincentij in ea vrbe templum opib. & religione nobile simili audacia diripere, atq; spoliare parabat, cum in ipso templi limine extinctus est, violatam religionē diuino numine ipsiusmet Regis morte vindicāte. Successit Gensericus defuncti ex impari matre frater, alij Guntharim scribunt. Hæc omnia intra eundem annum gesta sunt quo Constantius Imperator obiit. quo tempore Iouino & Maximo imperij nomen occupantibus in Hispania, noui motus excitati Honorium Imperatorem compulerunt nouis delectibus habitis, Castinum rebus gestis ea ætate nobilem contra tyrannos & Vandalos ablegare. Eius virtute Iouinus & Maximus, quoniam exiguo præsidio nitebantur, & magis rerum perturbatione quam sua virtute fidebant, breui in potestatem redacti atque perempti sunt. maior rerum moles à Vandalis opponebatur. Itaque Castinus viribus diffisus Bonifacium quidem Comitem belli & pacis artibus æque atq; Augustini familiaritate nobilem ex Africa, vbi res gerebat, acciuit in Hispaniam. cæterum discordia vt fit inter pari potestate Duces exorta, cum summo periculo tum Hispaniæ tum rerum Romanarum Bonifacius in Africam rediit. Castinus eo præsidio destitutus, contra Vandalos nulla re gesta memorabili in Italiam rediit necessario ipso anno huius seculi vigesimotertio: quo Honorius Imperator rebus humanis exemptus est octauodecimo Kal. Septembris, imperauit annos octo & viginti, menses vndecim, dies decem, non magis constantia religionis quā imperii casu atq; infelicitate nobilis. Corpus in D. Petri Vaticani tumulatum. Valentinianus eo nomine. III. in defuncti locum est subrogatus ętate puer, atq; tantis rebus sustinēdis impar. Eam imbecillitatem Flauius Ioannes ad imperii occupādi occasionem vertit. Ioanne post biennium oppresso Bonifacius Ætii æmulatione, quem apud Placidiam gratia & auctoritate plurimum posse dolebat, vindictæ studio & rebus suis cauens Vandalorum Regem Gensericum acciuit in Africam. barbarorum armis Africę imperium retinere cogitabat, Vandalis parte data, vti erat in fœdere designatum. Vsq; adeo ambitionis labe excæcantur humani animi, vt neq; reipublicæ amor, neq; fides, neq; religionis studium quo erat singulari, hominem alioqui probitatis opinione excellentem à concepto facinore retardarit. Itaq; Gensericus Africæ imperio occupandæ occasionem non esse prætermitten-

mittendam iudicans, deserta Bæticæ, atq; spe repudiata totius Hispaniæ, cuius imperium meditari cœperat, armis subiugandæ, cum octoginta Vandalorum millibus mare transmisit, huius seculi anno 427 septimo & vigesimo, Hierij & Ardaburij Cons. Silingi remanserunt in Hispania, eaq; potissimum Bæticæ parte, vbi Hispalis sita est. vnde quoniam Vandalis contribuerant, illisq; confusi consequenti tempore Bæticæ nomen Vandaloliæ appellatione non iisdem prorsus finib. mutatum est. Vandali in Africa initio quidé iunctis cum Bonifacio viribus magnam eius prouinciæ partem sub imperium miserunt; deinde tamen orto dissidio, vt est incommunicabilis natura potestatis, Vádali côcessa in fœdere Africæ parte haudquaquam contenti, & solent homines ad maiora tendere sordentibus primis cum meliora expectantur, Bonifacium viribus inferiorem intra Hipponem obsessum (qua in obsidione Augustinus eius vrbis Episcopus obiit, vir immortali laude gloriaque dignissimus) expugnata vrbe peremerunt, vniuersamq; propemodum Africam redegerunt in potestatem. Arij opinionibus deprauati venerant ex Gotthorum fortassis commercio. Ex eo magnis calamitatibus atq; diuturnis Africanæ ecclesiæ implicatæ sunt. innumeri mortales perempti ob veræ religionis atq; catholicæ constantiam. In his Arcadius, Probus, Paschasius, Eutychius cæsi sunt, regiæ Genserici aulæ asseclæ: tum Paulillus puer Paschasij & Eutychii frater germanus in seruitutem contraditus eo consilio, vt sordidi ministerij cui addicebatur tædium de mentis constátia deduceret. Fuere hi Martyres natione Hispani: atq; quantum ex Prospero conjici 437 licet anno quadringentesimo trigesimo septimo mortem tolerarût. Vandalorum discessu Sueuorum potentia vniuersæ Hispaniæ cœpit esse formidabilis Hermenerico genti Rege. eoq; ex diuturno morbo sublato, salutis anno quadringentesimo quadragesimo, regni anno trigesimo 440 secundo, Rechila filius ardenti ingenio iuuenis vestigiis patris insistens, atque in spem erectus imperio obtinendi Hispaniam vniuersam, ad Singilim fluuium congressum Andebotum ab Imperatore missum in Hispaniam, in prælio victum cæcidit. Ex præda auri & argenti copia ad bellicos sumptus tolerandos, secundum eam victoriam Bætica imperio subacta est, Silingis domitis atque Hispali in potestatem redacta haudquaquam pristinam amplitudinem gloriamque retinêti, nam bellorum iniuriis erat deformata. Mox in Lusitaniam belli impetu conuerso Emerita expugnata Alanorû reliquiæ penitus oppressæ deletæque sunt. Sebastiani strenui Ducis pro Romanis discessus in Africam, vbi à Vandalis occisus est auctore Paulo Diacono, multum contulit ad Sueuorum audaciam confirmandam: Carpetania & Carthaginensis prouincia victricibus armis sub imperium missæ, breui ex fœdere pacis studio icto ad ius ditionemque Romanorum redierunt. Obiit Rechila salutis anno quadringentesimo quadragesimo octauo, Rec- 448 ciario filio successore, qui primus Sueuorum Regum Christiana sacra suscepit Sueuicæ religionis conditor in Hispania. atq; hæc Sueui. Gotthi vero Theodoredo Rege Vualliæ propinquo atque successore ditionem in Hispania angustis finibus terminabát exiguo tractu prouinciæ, vbi nunc Catalauni sunt, subdito: opibus tamen atq; militari gloria in Gallia florêtes, Romanis cum quibus rupto superiori fœdere ex bellis bella serere soliti erant, terrori esse cœperant. Numerosa Theodoredi soboles potêtiam augebat. præcipuum imperii munimentum. Sex enim filios genuerat, Turismundum, Theodoricum, Fridericum, Euricum, Riccimerum, Himericum: filias duas, alteram Genserici filio Hunnerico conu-

bio iunctam impio homini & immani, qui catholicos in Africa indignis modis vexabat, vxorem præcisis naribus nulla magna de caussa, suspicione tantum inductus veneni sibi parati leui scilicet & inani, remisit ad patrem. Altera Recciario nupsit Sueuorum Regi in Hispania. Irruperant ea tempestate in Galliam Hunni Duce Attila, qui Dei flagellum vulgo vocitatus est, siue vltro imperij proferendi cupiditate, siue Romanorum arte inducti ad Gotthorum potentiam audaciamque frænandam: siue quod vero propius est, Genserici Vandali hortatu Gotthorū arma vindictamque patrati sceleris formidantis. Hunnorum gentem quidam intra Rhipæos montes collocant, Marcellinus ad Oceanum supra Mæotidem, genus hominum figura truci, victu aspero, neque conditis cibis vti solitos, sed radicibus & carnibus inter femora tepefactis: nonnunquam equorum sanguine, qui incisis venis manabat, vitam tolerare. Valentis imperio Gotthos antiquis sedibus expulisse primum proditum est, deinde Armenia aliisque Orientis prouinciis vastatis vtranque Pannoniam sub Honorio Gotthis eripuisse. In Gallia vicinisque locis cum irruptiones fecissent, innatæ sæuitiæ vestigia fixere. Hoc demū tempore Galliam vniuersam imperio subiicere parantes, Rhemos nobilissimā vrbem direptam incensamque vastarūt, vbi Nicasius ciuitatis Pontifex securi percussus ab ea gente est, sacros hymnos extremis intermorientibusque vocibus psonās. Deinde Aureliano obsessa Gotthos, Frācos, atq; Romanos impulerūt vt fœdere inter se facto coniunctis viribus communē hostem opprimendū curarēt. Theodoredus Gotthorū Rex ad incēdium, q̄ vt Aquitaniam inuolueret verebatur, primus accurrens Aureliani obsidione soluta compulit barbarū in Catalaunos campos (hi Marochij siue Mauricij etiam dicti sunt Tolosæ vicini) migrare.

Affuit Ætius à Valentiniano militiæ Magister creatus, atque Franci Merouei Regis ductu, imperioque. Iis locis copiæ ad pugnam explicantur. Theodoredus Rex in dextro latere curare iussus, Ætius in sinistro Francis adiunctis. Sangibanus Alanorum Rex eorum qui in parte Galliæ consederant, vbi Aurelianum est, in medium agmen recipitur dubia fide: eoque ne se posset commouere prouidebatur. Contra ab Attila, Reges, nationesque aliæ in cornua distributæ. immensa belli lues late patentibus cāpis diffusa. Ostrogotthi in eo numero eminebant, præcipua virtutis opinione, in sinistro latere Visigotthis obiecti. Attila ipse Hunnique in medio agmine substiterunt, truci aspectu cæteris adustiores. Locus decliuis erat. assurgentis collis fastigium qui priores occupassent, magnum operæ pretium facturi videbantur. Vtrique pari consilio, eò contendunt. Occupauere Romani. Eo incommodo turbatum militem & de prælij summa metuē-tem, Attila hac sentētia allocutus fertur: Victores orbis terrarum, domitores gētium verbis accendere opus non est. ne ignauis quidē virtutem oratio addat. fortibus quales vos estis pugnare ludus est, vlcisci hostes voluptas, vincendi consuetudo in mortem transiit. An victas Pannonias, Mœsias, Germaniam, Galliam, Mæotidis recessus penetratos obliti estis? Assumite, qui decet victores animum. Licuit otiosis victoriarum fructum percipere: quia otium ferre nō potuistis primi intulistis bellum. audaciæ maioris argumentum, sit incitamentum facite. Hic dies orbis terrarum imperium vestra virtute confirmabit. Eæ copiæ ex colluuione multarum gentium supremo conatu conflatæ, an vestrum conspectum ferent milites, oculos, manus? Virtuti diffidunt, eo sublimiorem locum auidissime occuparunt. At Visigotthos auxiliares habent verum quantulum id præsidij rebus erit?

Si in

„ Si in eos irruitis vno impetu Romani delicati emollitique voluptatibus quasi concisis neruis, nullo impellente cadet. Excitate ergo virtutem: solitos assumite animos: vestram operam si minus victoria, certe q. Dij auertāt, nobis morte probate. Magnanimis vel in morte victoria est, vel in victoria salus, præmiaq; à nobis nō imperiū modo sed exemplū expectate. Vos nisi vincitis milites, quis ali' Imperator, quę castra, quę prouincia accipiet, omnibus nationib' irritatis, inuidentib'q; vestrę felicitati? His dictis pugnæ signū datur. Hunni præcipitāt impetū: excipiūt aduersarij nihilo minori virtute, suorum & ipsi Ducum cohortationibus inflāmari. miscentur agmina: prælium atrox fit, his atque illis rursus exitiabile, supremo conatu, vt par erat, de imperio orbis terrarum certantibus: cæsorum tam multo sanguine, vt riuus vicinus excessisse ripas memoretur, mendacio probabili, quoniam ad centum octoginta virorum millia ceciderunt. Periit etiam sub initium pugnæ Theodoredus Rex graui ætate, suorum pedibus conculcatus, dum auidius pugnans in confertos hostes rapitur. Sūt qui ab Andage Ostrogottho occisum malunt. Quod debilitare potuisset, animos auxit. Turismundus & Theodoricus occisi filij denso suorum agmine obturbant hostes, feroces atque præcipites: abrumpunt ordines atque disijciunt. Attilā quamuis in illa trepidatione nullo constantis Ducis, aut fortissimi militis officio prætermisso in fugam vertunt. Ipsi lōgius studio prouecti prospectu tenebris adēpto in reditu hostium castris temere appropinquantes supremum periculū adierunt. Turismundus ex equo præcipitatus vulnere in capite accepto suorum virtute euasit. Hostis spe orbem terrarū cōplexus, quia non vicisset, pro victo se in castra recepit, si quid grauius accideret, sibi mortem cōsciscere certus accenso rogo. Carri quibus munita erant castra laluti fuerunt, & noctis tenebræ quæ spe pugnam post meridiē inchoarat. Ætius haud minori metu vallo ex equorum cadaueribus clypeisque facto, noctem totam in armis sustentauit. hostem sequenti luce certamen repetere detrectantē obsedit primum intra castra: deinde cum delere facile potuisset, haud ægre passus est è Gallia in Pannonias redire. Multum de tantæ victoriæ voluptate & gratulatione tum barbari fuga diminutum est, tum Theodoredi casu: tametsi Romanis æque ac Francis gratum accidisse videbatur Regem præpotentem de medio fuisse sublatum. Consultus ab Attila vates Duce hostium cæso victorem fore denunciarat, mentitus in altero, alterius partis vana interpretatione Ætij caput id minari existimabant, vt est genus hominum fallax vanumque. Triduo armorum fragorem iisdem vestigiis auditum, pugnantium clamorem vmbris pertinaci contentione post mortem in pugna perstantibus scilicet in Græca Isidori philosophi vita traditur. Occasionē fabulæ videlicet prælij nobilitas præbuit. Pugnatum est, vti Cassiodorus ait Marciano Augusto & Clodio Adelphio Coss. eius seculi anno altero & quinquagesimo Theodoredi regni anno trigesimo secūdo. Huic prælio Sueuorum Regem Recciarium interfuisse nonnulli suspicantur, ob affinitatem cum Gottho Rege iunctā: certe Vasconibus qui in Romanorum fide ea Hispaniæ parte perstabant, vbi Nauarra sita est, bello tentatis in Galliam transcendit soceri inuisendi studio: & Gotthorum auxiliis auctus in Tarraconensi prouincia Cæsaraugustam eripuit Romanis: Carthaginensem prouinciam & Carpetanos longe lateque depopulatus fœdere demum cum Romanis icto in ditionem patriamque reuertit, Bæticam, Lusitaniam, atque Calæciam imperio complexus, & ad reliquæ Hispaniæ dominationem aspirans.

Turismundus & Theodoricus.

CAP. IIII.

THEODOREDI funere in Gotthorum castris procurato, Turismundus in patris locum cooptatus, ne patris vlciscendi studio fugientis Attilæ vestigiis insisteret, Ætij consilium & auctoritas fecit, noui regni statum disputantis stabiliendum videri: ne fratribus, si forte male cogitarent, rerum nouandarum daretur spatium. Ea verba erant, re ex arcano prouidebat ne Gotthorum potentia nimium aucta rebus Romanis exitium compararet. Ætij consilio ita Turismundus acquiescendum iudicauit, vt breui regni opibus firmatis Attilam insecutus prælio superasse constet ad Ligerim fluuium, Alanorum partem iis locis considentem subiicere imperio parantē. Nobilissima victoria fuit, qua compulsus Hunnus Galliæ finibus abscessit. Sed Attilæ dimissi consilium Ætio exitiale fuit. cum enim suppleto exercitu arma in Dalmatiam, Illyricum, atque Italiæ partem vertisse esset nunciatum, qui opprimi in Catalaunis campis potuisset; Ætium Valentinianus occidendū curauit perduellionis lege postulatum, salutis anno qua-
454 dringentesimo quinquagesimo quarto. Quo tempore post Celestinum & Sixtū eo nomine. III. Leo Romanam ecclesiam gubernabat, vere Magnus sapientiæ atque eloquentiæ laude. ad animi dotes eximias, tractandi Principes dexteritatē singularem adiunxit. Attilæ Hunno qui Romanis ceruicibus imminebat, retro iter conuertere obuiam factus ad Mincij vada: neque multo post Genserico Vandalo ne vrbem Romam quam ceperat, incendio vastaret persuasit. cœlesti virtute cessit barbarus. Verum externa mittātur. Cum Turibio Asturicensi Episcopo in Italia olim vsum habuerat Leo, quo tempore eam prouinciam aliasque non paucas siue sapientiæ siue religionis studio Turibius peragrauit. ex huius litteris Pont. Max. factus Priscilliani sectā cognouit toties iugulatam denuo renasci; in Calæcia præsertim vbi contagionis malum incubuerat maxime, Malo procurādo conuentum Episcoporum Terraconensium, Carthaginensium, Lusitanorū, atque Calæcorum conuocandi curam Turibio ipsi per litteras demandat. Conuenere Episcopi vt erat imperatum, Celenis Calæciæ municipio. vbi Priscilliani placita cunctorum suffragio iugulata: rectæque fidei formula de scripto concepta, Balconio Bracarensi Præsuli destinata est Metropolitani iure an etiam Primatis cunctis eo tractu ecclesiis imperātis. Huius formulæ mentio facta est concilio primo Bracarensi: subiciturque primi concilij Toletani decretis, quasi eius pars, maleque assutus cento errore eius qui conciliorum volumina primus compilauit. Extat præterea Turibij epistolæ fragmentum aduersus Priscilliani sectam ad duos Episcopos Hispaniæ. vbi secundum salutē: Dolere se ait religionis concordiam, quam reliquæ ecclesiæ tenerēt, in patria labefactari, Episcoporum culpa malum toties compressum denuo renasci non satis considerantium. Susceptæ vitæ rationes atque demandati muneris partes sibi rebus omnibus inferiori loquendi necessitatem imponere. Libros apocryphos, quos hæretici pro diuinis vēditabant, reiiciendos videri. nimirum Thomæ Apostoli acta non aqua sed oleo affirmantia solitū Thomam baptizare: quæ ex eius libri auctoritate Manichæi recipiebāt sacramentū reiiciebat Priscillianus. Andreę acta à Manichæis vel conficta vel deprauata. Ioannis gesta à Lucio cōposita homine nefario. Apostolorū memoriā, quo libro lex vetus penitus cōuellebatur, indeque Manichæos & Priscillianistas hausisse cōstabat. eius libri deliria affirmat de scripto à se impugnata esse sigilla-

sigillatim. disputationem temporis diuturnitas abstulit. Turibij corpus ad D. Martini de Lieuena in Asturibus tumulatum est. à quibusdam etiam Hispaniæ populis ad sextumdecimum kalen. Maij festo dicato eius memoria celebratur. Ad Turismundum referatur oratio. quem superbius atque crudelius imperantem, quam vt libero homines ingenio atque feroci pati possent, Theodoricus & Fridericus fratres perimendum curarunt. Ascalernus in omnia Regis familiaria iura assuetus ex morbo decumbentem ferro oppressit, toto anno circumacto ex quo Gotthis iura dabat. Consequenti mox anno, qui annus à Christi ortu fuit
455 quadringentesimus quinquagesimus quintus, ad quintumdecimum kal. Aprilis, Valentinianus Imperator Romæ interemptus est à Thraulila Ætij milite. species erat vlciscendi Ducis iniuria sublati, re Maximo subornante tantum facinus suscepit, cum is tyrannidem affectaret, atq; vt fecit Eudoxiam Valentiniani vxorem sibi toro iungere pararet, eius maiestate occiduum imperium occupare satagens, plane ex hoc tempore collapsum penitus atque conuulsum. Nouem enim deinceps tyranni maleque ominati Imperatores haudquaquam imperij nomine digni sunt habiti. Per idem tempus Orientis prouincias Theodosio Iuniore defuncto Martianus imperio tenebat. cuius diligentia, synodus Episcoporum Chalcedone habita Patrum Concilij Nicæni numero duplicato, Dioscori & Eutychetis væsanas de Christo opiniones iugulauit. Gotthorum gentem Theodoricus prudentia ac moderatione singulari cœperat gubernare, Princeps optimus, ni religionem Arij placitis, vitæ probitatem fratris germani cæde fœdasset. Sidonius Apollinaris Comitis honore à Theodorico decoratus, deinde in Gallia factus Antistes, litteris ad Agricolam datis Theodorici virtutes sigillatim commemorat. venusti oris dignitatem: corpus eximia firmitate compactum, neque munditiis cultum, sed virile prorsus, ac militare: iaculandi peritiam: in cibo & potu sobrietatem: solitum à prandio animum curis regni grauem atque distentum, honestis ludis laxare: & quod Regum proprium est, supplicibus audiendis patientiam adhibere singularem: iocis scurrarum inter cœnandum citra cuiusquam morsum se oblectare. Audito apud se legato à Maximo Augusto, cognita eius cæde persuasit, vti Occidentis imperium inuaderet, opibusque & auctoritate iuuit: eoque concedente impetrauit vt Gotthico imperio cederet quidquid in Hispania Sueuis ereptum esset, Romanorum ditionem carpentibus identidem atque vniuersæ Hispaniæ imperium spe complexis. Inferendi belli honesta caussa quærenda erat, affinitatisque iura violandi. Optimum visum est missa legatione Recciariū modestiæ admonere, ne vltro finitimos, vnde nulla iniuria extaret, lacessendo publicum aliarum gentium odium atq; inuidiam concitaret. Regna æquitate constitui, ambitione atque immanitate labefactari. Se nisi desineret imperio Romano, cui fidē astrinxerat, & à quo multis beneficiis esset prouocatus, deesse officio non posse. Ad hæc Recciarius vt erat elato animo, quem secundi bellorum successus instaurant spe vana, breui se Tolosæ affore respondet: vt quantum in vtraque gente virtutis esset periculum faceret, marteque arbitro de tota controuersia disceptaret. Eo responso Theodoricus accepto, suorum delectu habito, adiunctisque Burgundionum & Francorum auxiliis Pyrenæos montes trascendit, atque ad Vrbicum flumen Hiberiā præterfluens atque Asturicam in Galæciæ finibus congressum hostem fundit, fugatque. Ingens in eo prælio Sueuorum cædes facta. Recciarius ipse accepto vulnere amissoque exercitu nihil tutum in Hi-

ſpania fore credens, & naui in Africam,
tranſmittere parans, vi tempeſtatum re-
pulſus ad portum Cale, qua parte Durius
in Oceanum euoluitur, victoris iuſſu in-
456 terfect⁹ eſt, eius ſeculi anno quinquage-
ſimo ſexto, vt Ado Viennenſis eſt auctor.
Bracara direpta abſq; vllo ciuiū ſangui-
ne: & fortaſſis in ea vrbe Sueuorum re-
gia fuit. Calæciæ ſecundum id prælium
domitæ à Theodorico, Acliulphus ex
Vvarnorum gente longe à Gotthici ſan-
guinis nobilitate præfectus eſt homo fide
inconſtanti. Arma in Luſitaniā verſa. Eu-
laliæ monitu ab Emeritæ direptione tē-
peratum: cum in eius Diuæ tutela res eius
vrbis eſſent. In Bæticam cum copiarum
parte Ceurila miſſus: Nepotianus & No-
ticus in Calæciam aduerſus Acliulphum,
qui fidei oblitus in ea prouincia tyranni-
dem inuaſerat. Theodoricum in Galliam
ſiue otii cupiditas, ſiue motus alij voca-
bant. Romanis enim & Maioriano, qui
Auito ſucceſſit, iratus, qua cauſſa incer-
tū, ſed infenſus tamen, agris oppidisq; va-
ſtatis, armatus Rhodanum vſq; penetra-
uit ac Lugdunum in poteſtatem redactā
incēdio & direptionibus deformauit. Ceu-
rila in Bæticam de improuiſo celeriuſq;
omnium opinione delato incolæ legatis
miſſis nunciarunt, ſe ſuaque omnia fidei
atq; poteſtati Gotthorum permittere. ne-
que cum reliquis Sueuis conſenſiſſe, neq;
contra Romanos cōſpiraſſe. paratos eſſe
obſides dare, imperata facere, oppidis re-
cipere, frumento aliiſq; rebus omnibus
iuuare. Ita ſine ſanguine Bætica Gottho-
rum ditionis facta eſt. in Calæcia maiori
contentione bellū gerebatur, ac tandem
ad vrbem Lucum commiſſa pugna Acli-
ulphus, qui Regis nomen occupauerat,
certe à Gotthorum imperio defecerat,
cum in poteſtatē veniſſet, capite mulcta-
tus eſt viris quidem ſanctis annitentibus,
quos Sueui ad Theodoricum miſerunt
legatos cum infulis & velamentis ſuppli-
ces, venia prouinciæ eſt impetrata. neque
venia tantum, delictorum, quam poſtu-
labant, ſed & ab incredibili animi magni-
tudine datum, vt collectis naufragij reli-
quijs Regem è ſuo numero genteq; crea-
rent. Ventum in comitia, & voluntatibus
diſcrepantes pars Frantam Regem iuſſit,
pars Maldram. intra biennium Maldra
quidem ſuorum ferro occubuit. Remiſ-
mundus filius ſucceſſor anno ſalutis qua-
dringenteſimo ſexageſimo, iuxta Iſidori
computationē numeris ad veram ratio-
nem caſtigatis, fœdere cum Franta icto,
iunctiſq; cum eo viribus Luſitaniam ad
Romanorum ditionem, quo caſu incer-
tum, ſed reuocatam tamen, igne ferroq;
depopulatus ſub iugum imperij mittere
prorſus non valuit. Romæ, atque in Italia
Recimer ex Vvaliæ Gotthi Regis filia &
Sueuo patre nat⁹, militiæ Magiſter, quod
ſummæ poteſtatis ſecundum Imperato-
res nomen erat, inſtituēdis deſtituendiſq;
in ea temporum fece Imperatoribus rem
Romanā ſurſum deorſum verſabat. Nam
Mæcilio Auito, qui poſt Maximū impe-
rium tenuerat abdicante. Iulius Valerius
Maiorianus ſucceſſor in Hiſpaniam dela-
tus, eius prouinciæ motibus pacatis, in
portu Carthaginis claſſem ædificandam
inſtruēdamq; curauerat, Vandalos in A-
frica opprimendi ſtudio. Tantus appara-
tus Romana claſſe qua incenſa ab hoſtib.
qui Imperatoris conatus præoccuparant
quaſi capta euanuit. Maiorianus ipſe rei
maleg geſtæ quamuis ignominia deformis
in Gallia: Gotthi quæcunq; occupaue-
rant, imperio reſtituit. eius tamē prouin-
ciæ ſtatu compoſito in Italiam reuerſus
Ricime. is fraude Dœthonæ captus, ſalu-
tis anno quadringenteſimo ſexageſimo 461
primo, ad Hiram fluuium, ſeptimo Idus
Auguſti periit. Vibius Seuerus cōiuratio-
nis particeps in eius locum ſubrogatus eſt
Ricimeris ope. In ea rerum perturbatio-
ne Theodoricus Rex Gotthus Narbonē
priſtinæ ditioni adiecit tradente vrbem
Rauēnio, quem ipſe magnis pollicitis ad
defe-

defectionem à Seuero Augusto solicitarat. Extat huius temporis inscriptio Nebrissæ in ipsa templi fronte supra ianuam his verbis: ALEXANDRIA CLARISSIMA FOEMINA VIXIT ANNOS PLVS MINVS XXV. RECESSIT IN PACE. X. CAL. IANVA. ERA. D. III. PROBVS FILIVS VIXIT ANNOS. II. MEN. VNVM. Vnde intelligitur Latinæ linguæ elegantiam multum ab antiquo degenerasse. Alpha & Omega cum signo Crucis ea forma, ad quam Constantinum Magnum Labarum conformasse superius est demonstratum, inscriptioni subiecta more eius temporis Christianorum sepulcra distinguebant ab aliis. Romanam ecclesiam per idem tempus Hilarius patria Calaritanus regebat, Leonis Magni successor. Extant Ascanij Tarraconensis Præsulis ad Hilarium litteræ, ex quibus in conuentu Episcoporum, nam forte conuenerant ad eius diem natalem celebrandum, Romæ relatum est: Nundinarium quidem Barcinonensem Episcopum hæredem scripsisse fortunatum atque successorem designasse Irenæum adiutorem suum, eius voluntatem atque iudicium principum & populi suffragiis comprobatum. Idem Siluanum Calagurritanum Episcopum effecisse, successore designato, verum absque populi voluntate & Metropolitani consensu. Proinde petere vt Hilarij auctoritate priori electione comprobata, posterior irrita esset. Responsum ab Hilario quoniã nullo modo posset causa Barcinonen. à Calagurritana distingui, ne hæreditariũ videretur quod Christi benignitate confertur, & vitæ merita conciliant: vtramque electionem irritam esse, atque more & legibus instaurari debere. litteræ tertio Kalend. Ianuarij datæ Basilisco & Hermenerico Coss. nimirum
465 salutis anno quadringentesimo sexagesimo quinto. In his litteris Ascanius Tarraco. prouinciæ Metropolitanus dicitur, Turiaso, Calagurris, Legio, Barcino. Ciuitatenses (Mirobriga veteribus fuit) locorum quamuis spaciis multum seiunctæ vrbes, eius cura continebantur, ad iudicium omnibus cum ecclesiis præfuisse in Hispania quæcunque Romano imperio parebãt, & à Romana ecclesia tanquam religionis parente sacra petere solitæ erant, Primatis nomine nõdum fortassis in Hispaniam inuecto. sed vnde iura petebantur, & vbi sedes imperij erat, ei vbi auctoritatẽ in alias ecclesias datam, quam late fines imperii patebant, multis coniecturis habemus comprobatum ac Metropolitanam dictam. ad Calæciam reuocetur oratio.

Theodorici mors & Eurici regnum.

CAP. V.

SVEVI nouis bellorum motibus agitati sunt, in Frantæ defuncti locum factionis suffragiis substituto Frumario. Æmulus Remisimundus priusquam vires coalescerent, vniuersam ditionem gentemque Sueuorum armis inuasit, obtinuitq; Frumario forte fortuna per idem tempus ex morbo defuncto. tametsi Iria Flauia, quæ vrbs in Remisimundi fide erat, ab aduersa factione, belli deinde iniuria vastata est. Frumarij morte non satis studiis pacatis. Sueuorum gente sub vnius imperium reuocata, magni delectus tota prouincia habiti sunt. Iis delectibus numeroso exercitu conflato Remisimundus Lusitaniam inuadit. capta per fraudem Conimbrica, Olisippo vrbem dedente Lusidio ciue eius atq. Præfecto venit in potestatem. Romanorum potentia cõtemptui erat: Gothorum arma timebantur. Legatione missa Theodoricum cõciliare visum est, fidei cõstantiam polliceri, seq; imperata facere esse paratos ꝑfiteri. Nouũ vinculũ accessit affini-

tate inter Reges contracta, Theodorici filia Remismundo innupta coniugio. Annuente postulatus Theodorico, noua nupta in Hispaniam missa est, Salano viro principe deducente, comite Aiace homine quidem Gallo, cæterum in Regis gratiam pridem ad Arij sectam traducto. & illud agebatur vt religionis dissidio huius opera sublato, fœdus initum diutius staret, Sueuorum gente ad Arii sectam traducta. Quod homo callidus diligēter præstitit, in Remismundi gratiam à Regina insinuatus, & per eum gente lethali veneno vniuersa contaminata. Salanus cum nuptijs celebratis in Galliam rediret, Theodoricum inuenit Eurici fraude
467 periisse salutis anno quadringentesimo sexagesimo septimo, ex quo pari ipse perfidia Thurismundum fratrē obtruncandum curarat, anno tertiodecimo. Gotthorum regnum Eurico sine cōtrouersia cessit. Parricidii merces regnum fuit. Sueuorum potētia sollicitabat: ne Remismundus soceri Regis cædē armis vindicaret simul Lusitaniæ Sueuis eripiendæ atq; adeo Romanis pulsis vniuersæ Hispaniæ imperio occupādæ cura erat, quæ tripartita ea ætate diuisa erat. Calæcia cum Lusitaniæ parte Sueuis parebat. Bætica & Catalauni Gotthis. Romanorum imperio Carthaginensis tractus, Carpetani ac fermè reliquæ Hispaniæ prouinciæ tenebant. Euricus ergo Fl. Leone, qui Orientis prouincias imperio obtinebat, per legatos conciliato, cum validis Gotthorum copiis in extremam Hispaniam penetrauit. atque Lusitaniæ prouincia nullo prohibente longe lateq; vastata, copiarum parte præmissa vt Pompelonem & Cæsaraugustam, quæ in fide Romanorum erāt expugnaret: ipse etiam cum robore exercitus in Hispaniam Citeriorem rediens, Tarraconem (quæ ciuitas in Hispania maximam habebat auctoritatem) post diuturnam obsidionem in potestatem redactam solo æquauit. motæ tædium dolorq; ad vindictam incitabat. Sic Romanis in Hispania, vniuersa ditione imperioque spoliatis, quod ferme septingentis annis steterat, præter Calæciā, quæ Sueuis parebat, reliqua Hispania Gotthorum armis subiugata est. atq. hæc in Hispania. In Gallia ditionis Gotthicæ fines amplificati hac occasione sunt. Intestinis armis suprema ac pudenda imperii imbecillitate res Italiæ laborabant: vix vt aut suis viribus aut externis auxiliis consisterent. Etenim Vibio Seuero Imperatore defuncto Flauius Anthemius imperium Occidentis aliquandiu tenuit Ricimeris Patritii opibus fultus cui præmium operæ fuit noui Augusti filia in matrimonium collocata. Gratia diuturna non fuit, neque tanta priuati hominis potentia fida esse poterat. Aut pereat aut perdat necesse est qui Principi metum facit, vti tunc accidit. Enata inter socerum & generum simultate ad arma ventum, vrbeque à Ricimere capta atque direpta Anthemius ipse ferro periit. Res in Olybrium Senatorem translatæ. Ricimerem paucis post diebus mors oppressit, sæuissimis corporis doloribus excruciatum. Cœlestem vindictam vulgus interpretabatur ob contempta affinitatis sacra, vrbemq; deformatam. Olybrium paulo post defunctum Glycerius est subsecutus, nihilo meliori successu.
Iulius enim Nepos, quem Leo Orien- 236
tis Augustus Imperatorem renunciarat, eum abdicare coactum Salonam in Dalmatia amandauit Episcopū factum: ne ludibrio priuatus esset erepti imperij solamen, electo sibi paulò post perfugium sacratum. Orestis filius Nepote pulso Momyllus Augustus imperium à patre traditum accepit pridie Kalendas
Nouembris, anno quadringentesimo 475
septuagesimo quinto. Augustulum vulgus dixit, infaustum veteribus nomē atque irridiculum, nobile tamen extincto Occidentis imperio, quod eodem no-

mine

mine Octauius Augustus æternum fundasse videbatur. Sic vices fortuna mutat; cadunt vrbes, imperiaque, prouinciç in solitudines vastantur. certissimum in singulorum casibus leuamen. Nobilissimæ vrbes & regna quasi proiecta cadauera iacent. nos quibus vita exiguis spatijs constricta est, si quis nostrum perijt indignabimur? Nimirum homines nos esse natos meminisse fas est, neque superis suam inuidere immortalitatem. Imperauit Augustulus menses nouem, dies viginti quatuor. Odoacer Herulorum Rex barbarus eo amoto Italiam Vrbemque prædç habuit, tenuitq; imperio amplius sedecim annis. Has postremas imperij fæces loco iunximus. nunc intermissa repetantur. Euricus Rex Visigotthorum, domita Hispania in Galliam irruperat. ad cætera mala quibus prouinciæ premebantur, hoc quoque nouum accessit. Fatali perfidia ac eius ætatis prçcipua Aruandus prior illum, deinde Seronatus, qui res in Gallia pro Romanis gerebant, solicitarunt vt imperij prouincias occuparet, in ea temporum labe facili conatu. Accessit Gensericus Vandalus, nauali prælio à Basilisco Leonis imperio ad Siciliam male mulctatus atque in Africam reiectus, maioris mali metu vtramque Gotthorum gentem contra Romanos incitauit magna præmiorum spe. Aruandus quidem & Seronatus proditione detecti capite pœnas dederunt iudicio conuicti. Genserici conatus felicior fuit. Theodemirus Ostrogothorum in Pannonia Rex recepto nuper Theodorico filio, qui diu obses Constantinopoli fuerat, cuique Italiæ imperium fata destinabant, Vindemiro fratri negotium dat vt Italiæ inferat arma per se labanti pronæque in exitium. Verùm is donis à Glycerio Augusto expugnatus relicta Italia in Galliam abijt, atque cum Eurico agros iam, villas, oppida igne ferroque vastante magno prouinciæ terrore damnoque, vires iunxit, magnum rebus momentum. Epiphanius Ticinēsis Episcopus à Nepote Augusto de pace legatus, vir ea ætate auctoritate prçcipua, nihil profecit tamen. Eo digresso Rutheni, Cadurci, Lemouices, Gabalitani Gotthorum armis expugnati. Aruernum Aquitaniæ primæ vrbs (hodie Claramontem vocant, non procul eo colle vbi Gergouia fuit) diuturna obsidione victis ciuibus ad deditionem compulit. Propugnabant Sidonius eius vrbis Episcopus castissimis precibus, clarus eruditione, moribus sanctus: Ecdicius Comes armis Auiti quondam Augusti filius. Verùm cœlestium auribus surdis vrbisque mœnibus magna ex parte prostratis, Ecdicius certè fugæ consilium cepit. Nepos Augustus ad se vocatum Patritium creauit. virtuti debitum præmium, quāuis infelici. Orestem in Galliam Magistrum militum misit, gente Gothum: vnde illi ad euertendum Nepotem versis in eum virib. filiumq; rebus præficiendi vti paulo ante est dictum, opportunitas nata. Sic Euricus nullo impediente imperij fines proferebat in Gallia. Massilia, alijsque vrbibus, & omni vsque ad Rhodanum prouincia occupata regni sedem Arelati collocauit. Tantis victorijs insolentior, cum hostes deessent, arma in religionem vertit Arianç sectç, cui erat addictus, amplificandç studio incēsus. Catholici ecclesiarum Episcopi loco mouebantur nullis alijs substitutis. Minores sacerdotes sublatis rectoribus dissipabantur. Templa redigebantur ad vastitatem, pars situ deformis, pars enatis herbis horrida, quas pecora & iumenta nihil prohibente locorū sanctitate depascebantur, conuulsis valuis atque aditu omnibus promiscuè patefacto hominibus atq; animantib. nisi quæ forte sepsissent arbusta dumetaq; sponte nata. Sidonius Apollinaris nō vnis litteris ho-

rum temporum calamitatem & malorum sylnam deplorauit: vnde hæc petẽda sunt ab annalium auctoribus prætermissa. Euricus Gotthorum regno gubernato annis septendecim, Arelati ex 483 morbo obijt salutis anno quadringentesimo octogesimo tertio. Quo anno Hilarij successor Simplicius Romanus Pontifex defunctus est. Extat Simplicij ad Zenonem Hispalensem Episcopum epistola his verbis sententiaque. Plurimorum relatu cõperimus dilectionem tuam feruore Spiritus sancti ita ecclesiæ gubernatorem existere, vt naufragij detrimenta Deo auctore non sentiat. talibus idcirco gloriantes indicijs cõgruum duximus vicaria sedis nostræ te auctoritate fulciri, cuius vigore munitus Apostolicæ institutionis decreta vel sanctorum terminos Patrũ nullo modo transcendi permittas. quoniam digna honoris remuneratione cumulandus est, per quem in his regionibus diuinus crescere innotuit cultus. Ex his initijs, cum Hispalensi Antistiti Romani deinceps Pontifices vicariam concedere potestatem consueuissent, illa auctoritas nata est. quam in reliquas Hispaniæ ecclesias nonnunquam obtinuit, Primatis iure atque auctoritate nondum per hęc tempora ad Toletanam ecclesiam deuoluta. Simplicio Felix successit. cuius extãt litteræ ad eundem Zenonem, nulla pręterea re ad memoriam insignes.

Alarici regnum.

CAP. VI.

EVRICI funere procurato Alaricus filius procerum suffragijs, quibus pater optimis præceptis sub vitæ exitum coram castigatum magnopere commẽdarat, successor est renunciatus. Alarico Visigotthorum Rege res Hispaniæ quietæ erant. Gallia in multa imperia Gotthorum, Francorum, & Burgundionum diuisa diu quiescere non poterat. Theodoricus in Italia Zenonis Imperatoris (is Leoni successerat) permissu Ostrogotthorum regnum Odoacre victo cæsoq; fundauit salutis anno quadringentesimo nonagesimo tertio. O- 493 strogotthorum origo à Radagaisi tempore explicanda. eo enim ad Fesulas profligato Honorij imperio Stiliconis virtute, oppressi exercitus reliquiæ, qui ex Ostrogotthis constabat varijs iactatæ casibus cum Hunnis vires sociarunt, Attilæq; in prælio Catalaunico militarunt, vti antea dictum est. Verùm cùm Romani imperij stipẽdia facere, quàm barbaris seruire mallent, à Martiano Imperatore in Pannoniæ finibus sedes ad habitandum datæ. Gentis regno paulò post ad Theodemirum deuoluto Theodoricus filius ex impari matre nomine Erelieua septennis vt obsidis loco esset ad Leonem Imperatorem missus, morum comitate & dexteritate ingenij Imperatoris gratiam promeritus, ætate maior venia impetrata ad patrem remissus est: Rex demum à patris morte renũciatus, & ad Zenonem Imperatorẽ rediens, quo tempore Odoacer Herulus Italiæ imperium inuaserat. Sic facilè in Italiam transmittendi aduersus eum facultate cõcessa, factaq; potestate, victis profligatisq; hostibus, se Italiæ Regem dixit, Roma etiam subdita, vt Cassiodori litteræ manifestè declarant, Theodorici nomine scriptæ, cui à secretis erat. Noui regni vires vndecunque quæsitis præsidijs confirmandę erant. optimum visum est, Francos, Burgundiones, & Visigotthos validas ea ætate gentes nouis affinitatibus conciliare. Itaq; Clodouei Franci sacris iam Christianis initiati Audefledam sororem ipse duxit, filias duas ex concubina susceptas, Theudicodam seu Theudetusam, vt Procopius ait, Alarico Visigottho connubio iunxit, Ostrogottham

tham Burgundioni Gundibaldo. Vnde totius Occidentis moderator & arbiter exortam inter Visigotthos & Francos controuersiam, missis ad vtrosque litteris, quibus minæ admiscebantur, componere conatus est. Franci religionis susceptæ studio Visigotthos Arij væsania pollutos oderant, molesteque ferebant ad Alarici regnum tanquam ad receptaculum perfugere quicunque exules hostesq; Fräcorum essent: & per speciem colloquij, de quo actum erat, insidias vitæ suæ Clodoueus ab Alarico paratas cöperisse se conquerebatur. Finitima regna diu pacata esse non poterant. res ad arma spectabat; bellumque inter duas ferocissimas gentes ingenti mole cooriri videbatur. Id ex fama prius, deinde frequentib. nuncijs cùm Ostrogottho esset exploratum: missa ad vtrunque legatione, datisq; litteris, conatus est ad concordiam dissidentes animos reuocare. Dolore se, quàm maximum animo capere poterat, confici inquiens, duo sibi carissima capita in certum exitium armari, nunciatum, magna atque incredibili hostium vtriusque voluptate, mutuis digladiari odijs lætantium. Vtrunque dum alteri molitur excidium, in salutis periculum ruere, tum suæ, tum subditorum, quorum sæpe periculo maloque Reges peccant. Modestia atq; prudentia imperia constitui, effræni temeritate lab: factari. Bella quæ facilè inchoantur, luctuoso sæpe exitu terminari. Æquum videri priusquam ad arma veniatur omnem ineundæ concordiæ viam rationemq; tentare. Animos non magnis de caussis eatenus irritatos conciliari facilè: facto acerbiori si concordia esset violata de pace despe: ädum priusquàm alterutrius regni, quo vtrique florentissimo vtebätur, opes euersæ essent, vires conciderent. Sibi pro mutuæ cognationis iure dedecus vtrinq;, atque infamiam conciliari. Quod si neq; patrem Alaricus re[illegible] Clodoueus fratris amore [illegible]: se vt patrem minari, & vt fratrem monere, eum hostis loco futurum esse, quicunq; se à pacis studio alienum præberet: neq; præceptis consilioq; hominis amicissimi atque necessarij obtemperaret. Alaricus his monitis æquiores aures præbebat, Clodouei animus ferocior, quäuis pacis conditionem respuens superbum respösum dedit. Non alio erga Alaricum esse animo, quàm par esset & ipse vellet. Priorem facta iniuria host:busque receptis bellum indixisse. Indictum defendere naturæ iura decusque regium monere. Cùm ipse ad pacem, hostis vocaret ad bellum: cupere manum vnam Alarico opponere, alterä inermem Theodorico ipsi præbere, si binas dextras natura dedisset. Hoc respöso Ostrogot:hus in Alaricum propensior ad totius orbis Reges litteras dedit, quarum exemplü extat, Franci superbiä accusans, in viribus eum atq; immanitate fidere, iuri atq; æquitati aures obturatas habere. Vnius periculo, quod ad reliquos recidere posset, cunctos moueri par esse. Missis oratorib. Clodoueum ab incœpto terrerét. Singulorü salutem cómuni omniü prouidentia coniunctioneq; contineri. Nihil neq; Theodorici diligentia neq; auctoritas profuit quominus ad arma veniretur. In Pictauiensi agro, decimo ab ea vrbe lapide in campis Vogladentib. Fräcorü Gotthorumq; copiæ cöuenerunt. Non animis, non armis, non arte belli, non vigore aut viribus corporis pars altera hosti cedebat. Simulatq; in conspectum ventum est, acies vtrinque ad pugnä instructæ. Pugnatü acriter exæquato periculo, pari spe. Nihil Alaricus omisit, eorü quæ ab strenuo Duce expectari poterät. Francorum impetu & impressione acerrima cùm sui omni parte cæde ingenti sternerentur, locoque moti terga verterent, occursare pauentibus, reti-

nere cadentes: vbi plurimus labor, vnde aliqua spes, consilio, manu, voce iuuare equo & fulgentibus armis conspicuus. non in pedum celeritate præsidium, sed in dextris virtuteque ponendum dictitans. ea tutissima consilia quæ plus haberent periculi. tot gentium victores ab vna gente superari ignominiosum ducerent. Verùm vincente pudorem metu, Alarici cohortationes ad aures non admittebantur: tunc ipse postremus in effusa suorum fuga fortunæ iniquitati cedens Clodouei impetu in primo agmine pugnantis ex equo deiectus, priusquam se attollere posset, à Franco pedite confossus est. Duo Visigotthorum equites Regis sui casu incitati in vtrunque Regis Franci latus infestis hastis diuersi concurrunt. loricę beneficio & Clodorici iuuenis fortissimi ope periculum declinatum. Alarico cæso Gotthi fuga per proximas ciuitates dissipantur, nulla manu, numero, aut virib. insigni. Engolisma, quæ Gotthorũ pręsidio tenebatur, secundum prælium in Francorum potestatem venit, murorum parte repente cadente ob vetustatem. In Burdigalæ finibus Gotthi qui prælio abfuerant, ausi certaminis aleam denuo subire tanta strage strati sunt, vt ab ea clade Arianus campus vulgò nomen habeat, nempe à Gotthorum religione appellatione facta. Burdigala, Vesates, Cadurci, Rutheni ad extremum Aruerni cæso quamuis in acie Apollinare Duce Sidonij Aruernorum Episcopi propinquo irritati erant, deditionem tamen fecerunt. Ipsi Tolosates, vbi Gotthorum regia erat, expugnati. vix quidquam in Gallia relictum Gotthis, quod in Francorum non venerit potestatem. In Gotthorum Regum thesauris, templi Hierosolymitani vasa & instrumenta sacrorum in Romæ vrbis expugnatione olim capta ab Alarico primo gentis Rege, & per manus ad successores transmissa, aut in castris Vogladensib. aut Tolosæ (nam auctores variant) in Clodouei potestatem redacta sunt. quidam ea vasa Carcasone fuisse ait, eaq; re obsessam à Francis, & Ostrogotthorum aduentu liberatam. Occisus est Alaricus salutis anno quingentesimo sexto, eo minori com- 506
miseratione, quòd imperium à patre relictum, fraudibus & sæuitia continuatum meminerant annos tres & viginti, quibus genti imperauit. Hunc primum inter Reges Gotthos leges de scripto sanxisse, promulgasseq; constat, Codice Theodosiano in compendium relato editoq;, tertio Nonas Feb. anno ipso quo cæsus est. Antea institutis more maiorũ firmatis vitam bello paceq; gubernare soliti erant. ad Alarici leges consequentes Reges plerasq; alias adiecere. Sic illud volumen conflatum est, quod Forum iudicum vulgò ab Hispanis nuncupatur, de quo iterum sermo redibit.

Gesaleicus, Theodoricus, Amalaricus.

CAP. VII.

SVSCEPERAT Alaricus ex vxore quidem Theudicoda, quæ paulò ante decesserat, Amalaricum, ex concubina autem Gesaleicum. Gotthorum proceres Amalarici tum quinquennis ætate contempta, Gesaleicum collatis suffragijs rebus præfecerunt, non obscuro Ostrogotthi dolore ob prætermissum nepotem. Itaque cùm Italiam, Siciliam, vicinas Italiæ insulas, Illyricum & Dalmatiam ditione complexus, copias aleret in armis exercitas, octoginta millia militum Duce Ilba Gepidarum Comite in Galliam immisit: tum vt Francorum animos victoria insolentes compesceret, & Visigotthicam regiam prope euersam fulciret: tum vt occupatum iniuria eius gẽtis regnũ nepoti suo restitueret. Tanti apparatus metu Gesalei-

Geſaleicus, & quoniã erepta nuper Narbone à Gundebaldo Burgundionum Rege ad prædam, vt fit, accurrente nihil in Gallia tutum ſupereſſe putabat, Barcinonem ſe recepit homo ignauus, atq; in crudelitatem propenſus, qui ſuis manibus Goericum intra regiam ea in vrbe obtruncarat. & neceſſe eſt ſocordes & ignauos in potentiũ virorum cæde ſpem ſalutis ponere flagitioque. Ilba in Galliã delatus, & Viſigotthorum reliquijs adiutus, victoriã de hoſte reportauit. Francorum viginti millia in acie ceciderunt. Prouincia Phocæenſis ad Oſtrogotthos vt nauatæ operę merces eſſet, Aquitania ad Viſigotthos reuocata. Geſaleicus cùm Oſtrogotthi Narbone præterea recepta Pyrenæos montes tranſcendere pararent, ſuarum rerum deſperatione, & militum voluntatibus diffiſus, neque ignorans multorum in ſe odia excitata ob ignauiam & crudelitatem, in Africam nauigauit. Thraſimundus Vandalorum Rex etſi Theodorici ſororem in coniugio habebat, profugi hominis fortunam miſeratus, an ægrè ferens noui regni acceſſione Theodorici, qui iam dudum eſſe cœperat formidabilis, potentiam augeri: benignè acceptum, atq; pecunia adiutum, vt Theodorici litteræ declarant eam iniuriam cum Vandalo expoſtulantis, in Galliam remiſit. vbi tranſacto in latebris anno, cùm exercitũ pecunia Africana cõparaſſet, ad duodecimum ab vrbe Barcinonẽſi lapidem totius certaminis ſortem tentare auſus, ab Ilba prælio ſuperatus Gallia ex fuga repetita, breui in ea ex morbo defunctus eſt, quẽ concepta animo ægritudo ex re male geſta cõciliarat, quarto anno ex quo Rex erat renunciatus, ſalutis hu-
510 manæ quingẽteſimo decimo. Geſaleici morte magnorũ motuũ materia amputata in Gotthicum regnum antiquus ſplendor cœpit reuocari. Extat Talauerę patrum ætate repertum ſepulcrum ex candido marmore hac inſcriptione. LITORIVS FAMVLVS DEI VIXIT ANNOS PLVS MINVS LXXV. REQVIEVIT IN PACE. IX. CALEN. IVL. ERA. D. XLVIII. Inſcriptioni Crucis figura Alpha & Omega ſubiecta ſunt, ad indicium cultæ à Litorio religionis Chriſtianæ. Geſaleico defuncto, quis in eius locũ ſuffectus ſit, auctores in diuerſum trahunt. plerique Theodoricũ ipſum Oſtrogotthum Viſigotthorum Regẽ fuiſſe deinceps affirmant. Epiſcoporũ cõcilia per hæc tẽpora in Hiſpania habita Theodorici nomẽ præferunt, regni etiam anno deſignato. Alij malunt Geſaleico Amalaricum ſucceſſorem datum: regni procurationem tantùm penes Theodoricum auum fuiſſe. vnde quoniam ad nutum rempublicam gubernabat, & ad eum opes Hiſpaniæ & vectigalia regia cõferebantur Viſigotthorum & Oſtrogotthorum alẽdis exercitib. præſidiarijs: opinio nata, quæ Theodoricũ Hiſpaniæ Regẽ facit. Nos de tota controuerſia iudicium in medio relinquimus lectori in vtramuis partem opinaturo argumẽtis vtrinq; conſideratis. Illud non placet, quòd ab Hiſpanis ſcriptorib. affirmatur nullius externi hominis teſtimonio, veniſſe Theodoricum in Hiſpaniã. qui enim tam nobilẽ profectionem ſiluiſſent Caſſiodorus aliique ſingularum Theodorici actionum nobiles ſcriptores. Illud prorſus ad aniles fabulas ablegãdum. quamuis à Luca Tudenſi affirmatum, Toleti vxorẽ duxiſſe ex antiquo Hiſpanorum ſanguine. eius precib. victum veterib. Hiſpanis reddidiſſe libertatẽ. natum ex his nuptijs Seuerianum Leandri & Iſidori patrẽ. quod neq; veritati cõſentaneum eſt, neq; cum ratione tẽporum cõuenit. Theudius ſanè ſeu Theudis antea Theodorici armiger, & nunc eiuſdẽ beneficio Viſigotthici regni procurator, pueri tenerã ætatem regnique molem regendam ſuſcepit.

vnde illi ad regnum gradus, quod de-
inceps obtinuit. Eutharicus regia Ama-
lorum familia ortus in spem hæreditatis
regniq; Italici à Theodorico ex Hispa-
nia accersitus, filiam eius Amalasiuntam
vxorem duxit. Erat is Ostrogotthus ge-
nere, prælioque Catalaunico interfuit.
Veremundus Turismūdi filius ex Ama-
lorū gente ex Scythia ad Theodoricum
Vvalliæ successorem contendit: huius
Veremundi filius Vvitericus, Eutharicus
nepos fuit. Ergo Eutharicum cùm in
Italiam Theodoricus euocasset, iuuenis
indole captus generum sibi asciuit. Nu-
ptiæ regio splendore apparatuque cele-
515 bratæ, anno quingentesimo quintode-
cimo. Quo anno in sequentem euoluto
Theodorico & Petro Coss. concilium
Tarracon. in Hispania, octauo Idus No-
uemb. habitum est. In eo primùm men-
tio monachorum extat inter Hispaniæ
monuméta. Diei dominici cultum mo-
re ex Hebræis translato, à sabbatho in-
choari sancitū, vnde in morem Hispa-
norum ea obseruatio manauit, vt sabba-
thi noctem feriatā pleriq; habeant. He-
ctor Carthaginen. Metropolitanus post
Ioanné Tarraconen. & Paulum Empo-
rita. actis Concilij subscribit. Consequé-
ti mox anno, nimirum à Christo ortu
517 quingentesimo septimodecimo, Gerū-
den. synodus habita est. In ea synodo,
more ex Gallia adducto, vbi Mamercus
Viennēsis Episcopus in luporum rabie
ciuitate expianda Litanias commentus
est, quotannis eas in Hispania instaurari
sancitum post Pētecostes festum diem,
menseq; Nouembri Romanæ ecclesiæ
Hormisda Pōtifex per hæc tempora gu-
bernator, literas dedit tum ad Ioannem
Episcopū priuatim nimirum Tarracon.
duobus his synodis Præsidem, tum ad
omnes Hispaniæ Episcopos, singulis sal-
tē annis Episcoporum cōuentus in Me-
tropoli haberi mandans: quibus salu-
tem ecclesiæ contineri veteres habe-
bant persuasum, ad restringendam dis-
ciplinæ seueritatem vitio hominum la-
xari identidem solitæ. Extant præterea
Hormisdæ litteræ ad Salustium Hispa-
len. Episcopum, ad cōponendas Præsu-
lum cōtrouersias in vlteriori Hispania,
Metrapolitanorum priuilegijs iureque
cōseruato, vicaria ei potestate facta. Vn-
de & quoniam Amalaricus Visigottho-
rum regiam Hispali plurimùm colloca-
uit & fixit, Hispalenses Episcopi aucto-
ritate aucti sunt primatus æmula. Hor-
misda defuncto Ioanneq; eius nominis
primo in Hormisdæ locum pridie Idus
Augusti, anni quingentesimi vigesimi 523
tertij, subrogato, cōuentus Episcoporū
bini habiti sunt, Ilerdæ nimirum & Va-
lentiæ. In Ilerdensi Abbatis & Archidia-
cōi mentio facta: nihil præterea ad me-
moriā insigne. Synodum Cæsaraugusta-
nam, quæ vulgò extat in cōciliorum li-
bris, ad hoc tempus quidā referunt, neq;
argumento certo, neq; coniectura satis
idonea, cū temporis atq; Coss. designa-
tione careat. vetitū tamen in Doctoris
nomen inuadere, nisi iure & ordine. Sa-
cras virgines velari ante annum ætatis
quadragesimum, Leonis Magni, aliorū
Pōtificum & cōciliorum decretis in eo
instauratis. Obijt Ioannes Pōtifex sexto
Kal. Iunij, salutis anno quingentesimo 526
vigesimo sexto Rauénæ ex pædore car-
ceris. Theodoricus n. tot domitis genti-
bus insolētior factus, bello semper quā
post victoriam clarior bellum minasq;
in religionem vertit numenq;. Iustinus
Augustus Anastasij successor catholicæ
religionis studio, quo mirificè flagrabat,
Arianos toto Oriente exules esse sanxe-
rat. Id Iustini edictum Theodoricus, vt
vtraq; Gotthorum gens, sectæ Arianæ
addictus, tam indigne tulit, vt Ioannem
Pōtificem Roman. Episcopum Rauen-
natem, & aliquot senatus Principes ad
Imperatorem legarit, minas denuncians
nisi abrogaretur: se templa Christiana

euersu-

euersurum in Italia: vrbem Romam, nomen Catholicum deleturum. Ioannes expositis mandatis, cum supremis honoribus, pro eo ac par erat, cohonestatus Augustum coronasset, etsi edictū vt abrogaret Imperatori persuasit, obita legatione rediens, Theodorici iussu in custodiam coniectus est, ob habitos honores suspicanti prodenda Græcis Italiæ cōsilia communicasse, & Augustorū nomini deditum esse. Defunctū in vinculis Pōtificem ecclesia ipso obitus die anniuersarijs sacris festoq; dicato in cœlitum numero colit. In eadem caussa Symmachus & Boetius viri Principes fuere, easdemq; ob suspiciones, ante legatos Constantinopolim, deinde in custodia detentos diu, necari iussit. Diuini numinis breui insecuta vindicta est. Proximi Septembris initio Theodoricus ipse defunctus est, Athalarico nepote ex filia Amalasiunta successore in Italia. Imbecillam pueri Regis ætatem molemq; rerū, patre pueri iam defuncto, mater virili animo fœmina regēdā suscepit. Visigotthorum regnū Amalaricus liberè cœpit gubernare. Quo ex tēpore nōnulli regni eius annos numerant, haud magno in alterutram partem discrimine: & cōstat Theodoricum aut suo aut alieno certè nomine ad mortem in Hispania regnasse. Amalarico rerū potiente, primùm omnium pax cū Francis Regibus firmata, eorum sorore Clodouei iam defuncti filia Crotildi ab Amalarico in cōiugiū accepta. Dotis nomine Tolosatiū præfectura additionem Gotthorum reuocata, pacem pulcherrimè cōstitutam Amalarici furor violauit. Erat Crotildis probitatis opinione clarissima, veræque pietatis cultu à matre cognomine imbuta. Ea res viri animum quippe secta Ariani, vehementer abalienauit. Catholicorum templa petentem vulgus Rege cōniuente contumelijs & sordibus iniectis fœdabat: redeuntem truci Rex vultu excipiebat. cōnuitio & linguæ petulantiæ plagæ & verbera accedebant, sanguine sæpè excusso. Eam vitę acerbitatem constanti animo diu tolerauit, sperans crudelem viri animum patientia & pietatis studio posse aliquando ad sanitatē redire. Tandem re desperata, fractoq; multis animo, litteras ad Childebertū fratrem dedit cum linteo suomet sanguine delibuto, ærumnas quibus dies noctesq; premebatur renūcians. Debere eū sorori carissimæ opitulari, priusquam luctu & lacrymis, quas vitæ acerbitas exprimeret, cōsumpta esset. Se quidem diuturno eatenus silentio iniurias dissimulasse, tātis laboribus exitum aut morte ipsa (quòd vtinam accidisset, priusquam fratres germanos cū viro cōmittere necesse foret) sperans, aut viri sanitate, nūc alias ex alijs iniurias necti, & in dies acerbiorem tristioremq; vitæ cōditionem euadere. Obsequia crudelitate cōpēsari, maleficijs beneficia, quibus ferarū sæpè immanitas cicuratur, nulla alia de caussa, quàm ob religionis à maioribus matreq; carissima traditæ cōstantiam. Graue tyrānidis iugū, quod prætextu nuptiarum imposuissent, detraherēt. diuinum numē respicerent, quod tā bonæ caussæ nō defuturum sperabat. Amalaricum nō hominē esse, sed in hominis figura belluam immanē, ex sæuitia & immanitate cōpositum. Dictis ni fides esset sanguinis aspectu mouerētur, quo tauri & leones irritari cōsueuerunt. Si propinquitatē contemnerent, humanitatis respectus excitaret. nulla re magis diuinum numē Reges assimulare, quā iniuria oppressis subleuādis: ac fœminis præsertim regio ex sanguine prognatis, & in melioris fortunæ spē à prima ætate educatis. Inter Clodouei filios Francorum regnum sic erat diuisum: Childeberto Parisij, Clotario Suessiones, Clodomiro Aurelianum, Theodorico Mediomatrices parebāt. Reges omnes vocabātur. Ij

Crotil-

Crotildis sororis calamitatem miserati, & furore in Visigotthum succensi, & est ea gens in iram effusa memor dignitatis, coniunctis virib. in Amalaricum ducunt. A reb. omnibus imparatum, & ipso genere caussæ inferiorem, ex scelerum prætertea cōsciētia religione obstrictum in fuga salutem ponere compulerunt. Poterat euadere, ni pœnis flagitiorum agentibus gemmarum memor, quas in thesauris reliquerat, pedem in vrbem (Farcino fuisse creditur) curriculo retulisset. nempe ad amentiam adigit diuina vltio, quos euertere constituit. Interea.n. vrbe in Francorum potestatē redacta Amalaricus regressus in palatium dilapsis omnibus aut occursum eius vitantibus tentat clausa, pauescit solitudine; fessus tandem misero errore, & consilij inops ad Catholicæ religionis templum, quam tot iniurijs violarat, quasi ad asylum confugiens, in ipso itinere militis hasta traiectus perijt. Isidorus Narbone occisum Amalaricum scribit, & prælio dimicatum. nobis Gregorij Turonen. aliquanto vetustioris auctoritas potior fuit. Ado Viennen. Francos ait Hispaniam ferme vniuersam victorijs peragrasse, Toletum in Hispaniæ vmbilico loci natura firmissimam ciuitatem post diuturnam obsidionem solo æquasse: multa alia oppida & vrbes eodem victoriæ cursu expugnata. Galliam Gotthicam vniuersam Gotthis ereptam Procopius est auctor. quod ne pro certo ponatur aliorum scriptorum silentium facit: & quoniam consequentes Visigotthorum Reges satis constat in Gallia ditionem & imperium Rhodano terminasse. nimirum Amalasiunta post Theodorici patris mortem Prouinciam Theodoberto Theodorici Mediomatricum Regis iam defuncti filio attribuit, ne quid in Gallia Ostrogotthos Frāci possidere molestè ferrēt: reliqua Visigotthis reliquit, Italiæ imperio contenta. Childebertum cōstat Amalarici thesauris potitum, in quib. sacrorum instrumentum erat ex auro, tum sorore recepta in patriā redijsse. Obijt Amalaricus salutis anno quingentesimo trigesimo primo. 531 quinquēnio iura genti dixit. Quòd si à Gesaleici morte regnū inchoare placet, viginti annis regnū tenuisse constabit. Crotildis eius vxor in ipso itinere defuncta est. Auctor quidā antiquā Abderam affirmat ab Amalarico instauratam Almeriæ appellatione, credo quoniā Almeriæ nomē, huius Regis ex antiquo eius vrbis nominib. affine est, ducta inde cōiectura, ea opinio manauit. Amalarici plane regni anno quinto, conciliū Toletanum secūdum habitū ab Episcopis septē. In ijs Nebridius Bigerrensis & Iustus Vrgelitanus. In eo cōuentu sancitum pueros parentum voluntate & voto in sacratorum virorum collegia allectos atq; in clericorum morē detonsos, cum octauumdecimum ætatis annum venissent corā rogandos, vellēt ne castimoniæ cultores esse. Si assentirent, nefas esse amplius professione relicta connubij vinculis implicari: dissentientib. liberum vxores ducere. ij si prouecta ætate vxorum consensu à mutuis amplexibus abstinere vellent, sacris ordinibus initiarentur. Hallucinantur quicunq; ex hoc decreto sumpta occasione errandi, Hispanos sacerdotes arbitrantur coniugio fuisse per hæc tempora implicatos. Mōtanus Toleta. Præsul & primæ sedis Carthaginēsis prouinciæ Metropolitanus cōuentui præfuit. Extāt Montani binæ litteræ: ad ciues Palētinos alteræ, alteræ ad Turibium monachū. in ijs pro iure Metropolitani sibi curam impositam ait Palentinæ ciuitatis. iustis de caussis eius vrbis Episcopo Segobiam, Caucam, atque Britalbum attribuere. Ildefonsus eo libro, quem de claris viris Hispaniæ edidit, harum Montani litterarum mentionem facit: & constanti fama prædicari

ait, Montanum prostratæ turpiter pudicitiæ lege postulatum, innocentiæ indicio prunas sinu continuisse dum sacris more Christiano operam daret, neque vestem læsam, neque ignem extinctum. Ex hoc principio mos ille in Hispania manasse videtur Gotthorum legib. non vno loco receptus à diuinis abhorrens, furta, adulteria, aliaque crimina purgandi candentis ferri attactu aut feruētis aquæ haustu. Reus peccatorum confessione conscientiā prius expiabat. ferrum aquaue sacerdotis, sacris prius operati, prece lustrabatur. eorum tandem attactu potioneve, qui periculum euasissent criminis obiecti suspicionem infamiamque depellebant. neque Gotthorum tantum mos fuit; sed ab aliis Hispaniæ Regibus auctoritatem habuit, cæterisque gentibus quæcunque Christiano nomine censebantur. Honorius. III. Romanus Pontifex ante trecentos quinquaginta annos, lege lata antiquauit id genus compurgationis vulgaris. Floruerunt per hæc tempora in Hispania fratres germani quatuor sapientiæ opinione & Episcopatus honore nobiles. Iustus Vrgelitanus, cuius extat in Cantic. explanatio: Iustinianus Valentinus, hic librum edidit in quo quinque quæstiones explicantur à Rustico quodam propositæ: de Spiritu sancto, Bonosiacis, qui alio nomine Photiniani erant, de Trinitate, baptismum Christianum non esse iterandum, differreque à Ioannis baptismo: Nebridius tertius fuit Agathensis Præsul in Gallia Gotthica: Elpidius cui ecclesiæ præfuerit, clam est. Præterea hac ætate Aprigius Pacis Iuliæ Episcopus in Lusitania commentariis in Apocalypsim editis, quæ & nos vidimus, Isidori etiam testimonio clarus.

Theudis & Theudiselus.

CAP. VIII.

AMALARICI morte, quoniam prole carebat, Visigotthorum Regum progenies à stirpe defecit. Rerum summa ad Theudim Ostrogotthum genere deuoluta est. Belli & pacis artibus clarum & ex multarum rerum vsu collecta prudentia excellētem Visigotthorum proceres genti Regem præficiendum curarunt. Ex superiori regni procuratione, cum Amalaricus ætate minor esset, & Remp. Theudis pro arbitratu gubernaret, multas clientelas pararat. Vxor fœmina præpotens, ex præcipua Hispaniæ nobilitate ditionem auxerat: vnde bina militum millia armari poterant. inde ad regnum hoc tempore gradus. Conatus erat Theodoricus Ostrogotthus nepotis rebus prospiciens, Theudim in Italiam attrahere per speciem honoris. quæ ille consilia intelligens omni arte eludenda curarat. Theudio Rege reipublicæ moderandæ ratio Romæ immutata est Coss. nomine & potestate sublata, huius seculi anno quadragesimo primo. 541 quo anno Basilius Iunior sine collega postremus omnium gessit consulatum. Consequenti anno Childebertus Francorum Rex & Clotarius frater superiori clade nondum exaturata vindictæ cupiditate armis repetierunt Hispaniam. Tarraconensi prouincia longe lateque vastata, vrbs Cæsaraugusta graui obsidione fatigata, ad Vincentii martyris, in cuius patrocinio erat, opem confugit. viri lugubri veste, fœminæ passis crinibus fœdatæ cinere, circum muros ciuitatis publica supplicatione diebus singulis instaurata, tunicamque D. Vincentii circumferentes diuinum numen cum lacrymis implorabant. Childebertus muliebrem eiula-

tum prius deuotiones & maleficia interpretatus, re deinde ex captiuo cognita atq; religione obstricto animo ab omni iniuria temperauit. Vincentij orarium, quod à ciuibus impetrauit, velut ingentes hostes exuuiæ Lutetiam asportatum. eique Diuo ædes suburbana extructa, quæ nunc Germani est arcis instar, fossa & mœnibus ab alijs ædificijs secreta. Neque religione iucundior præda fuit quàm iniuriarum vltione & victoriæ monimento : tametsi vt Isidorus est auctor, in reditu Franci supremum periculum adierunt, locorum angustias atque Pyrenæi montis fauces Theudiselo cum Gotthorum parte obsidente, cum Theudis Rex viribus inferior, & rebus omnibus imparatus æquo certamine congredi formidaret. Itaque Franci indagine cincti magna accepta clade, auroque redemptis induceijs, vix tandem conniuente Theudiselo in iuga montium & patentes campos euasere. Bellum pestis lues excepit, innumerique mortales morbi contagione toto biennio, ex quanto tempore malum grassatum est, in Hispania sublati. Theudis, siue acceptæ ignominiæ delendæ studio, siue insigni aliqua expeditione nominis famam extendere parans, seu quod verò propius arbitror, vt Vandalos iuuaret de imperio Africæ iam dudum periclitantes, superato freto Septam vrbem Hispaniæ obiectam ad freti angustias diuturna obsidione premens, cum diei dominicæ religione obstrictus cessaret, obsessorum eruptione repente facta insignis clades accepta. deleti ad vnum quicunq; in castris erant. Rex cum exercitus parte classis beneficio seruatus reiectusq; est in Hispaniam. Quo tempore Belisarij ductu, auspicijs Iustiniani Imperatoris, qui Orientis prouincias obtinebat, Africa Vandalis erepta est, vbi imperium ad centum annos tenuerant. eius belli progressu Fuscia & Gothius à Gilimere Vandalorum Rege, qui in Romanorum venit potestatem, ad Theudim legati auxilia postulatum. Lenta nauigatio fuit. eorum aduentum fama præcurrit, & nauis ex Africa nautæ vectoresque visa nunciarunt, ingentem luctum; Carthaginem captam, Vandalorum regnum euersum. Legati harum rerum ignari roganti Theudi ecquî Gilimeris res essent, ac perbellè affirmantibus eius res atque fortunas stare: redirent continuò in Africam mandatum, ibique conueniens postulatis responsum expectare iussum. Regẽ illi incaluisse mero suspicati, nã splendidis epulis inuitati erant, & magnis poculis erat certatum, consequenti luce legatione repetita, eodem responso dato, tum vero mali aliquid subesse rati, quod res erat Vandalorum regnum euersum, Africam ad Romani imperij ius ditionẽque reuocatam fuisse: recedentes in Africã & non procul Carthagine à Romanis militibus capti, Belisario omnia vt acta erant renunciarunt. Secundum hæc ex Italia nunciatum Belisarij primum virtute, deinde Narsetis Ostrogotthorum regnum sublatum. Theodatum, Vitigim, Ildebaldum, Ardaricum, Totilam, atque Teiam, post Theodoricum deinceps Reges Italiæ superatos acie atque deletos rempublicam Romanam quasi membris, quæ dissipata erant, in vnum corpus collatis atque compactis ex longo interuallo pristinam dignitatem atque splendorem reuocare cœpisse Iustiniano Imperatore. Quo rempublicam gubernante, non magis foris arma quàm consilium domi viguerunt. duobus fere librorum millibus ad pauca volumina competenti ordine ad Triboniani potissimum opera redactis, vasta legum multitudo castigata. Codex Theodosij exemplo, primùm confectus, deinde Institutiones

Digestaque promulgata. qua re ad gloriam nihil esse magnificentius potuit. Eodem tempore Laureanus Massiliæ ab Arianis est occisus, gente Pannonius Mediolani presbyter factus, Arianam sectam magna dicendi libertate insectabatur. ex eo Totilæ iussu paratam necem fuga euasit. Hispali id virtutum specimen dedit, quod eius vrbis Episcopatum defuncto Maximo attulit. verum Totilæ diligentia vestigijs omnibus inquisitus, & ad necem rursus postulatus, Dei monitu per quietem naui Romam petijt. eo in itinere cæci oculis lumen insinuatum traditur. Romæ magnis à Pontifice summo honoribus cohonestatus cùm Massiliam redijsset, quæ ad Romanorum potestatem redierat, Arianorum insidijs perijt. Arelatensis Episcopus defuncti corpus Beterri in Gallia tumultuandum curauit. caput Hispalim relatum, vrbem fame pesteque prout ipse proficiscens erat vaticinatus, continuò liberauit. Theudis mors breui consecuta
584 est salutis anno quingentesimo quadragesimo octauo. annis septendecim, mensibus quinque regnauit. Homo quidam, qua caussa incertum, sed perire tamen certus aut perdere, amentiæ simulatione ad Regem admissus ense transuerberauit, extremo spiritu atque intermorientibus vocibus Dei vindictam agnoscentem ob Ducem cui olim nomen dederat, & sacramentum iunior dixerat, sua manu obtruncatum. Itaque parricidam ab ijs qui aderant violari vetuit. id benignitatis exemplum vt in malis in Theudij vita laudatur: & quoniam Episcopos Catholicos quamuis religionis placitis dissentientes Toleti conuentus agitare dedit: de fide & religione, quæ viderentur libere constituere. Romanam ecclesiam post Ioannem. II. Agapitum & Siluerium Vigilius regendam susceperat. Quo tempore Theudio sublato Theudiselus ob spectatam bello Francorum virtutem & generis nobilitatem, nam Totilæ Ostrogotthi Regis ex sorore natus erat, procerum suffragijs Visigotthorum regnū accepit. Læta regni principia atque virtutem militarem, effusa libidine breui obscurauit. multi ex suorum numero per insidias aut iudicio assimulatis criminibus sublati eo agente, vt eorum coniugibus abuteretur ad libidinem exaturandam. Ea ex re populi & procerū inuidia excitata est: vsq; eo, vt eū coniuratione inita perimere destinarēt. Theudiseli ætate vulgatū Osseti Hispalēsis agri oppido, Plinius Osset vocat, in templo Catholicorū, quo vulgo nomine ēt ab Arianis distinctionis gratia Romani vocabantur, eius hebdomadis, quæ quia Christi cruciatus in memoriā reuocat, Magna vocatur, feria quinta baptismi fontes, ab Episcopo populo inspectante clausos antea & diligenter obsignatos proximo sabbatho aquis annis singulis redundare consueuisse, vnde deriuarentur atque manarent cunctis ignorantibus. Theudiselus eius rei miraculo commotus, & fraudem subesse ratus nimirum secta Arianus, semel & iterum custodia adhibita cum nihilominus fontes complerentur, circum templum ne per occultos meatus aquæ forte diriuarentur fossam quinque & viginti pedes altitudine duci imperauit directis lateribus vt solum tantum pateret quantum summa labra distabant. Ei operi intentus erat, cum suorum coniuratione ferroque occubuit. Paschasius Episcopus litteris ad Leonem Magnum, vt Isidorus est auctor, simile prodigium in Sicilia cōtigisse testatus est. & fortassis errante fama, ꝗ in vna prouincia cōtigit, alij tribuebatur. Isidorū miramur rei in Hispania tā illustris. ac ferme in suā ætatē incidētis, cum de Sicilia retulerit, nullam mentionē fecisse. Hispali impetu in regiā facto inter prandendum Theudiselus à suis obtruncatus perijt. regnū tenuit an-

nuo semestrique spatio & diebus tredecim. Francorum regnum Clotario, ad quem imperij Francici summa redierat defuncto, in Tetrarchias abijt. Chereberto Parisij, Sigiberto Mediomatrices, Chilperico Suessiones, Guntrano Aurelianum regiæ vrbes obuenere quatuor Clotarij filijs.

Agila & Athanagildus.

Cap. IX.

IN Theudiseli locum Agila procerum electione Rex factus Gotthorũ genti iura dixit annos quinque, menses tres, aduersa fortuna vsque ad vitæ exitum iactatus. Sub initia enim Cordubam obtemperare recusantem graui & diuturna obsidione cùm fatigaret, ciuium repentina eruptione superatus est. filius cæsus in acie. impedimenta capta. ipse ex fuga Emeritam petiit. Agilæ infortunio Asciscli martyris numen apparuit, ob templum suburbanum, quod ad Cordubam eius nomine erat, immissis regiis iumentis per scelus violatum, grauia exigentis piacula. Sic animis infixa religio vulgo suasit, & Isidorus scribit ex accepta ignominia despectui esse cœpisse, & plerunque quò fortuna eò fauor hominum inclinat. Athanagildus etiam ab eius imperio defecit. Is vt factionis vires firmaret, missa legatione ab Imperatore Iustiniano auxilia mitti postulauit, operæ mercedem Hispaniæ partem non exiguam pactus sub Romani imperii ditionem hoste profligato redituram. Missus ex Gallia est Liberius Patritius: quod nomen nobilitatis antea, hac ætate dignitatis erat à Constantino Magno excogitatæ supra Præfectos prætorii sedendi facultate concessa. Liberij aduentu ad Hispalim iusto prælio dimicatum est. in ea vrbe rebellionis initia extitisse credimus. Victus in eo prælio fugatusque Agila procerum, qui eius partes sequebantur, ferro Emeritæ periit huius seculi anno quarto & quinquagesimo. Intestinis gentis dissidijs dolebant scilicet Gotthorum vires infringi tot per annos stabilitas. Romanis Italiæ atque Africæ exemplo, ne ea via esset ad Hispaniam recuperandam verebantur. Eodem anno Constantinopoli diligentia Iustiniani Imperatoris generales Episcoporum conuentus habiti sunt, centum sexaginta quinque contra plerosque, qui Origenis placita à vera pietate aliena sectabantur. In eo Synodo quæ inter generales quinta est, mortuos anathematis ignominia notari posse sancitum. atque contra quàm Origenes docuerat, neque Solem, neque stellas, neque aquas quæ super cœlos sunt, animatas quasdam & rationales virtutes esse definitũ. Theodori Mopsuesteni dicta, Theodoriti rescripta, atque Ibæ Edesseni Episcopi epistola reprobata. Mena Constantinopol. Episcopus, ipsoque defuncto Eutychius successor conuentui præfuerunt. nam Vigilius Rom. Pontif. qui Romæ Imperatoris iussu captus eo tempore Constantinopoli erat, interesse quidem actis concilii noluit, & decreta tamen Patrum scriptis litteris rata habuit: ac nominatim Origenem fertur damnasse. Iornandes Gotthorum Episcopus historiam de gente sua ad hæc tempora perduxit. Cùm Athanagildus æmulo sublato, Gotthorum absque controuersia Rex pellendis continuò Romanis, qui partim icti nuper fœderis beneficio, partim virtute & armis non exiguam Hispaniæ partem occuparant & ad vtriusque maris littora ditionem determinabant, magnum negocium suscipere necesse habuit: & grauissimo per totam vitam bello implicatus est flantem & reflantem fortunam moderari assuetus. Genuit ex vxore Gosuinda filias duas,

Galsuindam Chilperici Suessionum Regis vxorem, & Brunechildim natu minorem, quæ Sigiberio Chilperici fratri Mediomatricum Regi connubio iuncta est. Ex Episcoporum Galliæ diligentia atque præceptis informatæ Ariana secta posita, cui à teneris addictæ erant, Catholica religione imbutæ sunt. auctor quidã Athanagildum aestimat ex arcano Catholicam religionem tenuisse, etsi tempori seruiens Arianam sectam palã profiteretur, metu videlicet gentis animos alienandi. Regnum tenuit annis quindecim, mensibus sex, Toleti ex
597 morbo obiit salutis anno quingentesimo sexagesimo septimo. In Portugal a sextodecimo ab vrbe Guimarane (antiquis Idania fuit) lapide ad fluuium Vizelam pagus extat Athanagildi nomine, fortassis ab hoc tempore conditus: in eo parietinæ cernuntur & ędificiorum fundamenta, Gotthicæ fabricæ multum ab elegantia Romanæ degenerantis speciẽ repræsentantia. Athanagildi obitum quinque mensium interregnum excepit. Tudensis septem annorum, & quinque mensium ait. Partium nimirum studijs Gotthorum proceres diuisi, neque in vnum aliquem suffragijs conspirantes, qui virtute & ingenio Remp. inclinatam à casu sustentaret, magno impetu in præceps ruere non considerabant. Romanam ecclesiam post Vigilium atque Pelagium Ioannes eo nomine. III. gubernandam susceperat. Quo tempore Sueui hactenus Calæciæ imperantes, ab Ariana secta, cui impensè fauerant, & Catholicos modis omnibus vexarant centũ ferme annorum spatio, ex quanto tempore à religione deficientes prauas opiniones susceperant, ad sanitatem reuocati sunt. Martini Dumiensis diligentia multum contulit. erat natione Pannonius, & longinquis peregrinationibus Orientis prouincias lustrarat. in studio diuinarũ scripturarum magnos progressus habuit. In Hispaniam delatus in Calæcia magnum probitatis & sapientiæ specimen dedit. eruditionis argumento editi ab eo libri sunt multis elegantiæ luminibus, & priscæ sapientiæ copijs exornati. Extat disputatio de ira, de humilitate Christiana, de moribus, & de differentia quatuor virtutum Cardinalium. In his quoniam crebris sententijs & styli acumine ad Senecæ similitudinem proxime accedit, duo postremi libri, eius philosophi nomine inter reliqua eius opera circumferuntur. Extruxit ab imo Dumiense monasterium. quo in Episcopatum transformato ex Abbate Dumiensis Episcopus factus est, deinde Bracarensis Dumiensi ecclesia cum Bracarensi copulata, eique contributa. Defunctum ob eximiam sanctitatis opinionem Calæcia, & Lusitaniæ pars in diuorum numero habent ad tertiumdecimum Kal. Aprilis festo dicato S. eui ad Catholicam religionem traducti sunt Theodomiro Rege. Post Remismundũ de quo superius est dictum, ante hanc ætatem qui Sueuorum Reges fuerint clam est, antiquis historiarum monimentis temporum iniuria sublatis. sed commodum tamen accidit Theodomiri filium iuuẽtutis Principem & in spem paterni regni educatum ex morbo decumbere. Sueuorum legati ad Martini Turonensis sepulchrum, cuius virtutum fama toto orbe celebris erat à Rege mittuntur. Auri & argenti pondere quantum adolescentis corpus appenderet, nihil tamen impetratum, intellexit pater quod res erat, indignum esse qui placitis à religione Catholica dissideret, eum Martini precibus quidquam à diuino numine obtinere. Itaque missi denuo legati pallii, quo Martinus superstes vtebatur, partem retulerunt, & filius interea sanitati reddit⁹ est. voti reus quo se pater si vtrunque impetrasset obstrinxerat, D. Martini nomine templum exædifi-

candum certè curauit. ad Aquas calidas hodie Auriam siue Orensem, quidam arbitrantur eam ædem constitutam nullo firmiori argumento, quàm eius vrbis templi maximi, quod à D. Martino nomen habet. A Sueuis populariter eodem agente Christi sacra Catholicorum ritu moreque suscepta. religionis eius confirmandæ cura Martini Dumiensis hortatu Episcoporum Calæciæ conuentus Bracaræ habitus est anno tertio regni Theodomiri. In Concilij actis quod inter Bracarenses primum est, Ariamiri Regis nomen legitur lectione nimirum vitiata. Fuit is annus à Christi ortu quin-

563 gentesimus sexagesimus tertius. Lucretius Bracarensis Episcopus Profuturi successor inter octo Præsules primum locum occupauit. post hunc Andreas Iriæ Flauiæ Præsul, Martinus Dumiensis, Lucentius Conimbricensis. Cottus, Hildericus, Timotheus, & Maliosus ex eodem numero, quibus ecclesijs præfuerint clam est. Religionis Catholicæ placita in eo conuentu confirmata. Priscilliani secta reprobata. Corpora defunctorum prisco more reuocato vetitum intra templa tumulari. Calæciæ diœcesum fines descripti, proprijsque singulæ regionibus terminatæ, vt Ithacius est auctor in Sueuorum, Vandalorum, & Gotthorum chronico. Multos Ithacios siue Idacios in Hispania extitisse dubium non est: in hoc numero alterum eo nomine qui de rebus Hispaniæ ante centum annos historiam conscripsit. Alij finium descriptionem in Lucensi Synodo consequenti mox anno habita factam malunt, veteris schedæ indicio, quæ in Lucensis ecclesiæ tabularijs extat. quidam non inepte sexennium inter vtranque Synodum intercessisse putant. res incertas neque confirmare argumentis, neque refellere in animo est: ex ingenio suo quisque adiungat fidem vel detrahat. ipse eorum opinionibus accedo, qui Bracarensis Synodi decretum suspicantur in Lucensi concilio fuisse confirmatum. Martinus sane iam Bracarensis Præsul capita quædam ex Græcis Synodis compilata Lucensis concilij patribus misit cognoscenda. Ecclesia Lucensis Regis permissu iure Metropolitanæ aucta Bracarensis ecclesiæ prærogatiua conseruata, atque Primatus auctoritatem ex ea re consecutæ: licet à nominis vsurpatione abstineret. Erat hac tempestate celebris eximiæ sanctitatis opinione Æmilianus cognomento Cucullatus, iuuenis à pastoritia arte ad sanctioris vitæ studium traductus. Felice Monacho præceptore vsus est; deinde à frequentia hominum remotus quadraginta vitæ annos in Destertij montis secessu transegit. Didymius Turiasonensis Præsul celebri de eo fama permotus in publicum extractum presbyterumque consecratum Birgegiensi ecclesiæ præfecit. ibi collegarum calumnijs & criminibus appetitus disciplinæ seueritatem non ferentium, prope id oppidum sacello ædificato, in rerum diuinarum contemplatione defixus, sacerdotio abdicato, ad centesimum ætatis annum vitam propagauit. quo loco corpus eius tumulatum est, & post quingentos amplius annos eius nomine monasterium extructum copijs, auctoritate, totius ædificij amplitudine cum primis Hispaniæ comparandum.

Gal-

Galsuinda & Brunechildis sorores.

CAP. X.

DVAS Athanagildi Regis filias Galsuindam Brunechildimque in Gallia Francorum Regijs elocatas fuisse paulò superius dictum est, infaustis nuptiis neque auspicato, vti rerum euentus declarauit. Alterius breue gaudium fuit. vix primo coniugij fructu delibato perijt. alterius vita in multos annos producta, multisque calamitatibus obnoxia. vulgus ad eas ærumnas nominis infamiam adiunxit, qua nobilissimam fœminam liberare melioribus argumentis testimonijsque constituimus. Fuere Clotario eius nominis primo Francorum Regi quatuor filij partito paterno imperio Reges: Parisiorum Cherebertus; Suessionum Chilpericus paternis thesauris potitus potentior alijs, Guntranus Aurelianensium, Sigibertus Mediomatricum. Huic Brunechildis prior nupsit, minor ætate fratrum minimo, puella elegans opere, venusta aspectu, honesta moribus, atque decora; prudens consilio & blanda colloquio. liceat Gregorij Turonensis æqualis verbis vti. Multum dices, commutandis moribus tempus valet, Principum amplius. esto, sed audi alia. Chilpericus ex Audouera priori coniuge Merouei & Sigiberti pater Galsuindam Brunechildis maiorem sororem duxit. nouæ nuptæ Fredegundis pellex Regis potens iurgijs incessere ausa, exitium attulit. in geniali toro mortua inuenta est, nulla prole relicta. Æmulæ locum Fredegundis occupauit. Reginaque dicta est, inter multa scelera flagitiaque diu incolumis, petulantia, libidine, luxuria, sæuitiaque nobilis ea ætate. Sigibertum enim defuncto fratre Chereberto Parisiorum regno auctum duobus immissis sicarijs Lutetiæ incautum peremit. Perculsa viri casu Brunechildis, ac de filio Childeberto solicita, eum in Mediomatrices mittit, vbi prouinciæ studia erant & propensæ gentis voluntates. ipsa in Chilperici potestatem redacta Rhotomagum in custodiam mittitur. Florenti viduæ Principis forma captus Meroueus maior Chilperici filius eam sibi toro iungit. vitiosum coniugium fuit vetantibus legibus patrui viduam ducere. Iuuenili errori paratam veniam Fredegundis nouerca discussit. in monachi habitum detonsus primùm, deinde etiam peremptus fuit. idem exitus Clodoueo minori fratri fuit. Prætextatus Rhotomagensis Episcopus in exilium pellitur. Merouei & Brunechildis coniugium eo Antistite iunctum, crimen erat. Hæc crudeliter impieque: illud petulanter. spreto regio toro, impudicos oculos in Landricum Magistrum equitum impudica coniecit. scelus maiori scelere cumulatur. male tectas libidines amoresque væsanos virum Chilpericum Regem vlcisci cogitantem occupant: atque è venatione redeuntem ad Calam oppidum perimendum curant. Successit conatus, solutiorque deinde vita fuit. Pro filio tamen Clotario cum Childeberto Brunechildis filio infantis patrueli, qui testamento Guntranni patrui Burgundos imperio adiecerat, bellum gessit. Ductore copiarum ipso Landrico in pugna victrix. Excepit interitus Childeberti vxorisque. veneni id suspicionem confirmauit, cuius insidiis non prodi-

prodi-

proditur. Sed perempti tamen duo filij Theodobertus maior Mediomatricum, Theodoricus Burgundionum imperium suscepere. ambo dicti Reges, in Brunechildis auiæ tutela. Ij confirmata ætate cum Clotario bellum gerunt. belli causæ in finitimis imperijs deesse non possunt. Brunechildis hortatu dicunt Gallicæ historiæ, quo Protadium genere Italum amasium suum nouis honoribus augeret, vero an ex odio Hispanæ fœminæ nondum definio. addunt certe eò studio progressum, vt Theodoricum armarit in Theodobertum fratrē, quasi olitore hic genitus esset, & paternos thesauros iniuria occuparet. neque commota prius odia constiterunt, quàm Theodoberto proditorie cæso Colonię: quem vita donatum tamen Cauillonum in custodiam dimissum docent alij. Repudiata victor Theodoricus antea Hermemberba Vuitterici filia, vti alio loco monstrandum est, occisi Theodoberti filiam & fratres duos cepit. pueros Brunechildis peremit, sic memorant, puellam præstanti forma cum sibi iungere patruus pararet, obiecta auiam religione & pro auctoritate vetantem facinus, districto gladio ne perimeret, aulicorum concursu factum aiunt. illam vindicasse dolorē eum, lethali poculo perempto Theodorico nepote suo, cùm è balneo egrederetur. Idonei auctores dissenteria obijsse tradūt. Sic rerum summa atq; imperij ad Clotarium translata est, Fredegundis iam morbo extinctæ filium Brunechildi noua iniuria infensum, quod Theodorici filio Sigiberto quamuis notho regnum paternum asserere meditaretur. ventum ad arma, Sigibertoque à suis deserto atque fugato duos eius fratres Corbo & Meroueus atque Brunechildis ipsa in Clotarij potestatem venerunt. Proximi seculi anno sexdecimo hæc gesta memorant. Corbo continuo interfectus. Merouecum victor seruari voluit, quippe eius ex baptismo pater, in Brunechildim maiori seueritate sæuitum affirmant. quater fustibus lacerato tergo ad ferocis equi caudam capillo deligata concitato equo dilacerata est, exacta mulier ætate: eo minori populi misericordia, quod decem Reges numerosamque vulgi multitudinem eius artibus perijsse iactant. Desiderium Viennensium Pontificem & Columbanum virum sanctum, hunc exilio, illum exitio mulctatum. adeo ad portenta prodenda scriptores Gallici, ad accipienda vulgus procliues fuerunt, pudenda securitate, si mendacium deprehensum iri non putarunt, si secus imprudentia mirabili. Meram tragœdiam idonei auctores confirmant nullo iudicio ex populi rumoribus confictam. quæ scelera à Fredegunde sunt facta, quod supplicium tulisset victoribus Austrasianis, seu Mediomatricum Regibus inimicissimis, ea mentiente fama atque nomina commutante aflicta Brunechildi arbitror, fœminæ religiosæ probæque. vti indicio sunt geminæ à Gregorio Pontifice Maximo ad eā litteræ plenæ verissimis laudibus. multa magnifica templa eius sumptibus in Gallia constituta exornataque. magnus captiuorum numerus pecunia redemptus. An hæc facta negabis? sed certa monimenta monstrabimus. an quisquam hæc ab impia & crudeli fœmina facta inducat in animum? maius argumentum accedit, Gregorij Turonensis æqualis de his flagitijs silentium. an id gratię datum putabis à Gallico scriptore, magnæque auctoritatis viro? an qui Fredegundis scelera omnia & dolos exposuit, externę fœminæ pepercisset? non arbitror. At

S sebutum, ais, in vita Desiderij Viennésis Episcopi Brunechildis scelera multa, cæsumque ab ea martyrem accusasse, ab equisque raptatam perijsse tandem vltore numine. Recte, si auctorem eius vitæ Regem eo nomine Hispaniæ fuisse confirmares, & non potius eo nomine alius, eos vulgi rumores collegisse se affirmaret minori quam pro modo Regis auctoritate diligentiaque, ætate posterior. Sit ergo constitutum Brunechildim innocentem fuisse, & perditissimis tamen temporibus aliena inuidia flagrasse. vti primus Boccatius considerauit poetici quidem ingenij scriptor, sed antiquitatis cognoscendæ studio incitatus præstansque. Nos orationem in Hispaniam referamus.

Liuua & Leuuigildus.

CAP. XI.

ATHANAGILDO Visigotthorum Rege Toleti defuncto, vti paulo ante dictum est, Liuua (sic antiquæ monetæ huius Regis nomen scribunt) homo præpotens & magnarum rerum vsu & cognitione instructus, Rex est renunciatus Narbone, vbi eatenus res gesserat Galliæ Gotthicæ Præfectus. Iustini Iunioris, qui imperium Romanum obtinebat, primusque Exarchi nomine Longinum in Narsetis locum misit in Italiam,
567 anno secundo, Christi quingentesimo sexagesimo septimo, Liuua regnare cœpit, nulla re gesta memorabilis, nisi quod anno regni secundo Leuuigildum fratrem regni consortem dixit exæquata prorsus potestate; ipse Galliæ Gotthicæ ditione contétus, quibus in locis multum assueuerat, nam & Tudensis scribit septem annis Galliæ imperium tenuisse priusquam Hispaniæ Rex esset, reliquas prouincias Gotthico nomini subiectas fratri demádauit; per quem spes erat Rempub. multis collapsam partibus pristinum splendorem reuocaturam: tametsi tantū belli in manibus erat aduersus Romanos magnam latissimæ prouinciæ partem occupantes, tuentesque non suis armis modo sed & Gotthorum virtute, partim studio ad eos tanquam ad commune receptaculum deficientium. Erat Leuuigildus gemina ꝓle auctus ex Theodosia vxore. Seueriani Carthaginensis prouinciæ Ducis ac Præfecti ea filia fuit, Leandri, Fulgentij, Isidori, Florentinæque soror. Leuuigildi filij Ermenigildus & Reccaredus. Theodosia defuncta Leuuigildus Gosuindam Athanagildi viduam duxerat, quo tempore à fratre ad regni cósortium vocatus est. Suscepto regno viuida ante virtute, & belli pacisque artibus clarus hauquaquá otio se dedit: sed, continuo in Romanos duxit. in Bastetanis prælio dimicatum est. victi Romani, totaque ea regione depulsi. Malacæ ager igne ferroque vastatus. Assidonia ad fretum noctu capta, vrbem prodēte Framidanco. Corduba, quæ ex quo Agilam vicerat, imperij iugum ferre detrectarat, ad officium reuocata, multaque circum oppida & vrbes magna rusticorū strage. Sabariæ tractus quæ quo loco esset clam est, ferēdis agendisque prædis deformatus imperioque subactus. His rebus Leuuigildo occupato Liuua frater in Gallia defunctus
est salutis anno quingentesimo septua- 572
gesimo secundo, quinque annos regnauit quidam huic numero biennium detrahunt. Leuuigildus Bæticæ rebus compositis, totaque prouincia pulsis Romanis belli impetu in Cantabriam verso Amaiam (alij Aregiam dicunt, Varegiam alij) sed Burgos inter & Legionem sitam ciuitatem expugnauit. reliqua Cantabria cuius fines ad Amaiam extendebantur, vastata. multi seditiosi cæsi. in his Sacrificulus cui Æmilianus Cucullatus necem ante denunciarat, ꝙ in conuentu procerū Cátabriæ eius vaticinio fidem abrogarat, quo eius prouinciæ excidiū haud-

quaquam Inanis vates denunciabat. Ex Cantabria arma in Aquitaniā versa. Aspidius ad Agerensem vrbem (Aagen hodie est) imperium detrectans malo coactus est ad officium redire: cum euersis fortunis ipse, vxor & filij in Regis venissent potestatē. Aspidium Biclarensis ea regione Seniorem fuisse ait, ea voce in dominij ac principatus significatione vsurpata & nimirum seniores imperare æquū est. vnde consequenti tempore tum in monimentis Hispaniæ, tum in conciliorum actis, præsertim quę Caroli Magni ętate in Gallia habita sunt, domini ac Principes seniores nuncupari cœperunt. Eum morem ad vulgares linguas Hispaniæ, Italiæ, atq; Galliæ permanasse satis constat. Eo prorsus anno quo Liuua defunctus est Myro seu Ariamyrus (sic enim quidam scribūt) Theodomyro patre ante biennium defuncto Sueuorum gentem gubernabat: cum conuentus alter Bracaræ habitus est à Calæciæ Præsulibus duodecim. Martinus Bracarensis Metropolitanus primas inter Patres partes locumque occupauit. Eius conuentus decretis recentem Sueuorum religionem mirifice confirmatā nouum miraculum auxit. Templū Martini Turonensis nomine à patre vt dixim⁹ ædificatum egrediente Rege, scurræ generosæ vitis contra Regis præceptum pro foribus templi è pergula pendentes vuas attrectare aggressi, repente manus exaruit. Ab irato Rege vix populi precib. ne manus amputaretur impetratum. Martini tamen virtute, cuius religionem violarat, & cuius numen populus implorabat, sanitati reddita est. Id gentis animos vehemēter perculit. Proximo anno, vt Sigibertus est auctor, Hispani paschatis festū duodecimum Kal. Aprilis celebrarunt, Galli quartodecimo Kalend. Maij: quo die Osseti oppidi fontes quotannis sponte aquis compleri soliti scaturiisse de more feruntur. Eo miraculo sæpe per hæc tempora inter varias & discrepantes opiniones vtriusque nationis de die paschatis constanti atque perpetua computi ratione nódum excogitata veritatem indicatam & cognitam Gregorius Turonensis huius ætatis scriptor testatur. Gregorio æqualis Donatus monachus adiūctis septuaginta socijs ex Africa venit in Hispaniam. & opibus Minicea præpotētis fœminæ & copiosæ Seruitano monasterio extructo Setabi, vt plerisque placet, monasticam viuendi rationem, certis nimirum legibus institutisque temperatam, inuexit primus in Hispaniam, vt Ildefonsus scribit. Monachi enim quorum in actis conciliorum Hispaniæ ante hæc tempora mentio extat, aut nulla votorū religione constricti erant, aut dissipati per syluas vitam exigebāt solitariam. Ad Leuuigildum se se referat oratio. Qui Aquitaniæ motibus compositis in Hispaniam rediit, Sueuorum imperij, quod tādiu tenuerat, delendi certus. Myro Rex, Gotthorū potentiam veritus Calæciæ iā fines vastantium, missa vltro de pace legatione inducias tantum ad certum tempus impetrauit. Expetendæ à Sueuis pœnæ, nisi religionis mutatæ caussa nulla erat: & ardebat Leuuigildus cupiditate bello lacessendi, profligandique Romanorum copias, quibus à Iustino Imperatore Hispaniensis limitis custodia credita erat. Orospedæ montes, qui ad Cauni montis radices assurgunt, per Molinamque Concham, Seguram Granatæ fines attingentes ad Gaditanum fretum desinunt, vbi montani homines locorum asperitate confisi imperium detrectabant, illato primum bello domuit. Ijs locis superatis & subditis Gotthorū potētia magnopere aucta est imminuta Romanorū, exiguū tum Hispaniæ tractū ad mare, vt arbitror, Mediterraneū exigua spe desēsionis retinentiū. In eos priusquā Leuuigildus verteret arma, ad reip. statū conuerso animo atque studio ius suffragij antiquādi, quo Gotthorum proceres eatenus

Reges

Reges creare ſoliti erant, quod ad ſtabiliendam in familia regni ſucceſſionem magnopere referre cogitabat, Ermenigildum & Reccaredum filios regni cōſortes declarauit, ditione tripartita. Ermenigildus Hiſpali (Turonenſis Emeritæ ait) res curare iuſſus. Reccaredi nomine ad Tagi & Guadielæ confluentes, prope Paternianam, hoc eſt, Paſtranam, vt Raſis Arabs teſtatur, vrbs Reccopolis funda-
577 ta anno quingenteſimo ſeptuageſimo ſeptimo. & plerique ſuſpicantur in Celtiberis fuiſſe, quo loco Almonacillum oppidum loci natura firmiſſimum ſitum eſt vulgo à Zurita nomen habens. Leuuigildus ipſe regni ſedem Toleti fixit: vnde ea ciuitas, vrbs Regia nuncupari cœpta eſt, atque Gotthici regni deinceps ſedes facta quod hactenꝰ Hiſpali hæſerat. Ab his initiis ei vrbi ad Primatus dignitatem aditus eſt patefactus in cæteras Hiſpaniæ eccleſias, quod locis competentibus eſt à nobis copioſius explicandum. Romanā eccleſiam poſt Ioannem. III. Benedictus Pontifex gubernabat. Romanum imperium Iuſtini Iunioris ſucceſſor Tiberius eo nomine. II. Quo tempore Myro Sueuorū Rex Ruccones bello vexauit: cauſæ in certo fuere: ſed bello tamen victos & fortunis ſpoliatos imperio ſubiugaſſe conſtat. Is tractus Riuogia hoc tempore nuncupatur præcipua fertilitate nobilis, frumenti ferax: ita vt cum vigeſimo frequenter efficiat.

Ermenigildi bellum.

CAP. XII.

INGVNDIS Sigiberti Mediomatricū Regis, atque Brunichildis filia, Ermenigildo connubio iuncta eſt ſalutis anno
579 quingenteſimo ſeptuageſimo nono. Eo coniugio quoniam Goſuindæ & Athanagildi neptis erat, vtriuſq; regię familiæ ſanguis copulabatur: quod ad ſtabiliendum regnum nonnihil referre Leuuigildus Rex habebat perſuaſum, ſi Francorū regiam noua ſibi affinitate iungeret. Miſſam ex Gallia regio procerum comitatu ſtipante auia Goſuinda, præcipua lætitię ſignificatione aliquandiu apud ſe habuit, nihil prætermittentes eorum, quæ ad beneuolentiam conciliandam pertinere viſa ſunt. Nimirum ſagax fœmina his blandimentis adoleſcentulæ animum expugnare parabat, vt catholica religione deſerta, ad Arij væſaniam traduceretur, baptiſmatis lauacro, vt moris erat inter Arianos, inſtaurato. quod cum illa ſe facturam negaret, ſemel ritu Chriſtiano excuſans, ſancti lauacri virtute expiatam ſub Trinitatis ſanctæ inuocatione, quam ad extremum ſpiritum inuiolatam conſeruare certum erat, impotens fœmina, atq; iracunda, neque magis corpore deformis (erat enim altero lumine capta) quam animo efferata, repulſæ dolorem non ferens, ad conuitia & contumelias ſemel in puellæ capillos inuolaſſe fertur: atque per terram & ſolum tractam excuſſo ſanguine fædaſſe: iterum in piſcinā ſubiectā dediſſe pręcipitem, magno vitę diſcrimine. His Ingundis iniuriis non modo nihil de animi conſtantia mutauit, verum eius potiſſimum diligentia Ermenigildus vir creditur ad catholicam religionem reuocatus. Leandri Hiſpalenſis Epiſcopi regij iuuenis animū ad veritatē procliuē præcepta ad omnem veræ pietatis partē informarunt. doctrinæ opportunitatem Leuuigildi patris, in Citeriorem Hiſpaniam, atque adeo Carpetanos diſceſſus præbuit. Quo tempore Ringundis Chilperici Regis & Fredegundis filia Reccaredo pacta, & ad ſponſum Toloſam vſq; progreſſa, cæde patris renunciata, quem à Lādrico Magiſtro equitum occiſum diximus, repente in patriam rediit. ſic eius coniugij ſpe intercepta Bada Reccaredo iuncta eſt, quæ ex genere incertū: ſed his tamen rebus occupato patre, Ermenigildꝰ plane noſter eſt factꝰ. Ex hac religionis

 mutatione,

mutatione. bellum graue & diuturnum natum est. & ægroto Leuuigildi animo, filij consilio cognito Gosuinda nouercali odio faces subdebat. omnia tamen prius tentare placuit, quam ad arma ventum esset. Itaq; legatione missa, pater hoc exemplo litteras ad filium dedit. Corã maluissem, si per te licitum esset, quã per litteras de re tota disputare. quid enim à te præsens non impetrassé, siue regia auctoritate præciperem, siue paterno iure castigarem? beneficia certe in memoriam reuocarem, quæ tu in ludibriũ vertere maluisti. A teneris (nimia fortassis indulgentia) in spem Gotthorum regni diligenter alui: confirmata ætate, antequam postulares, maiora quam sperares delata sunt. Dedi sceptrum vt cum auctoritate adiutorem haberem: nõ vt te externasq; gentes cum quibus fœdus inire paras, imperio me aduersum armarem. Nouo exemplo appellaui Regem, vt consortio potestatis contẽtus, primas patri partes dares: atque in hoc ætatis flexu, esses seni præsidio æque atque solatio. Si quid est, quod amplius cupias, patri explica. sin autem supra ætatem, supra cõsuetudinem, supra merita tibi sunt omnia tributa: cur aut ingratus impie, aut impius sceleratusq; crudeliter circumscribis patrem? an senis mortem expectare graue fuit? tantique fuerũt pauci anni, quot hæc ætas recipit? an cum fratre communicatam potestatem inuidebas? de quo me arbitro disceptare æquum fuit. Sed nimirum regnãdi ambitio omnes naturę leges violat: resoluitq; ea quę perpetua necessitudine constricta sunt. At religionem caussaris: in quo te video non humana iura tantum, sed diuina etiam euertere, & in caput tuũ Dei vindictam prouocare. Ita ne ab ea religione tuo arbitratu discedas, cuius cultum propagando nomen Gotthicum auctum opibus, atque potentia amplificatum est? an maiorum, quæ sacrosancta esse debuit, auctoritatem contemnas? Nouæ religionis vanitatem, vel eo potissimum considerare potuisti quod filium à patre seiungat. & summæ caritatis nomina odio plusquam paterno, atque inuidia labefactet. Ego Ermenigilde pro patris iure impero, & pro ætate, qua maior sum tibi consulo, reuoca ad sobrietatem animum: positaque noxiarum rerum cupiditate quiesce: sic enim facile eorum quæ commissa sunt hactenus venia dabitur. si recusas, cogisque arma capere, næ tu frustra paternam misericordiam re desperata implorabis. Molestæ hæ litteræ Ermenigildo fuere, pro eo, ac par erat: nihil tamen de priori sententia mutatus, in hanc sententiam rescripsit. Minas & contumelias tuarum litterarum æquo animo tulimus: tametsi nulla nostra lacessitus iniuria, linguæ libertatem cohibere potuisti. Beneficiis tuis, quæ & ipse meritis maiora esse sentio, parem aliquando gratiam rependere cupio: obseruantiæ tenorem tibi debitæ, mihi propriæ ad extremum vitæ spiritum præstare. Saniori religione quam ipse inuidiæ caussa nouam dicis, amplectenda orbis iudicium sequebamur, multis præterea nixi præsidiis: de veritate nõ disputo: cuique de ea re liberum arbitrium facimus: tantundem modo nobis detur. Gotthicæ gentis felicitatẽ Arianæ superstitioni acceptam fers, scilicet ignarus cõsueuisse Deum, quo grauius ex commutatione rerum doleant, quos pro scelere vlcisci parat, his secundiores interdum res & impunitatem concedere: haud sane constantem atque perpetuam, quod Vandalorum, atque Ostrogotthorum in simili caussa exitus declarat. Quod si indignaris te inconsulto ausum me religionem mutare: cõcede mihi, vt doleam, ne hoc quidem abs te tribui, vt salutem meam rebus cæteris potiorem habeam: pro qua, si res ferent, paratus sum sanguinem vitamque profundere: neq; patrem fas est plus diuinis legibus, ac conscientia posse.

posse. Deum quæso consilia tua reipublicæ sint salutaria, nobis filiis tuis haud exitialia. Tu caue ne sinistris criminationibus aures accommodando committas, vnde luctum tibi in omnem vitam parias, nomini ac generi nostro ad posteritatem infamiam victis, ac victoribus parem. Erant regni studia diuisa inter patrem & filium. Catholici quorum erat magnus numerus, caussa meliores, viribus impares Ermenigildum palam, aut voto sequebantur, maiori potentia Ariani Leuuigildi partes. Ermenigildum Turonēsis ait, sacro chrismate delibuta fronte (eo ritu recipiebantur in ecclesiam Ariani) veterem appellationem Ioannis nomine mutasse: aureæ monetæ resistūt, in ipso, vt videtur belli ardore, vt essent videlicet pro tessera militari, præcipuæ puritatis percussæ, Ermenigildi nomen & faciem exprimentes altera ex parte, in altera victoriæ signum, his adiūctis verbis: HOMO Regem deuita. Nimirū ad Pauli sententiam allusit: Hæreticum hominem præcipientis post vnam & alteram monitionem esse deuitandum. Parum Ermenigildus procedebat. Longinqua auxilia à Catholicis conquisita. Leander Constantinopolim ad Tiberium Augustum nauigauit: ex monacho Benedictino Hispalensis Episcopus singulari eruditione morum probitate eximia, neque minori orationis suauitate & elegantia, res eo tempore comparanda miraculo. Pro qua re iuerat, parum profecisse arbitror: synodo tamen Episcoporum interfuit, & cum Gregorio, cui postmodum Magni cognomen accessit, & Legati partes pro Pelagio secundo P. M. implebat, vsum habuit. Ex vitæ & studiorum similitudine voluntates conciliatas indicio sunt libri Moralium à Gregorio Leandri hortatu, eiusque nomine in publicum dati. Huius belli initia inciderunt in salutis annum quingentesimum octogesimum,
580 Mahometis in Arabia ortu famosum infaustumque nomini Christiano, magis quam nobilem. Hispalis & Corduba munitæ instructæque cōmeatu: siue ducendum esset bellum, siue obsidionis mala essent toleranda Romani Duces fœdere conciliati. vxor Ermenigildi, & filius recens natus in eorum relicti potestate, vt fidei datæ obsides essent: & si quid grauius accidisset à belli discrimine longissime abesse volebat. Contra Leuuigildus inuictum filij animum considerans, neque metu frangi, neque promissis flecti, vt monenti patri aures accommodaret, ad arma vimque vertit animum. Romani primum qui leuiter fundata fide cum filio sentiebat, magno auri pondere Leuuigildo conciliati. Mercenarii homines ingenio, & quibus fides ex fortuna pendebat, vnde melior spes affulsit in eam partem nullo honesti, inhonestique discrimine inclinabant. Deinde inter Catholicos & Arianos, quorum ob dissidia de religione bellum excitatum esse constabat, species quædam concordiæ excogitata. Arianorum Præsulum conuentus Leuuigildi iussu Toleti habitus. In eo cōuentu rebaptizandi mos sublatus Arianis familiaris: cum ad eorum sectam Catholici transfugissent. Patri filium æqualem esse, de quo tandiu disceptabatur, verbo tenus sancitum: cum prauæ opinionis virus conceptum retinerent animis. verborum simulatione multorū animi circumuenti, quasi dissidii caussa sublata, aut ab Ermenigildo distracti palam, aut frigidius, quam fecerant, optimam caussam tuebantur. Pleriq. ancipiti periculo dubii, atq; ad tempus fortunam in consilio habere soliti, spectatores belli esse malebant, quam cum fortunarum alienarum euentu miscere discrimen rerum suarum. His rebus perficiendis tres anni consumpti sunt. quo spatio Tiberio Imperatore defuncto, Mauritius eius successor rem Romanam cœperat administrare. Leuuigildus tota ditione magnis de-

lectibus habitis contra filium mouens, in extremam Bæticam ferro penetrauit. Hispalis circunsessa parum spei erat obsessos voluntate quicquam facturos ab Ermenigildo, atque Leandro præoccupatis animis: vim adhiberi, ac metum placuit. Alluitur ea vrbs Bæti flumine magnarum nauium capaci. ad subuectiones prohibendas commeatum intercipiendum, eius fluminis cursum corriuari, alioque auerti placuit. Ea molitio magni laboris erat, atque multorum dierum opus. Itaque quarto supra Hispalim lapide Italicæ veteris mœnia instaurata. Eo loco eam extitisse vrbem veteris magnificentiæ ruinæ documento sunt. & nimirum belli, quod diuturnum fore persuasum habebant, opportuna sedes quærebatur. Diui Isidori nomine monasterium iis in locis extat nostra ætate. Myro Sueuus, etsi placitis de religione discrepabat, cũ suorũ manu Leuuigildo iunctus, tantũ nefas morte luisse creditus est, ipso obsidionis tempore defunctus, Eborico filio successore. Turonensis Myronem Ermenigildi partes secutum ait: & profligato demum bello fœdus fecisset cum Leuuigildo: in patria paulo post defunctum, locis natura grauibus, vbi bello intentus hæserat & aquarum insalubritate valetudinẽ prostratam. Hispalim redeamus: vbi Bæti corriuato magna atque suprema annonę difficultate laborabatur. Ermenigildus post annuam obsidionẽ desperata defensione, clã ad Romanos elabitur: ignorabat nimirum paterno auro corruptos. ciuium deditione Hispalis continuo in Leuuigildi potestatem venit, salutis anno
506 quingentesimo sexto. Æque paucis post diebus Rex iuuenis à patre captus est Cordubensium proditione, defectionis infamiam noxamque innocentis, cum se eo retulisset venalem Romanorum fidẽ metuens, calamitate procurare parantiũ, an vt Turonensis est auctor, ad Osletum oppidum, vbi baptismi fontes quotannis impleri sponte consueuisse est demonstratũ. Hoc magis placet. Loci munitione & sanctitate confisus, eo se Ermenigildus contulerat cũ trecentis delectis militibus: & patrem sperabat si vim adhibere pararet à tergo atq; à fronte circumuentum, nam prope reliquæ copiæ tendebãt, opprimi posse. Quod contra accidit. filij consilio explorato, solers pater eius conatus elusit. Magna celeritate oppidum captum, incendioq; deformatum. Ermenigildus ipse spe omni destitutus in templum aufugit, si forte residente patris ira moræ spatio veniam impetraret. Sequebatur Leuuigildi castra Reccaredus minor ætate filius, indole animi atque prudentia fratri æqualis. Is patris permissu, factaq; à fratre ipsum conueniendi potestate in templum admissus aliquandiu vi lacrymarum vocem intercludente, tacitus substitit. deinde, Mollis, ait, est animi suorum casum dolere, nullumq; in dolore præter lacrymas remedium adhibere. tuam calamitatem nostram iudico: quid enim inter fratres & patrem potest esse seiunctum? Neq; tuos conatus vitupero religionis suscepti studio: tametsi quæ iusta caussa esse poterat in patrem arma mouendi? ac ne illorum quidem consilia accusabo. quibus es in fraudem inductus. præterita lamẽtari, quam corrigere facilius est. Fuit hæc fuit horum temporum calamitas, & scissis prouincialium animis fatale dissidium. Dum vtraq; pars in nostra familia quærit præsidiũ, vtriq; plane corruimus. Reliquum est ad cõcordiam animos reuocare: prouidere certe ac præstare, ne inimici in nostræ domus ruinis amplius exultent. quod vtinam rebus integris libuisset: sed præstat ad paternã misericordiam recurrere, & factorum veniã cupidissime petere: quam pertinacia atq; arrogãtia perire. Moneat vtriusq; fortunę conditio, ne cõtumaciam cum pernicie, quam obsequium cum securitate malis. Illud memento, rebus profligatis cõsilio

» opus esse: animi impetum fore tum vanum, tum exitialem. Ego tibi si quod necesse est, sponte facis, tibi patrem recipio placatum. retēto certe regio honore, modico supplicio noxam expiabis. Ad ea verba iuramenti religio addita mox vocato patre, mœstus iuuenis ad genua prouolutus ac eo veniæ simulatione osculo exceptus est, atq; blandis sermonibus delinito animo, in castra deductus. mox regiis insignibus detractis Hispalim in custodiam mittitur. (Biclarensis, Valētiam relegatum, Tarracone occisum ait.) Mōstratur Hispali ad eam portam, cui à Corduba nomen est, turris Ermenigildi custodia nobilis, loci altitudine, angustia, atq; tenebris horrida. In ea manibus ad collum reuinctis asseruatus traditur. ad carceris squalorem victus ipse & cultus asperitatem addebat: cilicij vestem, qua in lecto etiā pro stragula veste vtebatur, animo in rerum diuinarum contemplatione defixus, cœlumque suspirans, quo se quamprimum iturum sperabat. Aduenerat Paschatis festum Christi Dei ad vitam reducis memoria lætum, & eo anno incidit in quartum decimū Aprilis diem,
586 ab ortu Christi anno quingentesimo octogesimo sexto, quod certa ratione intelligitur. etsi quidam ex hoc annorum numero biennium detrahunt: Biclarensis tertio Mauritij Imp. anno Ermenigildum occisum certe ait. Leuuigildus de filio solicitus mittit quēdam Episcopum Arianum de media nocte, qui epulum Christianum vincto de more traderet. Ille verborum contumelia castigatum cum à se repulisset, patris animum, ad se eam iniuriam pertinere interpretantis, vsq; eo exacerbauit, vt Sisberto carnifice è vestigio misso securi percutiendū mandarit. Horret anim⁹ atq; hæret tantæ crudelitatis imagine. Inerant Ermenigildo simplicitas & libertas: quæ nisi mod⁹ adsit, in exitiū vertuntur. Martyris memoria colitur in Hispania passim ad octauū decimum Kal. Maij, (nonnullæ ecclesiæ priori die faciunt) Carceris locus consequenti tempore in sacellum Ermenigildi nomine transformatus est. multique deinceps mortales viri & fœminæ, Ermenigildi, Ermesindæ. siue Ermenesindæ nūcupati. Armengol & Ermengaudus gentilia Hispanorum nomina eodem pertinere putātur. tum Ermegildez & Ermildez barbarum magis sonantia. Hæc indicia sunto cultus martyris in Hispania suscepti olim atq; propagati. Corpus vbi sit nostra ætate clam est: ac ne satis quidem cōstat quo tunc loco fuerit tumulatum: nisi quod os eius argenteæ statuæ inclusum, atq; reuinctū Cæsaraugustæ in templi maximi proprio sacrario seruatur. Romanam ecclesiam per hæc tempora Pelagi⁹ II. obtinebat. Pelagij successor Gregorius cognomento Magnus Ermenigildi mortem, & mortis caussam memoria recenti descripsit. auditumq; ad martyris corpus testatur cœlestem concētum funus videlicet peragentium exequiasq; celebrantium, quoniā eo honore carebat: famaq; vulgatum eodem loco per noctē lumina lampadū ardentiū similitudine visa. Iis rebus & quoniā Sisbertus carnifex breui turpissimo mortis genere consumptus est, religio martyris maiorem in modum in animis hominū cōfirmata, auctaque est. nunc amplius cum Sixtus V. Pont. Max. Ermenigildi nomen in Romanos fastos adscripsit, faustumq; & in primis celebre octauodecimo Kal. Maij vniuersæ Hispaniæ fore sanxit lege in omne tempus lata.

Leuuigildi mors.

CAP. XIII.

INGVNDIS viri casu perspecto, oppleta mœrore & lacrymis in Africam transmisit. Romani Duces, quorum fidei credita erat, ad Mauricium Imperatorem ducendam cum filio curabant, quasi belli prædam. Franci Reges

Childe-

Childebertus Ingundis frater germanus & Guntrandus patruus eius iniuriam, Ermenigildi necem armis vindicare parabant feroces & rapidi. Reccaredus noui belli cura in Gallia eorum conatus anteuertit, in hostium fines inuectus. atque Vgerno arce munitissima in Arelatensi agro armis expugnata, finitimi agri omni iniuria deformati. Tentata subinde concordiæ spe, missisq; à Leuuigildo de pace legatis, nihil impetratum tamen, ad priores noua iniuria hostibus exacerbatis. Francorum naues ad Calæciæ littora (cõmercij videlicet caussa cũ Sueuis ineundi) in ea loca delatæ, à Gotthica classe interceptæ sunt, cum hominibus prædaq; omni sic repetita, quamuis legatione Franci Reges ac Princeps Guntrandus surdas aures Gotthorum postulatis præbuerunt. auctor quidã Reccaredũ Narbone profectum rursus in Francorũ fines irrupisse ait, lætissimisque Galliæ agris rursus attulisse vastitatem. Childebertus dolori propior vindictæ auidior, Mauriciũ Imperatoré, cuius amicitiam paulo ante contempserat, vltro solicitauit ad vires armaq; socianda aduersus Longobardos & Gotthos rerum dominos in Italia atque Hispania. Validæ Francorum copiæ ex nouo fœdere missæ in Italiam, cum hostis initio metu simulato, neque vniuersæ dimicationis copiam faciendo innatam Francorum genti cõfidentiam auxisset, pugna repẽte atq; improuiso facta victæ, ꝓfligatæq; sunt. cæsorũ numerus nõ proditur: cladem tamẽ eo seculo maiorẽ Franchis contigisse nullã constat. Gotthis ex eo casu Childebertũ æquiorẽ redditum minime dubium est. præsertim cum Imperator aliis rebus intentus nomen magis ad sociorum præsidium, quã vires afferre videretur. In ipso belli apparatu Ingundim Childeberti sororem, pro qua bellum suscipiebatur, nunciatum erat diẽ obiisse, siue in Africa siue in Sicilia, nam auctores in diuersum trahunt, filio paruulo ad Imperatorẽ deducto: qui quẽ exitũ habuerit clam est, & fortassis paulo post matrem & ipse decessit, obitu quam vita felicior futurus. Interea in Hispania Leuuigildus opprimendæ catholicæ religionis studio, vnde tantum calamitatis domesticæ extitisse interpretabatur, viros sanctos, quorum præsidio veræ pietatis cultus nitebatur, toto regno exiliis mulctabat: Leandrum Hispalensem Præsulem, Fulgentium Astigitanum, quibus inprimis iratus erat, Ermenigildi caussa, cui fauisse minime dubitabat. Mausonẽ Emeritæ Metropolitanum ea ætate cum summis viris comparandum, Toleti, quo deducendum curarat, omnibus contumeliis violatum ob religionis constantiã, & quoniam Eulaliæ vestem Arianorum metu Regi prodere recusabat, feroci equo impositum atque Sunna Ariano in eius locum subrogato, in exilium expulit. Miraculo viri innocentia est indicata: equus ille posita continuo feritate sanctũ virum dorso admisit. Plures alij Episcopi relegati, aliiq; in eorum locum substituti: vnde tranquillitate reddita ecclesiæ factum creditur, vt contra quam ecclesiasticis legibus cautum erat, duo essent aliquando eiusdem vrbis Episcopi, vti publica eius ætatis acta testãtur pacis studio nouum exemplum inductum. Ecclesiarũ vectigalia & reditus ab auaro Rege nemine resistente occupati. sacratorum virorũ priuilegia antiquata. multi proceres occisi veris caussis, aut assimulatis. ex eorum bonis regiũ patrimonium locupletatum, ac pręsertim tanta carnificina prouidebatur, ne quisquã externi sanguinis ad regnum aspirare posset. His malis plerique fracti, non ex plebe modo, sed & viri principes copiis & nobilitate, manus dederunt, atq; ad Arianorum sectam traducti sunt. In His Vincentius Cæsaraugustanus Episcopus, inter alios, Arianus factus, inconstantiæ exẽplo multos alios in præcipitium traxit. Seuerus Malacita-

nus

nus & Licinianus Carthaginensis Præsules Vincentij æquales, eius perfidiam de scripto iugularunt. Extat nostra ætate Liciniani liber, quem plures præterea epistolas ad Eutropium Episcopum Valentinum scripsisse Isidorus testatur, Constantinopolique diem obijsse: nimirum Regis furorem fuga declinarat. In ea vrbe Ioannes Biclarẽsis Abbas Scalabi in Lusitania natus, decem & septem ætatis annos studiorum gratia iunior consumpserat. inde vtriusque linguæ aliarũq; artium cognitione instructus in patriam ex longinqua peregrinatione redux, inde communi ecclesiæ tempestate Barcinonem exilij caussa missus, ad Pyrenæi montis radices, vbi hodieq; eodem nomine visitur, Biclarense monasterium constituit optimis legibus atq; institutis ad D. Benedicti regulam conformatum. vnde Reccaredo quidem Rege, ad Gerundensis ecclesiæ procurationem: Suinthilæ autem ætate ad cœlum morte migrauit, meritis debitum præmium Nonito successore. Ioannes presbyter Emeritensis, atque Nouellus Complutẽsis Episcopus Asturij ex magno interuallo successor, & ipsi doctrinæ atque religionis laude clari, quibus rerum fluctibus agitati fuerint clam est. Isidoro minor ætas præsidio fuit, eaque indoles & ingenij lumen, quod breui vniuersam ecclesiam illustrauit; generis nobilitas, totius oris dignitas, atque suauissimi mores. tametsi Arianorum in se inuidiam irritare non desistebat, & sua sponte & Leandri fratris litteris ad oppetendam pro vera pietate mortem si opus esset, animatus. Hisce rebus Gothici regni potentia vehementer confirmari videbatur, præsertim per idẽ tempus Sueuorum ditione auctum, eius gentis Regibus penitus à stirpe sublatis hac occasione. Myronis filius Eboricus ab Andeca viro prępotenti, tum suis copijs, tum Sisegundę nuptijs (erat ea Eborici nouerca) regno spoliatus, atque in sacerdotis morem detonsus, compulsus est vitam principalem cum priuata, regia insignia cum veste monastica commutare. Leuuigildus vt amici atq; fœderati Regis iniurias vlcisceretur, victum armis Andecam, atque thesauris regijs spoliatum, detonsa coma (maiorum instituto atq; more, nobilitas promissa Cæsarie continebatur) atque eo facto regni spe penitus intercisa, Pacem Iuliam relegauit. Malarici motibus tandem compressis, qui fauore gentis regium nomen occuparat, vniuersa Galęcia in prouinciam redacta, leges & magistratus accepit. Sic Sueuorũ regnum, quod aliquando florentissimum fuerat, & centum septuaginta quatuor annis Hispaniæ partem tenuerat, extinctum penitus est, atque sublatum ipso salutis
anno quingentesimo octogesimo sexto. 586
Quo anno Leuuigildus ipse Toleti decessit, ex quo cum fratre regnare cœpit anno octauodecimo. Fama est, & multi auctores testãtur, sub vitæ finem cùm salute corporis desperata ex morbo decumberet, Ariana impietate repudiata, animum ad sanitatem quidem reuocasse, atque priuatim cum Reccaredo filio pro Catholicæ religionis veritate disputasse: regnum quod multarum vrbium accessione amplificatum relinquebat, futurum multo illustrius veteri religione quasi postliminio in Hispaniam vniuersamque adeò Gotthicam ditionem reuocata. Leandrum & Fulgentium, quos ab exilio postremis testamenti tabulis reuocari mandabat Patrum loco habere, eorum auspicijs & monitis priuatam vitam, communesque adeò res gubernare. & Gregorius magnus affirmat Leandro coram priusquam ex morbo obijsset, Reccaredum filium enixè commendasse, eius præceptis sperare sese, ac vero vehementer optare Ermenigildo fratri, quem magna animi temeri-

ætate innocentem occiderat, vt persimilis moribus, humanitate atque totius vitæ conditione euaderet. Nimirùm sancti Martyris manes mortui, quam viui feliciores patre tandem ad sanitatem reuocato conquieuerunt. Nostri Historici Leuuigildum temporibus seruientem, atq; factionis metu animum debilitante negant palàm eum, vt erat opus, Arianam sectam abdicasse, priuatim agnouisse veritatem non negant, ac verò confirmant, antea multis prodigijs admonitum, quæ religionem Catholicam illustrabant. In ijs hæc numerantur: quo tempore filium innocentem armis persequebatur, in ora Carthaginis monasterium D. Martini nomine sacrum monachis in vicinam insulam fuga dilapsis, à regijs militibus est direptum. in Abbatem, qui solus remanserat, districto gladio eorum quidam facto impetu, sacrilegij pœnis agentibus in terram decidit exanimis. In quo Rex prudentior cognito casu prædam omnem reddi monasterio mandauit. Annulum in ignem proiectum cùm de religione esset disputatio, Catholicus ardentem manu incolumi contrectauit, Catholicæ veritatis argumentum præclarum: hæreticus haudquaquam est ausus simili periculo sectæ patrocinari. His atque alijs id genus miraculis, Regem aiunt animo commotum atq; vacillantem ex Episcopo quodam sectæ Arianæ addicto diligenter quæsiuisse, eccur Christianis tot tantaq; miracula patrantibus, Ariani suam sectam nullis virtutibus illustrarent? Cui Episcopus: Multis (inquit) ô Rex si vera fateri conuenit, atque aduersariorum in morē nostra iactare fas est, surdis auditū insinuaui, cæcorum oculos ad videndi vsum aperui: verùm quæ hactenus vitādæ ostentationis caussâ sine arbitris gesta sunt, ea consiliū est palàm facere, cōfirmareque tibi, quæ à me dicta sunt haudquaquam inania esse. Itaque Rege per plateam paulò post transeunte, Arianus quidam auctore impulsoreq; Episcopo, magnis clamorib' oculos in pristinum restitui aspectum fraude postulabat: notam Episcopo fabulā apud ipsum auctorem argumenti peragens, supinasque tendens manus Antistitis precibus & sanctitate sanitatem supplex sperare simulabat callidum commentum, turpissimum mendacium. Verùm cōtra res accidit. Impostor ille atq; nefarius simulatque Episcopus eius oculos manibus contrectauit, penitus excæcatus est. Fraude detecta (dolor pudorem superabat) Ariana secta, vt par erat, vehemēter inclinare cœpit: & Regis animus sensim abalienari: præsertim toto quadriennio Hispaniæ agros, ac Carpetaniam in primis in quam ob aeris temperiem maximam vis mali incubare maximè consueuit locustarum agminibus penitus vastantibus, quod populares vt solent in religionem vertebant, quasi diuinum numen Ermenigildi cædem, atque veram pietatem ijs malis vindicaret. Eam laudem Leuuigildus Isidori etiam testimonio habeat certè præcipuam, quod post Alaricum Regem Gotthorum leges temporum iniuria deprauatas, & quibusdam additis, alijs detractis castigauit, & Paulus Diaconus Emeritensis, qui visa retulit, affirmat Nunctum Abbatem præcipua sanctitatis opinione virum, qui ex Africa Emeritam traiecit ad Eulaliæ sepulcrum inuisendum, & ex ea vrbe fœminarum aspectum declinans in eremum aliquanto post secessit, regijs vectigalibus sustentatum, etsi religione erat Catholicus tamdiu, donec à vicinis rusticis facta conspiratione occisus est. Caussæ in incerto fuere. & fortassis liberas sancti viri increpationes ferre non poterant agresti homines pectore, rudi ingenio: sacrilegij certè pœnas Rege vindictam negligente dæmonum incursu in furorem acti dederunt.

Illud à

Illud varie in Leuuigildi actionibus accipi potest, quod primus Gotthorum Regum veste à populo discreta vsus est, primusque regia insignia, atque instrumentum principale, trabeam, sceptrum, diadema gestauit.

Reccaredi regni initia.

CAP. XIV.

FL. RECCAREDVS PATRIS funere procurato, domesticisque rebus compositis, animum ad reipub. statum conuertit. primùm omnium cũ Francis Regibus fœdus instaurare cupiebat: & quo pax diuturnior sanctiorq; esset Bada priori vxore aliquanto post defuncta Clodosindam alteram Childeberti Austrasiani Regis sororem sibi iungere. Quod vt assequeretur, consiliorum patris in Ermenigildum sæuientis participem non fuisse excusabat, fratrisque calamitatem se ex animo doluisse. Verùm tantæ rei perficiendæ nondum maturitas erat, & appropinquabat tamen. Illud maius: Leandri & Fulgentij præceptis conformatus, de reuocanda in Hispaniam Catholica religione serio cogitabat, ipse iam animo & sententia Catholicus: tametsi tantisper tempori cedendum arbitrabatur, dum popularium mentes facilius flecti quàm frangi solitæ, præsertim commutanda ea religione, quam à primis annis accepere, arte sanarentur. Patientia & verborum comitate plebei & principes facilè Regis voluntati morem gesserunt. Gotthique vniuersi, atque ex Sueuorum gente ij qui veteris erroris reliquias fouebant, populariter in ecclesiæ Catholicæ castra commigrarunt. Regis diligentia, gratia, atq; auctoritate res tanta perfecta est: cui ad alliciendas versandasq; subditorũ voluntates multum contulit oris dignitas, moresque suauissimi, quibus grauissimus genti est habitus dum vixit, post obitum gratum posteris, faustumq; nomẽ in paucis. Contigit enim Reccaredo, quod haud scio an Regum vlli, vt religione permutanda, quod propemodum necesse erat, motus existerent, sed neq; diuturni admodum, neq; graues: & seueritas animaduersionis non modò nõ inuidiosa esset, quia necessario suscipiebatur, sed etiam popularis, & cum bonis omnibus, tum infimo cuiq; gratissima. Primus in Gallia Narbonensi Athalocus Episcopus Regis conatibus sese opposuit, erat enim secta Arianus, vsq; eo vt eũ vulgò homines Arium nominarẽt. Granista & Bildigernus Comites, siue Athaloci consilio & hortatu, siue sua sponte factionis tuendæ studio, ij in locis corripere contra Regem arma, plebẽq; ad defectionem solicitare minimè dubitarunt. Verum is nimbus, qui grauissimã procellam minabatur, breuem & facilẽ exitum habuit. Athalocus vbi rem inclinatam videt, & popularium voluntates ad religionem Catholicã propensas, retineri à transitione non posse præ animi ægritudine defunctus. Comites à Reccaredi exercitu acie superati, eorũq; supplicio Catholicorum iniuriæ vindicatæ sunt, quos illi quà odio religionis, quà desperatione rerũ suarum si victi essent tormentis omnibus cruciauerant. ac fermè nullæ acerbiores simultates atque odia quàm quæ religionis specie comparantur. Ipso regni initio, hi Galliæ Narbonensis motus extiterunt. Quo tẽpore omnino ex quo remp. capessierat mense decimo, Rex nouus palàm Ariana perfidia abdicata, veterem religionem atque Catholicam amplexus continuò ecclesijs sua iura restituit, bonaq; à patre per iniuriã ablata: noua tẽpla & monachorum collegia sua expensa fundabat regia magnificentia: plerosque populares in eum locum restituit vnde à patre erant deturba-

deturbati: cuius acerbitatem videbatur benignitate superare velle, maleficia beneficijs compensare. His rebus occupatum eum, diuinum numen tuebatur. Desiderius enim à Guntrando Rege cũ validis copijs missus vt Gotthos bello lacessens superiores iniurias armis vindicaret, à Reccaredi copijs in Gallia Narbonensi superatus, interfectusque est. Ad Carcasonem acie pugnatum. victi primùm Gotthi, atque intra vrbem compulsi Francos victores & neglecta militari disciplina auidius insequentes, irruptione ex vrbe facta, signaque quasi tunc primùm pugna committeretur de integro canentes, velut numine rem Gotthicam respiciente, mutata prælij fortuna, qui terga dederant, obliti vulnerum laborisque, prælium maiori impetu restitutis ordinibus repararunt. Attoniti hostes Gotthorum audacia, breui locò moti atque in fugam conuersi sunt. Duce cadente, plerique trucidati. paucos fuga seruauit. Atque hæc omnia intra primum annum regni Reccaredi gesta sunt. Consequenti autem detecta in Regis caput coniuratio, & propemodum necesse est reip. statu commutato, cuius præcipua pars religione continetur, fluctuare animos: motus existere varios & graues. Mausona temporis beneficio in Emeritensem ecclesiam restitutus est. Sunna Arianus, qui exulis locum concedente Leuigildo occuparat, ægrè tulit æmuli reditu se de amplissimo dignitatis gradu esse deturbatum. Itaque eius interficiendi consilia cum factiosis hominibus clam communicauit: audax facinus, atque exitu anceps, præsertim Claudio Duce superstite: cuius fidei vniuersa Lusitania concredita erat, atque vrbem Emeritam præsidio militari obtinebat, catholicæ religionis constantia clarus, vt Gregorij Magni & Isidori litterę ad eum datæ declarant. Vtrunque ergo obtruncari placuit. rei perficiendæ cura Witterico (moneta aurea Toleti hoc Rege percussa Wittiricum habet) demandata, magnorum spirituum iuueni, & in omnia familiaria iura Claudij assueto: quippe in eius domo educabatur: vnde consequenti tempore ad Gotthorum regnum peruenit. His moribus crescebat, Hispaniæ Princeps futurus. Occasio tanto facinori opportuna quærenda erat. Sunna officij caussa Episcopi conueniendi facultatem petit. Ille quod res erat suspicatus in beneuolentiæ simulatione suæ saluti insidias comparari, Claudium ad se aduocat, vt mutui colloquij arbiter esset: & si qui fortè male cogitarẽt, auctoritate comprimeret. Coniurati tempus venisse rati vtriusque cædis perpetrandæ, salutationis officio functi Witterico signum dant. Is enim retro Claudium de more stabat. miraculo habitum est. gladium nulla ratione stringere potuisse, siue diuino numine innocentem caussam respiciente, siue iuuenili animo metu periculi perturbato. cõiurati tamẽ propterea haudquaquam fracti animis in publica supplicatione, qua ad Eulaliæ templum suburbanum ibatur, promiscua cæde in Episcopum & populum vniuersum seuire constituunt: gladij quò res esset occultior frumenti specie carris impositi. Conceptum paratumque facinus Wittericus indicio facto disturbauit, ex superiori miraculo pœnitentia concepta, aut factionis crudelitatem exhorrescẽs. Claudius re perspecta Sunnam & proceres qui cum eo magno numero sentiebant, facto in eos impetu, cęsisque quicunque armis resistere ausi sunt, reliquos redegit in potestatem. Procerum bona iussu Regis, cum quo rem tantam communicari placuit, in fiscum redacta. ipsi honoribus spoliati in varias partes exilij caussa abierunt conceptæ fraudis testes deformes. Sunnæ coniurationis prin-

prin-

princeps, & architectus, cum seueritate mitigata, aut Hispaniæ deserendæ, aut superstitionis abdicandæ optio ei data esset, in Africam nauigauit, Vvitterico indicij facti præmium fuit concepti sceleris venia. Vacrilæ è coniuratorum numero ad Eulaliæ templum tanquam ad asylum fuga elapso perpetuæ seruitutis conditio imposita, eiusque templi obsequiis perpetuo est mancipatus. Paulus Segga Comes coniurationis princeps, manibus præcisis in Galæciam exulare coactus est, vt Biclarensis ait. His supplicijs procella dissipata, vnde magna clades ecclesiæ Catholicæ imminere videbatur: reliquis documentum datum haudquaquam impune procedere impios atque nefarios conatus. Maior nihilominus rerum moles continuò exorta est. Gosuinda Regina vidua sub initia in priuigni gratiam Catholicæ religionis cultum simularat, & quod horrescit animus cómemorare, in Catholicorum conuentu solita erat diuinum epulum de sacerdotis manu sumptum occultè spuere, ne si in stomachum traijceret, violatæ videlicet religionis rea esset. Idem Vldida Episcopus, cuius illa consilijs multum vtebatur, factitabat. Diu tegi simulatio non poterat. cum eo Regis obtruncandi cuius periculo salus publica vertebatur, consilia communicauit. verùm diuino numine Catholicæ religionis statum nondum satis firmatum protegente, coniuratione detecta Vldida exilio est mulctatus: Gosuinda fato concessit: conceptamq; animo impietaté morte luit, inquieto animo fœmina, & Catholicæ religioni semper infesta: In Gallia per idem tempus, nimi-
588 rum salutis anno quingentesimo octogesimo octauo Francorum armis bellum reparabatur. Guntrandus Rex memor iniuriarum, quas pridem acceperat: atque ignominiæ delendæ cupiditate, quæ Desiderio Duce accepta erat, magnis delectibus tota ditione habitis, numerosum exercitum conflarat. ad sexaginta hominum millia, pedites equitesque numerabantur. Cum his copijs Boso Dux sui Regis iussu in Galliæ Gothicæ fines populabundus irruit. Claudius Lusitaniæ Dux ex antiquo Romanorum sanguine prognatus, nunciato Francorum apparatu missus in Galliam, atque Gallici limitis custodia concredita, ad Carcasonem omine lætus ob recentem superioris victoriæ memoriam, hostem nactus, collatis signis superauit. multi in pugna, non pauci in fuga ceciderunt. castra expugnata. impedimentis omnibus victor potitus est. clara victoria, & qua illustrior nulla extiterat in Hispania, auctore Isidoro, Gothorum paucitate admirabilior est habita: scribunt enim Claudium confidentia mirabili cum trecentorum militum cohorte, quam ex lectissimis conflarat, cum prænalido hoste tantisque copijs stipato ausum totius pugnæ fortunam tentare. Extitit paulò post sanè vertente anno noua in Regem coniuratio, ex qua non minori ope numinis mirabiliter euasit. Argimundus regio cubiculo præfectus, Rege occiso regnum inuadere parabat. res tanta sine socijs perfici non poterat; cum pluribus communicata celari non potuit. De socijs ergo quæstione habita continuò supplicium est sumptum. coniurationis dux, quo maiori ludibrio esset pœna diuturnior & grauior, decaluatus (quod erat amissæ nobilitatis insigne: nobiles enim à plebe Cæsarie promissa distinguebantur, extantque Francorum leges de iure Cæsariei) ad hæc præcisa manu, asino impositus per Toleti plateas traductus, gratum pijs spectaculum, totius populi conuitijs, contumelijsque laceratus, capite tandem plexus est. Verùm hæc aliquanto post, ad intermissa reuocetur oratio.

Concilium Toletanum tertium.

Cap. XV.

TOLETANAM ecclesiam per hæc tempora post Montanum, Iulianum, Bacaudam, ac Petrum ex ordine eius ecclesiæ Præsules, Petri successor Euphimius tenebat, excellenti probitate vir, & eruditionis laude non vulgari. Rex bellorum motibus pacatis & domesticis insidiis toties superatis, diuini beneficii memor, susceptæ religionis statum cupiebat, publico totius gentis consensu, atque totius ecclesiæ iudicio ratum fixumque esse. disciplinam ecclesiasticam, quod erat necesse, vitio temporum labefactatam astringi atque reuocari satagebat. Hoc animi consilio cum Leandro Hispalensi, cuius auspiciis, vt par erat, res priuatas & publicas gubernabat, communicato, optimum visum est: ex tota quàm latè patebat ditione Gotthica Episcopos Toletum vrbē Regiam (sic deinceps vocari consueuit, & Gothos Reges in ea imperii sedem collocasse est demonstratum) ad generales conuentus totius prouinciæ celebrandos conuocare. Ad diē certam septuaginta circiter Episcopi cōuenerunt: in his Metropolitani quinque: atq; sub initium mensis Maii, salutis an-
589 no quingentesimo octogesimo nono, primus cōuentus est habitus. In eo conuentu Rex ad Patres qui aderant, hoc exemplo, atq; his verbis breuem orationem habuit: Non incognitum reor esse vobis, reuerendissimi sacerdotes, quòd propter instaurandam disciplinæ ecclesiasticæ formam ad nostræ vos serenitatis præsentiam euocauerim: & quia decursis retrò temporibus hæresis imminēs in tota ecclesia Catholica agere synodica negotia denegabat, Deus cui placuit per nos eiusdem hæresis obicem depellere, admonuit instituta de more ecclesiastico reparare. Ergo sit vobis iocunditas, sit gaudium, quòd mos canonicus prospectu Dei per nostram gloriam ad paternos reducitur terminos. Prius tamen admoneo pariter & exhortor ieiunijs vos, vigilijs, & orationibus operam dare: vt ordo canonicus, quem à sacerdotalibus sensibus detraxerat lōga ac diuturna obliuio, quem ætas nostra se nescire fatetur, diuino dono nobis rursus patefiat. Patres hac Regis oratione vehementer commoti pro se quisq;, vt in quoq; erat auctoritatis plurimum, diuinam benignitatem concelebrarunt. Regi ipsi gratiæ actæ pro tam propensa in religionem Catholicam voluntate. Itaq; trium dierum indicto ieiunio, animis expiatis, alter cōuentus est habitus. In eo Rex fidei Catholicę professionem, Arianæ perfidiæ abdicationē de scripto conceptam, suo & Badæ Reginæ nomine Patribus obtulit: quam quoniam in ea syncerę religionis formula comprehensa erat, ac nominatim in Symbolo Constantinopolitano expressum, Spiritum sanctum à Patre Filioq; procedere, Patres faustis acclamationib. prosecuti. Ex reliquis tum Episcopis tum proceribus, qui Ariana secta repudiata Regis exemplū secuti erāt, quæsitum, num aliquid in regia professione reprobarēt? responsum datum: sancire se & amplecti quæcunq; religio Catholica profitebatur. Octo Episcopi erant, proceres quinque, prauis antea opinionibus imbuti: qui priori similem fidei professionē post Regem & Reginam suæ manus subscriptione cōfirmarunt. Secundùm hęc, tres & viginti canones promulgati, ad disciplinam ecclesiasticā instaurādam. In his sigillatim expressum ne populus priùs diuini epuli particeps fieret, quàm publicè fidei susceptæ symbolum inter offerendum sacrificium more Christiano iuxta formam in concilio Constantinopolita-

politano perscriptam, cuncti qui aderant pronunciarent. vnde arbitror eum morem in Hispaniam deriuatum, qui ad nostram ætatem retentus est, ne ad sacræ mensæ epulum quisquam admittatur priusquam Christiani symboli partes omnes præeunte sacerdote pronunciarit. Concilij acta Regis edicto confirmata. Postremo Leander ad Patres & populum concionantis in modū hac sententia orationem habuit: Præsentis, inquit, diei tantam esse celebritatē tantamque lætitiam, quanta nullius diei festi toto anno recurrit, nullus vestrūm, vt arbitror, Patres, mecum affirmare recusabit. Alijs enim toto anno celebritatibus gaudij veteris memoriam reuocare consueuimus: nouæ hodie atque maioris lætitiæ materia suppeditatur: cùm gratia liberatori humani generis Christo, nobilissima Gotthorum gens hactenus sine vllo laboris effectu vagata per tenebras inextricabiles, cœlesti illustrata lumine, viam consequendę immortalitatis inuenit, ad diuinum æternumque templum admissa, quod appellatur ecclesia. Quòd si res fragiles & terrenæ, & quæ ad solius corporis pertinent cultum, vbi prospere fluunt, vsque adeo animos afficiunt, vt sæpe non parum de statu mentis immutent: quantum gaudere debemus ad regni cœlestis vocati, admissique hæreditatē? Sanè quo diutius fratrum nostrorum cęcitatem calamitatemque luximus in exigua sanitatis spe, eo syncerioris voluptatis offertur occasio. Mihi profectò Sol ipse illustriori luce quā solet, hodierna die micare videtur: terræ facies multo quā antea lætior esse. Gaudet enim cœlum in beatas illas sedes tot gentibus aditu patefacto, tot hominibus ea ciuitate donatis, quæ insignitæ nomine Christiano in mortis laqueos incurrerant. Gaudet terra hactenus spinis obsita, nunc distincta variataque floribus: vnde sertum Patres, qui hactenus graues molestias pertulisti: mirabiliter contextum vestris capitibus imponatis. Seu illis cum lacrymis, læti nunc decerpite flores, metite maturas fruges, spicarum manipulos in horrea ecclesiæ comportate. Vestri gaudij magnitudo haudquaquam Hispaniæ regionib. terminatur: ad vniuersam ecclesiam permanet necesse est; quę suo complexu totum orbem terrarum comprehendit, & nobilissimæ prouinciæ accessione aucta modos dictante Spiritu sancto pro tanto beneficio diuinam benignitatem cōcelebrat. Quæ enim hactenus ob sterilitatē contemptui fuerat Hispania, nunc cœlesti dona perfusa multiplicem prolem vnico partu enixa est. Reliquæ gentes, si quæ nondum cœlesti lumine sunt illustratæ, nostræ nationis exemplo salutem sperent: easque sub vno pastore Christo in ecclesiæ ouile breui conuocandas is dubitet, qui diuinarum pollicitationum fidem satis perspectam non habet. & nimirum æquum est, vt qui vnius Dei imperio regimur & ab vno parente originem trahimus linguarum diuersitate sublata, vnde terra errorum facies in terras incubuit, idem de diuinis rebus sentiamus: mutua inter nos caritate constricti simus: qua quid est in rebus humanis aut fructu suauius, aut vtilitate salutarius, aut honestius ad dignitatem? Rumpatur licet inuidia atque dolore nostræ salutis aduersarius, cui ludus esse solebat, & vna materia gaudij nostra calamitas. tot illustres animas ex mortis laqueis ereptas doleat scilicet. Nos Angelorum exemplo prouocati, Gloria in excelsis Deo & in terra pax, concinamus. terræ cœlum conciliatum considerantes, non regni tantùm cœlestis spem præferamus: sed etiā pro terreno regno Regis nostri incolumitate, cuius opera in hanc felicitatem enasimus dies noctesque diuinam benignitatem implorare non desistamus. Biclarensis qui.

Concilium Toletanum tertium.

CAP. XV.

TOLETANAM ecclesiam per hæc tempora post Montanum, Iulianum, Bacaudam, ac Petrum ex ordine eius ecclesiæ Præsules, Petri successor Euphimius tenebat, excellenti probitate vir, & eruditionis laude non vulgari. Rex bellorum motibus pacatis & domesticis insidiis toties superatis, diuini beneficii memor, susceptæ religionis statum cupiebat, publico totius gentis consensu, atque totius ecclesiæ iudicio ratum fixumque esse. disciplinam ecclesiasticam, quod erat necesse, vitio temporum labefactatam astringi atque reuocari satagebat. Hoc animi consilio cum Leandro Hispalensi, cuius auspiciis, vt par erat, res priuatas & publicas gubernabat, communicato, optimum visum est: ex tota quàm latè patebat ditione Gotthica Episcopos Toletum vrbē Regiam (sic deinceps vocari consueuit, & Gothos Reges in ea imperii sedem collocasse est demonstratum) ad generales conuentus totius prouinciæ celebrandos conuocare. Ad diē certam septuaginta circiter Episcopi cōuenerunt: in his Metropolitani quinque: atq; sub initium mensis Maii, salutis an-
589 no quingentesimo octogesimo nono, primus cōuentus est habitus. In eo conuentu Rex ad Patres qui aderant, hoc exemplo, atq; his verbis breuem orationem habuit: Non incognitum reor esse vobis, reuerendissimi sacerdotes, quòd propter instaurandam disciplinæ ecclesiasticæ formam ad nostræ vos serenitatis præsentiam euocauerim: & quia decursis retrò temporibus hæresis imminēs in tota ecclesia Catholica agere synodica negotia denegabat, Deus cui placuit per nos eiusdem hæresis obicem depellere, admonuit instituta de more ecclesiastico reparare. Ergo sit vobis iocunditas, sit gaudium, quòd mos canonicus prospectu Dei per nostram gloriam ad paternos reducitur terminos. Prius tamen admoneo pariter & exhortor ieiunijs vos, vigilijs, & orationibus operam dare: vt ordo canonicus, quem à sacerdotalibus sensibus detraxerat lōga ac diuturna obliuio, quem ætas nostra se nescire fatetur, diuino dono nobis rursus patefiat. Patres hac Regis oratione vehementer commoti pro se quisq;, vt in quoq; erat auctoritatis plurimum, diuinam benignitatem concelebrarunt. Regi ipsi gratiæ actæ pro tam propensa in religionem Catholicam voluntate. Itaq; trium dierum indicto ieiunio, animis expiatis, alter cōuentus est habitus. In eo Rex fidei Catholicę professionem, Arianæ perfidiæ abdicationē de scripto conceptam, suo & Badæ Reginæ nomine Patribus obtulit: quam quoniam in ea syncerae religionis formula comprehensa erat, ac nominatim in Symbolo Constantinopolitano expressum, Spiritum sanctum à Patre Filioq; procedere, Patres faustis acclamationib. prosecuti. Ex reliquis tum Episcopis tum proceribus, qui Ariana secta repudiata Regis exemplū secuti erāt, quæsitum, num aliquid in regia professione reprobarēt? responsum datum: sancire se & amplecti quæcunq; religio Catholica profitebatur. Octo Episcopi erant, proceres quinque, prauis antea opinionibus imbuti: qui priori similem fidei professionē post Regem & Reginam suæ manus subscriptione cōfirmarunt. Secundùm hęc, tres & viginti canones promulgati, ad disciplinam ecclesiasticā instaurādam. In his sigillatim expressum ne populus priùs diuini epuli particeps fieret, quàm publicè fidei susceptæ symbolum inter offerendum sacrificium more Christiano iuxta formam in concilio Constantino-

polita-

politano perscriptam, cuncti qui aderant pronunciarent. vnde arbitror cum morem in Hispaniam deriuatum, qui ad nostram ætatem retentus est, ne ad sacræ mensæ epulum quisquam admittatur priusquam Christiani symboli partes omnes præeunte sacerdote pronunciarit. Concilij acta Regis edicto confirmata. Postremo Leander ad Patres & populum concionantis in modū hac sententia orationem habuit: Præsentis, inquit, diei tantam esse celebritaté tantamque lætitiam, quanta nullius diei festi toto anno recurrit, nullus vestrûm, vt arbitror, Patres, mecum affirmare recusabit. Alijs enim toto anno celebritatibus gaudij veteris memoriam reuocare consueuimus: nouæ hodie atque maioris lætitiæ materia suppeditatur: cùm gratia liberatori humani generis Christo, nobilissima Gotthorum gens hactenus sine vllo laboris effectu vagata per tenebras inextricabiles, cœlesti illustrata lumine, viam consequendę immortalitatis inuenit, ad diuinum æternumque templum admissa, quod appellatur ecclesia. Quòd si res fragiles & terrenæ, & quæ ad solius corporis pertinent cultum, vbi prospere fluunt, vsque adeo animos afficiunt, vt sæpe non parum de statu mentis immutent: quantum gaudere debemus ad regni cœlestis vocati, admissique hæreditaté? Sanè quo diutius fratrum nostrorum cęcitatem calamitatemque luximus in exigua sanitatis spe, eo syncerioris voluptatis offertur occasio. Mihi pfectò Sol ipse illustriori luce quā solet, hodierna die micare videtur: terræ facies multo quā antea lætior esse. Gaudet enim cœlum in beatas illas sedes tot gentibus aditu patefacto, tot hominibus ea ciuitate donatis, quæ insignitæ nomine Christiano in mortis laqueos incurrerant. Gaudet terra hactenus spinis oblita, nunc distincta variataque floribus: vnde sertum Patres, qui hactenus graues molestias pertulisti: mirabiliter contextum vestris capitibus imponatis. Seuistis cum lacrymis, læti nunc decerpite flores, metite maturas fruges, spicarum manipulos in horrea ecclesiæ comportate. Vestri gaudij magnitudo haudquaquam Hispaniæ regionib. terminatur: ad vniuersam ecclesiam permanet necesse est, quę suo complexu totum orbem terrarum comprehendit, & nobilissimæ prouinciæ accessione aucta modos dictante Spiritu sancto pro tanto beneficio diuinam benignitatem cōcelebrat. Quæ enim hactenus ob sterilitaté contemptui fuerat Hispania, nunc cœlesti dona perfusa multiplicem prolem vnico partu enixa est. Reliquæ gentes, si quæ nondum cœlesti lumine sunt illustratæ, nostræ nationis exemplo salutem sperent: easque sub vno pastore Christo in ecclesiæ ouile breui conuocandas is dubitet, qui diuinarum pollicitationum fidem satis perspectam non habet. & nimirum æquum est, vt qui vnius Dei imperio regimur & ab vno parente originem trahimus linguarum diuersitate sublata, vnde tetra errorum facies in terras incubuit, idem de diuinis rebus sentiamus: mutua inter nos caritate constricti simus: qua quid est in rebus humanis aut fructu suauius, aut vtilitate salutarius, aut honestius ad dignitatem? Rumpatur licet inuidia atque dolore nostræ salutis aduersarius, cui ludus esse solebat, & vna materia gaudij nostra calamitas. tot illustres animas ex mortis laqueis ereptas doleat scilicet. Nos Angelorum exemplo prouocati, Gloria in excelsis Deo & in terra pax, concinamus. terræ cœlum conciliatum considerantes, non regni tantùm cœlestis spem præferamus: sed etiā pro terreno regno Regis nostri incolumitate, cuius opera in hanc felicitatem euasimus dies noctesque diuinam benignitatem implorare non desistamus. Biclarensis

qui.

qui sui temporis chronica perduxit ad huncannum, in eo que fecit scribendi finem, scribit Leandri Hispalensis & Eutropij Seruitani Abbatis consilio & auctoritate concilij actiones gubernatas. Tudensis addit Leandrum Hispaniæ Primatem fuisse, & in conuentu Patrum Pontificij Legati partes implesse. Concilij acta huic opinioni reclamant, vbi Leander ex subscriptionibus tertio loco consedisse declaratur, Euphimium Toletanum secundo, primo Mausonam Emeritensem, nimirum ordinationis prærogatiua & antiquitate cæteris prælatum. Illud in huius concilij actis miramur, Regem nouo & insolenti exemplo his verbis & subscriptione conuentus acta confirmasse. FL. RECCAREDVS Rex hanc deliberationem, quam cum sancta definimus synodo confirmans subscripsi. Et constat in concilijs ecclesiæ generalib. Romanos Imperatores Patrum decretis consensisse, confirmasse, aut definisse nunquam, intelligentes nimirum, quibus finib. suam potestatem deberent terminare.

LIBRI QVINTI FINIS.

HISTORIÆ DE REBVS HISPANIÆ.

LIBER SEXTVS.

Reccaredi Regis obitus.

CAPVT I.

BONIS omnibus cumulabatur Hispania priori tempestate sedata, noua luce perfusa. Membra tetro religionis dissidio, regnorũ multitudine, nulla inter se cõpage præter linguæ commercium, disiecta palpitare magis quàm viuere antea solita, in vnum quasi corpus reuocata lætabatur scilicet: festos agitabat dies. Externi Principes Regi, pro diuino munere gratulati, vires opesq; certatim offerre pijs conatib. cœptisq; iuuandis: ac nominatim à Gregorio Magno Romano Pontifice, qui Pelagio. II. defuncto substitutus, ad tertium Nonas Septembris, salutis anno quingentesimo nonagesimo primo, (erant qui priorem annum ponunt) nostra sacra cœpit gubernare, ipso Pontificatus initio litteræ missæ sunt ad Leandrum, quibus Reccaredum lætatur ad veram religionem traductum: tum demum beatum iudicandum si primis vltima connectat; neq; cacodæmonis æstu 591

nis astu in fraudem se impelli sinat. Ad eum Pontificem factum de more salutandum obsequiumque deferendum illi debitũ, sibi necessarium à Reccaredo Rege missi cum litteris honestissimi Legati sunt, Probinus presbyter, & Probino adiuncti aliquot Abbates. Addita ex auro munera. præterea trecentæ vestes in vsus pauperum ecclesiæ S. Petri. ea enim ætate collegia pauperum ecclesiæ redditibus sustentabatur. Leandri consilio & hortatu præstitum officium putamus cui cum Gregorio Magno à superioribus annis familiaritas erat, & coniunctio animorũ præcipua. Studiorum similitudo, & vitæ in vtroque sanctitas par, amicitia deuinxerat. Præterea peculiaris caussa suberat, etsi id non proditur, vt conuentus Toletani nuper habiti, actiones & decreta Romanæ ecclesiæ probarent: vnde sacra petenda sunt, & eorum quæ in conciliis statuta sunt sanctitas. Legatos longa ac difficili nauigatione iactatos reiectosque vi tempestatis in Hispaniam plures annos in itinere atque Romæ consumpsisse, trinæ Gregorij litteræ indicio sunt, non ante nonum Pontificatus annum datæ, hoc est, Indictione secunda. Primis litteris Claudio Emeritensi Duci, cuius proxima secundum Regem auctoritas erat, Cyriacum Abbatem in Hispaniam proficiscentem commendat. Alteris Leandrum neruorum doloribus obnoxium dolet Postremæ ad Regem sunt, quem in suscepta religione confirmat, laudatque susceptæ pietati pares fructus existere: grandi pecunia à Iudæis tentatum, vt legem quandam in eam nationẽ promulgatam abrogaret, adduci non potuisse. Iis litteris adiũcta dona sunt. crux inclusa ligni veræ crucis parte, atque capillis Ioannis Baptistæ: geminæ claues, altera contactu corporis Diui Petri sacrata erat ad pellendos morbos virtute salutari: in altera ramenta continebantur ex eiusdẽ Apostoli catenis religionis ergo detracta: Leandro Pontifici pallium meritis debitum præmium. Extant aliæ Gregorij Pōtificis ad Leandrum litteræ, quibus Probinum presbyterum ait, librorum quos Gregorius ediderat partem ipsius permissu abstulisse in Hispaniam Leandri precibus præstitum. Fama sine vllo certo auctore vulgo iactatur inter Hispanos, Regis Legatos Virginis Matris sculptilẽ ex ligno imaginem ad Leandrum attulisse eiusdem Gregorij donum: esseque illam quæ longo post tempore in specu quodam reperta vna cum Fulgentij Astigitani corpore, præcipua totius Hispaniæ religione colitur ad Guadalupeum oppidum templo dicato. Fulgentij & Florentinæ sororis corpora ad Barzocanum pagum, non procul Guadalupeo oppido, vbi simul reperta sunt, conseruantur. Astigi Florentinam vitam exegisse tradũt quadraginta virginum collegiis præfectam, vbi & domus in qua vixit monstratur: & præcipui virginum collegij vestigia ad Singilis, hoc est, Xenilis fluminis ripam: quo loco D. Hieronymi nomine monasterium extat. Scripsit Fulgentius librum de Fide Incarnationis, aliisque nonnullis quæstionibus, qui ad nostrum tempus conseruatur. Romæ regij Legati moram trahebant, & conuentus Episcoporum in Hispania frequentes habebantur, ex decreto videlicet atque auctoritate concilij Toletani: vbi concilia prouincialia, quibus ecclesiæ salus continetur, quotannis haberi sancitum erat. Itaque Hispali primum cum Leandro septem vicinarum ecclesiarum Episcopi conciliũ celebrarunt. In eo de seruis ecclesiæ disceptatum, quos à Gaudentio Astigitano Episcopo legibus repugnantibus manumissos fuisse Pegasius successor disputabat. Totidem Episcopi Narbone conuẽtum agitarunt per hæc tempora, communique sententia quindecim canones promulgarunt, studio videlicet ecclesiasticæ disciplinæ in mores reuocandæ. Tarra-

conensis Metropolitanus etsi cõcilio Toletano nõ interfuit, Cæsaraugustæ cum Præsulibus suæ ecclesiæ contributis, tribus capitibus explicuit, quo pacto ad ecclesiam catholicam recipiendi essent, qui sectam Arianam vellent abdicare. Toleti præterea, Oscæ, atque Barcinone conuentus peculiares habiti sunt, quorum acta ex sancti Æmiliani Cucullati peruetusto conciliorum codice peti possunt: vt hic sigillatim referantur operæ pretium non est. Ad Regis actiones redeamus. qui Bada Regina defuncta, pacis studio conciliandæ cum Francis Regibus, immemor iniuriarum, Clodosindam alteram Childeberti Austrasiani Regis sororem, matrimonio sibi iungi vltro postulauit, obtinuitque tandem, consiliorum patris in Ermenigildum sæuientis, qua de caussa Francorum animi erant exulcerati, participem non fuisse docuit, fratrisque casum se ex animo doluisse monstrauit. Itaque regia puella Anthari Longobardo, cui pacta erat, prætermisso, in Reccaredi regiam torumque migrauit & cogitatio Francos subiit diuersæ religionis coniugia, neque esse legitima, neque cohærere feliciter: Longobardum adhuc vana deorum superstitione teneri, Reccaredum Christum seruatorem, quod Christianorum commune est omnium, tota vita professum. Leandri præterea & Fulgentij opera, & ipsũ catholicum factũ, & in vniuersam ditionem veram religionem atque veterem reuocasse. De harum nuptiarum tempore auctores variant: & illud constat sub extremam Reccaredi ætatem cum Francis fœdus factum: Romanorum reliquias, qui Hispaniæ partem aliquam retinebant, Gotthorum armis exagitatas, aliquotque præliis victas: Vascones imperio rebellantes, studio rerum nouarũ, eodem victoriarum cursu domitos: Regem immortali gloria parta ob res bello paceque præclare gestas, magnitudinem tum animi, tum etiam ingenij atque cõsilij singularem, veræ pietatis cultum, vitam cum morte commutasse, salutis
anno sexcentesimo primo. Regnum 601
tenuerat annos quindecim, mensem vnum, dies decem. Toleti sub ipsam mortem peccata pœnitentia publica, ex Christianorum veteri ritu procurasse Isidorus est auctor. & Gregorius scribit, Ermenigildi meritis factum vt Hispania sectam Arianam abdicaret, veritatem amplecteretur. Tres Reccaredo filij erant, Liuua natu maximus, Suinthila & Geila. Liuuam quidem ex priori vxore natum, regno ætas apta declarat. Suinthila & Geila vtram habuerint matrem ignoratur. Ad hos & Reccaredum patrem, quoniam Hispani Reges nunquam intercisa maiorum serie genus reuocant, vt multorum opinio habet, & monimenta antiquitatis declarant, veteresque historici, Alfonsus Rex cognomento Magnus, & Isidorus Pacensis cognomento Iunior affirmant: vt omnia ad intelligendum plana sint, huius familiæ stemma lectoris oculis subiiciendum existimaui. Athanagildi vxor Gosuinda, Galsuindam peperit & Brunechildim. Clodouei Regis Frãci ex Clotario filio nepotes fuerunt Guntrandus Chilpericus, & Sigibertus. Chilperico Galsuinda nupsit, quæ Fredegundis insidiis circumuenta periit, vti antea dictum est. Sigibertus ex Brunechildi Childebertum, Ingundim, & Clodosindam genuit. Athanagildi successor Leuuigildus, ex priori vxore Theodosia Ermenigildi & Reccaredi pater, Gosuindam Rex factus duxit. Ermenigildo Ingundis vxor data: Reccaredo Clodosinda. Est autem ad obseruationẽ insigne in Reccaredi rebus gestis, & deinceps in Gotthica historia Comitum & Ducum frequentem mentionem extare in ciuilis magistratus significatione. Comites dicebantur, qui prouinciam aliquam cum imperio gubernabãt.

Duces

Duces qui vrbem aut regionem aliquam præsidio militari obtinebant. ad hos quoniam summa rerum respiciebat, & cudendæ in stipendium scilicet monetæ facultatem habebant, factum vt aureus nummus vulgo vocetur ducatus. Neque ij modo, quibus reipublicæ moderatio erat demandata, Comites dicebantur: sed etiam quibus in bello alicuius functionis cura imposita erat. quiq; in Gotthorum regia honorẽ aliquem gerebant, eodẽ nomine censebantur. Vnde Comites Cataphractarij, Clibanarij, Sagittarij, Tiuphadi in re militari castrisque. Domi Comes stabuli, qui vulgo est Condestable, cubiculi, patrimonij, notariorũ Comites, omnia fortassis ex Romani imperij æmulatione. Gotthorum, vt Romanæ potentiæ hac ætate non multum concedebant, ita honorum nomina ex Romano more libenter vsurpasse credam. Eadem imitatione, vti quidam non inepte suspicantur, Flauij prænomen, quo primus Reccaredus vsus est, ad Gotthorũ Reges transiit frequens consequentibus annis. Toleto Regiæ vrbis appellatio accessit, quoniam eo nomine Græci sedem imperij vrbem Constantinopolim cohonestabant. Illud constat Comites Ducesque hac ętate temporarij magistratus nomina fuisse: deinde Regum beneficio imminuta plerunque potestate & minucis oppidis definita, facta hæreditaria.

Liuua, Vvittericus, Gundemarus Reges.

CAP. II.

LIVVA Reccaredi filius vix annos viginti natus, ad Gotthorũ regnum post patris mortem funusque accessit. Ætas iniuriæ opportuna erat: & dissidia superiora nondum satis pacata male cogitantibus occasionem prębebant. magni, pij, iustique Regis specimẽ dederat, videbaturque paternis vestigiis insistens, ad immortalem gloriam sibi aditum patefacere, cum Vvitterici proditione iis artibus assueti periit. Regnum biennium tenuit: nulla re præterea gesta ad memoriã insigni, nisi quod formæ totius dignitate, atque in ætatis flore sublatus, incredibile in animis subditorum sui desiderium reliquit. Reperiuntur in Hispania eius nomine percussæ monetæ aureæ, additis verbis argumento insignis pietatis HISPALI PIVS. nam ne prioris Liuuæ, qui huius magnus patruus fuit, esse credantur, facit diadema affictum capiti insigne, ante Leuuigildi tempora Gotthorũ Regibus insolens inusitatumq;, vt superius est indicatũ. Parricidę, merces proditionis regnum fuit: quod factionis opibus armisque subleuatus occupauit, tenuitque annis sex, mensibus decem. Bello bonus est habitus; & Romani exercitus reliquias pellendi tota ditione, cupiditate cum aliquoties aduersa prælij fortuna pugnatũ esset, Vvitterici Duces, ad Segontiam in Celtiberis, quæ pars est Tarraconensis Hispaniæ, hostem collatis signis superarunt. Interea Childeberto Austrasiano Rege defuncto, duo eius filij successerũt bipartito regno. Theodobert* Austrasiæ. Theodoricus Burgundiæ Reges facti. Theodorico Vvitterici filia Hermemberba pacta in Galliamque principali apparatu missa, breui ad patrẽ integra rediit. caussæ in incerto fuerũt. fama tenuit Theodoricũ pellicũ quibus ad insaniam vsque deuinctus erat, arte & carminibus impeditũ ne regiæ virginis florem delibare posset. Alij Brunechildis arte affirmarunt, vt sola rerum potiretur, nurum nulla sua culpa ad patrem amandatam. Eius iniuriæ vlciscendæ studio, cum Vvitterici legati finitimas prouincias obiuissent, & de ignominia essent conquesti, bellum in Theodorici caput conflatum. Agilulphus Longobardus, Clotarius vetus Theodorici hostis, Theodobertus Austrasiæ Rex fratris inimicus

prouocatus, adulterio ipsum conceptum iactare soliti, ad commune fœdus accessere. Theodoricus animi ferocia fracta, tantum periculi belliq; esse in manibus, considerans ditionis parte concessa, fratrem sibi conciliauit: & nimirum natura compellebat, vt fratri is potius faueret, quam externas iniurias vindicaret. Omnino eo præsidio detracto cæteri confœderati conquieuerunt, bellique apparatus grauissimi continuo dissipatus est: ex eoq; aduerso successu, Vvitericus despectui esse cœpit, erumpēte odio, quod in subditorum animis diu hæserat; & renouandæ Arianæ perfidiæ, cuius factionis, vt arbitror, viribus Rex euaserat, consilia agitare fama vulgauerat. neque suscepta semel animis inuidia quieuit à populo in regiam improuiso impetu facto, inter prandendum trucidatus est. Occisi corpus per plateas vnco tractum à coniuratis, atque inter populi conuitia fœdatum modis omnibus in ignobili loco est tumulatum. Ea calamitate Liuiæ innocentis necem exoluisse creditus est: & præcipuo documento persuasum, diuinam vltionem, aliquādo seram esse nunquam irritam. Gundemarus Vviterico occiso Gotthorum regnū continuo ob-
610 tinuit salutis anno sexcentesimo decimo: an coniurationis princeps regnandi spe tantum facinus suscepit: an procerū suffragiis cum bello paceq; prudentia esset singulari. Francorum viribus adiutum arbitror (licet enim in rebus tam dubiis hallucinari) qui Vviterico infensi erant, Regemq; ea ope esse factum: argumento vectigalis annui quod Francis à Gundemaro solui cōsueuisse satis constat ex Bulgarani Comitis Galliam Gotthicam pro Rege ea ætate gubernantis litteris: quę ad hanc diem Compluti & Oueti inter veteres schedas librosque seruantur. Vnde præterea intelligitur Gundemari legatos à Francorum Regibus semel violatos, sacros etiam inter gentes barbaras. In quo etsi commisisse videbantur vt hostium loco essent. noua missa legatione Hispanis oratoribus, ne conueniendi quidem Reges potestatē factam. His iniuriis Bulgaranus animo commotus, Theodorici oratores aditu Hispaniæ prohibuit & correptis repente armis Iubinianum & Corneliacum oppida, quæ ex fœdere à Reccaredo cum Frācis inito Brunechildi cesserant in Narbonensi Gallia, pulso Francorum præsidio ad Gotthorum potestatem reuocata. Ea ne Francorum armis repeterentur Brunechildis morte factum arbitramur non multo post consecuta, nulla ex se prole superstite. In Hispania Gundemarus Vascones denuo rebellantes, Ducesq; & copias, quibus Romani limitis custodia in Hispania credita erat, prospero belli euentu exagitauit, salutis anno sexcētesimo duodecimo, Toletiq; 612
ex morbo obiit. Regnauit annum vnum, mēses decem, dies tredecim: ex Hilduara vxore nullam, quod sciatur, prolem reliquit. Quo tempore Romanam rempublicam in Oriente Heraclius Phocæ successor obtinebat: Ecclesiā Romanā post Gregorium, Sabinianū, Bonifacium. III. Bonifacius eo nomine. IIII. gubernabat. Ecclesiam Toletanam Euphimij, Tonantij, Adelphij successor Aurasius studiis litterarum doctrinæq; animi magnitudine & probitate cum quouis priorum comparandus. Eo Pontifice atq; adeo primo anno regni Gundemari, viginti quinque Præsules ex variis Hispanię partibus Toletum conuocati in caussa Toletani Episcopi, & Episcoporum prouinciæ Carthaginensis, conuentu coram Rege, eiusque iussu habito disceptarunt. Euphimius enim Toletanus Præsul in superioris Toletani concilij actis se Metropolitanū per imprudentiā dixerat prouinciæ Carpetaniæ. Reliqui Præsules Carthaginensis prouinciæ, quæ regionibus multo latior erat, Euphimii subscriptionem vertentes ad occasionem libertatis, & ecclesiæ To-

siæ Toletanæ parere recusantes, ad dicendam caussam vocati, atque sententiam mutare compulsi sunt: secundum enim Aurasii iura, tum à Rege pronunciatum est, tum ab Episcopis. in quibus Leandro fratri iam defuncto successor Isidorus Hispalensis, Innocentius Emeritensis, Eusebius Tarraconensis, & præter hos, nisi codices sunt viciati, Beniamin Dumiensis erant. Quam sententiam separato codicillo Carthaginensis prouinciæ Præsules quindecim, quorum res agebatur, confirmarunt. Protogenes sanctæ ecclesiæ Segontinensis, Theodorus Castulonensis, Minicianus Segobiensis, Stephanus Oretanus, Iacobus Mentesanus, Magnentius Valeriensis, Theodosius Ercauicensis, Martinus Valentinus, Tonantius Palentinus, Portarius Segobriensis, Vincentius Bigastriensis, Eterius Bastitanus, Gregorius Oxomensis, Præsidius Complutensis, Sanabilis Elotanus. Vnde intelligitur Toletani Metropolitani ditione multo plures ecclesias olim quam nostra ætate contineri. Nam de Primatu, quem in omnes Hispaniæ ecclesias obtinet, neque nunc disputamus, neque tunc de illo suscepta erat disceptatio. Ex Montani haud dubium tempore olim Toletani Episcopi, cōuentu in ea vrbe habito ius in omnes Carthaginensis prouinciæ ecclesias Præsulibus Toletanis datum, ipsi quorum caussa agebatur confitentur: vt huius cōuentus acta & horum Episcoporum sanctio manifeste declarant.

Sisebuti regnum.

CAP. III.

GVNDEMARI funere solenni ritu, multorumque lacrymis procurato, eorum videlicet qui ægre ferebant virum bonum, Principem excellentem, & in summa magnitudine animi, multa humanitate temperatum tam breui occidisse: Sisebutus procerum suffragiis in defuncti locum cooptatus, bonorum doloré magna ex parte mitigauit, haudquaquam ignorantium quantum in nouo Rege esset animi, quantum consilij. Belli & pacis artes eximias, religionis amor, atque litterarum studia illustrabant. Erat enim Latini sermonis non expers, res iis temporibus comparanda miraculo: extantque eius ingenii monimenta epistolæ aliquot, & D. Desiderij Viennensis Episcopi vita (si tamen eius est, & non potius alterius Sisebuti, quod magis puto) Theodorici Burgundi Regis, tanti viri liberas increpationes non ferentis iussu interfecti, vi lapidum cerebro comminuto. Extat Granatulæ epitaphium in rudi lapide incisum Amatoris Episcopi defuncti anno sexcentesimo quartodecimo, quem Sisebuti regni 614 annum secundum facit: & nimirum is lapis ex veteris Oreti ruinis aduectus creditur, ab oppido Granatula dissiti duobus tantum millibus passuum. Conceptam de suis virtutibus spem, breui Sisebutus auxit, illustrauitque, Asturibus & Rucconibus, qui locorū natura confisi & noui Regis despectu rebellarant, breui domitis parereque compulsis, vtrunque Flauii Suinthilæ ductu & virtute: vnde illi ex aliarum interuallo ad regnum Gotthorum gradus. Rex ipse Romanorum reliquias toties resurgentes ad veterem Suinthilæ exercitum nouis copiis adiunctis, quas magnis delectibus tota prouincia habitis conflauit, nouo bello persequi constituens atque in eorum fines inuectus bis acie victor extitit: & non paucas vrbes illis eodem victoriæ cursu ereptas in suam potestatem redegit, ad fretum nimirum Gaditanum & Oceani littora, vbi Bæticæ & Lusitaniæ pars in Romanorum ditione, erat. Aque ita viribus hostes debilitauit, vt vix haberent vbi consisterent in Hispania. Victoriæ gloriam clementiæ

laude illustrauit hostibus magno numero, qui ab ipsius militibus capti erant in libertatem restitutis. Id religionis commercio datum, redemptionis pretiũ vltro militibus ex regio ærario numeratũ. Cæsarius Patritius rem Romanã in Hispania gubernabat. Is suarum rerum desperatione, & quoniam parum spei erat propter locorum longinquitatem Heraclium Imperatorem auxilia opportune missurum, vltro Sisebutum de pace compellare constituit. Eius impetrandæ leuis quidem, opportuna tamen sese obtulit occasio. Cæcilius Mentesanus Episcopus vitæ tranquillioris studio, ecclesiæ administratione relicta sese in monachorum collegium abdiderat, quod situm fuisse arbitror in Romanorum ditione. Eum à Rege ad dicendum caussam desertæ ecclesiæ vocatum Cæsarius, quoniam à suis retinebatur, vltro ad Regem deducendũ curauit. Rei perficiendæ cura Ansemundo legato demandata. iniunctũ præterea vt de pace ageret: dataeque in eã sententiam litteræ, quibus secundum saluté Regis animum ad pacis cogitationem prouocare contendit. parceret innoxio Christianorum sanguini, cuius copia Hispaniæ agri pluuiarum instar in stagna redundabant. Cæcilium Episcopum regiæ beneuolentiæ conciliandæ studio mittere: arcum amoris pignus, tenue quidem donum si ex rei natura metiatur, magnum si ex mittentis voluntate pensaret. Grata hæc legatio Sisebuto fuit. Itaque ad pacem procliuis Theodoricum legatum ad Cæsarium misit cum litteris, quem ille adiunctis aliis legatis, quo pax esset constantior, ad Imperatorem transmittendum curauit. Erat Heraclius natura deditus astrologorum & ariolorum vanitati. Ab iis intellexerat metum ingentem impendere Christianis à gente circũcisa. Quod de Sarracenis debuerat de Iudæis interpretatus, nationem illam omnibus modis vexatam, extra imperij prouincias expulerat: nactusque opportunitatem aduentu Theodorici legati sequiendi amplius, pacis legibus de quibus in Hispania conuenerat facile assensum præbuit: modo eius exemplo Sisebutus induceret in animum Iudæorum gentem imperiis omnibus exitialem ex vniuersa Hispania pellere. Ea re sibi nihil gratius fore, nulloque officio amplius beneuolentiam conciliari posse: id vt faceret vehementer se etiam atque etiam rogare. Heraclij auctoritate & hortatu, non quod ille cupiebat modo Iudæi ex Hispania pulsi sunt, vniuersæque adeo Gotthicæ ditionis finibus prohibiti: sed etiam minis & suppliciis coacti religionem Christianam sacraque suscipere. Quod in Christianorum moribus nefas est, quenquam malo cogi ad professionem veræ pietatis. neque tunc Sisebutus factum temere prudentioribus probauit, vt Isidorus est auctor. Extant in Gotthorum legum volumine geminæ de hac re leges quarto regni anno à Sisebuto promulgatæ. quod Episcoporum iudicio decerni præstitisset, id Rex ad suum arbitrium reuocauit: cum iuris inter homines Reges sint iudices, religionis Põtifices, quorum sententiam de re tanta expectare æquius profecto fuerat. Verum regij conatus tanti sunt. Plerique metu Regis nostri facti: quidam ex animo, pars multo maxima simulate: non pauci ex fuga euasere in Galliæ partem eam, quæ Francorum imperio parebat. Hi quoniam iuncti veteribus suæ sectæ incolis ingentem numerum efficiebant, Sisebuti exemplo Heraclij auctoritate (& commodum Seruatius & Paternus oratores Constantinopolim venerant ex Gallia) quod in cæteris prouinciis præstitum erat cupientis in Gallia obseruari: Iudæi omnes ex ea prouincia discedere post aliquot annos cõpulsi sunt. Dagoberti Regis edicto capitale fore sancientis, nisi cuncti intra certam

tam diem mortales Christianæ religionis cultum tota ditione susciperent. Plures exilio solum vertere maluerunt: reliqui tempori seruientes veræ pietatis cultum aut simulando aut amplectendo incolumes manserunt. Ita gentem flagitiosam & Christi Dei sanguine pollutam, diuina vltio nouis toto orbe calamitatibus per hæc tempora exagitabat. verum externa mittantur. In Hispania pari decernendi libertate Eusebius Barcinon. Episcopus loco à Rege motus est, vt ipsius Sisebuti litteræ declarant, substituto alio: quod in theatro quædam ab histrionibus agi cōcessisset, quæ ex vana deorum superstitione traducta, aures Christianæ abhorrere videbantur. Regis videlicet auctoritate, disciplina ecclesiastica reuocabatur. Cuius studio Hispali octo Episcoporum conuētus habitus est, Sisebuti regni anno septimo, Isidoro Præside. In eo conuentu Acephalorum secta explosa est, quæ pridem in Oriēte compressa, in Hispania resurgere cœperat, Syri cuiusdam Episcopi opera & fraudibus. quo à Patribus conuicto, & sectam palam abdicare coacto, singulorum Episcoporum diœceses de quibus erat disceptatio certis finibus circumscriptæ. Virginibus sacris virorum colloquio interdictum: ipsique adeo collegij præfectæ vetitum præter Abbatem & eum monachum, cui virginum cura esset demandata, quempiam alium è monachorum numero conuenire: ac ne hos ipsos quidem sine arbitris alloqui datum, & de rebus tantum diuinis. Interfuit cum Episcopis concilij actionibus Rector rerum publicarum Sisiselus, ad veterum exemplarium fidem vulgata lectione, vbi Sisebutus legitur, castigata. His rebus intentum Regem, atque de republica & religione bene mereri pergentem mors oppres-
621 sit, salutis anno sexcentesimo vigesimo primo. Regnauit annos octo, menses sex, dies sedecim. De mortis caussa varij rumores iactati. quidam pharmaci salutaris quidem, sed vltra mensuram præbiti copia extinctum putarunt: alij dixerūt, medicorum fraude venenum pro medicamento propinatum. Et nimirum in magnorum Principum obitu, multa fingi credique consueuerunt atrociore semper fama: eorum præsertim qui præclaris actionibus subditorum voluntates sibi conciliarunt. Defuncti funus non magis suorum cura celebre fuit, quam amore ciuium & verissimis totius populi lacrymis. Extat Toleti ad Tagi ripam suburbanum templum D. Leocadiæ nomine, quod hoc tempore male materiatum ruinam aperte minatur, à Sisebuto eleganti opere ædificatum. sic vulgo persuasum est. Omnino Rodericus Præsul Toletanus, templum Leocadiæ nomine Toleti à Sisebuto extructum fuisse ait. & constat id templum à Ioanne tertio Toletano Præsule fuisse posteriori tempore instauratum qua forma nunc visitur. Proditur præterea Sisebuti disciplina classes à Gotthorum gente comparatas: vt qui eatenus terrestria bella prospere gesserant, nauigandi peritia ex Themistocleo instituto maris imperium obtinerent: cui cætera parere vsu exploratum est. & fortassis de Africa cogitabant, Romanis propemodum pulsis ex Hispania. Nam Mahometem nouæ superstitionis specie victoriis Asiam & Africam cum lustrasset, traiecisse in Hispaniam, atque Isidori auctoritate metuque Corduba fugatum, pro vano repudiamus: neq; cum ratione temporum conueniēs, neque externis historiis consentaneum: tametsi nonnulli ex nostris scriptoribus id affirmare non dubitarunt, pudenda homines securitate. Sisebuti filius Recaredus, ætate puer atque ad regni molem sustinendam impar, tribus mensibus

à morte patris regno potitus, nulla præterea re gesta defunctus est.

Suinthila & Rechimirus Reges.

CAP. IIII.

SISEBVTO & Reccaredo morte sublatis, Suinthila procerum suffragiis rempublicã gubernandam suscepit. Res superioribus bellis præclare gestæ, & Reccaredi patris memoria gentis beneuolẽtiam conciliarunt, vt vnum in primis dignum iudicarent, cui Gotthicum imperium demandarent. Plurimum audaciæ inerat, neque consilij minus: laboribus neque corpus fatigabatur, neque vincebatur] animus: tanta præterea munificentia in eos quos res asperæ fatigabant, vt vulgo Pater pauperum vocaretur. Vascones ferocem gentem & barbaram, atque noui imperij occasione denuo tumultuantẽ, correptis præterea armis Tarraconẽsis prouinciæ fines ferro flammaq; vastantem, sua tantũ præsentia ex superioris videlicet belli memoria cõterritos, compulit deditionem facere. admissos in gratiam vrbem Ologitum suis sumptibus ædificare mandauit, vt compedum instar esset, & nouarum rerum studium frænaretur. præstare eius rei facultate carere, quæ toties tentata infeliciter cessisset. Eam vrbem quidam Olitũ fuisse arbitrantur in Nauarræ finibus. Secundum Vasconum bellum Romani, qui superioris fœderis beneficio magis quam suis viribus nitebantur, Hispaniæ possessione decedere sunt compulsi: in qua septuaginta amplius annos Lusitaniæ & Bæticæ partem ad vtriusque maris oram alternantibus sæpe ditionis finibus obtinuerant. Qua de caussa Eboram nonnulli affirmant à Gotthis magnis operibus munitam, vbi geminæ turres firmissimæ structuræ monstrantur, Sisebuti Regis (sic ducta per manus opinio habet) opus: vt quoniam in vtriusque ditionis finibus sita erat, propugnaculi instar esset arcisque fortissimæ ad hostiles Romanorum incursiones arcendas. Tanto tempore vt Romanorum imperium in exigua Hispaniæ parte tenuerit, Africæ vicinitatem fecisse credimus, nouas indies copias supplementi caussa mittentis: quo præsidio per hæc tempora destituti, cum tantum belli esset in manibus aduersus Mahometis arma, facile Gotthorum virtuti cesserunt. Duo patritij, qui ad vtrunque mare pro rata portione res gerebant pro Romanis, in Regis potestatem venerunt. alter industria Regis in partes attractus, virtute alter & armis superatus est, quoniam vim repellere parabat. Res tantæ intra quintum regni annum à Suinthila perfectæ sunt. quo anno nimirum à Christi ortu sexcentesimo vigesimo sexto, stabiliendæ successionis 626 in familia studio, Rechimirum filium regni consortem declarauit, in minori atque adeo puerili ætate paternas atque auitas virtutes ab eximia indole repræsentantem. Qua re quoniam in eo Gotthorum mores & iura euertebantur regia potestate facta hæreditaria, quæ procerum suffragiis veteri instituto deferebatur, gentis voluntates abalienatas arbitror. Et constat ex hoc tempore virum paulo ante summũ, nullum Regem fuisse. republica perturbata vis & audacia dominabatur. Neque prius conquieuere prouincialium animi, quam Suinthilam & filium de regni gradu & fastigio deturbarent. Quæ caussa Isidoro fuit Gotthorum historiæ, quam ad hunc annum perduxit, nón amplius proferendæ. nimirum nobilissimi paulo ante Regis, & propinqui probra & calamitatem litteris vulgare recusauit. Neq; tutũ erat reipublicæ vulnera, tanquam desperatę curationis carcinomata stylo contrectare. motus intestinos atq; gentis proditiones memoria propagare consilium non fuit.

fuit. Illud præcipuè in Suinthilæ moribus vituperatur, quod pulſis ex Hiſpania hoſtibus & publica pace fundata, vitijs animum contaminauit: nobili documento ſanciēs, eſſe difficilius animi cupiditates tenere in rerum omnium poteſtate, quàm armis & virtute hoſtes vincere. Theodora vxor, Siſebuti Regis filia vt quidam arbitrantur, & Agilanus frater, quibus ſeſe & rempublicam gubernandum tradiderat, magnam illi inuidiæ qua flagrabat partem conflarunt, hoſtiumque partem maximam illo pacis tempore adiunxerunt. Toletanam eccleſiam Auraſij ſucceſſor Helladius Suinthilæ regno gubernabat, vir prudentiæ, modeſtiæq;, & eruditionis laude cumulatus à cupiditate omni remotus, magni præterea laboris ſummæque conſtantiæ. Iuuenis ſupremo Gotthorum magiſtratu abdicato, erat enim Rector rerum publicarum, excolēdi Chriſtianis virtutibus animi cupiditate in Agalienſi monaſterio Toleti monachum induit. Vnde monaſterij Abbas breui factus, ab eo gradu Regis Siſebuti auctoritate ad eccleſiæ Toletanæ regimen translatus eſt, non magis ſuis virtutibus illuſtris, quàm Illefonſi inſtitutione: quem in Diaconorum numerū cooptatum ex aliquāto interuallo ſucceſſorem habuit. Et veriſimile eſt Helladium ſuorum temporum perturbatione commotum animo, vitæq; tædio extinctū: nam quo tempore Siſenādi proditione an rebellione Suinthila ſublatus eſt, & ipſe in viuis eſſe deſijt Iuſto ſucceſſore. Erat Siſenandus vir magno animo, neque minus domeſticis copijs inſignis, quàm belli artibus clarus. Is regnandi ambitione corruptus, neque id quibus modis aſſequeretur quidquam penſi habens, & Suinthilæ Regis odio contemptuq;, quē publica gentis inuidia flagrare conſiderabat, in Franciam ad Dagobertum Regem profectus, Regis ſui euertendi cupiditate incenſus auxilium impetrauit. Habere ſe totius prouinciæ ſtudia excitata, ſed metu prohiberi ne rem tantam abſque externo præſidio inchoarent. Suinthilam Regis nomine exercere tyrannidem vitijs omnibus obnoxium: neque vnquā in terris monſtrum fuiſſe vllum tam ex contrarijs & inter ſe pugnantibus naturæ ſtudijs cupiditatibusque conflatum. Abundantius & Venerandus firmiſſimas Burgundionum copias Cæſarauguſtam duxere. Gotthi proceres qui voto cum Siſenando ſentiebant, palam Gallici auxilij fiducia à Suinthila deficientes eum, Rechimirum filium, & vxorem regno expulerunt. Quidam Suinthilam & filium Toleti ex morbo deceſſiſſe affirmant. concilij quarti Toletani acta huic opinioni reſiſtunt. vnde præterea intelligitur Agilanum Suinthilæ fratrem Siſenandi partes haudquaquam ſyncera fide fuiſſe ſecutum: ex Francorum hiſtorijs Dagoberto Regi decem pondo auri appenſa, quæ æde D. Dionyſij abſoluēda attributa ſunt. Rege Suinthila Ioannes Cæſarauguſtanus Epiſcopus Maximi ſucceſſor, vitæ probitate, eruditionis laude, atque benignitate in pauperes vnus maximè per hæc tempora celebratur. De ratione celebrandi Paſchatis librum ſcriptum reliquit. Ioanni æquales Vincentius & Ramirus fuerūt: Vincentius in S. Claudij Legionenſis, Abbatis munere fungēs, Arianorum ſecta, quæ ſopita videbatur reſurgente, defenſæ veræ religionis ergo ſanguinem fudit. Corpus eius in Hiſpaniæ vaſtatione generali Ouetum migrauit. Ramiri oſſa in S. Claudij Legionenſis monaſterio, vbi monaſticam vitam exegit, ad latus aræ maximæ ſacello tumuloque dicato ſeruantur. Regnauit Suinthila decem annis: regno pulſus eſt ſalutis anno
ſexcenteſimo trigeſimo 631
primo.

Sisenandus Rex.

CAP. V.

SISENANDVS in ea temporum perturbatione & rerum omnium colluuione considerans, scissis prouincialium studijs pro se & aduersus æmulum, regnum diu stare non posse: optimum iudicauit fore religionis prætextum popularibus obtendere: quo nihil est in speciem fallacius. Ex tota ditione septuaginta circiter Præsules conuocati Toletum ecclesiasticæ disciplinæ, quæ vitio temporum collapsa erat nouis legibus adstringendæ videlicet caussa, (sic fingebatur.) Maior tamen cura suberat vt Suinthilæ actionibus Patrum decreto reprobatis, qui eius partibus erant addicti posito factionis studio animos ad concordiam reuocarent. Ad quintum Decembris diem eius seculi
634 anno trigesimo quarto, in D. Leocadiæ primus conuentus est habitus. Erat is annus tertius ex quo Sisenandus Rex cœperat regnare. In eo conuentu nonus Rex genibus nixus coram Patribus, humillimoque totius corporis habitu, inter singultus & lacrymas, quæ ex oculis copiosæ manabant, preces pro se vt diuinum numen propitiaretur fundi petijt: quorum caussa conuenerant, sancirent suis decretis disciplinam ecclesiasticam. Regis oratione animati Patres synodos Episcoporum, quas quotannis per prouincias haberi volebant, celebrandi formam rationemque præscribunt. Patres sedendo atque sententias dicendo consecrationis antiquitatem sequuntur. Patrum voluntate, proceres quos interesse visum erit ad conuentum admittuntor. Summo mane templi, vbi conuentus est habendus, ianuæ clauduntor, vna excepta Patribus admittendis, adhibita præterea ianitorum custodia. Proponendi ea de quibus à Patribus disceptandum erit, Metropolitani ius esto: de priuatis caussis referre Archidiaconi partes. Missale & Breuiarium vnum esto in Hispania. Eius rei perficiendæ cura, quoniam Isidoro, qui primas partes in eo concilio tenuit, creditur esse demandata, vsus obtinuit vt Missale & Breuiarium Mozarabum, hoc est, ex antiquo Gotthorum more conseruatum, sacrorum precumque diurnarum & nocturnarum ritus, Isidoro tribuantur. tametsi nonnulla Leander inuenit, plura progressus temporis addidit. Ante Epiphaniæ festum quoto die Pascha sit celebrandum sacerdotes inter se communicanto. Metropolitani sibi contributis ecclesijs idem litteris significanto. Liber Apocalypsis Ioannis Euangelistæ inter libros sacros numerator. Calæciæ ecclesiæ reliquę Hispanię instituto cereum paschalem sacra cæremonia & precatione lustranto. Neque Episcopi neque presbyteri ante trigesimum ætatis annum, & qui se populo probarint initiantor. Iudæos amplius ad religionis Christianæ professionem cogere nefas esto. Qui Sisebuti Regis compulsu susceperunt in data fide perstanto. Iudæi, quique ex eorum sanguine sunt prognati ad publicos magistratus ne admittuntor. Viri sacrati non verticem tantùm, sed caput totum capillis in coronæ figuram conformatis radunto. Nullus ad regnum accedito nisi procerum & Antistitum liberis suffragijs. Sacramentum Regi datum ne violator. Reges concessa ad salutem, potestate ne ad tyrannidem abutuntor. Suinthila, eius vxor, filij, & frater diris deuouentor ritu Christiano, ob ea quæ impiè & crudeliter gesserant regia abusi potestate. Nimirum Patres eo decreto regnum Sisenando confirmare cupiebant: & in posterum documentum statuere, ne quis eorum amentiam vellet imitari. In qua sen-

tentia

tentia illud paulò crudelius videri posset, quod ad liberos quos ætatis innocentia debuit excusare, pœna peruenit. sed id & antiquum est, & ab omnibus vsurpatum. quo nimirum liberorum caritas cũ republica fortius deuinciret patres, & ab omni cogitatione scelerum retardaret. Metropolitani hoc ordine propriæ manus signo cõcilij decreta confirmarunt. Primas Isidorus Hispalensis, deinde Selua Narbonẽsis, tertio loco Mausonæ, Innocentij, & Renouati in ecclesia Emeritensi successor Stephanus. post hunc Iustus Toletanus, qui omnibus sermonib. solitus, Helladij prædecessoris mores actionesque carpere, ob morum asperitatem à suis clericis in lecto, constrictis faucibus suffocatus perijt, tertio pontificatus anno, ac ferme statim post solutum hoc cõcilium Toletanum. Quintum locum Iulianus Bracarensis occupauit, postremum Audax Tarraconensis: de reliquis Præsulibus non existimo fore laborandum. Pimenij tamen Assidoniæ Episcopi, quem huic cõcilio interfuisse subscriptio propriæ manus declarat, nomen ad hanc diem expressum cernitur, tum in ea vrbe in D. Iacobi templo, tum ad Mellariam secundo ab eo municipio lapide in D. Ambrosij, quod ad maris littus situm est. nimirum vtrunque templum Pimenius ex ritu Christiano sacrauit. Legum Gothicarum volumen, quod vulgò Forum Iudicũ dici consueuit, in hoc quarto Toletano concilio editum fuisse, viri eruditionis laude & eruendæ antiquitatis diligentia præstantes, non exiguo numero persuadere conantur, Isidori potissimum opera Regis Sisenandi auctoritate. quod & peruetusti earum legum codices adscriptum initio habent, leges eas in concilio quarto Toletano esse in vnum corpus collatas. Alij malunt eam diligentiam & laudem ad Egicam, qui in postremis Gothorum Regib. ponitur, ablegare: quod consequentium Regum nomine plures in eo volumine leges extant. ab exiguo principio in iustum volumen temporis progressu creuisse verisimilius videtur. Circumfertur præterea vulgò breuis celebrandi concilia formula Isidori nomine, quã nonnulli existimant ex huius concilij actis consarcinatam, adiunctione multarum rerum, quæ ex alijs concilijs decerptæ sunt: Isidori autem nomen adscriptum ad conciliandam auctoritatem commentum probabile, quod cæteris deferentibus primas in eo conuentu partes tenuit. Verùm de his quisque ex suo iudicio statuat. nobis argumenta in neutram partem assensum necessariò exprimere visa sunt.

Chintilæ regnum.

CAP. VI.

SISENANDVS Rex & Iustus Toletanus Præsul, coniunctis fermè funeribus sublati sunt. vigesimo omnino die post quam Iustus à suis est interclusa anima suffocatus, Sisenandus ex morbo Toleti obijt, anno sexcentesimo trigesimo quinto. Regnauit an- 635 nis tribus, mensibus vndecim, diebus sedecim. In eius locum Chintila procerum & Antistitum suffragijs, vt in superiori conuentu cautum esse memoraui, Rex creatus est. Iusti Pontificatum Eugenius eo nomine secundus obtinuit, & suis virtutibus & Isidori Hispalensis amicitia clarus. Ex quo cùm aliquãdo quæsiuisset, an superioris sententia, qui potestate inferior est soluere posset: & an Apostolos iudicaret pari præditos fuisse potestate, litteras ad eum hoc exẽplo dedit. "Domino carissimo & virtutibus incly. o Eugenio Episcopo Isidorus. "Vestræ sanctitatis litteras per nuncium suscipiens Verecundum, rerum

omnium conditori grates impendimus, quòd ecclesiæ suæ sanctæ mentis & corporis vestri valetudinem conseruare dignatur, atque ad inquisita pro modulo parati satisfacere, exoramus orationum vestrarum suffragiis ab ærumnis opprimentibus à Domino subleuari. Verùm quòd in quibusdam quæstionibus venerabilis vestra fraternitas, licet vos non ignoretis, me compulit respõdere: quod maioris sẽtẽtiæ innodatio nisi in mortis articulo à minori nequaquam valeat enodari, sed potius ab inferiore prolata à superiore iure mediante cassetur, orthodoxi Patres quidem Spiritus sancti auctoritate præuia sanxerunt: aliter autem quolibet astruente sicut est vestræ prudentiæ cognitum, prauum suborietur exemplum, scilicet gloriatio securis, contra eum qui secat in ea. Quod verò de parilitate agitur Apostolorum, Petrus præeminet cæteris, qui à Domino audire meruit: Tu vocaberis Cephas, tu es Petrus, &c. & non ab alio aliquo, sed ab ipso Dei & Virginis filio honorem Pontificatus in Christi ecclesia primus suscepit. Cui etiam post resurrectionem filii Dei, ab eodem dictum est, Pasce agnos meos, agnorum nomine Ecclesiarum Prælatos notans. Cuius dignitas potestatis & si ad omnes Catholicorum Episcopos est transfusa, specialius tamen Romanus Antistes singulari quodam priuilegio, velut caput cæteris membris celsior permanet in æternum. Qui igitur debitam ei non exhibet reuerenter obedientiam, à capite seiunctus acephalismo se reddit obnoxiũ. Quod sicut illud S. Athanasii de fide sanctæ Trinitatis sancta ecclesia approbat, & custodit quasi fidei Catholicæ articulũ: quod nisi quisque fideliter firmiterque crediderit, saluus esse non poterit. Hæc vestræ dulcissimæ caritati breuiter prælibaui considerans illud Philosophi, Pauca sufficiunt sapienti. Vale. Huius epistolæ fragmentum ante quadringentos ferme annos Lucas Tudẽsis ei disputationi inseruit, qua Albigensium sectam vires in Hispania colligentem, doctè & eleganter exagitandam suscepit. Ad Regis Chintilæ actiones redeamus: quem Sisenandi fratrem germanũ nonnulli fuisse arbitrantur, vtrunq; ex Suinthila natum. Verùm huic opinioni maiori eruditione & numero resistunt alii ex quarti concilii Toletani actis: vbi Suinthilæ memoria multis ignominiis fœdatur, quod filio pręsente ausuros Patres haudquaquam fore, non inepta prorsus coniectura arbitrantur. Illud constat Chintilam suscepta regni administratione, metu intestinæ discordiæ, Sisenandi exemplo nouum Episcoporũ conuentum habendum curasse: Patribus nimirum cupiebat suam electionem inaugurationemque probare. Longum videbatur ex vniuersa ditione dum confluerent omnes Præsules expectare. Patres duo & viginti, ac ferme ex prouincia Carthaginensi Toletũ intra primum Chintilæ regni annum conuenerunt.
qui annus à Christi ortu fuit sexcentesi- 636
mus trigesimus sextus. In D. Leocadiæ conuentus habitus est. In eo nouem omnino leges sunt promulgatæ. atq; lege proxima sancitum, Idibus Decembris quotannis Litanias ex ritu Christiano triduo celebrari. Susceptum antea pietatis officiũ veteri Ecclesiæ more, vt aduentante Ascẽsione supplicationes Deo fierent pro terræ frugibus, in sæua luporum rabie Mamercus Viẽnensis lapsam veterem disciplinam addito ieiunio nouisque precibus instaurauit ante annos ferme ducentos: quod aliæ imitarentur prouinciæ. Gregorius Magnus proximo seculo grauissimã pestẽ vt Romę procuraret D. Marci festo die similes supplicationes haberi quotãnis sanxit. Vinci se Hispania non est passa in eo religionis studio. ad alia duo anni tempora, quæ in

Gerun-

Gerundensi concilio decreta diximus ijs supplicationibus per. g ndis, nouo instituto Patres Toletani conuentus mensem Decembrem Litanijs celebrãdis dicarunt: pro nullo commodo aut periculo temporario, sed quo veniã delictorum, quorum erat magna licentia impetrarent, ob idque maiori religione remedium excogitatum. Aliæ eius concilij leges minutæ sunt: quippe Chintilæ Regis electione confirmanda consumuntur, atq; filiorum eius patrocinio: quos ab omni iniuria, defuncto etiam patre tutos fore mandabant. ac nominatim lege de ambitu diris execrationibus sancitum, ad regnum accedere nisi libera electione atque suffragijs: ijsque tantùm qui ex antiqua Gotthorum nobilitate nati essent. Prensare autem ante Regis mortem, quoniam tumultuum & proditionum seminarium erat, nefas haberi mandatum. In eo conuentu, quod inter Toletana concilia quintum est, Eugenius Toletanus Episcopus primas partes tenuit: atque actiones concilij his verbis confirmauit. Ego Eugenius Dei miseratione Toletanæ ecclesiæ, prouinciæ Carthaginensis Metropolitanus Episcopus, his communibus decretis annuens subscripsi. Sequitur Tonantius Palentinus Episcopus, vt peruetusti codices habent. Post hos Episcopi viginti. Horum patrum decreta vt totius prouinciæ consensu fixa rataq; essent, proximo anno quinquaginta amplius Episcopi ex tota ditione Gotthorum à Rege conuocati Toletum conuenere. Ad D. Leocadiæ templum in prætorio ante diem quintum Idus Ianuarij, salu-
637 tis anno sexcentesimo septimo, conuentus habitus est. Arci regiæ Leocadiæ templum Toleti cõiunctum est, veteris elegantiæ & amplitudinis vestigia retinẽs: sed & alterum ad Tagi ripam suburbanum, quod quidam prætorium aut prætoriense dici (nã & villæ quædam Prætoria vocantur) & in eo hoc concilium habitum quam in altero malunt. In eo conuentu decem & nouem leges sancitę. pars disciplina ecclesiastica constituenda consumitur, pars confirmat quæ de Rege eiusque filijs superio i conuentu decreta erant. Additum præterea ne Rex regno inauguraretur priusquam conceptis verbis suæ totiú gentis se haudquaquam opem laturum iuratus: ac ne permissurum quidem, vt quisquam à religione Christiana alienus tota ditione impune vitam ageret. Selua Narbonensis Episcopus, Iulianus Bracarensis, Eugenius Toletanus, Honoratus Hispalẽsis, Isidori per hæc tempora defuncti successor, conuentui interfuerunt. Post hos Protasius Valentinus Episcopus alique Episcopi concilij actis subscripserunt. Braulius Cæsaraugustanus Episcopus, qui Ioãni fratri in ea ecclesia successerat, cæteris deferentibus, propter ingenij eruditionisque laudem, litterarum doctrinæque studia, concilij actiones rexisse fertur: decreta, legesque sanxisse. Litteras is ad Honorium per hæc tempora Romanum Pontificem dedit: cui Patres suas actiones probare cupiebant. Eas literas ob dictionis elegantiam, sententiarum grauitatem, atque structuræ venustatem, magnam Romæ admirationem excitasse Rodericus Præsul est auctor. His concilijs ex sententia celebratis Chintila, magis quàm vlla alia re gesta memorabilis fuit: & fortassis hostibus tota ditione pulsis, & pace publica stãte res bellicæ sine cura habebãtur. Intestini motus Regis diligentia, Patrum auctoritate, cùm species religionis obtenderetur, comprimebantur, prouincialium voluntatibus omnium ad concordiam pacisq; consilia reuocatis. Obijt salutis anno sexcentesimo tri-
gesimo nono. Regnauit annos tres, 639
menses octo, dies nouem.

ecclesiam sibi demandatam quadraginta circiter annos tenuit. In extrema affectaque ætate grauissimo morbo implicitus discipulorumq; humeris in S. Vincentij templum delatus (Ioannes Episcopus & Vparcius amicissimi moribundo aderant) publica peccatorum confessione, atque sacræ mensæ epulo ex Christianorum more conscientiam expiauit. se adeundi toto triduo omnibus, qui vellent fecit potestatem. blandissimis præterea verbis vniuersos qui aderant consolatus, eorum quæ commiserat veniam tum ab vniuerso populo intermorientibus vocibus, tum à diuino numine ardentissima oratione & humillimo totius corporis habitu postulauit. Demum inter suorum eiulatus, ac vniuersæ ciuitatis lacrymas extremum spiritum edidit in eodem D. Vincentij templo, pridie Nonas Aprilis: quo die quotannis eius memoria in Hispania, dicato festo celebratur. nam de anno quo obijt non satis est exploratum, nullum testamentum condidit, quoniam quidquid in bonis erat reliquum, per eos dies egenis erat eius iussu datum. Romanæ ecclesiæ principatum per totam vitam agnouit, inde sacra petenda, legesque viuendi dictitans. quod cum omnibus sermonibus vsurpauit, tum sub ipsam mortem contestatus genti est fore si ab ijs, quæ tradita erant, diuinis præceptis doctrinaque recederent, vt omnibus malis implicati scelerum pœnas exoluerent, de rerum culmine deturbati atque grauissimis ærumnis oppressi. quod si his malis castigati ad sanitatem tandem reuocarent animos, maiori quàm antea gloria parta cæteris nationibus superiores euasuros. In vtraque re non inanem vatem fuisse superioris temporis memoria cladesque, & nostræ ætatis amplitudo ostendunt: qua imperium Hispanicum videmus olim oppressum ob Vvitizæ Regis impios & sacrilegos ausus, nunc ab exiguis initijs profectum atque à veteri calamitate resurgens in eam amplitudinem creuisse, quæ ipsis orbis fermè finibus terminatur. Isidoro defuncto Theodisclus natione Græcus ex aliquanto interuallo successor in Ecclesia Hispalensi subrogatus est. Hunc quidam affirmant Isidori libros multis locis deprauatos, Auicenæ Arabi tradidisse vt in linguam Arabicam conuersos ipsiusmet nomine vulgaret. quod de Auicena falsum est, quippe Sorsani æqualis testimonio in ipsius Auicenæ vita exploratum est, quod trecentos amplius annos deinceps vixisse, neque venisse in Hispaniam, sed in Persarum regia vitam omnem propagasse. Sunt qui scribant Bonifacio. VIII. Rom. Pon. deliberante de ijs qui doctorum ecclesiæ nomine & numero essent cohonestandi: fuisse qui Ambrosio Isidorum præferendum, aut quatuor certè alijs quintum adijciendum iudicarent. Opinioni fidem tanti viri eruditio facit, in omni litterarum genere excellentis, & quoniam in eo numero duo Patres Italici generis sunt, nullus ex Occidente. Isidori certè nomine non eodem tempore tres in Hispania viros eruditionis & probitatis opinione excellentes extitisse constat: Isidorum Cordubensem Episcopum, cui ob antiquitatem Senioris cognomentum est Isidorum Hispalensem, cuius actiones explicuimus: postremo Isidorum Pacensem, qui quòd duobus fuit ætate posterior, Iunioris cognomen tulit. tametsi nonnunquam ea appellatione Isidorus Hispalensis à Cordubensi secerni consueuit. Ne te lector idem cognomen in errorem mittat caue.

Tulga, & Chindasuinthus, & Recesuinthus.

CAP. VIII.

IN CHINTILÆ DEFVNCTI locum procerum suffragiis Tulga subrogatus est, ætate quidem iuuenis, cæterùm æquitatis atque religionis laude senilique prudentia nulli posthabendus. Bello strenuus erat, consilio bonus, liberali ingenio, & quæ virtus Regum propria esse debet, præcipua benignitate in eos quos res angustæ vexabant. regias scilicet opes non ad priuata commoda, neque ad voluptatum instrumentum, sed ad multorum præsidium populique salutem congestas esse considerabat. Verùm ab optimis initijs ad summa nitentem, mors importuna præcepsque Toleti ex morbo oppressit, eius seculi anno quadragesimo pri-
641 mo, cùm rempublicam gubernasset annis duobus, mensibus quatuor. Sigibertus Gemblacensis Tulgam ait, iuuenem ingenio leui fuisse, vitiorum licentia suorum animos exacerbasse: demum à subditis regno pulsum. Nobis Illefonsi Præsulis, qui visa retulit, auctoritas potior est, quàm externi hominis commentum ex nationis odio, aut ob regionum longinquitatem fama vitiata natum. Tulgæ obitum Gotthorum imperium instar nauis rectore destitutæ, ventorumque flatui obnoxiæ opportunæque, Flauius Chindasuinthus vi atque armis continuò occupauit, an Tulgæ ætatem despectui habens illo viuo, an Gotthorum copijs armatus tantam rem aggressus est: cùm ius ferret in armis, reliqui regni proceres populusque temerarium iudicarent, tyrone & subitario exercitu, qualis intestino dissidio conflatur, cum exercitatissimis legionibus signa conferre. Regnum per tyrannidem occupatum benè gessit, inaugurationis vitium totius vitæ probitate, prudentia, atque constantia compensare satagens. Nam reipublicæ statu composito Episcopos ex tota ditione Toletum sexto regni anno conuocauit, vt in re præsenti de rebus quæ ad religionem & rempublicam pertinebant maturo consilio disceptarent. Triginta Episcopi conuenerunt. vigesimo octauo Octobris die, qui dies Apostolorum Simonis & Iudæ memoria sacer est, primus conuentus est habitus. In eo concilio, quod inter Toletana septimum est, sex canones editi sunt. In ijs ex Valentini concilij instituto, quod Theodorici Regis & Symmachi Romani Pontificis imperio habitum erat, Episcopo cuius animam agenti mandatum è vicinis Episcopis aliquem, qui esset ad id vocatus adesse, defunctique funus præsentem curare: qui secus faxit, vocatusque venire neglexerit, anathematis ignominia notatus anni spatio è gradu atque dignitate deijcitor. Auctor quidam controuersiam ait inter Hispalensem & Toletanum Episcopos exortam de Primatu, Patrum auctoritate in hoc concilio compositam. Postremo nimirum capite sanxerunt, ex vicinis Episcopis vnum aliquem singulis mensibus Toletum venire, suaque præsentia Regiam vrbem cohonestare, id Regis dignitati, atque Metropolitani honori dari affirmantes. Verùm ea prærogatiua atque honore Primatus dignitatem haudquaquam Toletano Præsuli contributam esse, Patrum subscriptiones conuincunt: vbi post Orontium Emeritensem, & Antonium Hispalensem, Eugenius Toletanus, & Protasius Tarraconensis subscribunt. sequútur Episcopi alij antiquitatis ordine. post hos absentium Episcoporum Vicarij. qui & ipsi non consentientes

tantum, sed & definientes subscribunt nouo exemplo, neque à Tridentini concilij Patribus nostra ætate vsurpato. Porrò Antonius Hispalensis Episcopus in Theodiscli locum suffectus erat, nuper de gradu deiecti: quod Græcus natione, Græca leuitate prauas de religione opiniones in vulgus spargeret: Isidori etiam scriptis, quorum facultatem nactus erat, vitiatis, vti paulò ante dictum est. quò nimirum maior esset auctoritas doctrinæ ab ipso traditæ. Agente Chindasuintho Rege, Patrum auctoritate loco motus, atq; ex Hispania præceps deturbatus, in Africa Mahometis sacra suscepit. vsque eò excæcantur mortalium animi hausta semel impietate. Theodiscli casum Chindasuinthus Rex ad occasionem arripiens Regiæ vrbis Primatus honore decorandæ à Romano Pontifice impetrauit principatus ecclesiastici iura Hispali, vbi hactenus hæserat, Toletum migrare. sic Toletani primatus fautores affirmant, neque argumento satis idoneo, neque documento paulò vetustiori. Romanam ecclesiam per hæc tempora Theodorus & Theodori successor Martinus, eo nomine primus obtinebant. Chindasuinthum fama est, & antiqua monimenta declarant, studio Hispaniæ litteris illustrandæ, ad Theodorum Romanum Pontificem ablegasse Taium Episcopum Cæsaraugustanum: vt Gregorij Magni commentaria, quibus librum Iob ad mysticas significationes traductum eleganter explanarat, diligenter conquisita, atque cum fide descripta secum auferret in Hispaniam. Volumina ad Leandrum, cuius nomine in lucem prodierant, missa (si vnquam tamen missa erant) iniuria temporum interijsse. teneri maximo desiderio Patris vtriusque memoriam ex ijs libris instaurandæ, catholicæ pietatis augendæ, ecclesiasticæ Bibliothecæ locupletandæ. Rempublicam suis iam nitentem viribus parta pace, profligata impietate, nulla re magis illustrari, quàm sapientiæ studijs & religionis puritate. Rem vtranque ex libris antiquorum Patrum eruendam videri. Regiæ voluntates vehementes sunt, neque id Romani considerabant. Verùm quòd in Hispania contigerat, Gregorij libri fermè de memoria hominum exciderant. scrinij Romani schedas omnes & tabularia excutere longum erat. Itaque diem ex die ducere, atque aliam ex alia more caussam nectere. cùm Episcopus, quoniam parum spei erat hominum diligentia imperaturum se quod volebat, ad Deum conuersus ardentissimis precibus petiit, ne tantos labores vanos esse pateretur, Regis sui pro pietate conatus præsenti numine adiuuaret. inter has preces integra nocte consumpta, die proximo locum designauit, vbi scripta Gregorij asseruabantur. fama tenuit, & ipsemet Taius litteris de ea re testatur ipsius Gregorij indicio atque monitu augustiori quàm pro humana forma visi, voti cōpotem fuisse factum. Per idem tempus Fructuosi nomen in Hispania celebre erat, quod vitam principalem, ex regio Gotthorum sanguine patre Duce, cum priuata atq; adeò monastica cōmutasset. In ipso ætatis flore Tonantii Palentini Episcopi præceptis & disciplina ad pietatis studia conformatus, ætate confirmata, perfectioris vitæ amore ad Virgidunensem tractum (Vierzum vulgò dicimus) in solitudinē se abdidit: vbi monachorum collegium ex suomet patrimonio constituit Iusti & Pastoris martyrum nomine. ad Compluticam sub monte Irago, eius monasterij vestigia monstrantur. Asturicæ, quæ vrbs non procul ijs locis sita est, inter eius ecclesiæ sacerdotia Abbas Complutensis locum habet, nimirum consequenti tempore monasterio dissipato. Ex diplomate

mare à Rege Ramiro eo nomine tertio, ecclesiæ Asturicensi concesso constat, Fructuosi monasterium non ipsius tantùm patrimonij reditibus fundatum, sed & regia Chindasuinthi liberalitate possessionibus auctum, variaque supellectile exornatum. Extat prætereà vicinis locis sancti Petri nomine monasterium alterum amœnis vndiq; montium claustris inclusum Fructuosi opus: cùm tantam hominum multitudinem, quanta indies opinione sanctitatis ipsius excitata confluebat, prioris loci angustiæ non caperent. Valerius Abbas, cuius extat de vana seculi sapientia liber, aliaq; monimenta ingenij, tum soluta tum numeris astricta oratione, Vvamba Rege, ei monasterio præfuit. Gennadius Episcopus Asturicensis salutis anno nongentesimo sexto, instaurato ædificio amplificauit. Vtriusque rei indicio est lapidi incisa inscriptio, in ipsa templi ianua, qua aditus in monasterium est. Tertium monasterium Gadibus ædificandum Fructuosus curauit. In continenti quartum nono ab eo littore milliari. alijs locis alia, tum virorum, tum fœminarum. Inter eas virgines Benedicta principem locum obtinuit, quòd sponso relicto, cui pacta erat, viro in primis nobili & copioso, ad Fructuosum aufugit conseruandæ virginitatis studio succensa. Hæc sub extremam Chindasuinthi Regis ætatem in Hispania gerebantur: quo tempore regnum quod per vim occupauerat, familiæ suæ hæreditarium facere satagens, filium Flauium Recesuinthum imperij consor-
648 tem declarauit, salutis anno sexcentesimo quadragesimo octauo. ipse solus rempublicam gubernarat annos sex, menses octo, dies viginti. Vixit p ætereà annos tres, menses quatuor, dies vndecim. quod tempus in filij regno ponitur: quòd ob præcipitem atq; affectam patris ætatē solus ipse rerum potiretur, & rempublicam vniuersam pro voluntate gubernaret. Obijt Chindasuinthu Toleti quidem ex morbo, aut vt alij tradunt, vi veneni vitalibus corruptis. Corpus autem tum eius, tum Ricibergæ vxoris in monasterio sancti Romani nomine tumulatum est: quod hodie monasterium secundùm Durium amnem Taurum inter & Tordesyllam visitur Hormisguæ nomine ipsius Chindasuinthi sepulturæ destinatum opus.

Tria concilia Toletana.

CAP. IX.

ECCLESIAM Toletanam per hæc tempora Eugenius eo nomine tertius obtinebat, alterius Eugenij successor, Helladij discipulus. Ex Helladij enim schola tum hic, tum tres alij qui proximè præcesserant Toletani Præsules prodierunt. Is otij litterarii cupiditate antea relicta Toletana ecclesia, vbi honestum locum inter eius templi sacerdotes obtinebat, Cæsaraugustæ ad D. Engratiæ cucullum induit, monasticæ vitæ insigne. inde à Rege Chindasuintho per vim ad Ecclesiæ Toletanæ gubernacula extractus est. Ecclesiastici cantus numeros temporum negligentia deprauatos, ad meliorem rationem antiquitatisque regulam conformauit. Librum de Trinitate composuit. Dracontii operi, in quo heroico carmine mundi conditionem descripsit, Geneseosque initium eleganter explanauit, diei septimæ explicationem, quæ desiderabatur adiecit. Iis versibus, alijsq; epigrammatis, quæ ad nostram ætatem cōseruata sunt, non inelegantis fuisse ingenii, neque prorsus ineruditi intelligitur. In iis Epigrammatis Chindasuinthi & Ricibergæ, quorum beneficio auctus erat, epitaphia extant, crassum aliquid sonantia, magis ætatis vitio, quàm auctoris culpa.

Sunt

Sunt qui Eugenium Illefonsi auunculum fuisse affirment: cui opinioni Illefonsi ipsius scripta & Iuliani resistunt, in quibus de re tanta mirum silentium est. nam cœlitum numero adscriptum fuisse, etsi ecclesiæ Toletanæ fasti sileant, nonnulla Martyrologia Nouembris Idibus Eugenij nomine adscripto, ei opinioni suffragantur. Illud constat, Eugenio Pontifice Reccesuinthi Regis opera Toleti Episcoporum conuentum ex tota ditione habitum. flagrabat enim Rex Catholicæ religionis amplificandæ studio, diuinos libros tum ipse euoluere solitus, tum disputationibus de rebus sacris libenter interesse: aurum, gemmas, vestemque preciosam multam templis donare, diuinum cultum illustrare non desistebat. Nimirum vt ita faceret, domestica paulò ante defuncti patris exempla excitabant. Episcopi duo & quinquaginta in Petri & Pauli basilica sextodecimo Decembris die,
653 salutis anno sexcentesimo quinquagesimo tertio Toleti concilium habuere, quod inter eius vrbis concilia octauum est. Eo die Rex ad Patres ingressus, paucaque de more præfatus, coram codicillum obtulit: in quo fidei Catholicæ de scripto concepta professio continebatur. Patres in eo, non tantùm vt de religione statuerent quæ ex commodo ecclesiæ futura essent, hortatur rogatque: sed reipublicæ etiam statum temperarent, antiquis legibus noua cēsura vbi opus esset, additione etiam atque detractione castigatis. Proceres quicunque ex recepta Gotthorum consuetudine conuentum cum Patribus agitare compellebantur, idem vt facerent obtestatur. De Iudæis, qui superiorum Regum compulsu, religione Christiana suscepta, Iudaicos ritus & cæremonias consectabantur, quid esset statuendum maturè deliberarent. Etenim libellus supplex à Iudæis Reccesuintho oblatus, qui inter antiquas Gotthorum leges extat, velle se continebat, quantumuis à Chintila per vim compulsi erant Christi sacra suscipere: sabbathum reliquasque Iudæorum cæremonias abdicare. porcinas carnes vt manducarent adduci non posse, magis stomachi fastidio ob cibi insolentiam, quàm quòd religione aliqua se vt ita facerent obstrictos putarent. mentis ad sanitatem perductæ argumento cibos alios cum his carnibus coctos edere minimè recusare. Regis litteræ in conuentu magna Patrum gratulatione recitatæ. Ex ijs cùm in concilio relatum esset, communi sententia duodecim canones editi sunt: ac nominatim Regis votis copiosè satisfactum. insuper vota iuramentaque illicita irrita fore sancitum. vetitum carnibus in Quadragesima, quo tempore ex vetusto ecclesiæ more Christiana ieiunia celebrantur, absque euidenti necessitate vesci. Postremo regiæ exactiones & vectigalia, quorum prætextu ab alijs Regibus in ea temporum perturbatione, cùm regnum is occupabat, non qui iure plus poterat sed qui armis, in subditorum fortunas grassatum erat, angustis finibus circumscripta. Considerabant Patres nusquam satis fidam potentiam esse, vbi nimia est: sæpè inuidiæ populari imparem fuisse: quæ sunt moderata durare, propriaque esse. Regi Reccesuintho concessum ea lege paternam bonorum hæreditatem cernere, si ijs, qui iniuria spoliatos esse conquerebantur, auditis caussis satisfaceret, pretiumque exolueret, quanta rerum ablatarum esset æstimatio. Orontius Emeritensis, Antonius Hispalensis, Eugenius Toletanus, Pontamius Bracarensis Metropolitani primas in eo cōuētu partes occuparunt: secundùm hos Præsules alij, atque in his Bacauda Egabrensis Episcopus, qua in vrbe ipso D. Ioannis cœmeterio nomen eius in

marmore candido incisum extat, nimirum illius, aut alterius templi vnde lapis fuerit aduectus dedicatione facta, salutis anno sexcentesimo quinquagesimo, mense Maio. Subscribunt præterea actis concilij Abbates nouo exemplo, in quibus Illefousus numeratur. Præterea proceres, tum Duces, tũ Comites: quorum certè curæ reipublicæ pars aliqua permissa erat. Nec mirum: hæc enim concilia Toletana veluti regni comitia erant, conuentusque generales: vbi non tantùm de religione, sed etiam de republica communi omnium consensu disceptabatur. Post alterum biennium,
655 huius seculi anno quinquagesimo quinto, nonum concilium Toletanum Regis diligentia habitum est. Sedecim Episcopi Kalen. Nouembris in basilicam sanctæ Mariæ Virginis conuenientes, de rebus varijs leges septendecim promulgarunt. In his Eugenius Toletanus, cùm alij abessent Metrapolitani, principem locum obtinuit. Maiori aliquãto numero Præsules viginti, consequenti mox anno nouum conuentum Toleti agitarunt Kalend. Decembris. In eo conuentu Annunciationis festum, quo die filij DEI nostra carne induti memoria celebratur quotannis ad octauum Kalend. Aprilis: quoniam is dies Quadragesimæ celebritate, & CHRISTI Dei morte commemoranda occupatus erat, sancitum in diem octauum decimum Decembris transferri. Expectationis festum vulgus dicere consueuit: nimirum temporis longinquitate memoria hominum vitiata, quod ad libros tamen ecclesiasticos manavit. Virgines DEO sacras, quas novo nomine Beatas Patres vocant, distinctionis gratia flammeum nigrum, aut rubrum gestare insigne mandatum. Potamius Bracarensis Episcopus, quòd libidinis lapsu se contaminasset, gradu motus, Episcopi tantùm nomine retento. id temperamentum, supplicij seueritati adhibere placuit, quòd ipse coram libello supplici Patribus oblato culpam vltro confessus esset, seque nouem mensium spacio cultus victusque asperitate macerasset, diuinæ videlicet misericordiæ impetrãdæ studio. Fructuosus ex Complutensi Abbate Dumiensis Episcopus pridem factus, in Potamii nunc locum subrogatus Bracarensis ecclesiæ à Patribus commendatam administrationem suscepit. quam ob caussam actis concilii post Eugenium Toletanum & Fugitiuum Hispalensem, tertius ipse atque intra Metropolitanos postremus subscribit. Exorta erat controuersia de Martini olim Dumiensis Episcopi testamento, cuius procuratio Sueuorum Regibus erat à Martino ipso commendata. in eorum Regum iura Gotthorum Reges siue successerant, siue inuaserant. Vvamba Palatinus Regis permissu, quid statuendum in ea re foret Patres cõsulit. illi totius controuersiæ arbitrium penes Fructuosum, quem novo honore auxerant, esse voluerunt: & quod constitueret ipse, id ratum iusque fore mandant. Fructuosi memoriam ob eximiam sanctitatis opinionem Bracarenses, Eborenses, Compostellani populi festo dicato eiusque nomine templis dato ad sextumdecimum Kalend. Maii instaurare consueuerunt. Corpus eius Dumium inter & Bracarum in monasterio ab ipso exædificato sepulturæ mandatum, inde post quingentos circiter annos Compostellam migrauit Iacobi Gelmiridis cura, qui eius Ecclesiæ primus Archiepiscopus fuit. defuncti virtute multa edita miracula: quorum partem aliquem Paulus Emeritensis Diaconus in historiam contulit; vt à nobis referantur pretium operæ non est. Fructuoso Irene Virgo Lusitana æqualis fuit. ab insano amatore Britaldo, cuius illa nuptias contempserat, interfectæ

corpus

corpus, quò cædes esset occultior, in Nabanim proiectum, quo flumine Nabantia virginis patria alluitur ad Scalabim in medio Tagi fluminis, in quod Nabanis influit, alueo repertum est. vndę diuino miraculo in vtramq; partem dimotæ: sepulcrumq; diuino opere fabricatum siccis pedibus qui quærebant inuenisse memorantur. Ex ea re virginis religionem ijs in locis confirmatam amplificatamque breui fuisse vrbis nomen indicio est, Scalabis appellatione ex eo tempore in Sanctæ Irenes mutata. Nabantia hodie Tomerium esse creditur.

Diui Illefonsi vita.

CAP. X.

657 RECCESVINTHI regni anno nono, qui annus à Christi ortu erat sexcétesimus quinquagesimus septimus, Eugenius Toletanus Præsul eo nomine tertius, extinctus est. Illefonsus Agaliensis Abbas in eius locum cooptatus, eximia morum probitate, litterarum, doctrinæq; studia, atque ex multarum rerum tractatione & vsu collecta prudentia, multum apud proceres & populũ commendabant: euicerũtque, vt suis ciuibus imponeretur moderator rectorque rerũ sacrarum. Erat enim Toleti nobili genere natus, patre Stephano, matre Lucia. In excelsa atq; adeò nobilissima eius vrbis parte ædes monstrantur Illefonsi natalibus nobiles, (sic ducta per manus opinio populo persuasit, nullo præterea auctore.) Eæ ædes Orgatij Regulorum consequenti tempore factæ, nuper in Societatis Iesu ius potestatemq; migrarunt. quorum studio effectum, vt quod maiorum negligentia prætermissum videbatur, in nobilissima vrbe templum Illefonsi nomine extaret. Eugenio decessori nondum Archiepiscopo, cùm esset ingenio non prorsus insulso, & vt quidam arbitrantur Illefonsi propinquus, Illefonsus doctrinæ caussa operam dedit. Isidori Hispalensis Episcopi fama celebris erat in primis. Ad eum cultus ingenij capiendi studio, Hispalim missus, in collegiumq; cooptatus, quod ad iuuentutem instituendam ab Isidoro extructum fuisse dictum est, viro doctissimo expoliendum se limandumque permisit. Ab eius latere non ante discessit, quàm omni liberali doctrina excultus, disciplinarum orbem absoluisset. Libri multi & varij, quos Iulianus successor in tria corpora ab ipsomet auctore tributa ait, multis ingenij luminibus distincti & sententiarum maiestate graues, stylum magis redundantem eius seculi vitio, quàm castum atque nitidum consectantur. Iis studijs atque totius vitæ tenore summa omnia pollicebatur, cùm spretis honorib. ad quos generis nobilitas & vitæ merita vocabant, vitam principalem cum priuata atque adeò monastica mutare certus, in Agaliensi monasterio cucullum induit, multùm quamuis reluctante patre, vsque eò dum omnes monasterij latebras filij vestigijs insistens, perscrutaretur: cuius ille diligentiam eluserat è via declinans & tantisper retro vicinam sepem se continens, dum pater domum rediret, vano conatu speq; filium ab ea mente posse deduci. Erat id monasteriũ non procul ab vrbe situm ad Septentrionalem plagam, siue Cosmæ & Damiani nomine dicatum vt quidam putant, Cixilæ auctoritate Illefonsum in Cosmę & Damiani Abbatem fuisse affirmantis: siue vt Concilij Toletani. XI. acta declarant, sancti Iuliani: quibus maior fides adhibenda esset, si in Gotthicis id codicibus legeretur. Stephanus pater filij susceptam vitæ rationem ægrè quidem sed probauit tãdem, vxoris potissimũ hortatu post longam sterilitatẽ affirmantis precibus à diuino numine impetra-

petratum, Virginis matris obsequijs deberi, qua se religione implicasset, si voti compos esset facta. datam superis fidem haudquaquã impune violari: redderent Deo diuina beneficia. Præstare filio ad tempus carere, quam perpetuis conscientiæ cruciatibus viuos mortuosque macerari filio retrorsum reuocato. Exigui temporis iactura consultius fore sibi ipsis & filio redimere incolumitatem. In eo collegio quantùm breui profecerit indicio est eius monasterij præfectura post paucos annos eius fidei cõmendata: Adeodato enim defuncto, qui post Helladium, Iustum, Richilam, eius monasterij Abbas fuerat, monachi non alium sibi præferendum gubernatorem iudicarunt. Quo tempore in prædio Debiensi sua impensa virginum collegium fundauit atque constituit, parentibus interea defunctis. Ecclesiæ mox Toletanæ cura suscepta in omni virtutum genere secum ipse certare, maiorque conditione mortali visus est. Quis tam facundus & tanta rerum verborumque copia instructus existet, vt Illefonsi laudibus cõmemorandis par esse possit? Quis tali futurus ingenio est, qui Illefonsi actiones ita mandare litteris possit, vt facta non ficta esse videantur? Quis tanta animi facilitate, vt quæ verissima sunt, ijs fidem adiungere inducat in animum? Ex Gallia Gotthica Pelagius quidam & Helladius profecti, veteris Heluidij insaniæ scintillas in Hispania exsuscitare cœperant, Mariam Virginem negantes perpetuò virginitatem retinuisse. horum furorem ne patientia confirmaretur audacia, aut mora cresceret malum, sibi Illefonsus impugnandum sumpsit cominus disputando, eminus libro euulgato, in quo perpetuæ virginitatis Mariæ patrociniũ suscepit. Ea diligentia erroris semina dissipata, compressique nefarij eorum impostorũ conatus. operæ nauatæ merces vestis de cœlo allata fuit. Ad nocturnas preces persoluendas contendebat mense Decembri, ipsa nocte quæ festum annunciationis diem nuper à Patribus institutum præcedebat: cum templum maximum visum est maiori fulgore micare, quàm vt oculi mortales ferrent. tunc cæteris aliò atque alio dilapsis præ terrore, ad aram ipse progressus, ac nixus de more genibus preces fundens in cathedra vnde is ad populum concionari erat solitus, astantem beatam Virginem in augustiori quàm pro humano habitu specie vidit, his eum verbis compellantem: Cultæ in tuo corpore virginitatis cum mentis puritate fideique ardore coniunctæ, nostræque virginitatis defensæ præmiũ erit ex cœlesti thesauro munus allatum. Inter hæc verba vestem suis manibus capiti inseruit, Hac inquiens, filij mei, meaq; quæ toto anno recurrũt festa celebrato. Comites receptis à pauore animis cùm ad Præsulem accurrissent, toto iam spectaculo ex oculis sublato, ferme exanimatum inuenerunt. tum metus tum admiratio vocem intercluserat, oculi tantùm in lacrymas soluebantur: quòd neq; pares beneficio gratias agere posset, neque Virginem alloquio morari. Sic nimirum susceptas pro pietate actiones consueuit diuinum numen munerari. Cixilla Illefonsi successor hæc omnia memoria propagauit, ex ore Vrbani Archiepiscopi item Toletani, atque Euantij Archidiaconi accepta, quib. per ætatem licuit rei gestæ miraculo interesse. Lapis vbi beata Virgo vestigio constitit, in ipso templi Toletani aditu monstratur, clatris ferreis inclusus, rei tantæ monimentum. Accidit præterea, aut eodẽ anno vt Cixila sentire visus est, aut vt alij malunt proximo, nono Decembris die, qui dies virginis Leocadiæ memoria sacer est, vt ad ipsum Leocadię tumulum, Rege præsente, atq; Præsule sanctissimo sacris operante,

perante, sepulcri lapide quo tegebatur, & quem vix triginta valentissimi homines loco mouere potuissent, sponte sublato, tumulo egressa Leocadia, manum Illefonsi tangeret, atque in hæc verba prorumperet: Illefonse per te viuit domina mea. Tum vniuerso populo metu exanimato, Illefonsus in Leocadiæ virginis laudes effusus, vrbis ei atq; Regis patrocinium cõmendauit: cupidusq; rei tantæ ad posteritatem certo testimonio propagandæ, gladiolo quem ex vagina detractum Rex ea de caussa obtulit, veli partem quo virginis caput tegebatur, priusquàm se reciperet in sepulcrum abscidit. Ea veli pars cum gladio ad hanc diem in sacro Toletani templi ærario conseruatur & visitur. His prodigijs perpetratis, quantùm auctoritatis Illefonso accesserit, de suo sensu quiuis facilè existimabit, quam ipse perpetuo virtutum tenore studiosè confirmabat, ac præsertim beneficentia in pauperes. quæ tanta in illo fuit, vt mos triginta pauperes quotidie alendi, quod fit in Archiepiscopi ædium ea parte, quę templo coniuncta est, Illefonsi institutum esse credatur. (Et erat à maioribus susceptum, vt à Patriarchis qui ijdem Primates sunt, duodecim pauperes mensæ adhiberentur quotidie.) Ex ijs decem fœminæ sunt, viri duplicato numero. Canonicus per hebdomadam sacris in ara maxima operatus, sacra precatione pauperum mensam lustrare, & ne quid inopibus desit, diligenter considerare consueuit. Duas res natura pugnantes, lenitatem & grauitatem ita temperabat, vt neque seueritas de suauitate, neque facilitas quicquam de auctoritate detraheret. Postquam ecclesiam gubernasset nouem annis, ac mẽsibus ferme duobus vitã immortalitate mutauit, Reccesuinthi regni anno nonodecimo inchoante. Corpus ad Leocadiæ tumulatum, ad Eugenij decessoris pedes, in vastatione Hispanię funesta atque generali Senticam (Zamoram nos dicimus) migrauit: vbi dicato tumulo in Petri Apostoli templo magna populi religione colitur. Vestis de cœlo allata simili casu iactata, Oueti seruatur in obserata arca ab oculis subducta mortalibus, videndi omnibus facultate sublata, eoque maiori religione culta.

Reccesuinthi obitus.

CAP. XI.

ILLEFONSO superstite Emeritæ conuentus habitus est ad octauum Idus Nouemb. salutis anno sexcentesimo sexagesimo sexto. 666 Duodecim Lusitani Episcopi in eam vrbẽ conuenientes, viginti tribus decretis disciplinam ecclesiasticam sanxerunt, quæ vt hîc referantur non est visum. ac ferme de ratione precum ecclesiasticarum disceptatio suscepta erat, temporum vitio variantium. Per idem tempus in Africa Mahumetanæ sectæ arma impunè volitabant. Abdalla Moabiæ Dux Mahometis post tres priores successor, Africam prouinciam eripuerat Romanis, Gregorio Romanorum Duce & Præfecto ingenti prælio superato. Romani exercitus clades maxima fuit, ac ferme ea ætate nulla maior. Mauritaniæ Tingitanæ partem Gotthi ducta ex antiquo consuetudine retinebant, Septam præsertim atque vicinos agros. reliqua victori barbaro cesserunt, quam latè Mediterranei maris littora patent. Ex eo tempore nouum imperium est constitutum in Africa. Reges penes quos tum de republica tum de rebus sacris gẽtis instituto arbitriũ erat, Miramamolini vocati sunt, quæ vox credentium principem significat. nam in Asia eius nationis principes & rectores supremi, Caliphæ dicebantur. Ex Africa verò, quippe angusti freti faucibus dirempta, Hispaniæ vni-

uersæ imminere videbantur. Solis deliquium, quo dies obscurissima nocte mutatus est, Reccesuintho Rege, vt Rodericus Præsul est auctor, hæc mala orbi denunciasse creditum est. In Hispania Vascones bello domiti Reccesuinthi Regis ductu atque virtute, qui correptis armis in vicinas prouincias populabundi irruperant. Pace parta Gotthorum leges, quæ temporis iniuria vitiatæ erant, per otium castigatæ: ex veteribus multæ detractæ, nouæque magno numero adiunctæ. Earum legum volumen indicio est, in quo Reccesuinthi nomine leges, omnes aliorum omnium Regum sanctiones multitudine superant. Tantis rebus perfectis Regem nobilissimum bello paceque, mors oppressit. Obijt Kal. Septembris mane, sa-
672 lutis anno sexcentesimo septuagesimo secundo. Regnauit, ex quo quidem à patre cõsors imperij factus est, annis viginti tribus, mensibus sex, diebus vndecim. Solus autem annis vno & viginti, mensibus vndecim. Extat à municipio Vallisoleto octo passuum millibus dissitum oppidum Wamba nomine (olim Gertigus vocabatur) in monte Cauro. In illud oppidum Toleto profectus se cõtulerat, cùm lethali morbo oppressus est. nimirum cœli mutatione, atq; natiui aeris salubritate (erat enim familiæ gentilitium) afflictam valetudinem restituere habebat in animo. In eius oppidi tẽplo Reccesuinthi Regis sepulcrum nostra etiam ætate monstratur. vnde alio tempore Toletum deductus, atque in Leocadiæ æde prope arcem tumulatus est ad aram maximam, Alfonsi Regis eo nomine decimi iussu atq; diligentia. sic vulgò persuasum est. Nam quo tempore Philippus. II. Hispaniæ Rex, salutis anno millesimo quingentesimo septuagesimo quinto, coniuncta Reccesuinthi & Wambæ mausolea vetusti operis, se præsente aperiri mandauit, nullæ litteræ sunt repertæ: ossa tantùm bombycinis implicata pannis, inclusaque thecis ligneis. Ex ætatis tamen prærogatiua suspicabantur viri eruditi, magis quàm certo argumento confirmabant, Reccesuinthi Regis ossa dextram templi partem occupasse. Extat præterea prope Donnias, quod municipium supra Vallisoletum ad Pisoricam flumen situm est, Ioannis Baptistæ nomine vetusti operis, atq; adeò Gotthicæ structuræ imaginem repræsentãs, templum lapide iaspide atq; marmore varium. In eo templo inscriptio seruatur sex versib. comprehensa: vnde intelligitur Reccesuinthi impẽsa ab imo totum extructum salutis anno sexcentesimo sexagesimo primo, ad indiciũ gentilitiæ ditionis: quam ijsce locis duos hos Reges obtinuisse viri docti non immerito suspicantur.

Bellum Narbonense Vvamba Rege.

CAP. XII.

IMPERIVM Orientis per hæc tempora Constantinus cognomento Pogonatus obtinebat. Ecclesiam Romanam Pontifex Adeodatus, is cuius extat epistola ad Gratianum Archipræsulem in Hispania (Gordianum Hispaniensis ecclesiæ Episcopum, Gotthicus Æmiliani codex habebat) coniugia soluentis eorum qui ob legum inscitiam proprios filios de sacro lauacro susceperant. In Gotthici imperij ea parte, quæ Galliæ Narbonensis finibus continebatur, noui grauesq; motus excitati. regnandi ambitio omnia naturæ iura peruertere solita magnorum imperiorũ labes rem Gotthicam pulcherrimè stantem, cùm externi hostes deessent, intestinis dissidijs afflixit. Etenim Reccesuinthi Regis funere procurato, sine prole defuncti, & quoniam eius fratres tantis rebus impares erant ob imbecillam ætatem,

ætatem, Vvambam præcipuum dignitatis gratiæque locum in aula obtinentem, præterea bello strenuum, consilioq; bonum, continuo collatis suffragiis Regem renunciarunt, tametsi rerum gerẽdarum magnitudinem atque præcipitem ætatem excusabat, omnibusque precibus, quibus lacrymæ addebantur, grauissimum imperandi onus deprecabatur. Nimirum vir prudens animo prouidebat multitudinis voluntates vt vehementes, sic mobiles esse, plerunque etiam inter se contrarias. Neque prius destitit deprecari, quam ex Gotthis proceribus Dux quidam gladio districto, ni morem gereret mortem minitari cœpit. An vnus (inquiens) totius gentis voluntati repugnes, tuæque trãquillitati communem omnium salutem posthabeas? Nimirum magno æstimas paucos annos quot in hanc ætatem cadunt. Ego vero nisi continuo pareas vitam ipsam, cuius conseruandæ studio impositum onus excutere cupis, hoc ipso gladio eripiam: & graui documento sanciam, neminẽ præposteræ modestiæ specie suam ipsius tranquillitatem publicis commodis debere potiorem arbitrari. Ijs minis fractus, ita procerum & totius populi voluntati cessit, vt sacræ vnctionis cæremonia inaugurari prius quã Toletum ventum esset, omnino detrectarit. vrbi Regiæ is honos deberi videbatur: & mora temporis cupiebat aut studia suorum mutari, aut totius prouinciæ, ne dissidij occasio esset, voluntates conciliare. Itaque ad tertiumdecimum Kal. Octobr. cum Toletũ ventum esset, Quirico Præsule Toletano, qui Illefonso successerat, sacræ cæremoniæ Antistite Rex inunctus est in Petri & Pauli tẽplo, quod prætorio vicinum erat, conceptis prius verbis commoda publica legesq; iuratus. Ex Regis capite columnæ specie vapor excitari, apisq; sublime volare visa est. id pro miraculo habitum. Ludibria sæpe oculorum à populo pro veris prædicantur dices: recte, ni id etiam Iulianus Episcopus Toletanus confirmaret, in proprio cõmentario de bello Narbonensi Vvamba Rege. Proceres sacramento adacti in noui Regis verba iurare. in his Paulus defuncti Regis propinquus vt nonnulli arbitrãtur: Græcum natione, quod alij existimant, ex nomine ducta coniectura & fidei inconstantia declarant. Erat Vvamba natus in Lusitaniæ parte illa, quæ Igeditania veteribus fuit, vbi oppidum extat Idaniæ veteris nomine, prædiumq; prope, vbi fons quadrato lapide inclusus emanat Vvambę nomine. Locorum incolæ ducta ex antiquo opinione id prælium in Vvambæ possessionibus fuisse habent persuasum. Sub initia regni Vasconum motus extiterunt, quibus imperij nondum satis firmati rationes despectui erãt, & nouarum rerum studio tumultuandi occasiones sæpe captare videbantur. hoc bello Regem implicatum in Cantabriæ finibus. quo delectu suorum habito validas copias duxerat, ne videlicet prima negligendo serperet malum: noui belli maiori mole coorti in Gallia Gotthica cura solicitauit. multi quorum ex sententia res non erant & partium infecti studio Vvambam Regem nolebant, deficiendi consilia animis agitabant. Rebellãdi initium Hilpericus Nemausi Comes fecit, locorum longinquitate confisus, magnis opibus & clientelis potens. Magalonæ vrbis finitimæ Præsul Gumildus, præterea Remigius Abbas in partes attracti. Aregius Nemausi Episcopus, quod nullis artibus adduci potuisset vt fidem falleret, loco motus, atque in interiorem Galliam ablegatus est, Remigio in eius locũ substituto. Aguntur omnia raptim, atq; turbate, neque quid legibus liceret pensi habent: vsque dum ex Gallia Iudæi pridem ex Gotthorum finibus pulsi, auxiliares sint vocati. Paulus à Rege aduersus coniuratorum conatus continuo præmissus, magno vir ingenio, magnoque rei mili-

taris vsu. copiarum tantum adiunctum, quantum satis esse videbatur ad rebelliũ vires frangendas debilitandasque. Ille tẽpus venisse ratus perfidiæ depromendæ, quam eatenus inclusam animo tenuerat, lento itinere progrediens occasionẽ hosti dedit sese viribus confirmandi, defectionis ipse consilia cum Gotthorum proceribus communicans, atque mora temporis expectans rei bene gerẽdæ opportunitatem. Ranosindum Tarraconensem Ducem & Hildigisum Gardingum (nomen id Magistratus erat atque potestatis) factioni conciliauit. horũ ope atq; consilio Barcino, Gerunda, atq; Ausa in ipso Hispaniæ aditu in potestatem redactæ. Iis aucti viribus de Gallia cogitant, vbi iunctis cum Hilderico copiis, regiæ potentiæ sperabant sese haudquaquam fore impares. Argebaudus Narbonẽsis Metropolitanus initio quidem conatus suæ vrbis portas rebellibus claudere, eorum celeritate præoccupatus, à Rege tandem deficere visus est, magis cum non satis animi esset ad resistendũ, quam quod proditorum caussam probaret. In ea vrbe Paulus concione tum ciuiũ, tum militum aduocata, Archiepiscopi primũ temeritatẽ accusauit, qui ciues de republica optime meritos, neque quidquam mali cogitãtes, vrbis aditu prohibere tentasset: caussas deinde explicuit cur iure Christiano putaret fas æquumque esse Vvambę imperium detrectare, neq; legibus neq; auspicato, sed paucorum temeritate constitutum, quæ vbi vigere cœpit, ibi non publicum cõsilium viget, sed vis & libido dominatur. Denique postulauit nouum Regem legibus creari, cuius imperium cuncti respicerent, cuius consilio & virtute Vvambæ conatus viresq; frangerẽt. Fabulam Ranosindus apud ipsum argumenti auctorem peragens, palã magnisq; vocibus vt cuncti audirent, negat se quenquam regio nomine digniorem ipso Paulo arbitrari. Idem turbæ ex composito confusi plerique factiosi clamare, reliqui quorum melior sententia erat, in tanta rerum colluuione silere. Sic Paulus Gotthorum Rex pronunciatus est. Corona capiti imposita, quam Reccaredus Rex Felici martyri Gerundensi dono dederat: factionis videlicet studio non modo publicas & priuatas fortunas expilabant, sed ne à sacris quidem templorum ærariis sacrilegas manus temperabant. Hildericus primus defectionis auctor facile in partes attractus, & Galliæ Gothicę vrbes omnes sub iugum missæ. præterea Hispaniæ Tarraconensis non exigua pars Ranosindi auctoritatem sequebatur. Eo rerum successu Paulus animo ferocior Regem Vvambam contumeliosis litteris prouocare non dubitauit, siue linguæ intemperantia elatus, siue noui regni auctoritatem sanciendi cupidus, ad multitudinem inani verborum sonitu in fraudem allici solitam. Ex his conuiciis, atque partium studiis natam arbitror opinionem vulgi, quæ Vvambam affirmat rusticanum hominem fuisse ex aratro atque ligone ad sceptra vocatum: cum esset ex præcipua Gotthorum nobilitate, & præcipuum gratiæ & auctoritatis locum apud superiores occuparet. Vvamba Rex Pauli perfidia cognita, aduocato procerum concilio, sententias rogauit: num commodius fore putarent continuo in Paulum mouere, vt perditorum hominum furorem, priusquam adolesceret, in ipsis incunabulis extinguerent: an retro conuerso itinere præstare Toleti se nouis auxiliis & maioribus copiis confirmare. Variæ dictæ sententiæ. Pars, quibus plus inerat audaciæ, omnem moram exitialem disputare, qua proditorum vires crescerent, confirmarentur animi: militum ardorem pugnam expetentium restingui magna ex parte necesse esse. Quid enim receptus habeat præterquam cautionis specie turpissimæ fugæ significationem? famæ quanta in

bellis

bellis momenta sint, quis ignoret? opinione potius hominũ, quam virtute victoriã stare, superiorum temporum varij & mirabiles bellorum euentus testantur. Pars fore consultius disputabat aliquãto temporis spatio noui regni statum confirmari, ne deserta Hispania à tergo maior belli moles instaret. Pauli ꝓditione documentum datum, multorum ad defectionem attrectas esse voluntates. Exercitum præterea nouis delectibus confirmãdum videri, cuius imbecillitatem Vascones nondum domiti satis indicarant. Magnis Imperatoribus sæpe exitiale fuisse popularis auræ flatu moueri, atq; opinioni hominũ terga dare. Vvamba auditis procerũ sententijs, atque vtriusque partis rationibus expensis. Præuenire, inquit, hostiles conatus satius arbitror. & gliscẽti malo priusquam confirmetur remedium afferre: ne elapsam occasionem, quæ momento temporis vertitur, dolere necesse sit. Irreuocabilis præteruolat opportunitas. Imperij auctoritatem victoria de hostib. sanciet: quam diuini numinis præsidio optimam protecturi caussam, & vestra virtute mihi certo polliceor. Militarẽ ardorem, atque indignationem in proditores conceptam accendere potius celeritate, quam mora debilitare æquum est: cum ira mora languescat, festinatione accendatur. Cuius vero animum non moueat vrbium amicarum calamitas, agri vastati, fortunæ expilatæ, quæ mala nostra cessatione indies augeri necesse erit? Quis vestrũm, nisi forte generosus ille sanguinis ardor refrixit, & pristina Gotthorum soboles obsoleuit, non grauius morte ipsa ducat, amicos & propinquos hostiũ crudelitati permittere, atq; cunctatione iis animos facere, qui scelerum conscientia stimulati conspectũ vestrum ferre nõ poterũt? Maturemus ergo & Deo duce, cuius potissimum caussa agitur, de scelerato hominum genere vindictam sumamus, priusquam intelligere possint eorum nos vires formidare. Exercitum neq; tam debilem habemus, vt vestrûm quidã disputarunt: & eo gloriosior victoria erit, quo minori apparatu, celeritate maiori fuerit parta. Regis oratione omnium animi cõfirmati sunt: tantusq; belli gerendi ardor excitatus, vt Vascones gens belli gloria ferox, intra septimũ diem domiti fuerint. Hæc initia ad futuri belli omen spectare exercitus persuasus, nihil aliud quam hostem expetebat: vnam morã victoriæ fructum tardare. Mota quamprimũ castra. per Calagurrim & Oscam in Catalauniæ fines incredibili festinatione est peruentum: inde copię trifariam diuisæ, pars Castrolibyam Ceretanorum caput, tenere iussa est: pars in Ausetanos missa: tertium agmen secundum maris littus, obuios agros & oppida depopulari mandatum. Rex ipse cum valido agmine subsecutus præcedentium vestigia obseruabat. De nonnullis militibus more militari supplicium sumptum, quod miseros homines iniuria vexassent, virginum pudicitiam violassent. quorum præputia amputata cæteris documento fuere, impuræ libidinis frænandæ. Enimuero prudens & pius Rex, nulla re magis diuinum numen propitiari habebat persuasum, quã sceleribus vindicandis: neque irritari vehementius, quam innocentium iniuriis dissimulandis. Inter hæc cum Barcinonem esset peruentum, ea vrbs Catalaunię facile princeps, facile in potestatẽ redacta est. defectionis auctores Regis iussu ad supplicium seruati. Gerunda cõtinuo capta, vrbem tradente Amatore Episcopo. ad quẽ paulo ante Paulus litteras dederat, quibus sui eum aduentus spe confirmare conabatur, eum Regem recipere, atq; ei vrbem tradere hortatus, qui prius cum exercitu venisset. Iis lectis litteris Vvamba Rex non irridicule: Paulus, inquit, de nobis nostroq; aduẽtu vaticinatus est. Iis in locis bidui quiete exercitu recreato, mox Pyrenæi iuga atque angu-

stiæ superatæ sunt nullo prohibēte. In eo itinere Caucoliberis, Vulturaria, & Castrum Libyæ oppida vi expugnata. præda omnis militi cessit. Clausura oppidum in ipsis Pyrenæi faucibus, vt nomen declarat, per duces vi captum est. In eo Ranosindus, Ildigisus, aliique factiosorũ principes capti. Vvittimirus ex Sordonia, quam præsidio obtinebat, acceptæ calamitatis nuncius ad Paulum aufugit Narbone ad occasionem rei bene gerendæ intentum: si forte moliendo audendoq; Vvambæ impetus retardare posset. Vires impares erant hosti rerum successu validiori. Ita eius vrbis cura Vvittimiro concredita, Nemausum se contulit, quo propediem Gallorum Germanorumq; copias auxilio venturas sperabat. Pyrenæo monte transcenso Rex in planicie castrametatus biduo constitit, dum copiæ omnes diuersis itineribus, vt erat imperatum, in eundem locum confluerēt. Cum copiarũ parte missi duces quatuor Narbonem: vt nobilissimam vrbem, atque in ipso prouinciæ aditu constitutam, aut vi aut voluntate ad officium reuocarent. Mari præterea instructa classis eius vrbis expugnandæ caussa. Terrestres copiæ se priores in conspectum dederunt, ciuesque ad deditionem inuitarunt sed arroganti Vvittimiri responso & contumelia irritatæ in vrbem impetum faciunt: & ignominiæ dolore his faciente animos, illos si victi essent salutis desperatione acuente, tribus horis acerrime pugnatum est. Postremo regij lapidum nimbo murorum coronam propugnatoribus nudāt, vrbis portas succendũt, admotis scalis muro succedere conantur. Vtrinque in vrbem irrumpitur. Vvittimirus re desperata in templum aufugiens, ad Virginis aram captus, constrictusque vinculis, Regis arbitrio plectendus seruatur. Capti præterea Argemund' Præsul, & Primiclerius Galtricia, & in furore militari verberibus pulsati. Capta Narbone factio despectui & odio esse cœpit in caussa, quam iudicia hominum & fortuna belli damnabant: & Vvambæ rebus fauebatur, quod mitissimo imperio eius atque legitimo repudiato, necessaria arma cepisset. Eodē victoriæ cursu, vi captæ Magalona, Agatha, & Beterris. In his oppidis factiosorum principes quidā in potestatē venerunt, atq; in iis Nemausensis Præsul Remigius. Magalonæ Episcopus Gumildus de rerum summa diffidens, longinqua fuga se texit: Nemausumq; se ad Paulum recepit, vrbem ea ætate ciuium frequentia, ædificiorum amplitudine & munitione nulli cedentē in Narbonensi Gallia. multa veteris nobilitatis monimenta & tunc extabant, & nunc extant: amplumque theatrum Romanorum opus: quod quoniam muro coniunctum erat, arcis firmissimæ præbebat vsum. Duces quatuor ab Vvamba præmissi tantis rebus gestis feroces, quamuis earum rerum ignari quæ ad vrbium expugnationem vsui esse solent, moræ impatientes quamprimum in eius vrbis conspectũ ventum est, sublato totius exercitus clamore, in quo triginta millia homines erāt, in munitiones impetum faciunt. Pugnatum vtrinq; acriter. indignantur hi toties victā perfidiam resistere: illos desperatio nisi vicissent agebat in rabiem. Pugnātes nox diremit, neutro victoria inclinante. obsessi, quod victi non essent, regijque loco cessissent, se pro victoribus ferebant. In ipso pugnæ ardore miles quidam insultabũdus regiis denunciauit, validas Germanorum Francorumque copias auxilio aduentare, breuiq; affore: quorum multitudine atq; virtute, tanquam feras indagine cinctas cunctos perituros scilicet haud dubie, minabatur. Parua sæpe momenta in bello magnas inclinationes faciũt, nihilq; prætermittendũ quod cōtemptu exitium afferat. eaq; consilia saluberrima, quæ cautissima. Eas ergo voces cōtinuo Regi nō ꝓcul tendēti denũciant,

ciant, nouas supplementi caussa copias mitti postulantes, in vna celeritate victoriæ spem esse. Ad decem hominum millia Duce Vvandemiro missa sunt. Ij continuato tota nocte itinere, tantus erat vincendi ardor, priusquàm consequentis diei pugna conserta esset, in suorum castra perueniunt. Tantæ multitudinis conspectu Paulus exanimatus, atque ex hesternæ pugnæ comparatione intelligens, quantum periculi superesset si instaurata oppugnatione fessis integri succederent: metu tamen dissimulato suos pro concione hortatur, ne dimittant animos, neu hostium multitudine frangantur, virtutem non numerum victoriam parere. Regem cum copijs omnibus adesse, quas si vicissent, nihil superesse amplius: sibi ingentes copias propediem venturas auxilio: tantisper modò mœnium munitione spem sustentarent, fortique animo hostilem impetum propulsarent: certò existimantes non cum Gotthorum inuicto sanguine rem esse; sed ex plebis colluuione, nulla militari disciplina, nullo vigore animorum hostium exercitum constare. Itaque magnis vtrinque animis certamen instauratur. pugnatur acriter ad multam diem. obsessis defatigatis, regij muro succedunt. pars ignem inijcit portis; pars vectibus muri lapides conuellunt. Aditu patefacto, ferro in vrbem penetratur. Ciues & Franci Hispanorum, qui cum Paulo erant, proditione vrbem captam existimantes, quo nimirum gratiæ aditus ad victorem Regem esset, in rabiem acti præsidiarios milites magno numero peremerunt. in his è Pauli domesticis vnum in ipsius oculis latere adhærentem, ferro trucidarunt. Ergo à fronte regij, à tergo ciues vrgebant; cæde promiscua captæ ciuitatis, plateæ sternebantur. tetra rerum facies erat. nihil præter cadauera in suo sanguine volutantia obijciebatur oculis morientium gemitus, clamores fœminei, infantium eiulatus locis omnibus exaudiebantur. Paulus ipse tantorum malorum caussa, errore cognito: Errasse, ait, nos confitendum est, at semel, at vna in re? immo omnia quò diligentius sunt excogitata eò facta sunt imprudentius. Simul paludamento deposito ad theatrum loci firmitate confisus cum suorum peculiari manu se recepit, mori certus, aut honesta aliqua conditione deditionem facere. Obseruatum est, eodem die euoluto anno, nempe Kal. Septemb. regni insignia Paulum posuisse, quo procerum suffragio Wambæ fuerant delata. Vrbis parte in potestatem redacta, eo & sequenti die ab impugnatione cessatum, dum Regis aduentum morantur, penes quem confecti belli laudem fore æquum erat. Fortassis etiam erga afflictos atq; profligatos ciues & propinquos victorum animis successerat humanitas, atque innocentem multitudinem Regis clementia impetrata seruare cupiebant. Itaque ex captiuorum numero Argebaudus Narbonensis Præsul communi consilio Regi obuiam mittitur, veniæ deprecator. Is ad quartum ab vrbe lapidem aduenienti Regi occurrens, ex equo quo vehebatur descendens, genibus nixus inter singultus & lachrymas toto ore manantes: Tui ciues, inquit, Rex clementissime, si tamen eo nomine digni sunt qui patriæ caritatem exuerunt, exilioque & diminutione capitis ius ciuium amiserunt, in tua clementia salutis spem ponentes, non veniam scelerum orant: quamuis te Rege hæ preces non inuerecundæ videri possent, sed promeriti supplicij modum aliquem deprecantur. Est omnino difficilius animum in victoria continere, quàm hostes in bello superare, sed alijs. Animi magnitudo nulla re magis perspicitur, quàm miserorum ærumnis subleuandis. illa laus

communis cum milite est, hæc magnorum Regum præcipua. Procul absentes contemplari oculis nequis: sed finge animo lachrymis & squalore fœdatos pedibus tuis aduolutos, caussam suam tibi commendare, homines vel mentis inscitia, vel communi temporum calamitate, vel insuperabili vi fatorum in hæc flagitia prolapsos. Quo grauiora delicta sunt, eo maior tibi clementissime Rex gloria erit miseros conseruasse: furoreque suo extinctos, quasi ad vitam reuocasse. Venissent ad te inermes, laqueis colla implicati, vt vel ea specie ad misericordiam flecterent, vel morte obita quod se promeruisse fatentur, vitæ finem simul atque ærumnis pariter facerent: sed veriti sunt si ad extremam veniæ petendæ spem conditionemque descenderent, ne cui videretur animus tuus immitior eis videri, quàm qui posset nisi extremis remedijs mitigari. Pauci relicti sumus, tuique omnes. noli tua manu perire, quibus belli crudelitas pepercit hactenus. Atque illud caue, ne dum vindictæ indulges deletis ciuibus nobilissimam Galliæ ciuitatem, atque Gotthorum imperij propugnaculum excindas. Erat Vvamba bellicis artibus cuiuis veterum Regum æqualis, sed imperatoriam laudem benignitate, clementia, & mansuetudine superabat. Itaque perpauca locutus, hanc summam orationis habuit: Tuis, inquit, precibus flexus, vitam sontibus dono. ne tamen absolutio improbitatis, lex impunitatis esse credatur: supplicium quod ad retinendam imperij dignitatem necessarium fore arbitror, penes coniurationis capita stabit. Episcopo verò integram veniam pergente flagitare, Rex aliquanto iratior redditus: An non satis, ait, esse videtur, vitam facinorosis concessam? an vultis vt supplicia ad delictorum mensuram expendamus? Tibi Argebaude Præsul bono sit à nobis quod exploratum habemus, inuitum defecisse, ne venia dimidiata concedatur: reliqui quidquid de ignominiosa morte fuerit detractum, id totum in lucro ponant, nostræque acceptum ferant benignitati.

Coniuratorum supplicium.

CAP. XIII.

REGEM in vrbem aduenientem instructæ copiæ roburque exercitus triumphi specie sequebantur. belli reliquiæ confectæ erant vniuersa ciuitate contradita: cuius ille superiorem partem, quæ Franciæ obiecta erat, militari præsidio muniendam curauit aduersus Germanorum & Francorum impetum, quos obsessis auxilio superuenire, iamque affore erat nunciatum. Paulus vitæ dulcedine illectus, nulla honesti cura continuò deditionem facit. cum eo Gumildus Episcopus, Vvittimirus, alijque proceres coniurationis capita amplius viginti in potestatem venerunt. Vincula omnibus sunt iniecta. Duo Duces equis insidentes medium Paulum toto inspectante exercitu peditem cæsarie vtrinque apprehensa ad Regem deducunt. Ad cuius ille conspectum cingulum ponit: qua cæremonia veteri maiorum instituto omni militari honore spoliabatur. captiuis ad Regis pedes prostratis, cùm pro diuino munere gratias numini egisset, coramque coniuratorum amentiam increpasset, ita vitam supplicib. donauit: vt custodiri sontes ab exercitu mandaret, supplicij modũ maturiori consilio volens decernere. Franci atque nonnulli Saxones, qui aut obsidum loco erant, aut arma rebellionis initio cum proditoribus sociarant, conseruati donatique liberaliter, impunè in patrias sedes dimissi. Ita magnarum initia rerum, quæ occupatione regni & Galliæ defectione sollicitũ Vvambam

bam habebant, celerem & opinione faciliorem exitum habuere. Flagitiosis puniendis Dei numen apparuisse videbatur, qui templorum thesauros expilarant, quos inde mouere religio erat. Eos Wamba eius religionis exoluendæ caussa quæstione habita pristinis locis reponi mandauit: vrbis belli iniuria quassatæ mœnia instaurata: cadauera ne tetro odore vrbem inficerent sepulturæ mandata. His rebus perficiendis triduum datum. mox Rege in sublimi loco sedente in rebelles sententia pronunciatur. Eorum colla Rex ipse pedibus primùm calcauit: deinde ex Paulo quæsitum, num aliqua iniuria læsus, impium in Regem & patriam facinus consciuisset? negauit ille. contrà magnis & multis honoribus abs Rege cohonestatum, temerè in ea mala præcipitasse. Mox ex scripto concepta sacramenti forma, qua in Vvambæ verba iurarat, coram pronunciata: iurisiurandi præterea formula recitata, quod Paulus cum regni nomen inuasit, à popularibus exegit. Demum supplicijs rebellium conatus plectendi essent, ex conciliorum legibus cognitum est: & secundum eas mortis ignominiosæ sententia in Paulum & socios pronunciata. bona fisco addicta: additumque, vt si fortè Regis benignitate vita esset condonata, luminibus certè priuarentur. Rex clementiæ laude cupiens reliquos populares sibi conciliare, ponere cæsariem, qua olim nobilitatis insigne continebatur, & decaluari satis habuit. Chilpericum Regem Francum eo nomine secundum nunciatum erat propediem cum copijs affore. eius aduentum in castris cùm quatuor dies frustra expectasset, satis se ad victoriæ fructum, & ad nominis existimationem tuendam tantis rebus confectis profecisse iudicans, & ne vltro lacessendo Francos, fœdus quod inter vtranque gentem diu steterat, violasse prior videretur, Galliæ rebus compositis in Hispaniam redire parat. Cùm interea nunciatur Lupum Ducem quendam cum Francorum manu Beterris agros omni iniuria vastare. Verùm Rege cum copijs aduentante, hostes viribus impares montium iuga captare constituunt. fugæ similis profectio visa est, relictis impedimentis in planicie, & ex strage rerum in itinere relictarum. Regij sine vulnere hostium spolijs ditati, & Gallica præda graues, Narbonem ex composito redierunt: vnde exercitus pars per Galliæ præsidia distributa. Iudæi nouo edicto Gotthicæ ditionis finibus prohibiti. reliquus exercitus Canabæ, quod oppidum in agro Narbonensi erat, pro concione laudatus, missioneque donatus est. Rex ipse conuerso in Hispaniam itinere, Toletum vrbem Regiam sexto mense ex quo inde discesserat, tantis victorijs clarus, atque triumphi simillima pompa inuectus est. Rebelles barba & capite rasis, nudis pedibus, atque pannosi in camelis præibant. Paulo ludibrij caussa corona ex nigro corio capiti imposita. regij milites sequebantur in splendidis vestibus, atque omni lætitiæ significatione. agmen præeunte curia Rex ipse claudebat, ipsa canicie & tantis rebus gestis regni maiestatem augens. Vniuersa ciuitas, quæ se portis obuiam effuderat, ad eius spectaculi insolentiam attonita, senem Regem faustis acclamationibus prosequebatur. peracta pompa sontes perpetuo carceri mancipati. Is finis tantarum rerum fuit.

Reliquæ Vvambæ actiones.

CAP. XIIII.

VVAMBÆ virtute ac perpetuo labore, Hispania domi quidem pacis diuturnæ bonis florebat, foris autem pristinam dignitatem recuperabat.

Itaque Rex animo ad pacis consilia conuerso, Regiam vrbem spatijs amplificatam perpetuo muro muniuit, qui per Diui Isidori suburbium ad vtrunque pontem pertinet. Toletum enim tribus amplius ex partibus flumine alluitur, quod circum vrbem altissimis coercitum ripis per saxa & rupes præceps fertur. quarta pars ex planitie aditum habet difficilem: & angustiori prius muro cincta erat, cuius vestigia ad venale forum & ad ferream portam extant. nunc Vvambæ diligentia suburbijs intra vrbem inclusis, quò difficilior expugnatio esset, inferior murus est additus. Ad opus perficiendum lapides vndecunque conuecti, ac ex Romanæ structuræ ædificio marmora, in quibus rotæ aut rosæ similitudine sculptæ imagines sunt pluribus in locis Vulgus Vvambæ Regis insignia esse persuasum habet: ipsi lapides resistunt huic opinioni nullo ordine positi, sed temerè vt conuehebantur. Gemina carmina, vt magni auctores testantur in nonnullis turribus incidi curauit, rei gestæ monimentum: quæ tametsi rudia sunt nimirum eius ætatis, subijci placuit.

Erexit fautore Deo Rex inclytus vrbem
Vvamba, suæ celebrem protendens gentis honorem.

In summis præterea turribus Sanctorum statuas ex candido marmore locauit, eorum quos præcipuos tutelares patronosque ciuitas adoptarat, his additis versibus.

Vos Domini Sancti, quorum hic præsentia fulget,
Hanc vrbem & plebem solito seruate fauore.

Vtrosque versus templorum longinquitate iniuriaq; obliteratos euersas statuas, Philippi II Hispaniæ Regis nostra ætate cura restituit. Vrbe munita, intermissa consuetudo ecclesiasticos conuentus celebrandi reuocata est, Vvambæ Regis cura. Itaq; regni anno quarto, salutis sexcentesimo septuagesimo quinto, ad se- 675
ptimum Idus Nouembris, in D. Mariæ æde conuentus est habitus. Pauci Episcopi, nimirū septendecim, ac ferme ex Carthaginensi prouincia conuenerunt. septem præterea Abbates, in quibus Auila numeratur monasterij Agaliensis Sancti Iuliani nomine Abbas, nisi locus est vitiatus. postremum inter Patres locum Gundila occupauit Archidiacon' Sanctę Mariæ de sede: vnde intelligitur templū in quo concilium est habitum, primum & maximum eius vrbis fuisse: eodem autem loco situm quo cernitur nostra ætate retento nomine structura mutata, lapis indicio est, quem de cœlo lapsa Virgo mater vestigijs pressit, Illefonso Præsule, vt est superius demonstratum. In eo conuentu secundum Deo & Regi gratias actas ob instauratum morem veterem concilia celebrandi, qui decem & octo annorum spatio intermissus erat, sedecim canones sunt editi: sancitumque quotannis concilia prouincialia Episcoporum in ecclesia Metropolitana agitari. Eodem anno Bracarę in Lusitania tertium concilium, inter ea quæ in illa vrbe celebrata sunt, est habitum. Sancitum ne Episcopi, vt erat moribus receptum, Martyrum reliquias è collo appensas in sellis ipsi sublimes succolantibus Diaconis, sed Diaconi in thensis gestarent. Sacerdos sacris operaturus nisi orario vtrunque humerum tegeret, pectus crucis figura, anathematis ignominia notatur. Interfuit eo conuentu Isidorus Asturicensis Episcopus, Valerij eius æqualis qui Sancti Petri Montani Abbas fuit, humanarum rerum contemptu & eruditionis opinione, ea ætate cum primis clarus: vt eius ingenij monimenta testantur, præsertim is liber, cui titulum fecit, De vana seculi sapientia. Alios præterea Episcoporum conuentus Vvamba Rege esse habitos,

&si

& si publica conciliorum acta sileant, res ipsa loquitur, recensque instaurata lex de concilijs habendis. ac Toletum ex vniuersa ditione Præsules conuenisse certò credimus: quando magni auctores tradunt, Vvamba Rege, atq; in concilio Toletano singulis diœcesibus Episcoporum, fines descriptos. neque putamus in caussa communi, & quæ ad omnes pertinebat, paucorum iudicio, atque sententijs fuisse disceptatum, sed vniuerso gentis concilio stetisse. in quo præterea additum, vt sacerdotes ad normam in D. Idori regula præscriptam, vitam vniuersi conformarent. Nouæ diœceses Episcoporum constitutæ. Exiguum oppidum quod Pimenij confessoris sepulchro celebre erat, alijque pagi & vici. ad hæc Petri & Pauli Prætoriensis ædes, quæ in Toleti suburbijs erat, ac ferme vbi nunc nosocomium S. Crucis nomine, Episcopatus iure donata: vtrunque Regis obsequio magis datum, quàm ad antiquam legum ecclesiasticarum rationem expensum: quibus vetitum esse constat, tum in vna vrbe duos Episcopos constitui, tum in exiguis oppidis nouos Episcopos creari. quod Regis pio sanè, sed imprudenti studio violatum, proximi concilij Toletani, quod duodecimum est, decreto antiquatum est, Rege etiam leuitatis accusato. vt rebus mutatis plerunque quò fortuna eò fauor hominum inclinat, destituit alios. Nonnullæ leges ab Vvamba latæ sunt, quibus reipublicæ statum multis labefactatum partibus temperauit. disciplinam militarem reuocare curauit, omnes cùm delectus haberentur, ad signa conuenire sanciens, præter senes, pueros, & imbecilla valetudine impeditos: seruitia armare minimùm quenque decimam suorum partem, quibus armorum genus à cæteris discretum designabatur. Ipsi Episcopi virique sacrati in repentino hostium incursu collecta suorum manu obuiam prodire iussi ad centesimum lapidem. Hac Vvambæ diligentia, victoria naualis de ingenti Sarracenorum classe Gotthorum virtute parta est. Etenim vniuersa ferme Africa, quam latè nostri maris littora à Nili ostijs vsque ad Herculis columnas patent, Saraceni armis domita, obiecta Hispaniæ littora flamma ferroque vastabant ingenti classe, in qua ducentæ & septuaginta naues erant. quam vniuersam Gothi noua classe comparata, partim ceperunt, partim incenderũt. expedito namque consilio Rex, atque in omnes reipublicæ partes priuil. hostium conatus continuò comprimendos iudicauit, ne latius serperet malum. Sunt qui ab Eruigio Comite suspicantur eam classem in Hispaniam euocatam odio Vvambæ & ambitione regnandi. Erat enim Ardebasti filius, Reccesuinthi propinquus, atque magna inter proceres auctoritate: quam ipse ingenij dexteritate, & accommodatis ad tempus officijs vehementer augebat. Animus mortalium inexplebilis est præsentis fortunæ muneribus, semperq; ad vlteriora contendit. Ergo cùm neque Vvamba superstite fore se voti compotem speraret, neque defuncto si procerum liberis suffragijs res ageretur, propter Theodefredum Reccesuinthi fratrem, quem superioribus comitijs ob imbecillam ætatem prętermissum fuisse monstratum est: sibi spem nullam regni nisi in scelere ratus primùm Saracenorum classem in Hispaniam immisisse creditur. Ea via quia fraude non processit, alia tentauit, incautum fallax opprimere clam aquam, vbi spartum erat maceratum, præbendam illi curauit. Eo veneni genere venis concepto, repentè Rex morbo grauissimo implicatus, sacris Christianis atque pœnitentia Quirici Toletani Præsulis opera expiatus, sub primam noctis horam cùm iam videbatur animam a-

agere, posita coma, atque in sacerdotis morem detonsus, monachi ritu cucullum induit. Eo videlicet ritu diuinum numen amplius propitiari credebatur. Eruigij eæ quoque artes fuerunt (sic creditum est) quò nimirum regnandi spe, si maximè superuiueret penitus caderet, vt in cōcilio Toletano sexto cautum erat. Additum præterea, vt intermorientibus vocibus, menteque vi noxij veneni alienata, Eruigium ipsum successorem d ceret: idque extemporaria syngrapha atque diplomate regio confirmatum. Accidit id pridie Idus Octobris, die Dominico, Luna quintadecima. vnde intelligitur Wambam anno salutis sex-
680 centesimo octogesimo regno fuisse spoliatum. Nam sequenti luce morbo tantisper remittente ad se rediens, ex potenti quamuis paulò ante Rege monachum repentè factum se considerans mutare noluit: siue animi magnitudine rursus spernentis, quæ alij per ignes ferrumque petunt: siue desperatione regnum recuperandi. cum Eruigius rerum potiretur, intra eundem diem corona suscepta. tametsi inunctionis cæremonia in proximum diem Dominicũ reiecta est. Itaque Wamba in Pampligæ monasterium, quod nonnulli suspicantur in Mugnonij valle fuisse situm, se contulit: vbi septem annos & menses tres (alij diutius tradunt) purissimo religionis studio vitæ reliquum propagauit. Regnauit annis octo, mense vno, diebus quatuordecim. Ex eo monasterio Alfonsi Regis iussu, cui cognomen Sapienti fuit, defuncti corpus Toletum deductum est, Ioannis Martini ex monacho Franciscano Episcopi Gaditani diligentia: atque in D. Leocadiæ, quæ ad arcem sita est, ad aram maximam tumulatum. Quiricus Toletanus Præsul, siue ætatis grauitate pressus, per idem tempus defunctus est: siue tædio animi confectus vltro abdicauit. nam Iulianum Quirici successorem constat Vvambæ permissu Flauium Eruigium Regem, vt erat in more positum, inunxisse.

Nomina Episcopatuum Vvamba Rege.

CAP. XV.

VETERES vrbium sedes, extinctaque varijs casibus oppida, & post excidium renata alijs sæpe nominibus, ex Vvambæ Regis diœcesum diuisione cognoscere non erit incommodum: & quibus Metropolitanis singuli Episcopatus contributi essent, explicare vniuersim operæpretium fore arbitror. nam de singulorum finibus, quibus descripti erant, laborare non attinet, temporum longinquitate rebus omnibus ab antiquo mutatis. Toletano Præsuli Oretanus Episcopus subiectus erat. extat Oreti vestigium, octo passuum millibus ab Almagro municipio, Virginis Matris sacellum cognomento Oretanæ, atque ex eo loco Almagrum translati lapides Oreti nomine inciso. Biatia, quæ hodie Baeza. Mentesa, quæ nostra ætate Montizon nuncupatur versus Casorlam sita, & à Duce olim Mauro excisa, auctore Roderico, quo tempore à Mauris euersa est Hispania. Acci, hoc est, Guadixium. Basti, Baza. Vrci, quibusdam hæc Almeria, alijs Murcia fuisse creditur. Bagasta: huius vrbis nullum vestigium extat, tantùm versus Orihuelam sita fuisse putatur, tum ex locorum ordine, tum ex portæ Magastri nomine, quæ in ea vrbe est, indicio. Illici, Helche. Setabis, Xatiua. tum nomen retinens Denia, quæ antiquioribus Dianium fuit. & Deniæ vicina Valentia. Sequitur Valeria, quæ hodie vulgò Valera cremata dicitur. Segourica, huius vrbis vestigia ab Vrcesia octo passuum millibus

bus in oppido, quod Græci caput vocatur, extare eruditiores habent persuasum: nam qui Segorbium putarunt, nominum eos similitudo misit in errorem, Arcabica, hæc olim Segobricam inter & Complutum sita fuit, fortassis quæ Ptolemæo Percabica est. Præterea quarum appellationes notæ sunt Complutum, Segontia, Vxama, Segobia, Palentia. Itaque Toletum sacræ ditionis fines vltra Carthaginensem prouinciam, cui propriè præfecta erat, Gotthorum etiam ætate extendebat: nam hæ omnes vrbes atque earum Episcopi à Toletano Præsule sacra iura petebant. Ab Hispalensi autem Metropolitano, Italica, quæ hodie Hispalis vetus est, ab Hispali sex passuum millibus dissita. Assidonia, quæ quibusdam Medina Sidonia est, ex similitudine appellationis argumento probabili: alijs Cæsarianum, indicio templi, quod in ea vrbe est Beati Virginis Siduegnæ nomine. & Rasis Maurus Xeritium Siduegnæ eam ciuitatem vocauit. Elepla siue Niebla sit, siue Lepe. Malaca, Illiberris, quæ olim vrbs supra Granatam octo passuum millib. posita fuit, in monte quod ab ea vrbe Eluiræ hodie nomen habet. Astigi, hæc est Ezigia. Corduba, atque quæ hodie prope Vaenam Cabra vulgò est antiquis Egabrũ. tum Tucci, hoc est. Martus. Atque his finibus Hispalensis Præsulis ditio descripta erat. Emeritæ Metropolitanus subiectis vrbibus & earum Episcopis iura dabat: Paci Iuliæ, (hodie Begia est in Lusitania,) Olisiponi, quæ Gotthis Olisibona fuit, vrbs nostra ætate diuitijs & amplitudine nulli Europæ secunda. Eboræ (Gotthis Elboræ,) Tudensis Talaueram esse dixit in Carpetanis. Oxonobæ, quæ eruditis Estombar hodie esse creditur, prope Silues constituta. Igeditaniæ, oppidum in Lusitania extat Idaniæ veteris nomine. Conimbricæ, cuius vestigia octo millibus passuum à noua Conimbrica monstrantur, veteris Conimbricæ nomine. & quæ nomina ferme retinent Viseum & Lamecum. præterea Caliabræ, quam vrbem Tudensis & Marinæus Montangium esse suspicantur, coniectura haud satis probabili. Salmanticæ (Gotthis Salamantica,) Numantiæ, hoc est Garay. Abulæ, Cauriæ. atque hactenus de Emeritensi prouincia. Bracaræ hæ vrbes contributæ erant, Dumium, quod hodie monasterium extat prope Bracaram. Portucale, quà se Durius euoluit in mare, vnde Portugaliæ nomen ipsi vrbi primùm, deinde toti prouinciæ ab oppido Cale factum, quod hodie oppidum Caia dicitur. Tude, Auria, & cui hodie Padrono nomen est Iria Flauia, in eodem numero sunt. præterea Lucus Augusti, Brittanica, siue Bretonia, quæ Lucum præter & Asturicam sita erat: hodie à Mindoniensi vrbe octo millibus passuum oppidum extat nomine Bretagna. ad hæc Asturica, & Legio, quæ vrbes vulgò notæ sunt, & antiquis affinia nomina retinent. Tarraconensis Metropolitani auctoritatem subiectæ vrbes sequebantur. Barcino (Gotthis Barcinona,) Egara, quæ vrbs præter Barcinonem & Gerundam olim sita fuit. atque his locis finitima Gerunda. tum Emporia, & Ausona, quæ hodie in Catalaunis Vique dicitur cognomento Osona. Vrgelia, Ilerda, quæ duæ vrbes notæ sunt. & cuius sedes prorsus ignoratur Hictosa. Superioribus adiungebantur Dertusa, Cæsaraugusta, Osca, Pompelo (Gotthis Pampilona,) Calagurris (Gotthis Calaforra,) Turiaso, (Gotthis Tirasona,) Auca, cuius vrbis vestigia supra Burgos monstrantur, vnde & Aucæ montes dicti. atque hactenus Tarraconensis Metropolitani ditionis fines prolati. Narbo veteribus (Gotthis Narbona,) subiectis Episcopis & vrbibus iura dabat, legesque sacrorum:

uersæ imminere videbantur. Solis deliquium, quo dies obscurissima nocte mutatus est; Reccesuintho Rege, vt Rodericus Præsul est auctor, hæc mala orbi denunciasse creditum est. In Hispania Vascones bello domiti Reccesuinthi Regis ductu atque virtute, qui correptis armis in vicinas prouincias populabundi irruperant. Pace parta Gotthorum leges, quæ temporis iniuria viciatæ erant, per otium castigatæ: ex veteribus multæ detractæ, nouæque magno numero adiunctæ. Earum legum volumen indicio est, in quo Reccesuinthi nomine leges, omnes aliorum omnium Regum sanctiones multitudine superant. Tantis rebus perfectis Regem nobilissimum bello paceque, mors oppressit. Obijt Kal. Septembris mane, sa-
672 lutis anno sexcentesimo septuagesimo secundo. Regnauit, ex quo quidem à patre cõsors imperij factus est, annis viginti tribus, mensibus sex, diebus vndecim. Solus autem annis vno & viginti, mensibus vndecim. Extat à municipio Vallisoleto octo passuum millibus dissitum oppidum Wamba nomine (olim Gertigus vocabatur) in monte Cauro. In illud oppidum Toleto profectus se cõtulerat, cùm lethali morbo oppressus est. nimirum cœli mutatione, atq; natiui aeris salubritate (erat enim familiæ gentilitium) afflictam valetudinem restituere habebat in animo. In eius oppidi tẽplo Reccesuinthi Regis sepulcrum nostra etiam ætate monstratur. vnde alio tempore Toletum deductus, atque in Leocadiæ æde prope arcem tumulatus est ad aram maximam, Alfonsi Regis eo nomine decimi iussu atq; diligentia. sic vulgò persuasum est. Nam quo tempore Philippus. II. Hispaniæ Rex, salutis anno millesimo quingentesimo septuagesimo quinto, coniuncta Reccesuinthi & Wambæ mausolea vetusti operis, se præsente aperiri mandauit, nullæ litteræ sunt repertæ: ossa tantùm bombycinis implicata pannis, inclusaque thecis ligneis. Ex ætatis tamen prærogatiua suspicabantur viri eruditi, magis quàm certo argumento confirmabant, Reccesuinthi Regis ossa dextram templi partem occupasse. Extat præterea prope Donnias, quod municipium supra Vallisoletum ad Pisoricam flumen situm est, Ioannis Baptistæ nomine vetusti operis, atq; adeò Gotthicæ structuræ imaginem repræsentãs, templum lapide iaspide atq; marmore varium. In eo templo inscriptio seruatur sex versib. comprehensa: vnde intelligitur Reccesuinthi impẽsa ab imo totum extructum salutis anno sexcentesimo sexagesimo primo, ad indiciũ gentilitiæ ditionis: quam ijsce locis duos hos Reges obtinuisse viri docti non immerito suspicantur.

Bellum Narbonense Vvamba Rege.

CAP. XII.

IMPERIVM Orientis per hæc tempora Constantinus cognomento Pogonatus obtinebat. Ecclesiam Romanam Pontifex Adeodatus, is cuius extat epistola ad Gratianum Archipræsulem in Hispania (Gordianum Hispaniensis ecclesiæ Episcopum, Gotthicus Æmiliani codex habebat) coniugia soluentis eorum qui ob legum inscitiam proprios filios de sacro lauacro susceperant. In Gotthici imperij ea parte, quæ Galliæ Narbonensis finibus continebatur, noui grauesq; motus excitati. regnandi ambitio omnia naturæ iura peruertere solita magnorum imperiorũ labes rem Gotthicam pulcherrimè stantem, cùm externi hostes deessent, intestinis dissidijs afflixit. Etenim Reccesuinthi Regis funere procurato, sine prole defuncti, & quoniam eius fratres tantis rebus impares erant ob imbecillam ætatem,

ætatem, Vvambam præcipuum dignitatis gratiæque locum in aula obtinentem, præterea bello strenuum, consilioq; bonum, continuo collatis suffragiis Regem renunciarunt, tametsi rerum gerẽdarum magnitudinem atque præcipitem ætatem excusabat, omnibusque precibus, quibus lacrymæ addebantur, grauissimum imperandi onus deprecabatur. Nimirum vir prudens animo prouidebat multitudinis voluntates vt vehementes, sic mobiles esse, plerunque etiam inter se contrarias. Neque prius destitit deprecari, quam ex Gotthis proceribus Dux quidam gladio districto, ni morem gereret mortem minitari cœpit. An vnus (inquiens) totius gentis voluntati repugnes, tuæque trãquillitati communem omnium salutem posthabeas? Nimirum magno æstimas paucos annos quot in hanc ætatem cadunt. Ego vero nisi continuo pareas vitam ipsam, cuius conseruandæ studio impositum onus excutere cupis, hoc ipso gladio eripiam: & graui documento sanciam, neminẽ præposteræ modestiæ specie suam ipsius tranquillitatem publicis commodis debere potiorem arbitrari. Ijs minis fractus, ita procerum & totius populi voluntati cessit, vt sacrę vnctionis cæremonia inaugurari prius quã Toletum ventum esset, omnino detrectarit. vrbi Regiæ is honos deberi videbatur: & mora temporis cupiebat aut studia suorum mutari, aut totius prouinciæ, ne dissidij occasio esset, voluntates conciliare. Itaque ad tertiumdecimum Kal. Octobr. cum Toletũ ventum esset, Quirico Præsule Toletano, qui Illefonso successerat, sacræ cæremoniæ Antistite Rex inunctus est in Petri & Pauli tẽplo, quod prætorio vicinum erat, conceptis prius verbis commoda publica legesq; iuratus. Ex Regis capite columnæ specie vapor excitari, apisq; sublime volare visa est. id pro miraculo habitum. Ludibria sæpe oculorum à populo pro veris prædicantur dices: recte, ni id etiam Iulianus Episcopus Toletanus confirmaret, in proprio cõmentario de bello Narbonensi Vvamba Rege. Proceres sacramento adacti in noui Regis verba iurare. in his Paulus defuncti Regis propinquus vt nonnulli arbitrãtur: Græcum natione, quod alij existimant, ex nomine ducta coniectura & fidei inconstantia declarant. Erat Vvamba natus in Lusitaniæ parte illa, quæ Igeditania veteribus fuit, vbi oppidum extat Idaniæ veteris nomine, prædiumq; prope, vbi fons quadrato lapide inclusus emanat Vvambę nomine. Locorum incolæ ducta ex antiquo opinione id prælium in Vvambæ possessionibus fuisse habent persuasum. Sub initia regni Vasconum motus extiterunt, quibus imperij nondum satis firmati rationes despectui erãt, & nouarum rerum studio tumultuandi occasiones sæpe captare videbantur. hoc bello Regem implicatum in Cantabriæ finibus quo delectu suorum habito validas copias duxerat, ne videlicet prima negligendo serperet malum: noui belli maiori mole coorti in Gallia Gotthica cura solicitauit. multi quorum ex sententia res non erant & partium infecti studio Vvambam Regem nolebant, deficiendi consilia animis agitabant. Rebellãdi initium Hilpericus Nemausi Comes fecit, locorum longinquitate confisus, magnis opibus & clientelis potens. Magalonæ vrbis finitimæ Præsul Gumildus, præterea Remigius Abbas in partes attracti. Aregius Nemausi Episcopus, quod nullis artibus adduci potuisset vt fidem falleret, loco motus, atque in interiorem Galliam ablegatus est, Remigio in eius locũ substituto. Aguntur omnia raptim, atq; turbate, neque quid legibus liceret pensi habent: vsque dum ex Gallia Iudæi pridem ex Gotthorum finibus pulsi, auxiliares sint vocati. Paulus à Rege aduersus coniuratorum conatus continuo præmissus, magno vir ingenio, magnoque rei mili-

tatis vſu. copiarum tantum adiunctum, quantum ſatis eſſe videbatur ad rebelliũ vires frangendas debilitandasque. Ille tẽpus veniſſe ratus perfidiæ depromendæ, quam eatenus incluſam animo tenuerat, lento itinere progrediens occaſionẽ hoſti dedit ſeſe viribus confirmandi, defectionis ipſe conſilia cum Gotthorum proceribus communicans, atque mora temporis expectans rei bene gerẽdæ opportunitatem. Ranoſindum Tarraconenſem Ducem & Hildigiſum Gardingum (nomen id Magiſtratus erat atque poteſtatis) factioni conciliauit. horũ ope atq; conſilio Barcino, Gerunda, atq; Auſa in ipſo Hiſpaniæ aditu in poteſtatem redactæ. Iis aucti viribus de Gallia cogitant, vbi iunctis cum Hilderico copiis, regiæ potentiæ ſperabant ſeſe haudquaquam fore impares. Argebaudus Narbonẽſis Metropolitanus initio quidem conatus ſuæ vrbis portas rebellibus claudere, eorum celeritate præoccupatus, à Rege tandem deficere viſus eſt, magis cum non ſatis animi eſſet ad reſiſtendũ, quam quod proditorum cauſſam probaret. In ea vrbe Paulus concione tum ciuiũ, tum militum aduocata, Archiepiſcopi primũ temeritatẽ accuſauit, qui ciues de republica optime meritos, neque quidquam mali cogitãtes, vrbis aditu prohibere tentaſſet: cauſſas deinde explicuit cur iure Chriſtiano putaret fas æquumque eſſe Vvambę imperium detrectare, neq; legibus neq, auſpicato, ſed paucorum temeritate conſtitutum, quæ vbi vigere cœpit, ibi non publicum cõſilium viget, ſed vis & libido dominatur. Denique poſtulauit nouum Regem legibus creari, cuius imperium cuncti reſpicerent, cuius conſilio & virtute Vvambæ conatus vireſq; frangerẽt. Fabulam Ranoſindus apud ipſum argumenti auctorem peragens, palã magniſq; vocibus vt cuncti audirent, negat ſe quenquam regio nomine digniorem ipſo Paulo arbitrari. Idem turbæ ex compoſito confuſi plerique factioſi clamare, reliqui quorum melior ſententia erat, in tanta rerum colluuione ſilere. Sic Paulus Gotthorum Rex pronunciatus eſt. Corona capiti impoſita, quam Reccaredus Rex Felici martyri Gerundenſi dono dederat: factionis videlicet ſtudio non modo publicas & priuatas fortunas expilabant, ſed ne à ſacris quidem templorum ærariis ſacrilegas manus temperabant. Hildericus primus defectionis auctor facile in partes attractus, & Galliæ Gothicę vrbes omnes ſub iugum miſſæ. præterea Hiſpaniæ Tarraconenſis non exigua pars Ranoſindi auctoritatem ſequebatur. Eo rerum ſucceſſu Paulus animo ferocior Regem Vvambam contumelioſis litteris prouocare non dubitauit, ſiue linguæ intemperantia elatus, ſiue noui regni auctoritatem ſanciendi cupidus, ad multitudinem inani verborum ſonitu in fraudem allici ſolitam. Ex his conuiciis, atque partium ſtudiis natam arbitror opinionem vulgi, quæ Vvambam affirmat ruſticanum hominem fuiſſe ex aratro atque ligone ad ſceptra vocatum: cum eſſet ex præcipua Gotthorum nobilitate, & præcipuum gratiæ & auctoritatis locum apud ſuperiores occuparet. Vvamba Rex Pauli perfidia cognita, aduocato procerum concilio, ſententias rogauit: num commodius fore putarent continuo in Paulum mouere, vt perditorum hominum furorem, priuſquam adoleſceret, in ipſis incunabulis extinguerent: an retro conuerſo itinere præſtare Toleti ſe nouis auxiliis & maioribus copiis confirmare. Variæ dictæ ſententiæ. Pars, quibus plus inerat audaciæ, omnem moram exitialem diſputare, qua proditorum vires creſcerent, confirmarentur animi: militum ardorem pugnam expetentium reſtingui magna ex parte neceſſe eſſe. Quid enim receptus habeat præterquam cautionis ſpecie turpiſſimæ fugæ ſignificationem? famæ quanta in

bellis

bellis momēta sint, quis ignoret? opinione potius hominū, quam virtute victoriā stare, superiorum temporum varij & mirabiles bellorum euentus testantur. Pars fore consultius disputabat aliquāto temporis spatio noui regni statum confirmari, ne deserta Hispania à tergo maior belli moles instaret. Pauli ꝓditione documentum datum, multorum ad defectionem attrectas esse voluntates. Exercitum præterea nouis delectibus confirmādum videri, cuius imbecillitatem Vascones nondum domiti satis indicarant. Magnis Imperatoribus sæpe exitiale fuisse popularis auræ flatu moueri, atq; opinioni hominū terga dare. Vvamba auditis procerū sententiis, atque vtriusque partis rationibus expensis. Præuenire, inquit, hostiles conatus satius arbitror. & gliscēti malo priusquam confirmetur remedium afferre: ne elapsam occasionem, quæ momento temporis vertitur, dolere necesse sit. Irreuocabilis præteruolat opportunitas. Imperij auctoritatem victoria de hostib. sanciet: quam diuini numinis præsidio optimam protecturi caussam, & vestra virtute mihi certo polliceor. Militarē ardorem, atque indignationem in proditores conceptam accendere potius celeritate, quam mora debilitare æquum est: cum ira mora langueſcat, festinatione accendatur. Cuius vero animum non moueat vrbium amicarum calamitas, agri vastati, fortunæ expilatæ, quæ mala nostra cessatione indies augeri necesse erit? Quis vestrûm, nisi forte generosus ille sanguinis ardor refrixit, & pristina Gotthorum soboles obsoleuit, non grauius morte ipsa ducat, amicos & propinquos hostiū crudelitati permittere, atq; cunctatione iis animos facere, qui scelerum conscientia stimulati conspectū vestrum ferre nō poterū.? Maturemus ergo & Deo duce, cuius potissimum caussa agitur, de scelerato hominum genere vindictam sumamus, priusquam intelligere possint eorum nos vires formidare. Exercitum neq; tam debilem habemus, vt vestrûm quidā disputarunt: & eo gloriosior victoria erit, quo minori apparatu, celeritate maiori fuerit parta. Regis oratione omnium animi cōfirmati sunt: tantusq; belli gerendi ardor excitatus, vt Vascones gens belli gloria ferox, intra septimū diem domiti fuerint. Hæc initia ad futuri belli omen spectare exercitus persuasus, nihil aliud quam hostem expetebat: vnam morā victoriæ fructum tardare. Mota quamprimū castra. per Calagurrim & Oscam in Catalauniæ fines incredibili festinatione est peruentum: inde copię trifariam diuisæ, pars Castrolibyam Ceretanorum caput, tenere iussa est: pars in Ausetanos missa: tertium agmen secundum maris littus, obuios agros & oppida depopulari mandatum. Rex ipse cum valido agmine subsecutus præcedentium vestigia obseruabat. De nonnullis militibus more militari supplicium sumptum, quod miseros homines iniuria vexassent, virginum pudicitiam violassent. quorum præputia amputata cæteris documento fuere, impuræ libidinis frænandæ. Enimuero prudens & pius Rex, nulla re magis diuinum numen propitiari habebat persuasum, quā sceleribus vindicandis: neque irritari vehementius, quam innocentium iniuriis dissimulandis. Inter hæc cum Barcinonem esset peruentum, ea vrbs Catalaunię facile princeps, facile in potestatē redacta est. defectionis auctores Regis iussu ad supplicium seruati. Gerunda cōtinuo capta, vrbem tradente Amatore Episcopo. ad quē paulo ante Paulus litteras dederat, quibus sui eum aduentus spe confirmare conabatur, eum Regem recipere, atq; ei vrbem tradere hortatus, qui prius cum exercitu venisset. Iis lectis litteris Vvamba Rex non irridicule: Paulus, inquit, de nobis nostroq; aduētu vaticinatus est. Iis in locis bidui quiete exercitu recreato, mox Pyrenæi iuga atque angu-

stiæ superatæ sunt nullo prohibẽte. In eo itinere Caucoliberis, Vulturaria, & Castrum Libyæ oppida vi expugnata. præda omnis militi cessit. Clausura oppidum in ipsis Pyrenæi faucibus, vt nomen declarat, per duces vi captum est. In eo Ranosindus, Ildigisus, aliique factiosorũ principes capti. Vvittimirus ex Sordonia, quam præsidio obtinebat, acceptæ calamitatis nuncius ad Paulum aufugit Narbone ad occasionem rei bene gerendæ intentum: si forte moliendo audendoq; Vvambæ impetus retardare posset. Vires impares erant hosti rerum successu validiori. Ita eius vrbis cura Vvitimiro concredita, Nemausum se contulit, quo propediem Gallorum Germanorumq; copias auxilio venturas sperabat. Pyrenæo monte transcenso Rex in planicie castrametatus biduo constitit, dum copiæ omnes diuersis itineribus, vt erat imperatum, in eundem locum confluerẽt. Cum copiarũ parte missi duces quatuor Narbonem: vt nobilissimam vrbem, atque in ipso prouinciæ aditu constitutam, aut vi aut voluntate ad officium reuocarent. Mari præterea instructa classis eius vrbis expugnandæ caussa. Terrestres copiæ se priores in conspectum dederunt, ciuesque ad deditionem inuitarunt sed arroganti Vvittimiri responso & contumelia irritatæ in vrbem impetum faciunt: & ignominiæ dolore his faciente animos, illos si victi essent salutis desperatione acuente, tribus horis acerrime pugnatum est. Postremo regij lapidum nimbo murorum coronam propugnatoribus nudãt, vrbis portas succendũt, admotis scalis muro succedere conantur. Vtrinque in vrbem irrumpitur. Vvittimirus re desperata in templum aufugiens, ad Virginis aram captus, constrictusque vinculis, Regis arbitrio plectendus seruatur. Capti prętereaArgemund⁹ Præsul, & Primiclerius Galtricia, & in furore militari verberibus pulsati. Capta Narbone factio despectui & odio esse cœpit in caussa, quam iudicia hominum & fortuna belli damnabant: & Vvambæ rebus fauebatur, quod mitissimo imperio eius atque legitimo repudiato, necessaria arma cepisset. Eodẽ victoriæ cursu, vi captæ Magalona, Agatha, & Beterris. In his oppidis factiosorum principes quidã in potestatẽ venerunt, atq; in iis Nemausensis Præsul Remigius. Magalonæ Episcopus Gumildus de rerum summa diffidens, longinqua fuga se texit: Nemausumq; se ad Paulum recepit, vrbem ea ætate ciuium frequentia, ædificiorum amplitudine & munitione nulli cedentẽ in Narbonensi Gallia. multa veteris nobilitatis monimenta & tunc extabant, & nunc extant: amplumque theatrum Romanorum opus: quod quoniam muro coniunctum erat, arcis firmissimæ præbebat vsum. Duces quatuor ab Vvamba præmissi tantis rebus gestis feroces, quamuis earum rerum ignari quæ ad vrbium expugnationem vsui esse solent, moræ impatientes quamprimum in eius vrbis conspectũ ventum est, sublato totius exercitus clamore, in quo triginta millia homines erãt, in munitiones impetum faciunt. Pugnatum vtrinq; acriter. indignantur hi toties victã perfidiam resistere: illos desperatio nisi vicissent agebat in rabiem. Pugnãtes nox diremit, neutro victoria inclinante. obsessi, quod victi non essent, regijque loco cessissent, se pro victoribus ferebant. In ipso pugnæ ardore miles quidam insultabũdus regiis denunciauit, valida Germanorum Francorumque copias auxilio aduentare, breuiq; affore: quorum multitudine atq; virtute, tanquam feras indagine cinctas cunctos perituros scilicet haud dubie, minabatur. Parua sæpe momenta in bello magnas inclinationes faciũt, nihilq; prætermittendũ quod cõtemptu exitium afferat. eaq; consilia saluberrima, quæ cautissima. Eas ergo voces cõtinuo Regi nõ ꝓcul tendẽti denũciant,

ciant, nouas supplementi caussa copias mitti postulantes, in vna celeritate victoriæ spem esse. Ad decem hominum millia Duce Vvandemiro missa sunt. Ij continuato tota nocte itinere, tantus erat vincendi ardor, priusquàm consequentis diei pugna conserta esset, in suorum castra perueniunt. Tantæ multitudinis conspectu Paulus exanimatus, atque ex hesternæ pugnæ comparatione intelligens, quantum periculi superesset si instaurata oppugnatione fessis integri succederent: metu tamen dissimulato suos pro concione hortatur, ne dimittant animos, neu hostium multitudine frangantur, virtutem non numerum victoriam parere. Regem cum copijs omnibus adesse, quas si vicissent, nihil superesse amplius: sibi ingentes copias propediem venturas auxilio: tantisper modò mœnium munitione spem sustentarent, fortique animo hostilem impetum propulsarent: certò existimantes non cum Gotthorum inuicto sanguine rem esse; sed ex plebis colluuione, nulla militari disciplina, nullo vigore animorum hostium exercitum constare. Itaque magnis vtrinque animis certamen instauratur. pugnatur acriter ad multam diem. obsessis defatigatis, regij muro succedunt. pars ignem inijcit portis; pars vectibus muri lapides conuellunt. Aditu patefacto, ferro in vrbem penetratur. Ciues & Franci Hispanorum, qui cum Paulo erant, proditione vrbem captam existimantes, quo nimirum gratiæ aditus ad victorem Regem esset, in rabiem acti præsidiarios milites magno numero peremerunt. in his è Pauli domesticis vnum in ipsius oculis latere adhærentem, ferro trucidarunt. Ergo à fronte regij, à tergo ciues vrgebant; cæde promiscua captæ ciuitatis, plateæ sternebantur. tetra rerum facies erat. nihil præter cadauera in suo sanguine volutantia objiciebatur oculis morientium gemitus, clamores fœminei, infantium eiulatus locis omnibus exaudiebantur. Paulus ipse tantorum malorum caussa, errore cognito: Errasse, ait, nos confitendum est, at semel, at vna in re? immo omnia quò diligentius sunt excogitata eò facta sunt imprudentius. Simul paludamento deposito ad theatrum loci firmitate confisus cum suorum peculiari manu se recepit, mori certus, aut honesta aliqua conditione deditionem facere. Obseruatum est, eodem die euoluto anno, nempe Kal. Septemb. regni insignia Paulum posuisse, quo procerum suffragio Wambæ fuerant delata. Vrbis parte in potestatem redacta, eo & sequenti die ab impugnatione cessatum, dum Regis aduentum morantur, penes quem confecti belli laudem fore æquum erat [illegible] tassis etiam erga afflictos atq; pr[illegible]s ciues & propinquos victorum animis successerat humanitas, atque innocentem multitudinem Regis clementia impetrata seruare cupiebant. Itaque ex captiuorum numero Argebaudus Narbonensis Præsul communi consilio Regi obuiam mittitur, veniæ deprecator. Is ad quartum ab vrbe lapidem aduenienti Regi occurrens, ex equo quo vehebatur descendens, genibus nixus inter singultus & lachrymas toto ore manantes: Tui ciues, inquit, Rex clementissime, si tamen eo nomine digni sunt qui patriæ caritatem exuerunt, exilioque & diminutione capitis ius ciuium amiserunt, in tua clementia salutis spem ponentes, non veniam scelerum orant: quamuis te Rege hæ preces non inuerecundæ videri possent, sed promeriti supplicij modum aliquem deprecantur. Est omnino difficilius animum in victoria continere, quàm hostes in bello superare, sed alijs. Animi magnitudo nulla re magis perspicitur, quàm miserorum ærumnis subleuandis. illa laus com-

communis cum milite est, hæc magnorum Regum præcipua. Procul absentes contemplari oculis nequis: sed finge animo lachrymis & squalore fœdatos pedibus tuis aduolutos, caussam suam tibi commendare, homines vel mentis inscitia, vel communi temporum calamitate, vel insuperabili vi fatorum in hæc flagitia prolapsos. Quo grauiora delicta sunt, eo maior tibi clementissime Rex gloria erit miseros conseruasse: furoreque suo extinctos, quasi ad vitam reuocasse. Venissent ad te inermes, laqueis colla implicati, vt vel ea specie ad misericordiam flecterent, vel morte obita quod se promeruisse fatentur, vitæ finem simul atque ærumnis pariter facerent: sed veriti sunt si ad extremam veniæ petendæ spem conditionemque descenderent, ne cui videretur animus tuus immitior eis videri, quàm qui posset nisi extremis remedijs mitigari. Pauci relicti sumus, tuique omnes. noli tua manu perire, quibus belli crudelitas pepercit hactenus. Atque illud caue, ne dum vindictæ indulges deletis ciuibus nobilissimam Galliæ ciuitatem, atque Gotthorum imperij propugnaculum excindas. Erat Vvamba bellicis artibus cuiuis veterum Regum æqualis, sed imperatoriam laudem benignitate, clementia, & mansuetudine superabat. Itaque perpauca locutus, hanc summam orationis habuit: Tuis, inquit, precibus flexus, vitam sontibus dono. ne tamen absolutio improbitatis, lex impunitatis esse credatur: supplicium quod ad retinendam imperij dignitatem necessarium fore arbitror, penes coniurationis capita stabit. Episcopo verò integram veniam pergente flagitare, Rex aliquanto iratior redditus: An non satis, ait, esse videtur, vitam facinorosis concessam? an vultis vt supplicia ad delictorum mensuram expendamus? Tibi Argebaude Præsul bono sit à nobis quod exploratum habemus, inuitum defecisse, ne venia dimidiata concedatur: reliqui quidquid de ignominiosa morte fuerit detractum, id totum in lucro ponant, nostræque acceptum ferant benignitati.

Coniuratorum supplicium.

CAP. XIII.

REGEM in vrbem aduenientem instructæ copiæ roburque exercitus triumphi specie sequebantur. belli reliquiæ confectæ erant vniuersa ciuitate contradita: cuius ille superiorem partem, quæ Franciæ obiecta erat, militari præsidio muniendam curauit aduersus Germanorum & Francorum impetum, quos obsessis auxilio superuenire, iamque affore erat nunciatum. Paulus vitæ dulcedine illectus, nulla honesti cura continuò deditionem facit. cum eo Gumildus Episcopus, Vvittimirus, alijque proceres coniurationis capita amplius viginti in potestatem venerunt. Vincula omnibus sunt iniecta. Duo Duces equis insidentes medium Paulum toto inspectante exercitu peditem cæsarie vtrinque apprehensa ad Regem deducunt. Ad cuius ille conspectum cingulum ponit: qua cæremonia veteri maiorum instituto omni militari honore spoliabatur. captiuis ad Regis pedes prostratis, cùm pro diuino munere gratias numini egisset, coramque coniuratorum amentiam increpasset, ita vitam supplicib. donauit: vt custodiri sontes ab exercitu mandaret, supplicij modũ maturiori consilio volens decernere. Franci atque nonnulli Saxones, qui aut obsidum loco erant, aut arma rebellionis initio cum proditoribus sociarant, conseruati donatique liberaliter, impunè in patrias sedes dimissi. Ita magnarum initia rerum, quæ occupatione regni & Galliæ defectione solicitũ Vvambam

bam habebant, celerem & opinione faciliorem exitum habuere. Flagitiosis puniendis Dei numen apparuisse videbatur, qui templorum thesauros expilarant, quos inde mouere religio erat. Eos Wamba eius religionis exoluendæ caussa quæstione habita pristinis locis reponi mandauit: vrbis belli iniuria quassatæ mœnia instaurata: cadauera ne tetro odore vrbem inficerent sepulturæ mandata. His rebus perficiendis triduum datum. mox Rege in sublimi loco sedente in rebelles sententia pronunciatur. Eorum colla Rex ipse pedibus primùm calcauit: deinde ex Paulo quæsitum, num aliqua iniuria læsus, impium in Regem & patriam facinus consciuisset? negauit ille. contrà magnis & multis honoribus abs Rege cohonestatum, temerè in ea mala præcipitasse. Mox ex scripto concepta sacramenti forma, qua in Vvambæ verba iurarat, coram pronunciata: iurisiurandi præterea formula recitata, quod Paulus cum regni nomen inuasit, à popularibus exegit. Demum supplicijs rebellium conatus plectendi essent, ex conciliorum legibus cognitum est: & secundum eas mortis ignominiosæ sententia in Paulum & socios pronunciata. bona fisco addicta: additumque, vt si fortè Regis benignitate vita esset condonata, luminibus certè priuarentur. Rex clementiæ laude cupiens reliquos populares sibi conciliare, ponere cæsariem, qua olim nobilitatis insigne continebatur, & decaluari satis habuit. Chilpericum Regem Francum eo nomine secundum nunciatum erat propediem cum copijs affore. eius aduentum in castris cùm quatuor dies frustra expectasset, satis se ad victoriæ fructum, & ad nominis existimationem tuendam tantis rebus confectis profecisse iudicans, & ne vltro lacessendo Francos, fœdus quod inter vtranque gentem diu steterat, violasse prior videretur, Galliæ rebus compositis in Hispaniam redire parat. Cùm interea nunciatur Lupum Ducem quendam cum Francorum manu Beterris agros omni iniuria vastare. Verùm Rege cum copijs aduentante, hostes viribus impares montium iuga captare constituunt. fugæ similis profectio visa est, relictis impedimentis in planicie, & ex strage rerum in itinere relictarum. Regij sine vulnere hostium spolijs ditati, & Gallica præda graues, Narbonem ex composito redierunt: vnde exercitus pars per Galliæ præsidia distributa. Iudæi nouo edicto Gotthicæ ditionis finibus prohibiti. reliquus exercitus Canabæ, quod oppidum in agro Narbonensi erat, pro concione laudatus, missioneque donatus est. Rex ipse conuerso in Hispaniam itinere, Toletum vrbem Regiam sexto mense ex quo inde discesserat, tantis victorijs clarus, atque triumphi simillima pompa inuectus est. Rebelles barba & capite rasis, nudis pedibus, atque pannosi in camelis præibant. Paulo ludibrij caussa corona ex nigro corio capiti imposita. regij milites sequebantur in splendidis vestibus, atque omni lętitię significatione. agmen præeunte curia Rex ipse claudebat, ipsa canicie & tantis rebus gestis regni maiestatem augens. Vniuersa ciuitas, quæ se portis obuiam effuderat, ad eius spectaculi insolentiam attonita, senem Regem faustis acclamationibus prosequebatur. peracta pompa sontes perpetuo carceri mancipati. Is finis tantarum rerum fuit.

Reliqua Vvambæ actiones.

CAP. XIIII.

VVAMBÆ virtute ac perpetuo labore, Hispania domi quidem pacis diuturnæ bonis florebat, foris autem pristinam dignitatem recuperabat.

Ita-

Itaque Rex animo ad pacis consilia conuerso, Regiam vrbem spatijs amplificatam perpetuo muro muniuit, qui per Diui Isidori suburbium ad vtrunque pontem pertinet. Toletum enim tribus amplius ex partibus flumine alluitur, quod circum vrbem altissimis coercitum ripis per saxa & rupes præceps fertur. quarta pars ex planitie aditum habet difficilem: & angustiori prius muro cincta erat, cuius vestigia ad venale forum & ad ferream portam extant. nunc Vvambæ diligentia suburbijs intra vrbem inclusis, quò difficilior expugnatio esset, inferior murus est additus. Ad opus perficiendum lapides vndecunque conuecti, ac ex Romanæ structuræ ædificio marmora, in quibus rotæ aut rosæ similitudine sculptæ imagines sunt pluribus in locis Vulgus Vvambæ Regis insignia esse persuasum habet: ipsi lapides resistunt huic opinioni nullo ordine positi, sed temerè vt conuehebantur. Gemina carmina, vt magni auctores testantur in nonnullis turribus incidi curauit, rei gestæ monimentum: quæ tametsi rudia sunt nimirum eius ætatis, subijci placuit.

Erexit fautore Deo Rex inclytus vrbem
Vvamba, suæ celebrem protendens gentis (honorem.

In summis præterea turribus Sanctorum statuas ex candido marmore locauit, eorum quos præcipuos tutelares patronosque ciuitas adoptarat, his additis versibus.

Vos Domini Sancti, quorum hic præsentia (fulget,
Hanc vrbem & plebem solito seruate fa(uore.

Vtrosque versus templorum longinquitate iniuriaq; obliteratos euersas statuas, Philippi II Hispaniæ Regis nostra ætate cura restituit. Vrbe munita, intermissa consuetudo ecclesiasticos conuentus celebrandi reuocata est, Vvambæ Regis cura. Itaq; regni anno quarto, salutis sexcentesimo septuagesimo quinto, ad se- 675
ptimum Idus Nouembris, in D. Mariæ æde conuentus est habitus. Pauci Episcopi, nimirũ septendecim, ac ferme ex Carthaginensi prouincia conuenerunt. septem præterea Abbates, in quibus Auila numeratur monasterij Agaliensis Sancti Iuliani nomine Abbas, nisi locus est vitiatus. postremum inter Patres locum Gundila occupauit Archidiacon⁹ Sanctę Mariæ de sede: vnde intelligitur templũ in quo concilium est habitum, primum & maximum eius vrbis fuisse: eodem autem loco situm quo cernitur nostra ætate retento nomine structura mutata. lapis indicio est, quem de cœlo lapsa Virgo mater vestigijs pressit, Illefonso Præsule, vt est superius demonstratum. In eo conuentu secundum Deo & Regi gratias actas ob instauratum morem veterem concilia celebrandi, qui decem & octo annorum spatio intermissus erat, sedecim canones sunt editi: sancitumque quotannis concilia prouincialia Episcoporum in ecclesia Metropolitana agitari. Eodem anno Bracarę in Lusitania tertium concilium, inter ea quæ in illa vrbe celebrata sunt, est habitum. Sancitum ne Episcopi, vt erat moribus receptum, Martyrum reliquias è collo appensas in sellis ipsi sublimes succollantibus Diaconis, sed Diaconi in thensis gestarent. Sacerdos sacris operaturus nisi orario vtrunque humerum tegeret, pectus crucis figura, anathematis ignominia notatur. Interfuit eo conuentu Isidorus Asturicensis Episcopus, Valerij eius æqualis qui Sancti Petri Montani Abbas fuit, humanarum rerum contemptu & eruditionis opinione, ea ætate cum primis clarus: vt eius ingenij monimenta testantur, præsertim is liber, cui titulum fecit, De vana seculi sapientia. Alios præterea Episcoporum conuentus Vvamba Rege esse habitos,

& si

& si publica conciliorum acta sileant, res ipsa loquitur, recensque instaurata lex de concilijs habendis. ac Toletum ex vniuersa ditione Præsules conuenisse certò credimus: quando magni auctores tradunt, Vvamba Rege, atq; in concilio Toletano singulis diœcesibus Episcoporum, fines descriptos. neque putamus in caussa communi, & quæ ad omnes pertinebat, paucorum iudicio, atque sententijs fuisse disceptatum, sed vniuerso gentis concilio stetisse. in quo præterea additum, vt sacerdotes ad normam in D. Idori regula præscriptam, vitam vniuersi conformarent. Nouæ diœceses Episcoporum constitutæ. Exiguum oppidum quod Pimenij confessoris sepulchro celebre erat, alijque pagi & vici, ad hæc Petri & Pauli Prætoriensis ædes, quæ in Toleti suburbijs erat, ac ferme vbi nunc nosocomium S. Crucis nomine, Episcopatus iure donata: vtrunque Regis obsequio magis datum, quàm ad antiquam legum ecclesiasticarum rationem expensum: quibus vetitum esse constat, tum in vna vrbe duos Episcopos constitui, tum in exiguis oppidis nouos Episcopos creari. quod Regis pio sanè, sed imprudenti studio violatum, proximi concilij Toletani, quod duodecimum est, decreto antiquatum est, Rege etiam leuitatis accusato. vt rebus mutatis plerunque quò fortuna eò fauor hominum inclinat, destituit alios. Nonnullæ leges ab Vvamba latæ sunt, quibus reipublicæ statum multis labefactatum partibus temperauit. disciplinam militarem reuocare curauit, omnes cùm delectus haberentur, ad signa conuenire sanciens, præter senes, pueros, & imbecilla valetudine impeditos: seruitia armare minimùm quenque decimam suorum partem, quibus armorum genus à cæteris discretum designabatur. Ipsi Episcopi virique sacrati in repentino hostium incursu collecta suorum manu obuiam prodire iussi ad centesimum lapidem. Hac Vvambæ diligentia, victoria naualis de ingenti Sarracenorum classe Gotthorum virtute parta est. Etenim vniuersa ferme Africa, quam latè nostri maris littora à Nili ostijs vsque ad Herculis columnas patent, Saraceni armis domita, obiecta Hispaniæ littora flamma ferroque vastabant ingenti classe, in qua ducentæ & septuaginta naues erant. quam vniuersam Gotthi noua classe comparata, partim ceperunt, partim incenderũt. expedito namque consilio Rex, atque in omnes reipublicæ partes priuil. hostium conatus continuò comprimendos iudicauit, ne latius serperet malum. Sunt qui ab Eruigio Comite suspicantur eam classem in Hispaniam euocatam odio Vvambæ & ambitione regnandi. Erat enim Ardebasti filius, Reccesuinthi propinquus, atque magna inter proceres auctoritate: quam ipse ingenij dexteritate, & accommodatis ad tempus officijs vehementer augebat. Animus mortalium inexplebilis est præsentis fortunæ muneribus, semperq; ad vlteriora contendit. Ergo cùm neque Vvamba superstite fore se voti compotem speraret, neque defuncto si procerum liberis suffragijs res ageretur, propter Theodefredum Reccesuinthi fratrem, quem superioribus comitijs ob imbecillam ætatem prætermissum fuisse monstratum est: sibi spem nullam regni nisi in scelere ratus primùm Saracenorum classem in Hispaniam immisisse creditur. Ea via quia fraude non processit, alia tentauit, incautum fallax opprimere clam aquam, vbi spartum erat maceratum, præbendam illi curauit. Eo veneni genere venis concepto, repentè Rex morbo grauissimo implicatus, sacris Christianis atque pœnitentia Quirici Toletani Præsulis opera expiatus, sub primam noctis horam cùm iam videbatur animam agere,

agere, posita coma, atque in sacerdotis morem detonsus, monachi ritu cucullum induit. Eo videlicet ritu diuinum numen amplius propitiari credebatur. Eruigij eæ quoque artes fuerunt (sic creditum est) quò nimirum regnandi spe, si maximè superuiueret penitus caderet, vt in cōcilio Toletano sexto cautum erat. Additum præterea, vt intermorientibus vocibus, menteque vi noxij veneni alienata, Eruigium ipsum successorem diceret: idque extemporaria syngrapha atque diplomate regio confirmatum. Accidit id pridie Idus Octobris, die Dominico, Luna quintadecima. vnde intelligitur Wambam anno salutis sex-
680 centesimo octogesimo regno fuisse spoliatum. Nam sequenti luce morbo tantisper remittente ad se rediens, ex potenti quamuis paulò ante Rege monachum repentè factum se considerans mutare noluit: siue animi magnitudine rursus spernentis, quæ alij per ignes ferrumque petunt: siue desperatione regnum recuperandi. cum Eruigius rerum potiretur, intra eundem diem corona suscepta. tametsi inunctionis cæremonia in proximum diem Dominicū reiecta est. Itaque Wamba in Pampligæ monasterium, quod nonnulli suspicantur in Mugnonij valle fuisse situm, se contulit: vbi septem annos & menses tres (alij diutius tradunt) purissimo religionis studio vitæ reliquum propagauit. Regnauit annis octo, mense vno, diebus quatuordecim. Ex eo monasterio Alfonsi Regis iussu, cui cognomen Sapienti fuit, defuncti corpus Toletum deductum est, Ioannis Martini ex monacho Franciscano Episcopi Gaditani diligentia: atque in D. Leocadiæ, quæ ad arcem sita est, ad aram maximam tumulatum. Quiricus Toletanus Præsul, siue ætatis grauitate pressus, per idem tempus defunctus est: siue tædio animi confectus vltro abdicauit. nam Iulianum Quirici successorem constat Vvambæ permissu Flauium Eruigium Regem, vt erat in more positum, inunxisse.

Nomina Episcopatuum Vvamba Rege.

CAP. XV.

VETERES vrbium sedes, extinctaque varijs casibus oppida, & post excidium renata alijs sæpe nominibus, ex Vvambæ Regis diœcesum diuisione cognoscere non erit incommodum: & quibus Metropolitanis singuli Episcopatus contributi essent, explicare vniuersim operæpretium fore arbitror. nam de singulorum finibus, quibus descripti erant, laborare non attinet, temporum longinquitate rebus omnibus ab antiquo mutatis. Toletano Præsuli Oretanus Episcopus subiectus erat. extat Oreti vestigium, octo passuum millibus ab Almagro municipio, Virginis Matris sacellum cognomento Oretanæ, atque ex eo loco Almagrum translati lapides Oreti nomine inciso. Biatia, quæ hodie Baeza. Mentesa, quæ nostra ætate Montizon nuncupatur versus Casorlam sita, & à Duce olim Mauro excisa, auctore Roderico, quo tempore à Mauris euersa est Hispania. Acci, hoc est, Guadixium. Basti, Baza. Vrci, quibusdam hæc Almeria, alijs Murcia fuisse creditur. Bagasta: huius vrbis nullum vestigium extat, tantùm versus Orihuelam sita fuisse putatur, tum ex locorum ordine, tum ex portæ Magastri nomine, quæ in ea vrbe est, indicio. Illici, Helche. Setabis, Xatiua. tum nomen retinens Denia, quæ antiquioribus Dianium fuit. & Deniæ vicina Valentia. Sequitur Valeria, quæ hodie vulgò Valera cremata dicitur. Segourica, huius vrbis vestigia ab Vrcelia octo passuum millibus

bus in oppido, quod Græci caput vocatur, extare eruditiores habent persuasum: nam qui Segorbium putarunt, nominum eos similitudo misit in errorem, Arcabica, hæc olim Segobricam inter & Complutum sita fuit, fortassis quæ Ptolemæo Percabica est. Præterea quarum appellationes notæ sunt Complutum, Segontia, Vxama, Segobia, Palentia., Itaque Toletum sacræ ditionis fines vltra Carthaginensem prouinciam, cui propriè præfecta erat, Gotthorum etiam ætate extendebat: nam hæ omnes vrbes atque earum Episcopi à Toletano Præsule sacra iura petebant. Ab Hispalensi autem Metropolitano, Italica, quæ hodie Hispalis vetus est, ab Hispali sex passuum millibus dissita. Assidonia, quæ quibusdam Medina Sidonia est, ex similitudine appellationis argumento probabili: alijs Cæsarianum, indicio templi, quod in ea vrbe est Beati Virginis Siduegnæ nomine. & Rasis Maurus Xeritium Siduegnæ eam ciuitatem vocauit. Elepla siue Niebla sit, siue Lepe. Malaca, Illiberris, quæ olim vrbs supra Granatam octo passuum millib. posita fuit, in monte quod ab ea vrbe Eluiræ hodie nomen habet. Astigi, hæc est Ezigia. Corduba, atque quæ hodie prope Vaenam Cabra vulgò est antiquis Egabrũ. tum Tucci, hoc est. Martus. Atque his finibus Hispalensis Præsulis ditio descripta erat. Emeritæ Metropolitanus subiectis vrbibus & earum Episcopis iura dabat: Paci Iuliæ, (hodie Begia est in Lusitania,) Olisiponi, quæ Gotthis Olisibona fuit, vrbs nostra ætate diuitijs & amplitudine nulli Europæ secunda. Eboræ (Gotthis Elboræ,) Tudensis Talaueram esse dixit in Carpetanis. Oxonobæ, quæ eruditis Estombar hodie esse creditur, prope Silues constituta. Igeditaniæ, oppidum in Lusitania extat Idaniæ veteris nomine. Conimbricæ, cuius vestigia octo millibus passuum à noua Conimbrica monstrantur, veteris Conimbricæ nomine. & quæ nomina ferme retinent Viseum & Lamecum. præterea Caliabræ, quam vrbem Tudensis & Marinæus Montangium esse suspicantur, coniectura haud satis probabili. Salmanticæ (Gotthis Salamantica,) Numantiæ, hoc est Garay. Abulæ, Cauriæ. atque hactenus de Emeritensi prouincia. Bracaræ hæ vrbes contributæ erant, Dumium, quod hodie monasterium extat prope Bracaram. Portucale, quà se Durius euoluit in mare, vnde Portugaliæ nomen ipsi vrbi primùm, deinde toti prouinciæ ab oppido Cale factum, quod hodie oppidum Caia dicitur. Tude, Auria, & cui hodie Padrono nomen est Iria Flauia, in eodem numero sunt. præterea Lucus Augusti, Brittanica, siue Bretonia, quæ Lucum præter & Asturicam sita erat: hodie à Mindoniensi vrbe octo millibus passuum oppidum extat nomine Bretagna. ad hæc Asturica, & Legio, quæ vrbes vulgò notæ sunt, & antiquis affinia nomina retinent. Tarraconensis Metropolitani auctoritatem subiectæ vrbes sequebantur. Barcino (Gotthis Barcinona,) Egara, quæ vrbs præter Barcinonem & Gerundam olim sita fuit. atque his locis finitima Gerunda. tum Emporia, & Ausona, quæ hodie in Catalaunis Vique dicitur cognomento Osona. Vrgelia, Ilerda, quæ duæ vrbes notæ sunt. & cuius sedes prorsus ignoratur Hictosa. Superioribus adiungebantur Dertusa, Cæsaraugusta, Osca, Pompelo (Gotthis Pampilona,) Calagurris (Gotthis Calaforra,) Turiaso, (Gotthis Tirasona,) Auca, cuius vrbis vestigia supra Burgos monstrantur, vnde & Aucæ montes dicti. atque hactenus Tarraconensis Metropolitani ditionis fines prolati. Narbo veteribus (Gotthis Narbona,) subiectis Episcopis & vrbibus iura dabat, legesque factorum:

primùm Beterri, hoc est, Besiers, quæ vrbs Plinio quidem Bliteræ est. deinde Agathæ, quæ hodie ciuitas siue Agde est, siue Mompellerium in Gallia Narbonensi. Magalonæ, quod nomen hodie retinet insula Volcarũ prope Mompellerium. Nemauso, Latebæ (hodie Lodebe,) & quæ nomen retinet Carcasoni. præterea Helenæ, quæ hodie in agro Ruscinonensi Euna est. Sunt qui Tudensem, Lucensem, & Legionensem Episcopos affirment, siue Vvambæ beneficio, siue ex antiquo ducta consuetudine, sui iuris fuisse, neque vllius Metropolitani imperium & auctoritatem respexisse, haud satis idoneis in alterutram partem argumentis. Illud in confesso est, plura Episcopatuũ nomina in vetustis conciliorum actis extare, quæ in Vvambæ diuisione desiderantur. forte tasse rebus tempore permutatis, aut quoniam vetera monimenta & schedæ multis in locis vitiata sunt, Epagrensis, Carthaginensis, Castulonensis, Fiblariensis, Eliocrocensis, Eminiensis, Immonticiensis. Lamibrensis, Elotanus, Magnetensis, Laberricensis. Quæ nomina nostra ætate ignota sunt, ac ne vrbium quidem omnium, earum sedes vbi essent, prorsus exploratum est: neque deesset diligentia si in rebus tam dubijs qua se via certa panderet ad inuestigationem veritatis.

Constantini diuisio.

CAP. XVI.

QVOD ante sumus polliciti, neque hactenus præstitum est, Episcopatuum in Hispania factam diuisionem à Constantino Magno, vti Rasis Arabs est auctor, eius sententia nostris verbis subijcimus Latinè, post diuisionem Vvambæ. Constantinus, inquit, multis vrbibus Episcopos dedit eo honore carentibus. Ac Hispaniæ cum esset renunciatum in magna agrorum bonitate, diuite cultu, incolarum frequentia, Christianorum numerosa multitudine, Episcopos non habere: consilio communicato, optimum fore iudicauit sex Episcopos dare; qui metu omni sublato, liberè religionem Christianam & sacra populis promulgarent. Ergo viris idoneis ad se vocatis, ciuitates ad hunc modum distribuit. Primo Narbo designata est, aliæque septem vrbes cum potestate iura sacra populis dandi, moresque castigandi. earum hæc sunt nomina. Beterris, Tolosa, Magalona, Nemausum, Carcaso. in hac vrbe D. Mariæ gloriosæ ædes est, septem argenteis aris inclyta, frequentia populi religiosa, præsertim semel in anno maiori concursu multitudinis, sed & alijs temporibus celeberrima. Barcinone distat decem dierum itinere. Præter has Luteba & Helena, Narbonensi Episcopo sunt datæ. Alteri Episcopo Bracara cessit: Dumio, Portulace, Auria, Oueto, Asturica, Britonia, Iria seu Compostella, Aliubra, Issa, Tude contributis. Proximus Tarraconensis Episcopus creatus est. Barcino, Auca, Morada (fortassis Gerunda) Beria (fortassis Emporiæ,) Oriola, Ilerda, Dertusa, Cæsaraugusta, Osca, Pompelo, Calagurris sunt additæ. Quartus Carthagine Episcopus institutus est. Toletum, Oretum, Setabis, Segobrica, Complutum, Caraca, Valentia, Murcia, Biatia, Castulo, Montogia, Basta, Begena (forte Bigastra, adiunctæ. Quinto Emerita data est vrbs primaria. subiunctæ Pax Iulia, Olisipo, Egitania, Conimbrica, Lamecum, Ebora, Cauria, Lampa (quid si Salmanticam legas, aut Lamam nunc contributam Mirobrigæ Lamasi nomine?) Postremum Hispalis Episcopum habuit. Hispali iura petere iussæ sunt Italica, Seritium Assidoniæ, Niebla (Romanis Elepla, Malaca, Illibertis,

betris, Astigi, Egabrum. Sic Hispania omnis à Constantino Augusto in sex Episcopatus tributa est. Quo maior esset auctoritas, religionique suum caput constaret, imperandique potestas: ipse quidē Constantinopolim concessit, seque vt priores Romæ, eius vrbis Regem dixit: sanciens præterea, vt Romæ domino cæteri Christi cultores obtemperarent: quē ipsi dominum Christianorum eorum qui è sacrato ordine erant, & sanctum vocare soliti erant, ob acceptam à Petro Apostolo potestatem, quam illi Christus crediderat. Hæc sic Maurus ait. Consentit auctor historiæ, quæ Alfonsi Castellæ Regis cognomento Sapientis nomine circunfertur, diuisionem Episcopatuū in Hispania factam à Constātino Magno eodem ordine, quibusdā modo vrbium nominibus commutatis: vnde & ex Vvambæ diuisione atque ex cōiectura deprauatas haud dubiū in Mauro nonnullas voces castigauimus, sententia conseruata. Archiepiscopos vocare non sumus ausi, quos Maurus Episcopos vocat religionis nostræ, & graduum distinctionis ignarus scilicet admonuisse sit satis.

Eruigius Rex.

CAP. XVII.

FLAVIVS Eruigius regnum malis artibus quæsitum recte & prudenter administrauit. Ac primum memor rerū humanarum haud diu eodem vestigio stare, potentiam scelere partam inuidia sæpe opprimi populari male quærēdi regni exemplum ab se ipso aduersus se sumi posse: omnis ætatis memoriæ clarissimū Regem fraude ipsius circumuentum, neque id Gotthorum gentem ignorare; regni stabiliendi cura, ingenium in omnes partes versat. optimum visum est, religionis speciem obtendere: quod ab aliis sæpe Regibus tentatum non incommode cesserat. Itaque Toletum ex vniuersa ditione Præsules conuocati, numero triginta quinque conuenerunt. Ad quintū Idus Ianuarij mensis, salutis anno sexcētesimo octogesimo primo, conuentus est 681
habitus, quod in conciliis Toletanis duodecimum est. In eo conuentu duæ res ad memoriam insignes sancitæ sunt: Eruigio regnum quod arripuerat Patrum sententia confirmatū: arma tenēti, qui negarēt quod petebatur? non constantia id, sed temeritas fuisset. Gotthorū proceres sacramenti religione exoluti, quo Vvambę obstricti erant, abdicatione Vvambæ, & capitis diminutione sublati, sic putabant. Præsuli Toletano creandi tota ditione Episcopos ius datum, Rege ad quem ea res peruetusto Hispaniæ more spectabat procul constituto: præsente confirmandi quos Rex creasset, concessa potestas: Ea prærogatiua quoniam Toletani Primatus in cæteras ecclesias Hispaniæ fundamenta ponebantur, Patrum decretum adscribi placuit. Illud quoque collatione mutua decernendum nobis occurrit, quod in quibusdam ciuitatibus, decedentibus Episcopis propriis, dum differtur diu ordinatio successoris, non minima creatur officiorum diuinorum offensio: dum tractu terrarum impeditur, celeritas nunciorum: ne queat Regis auribus defuncti Præsulis obitus innotescere, aut Principis de successore electio expectari. Placuit ergo omnibus Pontificibus Hispaniæ, atque Calæciæ, saluo priuilegio vniuscuiusque prouinciæ, vt Toletano deinceps Pontifici ius sit in quibuslibet prouinciis, quoscunque regalis potestas elegerit, & iam dicti Toletani Pontificis iudicium dignos esse probauerit, præficere Præsules: & decedentibus Episcopis eligere successores. Actis concilij Iulianus Hispalensis, Iulianus Toletanus, Liuua Bracarensis, Stephanus Emeritensis subscripserunt. Et fortassis Hispalensis Toletano Præsuli de dignitate noluit tunc

quidquam concedere; in subsequentibus concilijs, primum inter Patres Toletanus locum pro iure concessæ auctoritatis occupabit. Toto deinde biennio euoluto, rursus Eruigij Regis iussu, Episcopi triginta octo, Vicarij Episcoporum viginti sex, Abbates nouem, proceres præterea non pauci in vrbem Regiam conuocati, in Petri & Pauli Prætoriensi æde, concilium Toletanum tertiūdecimum celebrarunt pridie Nonas Nouembris,
683 salutis anno sexcentesimo octogesimo tertio, qui annus Eruigij regni quartus erat. In eo conuentu Pauli sectatorib. Rege concedente, Patrumque decreto venia concessa. Fides erat angustior, neque debita regio fisco soluebantur, ergo ad nouorum motuum metum procurandum, vectigalia regia, quorum grauitate prouinciales fessi erant, imminuta, & quæ eo nomine debebantur condonata. Et nimirum clementiæ & liberalitatis laude, quæ maxima vitia sæpe obruunt, occupati regni maculas delere Eruigius satagebat. Præterea quoniam ad honores publicos homines ignobiles malis artibus irrepebant, & Gotthorum nobilitas confuso cum plebe sanguine, magna ex parte extincta contaminataq; esse videbatur, ei malo occurri mandatur. Ad extremum in Regis gratiam, lex à Patribus promulgata, qua Reginæ Liubigotonæ atq; filiorum, si quid humanitus Regi accidisset, præsidium continebatur: ne popularis inuidiæ flamma, quod non immerito metuebatur, Eruigij posteri deflagrarent. Mandatūq; Episcopis, vt ad Paschatis festum, quo die Christi ad vitam reducis memoria instauratur, cum Rege celebrandum venirent quicunq; moniti essent. Extāt Iuliani Toletani Præsulis ad Idalium Barcinonēsem Episcopum litteræ, inter eos amicitiam initam significantis, cum is Episcopus ad celebrādum Pascha in curiam venisset. Subscribūt Iulianus Toletanus, Liuua Bracarensis, Stephanus Emeritensis, Floresindus Hispalensis. Multa concilia celebrandi laudem quæsisse Eruigius videtur: nam anno proximo quartumdecimum Toletanū concilium habitum est ad octauumdecimum Kalen. Decembris Eruigij cura Leonis secundi Romani Pontificis iussu & auctoritate: vt sexti concilij generalis, quod nuper Constantinopoli à ducentis & nonaginta Episcopis habitum erat, acta Hispaniæ Præsulum assensu rata essent. Episcopos omnes conuenire instantis hyemis rigor non permisit: & plerique sumptus, quos superioribus conciliis celebrandis tolerare necesse fuerat, excusarunt. Itaque Episcopi septendecim, ac ferme omnes ex Carthaginensi prouincia, Vicarij Episcoporum decem, in quibus Tarraconensis, Narbonensis, Emeritensis, Bracarensis, atque Hispalensis procuratores erant, Constantinopolitani concilij actiones & decreta probarunt: illudque proxime post Chalcedonense concilium ponendum iudicarunt. Nempe eius seculi vitio, Africæ, atque Illyrici exemplo, quintum concilium generale, quod Iustiniano Imperatore habitum erat, repudiabant: quod & Isidorum Hispalensem fecisse, eius scripta non vno loco testantur. Ibæ Edesseni, Theodori Mopsuesteni, Theodoriti Cyrensis scripta in eo conuentu Patres improbasse, accusabatur passim, quos concilij Chalcedonēsis auctoritas excusabat. haud satis intelligebant nō idem semper de hominibus & de eorum opinionibus iudicium esse, posse personas ꝓbari, quarum scripta improbantur. Monothelitæ ergo siue Apollinaristæ geminā in Christo negātes esse voluntatē, Hispaniæ Præsulum iudicio, quod Constantinopoli factum erat damnati. missaq; à Patribus ad Romanum Pontificem per Petrum quēdam Romanæ ecclesiæ Regionarium apologia aduersus hæreticos. in qua catholicæ religionis summa capita continebantur,

nebantur, Iuliani Toletani Præsulis vt erat excellenti eruditionis opinione opus. In quo Leone secundo interea defuncto, Benedictus Leonis successor nonnulla censuræ digna iudicauit, atq; in his quod de sacra Triade disserens dixisset: sapientiam ex sapientia procedere, voluntatem ex voluntate: quomodo catholica ecclesia affirmat, Deum de Deo, lumen de lumine: quas loquutiones non esse extendendas Pontifex disputabat. Illud prçterea offendebat, quod Christum seruatorem ex trib. substantijs conflatum esse affirmaret. Dum hæ controuersiæ Romæ atq; in Hispania agitantur, Eruigius Rex etsi religionis specie satis profecisse videbatur, vt regnũ se superstite staret: ne defuncto tamen alienata multitudine, inimica nobilitate populare odiũ filios opprimeret cura solicitabat. optimũ visum est, Egicam arcta cognatione Vvambæ sanguini annexum generũ adoptare Cixilone filia in coniugium data, iuratumq; in primis Reginæ socrus, atq; filiorum eius commoda & incolumitatem diligenter, pro eo ac par erat, curaturum: neque permissurum patre defuncto in orphanorum fortunas quẽquam impune grassari. His rebus ex sententia constitutis, atque Vvambæ legibus nõnullis, quæ paulo acerbiores videbantur, & ab illorum temporum conditione abhorrere; propter corruptos gentis mores antiquatis, ac nominatim lege de delectibus militaribus, quæ paulo seuerior erat, mitigata, in viuis esse desiit Toleti ex morbo defunctus septimodecimo Kal Decembris. qui dies Veneris erat, salutis anno sexcẽ-
687 tesimo octogesimo septimo. regnauit annos septem, dies quinque & viginti. ad posteritatis memoriam, non tam honestus, quam clarus. Hoc Rege fame grauissima vexata est Hispania. Emeritç pons & mœnia noua diligentia instaurata, opus curante vrgenteque Sala (vt peruetusta carmina indicant inter Eugenij Toletani Pontificis epigrammata [illegible] magnificentissimi ædificij speciem repræsentabant.

Egica Rex.

CAP. XVIII.

ERVIGIVS pridie mortis suæ Egicam generum successorem designauit, proceribus sacramento solutis, quo ipsi obstricti erãt, vt nimirum in noui Regis verba iurarent. Inunctionis cæremonia more per hæc tempora vsitato, post diem nonum, qui dies Dominicus erat, octauo Kal. Decembris Luna quartadecima, in Petri & Pauli Prætoriensi çde peracta. Rerum potitus Egica odium in Regem socerum compressum animo, continuo deprompsit. Et fere iniuriæ quam beneficij memoria diuturnior est. Itaque regnum de manu à socero acceptum, præclaro videlicet initio, ab eius vindicta auspicatus, vxorem Cixilonem, ex qua Vvitiza natus erat, in odium patris repudiauit. Repudii suasor auctorque Vvamba, vt quidam auctores tradunt, pietatis specie veteris odij semina scintillasque fouens scilicet ad extremam vsque ætatem. De proceribus supplicium sumptum quorum opera Vvambam in fraudem impulsum, atque de rerum culmine deiectum esse constabat. Quod nisi ea vindictæ dulcedine reliquas actiones deformasset, facile cum quouis priorum Regum conferri potuit. Belli & pacis artib. peræq; instructus fuit, prudentiæ atq; mansuetudinis laude in primis cumulatus Religionis amplificãdæ studio, & superiorum Regum æmulatione prouocatus, conciliũ Toleta. quintumdecimum haberi curauit, atq; perfecit, ab Episcopis sex & sexaginta. eius seculi anno octogesimo octauo, Idib Maij. in 688
Petri & Pauli Prætoriensi æde. De Sacramenti forma atque vi potissimum suscepta est disputatio: quo Eruigius ante annos aliquot Egicam successorem & regni proce-

proceres implicarat, adegeratque viduæ Reginæ, & filiorum eius præsidium incolumitatemque iurare. Ij quoniã temporum perturbatione, qua multi tota prouincia promiscue bonis euersi sunt, plurima per iniuriam occupabant tanquam certo iure possessa: quærebatur an iuramenti religione prohiberentur, tum ij qui iniuriam pertulissent res suas iudicio repetere, tum Rex secundum eorum iura & merita pronunciare. Patrumque sententia statutum, iurisiurandi sanctitatem haudquaquam sceleri patrocinari: exoluique potius religionem calamitatibus hominũ subleuandis æquitate sanciendo. Præterea Benedicti Pontificis criminationes & maculæ, quibus superioris concilij acta inusserat, noua disputatione detersæ. Nouoque apologetico Iuliani verbis, Patrum auctoritate sancitum, nihil eum videri aduersus Christianam pietatem committere, qui in Deo voluntatem ex voluntate procedere affirmarit: Christumque Deum ex tribus substantijs conflari. cum substantiæ nomen in naturæ, essentiæque significatione vsurpari cõsueuerit, & abstractæ voces nempe formas significantes, sæpe pro concretis veterum scriptorum abusu sumantur. Eam Iuliani disputationem Sergius Romanus Pontifex, Benedicto interea defuncto, magnis laudibus celebrauit, vt Rodericus Præsul est auctor: nobis aliquanto liberior visa est, quam vt Iuliani modestiam erga Romanum Pontificem, summũ ecclesiæ rectorem deceret. Et nimirum de ingenij laude, qui cuiquã concedat rarus est, & in ardore disputãdi modum tenere difficile. Erat enim Iulianus eruditionis laude ea ætate celebris, vt eius libri testantur: ac præsertim opus quod Prognosticum seculi venturi nominauit, liberq; De sex ætatibus: qui libri ad nostram ætatem conseruati sunt, alij iniuria temporum desiderantur. Fuit ex Iudæorum sanguine prognatus, Eugenij tertij discipulus: cum Gudila Archidiacono Toletano arcta amicitia cõiunctus: Quirici Toletani Præsulis successor, ingenio facili, copioso, suaui: probitatis opinione singulari. Obijt Egica Rege, octauo. Idus Martij, huius seculi anno nonagesi- 690
mo. Defuncti corpus in Leocadiæ tumulatum: vitæ sanctitas cœlestium numero inseruit fastisq;, vt Martyrologia testantur. In eius locum Sisbertus successit, homo audax & temerarius, ingenio malo prauoq;: qui vestem Illefonso Præsuli de cœlo dono allatam, & prædecessorũ religione eatenus intactã contrectare, eaq; indui nõ dubitauit. Vnde in maiora mala præcipitauit. Et fere humani animi excæcantur, cum diuina vltio insequitur, neque aciem suam retundi vult. Itaque vasto animo immoderata nimisque alta cupiens, ac rerum nouarum studio elatus, in Regis caput, cuius beneficio auctus erat, conspirauit personæ quam gerebat immemor. Erat ei consilium ad facinus aptum, consilio autem, lingua, neq; auctoritas deerat. appellare, tentare, solicitare nouerat. & prouincia per eam ætatem in factiones scissa, multi ex nobilitate & plebe in partes attracti sunt. vnde intestini belli materia excitata, externa præterea arma mouebantur: vtrunque (sic credim⁹) Sisberti suasu. Ter cum Francis signa à Gotthis collata sunt, aduersa semper fortuna belli. Verũ iniuria temporum neque pugnantium neque cadentium numerus proditus est: ac ne quibus in locis sit pugnatum. Illud cõstat Regis diligentia intestini belli, ꝙ maiora mala minabatur, initia compressa. Sisbertus Regis primum, deinde Patrum sentẽtia anathematis ignominia notatus exilioq; mulctatus, ac de gradu deiectus est eorum qui Toletum iussu Regis conueniẽtes, numero vn⁹ & sexaginta in Prętorienti Petri & Pauli, sexto Nonas Maij, salutis anno sexcentesimo nonagesimo 693
tertio conciliũ Toletanũ sextumdecimũ celebrã-

celebrarunt. In eo conuentu Christianæ religionis formula de scripto concepta promulgataque est. In qua superioris cõcilij auctoritate atque instituto, voluntatẽ ex voluntate, sapientiam ex sapientia essentiam ex essentia in Deo procedere, Christumque ad inferos descendisse expressis verbis affirmatur: Iudæi, qui syncero animo Christiana sacra complecterentur, nobilitate atque vectigalium immunitate donati. Gotthicæ leges maiori diligentia sunt castigatæ: præceptumque vt pro Regis, filiorum, nepotumque eius salute, ad omnia templa, vota diebus omnibus suscipiantur: ad certam verborũ formam oratione concepta à Patribus. quod institutũ ab hoc initio susceptum in nostros mores nostramque ætatem emanasse credimus, paucis in ea oratione verbis commutatis. Cuius deprecationis ea summa capita erant: Vt desideria in eis bona quotidie multiplicentur: aduersantium eorum conamina virtute suæ dexteræ (hoc est Dei) confringantur: indulgentia eis & gratia à sua misericordia conferatur: vt suæ potentiæ defensione protecti antiqui hostis decipula euadant: & caritate & vitæ longæuitate pollentes adire mereantur post transitum sidereas mansiones. quæ sunt omnia verba Patrũ. In Sisberti locum Felix Hispalensis Præsul Toletanus est factus. Faustinus Bracarensis Episcopus Hispalim in Felicis locum migrauit. Præterea Maximus Emeritensis, & Vera Tarraconensis concilio interfuerunt. Cum his Metropolitanis Felix in Faustini locum ex Portucalẽsi Episcopo Bracarensis Præsul, & alij Patres, Proximo anno Toleti in Leocadiæ templo suburbano iidem Metropolitani & plures alij Patres. tametsi numerus ignoratur, nouum conuentum, cuius acta inter concilia Toletana postremum occupant locum, egerunt Nouembris septimo die. Galliæ Gotthicæ Episcopi venire non potuerunt, pestis contagione impediti, quæ per hæc tempora grassabatur: & belli malis impliciti, cum finitimi Franci in ea Gotthici imperij inclinatione bello sæpe lacesserent. Actu referente Rege de Iudæorum natione supplicis omnibus extirpanda: quam prodẽdæ Hispaniæ atque aduersus Christianorum imperium cum Iudæis Africanis cõsilia communicasse, ex oblato Patribus codicillo Rex conquerebatur: latius opinione disseminatum id malum, obscureque serpens manasse per vniuersam Hispaniam, omnesque eius prouincias occupasse, neque tamen Pyrenæos montes transcendisse, in Galliamque penetrasse. Id opprimi sustentando ac dissimulando nullo pacto posse, neque fas esse. Proinde celeriter quid optimum factu foret in re presenti iudicarent. Æternæ seruituti Iudæi omnes patrum sententia mancipati, bona publicata, vt animi & corporis cruciatus egestatis malum augeret. sancitumque in posterum, vt filij eorum septẽnes à parentibus abstracti, Christianis hominibus educandi instituendiq; traderentur. Lex præterea promulgata, qua Cixilonis Reginæ, quamuis à Rege repudiatæ, & filiorum Rege ipso defuncto præsidium continebatur. Eandem Patres ante tres annos in conuentu Cæsaraugustano lege vniuersim de Reginis viduis lata sanxerunt, defuncto Rege ne cuiusquam libidini atque contumeliæ opportuna esset, veste mutata in virginum Deo sacratarum collegium cooptari. Cixilonis filius Vvitiza à Rege patre regni consors renunciatur cum solus ipse decem annos regnasset. Extantque monetæ in Hispania patris & filij nominibus percussæ: atque ad Tudensem vrbem in amœnissima valle, malis citreis & scatentibus aquis, regij palatij vestigia atque parietinæ, ꝙ Vvitiza oblectandi animi caussa extruendũ curauit. In ea vrbe regni sedẽ collocarat à prouido patre, ne videlicet consortiũ potestatis pacem publicam, vt

fieri solet, turbaret, ad Calæciæ regnum, quod in Sueuorum ditione fuerat, cum potestate ablegatus. Vnde ad reliquas Gotthico imperio subiectas prouincias, defuncto patre, quinto post anno vocatus est. Obiit enim Egica Toleti ex mor-
701 bo, salutis anno septingentesimo primo, mense Nouembri. cuius mensis die quintodecimo, septimodecimo Kalen. Decẽbris Vvitiza recepto more Gotthorum Rex inunctus est.

Vvitiza Rex.

CAP. XIX.

VVITIZÆ regnum omnibus turpitudinum maculis deformatum fuit crudelitate immane, præcipua impietate aduersus ecclesiæ leges insigne. Res Hispaniæ peccatis gentis vrgentibus ad exitum festinabant. Et inest rebus omnibus quidam velut orbis, vt quemadmodum temporum vices, ita mores hominum & imperia vertantur. Initio quidem cum intelligere videretur, Regum officium esse tueri innocentiam, coercere improbitatem: exules qui à patre fuerant relegati in patriam reuocauit. & vt beneficium illustrius esset, honores etiam & magistratus, quibus apud patrem functi fuerant, reposuit. In procerum conuentu schedas publicas, quibus delicta continebantur, atque infamiæ notæ non paucis in ea temporum perturbatione iniustę comburi mandauit. Ab his initiis iusti & optimi principatus speciem præbuisse videbatur, quæ mox omnia in ludibrium vertit. cesserunt prima postremis: vt est difficile in lubrica atque iuuenili ætate summam potestatem & rerum omnium licentiam ratione virtuteque frænare. Se ipse primum assentatoribus, quorum magnus in aulis Principum numerus alitur, corrumpendum tradens, in omnes libidines præceps effudit: quas male coercitas, qualiscunque patris reuerentia tardauerat. Magno numero concubinas vxorum iustarum loco cultuque habuit: lege lata vt id cũctis liceret, tũ promiscuo populo & proceribus, tum viris sacratis. quod illi libenter factitabant: vt vitia Principum imitari, genus obsequii ducitur. & propemodum necesse est sensibus hominum placeant, quæ cum turpitudine cõiuncta sunt, & vitæ humanæ fructum vitiorum licentia atque improbitate definiunt. Romani Pontificis, cuius auspiciis hactenus religio steterat, & Gotthicæ res auctæ, & bonis omnibus amplificatæ erant, imperium abrogauit. Vtraque lex vt communi prouinciæ consensu & iudicio sanciretur curatum. Ea re Toleti Episcoporum conuentus octauus decimus Gunderico eius vrbis Episcopo, est habitus in Petri & Pauli suburbano templo, vbi per ea tempora Benedictinarum virginum domicilium erat: Eius conuentus acta in volumen conciliorum collata nõ sunt: ne conuenit quidem, quippe legib. ecclesiasticis contraria. Iudæis redeundi atque habitandi in Hispania, contra quã antiquis legibus cautum erat, facultas concessa. Conuersa ex eo prouincia, & malis omnibus fœdata. multorum inuidiam excitauit, eorum qui antiquis legibus stari malebant, & multi ad Chindasuinthi sobolẽ spectabant. Ita quod superstite patre cœperat, vt eorum sanguine manus fœdaret, idem sibi rerum potitus faciendũ iudicauit. Erant ad hanc ætatem superstites duo Chindasuinthi filij, Reccesuinthi Regis fratres, Theodefredus, & Fauila. Theodefredus Cordubæ Dux erat, vbi olim palatium extruxit in agro suburbano, sese loci amœnitate oblectandi cupidus, nam regiæ inuidiæ declinandæ studio, curia abstinere, atq; aula habebat præiudicatũ. Fauila Dux Cãtabriæ erat, & quo tempore Vvitiza Calęciæ regnum obtinuit. eius lateri adhærẽs cohorti prætoriæ præfectus est: (Gotthi

Protos-

Protospatarium vocabant, voce eo seculo nota). Hunc Vvitiza vt eius vxore liberius frueretur (sic suspicantur) stipite percussum interfecerat, eius Pelagij patrem, qui deinceps res Hispaniæ collapsas restituere cœpit, & tunc apud Vvitizā pro patre vicarius Protospatarij honore fungebatur. Verum cum sublato patre se in Cantabriam recepisset, & Iulianus Comes, qui Vvitizæ sororem in matrimonio habebat, in eius locum substitutus esset, hoc tempore tum in ipsum Pelagium tum in patruum Theodefredum odium deprompsit: quod diu Vvitiza conceptum animo habuerat. Theodefredū luminibus priuandum curauit. Eius filius Rudericus fuga est elapsus. Ne Pelagium quidem quamuis vestigiis omnibus inquisitum capere potuit: quippe Cantabrorum fide munitus erat, & regij furoris vitandi caussa religionis specie Hierosolymam abierat vt per manus ducta eius prouinciæ persuasio habet. In Arratia Cantabriç oppido diu Pelagij & comitis baculi, quibus ex ritu peregrinantium in eo itinere vsi sunt, monstrabantur. Eo actionum tenore, ac totius vitæ prauitate & crudelitate, commotos prouincialium animos, quia sanari non poterant, frænandi cura, ne res nouare cupientibus locus esset vbi factionis vires confirmarent, plerasque vrbes tota Hispania mœnibus & munitione nudauit. Paucæ Regis imperium eualeunt: in his Toletum, Legio, Asturica, siue obsequium detrectantes, siue quod earum fidei Vvitiza res suas credere nō dubitaret. Arma quibus reipublicæ salus & præsidium continetur, easdem ob caussas, vt nonnulli tradunt, conflata. Tantis molitionibus honesta species prætendebatur, publica pax regnique tranquillitas. Re vera tyranni vbi semel prauitas eorum animos occupauit, ipsa præsidia metuunt: & quos neque pudor à turpitudine, neque metus ab immanitate, neque à temeritate ratio reuocat: ij dum propriæ incolumitati studere videntur, maiori periculo metuque implicantur. Gundericus Felicis successor Toletanam ecclesiam per hæc tempora gubernabat, præcipua probitatis laude, si satis animi habuisset ad reprimendos regios conatus, improbitatem arte & ratione sanandā: vt sunt multi qui peccare magis nolint, quam ꝙ satis magnū animum habeant ad scelera vindicāda. Erant præterea prisci moris sacerdotes, qui superiorū temporū memoriā sanitatem retinentes, Vvitizæ actiones probare non poterant: quos omnes Gūderici successor Sinderedus exagitandos atque omni suppliciorum genere vexandos suscepit, Principis obsequio delinit⁹, temporique seruiens. Vsque eo vt Oppā Vvitizæ fratrem (alij filium faciunt) ex Hispalensi ecclesia, cui præfectus erat, Toletum migrare concesserit, ad vnius ecclesiæ gubernacula duobus rectorib⁹. admotis ꝙ pietas Christiana, & priscæ leges ecclesiæ vetabant. His actionibus, ac totius vitæ peruersitati Regis exitus consentaneus fuit. non vna tamē de eius obitu opinio est. Rodericus Præsul Ruderici ait coniuratione, cum se & factionis studia, Romanorum, ad quos excæcato patre, suique periculi metu aufugerat, auxiliis copiisque confirmasset, regno spoliatum, luminibus patris exēplo vindictaque priuasse: Cordubamque mississe, vbi vitæ reliquum exegit, æternis tenebris vinculisque mancipatus. Numero tamen & diligentia potiores historici Vvitizam ex Morbo Toleti obijsse affirmant, decimo regni anno, salutis septingentesimo vndecimo, 711 gemina prole relicta, Eba & Sisebuto. quorum partes dum plerique sequuntur, resistunt alij. respublica in supremam calamitatem præcipitauit & maximam,

Horum Regum progenies.

CAP. XX.

RES ipsa hortari videtur, quoniam ex fatali gentis dissidio res Gotthicę ad exitium per hæc tempora properabat, diuisis prouinciæ studiis inter Chindasuinthi Regis posteritatem, & Vuambæ cognatos, cum vtrique se legibus ad regnum niti putaret, vtriusque familiæ stēma breui narratione explicari. Chindasuinthus ex Reciberga vxore hos filios reliquit, Reccesuinthum successorē, Theodefredum, atque Fauilam, & filiam vnam. Reccesuinthus nullam prolē suscepit, quare procerum suffragio Vuambam successorem habuit. Chindasuinthi filia Ardebasto Comiti nupsit. erat is Græcus natione, & Constantinopoli relegatus, ingenium industriamque Chindasuintho probarat vsquedum vt ab eo gener fuerit adoptatus. Ex hoc coniugio natus Eruigius, magnorum motuū origo caussaque, Vuamba circumuento regnum per fraudem occupare visus est. Ex Eruigio Rege & Liubigotone vxore nata Cixilo Egicæ Regis, qui Vuambæ propinquus erat, vxor. Eo enim coniugio, quoniam vtriusque familiæ sanguis miscebatur, pax publica dissidio sublato coitura rursus prouidebatur. Ex hoc coniugio Vvitiza natus est, præterea Oppas Hispalensis Præsul atque filia, quæ Iuliano Comiti nupsit, vt magni auctores testantur. Vvitizæ filij fuerunt Eba, & Sisebutus, vti est paulo ante monstratum. Theodefredus alter Chindasuinthi filius ex Ricilone vxore, quæ ex regio Gotthorum sanguine nata erat, Rudericū genuit, Hispaniæ facem & pestem. Ex Fauila, qui & ipsi Chindasuinthi proles erat, Pelagius is natus est, cuius virtute collapsæ penitus atq; p̄fligatæ Christianorū res in Hispania Ruderici temeritate, resurgere ex aliquāto interuallo cœperunt. Adhuc Hispaniæ Reges nunquā intercisa serie, cū semper aut parentibus filij, aut fratrib⁹. fratres successerint, clarissimū genus referunt.

Ruderici Regis initia.

CAP. XXI.

IS ERAT rerum status in Hispania, quo tempore Rudericus Rex Vvitizæ filiis prætermissis, regnum Gotthorum suscepit procerum suffragio, vti multorū opinio est: vt neque pace coalescere scissa principum & plebis studia, atque infecta partibus possent, neque bellum defendere sicunde illatum esset. Externis præsidiis nudati, atque vitiorum assuetudine non minus corporibus eneruati, quam ægri animis, accubantes in conuiuiis, cibo atque vino debilitati, emolliti atque corrupti stupris vitam infamem Principum exemplo eruditi plerique è populo transigebant, seditionibus concitandis idonei, inepti externorum hostium armis propulsandis. virtute partum imperium opulentia perdidit, & opulentiæ asseclæ voluptates. Omnem illum animorum vigorem, quo tantæ res bello paceque perfectæ erant, vitiorum licentia extinxerat, qua nihil est disciplinæ militari exitialius. nihil vt Hispaniæ moribus ea ætate corruptius esset, neque ad irritādas illiciendasque immodicas voluptates instructius. Mihi Gotthicum imperiū per hæc tempora multo maxime miserabile fuisse videtur, cuius virtute cum magna orbis terrarum pars peragrata victorijsque illustrata esset, domi rerum omnium copia atq; diuitiis redundaret: fuere tamen qui partium studio se atq; rempublicam obstinatis animis perditum irent. Tanta vis morbi atque veluti tabes plerosque Gotthorum animos occuparat. Inerant quidē nouo Regi magna animi & corporis bona, neq; adumbrata solū, sed expressa atque illustria maximarum signa

signa virtutum. corpus laborum patientia duratum, inediæ, vigiliæ, frigoris atq; æstus: animus audax magna petens, liberalitatis laude excellens, atque ingenij ad versandos hominum animos, & magnarum rerum tractationem præcipua dexteritate. Has omnes virtutes cum primũ ad regnum accessit ingentibus vitiis exæquauit: iniuriarum memoria, libidinis intemperantia, atque actionum imprudentia Vvitizæ propior quam patri maioribusque. Extat numisma Ruderici nomine percussum, expressa facie armati atque ferocis hominis similitudine ex parte vna, ex altera his adiunctis verbis EGEDITANIA PIVS. Temporũ assẽtatione, vt arbitror, magis quam quod iis in locis aliquid egerit, vnde eo cognomine cohonestari meruit. Palatium à patre Theodefredo prope Cordubam in locis suburbanis ædificatum, vt paulo ante dictum est, nouis operibus magnisq; molibus exornandum, augendum, muniendumque curauit. Vnde tẽpore cõsequenti à Mauris Ruderici palatium vocatũ est, vt Isidorus Pacensis est auctor certissim⁹. historiæ horum temporum scriptor. Pelagium patruelem sanguinis propinquitate cõiunctum fortunæ similitudo amplius conciliauit. Itaque continuo ad se ab exilio reuocatũ cohorti prætoriæ præfecit: quo magistratu ea tempestate secũdum Regem honos supremus & maxim⁹ continebatur. Odium quod in Vvitizam Regem longo tempore hauserat, in eius filios profundere velle visus est: vsque eo vt ignominia ac dedecore quo à Rege afficiebantur prouocati, atque maioris mali metu perculsi, curia abstinere atque Hispaniæ finibus excedere, tutissimũ fore iudicantes, in Africæ Tingitanæ partem illam, quæ Gotthorum imperio retinebatur, nauigarint. Erat ei prouinciæ cum potestate Requila Comes præfectus, Iuliani Comitis (sic arbitror) vicarius. Præerat præterea Iulianus ei Hispaniæ parti, quæ freto Herculeo adiacet, vnde breuissimus in Africam traiectus est ad Consaburonem autem multa gentilitia oppida obtinebat: vnde Iulianus potentia cum quouis Hispaniæ principum conferri poterat, Regi ipsi formidabilis esse debuit. atque hæc prima fatalis dissidij semina iaciebantur. nam Vvitizæ filij priusquam in Africam traiicerent, rebellandi consilia inter se & cum aliis viris principibus communicarunt, grauissimas iniurias cõquesti, quibus indies à Rege petebantur. aderant iuuenibus Oppæ Præsulis studia, qui regio sanguine & multis clientelis potens erat. aderant alij, pars vindictæ studio, non paucis spes ex nouis rebus petebatur. Hæc semina quæ dissipari arte atque comprimi debuissent, nouo atque exitiali facinore exacerbatis amplius inimicorum voluntatibus aucta atque ad maturitatem perducta sunt. vnde male cogitantibus occasio est suppeditata, summum scelus, quod incipere eatenus formidarant, honesti specie velandi. Erat in more positum vt principum Hispaniæ liberi in aula regia educarentur. Filij quidem ad custodiam regij corporis, & priuata obsequia adhibebantur, inter epulas ministri erant: venantem Regem, quibus per ætatem licebat comitabantur, & ad bellum prosequebantur armati. magnorum Præfectorum & Ducum hæc rudimenta incrementaque erant. Filiæ autem in gynecæo Reginæ ministrabant: vbi Mineruæ artes, psallere & saltare, quantum necesse esset fœminis, docebantur. Moris omnis accedente ætate gnaræ viris principibus cõnubio iungebantur. In his Iuliani Comitis filia, Caua nomine in obsequiis Reginæ Egilonæ erat, excellenti formæ dignitate. Hæc aliquando cum æqualibus ludens, corpus cum magna ex parte nudasset, Regis animum forte fortuna clam ex fenestra prospicientis vehementer perculit: atque ita vt rebus omnib. contem-

ptis vnam deperiret, eiusque species animo identidem obuersaretur. Alebatur in medullis amoris obscœni flamma, atque intima præcordia depascebatur: & frequenti aspectu vnde animum inuaserat, quotidie magis morbi vis augebatur. Ita opportunitatem nactus, quam neq; gratia flectere, neque blanditiis allicere, neque minis & metu frangere potuit, inuitam atque reluctantem virginem vitiauit Regem nimirum aliis flagitiis fœdum libidinis impatientia in præceps egit. Erat Iulianus à Rege in Africam eo tempore de rebus magnis legatus Filia doloris impatientia, atque ignominiæ dedecore in furorem acta, hoc exemplo ad patrem litteras dat: Vtinam ô vtinam, pater terra mihi dehisceret, ne his te litteris interpellare necesse esset, & atroci nuncio dolorem tibi sempiternum & luctum conciliare. Quantis cum lacrymis & singultibus hæc scribam hæ lituræ indicio sunt: sed nisi continuo facio non corpus tantum fœdatum esse, sed & animum sempiternam concepisse maculam suspicaberis. Aut quis nostris malis exitus erit? Quis te inscio nostræ ignominiæ & dedecori medeatur? An expectabimus dum quod in arcano hactenus delitescit, tempus in lucem proferat: & dedecus quod modo sustinemus in probrum & infamiã vertatur, qua non grauiorem morte? Pudet scribere quod silere non licet. O turpem & miseram vitæ nostræ conditioné. Vno verbo dicam: filia tua, tua proles, Gotthorum Regum agnata soboles, à Rege Ruderico, cuius custodiæ à te permissa erat, nimirum ouis lupo, incredibili & maximo scelere violata est. Vos si viri estis, facietis vt gaudium quod nostro ex dedecore hausit, pestiferum illi sit: neque impune nostro sanguini & familiæ illusisse videatur. Hæ litteræ quantum dolorem iniecerint patris animo, quiuis de suo sensu æstimare potest. Omnino faces subdiderant ad proditionem maturandam, cuius paulo ante fundaménta iacta erant. Itaque continuo quasi rebus in Africa compositis, redit in Hispania: & vt erat, audax, versutus, varius, cuiuslibet rei simulator, & dissimulator, rerum à se gestarum cõmemoratione & accõmodatis ad tempus officiis, Regis animũ amplius deuinxisse videbatur. ad omnia iura familiaria & cõsilia Regis intima, de supremis reipublicæ rebus admittebatur. quæ omnia non tantum eius meritis, sed etiam amori filiæ dabantur. Dat consilium, vt quoniam immota pax staret in Hispania, Mauri sæpe & Franci bello lacessebant: quidquid equorum & armorum reliquum erat, aduersus externos hostes in Africam atque Galliam mittédum videri. In quo specie vtilitatis prouidebatur, vt Rex omnibus præsidiis nudatus iniuriæ opportunus esset. His reb' ex sententia peractis, fingit vxorem, quã in Africa reliquerat, morbo implicitam esse graui atque diuturno: nullaque releuari posse, nisi filiæ, quam vnice amabat aspectu. Id per litteras, tum ipsam tum domesticos significasse. Necessaria re, & quoniam propediem redituram pollicebatur, victus Ruderici animus magis quã flexus (& fortassis copia fastidium fecerat) patrem & filiam ex aula dimittit. Malacæ, quæ vrbs mediterraneo mari alluitur, porta visitur Caua nomine. Ea parte egressam Iuliani filiam, nauim conscédisse, ducta ab antiquo hominũ persuasio habet. Interea Regem ex tantis sceleribus cœlo & hominibus inuisum ratio ipsa & prudétia deserere videbatur: fatali palatio, ꝙ Toleti erat aperto, vt Rodericus scribit, quod inuicti vectes atque æterna ferri robora muniebant, adituq; prohibebant, ne reseratum, excidiũ Hispaniæ afferret: quod in fatis esse vulgo homines, sed & primores gentis persuasum habebant. Rudericus ingentes thesauros suspicatus superiorum Regũ prouidentia in eo palatio seruari, & alioqui inda-

indagandi curiosus animus, quamuis dissuadentibus atque deterrentibus cunctis ordinibus, seras perfringendas curauit: vt sunt vehementes & inuictæ in eo quod semel proposuerunt Regum volũtates. Nulli thesauri reperti. Arca tantum extabat, & in ea linteum, quo explicato insolentes hominum facies atque habitus in eo depictæ apparuerunt cum inscriptione verbis Latinis, quæ Hispaniæ excidium significabant instare ab ea gente quam pictura demonstraret. Mauricis similes vestes atque habitus visi sunt: vnde ex Africa tantum malum instare Regi & proceribus qui aderant persuasum est: seraq; pœnitentia subiit nullo fructu, magno periculo gentis arcana perscrutatos esse, quæ tanta eatenus religione ab omnium oculis subducta fuerant. Huius narrationis fidem nonnulli eleuant. ex ingenio quisque suo in vtramuis partem statuat: nobis neque confirmare argumẽtis neque refellere animus erat.

Primus Maurorum aduentus in Hispaniam.

CAP. XXII.

SARACENORVM arma hac ætate impune toto orbe volitabant. in Arabia exortus ille furor Mahomete Duce, multos primum mortales illusit nouæ religionis specie, orientis deinde Solis partes occupauit, Australesque regiones peruasit, vsque ad vltimas quoque occidentis Solis oras non longissimo spatio temporis peruenit, Heraclius quidem Imperator Cosroe Persarum Rege deuicto, Asiaque domita, nascentem pestem in ipsis incunabulis comprimere arte cupiens, ex Saracenorum nobilitate quatuor millia Romana castra sequi voluit honoris specie: re vt obsidum loco essent, ne nouos motus vt cœperant in prouinciis cõcitarent. ij militarem vestẽ ex Iustiniani, quæ adhuc extat, lege poscentes cũ repulsam tulissent, addita præterea verborum contumelia, eunucho in ea imperij fæce, fisci præfecto dicente: Quid reliqui est Romano militi quod dari his canibus possit? ea effœminati viri voce irritati, ad suos continuo facto agmine reuertuntur, propinquas Romani imperij vrbes carpunt: Ægyptum occupant: Persas nuper à Romanis deuictos debilitatosque viribus, ipsi integri ferocesque domant, compelluntque Mahometis sacra & Saracenorum nomen suscipere. Syria vniuersa capta: Africa sæpe tẽtata bellorum euentu vario, successu tandem ipsis prospero. Abimelechi Regis ductu Carthago magna capta euersaque. à Ioanne Præfecto prætorij, qui res in ea prouincia gerebat repulsi Africæ finibus maiori mole bellum parabant. Aduersus eorum conatum Ioannes supplementum à Leontio Cæsare petiturus Constãtinopolim nauigat, salutis anno circiter septingentesimo. Romanæ interea legiones tædio longioris moræ, an nouarum rerum studio, Tiberium Apsimarum ciuem Constantinopolitanum Imperatorem salutatum: ad rempublicam capessendam Constantinopolim prosequuntur. Ea ex re Saraceni vacuam Africę possessionem inuadunt, atque occupant: Numidiam & Mauritanias ad Oceanum vsque Atlanticum, qua finis est orbis terrarum. Vlit vniuersæ genti præerat Miramamolinus (supremi imperij ea vox erat). Eius nomine Muza Africã gubernabat, homo natura ferox, vehemens, manu promptus atque animo, consilio bonus. Iulianus impetrata à Rege discedendi facultate, ex itinere quidem coniurationis capita adit, singulos appellare, polliceri tabulas nouas, opes suas, imparatũ Regẽ docere. præcipua & maxima victoriæ prẽmia polliceri. Nõ procul Consaburone mõs ostẽditur ab incolis Calderinus nomine. ea voce quoniã Arabica linguã proditionis mõs significatur; vulgò homi-

homines accepta à maioribus opinione persuadent, in eo monte prodendæ Hispaniæ Mauris consilia à Iuliano & sociis agitata. Pulsus autem in Africam Muzá extemplo adit. iniuria se à Rege violatū conqueritur. Vvitizæ filios paterni regni hæreditate priuatos, inopes, & egentes sine lare familiari vagari: non deesse prouincialium studia. Quo in statu res Hispaniæ sint, explicat: venisseque tempus Hispaniæ imperium occupandi, atque adeo totius Europæ, cuius aditu eatenus erant prohibiti. vna celeritate opus esse ad præoccupádos factionis aduersæ conatus. seque si pauci iuuarent non dubitaturum clientum opibus, & quoniam prouinciæ aditum vtrinq; ad fretum obtineret, Ruderici vires tentare, regnum euertere. Oblatam occasionem non despiciebat barbarus. Christiani tátum hominis fidem suspectam habebat. Re ergo cum Miramamolino communicata, modicis primum copiis Hispaniæ vires tentare, Iulianique fidem experiri, an verbis facta responderent optimum fore iudicauit, cunctator ingenio & latissimæ prouinciæ moderatione, multisq; ex eo & magnis negotiis implicatus. Centum equites & quadringenti pedites quatuor nauibus impositi sunt missi. Iis vicinas freto insulas & littora tentantibus diripientibusque, quia ex voto res succedere visæ sunt, & plerique Hispani ad illos confluere, denuo agente Iuliano, Tarisfio Duce qui altero oculo captus erat, cognomine Abenzarca duodecim pugnatorum millia mercatorum nauibus, quo res occultior esset, transuecta sunt in Hispaniam. Iis copiis Calpe mons primum est occupatus, Heracleaque vrbs illi monti imposita ex eo Gibraltaris nomen accepit à Tarif & Gebal, quæ vox montem significat. nomine duplicato. ab eodem Duce Tarissæ nomen vicino oppido est factum, vt plerique arbitrantur, cum olim Tartessus diceretur. Hos Iuliani & Maurorum conatus celeritate præoccupandos iudicans Rudericus, sobrinum suum Sanctium (alij Enecum vocant) continuo obuiam misit. Ex eo initio de belli summa omen est factum. vt erat ex colluuione plebis & subitario delectu exercitus conflatus, non vigor corporibus inerat, non ardor animis. lentum & deforme agmen, fluxa arma, segnes equi, impatiens Solis, pulueris, ac tempestatum, nulla disciplina militaris. Itaque cum primum castris collata sunt castra, leuibus initio præliis, aduerso semper Marte, deinde totis vtrinque viribus dimicatum est. Victoria penes Mauros stetit: & Sanctio cadente Gothorum exercitus partim cæsus, partim fuga dissipatus est. Barbari victoria elati, Bæticæ & Lusitaniæ agros depopulati, non pauca oppida eo tractu, ipsamque vrbem Hispalim, vt erat mœnibus & munitione nudata, facilè suæ ditionis fecerunt. Incidit hæc prima calamitas in annum eius seculi tertiumdecimum. Quo 713
anno Sinderedus Præsul Toletanus rerum summæ diffidens, an Ruderici iniurias & insolentiam non ferens, relicta Hispania Romam abiit: vbi post aliquot annos Gregorio tertio Pontifice Maximo Lateranensem conuentum cum aliis Episcopis habuit. Ecclesiæ Toletanæ præcipui sacerdotes, ne in ea temporum calamitate rectore carerent, Oppa prætermisso, quem legibus repugnantib. constabat ad eum honorem vocatum, Vrbanum prisci moris virum, morum sanctitate excellentem, Præsulem crearunt. Fuerat is Toletanæ ecclesiæ Primiclerius, seu primus cantor. & quoniam Sinderedo superstite electus est, neq; electionem probarunt iis, quorum intererat, à veteribus vt indicio sunt peruetusti codices, vbi eorum Episcoporum nomina continentur, in nullo Præsulum Toletanorum numero ponebatur.

Ruderici-

Ruderici Regis mors.

Cap. XXIII.

TANTIS rebus peractis Tariffius & Iulianus Comes in Africam redeūt: nouas Saracenorum copias supplementi caussa in Hispaniam mitti Muzā postulant: relictoq; apud eum obsidis loco Requila Comite, impetrant multo maiorem quam ante equitum ac peditum numerum. atq; ita vt cum Ruderico Rege totis viribus confligere non dubitarent. Is enim suarum rerum periculo prouocatus & ignominiæ, quæ accepta erat delendæ cupiditate inflammatus, ex vniuersa ditione, quorum ętas idonea erat ad signa magnis propositis suppliciis nisi parerent, vocauit. Ea denūciatione numerosa hominum multitudo conuenit, qui minimum supra centum millia hominū fuisse aiunt. Verū ex diutino otio ad bella suscipienda, vt vulgus consueuit alacri ac prompto animo, molli ac minime resistente ad calamitates perferendas. Et erant pleriq; inermes, fundis tantum & sudibus armati. Cum hoc exercitu Rex in Bæticam profectus, hostemq; nactus ad Cæsarianum in planicie, quam Lethes amnis interfluit, castra locauit. Ardebat vterque exercitus pugnandi cupiditate. Mauri tot victoriis & proximo belli successu elati: Gotthi pro salute & libertate, patria, liberis, coniugibus, vitam discrimini offerre non dubitabant. Tametsi plerosq; mœstum silentium tenebat, & tacita diuinatione occupati videbantur, qualis iam præsagientibus animis imminentis mali esse solet. Regem curis anxium ac solicitudine, ostenta insomniaque perterruisse memorantur. Octo continuis diebus iisdem vestigiis dimicatum est: septem, leuibus præliis, vt arbitror, cum vtrique quantum virtutis in hoste esset, quantum in suis experiri cuperent, priusquam totius certaminis fortunam tentare necesse esset. Die octauo, qui dies Dominicus erat, (Xauelis Arabum mensis nono die, Rodericus Præsul sed falso ait) tertio Idus Nouembris, ipso Martini festo die, vti ex Aluendensi Chronico colligimus, atque salutis anno septingentesimo 714 quartodecimo, totis vtrinq; viribus & copiis pugnatum est. vtræq; acies pro castris ad pugnam instructæ. Rex curru eburneo sublimis, & intertexta auro veste conspicuus, vt erat Gotthorum Regum mos pugnam inuadere, priusquam ad manus deuentum esset, hāc ad suos orationem habuit. Lætor milites venisse tempus vindicandi iniurias, religionem expiandi aduersus hominum genus cœlo æque & hominibus inuisum. Quę enim illis est caussa pugnandi, nisi vt vobis, liberis, coniugibus, & patriæ æternā seruitutem imponant, Dei immortalis templa diripiant euertantq;? quod in alijs prouinciis & Hispaniæ parte fecerunt, & quorum ruentiū fragor & rudera pene in oculis atq; auribus vestris versantur. Sentiant hactenus cum eunuchis bellum gessisse, nunc cum inuicto Gotthorum sanguine. Superiori anno minima viriū parte cum hoste pugnauim⁹. eo successu elati (Deus illis mentem eripuit) eo penetrarunt vnde receptus esset nullus: quo nimirū tot nefaria scelera suo suorumque sanguine luerent. sic speramus auguramurq; Mauris antea bellum inferebamus in Africa, Francos à finibus repellebamus: nunc in sedibus nostris propulsamus illatum. proh facinus nefasq;, vel ipsa morte procurandum. hæ sunt humanarum rerum vices. Quod nisi victoriæ spes esset vt exploratum habemus, vindictæ certe studium debet stimulare, tot cognatis & necessariis in acie trucidatis. tanta agrorum & oppidorum cum nostra ignominia vastitate. Quod mearum fuit partium exercitum comparaui, quem planicies vix capit, commeatus prouidi, locum idoneum elegi, Ducibus munia distribui, subsidijs aciem firmaui: alis præterea ar-

cano comparata ad salutem, quę nunc sileri satius est. in ipsa pugna nihil me reliqui ad victoriam fecisse sentietis. Cætera in vestra potestate sunt, audete modo vincere, pleniq; humana diuinaq; spe in hostes irruite, memores patriæ auitæque virtutis, memores Gotthorum sanguinis, memores religionis Christianæ, cuius auspiciis militamus. Econtrario Tariffius certus copiam pugnãdi facere, postquam copias in aciem produxerat, hanc summam orationis habuit: Terrarum finis Oceanus hinc alluit, ex ea parte claudit Mediterraneum mare: non de gloria, sed de salute pugnandum est. nullus receptui locus, dextris atque virtute fidendum. Hic dies aut Europæ imperium dabit, aut vitam cunctis eripiet. In morte securitas erit, in victoria gaudium. ignominiosa vita nihil turpius. sed Asiæ domitores atque Africæ, ad subigendam Hispaniam non meo magis ductu, quã vestra sponte profecti inueteratæ virtutis meminisse debetis. non Africæ solitudines & tescua, sed opima Europæ spolia offeruntur: nam quis ad superiores victorias Gotthorum gente compressa virtuti vestræ resistet? Inermem credo aciem, & ex vulgi fæce temere raptimque conflatam suomet fluctuantem timore, multitudine impeditã formidatis? quam sine gladio vel vmbonibus propelletis. Qui se tutari viribus suis integris & illibatis non potuere, an nunc imminuti superiore clade metuque exanimati victoriam reportabunt? quam igitur nunc video in vobis alacritatem, certum victoriæ omen: eam in aciem ferre freti virtute felicitateque vestra & fortuna satisque. Irruite Deo duce, Mahumete auspice, in hostes prædam nõ arma gestantes. Aspera montium iuga, nudosque colles & perpetuo æstu deformes Africanas casas ditibus Hispaniç campis vrbibusque mutate. In dextris vestris imperium, salutem, præsentis lætitiam, spem futuri temporis geritis. Ducum verbis inflammati milites pugnæ signum expectabant. Gotthi ad tubæ sonitum in hostem feruntur. Mauri tympanis æreis certamen more gentis accendunt. Ingens vtrinq; clamor editus, primum fundis, iaculis, & omni telorum genere pugnatur, deinde gladijs res geritur. Vtrique acriter dimicant. ad multam diem prælium anceps fuit, neutro victoria inclinante. Paulum modo Mauri virtute nostris cedebant, locoque moti fugam respectare videbantur: cum Oppas incredibili scelere, eatenus dissimulata perfidia cum suorum manu, vt arcano conuenerat, in ipso ardore pugnæ ad hostes transfugit: & Iuliano coniunctus, qui validum Gotthorum agmẽ ducebat, nostros ab aperto latere aggressus, victoriam hosti peperit. Regij enim perculsi improuisa suorum proditione, & continenti totius diei pugna fessi fractique animis, recentem impetum non tulerunt. & cum omni parte ingenti cæde sternerentur, terga verterunt. Tametsi Rex cum fortissimo quoque in prima acie pugnans, non Ducis magis, quam militis partes implebat, laborantibus succurrens, pro sauciis substituens integros, cedentes à fuga retinẽs propria nonnunquam manu. Ad extremum desperatis rebus veritus, ne viuus in hostium potestatem veniret, ex curru desiliens, in equum Oreliam nomine, quem paratum habebat ad omnes casus conscendit, seque subducit è pugna. Eo nudati præsidio Gotthi qui in acie perstabant, pars trucidati, pars fuga salutem quæsierunt. Castra & impedimenta momento temporis capta. cæsorum numerus non proditur, nimirum præ multitudine iniri non potuit. Vnum enim prælium omnia Hispaniæ ornamenta abstulit. ibi Gotthorum nomen extinctum, ibi virtus bellica, ibi præteriti temporis fama, ibi spes futuri deleta: imperiumque, quod trecentis amplius

annis

annis steterat, à feroci gente & immani compressum est. Ruderici Regis equus, paludamentum, corona, calceique gemmis distincti ad Lethis ripam inuenta: nulla præterea fugæ indicia ob idque occisus in fuga, aut mersus in flumine creditus est. Post ducentos ferme annos in Lusitaniæ templo quodam vrbe Viseo hac inscriptione lapis est repertus: HIC REQVIESCIT RVDERICVS VLTIMVS REX GOTTHORVM. indicio ex fuga in eam regionem fuisse delatum. Milites qui cladem effugere potuerunt, tantæ calamitatis nuncij, deformesque testes, vicinas vrbes petiuerũt. Pelagius (quem quidam suspicantur prælio interfuisse) rebus diffidens, in Cantabriam vltimam suæ ditionis prouinciam se continuo recepisse videtur: alij Toletum affirmant. Hostibus haud incruenta victoria fuit. sedecim ferme millia ex eorum numero ceciderunt. Et fuerat superius biennium frugibus aduersum, desertoque propter bella agrorum cultu, fame & peste laboratum erat. Quibus malis debilitati prouinciales processerunt in aciem: sed vitiis potissimum ac libidine vigor extinctus erat, & scelerum pœnis agentibus in eam præcipitatum est cladem.

Christiani in Astures proficiscuntur.
CAP. XXIIII.

ROMANAM ecclesiam Constantinus Pontifex obtinebat, Orientis imperium Anastasius cognomento Artemius, Francorum Rex Childebertus eo nomine tertius erat, quo tempore planctu tumultuque vniuersa Hispania repleta erat, non præsentis tãtum dolore mali, sed etiam futuri temporis metu: nec vllum calamitatis genus deerat, cum per omnes ordines ætatesque victoris crudelitas & licentia debaccharetur. Magna pars eorum qui ex ærumnoso illo prælio mortem euadere potuerunt, Astigim petierunt, vrbem neque remotam locis, & ea ætate ciuium frequentia, & mœnium munitione validam. Cum iis ciues confusi, atque inter se hortantes sui capitis periculo vniuersæ gentis incolumitatem redimere, excidium auertere, illatas si possent iniurias vindicare: cum victore, qui vestigijs omnibus Gotthorum reliquias persequebatur, rursus dimicare non dubitarunt. Eadem prælij fortuna fuit. rursus Gotthi à Mauris cæsi fugatiq; sunt. qui cladi superfuerunt in varia loca dilapsi. vrbs omni præsidio nudata, atque in victoris redacta potestatem à Mauris euersa est. Iuliani deinde Comitis consilio & hortatu, copiæ bifariam diuisæ: pars Maguedo Duce, qui Christiana olim sacra, quibus erat imbutus abiurarat, Cordubam petijt. & quoniam nobilissimi eius vrbis ciues commune periculum veriti Toletum aufugerant, haud ægerrime expugnata est, pastoris cuiusdam ductu, qui aditum qua facillime penetraretur in mœnium ea parte monstrauit. quæ ponti coniuncta est, silentio noctis, custodijsque interfectis. Vrbis Præfectus templi munitione, cui D. Georgio nomen fuit, defensus tribus mensibus obsidionem tolerauit. deinde è fuga retractus in Maurorum potestatem venit. socij per vim expugnato templo ad vnum interfecti sunt. Cum copiarum parte alia Tarifius reliquam Bæticam incendiis & direptionibus vastabat. Prope Gienuium, vt Rodericus est auctor, vt res habet regionibus aliquanto remota, Mentesa vi capta soloque æquata est. Malacam, Illiberrim, Granatam præsidiis occupauit. Murciæ Præfectus, quæ vrbs ea tempestate Oreola vocabatur (sic aiunt) homo militaris & sagax, à Mauris acie victus, fœminis dein in veste virili per muros vrbis dispositis cum magnæ multitudinis speciem præbuisset: ad

honestas conditiones victores Mauros adduxit, priusquam vrbis deditionem faceret. Iudæi Mauris cõfusi, Cordubam, Granatamque habitandas susceperunt: Christiani ciues alio atque alio dilapsi. Toletum reliqua erat in Hispaniæ vmbilico posita, situ inexpugnabilis: vnde Vrbanus eius vrbis Præsul in ea rerum inclinatione, haud satis loci munitione cõfisus abierat in Astures, sacrasque sanctorum reliquias, ne hostibus nominis Christiani ludibrio essent, secum asportarat: nominatim vestem Illefonso Præsuli de cœlo allatam, arcamque reliquiis sacris refertam, quæ variis iactata casibus Hierosolymam delata Toleti constiterat: libros præterea sacros, ac sanctorum virorum ingenij monimenta Isidori, Illefonsi, Iuliani, ne vi flammæ cuncta vastantis perirent, auro & gemmis pretiosiores thesauri. Vrbani iter Pelagius prosequutus est præsidij caussa, quod à magnis auctoribus affirmatum inuenio. Cœlestes thesauri in extrema Hispania, vt tutiores essẽt ab iniuria, in subterraneo specu conditi, octo millibus passuum ab eo loco vbi postmodum Ouetum vrbs ædificata est. ab ea re loco Montis sacri nomen factum, ductaque ab antiquo consuetudine à vicinis populis, qui religionis ergo quotannis, die præsertim Magdalenæ memoria sacro frequentes conueniunt, præcipua & magna veneratione colitur. Vrbani & Pelagij exemplo prouocati plerique ciues, & in his optimus quisque ac nobilissimus vt longissime à belli discrimine essent. seque & suos ad meliora tempora seruarent, vrbem deseruerunt. Vacuam ciuitatem Gotthici sedem imperij, Mauri ex variis partibus, vbi res prospere fluebant, ad obsidionem conuenientes, Tariffio Duce haud ægerrime redegerunt in potestatem. Etsi de eius expugnatione non vna fertur opinio. Rodericus Iudæos ait, qui in vrbe perstiterant belli spectatores sine discrimine rerum suarum, siue vincerent, siue victi essent Hispani, præterea odio Christiani nominis, continuo victori portas aperuisse: atq; quod Granatæ & Cordubæ factum erat, Iudæos & Mauros in commune habitandam suscepisse. Tudensis munitione ait confisos ciues, etsi exiguo numero fractiq; animis erãt, mẽses aliquot obsidionem tolerasse, ac tandem Dominico Palmarum die, quo die Christi à Iudæis cruciati memoria recurrit, Christianis ad Leocadiæ suburbanum templũ de more supplicationem agentibus, hostes à Iudæis aditu monstrato in vrbem admissos, ciues ad vnum occisos, aut in captiuitatem redactos. In rebus tam incertis in alterutram partem certo pronũciare temerarium esset: ipse eorum opinionibus accedo, qui post diuturnã obsidionem, vrbem à ciuibus deditam affirmarunt, his conditionibus: Qui vellent ex vrbe discedere sine fraude res suas efferrent: qui manere, patriæ religionis libertatem retinerent, septemque ea de caussa ex Christiano ritu sacrata in vrbe, templa: Iustæ, Torquati, Lucæ, Marci, Eulaliæ, Sebastiani, & Mariæ Virginis suburbanum. Vectigalia penderent, quæ Gotthorum Regibus consueuerant, noua imperandi sublata Mauris potestate. Suis legibus viuerent, & qui iura dicerent iuxta eas ex ipsorum numero iudices darentur. Per hunc modũ Toletum à Mauris occupata est, reliquæ Hispaniæ vrbes eadem belli flamma carpebantur. ciues, quo quemq; metus agebat, in varias partes dissipabantur. Legio annonæ difficultate & fame compulsa est deditionem facere. Caraca in Carpetanis capta. in Celtiberis oppido quod nostra ætate Medina Celina vocatur, olim Segontia vt Rodericus est auctor, ex lapide smaragdo, ego interpretor viridi marmore pseudosmaragdone, portentosæ magnitudinis & pretij mensa reperta: vnde oppido Medinæ Talmeidæ, quod nomen

mensæ vrbem significat, appellatio facta est. In Vaccæis Amaia fame, quæ indies maior inualescebat, coacta imperata facere. Vrbis huius spolia præteritam opulentiam vicere. multi enim eius munitione confisi eò se & opes omnes suas cōtulerant. Is tractus ea tempestate Campi Gotthorum vocabatur, vnde Camporum appellatio ei Hispaniæ parti facta ad nostram ætatem manauit. In Calæcia Asturcia incensa euersaque, muris structuræ firmissimę stantibus. In Asturibus Gegio oppidum, terrestri marinoq; situ firmissimum in Maurorum potestatem venit. Militaria præsidia locis competentibus disposita: ne se commouendi nouiq; imperij iugum excutiendi prouincialibus esset facultas. Tantis totius Hispanię spolijs Maurorum agmen graue, Tariffio Duce, quo Imperatore tantas victorias pepererat, Toletum vt tantorum laborum aliquis per otium fructus esset, atque inde velut ex arce in reliquas Hispaniæ partes despicerent, reductum est, eius seculi anno quintodecimo. Quo anno inuenio præterea Narbonem in Gallia à Mauris fuisse occupatam. variæ videlicet manus ex Africa ad famam rei bene gestæ examinum instar sese in varias imperij Gotthici partes infundebant. Prouinciales, pars fuga dissipati, pars metu perculsi, iuuandæ patriæ consilia haud satis explicabant. nulla manus numero aut viribus insignis coibat. vrbes tantùm singulæ rebus suis priuatim consulentes Præfectos creabant: penes quos cùm bello paceque suprema rerum omnium potestas esset, nullius imperium respicerent, à quibusdam historicis Reges nuncupantur.

Muza venit in Hispaniam.

CAP. XXV.

HÆc in Hispania: ex Africa autem nunciabatur Muzam varijs cogitationum fluctibus æstuare. gaudebat nobilissimam prouinciam subiugatam, Maurorum imperium in Europam propagatum. dolebat sua cessatione factum vt expugnatæ Hispaniæ non præda modò, sed & laus ad Tariffium pertineret. Itaque auaritia æquè atque inuidia agitatus pessimis consultoribus bello paceque, traiicit in Hispaniam recenti Maurorum manu stipatus, in qua duodecim armatorum millia fuisse aiunt: exiguus videlicet numerus tantis molitionibus impar, nisi rebus omnibus oppressi essent, afflictique Hispani. nam quòd rebus perditis accidit, consilium ab omnibus dabatur defendendæ patriæ, periculum sumere singuli recusabant. Cum Duce ratio belli mutata. Erant qui suaderent, vt iunctis cum Tariffio viribus, reliquas vrbes peterent, quæ Mauricum iugum nondum susceperant. Vicit sententia eorum, qui quamuis Christiani essent, tempori potius quàm religioni seruientes, ad reliqua perficienda Muzæ suam operam pollicebantur: auctoresq; erant, vt suis viribus peculiarique exercitu vicinas vrbes subiugaret. qui cursus barbaro ad laudem certior videbatur. Affuit præterea Iulianus Comes, an noui Ducis promerendi studio, & liberalioris militiæ spe, an Tariffij odio incertum: & solent patriæ proditores, vt sunt ingenio turbulento & inconstanti, minori gratia primùm esse, deinde odio propter sceleris memoriam, & quia tanquam creditores aspiciuntur. Algezira vbi barbarorum copiæ expositæ erant, Assidoniam primùm itum est cives aliquandiu obsidionem tolerarunt, suaque virtute, & vrbis munitione confisi, non semel irruptione pugnarunt: ad extremum vi expugnati. Carmona deinde Bæticæ quondam firmissima vrbs, eodem belli impetu tentata est. Barbarus diebus aliquot multis laboribus frustra consum-

ptis, Iuliani arte delusam ciuitatem cepit, defectione ille à Mauris, pugnaque simulata, & vltro intra mœnia admissus, ea porta, cui olim à Corduba nomen fuit. Rasis Arabs postquam Muza & Tariffius Toleti congressi sunt, hæc contigisse tradit: & Iuliani Comitis milites, ait, haudquaquam simulatione fugæ, sed mercatorum specie arma Carmonam intulisse, ea quibus capta est. Nos his rebus commemorandis Roderici Præsulis auctoritatem sequebamur. Hispalis, quò se Gotthorum numerosa multitudo contulerat, quia ingruentem barbarorum vim repellere non sperabat, ciuibus occultè fuga elapsis denuò est capta. Iudæis, qui remanserant, vt cum Arabibus confusi eam domicilio obtinerent, tradita à victore est. Eadem fortuna fuit Pacis Iuliæ in Lusitaniæ finibus sitæ, quò ciues Hispalenses se contulerant. Cæterùm vi an deditione barbarorum armis cesserit, incertum: nisi quod satis constat magnam Christianorum multitudinem diu in ea vrbe post hanc calamitatem vixisse. Non procul ijs locis Emerita erat, Romanorum olim colonia, ea tempestate inter Lusitaniæ vrbes nobilissima, antiquæque amplitudinis & maiestatis haud obscura vestigia retinens. tametsi multis bellorum iniurijs deformata erat, ac postremo in eo prælio, quo Ruderico Duce Hispaniæ fortunæ omnes euersæ sunt, multi ciues perierant in acie. qua calamitate haudquaquam qui supererant animis fracti aduenienti hosti obuiam processere. tumultus persimilis pugna fuit, multique vtrinque ceciderunt; ac Emeritenses tandem cùm numero vincerentur, & rebus omnibus inferiores essent, intra mœnia compulsi. Tùm Muza quatuor tantùm comitibus stipatus, antiquissimæ vrbis situm & maiestatem oculis contemplatus, dixisse fertur: Ex toto orbe ad hanc vrbem fundandam homines conspirasse arbitror, felicem qui eius imperio potiretur. Ea cupiditate inflammato amplius animo anxiusque, diligenter vrbis expugnandæ rationes considerans, fortè animaduertit lapicidinam veterem vrbi coniunctam, ob depressionem loci insidijs parandis fore opportunam. In eum ergo locum de nocte equitatus partem immittit, ciues denuò prælij fortunam tentaturos haud inani coniectura reputans. Sequenti luce obsessi irruptione facta in insidias præcipitantes, à fronteque & à tergo ab hostibus circumuenti, multis cadentibus, reliqui facto cuneo ægregièque propugnantes vix in vrbem euaserunt. Ea clade audacia castigata, pugna abstinere consilium fuit, atque vrbis tantùm mœnibus & munitione hostium vim propulsare. Obsidio ducebatur: Muzaque quietis impatiens, opera omnia comparabat, quæcunque expugnandis vrbibus idonea ea tempestate habebantur. ligneæ turres extructæ, vineæque, quibus tecti milites muro succedentes lapidum compages dolabris distrahere, atque in vrbem aditum patefacere moliebantur. Obsessi locis omnibus adesse, hostiumque conatus virtute ac diligentia eludere. Erant numero imminuti ciues, & annonæ angustia cœperant laborare. ergo necessariò de deditione agunt; ijs tamen conditionibus quas victor Muza, vt erat vasto animo repudiauit. Re infecta legati in vrbem redeuntes, vnam salutis spem in Ducis ætate graui atque affecta collocare: vix superuicturum omnibus sermonibus prædicare, quousque vrbs esset expugnata. Barbarus re intellecta, barbam & comam infecit nigro colore. Legati rursus de eadem re facta ipsum conueniẽdi potestate percussi animis, & miraculum interpretati effecerunt, ciues vti serio de deditione facienda cogitarent, ei homini qui

ni qui

ni qui naturæ etiam leges superasse videretur: Deditionis conditiones fuerunt. Vt ciuium, qui in acie ceciderant, aut in obsidione defuncti erant, bona victori cederent. Ecclesiarum reditus, & sacrorum instrumenta ex auro & argento occuparet. Qui manere in vrbe vellent, res suas retinerent: qui discedere, ijs quocunque vellent migrandi facultas esset. De tempore quo Emerita barbaris cessit, non satis constat. Rodericus Præsul intra eundem mensem ait, quo Muza venit in Hispaniam: eodem an sequenti anno non explicat. Et constat Pacis Iuliæ atque Ilipulæ ciues nondum satis malis domiti, & nouum imperium nondum satis firmatum euerti posse cogitantes, correptis armis Hispalim occupasse, Maurorum præsidio magna ex parte cæso. Intempestiua audacia exitio fuit, maloque coacti sunt seruitij iugum impositum perferre. Abdalasisius Muzæ filius, patris iter prosecutus venerat in Hispaniam. Is per otium aliquando cum patre expostulans, quod eius indulgentia impeditus nihil ea ætate suoq; animo dignum gessisset, facilè impetrauit, vt valida Maurorum manu attributa, virtutis specimen daret. In Valentiæ fines irruerat, ibique cum eius tractus incolis prosperè acie pugnarat. Valentiam, Dianium, Alicantium, Orihuelam, atque Ortam, ijs in locis ceperat ciuium deditione ea lege: Vt à templorum sanctitate abstineret, & religionis Christianæ cultus deinde nemini fraudi esset. Res suas cuncti retinerent vectigali repræsentato: quod magna moderatione imperabatur. His rebus peractis, huius seculi anno sextodecimo, Hispalim petens breui eam vrbem in potestatem redegit, cæsis omnibus quicunque superioris rebellionis & cædis auctores extiterant. Eodem animi ardore Ilipula capta, vbi magna strages hominum fuit: fortassis etiam vt magnitudo supplicij terreret alios, solo æquata: nam ex valida vrbe nostra ætate exiguum oppidum euasit Pennafloris nomine Cordubam inter & Hispalim. Rasis Arabs Emeritæ præsidium cæsum ait, Hispalensesque cum Pacis Iuliæ & Ilipulæ ciuibus conspirasse. Emerita Toletum Muza abiit. Tariffius aduenienti vltra Elboram in Carpetanis processit obuiam honoris gratia. Ad Tietarem amnem, qui Aragnueli agros interfluit, congressi sunt, magna vtrinque lætitiæ significatione: animis auersi penitus erant Muzam inuidia stimulabat: Tariffium metus amittendæ potestatis. Accusabat enim Muza, quòd bello gerendo eius pręceptis haudquaquam obtemperasset, fortunę temeritate potius quàm pugnandi scientia, atque ex militari disciplina vicisse. Verùm hæc apud vulgus non probabat, audacia consilia ex euentu æstimare solitum. Inter has contentiones vbi Toletum ventum est, ad rationes Tariffius compulsus est, eorum quæ in bello expensa, quæque victoriæ cui su capta erant. quam ille siue iniuriam siue acerbitatem dissimulanter ferendo, accommodatisque ad tempus officijs senis animum lenire satagebat. Omnino vtrinque conciliatis animis Cæsaraugustam petierunt, eamque vrbem armis virisque potentem ceperunt. deniq; multis vrbibus potiti in Celtiberia, atque Carpetanis, ac plerisq; exercitu incruento, vniuersa ferme Hispania domita Maurorum armis videbatur, non toto triennio euoluto, ex quo Maurorũ exercitus primùm ex Africa venit: res miraculo comparanda. nam interiora regionis adiri nõ poterant nisi magna difficultate. Iuga montium densæ syluæ, inaccessæque rupes, plerasque Hispaniæ partes sepiunt. Vlit Miramamolinus tatis victorijs nunciatis, quas ne discordia Ducum labefactaret haud inepte verebatur, vtrunq; ad se venire iussit. Muza discedendi certus, & ne se absente turbaretur prouincia,

consensu procerum, quorum consilio vti voluit, Abdalasilium filium, cuius ea virtutis documenta recenti memoria extabant, pro se substituit Hispaniæ moderatorem: Cuncti ordines in eius verba iurare sunt adacti. Ipse & Tarissius antea magni atq; clari, nunc tantis rebus peractis maiores atq; clariores, vt erat imperatum in Africam nauigarunt, eos thesauros prædamque omne genus exportantes, quos Gotthorum potentia tam longo tempore congesserat.

De annis Arabum.

CAP. XXVI.

CVM imperio mores prouinciæ, leges, institutaque mutata. Omnia colligere longum esset: quod præsentis loci est, & ad cognoscendam consequentium temporum historiam confert, annorum ratione antiquata, qua vulgò Hispani vtebantur in actionum formulis, publicis tabulis, historiaque conscribenda, à Christi ortu, aut Era Cæsaris ducto principio numerandi: noua ferè inuecta est, qua gens Maurica vtitur, quam late per orbem terrarum fusa est. Mahumetes prauæ superstitionis conditor felicibus armis, Heraclij Imperatoris ignauia, Damasci, quæ Syriæ vrbs nobilissima est, imperium gentis arripuit, regiaque insignia desumpsit. quo maior esset auctoritas, leges quasi cœlo delatas numinisque instinctu inflatuque acceptas subditis populis promulgauit. Nihil in speciem fallacius est, quàm praua religio, vbi diuinum numen sceleribus prætenditur: nihilque potentius ad impellendum in fraudem multitudinis animos. Ab hoc tempore Mauri annos computant Egiræ, quod Arabibus nomen expeditionem significat. Quo id salutis anno contigerit auctores variant, neque in colligendo consequentium annorum numero opinionibus conueniunt. Pudenda historiæ, atque antiquitatis ignoratio. Nobis è tantis tenebris lumen veritatis eruere difficile erit. conabimur tamen quantum ingenio & diligentia consequi poterimus: paulòque altiùs disputationem omnem ordiemur. Annum Sol ambitu facit Zodiaci signa percurrens diebus trecentis sexaginta quinque & quadrante. mensem Luna auctu senio labore describit, idem spatium circumagens dieb. viginti nouē, horis duodecim. Tempus in annos tribuere receptum est omnium gentiū more, annum in menses. vnde vniuersa difficultas existit, quoniā Lunæ & Solis conuersiones multum inter se discrepantes exæquare dierum numero promptum non est, quamuis multis ingenijs & temporibus in ea inquisitione consumptis. Annum antiquissimi Romani ad Solis numerum, lationesque accommodarunt, varia inconstantique ratione in decem menses explicatum: è quibus sex tricenûm essent dierum, quatuor tricenis & singulis complerentur, Martius, Maius, Quintilis, October. totus annus diebus quatuor & trecentis descriptus erat. Principium, mensis Martius, vti aliorum mensiū nomina indicio sunt, Quintilis, Sextilis consequentium. Rudi seculo ingenijsque nulla eruditione expolitis in quæ incommoda incurreretur non considerabant, æstatis ferias in hyemem verti, veris in autumnum, quæ maxima perturbatio est. Arabes vnde gens Mahumetana hausit, annis describendis ad Lunæ tantùm conuersiones respexerunt, duodecies per signa Zodiaci circumactæ: vnde duodecim menses conflati, sex dierum viginti nouem, triginta sex alij. vniuersus annus diebus trecentis quinquaginta quatuor descriptus. Quod institutum inter Romanos Reges Numma Pompilius imitatus est, ad antiquam anni rationem quinquaginta diebus adiectis, geminoque mense,

Ianuario

Ianuario atque Februario. Sed eueniebat longiori quidem quàm antea tempore, certissimò tamen vt frigus æstiuis mensibus, calor hyemalibus prouenirent. In quod incommodum vt gens Maurica incurrat necesse est, antiquo rudique instituto ad hanc ætatem mordicus retento. Nam cæteris cura fuit, omnisque labor, Lunæ Solisque conuersiones exæquato dierum numero inter ipsas comparare: vnde omnis inconstantia varietasque corrigeretur, magno ingeniorum labore, successu impari. Græci octauo quoque anno euoluto dies nonaginta, in tres menses tributos effluere sinebant. Idem eorum exemplo fecere posteriores Romani, paucis tantummodo commutatis. Hebræi & Ægypti vti erant cœlestium rerum omnium præ cæteris cognitione pręstantes, hanc speciem emendationis quam Intercalationem Latini vocarunt, prudentius excogitarunt, annis nouendecim, quo spatio omnis Lunæ conuersionis varietas consumitur, septem menses certis interuallis intercalātes. Iulius Cæsar Romana republica oppressa ad aliquam suæ prouidentiæ partem pertinere iudicauit temporum rationem, quæ nimium inter Romanos perturbata erat, acriori studio emendare. Sosigenes mathematicus rerum cœlestium peritissimus, Marcus Fabius scriba rerum Romanarum in consilium adhibiti. Ijs adiutoribus annus quidem ad Solis numerum trecentis sexaginta quinque diebus & quadrante descriptus est: eòque singulis quatuor annis dies vnus consumitur ad sextum Kalend. Martij, quem ob id Bissextum nominarunt. Lunæ ratio atq; inconstantia omnis Aureo numero comprehensa est: quem ab vnitate procedētem vsq; ad nouendecim Kalendario Romano adiecerunt, decem & nouem annis septem Lunas Ægyptiorum instituto intercalantes. Ratio tunc commodissima visa est vt certus temporum status perseueraret: sed progressu tēporis ob quasdam minutias non satis describenda anni ratione consideratas, deprehensum neutram rationem cum Solis numero conuenire. Itaque gens Christiana, quę ex Iulij imitatione quo ad statiuas quidem ferias solarem, quo ad conceptiuas autem lunarem annum sequebatur, se multum à proposito aberrare deprehendit. neq; anni initium in idem tempus incidere, neque Aureo numero, qua caussa institutus erat, Lunæ exortum designari deprehendique. Eòque Gregorius XIII. Pont. Max. salutis anno millesimo quingentesimo octogesimo secundo, quo tempore hæc commentabamur, vtrunque errorem correxit, Aureo numero expuncto detractoque è Kalendario, atq; in eius locum maiori numero substituto, quē Epactas nominauit. Præterea ex mense Octobri ineunte decem dies detracti eo quidem anno sunt: quo anni solaris initium ad competentem à veteribusq; descriptam sedem reuocaretur. quam ne deinceps mutaret Bissexti intercalatione certis interuallis omittenda prudenter excogitatum, atque prouisum. Verùm de ijs rebus subtilior accuratiorq; disputatio ad astrologos ableganda est. quod præsentis loci, atque ex vsu historiæ fore putamus, annum Mauri, vt paulò ante dictum est, vndecim diebus & quadrante nostro anno minorem faciunt: quod plerique scriptores non considerantes eius computationis initium, non vno loco designarunt, ab anno salutis quingentesimo nonagesimo secundo vsque ad annum sexcentesimum vigesimum septimum mirabili ac pudenda varietate inerrantes. Nullus vt sit eo interuallo annus, vnde non inchoet auctor aliquis annos Arabū. Cuius discrepantiæ eam extitisse caussam arbitror: ꝙ alijs atq; alijs temporibus annos Arabum & eorum numerum cognoscentes, neq; considerantes eos annos minores nostris

esse, retro cōuersa ratione diuersa numerandi principia designarunt posteriores priora. Nobis in tāta varietate, quid potissimū sequeremur in ambiguo diu fuit. Id tamen verisimile maximè videtur, Arabum computatione inchoandam esse salutis anno sexcentesimo vigesimo secundo, Idibus Iulij, die Iouis, vti Annales Toletani testantur ante annos trecentos confecti. Quod re cum Iudæis & Mauris deinde communicata libello dicato, certa ratione conuicimus. Consentiunt lapidum inscriptiones, & incorrupta vetustatis monimenta. Quamuis Roderico Præsule, & Jsidoro Pacensi discrepantibus, atque eius computationis initium salutis anno sexcentesimo octauodecimo designantibus, hoc est, septimo Heraclij Imperatoris anno: plerisque in quo maior peruersio est, atque confusio, vtriusque nationis annos exæquantibus, dierum numero quod fieri non debuit.

Abdalasisū res gestæ.

CAP. XXVII.

COMMENDATAM à patre prouinciam Abdalasisius prudēter gessit. Ex Africa noui imperij stabiliendi studio multi à victoribus euocati, vt latissimam prouinciam bellorum iniuria incolis vastam domicilio obtinerent. Ijs agri sedesque ad habitandum datæ sunt. Hispalis delecta Maurici imperij sedes, atque firmissima arx, vnde vniuersæ prouinciæ iura dabantur. Egilonam Ruderici Regis vxorem captiuam, tanquam belli iure ad eum pertineret, Dux Maurus euocauit. Erat ætas idonea, formæque & actionum dignitas singularis. Ergo barbarus aspectu continuò captus, blandis verbis, num valeret, rogauit. Illa dolore recrudescente, atq; ex superioris fortunæ memoria animo exulcerata, lacrymis manantibus, debilitataque voce: Quid de me, inquit, scire cupis, cuius calamitatis fama totum orbem terrarum peruasit, eo acerbioris, quò cunctis nationibus est testata? Felix paulò ante Regina, imperij fines vltra Hispaniam proferebam: nunc summa iniquitate fortunæ rebus omnibus spoliata, in numero captiuorum sum, eo grauiori casu deiecta, quo eram in sublimiori fastigio collocata. prorsus vt Hispani suarum calamitatum obliti, meam vnius vicem gemitu & lacrymis prosequantur, grauioremque malis omnibus ducant. Tu si vt generosos animos decet, Regum calamitate tāgeris, in hac tua felicitate gaude venisse tempus cùm regio sanguini benefacere possis. Mihi nullum maius dare beneficium potes, quàm si pudicitiam nostram, hoc est, Reginæ atq; matronæ, vt magnanimi Duces solent, tuearis: neque permiseris nostram fortunam cuiquam ludibrio esse. Alioqui tua sum: de captiua quodcunq; fert animus statuas. Ego si minus rebus, quoniam res ita tulerunt, perpetua certè beneficij memoria, tuæ voluntati obsequi, tibique gratificari nunquam desistam. Reginæ oratione barbari animus amplius captus est: atq; adeò vt officijs omnibus & blandimentis delinitam, sibi eam connubio iungere non dubitarit. Pactam Christianæ religionis cultum & libertatem in præcipuo dum vixit honore habuit. Erat enim forma insignis, & florentissima ætas, eaque prudentia, vt eius auspicijs rempublicam regeret, consilio, vt maior auctoritas esset, regiam coronam imponeret capiti suo. In Antequeræ agro, qua parte Malacæ fines attingit, mons surgit Abdalasisij nomine, fortassis appellatione à Mauro Principe mutuata. quemadmodum alij suspicantur, à Maguedo Arabum Duce, Almagueris appellationem factam, oppido ditionis militum Diui Iacobi. Caussam explicant, vicinum fontem extitisse, cuius ille aqua, quæ Arabum lingua

Alma dicitur, libenter vtebatur. Nec dubium est cum rebus pleraque oppidorum, montium, fluminum, fontium mutata nomina, magnamque inductam veteris memoriæ confusionem. nouas vrbes condendi, aut veteres suis nominibus appellandi gloriam Duces barbari quærebant. Quid Iuliano Comiti acciderit clam est: nisi quòd æternis suppliciis viuum mortuumque mactatum esse sceleris magnitudo, vt credatur facit. & fama exiit nullo satis idoneo auctore, Iuliani vxorem à barbaris lapidibus obrutam, filium ex Septensi turri in ora Africæ datum præcipitem: ipsum perpetuæ custodiæ in Oscensis agri arce Loarri Maurorum iussu, quibus tantopere gratificari voluerat, mancipatum: vbi eius ex lapide sepulchrum extra arcis templum monstratur. Occisum ac bonis omnibus spoliatum, Rodericus Tudensisque aiunt, ipsum & Witizæ filios. Rerum status per hæc tempora planè erat miserabilis. Mauris vniuersa ferme parebat Hispania, vbi nullus erat cruciatus, quem à victoribus non perferrent Christiani: vxores è virorum complexu rapiebantur ad libidinem: liberi de gremiis parentum: pretiosa vestis atque ornamenta maiorum diligentia congesta impunè auferebantur. Prædiorum fructus multò quàm antea maligniores erant, irato cœlo, atque agrorum cultu neglecto. tecta & diuorum domicilia ignibus conflagrabant. Cæsa incolarum corpora passim iacebant in vrbibus atque in agris. omnia domi forisque fletu & gemitu personabant. nulla erat facies mali, quæ non opprimeret Hispaniam: scilicet violatas religiones numinis vindicta improborum, sed & innocentium supplicijs expiabat. Cantabriam tamen, & Pyrenæi montis partem ad confines Vasconum atque Arragoniæ, Astures & Calæciæ partem multò maximam retinebant Christiani, magis quia non impugnabantur ob locorum sterilitatem asperitatemque, quàm quòd ad resistendum satis animi esset satis virium. In eas partes ex reliqua Hispania Christiani passim dilabebantur: vbi nonnulla reipublicę forma retenta, proceres sacrorum Principes res profligatas gubernabant. Christiani qui Maurorum imperio parebant, cùm Mauris confusi essent, tunc mixti Arabes, nunc voce mutata aliquantum ab antiquo Muzarabes dicti sunt, tum ipsi tum eorum posteri. Ii religionis Christianæ libertatem retinebant, templaque ex ritu Christiano sacrata, virginum ac monachorum collegia: tametsi plerique Episcopi ne videlicet in tanta rerum colluuione nominis maiestas ludibrio esset, in Calæciam aliasque regiones se receperunt. Iriæ Flauiæ Episcopus multis ex eo numero ad se confugientibus, redditus vnde viuerent, & decumas agrorum liberaliter suppeditauit, vt Ordonii Regis eo nomine secundi diploma declarat, Compostellanæ ecclesiæ concessum, salutis anno nongentesimo tertiodecimo. Per hunc modum cecidit Hispania: sic nobilissimum Gotthorum regnum extinctum est. Scilicet cùm cœlo vertuntur res humanæ. Quarum initium, earum & finis sit, necesse est. Orta intereunt, auctaque senescunt. Mihi sanè eò cecidisse videtur Gotthorum regnum & gens, vt ex sepultæ cineribus noua, iusta, & suis virib. nitens nasceretur Hispania, Catholicæ religionis hac tempestate præsidium & columen: quæ ex suis omnibus partibus, quasi membris in vnum corpus reuocatis compacta imperium latissimum, quale hodie cernimus, Orientis atque Occidentis vltimi finibus terminaret. Quo enim hæc tempore commentabamur, Philippus Secundus Hispaniæ Rex potentissimus, Lusitaniæ accessione, quod felix, faustum, propriumque fore speramus, perduellionibus semel & iterum

acie superatis auct⁹ erat: & latissima prouincia post tot annorum spatia sub vnius Regis imperium reuocata, Christiani nominis hostibus esse cœperat multò amplius quàm antea formidabilis.

LIBRI SEXTI FINIS.

HISTORIÆ DE REBVS HISPANIÆ.

LIBER SEPTIMVS.

Pelagij in Mauros rebellio.

CAPVT I.

NONDVM totum biennium abierat, ex quo furor ille Africanus bellum impium Hispaniæ atque nefarium indixit: cum ingens barbarorum exercitus transcensis Pyrenæi montis iugis, quò ab Hispania Gallia dirimitur, in eã prouinciam ferro penetrauit: vt quæ pars Gotthorum imperio tenebatur, victricib. armis cederet. Et opportuna occasio sese dabat, quã spe complexi erant, reliquæ Galliæ inuadendæ atque occupandæ, Regum socordia, atq; inutili otio marcescentium, non minus quàm paulò ante Hispania fecerat, intestinis dissidijs fluctuantis atque in occasum inclinatæ. Pipinus senior & Carolus eius filius, quamuis ex impari matre, à marita virtute cognomento Martellus, Mediomatricum & Leucorum, hoc est, Austrasiæ Duces, regiæ Francorum Procuratores, cùm rempublicam vniuersam bello paceque administrarent, ad regnum cuius solum nomen penes legitimos Reges Pharamundi sobolem erat, haud obscurè nitebãtur, magna multorum inuidia atque obtrectatione. Familiam vnam in Gallia plus legibus & Regibus posse, plus reliqua nobilitate, plerique ægrè ferebant. Eudo Aquitaniæ Dux, Austrasianorum conatib. obuiam eundo, vniuersam prouinciam in factiones diduxerat. Omnino barbaris Gallico bello implicitis, Gotthorum reliquię, qui ex calamitoso atque teterrimo communis patriæ naufragio, in Astures, Callæcos, atque Cantabriam euaserant, & locorum munitione magis quàm armis freti, summis se montium iugis tutabantur, occasionem nactæ sunt de recuperanda pristina libertate aliquando cogitandi. Filios & vxores clam inter se conque-

querebantur in seruitutem abactos impotenti dominorum libidini seruire. ipsos quod extremum in calamitate erat, expertos non publico tantum imperio premi, sed iustum propemodum seruitiū singulos pati: omnes sanctitates tota prouincia violatas: diuorum domicilia, qua belli furore incensa euersaque, qua post victoriam Mauricæ superstitionis sordibus contaminata: sacrorū instrumenta direpta: barbaræ crudelitatis atq; perfidiæ expressa vestigia locis omnibus extare. In Munnsa, in quo præsidij aliquid esse debuit propter communem religionē (erat is Gegione præfectus à Mauris) neque hominis quicquam esse, præter figuram & speciem: neque Christianæ religionis, præter nomen & externum habitum. præstare semel mori, quam in tāta indignitate vitæque acerbitate tamdiu versari. non iam de veteri gloria, quæ tēporis momento obscurata esset cogitare: neque de pristino gentis imperio, quod auersa numina extinxissent laborare: tolerabilem aliquam seruiendi rationem requirere: atque vitæ non acerbissimæ conditionem supremis votis exoptare. Hæc cogitantibus, Dux magis quam vires deerat, qui sui capitis periculo exemploque virtutis, reliquos per Hispaniam Christianos ad præclare audendum conandumque prouocaret. nam vt est ingenium multitudinis omnes audacter loquebantur: periculum suscipere cuncti pariter detrectabant. vigor animorum extinctus erat. Gotthorum proceres tot bellorum oppressi casibus, magna ex parte ceciderant. Vnus Pelagius vera Gotthorum Regum soboles, tametsi tot aduersis casibus iactatus erat, præcipua pollebat animi magnitudine atque constantia, neq; id prouinciales ignorabant: cœperatque iam ante, ex fama rerum admiratio virtutis, & quibus ignotus facie erat, substituerant etiam animis speciem corporis amplā atq; magnificam. Commodo reipublicæ accidit per idem tempus, vt is à Cantabria, quo se post Hispaniæ cladem receperat, veniret in Astures: incertum euocatus ne, an ad rei bene gerendæ, patriæque iuuandę, sicunde se lumen ostenderet, occasionem intentus: an quia de Cantabriæ principatu plures reguli disceptabant nam tres ea tempestate Cantabriæ Duces inuenio, Eudonem, Petrum, Pelagium. In hunc continuo omnium oculi animique coniecti, remedium aliquod tantis malis, atque opem eo Duce afferri posse non omnino desperātium, induceret modo in animum rerum summæ patrocinari. Periculi magnitudo, virium imbecillitas plerosque conturbabat: nam furori simile videbatur fore, nouo conatu, haud magna spe, denuo victricia barbarorum arma lacessere, irritare animos. Verum quod metu facere detrectabant, casus in necessitatem vertit. Erat Pelagio soror ætate florentissima, eximia venustate. Munusa Gegione pro Mauris præfectus, puellæ pulchritudine captus, eam sibi toro iungere cupiebat: diu ignotus, repente nobilis secundas res sustinere non poterat, neque animi libidines ratione virtuteque frænare. Ergo cum Pelagij voluntate desperaret vnquam se voti compotem fore, simulata beneuolentia, per speciem legationis eum Cordubam ablegat: vbi Tariffius erat magni nominis Dux, cum nondum rediisset in Africam. Pelagij discessu, facile optato coniugio potitus est. Fœditate cognita Pelagius, cum obita legatione rediit, ex cōpressæ sororis ignominia, suæque familiæ dedecore, quantum doloris ceperit, quantis iracundiæ flammis arserit, de suo sensu quiuis æstimare potest. nec iniuriæ magis magnitudo vrebat, quam quod in ea rerum perturbatione, vltioni de viro præpotente, quique arma teneret, sumendæ parem fore se non sperabat. Cogitationem in omnes partes versanti optimum fore visum

sum est, dum se comparat, & vindictæ occasio sese offert, silentium tenere, doloremque comprimere: & lætitia ad tempus simulanda, fraudem fraude eludere. Itaque recepta sorore in finitimos Astures aufugit, vbi studia gentis erant, & propensæ vniuersæ prouinciæ voluntates. Munusa rei nouitate perculsus, veritusque ne à paruis initiis latius serperet rebellionis malum, Pelagij conatus Tarifiio renunciat. missi Corduba milites, Pelagium nondum viribus satis confirmatum facile cepissent, ni periculum indicio facto, celeri fuga euasisset: admissoque equo, vicinum fluuium nomine Pioniam tranasset, aquis inundantibus rapidum: quod illi saluti fuit, hostibus qui iisdem vestigiis insequebantur eo facto delusis: cum certissimum vitæ periculum adire, Pelagij capiendi caussa tanti non esset. Ad Canicæ vallem (Cangas hodie dicimus) ex fuga euasit. Ijs in locis egentium & profugorum delectus habiti vndique confluentium ad spem recuperandæ libertatis. nam hostes maiori numero affuturos propediem, nemo dubitabat. Multi vltro nomina dant: tanta erat cupiditas Pelagio auspice, pro patriæ salute suaque libertate certandi. Plerique metu hostium, suorumque minis fracti, atque ancipiti periculo permoti, siue vincerent, siue vincerentur Hispani, ne alterutris prædæ essent, necessitate arma induunt. Astures ferme omnes in sententiam perducti. Hortatur in concilio gentis, vti magno animo communis caussæ patrocinium suscipiant, priusquam barbarorum imperium vetustate amplius confirmaretur in Hispania, quod ipsa sua nouitate nutabat. Celeritate, inquit, & audacia opus est, vt qui caussa superiores sumus, hostes virtute vincamus. Ciuitates singulæ modico Maurorum præsidio tenentur: ciuium multitudo nostra est, omnesque viri fortes tota Hispania nauare nobis operam & studium cupiunt: nemoque erit (quem quidem Christianum nominare fas sit) qui non continuo in nostra castra se conferat: tantisper modo sustentemus, & recuperandæ libertatis spem in nostrorum animis audacia & virtute alamus. Hostium exercitus in varias manus dissipatus est. pars multo maxima in Galliam abijt. Nunc animis & virtute audendum: nunc pro veteri belli gloria, pro aris & religione pugnandum, pro liberis, vxoribus, propinquis, & necessarijs, qui indigna & grauissima seruitute premuntur. Eorum calamitates, nostrasque ipsorum ærumnas & pericula memoria repetere graue est, oratione recensere, prosequi lacrymis vanum: opem aliquam & remedium adhibere salutare. tantum vos viros esse ostendite ex nobilissimo Gotthorũ sanguine prognatos. Secundæ res voluptatesque debilitarunt, & iniuriæ opportunos præbuerunt: nunc asperæ & profligatæ acuant. An belli pericula adire graue est? at multo illa grauiora, liberos, coniuges in seruitutem abstrahi, immensæ hostium libidini seruire, (ò magnum atque intolerandum dolorem, ò grauem acerbamque fortunam) vos ipsos interfici, quod sit necesse victis accidere. An priuatarum rerum amor, & otij cupiditas tenet? erratis si republica oppressa singulorum fortunas stare posse putatis. Incendij vis, mihi credite, velut ex continentibus tectis in alia traijciendo cuncta pariter vastabit. An locorum munitione cõfiditis? sed neque desides & otiosos hæc montium claustra tuebũtur. nec si maxime hostes cessabunt, tãtam multitudinẽ quanta se in hæc loca recepit, solum sterile, & rebus omnibus indigens alere potest. An paucitas nostra despectui est? sed præteriti temporis memoria, & ancipites bellorum casus victoriam non numero stare, sed virtute satis declarant. Deo cuius numen ante irritauimus, & nunc placatum

catum confidimus, facile est numerosas hostium copias paucorum armis prosternere. Tolerabili fortasse conditione, vt in malis hosti seruire consultius fore putatis? quasi perfido hominum generi vlla fœdera sancta sint, fideique constantia sit à barbara gente expectanda. Cum hominibus enim crudelibus nobis res est, an cum feris & immanibus belluis? Ego quidem, vobis adiutoribus laborem & periculum graue quamuis & maximum, suscipiam tamen pro communi salute libentissime: & dum vixero hostis ero, non barbaris magis, quam si quis ex nostra gente arma conferre & sacram militiam suscipere recusabunt: nobiscumq; aut vincere aut mori non malint, quam in tanta vitę acerbitate, ignominia, & calamitate versari: & suppliciorum magnitudine sanciam, ne hostes maxime metuendi ignauis esse videantur. Hæc dicentem singultus & gemitus eorum qui aderant sæpe interturbarant. præsentium impendentiumq; malorum imagines ante oculos inerrabant. mœrori par metus. Verum cum ex aliquanto spatio respirassent, animosque ad nonnullam spem melioris fortunæ reuocassent, sanctissimo iureiurando bellum in Mauros sanciunt. Nullum periculum communis salutis caussa recusaturos pollicentur: profitenturque principes ex omnibus bellum barbaris illaturos. Omnibus suffragijs Pelagius ipse belli Dux, atque Hispaniæ Rex creatur, salutis scilicet anno septingentesimo sex-
716 todecimo, tametsi nonnulli huic annorum numero biennium addiderunt. Ab hoc initio tempore, quo impietas armata per vniuersam ferme Hispaniam impune vagabatur, furor & audacia passim volitabant, & res communes propemodum desperatæ erãt: nouum regnum in Hispania auspicato in perpetuum fundatum est, signumque ad bene sperandum afflictis & oppressis prouincialibus sublatum. Tanti nonnunquam est non deesse fortunæ, & oblata casu flectere ad consilium. Calæci & Cantabri, quos Oceanus ad Septentriones alluit, & locorum asperitate Asturum exemplo confisi, libertatem magna ex parte retinebant, ad belli societatem adiuncti sunt. Missæ præterea occultæ legationes, vrbes quæ in Maurorum ditione erant solicitatum obtestatumque ne communi caussæ deessent: suorumque potius conatus, rebus & consilio iuuarent. Nonnulli ex vicinis locis in Pelagij castra dilapsi sunt, communem belli fortunam rursus subire atque tentare certi. Plerique noui Regis despectu, metuque maioris mali, citra discrimen rerum suarum belli spectatores esse mallebant quam pars, ex fortuna consilium sumpturi. Pelagius haud ignarus quanto in periculo res essent, primisque euentibus considerans metum aut fiduciam gigni, cupidusque noui imperij sanciendi auctoritatem: de Mauris prædas agere, locis omnibus instare, vrgere, carpere hostes, & trucidare, oppida & vrbes Asturum inuisere, suaque præsentia & oratione dubitantes erigere, audaces in fide confirmare, magna diligentia quæ subsidio essent conferre vndique & comparare: nullique labori parcere, quo susceptam semel regij nominis maiestatem inter suos tueatur, & aduersus barbaros, quos continuo tanquam ad restinguendum incendium affuturos minime dubitabat. Inerat animo vigor, atque ad labores perferendos ætas idonea: formaque corporis non cultu conspicua, sed virilis vere atque militaris.

Mauri vincuntur à Pelagio.

CAP. II.

ALCHAMA Mauricæ militiæ Magister, magniq; in ea gente nominis Dux.

Dux, ex Africa cum Tariffio venerat, quo primum tempore transmissum est in Hispaniam: & superioribus bellis omnibus virtutis specimen dederat singulare. Is Asturum motibus nunciatis, Corduba accurit ad seditionis initia comprimenda: ne videlicet tempore & dissimulatione vires sumeret & confirmaretur audacia. Alchamam iustus exercitus sequebatur ex vtraque gente conflatus scilicet. Oppas Hispalensis Præsul socius adiunctus: vt pro ea sacerdotij, qua fungebatur auctoritate, & pro ea necessitudine, quæ illum inter & Pelagium erat, temere tumultuantes arte & ingenio, quo valebat, maxime, ad sanitatem reuocaret. vanam sine viribus esse audaciam doceret: suo quemque periculo furere. viros prudentes admoneret non tam belli initia quam exitus considerare consueuisse. si quæ Munusæ aut aliorum Præfectorum iniuria extaret, præstare legibus iureque agere apud Mauros rerum dominos, qui quod iustum fasque esset nulli vnquam denegassent. Arma sumere, vimque importune intentare, conatu temerarium esse: euentuque haud dubium fore cunctis exitiale. Alchamæ aduentu ingens animos Christianorum militum metus incessit. & vt fit, audacissimi ante discrimen, in ipso discrimine ignauissimi omnium esse videbantur. ex superiori rerum memoria barbarorum vires & perpetuam felicitatem formidabant, & seruorum in morem vix videbantur hostium conspectum laturi. Venerat in periculum summa rerum. verum deserta omnia sine præsidio, sine viribus, sine consilio, diuinum numen, diui tutelares Hispaniæ, Pelagij virtus atque prudentia tutata sunt. Inermem enim aciem & ipso fluctuantem timore, hosti tantis victorijs ferocienti objicere cum temerarium fore iudicaret, militibus cæteris per vicina loca dissipatis, delectos tantum ex omni copia mille viros retinet. cum iis in Ausenæ montis speluncam locis spatiosam se condit, cui hodie speluncæ Sanctæ Mariæ de Conadonga nomen est. Comparat in dies multos cómeatum, arma telaque comportat: vt si 681 latebræ patefactæ essent, obsidionem tolerare, & si casus ita ferret, ex eruptione etiam pugnare cum hoste posset. Mauri Pelagij fuga consilioque indicato, fugientis vestigiis insistunt. Breui ad speluncæ aditum ventum est. Concordiæ viam tentare primum placuit, ne cum desperato hominum genere in locorum angustiis pugnare necesse esset. Oppas Præsul rei perficiendæ curam sumit, factaque inter se colloquendi potestate, ex mulo quo vehebatur, cum prope accessisset, in hunc modum allocutus fertur: Quanta, Pelagi Princeps, nostræ gentis gloria fuerit, neque tu ignoras, & hoc tempore à me commemorari superuacaneum esset. Magnam orbis partem armis peruagati, quondam Romanis rerum dominis abstulimus Hispaniam: nationes feræ & barbaræ virtute nostra subiugatæ sunt. Maurorum ipsi armis nuper victi concessimus: & ad exemplum inconstantiæ humanæ felicitatis, è rerum fastigio in quo paulo ante eramus collocati, in supremas calamitates & maximas præcipitauimus. Qui rebus integris victi sumus, num perditis & profligatis pares erimus? Speluncæ credo munitione, in qua pauci latronum in morem inclusi estis, & tanquam feræ indagine cinctæ tenemini, numerosum hostium exercitum, in quo sexaginta millia homines sunt nihilominus, arceri posse speratis? Obcæcat nimirum animos Deus nostræ nationis sceleribus irritatus, sanguineque necdum satiatus. quod præliorum euentus illis prosperi, nostris aduersi nisi satis declarassent, importuni isti conatus docere potuerunt. Quin istam mentem abiicitis: & dum

dum clementiæ aditus interclusus non est, dum veniæ spes superest, armis continuo positis ignominiam, seruitutem, interitum temeritatis scilicet mercedem, honoribus & præmiis, quæ vobis polliceri possum maxima mutatis: & vniuersæ potius Hispaniæ iudicium & exemplum sequimini, quam animi sine ratione impetum, & cæcam temeritatem? Ad hæc Pelagius: Tibi, inquit, & Vvitizæ fratri, eiusque liberis diuina vltio metuda est: tametsi ad breue temporis spatium res ex sententia fluant. Vestris sceleribus diuinum numen irritatum est. omnes tota prouincia sanctitates contaminatæ. leges ipsa vetustate sacrosanctæ refixæ. Ab his gradibus eo furoris progressi estis, vt Mauros feram gentem & immanem attraxeritis in Hispaniam: vnde tot clades acceptæ, & tantum Christiani sanguinis effusum est. Pro quibus sceleribus, si quidem res humanas Deo curæ esse arbitramur, viui mortuique pœnas grauissimas dabitis. Tu omnium maximas, qui personæ quã gerebas oblitus, horum malorum præcipuus & maximus auctor fuisti: & modo impudenti oratione hortari ausus es, vt denuo seruitutis iugum ceruicibus accipiamus, quauis calamitate grauius. hoc est, vt ego interpretor, superiores acerbitates & mala, quibus vexati sumus, denuo subeamus. Hæc, hæc illa præmia sunt magnifica, hi honores ad quos nostros milites inuitabas. Nos Oppa neque tam auersas diuinas aures, & animum à rebus nostris esse putamus, vt tuis pollicitis fidendum sit: & Deum supplicij acerbitatem speramus vt solet, continuo commutaturum benignitate. Quod si nondum satis pœnitum datum est, supplicesque & præsidio indigentes periculo eripere noluerit: stat sententia morte obita præsentes calamitates redimere, & durissimam seruitutem sempiterna (sic speramus) felicitate mutare. Pelagij oratione intellectum est obfirmato animo, aut moriendi aut vincendi obsessos esse: quando omnibus circumuenti malis, præterea Oppæ verbis vltro prouocati deditionem facere recusabant. vim ergo & metum adhiberi placuit. Speluncæ aditus telorum omne genus & lapidum procella quassatur. in quo vis numinis apparuit nostris propitij, infensi hostibus. Sagittæ & lapides missi reflecti in iacientes visi sunt: ipsosq; barbaros reuoluta in auctores tela magno numero vulnerare trucidareq;. Tanto miraculo hostes attoniti. Christianis cum spe victoriæ pugnandi ardor incessit. Erumpunt ex latebris pauci numero, elluuie corporum fœda acies: pugnam magnis animis inuadunt. tumultus persimilis dimicatio fuit. Hostes incussa diuinitus formido debilitauit, continuoque in fugam versi. cæsi supra viginti millia. reliqui ex Ausenę montis fastigio, quod fugæ initio occuparunt, in Libanensem agrum delati ad Deuæ fluminis ripam prope prædium, cui ab euentu (sic arbitror) Causegadię nomen fuit, montis vicini parte sponte conuulsa ab imo atq; collapsa in subiecti fluminis aquas præcipitarunt. Strages armorum atque ossium iis in locis effossę retectæque, quo præsertim tempore hibernis pluuiis augentur aquæ, ripasque excedunt, diu cædis indicio fuisse memorantur. Pauli cladi superfuere. Alchama in pugna periit. Oppas Hispalensis Præsul in potestatem venit: de quo more militari supplicium fuisse sumptũ, etsi historici sileant, scelerum magnitudo indicat & de rebus ipsius deinceps silentium in historia. Munusa tantæ victoriæ nuncio perculsus animo, & Gigionis munitione diffisus ob alienatas ciuium voluntates fuga euadere conatus ad Olaliem vicum ferro incolarum occubuit. Eius cæde non publicæ tantum iniuriæ vindicatæ, sed etiam priuatus Pelagij dolor ex accepta ignominia mitigatus:

nihilque de victoriæ lætitia diminutum, si cuius crudelitate irritati arma ceperant, incolumis euasisset. Pugnatum
718 est salutis anno septingentesimo octauodecimo. Quo tempore in Africa Muza criminibus à Tariffio æmulo apud Miramamolinum circumuentus, & ad accepti expensique in bello Hispaniensi rationes adductus, atque ingenti pecunia mulctatus, ignominiæ dolore obiit. Abdalasisius eius filius cum Hispaniam annos tres pro Mauris gubernasset, inuidiam prouincialium & suæ gentis incurrit: quod principum filias magno numero vitiasset. Itaque in ipsis templi adytis, vbi ex ritu gentis precibus vacabat, suorum ferro periit anno septin-
719 gentesimo nonodecimo. Fama tenuit Egilonæ coniugis insidiis circumuentum, cum tæderet conditionis, atque præ aliis, quas vir amabat, contemptui se haberi cerneret. Eius suasu, vt tradunt alij, regia insignia suscepta malo fuere, & cultui corporis vitæ fastus & actionum superbia consentanea. Cædis præcipuus auctor Aiub genere propinquus rempublicam gessit in Hispania mense vno, Calataiubæ conditor, vti Rodericus Præsul ait, quod est in Celtiberis munipium præclarum. Successit Miramamolini Zuleimani iussu (is Vlit fratre defuncto Maurorum imperium obtinuerat,) Alahor in Abdalasisij locum subrogatus est Hispaniæ bello paceque gubernator, homo ferus & barbarus in Mauros æque ac Christianos: ciues enim Cordubenses bonis euertit: rapinarum cupido idonea ipsi iniuriæ faciendæ caussa videbatur. de Mauris quæstiones habitæ, qui primi venerant in Hispaniam, & deuictæ gentis spoliis se contaminasse interpretabatur. Hunc memorant Hispali sedem imperij Maurici Cordubam transtulisse: atque Iuliani, & Vvitizæ filiorum fraude, cladem in Asturibus acceptam suspicatum, bonis eos spoliatos omnibus peremisse. mercedem nimirum actionibus consentaneam & vitæ, patriæ proditores reportare æquum erat.

Reliquæ Pelagij actiones.

CAP. III.

ISERAT Christianæ rei cursus in Hispania, vt in bonis aduersus, vt in tantis tenebris tantaque aduersariorum potentia non incommodus. & parta de Mauris victoria Pelagius non modo in Asturibus imperium firmauit, vbi eatenus se tenuerat: verum in subiectam planiciem delatus, Mauricæ ditionis oppida, igne, ferro, & direptionibus vexabat: auctusque indies viribus, nam multi rerum gestarum fama permoti in eius confluebant castra, Legionem vrbem ad montium radices positam, eorum qui à Calæcis Astures dirimunt, vi expugnatam suæ ditionis fecit eius seculi anno vigesimo secundo. Quo 722
ex tempore se Legionis Regem dixisse nonnulli arbitrantur: resistunt alij, cognoscendæ antiquitatis studio maiori: quibus veteres priscorum Regum tabulę fauent, confirmantque priores Principes Pelagium & posteros Oueti tantum Reges fuisse nuncupatos. Fauent vetera horum Regum sepulcra Oueti, aliisque in Asturibus locis constituta, ante Hordonium eo nomine secundum, qui primus se Legionis Regem dixit: & in ea vrbe templum D. Mariæ Maioris nomine, quod ab imo totum extruxerat viuens, sepulturæ moriens delegit. Illud maiore aliquanto fide traditur: Legione capta, prisca Gotthorum Regum insignia Leonis rubra effigie mutata, in clypeo argenteo cælati, in pedes erecti, atque diducto rictu formidabilis. Quocunque ab initio susceptum, in mortem certe abiit ad vsq; nostram ætatem: & est idem lingua Hispanorum

spanorum vernacula Legionis, & Leonis nomen: vnde erroris occasio viris arma tractantibus à litterarum studiis abhorrentibus. Res Christianorum ad hũc modum resurgentes, multum iuuit Alfonsi virtus, eius cui regnum adepto Catholico cognomen fuit. Petro Cantabriç Duce patre, ex nobilissimo Reccaredi Regis sanguine satus erat. Præterea Egica, & Vvitiza Regibus ordines duxerat iunior: & nunc reipublicæ iuuandæ studio incensus, relicta patria patreque, suo aduentu piorum animos auxit viresque, cum Cantabrorum valida sequeretur manus. Omnino Ormisinda Pelagij filia Alfonso nuptui data est: eoque connubio amplius vtriusque Principis animi perpetuo fœdere conciliati. vnde Hispaniæ in posterum Regibus origo generis, perpetuaque propago: & tunc breui maius operæpretium factum. Gegio loci natura, & munitione firmissima, Asturica, Mansilia, Tineus, aliaque in Asturibus, & Calæcis oppida Mauris erepta (inde Pelagium & posteros Gegionis Reges dictos suspicamur, aliisque occasionem extitisse hos Reges Legionis vocatos existimandi, vnius permutatione litteræ). Incolæ cum religionis Christianæ cultores essent, & Pelagij rebus naturæ impulsu fauerent, cæsis pulsisque Maurorum præsidiis, erectique passim ad spem recuperandæ libertatis, vrbes & oppida cupidissime dedebant. Accidit magno rei Christianæ commodo, Mauros in diuersa Hispaniæ parte magnis bellorum motibus, quæ ex aliis alia nexa aptaque excitabantur implicatos teneri: ne iusto comparato exercitu Pelagij conatibus obuiam iretur. Etenim Zuleima defuncto, Homatus & Izit filij Vliti, ex patrui adoptione Maurorum late patens imperium Asiæ, Africæ, atque Hispaniæ obtinuerant, nouo exemplo inter Mauros atque haud scio an satis probabili, exæquata duorum potestate. Homatus intra primum imperij annum ex morbo defunctus est. Izit solus rerum potitus, Zamam præfecerat Hispaniæ, magno virum ingenio, magnoque rei militaris vsu, neque minori quam superiores auri cupiditate. noua & grauiora quam antea vectigalia captiuis vrbibus imperata. Narbone in Gallia militare præsidium constitutum. Tolosa Gotthici olim imperij in ea prouincia sedes circumsessa. In ea obsidione, Eudonis Aquitaniæ Ducis superuentu, barbarus acie victus & cæsus est. exercitus in prælio fugaque magna ex parte trucidatus. qui superfuerunt cladi, obsidione continuo soluta, dum ex Africa nouus Præfectus veniret, Abdertahmanum in occisi Ducis locum cooptarunt militiæque clarum: qui tantisper res inclinatas, virtute & prudentia sustentaret. Missus quamprimum aduerso gentis casu nunciato Aza (alij Adham scribunt) Mauricam rempublicam in Hispania Iziti Miramamolini vicarius suscepit gubernandam. Hic prouinciam tãtis fessam malis, nouis calamitatibus exagitauit. vectigalia multo quam antea acriora imperata. exhaustis prouidebatur scilicet populis, ne ad rebellandum facultas esset, quibus studium erat & cupiditas rerũ nouarum resumendi libertatem. prorsus vt oppidis & vrbibus, quæ per vim superioribus bellis capta erant, quintam redituum & prouentuũ omnium partem, in regiũ ærariũ inferre quotannis mandaret: decimam illa oppida quæ ex deditione in Maurorum potestatem venerant. Ea conditione Christianis incolis datum prædia & possessiones pristinas quasi mancipij iure retinere. Rasis Arabs à Mauris ait, quintam bonorum omnium partem exegisse, specie quidem pauperum, quorum erat tota ditione innumera multitudo, inopiam subleuãdi: re vt viribus debilitati, haudquaquam

se commouendi faultatẽ haberent. Cordubæ pontem exædificandum curauit. Hispaniæ tractum monti Cauno adiacentem bello oppressit, (nonnullæ enim vrbes veterem libertatem mordicus retinebant) Turiasonem vi captam solo æquauit. Tantis rebus intra biennium & menses sex in prouincia perfectis ferro suorum, quorum inuidia maxima flagrabat, ex insidiis Dertusæ occubuit, Ambiza, Odra, Iahea, successoribus, vt Rodericus præsul est auctor: vt ego interpretor, Hispaniam eodem tempore tripartito, cum in nullum vnum totius gẽtis voluntates conspirarent, aliquandiu gubernarunt: aut singulorum imperium paucorum mensium fuit. Constat Izito Imperatore in Asia defuncto, Iscamum eius fratrem in imperio successisse ea lege, vt Abulit Iziti filium successorem
724 ipse, vt fecit, adoptaret. Maurorum imperium obtinuit salutis anno septingentesimo vigesimo quarto, imperij Arabum centesimo septimo, iuxta Roderici Præsulis computationem in historia de Arabibus, vtrosque annos Christianorum atque Arabum, quod faciendum non fuit: exæquantis, vti alio loco monstratũ est. Tenuit autem imperiũ vno de viginti annis, merito rerum gestarũ ac perpetua felicitate, ipsaque ditionis amplitudine clarissimus: nisi cæteras virtutes congerendæ vndique pecuniæ auiditas immensa fœdasset: vnde maiores opulentia vicit, subditorum odium incurrit grauissimum. Rerum potiente Iscamo Odaysa, Himenus, Autuma, Alhaytanus, Mahomad, deinceps eius iussu fama non eadem Hispaniam pro Mauris gubernarunt. singulorum vix annuũ imperium fuit: Mahomadis bimestre tãtum. Nam salutis anno septingentesimo
731 trigesimo primo Abderrahmanus subsecutus est, fortassis ille de quo paulo ante commemoratum est. Huius Præfecti res gestas, quoniam maiori fama celebrantur, & prospero tãdem nostris exitu ad memoriam iucundæ sunt, compẽdio explicare operæpretium fore arbitror. Bello bonus habitus ad cætera, quibus nemo ex Maurorum gente per eam ætatem instructior Dux fuit. immite tãtum ingenium, imperiumque graue, non magis Hispanis, quam genti suæ temporum licentia vitiis omnibus deprauatæ. Ea res odium illi multorum cõciliauit: Muizio viro acri atque præpotẽti inter Mauros. occasionem suppeditauit nouorum motuum. Gallia Gotthica longinquitatis opportunitate vsa, & acerbitate Præfectorum prouocata, Munizij auctoritatem secuta est. in Hispania ad Pyrenæi montis iuga Ceretani, Eudo Aquitaniæ Dux, quem Francorum æque ac Maurorum arma fatigabant, in fœdus attractus. Hunc ego Eudonem illis temporibus grauem, & strenuum atque sapientem virum comperio: nisi quod religione prohibebatur, nefasque Christianorum legibus semper est habitum, partium studio, vincẽdi cupiditate, Munizio filiam suam connubio iunxisset, icti scilicet fœderis confirmandi caussa: quod illi coniugium non ignominiosum tantum fuit, sed etiam infelix. Abderrahmanus enim Munizij conatibus cognitis, & prouinciæ tumultu renunciato, in extremos Hispaniæ fines mouit: circunsessumque hostem in Ceretania vrbe, cum neque fuga euadere liceret, neque salutis spes esset, si in hostis potestatem viuus venisset, vitam præcipitio finire compulit. Vxor florenti ætate, formaque lectissima, occisique viri caput in Africam missa: grata nimirum summo Maurorum Imperatori munera. Munizij casu pleriq; interpretabantur, iniurias vindicatas in religionem Christianam, multusque gentis Christianæ sanguis barbara immanitate effusus: ac nominatim, quod Anabadum Episcopum in ætate vigente prisci moris virũ, igne cõbussisset.

ſet. Abderrahamanus ex ea victoria animo elatior factus in Gallam irruit, belli terrorem Gotthis & Francis circumferẽs, quum late nobiliſſimæ prouinciæ fines patent, ſecundum Mediterraneum mare Rhodanum vſque progreſſus. Arelatum vrbem eo tractu primariam obſedit. ad eam vrbem cum Eudone qui obuiam proceſſerat, ſigna collata. Vicere barbari. noſtrorum cædes tanta, vt nulla ea ætate maior. Oſſium cumuli diu ad eam vrbem extantes, cladis quanta eſſet indicio fuerunt. Conuerſo deinde in læuam itinere, magnamque Galliæ partem emenſus victricibus armis, in Aquitaniã irruit. & Garumna tranſmiſſo, Burdigalam ad Oceanum mare incenſo agro, dirutis templis euaſtat. Iis in locis rurſus ab Eudone, qui vires repararet, dimicatum aduerſus communem Chriſtiani nominis hoſtem. Eadem prælij fortuna fuit, noſtris aduerſa, Mauris ſecũda. Engoliſſimenſes, Petragorij Sãctiones, Pictonesque eadem belli flamma vexati. Vertebatur in eo bello diſcrimen rerum Chriſtianarum. quis enim domitores Aſiæ atque Africæ, & Gotthorum nuper imperio deleto formidabiles, æquare viribus poſſet? Quis auderet certaminis aleam ſubire: cum inuicto barbarorum robore pugnare. Ipſa nominis fama, atque rerum geſtarum claritate, perculſæ cæteræ nationes erant, ac propemodum ſubiugatę. Communi periculo permotus Carolus Martellus, regiæ Francorum ea tempeſtate Magiſter, magnis delectibus habitis Germaniæ, Auſtraſiæ, & Galliæ numeroſam pubem armat: multi ſponte nomina dant tanti incendij reſtinguendi ſtudio inflammati. Cum his copiis hoſti procedit obuiam pugnandi certus. Turones peruentum, vrbem D. Martini fano nobilem, lætiſſima cœli agrique facie, vbi ſpirant identidem Fauonij atque Auſtri, & tunc Aquitaniæ contributam. Ligerim fluuium, ad quem eſt ſita traiiciunt, vt pro munimento à tergo eſſet: ne hoſtium multitudine circumueniri poſſent, qua ſuperabantur: vincebãt ipſi cauſſa, virtute, & ſcientia pugnandi. Iis in locis caſtra poſita. Eudo ſimultate quæ illi cum Martello erat, patriæ caritati condonata: & eſt timor externus maximum concordiæ vinculum, cum Francis vires & copias iunxerat. magno id adiumento ad victoriam fuit. Franci ſcriptores Maurorum copias Eudonis accitu, quo nimirum Martello æmulo ægre faceret, in Galliam tam longe penetraſſe affirmant: & nunc eorum perfidia commotum, qui Aquitaniam euaſtaſſent nullo fœderis reſpectu, mentem mutaſſe. hiſtorici Hiſpani ſilent, gratiæ aut odio nationis Hiſpanicæ alterutrum datum interpretabamur, (Nam Eudo in Cantabria principatum obtinebat, Aquitaniam dotalem habuerat) quid potiſſimum in re dubia ſequeremur incerti: niſi quod prælia duo, quibus cum barbaris decertaſſe monſtratum eſt, Eudonis voluntate haudquaquam in Galliam immiſſam eam gentem, contra quam fama obtinuit, ſuſpicari libet. Barbarorum aduentu, totis vtrinque viribus dimicatum. Mauri ad quadringenta millia hominum erant, Galliæ fertilitate cum vxoribus & liberis, vt eſt genus hominum vagum, ad mutandas ſedes inuitati. Ingens omnium expectatio erat, par metus. concurrunt inter ſe acies, pugnatur vtrinque acriter, conſiſtunt agmina. diu anceps victoria fuit. demum Chriſtianorum virtute hoſtium multitudo victa eſt trecenta ſeptuaginta quinq; millia ex eorum exercitu cæſa. Abderrahmanus ipſe inter occiſorum corpora repertus victoriæ lætitiam auxit, ex noſtris mille quingenti deſiderati, pauci quidem & minor quam pro tanta victoria numerus: verum promptiſſimi quique, factiſque & generis nobilitate clariſſimi. Hic dies lætiſſimus Chriſtianis

 illuxit,

illuxit, non tam victoriæ præsentis fructu, etsi clarissima fuit: quam quod esset documentum datum, inuictam eatenus gẽtem nostrorum virtute superari posse. In eo prælio Eudonis maxime virtus Martelli etiam confessione enituit: qui in ipso pugnæ ardore vt erat ante constitutum, cum expeditis aduolans prius pene hostem circumuentum à tergo adortus est, quam eius agmen conspici posset. Pugnatum est salutis anno septin-
734 gentesimo trigesimo quarto. agebaturque vigesimus primus, ex quo amissa erat Hispania. Quo tempore Orientis imperium Constantinus cognomento Copronymus obtinebat. Ex Eudonis ad Romanum Pontificem Gregorium tertium (plerique secundum dicunt: nos in ratione annorum Isidorũ Pacensem huius ætatis scriptorem sequimur) litteris Romæ cæsorum numerus cognitus. additumque tres spongias, vt pro amuleto essent, sacra Pontificis precatione lustratas, missasque ad Eudonem, cum dissectæ & inter milites distributæ essent, ad vnum omnes qui particulas tenerent, incolumes ne leui quidem accepto vulnere præstitisse: quod miraculi instar est habitum. Abdelmelicus in Abderrahmani locum subrogatus, pro Mauris Hispaniam quatuor annis proximis gessit, nulla re prẽterquam sæuitia memorabilis: & quoniam reflorescentem rempublicam quæstui habuit: quod non modo turpe est in Principibus, & multitudinem gubernantibus, sed sceleratũ atque nefarium. Galliam tentare iussus ad Pyrenæi montis iuga multis suorum amissis, retro redire compulsus est. Quo tempore atque adeo eius seculi anno
737 trigesimo septimo, Pelagius Hispaniæ Rex annis grauis rebus gestis clarissimus Canicæ defunctus est, in S. Eulaliæ Velaniensis Canicensis agri, quam ipse ædem exædificandam curarat, extincti funus illatum: vbi & vxor Gaudiosa nomine sepulta est. Pelagij filius Fauila, à patris obitu regnum nemine repugnante obtinuit: regnauit duobus annis, infelici exitu & morum leuitate magis nobilis quam clarus. Venationi enim nimio plus deditus, cum tantũ belli esset in manibus, nouumque regnum imbecillitate magis hostium & perturbatione quã nostrorum virtute staret: reipublicæ curam negligere visus, priuatasque voluptates rebus communibus potiores arbitrari, ab vrso quem inter venandum auidius insequebatur, dilaniatus est, nulla neque mortis gloria. in Sanctæ Crucis templo, quod in Canicensi agro extruxerat, tumulatus est: vbi & Froleuæ vxoris sepulcrum olim extabat. Iulianus quidã diaconus natione Græcus, in vtriusque linguæ cognitione non impar, antiquitates Hispaniæ atque Pelagij res gestas, per hæc tempora Toleti litteris illustrabat. auctor est non nemo. Vrbanus Toletanus Præsul in extrema & præcipiti ætate, Euantius eius Ecclesiæ Archidiaconus Fredoarius Accitanus Episcopus, viri præstantes atque præclari in ea rerum omnium caligine, velut stellę inter obscurę noctis tenebras, morũ sanctitate, & sapientiæ laude micabant. His æqualis Ioannes Hispalensis Præsul diuinos libros lingua Arabica donabat vtriusque nationis saluti consulẽs: quoniam Arabicæ linguæ multus vsus erat Christianis æque atque Mauris. Latina passim ignorabatur. eius interpretationis exempla ad nostram ætatem conseruata sunt, extantque non vno loco in Hispania.

Alfonsus cognomento Catholicus.

CAP. IIII.

FAVILA sine prole defuncto Alfonsus & Ormisinda, vt erat postremis testamenti tabulis à Pelagio mandatum, Reges renunciati sunt, magna gentis lætitia, optimo publico. Erat Alfonsus belli, & pacis artibus peræque instructus, animi

nimi constantia rebus aduersis, & perpetua rerum gestarum felicitate admirandus, religionis cultor eximius: vnde Catholici cognomen accessit. quod Reccaredo olim Regi, quo tempore vniuersam Gotthorum gentem repudiatis Arij opinionibus in catholicæ ecclesiæ castra reuocauit, in Toletano Episcoporum conuentu acclamatum, intermissumque multis ætatibus, Alexander eo nomine sextus Pontif. Max. in Ferdinando Aragonio Hispaniæ Rege instaurauit, effecitque vt consequentibus Regibus proprium hæreditariumque esset. Florebat quidem eo tempore Hispania pacis opimæ bonis, quantum Africa: & Gallia, bellis ciuilibus æstuabant. Eudonis fato functi principatũ in Gallia, Carolus Martellus armis præsidiisque occuparat. defuncti filij Aznar, Hunnoldus, & Vaiferus paternę simultatis hæredes, suęque ipsorum iniuriæ vindices, arma necessario corripiunt. Aznar in Hispaniæ partem illam profectus quæ Vasconibus finitima erat, Iaccam vrbem, multas prętera arces atque oppida Mauris eripuit, Aragonum regni & gentis parens, & conditor. Aragoniæ nomen Arago fluuius effecit per ea loca decurrens, seseque Egæ iunctus confundens Ibero, vti alio loco est explicandum. Hunnoldus, & Vaiferus suorum opibus subleuati, transmisso Rhodano, vniuersæ Galliæ terrorẽ incutiunt. non viris, non mulieribus, non pueris, non senibus parcitur: vt ferme subditorum periculo Principes peccant. Allobroges præcipue vexati: Vienna ægre defensa est. interior Galliacis Rhodanum bello tentata. Mauri sua spõte ad delendam ignominiam præteriti temporis, iniuriasque vindicandas, præterea Mauritij Massiliensis Comitis, Hunnoldi, & Vaiferi accitu, quo nimirum Martello & Francis ægre facerent, Galliam armis repetunt. Aucupa per idem tempus rem Mauricam in Hispania gerebat, qui Abdelmelicum reipublicæ male gestæ reum postulatum, ex vinculis caussam dicere compulit, præcipua vir nobilitate inter suos, suæque superstitionis æmulator maximus, magna vt seueritate peccata in religionem commissa vindicaret. Is Mauritij ope Auennionem Cauarum vrbem, quam Rhodanus alluit, in primis amplam & nobilem armis occupat. cætera circa incendiis, ruinis, & direptionibus fœdata. atque hæc quinquennio postquam ad Turones pugnatum est gesta sunt salutis anno septingentesimo trigesimo nono, qui annus Alfõ- 739
si regni primus fuit. Fœda rerum facies erat, & colluuies malorum miserabilis. verum res Gallica Martelli virtute stetit. reiecti hostes in Hispaniam. Auennio atque Narbo in potestatem redactæ: pene vt Gotthis atque Mauris nihil esset residuum in Gallia. Maiori tumultu atque animorum pertinacia mota Africæ arma. Belgius Abembexius magni inter Mauros nominis Dux, aduersus Iscamum Miramamolinum populares concitauit. caussæ proditæ memoriæ non sunt. cupiditas dominandi iusta plerisque inferendi belli caussa esse creditur. Multa prælia commissa in Africa. Belgius sæpe victor in Hispaniam transmittit, quam pro Mauris Abdelmelicus denuo gubernabat, è vinculis ad imperium eductus, Aucupæ æmuli iussu ex morbo animam agentis. magno suo malo. Nam Belgiij aduentu, paulo postquam ad reipublicæ gubernacula est reuocatus, intra Cordubã à Duce Abderrahmano, quem Belgius cum valida manu præmiserat, captus atque omnibus cruciatibus excarnificatus ad mortem est, eius seculi anno quadragesimo tertio; quo an- 743
no Iscamus Miramamolinus obiit. Iziti filius Alulit cognomẽto Pulcher, Mauricæ gentis imperium obtinuit, gentis spe maxima, successu non eodem. Belgij arma solicitabãt in Africa, & motę Hispaniæ cura

niæ cura Dorano impulsore, qui belgij partes sequebatur. Africæ motus explicare nostri instituti non est. In Hispaniá Albulcatar ab Alulito ipso imperij initio cum potestate missus rebus tranquillitatem reddidit, factiosis magna ex parte supplementi specie missis in Africam: ipse paulo post Zimaelis coniuratione occubuit. Roba Zimaelis socius præcipuus coniurationis auctor Hispaniam occupat, breui tamen & hic occubuit in prælio quodam. Alulit Imperator altero
744 regni anno, qui eius seculi quadragesim' quartus erat, defunctus est, Ibrahemo fratre successore. Neque hic meliori successu regnauit. Maroanus enim gentilis ex Humeia Maurorum familia nobilissima, fauore gentis continuo imperium inuasit: & Ibrahemo intra palatium iugulato, altero anno ex quo cœperat imperare, rerum solus potitus est. Hoc Imperatore, Toba Hispaniam pro Mauris gessit, eoq; intra primum annum defuncto gentis consensu Iuzephus ex Africa missus rem Mauricam gessit in Hispania, in ætate longæua, libidinis potens, & auidus: quam ignominiam, rebus præclare superiori ætate gestis, & militari laude compensare videbatur. Hoc gubernatore in Asia quidem, Abdalla ex Alauecinorum familia inter Mauros nobilissima, Maroanum Miramamolinum facta gẽtis conspiratione sustulit, anno Christi se-
750 ptingentesimo quinquagesimo: alienæq; proditionis & crudelitatis non vindex sed vicarius, Mauricæ gentis principatum obtinuit. quem vt in sua gẽte firmaret, Humeiæ posteritatem, vnde priores Reges prognati erant, à stirpe penitus tollendam curauit, & magna ex parte perfecit. In Hispania autem anno Christi
753 septingentesimo quinquagesimo tertio, tres Cordubæ Soles visi. magno id terrori fuit, rudi seculo ignorantium scilicet, in nube æquabili densitate tanquam speculi obiectu, multiplicis Solis speciem repræsentari, nouæ præterea formæ oculis fingebantur, pompæ instar præcedentium hominum cum igneis facibus. auxit gentis miraculum atque formidinẽ, grauis per id tempus consecuta fames. Interea Alfonsus Rex ex intestina Maurorum discordia, & rerum omnium perturbatione, rei bene gerendæ occasiones captans, regni fines quod angustis regionibus descriptum erat, armis amplificabat. Et erant Christianorum animi Maurorum imperio fessi, conuersique ad studium resarciendæ veteris calamitatis. In Calæcia: Lucus, Tuda, Asturica receptæ. in Lusitania Portus Cale ad Durij ostium, qua se parte fundit in mare, Pax Iulia, Bracara, Viseum, Flauia, Bletisa, & Sentica, quæ duæ postremæ vrbes hodie Ledesma, & Zamora sunt. Septimancas, Dominas, Mirandam, Segobiam, Abulam cepit, atque Sepuluedam ad radices Orospedæ montis Duratoni fluuio impositam, loci natura munitissimam: olim Segobriga dicta est, deinde Sepuluega: sic enim in sui fori legibus appellabatur, municipium quondam amplissimum, & maximæ auctoritatis. Præterea felici victoriarum cursu, locis remotos Viruescanos atque Riuogiam in Vardulis Idubedæ latere cõprehensam, qua parte Ogia amnis ex eo monte emissus in Iberum decurrit, insigni regionis amœnitate atque prouentu. In Vasconibus Pompelonem, in Cantabria partem eam, cui hodie Alauæ nomen est, in potestatem redegit: tametsi bellis alternãtibus harum ciuitatum pleræque consequenti tempore ad Maurorum ditionem redierunt: cùm Cordubense Maurorum imperiũ magno Christianæ rei incommodo per hæc tempora, vt pauló post explicabitur, inchoatum, viribus deinde & potentia auctum in Hispania atque amplificatum est. Captis ciuitatibus Alfonsi cura, vetus Episcoporũ dignitas longo ex interuallo re-

stituta

stituta est. dati Præsules syluescétes Christianorum mores repurgabant contagionibus malorũ, quæ ex consortio Maurorum profectæ manarunt latiùs, subditos populos nouis institutis& legibus, atq; diuinorũ librorum explicatione excolebant. Christiana templa, vbi diruta erant, instaurabantur: & quæ Mauricæ superstitionis sordes fœdarant ex Christiano ritu expiata. Sacrorum instruméta restituta, quantùm gentis inopia, & regij ærarij tenuitas patiebantur. Noua lux reddita videbatur, lætitiæ in præsenti,& maioris ad futurũ spei materia maxima. Vardulos, veteres prouinciarũ descriptores in Cantabria collocarũt, parte ea, quæ Oceano mari adiacet: historiæ Hispaniésis auctores paulò antiquiores ætate, rudi homines ingenio, tenui eruditione & cognitione antiquitatis in Vaccæis Castellæ veteris parte. Sic Vardulos à Mauris occupatos dixere. Ex ea opinione & quoniá magna Castellæ pars piorũ armis cessit, nouus plerisq; error natus persuasit, Alfonsi nũc armis vniuersam Cantabriam subiugatã, ereptamq; Mauris esse. cum ex veriorib. monimentis ostédere liceat, Maurorũ arma haudquaquã vltra locum, cui Rupi perforatæ in Cantabris vulgò nomen est, vnquam penetrasse. Rex tot reb. gestis clarissimus
757 Canicæ defunct⁹ est salutis anno septingétesimo quinquagesimo septimo, ætatis septuagesimo quarto, regni nonodecimo. Quinq; liberos reliquit, ex Ormisinda quidé Froilam, Bimaranum, Aurelium, atq; Vsendam. ex impari auté matre atq; adeò serua stupro genitũ Mauregatum. Defuncto iusta peracta non magis apparatu exequiarum, quàm verissimis totius gentis lacrymis celebrata,& cœlestibus vocibus, quas in funere auditas memorant, ex diuinis libris pronunciantiũ: Tollitur iustus nemine considerante, ablatus est à facie iniquitatis, & erit in pace memoria eius. Ad D. Mariæ cœnobium Canicæ Alfonsus & Ormisinda vxor sepulti sunt. Alfonso Froila frater fuit, Aurelio & Veremúdo filijs magis quàm alia re clarus felixque. Ad Maurorum res quoniá cum nostris confusæ sunt reuocetur oratio: & fatalis dissidij semina, initia increméntaq; explicentur, vnde nouũ in Hispania regnum eius gentis constitutum est.

Duæ inter Mauros principes familiæ.

CAP. V.

MAHVMETANORVM armis, nostrorum cessatione, maxima nobilissimaque orbis terrarum pars victa concessit Christiani nominis hostibus diris ferisque: quibus nefarium execrabileque esse creditur quidquid nobis sanctum est. Vnum initio habuerunt summum Principem & rectorem, qui vniuersæ genti imperaret. ad hunc summa rerum consiliorumque redire solita erat. huius imperiũ cuncti respiciebant. is iura dicebat populis. ab eo sacrorum leges petebantur. In historijs Arabum nunc Calipha dicitur, quod Romana interpretatione successor est: nunc Miramamolinus, hoc est, credentium princeps. Sub principia quietæ res erát nouæ factionis: deinde, vt necesse erat in tam longè lateque fusis opibus, seditiones exortæ, multaque ex vno imperia facta. Omnium dissidiorum caussas & euentus explicare non attinet. quod huius loci proprium est, duarum familiarũ, quæ inter Mauros nobilissimæ habitæ sunt,& quarum discordia maximi motus hac tempestate extiterunt, originem atque progressum indicare non incommodum fore arbitratus sum. Mahumetes gentis conditor,& nouæ superstitionis auctor, cùm belli terrorem prospe-

ro semper successu multis prouincijs incussisset, ingenio ardenti, prauo, callidoque, profunda simulatione sanctitatis, qua nihil est in speciem fallacius, nihil potentius ad conciliandas multitudinis voluntates, moriens ex multis vxoribus, quas sibi pollutis coniugijs atque nefarijs toro iunxerat, tres filias tantùm reliquit, nullam masculam prolem, (Cacinus enim filius duodennis obierat) Fatimam natu maximam, Zeinebim, atque Imicultim viris principibus connubio iunctas. Cæterùm Mahumete defuncto, eius soceri Abubacarus prius, deinde Homarus, rerum summæ in eius locum præfecti sunt, quasi filiarum vicarij neptumque. post hos Atumanus Fatimæ vir, quæ ob ætatis prærogatiuam ad regni paterni successionē meliori iure niti videbatur, imperium obtinuit. hinc Alauecinorum familia exorta, opibus & clientelis potentissima. Atumano successit, non sine multorum inuidia magnoque gentis motu, Moabia Zeinebim alteram Mahometis filiam vxorem habens, Benhumeiarum gentis & familię conditor. Harum familiarum nominibus, quæ vis sit & caussa clam est. Moabiæ Izit filius, & Maula nepos, is qui tertiam tributorum partem genti remisit, ex ordine sunt suffecti. Maulæ obitu Mauri in factiones diducti. pars Maroanum secuta est, pars Abdallam, quem ex Alauecinorum familia fuisse arbitror: licet enim cōiecturis agere in tanta eius gentis rerum ignoratione & caligine. fuit certè militię Magister Rege Moabia, multisque ex eo copijs & clientelis potens. Itaque eiecto æmulo, solus rerum potitus est. eo verò defuncto, imperium ad Maulæ filiū Abdelmelicum redijt, eum qui Africa vniuersa deuicta gentis imperium firmauit maximè: sibi & posteris peperit memoriam nominis sempiternam. Romanorum Principum dissidia Maurorum incrementis occasionem præbuerunt. tetram rerum omnium caliginem, impotentem hominum væsaniam. sed pręstat ab his cogitationib. animum auocare, quarum recordatio velut morsu quodam dolorem efficit. Abdelmelico ex morbo defuncto substitutus est filius Vlit, is cuius auspicijs Tarifij ductu Hispania, Ruderico Rege cæso, vniuersa Maurorum imperio subiugata est. In Vliti locum frater Zuleima primùm, deinde Homar & Izit filij Vliti ex patrui adoptione exæquata duorum potestate cooptati. post hos Iscamus vtriusque germanus frater. Iscamo filius Iziti Alulit in imperio successit. Alulito primū Ibrahemus eius frater gentis consensu, deinde Maroanus ex eadem familia, vi & armis Ibrahemiq; noui Regis despectu. Horum dissidia Alauecinorū genti, & posteris Fatimæ se opportuna præbuerunt, vt ipsi viribus integri diuisos in partes æmulos, atque debilitatos opprimerent. Ergo Abdalla magno vir ingenio, animi vigore maximo, Maroanum inter vtriusque gentis studia destitutum occidit: atque Fatimæ posteritati imperium tandem restituit, vt est superius indicatum. Quod vt posteris firmaret, propriumq; faceret, Humeiam gentem extirpandam curauit, nullo alio scelere, nisi quod imperium, quia tenuerant, sperare ambireq; credebantur, eaque solicitudine leuare animum tyranno erat propositum: vnde eius nomini inuidia in præsens, in futurum ignominia grauis ab immanitate est cōflata. Abderrahmano Abenhumeiæ necessitudo est imposita, vt carnificinæ quæ in suos gentiles exercebatur, se subduceret, fugaque euaderet in Hispaniam: vbi vulgò Mauri veteri Humeiæ familiæ imperio fauebant, multis & magnis beneficijs ab ijs Principibus deuincti. Horum studio Abderrahmani virtute & felicitate, nouum in Hispania Maurorum regnum.

gnum fundatum est, Corduba sedes: vnde reliquæ ciuitates iura peterent, sui iuris proprijsque viribus nitens, neq; Africæ contributum, neq; Asiæ Caliphis, vti mox est explicandum.

Froila, Aurelius, & Silo Reges.

CAP. VI.

ALFONSI morte, Froila filius natu maximus pro eo ac par erat continuò piorum in Hispania rempublicam gubernandam suscepit, salutis anno
757 septingentesimo quinquagesimo septi-
mo. Regnauit annis vndecim, mensibus tribus: fama inter bonum & malum alternante, ingenio aspero, morum seueritate maxima, in sæuitiam propensior quàm humanitatem. & ferè Principes in summa rerum omnium licentia, ingenio indulgere malunt, quàm imperare assentatores, quorum in aulis Regum magnus numerus est, affinia virtutum nomina vitijs affingendo, prauitatem semel susceptam alunt, nemine cōtra obsistere & vera prędicare auso. Laudatur in Froilæ actionibus, quòd Ouetum in Asturibus vrbem primariam & nobilem fundauit primus atque constituit. Quidam conditę eius vrbis laudem ad Alfonsum patrem ablegant, nullo idoneo satis, neque testimonio neque argumento. Conditæ ciuitati ius & honorem Episcopatus dedit. Sacerdotum coniugia Froilæ iussu sunt dirempta. quę consuetudo Witizæ olim lege suscepta, & Græciæ deinde exemplo firmata, in mores abierat. vnde irritato numine (sic saniores interpretati sunt) tantum ærumnarum accersitum, tantum pœnarum & supplicij datum. Eo facto, quantam ad bonos gratiam iniuit, tantùm magnæ partis populi, & sacerdotum offendit animos. Nam pleriq; veteribus stari malunt, & peccandi libertas multitudini gratissima est. Ex ea seueritate inuidiæ pars maxima illi conflata est, qua viuens flagrauit: & mortui nomen ad posteritatem ignominiæ nota fœdatum est, maioris quàm pro meritis. (sic libet suspicari) nam ad cæteras virtutes militari laude paterna exempla æmulari visus est. Iuzephum enim Hispaniæ Præfectum pro Mauris veteranum Ducem, cum numeroso exercitu Calæciæ fines ingressum, cunctaq; belli clade euastantem ingēti prælio superauit altero regni anno. cæsa quinquaginta quatuor hostium millia. nulla ea ætate victoria maior, neque magis ex rei Christianæ commodo. Ea clades Iuzephum iam quatuor annis Abderrahmani armis, cùm ad spem regni ex Africa profugus in Hispaniam venisset, & Humeiarum factione fatigatum, opportunum supremæ calamitati præbuit. Nam Corduba fugiēs, & æmuli diligentia Granatæ captus, Toletiq; quo demum tanquā ad præsidium aufugerat eius vrbis munitione confisus, suæ gentis ferro occubuit, Abderrahmano victori, eo facto cupientis gratificari. Quo ex tempore nimirum salu-
tis anno septingentesimo quinquagesi- 759
mo nono, imperij Arabum centesimo quadragesimo secundo, Mauri omnes in Hispania sub vnius imperium reuocati, nouumq; regnum fundatum Abderrahmano Abenhumeia, cui Adahil deinde cognomen est factum, conditore: imperijque iugum excussum, quod Syriæ Caliphæ, Africæ Miramamolini, captæ primùm Hispaniæ imposuerūt. Vna Valentia Edetanorum in Hispania Tarraconensi vrbs, in fide veteri pręstās Abderrahmani armis & obsidione fatigata, tandem noui Regis iugum sub it. Christiani eius vrbis ciues, barbari victoris metu, & ne religio ludibrio esset hostibus nominis Christiani, Vincentij Martyris ossa, quem tanquam

Deum adorabant & miraculorum fama celebris erat (sic Rasis Arabs loquitur homo Maurus) secum fugientes asportarunt in extremæ Lusitaniæ partẽ eam, qua promontorium Sacrum excurrit in mare. Eos Allibohazes Phutensis dum venationi studet, repertos occidit: pueros captiuos abduxit: quorum indicio, vbi sacra ossa relicta essent, post modum est demonstratum. Loco certè ab ea re, promontorij D. Vincentij nomen est factum. Rex barbarus tantis victorijs & tam prospero rerum successu insolentior factus, Calæcos bello tentauit. Pacem Iuliam quæ hodie in Lusitania Beia est, circumsedit. vtrinque Froilæ virtute, & armis reiectus est: & Christianæ ditionis fines, non modò aduersus victricia barbarorum arma, sed etiam aduersus prouincialium tumultus perpetua Froilæ felicitate tutati. Calæcorum motus compositi; quos suspicor ob vxores sacerdotibus detractas, temerè ea ætate tumultuatos esse. Vascones rebellantes armis ad officium pertracti salutis
761 anno septingentesimo sexagesimo primo. In ea expeditione Meninam Rex Froila (alij Momeranam scribunt) Eudonis Aquitaniæ Ducis filiam sororem Aznaris, fratris concessu vxorem duxit. quo ex coniugio Alfonsus, cui deinde Casto cognomen fuit, atque Semena Bernardo olim Carpensi filio felix, nobilis stupri fœditate, nati sunt. Eo actionum tenore in magnis Principibus Froila numerari potuit, ni fratrem Bimaranum eximia corporis dignitate atq; morum candore studia populi conciliantẽ, suis ipse manib. impiè æquè ac crudeliter iugulasset. Affectati regni suspicio malo fuit. & fortassis scisso vt fit in partes populo ob Regis seueritatem, factio altera Bimaranum corrumpere satagebat, vt Ducem se præberet rebus nouis. Neque enim existimo Froilam temerè, nullaque re prouocatum, tantam crudelitatem designasse. tametsi suscepti parricidij nulla idonea caussa esse potuit: & ipse inuidiam ex eo facto succensam restinguendi studio, Veremundum occisi fratris filium regni successorem adoptauit, fructu nullo. Cùm cœlo æquè & hominibus inuisus esset, & in alia ex alijs mala præcipitaret, suorum an Aurelij coniuratione Canicæ peremptus est. Oueti in æde maxima Froilæ & vxoris Meninæ corpora sepulturæ mandata. Quo tempore Verus Archiepiscopus Hispalensis, eruditione, scriptis & vita clarus est habitus: tum Petrus Toletanus Præsul Vrbani successor cognomento Pulcher, cuius libellus de ratione Paschatis celebrandi ad Hispalenses ciues, quoniam in ea re hallucinabãtur, magno ingenio conscriptus extabat. Petro successit Cixila, is qui D. Illefonsi vitam scripsit: ad quem Hadriani Pontificis Romani litteræ extãt (tametsi Egilam eum vocat) diebus sabbathi carnib. vesci Hispanos, more scilicet è Græcia translato, increpantis. Vnde temperamento quodam factum arbitror, vt intestina & extremæ animalium partes hoc tempore in vsu sint, & præcipuo ijs diebus honore mensarum. Quod alij putant susceptum anno Christi millesimo ducentesimo duodecimo, cùm ad saltum Castulonensem Mauri insigni prælio à nostris superati sunt, nullo neque auctore neque argumento idoneo. Veteres schedæ in quibus Toletanorum Pontificum nomina sunt, non tantùm Vrbanum, sed & Petrum eo numero eximũt: substituunt alios Sunieredum atque Concordium Cixila priores. nobis in tantis tenebris hærere necesse est aliquando, non secus atque ignorata via, vbi in plures vna diffinditur, cùm nulla repudietur, nulla placet. Aurelius Froilæ Regis interfector, Bimarani vindex, vtrique frater germanus (alij patruelem faciunt, Froila natum

Alfonsi

Alfonsi Regis fratre) gentis consensu re-
768 gnum obtinuit anno septingentesimo sexagesimo octauo, Alfonso Froilæ filio ob ætatis imbecillitatem & paternæ memoriæ inuidiam prætermisso. regnauit annis sex, mensibus sex, nulla neque domi neque militiæ gloria. Seruilis enim belli, quod in prouincia exarsit, cum serui studio libertatis incensi & temporum perturbatione confisi arma magno numero corripuerunt, profligati laudem fœdere quod cum Mauris fecit, fœdasse visus est: ex quo ingenuæ conditionis virgines ad certum numerum quotannis tributi nomine, proh nefas, erant Mauris repræsentandæ. Regis Abderrahmani felicitas formidinem nostrorum animis incutiebat: ne noui regni armis rem Christianam sua imbecillitate & partium dissidio fluctuantem, ferox ipse & validus opprimeret. Erat enim inquieti animi vir, & minimè otium, quo nunc senescere videbatur, diutius laturus. Adosindam sororem Siloni viro principi cum spe successionis connubio iunxit, ipse prole destitutus: ac ne vxorem quidem habuisse satis est exploratum. In valle Iagueia æde S. Martini nomine sepultus est: Sic Alfonsi Magni chronica aiunt. Lucas Tudensis Canicæ mauult. Et fortassis in gemino nomine vnus locus est: vt quidam putant. Sed & oppide Iangua in æde Sancti Michaelis antrum extat Andreæ nomine sacrum. In eo duorum Regum sepulcra: Aurelij & Fauilæ esse populi persuasio habet. Ergo & Iagueia eadem Iangua est, quod nominum similitudo suadet: vetusque ædis appellatio mutata est. aut vtriusq; Regis corpus alibi initio sepultum, deinde in eum locum est illatum. Quod de Fauila certè constat ex superiori narratione, alio prius loco positum fuisse. In Aurelij locum Silo sororis vir, Prauiæ cum Adosinda vxore regno est inauguratus. regnauit annis nouem, mense vno, die vno. Calæcos sub initia tumultuantes ad Ciperium mõtem, nostris Cebrerum, composuit, eius belli caussæ nõ sunt proditæ. Silo tamen grauior annis, siue ingenij socordia, non militaribus solum sed ciuilibus etiam muneribus abscedere certus, nam se imposito oneri imparem sentiebat, præterea vxoris hortatu, Alfonsum Froilæ filium consortem regni fecit, summa bello paceque auctoritate concessa. Fuit hæc horum temporum calamitas, vt cùm maxima turbata republica sæuæ tempestatis fluctibus, viro & gubernatore opus esset, tunc ad gubernacula sederent plurimum Reges inutiles & ignaui. Ex eo consortio Alfonso Regis nomen accessisse, indicio est diploma vetus, atque quo nullum in tabularijs Hispaniæ antiquius extat. Valpuestæ ædi D. Mariæ nomine, vbi hodie Collegium canonicorum est, olim monachorum cœnobium, concessum: vbi Regis liberalitate multa prædia illi templo donãtur Era octingẽtesima duodecima, nempe salutis anno septingentesimo septuagesimo quarto, regni Silonis anno primo, nisi fortasse numeri vitiati sunt. neq; enim eorum opinioni accedimus, qui ad Alfonsum Catholicum id diploma ablegare malunt, ratione temporum haud magna aliqua de caussa vehementer perturbata. Est autem ad memoriam insignis ijs in litteris contenta execratio, qua eius donationis violator iubetur esse anathema, Marrano, & excommunicatus. vnde intelligitur Marrani vocem vulgarem non à Mauris quasi Maurani, vt quidam suspicantur, factam in Italia Friderici AEnobarbi tẽpore: quo Mauri plurimi fidem Christo datam in Baptismo, passim eiurata quam susceperãt, religione violarunt: sed potius ex Syriaca voce Maranatha deductam, qua anathematis ignominia execratioque in diuinis litteris continetur. Per hæc tẽpora,

anno septingẽtesimo septuagesimo sexto Carolus Magnus Longobardorum regnum euertit, quod supra ducentos annos steterat in Italia, capto eorum Rege Desiderio: tum Hadriano Pontifici ratam habuit Exarchatus & aliarum ciuitatum donationem à Pipino patre ecclesiæ Romanæ antea factam. De Silonis sepulcro non vna opinio est, quibusdam Oueti affirmantibus in Saluatoris æde vbi sepulcrum eius nomine cum prolixa inscriptione extat: alij Prauiæ malunt in S Ioannis Euangelistæ, quod ipse templum à fundamentis ædificandum curauit. quo loco Adosinda certè vxor tumulata est.

Alfonsus, Mauregatus, Veremundus Reges.

Caput VII.

Silonis funere procurato regnum ei, penes quem reipublicæ procuratio erat, Alfonso procerum voluntate con-
83 firmatum est anno septingentesimo octogesimo tertio. Paterni odij memoria resederat, & virtutis specimen quod interea dederat singulare, cunctorum ordinum voluntates conciliarat. Vnus Mauregatus Alfonsi patruus, quamuis stupro genitus, fratrum exemplo qui deinceps regnarant, iniuriam factam querebatur Alfonso prælato sibi, quam arctiori cognationis gradu defunctos proximè Reges attingere constabat. neque deerant factiosi homines, qui studio rerum nouarum eius conatus adiuuarent, corruptores, vaniloqui, vt sunt plerique Principum asseclæ. His auctoribus, quoniam parum præsidij in gente erat, ad Maurorum opem supplex confugit, ignominiososque Christiano nomini fœdere impetrauit, quinquaginta virgines natalibus nobiles, & parem ex plebe numerum pactis tributi nomine quotannis. & sunt ante omnes nationes Mauri effusi in venerem. Itaque his illecebris voluptatum gens barbara prouocata, Rege eorum Abderrahmano concedente, Mauregatum secuta est. Inerat præterea dignitas; Christianorum gentem vectigalem habere, Regem beneficiarium. Eius exercitus impetum Alfonsus viribus impar, neq; satis confirmato regno vt sustentare posset veritus, æmulo fortunæq; cedens, in Cantabriam aufugit: vbi magnæ clientelę erant, multi propinqui & necessarij Eudonis, ad quem maternum Alfonsi genus referebatur. viginti quinq; annos natus erat, cum sub ipsa initia regno spoliatus est. Regnauit Mauregatus annis quinq;, mensibus sex, nulla re nobilis præterquã ignauia, actionum turpitudine, atq; scelere nefario, quod prodẽda patria suscepit. malo regni principio pares exitus fuere. Prauiæ sepultus est in D. Ioannis, vt chronici quod Alfonsi Magni nomine vulgatum est Ouitense exemplum habet. Obijt anno septingẽtesimo octo-
gesimo octauo: quo anno Abderrahma- 788
nus Maurorum Rex cùm regnasset annis vno de triginta, Cordubæ defunctus est. Qua vrbem extructa arce, atq; horis institutis, quibus Razaphæ nomen fuit nunc Arrizaphæ, magnopere exornauit. Præterea ante biennium ex belli manubijs templum inchoatum: quod hodie Episcopi Cordubensis cathedra insigne, ipso structuræ genere, multitudine & varietate columnarum quibus moles incumbit, cernentibus pro miraculo est. Reliquit filias nouem. filios vndecim. ex his Zulemam natu maximum, quem viuens Toleto vrbi præfecerat, moriẽs successorem designauit. Issemus filius alter, qui fauorem gentis præsens occuparat, regnum à morte patris virtute & armis tutatus est, primùm aduersus Zulemam, qui acie victus in Contestanosq;, vbi Murcia sita est; fuga pulsus, pretio

precio sexaginta millium aureorum regni ius fratri relinquens secessit in Africam: deinde Abdallam fratrem alterum nouarum rerum studio tumultuantem, fœdere cum eo facto, in Africam expulit. rerum potitus est annis septem, mensibus septem, diebus septem. Mauregato quidem Veremundus successit cognomento Diaconus, quod in eum ordinem lectus esset, & ex ritu Christiano sacratus in minori ætate. De Veremundi patre variant historici: nec facile est aut opinionem opinioni, aut auctorem auctori præferre. nominum similitudine vitiatam memoriā arbitror. quidam Bimarani filium putant, eius qui Froilæ fratris manu cecidit: alij Alfonsi Catholici fratre Froila natum affirmant. Cui ego potiùs opinioni accedo, viros maiori antiquitatis Hispanicæ eruditione secutus, chronicaque Alfonsi Magni Regis nomine composita regnauit annos tres, menses sex: & gemina prole auctus Ramiro & Garsia ab vxore Nunilone seu Vsenda, quam contra fas æquumque sibi iunxerat, saniori consilio deinceps per totam vitam abstinuit. Cætera modesto quidem ingenio, & otij cupidior quàm reipublicæ status ferret: non animo, non armis, non vigore aut viribus corporis non arte belli instructus temere ad regnum accessit. Eò dignissimus laude, quòd optimo publico Alfonsum Froilæ patruelis filium Mauregati armis spoliatum, pulsumque in Cantabriam, ad regni consortium reuocauit, eius seculi anno nonagesimo primo, duodeci-
791 mo Kalend. Augusti, vt Isidorus Pacensis huius ætatis scriptor est auctor. Regnauit is deinceps annis quinquaginta duobus, mensibus quinque, diebus tredecim, perpetua rerum gestarum felicitate, bellicis artibus, clementiæ, religionis & liberalitatis laude suis carus, externis formidabilis. Inclinatæ Hispaniæ res vnius maxime virtute steterunt. Susceptam regni auctoritatem & fauorem gentis vehementer confirmauit victoria, quam de Maurorum Duce Mugaio retulit amplissimam, tertio anno ex quo in regnum fuerat reuocatus. Etenim virgines, vt erat in Mauregati fœdere cautum, barbaris repræsentare ignominiosum esse Christiano nomini iudicans. numerosum exercitum ex caussa belli iniurijs Christianorum oppida & agros longè latèque vastantem Astures vsque magno damno prouincialium luctuque, Alfonsus hosti obuiam factus ad Ledos oppidum acie vicit. Insigne prælium fuit. septuaginta hostium millia cæsa: atque durissima seruitute respublica liberata, tandem respirare visa est. Mauri enim viribus debilitati & nouis bellis impliciti, acceptam ignominiam clademque vlcisci non potuerunt. & constat ea ætate ad extremam Hispaniam, qua parte Pyrenæi montes sunt, Vasconum Regum armis, & Caroli Magni virtute, cuius præcipua & maxima inter Christianos Principes auctoritas erat, rerum gestarum celeberrima fama, multas vrbes & oppida Mauris erepta. Quæ res Issemum Cordubensem Regem impulit, vt Abdelmelicum magni nominis Ducem cum iusto exercitu mitteret ad conatus Christianorum compescendos. Gerunda in Auseranis, Narbo in Galliæ aditu à Mauris occupatæ. vnde templi Cordubensis structuræ perficiendæ Christianorū humeris terram cōportatā Rodericus Præsul est auctor. Res prosperæ, quæ sæpè moderatos homines de statu mētis immutant, barbaros natura feroces insolentiores effecerāt. Pons alter Issemi iussu Cordubæ extructus ad arcē. Prætoriani milites adhibiti præsidij caussa ex externa gēte, quod primus Maurorum Regū vsurpauit, tria millia Christiani religiōe abiurata impij. Eunuchorū duo millia aulam domestici

scilicet

scilicet ministerij addicti sequebantur. 795 Obijt salutis anno septingentesimo nonagesimo quinto, Alhaca filio successore; qui regnauit annis viginti sex, mensibus decem, diebus quindecim, prudentiæ, æquitatis atque liberalitatis laude famaque vt in ea gente celebratus.

Elipandus Toletanus Præsul.

CAPVT VIII.

AD CAPTIVITATIS mala, quæ si extrema fuissent nimium erant grauia, grande de religione dissidium accessit. mali auctores præcipui Felix in Ilergetibus Vrgelitanus Præsul, atq; Elipandus in Carpetanis Archiepiscopus Toletanus, non insulso viri ingenio neq; eruditionis experti, vt in tantis tenebris tantaque malorum omnium colluuie: in qua non offendere, non fœdari miraculi instar esset. Quis enim in grauissima seruitute litteris locus? cùm oppressi vectigalibus vitæ necessaria subsidia comparare cogebantur. silebant ecclesiastica concilia, quibus disciplinam ecclesiasticam astringere & reipublicæ vulnera sanare, veteri instituto susceptũ erat. Proceres & populus pro se quisque vt collibitum erat, ita vitam instituebant, atque de rebus diuinis nullo prohibente pro voluntate proque arbitratu singuli sentiebant. quæ magna pernicies est. Ex impiæ gentis vsu prauas sæpè opiniones in Christianorum gentem redundare propemodum erat necesse. Nestorij placita concilij pridem Ephesini diligentia sopita, quasi veteris incendij scintillæ in Hispania, ijs auctoribus suscitatæ sunt, Christum affirmantibus qua parte certe homo est Dei filium adoptione esse, contra fas, contra auspicia, contra omnes diuinas & humanas litteras, & religiones. Qui enim natura & adoptione filius simul idem esse possit? cùm adoptione filius patris tantùm benignitate, nulla necessitudine sit quasi ad alieni iuris hæreditatem admissus. quòd qui asserat Christi geminam hypostasim fateatur opus est. Felicem propter locorum vicinitatem, & quoniam in eam Hispaniæ partem Gallorum arma annis superioribus penetrarunt, Gallum natione fuisse vulgò nonnulli suspicantur. Elipandus ex antiqua Gothorum gente prognatus erat. Pugnabat pro illis pontificia ipsorum auctoritas, & celebrati nominis fama. erroris auctores laudabant Eugenium, Illefonsum, Iulianum, multis præterea diuinarum scripturarum locis ad patrocinium abutebantur: quibus Christum qua homo est, minorem patre dici satis constat. Et vt erant ardenti ingenio, missis in omnes partes litteris ac libris, cæteris omnibus susceptas opiniones instillare fucata oratione, atque persuadere satagunt. Ad Asturum & Calæcorum Episcopos Elipandus pro ea auctoritate quam in alias ecclesias obtinebat præcipuam & maximam, litteras dat: ac nominatim Adosindam Silonis Regis viduam in fraudem impellere conatur. Illa vti erat necesse, sui iudicij esse negat de controuersia pronunciare: remque integram ad Episcopos defert & sacerdotes, sanctissima & prudentissima fœmina: in quo numero erat Beatus presbyter, & Hetereus Vxamensis Episcopus. quorum extat aduersus Elipandum disputatio non inelegans, opusque spissum, operosum & vastum: sed quoniam validis argumentis mendacium arguit, bene esse operam collocatam lectores iudicabunt. Controuersia agitata, & quoniam conatibus par successus non erat, Elipandus quidem Toleto profectus Astures & Calæcos obiuit, ijsque in locis multos praua opinione infecit pestifero oris afflatu. Felix

Vaccæ-

Vaccæos primùm in Hiſpania, & Septimanam in Galliæ aditu aggreſſus eſt: deinde reliquam Galliam atque Germaniam nullo operæprecio: cùm paſſim ſummi, medij, infimi, ad inſolentiam nouæ vocis exhorreſcerent, & errorem cum auctoribus palàm deteſtarentur. Concilia Epiſcoporum ijs in regionibus habere promptum erat. Itaque inuenio apud Reginum Baioariæ ciuitatem coram Carolo magno Francorum Rege in Epiſcoporum conuentu Felicem dånatum ſalutis anno ſeptingenteſimo nonageſimo ſecundo. inde Romam miſſum, coram Hadriano Pontifice abdicaſſe, ſimulato certè animo. Qua de cauſſa nouum Epiſcoporum conuentum haberi Franconofurti in Germania neceſſe fuit anno ſeptingenteſimo nonageſimo quarto, præſente Carolo Magno. Miſſi Roma legati Theophylactus & Stephanus Epiſcopi: ex Hiſpania Beatus & Heterius Vxamenſis Epiſcopus pro catholicis legati. Neque ſe mali auctores deſerunt in periculo: Carolo ipſi libellum ſupplicem offerunt, poſtulantes vt præſens in ea controuerſia diſceptaret: & multorum potius iudicium ſequeretur, quàm ſe paucorum dolis circumueniri ſineret. Re diſcuſſa, praua opinio cum auctoribus reprobata eſt: ac niſi mutarent Felix & Elipandus ſacrificijs interdicti. Felix, vt Ado Viennenſis eſt auctor, Patrum ſententia relegatus eſt, & Lugduni nunquam errore depoſito extremum vitæ diem clauſit. ſic opinio hominum fuit. vſq; adeò difficile eſt fixam perperam de religione ſententiam mutare, imbutamque praua perſuaſione mentem traduci ad ſanitatem. Quid Elipando contigerit clam eſt: ac credam potiùs ſententiæ Patrum obtemperaſſe, prauaque opinione depoſita mutaſſe, neque ex Hiſpania extuliſſe pedem, neque Reginum, Romam, aut Franconofurtum adijſſe, perſuaſum habeo. Veteres Eugenium, Illefonſum, Iulianum Carolus quidem accuſat ijs litteris, quas ad Elipandum & cæteros ſacerdotes Hiſpaniæ ſcripſit: neque mirari ſe ait, filios patribus ſimiles exiſtere. Heterius negat in eorum ſcriptis ſimile quippiam extare. Ex Felicis ſanè ſchola aliquanto interuallo Claudius Taurinenſis Epiſcopus homo Hiſpanus, verſatuſque aliquandiu cum nonnulla ingenij laude in Ludouici Auguſti cognomento Pij aula, ad priorum commenta, tum alia, tum imagines diuorum è templis Chriſtianis exturbandas eſſe affirmauit. quem Ionas Aurelianenſis æqualis, de ſcripto diligenter atque accuratè impugnauit.

Alfonſi Caſti initia.

CAP. IX.

PER idem tempus Veremundo morte ſublato, Ouetique ſepulto, vbi eius & vxoris ſepulcra monſtrabantur, ſolus Alfonſus rerum potitus eſt. Purioris vitæ ſtudio à Bertæ vxoris complexibus per totam vitam abſtinuiſſe fama fert: vnde illi Caſti cognomen. Religionis amplificandæ ſtudio templum Oueti, Saluatoris nomine præcipuum & maximum ab imo totum extruxit: tametſi inchoatæ fabricæ laudem nonnulli ad Veremundum ablegant: Alfonſum fama tenuit. Extructi iam templi exornandi cura ſolicitabat pij Regis animum. duo Angeli aurificum ſpecie, crucem auream gemmis diſtinctam, auroq; fulgētem eleganti forma perfecerunt. Opinionem non aurifices ſed angelos fuiſſe, ad populum euentus confirmauit, nam perfecta cruce nuſquam comparuerūt. Rodericus Præſul Regem ait, à Leone. III. Romano Pontifice impetraſſe, vt Archiepiſcopi cathedra templum à ſe nuper extructum honeſtaret: cùm conſtet

ster id tempore Alfonsi Magni factum esse. Alfonsi gloriam à præclaris initijs auspicantem domestica calamitas sugillasse visa est. Semena soror Sandiæ seu Sanctio Saldaniæ Comiti nupsit, nullo fratris respectu. Ex eo coniugio clandestino scilicet, Bernardus infans natus est, cui deinde Carpensi nomen fuit, & rerum gestarum fama ab Hispaniæ scriptoribus vnus maximè per hæc tempora celebratur. Re prodita Comes quidem per speciem comitiorum Legionem veniens, maiestatis lege postulatus, excæcatis oculis perpetuo carceri in arce Lunæ mancipatus est: vbi vitæ reliquum in tenebris & squalore propagauit. Semena soror in virginum sacratarum collegium compulsa vestem mutauit. Infans in Asturibus avunculi Regis iussu, non secus ac si ex ipso genitus esset, regio cultu educatus habitusque. magnæ indolis, quæ natura inerat, hæc adiumenta fuerunt. Interea Maurorum arma mouebantur. Zulema & Abdalla Regis Mauri patrui, qui eatenus se in Africa tenuerant Abdallam Francorũ opẽ implorasse auctor quidã affirmat, & Ludouicũ Caroli Magni patris iussu Abdallæ iuuandi caussa cum exercitu in Citeriorem Hispaniam, Oscam vsque penetrasse,) hoc sanè tempore noui Regis despectu, priusquam se in regno confirmaret, in Hispaniam transmiserunt. Abdalla vt erat ardentiori ingenio prior Valentiam ciuium voluntate occupauit. Zulema postmodum euocatus est à fratre ad spem rerum nouarum. In vicina oppida & vrbes irruptiones factæ: finitimi agri omni belli iniuria vastati. Ab his initijs eò audaciæ progressum est, vt collatis vexillis cum Alhaca Rege dimicare non dubitarint. pugna ingens fuit, multumque in ea sanguinis effusum. cum multis Zulema cecidit. Abdalla fuga Valentiam euasit, & cùm toties eius conatus fortuna destituisse visa esset, pacata consilia turbulentis potiora fore arbitratus, fœdere cum Rege facto arma posuit ea lege vt vectigal annuatim penderetur, vnde vitam principalem in ea vrbe sustentaret. Pacem initam vt firmaret pignore, filij ad Regem obsidum loco missi sunt: quos ille benignè acceptos apud se habuit eo loco & cultu, qui patruelibus consentaneus esset. eorum vni sororem connubio iunxit. Atq; hæc gesta sunt imperij Arabum anno centesimo octogesimo quarto, iuxta Roderici Præsulis computationem. qui annus quintus erat ex quo Alhaca regnare cœpit. Maurorum bella intestina rei benè gerendæ opportunitatem Alfonso Regi præbuisse videntur: multi enim auctores, externi scilicet, (nã nostratibus magnum de ea re silentium) Alfonsi virtute aiunt Olisiponem vrbem Lusitaniæ principem Mauris ereptam, missamque ad Carolum Magnum honestissimam legationem ex Hispania: cuius legationis principes Fruela & Basilicus captæ vrbis spolia Regis iussu detulerunt, equos, arma captiuos, præterea admirandi operis & amplitudinis tentoriũ Mauricum. Excipere intestini tumultus motusque graues, quibus Regem in Abeliense monasterium ex fuga compulium locis præruptis situm in Calæcis, Theudij viri principis opes regno reddiderũt clariorem effectum post calamitatem. Cæterum Alfonsi regnum nulla re mihi felicius illustriusque visum est quàm D. Iacobi Apostoli corpore, quod per hæc tempora Compostellæ inuentum est, ad omen maioris quàm vnquam futuræ Christianorum felicitatis. quod qua ratione contigerit ex altiori principio explicandum est.

D. Iacobi Apostoli corpus inuentum.

CAPVT X.

FLORVERAT vt si qua in Hispaniæ parte maximè in extrema Calæcia, ad eum locum vbi Iria Flauia sita est, cultus religionis Christianæ. Verùm sæua procella in Christi cultores excitata, quo tempore nondum repudiata multorum deorum vanitate, Romanorum Imperatorum iussu, piorum corporibus excruciandis tormenta omnia consumebantur, ijs in locis penitus extincta est. Quo factum, vt neque Romanorum reliquo imperio, neque Gotthis rerum potientibus in Hispania B. Iacobi Apostoli sepulcrum vbi esset exploratum haberent. temporis iniuria atq; vetustatis locus dumis & vepribus obsitus erat, ignotusque omnibus, vsq; ad Theodomiri Iriensis Episcopi ætatem. Myrus quidem Sueuorum Rex, de quo est superioribus libris memoratum, ex Romanæ ecclesiæ instituto formaque, Episcoporum in sua ditione diœceses certis finibus descripsit. Andream Iriensem Episcopum constituit, cui ordine successerunt Dominicus, Samuel, Gothomarus, Vincibilis, Felix, Hindulphus, Selua, Leosindus siue Theosindus, Enula, Romanus, Augustinus, Honoratus, Hindulphus: quorum omnium præter nomina notitia nulla extat: eademq; te ignorationis caligine reliqui omnes qui successerũt inuoluti essẽt, nisi Iacobi luce, qui breui totum orbem persuasit, illustrati essent. Theodomiri enim, qui Hidulpho successit, diligentia nutu numinis tantus thesaurus repertus est. Præcipua auctoritate & fide viri, lumina sæpè inter noctis tenebras micare in vicino nemore testes oculati renunciabant. Sanctus Præsul ne ludibria oculorum essent suspicatus, studioque rem vniuersam, cuius fama percrebuerat, vestigijs omnibus explorandi, ijs luminibus locum omnem coruscare videt. nemus perscrutatur omne. effosso terreo tumulo marmorea domuncula inuenta, qua sacrum sepulcrum includebatur. Argumenta quibus Apostoli corpus eo sepulcro contineri cognitum est, memoriæ non sunt prodita: sed nisi magna de caussa eam opinionem susceptam non arbitror, antiquitatis scilicet vestigia excussa, genijque quos passim occurrisse memorant, rem ita habere renunciarant. Præsul visa nunciaturus Regem continuò arrepto itinere adijt. Is vt flagrabat religionis amplificandæ studio, rem omnem præsens lustrat: lætusque successu, D. Iacobi nomine eo loco templum extruendum curat, extemporarium quidem & rude, nimirum formaceis parietibus compactum. sacerdotia instituit, reditusque vnde sacrifici viuerent templo attribuit, quãtum regij fisci tenuitas per ea tempora patiebatur. Rei fama breui toto orbe Christiano dissipata, D. Iacobi religio vehementer aucta & amplificata est. Nunquam in Hispaniam ne rebus quidem integris, tantum exterorum hominum venit. Confluxerunt ex Italia, Gallia, atque Germania, ex propinquis, & vlterioribus, ex longinquis gentibus ad tantæ rei famam. Multa miracula & magna, quæ quotidie ad sepulcrum Apostoli edita sunt, religionem auxere: vanamque non fuisse eam opinionem cunctis nationibus demonstrarunt. Leo III. Romanam ecclesiam eo tempore obtinebat. ab eo Alfonsi Regis precibus, Caroli Magni auctoritate, nam eo potissimum de caussa legationem (de qua dictum est) susceptam arbitror, impetratum ex Episcoporum etiam & procerũ Hispaniæ

voluntate, vti Præsulis Iriensis sedes retento nomine, & Bracarensis Metropolitani, cui subditus erat iure retento, Compostellam migraret loci cohonestandi caussa. Tametsi Bracara per id tempus à Mauris euersa, & habitatoribus vasta erat, vtraq; lege post ducentos septuaginta quinque annos, Compostellana Ecclesia soluta est: cùm Pontificum Romanorum indulgentia, Regum Hispanorum opera, veteribus Emeritæ vrbis quondam Metropolitanæ iuribus in eam Ecclesiam translatis aucta est & illustrata. Accessit eius municipij principatus agro attributo, quantum tria millia passuum circum sepulcrum occuparent, vti Alfonsi diploma declarat, quod in eius templi schedis & tabularijs conseruatur, designata etiam caussa inuenti suo tempore corporis sancti.

Carolus Magnus venit in Hispaniam.

CAPVT XI.

CAROLVM cognomento Magnum Francorum Regem, non semel venisse in Hispaniam, fama fert veterum scriptorum constanti fide fundata. primùm post initia regni quod defuncto patre suscepit, Ibnabalæ Mauri precibus solicitatus ad spem Hispaniæ Mauris eripiendæ, qua parte Vascones sunt Pyrenæo monte transcenso circumsessam Pompelonem, ciuium deditione facta redegit in potestatem. Cæsaraugustæ de manu Ibnabalam Regem dedit, vectigali mulctatæ, quod annuatim penderetur. In reditu Pompelonem, quoniam iniuriæ opportuna erat, & inter Maurorum & Christianorum imperium sæpè alternabat, mœnibus nudandam curauit. In Pyrenæi angustijs Vasconum armis, impedimentis exutus thesaurisque direptis omnibus deformatus in Germaniam redijt. Gerunda & Barcino post aliquot annos, Mauris dedentibus in Caroli potestatem venerunt. Inde Barcinonensium Comitum initia, & origo gentis Catalaunicæ. Cathelauni populi ad Tolosam vrbem in Gallia Narbonensi latè fusi, ad nouas scilicet sedes in Hispaniæ partem eam penetrarunt: vnde Catalauniæ nomen est factum. nam qui ex Gotthis & Alaniæ vocem duplicant; aut à Catalone quodam Aquitaniæ Præfecto, quo tempore Martelli armis occupata est, Eudonisque filijs erepta, vti antea dictum est, deriuant, nonnulli erudito suam opinionem probarunt. Thomichus eius gentis scriptor Carolum denuo ait, post aliquantum tempus Narbone capta ereptaque Mauris, in Hispaniam irrupisse: tractumque illum adiecisse Imperio, cui Catalauniæ veteri nomen est ad Ceretanos. Præterea cum Mauris dimicatum in valle, cui ab eo prælio Caroli nomen est factum. Addunt alij inuento Iacobi corpore, cùm in amplificandæ religionis curam incumberet, venisse in Hispaniam, vt quæ fama prædicabat, præsens oculis lustraret. Re certa in reliquas Hispaniæ ecclesias eo agente ius & auctoritatem Primatis Compostellano Præsuli datum. quod ne pro vero ponatur, ac potiùs vt repudietur tãquam falsum, multæ rationes mouent, quas explicare non est necesse, nam se nullo indicante commentum prodit. Post discessum ex Hispania certè abijt, Leonis eo nomine. III. Pontif. Max. quem ab inimicis iniuria pulsum suspicabatur, restituendi tuendique cura. In Vrbe cùm ad cognoscendam caussam consedisset, Episcopi quorum erat magnus numerus euocante Rege, nefas esse acclamarunt, cuiquam de Pontifice Maximo iudicium facere. Pontifex ipse de suggestu obiecta crimina iureiurando diluit.

diluit. Accusatores primùm capitis damnati: deinde agente Pontifice, exilio tantùm mulctati sunt. nullo tempore, neque res Romana liberior visa est, neque pontificia dignitas augustior. Præmissæ fuerant ad Carolum claues confessionis S. Petri, & vrbis Romæ vexillum: indicio ciues & Pontificem se in eius potestatem cõtradere: quoniam parum opis in ea temporum perturbatione fore videbatur in Græcis Imperatoribus: res Francorum resurgere & confirmari considerabant. Itaque quod absenti decreuerant, vrbis Romæ impe-
801 rium præsenti delatum. Octingẽtesimus primus salutis annus agebatur, cùm Leo in æde Petri sacris operatus, Carolũ Augustum appellatum, imperij insignibus exornauit. Romanus populus incredibilis lætitiæ argumento acclamauit: Carolo Augusto, Magno, & pacifico, vita & victoria. Factus Imperator ex Germania quo se contulerat, in extrema ætate venit in Hispaniam, vt consensus ferme scriptorum est. hac occasione. Alfonsus annis grauis fessusq; bello, quod continenter in Mauros gerebat maiori conatu quàm successu, Carolum cogitauit in Hispaniam euocare, breui sperans totam prouinciam eius armis barbaris ereptum iri. Prole ipse carebat. nauatæ operæ mercedem commodum visum est, regni successionem proponere. non abiecit conditionem Carolus. Verùm ætate ipse grauis, neque Alfonso minor, imperijque amplitudine clarissimus, Bernardo quem ex Pipino filio defuncto nepotem Regem Italiæ dixerat, nouum regnum destinans, Hispaniam petere constituit. Sequebatur inuictum copiarum robur. prope confecta omnia erant: cùm re prodita (neque enim magnorum Principum conatus & fœdera, cùm per alios conditiones ferantur, diu latere possunt,) vtriusque Principis conatus disturbati sunt. Proceres Hispaniæ ægrè ferre Francorum imperio subdi, gentis insolentis & feræ. non Maurorum seruitutem depelli, sed grauiori propemodum seruitute mutari. Hæc pro se quisque, hæc in circulis, hæc plebs, & optimates conquerebantur. Sumere arma, Regisque voluntati obsistere audebat nemo priuatim. Bernardus Carpensis ætate & spe ferox ægris animis subdebat faces, Ducemque se præbebat ijs qui se sequi vellet. & Alfonsum, vt sunt Regum voluntates incertæ, sui iam consilij pœnitebat. Marsilius Cæsaraugustæ Rex Maurus, cui pulsi ab eo Ibnabalæ caussa Carolus iratus erat, in partes attractus. Ex vtraq; gente iustus exercitus conflatur. Franci equitatu valent. optimum ergo visum est Pyrenæi saltus angustias occupare, Francosque si possent aditu Hispaniæ prohibere. Externi scriptores Carolum aiunt vlterius penetrasse, nec ante ex hostico decessisse, quàm prælio victor agros prouinciæ longè lateque vastasset. in reditu cum hostium copijs ad Pyrenæi angustias pugnatum. Nobis nostrorũ scriptorum fides potior visa est, negantium Carolum in interiora prouinciæ penetrasse: sed in ipso aditu ad Rocidam vallem, quæ in saltu Vasconum est, pugnatum. Veniebant in prima acie Roliandus Britanniæ Comes, Anselmus & Eginardus viri primarij. locus erat minimè aptus copijs explicandis. Nostri ergo ex superiori loco impressione in hostes facta, multos prius quàm se ad pugnam compararent, instruereque acies possent, ferro peremerunt. Cecidit Rollandus ipse, de cuius virtute & rebus gestis multa & incredibilia in vtraque gente vulgò homines fabulantur. Carolus suorum trepidatione strageque cognita, conatus inclinatam aciem restituere, hanc pro tempore ad milites orationem habuit. Quo milites ruitis? quæ caussa timoris? “ Quàm turpe sit Francorum ar-

ma triumphis trophæisque nobilissima, Hispanorum egentibus populis & diuturna seruiendi consuetudine oppressis cedere, me si'ente res ipsa loquitur. Nomen imperij nostri, ingenita vis pectoris alacritatem addat. res fortiter, piè ac feliciter gestas, vestram nobilitatē, maiorum decus ad animos reuocate: & qui deuictis tot prouincijs leges magnæ orbis parti dedistis, ab inermi hostium genere, qui latronum more æquo campo congredi recusarunt, vinci ipsa morte acerbiùs iudicate. Fugæ locus non est in tanta locorum iniquitate. an æquum erit à pedibus præsidium petere, abijcere arma? tantùm superi dedecus auertite: neque patimini milites tantum ignominiæ inuri nomini Franco. virtute & audacia ex his locis euadendum. Viribus, opib. generositate, robore, numero, delectu præstatis: hostes inopia, illuuie, squalore deformes: exercitus ex vtraque gente conflatus, quib. nec idem mos est, & legib. institutis, religione discrepant. vobis vnus animus est, mens eadem, pro vita, pro patria, pro nostra gloria necessitudo pugnandi. Ergo quo animorum vigore toties numerosas hostium copias me Duce, ipsam temporum & locorum sæpe naturam superastis: eâdem nunc (nisi fortè virtutis pristinæ veterani milites obliti estis) minores quæ sese offerunt vincite difficultates. Mox buccina signum datum. pugna magno ardore instaurata, multum effunditur sanguinis. Francorum promptissimi & nobilissimi cadunt. Et erat Hispanorum exercitus omnium rerum patien ia duratus: & opinio, quæ multum in bello potest, Gallorum animos fregit. In ipso ardore pugnæ nunciatur Mauros locorum notitia aduolantes, per occultos tramites circumuenisse Francos, & iam à tergo instare. Nullus locus clade Francorum nobilior, ac fama celebratior fuit. Interempti ad S. Spiritus sepulti. Iniuriam ne Carolus armis vindicaret, ipsius morte quæ breui cōsecuta est contigisse arbitror. Aquisgrani defunctus, & sepultus est anno Christi octingentesimo quartodecimo. Rodericus Alfonsum Regem ait prælio interfuisse. Vascones Fortunium Garsiam Regē Suprarbis magnam victoriæ fuisse partem affirmant. Gallicę historiæ non nostra virtute victos Francos, sed Galalonis cuiusdam proditione cladē illatam. studio & æmulatione vtriusque gentis confusam memoriam arbitror: vsque eò vt Gallici quidam historici nullā de hac pugna mentionē faciāt: quod ex malitia detractū crederem, nisi idem contigisse Alfonso Regi Legionis considerarē, cui Magno cognomen fuit, in eo cōmentario rerū per hæc tempora gestarū, quod Sebastiano Salmanticēsi Episcopo paulò post hæc tempora nuncupauit. Atque de Caroli Magni expeditione ignominiaq; hactenus de re tota liberum iudicium lectori ex aliorum scriptis esto. ad intermissa reuocetur oratio.

Reliqua Alfonsi Regis gesta.

CAP. XII.

SECVNDVS Alfonsi regno sine vlla ferme offensione rei Christianæ cursus erat, constans, æquabilis, perpetuaque fortuna: neque res bellicæ curæ magis erant, quàm pacis artes & religionis amplificandæ studium. Templum enim quod Oueti Saluatoris nomine præcipuum & maximum sub initia ædificandum curauit ad culmen perductum, à septem Episcopis quò maior videlicet loci religio esset, ex ritu Christiano sacratum est anno octingentesimo secundo. 802 Mariæ Virginis in eadem vrbe ædes extructa, illique coniuncta domus humandis cōparata Regibus. tertia Thyrsi Martyris nomine elegantissima. quarta Iu-

ra Iuliani. præterea palatium regium rebus omnibus instructum. Ea enim erat Alfonsi animi magnitudo, vt in priuata re frugali victu contentus tenuique cultu, omnia ad imperij dignitatẽ, gloriam & splendorem reipublicę reuocaret, eiusque vrbis ornamentum: quam Regum primus sedem regni fecit, vti Alfonsus cognomento Magnus est auctor. Interea Toletani aduersus Regis sui imperium tumultuabãtur. copiæ & otium, vnde malis omnibus origo, in caussa erant: nullaque magna ciuitas diu quiescere potest. si foris hostis non est, domi nascitur. Alhaca Rex vt erat ingenio callido facilè tacere, celare, dissimulare, insidiari assuetus, Ambrocium Oscæ Præfectum, idoneum hominem nactus, quod Toletanis ciuib. gratus esset, cum litteris mittit, culpã rebellionis in Præfectorum insolentiam reijcit. Illi, vt sunt ferè eius vrbis incolæ minimè mali, nullam suspicati fraudem, eum in vrbem admittunt. post aliquantum tempus regijs iniurijs prouocatum simulat seditionis participem esse velle. vrbe ad omnes casus munienda quo loco nunc D. Christophori ædes est, vt arcem ædificarent fit auctor: & vt præsidij caussa militum manus in vrbem reciperetur. Ad eos motus comprimendos mittitur Abderrahmanus Regis filius, qui natus erat viginti quatuor annos: quo simili fraude per speciem initi fœderis in vrbem arcemque admisso, primarij ciues ad quinque millia conuiuij simulatione inuitati, à militibus obtruncati sunt sa-
805 lutis anno octingentesimo quinto. Clarum noxæ simul & pœnæ exemplũ plebem quidem Toletanam in officio continuit: Cordubenses autem qui suburbium obtinebant, haudquaquam deterruit, quò minus à Regis imperio deficerent. Mulus Abdelcarinus, qui obsessa paulò ante Calagurri vrbe, agrisque & oppidis circum euastatis, in magna gloria esse cœperat, tumultuantes compescuit. Minor ciuium strages fuit: trecenti ad fluminis ripam laqueis suspensi. atque hæc Mauri. A Christianis autem geminus Maurorum exercitus, qui bipartitò in Calæciæ fines inuaserant, belloque terrorem circumtulerant, reiecti cum clade, deletique sunt anno octin- 81
gentesimo decimo. Ores Emeritæ Præfectus Beneuenti obsidionem Alfonsi aduentu soluere coactus. Alcama Maurus Pacis Augustæ Præfectus à Senticæ finibus, quam circumsederat, repulsus est. Neque multò post Mahumetes nobili loco inter Mauros, Emeritæ quondã ciuis, Abderrahmani metu, qua caussa incertum, sed vim tamen veritus cum suorũ manu Alfonsi fidei se credidit. in Calęcia locus ad habitandũ cõcessus Regis benignitate. Octauo post anno studio nimirum suæ genti gratificandi correptis armis rebellauit, occupato Sanctæ Christinæ oppido, quæ arx à Luco vrbe octo passuum millibus dissita cernitur. Regis tamen celeritate eius conatus sunt præoccupati. summa vtrinque contentione ijs locis dimicatum. cæsa ad quinquaginta hostium millia. Mahumetes ipse obtruncatus. grauique documẽto sancitum temere patriæ proditoribus, atque de religione discrepantibus fidem accommodari. Inter hæc Alhaca Cordubæ Rex obijt, anno imperij Arabum ducentesimo sexto, regni vigesimo septimo, salutis octingen- 8
tesimo vigesimo primo. Filios decem & nouem reliquit, filias vnam & viginti. Abderrahmanus filius annos natus quadraginta vnum successit in regno. regnauit annis vno & triginta. Bernardi Carpensis virtus vnius maximè eminuit bellis omnibus, quæ hac tempestate gesta sunt. Is à Regis auctoritate defecit, palàm missione imperata, æquissimi postulati, vt ipsi videbatur, repulsa alienauit animum: patrem tandiu

diu in vinculis teneri iniquo ferebat animo, quem è carcere emitti neque suis meritis, neque Reginæ precibus à seuero Rege & auunculo impetrasset. Saldaniam ditionis paternæ oppidum concessit non obscurè iratus Regi, & vindictæ cupiditate incensus sicunde se daret occasio: neque destitit prædas agere, regiamque ditionem irruptionibus vexare, nullo prohibēte. Rex in senili & præcipiti ætate eius conatibus reprimendis impar erat, proceres Bernardi caussæ fauere videbantur. Sanè Alfonsus Bernardi defectione prouocatus, vitæ exitu vicino, & ex morbo lethali decumbens, in procerum conuentu Ramirum Veremundi Regis filium regni successorem designauit. Peracto demum vitæ suæ spatio, ad vltimam cùm processisset senectutem, & octogesimum quintum ætatis annum complesset: regnasset annos quinquaginta duos, menses quinque, dies tredecim, (alij Mauregato & Veremundo annos, quibus vterque regnauit, quasi vitio creatis detrahunt, & priori annorum numero adijciunt) Oueti defunctus est, & ad D. Mariæ sepul-
843 tus anno octingentesimo quadragesimo tertio. in quo catalogi compostellani ratione parum discrepamus: sed Alfonsi Magni auctoritatem secuti, cæteris monimentis historiæ consentaneam.

Ramirus Rex.

CAP. XIII.

RAMIRI regnum tempore breue, gloria rerum gestarum celeberrimum fuit, grauissimo seruitutis iugo è piorum ceruicibus depulso, compressaque insolenti Mauricæ gentis audacia. quod enim stamus, Hispaniæque antiqua dignitas restituta est, vnius Ramiri virtuti & perpetuæ felicitati acceptum feratur necesse est. Foris clarus fuit, domi admirandus, nec bellica gloria quàm pacis artibus maior. Magica sacra cantionesque ignis supplicio coercuit. furta quorum erat magna licentia, eruendis latronum oculis: iustissima pœna, auferri amplius delicti facultatem. Res gerebat Ramirus in Vardulis quo tempore Alfonsus defunctus est. Locorum longinquitate Principisque mutatione inuitatus Nepotianus Comes, in Asturibus regnum armis inuasit, gratia, opibus & auctoritate validus. Diuersæ voluntates gentis erant, neque sententia vna. prauo & inquieto homines ingenio factioni fauebant: saniores silebant, neque se in tanta colluuione tyranni metu audebant commouere. Collectis vtrinque copijs ad Narceiæ fluminis ripam pontemque in Calæcis dimicatum. Nepotianus à suis desertus atque victus acie est. Fugientem Somna & Scipio comites comprehendunt in Præmariensi tractu, vinciuntque: eoque tradito, à victore gratiam ineunt. Et est iustissima perfidiæ merces, vt perfidia compensetur: ac ferme cui fortuna aduersa est, eū hominum studia destituunt. Capto Regis iussu effossis oculis & in monasteriū compulso idē vitæ & ærumnarum terminus fuit. Intestinos regni motus nouum aduersus Mauros bellum excepit initio formidabile, successu lætissimum, in paucis nobile. Abderrahmanus eo nomine secūdus Maurorum imperium obtinebat, natura ferox, perpetua rerum gestarū felicitate ferocior effectus erat. Abdalla enim patruo, qui denuo Valentiæ regnandi spe arma sumpserat, fugato sub initia regni, & post fugam defuncto, Barcinoneque Christianis erepta Abdelcarini Ducis virtute, viribus ipse, copijs & gloria maiores exæquasse videbatur. Itaque legatione ad Ramirum missa, centum virgines ex fœdere olim cum Mauregato Rege inito, repræsentari tributi nomine flagitabat: quo

quo postulato haud dubiũ nisi pareret, noui belli denunciatio cõtinebatur. grauis metus, sed maior ignominia. Legati cõtinuò extrusi, ne violarentur ius gentium valuit. Tametsi fœdum atq; intolerandum videbatur nouo Regi, de re turpissima fuisse interpellatum. Omnes (quorum ætas idonea erat) tota ditione arma induere cõpulsi, paucis exceptis agrorum cultui destinatis: ne cum fame simul & hostibus pugnare necesse esset. Ipsi Episcopi & viri sacrati castra secuti. magna totius gẽtis expectatio erat fiducia metus maior. In Riuogiam irruptio facta, quoniam is tractus in Maurorum ditione erat: & Rex amplissimum pulcherrimumque ducebat gloriæ seruire, tueri nominis existimationem bello hostibus prouocatis. & quod necesse erat, sponte fecisse videri cupiebat. Abderrahmanus contrà magnos delectus habere: arma, equos, commeatum comparare, & conferre quæcunque ex vsu belli futura arbitrabatur, certus nostrorum copijs obuiam prodire. Ad Aluendam castra castris collata, oppidum ea tempestate munitum, deinde etiam monasterio insigne, quod D. Martini olim nomine Sanctius Rex Vasconum ædificãdum curauit: nunc ad casas ferme redactum cernitur. Monasterij reditus & bibliotheca in paucis nobilis in D. Mariæ Rotundæ consequenti tempore commigrarunt Lugrunium: vnde Auelda distat octo modò passuum millibus. Ijs in locis pugnatum vtrinque totis virib. ac copijs. atrox dimicatio fuit, nullaque ea tempestate maior. collectitius nostrorum exercitus veterano & exercitato militi impar erat viribus & industria. Ducum diligentia, cùm partibus omnibus adessent, inclinata res stetit. noctis superuentu, prospectu tenebris adempto, cessatum. Nox interposita saluti nostris fuit: vt in bello nihil tam paruum est, quod non interdum magnæ rei momentum faciat. Ramirus Rex imminutas numero copias metu debilitatas in vicinum collem subduxit. victum esse ea re cõfiteri visus est magno periculo, quoniam fama & opinione bella cõstant. loco munito pro tempore & vulneratis cura adhibita, in suprema rerum desperatione & luctu, omnes vt fit in vota & preces conuersi. Regem mœrore oppressum & de rerum summa solicitum somnus complexus est. Dormienti Iacobi Apostoli species obiecta augustior quàm pro humano habitu, bono animo esse iubet: de victoria nihil dubitare numinis ope, quam certò affuturam proxima luce speraret. Rex ad has Iacobi voces excitatus, lætusq; nuncio, ex stratis se corripuit. Præsules & magnates ad se vocari iubet. Cùm conuenissent hac sententia orationem habuit. Compertum habeo, viri præstantes, quo loco res nostræ sint, iuxta mecum vos omnes considerare. Hesterna pugna tantùm non victi sumus. non nostra virtute, sed noctis beneficio euasimus, numero imminuti, debilitati viribus, oppressi metu. hostilis exercitus ante validus, nostra calamitate robustior euasit. Neque pugnæ repetendæ facultatem esse videtis, neque ineundæ fugæ locum. diutius in his locis esse, si maximè cupiamus, frumenti aliarumq; rerum inopia haudquaquam patietur. Duram & ancipitem sortis nostrę necessitatem præsidio humano & virib. destitutam, tantumq; non malorum põdere pressam, diuinum numẽ quod certò vobis polliceor, facessat modò metus, neq; animi auribus officiat quo minus nostris dictis fidem adiungatis, restituet atque sustentabit. Temeritas in asseuerando turpis est, præsertim cùm iudicãdum est quantum rebus diuinis religioniq; tribuamus: cùm sit periculum, ne aut ijs neglectis impia fraude, aut susceptis anili superstitione obligemur. Iacobus A-

postolus mihi per quietem oblatus, victores nos fore pollicitus est. Erigite animos, mœrorem omnem deponite. Vana non esse quæ dicimus rei euentus declarabit. Agite ergo pleni bona spe, in hostes irruite. pro patria, pro libertate, pro communi salute certate. Licuit nobis cum summa turpitudine seruire Mauris. hæc quia intoleranda videbantur, arma corripuistis. pulcherrimi incœpti & pristinæ virtutis memores, Christianæ religionis ignominiam, vestræq; gentis dedecus Deo auctore, Iacobo auspice propulsate. Hæc vbi dixit, aciem instrui & signa canere iubet. Nostri magna alacritate in hostes impressionem faciunt D. Iacobi nomen magnis vocibus ingeminantes. quod ab hoc initio susceptum in morem abijt, vt Hispanis militibus sit pro tessera militari. Barbari nostrorum audacia, quos victos esse putabãt commoti, & cælitus iniecta formidine perculsi, nostrorum impetum nõ tulerunt. Iacobus, vti erat Regi pollicitus, in equo candido niueum vexillum præferre visus est, quod rubræ crucis figura distinctum erat. Eius aspectu nostris vires auctæ, barbaris animi concidebant. fœda fuga fuit, neque minor cædes: sexaginta millia Mauri perempti. Clauigium, quo loco pugnatum esse hoc ipso tempore armorum strages passim effossæ indicãt, Aluelda & Calagurris Mauris ereptæ. 844 Anno salutis octingentesimo quadragesimo quarto, Ramiri regni secundo pugnatum est. Victor exercitus secundùm Deo gratias actas pro diuino munere, D. Iacobi, cuius præsidio victoria constiterat, Cõpostellano templo voti ream vniuersam Hispaniam fecit: tametsi pars maxima in ditione Maurorum erat, ex singulis iugeris agri vineæque modium singulis annis frumenti aut vini pendendi. quod Romani Pontifices votum, non pauci deinde ratum habuerunt, vti ipsorum litteræ indicio sunt. Ramiri Regis diploma Calagurri est cõcessum, mensis Maij die vicesima quinta, Era octingentesima septuagesima secũda: mallem octingentesima octogesima secunda, vt ratio temporum quem constantissimam sequimur, hac etiam parte cõueniret. Additum præterea, vt hostium spolijs diuidundis, lege in omne tempus lata Iacobus Apostolus pro vno equite esset: quod longa desuetudine antiquatum est. Vectigal vini & frumenti plerique populi pendunt, recusant alij. Ex belli manubijs ædes Mariæ Virginis nomine, secundo ab vrbe Oueto lapide in latere Naurantij montis ædificata, structuræ genere & totius operis maiestate in paucis elegantissima extat, propeque altera Michaelis nomine, eiusdem Regis opus. Exornauit Regina (quam nonnulli Vrracam vocant alij Paternam, vnde Ordonius & Garsias nati sunt) quidquid laboris poterat impendi detrahiq; ex cultu domestico, solita ad exornanda Iacobi aliaq; tota ditione diuorum templa conferre. Minor quàm pro victoria successus vt esset, bellum improuiso aliunde illatum per idem tempus effecit.

Nortmanni vexant Hispaniam.

CAP. XIV.

NONDVM Maurica seruitus depulsa erat, quam ex Austro profecta gens barbara inuexerat, cùm noua ex Septentrione clades Hispaniam afflixit. Nortmanni gens fera & barbara, atque Christi Dei sacris nondum susceptis impia, ex Dacia Nortuegiaque profecti, quod nomen ipsum declarat Septentrionales fuisse, vitæ sustentandæ necessitate, an potiùs nocendi studio piraticam faciebant Rholone Duce. Frisiæ littora primùm tentarunt: deinde Galliæ, qua parte Sequana fluuius in Oceanum Gallicum mittit, infestiore continen-

ehementioreque latrocinio oppida, agros vrentes, quàm vllus vnquam iustus hostis fecerat: fines deinde Nannetum, qui Ligeri fluuio alluuntur Turonum Pictonumque depopulati: Robertoque Andium Comite acie victo, terrorem omnibus circùm populis intulerunt. In Neustria demum constiterunt, quæ hodie Galliæ pars à gente Nortmánia nuncupatur. Ludouico. II. Imperatore, & Carolo Crasso cedentibus, quoniam publicè detrectabant imperium, ea lege vt Nortmanni Principes Francorum Regum beneficiarij essent. Ex Gallia validæ classes per hæc tempora missæ maritimas Hispaniæ vrbes omni iniuria belli vexarunt, ac primùm Calæciæ oram vniuersam infestam reddentes, & ad Brigantinum portum appulsi, Ramiri armis victi prælio atque ad mare reiecti sunt. septuaginta naues quà captæ, quà submersæ in nauali pugna. auctor Rodericus Præsul. numerus vix fidem facit. Nam qui cladi superfuerunt Nerio promontorio superato, ad Tagi ostium inuecti Olisiponem vrbem, quæ ad Maurorum ditionem redierat, omni belli iniuria fatigarunt: & sequenti an-
847 no, qui fuit eius seculi quadragesimus septimus, aucti classe & viribus Hispalim obsederunt: Gaditanos agros & Assidoniæ fines vastarunt. hominum & pecorum prædæ abactæ. Mauri tribus prælijs magno numero cæsi. ad extremum cùm diutius ijs in locis consedissent, nunciatumque esset Abderrahmanum Regem nouam classem comparare, magna gloria parta, spolijsque onusti ex Hispania decesserunt. Excepere intestini motus inter Christianos. Alderedus enim Comes, & Piniolus opibus & clientelis potens, deinceps contra Ramirum Regem arma corripuerunt. defectionis caussæ memoriæ proditæ non sunt: res tamen breuem & facilem exitum habuit. Alderedus luminibus captus, Piniolus & septem filij perempti Ramiri iussu, regni eius anno quinto. Qui cùm septem totis annis reipublicæ præfuisset, Oueti defunctus est, atque in D. Mariæ tumulatus ipse & vxor Paterna. Extat Ramiri Regis cippus Oueti cum inscriptione hac. OBIT DIVÆ MEMORIÆ RANIMIRVS REX DIE KAL. FEBRVARII. OBTESTOR VOS OMNES QVI HÆC LECTVRI ESTIS, VT PRO REQVIE ILLIVS ORARE NON DESINATIS. Ibi & frater Garsias sepultus fuisse creditur. neque quid præterea de reb. eius memoriæ mandatum. Ramiro Rege Theodomirus Iriæ Episcopus defunctus est. Ataulphus in eius locū successit. Quidam ad hæc tempora militiæ D. Iacobi nomine, rebus gestis clarissimæ initia referunt nullo neque auctore idoneo, neque argumento satis probabili: sed studio eius ordinis illustrandi (quod minimè opus fuit) afficta monimenta vetustatis, maiori eruditione viris probari non potuerunt. Ramiro Ordonius filius successit principio anni o- 850
ctingentesimi quinquagesimi.

Multi Martyres Cordubæ occisi.

CAP. XV.

SÆVA carnificina, ac qua grauior ante multos annos nulla extitit, Cordubæ per hæc tēpora in Christianæ pietatis cultores exercebatur. Ignes, candentes laminæ, cruciatus cæteri in eorum corporibus consumpti. Fides CHRISTO seruata, & synceræ religionis cultus grauissimum crimen erat: sed alia facinora obtenta, ne sancitum olim fœdus de retinēda Christiana religione violari videretur. Abderrahmanus eo nomine secundus Cordubę Rex & Mahomad eius filius callido homines in-

gen'o, rem superis æquè & hominibus gratam facturos se existimabant, Christianorum reliquijs à stirpe excindẽdis: & ad stabiliendi imperij rationes pertinere in primis iudicabant, si religionis dissidio sublato, vno societatis vinculo subditi omnes constringerentur. Nostris quidem, quo primùm tempore occupata à barbaris & oppressa est Hispania, concessa à victoribus erat patriæ religionis libertas. Sacerdotes, monachi, sacræ virgines insigni veste discreti à cæteris, atque ex veteri ritu detonsi in publico conspiciebantur, tum alijs locis, tum præsertim Cordubę quo propter amplitudinem vrbis, & quoniam in ea sedes imperij Maurici fixa erat, numerosa piorum multitudo confluxerat. Multa erant tum monasteria tum templa ex Christiano ritu sacrata. Aciscli Martyris vnum, Zoili Martyris alterum, tertium Fausti, Ianuarij, & Martialis: præterea Cypriani, Genesij Eulaliæ, singulæ singulorum nominibus ædes sacræ. atque hæc intra vrbem. Extra vrbis mœnia octo monasteria: vnum Christophori nomine trans flumen, in vicinis montibus alterum Mariæ Virginis Cuteclarense vulgò dictum, tertium Tabanense, quartum Pilemellariense Saluatori sacrum, quintum Armilatense Zoili nomine; ad hæc tria alia, Felicis, Martini, atque Iusti & Pastoris. Ex his omnibus locis ære plebs ad res diuinas nullo vetante conuocabatur. Mahometem tantùm impiæ gentis conditorem primum, maledictis publicè aut priuatim incessere capitale erat. Maurorum templa intrare vetitum. ea modò seruarent nostri, cætera suis legibus viuere sinebantur: ac ferme pristinam retinere libertatem. Tolerabilis hæc erat seruiendi conditio. nam & Comitum dignitatem inter captiuos Christianos retentam inuenio, nisi ab his initijs nostrorum calamitates indies auctę essent. vectigalia in primis, quæ initio modica erant, grauiora miseris imperata: quorum magnitudine vrgente, finem aut modum orabant: & cùm non impetrarent, morte ipsa vitam duriorem propagabant. Hinc veteris odij semina ad maturitatem perducta. nostri grauissimum iugum depellendi consilia communicabant. Mauri ad Christianorum nomen exhorrebant, seque vel ipso vestium contactu contaminari ac pollui habebant persuasum. piorum sermones obseruare, vultum habitumque notare, contumelijs & probris initium rixæ quærere. Neq; Christiani dubitare tam multis iniurijs prouocati, legem & instituta Maurorum palàm execrari. Hinc Regibus impijs & Magistratibus occasio Christianorũ nationem insectandi: eo grauioribus malis, quòd è nostris non pauci à Mauris stare visi sunt, & nostrorum audaciam criminari: negareque palàm qui in certamine occubuissent Martyrum honore dignos esse. Quòd nulla eorum virtute ederentur miracula: quòd nulla necessitate defendendæ religionis, sed propriæ voluntatis obstinatione & audacia se in discrimen obtulissent, conuitia quę in aduersarios haudquaquam necessariò iactarent: cùm religionis patriæ retinendæ concessa facultas esset. Ac illud demum opponebatur, corpora eorum qui occubuissent haudquaquam incorrupta seruari, vt veris olim Martyribus contigerat numinis argumento certissimo. sic illi prædicabant, quàm aptè non disputamus. Reccaffredus Episcopus & Seruandus Comes Martyribus exagitandis, & piorum conatibus comprimendis se duces præcipuos præbuerunt. Homines honestissimi, nullo ætatis aut sexus discrimine in ferrum atque in vincla coniecti. Abderrahmano agente Episcoporum conuentus Cordubæ ha-

bitus

bitus est. Patrum sententia iniuriarum damnati, quicunq; icti olim cum Mauris fœderis conditiones violassent. Acerbam vitæ conditionem, spectaculū miserum ac tetrum, ludibrio esse Christiani nominis gloriam: qui propugnare atque resistere parabant, vno tempore à barbaris, à tergo autē vrgeri ab ijs, quorum vocibus & exemplo excitari potiùs atque erigi consentaneum erat: atq; vtriusque nationis calumnijs & conuitijs vexari intolerandum. Quid agerent? quò se verterent? multos profectò debilitari animis atque concidere necesse fuit. Alij numine pleni in acie perstiterunt. Multi toto decennio, ex quanto tempore clades desæuijt maximè, pro Christiana religione vitam & sanguinem profudere. Primo anno Perfectus presbyter monachus, Sanctius natione Gallus, Petrus presbyter Astigitanus, Vvalabonsus diaconus Ilipulensis, Sabinianus, Vvistremundus, Habentius, Hieremias monachi, Sisenandus diaconus Pacensis, Paulus Cordubensis, & Vvalabonsi Martyris soror Maria Ilipulensis perempti. Quo anno maximè Reccaffredus Episcopus in Martyres desæuijt, multisque vincula iniecit. In his Eulogio Abbati sancti Zoili, qui hæc omnia ad posteritatis memoriam litteris commendauit vir ea ætate clarus eruditione, ac moribus sanctus. Anno tertio interfecti Gumelindus Toletanus presbyter, & Dei seruus monachus: præterea Aurelis & Felix cum vxoribus Sabigothone & Liliosa, Georgius monachus natione Syrus, & Emila & Hieremias ciues Cordubenses, monachi tres Christophorus Cordubensis, Leuuigildus & Rogellus Illiberritani: ad hæc Seruiodeo monachus Syrus. Ipso anno nimirum eius seculi quinquagesimo secundo Abderrahmanus decessit repē-
852 tinâ vi morbi oppressus: pij cœlestem vindictam interpretati sunt effusi Martyrum sanguinis. Confirmauit euentus opinionem, qua hora Martyrum corpora in patibulis tabo sanieque diffluentia è sublimi palatij parte contemplatus, igne torrere mandasset, inter astantium manus collapsus, mutusque effectus, eadem nocte obijt ineunte regni anno trigesimo secundo. reliquit filios quadraginta quatuor, filias duas & quadraginta. Cordubæ plateæ hoc Rege lapide stratæ: ex montibus aqua copiosa in vrbem per plumbeos tubos deriuata. primus inter eos Reges sanxit lege certa, vt propinquis cæteris prætermissis, quod in iure controuerso eatenus fuerat, filij patribus succederent. Itaque in eius locum Mahomad subrogatus est, qui suę gentis regnum obtinuit annis quinque & triginta, mensibus sex. Hic pius omnes aula exegit initio regni: & cùm nihil de constantia mutarent, consequēti anno recrudescente sæuitia, restaurataque cæde Fandeilam presbyterum & monachum Accitanum, Anastasium monachum & presbyterum, Felicem monachum Complutensem, Dignam virginem Deo sacram, Benildim matronam, Columbam & Pompolam virgines ad Christum morte transmisit. Annus consequens vnum tantùm Martyrem fecit Abundium presbyterum. proximus quatuor, Amatorem adolescentem Tuccitanum patria, Petrum monachum Cordubensem, Ludouicum Cordubensem ciuem, & Vvitesindum Egabrensem. Anno septimo Helias presbyter Lusitanus, monachi tres Paulus, Isidorus, Argimirus, Aurea virgo Deo dicata, Adulphi & Ioannis Martyrum soror. Anno octauo Rudericus & Salomon pro vera pietate occisi sunt. Nonus incruentus fuit. Postremo atque decimo persecutionis anno, ipse Eulogius qui cæteros voce & exemplo incitabat occubuit, sabbatho quinto Idus Martij: & quarto post die Leocritia

virgo Cordubensis. Eulogij vitam Alvarus Cordubensis eius familiaris & necessarius scripsit, vbi asserit, paulò ante mortem in Vvestremiri locum Toletanum Archiepiscopum summa cleri & populi voluntate electum fuisse. Extat Eulogij ipsius Epistola anno octingentesimo quinquagesimo primo data ad Vuilesindum Pompelonensem Episcopum, atq; in ea Vuestremiri præclarum elogium in hæc verba: Post quintum, inquit, diem Toletum reuerti: vbi adhuc vigetem sanctissimum senem nostrum, faculam Spiritus sancti, & lucernam totius Hispaniæ Vvestremirum Episcopũ comperi: cuius vitæ sanctitas totum orbem illustrans, hactenus honestate morum, celsisq; meritis catholicũ gregem refouet. multis apud eum diebus degimus, eiusq; angelico contubernio hæsimus. Ex eo contubernio ciues Toletani quem fama virtutum celebrem reddiderat, de facie cognitum probare amplius & amare cœperunt: pastoremque destinare in Vvestremiri locum, si vita suppeteret. Cordubæ sanè in Eulogij locum Samson presbyter consequentibus annis sancti Zoili Abbas suffectus est, vir doctus & subtili ingenio: vt Apologeticum opus ostendit aduersus Hostigesium Malacitanum Episcopum, qui eum in Concilio Cordubensi hæreticum cum conuitio vocarat.

Ordonius Rex.

CAP. XVI.

IVSTIS Ramiro Regi solenni ritu peractis, Ordonius filius regium insigne, nomen, potestatem, animumque suscepit, miti ac tractabili ingenio, suauissimis moribus, ac per totam vitam actionum modestia singulari: vnde populi & procerum studia promeruit, cunctorum amicos sibi deuinxit: nullius vt memoria gratior esset ea tempestate & consequentibus annis. Iusti æquique tenax fuit. necessaria quidem virtus, sed fraudi obnoxia in magnis Principibus, nisi impetum animi prudentia regant, neque se dolis circumueniri sinant prauorum hominum, quorum in aulis principum magna multitudo est, eorum auribus insidiantium, bonorumque innocentiæ, seque & suos alieno sanguine saginantium: & qua re Principes maximè moueri intelligunt, ea in multorum perniciem abutentium. vti Ordonio Regi accidit. Quatuor ecclesiæ Compostellanæ serui Ataulphum Episcopum, præcipua & maxima vitæ sanctitate virum, grauissimi criminis reum apud Regem postularunt. vir sanctus in curiam ad dicendam caussam euocatus venit. priusquàm aulam adiret sacris operatus, vt eam infulis ornatus in vesteque sacra ad Regem pergit. Quæ res à furore retinere debuit, religionemque animo commouere, vehementius cõcitauit. siue criminis quod imponebatur detestatione. seu iniuriam interpretatus quòd ad se continuò non venisset: taurum indomitum, telis, canibusque irritatum in Præsulem aduenientem immittit: quod nefas erat inaudita causs. quemquam supplicio damnare. In tanto periculo Ataulphus crucis signo se munit. Taurus posita ferocitate demisso capite accedit. cornua contrectanda præbet. Quæ magno omnium qui aderant miraculo in eius manibus hæserunt. Rex & proceres ex ea re viri innocentia perspecta, ad genua procumbentes veniam rogant. dat ille non inuitus: cum negaret recuperata sua dignitate ignominiaque detersa, se vnquam commissurum, vt cum ea quæ per iniuriam ablata erat, nominis existimatio reddita esset, Christiani hominis officij oblitus videretur, & virtutem animi non habere, quam nun-

nunquam perdidisset. Sunt qui anathematis execratione delatorum caput deuouisse affirment. Depulso sanè periculo Pontificatu abdicato in Astures se contulit: vbi secretam ab hominum congressu vitam sanctissimam ad multam ætatem exegit. Tauri cornua è tholo templi maximi Ouetensis suspensa, diu rei gestæ monimento fuerunt. atque hæc sub initia Ordonij regni contigerunt. Anno altero Muza quidam è Gotthorum quidem sanguine ortus, cæterùm professione Maurus, à multo rerum vsu & militari arte præclarè instructus, vtriusque nationis in se vnum arma prouocauit. A Rege enim Cordubensi palàm deficiens Toletum, Cæsaraugustam, Oscam, Valentiam, Tudelam incredibili celeritate occupauit. Mox in Galliam populabundus irrupit: duos Francorum Duces obuiam factos cepit. tantumque terrorem intulit, vt eum Carolus cognomento Caluus Francorum Rex, muneribus leniendum conciliandumque iudicaret. Is ex successu continuæ felicitatis rerum humanarum inconstantiæ oblitus, vlteriusque prouectus Ordonio Regi bellum intulit: se liquido duobus tertium Hispaniæ Regem annumerans. Aluendam in Riuogia Christianis ereptam magnis operibus muniendam curauit. Alfonsi Regis Chronica ædificasse aiunt, & Albaidam nominasse. Ea iniuria Ordonius prouocatus copias contrahit: cum parte Albaidam circumsedit: partem alteram in hostem ducit, quem in Laturso monte castrametatum esse cognouerat. Magno clamore infestis signis ab vtraque parte concurritur: telis omnibus consumptis, gladijs res geritur. Nostri pristinæ virtutis memores, pro patria, pro religione acriter pugnant. Certatur diu. victoria demum à nostris stetit. decem barbarorum millia perempta. in his promptissimus quisque, genere rebusque nobilissimus. ipse tyranni gener Garseas cecidit. Muza multis acceptis vulneribus vix euasit: ex quibus tamen deinde defunctum esse arbitror. Maurorum spolia ditissima castraque à nostris direpta. Quo tempore Mahomad Cordubæ Rex suarum rerum periculo prouocatus, arma in communem hostem expediebat. Toletum propter loci munitionem, & quoniam Princeps defecerat, cæterosque suo exemplo vt idem facerent, prouocarat, primùm peti placuit. Lupus Muzæ filius, quem Toleto Pater præfecerat, accepta ad Alueldam suorum clade castigatus, & maioris belli metu Ordonium sibi icto fœdere conciliat. Ab eo, Garsia fratre Duce, Asturum & Vasconum validæ copiæ missæ in auxilium. Mahomad virtute diffusus, ingenio ad artes conuerso, cum copijs propius vrbem progressus, in Celeti (id torrenti nomen prope Villam Minaiam, & locus idoneus erat) alueo collatis insidijs ipse cum exiguo militum numero in vrbis conspectum se dat. quorum paucitate despecta, Toletani portis se continuò effundunt solutis ordinibus nulla militari disciplina, quasi ad prædam non ad pugnam. Eo impetu in insidias præcipitatum: & cùm à tergo & à fronte vrgerentur, multis cadentibus reliqui ægrè per confertos hostes in Vrbem iter aperuerunt. Mauri duodecim millia, Christiani ad octo millia, in ea pugna desiderati. loci munitione factum est, ne continuo territa vrbs aduerso casu, victori cederet. Consequenti anno, & tertio Toletanus ager hostium irruptione vastatur: messes & fructus omnes corrupti. Toletani vindictæ studio Talaueram vsque progressi, à Præfecto

eius

eius oppidi male mulctati in patriam reiecti sunt: ac tandem omnibus malis fatigati, fractique animis Mahomadi deditionem fecerunt salutis anno octingētesimo quinquagesimo septimo. Quo
857 anno Nortmanni cum sexaginta nauium classe in nostra littora appulsi oram maritimam, quàm late Hispania patet ad vtrunque mare, depopulati sunt. Atque vtramque Balearem insulam ferro incendioque deformarunt: Mauris præcipuè infensi, nempe nostræ gentis consuetudine ad religionem Christianam propensi. Tecta, templa, agri, oppida continuo latrocinio vastata. In Africā etiam transmissum, vbi non minorem cladem Mauris intulerunt. In Hispania Vascones, vbi Pompelo sita est, & Cantabriæ pars ea, cui Alauæ nomen est, Mahomadis irruptionibus vexati sunt, nullo præterea euentu memorabili. Emerita mœnibus nudata, quòd ab imperio & auctoritate Regis Mauri defecisset. Interea Ordonius ad pacis artes conuersus, vrbes superiorum temporum & bellorum iniuria habitatoribus vastas, euersasque tempestatis iniuria, magna diligentia & sumptu instaurabat: Tudem, Asturicam, Legionem, Amaiam quam Alfonsi Chronica Amagiam Patritiam vocant. Cœperat Maurorum gens post superiores motus bellaque intestina in factiones diduci. plerique vrbium Præfecti, suo malebant quàm alieno nomine imperare: & cùm nullius imperium respicerent, Reges passim vocabantur. Ex vsu id Christianæ reipublicæ accidebat: debilitati enim viribus, numero imminuti per partes carpebantur, qui viribus integri iniuriam omnem depulissent. Caurium obtinebat Reith, Talamancam (Salmanticam alij scribunt) Mozerus. vterque ab Ordonio acie superatus. vtraque vrbs in potestatem redacta. milites ad vnum interfecti. reliqui omnes viri & fœminæ & pueri sub corona venditi. Magnarum rerum initia hæc incrementaque erant: cùm in medio cursu Regem vita destituit, regni anno vndecimo: cui numero plerique addunt annos sex. ex neruorum dolore, cui erat obnoxius, defunctus est Oueti, & ad D. Mariæ tumulatus ædem Regum bustis ea tempestate destinatam nobilemque. Continuatæ felicitatis successum, vna amissi ad Toletum exercitus ignominia fœdasse visa est: eaque calamitate expiatum peccatum, quod susceperat viro sancto Ataulpho iniuria temerè & præcipitanter exagitato. Ex vxore Munia principi loco fœmina Alfonsum natu maximum, Veremundum, Nunium, Odoarium, & Froilam suscepit. Sunt qui sexto Kalend. Iunij defunctum esse tradant anno certè eius 862
seculi sexagesimo secundo, vti indicio est crucis aureæ, quam Alfonsus Ordonij filius eximiæ pulchritudinis materiamque arte superante, Ouetensi ædi donauit, inscriptio subiectis verbis concepta. SVSCEPTVM MANEAT HOC IN HONORE DEI. QVOD OFFERVNT FAMVLVS CHRISTI ADEFONSVS PRINCEPS, ET SCEMENA REGINA. QVISQVIS AVFERRE HÆC DONARIA NOSTRA PRÆSVMSERIT, FVLMINE DIVINO INTEREAT IPSE. HOC SIGNO TVETVR PIVS. HOC SIGNO VINCITVR INIMICVS. HOC OPVS PERFECTVM EST. CONGESSVM EST SANCTO SALVATORI OVETENSIS SEDIS. ET OPERATVM EST IN CASTELLO GAVZON. ANNO REGNI NOSTRI. XVII. DISCVRRENTE ERA. DCCCC. XVI. Idem Alfonsus Compostellæ in ea vrbe agens, patris diploma, quo ei téplo

agrum

agrum tribus millibus circum vrbem antea descriptum ad sex millia passuum proferebat, ipse pro regia potestate ratũ habet Era nongentesima, hoc est anno Christi octingentesimo sexagesimo secũdo. Verũ ad Alfonsi actiones transeamus.

Alfonsi Magni initia.

CAP. XVII.

ALFONSVS cui præclaræ animi & corporis dotes illustresq; de hostibus triumphi, Magni & cognomen pepertunt, nunciata patris morte (neq; enim morienti affuit) quamprimum Ouetum regiam ea tempestate vrbem contendit, studio parentandi vt par erat, patris manibus atque vt regni hæreditatem cerneret: quod ob ætatis prærogatiuam debitum, propensissima omnium ordinum voluntate deferebatur. Tametsi minor ætate erat, ac vix quatuordecim annos natus: cui numero alij quadriennium detrahunt. Ego maiori natu ad regnum accessisse suspicabar. Indole animi suis maioribus æqualis fuit, in procero corpore, eximia vultus dignitate, morum suauitate præcipua: nec magis bellica laude insignis, quam beneficentia in pauperes, quos asperæ res exagitabant. Opes enim sua virtute partas, ipsosque à patre relictos thesauros, non ad priuatum compendium retulit, sed ad subleuandam egenorum tenuitatem: quod qui faciunt, plurimum gratiæ consequuntur, latissimeque eorum fama promanat, ad religionis Christianæ cultum. Templum Compostellanum, quod ex formaceis parietibus compactum fuisse monstratum est, ipse ex lapide quadrato, columnis marmoreis distinctum, ab imo totum extruxit. res ea ætate admirationi habita, propter temporum ruditatem, ærarij inopiam. Regnauit annis quadraginta octo, vt Sampyrus Asturicensis est auctor, atque sub initia aduersæ fortunæ fluctibus exagitatus est. Froila Veremundi filius Calæciæ Comes, atque ex eo opibus & cliẽtelis potens, pueri scilicet Regis despectu in Calæcia regnum armis inuadere parat. fortassis ex regio sanguine prognatus erat, & sui iuris factum caussabatur. Rex viribus inferior & à rebus omnibus imparatus æmulo cedens in eam Cantabriæ partem se contulit, cui Alauæ nomen & tunc erat & nunc est, sed finibus aliquanto quam modo latiori. Tyrannus cũ regiam potestatẽ per vim occupatam cum non ad populi salutem referret, sed ad opprimendas res publicas & priuatas, ciuium Ouetensiũ coniuratione peremptus est. Alfonsus continuo in Astures profectus, eximiaque omnium ordinum voluntate receptus, regni statum composuit. de sontibus supplicium sumptum. Cantabriæ pars ea, cui Alauæ nomen esse dictum est, ea tempestate Regum Ouetensium imperio tenebatur: reliquæ Cantabriæ Zenon imperabat ex Eudonis olim Aquitaniæ Ducis sanguine prognatus. Zenonis propinquus Eilo Alauam pro Rege gubernabat. Is siue regni perturbatione cõfisus, siue Zenonis armis, ab Alfonsi auctoritate defecit. qui motus Regem compulerunt, vt delectu suorum habito, expeditionem maturaret. Legione profectus breui sine sanguine prouinciam tumultuantem ad officium reuocauit. Eilo ipse captus atq; Oueti custodię mancipatus, eundem vitæ & vinculorum terminũ habuit. Zenon Cantabriæ Princeps non multo post, & ipse nouarũ rerum studio rebellis, victus prẹlio captusq; in eundem carcerem inclusus est. Hũc duas filias reliquisse memorant, Todam Eneci Aristæ Vasconum Regis vxorem, atq; Enecam quæ Zuriæ Cantabriæ Principi nupsit: vnde pleriq; arbitrãtur veteres eius prouinciæ regulos, quo tempore nondum Castellæ Regibus cesserat, generis originem ducere. vtriusque calamitate docu-

mentum datum cæteris, Regis ætatem despectui habendam non esse: perfidiam sæpe ipsis auctoribus esse exitialem. Alaua exinde Vigilæ Comiti attributa. Castellæ principatum Didacus Comes obtinebat, cognomento Porcellus. Regni Alfonsi anno primo hæc gesta sunt. Quo in proximum euoluto maior belli moles extitit: Imundarus & Alhama Duces Mauri Legionem vrbem obsidione premebant. Hos Rex ingenti copiarũ strage mulctatos in patriã reiecit: simul Christianæ ditionis fines proferendi vlciscendæ gentis efferæ & barbaræ cupiditate cum Vasconibus & Francis fœdus ictum: cuius vt maior constantia esset, ex regio Francorum sanguine vxorem sibi iungit Amelinam: quod deinde nomen Semenæ appellatione mutatũ est. Ex eo coniugio, Garsias, Ordonius, Froilaq; deinceps Reges nati sunt. præterea Gundisaluus Archidiaconus olim Ouetẽsis Rei bene gerendæ opportunitatem Maurorum intestini motus suppeditabant. Toletani vrbis munitione confisi, & Cordubensium Regũ seueritate, quæ in crudelitatem degenerat, prouocati denuo arma corripiunt. Vani sunt multitudinis conatus, nisi prudentis Ducis imperio regantur. Mahomad ergo Abenlup⁹ Regis nomine rebus præfectus maiori expectatione metuque quam successu bellum fuit. Toletani breui Regis Cordubensis armis domiti, captæ vrbi obsides imperati, missiq; Cordubam. Lupus & fratres fuga euaterunt. eos quoniam ex vsu belli Mauritani fore putabat Alfonsus, in fidem amicitiamque recepit, omnibusque officijs coluit. mox ijs adiutoribus, atq; Francorum, Vasconũ, Cantabrorumq; auxilijs auctus in fines Maurorum irruit. Ager incẽsus, oppida vastata, abactæ prædæ. nullo præterea operæpretio exercitus spoliis Mauricis grauis, diuesque dimissus est. Consequenti anno, qui annus à Christi
874 ortu octingẽtesimus septuagesim⁹ quartus erat, Toletani nimirum studio se Regibus Cordubensibus probandi in Christianorum ditionem populabundi Durium vsque penetrarunt. Ad Puluerariam oppidum, iuxta flumẽ cui nomen est Vrbicus, improuiso Regis aduentu ad duodecim millia trucidati. similique clade Cordubensium agmen, quod à tergo sequebatur oppressũ: nisi quod cædes maior fuit: ad vnum omnes perempti præter decem, qui inter mortuorum cadauera viui reperti sunt. Sequebãtur cum robore exercitus Maurici, Almundarus Regis Cordubensis filius, & Ibengunimus præcipuus copiarum Dux. ij suorum cæde cognita, Sublancia oppido vbi Rex erat deuitato intempesta nocte, fugientium in morem retro redierunt. Abuhalito, qui superioribus bellis à nostris in Calæcis captus, atque datis obsidibus in patriam dimissus fuerat, eoq; amicus esse cœperat, interprete atque annitente de compositione agi cœptum. trium annorum induciæ pactæ. Quo tempore rebus tranquillitas fuit. eoque decurso cõtractis Alfonsus copiis in Maurorum ditionem irrupit: Tagoq; transmisso Emeritam vsque latissime populationes fecit: nulla deniq; iusta manu obuiam prodeunte, sese spolijs Mauricis lætus in patriam retulit. His omnibus bellis profligandis Bernardi maxime virtus enituit. Eius enim virtute potissimum in tam tenera Regis ætate respublica stare visa est. Ita tantis rebus peractis Regem Ouetum prosecutus, denuo de patris liberatione illum interpellare ausus est. Satis pœnarum datum tot annorum vinculis. debere Regem vel senis diuturna calamitate & squalore moueri, vel filij meritis paternam noxam condonare. si neque propinquitatis respectu, neque fidelis obsequij constantia moueretur: frustra maiora præmia sperari, cum in æquissima caussa preces non essent auditæ. Iusta petere Bernardum plerisque videbatur: æmulorum tamen

(sic

(sic arbitror) sententia vicit ad Regis dignitatem pertinere disputantium, læsæ maiestatis dedecus vindicare, maiorum sententiam haudquaquam cuiusquam ad preces mutare. Noua repulsa Bernardi animus irritatus curia cessit, multisq; prosequentibus, duodecimo ab vrbe Salmantica lapide, quibus locis Alba sita est, Carpium arcem ędificauit, vnde illi Carpensis cognomentum factum. Ex ea arce incursionibus idētidem regiam ditionem inuadere, prædas agere, vastare agros atq; diripere. Mauri à Bernardo euocati Christianorum fines depopulabantur. Rex curis anxius procerum conuentum Salmanticæ agit, vbi mutata sententia Bernardi postulatis annuere decretum, modo arcem ille Regi contraderet. Nimirum ignorabatur Bernardi patrem interea obiisse in carcere. Itaque cum neque pater redderetur, & arce spoliatus esset, per Galliam & Vascones errabundus reliquam vitam in luctu scilicet & mœrore peregit, vt plerique auctores sunt. Refellunt alij sepulcri indicio, quod in Aquilaria Campestri hodie etiam nomine Bernardi monstratur: putantq; constanti animo fortunæ iniurias tulisse, diligentemq; & strenuam Regi operam dum vixit nauasse. Bernardi alienationem noua calamitas excepit, Froila quibus iniurijs prouocatus non constat, sed in fratris tamen Regis caput factæ cōspirationis indicio facto, in potestatem eius redactus, atq; luminibus captus est, addictusq; vinculis. Idem suppliciū Nunnius, Veremundus, & Odoarius cōmunes vtriusq; fratres, quod cum Froila sentirent, Regis iussu, crudeli exemplo pertulerunt. Vnde nouorum motuum occasio. Veremundus enim è carcere euadens, factionis opibus Asturicam cepit, retinuitque aliquanto tempore: ac demum collatis signis cum Rege dimicare ausus, acie victus ad Maurorum ditionem cōfugit. Quæ caussa extitit vt Alfonsus maioribus cladibus Maurorum fines vexaret: ac Toletanis præsertim crebris excursionibus vsque eo molestus fuit, vt post aliquot annos inducias denuo trium annorum magno redimere fuerint coacti, quod Regi gloriosum, barbaris ignominiosum accidit.

Concilium Compostellæ & Oueti celebratur.

CAP. XVIII.

ATAVLPHVS Compostellanus Episcopus per hæc tempora ætate in multos annos producta in secessu obijt. Sisnandus successit magnorum spirituum vir, magnisque virtutibus clarus: qui Regi auctor fuit, vt propinqui eorum qui Ataulphum criminati erant, obsequijs Compostellani templi seruorum instar manciparentur, nouo exemplo atque crudeli, aliena peccata aliorum supplicijs lui, nisi sceleris magnitudo acerbitatē excusaret. Defuncti corpus Compostellam transtulit. Templi Compostellani structuram nouis ipse operibus auxit. præterea D. Martini nomine sua impensa Benedictinis monachis in ea vrbe domicilium constituit: & S. Felicis nomine collegium, in quod Compostellani sacerdotes, quos senectus debilitaret & vacatione digni esse viderētur, impetrata missione quasi in prytaneum quoddam commigrarent. Hoc Pontifice Ouetensis ecclesia Metropolitani iure dignitateque aucta est. Templum Compostellanum, quod magnis cæmentis & molibus ad culmen peruenerat, grauissima cæremonia ab Episcoporum conuentu sacratum est. Euocare Episcopos ad cōcilium, nisi Romani Pontificis permissu, ecclesiæ leges vetabāt. Seuerus & Desiderius presbyteri abs Rege legati, à Ioanne eius nominis. VIII. diploma abstulerunt, quo Ouetensem ecclesiam Metropolitanam constituit, subiecta sententia &

 verbis,

verbis. IOANNES EPISCOPVS seruus seruorum Dei Aldefonso Regi Christianissimo, seu cunctis venerabilib. Episcopis, Abbatibus, vel orthodoxis Christianis. Quia igitur in cura nos totius Christianitatis, beati Petri Apostolorum Principis sempiterna prouidétia effecit successores: ea Domini nostri Iesu Christi constringimur adhortatione, qua beatum Petrum Apostolum quadam voce priuilegij monuit dicens: Tu es Petrus & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam, & tibi dabo claues regni cœlorum: & reliqua. Huius rursus imminente Domini nostri articulo gloriosæ passionis inquit: Ego pro te rogaui vt non deficiat fides tua, & tu aliquando conuersus confirma fratres tuos. Ideoq; quia vestræ notitiæ fama, per hos fratres limina Apostolorum lustrantes per Seuerum & Desiderium presbyteros nobis miro odore bonitatis est reuelata: paterna vos adhortatione commoneo, in cœptis bonis operibus gratia Dei duce perseuerare: quaten⁹ copiosa vos beati Petri protectoris vestri & nostra ꝓtegat benedictio. Et quotiescunq; filij carissimi, ad nos venire quilibet vestrum aut trāsmittere voluerit, tota cordis exultatione & animi gaudio de vltimis Galæciæ finibus. cui vos præter me Dominus rectores cōstituit, tanquam iure filios nostros vos colligimus. & ecclesiæ Ouetensi, quam vestro consensu & assidua petitione Metropolitanam constituimus, omnes vos subditos esse mandamus & concedimus. Etiam prædictæ sedi, vt ea quæ Reges, seu quilibet fideles iuste obtulerunt, vel in futurum Domino opitulante contulerint, ratum, firmum, & inconcussum manere in perpetuum præcipimus: Hos quoque latores litterarum nostrarum, omnes hortor, vt habeatis commendatos. bene valete. Duobus regijs legatis tertius à Pontifice adiūctus, missusq; in in Hispaniam nomine Rainald⁹. huic aliæ litteræ ad Regem datæ Iulio mense officij amorisque paterni plenissimæ, hoc exemplo. IOANNES EPISCOPVS seruus seruorum Dei dilecto filio Aldefonso glorioso Regi Galæciarum. Litteras deuotionis vestræ suscipientes, quia deuotum vos esse cognouimus erga nostram sanctam ecclesiam, gratias vobis multiplices referimus, Dominum exorantes, vt vigor regni vestri abundet, de inimicis vestris victoriam vobis concedat. Nam vos filij carissimi sicut petistis, sedulas preces Domino fundimus, vt regnum vestrum gubernet: vos saluum faciat, custodiat, & protegat, & super omnes inimicos vestros erigat. Ecclesiam autem beati Iacobi Apostoli ab Hispanis Episcopis consecrari facite, & cum eis concilium celebrate. & nos quidem gloriose Rex, sicuti vos à paganis iam constringimur, & die ac nocte cum illis bella committimus: sed omnipotens Deus dat nobis de illis triumphum. Huius rei gratia rogamus dilectionem vestram & animum deprecamur, vt quia vt diximus, valde à paganis opprimimur, aliquantos vtiles & optimos Mauricos cum armis, quos Hispani Caballos Alpharaces vocant, ad nos dirigere non omittatis: qualiter nos recipientes Dominum collaudemus, vobis gratias referamus, & per eorum portitorē de benedictionibus sancti Petri vos remuneremus. Bene valete dilectissime fili & clarissime Rex Pontificiis litteris perlectis, dies Episcopis tota ditione dicta, ad quā vtriusq; rei perficiendæ caussa cōuenirent. Compostellam primum frequentes, omnino quatuordecim numero confluxerunt: pars iis vrbibus Prælati, quæ in Regis ditione erāt: pars quæ obtinebātur à Mauris, minuti scilicet & paulo amplius quā solo nomine Episcopi. & erat moribus ea tempestate receptum, vt vtrarumque vrbium Episcopi essent, ac earum præsertim, quæ vel ereptæ Mauris paulo post

ad eo-

ad eorum ditionem redierant, vel sperabatur breui eripiendas fore, Christianiq; iuris futuras: in eamq; spem mortuis sufficiebantur viui. Templum ergo Compostellanum ijs Episcopis procurantibus, solenni cæremonia sacratum Nonis Maij, die Lunæ, Luna vndecima, tertio Aureo numero, vt Sampyrus Asturicen-
876 sis est auctor, hoc est anno octingentesimo septuagesimo sexto: in quem eæ notæ omnes certa ratione conueniunt. Ara maxima nomine Saluatoris, dextra læuaque duæ aræ, prior Petri & Pauli nominibus, posterior Ioannis Euangelistæ dicatæ. Nã quæ tegebat Iacobi Apostoli ossa, quoniam persuasio erat à septẽ eius discipulis dicatam esse, sacrari denuo nõ placuit, hostia sacra in ea sacrificatum. In vicino monte, Sebastiani Martyris nomine ædes eodem tempore consecratę. His ex rebus Compostellana religio per se sanctissima vehementer aucta est. Post vndecim menses iussu Regis ijdem Episcopi Ouetum cõuenere: vt quod à Pontifice erat impetratum, communi consensu Ouetensem Archiepiscopum constituerent. Ermenigildus omnium suffragijs electus, qui eo honore fungeretur & cæteris præesset omnibus. Placuit præterea Archidiaconos recti exempli creari, qui bis annuatim Synodos cogerent, omniaque constituerent tanquam Deo rationem reddituri: obirentque singulas diœceses, monasteria, & parochias inuiserent. Additum præterea vt Episcopi qui ditione carerent, Ouetensi Præsuli vicariam operã exhiberent, cura in multos partita, eiusque reditibus alerentur: ijs alijsque tota ditione Episcopis in Ouetensi vrbe & diœcesi singulæ ecclesiæ darentur, quarum reditibus viuerent, quo tempore conuentus ecclesiastici haberentur, & fortunarum domicilium esset propter frequentes barbarorum irruptiones. Sedecim Episcopis tẽpla duodecim designata attributaq;, partim ditione spoliatis, partim integris Legionensi, Asturicensi, Iriensi, Vlcensi, Britoniensi, Auriensi, Bracarensi, (hic Archiepiscopus erat) Dumiensi, Tudensi, Columbricensi: Portucalensi, Salmanticensi, Cauriensi, Cæsaraugustano, Calagurritano, Turiasonensi, Oscensi. Quorum Episcopatuum nomina, & numerus ex ipsis cõcilij actis adscripta sunt, in eorum gratiam, qui antiquitatis studio sunt dediti. Inde certè effectum est vt ea tempestate Ouetum Episcoporum ciuitas vulgo diceretur. Ouetensis ecclesiæ fines Regis voluntate descripti, magnisque reditibus & possessionibus, vt ea ferebant tempora, amplificati sunt. Vtroque loco Rex, Semena Regina, filij & proceres affuerunt: rebusque omnibus ex sententia cõpositis conuentus solutus est.

Reliqua quæ Alfonsi regno contigere.

CAP. XIX.

INTEREA Maurorum arma quiescebant. Nam diuturno otio, & regionis amœnitate ardor animorum cum quo in Hispaniam venerant, extinctus erat, obsoleuerat marita maiorum indoles. neque quid interea accidit ad memoriã insigne. Anno tantùm eius seculi octogesimo primo, vniuersa Hispania terra 881
mouit, multa concussa ædificia. Mahomade Rege Cordubæ ex ritu gentis sacris in templo operante, fulmen repente dilapsum vnum & alterum ex ijs qui prope erant interfecit: vnde magnus gẽti terror, neque vlla piacula cœlestibus placandis omissa. Proximo anno Abdalla eius Lupi filius, quem Toleto aufugisse dictum est, accepti beneficij immemor, ingenioque ad perfidiam conuerso, hostilia in gentem nostram moliri cœpit: redintegrataque cum Cordubensi gratia, palàm arma mouere. Inuidia in præceps agebat in patruos concepta, quibus

Alfonsus impense fauens Ordonium filiũ, quasi mutuæ fidei pignus educãdum instituendumq; tradiderat. graue Christiani nominis ignominiam, sed tanti ea tempestate M..rica amicitia erat. Hoc initium quamuis exiguum magna rerum moles consecuta est. collectis Abdalla suorum copijs in Alfonsi ditionem inuasit. Latissimæ populationes fuerunt, timor magnus, spes non minor. ad Cilloricum oppidum Maurus acie superatus à Pancoruo, quod oppidum tentare ausus fuerat, cum clade repulsus. Legio in quam se Maurorum impetus vertit, quoniam eam Alfonsus valido præsidio obtinebat, deuitata: nullaque re alia memorabili traiecto Astura flumine, quod per ea loca decurrit, Legionemque ipsam alluit, per fines Lusitaniæ Cordubam reditum est. Abuhalitus Maurorum castra sequebatur. Abulcemus eius filius, qui apud Alfonsum Regẽ obses pro patre erat, eius rogatu patri est redditus. Autumno hæc præcipiti gerebantur. quo in hyemem conuerso, Abdalla duos Zimaeles patruum, fratremque tumultuaria pugna commissa locis natura asperis, qua in Hispaniæ parte memoriæ non est proditum (in Carpetanis suspicor) magna cæde superauit, captosque Beccariam in arcem vinctos misit. Eodem impetu Cæsaraug.sta Abdallæ armis capta est. Quæ res vtriusque nationis in eum vires, armaque conuertit: tametsi missa ille legatione apud Cordubensem Regem factum excusarat: & quoniam non recipiebatur, ad Alfonsi amicitiam receptum, missis identidem legatis captare non desistebat. Vno tempore Vigila & Didacus Comes, quasi in communem Christiani nominis hostẽ arma contulerunt. Almundatus Regis Cordubensis filius, & Abuhalitus Corduba missi Cæsaraugustam omnibus copijs & viribus obsederunt. Frustra conatus erat, vrbe munitissima atq; frequenti, Abdalla ex rebus gestis feroci. Verso impetu Cantabriæ atque Castellæ fines vastati. affuerunt Vigila & Didacus Comites, Maurosque ditione omni arcuerunt. Legionensis Rex prouisa tempestate, contractis vndiq; copiis sese ad Sublanciam tenebat ad omnem occasionem intentus, acieque dimicare paratus si Mauris idem animus esset: quod illi certamen detrectantes in patriam redierunt, Facundi & Primitiui monasterio in Vaccęis celeberrimo, solo æquato, quæ magna clades est habita. Mauri quidam ab Abuhalito occultè missi ad Alfonsum. his interpretibus de pace actum est: simul ab Alfonso Rege Dulcidius Toletanus presbyter eo studio Cordubam legatur fine anni octingentesimi octogesimi tertij. 883

Dum ea legatione tempus extrahitur classis Cordubæ atque Hispali comparata, Calæciæ littora tentare iussa est: vbi multa oppida mœnium munitione nudata, iniuriæ opportuna esse cognitum erat. aduersis ea tempestatibus iactata est atq; submersa. Dux Abdelhamitus & paucissimi ex naufragio euaserunt. Interea agente Dulcidio induciæ sexennes cum Mauris pactæ sunt: corporaque Eulogij & Leocritiæ Martyrum concedentibus Christianis Corduba Ouetum delata. Consecuta est mors Mahomadis imperij Arabum ducentesimo septuagesimo tertio, salutis octingentesimo octo- 886
gesimo sexto. filios triginta quatuor, filias viginti reliquit haud insulso ingenio vir: eius enim illa vox fuit cum in hortis deambularet ad militem, quàm pulchrũ viridarium, quàm illustris dies, lætum seculum dicentem si mortem daretur euadere: immo, inquit, si mors non esset, haudquaquam ipse regnarem. Successit Almundar filius: cuius imperium mite, ingenium liberale fuit. Initio regni Cordubensibus vectigal, quod ex decima pendere consueuerant, condonauit. Illi beneficij immemores ab eius

auctor

auctoritate continuò defecerunt. In ipso belli apparatu Regem mors oppressit, nondum integro biennio elapso ex quo regnare cœperat. sex filios & septem filias reliquit. Successit suffragio militari
888 Abdalla defuncti frater, anno octingentesimo octogesimo octauo. regnauit annis viginti quinque. Initia turbulenta fuere. Homarus principi loco inter Mauros inquieto ingenio vir, continuò rebellauit. Olisipo, Astapa, Hispalis, aliaque oppida eius partes sequebantur. Graues motus facilem habuere exitum. seditionis auctor venia impetrata Regi conciliatus est. Et facilitas animos fecit vt rursus tumultuaretur. & erant Mauri ducta ab antiquo origine in duas factiones distracti, Humeias & Alauecinos, vti antea monstratum est. in eo dissidio res nouare cupientib studia populi deesse non poterant. Abdalla vestigijs omnibus Homarum insequitur, eoque redegit, vt ad Christianos confugiens eiurata patria superstitione, nostra sacra susciperet haud syncera fide, vt tempus quod omnia detegit, declarauit. Contra Alfonsum, Cantabrorum arma mota. Zuria princeps in ea gente, Zenonis gener & sua sponte & prouincialium studijs prouocatus arma sumpsit: Ordoniumque à patre Rege missũ ad eos tumultus sedandos ad Arriogorriagam acie vicit. Inde loco nomen quod sanguinolentos lapides significare affirmant linguæ Cantabricæ periti, cùm antea vocaretur Padura. Victoriæ merces fuit gentis principatus. Scottorum Regum sanguine Zuriam prognatum esse vulgò Cantabri persuadent, verò an falsò nõ satis constat. quominus filij iniurias Rex pater vindicaret locorum asperitate factum arbitror, atq; ipsius ætate ingrauescente. Quo tempore ad pacis artes conuersus, & reipublicæ exornandæ studio, tota ditione diuis templa, hominum præsidio arces, oppida, vrbes ædificabat. Initio regni Sublancia Ceaque prope Legionem, Gauzo arx ad maris oram Ouetum inter & Gegionem rupibus imposita: deinde Portus Cale, Bracara, Viseum, Aquæ Flauiæ, (nunc Chiaues) Auca, instauratæ: quæ vrbes à multo tempore vastæ atque incolis vacuæ iacuerant. Similem cladem Sentica perpessa erat. pari Alfonsi Regis munificentia ædificata est Zamoræ nomine. sic Mauri vocabant à cyano lapide (Turcicum alii dicunt) qui Arabum lingua Zamora est, & in eo agro reperitur. Tauri vrbis ædificandæ Garsiæ filio cura demandata, quæ veteribus Sarabis fuit. Conimbrica in Lusitania, Septimancæ, Dominæ, vniuersique Gotthorum campi in Vaccæis Mauris erepti: cui tractui, Italiæ atque Galliæ exemplo, Campaniæ licebit nomen facere. Iis in locis Facundi & Primitiui Martyrum nominibus regio sumptu monasterium magnificum, quod Mauri euerterant, instauratum atque extructum est Benedictinorum ordini, quo nullum in Hispania, diuitiis, amplitudine, maiestate illustrius olim fuit: nostra ętate in paucis nobilissimum habetur. Tantis Regis molitionibus ærarii tenuitas tot bellis, tantis sumptibus exhausti impar erat. noua tributa imperata: quod nisi in suprema reipublicæ calamitate, & quando omnes intelligunt, si salui esse volunt, parendum necessitati, sine periculo non vsurpatur. sic rerum euentus declarauit. Alienati enim ea ex re subditorum animi erant. Semena Regina alieno & ipsa in virum animo, faces subdebat: filioque Garsiæ suasit vt in patrem arma sumeret. Rex quamuis in affecta ætate pristinæ virtutis memor Senticam aduolat: filium in potestatem redactum in Gauzone arce vinculis constringit. non restitere, vt ferme fieri consueuit, in vnò gradu commotæ semel populi voluntates. Nunnius Fernandus Castellæ Comes opibus & clientelis potens Garsiæ socer erat.

erat. eius pro genero conatus vincti mater & fratres iuuabant. rursus ergo in Regem tumultuatum est. toto biennio bellum vario successu est gestum, exitu tandem coniuratis prospero. Rex calamitate victus seu tranquillitatis studio regnum abdicauit, & Garsiæ filio de manu tradidit. Ordonio alteri filio Calæciæ principatus attributus est salutis anno
910 nongentesimo decimo. Quo anno decurso cùm Compostellam religionis ergo inuisisset, & concedente filio in Maurorum fines denuò populabundus irrupisset, operæpretio facto Zamoræ obijt. Asturicæ primùm tum ipse tum vxor Semena sepulti sunt: deinde Oueti in D. Mariæ tumulo composito. Quo tempore Abdalla Cordubensis Rex, ætatis anno septuagesimo secundo Cordubæ obijt: filios reliquit vndecim, filias tredecim. Quid Abdallæ Lupi filio contigerit clam est: neq; deesset industria si monimenta suppeterent. nunc coniecturis standum. ac putem ope Regum Ouetensium Cæsaraugustæ principatum retinuisse: ab eoque eius vrbis Reges perpetua serie deriuasse: de quibus longo interuallo sermo recurret. Cordubæ imperium suscepit Abderrahmanus Abdallæ ex Mahomade filio nepos, nouo exemplo vt in Maurorũ imperio nepotes præferrentur filijs. Viginti tres annos natus erat cùm ad regnum accessit, & quinquaginta annis regnauit. Almansor Ledim Alla vocatus est, hoc est defensor legis Dei, præterea Miramumenim, quæ vox Regem credentium significat. & fermè imperijs inclinantibus magnifici tituli vsurpantur: ignauiaque ornamentis extrinsecus additis fucatur. Tametsi Abderrahmanus in magnis Regibus numerari debet, domi militiæque clarus. dum vixit in vnam curam dissidia gentis pacandi, factionumque studia quibus populares æstuabant, sedandi maximè incubuit: æquissimè populis iura dabat. Castrum prope Cordubam extruxit, in Africa Septam cepit: regia munificentia vrbes oppida tota ditione magnis ornamentis Abderrahmani regno aucta illustrataque sunt. Regnum cepit anno Arabum trecentesimo, iuxta Roderici etiam Præsulis computationem, hoc loco à vera non discrepantem.

Garsias, & Ordonius Reges.

CAP. XX.

POTENTIA scelere quæsita, haud solet esse diuturna. Garsias regnum per vim occupatum, tribus annis, & mense vno tenuit. Quo tempore noua expeditione suscepta in Maurorum fines irruit, & agris circùm longè lateque vastatis, direptis oppidis, Aiolam Maurorum regulum obuiam prodire ausum, acie quidem victum cepit: verùm in reditu ad Tremulum oppidum, custodum culpa in patriam fuga euasit. Rex Zamoræ defunctus est, atque Oueti sepultus salutis anno nongentesimo tertiodecimo. Ordonius nunciata fratris morte, quoniam sine prole decesserat, ex Calæcia, vbi res gerebat, continuò ad regnum aduolauit, bonus & moderatus Princeps si extrema cum primis contexuisset, neque innocenti Castellæ Comitum sanguine fœdasset. Regnauit annis nouem, mensibus sex. Sub initia quod magnopere ad tuendam auctoritatem referre cogitabat, si illustri aliquo facto Maurorum spiritus fregisset, delectu suorum habito in Carpetanos irrupit. Talaueram soli cœlique lætissima facie præcipuum municipium incolarum frequentia, & mœnium ex secto plurimùm lapide munitione nobile circumsedit, victisque acie Mauris, qui à Rege Cordubensi auxilio obsessis missi erant, oppidum expugnauit, diripuit, incendit: neque enim circumfusis omni ex parte Mauris retineri poterat. Oppidi præfectus cum multis

alijs captus est. exercitus Mauricis spolijs grauis in patriā reductus. Cordubæ Rex ex eo euentu de re..um summa conijciēs, veritusq; præferocis Regis arma, suorum viribus diffisus, Mauritaniæ Tingitanæ Regem supplex solicitat, vt ex Africa supplementi causa nouas Maurorum copias transmittat. Annuit ille gentis periculo permotus, & studio religionem Christianam opprimendi, quæ indies maiora incrementa suscipiebat. Valida Afrorum manus missa Duce Almotarapho est. ijs copijs regius exercitus Maurorum adiunctus. Auolalpasus rei summæ Præfectus in Christianorum fines irruens, ad Dunj ripam prouectus est. ad Castrum Sancti Stephani Gormatij nomine, Rege obuiam facto dimicatum est. non alias maiore mole concursum, neque dubio magis euentu. ad extremum vtroq; Duce Mauro cadente, cęsi magno numero hostes, reliqui in fugam compulsi. Christianorū animi magna solicitudine liberati, reputantes quantum noui periculi accessisset ex Africa, vix tolerantibus Maurorum Cordubensium potentiam. quo maior victorię fructus esset, victos & trepidos vrgeri Mauros placuit: Lusitaniæque agros & oppida quàm longè ad Anā vsq; patet, Emeritæque & Pacis Augustæ fines victoris exercitus incursione depopulari: tanto ex his rebus incolarum terrore, vt in iungendi fœderis voluntatem vehementer incumberent. & ad victoris arbitrium pacem magno redimere fuerint coacti, Ordonij regni anno quinto,
918 salutis nongētesimo octauodecimo. Rex tantis rebus perfectis redijt in patriam, & triumphantis in morem Legionem inuectus est. Vrbem eam ea ætate principē, locorū opportunitate inuitatus, regiam constituere cogitabat. Nouis itaq; ædificijs illustrare, locis amplificare parans, primùm omnium templū Petri & Pauli nominibus sacrum, & Episcopi cathedra insigne, quoniam extra murorum ambitum erat & periculo proximum, in regiū palatium transtulit (quod in thermarum vsum olim à Mauris magna amplitudine, & præcipua totius operis maiestate extructum fuerat) Mariæ Virginis nomine. tametsi duæ aliæ templi partes, Saluatoris altera, Ioannis Baptistæ nomine altera sacrata est. Fruminio Legionensi Episcopo totius cæremoniæ Antistite, cui vndecim alij Episcopi ex vniuersa prouincia ad id euocati adierant. Auxit noui templi maiestatem Rex, nouo exemplo de manu eius Pontificis regni coronam capiti suo imponendo. Eo ex tempore Ouetensis Regis nomen Legionensi mutatum. & ab hoc initio Ouetum vrbs eò ignobilitatis dilapsa est, vt progrediente tempore Archiepiscopatus honore detracto, nostra demum æ..te, ne suffragij quidē ius in conuētu regni habeat: quod ciuium ignauia factum arbitror magis quàm Regum inuidia. Itaque inter huius ætatis diplomata, Hispanicæ antiquitatis eruendæ studiosi, in quibusdam Ordonium Ouetensem Regem dici considerant, in alio quodam Legione regnare: nimirum appellatione cū reb. & temporibus alternante. Mindoniensem vrbem iure Episcopatus donasse Ordonium memorant, Ribadeo vrbe ea dignitate spoliata. alij magis existimant Mindonienses Episcopos priscis temporibus Vallibrienses fuisse nuncupatos. Interea Rex Cordubæ Abderrahmanus Almansor ex re malè gesta dolore exæstuans, & vindicandi iniurias cupiditate ardens, vniuersas regni vires & copias in vnum contrahit: atque per Lusitaniæ fines in eam Calæciæ partem armis penetrat, vbi Rondonia sita est, Mindoniam Sampyrus ait. Ad eum locum vtriusque nationis castra posita. acie pugnatum ardore animorum singulari, virtute non impari. multi ab vtraq; parte ceciderunt. exæquata clade noctis tenebris certamen diremptum. neutri manifestè victores. Tametsi eius

prælio ea fama fuit, vt vtraq; pars se vicisse prædicaret: nostri quoniam hostem Calæciæ finib. discedere compulissent: barbari cùm toties victi ad noctem vsq; certamen sustinuissent. pugnatum est anno
919 nongentesimo nonodecimo. Neq; multò post Cordubæ Rex superioris victoriæ opinione ferox, viribus reparatis, auctusque auxiliis ex Africa, Christianorum finibus euastatis in Vascones & Cantabros penetrauit. Ordonius Rex & sua sponte ad bellum incitatus, & Sanctij Garsiæ (is Vasconum Rex erat cognomento Abarca) periculo motus, solicitatus precibus, in Mauros mouit. Ad vallem Iuncariam (Iunqueram hodie dicimus) Vasconum & Legionensium copijs cum Mauris di-
921 micatum anno nongentesimo vigesimo primo. non minor quàm in Calæcia animorum contentio, non minor strages fuit, neque minus dubia victoria. hoc superiores Mauri, quod Garsias Aznarius (mallem Fortunius Semenus eius filius) Aragoniæ Comes in eo conflictu perijt: & secundum eam pugnam Cantabriæ pars illa, cui Alauæ nomen est, Maurico imperio cessit. Capti in prælio Episcopi Dulcidius Salmanticensis, Tudensis Hermogius. pacto pretio redempta libertas. dum aurum appenditur obsides dati. Pro Hermogio sororis filius Pelagius in ipso ætatis flore, venustate eximia barbari Regis animum, alioqui in libidinem procliuem vehementer inflammauit. augebatur frequentia, aspectu impuri atque nefarij amoris flamma. adolescens & suapte natura ad modestiam compositus, & in plena sapientiæ ac sanctitatis domo educatus, de turpitudine identidem appellatus repugnauit primũ: deinde cum precibus vinci non posset & vis adhiberetur, procaci Regi manus intendit furentique æstus impatientia, pugnos in faciem infregit. Animi constantia, & pudicitiæ cultus exitium attulit. ferreis forcipibus laniatus, membratimque dissectus, Regiis impii & immanis iussu in Bætim fluuium iactatus est die Dominica, qui dies Iunii mẽsis vigesimus sextus, fuit nimirũ salutis anno nongen 925
tesimo quinto. Defuncto honores tanquã Martyri habiti cultusque decretus: corporis partes in D. Genesii, caput in Sancti Cypriani cœmeterio sepulta. Eo maiori gloria dignus, quod quatuordecim non amplius annos natus erat, minus mensibus sex, cùm id virtutis & constantiæ specimen edidit. Rhosuita virgo Saxonica Pelagii Martyris mortem Heroico carmine hac ipsa ætate, sed paulò aliter cecinit. Regionum interuallum rei gestæ ordinem commutauit. Ordonio Legionis, Carolo Simplici Francorum Regibus, Zanellus presbyter à Ioanne Romano Pontifice, eo nomine decimo in Hispaniam legatus est hac occasione. D. Iacobi religione per omnes nationes peruagata, atque Silnandi Compostellani Episcopi virtutum celebri fama. Pontifex misso cum litteris idoneo homine preces communicari petiit: vt propitiato Apostolo sancto opem eius viuus moriensque impetraret. Silnandus Zanello in Italiam amandato obsequium Pontifici defert. Rex etiam litteras cum muneribus adiungit. Zanellus officio functus multis libris onustus in Hispaniam euoluto integro anno redit: præterea à Pontifice legatus factus cum potestate cognoscendi quæcunque ad religionis statum pertinebãt. Persuasum Romanis ab antiquo, erat in ratione precandi Gotthica multa deprauata esse, insolentes sacrorum ritus atque opiniones de religione discrepantes inuectas. Ergo Zanellus in eam curam incumbendum iudicans, libros ecclesiasticos cum cura conquisitos diligenter excussit, atque in ritu quamuis diuerso, contra quàm suspicabatur, omni religioni consentire deprehendit: Romamque rediens Pontifici visa cognitaque retulit in magno Patrum consessu. Gratias illi pro

pro diuino munere agentes, libris comprobatis illud modò sanxere, in sacratiori secretaque sacrificii Christiani parte, Romano ritu precandum videri. nimirū alia mystica verba, quibus panis vinumque conuertitur, retenta tamen sententia proferebant, ad hunc modum: Hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur. Hic est calix noui testamenti in meo sanguine, qui pro vobis & pro multis effundetur in remissionem peccatorum. Quibus verbis ne nostra quidem ætate ii vtūtur, qui ritu Gotthorum sacrificant diuina hostia permissu Pontificum. Hunc exitum ea tum controuersia habuit, multis deinde seculis repetita: donec Hispanorum siue constantia, siue contumacia victa est, atque Gotthica precandi ratio Romano ritu mutata, vti competenti loco explicandum est. Ex eo tempore sanè, quo ad Iuncariam male pugnatum est, belli fortuna conuersa videbatur. Ordonius Rex decori tenax, breui reparato exercitu, qua parte Vasconum fines erant, ipso Vasconum Rege adiuncto, in Maurorum ditionem inuectus Riuogiæ oppida, pagos, agros, belli flamma consumpsit: & cladis acceptę ignominia vindicata Zamoram rediit. Nullum in rebus humanis gaudium est syncerum & constans. quod tunc vsuuenit. Munina Eluira Regina lectissima fœmina extincta morbo est, filiis Sanctio, Alfonso & Ramiro, præterea Garsia Semenaque. Eluiræ funere curato, Rex Aragontam duxit principi loco in Calæcis: neq; multo interiecto tempore in suspicionem adductam repudiauit, temerè scilicet & immeritò: vti rerum euentus & Regis pœnitentia comprobarunt. Sanctiuam Garsiæ Eneci Regis Vasconum filiam in eius locum substituit, Sanctio fratre concedēte. cum quo iunctis viribus in Riuogiam rursum irruptione facta, Anagarum, quod veteribus Tricium fuit, armis cepit & Vicariam: vbi Gotthorum regno conuentus iuri dicundo fuisse creditur, auctore Roderico, ex eoque inditum nomen. Atque hactenus ita Ordonii res erant, vt in eius regno laudari multa possent, iure accusari pauca, qualia Regibus libenter condonantur. Difficile est & miraculo proximum in summa licentia tenere modum, & in tanta rerum varietate nunquam offendere. Castellæ Comitum cædes Ordonii iussu alienissimo tempore perpetrata, in quibus tantum præsidii erat aduersus Maurorum arma, superiorem omnem gloriam corrupisse visa est. quod qua ratione contigerit, & quibus ex caussis Regis animus fuerit irritatus, ex altiori principio repetendum, & nonnulli noui principatus in Hispania, quæ initia incrementaque habuerint, noua narratione explicandum.

LIBRI SEPTIMI FINIS.

HISTORIÆ DE REBVS HISPANIÆ.

LIBER OCTAVVS.

Regni Nauarrici initia.

CAPVT I.

POST memorabilem atque funestam cladem, qua victa oppressaque vniuersa à Mauris ferme Hispania est: ex Gotthici imperij casu quasi ex magnæ structuræ ruderibus cùm euersa est, plures extitere principatus minuti initio, finibus angusti, atque viribus infirmi: tempore consequenti patriæ libertatis vindices, affectæ ac prostratæ reipublicæ instauratores præclari. Quorum exortum atque progressum omnium explicare ardua res esset, & longioris disputationis quàm pro suscepti operis modo. Insignium maximè & præ cæteris nobilium initia, incrementa, successusque breui narratione attingere: quoniam cùm Legionensium Regum rebus deinceps connexi confusique sunt, necessarium fore sum arbitratus: Vasconum, Aragonum, Barcinonis atque Castellæ, cui veteris nomen est. Etenim ex communi Hispaniæ incendio atque vastitate, pulsæ sedibus Hispanorum reliquiæ pars in Astures confugere, vnde Legionense regnum cõstitutum, de quo superiori libro commemoratũ est: pars Pyrenæi montis iuga claustraq; occuparunt, vbi Cantabri & Vascones siti sunt. Lacetani præterea, Ilergetes, atque Ceretani: quibus in locis nunc Ripagorsa, Suprarbe, Vrgelia, Cerdaniaque visuntur. Eorum locorum præsidio atque munitione non modò libertatem tutati sunt, sed iuuandæ etiam reliquæ Hispaniæ consilia inter se communicarunt viri præstantes, maiorique quàm pro viribus animo, freti credo numinis ope: nam aduersus tãtas difficultates ratione prouidere non poterant. Occasio non maxima. Ioannes quidam homo religiosus, tranquillioris vitæ studio succensus, non procul Iacca vrbe, in Vruelæ monte domicilium constituerat, adiunctumque diuina re procuranda, sacellũ Ioannis Baptistæ nomine sacrum. Sanctitatis eximię opinio famaq; cùm per ora hominũ volitaret, quatuor se illi socij adiunxere, vitæ generis quod sequebatur æmulatores, multi præterea mortales è vicinis locis accurrebant numinis propitiandi promerendique caussa sancti viri precibus: quem omnibus officijs cultum dum vixit, extinctum exequiatũ honore prosecuti sunt. Defuncti funus magna populi frequentia procurauit. in his ingenuæ conditionis viri sexcenti, siue ex cõposito conuenientes, siue secessus opportunitate inuitati, quò res occultior esset, in commune de reip. salute, de Maurica

seruitute pellēda cōsultare aggressi sunt. Non satis seruitio domiti resumere libertatem noua conspiratione constituunt acerrimo in Mauros odio. Locorum præsidium animos faciebat, & Francorū auxilia præclare conantibus haud defutura sperabant. Asturum exemplū prouocabat, qui Pelagio Rege creato iuuandæ rei Christianæ consilia explicare, & Maurorum arma irritare veriti non erant. quod initio temerariū visum est, euentu salutare fuit. Re diu multumque agitata, optimum fore visum est ex suo numero aliquem deligere, cuius imperio & auctoritate deuincti in eam caussam iuuādę patriæ ingrederentur. Garsias Semenus omniū suffragiis delectus, nullo quidem gradu contingens Gotthorum Regū familiam, quod nomen ipsum declarat Hispanum magis quam Gotthicum sonans, haud dubie autē nobilissimus, magnaq; & veteri prosapia, Amescuæ regulus atq; Abarsusæ. vxor Eneca pari nobilitate. De tempore auctores in diuersum trahunt, ac ne de appellatione quidem regni satis constat. Nonnulli Suprarbis Regem dictum putant, alij Nauarræ seu Vasconum, neutri argumentis euincentibus. Et est omnis antiquitas obscura, præsertim Hispanica: quippe magnorum fluminum decursus noti sunt, obscuræ origines primæ fontesque vnde deriuantur. Insigne nouo Regi fuit rubra parma, nulla pictura distincta. nonnulla oppida hoc Rege Mauris erepta: in his Insa, Suprarbis princeps municipium. Sacellum quod Ioannis cura & sumptu extructum erat, locis amplificatum auctumque reditibus in regij ædificij amplitudinem & maiestatem sensim excreuit: Regum veterum bustis nobile, præsenti numine ipsaque vetustate religiosum. Semenus Rex & successores eum locum sepulturæ delegere. Obijt anno septingen-
758 tesimo quinquagesimo octauo. Successit Garsias Enecus (ab vtroque parente eius appellatio conflata est) Princeps vere magnus, insigni felicitate. Nam huius virtute Vascones, qui inter Asturum, Maurorum & Francorum arma imperiumque identidem alternabant, bello domiti in horum Regū ditione stabili possessione constiterunt. In eam finitimæ Cantabriæ partem, cui Alauæ nomen est arma prolata. Præterea Aragoniæ & Barcinonis Comitum initia hoc Rege extiterunt. Aragoniæ quidem Aznarius filius Eudonis Magni in ea loca delatus, quæ Aragone & Subordano fluminibus alluuntur; quædam oppida Mauris eripuit Regeq; Garsia concedēte se Aragoniæ Comitem dixit, tunc Vasconibus contributæ, deinde sui iuris, vti competenti loco est explicandum. Aznarij filius Aznarius alter fuit, nepos Galindus: de quorum rebus gestis nihil est ad memoriam insigne litteris proditum. Galindo defuncto filius successit Semenus Aznarius. Barcino autem Ludouici deinceps Imperatoris, & tunc patre superstite armis occupata: Bernardusque natione Francus illi vrbi cum potestate præfectus anno octingentesimo primo. inde origo 801
Barcinonensis principatus. Quo anno in sequentem euoluto, Garsias Enecus defunctus est. Successit Fortunius Garsias: de cuius rebus gestis Vascones historici magna ac pene incredibilia fabulantur. Ac illud constat ad Rocidam vallem prælio illi memorabili interfuisse, in quo Francorum nobilitas nostræ gentis armis trucidata est, Carolo Magno Imperatore, Duceque acie victo. De eius victoriæ lætitia non parum diminutum est Semeni Aznarij Comitis Aragoniæ interitu in eo prælio desiderari: cum ostentandæ virtutis studio in confertos hostes irruisset contemptu mortis ferocior. Eo Maior luctus fuit, quod sororem eius Teudam Fortunius Rex vxorem habebat. Successit Semeno Comiti Semenus Garsias eius patruus, Endrego-

to defuncti fratre, qui meliori iure niti videbatur prætermisso. caussæ clam sunt: fortassis curis grauioribus idonea ætas non erat. Obijt Fortunius Rex anno 815 octingentesimo quintodecimo, Sanctio Garsia quem ex vxore genuerat successore. Hoc Rege Roncalenses ob egregiam nauatam operam in bello Maurico, immunitate donati: vt eius ætatis atque Regis diploma declarat. Bernardus Barcinonensis Comes (quidam Marchionem faciunt) criminibus appetitus, ab ijs qui teneram eius Bernardi ætatem gubernabant, qui Caroli Magni nepos erat ex Pipino filio, quasi adulterij consuetudine cum Augusta Ludouici Imperatoris coniuge, læsæ maiestatis reus esset, calumniæ dolore actus, ex Gallia quo se contulerat, in Hispaniam redijt: vbi præcipua auctoritas erat, multæque clientelæ, quas superiori tempore sibi 839 adiunxerat. Obijt anno octingentesimo trigesimo nono. Vvifredus eo nomine primus Barcinonensis Comes Ludouici Pij beneficio eo principatu auctus est, tenuitque viginti sex annis nihilmominus, nondum hæreditario iure, sed ex Imperatoris voluntate, annorum numero aut vitæ spatio vt in cæteris præfecturis præscripto. Obijt relicto filio eiusdem nominis infante. Garsias Aznarius per idem tempus Aragoniam obtinebat, defuncti interea patris Semeni Garsiæ successor. Omnino Sanctij Regis armis Vascones, qui vltra Pyrenæi fastigium ad Galliam fusi Francorum imperio parebant, vexati: neque prius quiescere permissi, quam perpetuam cum Suprarbis Regibus amicitiam iurati. Muzæ bello, eius quem aduersus Mahomadem Cordubæ Regem rebellasse superius monstratum est, occisus fuisse traditur, nimirum annum 853 circiter octingentesimum quinquagesimum tertium. Post Sanctium Regem, Semenum Garsiam quidam numerat auctor defuncti filium: de quo in monimentis eius cœnobij, cui S. Saluatoris Leirensis in Vasconibus ipso Pyrenæi montis complexu nomen est, memoria propagatum, eo loco cum vxore Munia esse tumulatum. nihil præterea. Ijs monimentis, cum certiori historiæ lumine careant, quantum fidei sit adhibendum, ex suo iudicio quisque statuat. nobis in alterutram partem pronunciare consilium non erat. His sane Regibus defunctis, stirpe regiæ familiæ cõsumpta quatuor annorum interregnum secutum est. Quo tempore prius quam prouinciæ voluntates in vnum aliquem conspirarent, quem Regem creatum reipublicæ rectorem imponerent: plerique Vasconum scriptores affirmant, re cum Romano Pontifice, nimirum Leone eius nominis IIII. cum Francis & Longobardis communicata, ex eorum consilio ea ex illarum gentium legibus delibasse, quæ ad libertatem tuendam, cuius tunc prima cura erat, opportuna fore iudicarũt: ne vnquam Reges concessa potestate abuti possent ad oppressionem reipublicæ. Leges scriptæ, quas forum Suprarbis vulgo vocant: quarum vis in eo potissimum & summa erat, vt quoniam ditionem a Mauris partam ipsi de manu nouo Regi tradere cogitarent. ne quid accepta potestate maioris rei nisi de consilio & voluntate procerum duodecim, qui ea de caussa deligendi erant, decernere fas esse crederet: neq; ius libertatis minueret: & quæ Mauris essent erepta cum procerib. optima fide diuideret. Hæc omnia vt rata essent medium magistratum creari placuit, tribunitiæ potestatis ad instar, vulgo hoc tẽpore Aragoniæ Iustitia nominatur: qui legibus, auctoritate, & populi studiis armatus, hactenus regiã potestatem, ne nimia efferretur, certis finibus iuclusam tenuit. ac proceribus præsertim datum, vt fraudi non sit, si quando inter se tuẽdæ libertatis caussa inscio Rege conuentus habuerint. His ita con-

stitutis

ſtitutis Bigorrę ſeu Bigerrionum in Aquitaniæ parte Comes Enecus Sáctius, à velocitate cognomento Ariſta, trecentorū procerum ſuffragio ad regnum vocatus eſt: atq; Pompelone in S. Victoriani iuratus iura ſubditorum, leges, atq; libertatē, rempublicam gubernandam ſuſcepit. Illud additur: feciſſe ſubditis poteſtatem, ſi datam fidem violaſſet, Regē externum ſiue ex Mauris ſiue ex Chriſtianis in auxilium pactæ libertatis euocandi. quod de Mauris quoniam turpitudinem continebat, ferunt à populo repudiatum. Atq; hæc quę veriſſime memoria propagata eſſe vulgo homines, ſed & doctrina expoliti nonnulli exiſtimant, alij fabulæ ſimilia eſſe arbitrantur: ac Ariſtam potius patri in regno ſucceſſiſſe ſtatuūt. Quæ enim nouarum legum condendarum, nouique inſtituendi magiſtratus cauſſa extitit ſatis idonea? aut qui potuerunt cum Longobardis conſilium communicare? quæ gens ante aliquot annos Caroli potentia oppreſſa extinctaq; erat. diuinare in re tam dubia non iuuat. fortaſſis enim, quod Semeni primi Suprabis Regis electione factum eſt, vulgo hiſtorici ignoratione temporum ad Ariſtam, quē primum in his Regibus eſſe crediderunt, falſo ablegarunt. Illud conſtat Enecam per hæc tempora in Pyrenæi montis iugis regnum tenuiſſe. vxorem habuit Enecam Gonſalui Comitis filiam, ex Ouetenſium Regum ſanguine. Præterea Teudā duxit Zenonis Cantabriæ Ducis filiā, vt eſt alio loco indicatū. filium vnicū, quo ex cõiugio incertum, ſed Garſiam tamen Enecū genuit, regni ſucceſſorē. S. Saluatoris Leirenſis monaſteriū in Pyrenæi iugis cõſtitutum loci religione, ædificij maieſtate, opimiſq; reditibus celeberrimum, Ariſtę opus eſſe creditur. Regni fines Ariſta Rege prolati, & Vaſconum planicies veteri ditioni adiecta: cū priores Reges ſe mõtibus tenuiſſent. Põpelo & Alaua quoniā temporum iniuria ad Mauros redierant, Ariſtæ armis expugnatæ: vnde ſe Pompelonis Regem dixit, vt vetera Regum diplomata indicio ſunt. Quo tempore Salomon Cerdaniæ Comes Barcinonem vrbem Ludouici ſecundi Imp. iuſſu annis nouemdecim à morte Vvifredi Comitis gubernauit, ob tenerā legitimi Principis ætatem. Eo decurſo ſpatio maior factus Vvifredus alterius Vvifredi filius cognomento Villoſus, Barcinonēſem comitatum Caroli cognomento Craſſi Imperatoris munere factum hæreditariū, retento tantum iure ad ſe prouocādi obtinuit, anno octingenteſimo octogeſimo quarto. Huic filij fuere Myro poſt patris obitū 884 Barcinonenſis & Seniofredus Vrgeliæ Comes. Per idem tempus Garſias Aznarius Aragoniæ Comes defunctus eſt. ſucceſſit eius filius Semenus Garſias. De anno quo Ariſta obiit auctores variant, neque quid certi ſequamur, habemus: ſuſpicamur tamen, ꝙ ratio temporū videtur exigere, Alfonſi Ouetēſis regno, cui Magno cognomen fuit, eſſe defunctū anno octingenteſimo octogeſimo octa 888 uo. Succeſſit Garſias Enecus ætate minor (nam decem & ſeptem annos natus erat) animi magnitudine & reb. bello paceq; geſtis cuiuis priorum Regum par. Confirmata is ætate ſuſcepti regni auctoritatem tuebatur, multis victorijs de Chriſtiani nominis hoſtib. relatis: quas vt ſigillatim recenſeamus operę non eſt, neq; inſtitutæ breuitatis. Vxorem habuit Vrracam Fortunij Semeni Aragoniæ Comitis aut filiam aut ſororem: variant enim ſcriptores vſque eo, vt quidam Fortunij propinquam ſcribant filiam Endregoti (eius cui Aragoniæ principatum à patruo præreptū diximus) Galindi neptim fuiſſe. omnino ex eo coniugio Fortunius & Sanctius cognomento Abarca nati ſunt, tum Sanctiua, quæ Ordonio Legionenſi Regi in ſenium præcipiti & binis nuptiis perfuncto tertia vxor acceſſit, vt eſt ſuperiori libro demonſtratum.

Ad vallem Ayuarem (Rodericus Larumbem ait) in tumultuario conflictu Rex Vasco à Mauris peremptus est, dum fines regni proferendi & impiæ gentis extirpandæ studio excursiones in Mauros identidem facit, anno nongentesimo quinto, vti ex schedis Aluendensibus intelligitur.

905

Successere deinceps Fortunius, atque Sanctius, quo Rege ad Iuncariam male fuisse pugnatum fine superioris libri dictum est. Garsiæ Eneci Regis sepulturam Leirense monasterium sibi arrogat. defendunt D. Ioannis Rupensis sacerdotes, argumento sepulcri quod eo loci inter alia priorum Regum busta Garsiæ Eneci Regis inciso nomine cernitur. Litis diiudicandæ neq; facultas erat neque animus. multis locis constituta Regibus cenotaphia, vt in quemq; benefici extiterunt, opinionem varietati occasionem præbuisse arbitror. De Vasconum regni initiis pro re præsenti satis dictum est.

Castellæ Comites.

CAP. II.

VACCAEOS fere Romani olim vocitabant Hispaniæ incolas ea parte cui Castellæ veteris nomen à nostris inditum est, per Carrionem, Pisoricam, Heuam & Regamonem fluuios descriptæ, secretæque à Legionensi ditione. altera ex parte Asturum, Cantabriæ, & Riuogiæ fines attingebat. ad Austrum montes. vbi Segobia & Abusa sita sunt, Mauricum ferme imperium per hæc tempora finiebant. Ager fertilis frugum, vini generosi ferax, bonus pecori, olei infœcundus magna ex parte: cœlo terraq; maior aliquanto aquarum copia, quam in reliqua Hispania. homines miti magnoque ingenio, minime mali, salubri corpore, venusta facie, patiẽtes laborum. In ea prouincia (etsi initio vniuersam non obtinuerunt) reguli opib. & clientelis præponentes Christianæ ditionis fines armis & virtute tueri cœperunt, atque indies magis propagare. Comites vocabantur Regum nimirum Ouetensium permissu, in principatus tamẽ, an in præfecturæ tantum significatione incertum. parẽdi certe necessitas iniuncta erat, siue regni conuentus agerentur, siue alicunde bellum ingrueret. Antiquis temporibus Comitum appellatione prouinciarum Præfectos honestare moris fuit, annorum numero quibus præesse deberent præfinito. consequenti tempore Regum indulgentia aut imbecillitate, honos ille dum vita maneret cœpit esse ꝓprius: demum ad posteros propagari hæreditatis iure. Antiquitatis vestigia in Hispania retinentur, quando proceres Hispani non prius paterni principatus à parẽtum obitu nomen vsurpant, neque Ducis, Marchionis, aut Comitis titulos ascribunt, quam Rege denuo annuente: præter paucas familias, quibus iure priuato contra facere à Regibus est concessum. Atque cum hæc explorata sint, tum illud incertum, qua conditione initio Comites, & in quantum tempus Castellę ditionem obtinuerint: nisi quod fidei proximum est, eorum principatum eadem initia incremẽtaq; quæ reliquos toto Christiano orbe habuisse, quibus neq; amplitudine cedit neq; admodum vetustate. Comitum enim Castellæ mentio satis vetusta est: atque in eo numero Rodericum primum ponere licet ex antiquis priorũ Regum diplomatis, Alfonsi Casti coætaneum. Nam de annorum numero laborandum non est, quem in plerisque antiquitatis monimentis vitiatum esse certa ratione constitui. Post Rodericũ in Castellæ Comitibus Iacobum cognomento Porcellum numerant viri antiquitatis Hispanicæ eruendæ diligentia eruditioneque præstantes, Roderici filium. sic Alueldense Chronicon ait, Hic Alfonsi Magni

gni

gni Regis Onetenſis tempore vixit. quã-tum ex ſchedis veteribus licet coniicere, Filiam nomine Sullam Bellam Nunnio Belchidi connubio iunxiſſe traditur. Erat is natione Germanus, & religionis ergo D. Iacobi inuiſendi cupidus venerat in Hiſpaniam. vbi rei Chriſtianæ promouendæ ſtudio, affinitate cum Iacobo Comite inita communibus eum eo opibus & auſpiciis Burgos nobiliſſimam Hiſpaniæ & ditiſſimam vrbem fundauit: vicinis pagis, in quos incolæ diſſipati viuebant, in vnum ciuitatis corpus formãque collatis, vnde vrbi nomen. Burgi enim Germanis pagi ſunt. Erant præter Iacobum Porcellum eodem tempore alij Caſtellæ Comites, nempe prouincia in plures partes diſtracta. Ferdinandus Anſurius, Almondar cognomento Albus, atque huius filius Didacus. Præter cæteros tamen Nunnius Fernandus principé auctoritatis & potentiæ locum occupabat: vſque eo vt filiam, Garſiæ Ordonij Regis fratri vxorem dederit & ipſi Regi. qua ex re, & quoniam Regem Alfonſum cognomento Magnum, eius Garſiæ patrem armis compulerat abdicare, maiores ſpiritus gerebat ſcilicet quam vt æquo animo Ordonius ferret omnis inſolentię impatiens. Delatores præterea Regis animũm in inuidiam inflammabant, quales in principum aulis multi viuunt, nulla propria virtute præſtantes, melioribus tantum proſternendis ad ſumma euadere ſoliti: quæ peſſima ars nimium proſperis multorum ſucceſſibus creuit. His inuidiæ ſtimulis percitus Rex Comites euocat: velle ſe ſimulat de republica & ſummis totius regni rebus conſilia cum illis communicare. Locus colloquio delectus oppidum quod Regulare vocabatur, medio inter vtramq; ditionem ſpatio. die dicta Comites affuerunt nullo ſatis idoneo præſidio militari, venturi ſecuri. conſcientia probe geſtorum metum excludebat. Per fidem tamen colloquij Regis iuſſu capti, vinculisque conſtricti, atque Legionem amandati ſunt. Ex ea re Caſtellæ vrbes & oppida incredibilem animis dolorem conceperunt. auctusque mœror & deſperatio, cum paucis poſt diebus nunciatum eſt, Comites impie & crudeliter fuiſſe trucidatos. Nouos motus veritus Ordonius, cum ad arma gentem eam conſternatam eſſe videret, dum arma, equos & milites comparat, in ipſo belli apparatu Zamoræ ex morbo extinctus eſt ſalutis anno nongenteſimo vigeſimo tertio. in S. Mariæ Legionenſi, quod ille templum dedicandum curauit, vti ſuperius indicauimus, tumulatus eſt. iuſta exequiarum more regio magnifice facta. 923
Quo tempore Siſnando Compoſtellano Præſule defuncto Gundeſindus ſucceſſit, is qui generis nobilitatem (nam Comite quodam natus erat) vitæ & morum prauitate obſcuraſſe viſus eſt. Gundeſindo defuncto Hermigildus ſuffectus eſt, in pari nobilitate haud diſſimili vitæ genere ad poſteritatem deformatus. Ex Belchide & Dicaci Porcelli filia Sulla Bella, Nunnius Raſura & Guſtius Gonſaluus nati ſunt. Nunnius Ferdinandi Gonſalui Caſtellæ Comitis, quem noſtrates hiſtoriæ laudibus ad cœlum ferũt ob multas res bello paceque præclare geſtas, auus fuit. Ex Guſtio Laræ reguli, quos vulgo hiſtoriæ Laræ Infantes vocant, nati ſunt. Ita Iacobi Porcelli ſanguis regiæ familiæ inſertus, vti loco competenti explicandum eſt, per multas præterea procerum Hiſpaniæ domos deductus atque vagatus eſt, nunquam extincta nepotum ſobole vſque ad noſtram ætatem.

Froila eo nomine ſecundus.

CAP. III.

EXTINCTO Ordonio, Froila eo nomine ſecundus defuncti frater, nulla domi militiæve laude clarus, nullo pro-

cerum suffragio, neque legibus, neque auspicato regnum inuasit armis: in quib. plerunque iura regnandi sunt. Initiis exitus consentanei fuerunt. haud diuturnum regnum, nempe mensium quatuordecim, dedecore & turpitudine infame, crudelitate nobile: vnde illi Crudelis cognomen factum. metuat multos necesse est quem multi timent. præsidium Regum in ciuium amore est, exitium in odio. Olmundi viri principis filios peremit nulla idonea caussa. eorum frater Fruminius Legionensis Præsul solum vertere compulsus est. Iniicere manus viro sacrato religio fuit, homini cætera neque moderato neque pio. Ex vxore Munia Alfonsum, Ordonium & Ramirum genuit, Froilam stupro patrem Pelagij cognomento Diaconus, eius cui Alfonsa (vulgo Aldonsam dicunt) Veremundi Regis cognomento Podagrici neptis olim nupsit. Legione sepultus est, lepræ morbo ex quo obiit non magis deformis, quam totius vitæ ignauia & Castellæ alienatione. Indigna Comitum cædes ab Ordonio Rege perpetrata prouinciæ voluntates exacerbarat. Is dolor nouis iniurijs cumulabatur, cum Legionenses iudices iuris repetendi caussa adire necesse erat, aut generales regni conuentus agebantur. quod animis ergo agitabant, neque expedire promptum erat: defectionis maturandæ ex Froilæ Regis ignauia opportuna occasio suppeditata est. palam Regum imperium repudiatum. Reipublicæ constituendæ moderandæque ex vniuersa nobilitate duo proceres delecti, penes quos bello paceque rerum arbitrium esset, vitæ necisque potestas. Iudicum nomen est datum. alia principatus nomina repudiata: ne speciosæ appellationis prætextu, concessa potestate ad opprimendam libertatem abuterentur. Nunnius Rasura & Lainus Caluus iudices creati, par hominum ea tempestate longe nobilissimum & potentissimum: Lainus ætate iunior erat. Nunnij filiam Nunniam Bellam sibi toro iunxerat. vigor animi ætati consentaneus. rem militarem curare iussus. Nunnio quem ex multo rerum vsu & magnarum rerum tractatione collecta prudentia commendabat, reipublicæ gubernandæ cura imposita est, concedente collega. iura populis plerunque solus dabat Burgis, vbi multi esse consueuerunt, vrbe primaria, sed & aliis tota prouincia oppidis. Medinam Pomariam octo inde millibus passuum oppidum extat Biiudicum nomine, & in eo tribunal vetusti operis: vnde incolæ ducta per manus opinione persuadent: ab his iudicibus leges promulgatas esse, iuraque data disceptantibus: ex vetusto scilicet iudicum libro, in quem veteres Castellæ leges collatæ erant, & cuius frequens mentio reperitur in schedis & monimentis huius ætatis: tenuitque tandiu, donec ab Alfonso, cui Sapienti cognomen fuit, antiquatus est, nouo legum volumine promulgato, quod in septem partes tribuitur. Hi iudices quanto tempore vixerunt, exploratum non est: ac ne res quidem eorum satis explicatæ, memoriæ proditæ sunt. Ex vtriusque certe genere nobilissimi & fortissimi viri procreati. nā Lainus Caluus Roderici cognomento Cidi auus quintus fuit. Nunnij Rasuræ filius Gōsaluus Nunnius paternum magistratum gessit, non minori gloria quā pater. Erat enim ingenio facili, morum suauitate atque actionum omnium elegātia singulari. Ad hęc nobilium liberos in aula sua educādos instituendosq; suscepit: magnorum id virorum bello paceque seminarium. Ipse ex ea liberalitate curaq; magnam à prouincialibus gratiam iniuit. Semenam vxorem habuit, Nunnij Ferdinandi Comitis filiam, eius qui ab Ordonio Rege inter alios Castellæ Comites peremptus est. Ex eo coniugio Ferdinādus Gōsaluus natus est, virtutū glo-

ria & in summa varietate fortunæ præcipua constantia cuiuis priscorum heroum æqualis. Verum de Ferdinando mox. ad Reges sese conuertat oratio.

Sanctius Abarca Vasconum Rex.

CAP. IIII.

MVLTIS commentis Vasconum historiam fœdatã esse nemo mediocri antiquitatis cognitione poterit ignorare. eius enim gentis historici peruulgato affectui indulsisse mihi videntur narrationem illustrandi portentosis rerum incredibilium mendaciis. Vnde historia, cuius potissima virtus est veritas, iis libris persimilis euasit, qui ab otiosis hominibus in iuuentutis gratiam ex fabulis, nugisque compositi passim circunferuntur. quod cum in reliqua historia cernitur, tum per hæc tempora maxime: cum Garsia Eneco Vasconum Rege, vt paulo superius dictum est, à Mauris in cõflictu trucidato, fingunt eundem casum vxorem Vrracam perculisse, siue eodem tempore, siue diuerso: vt mirari magis possis discrepare auctores in mendacio, quam quid veri sit discernere: Conuenit tamen Sanctium quemdam Gueuaram, cum explorandi caussa superuenisset, infantem è Reginæ mortuæ vtero, per vulnus quod acceperat, brachium efferentẽ vitæ argumento, extractum exenterata matre, clam domi suæ ad iustam ætatem aluisse: quo res occultior esset (nã nescio quas latebras formidabat) cultu rusticano, pro calceis perones gestasse, quos vulgo Abarcas dicimus: inde illi Abarcæ cognomẽ factum, Gueuaris Latronum nomen, quod latenter Regem aluissent. Demum elapso decem & nouem annorum interregno, in eo habitu ad conuẽtum, vbi de Rege deligendo suscepta deliberatio erat, deductum: & cum fides esset facta, Regem renunciatum cunctorum ordinum promptissima voluntate, lætissimo omine: ex tantis periculis vnde seruatus erat, reputantium initiis exitus haud dissentientes fore. Verum hęc quæ speciose dicta sunt, plerique repudiant maiori prudentia & eruditione viri: neque antiquitatis monimenta cõsentiunt, neque ratio temporis patitur, post cædem patris Sanctium Abarcam esse natum: quando Alfonsum & Ramirum Legionenses Reges ætate proximos generos habuit. Ac potius credam prouecta iam ætate virum, à patris morte regnum suscepisse: tametsi ex schedis Leirensis monasterij Fortunium Sanctij fratrem, natu maiorem aliquandiu imperium tenuisse ante ipsum confirment eius monasterij sodales, vero an falso haud facile dixerim: sed contendũt tamen regio cultu abiecto, in eo monasterio, pertæsum videlicet rerum humanarum, vestem mutasse. Sane Sanctius ex vxore Teuda, Garsiam Sanctium maiorem, & post eum Ramirum, Gonsaluum. Ferdinandum genuit: filias quinque Vrracam, Therasiam, Mariam Sanctiam & Blancam (quam nõnulli nupsisse affirmant Nunnio Cantabriæ regulo: alij refellunt, nominis coniectura, quod nullus per hæc tempora eo nomine eius prouinciæ principatum tenuit). Neque magis numerosa prole felix fuit, quam bellica gloria clarus: Sanctij enim armis, quæcunque temporum iniuria, in Suprarbe & Ripagorsa amissa erant, Mauris erepta sunt. quin veteris ditionis fines vehementer amplificati, Cantabriæ principatu adiecto, secundum Iberi ripam, flexumque vsque ad eius ortum, Aucæque montes: versus Occasum vsque ad Tudelam, Oscamque. Ipsam adeo Cæsaraugustam victoriarum cursu penetrasse indicio est arx prope Cæsaraugustã vrbem Sanctij Abarcæ nomine. neque contentus Hispaniæ finibus, trãscensis Pyrenæi iugis, eam Vasconum partem sub iugũ misit, quæ in Galliæ latere

eorum Regum imperium longo tempore agnouit. Hoc bello Regem implicitũ Mauri propter anni tempus hibernum existimantes auxilio haudquaquam vẽturum, Pompelonem obsederunt. Sanctius periculo nunciato milites peronibus contra frigoris iniuriam munitos, montes traduxit. Inde vero Abarcæ cognomen factum, quod in Caligulæ & Caracallæ Imperatorum nominibus non absimili caussa contigisse exploratum est. Facile fuit ei qui naturam vicisset, hostes prælio, vt fecit, superare: victosque compellere vt obsidionem soluerent. His omnibus bellis Centulli Ducis clarissimi ea ætate virtus vnius maxime celebratur. Sanctij Regis clarissimum nomen euaserat, nisi partam gloriam conuerso in Castellã bello contaminare magna ex parte voluisset: quod illi malo fuit, vt paulo post demonstrabitur.

Alfonsius & Raimirus Legionenses Reges.

CAP. V.

ALFONSVS eo nomine quartus cognomento Monachus regnum iniuria à Froila interceptum post eius obitum recepit, anno nongentesimo vigesimo quarto. Froilæ filium Alfonsum fu-
924 isse Tudensis est auctor. resistunt alij maiori diligentia & auctoritate, confirmãtque Ordonio potius eo nomine secundo fuisse genitum. Hoc Rege Ioannes Toletanus Præsul Vvestremiri & Boniti successor, illustre exemplum veteris sanctitatis decessit, anno nongẽtesimo vigesimo sexto. In defuncti locum nullus alius subrogatus est. barbaris scilicet vetarunt aliquem præfici, qui in ea temporum fæce rem Christianam inclinatam sustentaret. Curioni tantum D. Iustæ cæteri sacerdotes pacis & concordiæ sanciendæ studio primas Toleti deferebant: eiusque iussis obtemperare moris erat. Quo tempore Ferdinandi Gonsalui Comitis Castellæ illustris fama erat. Comitis honore cum pater Iudicis tantum magistratu functus fuerit, an Regum beneficio auctus sit incertum: an quod magis videtur, subditorum voluntate excellentes tanti viri virtutes admirantium, æquitatem, mansuetudinem, religionis studium, magnum in re militari vsum. Quo virtutum præsidio non modo veteres ditionis fines tutatus est, sed etiam Legionensium Regum ditionem vltra Pisoricam fluuium coercuit. Mauris vrbes & oppida eripuit. Vasconum insolentiam Regis Sanctij Abarcæ cæde mulctauit. cum enim populandi Castellæ fines modus non esset, & legatos damna reposcentes acerbo responso violasse visus esset, minis adiunctis, quibus belli denunciatio continebatur: Comes omnis insolentiæ impatiens in Vasconum ditionem populabundus inuasit. Ad Gollandam oppidum vtrinque vires & copiæ collatæ. multis cadentibus à neutra parte victoria stabat. ad singulare Ducum certamen ex prouocatione ventum. hastis concurritur ambo ex equis ad terram prostrati: Rex lethali vulnere accepto, Comes grauiter sauciatus, sed citra vitæ periculum. Ex ea re Castellæ militibus animus auctus, breuique victoria parta. Fusi fugatique Vascones à Tolosæ Comite qui auxilio superueniebat, in aciem reuocati. Rursus prælium redintegratum. idem successus fuit. Comes cum Comite singulari certamine pugnauit. Tolosano cæso in ea dimicatione, victi prorsus, & fugati sunt Vascones. Regis & Comitis corpora Ferdinando concedente, à suis in patriam relata funeris honore non caruerunt. Sanctij Abarcæ sepultura Rupenses D. Ioannis, & Leirenses D. Saluatoris Monachi gloriantur. Litem diiudicare nostri instituti non est. existimo tamen Sanctium Abarcam sub initia Alfonsi Regis extinctum

926 ctum salutis anno nongentesimo vigesimo sexto: viginti certe totos annos regnauit. Successit in regno Garsias Sanctius eius filius: quem inuenio Regem se Pompelonis & Anagari dixisse. regnauit annis quadraginta. vxor Therasia. Hæc in Vasconibus. Alfonsus autem moribus Froilæ quam patri similior fuit. nulla virtus, nulla dignitas: nulla bello subacta & ad ditionem adiuncta prouincia: prorsus vt gentis inuidia flagraret & rerum gerendarum mole oppressus fratri Ramiro, Zamoram idcirco euocato regnũ de manu tradiderit anno nongente-
931 simo trigesimo primo, cum annis sex & mensibus totidem regnasset, vitam principalem mutare certus, cum priuata atque monasticã. in S. Facundi monasterio, quod ad Ceæ fluminis ripam cernitur, in Monachi cucullati morem detonsus est, otij cupidior, quam pietatis, vti euentus declarauit: nulla neque decoris cura, neque Ordonij filij, quem ex Vrraca Semena Sanctij Abarcæ scilicet Vasconum Regis filia genitum, in tenera ætate præsidio destitutum, opportunum iniuriæ relinquebat. Vrracæ soror Therasia Ramiro nouo Regi connubio iuncta fuit: vnde Veremundus, Ordonius, Sanctius & Eluira nati. Ramirus regni cura suscepta, Mauricum continuo bellum repetiit. Intelligebat vir prudẽs nulla re studia gentis parari, & diuinam beneuolentiam promereri magis quam Christiani nominis hostibus vindicãdis. In ipso armorum apparatu Alfonsi leuitas præclaros conatus repressit, temere susceptum vitæ genus pati inconstantia repudiantis. Legionem arma conuersa. Alfonsus diu intra vrbem eam obsessus, fame & rerum omnium inopia victus, necessario deditionem fecit. dedito vincula iniecta, custodiæque intra eandem vrbem locus designatus. Nihil præterea tum quidem atrocius decretum: nã Froilæ Regis eo nomine secundi filij in Asturibus tumultuantes, eo necessario vocabant. tumultuandi caussa præferebatur non vna Ducibus & genti. Froilæ filij cõquerebantur à Rege fuisse contemptos, quod ad comitia regni vocati non essent, ea quibus Alfonsus sponte regno abiecrat. Asturum arma incenso in Alfonsum studio mota erant, quo tempore regni recuperandi consilia agitabat. Ea res quoniam ad multos pertinebat, supplicij magis metu, quam cupiditate aut successus spe Froilæ filios sequebantur. mitti tamẽ ad Ramirum legatos placuit, paratos se imperata facere renunciantes, vrbibus atque oppidis recipere, rebus omnibus iuuare: modo induceret in animum, sine exercitu, sine maleficio venire. id placati animi fore indicium. Ille fraudem subesse ratus, siue minus ex regia dignitate fore cogitans, à subditis leges vt accipiant dici, cum validis copiis irrupit, belloque hostes domuit, multitudo conseruata. de sontibus pœnę sumptæ. Froilæ filij in potestatẽ redacti & luminibus orbati sunt. Idem supplicium Alfonsus Regis frater pertulit. Non procul Legione vrbe, monasterium D. Iuliani nomine extabat huius Ramiri impensa extructũ. in eo monasterio vsq; ad vitæ exitũ asseruati, atq; post mortẽ sepulti sunt, tum hi omnes, tũ Semena Alfõsi vxor. Magni motus, quorum expectatione suspensi erant prouincialium animi, faciliorem opinione exitum habuere. Mox arma vti fuerat ante propositum, in Mauros reuocata. In Carpetanos impetus factus. Madritum eo tractu princeps municipium vi captum, direptum, incensum. mœnia euersa. Interea Mauri vindictæ cupiditate inflammati, magnis vndique collectis copiis, in Christianorum fines irruperunt: ac primum in Castellæ agros inuadunt. Ferdinandus Comes ex superiori bello viribus debilitatus, & rei Christianæ ignominia prouocatus, Ramirum obsecrat missa legatione, ne quam contumeliam rema-

nere in reipublica Christiana, ne ve barbaros inultos abire patiatur. se in Regem socerum arma necessario sumpsisse, variam & commutabilem belli fortunam esse. Debere eum reipublicæ iniuriam, si qua esset violatus, condonare. beneficij memoriam nunquam se animo depositurum. Commune periculum regium animum flexit. Affuit continuo Ramirus operæ nauandæ cupidus. Ad Vxamam prælio dimicatum. barbari magno numero cæsi. reliqui in fugam acti. milites Christiani auro & argento, & veste pretiosa onusti domos abierunt. Ex hoc tempore quidam suspicantur, Castellæ Comites rursus in fidem atque clientelam Legionensium Regum concessisse. quî enim aiunt, Rex decori tenax arma contulisset, veteresque & recentes iniurias condonasset, nisi iure pristino recepto? Subsecuta est noua in Mauros expeditio. Ramirus opprimendi Mauros studio ardens, Cæsaraugustam duxit: vbi Abenaia regulus infirmis viribus Abderrahmani Cordubæ Regis beneficiarius principatum obtinebat. expeditionis socius Ferdinandus Comes erat. Maurus vtriusque Principis armis veritus vt par esset, Ramiri Regis se vectigalem constituit. Eo fœdere redempta ab hoste pax est, ab armisque discessum. Barbaris fides ex fortuna pendet. Itaque nostrorũ discessu, simul Abderrahmani metu, quẽ expedire arma nunciatum erat, nouo inter vtrumque Principem Maurum fœdere facto, in Christianorum fines inuaditur. Ad Septimancas vsque penetratum est. ægerrime ferebant Mauri Christianos victis leges imponere, à quibus ante accepissent Rex continuo obuiam barbaris factus. Prælio insigni, & quo ea ætate nullum maius extitit, dimicatum. cæsi barbari triginta millia, (alij septuaginta aiunt.) multa spolia relata. magnus captiuorum numerus: ipse Abenaia regulus captus. Abderrahmanus cum viginti equitibus fugę beneficio euasit. temere effuseque fugientes Mauros Ferdinandus Comes excepit: neque enim prælio interfuit, qua de caussa incertum, sed fugientes tamen nó minori clade mulctauit. Documento est diploma ea de caussa S. Æmiliani monasterio, quod ad Aucæ montem situm est, & olim S. Felicis nomine vocabatur, à Ferdinando concessum, accepti beneficij partæque victoriæ monimentum. Eo diplomate pleraque Castellæ oppida & vrbes singulo quoque anno iussa sunt, boues, triticum, vinum, lineam vestem pro cuiusque agri prouentu, in eius monasterij vsus pendere ex voto, quod Comes ad bellum proficiscens nuncuparat. vnde præterea intelligitur, ex Cantabriæ parte ea cui Alauæ nomen est, auxilia Regi affuisse. Geminos angelos equis candidis vectos, in prima acie curasse, atque eorum ope victoriam constitisse publice persuasum: quod neque contingere, neque fingi, nisi clarissimis victoriis solet, qualis illa fuit. summus Maurorum Antistes (Alfaquinum ipsi vocant) in Comitis Ferdinãdi potestatem est redactus. Ex magna formidine respirasse prouincia visa est, quam incusserat Maurorum apparatus belli, sed & prodigia in cœlo visa. Nam eodem quo pugnatum est an-
no, eius seculi trigesimo quarto (alij qua- 934
tuor annos adijciunt) Regibus Ramiro Legionis, Garsia Sanctio Pompelonis, deliquium Solis decimoquarto (decimoquinto mallem) Kalendas Augusti, feria sexta, hora integra, secunda post meridiem, densa caligine terras inuoluit. Idibus Octobris: feria quarta, Solis lumen pallido colore est mutatum. hiatus in cœlo visus. stellæ inusitata specie ad Austri plagam cadentes. exustæ terræ occulta siderum vi. aliaq; numinis iracundiam portendentia. Hæc Ferdinandi Comitis diploma ait. alij ipso quo pugnatum est die defecisse solem confirmant, septimo Idus

Augu-

Augusti, Iusti & Pastoris festo die, qui dies Lunæ fuit. Ex his sane rebus anxiæ mortalium mentes: hostium cladẽ portendi post factum intellexere, eo publica lætitia maior formidine depulsa. Myro interea decesserat Comes Barcinonensis. tres filios reliquit ætate minori, Seniofredum successorem, Oliuam cognomento Cabretam, cui Besaluni & Ceretaniæ principatus datus est, Myronã annis consequentibus Gerundæ Episcopum Comitemque rerum procuratio propter noui Principis ætatem penes Seniofredum eius patruum Vrgeliæ Comitem diu fuit: qui gradus extitit eius posteris principatus Barcinonensis occupandi. Omnino Seniofredo patruo rempubli-
940 cam gubernante, anno nongentesimo quadragesimo, conuentus Episcoporum est habitus ad oppidum, cui Fonti cooperto nomen est, in agro Narbonensi. In eo conuentu controuersia inter Episcopos Antigisum Vrgelitanum, & Adulphum Pallariensem agitata de finibus. ac vero de tota ditione Pallariensis, quam ad Vrgelitanos Præsules pertinere Antigisus disputabat. Patrum sententia, Adulpho mortuo sancitum, vti Pallaria vrbs ab Vrgelitano Præsule sacra peteret: quod certissimis documentis probabatur olim in vsu fuisse. Actionum Præses Arnustus Narbonensis, Tarracone à Mauris occupata: cuius Præsulis partes fuissent controuersias inter vicinos Episcopos componere, iuraque iis populis dicere. Seniofredo Barcinonensi Comite defuncto, nulla ex se prole relicta, tametsi vxorem habuerat Mariam Sanctij Abarcæ Vasconum Regis filiam, Borellus Vrgeliæ Comes, Seniofredi alterius filius Barcinonẽsem principatum armis iniuriaque occupauit. Nam si iure cur Oliua defuncti frater exclusus? Borello Armengaudus frater fuit, sanctitatis opinione præcipua: eoque merito cœlestium numero adscriptus, dicatusque templis. Verũ hæc aliquanto post. Ramirus Rex ætatis flexu, ad pacis artes & religionis cultũ cõuersus, ex Maurici belli manubiis Virginũ cœnobiũ Legione constituit Saluatoris nomine: vbi Eluirã filiã vnicã, virginem sacrari ex ritu Christiano curauit. alterũ monasteriũ Andreæ nomine. tertium Christophori ad Ceæ ripã. ad Duriũ quartum Matri Virgini sacrũ. aliud denique in Ornensi valle S. Michaeli Archangelo. His rebus occupatum Regem noui atq; intestini motus ad arma reuocarunt. Ferdinandus Gonsaluus & Iacobus Nũnius viri principes, nouarum rerũ studio, an aliqua iniuria ab Rege violati, ab eius auctoritate defecerunt. parum præsidij in factione erat. Mauri euocati Accipha Duce, quem Tormes interfluit Salmanticæ agrum vastant. Alia in parte Roderici armis (quem coniuratis adhæsisse arbitror) Amaiæ fines & pars Asturũ vexabantur. Non satis constabat cui primum malo occurendum esset. in ancipiti periculo vicit sententia Mauros, quoniam publice hostes erant, bello persequendos esse. Ij finibus reiecti cum magna suorum strage. Præterea seditionis auctores in potestatem venerunt: haud multo tamen post è vinculis, quibus Legione constricti asseruabantur, sine alia mulcta dimissi: tantum sacramento adacti denuo in Regis verba, leuioris noxæ argumentum, an regię in victoria modestiæ singularis. Eo bello confecto Asturũ motus vltro consedisse arbitror: præsertim cum Regis clementia ad sanitatem inuitaret. Castellæ Comes Ferdinandus ex Vrraca vxore filiam Vrracam genuerat. magni referebat ad felicem rei Christianæ cursum, fœdus inter vtramq; nationem inuiolatum stare. neque id Ramirus ignorabat. pacis ergo firmãdæ studio, Ordonio filio, quem regni successorem designabat, Vrracam connubio iungendã curauit haud inuito eius patre. sub vitæ finẽ noua expeditione suscepta, Tala-

ueram

uetam vſque in Carpetanis penetrauit. Maurorum copias obſeſſis opitulatum aduenientes prælio vicit. hoſtiũ duodecim millia cæſa. ſeptem in ſeruitutem redacta. Ex ea victoria ſe ſatis ad auctoritatem nominis tuendam, quæ cum ætate conſeneſcere conſueuit, profeciſſe ratus exercitum ſpoliis Mauricis locupletatum reduxit in patriam. Ipſe religionis ergo Ouetum profectus, propter eius vrbis ſanctitatem corpora ſanctorum, quæ multa erant veneratum, locis natura grauibus lethali morbo concepto, Legioné reductus, & rebus domeſticis compoſitis, abdicato regno, filioque de manu tradito, pœnitentia & Euchariſtia ex Chriſtiano ritu ab Epiſcopis & Abbatibus, qui animam agenti aderant, procuratus ſupremum diem obiit, anno nongenteſi-
950 mo quinquageſimo, quinto Ianuarij die. regnauit annos decem & nouem, menſes duos, dies quinque & viginti. funus in Saluatoris cœnobium, quod ipſe conſtruxerat eſt illatum. Fuit hic annus inſignis multis oppidis aut recens conſtitutis, aut denuo inſtauratis, Vxama, Roa, Riaſa, Clunia in Areuacis, quæ nunc Corugnia dicitur. Sepuluedam conſtituerat locis munitis Ferdinand⁹ Gonſaluus Caſtellæ Comes, cuius maxime virtute res noſtræ ea tempeſtate nitebantur.

Ordonius Legionis Rex eo nomine tertius.

CAP. VI.

RAMIRO vita functo Ordonius filius eo nomine tertius Legionis imperium adeptus eſt: m·gno vir animo, magna rei militaris ſcientia, domi prudétia ſingulari. vitæ breuitas, nam quinque annis tantum & menſibus ſeptem regnauit, & domeſtica calamitas effecit, ne diu præſtare poſſet qualem promiſerat Regem. Sub initia enim Sanctius frater regnandi ambitione corruptus, aut quod vero propius eſt, iniuria aliqua prouocatus, Garſiæ Sanctij auunculi Regis Vaſconum, ſed & Ferdinandi Caſtellæ Comitis arma, quos præſens adiit, in Ordonij exitium concitauit nullo fraternæ caritatis ſenſu. imperandi cupiditas, dolor iniuriæ, vtrunque impotés malum. In Legionenſis regni fines, iunctis Vaſconum & Caſtellæ copiis impetus factus. Ordonius regni ſtatu nondum firmato, neque in inteſtina diſcordia ſuorum voluntati confiſus, locis natura aut arte munitis ſe tenere conſtituit, neque totius dimicationis copiam facere. hoſtes ardore cum quo venerāt ſedato, & aliena ſpe ſuo periculo tandiu arma gerere ſtultum iudicantes, haud magno operæpretio redierunt in patriam. Ordonius Comitis vlciſcendi ſtudio, qui nullo propinquitatis reſpectu cum fratre & auunculo in ſuam perniciem arma ſociaſſet, continuo Vrraca Comitis filia repudiata, Eluiram duxit (ſic erant mores eius ætatis) vnde Veremundus natus eſt, is cui ex aliquanto annorum interuallo, rebus mutatis regnum paternum obuenit. Calæcorum motus, Sanctij videlicet ſtudio concitati, Ordonij armis & diligentia breui pacati ſunt. & quo maius operæ pretium eſſet, in eam Luſitaniæ partem, quæ Maurorũ imperio parebat, immiſſæ copiæ militares. longe lateque populationes factæ. Oliſiponem vſque penetratum. inde in patriam reditum eſt. Interea Ferdinandus Caſtellæ Comes in Maurorũ fines inuectus, Carransũ caſtrũ Maurico præſidio depulſo occupauit. Abderrahman⁹ Cordubæ Rex, quãuis ætate inclinata, omnis inſolentiæ impatiens ingenti exercitu conflato, in quo octoginta millia homines numerabantur, Alhagibo Almanſori magni nominis Duci mandat, vti in Chriſtianorum ditionem magno impetu inuaderet. Comes ex vniuerſo imperio omnes, quorum ætas idonea erat, ad bellum conuocat. minores vires copiæq;

grant

erant quàm pro imminenti periculo. anxius de belli exitu, in concilio procerum Manione (id oppido nomen est) de rei summa deliberat. Variæ dictæ sententiæ: vti in graui metu quisque ferè pro moribus loquitur. Pars in qua plus audaciæ inerat, bellum geri volebat: pars commeatu in loca munita collato sustinere, dum barbarorum vires, qui impetu valent, mora consenescerent. Gonsaluus Diacius inducias etiam à Mauris pretio redimendas disputabat nulla honestatis, quam metus non recipit, cura. Quid, inquit, an tantis copijs & tam exercitis exiguum nostrorum numerum obijciemus, temeritateque in certum exitium ruemus? an non sentis in vnius prælij euentu discrimen rei Christianæ verti? Nimirum in tua ditione bellum geritur, si vicerimus parum vtilitatis accedet: si victi erimus prouinciam viribus nudatam, metu oppressam in hostium venire potestatem, quod horret animus, necesse erit. Vide ne turpe sit vrbes & oppida tot seculis & tam multo Christianorum sanguine parta, vno puncto vnoque momento amittere: quod posteri non virtutem, sed temeritatem interpretentur. vt ferè audacia consilia ex euentu famam habent. Atque illud considera, maioris sæpè virtutis esse animum ratione compescere, quàm hostes ferro superare. In hoc magnam sibi partem fortuna vendicat, illud magnorum virorum præcipuum munus. Quid verò magis temerarium quàm sacra, patriam, vxores, liberos, penates inani laudis cupiditate in apertum & maximum periculum vocari? Tu quod fert animus id facito, etiam ego nullum salutis periculum tuo iussu subire recusabo: meo tamen consilio nunquam cum tanto reipublicæ discrimine totius certaminis aleam subibis. Comes haudquaquam ignorabat eam orationem ex ore Gonsalui à multis missam. vicit tamen laudis studium. Itaque cum de suorum virtute, de diuino præsidio, de gloria parta, cui maculam inuri morte ipsa grauius arbitrabatur, longa oratione dissipasset, reliqui aut verò aut simulatè sententiam laudarent: votis ritè nuncupatis obuiam hosti Laram vsque progressum, vbi Maurorum castra erant. Eo loco Ferdinandus Comes animi caussa venatum egressus, dum aprum insequitur à socijs diuulsus est. In vicino monte sacellum operis vetusti erat hedera contectum, & Petri Apostoli nomine erecta ara. Vir sanctus Pelagius nomine, & socij duo, vitæ tranquillioris genus consectantes locum domicilio delegerant. ascensus difficilis erat, arcta via. fera tanquam ad asylum in sacellum se recepit. Comes loci religione tactus à vulnere quidem abstinuit, nixusque genibus Dei opem venerabundus implorabat. Præsto adest Pelagius: & quoniam dies in noctem inclinabat, tenui cœna exceptus, in precationibus & lacrymis noctem transigit. Cum luce Pelagij oraculo de belli successu edoctus hilaris ad suos redit. de ipsius salute solicitos. re omni exposita, incalescunt militum animi ad pugnam, qui timore suspensi fuerant. Collatis mox vexillis dimicatur. ab exiguo Christianorum numero numerosa hostium multitudo prostrata est. Dux cum ijs qui ex clade euadere potuerunt, fugæ beneficio seruatus. Ea victoria res Christiana, quæ inclinata esse videbatur, restituta est. nostri læti & hostium spolijs onusti domos redierunt. Pelagio viro sancto prædæ pars cessit: & procedente tempore Ferdinandi impensa, ad ripam Allanciæ fluminis monasterium magnificum è bellorum manubijs excitatum S. Petri nomine: vbi Gonsalui patris ossa tumulata sunt. cui monasterio Pelagij sacellum in vicina rupe eminens coniunctumque, nostra

stra etiam ætate monstratur. Vincentij Martyris corpus dempto tantùm capite atq; Sabinæ & Christetæ Vincentij sororum. habere se eius cœnobij Benedictini monachi gloriantur: alij eam possessionem ad alios ablegant. Garsiæ certè quondam eius monasterij Abbatis, quem in sanctorum numero reponunt, sepulcrum eo loci monstratur. Mauri post superiorem cladem haudquaquam animis fracti, denuò de Castella cogitabant. E Ordonius Rex Lusitanica expeditione defunctus, & vindictæ studio ardens, bellum in Ferdinandum Comitem comparabat. Magno in periculo res erat. Verùm Ordonij animus vt erat ad modestiam compositus, legatione Comitis facilè mitigatus est, omnibus precibus veniam deprecantis: quæ fecisset non sua quidem sponte, sed eorum potiùs fraude perpetrata, qui ipsius facilitate abusi essent. paratum se imperata facere: nouisque officijs præter tam offensam compensare. Ingentes Maurorum copias in Christianorum perniciem comparari. debere eum priuatis affectibus atque dolori communem nominis Christiani caussam potiorem habere. Ea legatione non Rex conciliatus modò, sed tantum copiorum adiunctum, quanto opus erat ad Maurorum impetum, qui ad Sancti Stephani oppidum non sine maleficio processerant, propulsandum. pugnæ euentus nostris prosper fuit: magna barbarorum strages. Ordonius Rex tantæ victoriæ nuncio lætus bonaque spe plenus, nouam in Mauros expeditionem adornabat, cùm Zamoræ morbo lethali oppressus est anno nōgentesimo quinquagesimo quinto. Corpus Legione ad D. Saluatoris, vbi pater tumulatus erat, in sepulcrum illatum regio funere atq; apparatu.

Sanctius cognomento Crassus Legionensis Rex.

CAP. VII.

ORDONIO superstite, vbi gentium Sanctius frater egerit, & an vllam reipublicæ partem attigerit incertum est. ac ne illud quidem constat, fuerit ne inter fratres reconciliata gratia, an perpetuò inimicitia viguerit. pudenda scriptorum huius ætatis incuria, luce sæpè destituatur historia necesse est. Conuenit inter auctores, defuncto Ordonio Sanctium nullo impediente Legionis imperium suscepisse. Crassi cognomen à multo abdomine factū. corpore erat ad res gerendas inutili, ingenio minimè malo, præstanti animi indole, & rebus aduersis admirabili constantia. Altero regni anno, qui fuit eius seculi 956
quinquagesimus sextus, alienato exercitu atque tumultuanti ob studia partium nondum penitus restincta, ad auunculum Regem Vasconum confugere compulsus est, regnumque relinquere suspēsis incertisque amicorum voluntatibus, multis inimicis: quorum studia in Ordonium propensa erant eius Alfonsi filium, cui Monacho cognomen fuit. Sanctij discessu Ordonius facilè regno potitus est: & quò maior esset auctoritas, Vrracam ab Ordonio patrueli repudiatam patre Comite concedente vxorem duxit. Erat ingenio malo prauoque: vnde illi Mali cognomen. & cùm impotenti naturæ frenos daret, quod semper in summa potestate exitiale fuit, odium gentis & ex inuidia contemptum incurrit. Oblatam ex ea re occasionem regni recuperandi non despiciebat Sanctius: prius tamen corporis extenuandi caussa auunculi Regis consilio profectus est Cordubam: vbi excellentes medicos esse, ac nominatim eius morbi sanandi

sanandi peritos fama vulgauerat. Venientem Abderrahmanus benignè accepit. cura adhibita, cuiusdam herbæ (nomen non proditur) virtute, extenuata aruina corpus ad competentem habitum perductum est. Quò maior esset gratia, valida Maurorum auxilia, vt in regnum restitueretur, adiuncta. Gloriosum Regi barbaro erat rerum pace & bello arbitrum esse videri. Sancij aduentum, æmulus ne tentata quidem defensione in Astures fugit (tantus repentè Ordonium timor inuasit) inde pari desperatione ad soceri Comitis ditionem. Miseros omnium studia destituunt. in quo præsidium esse debuit, ab eo propter ignauiam exosus vxore ablata finibus Castellæ pulsus est. In Maurorum ille clientelam concedens, egenus & profugus turpem vitam exegit: ac prope Cordubam demum extinctus est. Eodem tempore Castellæ arma mota sunt, intestinique tumultus extiterunt. Vigila ex alterius Vigilæ nepotibus, quem Alauæ principatum tenuisse dictum est, ijs locis atque in finitima Castellæ parte latè dominabatur. Is ætate ferox, familia, opibus & multis clientelis potens, in Castellæ Comitem Ferdinandum Gonsaluum arma sumpsit. Comes vti erat omnis insolentiæ impatiens, Vigilam & socios victos, omnibusque vestigijs insecutus, ac nullo loco cōsistere sinens, patria relicta ad Mauros confugere compulit. quæ res magnorum motuum occasio extitit. Alhagibus Almansor, an horum precibus prouocatus, an præteritæ ignominiæ sanandæ cupiditate ardens, magno comparato exercitu in Castellæ fines excurrit, formidabilis æquè ac infensus nomini Christiano. Ferdinandus delectu suorum habito, Pelagij inuisendi cupidus, ex itinere, eius domicilium adijt. decessisse inuenit. solicito de belli euentu ac dormienti Pelagij oblata species augustiori habitu quàm pro humano indicat victorē fore. numine fretus progrederetur ad bellū venturi securus, prælio. primo quoq; tempore decerneret. Ad Petrā Hitam concursum est tanto animorum ardore, quanto nusquam ante. barbari multitudine confidebant. nostri caussa, virtute, animis, & diuino patrocinio. exiguus numerus pro hostiū multitudine: quadringēti quinquaginta equites. pedites quindecim millia. viuida bello virtus. triduo continenter pugnatū memorant, nisi quantum nox tēporis curandis corporibus dedit. postremo die D. Iacobus in acie visus victoriā peperit. Hostes maiori quā vnquam clade oppressi in pugna & in fuga: biduo enim fugientes persecuti sunt nostri. Hoc bello profligato ex vniuersa Castella legati principes ciuitatū, sed & externarū gentium gratulatū Comiti pro diuino munere venerūt, vnius virtute confidentiū periculo in præsens, in futurū metu magno & grauissimo rē Christianam ereptam. Legionis Rex Sācius nobilissima legatione missa, secundū gratulationem postulabat, vt quoniā ex vniuerso regno 850
conciliū euocare cogitaret de maximis rebus, venire Legionē ne recusaret. Graue id Comiti postulatū visum est. in officij simulatione insidias verito, ne per fidem conuentus ab astuto Rege circumueniretur iniuriarum memori, nulla tamen detrectandi imperij honesta caussa sese ostendebat. venturum dixit. affuit die dicta, magno procerum comitatu prosequente. Rex ipse honoris caussa venienti obuiam progressus est. Conuentus habitus est anno nongente- 958
simo quinquagesimo octauo. In eo quid fuerit constitutum clam est. tantùm memorant generosum equum & accipitrem pari nobilitate, Regi expetenti cū dono accipere noluisset, ingenti pretio abs Comite fuisse venditos: adiecta lege, vt nisi ad certam diem optima fide

 appen-

apprehensum esset, singulo quoque die summa vsuris conduplicaretur. Præterea Therasiæ viduæ Reginæ astu, patris vlciscendi cupiditate æstuantis, Sanctia eius soror Comiti pacta est. Vrraca Comitis vxor defuncta erat: Sanctia apud Garsiam fratrem Vasconum Regem. vi parum processurum sperabant. Sanctis fidem aperte fallere recusabat. insidias Comitum tendere, & Vasconum perfidia pro armis vti parant. Fœderis ignarus Garsias Sanctius irruptione facta per caussam superiores iniurias vindicandi, Castellæ terras populandi finem non faciebat. Comes in patriam redux, per legatos monere damna quæ illata erant resarciret: si negligeret res suorum sibi curæ fore. Ea legatione quoniam bellum denunciare videbatur, ad arma concursum est. Breui, commisso prælio, Comes victor euasit. quo in bello Lupus Diacius Cantabriæ regulus, vt historiæ eius gentis memorant, Comiti affuit, Eneco Ezquerra genitus, Zuriæ Cantabriæ olim Principis pronepos. Secundum eam victoriam pace facta, pacto coniugio Therasiæ Reginæ astu Ferdinandus Comes in Vascones abijt, vt ad nuptias inermi turma stipatus in pompæ modum. Res lætitiam & securitatem magis quàm formidinem ostentabat. Ab infido Rege, qui armatus venerat, comprehensus, Sanctiæ arte cuius amore in eam calamitatem præcipitatum erat, è vinculis liberatus, cum ea fugit in patriam. Affuere ad Castellæ limites in Riuogiæ ea parte agri, vbi postmodum Villoradum situm est, Castellani milites iurati non prius se domum redituros, quàm Comes in libertatem esset vindicatus. Magna vtrinque gratulatio, lætitiæ significatio singularis. Burgos vrbem ventum est. ibi insigni apparatu, nuptiæ celebratæ sunt. Rex Vasconum sororis arte delusus bellum comparat, neque Comes recusat. ad confinia vtriusque ditionis dimicatum est. Rex victus in hostis potestatem venit, anno nongentesimo quinquagesimo nono. Quo anno, Ara- 959
bum imperij trecentesimo quinquagesimo, Abderrahmanus Cordubæ Rex in extrema senectute decessit: ad quem sub vitæ finem Sanctius Legionis Rex honestissima legatione missa, cuius legationis Velasco Legionensis Episcopus princeps erat, pro iure initæ olim amicitiæ petijt Pelagij Martyris corpus ad se mitti. id munus magni beneficij loco habiturum. Quod Abderrahmanus facere detrectauit, ab eius filio & successore Alhaca, qui à morte patris sedecim annis regnauit, & duobus mensibus, non multò post est impetratum: pacis enim studio, cui deditus erat, vicinis Principibus gratificari cupiebat. Garsias Rex Vasconum postquam Burgis tredecim mensibus in custodia esset detentus, libertati redditus est. Sanctiæ lacrymę & principum preces infensum Comitis animũ peruincere. Therasia Regina impotenti animo fœmina, quoniam fraus in Castellæ Comitem concepta parum successerat, nouas insidias comparare constituit: ac Sanctio filio Legionensi Regi persuadet, Comitem ad generales regni conuentus, quibus de supremis reipublicæ rebus deliberandum erat, euocare. Venit ille inuitus, quia dolum suspicabatur. Rex neque obuiam progreditur, vt ante fecerat, & in genua incumbentẽ, manum regiam de more osculaturum contumeliosis verbis reiectum, custodiæ mancipari mandat. Ex ea re mœror & luctus subditorum animos occupauit. Sanctia virili animo fœmina, ingenio callido, viri liberandi cura fingit se Compostellam religionis ergo adire velle. Legiõe vbi Comes vinctus erat, iter erat. Rex nobilissimæ & propinquæ fœminæ (erat n. matertera) aduentu nunciato factus obuiam, benignè

accipit hoſpitio. Illa humillimis precibus inuiſendi virum petit facultatem. Nulla neque honeſtior petitio eſſe poterat, neque iuſtiori de cauſſa, quàm viri calamitatem ſubleuandi. Datum à Rege vti ea nocte apud eum maneret. luce dubia Comes vxoris veſtibus indutus è cuſtodia emiſſus eſt: equoq; qui ad eam rem paratus erat, in patriam euaſit. Sanctia mariti vicaria è carcere Regi nunciat aufugiſſe Comitem. ne quidquam in fœminam regiam & propinquam ſanguine ſtatuat. viro nullũ periculum denegare fas eſſe putare. quæ feciſſet, ſi non laude certè venia digna eſſe: apud Regem præſertim, cuius præcipua virtus ſubleuandis calamitoſis oppreſſisque cernitur. Rex dolore primùm ſua ſe ſpe deluſum: deinde animi impetu ad rationem reuocato, regiæ fœminæ pietatem admirari, animique cõſtantiam. Demum cum multo verborum honore collaudatam ad virũ ſplendido comitatu adiuncto deduci iubet. Comes ſucceſſu lætus, etſi Rex commiſiſſe videbatur vt hoſtis loco eſſet, priùſquam arma ſumerentur, quod pro equo & accipitre pretium pactus erat, Regem poſtulat. Summa vſuris immenſum excreuerat. cùm ſolutio differretur, agros Legionenſium euaſtat. neque prius malis finem facit, quàm abs Rege quæſtores miſſi ſunt vt pecuniam Comiti integra fide penderent. Re ad calculos redacta, inuentum regios theſauros ſoluendo pares non eſſe. Conuenit inter eos vt debiti compenſatione, Caſtella ſui iuris eſſet, neque amplius Legionenſium Regum imperium reſpiceret. Quod fœdus factum affir-
965 mant à partu Virginis anno nongenteſimo ſexageſimo quinto. Quo anno Maurorũ validæ copiæ in regni fines inuectæ Legionem obſederunt. vnde non leui clade accepta militum qui in præſidio erant, & ciuium virtute repulſi ſunt. Ex Oceano maligno nimirum ſtellarum concurſu excitata vis flammarum ingẽs, in terras finitimas effuſa & Zamoram vſque perlata, multa oppida & agros incendio deformauit. Garſias Sanctius Vaſconum Rex diem obijt anno nongen- 966
teſimo ſexageſimo ſexto. Reliquit ex Theraſia vxore Sanctium & Ramirum: filias præterea Vrracam, Ermeſildam & Semenam. Quo loco defuncti corpus fuerit tumulatum clàm eſt. In Leirenſi monaſterio quidam ſuſpicantur. Aluendenſes ſchedæ in caſtro Sancti Stephani aiunt. Imperium Vaſconum Sanctius cognomento Garſias poſt patrem adeptus eſt: & cum eo Ramirus frater, exæquata duorum poteſtate an diuiſa ditione incertum. decem amplius annis regnaſſe Ramirum ex Alueldenſi conciliorum libro hac ipſa tempeſtate deſcripto ſatis conſtat: cælibem & ſine prole deceſſiſſe magnæ coniecturæ indicant. Sanctius, qui ſe Pompelonis, Anagari, & Alauæ Regem dixit, vt vetuſta diplomata declarant, regnauit annis viginti ſeptem, nulla re memorabilis propter incuriam eius ætatis ſcriptorum: niſi quòd ſatis conſtat Cantabriæ ducatum Vaſconum regno adieciſſe, Triciumque eius prouinciæ principem ciuitatem Cantabrici imperij ſedem ea tẽpeſtate. religioni amplificandæ deditum fuiſſe, Leirenſique S. Æmiliani ad Anagarum, D. Ioannis Rupenſis monaſterijs agros & oppida inſigni liberalitate donaſſe. Vxorem habuit Vrracam, vnde Garſias Sanctius natus eſt cognomento Tremulus, quod initio pugnæ vehementius cõmoueri toto corpore ſolitus eſſet, quàm is armorum vſus regiaq; dignitas poſtulare videretur. quod tamẽ naturæ vitium, præclaris factis compenſare in ipſo prælio ſolitus erat; nullumque aut prudentis Ducis, aut ſtrenui militis officium prætermittere. Noui motus in Galæcia extiterunt, prouincia in factiones diducta

haud idoneo tempore, cùm Maurorum arma lacesserent. de caussa non constat. Regis diligentia tumultus breui compositi, quibusdam factiosis malè mulctatis. alij in Lusitaniæ partem eam pulsi sunt, quæ Regis imperio parebat. Comes quidam Gonsaluus nomine, ingenio prauo, pro Rege eam prouinciam gerebat. Is exulum patrocinium vt susciperet (erat enim partibus infectus) arma in Regem sumpsit, atque ad Durij ripam progressus est. Ibi quia virtute diffidebat, ab ingenij calliditate præsidium petens, humillimis precibus eorum quæ commissa erant veniam impetrat. Erat in omnia Regis familiaria iura assuetus. In pristinum gratiæ locum receptus, incauto Regi pomum medicatum præbet: quo gustato veneni vis per venas diffusa vitalia sensim occupare cœpit. Legionem deduci se curat. desperata salute prope eam vrbem, tertio die ex quo venenum hauserat,
967 extinctus est anno nongentesimo sexagesimo septimo. Corpus in D. Saluatoris illatum. regnauit annis duodecim.

Ramirus eo nomine tertius, Legionensis Rex.

CAP. VIII.

THERASIAM Sanctio Regi nupsisse exploratum est: Ramirumque quinque annos natum ex ea à patris morte relictum, regnum obtinuisse annis quindecim. propter teneram eius ætatem, rerum procuratio penes matrem Reginam & Eluiram (Geloiram alij scribunt) amitam erat, lectissimas fœminas prudentia singulari: tametsi sexus & ætatis despectu magni motus excitati sunt. Hermigildi successorem Sisnandum Compostellanum Præsulem, cùm nobilitate fretus (erat enim Menendi Comitis filius, Gundesindi Episcopi propinquus) ecclesiasticos reditus & facultates turpiter consumeret, Sanctius Rex exauctoratum carceri mancipat: Rodesindo Cellæ nouæ Benedictino monacho in eius locum substituto. erat is regio ex sanguine Guterrio Comite ex Aldara vxore natus. Sisnandus hoc tempore è custodia elapsus, armis Compostellanam ecclesiam occupat, successoremque vltimi supplicij metu perfusum abdicare cogit: redireque in monasterium suum, vbi vitæ reliquum exegit. Fœdus cum Cordubensi Rege initum extabat: nouisque officijs confirmatum erat. Pelagij enim corpus in noui Regis gratiam Alhaca Cordubensis Rex concessit: quod in monasterio Sanctij Regis impensa Legione extructum, collocarunt: vti ipsi in animo fuerat, sacris exuuijs Martyris ædem augustiorem facere. Id cœnobium Ioannis Baptistæ atque Pelagij olim nomen prætulit, nunc D. Isidoro sacrum. Ea pax hac occasione est violata: Vigilæ, quem Cordubam aufugisse monstratum est, quotidiano conuitio Mauri ad arma contra Castellæ Comitem, vnde tam multæ iniuriæ extabant, excitabantur. Alhaca Rex etsi pacis quàm belli cupidior erat, suorum vocibus prouocatus, numeroso exercitu conflato in Castellæ fines inuasit. Sepulueda, Gormatium, Septimancæ, Donniæ expugnatæ: & rerum successu facienti 802
animos fœdere contempto in Legionensium fines penetratum est. Zamora in eo tractu vi capta, soloque æquata.

quata. Quibus malis victus Ferdinan-
68 dus Comes anno proximo, salutis non-
gentesimo sexagesimo octauo supremum diem obijt Burgis. Sepultus est Aslanciæ ripam in D. Petri monasterio: vbi inscriptiones, eius & Sanctiæ vxoris nominibus ad aram maximam cum cippis monstratur. Funus non magis apparatu suorum celebre fuit, quam iustissimis vniuersæ prouinciæ lacrymis, optimi atque fortissimi Principis, quo Duce tamdiu Christianorum res steterat, interitum deplorantium. Ex duabus vxoribus filios genuit Consaluum, Sanctium, Garsiam cognomento Ferdinandum: nonnulli Petrum & Balduinum addunt. Cæteris aut sanè immatura morte sublatis, aut posthabitis, Garsias Ferdinandus patri successit. in quo indoles erat, & magnarum virtutum semina, quæ breui ad frugem peruenerunt. reliquit præterea Vrracam filiam, de qua paulò superius non semel mentio facta est. Eodem tempore Nortmanni, qui in parte Galliæ consederant, cui olim Neustriæ nomen nunc Nortmanniæ, quamuis Heruei Remensis Pontificis opera ante aliquot annos facti Christiani, Hispaniæ littoribus assueti tamen, comparata instructaque numerosa classe, in Calæciæ oram excursiones faciunt. vicos, castella, oppida incendunt. multi mortales cum alia omnis generis præda capti. biennium ea calamitas tenuit. Rex ob teneram ætatem, prouinciæ defendendæ non satis cogitationes explicabat. Sisnandus Compostellanus Præsul, homo armis quàm infulis aptior, raptim collecta incolarum manu ad Fornellos oppidum hostem consecutus; in tumultuaria pugna sagitta sauciatus perijt ad quartum Kalend. Aprilis, anno
979 nongentesimo septuagesimo nono. vi-
tæ exitus consentaneus fuit. illud in reliqua vanitate laudatur, quod Compostellæ mœnibus extruendis, ne hostium iniuriæ loci sanctitas opportuna esset, diligenter operam nauauit. Cæterùm Nortmannos præda graues, & impedito agmine procedentes, Gonsaluus Sanctius Comes ei bello delectus Dux, ad mare improuiso adortus ingenti cæde prostrauit. cecidit Dux ipse Gunderedus. præda & captiui erepti. naues ad vnam captæ, incensæque: magnoque periculo & solicitudine Hispania liberata est. Cordubæ per idem tempus Alhaca Rex defunctus est anno nongentesimo septuagesimo sexto, Arabum trecentesimo sexagesimo sexto. Quo anno Rasis Maurus commentarios de rebus Hispaniæ Arabicè à se conscriptos Balharabo misit Miramamolino Africæ, eius hortatu ad scribendum incitatus. Alhacæ inter octo filios ætate minores atq; adeo pueros Miramamolino auctore, cuius arbitrio controuersia permissa est, nam Mauri in Hispania voluntatibus discrepabant & studijs, successit Hissemus annos natus decem & menses quatuor. regnauit annos triginta tres, menses quatuor nomine tenus. rerum enim potestas penes Mahomadem erat virum industrium qui Alhagibus, hoc est, Prorex initio dictus est, regni modò procuratione consensu procerum eius fidei concredita: deinde Almansor, id est, victor, quod sæpè de hostibus victoriam reportasset. Hinc intestini motus nati sunt; Rege in ignauia, otio atque voluptatibus desidente; alijs eius nomine impetrantibus. Vberrimis Hispaniæ agris, mitissimo cœlo, clementibus accolarum ingenijs multum de animorum ferocia mutatum erat, de viribus corporis non parum detractum. neque prius dissidia constiterunt, quàm Hissemus paterno regno spoliatus est. Haud multo meliori loco res nostræ erant. molli edu-

cacione, vt inter fœminas Regis mores deprauati erant, animi vigor laxatus. Vr-
981 raca vxor, quam duxit anno nongentesimo octogesimo primo, viri potens erat. matris & amitæ Eluiræ virginis sacræ, quarum aliqualis reuerentia vitia comprimebantur, consilia repudiata. Aditu difficilis, verbis procax Calæcos proceres irritauit maximè, feroci homines ingenio. Ab his gradib. aucta mala. suis contemptui esse cœpit. malè cogitantibus rempublicá conturbandi occasio suppeditata est. A Calæcis, vti necesse erat, initiũ rebellandi factum. Veremudus Regis patruelis, Ordonij Regis eo nomine tertij filius, tumultuantibus ducem se præbuit spe paterni regni, quod iniuria ablatũ erat, armis recuperandi. Ramirus suo periculo à torpore excitatus tãdem, hostibus occurrit. vno & altero anno, vario successu bellum geritur, scissis regni studijs in ambos: ad extremum æquo marte pugnatum ad Portellam Arenariam (id oppido nomen prope Mõterrosum est.) multi vtrinque cadunt. à neutris victoria stetit. ab armis ita secũdum prælium discessum, vt Calæcia in Veremundi potestate maneret, Compostella noui regni sede. Pelagius Lucensis Episcopus, eius vrbis Veremundi ex voluntate Põtifex creatur, natus Roderico Comite, prauis moribus. Itaque loco excidit. Petrus Mãsorius monachus Abbasque virtute spectata, in Pelagij locum subrogatus est. hoc Pontifice templo Compostellano restituta sunt quæcunque iniuria superiorum temporum erant ablata. Rodericus Comes filij restituendi cupiditate mala, Mauros in prouinciam euocat. miserabilis rerum facies, & ludibriũ religionis Christianæ. barbarico impetu atque armis Calæcia vehemẽter infestata. Compostella ipsa capta, templi paries ad terram prostratus: ab Apostoli sepulcro temperatum, qua de caussa incertũ: nisi quod satis constat, suam sedem suumq; templum Iacobum Apostolum esse tutatum, & illatæ iniuriæ grauia exegisse piacula. corruptis intestinis dissenteriæ morbus toto exercitu vagatus, magnam partem cum ingenti dolore consumpsit. Almansor ipse, tantæ cladis ecqua caussa esse videretur ex quodam percontanti responsum: vnum è discipulis filij Mariæ loco sepultum, ita arrepta fuga redire in patriam contendit. Verùm in Celtiberis ad Medinam Celinam nobile oppidum, simili fato consumptus est. Alia parte repetitis expeditionib. Mauri multa oppida nostris eripuere Gormatium prope Vxamam, atq; Atiensam, in Vaccæis Septimancas longa obsidione fatigatis incolis victoq; acie Ramiro Rege, qui ad dissipandam obsidionem accurrit. nunquam maiori in periculo res Christiana fuit ex quo resurgere cœperat in Hispania, nostris discordia scissis, Alhagibo magni nominis Duce cuncta pro Regibus Cordubæ administrante, implacabili odio nominis Christiani. Compostellani quidem templi paries discedentibus barbaris Veremundi Regis, & Petri Mansorij Pontificis diligentia instauratur, & Mauricæ superstitionis sordibus procuratis, templũ ex Christiano ritu, solenni cæremonia expiatur. Petro in eius ecclesiæ episcopatu Pelagius Diacius successit, ex iudice profano repente Episcopus factus, diuini gregis pastor malis artib. vique. & hoc deiecto, quoniã insolentes mores erãt, superbæ aures, frater Vimara suffectus vita simili, siue casu, siue proditione in flumine Minio perijt. Vitio illorum temporum mores sacerdotum in leuitatem incubuerãt maximè, non in Hispania tantùm, sed in alijs etiam orbis terræ partibus. Romaq; ipsa, quæ caput & domicilium sanctitatis esse consueuit, grauissimo schismate exagitabatur, Bonifacio, Benedicto, & Ioanne per hæc tempora, de pontificatu conten-

contēdentibus. Morum prauitas quanta fuerit ex Luitprando Ticinensi Diacono, qui visa in historiam retulit, cognoscere licet. Vimaræ alius ex eadem familia successor est datus, cuius nomen memoriæ proditum non est (Isquariam nonnulli codices habent suspicor falso.) Is duobus consanguineis, nihilo sanior cùm esset, Regis iussu carceri est mancipatus. Ad Ramirum redeamus, quem otium & ignauia exitiale in Principibus malum, ad vitæ exitum tenuerunt. Obijt Legione anno nongentesimo octogesimo secundo. Sepultus est in Destrianæ monasterio, quod in Ornensi valle S. Michaelis nomine à Ramiro auo extructū fuisse monstratum est. vnde Ferdinandi eo nomine secundi iussu post ducētos circiter annos in Asturicæ templum maximum migrauit. Sampyrus Asturicensis Episcopus, vnde pleraq; mutuati sumus, hîc finem scribendi fecit. Progreditur Pelagius Ouetensis Episcopus, qui Alfonso Imperatore vixit. vtriusque fidem, quoniam plerisque rebus interfuerunt, certissimam arbitramur, Sampyri maiorem.

982

Veremundus Podagricus Legionensis Rex.

CAPVT IX.

RAMIRI obitu, regni successio ad Veremundum eo nomine secundum deuoluta est. tum lege, nempe defuncti sine liberis Regis patruelem, tum necessitate: quoniam regni partem armis occupatam obtinebat. regnauit annis septendecim, neruis æger, vnde illi Podagrici cognomentum. Priscas leges Gotthorum nouo edicto sanxit: & Pontificum Romanorum responsa, vt secundum ea ius redderetur, sanctissima lege statuit. Verùm priusquam huius Regis res gestas ordine explicare incipimus, ad Garsiam Fernandam Castellæ Comitem reuocanda narratio est. Anno satis constat initi principatus initio, cum Mauris ad Gormatiū oppidum, ipsamq; Durij ripam acie dimicatum. cæsi profligatiq; hostes haud exiguo numero. Accidit in eo prælio, quod memoriæ prodendum esse videtur, vt Ferdinandus Antonius vir nobilis & religionis cultui deditus, rei diuinæ procurandæ caussa, quod semper ante pugnam facere consueuerat, maneret in templo dum ab alijs dimicatum est. Numini, quàm grata eius viri pietas esset, miraculo indicatum. ipso in templo primùm, deinde domi ignominiæ metu residente latitanteque, eius specie quidam, genius scilicet bonus, inter primos fortiter pugnare visus est: vt eius diei victoria Antolino potissimùm tribueretur. recentia vulnerū vestigia, & sanguinis maculæ in equo & in armis inuenta miraculum confirmarunt: req; omni prodita, Antolini innocentia virtusq; illustrior euasit. Garsias Comes hoc profligato bello, duas vxores duxisse memoratur, priorem Argentinam nomine, formæ dignitate captus, quam pater nobili loco Francus Compostellam religionis & voti reus ipsam & matrem ducebat. Sexto ea à nuptijs anno, cum vir ex morbo decumberet, initi coniugij tædio, an patriæ cupiditate procerem quemdam Francum è Compostella redeuntem in Galliam secuta est. Sic nostrates historiæ affirmant. Garsias Comes Egidio & Ferdinando viris principibus, reipublicæ procuratione demandata, in eam Galliæ partem mutata veste contendit, vbi Argentinam morari exploratum habebat. Erat Argentinæ priuigna nomine Sanctia ex priuata, vt fit, contentione nouercæ infensa. Ab hac spe nuptiarum iniecta, siue fœminei ingenij leuitate, Comiti aditus in ædes præbitus. Argentina & adulterio in strato obtruncatis Garsiam in Hispaniam secuta est. Nuptiæ magno apparatu &

Vu gratula-

gratulatione Burgis celebratæ. Plerique totius huius narrationis fidem eleuant, & Garsiæ vxorem Oniam dictam affirmant. S. Saluatoris Oniæ argumento: quod monasterium de vxoris nomine memorant à Garsia Fernando Comite Castellæ constitutum. alij Abbam, vt sepulcrorum ad Aslanciam & Cardeniam vetustæ inscriptiones ostendunt. verùm quis certò dispiciat? nos tantam varietatem admirari magis, quàm quid potissimum sequeremur habebamus. Neque multò maiori fide traditur Maurorum irruptione, quo tempore Comes abfuit, cum Burgos vsque progressi essent, S. Petri Cardeniæ monasterium euersum, monachos trucidatos: quod alij ante centum annos contigisse ponunt. nisi fortassis bis eadem calamitas extitit. In Riuogia oppido Bosca, Nunilo & Alodia sorores germanæ, ob fidei constantiam ferro occubuere. corpora Bononiam, quæ vrbs in Galliæ Cisalpinæ parte est, translata fuisse nonnulli affirmant: resistunt alij, ac in Leiensi cœnobio seruari ex schedis vetustis ac Regio diplomate ij monachi contendunt: cui opinioni locorum vicinitas, vbi interfectæ sunt, suffragatur. Præterea Victor in Oppido Cereso Burgensis agri natus, & Eurosia virgo simili supplicio consumpti. Eurosiæ corpus ad Iaccam vrbem in Lacetanis, Victoris sepulcrum in municipio Villorado colitur anniuersarijs sacris. Barbari enim hac tempestate, non cum hominibus tantùm bellum gerere, sed cum cœlo etiam & Christiana sanctitate dimicare videbantur. Neque deerant viri, & fœminæ præstanti magnitudine animi, qui se pro religione patria in certamen offerrent, suoque sanguine veritati susceptæ darent testimonium præclarum. Efferæ gentis immanitatem atque arrogantiam seuerissimis supplicijs diuinum sæpè numen vindicabat. & fermè vbi im-pietatis exemplum, ibi animaduersionis documentum deterrendis impijs, pijs confirmandis extabat. vti Alcorexi Hispalensi Regulo accidit eadem 959
tempestate. Is Veremundo Rege per Lusitaniæ fines in Calæciam inuectus, Compostellam vrbem euertit in Calæcis primariam augustamq; ipsa loci sanctitate. impij ausus continuò cęlitus vindicati. Morbi lues repentè exorta grassataque omnem exercitum consumpsit. perpauci incolumes redierunt in patriam, diuinæ vindictæ præcones, testes deformes acceptæ calamitatis. Eo periculo sublato nouæ calamitates extiterunt: atque adeò vt nullæ maiores ex quo resurgere cœpit Hispania. Væcordi Principum dissidio Veremundi Regis & Garsiæ Comitis, in quibus præsidium esse rebus asperis debuit, in ea mala est præcipitatum. Cordubæ Mahometes Alhagibus Issemi Regis nomine, arbitratu suo rem Mauricam administrabat, magni nominis Dux, bello paceque prudentia singulari. Erat is studio incensus nominis Christiani opprimendi. graue erat piorum imperium in Hispania proferri, vires Mauricas consenescere, ludibrioque gentis nomen esse. ægro animo atque incenso faces addebat Vigila, is quem Ferdinando Gonsaluo Comite ad Mauros profugisse monstratum est, nulla patriæ religionis cura, præ vtilitate priuata, præque ardore vindictæ. Contractis Maurorum copijs, adiunctaque Christianorum manu, quæ Vigilæ auctoritatem secuta erat, in Christianorum terras inuadit. Durioque transmisso, qui fluuius vtriusque nationis extremus limes diu fuit, (vnde locis Extremaduræ nomen in aliam partem consequenti tempore deriuatum) ad Asturæ fluminis, quò Legio in Asturibus alluitur, ripam castra posita. Veremundus viribus impar raptim collecto exercitu, improuiso in hostes im-

petum

pettũ facit, neglectis custodijs, & omnia magis quàm nostrorum aduẽtum expectantes. irrumpitur in castra. tumultus persimilis pugna fuit. plerique inermes cadunt. Vt quemque fors conglobauerat, Maurorum turma pro castris aut inter impedimenta dimicabat. alij fugere, alij arma capere. magna pars vulnerati aut occisi sunt. Rem inclinatam & periculo proximam Maurus Dux prudẽtia restituit. in diuersa parte aciem suorum instruit, inducitque in Christianos. Hostium illi impetum non tulerunt totis castris palantes, exiguo numero, ad prædam versi, & longo pugnæ labore defatigati. Conuersa repentè belli fortuna qui vicisse videbantur, fugæ se mandant. Insistunt barbari fugientium tergis. pauci integri, magna pars confecti vulneribus Legionem tenent: venissetq; ea vrbs in hostium potestatem, ni propter anni tempus hibernum frigoris & pluuiarum iniurias ab obsidione hostes recedere compulsi essent magna gloria parta, spolijs & præda onusti, certique bellum repetere cùm primùm se anni tempus aperuisset. Veremundus Rex periculo permotus, neque satis vrbis munitione confisus, Sanctorum reliquias, Regumque corpora, ne hosti ludibrio essent, Ouetum transferenda curauit. Ipse eodem se contulit: Legionis muniendæ defendendæque Guillelmo Gonsaluo Comiti cura demandata. pu-
984 gnatum ad Asturam est anno nongentesimo octogesimo quarto. Quo anno Myro Gerundensis Episcopus, Myronis Comitis Barcinonensis filius supremum diem obijt. Maurorum præterea valida manus per eum terrarum tractum vagata (tãtus belli ardor incesserat.) Borellum Myronis patruelem ad Moncadam arcem acie superarunt. è nostris supra quingentos desiderati. reliqui cum Borello Comite Barcinonem sese ex fu-
985 ga receperunt. Proximus annus nõgentesimus octogesimusquint' insignis fuit duarũ principum vrbium casu, Legionis & Barcinonis. Barcino Kalen. Iulijs, feria quarta, Indictione tertia, à Mauris obsessa, ijs qui Borellum aciè vicerant, capta est eius mensis die sexto. plerique ciues Cordubã in seruitutem abacti. breui tamen Barcino ad Christianorum ditionem reuocata est. Borellus priusquã caperetur ex ea vrbe elapsus, ad colligẽda auxilia Minoresæ & vicinis locis delectu habito, iustum exercitũ conflauit, quo ciuitas recepta est. Supremũ diem octo post annos obijt, Raymũdo & Armengaudo ex duabus vxorib. Ledgardi & Aymerudi relictis. Raymundo Barcinonis principatum testamento legauit: Armengaudum Vrgeliæ Comitem esse voluit, Armengaudorum nobilissimæ familiæ in Catalaunis conditorem: quæ bello spectatos Duces consequẽti tempore haud exiguo numero dedit. Legionem Mahomad Alhagibus numeroso conflato exercitu denuo petijt, propositi tenax, & superioris belli successu ferocior quàm antea. Annum ferme circumsessa ea ciuitas est. muris continenti ictu machinarũ quassatis, ad Occasum & Meridiẽ aditus ab hoste patefactus est. Quãtum in vnius viri virtute præsidij sit, Guillelmi Præfecti exemplo cognitum est: qui cõtinenti tot mensium labore, viribus fractus & ex morbo quamuis decumbens, periculo renunciato lectica se ad eam muri partem deferri iussit, vbi maximè laborabatur. Suos hortatur vti magno animo resistant: fugæ locum ne ignauis quidem fore: armis salutem, patriam, religionem, libertatem, coniuges, filios tuendos. Nisi defensa vrbe, quæ spes irritatis continenti labore hostibus, nullo perfugio? Sæpe à paucis æquo campo Christianis impiorum multitudinem profligatam. Cælitum opem inuocarent. idoneo tempore haud dubiè affuturam. His verbis confirmati milites

triduo hostes aditu prohibuere. postquam ijs diebus exactis captam vrbem Præfectus, seque cum paucis relictum videt, memor virtutis pristinæ, memor nominis Christiani, in confertissimos hostes rapitur, ibique pugnans cadit. barbari suorum cæde & temporis diuturnitate incitati nullo neque ætatis neque sexus discrimine in multitudine sæuierunt. Vrbs direpta, euersaque mœnia, & propugnacula ad terram prostrata. Eandem calamitatem Asturica passa est, Valentia Campestris, S. Facundi monasterium, Gordonium, Alba, Luna, aliaque oppida & pagi, quà incensa euersaque, quà vi capta atque direpta. Eodem belli impetu in Castellæ finibus Vxama, Valeranica, Atiensa expugnatæ, incendio & direptionibus deformatæ sunt. Neque resisti poterat. tantus furor Christianorum animos inuaserat, vt cũ tantum externi belli esset, conuerso in se ferro væcordes atque amentes rem Christianam intestinis dissidijs conficerent. Nam sequenti mox anno septem nobilissimi fratres Laræ regali (vulgò Laræ infantes dicimus) Roderici Velasquij perfidia perierunt, nullo propinquitatis respectu: erant enim ex ipsius sorore nati, nomine Sanctia. Paternum genus ad Castellæ Comites & Didacum Porcellum referebant: ex cuius filia, vt superius est demonstratum, & Nunnio Belchide, præter Nunnium Rasuram Comitis Garsiæ Fernandi proauum, Gustius Gonsaluus natus est. Ex hoc Gonsaluus Gustius Salarum Laræ regulus, pater horum septem fratrum. qui septem fratres non magis in Hispanica historia virtutis fama, quàm infelici exitu nobiles fuerunt. Eodem die à Garsia Comite militiæ honore donati sunt, more & cæremonia per ea secula inter Christianos soléni. Accidit vt Rodericus Velasquius Byllareni regulus vxoré nomine Lambram ex Viruescano tractu duceret, principi loco fœminam. nuptiæ Burgis celebratæ. affuit Garsias Fernandus Comes, & septem fratres cum patre Gonsaluo Gustio. Exarsit nõ magna de caussa rixa inter Gonsaluum natu minimum inter fratres, & Lambræ propinquum Aluarum Sanctium, haud memorabili euentu: nisi quòd Lambra ea iniuria violatam se esse interpretata, ad Barbadillum oppidum, quò honoris gratia deducta à fratribus erat, vindictæ studio mandauit seruo vti cucumerem sanguine delibutum in Gonsaluum iactaret: quo facto atrox iniuria Hispanorũ more continebatur. Seruus in ipso Lambræ ad quã confugerat, sinu trucidatus. Rodericus Velasquius de tota re factus certior, nam aberat reipublicæ procuratione distinctus, iniuriæ impatiens & vxoris conuitio fatigatus, de vindicandis fratribus cogitare cœpit. Optimum visum est in pacis & beneuolentiæ simulatione, quo nihil est exitialius, insidias tendere. In primis Gonsaluus Gustius Cordubam legatur, per speciem pecunias exigendi. quas Rex barbarus erat pollicitus: re vt procul à patria interficeretur: quod litteris Arabicè scriptis Regem vt faceret, deprecabatur. Illi viri caniciem miseratus, an humanitatis respectu, ab innocentis cæde abstinuit, carceri mancipare satis habuit. liberior custodia erat, & Regis sorori ad vinctum patebat aditus: ex qua consuetudine Mudarram Gonsaluum natũ memorant, Mauricorum familiæ in Hispania nobilissimæ parentem auctoremq;. Gonsalui calamitate haud satis ferox Roderici animus mitigatus est. ad Almenaram in Araniana campis ad Cauni montis radices, (non procul Antonini Barbariana fuit) in dispositas Maurorum insidias septem fratres per speciem Maurorum fines inuadendi, secutos inducit, vt nullo tali metu securos. Tametsi Nunnius Sallidus, quo institu-

tore

tore educati erant, fraudem subodoratus, in exitium festinantes morari conatus est, frustra cùm fata vrgerent, ducenti equites sequebantur, impar Maurorum numero manus. Itaq; ab hostibus circumuenti, cùm multos ipsi peremissent, atq; illud in primis cauerent ne inulti animam ponerét, neu capti superiorem gloriam & generis nobilitatem seruitute fœdarent: fortium virorū more pugnantes, cruētam atq; luctuosam victoriam barbaris reliquere. ipsi ad vnum cecidere cum Sallido pædagogo. Cæsorum capita fratrū Cordubam missa, gratum Reg barbaro munus, seni patri triste spectaculum, fluentia tabo oculis explorare & cognoscere iusso. nonnihilo tamē vt in malis commodo ex ea re Regis successit humanitas, dimissusq; in patriam est. Stupro genitus Mudarra dein quartumdecimum ætatis annum natus, agente matre ad patrem abiens Roderici nece fratrum iniuriam vltus est. Lābra penes quam maior culpa erat, lapidibus obruta igneq; consumpta. Ea fratrum vindicta, Sanctiæ nouercæ, & verò gentilium suorum gratiam promeruit, vsq; eo vt paternæ ditionis hæres fuerit institutus, addita etiam Sanctiæ nouercæ adoptione. Eius adoptionis hic ritus fuit, rudis quidem sed insignis gentique solennis. Quo die nostra sacra suscepit, & balteo militari donatus à Garsia Fernādo Comite Castellæ est, nouercæ amplissimi indusij manica acceptus, collari etiam indusij capiti inserto, additoq; osculo in familia transijt. Ex eo more vulgare prouerbiū manauit, Ingressus manica, collari tandem egreditur: de eo qui ad familiaritatem admissus maiora sibi indies sumit. Mudarræ filius Ordonius fuit, nepos Iacobus Ordonius à Lara, is cum quo Ariæ Gonsalui filij, vt patriam perduellionis crimine liberarent, quasi publico consilio Rex Sanctius à Velido Ataulpho venabuli ictu confossus esset, ex prouocatione dimicarunt. Iacobi Ordonij filius fuit Petrus, Vrracæ olim Reginæ amoribus nobilis, nepos Amalaricus à Lara Molinæ regulus, vnde Mauricorum gens, & Regum Lusitanorum maternum genus, Mafalda Amalarici filia, Alfonsi Lusitaniæ Regis eo nomine primi coniuge. Verùm de his aliquanto post sermo recurret. Ad D. Petri Aslantiæ intra monasterij septa, Mudarræ sepultura monstratur. de septem fratrum tumulo, eius cœnobij, & S. Æmiliani Cucullati monachis lis est, nullo arbitro qui litigantes componat. Quiescebat fessa malis Hispania, magisq; facultas deerat, quàm voluntas tumultuandi. tandiu quies stetit, donec septimo demum anno ex quo Laræ fratres interempti sunt, salutis nongentesimo nonagesimo tertio, 993 Mauri noua expeditione suscepta, Lusitaniæ terras vastarunt: atq; ea parte in Galæciam inuecti, Compostellam vrbem vi expugnarunt incenderuntq;. ne ab ipso quidem Iacobi Apostoli sepulcro impia sæuitia temperasset, ni repentinus fulgor excitatus diuinitùs impios conatus repressisset. templi tamen campanæ, vt de superatis Christianis trophæi instar essent, Cordubam oblatæ, diu in summo Maurorum templo lampadum vsum præbuerunt. Consecuta mox diuina vindicta, quà dissenteriæ morbo, quà pestis lue, quà Veremundi gladio consumpti nouissimum agmen carpentis, & locis omnibus in reditu prementis. pauci in patriam incolumes redierunt. vniuersæ etiā expeditionis ductor euasit Mahomades Alhagib': qui toties impunè Christianorū fines inuaserat. Eodem anno Rex Vasconum Sanctius Garsias defunctus est. Successit Garsias Sāctius cognomēto Tremulus, vt est superius indicatum. Regnauit annis septem, laude bellica clarus, ingenio liberali, ac verò in largitiones profuso: quarum nisi modus adsit, in perniciē vertūtur

tur fonte ipso, publico ærario exhausto (vti Sanctio accidit) & necessitudine imposita eius supplendi caussa, noua vectigalia imperandi. In S. Æmiliani tabularijs huius Regis diplomata extant: quibus quanta fides tribuenda sit, quisque ex suo iudicio statuat. Inde intelligitur Sanctio fratrem fuisse Gonsaluum, & cũ Vrraca matre Aragoniæ regnum tenuisse, quæ si vera sunt, aut tẽporarius principatus fuit, aut eo sine prole defuncto ad fratrem ad posteros imperium redijt. Omninò Veremundus Legionensis Rex clade Maurorum lætus, atque ex superiori successu cogitans si Christianorum arma, quorum ex discordia tantæ calamitates natæ erant, in vnum fœdus & quasi corpus conspirarent, rem Mauricam opprimi posse: missis legationibus, Vasconum Regem, & Castellæ Comitem Garsiam ad sociandas vires solicitauit. Debere eos communi Christiani nominis periculo moueri, & iniurias, si quæ priuatim existerent, patriæ saluti condonare. Nefarios barbaræ gentis conatus communibus armis vindicarent. Ijs legationibus atque postulatis iustissimis vterque Princeps facilè annuit. magnis delectibus ex tribus nationibus, numerosus exercitus collectus est. Rex Vasconum abfuit, noui scilicet regni rebus componendis districtus. Veremundus Rex, quamuis neruis æger, lectica delatus, & cum eo Garsias Comes, aduersus Mauros profecti sunt. quos superioris cladis sanandæ caussa, nouas copias conscribere, atque Corduba egressus esse nunciatum erat: & Calæciæ agris vastatis, direptis oppidis in Castellam impetus vertebatur. Ad oppidum Calacanasorium ad Castellæ & Legionis confines situm, castra castris collata. acre prælium fuit. noctis caligine dirempta pugna est. multi ex vtraque parte ceciderunt, dubia victoria. nisi quod Mauri per occultam tesseram sequenti nocte profectione denunciata, peiora tulisse, ac verò nostrorũ virtute esse superatos confessi sunt, nã fugæ similis profectio fuit: quod spolia in castris relicta & strages rerum festinãdi studio, toto itinere abiectarum magis etiam declarabant. Tanta Alhagibi Ducis impatientia, vt ex rei malæ gestæ do- 998
lore, in valle Begalcoraxaco obstinata inedia vitam finijsse feratur anno nongẽtesimo nonagesimo octauo: postquã rẽ Mauricam procurauit pro otioso Rege & ignauo totis viginti quinq; annis. vir acer, minimeq; otium patiens bis & quinquagies in Christianorum ditionẽ armis inuasit, sæpè victor. Qua die ad Calacanasorium pugnatum est, quidam piscatoris habitu Cordubæ ad Bætis ripã tanta locorum longinquitate, cecinisse fertur, voce flebili, nunc Arabica, nunc Hispanica lingua modos mutando: Ad Calacanasorium amisit Almansar tympanum. vnde in specie hominis à genio malo victoriam euulgatã suspicati sunt: præsertim inter manus effugiente vmbra, cũ ciues Cordubenses tenere conarentur. Corpus defuncti Midinam Celinã delatum. Successit anno Arabũ trecentesimo nonagesimo tertio, ipso quo defunctus est pater, in regni procuratione filius Abdelmelicus: tenuitq; gentis principatum sex annis & octo mensibus.

Quo ex tempore Maurorum regnum, quod Mahomadis virtute steterat (tantum in vnius viri capite opis plerunq; situm est) in occasum apertè cœpit inclinare. intestina dissidia magnorum imperiorum labes, exitio fuere. Abdelmelicus otij quàm belli cupidior, fatalis discordiæ semina, quæ comprimi debuissent, negligere visus est. aggressus quidẽ à morte patris bello Christianos lacessere, magnum terrorem incusserat: Legioneq; quidquid ex superiori excidio remãserat, aut noua cura instauratam erat, Abdelmelici impetu disturbatum. lætior

tamen

tamen principijs, quàm exitu ea Mauris expeditio fuit. Garsiæ enim Comitis aduentu terga vertere compulsi sunt: atque numero imminuto in patriam exacti. Tanta deinde desperatione, vt à cogitatione belli inferendi, Abdelmelico rerum potiente cessatum fuerit. Nostris rei bene gestæ fructus syncerus non fuit, annonæ angustia, quā pluuiarum malignitas attulit grauissimam. Gudesteus Ouetensis Episcopus, tertio iam anno in vinculis erat iussu Regis, nimium credulas aures prębere soliti prauorum hominum criminationibus. Ea res in religionem à populo vertebatur viri sancti, innocentis Episcopi calumniam interpretabantur præsenti malo lui: & nisi mutarent, pestis luem futuram ominabantur. res ad seditionem spectabat. Nam
999 multitudo religione imbuta faciliùs sacerdotibus quàm regibus paret. emissus ergo Gudesteus è carcere est. Annum qui à Christi ortu fuit nongentesimus nonagesimus nonus, annonæ caritate fœdum, Veremundi etiam Regis obitus insigniuit. ad Beritium oppidum podagræ doloribus, quibus diu obnoxius fuerat, oppressus est. sepultus in Villabona, inde Legione post annos viginti tres in Ioannis Baptistæ æde tumulatus est. Duas vxores habuit, Velasquitam & Eluiram. Velasquitam licentia illorum tēporum magis, quàm ex Christianæ legis permissu, repudiauit, suscepta ex ea filia Christina. ex Eluira Alfonsum genuit & Therasiam. Iunior ex duabus sororibus stupri consuetudine Ordonium & Eluiram & Sanctiam. Christina filiorum Veremundi natu maxima Ordonio nupsit, cui cognomen Cæco fuit, ex regio sanguine. Ex hoc coniugio Alfonsus, Ordonius & Pelagius nati sunt, præterea Alfonsa vxor Pelagij cognomento Diaconi. Pelagius Froilæ Regis eo nomine secundi nepos fuit ex filio notho Froila. Ex Pelagio & Alfonsa Petrus, Ordonius, Pelagius, & Nunnius, atque Therasia prognati: vnde Carrionis Comites bello spectati Duces, domi atq; militię clari prodierunt, quod alio loco explicandum est. ad rationem temporum redeamus. Pelagius Ouetensis Lucasque Veremundo tribuunt, quæ de Ataulpho Compostellano Episcopo superiùs commemorata sunt, feroci tauro obiectum, incolumem euasisse. nobis Compostellanæ historiæ potior fides: & mutata tempora indicio erat, nullum Ataulphū nomine per hos annos Compostellæ Episcopum fuisse.

Alfonsus eo nomine quintus Legionensis Rex.

CAPVT X.

ALFONSI minorem ætatem Melendus Gonsaluus Galæciæ Comes, eiusque vxor nomine Maior, Veremundi patris iussu gubernandam susceperant, regijsque moribus imbuendam. Alumno cùm quinque annos natus esset, Rege renunciato, rem publicam eximia fide procurarunt: sic pater moriens testamento mandauit, sic omnes regni ordines sanxerunt. ætate cōfirmata quo maior esset auctoritas, & operæpretium educationis tutelæq; constaret, eorum filia nomine Eluira Regi connubio iuncta est: vnde Veremundus & Sanctia nati. Regnauit annis viginti nouem. Altero regni anno, qui ab ortu Christi secu- 1000
laris maximus fuit, Sanctio Tremulo Vasconū Rege defuncto, successit filius ex Semena vxore (hallucinantur qui Cōstantiā, Eluiram, aut Stephaniam dicūt) patri cognominis Sanctius: quem Sanctius Leirensis Abbas in minori ætate optimis præceptis excoluit, & omni liberali doctrina informauit. Regnauit annis quatuor & triginta, ijs virtutibus insignis, quæ illi maioris cognomen pepererunt. præcipua felicitate vniuersam Hispaniam, quàm late Christianæ ditio-

ditionis fines extendebantur, sub vnum fermè imperium reuocauit. tametsi non optimo consilio, tributum in partes maiestatis & viribus imminutis, filijs reliquit. Vtriusq; Christiani regni quantum quietę res erant, eorum prouidentia qui ad reipublicæ gubernacula sedebant, tantopere Castellæ arma primùm hac tempestate mota sunt, deinde Maurorum gens vtraque intestinis dissidijs tumultuata agebatur in præceps. Sanctius Garsias ab auctoritate patris Garsiæ Fernandi Comitis discessit, incertum qua de caussa, prauo homines ingenio nunquam desunt alternis criminationibus discordiæ flammam excitantes. Fortè Sanctius paterni imperij diuturnitate fessus, tantum facinus est aggressus, graue arbitratus paucos annos, quot in illam ætatem cadere poterant, expectare. Ad arma ventum: scissisque gentis studijs inter patrem & filium, vires imperij debilitatæ sunt. Ea res Mauros non latuit: prouinciam esse in armis, discissam nobilitatem, diuisum populum, suas vtrique parti clientelas. Nihil propius factum quàm vt pars cum parte confligeret: id ne accideret Maurorum aduentu factum. Eo impetu, Abula tardis principijs ab excidio resurgens, euersa denuò est. Clunia & Gormatium in Vxamensi agro eandem cladem pertulere. In magno periculo res erant: neq; externo tamen metu commota factionis studia remittebant. Garsias Fernandus clade suorum prouocatus, cum parte hosti procedit obuiam. atrox dimicatio fuit. victus Comes in hostium potestatem venit, ijs acceptis in pugna vulneribus ex quibus obijt. tenuit Castellæ principatum octo & triginta circiter annos: rerum gestarum magnitudine & gloria patri non impar. fortuna vitam eripuit, nominis famam & claritatem non eripuit. Corpus ingenti summa redemptum in Cardeniæ monasterio D. Petri ab ipso constructo est tumulatũ. pugnatũ est anno millesimo sexto. Garsiæ filia 1006
fuit, Vrraca nomine in Cosmæ & Damiani monasterio ad Couarruuias municipiũ virgo sacra. Id monasterium à patre Garsia sua impensa ab imo totum extructum, amplissimis prædijs, opimis reditibus locupletatum, multaq; veste pretiosa exornatum ea lege est, vt si quæ virgo ex ipsius posteritate nuptias respueret, eius monasterij reditibus vitam sustentaret. Sanctius Garsiæ filius, extincto patre in principatu successit, hac vna iniuria, quod à patre defecerit, acceptæ cladi occasionem præbuerit, infamis. cętera pius magnisque corporis & animi virtutibus. Cordubæ eodem tempore Abdelmelicus Almagibus obijt. successit in magistratu Abderahmanus, ingenio prauo ignauoq; quem ignominiæ caussa vulgo Sanctiolum vocare soliti erant. hoc intra quindecim menses sublato, Mahomad Almahadius corruptis armis Hissemum Regem otio torpentem, lagina inutilem, neque sua virtute sed aliena ope statim cepit: & occisum prædicans alio ei simillimo iugulato, regnũ inuasit Arabum anno quadringentesimo. Almahadium, Hissemi propinquus Zulema ex Africa veniens factiosus copijs, & Sanctij Castellæ Comitis viribus adiutus, prælio ad Cordubã vicit. quinque & triginta Maurorum millia ceciderunt, robur exercitus Maurici, vnde ruere in præceps cœpit. Sanctij Comitis virtute & industria potissimùm victoria constitit. Almahadius ea clade accepta intra vrbem inclusus, quod ad supremos casus remedium prouiderat, Hissemum ex latebris vbi vinctus fuerat, in lucem produxit hortatus vt legitimum imperium externo atque inimico præferrent. Præoccupati metu ciuium animi, hortationes eius & monita respuebant. Itaque vrbe relicta Zulemæ æmulo, Toletum fuga abijt. Hissemo secum

eum deducto scilicet, aut in latebras rursus abdito. pro Almahadio, Alhamerius Alhagibus constitutus erat. Is aduersus Christianorum vires, à Christianis auxilia petiturus, Catalaunos supplex adiit. Omnibus precibus, vt vires conferant, orat. nauatæ operæ ingentia præmia proponit. Raymundus Barcinonensis & Armengaudus Vrgeliæ Comites cum valida suorum manu barbari fidem secuti, se iis copiis adiunxerunt, quas interim Almahadius Toleti & vicinis locis conscripserat numerosas & validas. Nouem Christianorum millia sub signis erant, Maurorum quatuor & triginta. ad Acanatalbacaram quadragesimo ab vrbe Corduba lapide (nunc Albacarum oppidum, decem & sex passuum millibus Corduba distat) castra castris collata. graue & anceps prælium fuit. vtraque cornua vicerunt. Zulema & Sanctius initio multos ex hostium numero peremerunt. In his Arnulphus Ausæ, Ætius Barcinonis, Otho Gerundæ Pontifices, quod nefas erat & dedecus pro barbaris viros sacratos bellum gerere, in primo conflictu ceciderunt. ipse Vrgeliæ Comes peremptus est. Almahadius rem suorum inclinatam virtute restituit, victoriamque hostibus de manu eripuit. Victus Zulema Asafram primum aufugit: deinde loci munitione diffidens longinqua fuga se tegere constituit. Anno Arabum
1010 quadringentesimo quarto, salutis millesimo decimo, regnum Almahadio cessit: tametsi Alhamerij ex voluntate cuncta procedebant, belli pacisque consilia. haud diuturnum imperium fuit. Nam Raymundo Barcinonensi in quo præsidium erat, profecto Alhamerij proditione occubuit. Hissemus tot annorum Rex in regnum restitutus. Alhamadij caput ad Zulemam missum (ad Citauam oppidum, quorsum res motæ euaderent, expectantem) si forte hoste sublato, Hissemi Regis, pro quo arma suscipere visus erat, imperium agnosceret. Verum is regnandi ambitione exæstuans, cuius dulcedinem prægustarat, fallax bonum, blandaque specie ingentia tegens mala, vires vndique contrahebat, prædasque identidem de finitimis agebat. Abenhumeiæ factio in Zulemam propensa, Hissemi opprimendi consilia Cordubæ agitabat. fecissetque ni indicio facto insidiæ vitatæ essent. Zulema ea spe deiectus, à Sanctio Comite pro iure initæ olim amicitiæ auxilia submitti postulat. cautior ille suam operam licitatus, vnde maior spes ostendebatur, cum Hissemo fœdus fecit ea lege: vt sex arces, superiorum temporum iniuria Mahomadis Alhagibi armis Christianis ereptas redderet. quod ille necessitate compulsus fecit, ne in eo rerum discrimine conceptas spes corrumperet, simul Christianorum arma viresque in suum caput prouocaret. Interea Almahadij filius Obeydalla factionis ope, Toletanus vrbis Rex dictus est: Abdallam vocant alij, & Therasiam Alfonso fratre Legionis Rege (immane facinus) vxorem habuisse affirmant. prouidebatur eo coniugio vt vtriusque regni vires alterna ope firmiores euaderent. volente virgine (nam promouendæ religionis occasio erat Mauro nostris sacris initiato, quod velle se facere simulabat) Toleti, quo deducta erat, nuptiæ principali apparatu celebratæ. ludis festisque epulis conuiuium ad multam noctem productum, remotæ mensæ. virgo toro geniali imposita. adest Maurus incensus cupiditate explendæ libidinis. Illa, Apage inquit, tantum nefas, tantam fœditatem. duarum rerum optio datur: aut nostra sacra suscipe tu tuique, nostroque amore fruere: aut nostri corporis contactu abstinere debes. Alioqui vltionem ab hominibus pertimesce nostram ignominiam non neglecturis. vindictã numinis Christiano-

» stianorum sanctitatis & castimoniæ vin-
» dicis certissimi. Vtrinque exitium ca-
» piti tuo imminere vates denuncio. luxu-
» ria ne pestis blanda te in præceps agat. Hæc dixit. Libidinis furore Mauri aures occlusæ erant. eluctatus desponsæ virgini vitium affert. simul grauissimo morbo implicitus, salute desperata Therasiam cum amplis muneribus ad fratrem remittit. Illa Legione in D. Pelagij veste mutata, reliqua ætate pietatis studiis, cultuque religionis, acceptam ignominiam solabatur. Obeydallæ haud diuturnum regnum fuit. Hissemi copiis victus, in eiusque potestatem redactus est. fœda rerum Mauricarũ colluuies erat, mota in omnes partes republica. Christianis lætissima occasio sese dabat impiæ gentis opprimendæ: si iunctis viribus, suis potius auspiciis maluissent bellum gerere, quam Maurorum controuersiis seruire. Verum hæc fuit omnium temporum calamitas. rebus communibus priuati affectus potiores sunt, nihilque minus mouet quam religionis studium. Neque magis Maurorum ditio belli ardore opprimebatur, quam fame grauissima, ob desertum tandiu agrorum cultum. Zulema Sanctij ope destitutus, Cæsaraugustæ & Caracæ regulos euocat. Iis adiunctis Cordubam expugnat, Hissemoque in Africam elapso rursus in regnum inuehitur. Inter Hissemi sectatores Haitanus principem auctoritatis & potentiæ locum obtinebat. Is Orihuelam ciuium deditione occupat ad Mediterranei maris oram: & loci opportunitate Halim Abenhamitum ex Africa Septæ pro Hissemo Præfectum, regni spe attrahit in Hispaniam. Zulema vtriusque viribus impar, & ad Cordubam prælio victus, ciuiumque deditione captus, ipsius Halis manu, cum verborum contumelia, quasi primus in legitimum Regem arma cepisset, trucidatus est. nulla fides regni sociis. Haitanus ergo conquestus pacta conuenta ab Hali nouo Rege non seruari, cum Mundaro filio Hyaiæ Cæsaraugustæ reguli fœdus facit. pugna ad Cordubam commissa cum conatus non processissent, ad Abderrahmanum Almortadam ex Humeiæ familia propensus, quoniam imperio idoneus fore videbatur, rei perficiendæ opportunitatem nactus est Halis Regis cæde. Quem Haytani conatibus obuiam progressum, ad Accim in balneo lauantem, eunuchi oppressere Arabum anno quadringentesimo octauo. Successit in eius locum militari suffragio Halis frater Cazinus Hispali euocatus, vbi ea tempestate morabatur. regnum tenuit annis tribus, mensibus quatuor, diebus viginti sex haud tranquillum: Almortada Haytano & Mundaro adiutoribus, Regis nomine suscepto, Murciam & vicinam oram occupauit. Aures superbas habebat, difficiles aditus. à quibus erat in regnum euectus, eos quasi creditores malignis oculis intuebatur. Id exitio fuit. ad Granatam suorum coniuratione, eoque cum eius vrbis regulo communicata peremptus est. Cazinus, Almortada sublato, tum sibi regnare visus est. Nam & eius beneuolentiæ promerendæ caussa occulti æmuli spolia missa à Granatensibus erant. Breui tamen ea lætitia vana euasit, & noua solicitudine mutata est. Cordubenses ciues vt nunquam commoti multitudinis animi in vno gradu resistunt, Cazino Hispalim profecto, Hyaiam eius propinquum, nimirum Halis fratris filium Regem dicunt, ingenio miti, atque munifico; qua vna re maxime populi studia excitantur. Verum hoc Malacam, quam antea vrbem imperio obtinuerat, discedente, Cazinus Cordubam armis recepit anno Arabum quadringentesimo quartodecimo. Nouum eius vrbis imperium breue fuit, omnino mensium septem, dierum trium. Cordubensi enim seditione

ditione excitata, militum ob insolentiam ciuitate tumultuante fugatus Hispalim est. neque ibi diu constitit: cum gentis fauorem regni æmulus præoccupasset. tandiuque incertis sedibus vagatus est, donec in Hyaiæ potestatem redactus, carceri mancipatur. Erant plerique horum Reges ex Alauecinorum factione, viribus potentiores effecti, Abderrahmanum Mahomadis fratrem, eius qui contra Hissemum (sic arbitror) primus arma cepit, Regem iubent. pari leuitate intra secundum regni mensem sublatus est. acerbum imperium & gentis inconstantia, motusque exitio fuere. Mahomad quidam in eius locum subrogatus regnum tenuit anno vno, mensibus quatuor, diebus viginti duobus. & hic ciuium coniuratione periit. Halis filius Hyaia ex aduersa factione imperium adeptus, pari perfidia Malacæ periit. regnauit Cordubæ quidem mensibus tribus, diebus viginti. Idritius Halis frater Hyaiæ patruus ex Africa, vbi Septam imperio obtinebat, Malacam delatus lege propinquitatis regnum occupauit Granatæ, Hispalis, Almeriæ atque vrbium finitimarum. mediterranea penes Hissemum erant, quem post Hyaiæ cædem Cordubenses rebus præfecerant, de quo toties memoratum est: an alium, quod verius arbitrabar. Principum periculo sæpe ipsorum præfecti peccant: vti Hissemi exemplo exploratum euadit. Alhagibus pro eo reipublicæ præfectus acerbe imperabat: publica & priuata bona domũ auertere, alienasque calamitates suum compendium facere solitus. Ex ea re cõmota ciuitas. Alhagibus occisus est. Rex spoliatus imperio. In ea rerum colluuie, Humeia quidam iuuenum globo adiutus, in arcem irrumpit se Regem dici à militibus postulat. Execrabantur illi ciuium perfidiam temporum calamitatem. alieno exemplo documentum datum haud impune similes conatus cedere. Ad hęc ille. Hodie, inquit, Regem dicite, cras perimite. vsque adeo est impotens libido dominandi, imperij dulcedo tanta. Vno tempore ciuium imperio Humeia & Hissemus vrbe exacti. præterea Humeiæ factionis ciues, vnde tantæ calamitates extiterant, ad vnum vrbe pulsi. Hissemus varia fortuna agitatus Cæsaraugustæ demum constitit, benigne exceptus ab eius vrbis Rege Zulema Abenhuto; data arce Alfuela: vbi vitam priuatam vsque ad obitum exegit. Idritio quis exitus fuerit clam est. Ex hoc Maurorum imperium, quod tandiu viribus firmum steterat in Hispania, in plures toparchias abiit singulis præfectis, prout in quoque erat auctoritatis plurimum, commissarum vrbium imperia regio nomine occupantibus. neque in ea rerum Mauricarum perturbatione quisquam erat, qui eorum conatus reprimeret. Multi itaque deinceps Reges extiterunt, Cordubæ Iahuar, Hispali Albucazinus & filius Habeth. Toleti Haytanus, Halis scilicet Regis Cordubensis adiutor primum, deinde aduersarius. Hissemus filius nepos Almenon. tametsi alij Toletanorum Regum (quoniam ea vrbs sępe à Regum Cordubensium auctoritate deficere conata est principem sibi locum inter Hispaniæ ciuitates arrogans) antiquiorem originem repetere conantur. In vrbibus alijs noui Reges emerserunt, quorum numerum vt ineamus operæpretium non est, ac ne faciendi quidem facultas. Quæ imperia tandiu steterunt donec Almorauides Maurorum familia & gens potentissima ex Africa in Hispaniam venerunt Iuzepho Tesephino ductore, & Rege, Arabum anno quadringentesimo octogesimoquarto. Quod alio loco commodius explicandum est. Ex Roderici Præsulis historia de Arabibus extrema, horum Regum Cordubensium collectam seriem in hunc locũ conferre visum est, quod video dum breuiter

volui dicere, dictum à me paulo esse obscurius: sed non minus, vnde hausimus, impedita narratio est. ad Sanctij Comitis & Alfonsi Regis res gestas sese conuertat oratio.

Reliqua quæ Alfonso Rege contigerunt.

CAP. XI.

SANCTIVS Castellæ Comes paternæ necis vlciscendæ studio, adiunctis Legionensium & Vasconum copiis, cum quibus ictum superiori tempore fœdus stabat, Toletanæ vrbis fines igne ferroque vastauit. Eandem calamitatem Cordubensis ager pertulit: cum nostri studio elati eo vsque populabundi proruпissent. Vtrinque hominum pecorumque prædæ abactæ: tantusque belli terror Maurorum animos occupauit, (nam scissi in partes & ex intestinis dissidiis republica labefactata vix consistebant) vt pacem à victore Comite magno redimere compulsi fuerint, imperij maiestate sugillata, paulo ante Christiano nomini formidabiles. Sepulueda ad vtriusque ditionis fines situm municipium in potestatem redactum. Vxama, Gormatium, aliaque iis locis oppida, quæ superiori bello amissa erant, ad Christianorum ditionem iusque reuocata. Quod ex tempore Castellæ nobilitati datum, vt plerique auctores sunt, ne suis sumptibus prædæ tantum spe militiam tolerare cogerentur: quod ante facere consueuerant, sed stipendio constituto, vt cæteris nationibus solenne erat, receptumque moribus. Ex his rebus quantam suorum sibi beneuolentiam Sanctius Comes adiunxerat, tantopere superiorem gloriam materna cæde fœdasse visus est. Erat illa Mauri cuiusdam Principis amore capta, quem potentissimæ libidinis esse cognouerat. verum illi nubere dubitabat, filij iustum dolorem, atque ex dolore iracundiam verita. Itaque necato filio scelestis nuptiis vt locum pararet, venenum temperare constituit. quod ille indicio facto matrem honoris specie quamuis inuitam & recusantem præbibere compulit. Vnde quidam suspicantur morem illum inter Hispanos quibusdam locis receptum frequentemque manasse, vt fœminæ viris præbibant. Tanti facinoris expiandi caussa, & vt popularem ex ea re inuidiam aliqua ex parte leniret, virginum monasterium extruxisse memorāt, & de matris nomine Oniense nuncupasse. quod consequenti tempore Sanctius Rex Vasconum cognomento Magnus monachis Cluniacensibus attribuit, & nostra ætate principem locum obtinet inter reliqua eo tractu cœnobia. Nati sunt Sanctio ex Vrraca vxore Garsias filius, præterea Nunnia, Therasia, atq; Tigrida. duæ priores viris principib. coniuges datæ, Tigrida Oniensi monasterio Præfecta. Nouum iter per idem tempus Compostellam ad D. Iacobi templum Sanctij Comitis impensa apertum atque constratum, per Vascones scilicet, Riuogiam, Viruescanos, agrumque Burgensem: nam prius angustis Christianorum finibus, ex Gallia peregrini per Cantabros & Asturum montes, loca aspera atque impedita, iter facere magno labore consueuerant. Interea Alfonsus Rex, & ipse diuturnæ tranquillitatis beneficio propter Maurorum dissidia, fœdusque inter Christianos Principes sancitum constansque, ad pacis artes conuersus, Oueti generales regni conuentus agitabat salutis anno millesimo vigesi- 1020
mo. In eo conuentu priscæ Gotthorum leges sunt castigatæ. Mox Legio vrbs, quę Maurorum iniuria ad casas redacta erat, Regis diligentia sumptuque instaurata: templumque extructum D. Ioannis Baptistæ

pristæ nomine ex luto & latere compactum. in quod Veremundi patris, aliorumque Legionensium Regum ossa Maurorum metu locis errantia, illata sunt atque stabili sepulcro sedeq; collocata. Pelagij monasterium, vbi Constantia soror Regis virgo Deo sacra vitam diu egit. Vigilæ (alij Velam nominant) conatus aduersus Castellæ Comites, quibus ex priuata contentione iniuriaque infensus fuerat, quanti extiterint superius est explicatum. Huius filij tres Rodericus, Iacobus, & Enecus à Sanctio Comite in gratiam admissi, atque ad paternos honores restituti sunt. breui tamē ad ingenium redeuntes & veteres iniurias noua perfidia cumulantes, Sanctio relicto Legionem ad Alfonsum Regem abierunt: nam in Mauris parum præsidij esse poterat in tanta rerum colluuie & Principum inconstantia. Ab Alfonso benigne accepti, atque ditione non exigua vnde vitam principalem sustentarent, in submontanis donati aliquando quiescere visi sunt. re nouæ perfidiæ depromendæ idoneum tempus expectabant, vt euentus declarauit: quod breui euenit. Alfonso Rege defuncto ad Viseum vrbem Lusitaniæ, quam cum Mauris cuperet eripere, obsidione premebat, atque dum incautius detractis armis, lustrandi studio muro succedit, sagitta ex vrbe emissa interfectus est. funus procurantibus Episcopis, qui Regem ad bellum secuti erant, obsidione soluta corpus Legionem delatum: atque in D. Ioannis, vbi patris & matris sepulcra ipse constituerat, tumulatum est, salutis anno
1028 millesimo vigesimo octauo. Filios reliquit Veremundum regni successorem & Sanctiam in minori ætate. Quo tempore duo Episcopi Froilanus Legionis, & Attilanus Zamoræ diuini verbi præco eximius, in magna sanctitatis opinione vixere: eoque merito cælitum numero adscripti sunt. Barcinonis principatum Raymundi filius Berengarius de aui nomine cognomento Borellus, iam vndecimum annum obtinebat, otio & ignauia ad posteritatem magis, quàm vlla virtute insignis. Huius socordia rem Christianam in eo Hispaniæ tractu inclinatam Bernardi Talliaferri Comitis Besaluni virtus eximia, magna ex parte tutata est. & hoc in Rhodano merso, cùm per Galliam iter faceret, Vvifredus Cerdaniæ Comes Mauros de finibus lacessentes, ex ea prouincia malè mulctatos reiecit. Berengarij filij Raymundus Barcinonis, Guillelmus Minoresæ Comites, & Sanctius Benedictinus monachus, patri superstites fuerunt.

Veremundus, III. Legionensis Rex.

CAP. XII.

VEREMVNDVS eo nomine tertius ætate puer patre defuncto sumpsit regium insigne, regni proceribus atque Episcopis præsentibus & volentibus eius seculi anno vigesimo octauo. Quo anno 1028
Sanctij Castellæ Comitis mors accidit, cum genti viginti duobus annis iura dixisset. In Oniensi monasterio, quod eius impensa extructum fuisse dictum est ad aræ maximæ læuam tria sepulcra cum inscriptionibus monstrantur, Sanctij Comitis, vxoris Vrracæ, Garsiæ filij, qui patre defuncto Castellæ principatum obtinuit maxima spe propter virtutum specimen singulare, successu non eodem, intra primum principatus annum extinctus summa eorum perfidia, quorum minime oportebat; in ipsa nuptiarum lætitia. Erant Garsiæ duæ sorores, Nunnia & Therasia. Nunnia (alij Eluiram nominant, alij ab ætatis vt arbitror prærogatiua Maiorem) Sanctij Vasconum Regis certe vxor fuit: vn-

de nati erant Garsias, Fernandus, atque Gonsaluus. Therasia aut patre cōcedente, aut statim ab eius obitu Legionensi Regi Veremundo vxor data est: vnde Alfōsus susceptus, breuis æui infans futurus. Garsiæ Castellæ Comiti impuberi tredecim non amplius annos nato, Sanctia Veremundi soror pacta est. His affinitatibus prouidebatur vt fœdus ante aliquot annos inter Christianos Principes ictum, & pax publica, cum qua res communes & priuatæ resurgere videbantur, immota staret. Ad eas nuptias celebrandas Legio vrbs designata est. Garsiā Principem splendidus cum ex vniuersa ditione, ex Vasconum regno procerum comitatus prosequebatur. Ipse Rex Sanctius cum Garsia & Fernando filiis eo profectus, quo maior lætitia esset. sequebatur militū multitudo iusti exercitus in modum: quorum virtute Montio oppidum non procul Palentia situm, aliaque eo tractu oppida, Ferdinando Guterrio Comiti, qui noui atque adolescentis principis despectu ab ei' auctoritate defecerat, erepta atque in ditionem pristinam restituta. Ipsi Ferdinando, quoniam voluntate deditionem fecerat imperata facere, paratus, venia est concessa. Modicis itineribus Legionem, vt cum tanta multitudine opus erat, procedebatur. Garsias moræ impatientia Sanctio Rege ad S. Facundi oppidū relicto, ipse cum paucis citatò se ad sponsam cuius inuisendæ flagrabat studio, proripuit. Vigilæ filij tempus venisse arbitrantes perfidiæ depromendæ, vindicandi iniurias, quas à Sanctio Comite illatas esse, iniquè scilicet conquerebantur, vt erant à multo rerum vsu callidi, quos idoneos arbitrabantur eos in sceleris societatem asciscunt in beneuolentiæque simulatione insidias cōparant. Ita aduenienti Principi quasi officij gratia obuiam procedunt: & procūbentes nixique genibus veniam postulāt, & manus osculum petunt, solenni inter Hispanos cæremonia. Quis in supplici habitu coitionē & dolū suspicaretur? fallaces & incertas hominum voluntates, lætitiam nunquam synceram. culpam in decus vertere venia impetrata cum properare debuissent, noua perfidia cumularunt. Principemque, vt erat candido animo, venturi securum & in ipsa nuptiarū lætitia haud satis cautum, impetu facto peremerunt ad S. Saluatoris ędem ipsamque templi ianuam, quo nimirum rei diuinæ procurandæ conuenerat. Immane atque impium facinus. Rodericus ipse inter fratres natu maximus, quē de sacro fonte infantem susceperat, nefarius parricida, primum ferire ausus est. reliqui cōiurati ictus ingeminarunt. Sanctia prius vidua quam vxor atroci nuncio exanimata, cum spiritus quem continuerat dolor, in præcordia esset reuocatus, in occisi amplexus ruens cœlum, terras eiulatibus complet. miserabilis rerum facies, summa lætitia grauissimo luctu repente mutata. vix contineri potuit quin sponsi tumulum viuens subiret. Occisus est tertiodecimo die Maij, ipso quo pater defunctus est anno. In D. Ioannis extemporario sepulcro cōditus, deinde in Oniensi monasterio. quod vtrobique Garsiæ sepulcrum monstratur. Versus ex eo reipublicæ status. Sanctius Rex Vasconum, qui castrorum in modum in Legionis suburbiis se erectis tentoriis continuerat, Castellæ principatu auctus est, Comitis honore atque nomine regiis insignibus atque appellatione commutatis: vnde eius potentia Legionensi Regi suspecta & formidabilis esse cœpit. Parricidæ ex fuga Montionem sunt delati: forsitan sperantes Ferdinandum Guterrium ob erepta oppida Garsiæ & Sanctio Principibus infestum, facile cōiurationi assensurum, approbaturum facinus. Verum siue eo prodente siue diligentia Sanctij Regis, vestigiis omnibus fugientes insequentis in potestatem redacti atque igne combusti

busti sunt: seueroque supplicio sancitum perfidos conatus haud impune procedere. Interea Veremundus paternæ cædis exemplo à bellis abhorrens, & noua Garsiæ Principis calamitate humanarum rerum inconstantiam edoctus, ad religionis studium & pacis artes animum cōuertit. Ac primum quæcunque in populi moribus erant deprauata temporum licentia, malitia hominum, corrigendi cupiditate, iudicia constituta, leges ordinatæ: neque minori diligentia latrocinia tota ditione sublata: & suppliciorum magnitudine sancitum ne quisquam peccare auderet. Oppida, vrbes & arces, atq; in iis Diuorum immortalium templa, quæ bellorum iniuria euersa erant, publico sumptu instaurauit. His actionibus magnam à prouincialibus gratiam inierat, & pacis opimæ bonis florere videbatur: quam Sanctius Nauarræ Rex importuna ambitione turbauit. Etenim Veremūdus prole carebat, & regni successio legib. ad Sanctiam sororem reditura putabatur: quod ne ad externum Principē per eam deuolueretur summa cura prouidebatur. Votum id erat Regis, & prouincialium, quod Sanctio Regi Vasconum clam non erat. audendo, & fallendo, & bella ex bellis serendo Reges fere magni euadunt: vnaque & ea præcipua caussa bellandi est praua imperij & diuitiarum cupido. Itaque ex vtraque ditione, valido exercitu conflato, in regiam Veremundi ditionem populabundus irruit, eiusque fines vltra Ceę fluminis ripam submouit: videbaturq; cunctam prouinciam, cursu victoriarum secundo subiugaturus. Veremundus iis incommodis castigatus, hortatu procerum, qui pacem quam bellum malebant, ad faciendum fœdus animum adiecit, cuius hæ conditiones fuerunt. Sanctia Ferdinando Vasconū Regis filio (is natu secundus erat) nubito. Dotis nomine Veremundus dato in præsentia quidquid armis eo bello esset detractum, in posterum regni successorem denunciato. Castellæ is regnum concedente patre post eius & matris obitum obtineto. Eo fœdere pax stabilis Christianis tota Hispania reddita est, vniuersa ditione quam late Christianorum in ea imperium patebat, ad vnius familiæ ius & potestatem redacta. Coniunctis temporibus gemini principatus Castellæ atque Legionis quod magnopere mortales detestari solent, externi imperij iugum pertulerunt, duabus fœminis ad vtriusque successionem admissis, quod Legionis regno sæpe antea vsurpatum erat exemplo salutari sæpe: sed quod cæteris per orbem nationibus haud satis probare potuimus.

Sanctius Maior Rex Vasconum.

CAP. XIII.

SANCTIVS ætate prouecta erat cum Castellæ principatu auctus est, & Ferdinando filio ad Legionensis regni successionem patefecit aditum, rebus in omni vita gestis, domi militiæque clarissimus: vnde non tantum Maioris cognomine honestatus est, sed etiam Imperator Hispaniæ vulgo dictus, vt solet populus haud magna de caussa suis sæpe Principibus splendidos affingendo titulos assentari. Vrbem Anagarum domicilio delegit: in eaque, quoniam in vtriusque ditionis confinio sita erat, imperij sedem constituit. Ita pacis artes coluit, vt belli curam nunquā dimitteret. Ac primū arma in Mauros conuertit, qui intestinis dissidiis tumultuantes iniuriæ opportuni fore maxime videbantur: Inerant milites superioribus bellis exerciti, & prouisi ante cōmeatus. latæ populationes factæ. Cordubam vsque penetratū. nullus obuiā prodire

te, suorum delectu habito numerosam regni pubem armat: improuisoque aduentu fratrem soluere obsidionem & tota Aragonia spoliatum, in Suprarbem & Ripagorsam aufugere compulit: tanta festinatione fugæ, vt repentino fratris aduentu consternatus, nudus ferme in equi, quem sine ephippiis & fræno ad manum habuit, dorsum insiliens vitæ periculum euaserit. Magnorum motuum hæc initia fuerunt. Legionenses enim Ferdinando Castellæ Regi non satis æqui erant. perditissimi assentatores, vt fit, neque bello neque pace boni, Veremundi Regis auribus insidiantes, eius animum in sororium irritabant. Interceptæ sororis dolor stimulabat, atque ditionis imminutæ iniuria, Sanctij & Ferdinandi armis paterni imperij parte detracta, vti est superius indicatum. vtriusque iniuriæ vindicandæ opportuna occasio sese dabat, fratrum dissidio, Ferdinandi virium imbecillitate propter angustiam ditionis. Ergo ex sua gente iusto exercitu conflato, bello lacessere constituit. Ferdinandus suarum rerum periculo admonitus, Garsiam fratrem ditionis amplitudine validum, & noua victoria exultantem in auxilium aduocat. Ad Carrionis ripam in Tamaronis valle, atq; ad Lantadam oppidum, castra castris collata. totis vtrinque viribus dimicatũ. multi ex vtraq; parte cadunt. Veremundus ipse ante alios ætate & gloria belli, vt sibi quidem videbatur, præterea equi velocitate confisus, cui Pelagiolo nomen erat, in confertos hostes rapitur, mediumque penetrat agmen huc illuc volitans accendenda suorum spe minuendo metu, Ferdinandi cum quo armis decernere cupiebat nanciscendi præceps cupiditate. Verum dum mortis contemptu hostium acies pererrat, militari lancea traiectus atque ex equo præcipitatus occubuit. Idem vitæ atque regni finis fuit. Ferdinandus victricibus armis continuo Legionense regnum, quod alioqui iure debebatur, occupauit. Quod facile fuit, ex aduerso Regis casu omnium prouincialium animis consternatis. Tametsi peruulgato gentium omnium affectu, externi imperij odio arma initio corripuerunt, vtriusque Regis conatibus obsistere parati. Inanis sine viribus audacia est, vani conatus. Itaque regni caput Legio, ad quam continuo victor exercitus aduolauit, quod neque satis munita, ex quo à Mauris euersa fuerat, neque satis instructa armis, milite & commeatu erat ad obsidionis mala toleranda victori Ferdinando vrbis portas, quas primo aduentu clauserant, magna vtriusque gentis lætitiæ significatione aperuit. Ad D. Mariæ Regularis Legionensis Rex proclamatur atque regni insignibus & diademate exornatur. Seruandus Legionensis Episcopus totius cæremoniæ Antistes, die Iouis, qui dies Iunij mensis vigesimus secundus fuit, decimo Kalend. Iulij vt Rodericus scribit, nimirum salutis anno millesimo trigesimo octauo. Regna- 1038
uit deinceps annis octo & viginti, mensibus sex, diebus duodecim, cum duodecim annis partem patre superstite, partem defuncto regnasset in Castella, angustis quidem tunc regionibus descripta, lætissima tamen cœli solique facie.

Ferdinandi bella in Mauros.

CAP. II.

FERDINANDVS Rex imperij diuturnitatem & magnitudinem, qua parto Legionensi regno, facile omnium Hispaniæ Regum ea tempestate potentissimus euasit, religionis & pietatis castissimo cultu, maximarum laude virtutum, & rei militaris summa ac singulari gloria exæquauit. vnde Magni cogno-

men eximio gentis fauore peperit, vt veteres historiæ declarant: quin etiam eius ætatis schedæ, populo scilicet in assentationem effuso, Imperatorum, aut Imperatoris parem vocant. Numerosa præterea prole felix fuit. Prius quam Rex esset, Vrracam primum genuit, deinde Sanctium successorem, Eluiram Cabræ Comitis vxorem, Alfonsum præterea, ad quem consequenti tempore rerum summa rediit. & Garsiam natu minimum ex vnis atque legitimis nuptiis omnes. Filios in tenera ætate ciuilibus, adultos militaribus artibus erudiendos curauit: filias pietatis studia colere, exercereque ea quæ fœminis consentanea sunt. Pace domi parta, atque reipublicæ statu fundato, pium bellum susceptum: victriciaque arma in barbaros versa. quod ad noui imperij auctoritatem sanciendam haud parum referre putabat, si Mauros ad extremos Durij fines, in veteris Lusitaniæ parte bello exagitasset. Itaque Ferdinandus nouis magnisque delectibus exercitu aucto in hostes irruit, Christianorũ finibus assuetos, & tunc vicinos agros & oppida vastantes. Victis atque male mulctatis, præda omnis erepta. Emeritæ atque Pacis Augustæ, vincendi studio atque dulcedine vlterius progressi nostri, fines eodem impetu ferro igneque vastarunt. non agris, non oppidis parcebatur. multa hominum pecorumque præda abacta. Sena & Gane oppida in potestatem redacta. Viseum vrbs in intima Lusitania circumsessa, ac tandem vi expugnata: quamuis barbari qui in ea ciuitate erant, pro extrema spe enixe dimicarant. eo lætior expugnatio fuit, quod in ea non solum publicas, sed etiam priuatas iniurias Ferdinandus vltus esse visus est: eo sagittario capto, quem sagitta è muro emissa, Alfonsum Legionensem Regem, Ferdinandi socerum peremisse superius est demonstratum, supplicium facinoris fuit effossi oculi, vtraque manus, & pes alter amputati. Eodem victoriæ cursu arces Sancti Martini & Taransæ in eodem tractu venerunt in potestatem. Pro quibus rebus Compostellam profectus Ferdinandus ad D. Iacobi, quem Hispaniæ tutelarem esse multis argumentis, à multisque annis comprobatum habebant, rebus diuinis procuratis, vota pro diuino beneficio partim exoluit, partim denuo nuncupauit, quæ cœperant, rata fixaque vt essent precatus: neque belli fortunam, quæ arridere cœperat, ex summo voluit contingeret: non ante cessare, atque ab armis discedere certus, quam impium Maurorum nomen in Hispania deleret. atque hæc altero anno gesta sunt ex quo Legionensis Rex factus est. In sequentem annum, qui eius seculi quadragesimus 1040 fuit, bello repetiti barbari. Conimbrica obsessa, ac tandem in potestatem est redacta, Mauris vnam salutem pactis: nam malis omnibus oppressi erant, & diuturna obsidione fatigati: quã septem annis tenuisse confirmant nonnulli, numero proculdubio mensium, per errorem in annos transformato. Vrbs ea ætate in Lusitania celebris Conimbrica: nostra, publicis omniũ artium scholis, quæ ingenuo homine dignæ sunt, cum primis nobilis: quas Ioannes eo nomine tertius Portugaliæ Rex non ante multos annos fundauit impensa sua, opimisq; reditibus auxit, vnde professoribus artium ingentia salaria constant. Lormani cœnobij monachi, Ferdinandi conatus magnopere iuuisse memorantur commeatu præbito, quem ex labore manuum, quo vitam sustentare soliti erant, in multos dies clam Mauris rerum dominis, comparatum habebant. Subsidij præbiti quod fuerit præmium ignoratur. His victoriis imperij Legionensis fines vsque ad Mondam, hodie Mondegum, fluuium propagati. Conimbricæ atque reliquis oppidis & arcibus, quæ Mauris

eo tractu erepta erant, Sisnandus vir primarius & Mauricarum rerum scientia præstans, ad quos aliquando à Christianis transfugerat, fortemque & fidelem operam Benabeto Hispalensi Regi contra Christianos qui in Lusitania supererant nauarat, cum potestate præfectus est: bello paceque rempublicam curare iussus. Dum Conimbricæ obsidio ducitur, Græculus quidam Compostellæ, quo religionis ergo venerat, cum frequenti multorum sermone audisset affirmari, Iacobum sæpe equo insignem & armis in præliorum conflictu visum inter vtrasque acies imminere, nostrisque opitulari: Iacobus, inquit ille, non miles fuit, sed piscator. proxima nocte per quietem oblata Apostoli species est, nostris ad Conimbricam opitulantis. fides somnio habita: cum eadem hora vrbem esse captam, post dies aliquot est renunciatum. Ferdinandus rebus omnibus compositis rursus Compostellam adiit, dona magni pretij ex belli manubijs Iacobi templo oblaturus: cuius patrocinio opeque superiores victorias constitisse, & nouas indies pariturum sperabat. Secundum gratias numini & Apostolo tutelari actas, Legionis & Castellæ vrbes atque oppida triumphantis in morem obiuit. reipublicæ procurandæ cura erat, & subsidij colligendi in belli sumptus: quod denuo maiori mole atque opibus inferre barbaris in sequentem annum cogitabat grauissimum: qua parte Mauros ad Iberi ripas, pecore diuites, eo quod Christianis abstulerant, secure habitare nunciatum erat. Regibus Vasconum atque Aragoniæ, quorum erat acceptas ea parte iniurias vindicare, intestino bello occupatis quod per hæc tempora magna mole gestum est. Commodum Ramiro accidit Ripagorsæ & Suprarbis imperio auctum esse Gonsalui fratris morte:
1045 quem salutis anno millesimo quadragesimo quinto, (alij superstite patre id contigisse ex veteribus schedis disputant) Ramonetus Vasco ad Monclusi pontem è venatione redeuntem ex insidijs ac proditorie interfecit. occisi corpus ad D. Victoriani sepultum est. Noui regni opibus Ramirus Rex bellum aduersus Vascones Aragoniam occupantes, administrabat: potentia nequaquam pari, sed rei militaris atque imperatoriæ peritissimus, & finitimorum auxiliis subleuatus: nam Gisbergam, seu vt alij vocant Hermesendam Bernardi Rogerij Bigerronum Comitis ex Garsenda vxore filiam, in matrimonio habebat: ex qua Sanctium & Garsiam filios genuit: præterea Sanctiam, quæ Tolosæ Comiti nupsit, & Therasiam Guillelmi Bertrandi Prouinciæ Comitis vxorem. Ad hæc ex impari matre filium alium nomine Sanctium, quem Aiuaris, Xabierris, & Latris, præterea Ripagorsæ Comitis nomine, principatu auxit. verum nulla prole suscepta, ad veterem Regum ditionem hæ vrbes ex aliquanto interuallo redierunt. Insignia Ramiro fuerunt crux argentea in cæruleo æquore, quæ à posteris sunt mutata. Ad Ferdinandum redeamus. qui belli impetum in Carpetanos conuertere certus agrũque Toletanum, vnde grauia incommoda rei Christianæ à Mauris inferebantur, Gormatium primum, deinde Vadum regium, Aquilariam, & Valeranicam (hæc hodie Verlanga est) vi captas præsidiis occupauit. Demũ Turiasonensem tractũ ferro igneque vastauit. Maurorũ speculas, quibus per eam ætatẽ vniuersa Hispania distincta erat, vnde vigiles custodesque, hostium conatus speculabantur, fumoque finitimis significabant, magno numero vsque ad Medinã Celinam euertit. quibus rebus perfectis in Toletanæ vrbis fines irrumpit, transcensis iis montibus, qui vtriusq; nationis ditionẽ finiebant. Talamãticã, Vzedã agros depopulatur. ad Fenarij ripam

Caracam

Caracam & Complutum, & regionibus vicinum Madritum omnibus iniuriis afflixit. Præsenti calamitate & maioris mali metu Almenon Toleti Rex prouocatus, præualido hosti impar primum se Castellis tueri, bellumque ducere, deinde, magno auri atque argenti pondere pacem redimere compulsus est. Idem fecerunt Cæsaraugustanus, Portugalensis & Hispalensis Maurorum Reges. vectigalib. annuum tributum imperatum, quod gloriosum erat nomini Christiano, ignominiosum fœdumque Mauris, ex tanta paulo ante potentia, repente vsque adeo debilitatis, vt neque suis, neque alienis viribus, cum proxima esset Africa, consisterent: & leges ab iis acciperent, quibus ante dederant. Quæ quidem neque nostrorum prudentia neque humanis consiliis contigisse putandum est, sed Dei immortalis præsidio: qui præsens suo numine atque auxilio rem Christianam ferme prostratam erexit, & castissimæ religionis cultu, cui exemplo Principis eruditi proceres & populares, dediti in primis erant: vsque dum nostrorum probitate & fide barbari prouocati, repudiata patria superstitione, vltro religioni Christianæ nomina darent quidam sanctorum virorum corpora alij, quæ Christiani venerabantur, auro atq; gemmis maiores thesauros esse putarent, quod proxima narratio declarat.

D. Isidori ossa Legionem Hispali traslata.

CAP. III.

ERAT Legione templum Ioannis Baptistæ nomine dicatum, veterum Legionensium Regum sepulcris quidem nobile: cæterum vetustate deforme & male materiatum. Sanctia Regina, vt erat pietatis laude excellenti, viro persuadet vti ad religionem augendam illud templum instaurandum, & Sanctij patris corpus Oueto, vbi sepultus fuerat, in illud transferri, suæque & Regum posterorum sepulturæ designandum curaret: nam in S. Facundi animo ipse destinarat. Rex æquissimis postulatis facile annuit, pietatis studiis vxori non impar, & religionis sanctissimæ amore flagrans. Eiusdem hortatu, templum magnis molibus ad culmen vsque perductum cupiens sacris sanctorum reliquiis, quæ multæ erant in Hispania, illustrare: ac eorum præsertim quos Hispali (quæ erat vrbs in Bætica facile princeps, Maurorum autem crudeli dominatu premebatur) olim pro religione magno numero occubuisse erat exploratum: Benabetum eius vrbis Regem armis aggressus est, eiusque fines longe lateque vastauit. Multa oppida in Lusitania atque Bætica, in quarum prouinciarum parte regnabat, aut cæde, ruinis incendioque fœdata, aut prorsus imperio subdita. Rex Maurus iis cladibus compulsus magno pacem redemit: atque annuum pactus vectigal in Ferdinandi fidem se imperiumque contradidit: quem ille ea lege recepit, si Iustæ virginis corpus, qua potissimum de caussa bellum susceptum erat, Regi quam primum Hispali transmitteret. per eum modum fide vltro citroque data ab armis discessum est. Episcopi Aluitus Legionensis, Ordonius Asturicensis: præterea Nunnius Comes, Gonsaluus, atque Ferdinandus viri primarij Hispalim abs Rege legati sunt, vt sacrum corpus repeterent. additum ad omnes casus militare præsidium. Ciues Hispalenses re vulgata, etsi opinionibus de religione discrepabant, sine sua sponte cum non ignorarent quantum præsidij in sacris corporibus esset ad tuendam rempublicam atque salutem: seu à Christianis, qui in ea vrbe supererant, persuasi, repente ad arma excitati, negant se viuis exportandi Christianis Iustæ virginis corpus fore facultatem. Legati ancipiti cura suspensi

meriti considerabo, neque vt in luctu veteri nouus exoriatur luctus committam. Detur id ætati, detur temeritati vestræ. Nimia te Garsia fili indulgentia corrupit vt princeps impietatis auctor fratrem in fraudem impelleres. Neque pœnas in præsenti expeto, neque in posterum veniam do. Matri vestræ sanctissimæ innocentissimæque de vobis arbitrium permitto. quod illa sanxerit, id ius fasq; esto; & ipse meæ facilitatis credulitatisque veniam per omnia numina deprecabor. Sic filij à patre repulsi sunt. Regina procerum precibus fatigata, & filiorum lacrymis victa veniam hac lege dedisse traditur: vt Ramiro pretium operæ atque defensæ innocentiæ merces esset Aragoniæ regnum: in quo natalium vitium eximia virtus & fides compensarent. Garsias penes quem potissimum eius tragœdiæ culpa fuerat, maternæ ditionis atq; imperij ad quod legibus vocabatur, hæreditate careret. Vtrunque patre Sanctio concedente factum. Nonnulli huius narrationis fidem eleuare conantur: ac potius Sanctij testamento & voluntate ditionem inter filios partitam fuisse arbitrantur exemplo quod Ferdinandus filius Sanctij alio tempore est imitatus. Nobis neutrum pro magnitudine satis compertum est. Constat certe quidquid hoc fuerit ante annos aliquot contigisse: Garsiamque sine vt delictum expiaret sine voti reum Romam abiisse.

Sanctij Regis obitus.

CAP. XIV.

PAce rebus reddita & domestica calamitate mitigata, Sanctius animum ad religionis cultum consequenti tempore conuertit. Celebris erat ea tempestate Cluniacensis monasterij sodalium, quod in Burgundia situm est, fama sanctitatis. Laxatam iniuria temporum D. Benedicti disciplinam seuerioribus legibus astringendam curabant. Inde coloniç in varias Galliæ & Hispaniæ partes mittebantur. Sanctius hominum fama permotus in Leirense monasterium, quod olim veterum Regum munificentia extructum erat, id genus monachos euocauit. Idem in Oniensi monasterio præstitum virginibus, quibus attributum erat, Baylenum oppidum ablegatis. Ei cœnobio Garsias primum præfectus est: qui cum aliis monachis ex Gallia venerat: deinde Enecus. quem in Aragoniæ montibus secretam à conuictu hominum vitam exigentem Rex compulit noui collegij curam suscipere. Defuncti corpus, quem in cœlitum numero ponunt, Onienses monachi anniuersariis sacris colunt. D. Ioannis cœnobium, quod prope Iaccam constitutum fuisse docuimus, veterum Regum Suprarbis sepulcris nobile, iisdem Cluniacensibus monachis incolendum est datum. Et ne tantam multitudinem, quantam necesse erat tot domiciliis occupandis euocare ex Gallia necesse esset, prouidus Rex Paternum sacerdotem & duodecim socios in Galliam dimiserat, vt Cluniacensis collegij moribus informati, ex illi institutis eam vitæ rationé traducerent in Hispaniam. Neque in eo tantum optimi Principis cogitationes restiterunt: verum cum animaduerteret téporum perturbatione factum, vt in iura ecclesiarum & possessiones profani homines, qui plurimum poterant inuasissent, ea in libertatem asseruit. Extatq; Sanctij diploma, quo Ioanne XIX. Romano Pontifice concedente, monachis Leirensibus facta potestas est salutis anno millesimo trigesimo secundo, Pom- 1032
pelonensem Episcopum creandi. Etenim antiquis temporibus propter frequentes barbarorum incursiones Pompelonenses Episcopi in Leirense monasterium sedem transtulerant: vt quoniam in Pyre-

 næi

næi iugis situm est, locorum munitione ab iniuria tuti essent. Nunc Sanctij virtute pace parta, Episcoporum conuentus Pompelone habitus est. Conuenerunt, Pontius Ouetensis Archiepiscopus, Garsias Anagari, Nunnius Alauæ, Arnulphus Ripagorsæ, Sanctius Aragoniæ, hoc est, Iaccæ, Iulianus Castellæ, hoc est, Aucæ Præsules. In eo concilio nihil prius actum est, quam vt Sanctio Leirensi Abbate & Pompelonensi Episcopo agente, pro eo quod principem gratiæ locum apud Regem, cuius magister fuerat, obtinebat, prisca, hoc est vrbis sedes Episcopo Pompelonensi redderetur: quod in præsenti dilatum, successoris demum Petri Rodæ tempore executioni est mandatum. Nam fere veteribus vulgo homines stare malunt, & noua instituta cum passim repudientur, ægre à populis suscipiuntur, neque facile in mores abeunt. Sub vitæ finem Palentiam vrbem instaurandam curauit haud magna aliqua ad id occasione. bellorum iniuria multo tempore euersa iacebat: parietinæ tantum extabant, & rudera stragesque lapidum, priscæ structuræ ædificiorumque vestigia: præterea vetusti operis rude templum, quod olim D. Antonini nomine dicatum fuerat. Sanctius otij tempora ferarum venatione transigere solitus, ne nihil videretur agere, & est venandi ars bellicæ meditatio, ijs in locis aprum insectatus est ad ipsum vsque templum, quo fera confugit, seu forte fortuna, seu quia in ea vastitate in ferarum lustra versum erat. Rex nihil loci religione motus, aprum ad aram decumbentem venabuli ictu transfigere parabat: cum forte animaduertit brachium repentina torpedine driguisse, concidisse vires. Vindictam esse numinis interpretatus, quasi loci sanctitati honorem non habuisset, & ex ea re religione obstrictus D. Antonini opem venerabundus implorat: delicti, quod per inscitiam admissum erat, veniam precatur. sentit mox brachium pristino restitutum vigori. Pro eo merito fruticibus extirpatis, cæsaque sylua, vrbem denuo exædificandam curat, exornatque ædificiis. Templum pro tempore extructum, in antiquum dignitatis splendorisque locum restituit, instauratæ vrbis nouo Episcopo designato. Tragœdias scribere videor & fabulas: sed ipsis Hispaniæ historiis non quasi commentitia sed facta eiusdem generis multa memoriæ sunt commendata. nos fidem neque adiungimus, neque detrahimus: quam res meretur ex se lectores statuant. Tantis rebus Sanctius bello paceque peractis, magnam sibi gloriam pepererat, amplam posteris ditionem. Hæc nomen eius vehementer illustrabant, illa magis: actionum grauitas, constantia & magnitudo animi, probitas, fides, excellens in omni genere virtus. Vitæ exitus paulo tristior fuit. Ouetum festinabat cupidus inuisendi sacra sanctorum corpora, quorum possessione ea ciuitas religiosa semper est habita, plenaque præsenti numine, ex insidiis in itinere interfectus est. Res prosperè gestæ multorum illi & magnorum Principum odia conciliarant. cædis auctor, neque memoriæ proditum est quis fuerit, neque tunc forte cognosci potuit. Corpus Oueti tumulatum est. inferiæ more patrio datæ. Ferdinandi filij Castellæ Regis cura inde post aliquot annos Legione in D. Isidori templum illatum. Sepulcro incisa inscriptio sic habet. Hic situs est Sanctius Rex Pyrenæorum Montium & Tolosæ. Octobris die octauodecimo occisus est, salutis anno millesimo trigesimo 13[illegible]
quinto, importuna regni diuisione filiis,

magna certamina relinquens, parata reipublicæ magna mala: vt fere Principes subditorum periculo debacchari consueuerunt, maloq; publico peccare.

LIBRI OCTAVI FINIS.

HISTORIÆ DE REBVS HISPANIÆ.

LIBER NONVS.

Rerum status in Hispania.

CAPVT I.

CONSEQVENTIVM temporũ calamitates motusque graues, & dissidia inter fratres & necessarios, documento erunt bonæ posteritati regni hæreditatem, præsertim cum modica est neque latissimis regionibus patet, indiuiduam esse debere. Pulcherrima opinio & rebus humanis maxime salutaris, potestatis naturam esse incommunicabilem: ambitionem regnandi impotens malum esse, impium, suspiciosum, inquietum, fallax: nullo neque amicitiæ neque propinquitatis respectu frænari, quo minus omnia permisceat atque pessundet. Gentem quidem nullam video, neque tanta humanitate & doctrina excultam, neque tam feram & immanem, apud quam hæc persuasio non peruaserit: & video tamen plerosque ab omni memoria, indulgentia videlicet paterna victos, aut præpostera cautione persuasos, imperium in plures diuisisse. quos perperam atque inepte fecisse tristissimi plerunque rerum euentus declararunt: neq; tamen deterruerunt alios, ne maiorum errorem imitarentur. Nimirum abolitæ opiniones sæpe recurrunt: dum humani ingenij vitio præterita præsentibus commodiora fore putantur, & suæ quisque spei nimium indulget. quod Sanctio Regi, cuius actiones & vita superiori libro explicatæ sunt, & Sanctij posteris accidit. Cum enim res Christiana, quam late piorum imperium in Hispania patebat, sub vnius ferme imperium esset reuocata non absque diuino munere, vt

suspensi erãt, & quid facto opus esset dubitantes: nam Regem Maurum vrgere periculosum videbant: & re infecta redire tum sibi, tum nomini Christiano ignominiosum fore iudicabant. Aluito Pontifici legationis principi secundum quietem visus augusta pulcherrimaque specie D. Isidorus eius vrbis olim Episcopus, vt ipsius ossa pro Iustæ corpore Legionem deportaret, mandauit. fore vti corpus quo designabat loco inueniret: ipsumque paucis diebus interiturum, veritatis, somnij atque diuinæ voluntatis indicio. vtrunque accidit magno legatorum miraculo. Nam & Isidori corpus in Hispali veteri, quo ipse loco designarat, effossum est, continuoque Aluitus grauiter æger, ita vt medici diffiderent, septimo die extinctus est. Reliqui legati certi diuinæ voluntatis, vtriusque Pontificis corpus, Isidori & Aluiti secum Legionem detulerunt. Rex & filij Durium vsque religionis ergo obuiam profecti, sacra pignora solenni supplicatione atque apparatu inter faustas populi acclamationes, præcipuamque lætitiam, nudis pedibus suis ipsi humeris aliquanto spatio scilicet succolantes, in D. Ioannis Legionensis ædem intulerunt. Multa tum Hispali, tum toto itinere prodigia edita. cæcorum oculi aperti: surdis insinuatus auditus: pedum vitio afflictis gradiendi restituta facultas. Aluiti corpus in templo maximo tumulatum est. Isidori in Ioannis Baptistæ loco sublimi atque præclaro. vnde consequenti tempore factum, vt ædes illa vetus Ioannis Baptistæ nomen, Isidori appellatione mutarit. Miraculum auxit, cum iumenta quæ vtrunque corpus portabant, sponte sua nullo ducente ad vtrunque locum constitissent. Nec me præterit ancipiti hæc hominum opinione æstimari: sed quia non noua dicuntur, sed tradita olim ab aliis, fidem auctores præsertim Lucas Tudensis, qui hæc scripsit libro dicato, sibi vendicent. nostrum est antiquis monimentis testata, integra fide litteris mandasse. Vincentij Sabinæ & Christetæ corpora, Abula per idem tempus translata sunt, vt Pelagius Ouetensis est auctor: Vincentij Legionem, Sabinæ Palentiam, Christetæ in sancti Petri cœnobium, quod ad fluuium Aslanciam situm est. Coiancæ (quæ nunc Valentia in Ouetensi agro est) Rege Ferdinando & Regina Sanctia disceptantibus, procerum, & Episcoporum nouem conuentus est habitus anno millesimo quinquagesimo. 1050 In eius concilij legibus promiscue populo mandatur. Diebus Dominicis nocturnis diurnisque precibus interesse, quæ statis horis in templis decantantur. Tum omnibus diebus Veneris per annum ieiunia ex ritu ecclesiastico instaurare. Præterea duæ regiæ puellæ, Maurica superstitione abiecta, Christiana sacra susceperunt: Casilda Almenonis Toletani Regis, & Zaida Benabeti Regis Hispalensis filia. Casilda prior à tenera ætate, ingenio puella facili, & ad humanitatẽ propenso, in domo paterna Christianos, qui magno numero captiui tenebantur, vitamq; in luctu & squalore calamitosam agebãt, cibo & reb. omnibus recreare solita erat clam patre. Quem memorant, re indicata, filiæ latebras aditusque omnes diligenter obseruasse: deprehensamque aliquando, cibos, quos in sinu ad captiuos ferebat, repente in flores, rosasque mutatos, patri ecquid ferret cum magno animi motu roganti, veste explicata monstrasse. Quo illa miraculo percita monitaque diuinitus, si à fluxione sanguinis sanari cuperet, qua curanda medici omnia artis remedia frustra consumpserant, in lacu D. Vincentij nomine, quod in agro Viruescano est, ablueret, ad nostra sacra adiecit animum. Pietatis officia diuinum numen, Christianæ religionis luce volebat compensare.

sare. Itaque à patre, cum quo rem omnem communicarat, pro iure amicitiæ, quæ illi esse cœperat cum Christianis, ad Ferdinandum Regem missa est, eius morbi curandi per caussam. Morbo depulso, & aquis salutaribus ritu Christiano expiata, diuini beneficij memor, immemor patriæ, in rupis fastigio quæ ad lacum est, domuncula exædificata, sanctissimam vitam exegit, multis illustrem miraculis. quo merito in cœlestium numero locum habet, templisque recepta est. Tertiodecimo Aprilis die, eius memoria anniuersariis sacris celebris est in quibusdam ecclesijs Hispaniæ. Casildæ exemplo, siue sua sponte incitata Zaida, lauacro Christiano ex nostro more lustrata, in Alfonsi Regis nuptias post aliquot annos concessit. Prodigia quæ Isidori corpore exportando contigisse diuinitus paulo ante dictum est, multum contulisse visa sunt, vt in suscipiendæ Christianæ religionis voluntatem vehementer incumberet. Accessit somnium, in quo diuum Isidorum viderat in augusta specie, blandaque voce, vt rem maturaret monentem. Rex pater consilij incertus, quia nec filiæ precibus resisti poterat, & suæ gentis animos alienare nolebat, si eo concedente intelligeretur filiam factam esse Christianam: re cum Alfonso Ferdinandi filio tandem communicata, optimum visum est, vt simulatis inimicitiæ caussis, cum manu militari in Hispalensem agrum ipse irrumperet: filiamque ex composito idoneo loco constitutam, eiusque aduentum expectantem, quasi vi captam raperet, in patriamque deduceret. Quæ res cum ex sententia processisset, Zaida Christianis moribus informata, nostris imbuta sacris, atque Elisabethæ nomine indito (Mariam Rodericus ait) Alfonso deinde nupsit, quo tempore rerum in Hispania potitus est, vti competenti loco explicabitur. Pelagius concubinam fuisse ait, stupri cum eo iunctam consuetudine. verum hæc post aliquot annos contigerunt.

Garsias Rex Vasconum occisus.

CAP. IIII.

IPSO anno quo Isidori corpus Ferdinandi cura Legionem perlatum est, Christi millesimo quinquagesimo ter- 1053
tio, Garsias Vasconum Rex in prælio occisus est: animo ferox, militari laude præstans, non Ducis modo prudentis, sed etiam militis fortissimi partes implere solitus. Discordiæ fraternæ semina superioribus annis iacta ad maturitatem hoc tempore peruenerunt. à paruis quidem initiis orta (vt fit) in magna tandem odia exarserunt, Garsiæq; perniciem, quod minime oportuit & sunt acerrimæ proximorum simultates. Ferdinandus Viruescæ agrum & Riuogiæ partem, tanquam sui iuris repetebat. exoletis videlicet annalium exemplis, ad Castellæ ditionem pertinere disputabat. Garsias contra iniuriam sibi factam regno diuiso querebatur: iusque suum in priuata controuersia, recentissimæ cõsuetudinis vsu, & patris testamẽto tuebatur. Regnãdi inexhausta auiditas fraternos animos in præceps agebat: dum vterque paruum quiddam instar eorum, quæ spe ac magnitudine animi cõcepisset, regni ditionem ducit, quæ humanæ felicitatis magna labes est. Ferdinandum aliquando officij caussa inuisentem, Garsias frater Anagari æger, retinere voluit donec postulatis satisfaceret: nisi indicio ille opportune facto, fuga periculum declinasset. Inuidiæ, quæ ex ea suspicione grauissima exarsit, quasi pro officio maleficium reddidisset, studio depellendæ procurandæque, Garsias Burgos abiit: vbi Ferdinandum fratrem ex aliquanto spatio & ipsum ex morbo decumbere

nuncia-

nunciatum erat. Ille tempus venisse ratus iniurias vindicandi, iurisque obtinendi, in caussa de qua disceptatio erat, Garsiam fratrem in custodiam tradit ad Ceiam oppidum. Inde breui custodibus corruptis in Vascones euasit: & doloris vlciscendi cupiditate inflammatus, magnis delectibus tota ditione habitis, Maurorum præterea auxilijs euocatis, in Castellæ fines irrumpit: atque Aucæ montibus superatis, late populationes facit. Ferdinandus collecto numeroso exercitu, quem ex superioribus bellis valde exercitatum habebat, obuiã procedit bellum defendere, quod tanta vi inferebatur, quam iniuriam facere paratior. Ad Ataporcam (nomen id oppido est sextodecimo ab vrbe Burgis lapide) in conspectum ventum est: & positis castris vtræque acies ad pugnam instructæ, non animo, non armis, non arte belli, non vigore aut viribus corporis quisquam ea tempestate Ferdinando par erat. Garsias ferox natura, rapidus in consilijs, ac lingua immodicus militum animos vehementer alienarat: nam multos antea importuna auiditate tota ditione, bonis euerterat, criminibus siue veris siue assimulatis: & sub ipsum conflictum de ea re à plerisque appellatus, vt damna reponeret ijs qui pertulerant, eorum preces constanter repulit: ne alieno tempore, cum audacia opus erat, timoris significationem daret, & expressa necessitate benignitas esse videretur. alioqui superbas aures habebat, dicta contumeliosa, aditus difficiles, & contagione rerum alienarum erat corruptus animo. Vir primarius, cuius nomen clam est, de facto constat, pro eo quod Garsiæ Regis teneram ætatem texerat, gratia apud eum & auctoritate plurimum valés exacta prudentia, & ipsa canicie venerãdus, in quanto periculo res essent prouidens, fœdere sanciendo satagebat à prælij cogitatione Reges auocare. tentata pacis spes eo annitente, datumq; à Ferdinando vt prior de pace fratrem appellaret. missus caduceator varios & commutabiles præliorum euentus esse docuit. quæ à fratre per errorem cõmissa erant, debere eum humanæ imbecillitati, communi omnium saluti, condonare: neq; dum priuatum dolorem vlcisci parat, rem Christianam in præceps dare, alienasq; iniurias innoxio suorum sanguine vlcisci velle. Paratum se satisfacere, quantum delecti arbitri in re præsenti iudicarẽt. Quod ætatis auctoritati, & fraternæ indulgentiæ datum erat vt prior de pace interpellaret, caueret timorem interpretari. infirmi id animi significationem esse suspicari, fore proculdubio exitiale. se enim cum numerosas & validas copias sub signis habeat, quod ne ipse quidem ignorabat, modestia, iustitia, atque æquitate superare voluisse: orbiq; testatum facere, haudquaquam sua voluntate ingentem cladem suscipi, quam iam prouidebat animo. Additæ ad hanc orationem pædagogi preces & lacrymæ. Regem tamen, quem in exitium fata rapere videbãtur, neq; gratia flectit, neq; auctoritas frangit, neque præsens periculum mouet. Ergo ab vtraque parte pugnę signum datur, & magno animo in prælium concurritur. Garsiæ pædagogus paucitate, imbecillitate, & alienatione suorum perspecta, victoria desperata, neque patriæ exitio superesse volens, deuouit se: & inermis arreptis tantum gladio & lancea militari, in aciem hostium irrupit, prælians que occidit. Reliqui Ferdinandi impetum non tulerunt, res trepidæ, metus ingens, malum vrgens Vascones exagitabat. duo milites Vascones, qui à suo Rege paulo ante defecerant, ad regiam cohortem ferro penetrãtes, Garsiam hasta traiectum peremerunt. Cadente Rege reliqui omnes in fugam acti. Ferdinandus victoria lætus, fratrisque casu conturbatus, militib. suis mandauit, vt

Christianis parcerent. Mauros ex fuga palatos passim per agros, magno numero aut interfecerunt, aut in cupiditatem egerunt. Garsiæ Regis corpus militib. datum, Anagarique tumulatum est in D. Mariæ, quam ipse ædem ab imo totam extruxerat. Ex Stephania vxore, quam ex Gallia duxerat patre suo superstite, quatuor filios reliquit, totidem filias. Sanctium, qui continuo in regno successit, Ramirum cui pater Calaguris principatum, quam Mauris abstulerat dono dederat, Ferdinãdum & Raymundum, Ermesendam, Semenam, Maiorem, atq; Vrracam quæ Garsiæ Comiti nupsit, ei de quo sermo nobis deinceps est rediturus. Occisi imperium, vtriusque fratris armis laceratũ imminutumq; est. Ferdinandus oppida & vrbes, de quibus controuersia erat, nullo resistere auso in potestatem redegit, Viruescã, Aucę montes, & Riuogiæ partem eam quæ ad Ogiã pertinet: quod flumen in vicinis montibus, vbi D. Dominici Calciati fanum est, ortum atque in vicinam planiciem dilapsum locis Riuogiæ nomine dato, ad Harum municipium in Iberum influit. Reliqua Riuogiæ pars, & Vascones, atq; Cantabriæ ducatus, Anagarum, Lugrunium, aliæque vrbes & oppida in Sanctij ditione manserunt. Aragoniã huius belli progressu, beneficioque Ramirus armis recepit, spe complexus regnum vniuersum occisi fratris. Nam se Aragoniæ, Suprarbis, Ripagorsæ & Pompelonis Regem, vt schedæ veteres testantur, per hæc tempora nominabat. & successu elatus Mauris, quorum reliquiæ supererant in Ripagorsæ agro ditioneque, Benauarrium illato bello abstulit. Demum inter Ramirum & Sanctium nouum Regem fœdus ea lege est factum: vt vtrinq; arces inter se traderent loco obsidum. Ruesta & Pitilla Sanctio datæ. Sanguessa, Lerda, & Onduesium Ramiro. Cura vtrosque solicitabat, ne dum mutuis dissidiis indulgẽt, Ferdinandi viribus, quæ formidabiles esse cœperant, finitimis carperentur. contra eum ergo arma sociare, eosdemque inter se amicos & inimicos habituros esse pacti sunt.

Ab imperio Germanico eximitur Hispania.

CAP. V.

QVo tempore bellis ciuilibus ardebat Hispania, Germaniæ imperium (nam in eam prouinciam annis superioribus ex Gallia migrauerat) Henricus eo nomine secundus regebat. Romanæ ecclesiæ Pontifex supremus & maximus erat Leo nonus. Leonis successor Victor eo nomine secundus pontificatum adeptus, cupiensque sacrati ordinis mores & vitam superiorum temporum licentia nimium laxatos, maiori seueritate coercere, Florentiæ, quæ Hetruriæ caput est, Episcoporum concilium egit anno millesimo quinquagesimo quinto. Ex 1055
eo conuentu Hildebrandus ex Cluniacensi monacho Subdiaconus Cardinalis, cuius magna erat opinio probitatis, & ingenij dexteritate ad versandos hominum animos valebat maxime, in Germaniam atque Galliam dimissus est, vt Imperatorem de reuocanda veteri disciplina appellaret: Turonum Galliæ vrbe eos motus compesceret, quos Berengarius eius ecclesiæ diaconus, nouis de religione opinionibus excitarat. In eodem cõuentu, vt nostrorum historijs memoriæ proditum est, Henrici legati eius iussu & verbis querimonias & mãdata ad Patres detulerunt, quorum hæc summa erat: Regẽ Ferdinandum contra morem maiorum & legum præscripta facere, qui se imperij Romani iure exemptum ferret, & incredibili arrogantia ac leuitate in ipsum imperij nomen inuaderet. Atque ego, inquit, eam iniuriam libenter tolerarem (tantum apud me trãquillitatis studium

pòtest)

potest) si nullam præterquam dignitatis nostræ iacturam fieri viderem. Sed in consilio capiendo Patres omnem orbem, quàm latè imperium Christianorum patet, respicite: cuius incolumitas stare non potest, nisi sit vnus, cuius auctoritatem cuncti respiciant, cuius imperio deuincti sint, obtemperent voluntati. Respicite sacrosanctam Pontificum maiestatem, quorum fluxa auctoritas est, nisi Imperatorum (quos ea de caussa in orbe Christiano proximum potestatis locum obtinere voluerunt) armis & potentia muniatur. Nascétem temeritatem in ipsis incunabulis comprimite: ne prauum exemplum cessatione nostra, dissimulatione vestra ad alios promanet: & cæteris omnibus prouincijs ad dulce & sæpe fallax libertatis nomen arrectis, imperij & pontificatus sacrosancta maiestas ad inanem appellationem perducatur. Sacrificijs ex ritu Christiano Hispaniam interdicite, Regisque insolentis caput diris execrationibus defigite. quod si feceritis, honori ecclesiæ me non defuturum profiteor, & reipublicæ salutem vnà vobiscum curaturum, quæ in periculum vocatur: sin timore defugitis, me honori imperij non defore, mihique priuatim consulere certum habeo. Secundum eam orationem Patres eam rem sibi curæ fore respondent. re deliberata, Victor pronunciauit, Henricum (cuius rebus vt faueret natura cogebat: erat enim natione Sueuus) videri æqua postulare. Missi legati Ferdinandum verbis Pontificis & Patrum monuerunt, vt imperio deinceps satisfaceret, & Imperatoris nomine abstineret: quod neque legibus, neque auspicatò desumpserat, dira omnia nisi continuò pareret comminati. Rex ancipiti cura anxius siue morem gereret siue parere recusaret, ne ex vtraque parte grauissimis perpetuisque malis Hispaniam implicaret: concilio gentis coacto de tanta re disputare constituit. Variæ dictæ sententiæ. Pars quorum religione animi tacti erant, obtemperandum iudicabant: ne Pontificem & Patres in suum caput irritarent, & bello implicarent Hispaniam, quod futurum prouidebant, & quod omni ratione vitandum videbatur: cùm vires prouinciæ in plures Reges distractæ, & intestinis motibus debilitatæ essent: tantumque hostium Christiani nominis, Hispaniæ viscera fatigaret. Pauci pristinæ virtutis memores iugum Hispaniæ libertati imponi grauissimum si morem gererent, disputabant: quod ceruicibus admissum, haudquaquam excuti posset. præstare in acie mori, omnesque acerbitates pati, quàm tanto malo & indignitate rempublicam implicari. Rodericus Diacius ea tempestate, opinione virtutis singulari, viuido ingenio, in ipso ætatis vigore circiter annos triginta natus erat, bonus consilio, manu promptus: qui Gormatij Comitem Gomecium non multò antea, in priuata contentione, adacto in viscera gladio peremerat. Occisi patris, pro quo supplicium debebatur, merces Semenæ filiæ coniugium fuit: cùm illa iuuenis virtutem admirata, sibi virum dari, aut lege in eum agi Regem postulasset. Rodericus ad paternam ditionem, dotali principatu occisi soceri auctus, viribus & potentia validus, quinque Maurorum Regulos, qui Aucæ saltu superato, in Riuogia excursiones faciebant, cum tumultuaria manu prælio vicit: prædaq; omni adempta captos ea lege dimisit, vt sibi vectigales essent, & quotannis tributum quod imponebatur ex fide penderent. Accidit vt Zamoræ (quam vrbem ex quo Ramiro tertio Rege euersa erat, iacueratque prostrata, Ferdinandus reficiendam curarat, datumque ciuibus, vt suis legibus, hoc est antiquis Gotthorum viuerent,) pactum vectigal quinque Regulorum legati repræsentarent, Cidumq; honoris

caussa vocarent: quod nomen Arabum lingua dominum significat. vtrunque coram Rege & aliis principibus factum. quæ res multorum illi inuidiam conciliauit. & est natura insitum vt recentem aliorum felicitatem magnis oculis aspiciamus: modusque fortunæ à nullis magis exigatur, quàm qui in æquo fuerunt paulò ante. Rex id nomen ratum illi esse voluit: eoque deinceps per totam vitam cohonestatus est, veteris appellationis nulla ferme memoria. Sunt qui de Calagurris possessione vrbis ad Iberum sitæ, Ferdinando & Ramiro Regibus disceptantibus, rem ad singulare certamen deductam affirment, & pro Ramiro Martinum Gometium, pro Ferdinando Rodericum pugnasse. Victum ac trucidatum in certamine Martinum, vnde origo generis ei familiæ, cui à Luna cognomen est in Hispania vetustæ & nobilissimæ, & quæ tot insignes viros procreauit. quæ vt tanquam falsa reijciam, facit Garsiæ Vasconum Regis armis eam ciuitatem Mauris ablatam esse, vti paulò ante dictum est: nihilque in ea iuris Aragonio Regi esse potuisse. Ergo Rodericus noui coniugii illecebris, multisque ex eo negotiis implicitus, quo tempore de imperii iure suscepta deliberatio est, concilio gentis non interfuit. Regis animus cùm ætatis inclinatione ad pacem quam bellum propensior erat: tametsi non ignorabat haud à paruo initio ius libertatis imminui: rogari tamen Roderici sententiam placuit, priusquam certi aliquid constitueretur. Negat ille consilii rem esse. armis defendendum, quod armis erat partum. Iniquum videri alienæ virtutis fructum ad eos redire, qui rebus perditis periculum & laborem non communicassent. Nonne, inquit, emori per virtutem præstat, quàm libertatem à maioribus partam ludibrio esse genti barbaræ & immani: quæ præ se omnes homines contemnit, cuius superbę sunt mores, contumeliosa dicta, aditus difficiles, nouæ crapulæ, inhumana crudelitas? An qui modò vix Maurorum seruitutem euasimus, nouum à Christianis paratum seruitium suscipiemus? Ludibrio nos & nostra habent. Vniuersus orbis, quàm latè nomen Christianum patet, Germanis Imperatoribus paret scilicet? Omnis gratia, potentia, honos, diuitiæ nostro & maiorum sanguine parta Germanis cedent: nobis relinquent pericula, repulsas, iudicia egestatem? Romani imperii iugũ, quod maiores nostri excusserunt, reponet Germania? erimusque vulgus sine gratia, sine imperio, sine auctoritate: iis obnoxii, quibus si vigeret animus, si viri essemus formidini esse deberemus? At difficile est Imperatoris conatibus resistere, Romani Pontificis iussis non obtemperare. verùm infirmi animi est, pro belli timore incerto, certissimis malis rempublicam implicare, multa experiundo fiunt, quæ segnibus ardua esse videbantur. Occupauit nescio quæ multos torpedo, quos neque gloria mouet, neque flagitii infamia: satis magnam libertatem ratos, quod à flagris abstinetur. Tam auersas Sanctissimi Pontificis aures à rebus nostris fore non arbitror, vt non iustissimis precibus, atque æquitate caussæ moueatur: mittantur modò, qui nostræ libertatis caussam audacter coram eo tueantur, doceantque iniqua petere Germanos. Mihi stat sententia, armis susceptam à maioribus libertatẽ tueri, aduersus omnium hominum conatus. hocq; ipso gladio defendam patriæ proditores esse nequissimos, quicunque aut ineptæ religionis simulatione, aut præposteræ cautionis specie diuersum consilium dabunt: neq; maiori cura statuent seruitutem repudiandam, quàm illi dominationem appetunt. Quantum quisque patriæ libertati studebit, tantum illi aut amicus ero, aut infensissimus aduersarius. Vicit Roderici sententia, atque secun-

cundum eam Pontifici quidem responsum datum. aduersus autem Imperatoris conatus, magnis tota prouincia delectibus, numerosus exercitus conflatus est. in quo decem millia militum erant, adiunctaque Maurorum auxilia, ex iis vrbibus, quæ Regi vectigales erant. copiis omnib. Roderic⁹ præpositus. cũcta administrare iussus. Ad hunc imperii summa respiciebat. Placuit ad ostentationem virium superatis Pyrenæi saltibus in Vascones penetrare. Tolosam vsque peruentum, vrbem ea tempestate amicã (sic puto:) Regibus nostris beneficiariam. vnde honestissima legatio ad Pontificem missa, obtestatum vt re diligentius perpensa mitteret, qui coram in re præsenti de iure imperii disceptarẽt. Eius legationis princeps Rodericus Comes erat, alius à Cido, & cum eo Aluarus Fannius Minaia. iis agentibus facile ab æquissimo Pontifice est impetratum, vt Rupertus Sabinus Cardinalis cum amplissimis mandatis, præterea Imperatoris legati, per caussam eius controuersiæ componendæ venirent in Hispaniam. Tolosæ vbi legati constiterunt, Ferdinando Rege interea in patriam reuerso, agitata controuersia. pro libertate Hispaniæ pronunciatum est: decretumque, Germanis nullum deinceps ius in Hispaniæ Reges fore. Quod ab eo initio susceptum, confirmatumque populi deinde moribus, consensu cæterarum gentium, & publica iureconsultorum sententia, & iudicio est comprobatum. tantum plerunque præsidii rebus communibus, in vnius viri virtute & prudentia situm est. Romani præterea Pontifices Hispaniam sibi vectigalem reddere cogitarunt: vti argumento sunt litteræ Gregorii septimi ad Reges, Comites, cæterosque Principes Hispaniæ, id confirmantis antiquis temporibus obseruatum, priusquam à Mauris Hispania esset euersa. Verùm iis conatibus nihil esse profectum, ac verò pari animorum constantia itum obuiam, rerum euentus declarat, retenta semper à nostris immunitate. Roderici genus ad Lainum Clauum referebatur Castellæ Iudicem, vt est superius indicatum. Ex eo enim & vxore Eluira Nunnia. Bella Ferdinandus natus est ex Ferdinando Nunnius. hic ex vxore Egilona genuit Lainum Nunnium, cuius filius fuit Didacus Lainus, nepos ex eo & Therasia Nunnia Rodericus cognomento Cidus. Ex Roderico & Semena vxore Didacus Rodericus natus est: qui patre superstite in prælio à Mauris fuit interfectus. præterea filiæ duæ, Eluira, & Sol, de quibus deinceps in historia sermo recurret. Aliquot deinceps Episcoporum concilia sunt coacta. Primum Compostellæ anno millesimo quinquagesimo sexto. Actionum 1056
præses Cresconius Compostellanus, qui se Apostolicæ sedis Episcopum dicit. Affuere Suarius Dumiensis, & Vistrarius electus Lucensis Metropolitanus. præterea presbyteri, diaconi, clerici, Abbates. In eo concilio multa sunt constituta præclare, tum illud: Vt Episcopi & presbyteri quotidie diuina hostia sacrificarent. Canonici cilicium penes se haberent, quod induerent ieiunij tempore, & quoties diuino numini litanijs placando datur opera. Iaccæ in ditione Ramiri Regis alter Episcoporum conuentus habitus salutis anno millesimo sexagesimo San- 1060
ctij Aragonij, Paterni Cæsaraugustani, Arnulfi Rotensis, Guillelmi Vrgelitani, Heraclij Bigerronum, Stephani Olorensis, Gometii Calagurritani, Ioannis Lectorensis, Austindo Auxitano Archiepiscopo actionum Præside. Sacrorum ritus, qui temporum iniuria deprauati erant, restituti. Sacerdotum mores nouis institutis exculti: iisque mandatum ne alio more quàm Romano precarentur. Episcopi sedes Iaccæ constituta, quæ olim Oscæ fuerat: ea lege, vt captæ de Mauris Oscæ honor pristinus reddere-

deretur, Iacca etiam vrbe illi contributa, quod consequentibus annis est factum. Biennio post in D. Ioannis Rupensis, Ramiro Rege præsente, cōcilium Episcoporum fuit ad septimum Kal. Iulij, Sanctij Aragonij, Sanctij Pompelonensis, Garsiæ Naiarensis, Arnulfi Ripacurciensis, Iuliani Castellensis, Pontii Ouetensis, atque aliorum Episcoporum magno numero. In eo concilio à Sanctio maiore superioribus annis factum decretum, vt Aragonii Episcopi ex eius cœnobii monachis legerentur, communi Patrum consensu sancitum est. Per hæc tēpora (nam de anno scriptores variant, nec certi quid constitui potest) Hugo à Pont. Rom. in Hispaniam Legatus. Barcinone in Episcoporum & procerum conuentu Raymundi Barcinonēsis Comitis voluntate, Gotthicas leges, quibus ante vtebantur Catalauni abrogauit, nouasque sanxit, vnde iura populis ad nostram ætatem dantur. Hunc esse Hugonem illum Cardinalem puto cognomento Candidum, qui anno huius secu-
1064 li sexagesimo quarto ad Principes Hispaniæ est Roma de rebus magnis legatus. Duo summum pontificatum gerebāt: & vterque legibus creatum se dicebat, Alexander & Honorius. Ab Alexandro, à quo Hugo missus erat, quoniam meliori iure nitebatur, Hispani Reges steterant. Is Legatus vt Gotthica precandi ratio abrogaretur, quamuis magno conatu obtinere non potuit. Missi contrà Mantuam in Gallia Cisalpina, vbi de schismate conuentus Episcoporum habiti sunt, Episcopi tres, Munio Calagurritanus. Eximius Aucensis, Fortunis Alauensis Gotthicos libros. quos secum detulere, Pontifici & Patribus probarunt quasi orthodoxos, nullaque vitiosos parte.

Reliquæ actiones Ferdinandi.

CAP. VI.

PROXIMOS reipublicæ motus & litem quæ cum imperio extitit, Mauri ad occasionem vertentes rebellandi, excutiendique imperii iugum, quod illis imposuerat Ferdinandus superioribus annis: eodem tempore quasi ex composito correptis armis, in Carpetanis & Celtiberia à regia auctoritate deficere visi sunt. Erat Rex ætate grauis, bellis fessus, quæ per totam vitam multa & grauia gesserat. Erat præterea tantis sumptibus regium ærarium exhaustum, vectigalium grauitate, vt fit, fessi prouinciales. Sanctia Regia virilis animi fœmina, religionis propagandæ cupidissima, noui belli suscipiendi auctor extitit: auroque & argento, quod in priuatos vsus cultumque corporis compararat, Ferdinandū vltrò iuuit. Ille his subsidiis subleuatus, contracto vndique numeroso exercitu, in hostium fines impetum fecit. secundum Iberum flumen latè populationes factæ. in Catalaunos & Valentiæ agrum ferro penetrauit: exercitumque præda Maurica grauem reduxit. In Carpetanos pari exitu & felicitate bellum administratū. vtrobique victor cum victis leges dedisset, Regesque vectigal, vt facere consueuerant, pendere in præsens, & in futurum polliceri compulisset, triumphantis in morem in patriā rediit. Ad Valentiā quidē Isidori, quem per totā vitam coluerat, & cuius per quietem formam videre sibi visus fuit, oraculo monitum esse tradunt diem obitus ipsi instare: proinde expiandæ animæ, superos propitiandi, ad quos breui discessurus erat, diligentem curam gereret. Oraculi veritatem morbus qui continuò Regem inuasit, manifestò declarauit. Rex fide data, & captiuis receptis, prædaque omni abacta quam ceperant, gentes eas in deditionem cùm acce-

accepisset, castris inde motus, Legionem se deferri curauit, lectica scilicet militari, quam pro se quisque milites, ac viri primarij subire certabant. tantus erat cunctorum ordinum amor. Eius seculi anno
1065 sexagesimo quinto, nono Kalend. Ianuar. die sabbathi in vrbem peruenit: vbi de more sacra corpora sanctorum veneratus, & felicem vitæ exitum precatus, lachrymis toto ore manantibus & corpore ad terram prostrato, etsi ægritudo ingrauescere videbatur, ipsa nocte qua Christi Dei inter homines nati memoria recurrit, nocturnis precibus interfuit. sequenti luce re diuina procurata, corporis & sanguinis Domini perceptione expiatus est. die altero, ad D. Isidori delatus magnis vocibus, vt omnes exaudirent, ad Deum conuersus coram Isidori sepulchro: Tua est, inquit, potentia, tuum est regnum Domine: tu es super omnes Reges: tuo imperio omnia sunt subiecta: quod te largiente accepi regnum tibi restituo. tuam tantùm clementiam imploro, vt animam meam in æterna luce iubeas collocari. Hæc dixit: positisq; diademate, & insignibus regiis, trabeaq; detracta, quibus exornatus venerat, ab Episcopis qui magno numero aderant, pœnitentiæ & sacræ vnctionis remediis ex ritu Christiano expiatus, adhæc indutus cilicio, conspersus cinere, die tertio, qui Ioannis Euangelistæ memoria sacer est, hora sexta extremum spiritum edidit. Iuxta patrem suum in eodé templo tumulatus est. Exequiæ funeris verissimis totius populi lachrymis celebriores fuerũt, quàm pompa & apparatu principali: quæ tanto Principi deesse non potuit. Hæc ex Roderico Præsule, & Luca desumpsim⁹: haud ignari esse qui Cabezonii oppido prope Vallisoletum noto, extinctum fuisse Ferdinandum affirment, ac ne de tempore quidem conueniunt. Nos quod veritati proximum visum est, id secuti sumus, neq; ad arbitriũ nostrum reuocamus de tantis rebus disceptare, statuereque. Sanè Ferdinandus dum vixit, insigni pietate fuit, quo merito Legione anniuersariis sacris eius memoria celebratur: & in cælitum numero locum habet. Præcipua liberalitate & munificentia pleraque tota ditione templa, aut denuò excitauit, aut muneribus auxit, Legione præsertim D. Isidori, & D. Mariæ Regularis, monasteria. In Vaccæis S. Facundi cœnobium, in quo præsertim ætate inclinata, quo tempore in pietatis studia diligentius incubuit, multis interesse solitus erat. vsq; eo vt cum sacerdotibus diuinas laudes publicè caneret, atq; in communi triclinio cibum cum monachis sumeret paratum scilicet frugalemq;. Accidit vt vas vitreum ab Abbate acceptum, inter Regis manus esset collapsum, quod ille aureum continuò restituit, vt Rodericus Præsul est auctor. additq; Legione in templo maximo ob angustiã rei familiaris templi ministros nudis pedibus incedere (tam rude seculum, tanta rerum necessariarum inopia inter Hispanos erat) id Rex cũ vidisset, annuos reditus ad comparãdos ministris calceos designasse: mille aureos Cluniacensi monasterio annuos ex regiis vectigalibus pendi mandasse. Regina Sanctia pari pietate fœmina à viri morte biennio decurso in contemplatione vitæ per virtutem actæ, & pietatis studiis, Legione tertiodecimo Decembris die extincta est, & prope viri sepulchrum posita.

Ramirus Aragoniæ Rex occisus.

CAP. VII.

EX Ferdinandi Regis testamento regnum trifariam diuisum in trium filiorum eius ius ditionemque concessit. Sanctius natu maximus Castellæ imperium, Pisorica atque Ibero terminabat: quidquid enim à Garsiæ Regis morte

Vasconibus ablatum erat, ad veteres Castellæ fines subiunctum est. Legionis regnum Alfonso legatum: Campania, & Asturum pars, quæ ad Deuam fluuium pertineret, qui Ouetum præterfluit: præter hæc nonnullæ in Calæcia ciuitates. Garsiæ natu minimo reliqua Calæcia data est, & Lusitaniæ pars illa, quæ in Christianorum potestatem domitis pulsisque barbaris erat redacta. omnes Reges vocati. Vrracæ Zamora, Eluiræ Taurus cesserunt. Quæ vrbes Infantasicum dictæ sunt, voce ea tempestate vsitata ad eam hæreditatis portionem, quæ minoribus Regum filijs vitæ sustentandæ necessitate obueniebat, significandā. Haud quietæ res esse poterant, in tot imperia, Regesq; distractæ: & Ferdinandi obitu, expectatione magnorum motuū & consiliorum suspensa erat Hispania. ꝙ nonnulli proceres prouidentes prohibere conati sunt, grandæuumque Regem à diuidendi regni sententia, menteque deducere, quo tempore in regni conuentibus de ea re suscepta deliberatio est. In his Arias Gonsaluus prisci moris vir, qui magnum sibi locum apud superiores Reges bellica fortitudine, rerum vsu, generis nobilitate, prudentię opinione, atque multis & magnis in rebus spectata fide comparauerat. Salutaria monita patrius amor, & potentior fortuna discussit. Sanctius eximia formæ dignitate erat, virium robore præstanti, belli quàm pacis artibus instructior, vnde illi Fortis cognomen. Tractabili ingenio, & miti, nisi aliqua iniuria prouocaret, & specie bonarum artium amici falsi, & fallaces corrumperent. Is defuncto patre iniuriam sibi factam regni diuisione querebatur: quod ob ætatis prærogatiuam integrum debebatur, multis imminutum partibus debilitatum. Hæc arcanò cum amicis, & palàm præ se ferebat. Cæterùm ne continuò in fraternam ditionem armis inuolaret, matris quandiu vixit auctoritas retinuit: præsertim cum mortuo viro, Legionense regnum, quoniam dotale erat, ad eius arbitrium reuocatum esset. Regnauit Sanctius annis sex, mensibus octo, diebus quinque & viginti. & initio quidem initi principatus nouum illi bellum in Mauros primùm natū est: deinde etiam in Aragonios: vt ferme bella ex bellis apta nexaque sunt, neque res commotæ semel in vno gradu resistunt. Ramirus Aragoniæ Rex felicibus armis imperij fines proferendo, barbarorum reliquias, quæ supererant, vniuersa ditione expulerat. & victoriarū cursu Almugdadirium Cæsaraugustanum, & Almudafarem Ilerdensem Reges, vectigales beneficiariosqne reddiderat. Oscæ Regem aliquot prælijs vicerat. Erant Carpetani finitimi Celtiberis, vtrisque Edetani, ad quos Cæsaraugusta pertinet. armis Ferdinandi ij domiti, pactique annuum tributum, pacē à victore redemerant. nunc partim Regum mutatione confisi, partim Ramiri Regis armis, rebus nouis studere nunciati sunt. Sanctius nouus Rex expedito consilio validas copias in eas gentes ducit. Nihil in nouis motibus celeritate salutarius. Itaq; Carpetani priusquam se planè commouere possent, ad officium redierunt. cum Celtiberis maius negotium, maiorque belli moles extitit. Agri longè latèque vastati. oppidis & pagis illatæ clades. Cæsaraugusta princeps eo tractu vrbs circunsessa à nostris, & bella malis tādiu fatigata, donec deditionem facere compulsa est: ea lege, vt quoniam ab Aragonio fœdere discedendum erat, Sanctij armis à Mauris & Christianis, sicunde bellum ingrueret, tuta esset. Eo fœdere haud dubium Aragoniæ arma mouebantur. & Ramirum Regē Sanctius non obscurè querebatur cum Rege Vasconum iurato hoste arma communicasse, in Castellæ fines irruptione facta. Celtiberos Castellæ beneficiarios suæ ditionis subiugasse. Gradus

arcem; quam Mauri ad Eseræ fluminis ripam magnis operibus munierant, Ramirus obsidebat. Eam obsidionem vt ex fœdere dissiparet Sanctius accurrit. Improuiso eius aduentu Aragonii perculsi, & subita Maurorum irruptione à tergo & à fronte circumuenti alii fugere, alii arma capere: temporis momento magna pars vulnerati aut occisi sunt. Rex ipse dimicans in pugna occubuit annum cir-
1067 citer millesimum sexagesimum septimum. supra vnum & triginta annos genti imperauit. Corpus ad D. Ioannis Rupensis primorum Regum sepulchris nobile templum, sepultum est. tristissima victoria fuit, calamitosa nomini Christiano, Sanctio ipsi victori malè ominata, nempe à patrui cæde rerum suarum cursum auspicanti. Extat Gregorii septimi, qui proximo tempore Romanum Pontificatum adeptus est, præclarum de Ramiro Rege testimonium: quo primum Hispanorum Regum ait, Toletanæ superstitionis (sic Gotthicam precandi rationem vocat) per gentes fusæ, & quæ mentes hominum stulta persuasione imbuerat, repudiatis erroribus, maiestatem Romani moris, & cultus lucem in Hispaniæ terras inuexisse. Sedi Apostolicæ imprimis & maximè deditus fuit: prorsus vt regnum, seque, & liberos Romanis Pontificibus obnoxios, vectigalesque fore, lege in æternum lata voluerit & sanxerit. Sanctium è filiis natu maximum successorem habuit annos natum duos de viginti, pari pietate virum:
1068 cuius ætate annoque millesimo sexagesimo octauo, Perpinianum in extrema Galliæ ora, haud procul Ruscinonis vetustæ vrbis vestigiis, Guinardi Ruscinonensis Comitis opera condita est, loco vbi gemina diuersoria Bernardi Perpiniani erant: inde nouæ vrbi nomen. Sanctium Ramiri successorem memorant Gotthicas leges abrogasse, Barcinonis exemplo scilicet: sanxisse Cæsareas, & secundum eas iura populis dari. Vxorem habuit Feliciam Ermengaudo Vrgelitano Comite natam. ex ea filios tres, Petrum, Alfonsum, atque Ramirum deinceps Reges. stupro genitum Garsiam, qui alio tempore Iaccetanus Episcopus est creatus. Compostellanam ecclesiam ad hæc tempora Cresconius obtinuit, prisci moris integra probitatis opinione, præstanti vir ingenio. Defuncto successit Gudesteus ex eadem familia, Cresconii propinquus. Hunc ecclesiæ suæ oppida repetentem, anno altero ex quo Pontifex renunciatus erat, in lecto nocturna vi oppressit, atque membratim discerpsit Froila auunculus. Diram rabiem, tetramq; dominandi cupiditatem. In huius locum Didacus Pelagius cooptatus est. quo Pontifice in Hispania lex Toletana est, & lex Romana recepta: sic historiæ Compostellanæ auctor ait. Legem nos Toletanam, sacrorum ritus interpretabamur, siue diuina hostia sacrificandum esset, siue laudes diuinæ decantandæ ex Gallia Toletum aduectos: inde in alias vrbes & oppida fusos, Gotthicis antiquatis, vti competenti loco explicandum est. Legem Romanam cœlibatus necessitatem viris sacratis impositam innectamque in Germaniam, Galliam, Hispaniamque, Pontificum Romanorum diligentia: quoniam ecclesiastica disciplina multum ab antiquo collapsa ac penitus labefactata erat.

Sanctius Castellæ Rex fratres inuadit.

CAP. VIII.

PATRVELES tres vno tempore in Hispania regnabant, eodem omnes nomine, potētia nō pari, vitæ exitu haud dissimili. Sanctius Castellæ Rex recenti facinore contaminatus ferebatur in præceps: tametsi ditionis amplitudine, ma-

gnoque rei militaris vsu, cæteris formidabilis erat. Sanctius Vasconum Rex angustis ditionis finibus imperabat. iunctis tamen eius & Aragonii Regis viribus, ambo aduersus prævalidum hostem alterna ope tuti erant, & paternas inimicitias communibus auspiciis persequebantur, non minori conatu, quam gloria. Ad Vianam in Vasconibus, quò victor Rex Castellæ vt præoccuparet hostium conatus ferro penetrauit, insigni prælio dimicatum est. victus Castellæ Rex, & magna suorum clade in patriam est repulsus. Duo Reges eodem victoriæ cursu in Viruescanos & Riuogiam irrumpentes, quæcunque Vasconum Regum ditione, Ferdinandi armis erant ablata, pristino imperio restituerunt. Conuersis ad hunc modum nostrorum animis ad ciuile bellum, externa sine cura erant. ac præsertim Sanctius Castellę Rex, ne acceptas superiori bello iniurias armis persequeretur, nouo bello impeditus est: quod aduersus germanos fratres impium ac nefarium suscepit. imperij auidus, præcepsque ad explendam cupiditatem ferebatur, viribus & potentia ferox. fratrum imbecillitas animos faciebat: neque satis concordes animi ad propulsandum periculum commune communibus armis. æqui atque honesti abiecta cura, tantum apud Sanctium Regem auaritia poterat, & vtilitatis studium. Igitur quàm maximas potest copias armat, omni paternæ ditioni imperare parans. Alfonsus in quem primùm irruere volebat, etsi ad Garsiam fratrem, Regesq; patrueles legatos miserat, vt aduersus communem hostem vires communicarent, omnium telis peti debere ferę instar crudelis & immanis: fretus tamen multitudine militum, & temporis angustia interclusus, armis contendere parat. Vbi res ad certamen venit, viribus impar & copiis, victus ex prælio profugit, ac deinde Legionem contēdit. Ad Plantacam oppidum pugnatum. deinde cùm Alfonsus vires reparasset, ad Golpelaram, vt Pelagius Ouetensis ait, (Rodericus Vulpecularam vocat, oppidum ad Carrionis ripam situm) iterum acie dimicatum est. conuersa belli fortuna, victæ fusæque Castellæ copiæ. Ex re prosperè gesta securitas nata victoribus. Rodericus cognomento Cidus Regem Sanctium, vt par erat, his omnibus bellis secutus, in re militari (vt superius dictum est) virtute magnus, magnus disciplina, quod futurum erat animo prouidens minus apud hostes intentam militiam, militem ex fuga retractum, summo mane hostiū castra iubet inuadere. Illi vino somnoque sepulti, nihil minus quàm de prælio cogitabant. In repētino metu, vt fit, sibi quisque pro moribus consulit. pars fugere, pars arma capere, omnes præcipere, nulli exequi quod faciendum videbatur. Itaque breui victi oppressique ab hostibus. Alfonsus ipse in templo B. Virginis, quod militari præsidio munitum erat, in oppido Carrione, quo præsidii caussa confugerat, captus missusq; Burgos, anno millesimo septuagesimo primo dimicatum 1071 in eius vrbis arce in custodiam est traditus. Inde concedente Rege Sanctio, in S. Facundi cœnobium, quod ad Ceæ fluminis ripam situm est, ea lege migrauit: vt vita principali abdicata, & in sacerdotis cucullati morem detonsus, vitæ Christianæ institutis purioribus excolendis per totam vitam vacaret. Vrraca soror impense Alfonsi rebus fauebat, propter ingenij suauitatem, morumque modestiam. Petrus Ansurius Comes ab eius latere, rebus quamuis profligatis nūquā discessit. Ij Sanctio primū eius consilij auctores extiterunt, melioris fortunæ occasionem non defore cogitantes: deinde Alfonsum hortati sunt, vt veste monastica, quam tempori inseruiens inuitus susceperat posita, Toletum ad Almenonem Regem pro ea necessitudine, quæ

illum inter & patrem fuerat, confugeret. Fecit ille quod monebatur: Toletumque ex fuga delatus, deductusque ad Regem Maurum, secundum salutem hanc summam orationis, habuisse fertur. Quam vellem, Rex Almenon, quando ita futurum erat, vt Rex paulo ante felix potensq́; patria extorris, inops, & coopertus miserijs externo præsidio indigerem, ad vosque confugerem supplex meo aliquo merito tuam beneuolentiam promeruisse. Verum neque ætas mea, neque discrepantes de religione opiniones id hactenus tulerũt: & magnanimis Principibus, qualem te esse fama vulgauit, beneficij faciendi idonea satis caussa esse solet iniuria oppressos subleuare. Ego vt in malis gaudeo, à te potius quam ab alio quoquam Rege, præsidium fuisse postulãdum: quem eximia benignitate pollere perspectum habeo. Tu quoque lætare venisse tempus, quo Magni Ferdinandi proli benefacere possis. Quid etiam agerem, aut ad quem potissimum confugerem? præsidia omnia extincta sunt. regni opibus frater germanus, si fratrem nominare fas est hominẽ omnium, quos terra sustinet crudelissimum: sed Sanctius tamen frater per iniuriam spoliauit. Belli caussa dominandi ambitio fuit. in Garsia fratre parum opis erat, cum in eum irruere præiudicatum habeat. patrueles infensi rebus nostris. Lõginqua ergo fuga me tegere consilium fuit, atque ad tuam opem confugere. Neque peto vt præualidum hostem mea caussa irrites, tuisque viribus in regnum profugum restituere coneris. etsi hæ preces sæpe apud præclaros Reges locum habere solent: tantum exilio locum peto, rebus profligatis perfugium. In mœrore & luctu vitam, quæ tantum relicta est morte ipsa tristiorem apud te exigam vna spe lætam, quod breui futurum mihi persuadeo, vt qui nunc sceleribus suis ferox est, rebus repente commutatis, excruciatus omnibus malis, impietatis susceptæ in fratres & necessarios pœnas reddat. Quod si contingat spei nostræ exitus par, si exorata numina aliquando opem tulerint: ingratum hominem beneficijq; immemorem haudquaquam senties. Almenon gloriosum ducens tãtum paulo ante Regem ad se supplicem venisse, eiusque aduentum rebus suis commodum futurum cogitans, lætus pauca respondit. Eius se calamitatem misereri. ferendum tamen æquo animo casum, quem nulla sua culpa aliena inhumanitas attraxit. Varias esse humanarum rerum vices. proinde aduersam fortunam ferret in præsenti: in futurum meliora speraret. Secum quandiu vellet viueret: atque ita viueret, vt præter regiam dignitatem & patriæ desiderium, quæ ad victum cultumque principalem forent necessaria, nihil defuturum certo sciret. filij eum loco habiturum esse. Domus prope regium palatium, vt habitaret, designata: quo ferme nũc loco Conceptionis nomine virginum collegium extat ad Carmelitarũ monachorũ templum, quod eo tẽpore in potestate Christianorum erat. vnde rei diuinæ procurandę opportunitas Regisq; conueniendi, quandocunq; libitum esset. Fidem illius iurisiurãdi religione astringi placuit, Regisq; & regni cõmoda conceptis verbis iurare. Erat Alfonsus eximia formæ dignitate; modestus, prudens, à cupiditate omni remotus, insigni morum facilitate. Hæc in natura inerant: maiora ipse industria faciebat iisque virtutibus, quibus cum vsus erat, facile studia conciliabat. Vrraca soror de fratris incolumitate solicita, tres Ansurios fratres, Petrum, Gonsaluum, Ferdinandum Sanctij Regis permissu, quorum opera & consilio rebus omnibus vteretur, cum his multos alios, vt præsidio simul honori & solatio essent, Toletum amandauit. Hos omnes Rex Maurus stipendia militaria

facere voluit, vt esset vnde vitam sustentarent. & quoniam eorum opera forti & fideli sicunde bellum ingrueret, vti cogitabat: quod aduersus finitimos Mauros libenter illi factitabãt. Et cum à bellis otium erat, frequenti venatione vitam in exilio propagabant, loco idoneo villa exædificata, vbi venatores erant: quæ deinde in oppidum excreuit cui nunc Brioca nomen est. Alfonsus ipse Toleti multus apud Regem esse, & frequenti vsu barbari animum indies magis promereri. Accidit die quadam, vt remittendi animi caussa ad vicinum vrbi viridarium, quod Tagus amnis interfluit, eiusque aquis tolonib. in sublime elatis irrigatum, prouentu maximo præcipua amœnitate & opacitate est. Regem prodeuntem prosequeretur: Alfonsum somnus inuasit. Rex & proceres sub vicina arbore confidentes Toletum loci natura munitissimam esse disputabant: prorsus vt nulla arte, nullis viribus expugnari posset. Tunc quidam ex astantibus maiori prudentia vir: Vnam, inquit, esse rationem vrbis capiendæ video, si quidem toto septennio continuata clade hostis fruges & fructus terræ corrumpat, obsessam haud dubium ciuitatem hanc annonę difficultate rediget in potestatem. Id Alfonsus non plane dormiens, auidissimis auribus accepit, memoriæque commendauit. Nam quod vulgo sine locuplete teste auctoreque fertur, Regem Maurum periculo admonitum, vt experimento disceret, dormiret Alfonsus, an somnum simularet, liquatum plumbum in manum coniecisse, indeque perforatæ manus illi cognomen factum, ad nutricum cunas ablegamus: & ab eximia potius liberalitate id cognomen partum arbitramur. Contigit præterea alio tempore Alfonsi Regi assidentis capillos erigi, Rege barbaro semel, iterũ, & tertio manu componere conato, quoniã denuo erigebantur: coniectores Mauri malum omen cõtinere prædicabant, regnumque illi portendi, ac de medio tollendum quamprimum iudicabant: suadebantque ostenti vim & significationem negligēdam non esse. Barbarus & sua natura ad humanitatem propensus, & Alfonso beneuolentia conciliatus, induci non potuit vt fidem datam & iura hospitij violaret. instaurari tantum iusiurandum voluit, & Alfonsi animum fidemque noua religione obstringi. Dum hæc Toleti gerebantur, Sanctius frater post victoriam ferox, ditionem Alfonsi occupauit. vrbes aliæ vi, aliæ voluntate imperio eius adiunctæ. Legio vrbs aduenienti quidem portas clausit: deinde obsidione compulsa deditionem facere in victoris potestatem venit. Omnes qui sub Alfonsi imperio fuerant, metus inuaserat, & victori omnia prona erant. Calæcia mox bello petita, vbi frater alter regnum obtinebat in factiones scissum obnoxium periculo: prouinciam enim vectigalibus exhauserat, quæ indies maiora imponebantur. Verna nimium gratiosus, Regis potens publica & priuata consilia gubernabat, maiori auctoritate quam grauitas illius ætatis, & imperij prudentia postulabat. Ea res multorum illi inuidiam conciliabat: & est non magni Principis argumentum magnos habere aulicos: solentque Reges recte factorum ad se gratiam trahere: eorum quos intimos habent, inuidia & periculo peccare. Itaque proceres rei indignitate permoti, libertum in Regis oculis trucidarunt. Quo facinore, quoniam ad multos pertinebat, contaminati animis, simul se muniendi ad omnes casus necessitate, in Regem arma ceperunt. In ea regni alienatione Garsias veritus, vt præualidi hostis viribus par esset, cum trecentis tantum militibus, qui se sequi voluerunt, ad finitimos Mauros qui Lusitaniæ partem obtinebant, profugit. Suadet omnibus precibus, vt vires conferant: Regis inopis,

inopis, exulis, atque eiecti, caussam aduersus fratris iniuriam tueantur. Superesse in prouincia ciuium studia integra, opportuno tempore eruptura. Debere eos humanitatis respectu moueri, atque fraternæ ambitionis odio, quem vniuersæ paternæ ditionis potitum, propediem hostem infensissimum experturi essent: nisi priusquam imperium confirmaretur, nascenti malo opportune occurrerent. Se vna vindicta contentum fore, atque recepti regni finibus, belli præmia, quæ ipsorum opinione suaque prædicatione maiora futura erant, illis omnia cessura. Ad hæc Mauri moueri se quidem eius calamitate dixerunt: vt periculum cōmunicarent adduci non posse: ac multo minus, vt hominis eiecti & exulis, qui sua seruare non potuisset, magnificis promissis confiderent. Hac spe deiectus, ad priuatam suorum manum multis alijs adiunctis attractisque, qui noui imperij odio aut spe prædæ ex vtraque scilicet gente sequi priuato consilio voluerunt, prouinciæ fines incurrit. Portugaliæ oppida & vrbes non paucæ sub ditionem reuocatæ sunt. Sanctius ad Scalabim vrbem, cui à S.Irene nomen est, obuiam procedens, collatis signis magnaque hostium strage edita fratrem viuum cepit: atque ad Lunæ arcem, quæ in Calæcis sita est, missum, in custodiam tradi mandauit: vbi vitam omnem exegit in squalore & tenebris, homo ingenio ignauus, procax ore, minimeq; tantis reipublicæ fluctibus sustinendis par.

Sanctius ad Zamoram occisus.

CAP. IX.

SANCTIVS patratis consilijs voti compos, postquam omni paterna ditione potiebatur, neque facinus per otium reputare, neque timere Deum sceleris vltorem, impietatis vindicem: neque inconstantiam rerum humanarum considerare, longæuam vitam sibi polliceri, cæteros mortales præ ingenij fastu contemnere. Quod vnum supererat, vtroque fratre in ordinem redacto, sorores etiam paterna hæreditate spoliare aggressus est. Causabatur iniuria à patre regni vrbes in plures hæredes distractas esse. litem marte arbitro eatenus secundum se diiudicatam considerabat: sorores multo imbecilliores fratrib. esse. Primum Zamorã vrbem peti placuit magnis operibus munitam. Vrraca enim in cuius potestate erat, & Arias Gonsaluus, cuius auspicijs & consilio respublica bello paceque gubernabatur, prouisa tempestate, commeatu, milite, & rebus omnibus ad sustinendam obsidionem opportunis vrbem instruendam curarant. Ciuium eximia fides erat, magnaque virtute communem salutem tueri, atque aduersus Regis insolentis impetum propugnare parati erant. Circumsessa vrbs atq; omne genus machinis impugnata, in Regis potestatem haud dubium redacta esset: ni ex ciuium numero Vellidus quidã Ataulphus, sua sponte an re cum alijs communicata incertum, certus tamen Regis ex insidijs perimendi, vrbe egressus atq; in Regis gratiam insinuatus, quasi vrbis arcana proditurus, si pretium operæ sit, aditum se monstraturum promittens eripuisset periculo. vno enim eo comite ad speculandũ locum, quo in vrbem erat penetrandum, circum vrbis mœnia deambulantem, incautumque, neq; cauendis insidijs intentũ, venabulo quod manu gestabat transfixit. Immane facinus, fœda mors, sed vitæ tamen meritis & actionibus consentanea. Cædis auctor patrato facinore pedes in fugam concitat. sequuntur regij milites, Regis in suo sanguine volutantis gemitu & clamorib. exciti: atque inter eos longo proximus interuallo Rodericus cognomento Cidus, vindi-

vindictæ studio ardens. ille se proxima porta in vrbem infert, patefacto à custodiis aditu. Ex ea re coitionem & dolum regij suspicati, extrema omnia ciuibus comminabantur. Mortuo Rege, Legionenses & Calæci infaustã militiam auersati, cœloq; & hominib. inuisam, è castris alius alio dilapsi. Castellani, quos Regi fauere natura cogebat, pars Regis corpus ad Oniense monasterium mœsti detulerunt: vbi iusta funeris haud magno apparatu & celebritate facta, multo maxima militum pars ad Zamoram mansit, in vltionem parricidij intenta. Zamoræ ciuibus, quasi cædis conscij fuissent, proditionis crimen impositum. Didacus Ordonius ex Laræ familia, ante alios ætate, virium robore, & rebus gestis præstans, equo vectus, armisque fulgens, ex loco vnde exaudiri posset, hominib. auibus, iumentis, piscibus, herbis & arboribus, cladem, exitium, vastitatem minabatur: maria, terras, cœlum inani verborũ sonitu complens. mussabant ciues inter metũ præsentem, & verecundiam absentium fluctuãtes. Maior periculi quam honesti cura erat. Arias Gonsaluus, quamuis ingrauescente ætate bellicis muneribus inutilis esse videbatur, decori tamen tenax, contumeliæ impatiens, se & filios pro patriæ salute certamini offert. Erat in more positum, vt quicunq; vrbi aut oppido proditionis crimen imponeret, paratus ex prouocatione dimicare singulari certamine cum quinque hominibus aduersus singulos sigillatim pugnaret. Tres Ariæ filij, Petrus, Didacus, & Rodericus ex ordine in campum pugnaturi processerunt. Incredibili Ordonij felicitate & virtute interempti omnes. Rodericus tãtum, cum accepto lethali vulnere in vindictam præceps ferire conaretur aduersarium, aberrante ictu, gladio habenas, quibus Ordonij equus regebatur, discidit. equus eo vulnere percitus, Ordonium frustra retinere conantem, è diffinito ad certamen spatio, quod transilire Hispanorum more nefas habebatur, inuitum rapuit. In lite an caussa decidisset eo casu, dati iudices in neutrã partem pronunciantes, ipso silentio ciuibus fauere visi sunt. Sic certamẽ diremptum. quod cum primis nobile fuisse historiæ nostrates declarant. atque vulgaria carmina, quibus peruetusto more Hispani clarorum hominum virtutes ad lyram in conuiuijs decantare cõcentu non omnino rudi neque insuaui soliti sunt.

Alfonsus reuocatur in regnum.

CAP. X.

HÆc ad Zamoram gerebantur. Vrraca vero de rerum summa solicita, veritaque ne noui motus existerent, nuncium Toletum mittit, qui Alfonso fratri res gestas, infelicem Sanctij Regis casum denunciaret. Instruit secretis notis, quibus haud dubie intelligeret mandata sua esse. dat litteras insolentibus characterum formis descriptas: vt quid sibi vellent, si forte interceptæ essent, cognosci non posset. Illarum hæc summa erat. Nihil syncerum esse in rebus humanis. mixtum dolori gaudium nunciare. Sanctium Regem interemptũ Ataulphi dolo. qui & si communis hostis, erat tamen germanus frater: eiusque vicem dolere æquum esse, ac vero necessarium. Sanctij morte Zamorę vrbis obsidionem breui dissipatũ iri. tametsi certamen erat susceptum: cum Ordonius ciuibus consciis cædem proditorie patratam affirmaret. Quod caput, & diuos semper erat precata, ipsum ad regnum vocari. celeritate opus esse ad præoccupandos prouincialium animos, studia concilianda. Videret ne inutili cunctatione agẽdi tempora dubitando, cõsultandoque consumeret. Hæc litteris continebantur. Verum Vrracæ nuncios multi Maurorum exploratores, qui inter Christia-

Christianos erant, fama denique ipsa sua celeritate occupauit. Petrus Ansurius rerum mutationem propediem futuram expectans, quotidie Toleto ad tertium lapidem progressus ex viatoribus res omnes sciscitari solitus erat: nouique nuncij comprimendi studio, in itinere vnum & alterum exploratorem, qui gesta nunciarant, occulte ferro peremerat. Tandē Vrracæ nuncium nactus, & de re tota diligenter edoctus, Toletum redit. Dabat consilium vt clam Mauro Rege in patriam profugeret. magnos casus intercedere posse. neque barbaris fidem inesse, vt rationibus suis potiorem honestatem haberent. Alfonsus animo anceps, & quid consilij captaret dubitans, tutiora tandem consilia & honesta periculosis potiora fore iudicans, Regem Almenonem adit: rem omnem vti nūciata erat, exponit, regni hæreditatem ad quod vocabatur cernendi petit facultatem. Eo inscio, à quo tantis beneficiis deuinctus esset, discedere in patriam inhumanum & inurbanum fore iudicasse: quod à suis moribus procul abesset. Salutare id consilium Alfonso fuit. Rex enim Maurus re prodita, omnes Alfonsi aditus obseruabat, itinera obsederat, & diligenti custodia munierat, ne se posset commouere. Itaque Alfonsi comitate fideque victus, vehementer se lætatum ait, cum ex aliorum prædicatione cognouit Sactij morte, ipsum ad regnum vocari. & tunc gaudere amplius sublatam occasionem superiora officia, quæ fuerant ipsius meritis, suaque voluntate minora, aliquo maleficio mutādi, si se inuito in patriam discedere cogitasset: Quod felix, faustum, auspicatumque esset, quamprimum iret: fraterna regna capesseret initæ tantum amicitiæ memor nouo iureiurando fidem obstringeret, sibi & Hissemo filio maiori perpetuo amicum futurum. Deum testem, atque arbitrum conuentorum fore, ne datam vltro citroque fidem eosdem amicos inimicosque habituros, fallerent. Igitur rebus omnibus compositis discedentem Alfonsum pecunia iuuat, & aliquanto spatio honoris caussa prosecutus, continentiæ atque fidei singulari exemplo in Rege barbaro abs se liberum dimittit. Hæc veriora arbitror, quam quæ Lucas ait: deluso barbaro per dispositos equos aufugisse in patriā. Zamoram primum itum, vbi Vrraca erat, quam matris loco semper habuit. Cum ea consilio communicato, de eius aduētu missis in omnes partes nunciis, eximia prouincialium voluntate, propensisque studiis, quæ superiori tempore excitarat, in Legionis regnum receptus est. Garsias frater temporum mutatione euaserat, regnumque pristinum armis recuperare cogitabat. legati ad eum de pace sunt viri primarij. Erat homo ingenio minime malo. itaque nihil periculi subesse ratus, atque à fratre sperans omnia facile impetraturum: nulla fide accepta ad eum venit. capto libertas ad vitæ finem erepta. crudele exemplum publicæ tranquillitatis respectus excusauit, cultusque & victus principalis: ita vt præter regnum nihil desideraret. si erepæ libertatis vlla esset idonea satis compensatio. Castellæ proceres interea Burgis conuentus agitabant, decreuerantque Alfonsum quidem ad regnum euocandum videri: recipiendum tamen non esse, priusquam se inscio Sanctij mortem patratam esse iureiurando confirmaret. in eam vrbem delatum, cæteris dubitantibus, ne facti memoria fraudi aliquando esset apud nouum Regem, cuius gratiam promereri commodius rebus suis fore cuncti iudicabant, Rodericus cognomento Cidus, qua in cæteris vti solebat animi magnitudine, Alfonsum conceptis verbis in D. Agathæ iurare compulit. Diræ imprecationes in eius caput additæ, si fratris cædes ipsius consilio perpetrata esset. Cæremonia peracta, magno omnium qui

aderant plausu & acclamatione, Castellę Rex renunciatus est: haud obscure Roderico infensus, vt rerum euentus deinde declarauit. Praui homines, qui principum offensas acriter speculantur, & alienam felicitatem ægris oculis aspiciunt, eius animum amplius exacerbabant. Erat Alfonsus natus minimum triginta septé annos, cum in regnum reuocatus est bello strenuus fuit, vnde Fortis cognomé tulit, pacis artibus instructus, ingenio facili & modesto. Has virtutes natura insitas res aduersæ, quibus exercitus erat, multum auxerant. liberalitas profusa fuit prorsus, vt regni opes exhausisse videre-
1073 tur. Salutis anno millesimo tertio Sanctius occisus est, & Alfonsus rediit in patriam. Quo anno Romæ quidem Hildebrandus ad summum pontificatum euectus, Gregorij. VII. nomen suscepit, singulari vir animi magnitudine atque constantia; qui pro ecclesiæ libertate cum Henrico Imperatore, eo nomine tertio, inimicitias suscipere grauissimas, & exercere non dubitauit per totam vitam. In Hispania autem Dominicus Exiliensis præcipua vir sanctitate, tertio decimo Kalen. Ianuarij, sexta feria defunctus est. Memoria eius anniuersariis sacris in Hispania celebratur. In Riuogia Cannis oppido natus, ex opilione ad S. Æmiliani Cucullati monachus effectus, atque consequenti tempore eius monasterij Abbas, quod monachorum iura constanter tueretur, à Rege Vasconum Garsia, superioribus annis in exilium missus fuit: vnde illi (sic suspicor) Exiliensis nomen. Monasterium Exiliense, quod priscis temporibus S. Sebastiani nomine dicatum erat, Ferdinandi Regis ope suaque diligentia instaurauit: vnde alio tépore in Dominici Exiliensis nomen vetus appellatio mutata, non ipsi tantum monasterio, sed etiam coniuncto municipio quod locis confragosis ad vallem Tablatellum, quadragesimo ab vrbe Burgis lapide situm est, ipsa militari via, qua itur Gormatium. Hæc propter antiquitatis notitiam, loci nobilitatem, prætermittere consilium non fuit. Nunc ad Regum res gestas, & historiæ ordinem redeo.

Alfonsi Regis initia.

CAP. XI.

ALFONSI initia turbulenta fuere, læti progressus. Anno quidem altero ex quo regnum recepit, salutis millesimo septuagesimo quarto, Reges Mau- 1074
ri Cordubensis & Toletanus armis de finibus decertabant. Alfonsus officij memor, conflato numeroso exercitu in Carpetanos mouit. veritus initio Almenon ne is belli apparatus ad se opprimendum pertineret: deinde quod res erat intelligit auxilio venisse. collatæ ab vtraque parte vires. Cordubenses fines incursionibus vastati, corruptæ fruges, deformatus ager, pagi, villæ, oppida incésa, prædæ hominum pecorum, armentorum actę. Iusto pręlio pugnatum non est. Rex Cordubensis vniuersi certaminis discrimé subire detrectauit impar multitudini hostium, viribus impar. Exercitus victoria lætus, spoliis grauis, in patriam reductus. Quo tempore Agnete prima Alfonsi vxore defuncta, alteram Constantiam nomine ex Gallia, vbi nata erat, aduectam duxit. Ex hoc coniugio Vrraca Alfonso nata est, regni deinde atque fortunarum hæres, vt competenti loco declarabitur. Constantiæ hortatu (sic arbitror) missa abs Rege Romam legatio enixe Pontificem postulante, vti rei ecclesiasticæ, in quam vitio temporum, hominum culpa deprauati mores incubuerant, constituendæ nouisque institutis cóponendæ per caussam, Legatus in Hispaniá cum amplissimis mandatis & potestate mitteretur. Missus à Gregorio septimo Pótifice Maximo Ricardus Cardinalis &

nalis & Massiliensis Abbas, anno huius seculi septuagesimo sexto Burgis in Citeriore Hispania concilium Episcoporũ agitauit. In quo regiæ voluntati morem gerẽs, in omni regno eius Romanum ministerium confirmauit. Sic Pelagius Ouetensis loquitur. (vt ego interpretor) leges ecclesiæ veteres in mores reuocatæ. ac præsertim quod in Germania non absque motu factitatum erat, vxores sacerdotibus detractæ: quas prisci moris obliti, & voluptatum illecebris superati, plerique habere consueuerant. Quæ res sanctissimo Pontifici inuidiam peperit, vsque eo vt conuitiis & contumeliis probrosisq; carminibus passim eius nomen proscinderent. Adeo graue est assueta relinquere, & veteres mores noua censura mutare. Præterea Aragoniæ exemplo, precandi ritus ex Romano more sanciti. prisca Gotthorum instituta rebus diuinis procurandis, propitiando numine antiquata. Mauri Reges Cordubensis atque Hispalensis, cum vectigal quod superiori tempore pacti erant, pendere recusarent, Rodericus Cidus ad eos legat⁹ est. Granatenses eo tempore & Hispalenses armis de finibus certabant. Regis Granatensis stipendia nonnulli milites Christiani faciebant. Cidus pacificatoris persona assumpta dissidentes in pace ponere conatus primum est: deinde aduersus Granatensem Regem, quoniam ad nullam pacis conditionem adduci poterat, pro Hispalẽsi in acie stetit. Insigni prælio victi Granatenses ad ea consilia recurrere compulsi sunt, quæ per imprudentiã antea repudiarant. Roderico arbitro pax inter Reges facta. milites præda diuites, atque vectigali Cordubæ & Hispali, pro qua re venerat repræsentato, in patriam reduxit: Bellatoris ex his rebus nouum cognomen adeptus, egregia militum & totius prouinciæ voluntate, virtutes eius admirantium, ipsum nouis honorum titulis, quoniam re non poterant,

1076

exornantium. Proceres Castellæ atque Legionis ex iisdem rebus inuidiæ flammis vrebantur: prorsus vt nouis criminibus apud Regem petitum peruertere cõstituerent. Prope spem res erat à superiori tempore Regis animo alienato. Ex ea spe inuidis ardor animorum crescebat. Accidit Regem in Bætica nouo bello implicari aduersus eos Mauros, qui tributa pendere denuo recusabant. Maurorum alia manus è Celtiberia, vbi late ea tempestate dominabantur, per Medinæ Celinæ fines in Castellam irrupit. Gormatij agros omni maleficij genere vastabat. Cidus quem importuna vis morbi tenuerat in patria (fortassis etiam morbi simulatione procerum inuidiam declinare studebat) tumultuario delectu habito, Maurorum latrocinia prohibuit: ipsos regni finibus magna celeritate dimouit. Ad hæc studio prouectus in Maurorum fines Toletum vsque excursiones fecit. Ingens ex iis locis præda abacta. agri & oppida deformata. supra septem vtriusque sexus millia in seruitutem abducta. Inuidis & male cogitantibus proceribus, qui Regis auribus Roderici felicitati insidiabantur, ex ea re criminandi noua materia est suppeditata. Violatæ fidei Mauro Regi criminibus petunt. videret ne dissimulando, impotenti homini atque ambitioso habenas laxaret. supplicio cogendum, æquo cum cæteris iure viueret: neque se præ cæteris fastu & arrogantia animi eximium putare. Auctore Rege, ac decreto principũ punitur exilio: mandatumque, vt intra nonum diem vniuersæ regiæ ditionis finibus exiret. Temporí ille cedendum arbitratus, apud Abbatem S. Petri Cardeniæ, cuius monasterij per totam vitam religionem præcipue coluit, vxorem & filios reliquit, certus aduersus Christiani nominis hostes maiori impetu bellum gerere. Erant Mauri per id tempus vitiorum licentia eneruati. voluptatum illecebris virtus &

 gloria,

gloria cum qua venerant in Hispaniam, extincta erat. Itaque cum priuata Rodericus militum manu, quos in armis exercitatissimos habebat, multi præterea amici & necessarij nomina dabant, tanta erat cupiditas eo Duce aduersus Mauros bellandi, in Carpetanos primum irruit. & aduersi Fenarij fluminis ductum secutus, in Celtiberos penetrauit, Alhamamque peruenit, qua parte Salo fluuius Idubedæ montes penetrans Celtiberiæ maiorem partem irrigat. In eo tractu Alcocerium arcem natura loci munitissimam, sitamque in prærupto monte expugnat. duos Duces Mauros cum iusto exercitu à Rege Valentiæ missos aduersus eius conatus insigni prælio superat. Ex ea arce agros populatur: omni iniuria belli Mauros finitimos vexat. Ex prædiuiti præda equi triginta, totidem Maurici gladij ex ephippiis pendentes ad Alfonsum Regem dono missi. pari numero captiui equos regere iussi. eximia magnitudine corporum, decoro habitu. vestes auro purpuraque distinctæ. Muneris magnitudini quanta maxima à legatis potuit verborum gratia adiuncta. quos Rex quidem hilari vultu suscepit, & cum verborum honore: populus Cidi laudes ad cœlum prædicatione ferre: patriæ liberatorem, Maurorum terrorem, reipublicæ patronum vocare. Vnum esse, qui beneficiis maleficia vinceret, & benignitate cum offensa certaret. veteres heroas quos æmulari videbatur, rerum gestarum gloria, magnitudine animi exæquare. Exilij decretum supplicium, propter Mauros scilicet mutari non placuit: concessum tamen prouincialibus vt impune qui vellent, Cido militarent. in quo reipublicæ tranquillitati bene consultum est pleriq; enim in armis educati, rebus Bæticæ ab Alfonso compositis, otium quo sibi marcescere videbantur, ægris animis ferebāt. Hæc quamuis plures per annos gesta, narratione iuncta sunt, ne diuisa memoriam perturbarent. Nunc retro reuocanda oratio est: & quid præterea rerum in Hispania gestum sit anno salutis millesimo septuagesimo sexto, alio ex principio 1076
explicandum.

Sanctius Rex Vasconũ à fratre occiditur.

CAP. XII.

SANCTIO Vasconum Regi frater erat Raymundus, homo leuis, inconstanti, turbidoq; ingenio: cui discordię, rixæ, seditiones cordi erant, rerum nouarum cupiditas: honesti sanctique nulla cura præ studio assequendi quod animo destinasset. vastus in consiliis & immodicus, regnandique ambitione exæstuans. Rex quietis cupidior quam belli, pietatis studiis dedit⁹. quod veteres schedæ indicant, agros eum, villas, prędia magno numero cœnobiis monachorum donasse. Ex iis rebus calumniandi materia, vicina vitiorum nomina virtutibus affingendo: quæ magna peruersio est. religionis studium, animi angustiam: morum tranquillitatem, ignauiam interpretabatur & metum. Aderant studia perditorum hominum, quicunque decoctores, æreque alieno exhausti, inopes erant, modo nequam homines & audaces cognosceret, eos in familiaritatem libenter admittebat. his vt cuiusque studium ex ætate flagrabat, liberaliter pecuniam, vestes, arma, equos largiebatur: neq; sumptui neque modestiæ parcens, dum illos sibi obstrictos obnoxiosque redderet. Rex ex vxore Placentia Ramirum filium in spem regni genuerat: addũt alij Garsiæ nomine secundũ, tertiumq; nulla appellatione designata: quos defuncto patre ad Alfonsum Castellæ Regẽ confugisse pro certo ponunt. Ij ætate minores erant. Rex annis grauis. Raymundo regnandi spes nulla nisi in scelere, in malo obstinata voluntas. factionis ergo viribus, quas potest

potest arces & oppida præsidiis occupat. & quoniam ad sanitatem reuocari non poterat, Rege auctore decreto senatus reipublicæ hostis esse iudicatur: qui aliena inuaserat, sua perderet, regnique finibus excederet. Ex eo tempore vterque in alterius perniciem armari, Raymundus insidiis parandis quam Sanctius cauendis intentior, ad Rotam municipium patrandi facinoris opportunitatem nactus, fratrem proditorie obtruncat. Cædis auctorem ac omnino fœdum facinus Rodericus Præsul ne proderet, gentis vnde ipsi genus, patriæque amori tribuendum putauit: aut mea me potius fallit coniectura. occisi corpus ad D. Mariæ Regiæ sepelierunt, vbi & Regina coniux tumulum habuit. filius Ramirus ad Cidum profugit, Ramiri fratres ad Alfonsum Castellæ Regem. infirma puerorum ætas erat, vires imbecillæ ad sustinendos tyranni impetus: qui prouinciæ studia teneret, regumque armis inuasisset. Proceres rei indignitate permoti communicato cōsilio inter se, Sanctium defuncti Regis patruelem Aragoniæ Regem, ad regnum Vasconum euocant. Affuit ille continuo & maiorem prouinciæ partem breui occupauit. Viruescani, Riuogia, ac nominatim Anagarum, & Calagurris, præterea Cantabria vniuersa Alfonsi Regis Castellæ armis cessit. meliori is quam Sanctius iure nitens, cum Ferdinandus pater ex iusta vxore, Sanctij pater Ramirus vulgo conceptus fuisset, de reliqua prouincia Aragonio Regi litem intendit. ne armis dimicandum esset, conuenit vt Vasconum regnum Alfonso vectigale esset: Antiquis monimentis Sanctium & Petrum filium, pactum tributum appēdisse proditum, testatumque inuenimus. Raymundus inter vtriusque Regis arma & studia destitutus Cæsaraugustam aufugit. Homo impurus, superis, hominibusque inuisus, scelerum conscientia exagitabatur, neque suis neque alienis fidebat. à Rege tamen Mauro prædia domosque accepit, vnde inopem & calamitosam vitam sustentaret. neptis eius Marchesia nomine Aznarij Lupi viri nobilis vxor, ea prædia Alfonsi Aragonij Regis eo nomine primi tempore, eius vrbis tēplo maximo, quod D. Mariæ nomine sacrum est, legasse fertur.

Almenon Tolet. Rex, & Raymundus Barc. Comes obeunt.

CAP. XIII.

PROXIMVS annus ex quo hæc gesta sunt, qui ab ortu Christi millesimus septuagesimus septimus erat, duorum 1077
Principum funere, quam vlla re alia insignior fuit. Almenonis Toletani Regis, & Raymundi Comitis Barcinonensis cognomento Senis. Almenonis filius natu maximus Hissemus nomine, anno integro, ex quanto tempore paternum regnum obtinuit, Alfonsi Regis amicitiam patris exēplo & præceptis institutus persancte coluit. Hissemi frater & successor Hyaia Aladirbilis, moribus patri & fratri dissimilis & toto vitæ genere, neque bello strenuus neq; pacis artibus instructus, in lustris & popinis vitam exigere solitus, atque illustrium fœminarum pudicitiam attentare. grauissimum tum Maurorum tum Christianorum, qui in ditione supererant, odium & inuidiam incurrit. Videbatur enim cum pudicitia non pudorem tantum, sed etiam humanitatem exuisse, crudelis in omnes & ferox. Alfonsus Castellæ Rex sacramenti religione, quo se obstrinxerat Almenoni & Hissemo solutus, vtriusque gentis litteris atque quotidiano propemodum suorum conuitio solicitabatur, vt vrbem principem ac totius ferme ditionis Mauricæ propugnaculum, impia & crudeli tyrannide eriperet: temporis opportunitatē negligendā nō esse dictitātium, quā superiori offerrēt ex Regis im-

bellis ignauia: in quo neque vigor animi esset, neque rei militaris disciplina. præterea in tanta ciuium alienatione, Christianorum viribus haud parem fore prædicabant. Hæc initia eius expeditionis, qua Toletum capta est, atque prima fundamenta ponebantur. Raymundi defuncti corpus Barcinone in templo maximo, quod sua impensa ab imo totum extruendum curarat, tumulo contectum est. iusta funeris magnifice facta. Ditio vt ipse moriens testaméto mandauit, bifariam diuisa est. pars Berengario data, pars Raymundo, cui Stupæ caput cognomentum fuisse diximus, procero corpore, eximia formæ dignitate. Moribus formæ consentaneis, prouincialium studia, sed & patris beneuolentiam sibi conciliarat: prorsus vt fratri qui maior natu erat, principatu prælatus Barcinonem prouinciæ caput obtinuerit. Ea res illi malo fuit, exitiumque attulit fraterna ex inuidia, vti mox dicemus. Roberti Guiscardi Nortmanni, quæ gens hac tempestate magnam virtutis opinionem excitarat, & ad extremam Italiam ac Siciliam late dominabatur, filiam vxorem habuit, insigni pietate fœminam. cuius sumptibus gemina cœnobia cóstituta sunt: alterum in Mariæ valle in agro Cabreræ: Danielis nomine alterum prope Gerundam. In quo, viro defuncto vitæ principalis illecebris abdicatis, virilis concubitus expers, vitam sanctissime exegit. vtrunque D. Benedicti regula & institutis temperauit. Ex eo cóiugio Raymundus Arnaldus natus est, qui patri in principatu successit. Hoc sane tempore Armengaudus Vrgelitanus Comes, Maurorum in ditione reliquias armis: Guillelmus Iordanus Ceretaniæ Comes Arianam sectam in Ceretanis renascentem, decretis suppliciis, atque malis omnibus exagitabat. Multa oppida secundum Sicoris amnis ripam Mauris ablata: ac nominatim vrbs Balagueris sub Christianorum imperium missa est.

Nortmanni veniunt in Italiam.

CAP. XIIII.

NORTMANNORVM nomen Hispaniæ olim & Galliæ cladibus nobile, per hæc tempora nobilius est redditum: cum in Italiam virtutis & imperij gloriam propagarunt, magnam eius partem armis peruagati, ac noui tandem in ea regni conditores, quod ad nostrã ætatem inter varias Principum familias sæpe alternauit. Huius gentis originem (quoniam cum rebus Hispaniæ res Nortmannorũ confusæ non parum sæpe sunt) & occasionem aduentus eorum in Italiam hoc loco intelligi, aliquid lucis afferre posse cogitaui. Nortmannorum appellatione, vt vox indicat, vocabantur quicunque Daniam inter & Cimbricam Chersonesum oram Germanici maris & vicinas insulas incolebant: feri homines & barbari, cultu vitæ agresti, inhumanis moribus, rei nauticæ periti, & plurimum piraticę dediti. Luithprandus proximæ superioris ætatis scriptor, eosdem Nortmannos & Rhussos facit. nimirum eodem tempore, hi in Orientis, illi in Occidentis prouincias sese torrentis instar infudere. In parte olim Galliæ Carolo Simplice Francorum Rege concedente, consederunt ea, cui antea Neustriæ nomé erat, deinde Nortmanniæ: vt superius dictum est. Rholo Dux fuit genti natura imperij auidæ: quiduis simulare & dissimulare assuetæ, eloquentiæ studiis & aucupio deditæ, laboris, inediæ, æstus & frigoris patientia obduratæ. indumentorum elegantiam consectabantur: alioqui impotenti ferinique ingenio. Atque hæ virtutes & vitia Nortmannis inerant, postquam mitiori cœlo & mansuetioribus Gallorum ingeniis, feritas cum qua venerant mitigata

est.

est.Rholonis ex progenie Guillelmus cognomento Nothus, septimus Neustriæ Dux, ex Eduardi Regis Sancti testamento, ad veterem Nortmanniæ ditionem Angliæ regnum adiecit. is belli sacri quod proxime susceptum est tempore, classe in Angliam delatus Haroldo æmulo, prælio vnico victor vitam regnumq; abstulit Inde Gallos inter & Anglos bella diuturna & grauissima haud multo ante hæc tempora, ad quæ nostra perducta narratio est. Ex Gallia valida Nortmannorum manus in Italiam hac occasione venerat. Est in Nortmannia ciuitas, quæ Constantia Castra olim dicta est. in eius agro Altauilla municipium. quod Tancredus nobili genere Princeps, & multarum imaginum obtinebat, numerosa prole felix, ex geminis nuptiis duodecim filiorum pater nihilominus. Ex priori coniuge Guillelmus cognomento Ferreabrachia, Drogo, Wifredus, Gaufredus & Serlo nati. posterior Fransendis nomine septem filios peperit, Robertum Guiscardum, Malgerium, Guillelmum, Alueredum, Humbertum, Tancredum, & natu inter fratres minimum Rogerium: qui gloria rerum gestarum & ditionis amplitudine, atque diuturnitate cæteros facile superauit. Mater filios & priuignos pari amore prosequi videbatur. hoc illis mutui amoris conciliandi, depellendæ inuidiæ incitamentum fuit. pater ciuilibus & bellicis artibus instituendos curauit. Manu prompti erant, boni consilio. temeritatē ratio comprimebat, metum depellebat audacia. Ditionis paternæ angustia exclusi, veritiq; ne hæreditate diuidenda, rixæ & contentiones extarent, alio migrandi consilium capiūt. Italia in plures principatus diuisa, intestinis motibus æstuabat. Siciliam & vicinas inferi maris insulas Mauri obtinebant. virtutis ostentandæ occasio ex vtraque re opportuna. Maiores natu fratres cum militari manu primum petiuerunt Italiam. & cum in Gallia Togata virtutis speciem præbuissent, atque in Hetruria: inde in Campaniam itum: vbi Capuanus & Salernitanus principes armis de finibus certabant. Capuano primum adhæserunt, deinde liberalioris militiæ spe Salernitano. Victoria parta belloque sedato inuitati à Maniaco, qui magnæ Græciæ & Apuliæ parti pro Gręcis Præfectus erat, in Siciliam aduersus Mauros transmiserunt. breui operæpretium factum. multæ in ea insula vrbes ad Christianorum ditionem restitutæ sunt: victi acie fugatique barbari. Mox inter Græcos & Nortmannos suspiciones & simultates natæ. superati Gręci, fugatique fratres bello victores in Sicilia atque Italia eius principatus fundamenta posuerunt, quæ breui in iustum imperium excreuerunt. Nam fratres natu minores, duobus tantum ex suo numero relictis in patria, ij ex omni numero qui fuerint clam est, sed relictis tamen in Gallia, rebus quæ in Italia gerebantur cognitis, cum supplemento militari ex Gallia præsto fuerunt. Partum in Italia imperium diuisum inter fratres: cæteris defunctis tandem in Roberto Guiscardo constitit, atque Rogerio. Robertus Apuliæ atque Calabriæ Dux fuit. Rogerius Siciliæ Comes, Mauris & Gręcis, eius & fratris armis ereptæ. Robertus ex duabus vxoribus Alberada gentili, & Sigelgaita Salernitani Principis filia, Boamundum & Rogerium filios reliquit, filiamque: si vera sunt quæ auctores Catalauni tradunt, Raimundo eam Barcionensi Comiti nupsisse, vti antea dictum est. Ex Rogerico Siciliæ Comite, Rogerius is natus est, qui paterni imperij nomē regia appellatione mutauit. & cognatis omnibus qua defunctis qua oppressis in ordinemque redactis, Nortmannorū ditionē vniuersam in Sicilia atque Italia occupauit felicibus armis: Africam atq; Græciam vectigales effecit.

effecit. Hæc ferme ex Gaufredo monacho, qui res à Nortmannis gestas in Italia, ipsiusmet Rogerij Comitis hortatu proprio commentario explicuit. Verum Italia missa in Hispaniam recurramus.

Bellum in Toletanum Regem decernitur.

CAP. XV.

NORTMANNORVM arma in Italia mouebantur. In Hispania Toletanorum ciuium frequentibus litteris & nunciis nostrorum animi ad nouum bellum capessendum solicitabantur. Hyaiam Regem neque mora temporis sanari, neque periculi magnitudine à turpitudine reuocari: impunitate confirmari audaciam, crudelitatem augeri: præter spiritum, quem ægre inter tot ærumnas ducebant, & spem vltionis, qua vitam calamitosam sustentabant, miseris ciuibus relictum nihil esse. Nisi quid in Christianis præsidij sit, Maurorum auxilium euocare certum esse. quamcunque seruitutis conditionem, depellendæ eius tyrannidis libenter fore suscepturos. Esse quidē omnem seruitutem miseram: seruire autem amenti, impudico, impuro, nunquā ne in discrimine quidem sobrio, grauissimum atque intolerandum. Alfonsi Regis animus ancipiti cura suspensus in diuersas partes, hinc honesti specie, inde cōmodi quod ostendebatur, spe maximi trahebatur. In procerum concilio de re tanta disceptari salubertimum fore visū est. non vna omnibus sententia fuit. Plerique quibus audaciæ plus inerat, bellum continuo sumendum iudicabant. priuatis id singulorum rationibus commodū fore, vniuersæ Christianæ reipublicæ honorificum & salutare. Expugnatæ vrbis prædam ad milites redituram. Maurorū imperium euertendi, quæ sese offerebat occasio, firmissimo eo propugnaculo totius Mauricæ ditionis capto, neg igēdam non esse. bellumque, quod opinione facilius fore pollicebantur, esset quamuis periculosum & graue, libentissimis animis sumendum esse. in cuius euentu rei Mauricæ summa vertebatur. Proceres alij bellum detestabantur, & ex amicitia quæ Alfonso erat cum Regibus Toletanis religiones captabant. Consilio honesti species prætendebatur. Ex eo numero quidam exactæ prudentiæ opinione. Quo, inquit, iure, ô Rex, quo ore ciuitatem eam armatus inuades, quæ te domo profugum, egenum, sine lare familiari vagantem accepit hospitio: omnibus officiis coluit, vnde tibi ad regnum quod obtines, factus est gradus? Quæ pietas eius filio bellum indicere, sit ille quamuis nequissimus, qui te cum in potestate esses, suis opibus adiutum, patriæ, & loco vnde excideras, reddidit? Nimirum vt filium benigne accepit, habuitque, vt eius posteros fratrum loco esse tibi putares. Neque enim minor voluntatis & officij coniunctio, quam naturæ necessitudo esse debet. Suadere Principi quod decet, multi laboris est: assentatio sine periculo peragitur. vt quisque est animo ignauus, (absit inuidia) ita procax ore: bella, victorias, vrbium euersiones loquitur. ignauissimi cuiusque consilio bellum suscipi potest strenuissimi labore & periculo administratur. Quanta sit eius vrbis firmitas, quantis operibus sit munita, nemo ignorat. At inuitamur à ciuibus. Quasi multitudini fidendum sit leuissimæ & inconstanti, atq; eo vela conuertere solitæ, vnde se aliquis fauoris & melioris spei flatus & aura ostenderit. At tyrannidem euertere pulchrum est. Honesta scilicet species, minimeque fallax, ni simul humanitatis & grati animi leges euerterentur. At Hissemi morte iurisiurandi religione soluti sumus. Verum: sed superos vtriusque voluntatis & perpetuæ beneuolentiæ, quam pacti estis, testes fallere nō possumus: eosdem ne vltores sentiamus, proui-

prouidendum est. Hæc non eo pertinent, vt laborem & periculum defugiamus, ô Rex. Idem animus nobis est, qui fuit semper, promptus & alacer. inermes quoque, nudi & exsangues, si stat sententia pugnandi ad bellum sequemur: sed in consilio dando accipiendoque nobis liberæ voces, tibi propitiæ aures esse debuerunt. Cômotus ea oratione Regis animus videbatur: atq; eo magis quod ex ore multorum & prudentiorum mitti videbatur. vicit tamē pugnandi studium, vrbisque nobilissimæ obtinendæ commoditas. atque in eam sententiam hâ: summam orationis habuit. Non ignoro, viri nobiles, multa esse, quę animos ab huius belli cogitatione abducant: plura per hosce dies de industria à quibusdam ad terrēdum esse iactata. Sed neque improuisa vobis esse debet mendacij vanitas. Ignauia metusque omnia in maius auget. De religione non dicam, ac ne de ingrati quidem animi nota, quæ nobis opponitur. Hyaiæ sceleribus vindicandis satis vtrunque credimus expiari, patre iudice & arbitro, qui pœnas grauissimas daret, an æquum est vt paternæ amicitiæ respectu liber euadat? Vrbis fortissimæ difficultas obijcitur: sed virtuti vestræ omnia peruia erūt. sic magnam Hispaniæ partem, nostra & Sanctij fratris auspicia secuti, armis subiugastis, barbaros sæpe acie vicistis. munitissimæ vrbes & arces vestra virtute captæ sunt. Omnia virtuti peruia. quę ignauis terribilia sunt. Hostium multitudo opponitur. nunc scilicet primum inconditam sustinebitis turbam, quæ ipsa se sua multitudine impediet? imbelles sunt, quibus bellum inferre paramus, & longa armorum desuetudine eneruati. Iam Toleto capta quominus lōgissima spatia emēsi ad Hispaniæ finem atq; laborum metam perueniamus, nihil obstabit. Nomini Christiano, regnoq; nostro, & vobis ipsis, labore nō maximo gloriam immortalem parabitis. Cauendum ne cunctando metuendoq; agendi tēpus elabatur: & quod euenit in tardis consilijs, optima deinceps videantur, quorum tempus effugerit. Regis oratione cunctorum qui aderant animi inflammati sunt: propensaq; omnium voluntate bellum in Mauros decernitur. arma, equi, tela, commeatus comparantur, pecuniaq; in stipendium militare. magni tota prouincia delectus habentur. veterani milites, vt in quoque erat virtutis plurimū, magnis propositis præmijs nominatim euocantur. Hæc omnia eo maiori festinatione administrātur, quod vno tempore nunciatum erat, Pacis Augustę Regem Maurum à ciuium Toletanorum parte euocatū, cum validis copijs ad eam vrbem capiendam aduentare, propediemq; affore. vtriusque Regis copiæ Toletum eodem tempore peruenere. Verū Alfonsus inuictas copias atq; tot bellis exercitas sub signis trahebat. Maurus numero & virib. inferior in patriam reiectus abiit. Christiani milites quamuis vrbis potiundæ spe depulsi quoniam Rex Maurus bello nunciato, se & vrbem ad omnes casus egregie munierat, Regis Alfonsi iussu agros incendunt, corrumpunt segetes, direptiones faciunt. atque hæc anno millesimo septuagesimo nono inchoata. idem secūdo, ter- 1079
tio & quarto anno factitatum: neq; consequentibus annis cessatum est. Canales & Vlmus oppida vrbi vicina præsidijs occupata firmataque sunt. inde excursiones continenter factæ. His iniurijs calamitosi ciues re frumentaria anguste vtebantur, commeatus omne genus inopia laborabant. Toletani importata plurimum annona vitam tolerant. circum vrbem solum sterile, nudum, saxeum, deforme, rebus omnibus indigens. cœlo terraq; aquarum penuria, quod longissime abest à mari. & tota regio præcelsqua Hispania sublimis est: nisi qua parte planiciem Tagus amnis interfluit lætiorem

prouentu, longioremque, quam latam spatiis. Vno tempore Cidi arma in Celtiberia prosperum cursum tenebant: Maurorum oppida, & arces eius virtute, & diligentia carpebantur. ad Regis Alfonsi gratiam plane restitutus non erat. id vnũ ad felicitatis cumulum deesse videbatur. Commodum accidit, vt anno eius seculi
1080 octogesimo Maurorum intestina arma in Bætica mouerentur. Almofala regulus arcem Grados vi abstulit. ad Alfonsi præsidium Adofitus ditione spoliatus confugit, eius armis sperans arcem recipere, vlcisci iniurias. Occasionem rei bene gerẽdæ, haudquaquam Alfonsus negligendam iudicabat. prę missa militum manus. Ipse paulo post cum iusto exercitu in interiorem prouinciam penetrauit. Variis Mauri artibus, & ludificationibus cũ bellum duci videret, neq; totius dimicationis copiam fieri, & Toletanæ expeditionis cura solicitabat: bello Bætico Cidum tanti nominis Ducem præficiendum curauit. Ex Celtiberia euocatus continuo affuit. Venienti Rex complexum fert, facetus natura, & consuetudine edoctus simulare beneuolentiam blandis sermonibus. At Cidi non degeneres preces, aut vultus non modo exilij mulctam remisit Rex, verumetiam eo expetente perpetua lege sancitum, ne ingenuæ cõditionis viris, quoties solũ exilio vertere cogerentur, ante diem trigesimum è regni finibus discedere necesse esset: nam antea moribus fixum erat, vt nonus modo dies parando exilio præscriberetur. Belli eius confecti laus penes Cidum stetit, arcem Grados vi expugnauit. Almofalam regulum redegit in potestatem, ad Regemque trasmisit eius arbitrio plectendum. Anno proximo huius
1081 seculi octogesimo primo Garsias Alfonsi frater in vinculiis obiit. dissectis vltro venis. Emitti custodia eatenus non placuerat: ne ingenij leuitate rempublicam conturbaret. Neq; enim regnandi ambitione crediderim, Garsiam tandiu à fratre in carcere retentum fuisse. Conuenit inter auctores liberiorem custodiam à morte Sanctij fuisse. auctor etiam quidam sub vitæ finem, propositam à fratre libertatis conditionem affirmat, siue vitę tædio, siue quoniam ea calamitate diuinũ numen propitiari volebat, constanter repudiasse: ac ne compedes quidem, quibus innexi pedes erant, eximi voluisse. mandasse præterea in testamento, vt cũ ferreis compedibus sepeliretur: quod vt iussit factum est Legione in D. Isidori tumulo composito. funus magnifice factũ, vtraque sorore procurante, Episcopis, atque proceribus. Anno captiuitatis decimo, regni quintodecimo ex hac vita migrauit. Quo tempore Cidus Bæticæ reb. compositis in Celtiberiam rediens Dianij regulum Alfagium, & Sanctium Aragoniæ Regem, qui Mauris auxilio venerat, collatis signis deuicit. Noua ea victoria auctus, in Castellam ad Alfonsum inuitatus rediit. Nauatæ operæ, & tantorum laborum præmium Viruelca, Valeranica, Arceionia fuere, insigni Regis liberalitate perpetuo iure donata. Rursus Alfagius, qui Consaburonem vsque vindictæ studio inflammatus processerat, viribus & potentia formidabilis, abs Rege qui vastationib. Toletani agri operam dabat, Maurus acie victus in arcem euasit. in prælio & in fuga barbari magno numero prostrati sunt. Victoris animum inopinat casus perculit, multumque de victoriæ lætitia minuit. Didacus Viuar Cidi filius, qui paternæ virtutis æmulatione ad parem gloriam niti videbatur, Regemque ad bellũ prosecutus erat, in acie importuna cæde periit. Defuncti sepulcrum in D. Petri Cardeniæ ad nostram ætatem monstratur, extatque. Neque constitere gemina clade compressi Alfagij conatus. denuo reparatis viribus in fines Christianorũ populabundus inuasit: atque in Medinæ Cam-

Campestris conspectum venit. Eo loco Aluarus Fannius Minaia Cidi propinquus obuiam progressus, cum barbaris acie dimicans victor euasit. Atque hæc salutis anno millesimo octogesimo secundo gesta sunt.

1082

Quo anno Raymundus Barcinonẽsis Comes cum Gerundã contenderet: ad oppidum Percham, Ostarlitum inter & Gerundam, Berengarij fratris insidiis circumuentus periit. Sepultus est Gerundæ in æde maxima. Successit Arnaldus Raymundi filius, ætate quidẽ infans, neque integrum annum natus: diuturnitate tamen imperij, ditionis amplitudine & rerum gestarum gloria, cuiuis maiorum Principum par: Parricida dolorem initio & luctum ex casu fratris simulare: mox re prodita, persona detracta, à prouincialib. odium est redditum. procerum armis non modo fraterno principatu, ad quem occultè nitebatur, sed etiam suamet ditione spoliatus, exul & vagus, & linguæ vitio mutus repente effectus, vitam calamitosam exegit Hierosolymis, vbi defunctus est post aliquot annos. Vrgeliæ & Besaluni Principum progenies à stirpe defecit: iique principatus ad Arnaldi Barcinonensis Comitis ditionem subiuncti. Accessit in parte Galliæ Narbonensis, Prouincia Phocæensis dotis nomine cũ vxore Alfonsa (Dulcem alij vocant) Gilberti certè Prouinciæ Comitis filia. Ex eo coniugio Raymundus & Berengarius nati sunt. tres filiæ viris principibus olim in Gallia iunctæ. Earum vni Berengariæ nomen fuit, quæ Alfonso certe Imperatori nupsit. duarum nomina intercidere. Cum Alfonso Tolosate bellum fuit varium ancepsque: deinde pax ea lege sancita est, vt ipsi & posteri, quasi alternæ adoptionis iure inter se succederent, familia altera sublata extinctaque. Verum hæc consequentibus annis acciderunt. nunc ad iter institutum sese conuertat oratio.

Toletum capitur.

Cap. XVI.

Frequentibus nostrorum incursionibus Toletani ciues fatigati, Christianorum, qui in ea vrbe habitabãt animi ad dulce libertatis nomen arrecti erant: & quamprimum se Rex in vrbis conspectum cum iusto exercitu dedisset, se portas aperturos pollicebantur. Nostrorum vires exhaustæ erant: à belli cogitatione auersi animi, multæ difficultates opponebantur, magni, labores, pericula grauia. hæc omnia Regis constantia peruicit. Ergo supremo conatu bellum reparat: non ante in patriam redire certus, quam nobilissimam vrbem redegisset in potestatem. Is erat vrbis situs, ea locorum asperitas & natura, vt si negotium confici, vrbemque obsidere vellet, diducendi in plures manus milites, & plura castra metanda essent. multo maiores, quam antea fecerat, copiæ conscribendæ erant. Quantum felicitatis rebus afferant finitimorum Regum & Principum opes, inter se id quod perraro accidit, consentientes, huius expeditionis apparatu intellectum est. primi Castellani, Legionenses, Cantabri, Calæci, Astures, Lusitani magno numero nomina dant affuit Sanctius Aragoniæ & Vasconum Rex, nauandæ operæ studio incensus. ex Italia Germaniaque auxilia venerunt. belli quod susceptum erat fama toto orbe volitabat. Francorum quoniam Hispaniæ finitimi erant, maior numerus fuit, præcipua homines alacritate ad suscipienda bella, corporum patientia non eadem. Ea gens quoniam hoc & consequentibus bellis rem Christianam multum iuuit, & qui in Hispania remanere voluerunt, magnis præmiis affecti inuitatiq; abs Regibus sunt, vectigalium immunitate donata ipsis & posteris: ex ea re factum arbitror, vt immunis atque

ingenuæ conditionis homines, vulgari Hispanorum lingua Francos vocemus. cuius rei veteres tabulæ & diplomata Toletanis per hæc tempora concessa indicio sunt. Conflatus ex tot gentibus exercitus numero & viribus præstans ductore Rege Toletum mouit. hilares animi, victoriæ certa spes. Rex Maurus de hostium apparatu certior factus, excitatusque periculi magnitudine, nihil de sua comparatione omittebat. milite & commeatu instructus erat. præsidio quod in ciuium caritate & beneuolentia est firmissimum, septus non erat: neque id barbarus ignorabat. Loci tamen natura, facile se defensurum cogitabat: quod vrbs prope ex omnibus partibus altissimis rupibus, quas medias Tagus amnis penetrat, circundata vnum habet & perangustum aditum ad Septentrionem, arduum ascensu & duplici muro munitum. Septenis castris abs Rege vrbs circundata est. ingrediendi egrediendique facultas sublata ciuibus. Cum maxima copiarum parte Rex in planicie, quæ ad radices montis pertinet, in quo ciuitas est posita, locauit castra. Obstinatis vtraque pars animis erat. pro vrbis mœnibus leuibus prælijs dimicatum vario euentu, successu haud memorabili. Hispano par in pedestri pugna Maurus non erat, velocitate æquali, virium robore præstanti: equestri prælio aliquanto melior erat, more gentis sequi solitus, deinde cedere. Turres à nostris, plutei, vineæ, aliaque subruendo muro idonea machinamenta, magna diligentia comparata admirationi magis erant hostibus talium rerum inexpertis, quam vsui: muri enim quamuis parte prostrata difficilis aditus in vrbem erat, propter prærupta loca & propugnantium virtutem. Inter hęc vario euentu obsidio ducebatur. Vno tempore vtrosque belli tædium cepit: & quacunque ratione ab armis discedere cogitabant. Nostros inopia rerum: quoniam ex lōginquis locis commeatus hominibus, iumentis pabulum petendum erat, & ex diuturno labore vulgati per castra morbi, & anni tempus in æstatem vergentis mouebat. Quo tempore Cypriano Episcopo Legionensi dormienti visus est venire Diuus Isidorus, qui diceret, non placere obsidionem solui: intra quindecimum diem, vrbem Christianorum futuram, eas sedes diuinum numen sibi in perpetuum delegisse. Somnio Episcopi inter milites vulgato (nam continuo ille Regi renunciandum curauit) cum spe potiundæ vrbis animis ardor est additus. Obsessos maior premebat inopia. iuméta equosque, profana fœdaque in cibum necessitas verterat. bellum trahi non posse intelligebant, fortunas in extremo sitas. Hostem obstinato animo vincendi, spem auxilij nullam. cateruatim Regem adeunt, atque inconditis clamoribus, de pace agi petunt. satis pœnarum diuturna obsidione datum. neque corporibus labores, neque animo mœrorem pati diutius posse. Ad hæc Rex barbarus. Nomine, inquit, pax dulcis est, re ipsa salutaris. prouidendum tamen, ne pacis specie seruitutem amplectamur. Pax est tranquilla libertas: seruitus, extremum malorum & maximum, non modo armis, sed morte ipsa depellendū. Animi est ista mollicies non virtus paulisper inopiam ferre non posse. Qui se vltro morti & seruituti offerant plures inueniantur, quam qui famem & rerum necessariarum penuriam magno animo ferant. Si parumper sustentatis, vltro hostes discessuros, vobis polliceor. milites quotidie ex castris dilabi: neque minori angustia premi exploratum habeo. Aderunt præterea gētis auxilia: quæ de nostro periculo solicita haudquaquā conquiescit. Regis oratione quoniam simulata videbatur, neque cum verbis vultus consentiebat, haudquaquā ciues conquie-

conquieuere: videbanturque agmine facto continuò portas hosti patefacturi. Ergo de deditione agi cœptum est. Missi de ea re in castra legati dato senatu, factaque dicendi potestate, conqueruntur primùm, iniusto se bello ab Alfonso petitos. Beneficia quæ in ea vrbe acceperat in memoriam reuocant. Intelligere se haud multo minorem in castris inopiam, quàm in vrbe esse: pacis tamen studio facturos fœdus, modò honestis conditionibus. Ac ne vectigal quidem, si modicum imponatur, pendere recusaturos. Ad hæc Rex negat pacis vllam conditionem nisi vrbe dedita fore. legatis vltro citroque commeantibus dies aliquot consumpti sunt. inopiæ malum crescebat in vrbe. nostris augebatur animus, quoniam priores de pace essent appellati. Conuenit tandem, vt vrbs dederetur his conditionibus. Arx, vrbis portæ pontes, regium viridarium, quod vrbi coniunctum est, Alfonso Regi ceduntor. Rex Maurus in vrbem Valentiam, aut quocunque gentium placebit abire permittitor. Eadem Mauris quicunque sequi eum velint: suaque vnicuique asportandi facultas esto. Qui in vrbe permanere malint, ij domos & possessiones retinento: & ex ritu gentis, ad rem diuinam procurandam templum, totius vrbis nobilissimum & maximum. Maiora vectigalia, quàm Mauris Regibus pendere consueuerant, imperandi fas non esto. Qui iura dicant, iuxta ipsorum leges, ex sua gente iudices dantor. Hoc fœdus ab vtrisque iurisiurandi religione, & datis vtrinque obsidibus est confirmatum. Rex tantæ vrbis accessione lætus, triumphantis in morem in arcem inuectus est, inter faustas vtriusque gentis acclamationes. octauo Kalendas Iunij qui dies Vrbani Pontificis & Martyris memoria sacer est, salutis anno
1085 millesimo octogesimo quinto. alij ex hoc annorum numero biennium detrahunt, veterum schedarum fidem secuti: ex quibus Alfonsum eo ipso tempore se Toleti Regem in publicis tabulis nominasse satis constat. Omnino annis trecentis sexaginta nouem in Maurorum ditione fuerat: quo tempore ex antiqua vrbis elegantia & nitore plurimum erat detractum. Vici enormes angustæ plateæ flexæque huc & illuc erant, non tam locorum natura, quàm quòd barbari incuria ædificandi & inscitia maxima essent. Arx regia ex formaceis parietibus extructa, quibus nunc loci Petri Cardinalis impensa nosocomium est cōstructum. Templum maximum in vrbe media, loco aliquantulum decliui, rude & malè materiatum, quod ea tempestate Mahumetanæ superstitioni seruiebat, & paulò post ex ritu Christiano extructum est. Vrbis captæ fama toto orbe breui peruagata, omnium piorum animos lætitia compleuit, tanta vrbe detracta, quæ instar propugnaculi barbaris erat, multum virium decessisse reputantium, ijsque reliqua prona fore sperantium. Toleto capta, Regeque Mauro optima fide Valentiam cum militari præsidio, vbi regnum deinde tenuit, amandato variæ militum manus in omnes partes diductæ vicinum vrbi tractum facilè in potestatem redegerunt. Vrbis casu perculsi erant Mauri. Multa oppida, & municipia sub ditionem adiuncta, Maqueda, Ascalona, Illescæ, Talauera, Caraca, Mora, Consaburo, Madritum, Valeranica Buttracum, Fita, Medina Celina, Caurium, pleraque vetustate antiquissima, locorum propinquitate opportuna, splendore ædificiorum, & agri nobilitate honestissima. Interea Rex veritus, ne ciuitas tantis laboribus capta ciuium proditione, quos ex gente Maurica magno numero remansisse dictum est, amitteretur: in ea domicilium constituit, diuque moram traxit, non prius discedere certus, quàm

frequentia Christianorum ciuium, & nouis operibus ad omnes casus munita esset. Magnis præmijs ex tota ditione inuitati multi mortales in ea vrbe fortunarum, & vitæ domicilium delegere. In hoc numero Petrus quidam fuisse traditur, natione Græcus, ex Palæologorum nobilissima familia, quæ Orientis quidem prouincijs quondam Imperatores dedit. Is cum in obsidione Toletana suam Regi operam & industriam probasset, ædes in ea vrbe & amplas possessiones, vnde vitam sustentaret, accepit. Ab hoc genti origo, cui à Toleto nomen est, cum primis nobilissimæ, opibus atque clientelis præpotenti. Nam Petri filius Elianus Peresius fuit, nepos Petrus Elianus: pronepos Stephanus Elianus: cuius effigies equestris retro aram maximam templi Toletani in summa fornicis abside monstratur. Stephani rursus filius Ioannes fuit, nepos Gonsaluus, cuius in D Romani æde sepulchrum extat. Vicum Toleti regium, ex eo hoc nomen accepisse memorant: quod nouis incolis, concedentibus Mauris, Regis voluntate fuerit ad habitandum designatus. Nouæ præterea arcis, quo loco nunc cernitur, totius vrbis editissimo & munitissimo fundamenta abs Rege iacta sunt. Quæ omnia eò spectabant, ne Maurorum ciuium multitudo se aduersus Christianos commouere posset. Ex hoc sane tempore Alfonsus Rex Imperatoris sibi (iure an iniuria non disputo) sed nomen tamen desumpsit imperij. Felix rerum successus animos faciebat: & tot accessione regnorum beatus sibi esse videbatur. Tametsi vrbis captæ lætitiam Vrracæ sororis obitus, quæ eodem tempore defuncta est, non parum imminuit: quàm in matris loco semper habuerat, & à Ferdinando patre, Vrracæ res Alfonso enixè erant commendatæ. Supererat Eluira soror altera: quam Cabræ Comiti, quem inclementi dicto violarat, ne vindictæ studio suis & familiæ opibus motus in prouincia concitaret tempore minimè idoneo, vxorem dedisse, auctor historiæ affirmat, quæ Alfonsi Regis cognomento Sapientis nomine circunfertur.

Bernardus creatur Archiepiscopus Toletanus.

Cap. XVII.

Nihil tum quidem Regi longius erat quam vrbem nobilissimam Hispaniæ columen, sanctissimæ olim religionis arcem, & Gotthici sedem imperij, prisco splendori reddere, atque ornamẽtis omnibus amplificare. Deligendi noui Præsulis, quod in tanta rerum perturbatione, tantisque tenebris aliquot ætatibus intermissum erat, spes tentata haud pertinaciter initio: quoniam Mauri ciues nondum planè domiti, repugnabant. Biennij mora cùm maior Christianorum frequentia in vrbe esset, & verorum ciuium quantum cuique credendum esset, quibus se committeret, & à quibus cauere deberet, Regi exploratum esset: rei perficiendæ cura quò maior esset auctoritas, Mauris tumultuandi opportunitas minor, ex vniuersa ditione conuentum habere constituit. Episcopi & proceres euocati ad quintumdecimum Kalen. Ianuarias affuerunt frequentes. In eo conuentu primùm diuinæ benignitati gratiæ actæ, quòd cœlesti potissimum ope tanta vrbs ad ius Christiani imperij reducta esset. pro se quisque, vt in quoque auctoritatis eloquentiæ plurimum erat beneficij magnitudinem verbis amplificabant. Deinde de creando Toletano Præsule deliberatio suscepta. Omnium communi suffragio delectus Bernardus, S. Facundi Abbas, qui sacris in ea vrbe præesset. suauissimi & optimi mores, præstantissimum ingenium,

genium, opinio doctrinæ, spectata magnis & multis in rebus integritas animi, adeo vt illustre exemplum veteris sanctitatis referret, gentis voluntates homini externo & in Gallia nato conciliarunt. Garumna flumen Aagenum vrbem præterfluit in Aquitania. in eius vrbis territorio oppido cui à Salute nomen est, ex honesto genere natus erat Bernardus. pater Guillelmus, mater Neimiro. iuuenis malitiam exercuit, ætate adulta in sancti Aurantij Auscio siue Auxitano cœnobio in Sacerdotis cucullati morem detonsus est, excellenti colendæ pietatis studio incensus. Inde ad Hugonem Abbatem Cluniacensem eius accitu migrauit. ab eo ad Alfonsum Regem in Hispaniam ablegatus est. S. Facundi cœnobium quod reliquis tota ditione monachorum collegijs Rex præficere cogitabat, seueriori disciplina astringere, & nouis institutis temperare cupiebat. In eam rem idoneum virum ex Gallia mitti abs Hugone postulauit. missus Bernardus eius tunc monasterij curam suscepit, & nunc ad amplissimum dignitatis & honoris gradum ascendit. atque quò maior nouo Præsuli esset auctoritas, Alfonsus Rex intelligens, tantum homines honoris vulgò deferre solitos, quantum quisque virium, & copiarum habeat, vanum sine viribus esse nomen dignitatis & magistratus: arces, oppida, municipia, (qui eius concilij postremus actus fuit) magno numero Toletanæ ecclesiæ donauit, Broicam (quod oppidum exilii tempore Almenonis dono tenuerat) Rodillas, Canales, Cabanias, Couexam, Barcilesium, Alcoleam, Melgarium, Almonecirum, Alpogrebam. sic Rodericus Præsul scribit. Alfonsi Regis Sapientis historia Complutum addit & Talaueram falsò, vt prudentiores existimant. horum oppidorum quædam nota sunt, aliorum ne nomina quidem extant. Vetustas omnia obliuione obruit. nobis ex coniecturis diuinandi, neq; otium neque voluntas erat. In vrbe, hortis, molæ frumentariæ, ædes priuatæ magno numero, atq; tabernæ, vnde annuum vectigal constaret, donata: ex quibus reditibus atque prouentu sacerdotes Toletani templi vitam sustentarent. ii regii ex eo tempore beneficii memores, statis diebus ex ritu Christiano Alfonsi Regis manibus parentare, inferiasque extincto dare anniuersarias soliti sunt. His rebus constitutis, conuentus solutus est. Composito ciuitatis statu, Regem aliæ reipublicæ curæ Legionem vocarunt. Regina Constantia, & Bernardus Præsul Toleti relicti. additum militare præsidium. Erant præterea noui incolæ pro multitudine Maurorum admodum pauci, pro cõditione temporis satis multi. His omnibus præsidiis vrbem ad omnes casus paratam, instructamque Rex non ineptè cogitabat fore. prudenter excogitata, noui Præsulis temeritas dicam, an imprudētia? an vtrunque? certè nimia festinatio planè conturbauit. Erat Episcopi sedes pro tempore in D. Mariæ collocata, æde Carmelitis nunc monachis attributa: vt ferè consentiens opinio est eorum, quibus ista perscrutari curæ est. Mauri templum in vrbe maximum obtinebant, atq; in eo rebus diuinis ex superstitione eius gentis vacabant. Ignominiosum id nomini Christiano, fœdumq; visum est, in vrbe capta religionis hostes augustiori templo vti. quod occasionis tarditas attulisset, Bernardi festinatione præcipitatum. Ergo consilio cum Regina communicato, cum militum manu per noctem Maurorum templum occupare constituit. A fabris, qui comitabantur conuulsæ ianuæ. publicæ operæ Mahumetanæ superstitionis sordibus loco repurgato, altaria ex ritu Christiano erigunt. In summa templi turre æs campanũ constitutum, quo ad rem diuinam proxima luce Christiani sunt cõuocati. Repen-

tinate commoti barbarorum animi, atque ex suę religionis contumelia in furorem acti. vix retineri potuerunt, quin ad arma concurrerent, & marte arbitro iniurias vindicarét. Calamitosus is dies nomini Christiano parabatur: ni paratũ nostris exitium, qui numero & viribus vincebantur, diuinum numen discussisset. Vna Mauros spes sustentabat, quod Rege inscio tantum facinus perpetratum esse erat persuasum. alij spe vindictæ, alij vincẽdi cupiditate retenti sunt. Rex iniquissimè tulit fidem publicam, iurisiurandi religionem, regij nominis maiestatem, importuna Bernardi festinatione violatam, fœdatamque. Considerabat præterea quanto in periculo res essent Mauris furentibus. & ne vrbi aliquid secus accideret, verebatur. varios esse & commutabiles rerum humanarum casus disputabat. Itaque citatò Toletum se proripit tanta festinatione, vt ex S. Facundi cœnobio, vbi rei gestæ nuncium accepit, intra tertium diem Toletum peruenerit, iracundia exæstuans, furorem & minas in Reginam & Bernardum spirans. Nullæ preces ad aures admittebantur, nulla ope humana placabatur atrox ira. stabat sententia vindicandæ audaciæ insigni aliquo supplicio. proceres Toletani, plebs, atque sacratus ordo obuiam progressi in atrata veste squalidi, perfusique lachrymis cum infulis ac velamentis, veniam miserabili gemitu postulant. nihil obstinatus Regis animus mouetur. Graue malum rei Christianæ parabatur, nisi Mauri proceres Regis animum ad misericordiam flexissent. Etenim animorum impetu considente, & dolore, quem ex iniuria conceperant mitigato, si Rex grauius aliquid in Reginam & Bernardum decreuisset, fore prouidebant, vt eius facti inuidia penes ipsorum gentem maneret, & præsentem lætitiam perpetuo Christianorum odio luerent: quod ipsorum rationibus exitiale fore prudenter iudicabant. Magno ergo numero ad pagum Maganum obuiam Regi procedunt. Stabant ancipiti animorum motu mœsti, fixis in terram oculis. hinc iniuriæ dolor vrebat, inde exitij metus solicitabat. ad Regis aduenientis conspectum in genua procumbentes, ac lachrymis, quæ toto ore manabant, fœdatos ac dicere conantes, Rex occupauit: eo facto non ipsorum patientiã læsam, sed ipsiusmet maiestatem violatam esse dixit: suam eam iniuriam fuisse, se vindice vltionem expectarent. Exemplum seueritatis crudele editurum, quo Maurorum genti testatum fieret sua voluntate haudquaquam iurisiurandi religionem spretam fuisse: & posteri intelligerent regiam fidem constantem fore, neque importuna cuiusquam audacia fore temerãdam. Ad hæc illi magnis clamoribus veniam postulare, se quidem erratum quod necessitas attulisset, & vis quædam penè fatalis libentissimis animis cõdonare. Rex, Maurorum postulato perculsus substitit. tùm è Maurorum numero quidam præcipua auctoritate in hunc modum locutus fertur. Quãtum dolorem cepimus, inuicte Rex, cùm templum ex fœdere nostrum, sanctitatis opinione præcipuum, iniuria ereptum est, ex se quiuis æstimare potest: oratione explicare superuacaneum fore sum arbitratus. Neque tantopere loci religione mouebamur, quã quòd ab eo initio imminuendæ nostræ libertatis, tuæ fidei violandæ haud obscura fundamenta iacta esse videbamus: Quod in communem ædem factum est, quin in singulorum domos irrumpant, atque in fortunas nostras inuadant, quæ fides? quæ religio frænabit? cum nostra gente violanda diuinum numen promereri vestri homines persuasum habeant. Quod ne contingat tibi prouidendũ est, atque maioribus præsidijs nostræ gentis incolumitati consulendum. Alioqui Reginæ, & Archiepiscopo iniuriam liben-

ter

ter condonamus. Ipse nobis auctoribus & hortatoribus idem facies: ne quorum iniuriam vindicare pergis, ipsis exitium afferas. neque enim religionis vestræ Antistitem, Reginam nobilissimam, posteri & cognati, te defuncto inultos cecidisse patientur. Itaque per eam dexteram, qua nobis fidem dedisti, oramus atque obsecramus, vt iracundiam ex nostra ignominia conceptam deponas. maius nobis beneficium dare nullum potes. nisi impetramus in vrbem haudquaquam redire, sed nouas & longinquas ad habitandum sedes quærere certum est. Tu vide ne dolori indulgendo, maius nobis malum parias, tibi luctum sempiternum cõcilies, nomini Christiano dedecus atque ignominiam singularem. Hæc dicente Mauro, reliqui nixi genibus, lachrymis toto ore fluentibus, manus tendere, idem precari. Regis animus variis motibus, atque contrariis agebatur, quod ex vultu dignoscere promptum erat, nunc læto, modò pallido. demum cùm animi impetum ad rationem reuocasset, & Dei nutu consilia hominum moderantis, rem omnem euenisse cogitaret, Maurorũ precibus flexus, pro ea voluntate gratias agit: eius diei memorem perpetuò se fore profitetur. Vrbem adit, Reginam veniæ spe hilarem lætus aspicit. cum Bernardo gratia reconciliata. dies ex atro in candidum repente versus erat. Omnia vrbis loca festa lætitia & faustis acclamationibus personabant. Annuis sacris eius diei memoriam celebrari mandatum Ianuarij mensis die vigesima quarta, cui à Pace nomen est. Non id solum tamen agitur eo die, sed etiam vestis de cœlo Illefonso allatæ memoria renouatur.

Gotthica precandi ratio abrogatur.

CAP. XVIII.

RICHARDVM Massiliensem Abbatem à Gregorio septimo Pontifice Maximo Legatum in Hispaniam concilium Burgis Episcoporum agitasse: atq; in eo Romanæ ecclesiæ leges, ritus & sacrorum cæremonias sancita fuisse paulò superiùs indicatum est. Multa is insolenter facere videbatur, & concessa ad salutem potestate maxima & amplissima ad quæstum & tyrannidem abuti. respublica sursum deorsum agebatur. Romani Pontificis nomen & maiestas importunis Legati actionibus sugillabatur. Bernardum pro ea persona quam gerebat, eius rei cura solicitabat: Legati tamen conatus validiores erant, auctoritas maior quàm vt obsisti posset. Erat præterea ea tempestate moribus Hispaniæ fixum, ex concilij postremi Constantinopolitani (sic arbitror) præscripta lege: vt Metropolitani priusquam inaugurarentur, electionem legibus iubentibus esse factam, neque vitio creatos esse, Romano Pontifici probarent. priusquàm id factum esset, sacrari aut aliquam reipublicæ partem attingere nefas erat. Pontificii assensus indicio laneum pallium, quod sacris peragendis insigne gestare soliti sunt, vt impetrarent, in more positum erat. Id institutum ab hoc initio susceptum, tempore procedente ad alios Episcopos, caussas explicare non attinet, sed ad inferiores certè Præsules deriuatum est. Hoc effecit, vt nullius Episcopi rata electio sit, nisi Pontificis auctoritate firmata fuerit. Vtriusque rei componendæ caussa Bernardus Romam contendere parat. Longinqua profectio erat, periculi laborisque plena. Itaque priusquam itineri se daret, Rege consentiente, templum quod Mauris ereptum erat, ex ritu Christiano est sacratum. Episcopi ea de caussa ad conuentum iusto numero euocati. Sacra cæremonia peracta est die Crispini & Crispiniani, octauo Kalend. Nouembris, salutis anno millesimo octogesimo septimo. Sanctæ Ma- 1087
riæ, Apostolorũ Petri & Pauli, Stephani, atque

atque S.Crucis nominibus templum dedicatum. In ara maxima multæ & magnę sanctorum reliquiæ collocatæ. Rodericus Præsul id factum affirmat postquàm Bernardus Roma rediit: nobis aliorum auctoritas potior fuit cum ratione temporum magis consentiens. Sic Gregorio Pontifice atque, qui illi successit, Victore eo nomine tertio defunctis, Romam peruenit: quo tempore Vrbanus secundus Romanam ecclesiam gubernandam susceperat, quarto Idus Martii, anno millesimo octogesimo octauo. Ab eo, pro quibus venerat, integra omnia impetrata, Legatum Richardum reuocari, Romam, pallij vsus: præterea vt totius Hispaniæ & Galliæ Gotthicæ Primas ipse esset. pro qua potestate rediens in Hispaniam atque ex itinere Tolosæ vicinorum Episcoporũ conuentum habuit, facileq; homines minimè malos ingenij dexteritate & Gallicæ linguæ commercio, qua ab infantia vsus erat, vt imperium agnoscerent adegit. iidem Toletum cum inuitati essent, ad concilia celebranda sese venturos professi sunt: Cùm primùm Toletum applicuit, priusquàm Legatus se potestate abdicasset, communi consensu de Gotthica precum ratione antiquanda actum: qua Hispani vulgò vtebantur ab antiquissimis temporibus, præterea ex Isidori, Illefonsi & Iuliani, quos in cælitum numero habent coluntque, auctoritate. Tentatum id quidem aliquoties erat, neque tamen successerat: quòd vulgo homines, sed & primores gẽtis antiquis stari mallent: nihilq; tenaciùs inhæret, quàm quod religionis specie defenditur. Hoc tempore tanta à Primate & Legato contentio adhibita est, tum à Regina eorum conatibus enixè fauente, vt victa gentis constantia, tandem peruicerint. Singulari certamine tamen homines militares, & in armis nutriti rem tantam diiudicari voluerunt. Die dicta, duo milites ab vtraque parte delecti in arenam descenderunt. vicit qui antiquum Hispanorum morem & vetustissimam precandi rationem retinendam esse tutabatur, Ioannes Ruizius ex familia Matancia, quæ ad Pisoricam fluuium habitabat, & cuius posteri ad nostram ætatem eius certaminis memoria illustres manent. Verùm aduersæ partis studia cùm nihil eo casu remitterent, neque victa vincerentur, visum est controuersiam ignis iudicio permittere: sic eius seculi mores erant rudes & agrestes, neque satis expensi ad Christianæ pietatis regulam. rogo in platea accenso liber vterque Romanus & Gotthicus in ignem proiecti. & Romanus quidem continuò ex igne prosiliit, sed ambustus, vti Rodericus ait. id populus victoriam interpretabatur: nam liber alter sub igne & flammis diu permanens, illæsus inuentus est. Rege arbitro, populo nihilominus persuasum, vtranque precandi rationem superis placere: quando vterque liber ex incendio euasisset incolumis. Quodam tamen temperamento eam controuersiã componere visum est. in antiquis vrbis templis, quæ Mozarabum vulgò dicebantur, vetus precandi ratio retineretur. quod hoc etiam tempore, statis anni diebus, iis in templis factitari videmus. præterea in templo maximo sacellum extat, vbi ex Gotthica precandi ratione, Francisci Ximenij Cardinalis impensis, ne tantæ rei memoriam vetustas obrueret, sacerdotes constituti sacris dant operam. In reliquis templis, quæ denuò Toleti sacrata erant, constitutum vt ex Romano ritu rem diuinam procurarent, & diuinas laudes statis diei temporibus decantarent. Ex eo facto in prouerbium vulgare abiit inter Hispanos: Leges pro Regum arbitrio versari. Ea controuersia composita, Toleto splendor antiquus, & ciuium Christianorum frequentia reddita est. Nam Mauri ex ea

vrbe

vrbe passim alij alia de caussa dilabebantur. in eorum locum noui substituebantur incolæ: quibus tributorum immunitas, multæ præterea prærogatiuæ concessæ sunt, vti huius temporis schedæ & publicæ litteræ indicio sunt, quæ in tabulariis Toletanis seruantur. Neque eatenus Bernardi conatus substiterunt: sed Regem secutus in vlteriorem Castellam, Legione vrbe primaria nouum Episcoporum concilium habet, anno eius secu-
1091 li nonagesimo primo, vt Lucas Tudensis est auctor. Affuit Raynerius ex Cluniacensi monacho Presbyter Cardinalis, ab Vrbano Pontifice in Richardi Abbatis Massiliensis locum ad Regem Legatus. Vtroq; annitente, tum alia decreta promulgata cura disciplinæ ecclesiasticæ in mores reuocādæ, quę iniuria temporum nimium laxata erat: tum illud constitutum: Gotthicis litterarum caracteribus, quas Vlfilas Gotthorum Episcopus, priusquam venirent in Hispaniam excogitarat & inuenerat primus, ne amplius vsus esset, in publicis tabulis, sed pro iis Gallicos characteres substitui. Etenim ab antiquissimis temporibus Gotthi, Longobardi, Vandali, Sclaui, Franciq; proprios singulæ nationes characteres litterarum forma à Latinis discrepantes, quibus vtebantur, inuenerũt. Franci & Sclaui veterem vsum retinent: cæteræ nationes progressu temporis abdicarunt. commercio id cæterarum nationum, quę Latino plurimum charactere vtebantur, datum est.

Origo Primatus Toletani.

CAP. XIX.

LOCVS admonet, vt de principijs Toletani Primatus, quem in reliquas Hispaniæ ecclesias sibi eius vrbis Præsules tribuunt, & qua ratione auctoritas ducta ab humili venit ad summum, altius disseramus. Rerũ omnium obscura principia sunt. antiquitatem, quod propius abest à diuina progenie, mortales affectant. ambiguis originibus liberum fuit aliis alias cõfingere: & auctoritatem gentis aut imperij à primis temporibus repetere. Itaque plerique ecclesiæ Toletanæ Primatum ad ipsa Apostolorum tempora referri disputant, Eugeniumq; Martyrem, qui in Hispaniam aduenit Euangelij euulgandi caussa, in Toletanis Præsulibus primum ponunt. Toletanos ciues sacra Christiana suscepisse in Hispania, Episcopumque habuisse primos omnium contendunt. Verum quæ tanta cõfidentia animorum dicuntur, vetustis litterarum monimẽtis destituta sunt: ac ne scriptor quidem vllus ante hanc ætatem Eugenium in Hispaniam venisse memoriæ prodidit: ne Gregorius quidem Turonẽsis, qui de rebus Galliæ scripsit: vnde Eugenium venisse, & vbi interemptum pro fide esse vulgus sed & doctrinæ studiis expoliti homines persuasum habent. quæ eo pertinent, non vt fixæ vetustate opiniones importuna disputatione moueantur: sed ne pro certis ambigua suscipiantur cœpisse nimirum ab Apostolorum ætate primatum Toletanum. quid enim ij faciant, si pari argumento Compostellani, auctoritatem Primatus, tanquam manu assertam in suam vrbem traducãt: in quam Iacobus Apostolus Euangelij lucem primum tulit: & sacrum eius corpus naui appulsum ad vicina littora in ea vrbe esse sepultum, antiquiore multo litterarum fide traditur. Nobis nihil esset antiquius quã eius vrbis, vbi hæc cudebamus commentaria in vmbilico Hispaniæ de rebus Hispaniæ, & prope quã nati & instituti sumus, dignitatem illustrare: verum historiæ leges exigunt ne incertos populi rumores & ambiguas rerum origines colligamus: atq; per imprudentiam ad eundem (quod in alijs accusamus) lapidem offendam. & indicio est eam prærogatiuam auctoritatis, de qua suscepta

est disputatio, antiquam admodum non esse: quòd videam in conuentibus Episcoporum, qui in Hispania habiti sunt, rerum potientibus primùm Romanis, deinde Gotthis Toletanum Præsulem haudquaquam primum considẽdo subscribendoq; locũ occupasse. Melanthius Toletanus Præsul in Illiberritano concilio, quod antiquissimis temporibus habitum est, post sex Episcopos septimus ponitur. In ipsis Toletanis conciliis, vbi maximè oportuit auctoritatem ecclesiæ Toletanæ vindicare, & Regum ac populi fauor aderat, non parum sæpe in numero Metropolitanorum inter postremos collocatur. Ergo vt originem ab antiquissimis temporibus, & auctoritatem Primatus repetamus, sic statuo. Quinque Archiepiscopos in Hispania extitisse olim, qui aliquando Metropolitani, aliquãdo Primates dicti sunt, diuerso nomine sententia non alia: Tarraconensem, Bracarensem, Emeritensem, Hispalensem, Toletanum: & præter hos Narbonensem in Gallia Gotthica, quæ Gotthorũ tempore Hispaniæ contributa erat. Æquo hi iure parique potestate subnixi erant, nullius maiori imperio deuincti. (Romanum Pontificem excipio.) In conciliis eum locum obtinebant, quem ordinationis antiquitas dabat. Horum Pręsulum multitudinem aut vetus Hispaniæ diuisio effecit, in quinque partes tributę, Bæticam, Lusitaniam, Tarraconensem, Carthaginensem, Calæciam: totidemque iuridicundo conuentus supremi, rerũ potientibus Romanis: aut gentes barbaræ pepererunt, (sic mea sententia est) cùm primùm in Hispaniam irrumpentes, ea prouincia in plures partes distracta, multa condiderunt imperia. Narbonensis Metropolitanus in Gallia erat: Tarraconensis in ea Hispaniæ parte, quæ in ea rerum perturbatione diutissimè Romanum imperium agnouit: Hispalim Vandali obtinuerunt: Lusitaniam & Calæciam, vbi Emerita & Bracara sunt, Alani atq; Sueui. Toletum in ditione Gotthorum erat, quę gens cæteras nationes barbaras multitudine & imperio vincebat: vnde Toletanæ vrbis auctoritas cæteris maior esse cœpit, ac præsertim cùm verso reipublicæ statu Hispaniam vniuersam Gotthi in potestatem redegere, iure & legibus commutatis, Toletique imperii sedem constituerunt, sensim mutatis rebus Toletanorum Episcoporum auctoritas crescere cœpit. Futuræ amplitudinis haud obscura fundamenta posita sunt in concilio Toletano septimo, cuius canon postremus est: Vt vicini vrbis Episcopi admoniti à Metropolitano, singulis per annum mensibus Toletum veniant, messis duntaxat & vindemiarum feriis exceptis. Regis id reuerentiæ, vrbis regiæ honori, Metropolitani solatio datum. Ab his initiis Toletanorum Præsulum creuit auctoritas, prorsus vt Eruigio Rege concilii Toletani duodecimi Patres canone sexto decreuerint Episcoporum Hispanię electiones, quas Rex facere cõsueuerat, Toletani Præsulis iudicio, assẽsuq; ratas fore. Quo ex tempore primas Episcopi alii deferre Toletano: in subsequentibus Episcoporum conuentibus, Toletani Præsulis prima semper auctoritas esse: primumq; sedendo subscribendoq; locum occupare. Atq; his se finibus Toletani Episcopi auctoritas continuit. Cætera Primatum iura, qui iidẽ Patriarchæ sunt solo nomine discrepantes, vt leges ecclesiasticæ docent, haudquaquàm obtinuit. nulla dignitatis insignia præcipua. potestas præterea nulla maior in subditos. Postquam rebus commutatis insignem illam plagam accepit Hispania, Maurique rebus præfuerunt, Primatis dignitas & maiestas conticuit: & progrediente tempore tanta rerum extitit perturbatio, vt ne Episcopi quidem ritè sacrati Toleti essent. quod multis annis tenuit. Demum ea vrbe ad Christianorum ditio-

ditionem restituta Toletanus Præsul, nō modo Metropolitani honore auctus est, sed etiam Primatis dignitatem impetrauit agente Bernardo nouo eius vrbis Pontifice, Vrbano secundo Romano Pontifice concedente: non absq; aliorum Episcoporum obtrectatione, qui vno prælato iniuriam factam esse cęteris querebantur. Vrbani de hac re litteræ alio sunt loco explicandæ. primus Berengarius, quē Bernardus ipse Ausa Tarraconem transtulit, de Primatu litem intendit, in qua victus est: nam Vrbanus secundus datam semel Toletano Præsuli auctoritatem ratam fore iudicauit. Vrbani iudiciū Paschalis & Gelasius eius in Pontificatu successores nouis diplomatibus comprobarunt. Calixtus eo nomine secundus auctoritatem imminuisse visus est: cum Iacobo Gelmirio Cōpostellano Episcopo Emeritensis Metropolitani iura ea vrbe (quoniam in Maurorum ditione erat) translata concessit. auxit præterea Legati pontificij maiestate in prouincias Emeritensem & Bracarensem, exemitque nominatim à Bernardi Toletani Præsulis imperio. Honori id fratris Raymundi datum est, qui Compostellæ erat tumulatus: & in Iacobum Apostolum studio incitato. Verum Raymundo Bernardi successore Honorius, Innocentius, Celestinus, Lucius, Eugenius eo nomine tertius Toletanum Præsulem Hispaniæ Primatem fore sanxerunt. Raymundo Ioannes successit. quo Pontifice, tum ab Hadriano quarto Romano Pontifice Primatus Toletanus sancitus nouo diplomate est, Cōpostellano abrogato: tum Ioannes Bracarensis Episcopus, qui Toletano de Primatu litem intenderat, atque obtemperare recusabat, Toletum venit, atq; in eius, cuius imperium refugiebat, verba iurare compulsus est. Cerebruno Ioannis successore exemptionis priuilegium ab Anastasio Romano Pontifice, Pelagio Compostellano Præsuli concessum, ab Alexandro eo nomine. III. abrogatum est. Quo tempore Iacinctus Cardinalis in Hispaniam Legatus præter alia quæ sapientissime tota prouincia constituit, secundum tabulas Toletanæ ecclesiæ litem diremit: atque veteris controuersiæ Cerebrunus, vt nouus victor esset effecit, pronunciata sententia. Alexandri eo nomine tertij litteras ad Cerebrunum, quæ à maioribus erant instituta præclare nouo decreto confirmantis, huic disputationi inserēdas esse iudicauimus. ALEXANDER Episcopus seruus seruorum Dei, venerabili fratri Cerebruno Toletano Archiepiscopo salutem & Apostolicam benedictionē. Cum pro negotiis commissæ tibi ecclesiæ imminentibus, nuncium suum ad nos tua fraternitas destinasset, in sede Apostolica, quę iusta petentium vota semper consueuit admittere, per eundem nuncium suppliciter postulati, antecessorum nostrorum felicis memoriæ, Paschalis, Calixti, Honorij & Eugenij priuilegium tibi & litteras innouari: in quibus Hispaniarum Primatus Toletanæ ecclesiæ noscitur indulgeri. Nos autem quoniam te syncera in Domino caritate diligimus: & personam tuam, quæ incōcussa est columna ecclesiæ & stabile firmamentum, quibuscunque modis conuenit proposuimus honorare postulationem tuam duximus admittendam, & desiderium tuum effectu suo passi non fuimus defraudari. Verum communicato fratrum nostrorum consilio, ad exēplar prædecessoris nostri bonæ memoriæ Hadriani Papæ, Apostolicæ sedis auctoritate statuimus, vt iuxta præpositæ petitionis iudicium deberet priuilegium simul cum litteris innouari: & sicut ecclesia tua ex antiquo habuerit in tota Hispaniarum regione Primatum, sic tu & ecclesia Toletana, cui Domino auctore præesse dignosceris, eundem Primatum debeas super omnibus in perpetuum obtinere. Adijcientes

tum iura & auctoritatem obtinuisse, ex quo tempore à Mauris Toletum recepta est: nunquam defuisse tamen qui obsisterent auctoritati, detrectarent imperium: ac ne nunc quidem præter nomen vllam eius potestatis partem exercent in alias prouincias Hispaniæ: neque componendis certe litibus, neque sontibus plectendis, neque legibus promulgandis.

Alfonsi Regis vxores, & progenies.

CAP. XX.

DVAS hactenus Alfonsi Regis vxores fuisse, Agnetem & Constantiam, atque ex Constantia Vrracam genuisse, superius est dictum. Constantia post Toletum receptam defuncta est: quo tempore Eluira glos eius decessit, atque Legione cum Vrraca sorore & maioribus tumulo contecta est. In Regis torum, Benabeti Mauri Hispalensis Regis filia suscepta est, superstitione prius Maurica abiurata, & Zaidæ nomine Mariæ appellatione mutata, quidam Elisabetham dicunt. Ex hoc coniugio Sanctius est natus, si vita diuturnior contigisset, magnus Princeps futurus, & paternā æquaturus gloriam: sic virtutum indoles in tenera ætate pollicebatur. præclaras dotes Hispaniæ fata inuiderunt. quartis deinde, quintis & sextis nuptijs Bertam è Tuscia, aduectam, Elisabetham ex Gallia, præterea Beatricem, qua ex gente incertum, sed postremo tamen vxorem duxit. ex Elisabetha duas filias suscepit, Sanctiam Roderici Comitis vxorem, & Eluiram, quæ Rogerio Siciliæ Regi Rogerij Comitis filio post aliquot annos nupsit: vnde Rogerius Apuliæ & Anfusus Capuanus Princeps, aui scilicet nomen referens, nati sunt: tum Guillelmus Rex, & Constantia quæ Henrico Cæsari nupsit. vt Alexander Celesinus Abbas est auctor, qui Rogerij Regis gesta conscripsit ipsius æqualis & Hugo Falcandus proximæ scriptor ætatis. Ex concubina Semena totidem filiæ Alfonso Regi natæ sunt, Eluira, atque Therasia. Eluira quidem Raymundo nupsit Tolosano Comiti: vnde Bertrandus & Alfonsus Iordanus geniti sunt. Therasia autem Henrico Lotaringio data est vxor: vnde Lusitanis Regibus generis origo & perpetua propago. Nam ex concubina altera, cuius nomen memoriæ non proditur, & cum qua stupri consuetudinem habuit, nullam Alfonsus prolem suscepit. Vrracam ex Constantia filiam natu maiorem, Raymundo Comiti vxorem dedit, Comitis Burgundi fratri, atq; Guidonis Archiepiscopi Viennensis primum, deinde Romani Pontificis, cui Calixto secundo nomen fuit. Ex Raymundo & Vrraca, Sanctia prior, deinde Alfonsus est natus is qui multorum regnorum adiunctione præpotens in Imperatoris nomen inuasit. Hæc ex grauissimis auctoribus selecta sunt. præstat tamen de Alfonsi vxoribus & progenie Pelagium Ouetēsem audire, proximæ ætatis historicum finem scribendi fere faciētem his verbis. Hic (de Alfonso Rege loquitur) habuit quinque vxores legitimas: primam Agnetem, secundam Constantiam Reginam, ex qua genuit Vrracam Reginam, coniugem Comitis Raymundi: de qua ipse genuit Sanctiam, & Aldefonsum Regem: tertiam Bertam Tuscia oriundam: quartam Elisabeth, ex qua genuit Sanctiā coniugem Comitis Roderici, & Geloiram, quam duxit Rogerius Dux Siciliæ: quintam Beatricē, quæ mortuo eo repedauit in patriam suam. Habuit etiā duas concubinas, tamē nobilissimas: priorem Semenam Munionis, ex qua genuit Geloiram vxorem Comitis Raymundi Tolosani, patris ex ea Aldefonsi Iordanis: & Therasiam vxorem Henrici Comitis, patris ex ea Vrracæ, Geloiræ, & Aldefonsi. posteriorem nomine Ceidam filiam Abenabeth Regis Hispalēsis, quę baptizata

Elisa-

,, Elisabeth fuit vocata. ex hac genuit Sanctium, qui obijt in lite de Ocles. sic Pelagius. Has Alfonsus vxores habuit, hos filios & nepotes, bello quam pace clarior, rebus gestis aliquanto quam prole felicior, in vtraque fortuna admirandus. Quæ consequenti tempore quasi ex summo repente conuerti, & graues Regi regnoque calamitates attulisse visa est: vt sequens narratio declarabit.

LIBRI NONI FINIS.

HISTORIÆ DE REBVS HISPANIÆ.

LIBER DECIMVS.

Noua bella in Hispania Syriaque.

CAPVT I.

ORIENTIS & Occidentis regna vno ferme tempore nouis bellorũ procellis quassata sunt. Almorauides Mahumetana gens Alauecinorum familia, qui ad hæc tempora rerum potiti erant in Africa, oppressa, in ora Mauritaniæ, quæ ex aduersum Hispaniæ ad fretum Herculeum inter vtrunq; mare porrecta est, imperium primum constituerunt. deinde in Hispaniæ parte multo maxima: cum torrentis ad instar se in eam prouinciam infudissent feroces & rapidi. In Hispaniã hæc occasio traijciendi fuit. Hispalensis Regis filiam Alfonsus. Rex toro iunctam habebat, vti paulo ante dictum est. Rex Maurus Hispaniam quam late in ea Mauricum patebat imperium spe complexus, si nouis ex Africa viribus & copiis esset adiutus: pro iure cognationis à genero petijt, vt communibus litteris Iuzephum Tephinum Almorauidum Regem viribus & potentia prævalidum, & perpetua rerum gestarum felicitate ferocem, euocarent in Hispaniam: vt suo periculo atque labore alienæ ambitioni seruiret. quod contra accidit. Dat Alfonsus litteras cum ætatis inclinatione vxorius factus. pestiferum consilium atque capitale, nullique magis exitiale, quam ipsi auctori futurum. Iuzepho non negligenda videbatur occasio in Hispaniam arma vertendi. paruis momentis magnos sæpe casus intercedere. alieno nomine bellum inchoari posse & inuidia, concludi suo ipsius commodo. Veniendi quidem ipsi an voluntas an facultas non fuit. Missus

Hali

Hali Abenaxa magni nominis Dux, virtute factisq; clarissimus: cui consilia callida erant, audacia rebus inchoandis, conatus perficiendis, ac secundi demum exitus. sequebatur iustus exercitus. cum his copiis Hispalensi Regi se adiunxit, vti iussus erat. haud diu vrna concordia fuit (neq; vnquam satis fida potētia, vbi nimia est). dissidio certe nulla magna de caussa inter vtranq; gentem repente exorto ad arma concurritur. Mauri cum Mauris confligunt. Africano par Hispanus non erat, diuturno otio & voluptatum debilitatus illecebris. victus Hispalensis Rex Alfonsi socer, atq; in acie trucidat' eo minori suorum dolore, hostisq; inuidia, quod ex arcano nostræ religioni fauere, nosterq; esse credebatur. Abdalla interfector. eius ditionē omnem victores suam continuò fecerunt. Anno Arabum quadringentesimo octogesimo quarto ea clades acceptæ: sic in historia de Arabibus Rodericus
1091 ait, hoc est anno Christi millesimo nonagesimo primo. Mauricæ gētes quæcunq; erant in Hispania ad nouam spem erectæ sub eius imperium adiunctæ, quædam vi, pleræque voluntate. rem Mauricam, quæ in præcipiti erat, Halis virtute & præsidio sustineri posse cogitantes. Nulla fides barbaris, præsertim arma tenentibus. Itaque Dux Africanus ditionis amplissimæ viribus fretus, suo quam alieno nomine imperare genti maluit. Aderant gentis studia: & si qui contra sentiebant, inuidia in occulto erat, palam assentatio. se Hispaniæ Miramamolinum dicit, quod erat inter Mauros regiæ potestatis nomen insigne. Noui prætereà imperij fiducia Reges Mauri, qui tota Hispania Alfonso stipendiarij erant, quasi seruitute depulsa, erectiq; ad libertatis spem, annuum vectigal pendere recusant. sic res Hispaniæ erant. Nostrorum armis in Syria bellum sacrum inchoatum est, rerum gloria & magnitudine, atq; consternatione terrarum omnium aduersus bellicosissimos Reges atq; Imperatores Orientis nobilissimum. Hierosolyma vrbs antiqua nobilitate celebris, & Christi Dei natalibus, vita, morteque sanctissima barbaræ genti, feræ & immani parebat, grauiore indies seruitute. Petrus ex nobilitate Ambianēsi in Gallia natus, cum adolescens militia corpus durasset, & vir effectus, rebus humanis spretis, in eremo vitam egisset, religionis ergo Hierosolymam abiit. Inopia, vilique cultu, & specie corporis indecora, breuique statura inter barbaros tutus, omnia circumlustrans, quam atrocia & quam barbaræ crudelitatis exempla nostri homines paterentur, animaduertit. Simon ea tempestate Hierosolymitanus Episcopus erat. cum eo re communicata, acceptisque ad Pontificem Maximum litteris & amplissimis mandatis, in Europam reuertit. Vrbanus audito Petro, lectisque litteris maximum animo dolorem cepit. Vrebat ignominia Christiani nominis. Terram Christi Dei vestigijs impressam, vnde origo religionis, vbi domicilium sanctitatis extiterat, cultoribus vastam, orbam sacerdotibus. Barbaros non cum hominibus modo, sed cum sanctitate locorum, bellum gerere odio Christianæ religionis inexpiabili atq; grauissimo, securos agere angebatur scilicet, neque tamen eius ignominiæ depellendæ consilia explicabat. Id grauissimum videbatur. Græci Imperatores in quibus opis aliquid esse debuit ob locorum propinquitatem, metumque impendentem à Turcis barbara gente & immani, de suis rebus soliciti parum aliena curabant. Occidentis regna sine metus suspicione res communes negligere: nihilque minus mouere videbatur, quam religionis iniuria. Vrbanus Pontifex his quamuis anxius curis, nequaquam se animo demittit. Consilium capit specie arduum, rebus salutare. Proceres & Præsules ex vniuerso Occidenti ad conuentus de re-

legione habendos euocare constituit: vnde velut classico omnium Christianorum animos ad bellum sacrum excitare inflammareque cogitabat, optimæ causæ sperans numinis patrociniũ haudquaquam defuturum. Claromons in Aruernis vrbs præcipua nobilitate concilio designatur. Dum hæc in Italia atque Gallia parantur, missisque à Pontifice legationibus nationes omnes vt vires conferant, re & consilio adiuuent solicitantur, eiusque belli apparatu cæteræ prouinciæ ardent: in Hispania res Christiana fluctuabat, pronaque in occasum esse videbatur, Almorauidum ob aduentum armaque. Nunquam neque maiori impetu, neque maiori Hispaniæ periculo concussum est. genti feræ & immani victoriarum cursus, secundi bellorum exitus, imperiorum accessio spiritus addebat. Nouo in Hispania imperio fundato, arma in nostros vertunt: atque in Carpetanos inuadunt. Toletanos fines & oppida igne & direptionibus vastant. vrbes quæ in eo tractu & Celtiberis, dotis nomine Zaidæ datæ erant à patre, armis ereptæ, Concha, Vrcesia, Opta. Alfonsus Comites duos Garsiam Sororium & Rodericum Mauris obuiam mittit, adiuncta valida militum manu. victi acie nostri ad Rhodam oppidum (quod Plinio Virgao esse creditur, Bætim inter & Oceanum) atque fugati sunt. Alfonsus tot cladibus castigatus, & impendentis periculi metu, intelligens quantopere peccatum esset, noua diligentia, præterita mala compensare satagens, magnos toto regno delectus habet: auxiliisque vndique contractis iustum exercitum conflat. Multi vltro ex vicinis prouincijs rei Christianæ periculo permoti, in Alfonsi castra confluxere. Ad Cazalliam, quod municipium non ita procul Pace Augusta situm est, totis vtrinque viribus dimicatum. victi Christiani, cæsique magno numero. Noua ea clade Alfonsus haudquaquam demittit animum, neque secundis rebus insolens, neque aduersis debilitatus. Expedito consilio bellum reparat, nouisque auxiliis & copiis priorem exercitum auget. cum ijs copiis Cordubam vsque ferro penetratum. in homines, & pecora sæuitum: ac ne tectis quidem & agris parcebatur. Tyrannus viribus diffisus, exercitu veteri magna ex parte dilapso, Cordubæ mœnibus se tenet vrbis munitissimæ. Læuia modo prælia commissa. Accidit vt Abdalla noctu improuisus, piorum castra inuaderet. cæteris pulsis cæsisque nostrorum accursu, Dux ipse captus, proxima luce in ipsis Maurorum oculis, qui ex vrbe despiciebant, membratim laniatus, viuusque combustus est: cum eo è sociis alij. crudele exemplum. sed dolor quem ex Benabeti soceri casu Rex ceperat, supplicij acerbitatem excusabat. eo victoriæ fructus maior. Maurus diuturna obsidione fatigatus deditionem facit, paratus imperata facere, magno in præsenti auri & argenti pondere mulctatur: in posterum annuum vectigal impositum. ditio relicta quam ceperat, quasi Castellæ Regum beneficiario. Gloriosum id Alfonso fuit, prouinciæ salutare: nam ab eo initio intellectum est barbarorum arma vinci posse. Rebus in Bætica compositis, in Celtiberiam bellum est versum. Cæsaraugusta positis iuxta castris circunsessa est, magnisque operibus impugnata. ciues vectigal annuum pendere non detrectabant, dummodo eos in fidem reciperet, totaque ditione continuo sine maleficio discederet. Honorifica Regi conditio proponebatur. vicit tamen studium & spes vrbis potiundæ, vt in proposito perstaret. Verum dum maiora captat, vtrinque amissum est. Iuzephus enim nouo Almorauidum exercitu, pecunia, peditatu, equitatu, copiis instructus & formidabilis ex Africa

ex Africa in Hispaniam traiecit, ad comprimendos Halis Ducis conatus, perfidiam vindicandam. Eius aduentus vno tempore in vrbe & in castris nunciatus, Mauris cum spe melioris fortunæ animos addidit: Alfonsum maioris mali periculo metuque obsidione soluta compulit retro redire. Et Iuzephi quidem arma prosperum cursum habebant. Nam Hispalim vbi tyrannus erat, primo aduentu redegit in potestatem: tyranno caput amputatum. Mox Corduba ex deditione capta est. Harum exemplo reliquæ vrbes Bæticæ, ac verò quæcunque tota Hispania Maurico imperio tenebantur, breui tempore ad ditionem subiunctæ, imperata quædam vi, aliæ voluntate fecerunt: nouique Regis virtute & felicitate confisæ, Christiani imperij iugum plurimæ detrectabāt. Graue id Alfonso visum est, neque dissimulanda ignominia. Et maioris periculi metus proponebatur, ne rursus Africæ & Hispaniæ viribus, quæ longo interuallo iunctæ erant, res Christiana in Hispania periclitaretur. Priusquam mora vires conualescerent, Maurorum confirmaretur audacia, bellum comparari placuit. Tumultus decernitur, iustitium indicitur, saga sumuntur non à profanis tantū hominibus, sed etiam à viris sacratis sublatis vacationibus, tota prouincia delectus habentur. externa aduocantur auxilia. & plerique Hispaniæ periculo permoti, nauandæ in eo bello operæ studio incitati, vltro ex Gallia magno numero venerunt. Raymundus, Burgundionis Comitis frater Germanus: horum cognatus Henricus, domo quidem Lotaringius, quamuis Vesontione natus vrbe Sequanorum maxima, vnde Vesontinus dictus est, Lusitaniæ gentis & regni conditor: atque Henrici propinquus Raymundus Tolosæ & Sancti Egidij Comes. Hos inuicta Francorum manus sequebatur, magna atque incredibili ad bellum alacritate. Affuit præterea Sanctius Aragonius Rex, quamuis ingrauescente ætate magno animi vigore, dexteritate maxima: quam perpetuo bellorum vsu aduersus Mauros compararat. Ex his omnibus gentibus numerosus exercitus conflatus: prorsus vt hostes vltro lacessere non dubitarent. In Bæticam intimam penetratum est. populationes, vastationes, direptiones locis omnibus factæ. Ad Alaguetum (nomen id loci est) castra castris collata. Iuzephus viribus impar, consilio cautus, certamen detrectauit. Fugæ persimilis profectio fuit: quod festinatio discedendi & impedimentorum pleraque relicta iudicabant. Alfonsus satis se ad nominis auctoritatem tuendam effecisse existimans barbaro fugato: & alioqui exercitus ex tam multis gentibus lingua, moribus & institutis discrepantibus contineri longo tempore non poterat: militem præda diuitem, successu lætum, reduxit in patriam. Almorauidum arma hac ignominia accepta aliquandiu conquieuerunt: & Iuzephus noui regni statu componendo distinebatur. Alfonsus tamen nihil de sua comparatione interea omittere: quoniam bellum maiori mole futurum propediem exploratum habebat. Nouis cognationibus externorum Principum animos sibi conciliare constituit: ac tribus proceribus, qui ex Gallia venerant, totidem filias vxores dare. Nauatæ operæ ea merces fuit. Raymundo Tolosano Comiti Eluira nupsit. Henrico Lotaringio Therasia, vtraque furto quidem genita (vt superius est demonstratum,) cæterùm regio cultu, & in spem magnæ fortunæ educatæ. Raymundo Burgundo Vrraca legitima Alfonsi filia connubio iuncta est. Hic vrbem Salmanticam instaurasse soceri Regis iussu fertur. Præterea Roderico Comiti Sanctia Regis ex Elisabetha vxore filia nuptui data est.

est. (ad hunc Gironij reguli cum primis nobiles in Hispania genus referūt.) Henrico quidem dotis nomine datum est quidquid terrarum in Portugalia Christianorum armis partum erat, Comitis nomine: atque ea lege, vt Regum beneficiarius esset: ad comitia regni veniret: & ad bellum quoties inuitatus esset, prosequeretur armatus. Noui ea regni initia atque fundamenta fuerunt: quod paulo post in Hispania fundatum supra quadringentos annos Henrici posteros Reges habuit. Burgundo Calæciæ præfectura data Comitis nomine, quo nomine prouinciarum rectores vti soliti erant, proximaque spes ad quam destinabatur, Sanctio Regis filio si quid humanitus contigisset. Tolosano Comiti varia supellex, vestis pretiosa, auri atque argenti pondus dos fuit, ditio nulla in Hispania: quippe de Gallia cogitanti, vbi late dominabatur. Aut forte ipsa Tolosados fuit soceri beneficium, nam in Regum Hispaniæ ditione fuisse inuenio superioribus annis. Auctor quidam Alfonsi armis eius seculi anno
1093 nonagesimo tertio Olisiponem captam esse ait: vero an falso affirmare non possum. Illud dico: non parum sæpe inter vtriusque nationis arma vrbem eam alternasse: ac consequenti demum ætate Mauris ablatam, stabili possessione ac perpetuo in Christianorum ditione permansisse.

Sanctius Aragonius Rex occiditur.

CAP. II.

PROXIMVS centeannus à Christi or-
1094 tu millesimus nonagesimus quartus, nobilis quidem Alfonsi ortu fuit eius, qui Henrico Lotaringio & vxore Therasia natus, felicibus armis Portugaliæ nomen illustrauit, ditionem extendit: primusque in regium nomen Pontificum Romanorum venia inuitis Castellæ Regibus inuasit. Infaustus autem Sanctij Aragonij Regis infelici casu cædeque: cui vni non modo bene gestæ, atque conseruatæ reipublicæ, vti prioribus faciunt, sed etiam auctæ & bonis omnibus cumulatæ laus ab Aragoniis datur. Primus enim ex impeditis atque præruptis montibus, vbi priores Reges imperij fines tutati erant haud minori locorum quam armorum fiducia, in subiectos campos & planiciem delatus, vrbes & oppida magno numero armis occupauit: cum regulis Maurorum Balagueris, Ilerdæ, Montionis, Barbastri, Fragæque continenter bella gessit: victosque stipendiarios habuit primum, deinde longa ac difficili obsidione Barbastrum cepit, ad Verum amnem præcipua regionis amœnitate nobilem vrbem. Vndique copiæ admotæ, mœnium munitio opponebatur, pertinacia nostrorum omnes difficultates superauit: dum vndiq; circunstrepit terror, nec remittitur ardor, obliuioque vulnerum & mortis contemptus occupat animos, impetu expugnata direptaque est. Salomoni Roten. Episcopo attributa, alij Arnulfo affirmant, nobis neutrum satis cōpertum est. Omnino Armengaudus Vrgelitanus Comes in ea obsidione obiit. Eius calamitatis vindicandæ studio, quoniam Regis socer erat, in captos ciues grauius sæuitum. Bolea in Vasconum atque Ilergetum finibus, ad Cingam amnem, vbi diu bellum fuit, Mauris erepta: Montioque validum in Ilergetibus municipium situ arceque. alia præterea oppida & vrbes, quorum numerum inire longum esset. In Vasconibus Stella condita, exiguum tunc oppidum, nunc vrbs eo tractu cum primis nobilis. & quoniam de Cæsaraugusta cogitabat, ad Iberi ripam viginti supra eam vrbem millibus passuum Castellare oppidum extructum est, ad arcendas barbarorū incursiones. crebris præterea eruptio-

nibus ex eo oppido infesta circa omnia vrbi faciebat: vt interdum interclusis commeatibus obsessa esse videretur à nostris. In Vasceranis Luna municipium conditum, nulla re nobilius, quàm gentis origine, eius quæ à Luna nomen habet, vetustæ & nobilissimæ. generis conditor Bacalla vir primarius, cui Sanctius id oppidum dono dedit, Rex verè magnus & virtutum omnium splendore clarissimus, insignis pietate: qui ab Alexandro secundo Romano Pontifice D. Ioannis Rupensis, sed & multa alia tota ditione monasteria ab Episcoporum iure exempta esse impetrauit. Præsulum auiditas obtendebatur in eorum bona inuolantium: sed & monachorum mores ea tempestate (quod D. Bernardus conqueritur) nimium in studium libertatis incubuerant: passimque eorum Præfecti, vt insignia Episcoporum mitram, baculum, breue circum humeros pallium gestare fas esset, libertatis indicio impetrabant. ea fraudis inuenta via est. Quod in Episcopis accusabatur, idem crimen auiditatis Regem perstrinxit, qua vna nota deformis fuit. Nam in templorum & sacerdotum bona licenter inuasit. ærarii tenuitas atque inopia, ingentes bellorum sumptus excusare videbantur: data præterea ante annos aliquot à Gregorio septimo Pontifice Maximo facultas, decumas & vectigalia templorum, quæ extructa denuo, aut Mauris erepta essent, pro arbitratu permutandi, inuertendi, attribuendique quibus mallet. Illustri ipse modestiæ & Christianæ pietatis exemplo conceptam ex eo facinore religionem, procurandam curauit, odiumque populare, ante aliquot annos Romæ in D. Victoriani, ad aram D Vincentii humillimo corporis habitu, cum gemitu & lachrymis publicè veniam precatus. Affuit Raymundus Dalmatius eius vrbis Episcopus, cui quæ ablata erant omnia, reponi integra fide mandauit. Et miror nostra ætate quosdam viros principes, cuius exempla imitantur templorum bonis occupandis, eius neque pœnitentia moueri, neque perhorrescere exitum. Oscensem Regem Abderrahmanum continenti bello vexare solitus, omnem circa ditionem armis occuparat: Montaragonem quarto ab ea vrbe lapide municipium ceperat, magnisque operibus muniendum curarat, vt arcis instar barbarorum ceruicibus immineret. vrbs ipsa tandem circumsessa, copiis omnibus vndique contractis. vicini colles præsidiis occupati: ne exeundi commeandique in vrbem facultas esset. castra in cliuo posita, qui ab eo tempore Sanctii podium dictus est. Vrbs munitissima erat, totiusque Mauricæ ditionis ea parte præ[illegible]lym: vti fuerat Romanorum tempore, à quibus firmitudinis indicio vrbis Victricis nomine nuncupata est. Ergo obsidio ducebatur: vi expugnari non poterat. Oscenses Alfonsum Castellæ Regem, vt opem ferat obsessis, solicitant. annuit ille, vt sunt Reges, cum spes vtilitatis ostenditur, priuatis commodis magis quàm religioni famæque seruire. Apertè Mauris fauere ignominiosum erat. Itaque consilium capit, per Cantabriam Vasconum fines inuadendi. quo facto prouidebat vtrique bello Aragonias vires impares futuras. Missus in id Comes Sanctius: verùm Petro & Alfonso à patre Sanctio, contra Alfonsi Castellæ Regis conatus destinatis, retro iter hostes conuertere re infecta compulsi sunt. Incommodè accidit vt Sanctius Rex diuturnæ obsidionis tædio mœnia vrbis circunlustraret & idoneum locum notatum qua parte irrumpi posse cogitaret, contento brachio comitibus designaret: cum sagitta ex muro emissa sub ala confixus est. lethale id vulnus fuit: numinis vindictam ob templorum bona occu-

occupata prouinciales interpretabantur. Obijt quarto mensis Iunij die. corpus Montaragonem delatum atque in Iesu Nazareni, quod ipse monasterium extruxerat, extemporario sepulcro conditum est, inde vrbe capta in D. Ioannis Rupensis: quo loco Feliciæ vxoris superioribus annis defunctæ, inscriptio cum cippo monstratur. Filij, vt erat à patre impetratum, in castris perstiterunt, haud ante d scedere destinantes, quàm vrbis clade iniuriam vindicassent. Petrus superstite patre, Ripagorsæ & Suprarbis Rex erat renunciatus, & ex Berta vxore (alij Agnetem volunt) filium sibi cognominem (alij Sanctium vocant) genuerat: nunc totius regni paterni hæres institutus est. Alfonso oppida legata. Ramirus natu minimus rebus humanis contemptis in S. Pontii Tomerii, quod cœnobium in territorio Narbonensi ad Iauri ripas erat, vestem mutarat patre auctore: vt ipsius diploma declarat, proximè superiori anno eius monasterii præfecto Frotardo datum: in quo amplæ possessiones, fundi, prædiaque in Monachorum vsum abs Rege donata sunt. Oscensis obsidio diuturna fuit atque semestris, vt quidam affirmant. alii vltra biennium productam fuisse contendunt. Obsessi fatigati omnibus malis, & ad supremam annonæ difficultatem redacti, Almosabenum Cæsaraugustæ Regem auxilio euocant, Garsiam Cabræ Comitem, & Gonsaluum virum principem: nam in ea temporum fæce, morumque labe Christianos Mauris opitulari aduersus Christianos religio non erat. Gonsaluus non venit, misit tamen validam suorum manum. affuit Garsias. Rex Maurus supremo conatu infinitam multitudinem Maurorum sub signis habebat. cum his copiis Cæsaraugusta mouent. Adducta erat res in maximum periculum, & extremum penè discrimen. Garsias ipse, siue syncero animo, siue beneuolentiæ simulatione Petrum monet, nisi res perditas vellet, quamprimum rediret in patriam. Vicit tamen honesti respectus & sacramenti religio, quo se fratres patri morienti obstrinxerant, nisi capta vrbe non cessaturos, vrbi vicina planicies protenditur cui Alcoracio nomen est, huius prælii euentu maximè nobilis. In ea planicie vniuersi certaminis aleam subire constituunt freti numine, cuius propitiandi caussâ corpus D. Victoriani in castra delatum erat. Concubia preterea nocte oblata Regi species augustior humana, monentis, vt prælium magno animo inuaderet de victoria certus. In primo agmine Alfonsus curabat, in postremo Rex ipse, mediam aciem Lisana & Bacalla viri nobilissimi regebant. equites in fronte erant. ab his pugna cœpit. mox Legionum signa inuecta aduersus barbaros, qui sua multitudine subiectos campos & vicinas valles compleuerant. Acerrima pugna fuit, nullo eo seculo neque maior periculo, neque felicior euentu. Gemitus cadentium, clamor pugnantium, fragor armorum, nihil præterea exaudiebatur. Ex vrbe viros & fœminas vti Maurorum res erant, modò lætos, modò pauidos considerare fas erat. In noctem pugna producta haud satis intelligebatur, vtra pars meliora tulisset. nostri caussa, virtute & scientia pugnandi, hostis superabat numero. in armis vsque ad sequentem lucem perstitum: tanta erat cupiditas instaurandi pugnam, tãtus in stantis periculi metus piorum animos occupabat. Cùm cognitum est Mauros deseruisse castra, Almosabenum contenta fuga Cæsaraugustam petere. fugientibus insistunt. cędendi finem satietas, & defatigatio attulit. In pugna fugaque hostes quadraginta millia cæsi. ex nostris vix mille desiderati. pauci quidem, minorque pro tanta victoria numerus, neque ii genere aut laude bellica

præ-

præstantes. Garsias Comes à nostris captus. secundum pugnam lecta spolia. campi cadaueribus strati. arma, tela, vestes, equi iacebant, corpora nondum planè extincta, trunci artus, perfossa ferro pectora. terra perfusa, inundansque sanguine. Quidam D. Georgium inter vtrasque acies visum, eiusque præsidio victoriam partam aiunt. Alii ex Moncadarum gente, quendam cùm eodem die in Syria ad Antiochiam pugnasset, equo vectum huic prælio interfuisse. vulgus portentorum auidum, & vt lætiora sint quæ nunciantur, affingere fabulas veritati consueuit. nos si quæ verisimilia sunt pro veris accipiantur satis habituri sumus. Conuenit inter auctores deinceps Aragoniis Regibus insignia fuisse crucem in argenteo clypeo, & quatuor circum clypeum capita rubra sanguine eorum Regum, & Ducum, qui in hoc prælio interfecti sunt. Pugnatum est ad quartum decimum Kalend. Decembris nono post die vrbs nobilissima spe omni defensionis abiecta, ex deditione venit in potestatem. consequenti mense sextodecimo Kalend. Ianu. templum maximum ex ritu Christiano sacratum. Berengarius, quem Bernardus Toletanus Ausa Tarraconem transtulit, vt mox dicemus, Amatus Burdigalensis, Petrus Iaccetanus antea, & iam Oscensis Episcopus, Fulcho Barcinonensis, Petrus Pompelonensis, Sanctius Lascarensis sacræ cæremoniæ Antistites. Eodem tempore Pompelone templi maximi noua fabrica cœpta est, cuius vestigia supersunt. Sacerdotum vita & mores ad D. Augustini leges & regulam cõformati: quod ab eo initio susceptum, nostra etiam ætate retinetur. Petro Pompelonensi Episcopo Gomesanus æqualis fuit Burgensis Præsul Semeni successor. Semeno Episcopo Auca, vbi eatenus fuerat, ab antiquissimo tempore pontifici sedes Burgos trãslata est. de iis Episcopis vtri ecclesiæ contributi essent, Tarraconensis & Toletanus Præsules diu inter se disceptarunt. Romani Pontifices, quoniam controuersia componi non poterat, ab vtriusq; imperio liberos, suiq; iuris fore sanxerunt.

Bernardus Toletanus Præsul ad bellum sacrum contendit.

CAP. III.

QVo tempore hæc in Ilergetibus, aliisque Hispaniæ regionibus gesta sunt, orbis Christianus in belli sacri apparatu totus erat. equi, arma, tela, saga, tympanorum crepitus, tubarum clangor, nihil præterea exaudiebatur. maria, terræ, agri, oppida permixtione gentium omnium, & belli rumoribus personabant. Vrbanus ipse Pontifex Claromonte (quæ vrbs Sidonio & veteribus Aruernum fuit) Præsulum & procerum ex omnibus prouinciis generales conuentus agitat anno millesimo nonagesimo sexto. 1096 Inde bellicum gentibus omnibus canit, quam late imperii Christiani fines extendebantur. Lectæ in eo conuentu Simonis Hierosolymitani Episcopi litteræ: exposita à Petro Ambianensi mandata: multi Hierosolymitani, Antiocheniqúe ciues, sancti nobilesq; viri domo profugi lachrymis, voce, & squalore omnium, qui aderant, animos ad misericordiam permouerant. Concitatis semel animis Pontifex declamantis in morem hanc summam orationis habuit. Audistis, inquit, filii carissimi mala, quæ fratres vestri in Asia tolerant. eorum calamitates nostra ignominia sunt, probrum & dedecus religionis Christianæ sanguine ipso & vita, si viri essemus, procurandum. Mortem quidem omnibus natura proposuit: est autem postremum in malis maximã turpitudinem suscipere, ferreq; vitæ cupiditate. spiritum, salutem, animam Christo, à quo accepimus reddere

dere consentaneum. Ignominiam virtus propulsare solet, quæ propria est Christiani nominis & seminis. eas vires & copias, quas hactenus ciuilibus bellis consumpsistis, ad decus & honestatem conuertite. Christi Dei contumeliam depellite, qui quotidie ab impia & barbara gente cæditur, pulsatur, occiditur: cùm Christi famuli premuntur, vexantur, exagitantur: terræque insultatur illi, quam Christus suis vestigiis sacrauit. An caussa iustior esse vlla potest belli sumendi, quã religionis vindicandæ, seruitutis depellendæ à Christianis, quos Deus immortalis omnibus gentibus voluit imperare? Si ex bellis commoda expectantur, quid vtilius quàm gentem imbellem impugnare, spolia potius quàm arma ferentẽ? Nunquam Asia Europæ par fuit. ibi diuitiæ, opes aurum, gemmæque, quæ prima mortales putant. Si gloria quæritur, ecquid honestius, quam clarissimum virtutis exemplum filiis & posteris relinquere: orbis rectores vocari: domitores Orientis: religionis vindices? Habemus pubem ætate, robore, consilio, fortunisque præstantem, in armis exercitam. an etiam his præsidiis muniti, impuræ genti nominis Christiani maiestatem ludibrio esse sinamus? Christus dux erit vexillum crux. nihil virtuti, nihil pietati erit inaccessum. conspectum tantum vestrum ferre non poterunt. Ego quidem quod debeo vobis, quod religioni Christianæ, pro qua velut in specula custodiaque constitutus, dies noctésque vigilandum esse mihi statui, quantum cura, labore, vigiliis, auctoritate, consilio eniti potero, tantum incumbam in hanc caussam. & nisi alii sequantur in medios hostium gladios irruere certum est: nostroque sanguine tantam ignominiam, & fratrum nostrorum calamitates ærumnasque grauissimas procurare. Nullum casum dum vixero, nullum laborem, nullum vitæ periculum reipublicæ & religioni denegabo. Pontificis oratione, omnes qui aderant inflammati summi, medii, infimi arma, arma deposcunt. omnis mora grauis est. Ademarus Anicij Vellaunorum Episcopus, & Guillelmus Arausij, principes ex omnibus ad pedes Pontificis prostrati crucem sumũt. ea pro militari tessera erat. secundum eos Galliæ, Italiæque & Hispaniæ clarissimi Principes. & eorum exemplo infinitus hominum numerus. Hugo Philippi Regis Francorum frater, Gotthifredus Eustachij Bononiensis filius Duxque Lotaringiæ, qui vrbe Hierosolyma, capta quod primus in vrbem irrupisset liberis omnium suffragijs Rex Solymorum dictus est. æternum Galliæ decus, & Boloniæ patriæ: quæ vrbs in Gallia Belgica ad Oceanum sita est. præterea Gotthifredi fratres Eustachius, & Balduinus, Robertus Flandriæ Comes, Stephanus Blesensis, Alpinus Bituricensis, Raymundus Tolosas: quem Therasia vxor ad bellum prosecuta in Syria, filium alterum peperit, cui Alfonso Iordano nomen fuit, quod in Iordane flumine aquis salutaribus lustratus esset. Præterea ex Hispania Guillelmus Ceretaniæ Comes, qui sagittæ ictu perijt in ea expeditione ad Tripolim Syriæ vrbem, vnde illi etiam Iordani cognomen: Guitardus Ruscinonensis, & Guillelmus Canetensis Comes, Boamundus Apuliæ Princeps, Rugerio fratri de quo contentio erat, principatu relicto, cum duodecim armatorum millibus cæteros Principes ad bellum sacrum prosecutus est. Bernardus Toletanus Præsul, qua erat animi magnitudine, cùm ecclesiæ Toletanæ statum composuisset, & triginta sacerdotes in summo templo constituisset nihilominus, quos Canonicos vocant, totidem Portionarios, cruce sumpta ad bellum sacrum profectus est.
Vix vrbe discesserat, cùm Toletani sa- 1087
cerdotes, an hominis externi inuidia an reditus

reditus desperatione, collatis suffragiis nouum Præsulem in Bernardi locum raptim substituerunt. minor & melior pars (vt sæpe fit) à maiore victa, vrbeque pulsa est. ii ad Bernardum atrocem nuncium detulerunt. Ille conuerso itinere Toletum rediit: pulsisque sacerdotibus, qui nefarij consilij auctores ministrique extiterant, ex S.Facundi cœnobio (cui in minori fortuna prefuerat) euocatos Monachos, eorũ loco substituit: vnde multæ Monachorum voces, ritusque templo Toletano adhæsisse quidam disputant: quæ per manus ductæ ad nostram ætatem in vsu sunt. Rebus compositis propositi tenax, denuo iter arripuit ille quidem: sed Romam tamen delatus ab Vrbano Pontifice, cùm tantum belli in Hispania superesset, & nuper erepta ciuitas rectoris præsidio, & diligentia indigere videretur, retrò redire compulsus est, voti religione, qua se implicarat exoluta, legeque imposita vt ijs sumptibus & pecunia, quam in bellum sacrum comparatat, Tarraconem instaurandam curaret. quæ vrbs Comitis Barcinonensis virtute armisque per hęc tempora ad Christianorum ditionem reuocata est, ipsa antiquitate & imperij Romani maiestate, cuius in Hispania sedes fuit, nobilissima olim & valida: cæterum ea tempestate ad casas redacta, atque oppidum ignobile, Bernardi cura & impensa restituta. Ausetanus Episcopus Berengarius, Archiepiscopus datus est, quo maior esset auctoritas Ausetana vrbe contributa: tametsi beneficij immemor, litem postmodum Bernardo, à quo creatus erat, de Primatu intendit, exoletis vetustate annalium exemplis, & tabulis ecclesiæ suæ iura libertatemque defendens, contra recentissimam Vrbani Pontificis indulgentiam, qua Toletanus Præsul non modò totius Hispaniæ Primas erat lege perpetua renunciatus: sed etiam Romani Pontificis Legatus in præsens, vt componendo ecclesiarũ statu cæteris ecclesijs iura daret. Omnino ex Gallia per eam prouinciam in Hispaniam rediens, præcipua eruditionis & probitatis laude viros secum Toletum adduxit: quos honoribus in præsenti & opimis sacerdotijs auctos, virtus consequenti tempore ad maiora prouexit. Gerardum Mosiaco, qui mox Toletanus Primiclerius, deinde Bracarensis Præsul fuit. Petrum, quem Bituricis natum, ex Archidiacono Toletano Vxama Pontificem habuit. Vtrunque vitæ sanctitas, animi candor cœlestium numero inseruit. Præter hos Bernardus & Petrus patria Aagenses deducti. Bernardus ex Primiclerio Toletano Seguntinus Episcopus fuit, ac deinde Compostellanus: Petrus ex Archidiacono Toletano Segobiensis Pontifex. Petrus alter Palentinus Præsul, Hieronymus Petragorius, qui annitente Cido Valentinæ ecclesiæ curam suscepit, cum primum ea vrbs Mauris erepta est, & ea amissa Zamoræ Propontificem egit. hoc defuncto Bernardus quidam ex eodem comitatu iure suo Zamoræ Pontifex esse cœpit. Ex hoc numero in dissimili vitæ genere Raymundus, & Burdinus fuerunt. Raymundus Bernardi Primatis ciuis Vxamæ post Petrum Episcopus fuit, deinde Toletanus Præsul, Bernardi successor. Burdinus Lemouicensis ciuis, ex Archidiacono Toletano, Conimbricensis Episcopus, deinde Bracarẽsis. postremo pseudopõtifex Romanus orbem Christianum importuno dissidio turbauit: seque indignum excellentium virorum, qui Bernardum prosecuti ex Gallia erant, numero & comitatu esse declarauit: quod commodiori loco explicandum est.

Rodericus cognomento Cidus Valentiam capit.

CAP. IV.

INTEREA Roderici cognomento Cidi haud quieta arma erant. vir tantus opera, consilio, virtute, incredibilique studio rei Christianæ promouendæ, & quam se cunque in partem daret, ea tempestate omnium facilè princeps otium pati non poterat. quin Alfonso Rege concedente, quo tempore Bætico ipse bello occupatus erat (vti superius dictum est) cum priuata suorum manu Celtiberos, pro eo quòd in magna apud eas gentes gloria erat, repetiit. Venientis amicitiam cuncti eo tractu Maurorum reguli certatim appetebant. Albarracini, quam vrbem veteres Lobetum Turiamue dixerunt, regulus ad colloquium primùm, mox ad fœdus admissus: deinde Cæsaraugustanus, quem propter vrbis amplitudinem præsens adiit. & barbarus in magnam spem venerat vrbis Valentiæ potiundæ, Christianorum ope, qui Cidum prosequebantur. Valentia vrbs in Edetanis sita est, ad maris littus, locis irriguis atque amœnissimis, prouentu læta, commercio exterarum gentium & ciuium frequentia atque elegantia peræquè nostra ætate atque eo tempore nobilissima. Hyaia, quem Toleto pulsum fuisse docuimus, eam vrbem imperio obtinebat, paterno iure repetito (nam in Almenonis ditione fuerat) Alfonsi Regis armis, vt in fœdere conuenerat, quo tempore Toletum dedita est. Dianij regulus, qui imperio præterea Setabim & Dertusam obtinebat, ex priuatis offensionibus, an dominandi cupiditate Hyaiæ infensus eam vrbem obsidione fatigabat. Cæsaraugustanus regulus ex aliena calamitate & dissidio lucrum captans, à Valentinis auxilio euocatus, ire quamprimum cupiebat, haud defuturam occasionem vtrosque opprimendi cogitans. Itaque iunctis cum Cido viribus contendit. Dianij regulus viribus impar, eo apparatu nunciato, ab obsidione recedit, fœdere cum Valentinis facto. Cidus vt Valentinum Regem bello impeteret, quod Cæsaraugustanus flagitabat adduci non potuit: cùm eum diceret, in Alfonsi Regis fide esse: negaretque, nisi eius concessu, sibi fas fore eam vrbem impugnare. Ergo Cæsaraugustanus in patriam rediit. Cidus Valentini Regis partes dum tuetur, omnes circa Maurorum regulos stipendiarios efficit: oppidis & arcibus annuum vectigal imponit. vnde & ex præda, quæ ex agro vberi copiosa erat, bellicos sumptus aliquandiu sustentauit. Hyaia Rex ad veterem inuidiam ex Christianorum amicitia nouo odio flagrare cœpit. Sic Almorauides qui latè fines imperij protulerant, à ciuibus in vrbem aduocati sunt. Rex occisus. vrbs capta. auctor consilij Abeniafus rerum potitus est. Cidus proditionis vindicandæ studio inflammatus, & occasionem venisse gaudens nobilissimæ vrbis occupandæ, copiis omnibus Valentiam expugnare parat. Rerum omnium quæ ad bellum vsui erant, summa facultas in ea vrbe erat: militare præsidium, ciuium numerosa multitudo, commeatus in multos menses comparatus, arma equique. Cidi constantia & magnitudo animi cuncta peruicit. diuturna obsi- 1089
dione malis omnibus obsessi, fatigati, atque ad supremam annonæ difficultatem redacti, præterea auxilij spe omni sublata, tandem deditionem faciunt. Cidus qua virtute cœperat, eadem vrbem retinere satagit: audax facinus, & magnis Regibus formidandum, cum tantum ex omni parte Maurorum circunfusum esset. Certus tamen vrbis retinendæ Hieronymum Toleto euocat, vt Valentiæ Pontifex esset. præterea vxo-

vxorem & filias duas, quas in Cardeniæ Abbatis cura relictas esse superius dictum est. Regi quod benignè eius votis annuisset, ex præda Maurica, generosos equos bis centum, & totidem Mauricos gladios ex ephippiis pendentes, dono mittit. Sic Cidi res erant, nominis immortalis gloria parta. Carrionis reguli Dieghus & Ferdinandus (Infantes vulgo dicimus) viri ea ætate in Hispania genere & copijs nobilissimi, animo ignaui, ex Cidi copijs auiditatem explere posse cogitantes, quoniam mascula prole orbus erat, Regem adeunt: petuntque eius opera & auctoritate Cidi filias Eluiram & Solem sibi vxores dari. Annitente Rege Requenam oppidum, quod non procul Valentia situm est, ad colloquium ventum: & re deliberata Carrionis reguli Valentiam Cidum prosecuti, voti compotes facti sunt. Nuptiæ regio apparatu, festaque lætitia celebratæ sunt. Adolescentes culti magis mundicijs, quàm virilis ac militaris animi, mores suos socero & aulicis in armis educatis haud satis probabant: semelque leone è cauea, fortè an consilio incertum, sed egresso tamen, cum præ metu se in turpes latebras condidissent: & iterum in tumultuario prælio aduersus Mauros qui ex Africa venerant, certamen exhorrere visi essent, ignauiæ atque timoris significationem dederant. Dedecus quod virtute depellere debuissent, turpiter vlcisci cogitant: & est ferme crudelis ignauia. Suerus adolescentem patruus, in quo propter ætatem præsidij atque prudentiæ aliquid esse debuisset, in ægris animis facis instar maius incendium excitabat. Re constituta patriæ se desiderio teneri simulant: petuntque volente socero discedendi sibi facultatem esse. Annuit Cidus eorum postulatis, filiasque & generos aliquanto spatio prosecutus, mœstus flentes, & quasi tacita diuinatione perfusas lachrymis abs se dimittit. honestissimo stipante comitatu, ad Castellæ fines peruentum: Durioque amne superato, in Valeranicæ finibus Corpesia roboreta facinori perpetrando locus idoneus fore videbatur. Comites alij aliò confictis de caussis amandati. ipsi vxores à militari via in interiorem syluam seductas, & nequicquam diuorum hominumque fidem implorantes, nudas flagris cedunt. Feriendi finem fatigatio satietasque fecit. Exanimes atque in suo sanguine volutantes, pro mortuis dimittunt. Ab Ordonio, quem Cidus quia fraudem suspicabatur, præcedentium iter dissimulato habitu prosequi mandaret, repertæ sunt, atque in proximo vico medicamentis ciboque recreatæ. Iniuria atrox erat, neque ferenda inhumanitas. & re cognita Carrionis reguli inuidia maxima flagrare cœperunt. indignum passim iudicabatur tanta beneficia, tam insigni contumelia compensata esse. Iuuenes ex stultis amétes planè esse factos dictitabant. Cidus vindictæ studio, honesti cura Regem adiit. Toleti tunc generales regni conuentus agebantur: aderantque Carrionis reguli tanto facinore fœdi turpesque. iudices abs Rege, Cido expetente in caussa dati. in iis princeps Raymundus Burgundus Regis gener. Disceptata caussa, primùm quæ à Cido data erant omnia, gemmæ, vasa aurea & argentea, vestisque pretiosa, vt redderentur integra fide, mandatum est. deinde de illata iniuria, vt singulari certamine dimicarent duo iuuenes & consilii auctor præcipuus Suerus patruus pronunciatum, Bermudius, Antolinus, & Gustius Cidi milites, virique primarii sibi certamen depoposcerunt. Cùm Carrionis reguli imparatos venisse se excusarent, Cidus Valentiam, illi in patriam discesserunt. Rege agente, quoniam redituros Toletum designato tem-

pore non putabant, Carrione depugnatum esse memorant. Victi omnes in certamine sunt: atque marte arbitro declaratum, iniquè eos fecisse. Victores ad Cidum profecti. Cidi filiæ Ramiro Sanctij Regis Vasconum filio, eius quem à Raymundo fratre occisum fuisse docuimus, & Petro Petri Aragonij Regis filio, vltro per legatos expetentibus, coniuges à patre datæ sunt. Ramiro Eluira nupsit, Petro Sol. Ijs nuptijs accepti dedecoris & infamiæ memoria obliterata est: auctaque vehementer lætitia, quam ex prioribus generis vindicatis ceperat maximam. Ex Petro & Sole nulla est suscepta proles. Eluira Garsiam viro peperit, qui ex interuallo auitum Vasconum regnum consensu gentis tandem recepit. Præterea à Rege Persarum missi ad Cidum legati, publicæ lætitiæ multum addiderunt: à Rege potentissimo, tanta terrarum longinquitate vltro de fœdere sanciendo, iungendaque amicitia appellatum esse. Rerum gestarum fama toto orbe diffusa prouocauit. Pro Valentiæ mœnibus cum Buccaro Rege, qui ex Africa venerat, semel & iterum acie pugnatum. Cidi virtute & perpetua felicitate victi acie barbari: vrbisque possessio quandiu vixit (vixit autem quinquennio post captam vrbem) retenta est, moriens quia nouus Maurorum exercitus circunfusus erat, parum ipso defuncto in vrbe præsidij, vt omnes vno agmine in Castellam redeant, testamento mandat. Cum viri fœminæ, pueri, impedimenta prodirent, numerosi exercitus species barbaris obiecta est: atque ex ea re incussa formidine victi fugitique. Nimirum tanti viri felicitati debebatur, vt quos sæpe viuus vicerat Mauros, defunctus profligaret tandem. Nostri contento itinere in Castellæ fines abeunt. Valentia omni præsidio nudata, rursus in Maurorum potestatem rediit. Cidi corpus Burgis in Diui Petri Cardeniæ tumulo conrectum, iusta magnificè facta Alfonso Rege, atque vtroque genero funus procurantibus. quod gloriosum Cido fuit, sed tantis meritis debitum. Huius narrationis multo maximam partem inter aniles fabulas quidam ponunt: ipse etiam multo plura transcribo quam credo: nam neque subtrahere, quæ ab aliis traduntur, audeo: neque affirmare possum de quibus dubito. In Cardeniæ templo quinque sepulchra monstrantur. Cidi, Semenæ vxoris, Didaci, Eluiræ atque Solis filiorum: nisi fortè quædam cenotaphia sunt, gratæ posteritatis diligentia beneuolentiæ indicio, ad ostentationem memoriamque posita.

Vrbanus, Iuzephus & Sanctius defuncti.

CAP. V.

CIDI obitu magnam plagam res Christiana accepisse videbatur, eo Duce sublato, quo superstite respublica stetit in tanta atrocitate temporis, tantaque rerum omnium perturbatione, defuncti virtutem, grauitatem, constantiam, fidem, in religione tuenda, & amplificanda curam omnis posteritas admirata est. De anno quo decessit scriptores variant: neque facilè est auctorem auctori, aut opinioni opinionem præferre. nos quod fidei propius visum est anno millesimo nonagesimo octauo ex- *1089.*
tinctum putamus. Quo anno Vrbanus Pontifex à Giberto pseudopontifice variis curarum fluctibus exagitatus, & vndique subsidia conquirens, Salernum abiit ad Rogerium Siciliæ Comitem: cuius præcipua ea tempestate pietas aduersus Romanos Pontifices commendatur: & rebus gestis nobilissimus erat. Pro iis meritis ipsi & hæredibus datum est, vt in Sicilia Legati Pontificii partes implerent, auctoritatem obtinerent.

nerent. Diplomatis quoniam publicè cognosci interest, & Regibus Hispanis magnæ cõtrouersiæ de eo iure natæ sunt, exemplum subijcimus. VRBANVS Episcopus seruus seruorum Dei carissimo filio R. Comiti Calabriæ, & Siciliæ, salutem & Apostolicam benedictionem. Quia prudentiam tuam supernæ maiestatis dignatio multis triumphis & honoribus exaltauit, & probitas tua in Saracenorum finibus ecclesiam Dei plurimum dilatauit, sanctæque sedi Apostolicæ deuotam se multis modis semper exhibuit: nos te in specialem atque carissimum filium eiusdem vniuersalis ecclesiæ assumpsimus. Idcirco de tuæ probitatis synceritate plurimum confidentes, sicut verbis promisimus, ita etiam litterarum auctoritate firmamus: quod omni vitæ tuæ tempore, vel filij tui Simonis, aut alterius, qui legitimus tui hæres extiterit, nullum in terra potestatis vestræ, præter voluntatem, aut consilium vestrum, Legatum Romanæ ecclesiæ statuemus: quinimo, quæ per Legatum acturi sumus, per vestram industriam Legati vice exhiberi volumus, quando ad vos ex latere nostro miserimus ad salutem videlicet ecclesiarum, quæ sub vestra potestate existunt, ad honorem beati Petri, sanctæque eius sedis Apostolicæ, cui deuote hactenus obedisti: quamque in opportunitatibus suis strenuè ac fideliter adiuuisti. Si verò celebrabitur concilium, tibi mandauero quatenus Episcopos & Abbates tuæ terræ mihi mittas: quot & quos volueris mittas, alios ad seruitium ecclesiarum & tutelam retineas. Omnipotens Dominus actus tuos in beneplacito suo dirigat: & te à peccatis absolutum ad vitam æternam perducat. Dat. Salerni per manum Ioannis sanctæ Romanæ ecclesiæ Diaconi. III. Nonas Iulij Indictione. VII. Pontificatus domini Vrbani secundi. XI. Hæc in Italia: in Hispania autem eodem Pontifice concedente, Iriæ sedes & nomen Compostellana cathedra, & appellatione mutata: exemptaque ab imperio Bracarensis Metropolitani. Dalmachij eius vrbis Episcopi diligentia, vtrunque impetratum est, ea de caussa primi in compostellanorum Episcoporum numero. Alfonsus Rex quamuis ingrauescente ætate ita reipublicę curam gerebat, vt rei bellicæ curam nunquam intermitteret, aliquoties per hæc tempora in Mauricæ ditionis fines delatus, & in Bæticæ agros excursiones faciens. Iuzepho postquam noui imperij statum in Hispania fundauit, in Africam reuerso, respublica respirare tantisper visa est. Rex otium ad religionis amplificandæ exornandæque curam conuertit. Toleti Seruandi & Germani nomine in podio saxo ex aduersum vrbis nõ procul vbi eo nũc nomine vetustæ arcis structura cernitur, cœnobium Benedictinis monachis exædificauit, (instaurasse alij putant, & Gotthorum tempore extitisse disputant) S. Victoris Massiliensi monasterio contributum: vnde noua monachorum colonia venerat. Intra vrbem gemina sacratarum virginũ collegia Regis impensa exędificata: alterum D. Petri nomine, quo loco nunc Petri Cardinalis nosocomium extat: D. Dominici alterum Exiliensis, quod hoc tempore à D. Dominico veteri nomen habet. Burgis ciuitate D. Ioannis nomine quartum cœnobium ædificatum extra vrbis mœnia: quod hodie D. Ioannis Burgensis appellatione nuncupatur. Fortunio Abbati noui monasterij quod ea tempestate D. Sebastiani nomen habuit nobile, deinde D. Dominici Exiliensis, quoniam in eo sanctissimam vitam exegit, & vitæ consentanea morte decessit honestissimè innocentissimeque actæ, oppidum constituendi ei monasterio coniunctum concessit facultatem: quod nostra ætate centum septuaginta familias numerat latiori mu-

totum ambitu: & in Magistri equitum Friensis Ducis ditione est. Proximus annus
1099 millesimus nonagesimus nonus Vrbani Pontificis obitu, atque vrbe Hierosolymitana à Christianis militibus capta insignis fuit. Successit, qui ab Vrbano prædecessore Legatus in Hispaniam venerat, Raynerius Cardinalis insigni probitate vir, magno rerum vsu, Paschalis secundi nomine. Is Pontifex renunciatus templo Cõpostellano dedit, vt Canonicos Cardinales Romanæ amplitudinis æmulatione haberet: Episcopi Compostellani palliũ maioris potestatis insigne. Annus secularis, qui proxime secutus est, Iuzephi morte lætus fuit: qui duodecim annos Mauricum in Hispania imperium renuerat, triginta duos circiter in Africa. infaustus Sanctij morte, quem Garsias Cabræ Comes in spem paterni regni educandum Alfonsi Regis iussu susceperat. Hali enim Iuzephi successor noui imperij auctoritatem à præclaro aliquo facinore auspicari cupiens, transmisso mari, magnisque in Africa & Hispania delectibus numeroso exercitu conflato in Carpetanorum fines, ipsosque Toletanæ vrbis agros populabundus inuadit. ferro, flammaque segetes, arbores, oppida euastat. pecorum & hominum prædas abigit. Alfonsus summa senectute, & corporis valetudine non satis firma, præterea rebus gerendis fessus hosti ferocienti obuiam prodire non potuit. Garsiam tamen Comitem bello pro se vicarium præfecit: & quò maior esset auctoritas Sanctium filium quamuis ætate puerum adiunxit: ipse Toleti mansit, vbi in extrema ætate multus esse consueuit. Ad Vrcesiam castra castris collata: ac mox totis vtrinque viribus dimicatum. Infelix euentu prælium fuit. Sanctius enim primum cecidit, deinde Garsias Comes iacentem puerum clypeo tegere, gladio circumfusos barbaros submouere, tanta virtute vt cum vnum procul tot manus peterent, nemo propius accederet. Pugnabat pro eo singularis in puerum amor, atque animi desperatio, magnum ad honeste moriendum incitamentum. Sed hostibus subinde vrgentibus, multis debilitatus vulnerib. super puerum moribundus incubuit. miserabilis casus, atroxque clades victoriam barbaris continuo dedit. Regem quantus ex ea re dolor ceperit, explicare non attinet, res ipsa indicat. neque filij magis casu mouebatur, quam rei Christianæ calamitate tanti imperij hærede vnico sublato: qui paternarum virtutum imaginem referebat, & ad laudem natus esse videbatur. Sciscitanti ecquæ nam caussa esset cladis toties à Mauris acceptæ: responsum à quodam martiam virtutem militum extinctam copia voluptatum, illecebris, securitate: corpus otio eneruatum, animum imminutum libidinibus. sublata ergo voluptatum instrumenta, corruptaque balnea: quorum multus vsus erat more à Mauris mutuato. Aliquid spei supererat in Alfonso nepote, quem ex Vrraca Regis filia Raymundus Burgundus reliquerat, defunctus superiori anno, & Compostellæ tumulatus: verum exiguum id doloris leuamen erat, propter matris imbecillitatem, pueri ætatem flexibilem, teneram, tantisque rebus imparem. His curis suspensus Regis animus, noctes diesque de rerum summa solicitus erat.

Didacus Gelmirius Compostellanus Episcopus.

CAP. VI.

COMPOSTELLANA ecclesia magnis per hæc tempora procellis vexata, non secus ac gubernatore destituta nauis portum tandem occupare visa est nouo Præsule creato: cui Didaco Gelmirio nomen fuit, viro prudenti cum primis ea ætate, magnorum spirituum, industriæ singularis. Didacum Pelagium, quem

quem Sanctio Castellæ Rege Compostellanæ ecclesiæ rectorem impositum & Episcopum, dictum est generis nobilitate præcipua, inquieto tamen ingenio atque turbido, & factionibus seruientem, Alfonsus Rex in custodiam tradiderat. audax facinus viro sacrato manus inijcere. Auctoritate opus erat à Richardo Cardinali, quem à Pontifice in Hispaniam Legatum diximus, ad concilium Compostellam euocati Episcopi in re præsenti disceptaturi. productus in conuentum Pelagius, metu an sponte abdicare visus est: certæque voluntatis argumento anulum baculumque potestatis insignia coram Cardinali tradidit. In eius locum Petrus Cardinensis Abbas cooptatur. Vrbanus Pontifex re cognita factum accusat præcipiti temeritate. Cardinalem Legatum grauissimis verbis castigat. ad Regem litteras dat hoc exemplo. VRBANVS Episcopus seruus seruorum Dei Regi Ildefoso Galæciæ. Duo sunt, Rex Ildefonse, quibus principaliter mundus hic regitur: sacerdotalis dignitas, & regalis potestas. sed sacerdotalis dignitas fili carissime, tanto potestatem regiam antecedit, vt de ipsis Regibus hominum rationem posituri simus Regi vniuersorum. Quapropter pastoralis cura nos compellit, non solum de minorum, sed de maiorum quoque salute pro viribus prouidere, quatenus pastori vero suas oues illæsas restituere quæ nobis commissæ sunt, valeamus. Tuæ præcipue debemus saluti prospicere, quem Christianæ fidei propugnatorem, & suæ propagatorem ecclesiæ Christus effecit. Memento ergo, memento fili mi amantissime, quantam tibi gloriam diuinæ contulit gratia maiestatis: & sicut ipse tuum præ cęteris regnum nobilitauit, ita tu ei studeas præteris deuotius ac familiarius deseruire. Dicit enim ipse Dominus per Prophetam: Honorificantes me honorificabo: qui autem me contemnunt, erunt ignobiles. Gratias itaque Deo & laboribus tuis agimus, quod de Saracenorum iure Toletana ecclesia est liberata. Fratrem autem venerabilem Bernardum eiusdem vrbis Præsulem tuis exhortationibus inuitati, digne ac reuerenter excepimus: & ei pallium contradentes, priuilegium quoque Toletanæ ecclesiæ antiquæ maiestatis indulsimus. Ipsum enim in totis Hispaniarum regnis Primatem statuimus. & quidquid Toletana ecclesia antiquitus noscitur habuisse, nunc quoque ex Apostolicæ sedis liberalitate in posterum habere cēsuimus. Tu illum, vt patrem carissimum exaudias: & quæcumq; tibi ex Deo nunciauerit, obedire curato: & ecclesiam eius temporalibus non desistes auxilijs ac beneficijs exaltare. Inter cætera vero laudū tuarum præconia, peruenit ad aures nostras, quod sine graui dolore audire nequiuimus: Episcopū scilicet S. Iacobi à te captum, & in captione ab Episcopali dignitate depositū. Quod canonib. nostris omnino contrarium, & catholicis aurib. non ferendum, quod tanto nos amplius contristauit, quanto te ampliori affectione cōplectimur. Nunc tibi Rex gloriosissime Ildefonse, Dei & Apostolorum vice mandamus, orantes quatenus eundem Episcopum suæ integrè restituas per Toletanum Archiepiscopum dignitati. Neq; id per Richardum Cardinalem sedis Apostolicæ factum excusaueris: quia & canonib. est omnino contrariū, & Richardus tunc legatione sedis Apostolicæ minimè fungebatur. Quod ergo ille tūc gessit, quē Victor Papa, sanctæ memoriæ tertius legatione priuauerat, nos irritum iudicamus. In remissionē ergo peccatorū, & sedis Apostolicæ obedientiā, suæ dignitati Episcopum restituo: & ad nostram præsentiā cum legatis tuis ipse perueniat, canonice iudicandus. Si autem, facere nos erga dilectionem tuam cōpelles inuitos quod nos quoq; fecisse nollemus.

Memen-

Memento religiosi Principis Constantini, qui sacerdotum iudicia nec audire voluit, indignum iudicans Deos ab hominibus iudicari. Audi ergo in nobis Deum & Apostolos eius, si te ab ipsis velis, & à nobis in his quæ postulas exaudiri. Rex Regum Dominus cor tuum gratiæ suæ fulgore illustret, victorias tibi tribuat, regnum tuum exaltet: itaque te semper viuere concedat, vt & temporali regno perfruaris feliciter, & æterno perenniter graruleris. Amen. Acta sunt hæc anno primo Vrbani secundi Pontificatus. Quod in annum Domini. M. LXXXVIII. incidit. In Richardi locum Reynerus Cardinalis in Hispaniam Legatus concilio Legione habito Petrum loco mouet, neque legibus neque auspicato rebus præfectum. vt Pelagius libertati ecclesiæque restitueretur, impetrari non potuit. agente tantum Raymundo Burgundo Regi genero tũc superstite, Pontifici persuasum, vt Dalmachius Cluniacensis monachus eoque Pontifici, nimirum ex eodem ordine, carus ecclesiæ Compostellanæ præficeretur Episcopus hoc agente, cum Clarom̃otem ad generales de bello sacro conuentus, vnus è multis Episcopis abiisset, impetratum est: vt ecclesia Compostellana sui iuris esset, ac Romanæ tantum contributa. Eius prærogatiuæ argumento Compostellani Præsules, non ab alio. quam à Romano Pontifice præsentes sacrarentur. vt pallium daret præcipuæ dignitatis insigne, adduci non potuit, quamuis magna ad id contẽtione à Dalmachio adhibita, supremoque conatu. Lux aliqua reddita rebus, breui obscurata est. Dalmachij obitu nouæ lites extiterunt. Pelagius liberatus vinculis Romam abijt, honorem quo iniuria spoliatus erat, (sic ille ferebat) iudicio repetiturus. controuersia in quartum annum tenuit. Paschalis Pontificis Romani auctoritate Pelagio abdicato, Compostellani sacerdotes de nouo Episcopo substituendo agunt. Ventum in comitia. Dieghus Gelmirius antea vacuæ ecclesiæ impositus rector pro Episcopo, id specimen virtutum dederat, vt si vita suppeteret, idoneum esse qui Episcopus præficeretur, nemo dubitaret. Cæteris ergo canonicis prætermissis, vnus aliorum omnium voluntate prælatus est ipsis Iulij Kalend. datum etiam vt propter motus reipublicæ acceptas impendentesque calamitates à barbaris, in Hispania sacraretur. Additum nouo diplomate, vt septem Cardinales sacerdotes, ad instar Romanæ ecclesiæ, Compostellæ essent. Ijs tantum in ara templi maxima ius esset diuina hostia sacrificandi. Gelmirius ab hoc initio studio elatus ecclesiæ quam regendam susceperat nouis honoribus amplificandæ Romam abijt: & quamuis multis repugnantibus pallij vsum Pontifice concedente abstulit. qui illi atque Compostellanæ ecclesiæ gradus extitit ad Archiepiscopatus honorem: quo à Calixto Pontifice Romano post aliquot annos est auctus. vti subsequens narratio declarabit. Hæc quamuis per plures annos gesta, ex Compostellana historia repetere atque in hunc locum conferre visum est.

Petri & Alfonsi Regum obitus.

CAP. VII.

CLADIS in Castella acceptæ memoria famaque ne magnopere lætarentur barbari, Aragonij Regis perpetua felicitas effecit: armaque, quibus barbari in diuersa Hispaniæ parte impares erant. Calasanctium castrum prope Boleam ablatum Mauris erat. Pertusa peruetus Ilergetum oppidum ad Canadris ripam. præterea Barbastrum vrbs recepta est. nam ad Maurorum ditionem redierat. Pontius Rotensis Episcopus Romam abs Rege legatus à Pontifice impetrauit,

tranit, vt Barbastri Episcopus deinceps nominaretur & esset. Præcipua belli moles in Cæsaraugustanos vertebatur: quæ vrbs veteri Regum stirpe sublata, in Almorauidum potestate esse cœperat. Hi autem Reges in ea vrbe imperium tenuerant: primus Mudiris, deinde Hyaia, tertius Almudafar, & ex alia gente Zulema, Hamas, Iuzephus, Almuzacimus, Abdelmelich: ac postremus huius filius Hamas cognomento Almuzacaytus, cui Almorauides abstulerunt imperium. In Gallia Atho, qui Raymundo Barcinonensi Comiti Arnaldi patre defuncto Carcasonem vrbem ipsius fidei commissam proditorie occuparat legitimo imperio repudiato, ciuium coniuratione vrbe pulsus: ciuitasque ad veterum dominorum imperium reuocata est, anno millesimo
1102 centesimo secundo. Quo anno Armengaudus Vrgeliæ Comes in Baleari maiore, quo virtutis ostentandæ cupidus transmiserat à Mauris interfectus est: vnde illi Balearis cognomentum accessit. Pinciam, quæ nostris Vallisoletum esse creditur in Vaccæis, Petrus Ansurius copiis & clientelis genereque nobilissimus sub Alfonsi Regis imperio obtinebat, vxor Elo, filia Maria, quæ Armengaudo Vrgelitano Comiti filium genuerat: cuius teneram ætatem auus Ansurius rexit, & idoneo tempore ei Arsendam principi loco fœminam cōnubio iunxit. Quartus huius seculi annus tribus clarissimis funeribus fœdus fuit. Petrus Aragonij Regis filius & Elisabetha soror, eodem die ad quintumdecimum Kalend. Septembris decesserunt. Rex ipse proximo mense, quarto Kalend. Octobris, dolore victus, an incidentis morbi vi superatus, ad D. Ioannis Rupensis sepultus est. Petro sane sub initia belli sacri, posterisque Regibus, atque regni proceribus Vrbanus Pontifex Maximus indulsit, vt templorum, quæ denuo extructa essent, vel Mauris eriperentur, decumas & reditus ipsi perciperent, exceptis tantum iis templis, vbi Episcoporum sedes erant. tanta erat cupiditas impiæ gentis extirpandæ, vt quid incommodi ea indulgentia allatura esset in posterum, non satis considerare viderentur. Mœrorem, quem ex tribus his funeribus vniuersa prouincia ceperat maximum ac propemodum singularem, spes de Alfonso defuncti Regis fratre, qui mox in regno successit, concepta animis magna ex parte mitigauit. cuius diuturnius imperium fuit: maior rerum gestarum fama, atque felicitas, grauitas, constantia, fides, virtusque bellica, amplitudo ditionis maxima. Nam altero regni anno Vrracam Alfonsi Regis filiam patre expetente toto sibi iunxit. Tametsi regni proceres id ægre tulisse visi sunt: Regemque senio morbisque debilitatum, ægramq; vix animam trahentem hortari conati erant, vt Gometio eam Candespinæ Comiti diuitiis ac potestate reliquos Castellæ regulos superanti, vxorem potius daret, quam externum aliquem Principem aduocare esset necesse. satis externorum hominum in prouincia versari sacri atque profani imperij summam penes ipsos esse, cum nominis Hispani ignominia probroque. Eius cōsilij quoniam pro se quisque Regis iracundiam verebatur, renunciandi cura Iudæo cuidam medico imposita est: quo per caussam valetudinis curandæ multum ac familiariter vti consueuerat. Iussus est molles aditus captare: & quantam posset verborum gratiam postulato addere. Maganij (alij Mascaraquij scribunt) prope Toletum Rex animi leuandi cura morabatur. Iudæus occasionem nactus, Regi quod iussus erat, renunciat. ille iniquissimo animo tulit, proceres tantum sibi sumere, vt filiæ nuptias ad suum arbitrium reuocarent: atque ita vt medicum perpetuo regiæ aditu suoque conspectu prohiberet: moxque Bernardi Præsulis hortatu, qui à Regis

latere non discedebat, filiæ & Alfonsi Regis nuptias maturaret. Quæ regio apparatu ac celeberrima pompa Toleti ce-
1106 lebratæ sunt anno millesimo centesimo sexto. Rex ea lætitia animo tantisper recreato, & doloris quem ex casu filij conceperat vlciscendi cupidus, id ætatis ne quam contumeliam remanere in exercitu Christiano sineret, arma rursus induit. Rursus in Bæticæ fines penetratum. in homines & iumenta sæuitum: ne tectis quidē segetibus, arborib. parcitur. omni belli iniuria prouincia tota vexatur. Reliquum vitæ tempus ad otium & dignitatē contulit: ad quod extrema ætas, regni fortuna, & rerum gestarum gloria inuitabat, non militaribus solum, sed ciuilibus etiam muneribus, quantum erat in tanta curarum mole, abscedens. Vrbes Salmanticam & Segobiam, (vt Lucas Tudensis est auctor) bellorum iniuria deformes, vacuasque incolis instaurandas, muniendas, exornandasq; curabat. Petrus Ansurius, quem ego ea ætate in primis grauem hominem & sapientem comperio, Vrracæ in minori ætate institutor extiterat: & nunc auctoritatis & gratiæ proximum locum apud Regem occupabat. Eius auspiciis bello paceque consilia gubernabantur: rerumque summam & molem vnus maxime virtute & prudentia regere videbatur. Quo tempore Regem annis fessum, nam septuaginta nouem annos vixit, ad ætatis incommodum annua atque septimestris valetudo afflixit. quamuis medicorum iussu equo quotidie veheretur, si exercendo corpus morbum leuaret. à caussis remedia omnia superata. nullis salutaribus succis sanitate reuocata. Toleti decessit feria quinta Kalend. Iulij, salu-
1109 tis anno millesimo centesimo nono, vt Pelagius Ouetensis auctor est locuples: nam & testis oculatus per ætatem esse potuit. Regnauit à patris morte, annis tribus & quadraginta, rebus secundis modestus, aduersis haudquaquam fractus. Nam tulisse illum fortunæ impetus fortiter & patienter ferunt. magna laus vt quidam ait, omniumque maxima ferre quod necesse est: & quidquid homini accidere possit id præmeditatū habere. prudentis est prouidere ne accidat, constantis animi fortiter ferre rerum humanarum vices. Multitudo præsertim popularis mobili impetu regitur, neque maiora sunt formidinis principia, quam remedia. Itaque Alfonso defuncto, cuius anima res communes stare visæ erant, Toletani ciues, qui plurimum ex colluuione multarum gētium constabant, de deserenda ciuitate consilia agitabant. Dum eorum animi confirmantur, Regis corpus ad vigesimum diem in vrbe mansit. tumultu composito sedatisque animis, Bernardo Toletano Præsule curante, aliisque Principibus prosequentibus funus, in S. Facundi cœnobium ad Ceam amnem illatum est, magnifico apparatu. non magis Regis casum quam reipublicæ iacturam vniuersa prouincia verissimis lachrymis deplorante. Eas lachrymas, ac vero consequentes ex tanti Regis morte calamitates, lapides ipsi Legione portendisse visi sunt ad altare D. Isidori, vbi sacerdos pedes ponere consueuit rei diuinæ operaturus, octo diebus ante Regis obitum aquis vltro, magno omnium qui aderant miraculo, tribus diebus ex interuallo manantes. Pelagius continuis tribus diebus accidisse ait, Iouis, Veneris, Saturni: affuisse cum supplicatione Pontifices sacratosque viros: luctumque significatum, qui optimi Principis obitu Hispaniam occupaturus erat. Alfonso Rege, Burgis quidem, Lesmius homo natione Gallus, atq; excipiendis hospitio peregrinis nobilis, in præcipua opinione sanctitatis vixit. Eius memoria anniuersariis sacris temploque dicato, ea in ciuitate celebratur. Ab Anagato au-

tem

item sextodecimo milliari Dominicus quidam natione Hispanus, aut vt alij volunt, in Italia ortus, æque celebris est habitus eodem officio pietatis: quoniã viis muniendis atq; complanandis, qua Cõpostellam ibatur, diligentem operam dabat, Calzadij vernacula Hispanorum lingua cognomentũ inuenit. Huius viri industria Regem vsum arbitror ad pontes extruendos, quos Lugrunio Compostellã vsq; constituendos curauit. Extat Dominici templum eius nomine extructum peramplũ & magnificum, pagusq;, qui deinde in vrbem excreuit, primũ Calagurritani Episcopi subiectã ditioni, deinde Hispaniæ Regibus. De qua re extat diploma Ferdinandi Regis, eius cui vitæ merita Sancti appellationem pepererũt. Præterea Iudæus quidam Moyses nomine, eruditionis laude, & multarũ linguarum cognitione præstans, sub extremam Alfonsi ætatem abiurata patria superstitione, Christiana sacra suscepit. Rex de baptismi fonte in suam tutelam excepit: vnde Petrus Alfonsus nuncupatus est. Iudæorum hic noster factus & Maurorũ sectas de scripto exagitandas suscepit: multique ex vtraque gente eius opera ad sanitatẽ sunt perducti. Aragonij scriptores huius Iudæi conuersi laudem, ad Alfonsum Aragonium Regem ablegant: & Oscæ ad tertium Kalen. Iulij anno millesimo cẽtesimo sexto Christianis sacris initiatũ esse ab Stephano Oscensi Episcopo Rege Aragonio susceptore affirmant. Nobis in neutram partem pronunciare placuit. quisque ex suo iudicio quod verisimilius videbitur, id sequatur.

Vrraca regnum.

CAP. VIII.

QVo tempore Alfonsus Castellæ Rex decessit, Vrraca filia ad quam iure regnum deuoluebatur, virum secuta aberat. Qui non satis fidendum putabat procerum Castellæ voluntatibus, quippe ab eo coniugio auersos fuisse non ignorabat: neque se eorum fidei committere, nisi valido suorum præsidio ad omnes casus munitus. præterea varia Aragonij regni negotia distinebant, ne nouam & amplissimam cerneret hæreditatem. Cũcta tamen ad noui imperij decorẽ composita, dilatæ voluptates, dissimulatæ Reginæ libidines: quæ non sine sugillatione maiestatis nimium in leuitatem atque turpitudinem incubuerat. vrbibus, arcib, atq; præsidiis, præfecti ex Aragonia gente dati: ne se Castellani rerum nouarum cupiditate commouere possent, scilicet agebatur. Petro tamen Ansurio, cuius cũ vtraque gente magnæ necessitudines erant, summa reipublicæ gerendæ cura imposita est: ad eum imperij summa redibat, belloque & pace rerum omnium arbitrium. Eius auspiciis respublica felicem cursum tenere videbatur. Haud diuturna potentia fuit. Regina impotenti animo fœmina, præmissa in Castellam à viro, quem parentis loco habere debuit, iniuste Ansurium peruertit: ditioneque paterna eiecit (Principum gratia nihil inconstantius lubrica fluxaque: procliuius est iniuriæ quam beneficio vicem exoluere) nulla id iustiori de caussa, quam quod in litteris Regem Castellæ Alfonsum Aragonium scripsisset. id palam iactabatur. initi coniugij Reginam haud obscure pœnitere cœperat, frænos inijcientis impotenti naturæ: & vti ipse suspicor grauissimi viri increpationes ob male tectas libidines, ferre non poterat. Graue id Regi visum est, viro clarissimo fraudi esse suam innocentiam, & merita virtutum, pro quibus debebatur præmium. Itaque Ansurio ditionem quæ ablata erat, restituit. Ipse Reginæ iracundiã veritus Vrgeliã contendit: quam vrbem in eius tutela & procu-

procuratione fuisse dictum est. Magnorum motuum hæc initia fuerunt. neque tranquillæ res esse poterant in tanta voluntatum & studiorum colluuione, tanta alienatione Reginæ, licentiaque vitæ. Ex Bætica nouum periculum ostentatū. Hali Rex Maurus cognita Alfonsi morte in nostros fines irrupit, ferox & validus. Azecham arcem, & S. Seruandi monasterium in ipsis ciuium Toletanorum oculis euertit. agris villisque fumantibus ipsam vrbem circunsedit, & diebus octo omnibus machinis impugnauit. rē Christianam periculo proximam, situs natura noua mœnia ab Alfonso Rege nuper instituta ad inferiorem vrbis partem, Aluari Fannij virtus tutata est, viri ea tempestate cùm primis potētis, strenuique: cuius extat sepulchrum in Campo Sicuendensi in parte Celtiberiæ: vbi multorum oppidorum principatum obtinebat. Barbari spe vrbis obtinendæ deiecti, Madrito & Talauera in reditu direptis mœnibusque nudatis, ingenti præterea præda abacta redierunt in patriam. In alia Hispaniæ parte, bello Aragonius Maurico distentus, Exeam in Vasconibus nobile oppidum cepit. salutis anno millesimo
1110 centesimo decimo. ad Valterram Abuhasalemus, quem vulgo historiæ Cæsaraugustæ Regem vocant, acie superatus. His rebus patratis Alfonsus soceri exemplo se Hispaniæ Imperatorem dixit, si amplitudinem ditionis consideres, haud temere cum Regum potentissimus euasisset, omnium qui post Hispaniæ cladem extiterant: imprudenter tamen quando ex alieni iuris ditione atque temporario imperio tātos spiritus sumeret. Illud prudentius in Castellam rebus domi compositis delatus, proximo anno, comitate morum atque benignitate, gentis voluntates ꝓmereri. Ius ipse dicere populis, viduas, pupillos, egenos à potentiorum vi iniuriaque tegere. Optimates pro suis quemque meritis colere atque augere, rempublicam bonis omnibus ornare atque amplificare. vnius Reginæ peruicax animus non flectebatur. Bilforadum in Beronibus, Valeranica, Soria, Almasanum in Areuacis, quæ oppida bellorum iniuria vasta erant, coloniis deductis instaurata Regis cura. Repetita Aragonia Rex, non ignarus instandum famæ, & prout prima euasissent, fore vniuersa, arridentem fortunam vrgere, maiorique conatu bellum in barbaros instaurare cogitabat: cum res in Castella importunissimo sane tempore turbata est. Alfonsus Vrracam vxorem è patre tertio propinquitatis iure attingebat. proauus vtriusque Sanctius Rex Vasconum cognomēto Maior. nondum moribus receptum erat vt Pontificum Romanorum venia lege cognationis soluta, coniugia inter cognatos coirent. Itaque passim consideramus per hæc tempora connubia Principum dirempta esse, cognatione inter cōiuges illegitima iniustaque. Hanc vnam arbitror esse caussam cur Alfonsus hic in nullo Castellæ Regum numero ponatur apud veteres scriptores neque verum est, fixas vetustate opiniones nouis placitis conuellere: quod quidam faciunt Regē hunc Alfonsi nomine septimum inter Castellæ Reges numerantes: in quam quid iuris habere potuit, legitimo hærede ex priori coniugio nato, posteriori matrimonio vitioso, & legibus repugnantibus inualido? Regina ob importunas actiones ad arcem Castellare in custodiam tradita, re cum suis communicata in castellam euadit. verum à regni proceribus ad virum remissa, carceri denuo mancipatur. Caleciæ proceres, vbi Vrracæ filius Alfonsus ex aui testamento rerum potiebatur, inter se inire societates aduersus Aragonios conatus: coniugium, quod inauspicato coierat inuita nobilitate, dissoluendi occasionem nacti. Ex ea re in animis hominū religiones excitatæ, ei obtemperare fas

esse

esse negantium qui legitimus Rex nō esset. Ad Paschalem Romanum Pontificē missa legatio: caussa omnis exposita: ab eoque diploma ablatum: quo caussæ cognitionem Didaco Gelmiro Compostellano Præsuli permittebat. Eius diplomatis fragmentū subiicim⁹. PASCHALIS seruus seruorum Dei venerabili fratri D. Compostellano Episcopo, salutē & apostolicam benedictionem. Ad hoc te omnipotens Deus populo suo præesse cōstituit, vt eorum peccata corrigas, & Domini annuncies voluntatē. Stude igitur secundum datam tibi diuinitus facultatē tantum incesti facinus, quod à Regis filia perpetratum est, debita vltione corrigere: vt vel à tanta præsumptione desistat, vel ecclesiæ consortio, & seculari potestate priuetur. Quid dati iudices, seu potius mali vindices designati constituerint, memoriæ proditum non est. Illud constat, ex eo tempore Alfonsū in Præsules iniquo animo esse, atque adeo sæuire cœpisse. Burgensis & Legionensis loco pulsi. Palentinus captus, S. Facundi Præfectus spoliatus, atque in eius locum Regis frater Ramirus monachus ipsius nominatione & opera cooptatus. Bernardus Toletanus extra diœcesim biennium exulare compulsus, nihil prohibēte legationis pontificiæ sacrosancta maiestate. Quo tēpore concilium Palentinū, cuius acta extant, & Legionense habuit cum aliis episcopis & proceribus, ac in primis Gelmirius Compostellanus interfuit. vna cura pacis in prouinciam reuocandæ vniuersos solicitabat. In Calæcos Aragoniæ & Vasconum arma mota. Monterosum arx iis locis vi expugnata. viris tamen sanctis internunciis Aragonius arma ponit. Agebantur omnia raptim atque perturbate, neq; quid legibus liceret, cōsiderabat. præsidia tantum vndique conquirere videbatur, regnoꝙ occupabat obtinēdo. qui repugnabāt bonis euersi dignitatis gradu deiiciebātur

Calæci metu depulso Henricum Portugaliæ Comitem in partes trahunt. Alfōsum puerum Cōpostellæ Regē salutant in templo maximo, & sacro oleo inungunt. Gelmirus Præsul totius cæremoniæ Antistes. Petr⁹ Trauæ Comes qui Alfonsi ætatem regebat, omnium consiliorum auctor. Alfonsus Aragonius eo nuncio perculsus repudio facto, Reginam Soria dimittit, in cuius vrbis arce custodiæ rursus mancipata erat: imperandi tamen dulcedine illectus, dotalem ditionem non deponit. Id iniquum esse omnib. videbatur. Vrbium, & arcium præfecti quamuis iurisiurandi gratiam non facerent, quod in eius verba conceperāt, quasi soluti religione, passim in Reginæ potestatem concedebant. Idem facit Petrus Ansurius prisci vir moris. Qui de fide tamen data solicitus Alfonsum Aragonium collum laqueo implicatus adiit vt iurisiurandi tradendis arcibus suæ fidei concreditis violati pœnas sumeret, quo se imprudenter implicarat. Commotus primum Rex eius aspectu, deinde à proceribus admonitus præclare eum in vtraque re officio defunctum, animo ad humanitatem reuocato, cum multo verborum honore noxam condonauit. Proceres tota prouincia in commune pro salute & libertate patriæ conspirant, quiduis pati potius parati, quam Aragonium imperium. Gometius Candespinæ Comes, qui olim Reginæ nuptias ambierat, & modo ætatis flore amplius conciliatus fuerat, quam regia maiestas pudorq; fœmineus pati posset: se principē ex omnibus bellum defensurum, illaturumque vltro Aragoniis profitebatur. Petrus Laræ Comes in Reginæ amoribus riualis, proximū auctoritatis & potentiæ locum occupabat. Ducum dissidio, neq; pax publica stare, neq; bellū ex sentētia geri poterat. Alfonsus valido suorū exercitu cōflato, in Areuacos finitimos irrupit. Occurrunt Castellæ copiæ. ad Sepuluedam

vtraque castra posita sunt. vtrinque pugnæ signum propositum. In prima acie Laræ regulus erat, in postrema Gometius Comes: medium agmen alij proceres gubernabant. Rex quadrato agmine in pugnam inuadit. in campo cui Spinæ nomē est, dimicatur. Laræ regulus primum certaminis impetum non tulit, fugaq; Burgos, ad Reginam aduolat de prælij euentu solicitam, mollis æque & ignauus. Gometius aliquanto melior vim hostiū solus sustinet: fusisque atque fugatis copiis in prælio pugnans occumbit. id virtutis extremum testimonium reliquit. nec minori constantia fuit Olea Gometij signifer, qui equo confosso, & vtraque manu amputata vexillum vtroque brachio amplexus, inclamansq; Oleæ nomen, multis acceptis vulneribus occubuit. Henricus Portugaliæ Comes magis turpitudinis odio, quam quod Alfōsi caussam probaret, se Aragoniis adiunxerat. magno id momento ad victoriā fuit. Ex rebus initio lætis magna confidentia nata. Itaque Durio transmisso, per Palētinos fines Legionem vsq; Aragonij penetrant. omni belli iniuria agri, oppida, pagi vexantur. Callæci proceres reparatis viribus, denuo certamen subire constituunt. ad Fontem Anguium (loco id nomen est Legionem inter & Asturicam) supremo conatu dimicatum. eadem prælij fortuna fuit, Aragoniis secunda, à Castella auersa. Petrus Trauæ Comes in prælio captus, magna vir auctoritate potentiaque: qui Vrgelitani Comitis Ermengaudi filiam Maiorem nomine connubio iunctam haberet. Alfonsus puer à Gelmirio Præsule à pugnæ periculo subductus Orsilonis arcem petiit, vbi Regina mater erat. Nulla ea ætate nobilior pugna fuit, Castellæ clade strageque cum primis memorabilis. Tritium, Burgi, Palentia, Legio secundum eam victoriam abs Aragonio Rege in fidem acceptæ. pecuniam in stipendium Aragonius non habebat. Lusitani consilio in templorum thesauros manus iniectæ, quos inde mouere religio erat. Isidorus aliique Diui grauibus inflictis pœnis eam iniuriam vindicarunt: odiumque populare vocesque, impium facinus accusantium grauia violatores manere piacula. sic repente belli fortuna mutata In Carpetanos belli impetus cōuersus est. mox Asturica obsessa: quoniam ea parte bellum contractis vndique copiis Reginam reparare nūciatum erat. Martinus Munio supplementi caussa, Aragonios trecentos equites cum ad Regem adduceret, hostium insidiis circumuentus, cæteris fugatis cæsisque viuus ipse captus est. Rex ea calamitate commotus, & maioris periculi metu, copiis imminutis numero, atque per præsidia diductis, Carrionem loci munitione confisus se recepit. bellū ducere constituens, dum nouis opibus se confirmaret. ab hostibus intra id oppidū aliquandiu est circumsessus. Verum Abbatis Clusensis, qui à Pontifice de pace inter vtrosque Legatus venerat, opera, & auctoritate induciæ dierum aliquot pactæ. nec multo post obsidio est dissipata. Raptim & temere collecti milites, nullo duce, cuius imperium cuncti respicerent, vagi per agros, non principia noscere, non seruare vigilias, neque militarem disciplinam pati poterant: neque diu retineri in castris. Aragonia arma depulso periculo, in Larensis reguli oppida & arces conuersa. Alia parte Reginæ arma mouebantur. arx Burgensis diuturna obsidione fatigata Reginæ deditionem fecit, deiecto Aragonio præsidio. Petrus Lara qui Reginæ nuptias ambiret, seque pro Rege ferret, morum superbia atque arrogantia, multorum animos alienarat: ac vero publica flagrabat inuidia. nomē eius & Reginæ probrosis carminibus proscindebatur: Prorsus vt in Manliæ arce captus à Gutterio Fernando Castrio, custodiæ primum mancipatus, deinde custo-

custodia elapsus, longinqua fuga se tegere fuerit compullus, Barcinonemq; petere: cũ omnes circũ finitimos infensos haberet. Ea Petro Laræ regulo fugæ caussa fuit. erat is natus patre Diegho Ordonio, eo qui pro Zamorę portis aduers° Arias fratres singulari certamine dimicauit. Alfonsus puer propensa omniũ ordinũ volũtate, Castellæ Rex renunciatus est. regnũ armis erat recuperandũ, tricipiti factione, atq; ambitione conuulsũ. Ex Alfonsi pueri inauguratione, nõ minor matri quã vitrico dolor erat. Cũ eius incremẽtis suũ ipsorum casum implicatũ fore, vates minime vani diuinabãt. Vrraca filij iracundiã verita, & inter suorũ odia destituta, Legionis se arce tenere constituit: loci munitione confisa, in tanta quãuis alienatione prouincialiũ regiam dignitatẽ tueri posse. verũ arcem obsidente filio, pax tandẽ ea lege facta est, vt reditibus vnde vitã sustentaret designatis, regnũ ipsa filio cederet: quod populi & procerũ eximia voluntate delatum erat. Rationẽ annorum rebus singulis designare in tanta opinionum varietate promptum non est: ac mirari magis possis in rebus non antiquissimis hallucinari scriptores, quã quid verum sit constituere. Ac ne satis quidem constat, quo anno Vrraca decesserit. plærique septimodecimo circiter anno putant à morte patris. pudicitiam sane dum vixit haud satis honeste habuit. in Saldaniæ arce ex partu extinctam ferunt. æternum Hispaniæ dedecus. alij Legione affirmant, cum thesauros D. Isidori expilasset, quos auferre nefas erat, in ipso templi limine ruptis visceribus manifesta numinis vindicta expirasse. Illud minori fide nititur: ex Regina & Gometio Candespinæ Comite Ferdinandum quendam natum, cui furto concepto Furtadi cognomen fuit, eius familiæ conditori, cui idem cognomentum: insigne est in Hispania nobilissimæ atque præpotenti.

Bellum Balearicum.

CAP. IX.

HVNC cursum commotæ in Castella res tenebant, quo tempore Christianorum armis Balearici & Cæsaraugustani Mauri multarum gentium conspiratione impetebantur. Gibertus Prouinciæ in Gallia, & Aimilliani Comes decesserat, Dulcia filia principatus hærede. Raymundus Berengarius Barcinonensis Comes, cui Dulcia nupserat, viribus & potentia validus, tantique principatus accessione formidabilis, vtriusque gentis viribus Baleares insulas occupare constituit: vnde Mauri piraticam exercentes, in finitimam Hispaniæ & Galliæ oram excursiones facere, & omnia circum direptionibus vexare consueuerant. id meditanti classe opus erat valida & numerosa. nouam in suis littoribus curat ædificandam: quo ab initio Catalaunicæ classes celebrari fama, lateque maris imperium obtinere cœperunt. Genuenses & Pisanos ea tempestate mari potentes præsens adit: & ad Baleârici belli societatem inuitat, victoriæ præmia proponit, nominis immortalitatem, si eorum virtute barbari deiecti iis insulis essent: vnde velut ex munitissima arce piorum ceruicibus imminebant. Pollicentur illi milites & naues: mittuntque ad tempus constitutum his auxiliis ad copias Catalaunorum adiunctis, in insulas traiicitur. bellum graue atque difficile fuit. Mauri enim viribus diffisi, & ad artes conuersi, pars arcibus & oppidis, pars montibus se tenere constituunt: neque vniuersæ dimicationis aleam tentare, varios & multiplices bellorum casus esse cogitantes: nostros inopia aut morbis, aut diuturnitate temporis frangi posse. vicit tamen nostrorum constantia omnes difficultates: vrbsque præcipua in maiori Baleari expugnata est

anno

1115 anno millesimo centesimo quintodecimo. Raymundus Barcinonensis Præsul in ea expeditione decessit. successit Oldegarius qui paulo post defuncto Berengario Tarraconensi Episcopo, in eius locum cooptatus est. Vrbe capta, reliqua procliuia videbantur: cum barbaros in continenti nunciatum est, an spe prædæ, an vt Comitem suo periculo commotum ex insulis retraherent, in Barcinonéses fines inuectos prouinciam omnẽ formidine, trepidatione, luctuque complere: vrbem ipsam obsidere. Is nuncius multiplicẽ animo Comitis curam iniecit. hinc timor amittendi sua, illinc conficiendi noui belli cupiditas in diuersum trahebant. Vicit tamen periculi metus, precesque suorum: & Ligurum fidei Balearibus commissis, ipse in continentem traiicit. Barbari continuo obsidione soluta ad Martorellum victi, fugatique sunt, agmine magis, quam acie pugnatum. multi ex eorum numero ceciderunt. Eius victoriæ lætitia vt minor esset, gemina incommoda fecerunt. Ligures Maurico auro corrupti insulas barbaris reliquere, vt Catalauni scriptores affirmant. nam in Genuensium historiis de hac expeditione mirum silentium est. In Galliæ Narbonensis ora Carcaso vrbs amissa. Atho dudum eius vrbis imperium occuparat armis, nullo iure. acerbe imperanté ciues facta inter se conspiratione expulerunt: vrbisq; principatus Comiti Barcinonensi restitutus, cuius ab antiquo erat: vti paulo ante monstratum est. Atho Guillelmi Comitis Pictauiensis viribus ciues ad deditionem compulit. Rugerius Athonis filius natu maximus intra mœnia acceptus, arma deponere iubet. cũ dicto paruissent in miseros ciues sæuitum: crudelitatis, inhumanæ superbiæ edita in deditios exempla. plerique ex vrbe elapsi Barcinonem confugiunt. Horum precibus Comes Barcinonensis sollicitatus, comparato valido exercitu in Galliã irrũpit. Annitentibus viris sanctis, quibus ægre erat optimi Principis vires à belli sacri cogitatione abstrahi ciuili bello excitato, pax ea lege composita: vt quod Guillelmo Pictauiensi promiserat, mutata fide Atho posterique vrbe retenta Barcinonensium stipendiarij essent. Atque is Guillelmus Pictauiensis Comes, nulla honesti cura ex aliena calamitate bellaq; ex bellis serendo ditionem augendi occasiones captare videbatur. nam Raymũdo Tolosate Comite ad bellum sacrum in Syriam profecto (vt superius dictum est) eius ditionem omnem in Gallia armis occuparat, homo immodicus, & iudicia hominum nihil reformidans: neq; quid de eo fama loqueretur pensi habés. Raymundi filius Bertrandus per hæc tempora ex Syria vbi Tripolim ditione obtinebat, patre in eius vrbis obsidione sagittæ ictu sublato, peractis stipendiis redux in patriam, veteris principatus recuperandi consilia cum finitimis Principibus cœpit communicare: ac cæteris desperatis ad Alfonsum Aragonium Regem, cuius virtutum fama celebris erat, & magnæ inter vtramque familiam necessitudines à maioribus initæ, confugere constituit. Quantum nefas? patrem amiserat & florem ætatis in bello sacro, tam procul à patria: multos labores & maxima pericula tolerauerat: & ablata tamen patria principatuque, alienæ misericordiæ præsidium petere coactus est. Barbastri benigne exceptus Rhutenos, Agathenses, Cadurcos, Albigenses, Narbonenses, Tolosates, & his finitimas vrbes Aragoniis Regibus ea lege vectigales esse voluit: si eorum armis ipse & posteri patriam ditionem recepissent. quod fœdus salutis anno millesimo centesimo sextodecimo initum est. ne- 1116
que tamen Bertrandus restitutus, magna Pictauiensium potentia Aragoniis armis partim ciuili bello aduersus Castellã, partim pio aduersus Mauros occupatis. ali-

tis. aliquot tamen post annis Alfonsus Iordanus Bertrandi frater, cum in arce à Pictauiensi Comite captus teneretur, à ciuibus Tolosatibus à custodia eductus ad imperium vrbis est Guillelmo Morello deiecto: qui pro Pictauiensi Comite eam vrbem præsidio obtinebat. Ex Alfonso Raymundus filius, Raymūdus nepos, pronepos Raymūdus, abnepos item Raymundus prognati, eius vrbis principatum tenuere: donec Raymundi postremi filia Ioanna nomine, Alfonso Pictauiensi Comiti nupsit. paterno principatu dotali, quoniam alia proles non erat. Ex eo coniugio nulla prole suscepta, Ludouicus Sanctus Galliæ Rex Alfonsi frater, eo defuncto Pictauienses, & Tolosates ad suum imperium adiunxit, sed annis consequentibus.

Cæsaraugustanum bellum.

CAP. X.

ALFONSI Aragonij imperio Cæsaraugustani Mauri finitimi erant, propter vrbis nobilitatem & amplitudinem potentes in primis & validi. identidem in vicinos Christianorum agros excursiones faciebant: neque vlla prætermittebatur clades, quæ à barbaris hominibus edi poterat. His malis Alfonsus prouocatus, quamuis Castellę bello nondum plane confecto, eam vrbem copiis omnibus & viribus expugnare parat. Magnus labor, ingentia pericula proponebantur: quæ inuicti Regis constantia facile contemnebat. Tahustum ad Iberi ripam lautissimum municipium Bacallæ opera captum est. Borgia ad fines Vasconum, & Magalona, aliaque eo tractu oppida, & arces. Almogaraues, hoc est, veterani milites præcipua dexteritate, & multis bellis aduersus Mauros exerciti, Castellare arcem, quam supra Cæsaraugustam loco edito ad Iberi ripam extructam esse superius est demonstratum, valido præsidio obtinere iussi sunt cōmeatum, arma, tela inferre, vt infesta circa omnia hosti facerent: si casus ferret, obsidionem etiam quamuis longi temporis sustinerent. Id Cæsaraugustani belli initium fuit: ad cuius famam multi ex vniuersa ditione, sed ex Galliæ finibus viri principes exciti ad arma, auxilio venerūt. Gasto Bearnēsis, Rotro Perticarum, Centullus Bigeronum Comites. Ex vtraque gente validus conflatus exercitus, Cæsaraugustam omni ex parte circūsedere cœpit salutis anno millesimo centesimo o- 1118
ctauodecimo, mense Maio. suburbium, quod interfluente flumine ab vrbe direptum est, intra octauum diem expugnatum est. Rotro Perticarum Comes ipso obsidionis tempore cum sexcentis equitibus abs Rege missus Tudelam nobile Vasconum oppidum, ad Iberi ripas loco munito constitutum, improuiso occupat. nauatæ operæ merces fuit eius municipij principatus. Mauri ex Hispania in eius belli euentu totius imperij Maurici discrimen verti considerantes, magno numero obsessis opem ferre conuenerunt. Affuit ex Africa Teminus cum valida Maurorum manu. ad Orbæ tamen fluminis ripam, supra vrbem ad Mariæ arcem, quam Mauri obtinebant castris positis, quia numero & virtute nostros superiores esse cernebat, in intimam Celtiberiam abijt. Ciues rerum inopia, & quod in malis supremum est, auxilij desperatione laborabant. nostri obsidionis diuturnitate fessi, nouis operibus vrbem expugnare parant. extructæ ligneæ turres: agebantur ad mœnia vineæ: dolabris subruebantur lapides. cum Cordubensis reguli (Temini is frater erat) filium supremo conatu in vrbem penetrare iussum, appropinquare iamque affore nunciatum est. Nouo periculo commotus Rex Alfonsus, cum copiarum parte occurrit pugnandi consilio: ne si

barbari in vrbem penetrassent, re ipse infecta discederet. & erat illi cum hyemis asperitate, non minus quam cum hoste certamen. Ad Cutandem vicinum non procul Daroca signa collata. cæsi fugatique barbari. Dux ipse captus. Cæsaraugustani Mauri euentu eius prælij cognito, spe omni defensionis abiecta, ad quintũdecimum Kalen. Ianuarias, vrbem octauo obsidionis mense dediderunt. Lætissimus is dies Christianis illuxit, non magis præsenti fructu, quam certissima spe imperij Maurici extirpandi, firmissimo eo propugnaculo sublato. Petrus Librana ad spem vrbis potiundæ iam antea Cæsaraugustanus Episcopus sacratus, expiandæ vrbis curam suscepit, sacraque gubernandi. Gastoni Bearnensi, & Rottoni Perticarum Principibus præmia fuere, singuli in vrbe vici abs Rege perpetuo iure contraditi. sic ea tempestate mores erant, vt plures in vna vrbe Principes cõstituere non formidarẽt. Ad Iberum trigesimo sexto ab ea vrbe lapide, Iulia Celsa nobilis quondam Romanorum colonia sita fuit: locus nunc vastus, & tribus inde millibus passuum oppidum Xelsa. id vnum antiquitatis vestiguum conseruatur. in ea loca regia castra promota, cũ primũ per anni tempus licuit. in vicinos Maurorum agros irruptiones factæ. Inde in Celtiberos itum, gentem virtutis bellicæ opinione, locorum asperitate & regionum amplitudine cum primis validam armisque potentẽ. Ea prouincia alternátibus finibus olim, nunc latior nunc angustior fuit. proprie tamen ab Occasu ad Ortum à Salonis fluuij fontibus, qui ad Medinam Celinam (quibusdam hæc Ecclesia fuit) scatent, ad Nertobrigam, quæ nunc Ricla est protendebatur. Caunum montem ad Septentriones, ad Austrum Tagi fontes habet prope Albarracinum: quæ vrbs antiquis Lobetum fuisse creditur. Iis in locis belli fortuna nostris prospera, Mauris aduersa fuit. Victoribus omnia prona videbantur esse. itaque breui is tractus sub ditionem nostrorum missus: Turiaso, Alauona, Epila (quę olim Segontia fuit,) Calataiuba non procul antiqua Bilbili à Mauris extructa, Aiubi Mauri opus. in vicino monte, Bombolæ nomen loco est. id vnum antiquæ vrbis vestigium remanet. præterea Hariza, Darocaque captæ. vltra quam vrbem ad Silocæ amnis fontes Regis diligentia loco munito vrbs ædificata est, Montis regalis nomine: vt pro munimẽto esset aduersus Valentinorum Maurorum impetus. Carthusiani & Cistercienses monachi recenti memoria vigere cœperant, præcipua morũ & sanctitatis opinione. Hierosolymis præterea Templarij & Hospitalarij milites, quadam inter se religiosa societate deuincti, rei Christianæ promouendæ diligentem operam nauabant. Itaque Bernardi hortatu præcipui Cisterciensium conditoris noua vrbs Templariis militibus extructo cœnobio abs Rege contradita. Alij præterea reditus attributi, quintaque spoliorum, quæ in bello Maurico capta essent: vnde sacræ militiæ sumptus tolerarent, finesque Aragonij regni ea parte tutarentur. Guillelmus Auxitanus Præsul ad id bellum suscipiendum, nouæque militiæ conatus iuuandum, & Aragonij Præsules prouincialium animos inflammabant. Hoc initium Templariis militibus in Hispania fuit earum opum, quæ cum immensum creuissent, deinde malo ipsis fuisse creditæ sunt. Verũ hęc aliquãto post.

Schisma Burdini Lemonicensis.

CAP. XI.

ROMANAM ecclesiam per id tempus Gelasius eo nomine II. Paschalis paulo ante defuncti successor obtinebat magno vir animo: qui aduersus Henricum Imperatorem eo nomine IIII. pro ecclesiæ libertate, & personæ quam gerebat

gerebat maiestate tuenda, inimicitias à maioribus susceptas persequi non dubitauit. atque ita vt Romam aduenientе Imperatore, viribus impar, auctario per Tiberim Caietam, vbi natus erat, primum euaserit: deinde in Galliam contenderit, conuentu Episcoporum Remos vrbe indicto. Eius conatus mors oppressit. annuus pontificatus fuit. Cluniaci in ipso itinere decessit: concessa paulo ante peccatorũ venia militib. Cæsaraugustam obsidentibus aliisq;, modo in templi fabricam aliquod opis conferrent. Eius diplomatis, quoniam in primis est nobile, exemplum subijcimus. GELASIVS Episcopus seruus seruorum Dei, exercitui Christianorũ ciuitatem Cæsaraugustanam obsidenti, & omnibus catholicæ fidei cultoribus salutem & Apostolicam benedictionem. Litteras deuotionis vestræ inspeximus, & petitioni quam pro Cæsaraugustano electo ad sedem Apostolicam duxistis, fauorem libenter accommodauimus. Eundem ergo electum nostris tanquam beati Petri manibus largiente Domino cõsecratum remittentes ad vos, benedictionem vobis Apostolicæ visitationis impendimus. Æquam omnipotentis Dei misericordiam implorantes: vt per sanctorum preces & merita opus suum ad honorem suum & ecclesiæ suæ dilatationem vos faciat operari. Et quoniam vos ipsos & vestra extremis obijcere periculis decreuistis: si quis vestrũm accepta de peccatis suis pœnitentia in expeditione hac mortuus fuerit, nos eum cunctorum meritis, & totius catholicæ ecclesiæ precibus à suorum vinculis peccatorum absoluimus. Cæterum qui pro eodem Domini seruitio vel laborant, vel laborauerint, & qui præfatæ vrbis ecclesiæ à Sarracenis & Moabitis dirutæ vnde reficiatur, & clericis ibi Deo famulantibus vnde pascantur aliquid donant, vel donauerint secundum laborum suorum, vel beneficiorum suorum ecclesiæ impensorum quantitatem, & Episcoporum arbitrium, in quorum parrochijs degunt, pœnitentiarum suarum remissionem & indulgentiam consequantur. Datum Alesti. IIII. Idus Decembris. Ego Bernardus Toletanæ sedis Archipræsul hanc absolutionem facio & confirmo. Ego Subo-schitanus Episcopus hanc absolutionem facio & confirmo. Ego Sanctius Calagurritanus Episcopus hãc absolutionem facio & confirmo. Ego Guido Lascurrensis Episcopus hanc absolutionem facio & confirmo. Ego Boso sanctæ Romanæ ecclesiæ Cardinalis hanc absolutionem facio & confirmo. In Gelasii locum Cardinalium, qui aderant, nominatione Guido natione Burgundio frater Raymundi Burgundionis, Alfonsi Castellæ Regis patruus, præterea Viennensis Archiepiscopus, ipsis Kal. Februa. eius seculi anno nonodecimo, cooptatus est, Calixti secundi nomine. tametsi delatum honorem non ante suscepit, quam cleri Romani suffragium & voluntas accederet. Itaque non ante pridie Idus Octobris sacratus est. In Remensi concilio, cui præsens interfuit, Imperatorem sacrificijs interdixit. Simoniacam labem baptizandis infantibus, sepeliendisque defunctis suscipi solitam, nouis decretis coercuit. Presbyteros, diaconos, hypodiaconos à concubinis arcendos curauit: quas illi passim in ea temporum atrocitate, & rerum omnium perturbatione, vxorum iustarum loco & nomine habebant. nondumque in Hispania is mos exoleuerat: ex quo à Vvitiza impio Rege inductus erat: neq; eradicari penitus potuerat magna quamuis priorum Pontificum diligentia: præsertim in Calæcia, vbi sacerdotum mores maxime in turpitudinem incubuerant. Quod indicant litteræ ad Didacum Gelmirium Compostellanum Episcopum à Paschali Pontifice missæ ante aliquot annos, hoc exemplo.

PASCHALIS Episcopus seruus seruorum Dei, venerabili Didaco Compostellano Episcopo salutem & Apostolicam benedictionem. Ecclesia quam regendam disponente Domino suscepisti, iam diu etiam cum pastorem habere videretur, pastoris solatijs caret. Idcirco strenuitati tuæ vigilantius insistendum est, vt in ea rite omnia iuxta normam sedis Apostolicæ disponantur. Cardinales in ecclesia tua præsbyteros seu diaconos tales constitue, qui digne valeant commissa sibi ecclesiastici regiminis onera sustinere. Porro quæ presbyterorum intersunt presbyteris, quæ diaconorum diaconibus committantur: vt in aliena stipendia nullus obrepat. Si qui sane ante Romanæ legis susceptionem, secundũ communem patriæ consuetudinem coniugia contraxerunt, natos ex eis filios neq; à seculari, neque à dignitate ecclesiastica repellimus. Illud omnino incongruum est, quod per regionem vestram monachos cum sanctimonialib. habitare audimus: ad quod resecandum experientia tua immineat: vt & qui in præsentiarum simul sunt, diuisis longe habitaculis separentur prout arbitrio & religiosorum virorum cõsilio melius visum fuerit: neq; in posterum consuetudo huiusmodi præsumatur. Datum Laterani Incarnationis Dominicæ anno. M.C.III. nostri pontificatus. IIII. Imperatoris anathematis ignominia notandi ea caussa fuit: quod Gelasio Pontifice Roma ob metum elapso, in eius locum Bracarensem Episcopum Burdinum, Romanũ Pontificem, quod nefas erat, creandum curauit, atq; perfecit, Gregorij VIII. nomine indito. Sic importuno duorũ Pontificum dissidio, tempore sane minime opportuno, ecclesiæ tranquillitatem turbauit. Erat Burdinus Lemouicis natus & Bernardum Toletanum Præsulem in Hispaniam secutus. (vti superius dictum est) mox per omnes sacerdotij gradus, eius opera ad Conimbricensis ecclesiæ Episcopatum erat euectus. quo tempore ipse Burdini nomen Mauricij appellatione mutauit: morum prauitatem non deposuit. Conimbrica Bracaram ad eius ecclesiæ pontificatum migrauit agente eodem Bernardo. pro quibus meritis haud parẽ gratiam rependit. Nam corrasis vndique pecunijs, in quibus maiorem spem habebat, quam in caussa, Romam profectus, corruptisq; aulicis, Bernardi senectutem rebus gerendis inutilem caussatus, in eius locum Paschalis Pontificis venia se substitui postulabat. Parũ spei erat ab æquissimo Pontifice iniquissima postulata extorquendi. Ergo vt erat ingenio callido, ex dissidio inter Imperatorem & Pontificem crescendi occasiones captans, ad artes conuersus, Imperatoremq; adiens eius volũtatem deuinxisse visus est: prorsus vt eius opera Romanam ecclesiam inuaserit pseudopontifex factus. Extant Gelasij litteræ ad Bernardum Toletanum Præsulem: quibus Burdini nomen diris à Paschali Pontifice deuotum esse declarat: mandatque in eius locum Bracarensis ecclesiæ Præsulem alium substituendum curaret. Tandem Burdinus Calixti diligentia Sutrij captus, tertio anno circumacto ex quo ecclesiæ pacem turbare cœpit homo impotens & ambitiosus flagitioque nobilis, insigne populo spectaculum, per Romanas plateas triumphi specie camelo traductus est: atque in extremam Italiam ablegatus in cœnobio Caua Trinitatis nomine, in quod custodiæ mancipatus est, obijt. Id præmium ambitioni fuit. is finis magnorum motuum, quorum expectatione metuq; orbis Christianus suspensus fuerat.

Pax inter Aragonios & Castellanos.

CAP. XII.

PROPINQVI Pontificis inauguratio Regi iuueni gratissima fuit, Hispa-

niæ

niæ vniuersæ salutaris: cui vt impensè faueret magnæ necessitudines cogebant superiori tempore cum nostra gente cōtractæ: Castellæ magis, cum qua miscuerat sanguinem. In ea prouincia præcipuæ vrbes, & munitissimæ arces Aragoniis præsidiis occupatæ detinebantur nullo meliori iure, quàm quòd Regibus in armis esse solet. plerique prouinciales consuetudine seruiendi, partim ita timidi erant, vt omnem memoriam libertatis & dignitatis abiecisse viderentur: partim Aragonijs beneficijs deuincti, hosti fauere præ se ferebant. Rex iuuenis, ætate maior, animi magnitudine nulli priorum Regum cedens, æquo animo vitrici contumeliam ferre non poterat. missæ vltro citroq; ea de re legationes. Rex Aragonius neque apertè negare, neque continuò annuere æquissimis postulatis. diem tantùm ex die ducere: aliam ex alia moræ caussam nectere: & varijs artibus priuigni conatus ludificari. prorsus vt ad extremum illud deueniretur: feciales arces repetitum missi sunt, nisi acquiesceret, bellum denunciare iussi. nihil pro sano Rex Aragonius facturus esse videbatur, priuigni ætate despecta, & ex continua rerum gestarum felicitate, humanæ sortis atque inconstantiæ immemor. Ad arma concursum. maximi in vtraque ditione delectus militares habiti sunt. externa auxilia conquisita. prior Aragonius à rebus omnibus quàm aduersarij paratior, per Vasconum fines Riuogiæ agros armis hostiliter inuasit: commodum fore arbitratus, si hostes in suis sedibus opprimeret, cogeretque non de præda modò, sed de ipsis etiam liberis, coniugibus, parentibus & rebus carissimis certare. Magnum malum vtrinque parabatur, insignisque nomini Christiano clades, vtrauis parte vincente, victaue. Viris sanctis Præsulibusque vtriusque prouinciæ annitentibus concordię viam, quod toties irritum fuerat, tentare placuit. Id consilium non ratione prudētius, quàm euentu felicius fuit. Rex Aragonius ad pacem ijs deprecatoribus flexus est: cùm dicerent, iusta Castellanos petere. Alfonsum priuignū iusti filii loco futurum. non rectè neque pro bono facturos Aragonios si arces retinerent amplius. Eatenus aliquam excusationem fuisse, propter, imbecillem Regis ætatem: & quoniam Vrracæ vxoris iura repetebantur. nunc ætate confirmata, regnoq; ad priuignum deuoluto matre concedente: præterea cōiugio dirempto, iniquum videri alienam ditionem armis occupare velle: atque propinquis & necessariis iugum seruitutis imponere. Incertos belli exitus esse, martemq; communem. sæpe diuinum numen à quibus ius stat, eorum innocentiam tueri consueuisse. Conuenit inter eos tandem, vt tractu terrarum, qui à Bilforado Calagurrim pertinet retento, quoniam ad Regum Vasconum ius pertinere non incommodis rationibus, certæque fidei tabulis disputabatur, præterea ijs veteris Cantabriæ partibus, quibus Guipuscoæ & Alauæ nomen est, quoniam recenti memoria Alfonsi sexti armis occupatæ erant, ex reliquis tota prouincia vrbibus & arcibus, ac Toleto nominatim Aragonia præsidia deducerentur. patrui id Romani Pontificis reuerentiæ datum magna ex parte arbitror. In quo fœdere sanciendo nescias vtri Regi palma tribuenda sit. modestia & comitate certare videbantur. vitricus liberalite: priuignus patientia. prudentiæque laude: quando regni auiti parte, pacem publicam redimēdam sibi fore iudicauit. moderati animi exemplum memorabile. Itaque ab iis Regibus maxima concordia, tanquam à duobus coniunctissimis fratribus, respublica domi forisque administrata: & ab sæuis ingruentium vndique bellorum procellis industriè fortiterque defensa deinceps est. Atque hæc anno à

1122 Christo nato millesimo centesimo vigesimo secundo gesta sunt: nonnulli huic numero aliquot annos addunt. Omnino sancito fœdere Rex vterque ad bellum sacrum propensus, arma in Mauros vertit. Aragonius regiones eas depopulatur, quæ Cinga & Sicori fluminibus continentur. Alcolea quod oppidũ ad Mauros redierat, Christiano imperio est restitutum. in Edetanos & Contestanos Sucrone amne transmisso, penetratum. Alcaraçium nobile iis in locis oppidum oppugnatum expugnari non potuit. vlterius in Bæticam intimam arma prolata. oppida & vrbes, ne vastarentur agri, passim deditionem fecere, annuum vectigal pactæ. ad Arinzolum oppidũ cum Cordubensi Rege & decem alijs Maurorum
1123 regulis acie dimicatum anno millesimo centesimo vigesimo tertio. victoria penes nostros stetit. Proximo anno Medina Celina in Celtiberiæ & Carpetaniæ finibus edito colle munita, vi expugnata. Sic Aragoniæ res erant. Contra Castellæ Rex virtutis ostentandæ cupidus otij pertæsus, quo diutino regni vires cõsenescere videbantur, diuersa ex parte in Maurorum fines incurrit. Cauria vrbs, quæ post Alfonsi obitum à barbaris occupata erat, denuo recepta est. sacrorum & religionis statum Bernardus Toletanus Præsul Rege annuente composuit. Regionem inde vniuersam, quæ Ana & Tago fluminibus continetur, veteris Lusitaniæ partem, armis hostiliter percurrit. ingentes populationes factæ. hominum & pecorum abactæ prædæ. Mauricis spolijs lætum exercitum reduxit in patriam: cùm ab his initijs satis se ad tuendam nominis auctoritatem profecisse iudicaret: earumque virtutum specimen præbuisset, quibus præditus fuit maximè, fidei, liberalitatis, constantiæ, religionis cultu castissimo. Bernardo Clareualensi, quem perspecta vitæ probitas cœlestium numero inseruit, magnique pro religione labores, gentili suo in primis deditus erat: eoque auctore plurima Cisterciensis familiæ monasteria extruenda curauit: ac ferme quæ hoc tempore toto illo Hispaniæ tractu magnificentissima locupletissimaq; extant. Humanarum rerum contemptu id genus homines initio paruo contenti, multis eorum studia certatim iuuantibus, quod ad numen propitiandum referre multum habebant persuasum, breui interuallo immensas diuitias construxerunt. (Venisse in Hispaniam D. Bernardum sub vitæ finem, ex eius ad Petrum Cluniacensem litteris perspicitur.) Sed & templa reliqua & monasteria, quæ tota ditione extructa erant, magnis beneficijs Rex auxit, vt argumento sunt veteres tabulæ, quæ tota Hispania cum fide seruantur in veteribus scrinijs, Dominici Calzadij, Æmiliani, Cucullati, Michaelis Petrosi, Dominici Exiliensis. templa ea tempestate, opinione sanctitatis, & concursu hominum celeberrima erant. A patruo Pontifice impetratum, vt Zamora vrbis Pontificiæ sedis maiestate exornaretur. Bernardus Archidiaconus Toletanus, natione Gallus (vt superius est indicatum) ei ciuitati Præsul est datus. Successit Stephanus: cuius ætate Opilionis indicio, cui species viri humano habitu augustioris visa erat per quietem, locus designatus est, vbi D. Illefonsi corpus sepultum erat, ex superiori temporum perturbatione prorsus incognitus. atque eæ voces propter auctoris humilitatem contemptæ quidem tunc sunt. vanas tamen non fuisse Alfonsi Regis eo nomine octaui ætate intellectum est: cùm Suero eius vrbis Episcopo, templum D. Petri ruinosum & malè materiatum, reædificari cœptum est. effossis enim fundamentis, marmoreum sepulchrum repertum Illefonsi nomine, vnde halitus miræ fragrantiæ efflabatur. Re explorata, ad ipsam D. Petri

aram

aram sacri cineres sepulchro composito contecti. Compostellana ecclesia Metropolitano iure & maiestate aucta est eodem Pontifice concedente. atque Emeritensis ecclesiæ, quæ in ditione Maurorum erat, iura & potestas omnis, quo maior esset auctoritas, Compostellam translata. Accessit regius consensus: vt ipsius litteræ indicant. Duodecim Episcopi contributi: Salmanticæ, Abulæ, Zamoræ, Mirobrigæ, Cauriæ, Pacis Augustæ, Luci, Asturicæ, Orensis, Mindonij, Tudæque: quibus consequenti tempore Placentia adiuncta est. Pręterea Legati pontificii partes Gelmirio Compostellano datæ sunt, non sine obtrectatione Bernardi Toletani motuque. Vicit tamen Gelmirius. & pro iure acceptæ potestatis concilium Compostellæ habuit, Episcopis & Abbatibus duarum prouinciarũ Emeritensis & Bracarensis ad conuentum inuitatis. sic fundamenta ponebantur amplitudinis Compostellanæ. Luci id religioni, & Raymundi Burgundi memoriæ, qui in eo templo sepultus erat, tum à Rege filio, tum à Pontifice fratre datum est ipso circiter anno salutis
1124 millesimo centesimo vigesimo quarto. Quo anno, mense Decembri Calixtus ipie Roman⁹ Pontifex decessit, Honorio successore, qui eo nomine II. Anno proximo ciuilia arma in Gallia Narbonensi mota sunt. Alfonsus Tolosas Alfonsi Castellæ Regis consobrinus, vxorque Faidida bello Prouincię comitatum tanquam sui iuris repetebant. Barcinonẽsis Comes & Dulcia vxor paternam hęreditatem ab omni iniuria tuendam existimabant. ex magno dissidio, pax tãdem ea lege facta, vt Argentia & Belicadrum iuris controuersi oppida, atq; ea Prouincia pars, quę Druentia & Isara fluminibus comprehensa est, Tolosati cederent: cætera oppida & vrbes; prætęrea Auennionis vrbis partem multo maximã, quæ vltra Rhodanum sita est, Barcinonenses Comites retinerent, pacta alterna inter se & posteros successione, si alterutri sine liberis decessissent.

Regni Portugaliæ initia.

CAP. XIIII.

NOVVM in Portugalia (quæ prouincia maiori ex parte veteribus Lusitania fuit) regnum auspicatò per hęc tempora fundabatur, ditione non amplissimum, tempore postremum, magnitudine rerum gestarum cum primis nobile pellendis olim tota ditione barbaris. Sed & nostra auorumque ætate Lusitani homines incredibili virtute & felicitate omnes orbis terrarum partes obeuntes, Africæ partem subiugarunt: innumerabiles insulas mortalium primi patefecerunt, iidemque occuparunt: plerasque incognitas nisi immortalibus. Asiam sibi atque Indos stipendiarios fecerunt: veræque religionis lumen in remotissimas nationes & gentes magno pietatis incremento intulerunt. Secundum Oceanum occiduum fusa, atque Ana & Minio fluminibus ad Meridiem Septentrionesque comprehensa, longitudine quadringenta millia passuum colligit, multo minori latitudine: & vbi latissimè se pandit centum amplius sexaginta millium: vbi arctissimè coit octoginta. Diuisa est in partes tres Cistaganos, Transtaganos, & tractum eùm qui Minio Durioque comprehensus est, prouentu lætissimus: vbi Bracara sita est. citra Tagum Olisipo, vltra Ebora Metropolitanæ vrbes. Solum maiori ex parte sterile est. incolæ aduecto aliunde frumento plurimum vtuntur. gens cupidissima laudis, eximièque fortis, ac præ cæteris Hispaniæ in victu cultuque frugalis. dedita pietati sapientiæque studijs, & omnis humanitatis atque elegantiæ. Huius prouinciæ exigua pars

quæ

quæ Regum Castellæ armis erepta barbaris erat, Henrico Lotaringio data est (vt est superius demonstratum) Comitis nomine dotisque cum Therasia vxore, Alfonsi Regis eo nomine sexti filia. Ex eo coniugio Alfonsus, Eluira, Sanctiaque nati sunt. Henricus pater prole auctus, post Gotthifredi Regis Hierosolymitani obitum, præstandæ operæ Balduino defuncti fratri, suoque gentili & propinquo (vt quidam putant) studio inflammatus, in Syriam nauigauit, consilio, si humanas rationes expendas, haud satis probabili cautoque: cùm vxorem & filios iniuriæ obnoxios relinqueret, & belli sacri tantum in ditione superesset. Sanè in Hispaniam reuersus, haud magno in Oriente operæpretio facto, vrbes Bracaram, Conimbricam, Viseum, Lamecum, Portum, quas imperio complectebatur, Episcoporum sedibus postliminio restitutis, amplificari impetrauit à Bernardo Toletano Præsule: cui componendi ecclesiastici status, cura à Romanis Pontificibus erat demandata. Verùm de Bracaræ restitutione, atque vrbibus ei olim subiectis præstiterit ex Calixti II. Romani Pontificis litteris cognoscere, earumque partem adscribere. BRACARENSEM Metropolim insignem quondam fuisse, atque in Hispaniarum regna multis & dignitatis & gloriæ titulis claruisse, tam antiquæ nobilitatis indicia, quàm & veterum scripturarum testimonia manifestant. Verùm quia consistentis in ea populi peccata corrigere diuinæ dispositioni complacuit, irruentibus Mauris seu Moabitis, & Metropolis dignitas imminuta, & parrochiarum termini sunt confusi. Sanè post longa temporum interstitia, diuina rursus miseratio Metropolim restituere, atque parrochias ex parte maxima dignata est ab infidelium tyrannide liberare. Vnde Dominus prædecessor noster sanctæ memoriæ Paschalis Papa pristinam ei dignitatem redintegrans, sua quæque membra ei per Apostolicæ sedis priuilegium conniuit. Eius itaque nos vestigiis subsequentes, charissime frater, & coepiscope Pelagi Bracarensis ecclesię, cui Deo auctore præsides, integram ipsam vrbem Bracaram cum canto illo integro, quod Comes Henric⁹ & vxor eius Therasia eidem ecclesiæ contulerunt, & cum terminis Bracarensis Episcopatus, sicut in descriptione prædicti domini continentur, præsentis priuilegii pagina confirmamus: & eidem Bracarensi Metropoli Galitiam prouinciam & in ea Episcopalium cathedrarum vrbes redintegramus. Item Asturicam, Lucum, Tudam, Mindunium, Auriam, Portugale, Columbriam: & Episcopalis nominis nunc oppida, Viseum, Lamecum, Egitaniam, Britoniam, cum parrochiis suis. Hæc Calixtus. Asturicæ in Calæcia ante annos omnino quatuordecim, Henricus defunctus est, cum intestinis Castellæ motibus pacandis nauaret operam. Corpus Bracaræ in humili sacello tumulatum. nondum sepulchrorum apparatus in hanc vix opulentis regnis tolerabilem insaniam venerat. Therasia vxor viro defuncto, haud multò honestius, quam soror Vrraca, pudicitiam habens Ferdinandum Paecium Trastamaræ Comitem sibi adiunxit, aut iniusto, aut humili matrimonio. (sic erant eius seculi mores) Veremundo Ferdinandi fratri, cum quo prius stupri consuetudinem accusant scriptores Lusitani, ex odio, an ex fide incertum: sed Eluira certè filia nupsit. Fernando Mendesio filia altera Sanctia nomine. Ferdinandus dotali principatu auctus, rempublicam sursum deorsum versare: ad suum arbitrium belli pacisque consilia reuocare: Alfonsum priuignum contemnere. quàm ille iniuriam in minori ætate tulit quidem: maior autem factus odio maternæ turpitudinis, insitisque virtutibus, quibus studia pro-

prouincialium conciliabat, arma aduersus vitricum arripit. Ad oppidum Guimaranes, quod antiquis Araduca fuisse creditur intra confluentes Aui vt Viscellæ in planicie Sanctiuania signa collata sunt. victor Alfonsus. Ferdinandus & Therasia in potestatem redacti. Fernandus Portugaliæ finibus prohibitus, neque amplius redire iuratus, dimissus est, Therasia matre in custodiam tradita. doloris illa impatientia Alfonsum Castellæ Regem eo nomine septimum, vt propinquæ, miseræ & captiuæ matri opem ferat, per litteras obtestatur aduersus impios filii conatus. Nauatæ operæ mercedem, Portugaliç principatum pollicetur. Alfonso filio, pro eo ac par erat, abdicato. Annuit ille siue ambitione dominandi corruptus, siue materteræ calamitatem miseratus: validoque exercitu conflato in Portugaliæ fines irruit. In planicie Valdeuesia, quæ Montionem inter & Limiæ pontem iacet, acie dimicatum. victæ Castellæ copiæ, atque Legionem reiectæ. Ex ea re Lusitani maiores spiritus gerere, quàm pro præsenti fortuna: seque post eam victoriam sui iuris factos, & à Regum Castellæ imperio exemptos prædicare. Alfonsus iniuriæ impatiens, & vindictæ studio incensus vires reparat: & maiori quã antea exercitu contracto bellum repetit. Lusitanus viribus impar intra oppidi Guimaranis mœnia se suosque continuit, loci munitione bellum propulsare cogitans. Castellani vincendi obstinatione obsessis assident, non prius discedere certi, quã oppido capto. Egas Nunnius, qui minorem Alfonsi Lusitani ætatem texerat, virtutesque quæ naturæ inerant, ampliores disciplina vt essent effecerat: & tunc pro ea gratia & auctoritate qua valebat vnus maximè, res communes prudentia consilioque gubernabat, ex oppido egressus, factaque Regis conueniendi potestate, ita eius animum flexit, vt pace facta iis conditionibus, quas ferre ipse voluit, obsidio soluta fuerit. Fidei datæ post annos aliquot Alfonsus Lusitanus immemor esse videbatur, vt historici Lusitani affirmant, penes quos harum rerum fidem esse volumus. Toletum Egas abiit ad Regem collum laqueo implicitus: vt capitis supplicio sacramenti religione exsolueretur, quod se inuito violatum esse excusabat: lueretque, quod ne admitteretur præstare non potuit. Tãti viri squalore & lachrymis Rex ad misericordiam flexus, facto quidem impunitatem dedit, honorem tamen denegauit exemplo: quoniam fraudem & collusionem suspicabatur.

Bella Alfonsi Regis in Mauros.

CAP. XIV.

HIc finis tum quidem belli Lusitanici fuit: quod quibus hæc diligentius inuestigare curæ est, salutis anno millesimo centesimo vigesimo sexto, inci- 1126
disse arbitrantur. Quo anno Vrraca Regina & Bernardus Toletanus Præsul, coniunctis ferme funeribus obiere. Regina in Saldaniæ arce, an Legione ruptis viscerib. (vti antea dictum est) certè Nonis Martij, corpusque Legione tumulatum magnificè. Bernardus Toleti decessit mense Aprili, annis grauis & rebus gestis clarissimus. quatuor & quadraginta annis Toletanam ecclesiam rexerat: & peculiaribus copiis Complutum ceperat ante annos duodecim (annales Hispalenses ante octo annos ponunt) ea tẽpestate vltra Finarium amnem in colle prærupto positam, imminentemque ripæ. Bernardi Præsulis castra in superiori colle, cui à Cruce hodie nomen est scilicet, munita: vnde Mauri omni iniuria vexati oppidum deserere compulsi sunt: quod ex eo tempore in Præsulum Toletanorum iure fuit. In Toletano templo, defuncto tumulus hac inscriptione

rude crassumque sonante compositus. Primo Bernardus fuit hic Primas venerandus ad Sancti Facundi cœnobium sepultum non nemo ait. Raymundus Vxamensis Præsul in eius locum suffectus est, sacerdotum Toletanorum prærogatiua & Honorij Romani Pontificis voluntate. Quo Pontifice, Palentiam Episcopi, Abbates, & Proceres, vniuersa ditione euocati conuenerunt, ipse etiam Toletanus. cæterum præcipua auctoritas penes Gelmirium Compostellanum erat iure Legati. Pontificij affuere Rex & Regina. conuentus agitari cœperunt ieiunii Christiani initio, anno millesimo
1129 centesimo vigesimo nono. In quibus præter alia. Ne oblationes aut decumæ excommunicatorum recipiantur sancitum inuenio. Neve ecclesiæ laicis dentur præstimonij aut villicationis prætextu. Additum à Rege diploma, quo Calixti Pontificis exemplo patrui sui Emeritæ iura regia, cùm primùm fuerit à Mauris recepta Compostellam trásferre se ait. Deinde Humbertus Cardinalis in Hispaniam Legatus Legione Episcoporum conuentum habuit. In eo conuentu de Regis coniugio est actum, quod vitio coiuisse nonnulli disputabant. Duxerat Alfonsus altero à morte matris anno Berengariam Raymundi Berengarij Barcinonensis Comitis filiam: nuptijsq; mense Nouembri Saldaniæ celebratis ex ea suscepit Sanctium & Ferdinandum, Elisabetham, & Sanctiam. Berengariam Regi cognatione deuinctam esse, ex vtriusque familiæ stemmate monstrabatur. ea cura Regem suspensum habebat. dicta caussa Patrum sententia absolutus est: nulloque cognationis gradu lege prohibito, coniugem attingere pronunciatū. Alfonsus Fernandi Castellæ Regis pronepos erat, Berengaria abneptis Ramiri Aragonii. Fernandus & Ramirus fratres. Lite d iudicata regni vires in Mauros conuersæ. per Carpetanos in hostium fines incursum. Calatraua, vnde barbari finitimos nostrorum agros identidem depopulari soliti erant, longa & difficili obsidione expugnata, in Toletani Præsulis ditionem Regis dono contradita est. Templa ijs ille militibus: quorum esse cœperat virtutis opinio singularis, dedit. Sic plerique auctores affirmant. quidam è cruce signatis præsidium impositum arbitrantur: qui belli sacri exemplo, quod in Syria gerebatur piorum castra aduersus Mauros in Hispania magno numero sequebantur: nullis stipendijs, veniæ tantum spe à Pontificibus Romanis ad militandum inuitati. Alarcus, Caracuel (Antonino Carcuuium) Mestansa, Alcudia, Almodouar Campestre, vicinis locis, in ipsisque Marianis montibus, Pedrocium Mauris ablata. reliqua prona erant, tanta gentem impiam formido incesserat. anni tempus Regis conatus repressit. Exacta hyeme copiæ ex hibernis eductæ: atque per Castulonensem saltum (quæ Marianorum montium pars est) in Bæticam abs Rege penetratum. omnia circùm vastantur, diripiuntur, auferuntur. Aurigis obsessa, nostris Giennium mœnium munitione, obsessorum virtute & vigilantia, victa nostrorum constantia est: etsi in castris hyemis tempore duratum erat. Albohalis filius Halis, Iuzzephi nepos Almorauidum imperium Africæ, atque Hispaniæ ea tempestate obtinebat, minori quàm maiores potentia, propter intestinos gentis motus, opportunus exitio. Alfonsi socer Comes Barcinonensis diem obijt, eius seculi anno tri-
gesimo primo. Raymundo filio maiori 1131
Barcinonensem principatum legauit, in Gallia Carcasonem, & Rhutenos adiecit: quas vrbes ad suam ditionem pertinere putabat. Berengario natu minori Prouinciæ & Aimiliani comitatus dati. Cæcilia filia Bernardo Fuxensi Comiti, Aimerico Narbonensi Vicecomiti filia altera (cuius nomen non proditur) vxo-

tes datæ. Aliæ prætereà filiæ Berengario à patre commendatę, viris principibus in
1132 Gallia nupserunt. Consequés annus nulla re insignis est, præterquam reditu Alfonsi Regis ex bello Bætico, solutaq; obsidione Aurigis, atq; Sanctio Regis filio militiæ honore Vallisoleti donato. Ipso D. Matthiæ Apostoli festo die, visitata iis temporibus cæremonia, à patre indutus est armis: balteum militare donatum. Id prætextæ positæ indicium erat: atq; incitamentum, vt magno animo paternas virtutes imitatione complexus, nomen suum immortalitati consecraret.

Alfonsus Aragonius Rex in bello occisus.

CAP. XV.

IS erat rerum status Castellæ & Lusitaniæ. in Aragonia vti instituerant, prosperum cursum tenebant. finitima Maurorum oppida & arces nostrorum armis carpebantur. impiæ gentis in præceps ibat imperium. Celtiberia omnis præsidijs occupata: Molina in eo tractu ciuitas Christianorum vectigalis, ad deditionem compulsa. Ad Pompelonem vrbem suburbium adiunctum, cui à S. Saturnino nomen est. Franci in eo collocati, ciuitateque donati: datumque, vt Iaccetanorum legibus viuerent, & secundum eas priuatim & publicè iura darent. Pelagi littora, qua parte Iberus influit in mare, latè obtinebant Mauri: inde finitima oppida & agros, incursionibus vexabant. classe opus erat, multæ ergo longæ naues iussu Regis in eam rem Cæsaraugustæ ædificatæ: & constat coercitis olim atque staminatis Iberi ripis, ad Varium oppidum, quod non procul Lugrunio situm fuit, ducentis sexaginta passuũ millibus à mari. Vespasianis rerum potientibus Romæ atque in Hispania, fluuium Iberum nauium fuisse capacem, magno reipublicę commodo propter subiectiones, & commercia. Ad confluentis Iberi & Sicoris Mequinentia, quæ Cæsari Octogeia esse creditur, sita est loci natura opereque munita. ea nunc deiecto Maurico præsidio, in Regis potestatem venit. Publicam ex iis rebus lætitiam inopinatus casus turbauit, luctuque ingenti mutauit: vt ferè inconstans est humana felicitas: ex rebus prosperè gestis, aliis negligentia oritur, aliis temeritas: vtrunq; magnos homines vertenti sæpe fortunæ præbuit. In tumulo terreo Fraga (huius belli euentu magis, quam alia re nobile) Ilergetum oppidum positum est, Ptolemæo Gallica Flauia. pars anterior Cingæ amnis aquis exesa difficilem aditum prębet: prorsus vt per ardua nitentes multos pauci vel vmbonibus possint propellere. à tergo colles eriguntur, leniter quidem decliues, culturaque læti: ita tamen oppido coniuncti, vt tormentorum vsum impediant. Rex Mequinentia capta, studio elatus, vlteriusque progressus aduersus Sicori, in quem Cinga amnis euoluitur, in Ilergetum fines irrumpit: vbi maior belli moles supererat propter locorum munitionem: & quoniam barbari in ea loca magno numero quasi ad præsidium confugerant: vnde Ilerdæ, & Fragæ regulis vires creuerant: nominique Christiano formidabiles esse cœperant. Castra Regis mense Augusto, anno eius seculi trigesimo tertio, ad Fragam posita, maiori spe & apparatu, quam 1133
successu. anni tempus in hyemem vergentis, & ex eo continui imbres compulerũt, copias in hiberna dimittere, iussas ad prima veris signa rursus conuenire. Februario mense obsidio repetita est nõ minori conatu, neque minoribus copiis. In ea menses Martius & Aprilis consumpti haud magno operæpretio: cum oppidani tempestate prouisa à rebus omnibus parati essent, & externi auxilij fiducia belli iniurias, obsidionis incommoda

patienter ferrent. Abengamia Ilerdæ regulus contractis vndique viribus, obsessis opitulatum venit. ad Fragam, Iustæ & Ruffinæ festo die dimicatum nostri bello fessi erant, imminuti numero: nam pars ne à tergo circumuenirentur, in castris relicta est. Barbari recentes & feroces ad pugnam procedebant. multi ex Christianorum numero in eo prælio ceciderunt: neque obsidio tamen dissipata est, barbarorum haud multo minori clade. Rex maioris periculi metu in Castellæ fines profectus, Soriæ atque vicinis locis nouas copias in supplementum conscripsit. cum his hostium agros Montionem vsq; percurrit. sequebatur ipse longo proximus interuallo, cum turma trecentorum equitum. circunfusus numerosus hostium equitatus Regem inuadit. Ille periculo cognito, pauca ad suos pro tempore locutus, hortatusque vt nominis Christiani & patriæ virtutis memores, in hostes irruerent, audaciam pro muro fore, metum cum exitio coniunctum, ferro ex ijs angustijs & virtute euadendum, nullam prætereà salutis spem esse. Quòd si virtuti, inquit, vestræ par pugnæ euentus non fuerit, ne inulti moriamini prouidete. neve capti nomini vestro contumeliam irrogetis, turpissima seruitute: potiùs quàm qua decet virtute dimicantes, mortem vltos esse videamini. Mox cœpta pugna. nostri pro extrema spe egregiè dimicabant. Rex inter primos paludamento & armis fulgentibus insignis, vnus præcipuè Maurorum telis petebatur, ac tandem oppressus est. Rege cadente, cæteri pars perempti, pars fuga salutem quæsierunt. Tametsi de obitu Regis non vna ferebatur opinio: & vulgus fingendi auidum varios rumores dissipare consueuit: dum alij quæ cupiunt libenter credunt: & de suo alij addiciunt, quo res lætior efficiatur certè minus molesta. Quidam existimarunt vitæ tædio Hierosolymam petijsse. alij scripserunt, corpus à Mauris redemptum in Montaragonis cœnobio sepultum: atque eam cladem incurrisse, quòd in templorum thesauros auidius inuolasset. Rodericus sanè Præsul, & Aragonij scriptores Alfonso Regi religionis, pietatis, & mansuetudinis laudem tribuunt. Vero propius est corpus nusquam inuentum in tanto occisorum numero. ea variè opinandi occasio. Ad septimum Idus Septembris, anno millesimo centesimo trigesimo quarto insignis ea clades ad Sarinienam oppidum accepta est. magnus Imperator, animi vigore præstanti, atque eo seculo Christiani nominis decus & gloria: cum hoste nouies, & vicies signa contulit, vt vetustus auctor affirmat, plærunque victor. regnauit annis triginta. Reliquit testamentum ante tres annos nuncupatum in ipsa obsidione Baionæ vrbis, quam in extrema ora Galliæ expugnasse, etiam nostrates scriptores suspicantur. Petrus Lara Comes, ab Alfonso Iordano Tolosate, ex prouocatione in singulari certamine, in ea obsidione peremptus est. In eo testamento templis, & monasterijs tota Hispania multa oppida, & arces legata: & cum prole careret, Templarij & Hospitalarij milites, præterea custodes sepulchri Hierosolymitani ex asse omnes, singuli ex triente ordines, regni hæredes scripti: exemplum liberalitatis, quod admirarentur posteri, improbarent æquales. sed tanti erat religionem Christianam bello amplificare: partumque in Syria imperium armis tueri: vt certatim viri, fœminæ, Principes & priuati prædia, arces, oppida in sumptus bellicos suppeditarent. In extremo testamento diræ execrationes additæ, si qui euertere conarentur, quæ ipse sanxisset. Proceres Aragonij & Vascones concilio gentis indicto Borgiam frequentes conueniunt ad Vasconum fines. Petrus Atarius dono defuncti

Regis

Regis eam vrbem ditione obtinebat, summa vir nobilitate, regioque sanguini innexus: vt quidam suspicantur, magis quam certo argumento confirmant, reb. gestis suaque virtute clarissimus. In hunc gentis studia inclinabant, videbaturque continuo Rex futurus, ni voluntates magnæ Principum partis fastu & arrogantia alienasset. gloriam & regnum, quæ vltro venissent, festinatio corrupit. Viri sapientes considerabant, qualis futurus esset accepta potestate, qui in priuata fortuna intolerabilis esset. præcipuus aliorum incitator Petrus Tilonius, nobili loco, magnoque ingenio vir. huius auctoritatem cæteri sunt secuti. Sic re infecta è conuentu discessum est. Vascones externi imperij odio & ius semper fuisse cogitantes vt quæ tyranni eripuissent, ea tyrannis eorumve successorib. interfectis ijs, quibus erepta erant, recuperarent, sibi priuatim consilium capiunt. Auctore Sanctio Rosa Pompelonensi Episcopo, Garsias ex veteri Regum suorum sanguine Ramiri filius, nepos Sanctij Regis eius quem à fratre Raymundo occisum fuisse dictũ est, communi gentis suffragio Pompelone Rex est renunciatus. E contrario Aragonij Montionem conuenientes, Ramirum defuncti Regis fratrem, Regem iubent, quamuis monachum, & ex sancti Facundi Abbate primum Burgensem, deinde Pompelonensem, ac tandem Rotæ & Barbastri Præsulem nominatum. Oscæ regia insignia desumpsit. cum pontificiis infulis regni purpuram & diadema iungens. res omni tempore comparanda miraculo. Quod non magis studio gentis, quam necessitate factum arbitror ad vitandos intestinos motus: quod ipse se ab obitu fratris Regem fertur. extantque veteres tabulæ, quibus Octobri mẽse proximo se Regem & sacerdotem nominat, Barbastri datæ. Ab his initiis commota populi studia non ante constiterunt, quam homo grandæuus, qui ante quadraginta amplius annos in Tomeriensi cœnobio vestem mutarat, sobolis generandæ cura, vxorem ducere compulsus est. Romani Pontificis venia (sic credimus) vt Rex, coniux, & sacerdos idem esset, impetratum. Agnes Guillelmi Pictauorum & Aquitaniæ Principis soror connubio iuncta. Guillelmus hic post biennium Compostellæ defunctus est: quo se contulerat religionis studio. Alionora filia natu maxima eius iussu, Ludouico Regi Galliæ nupsit, cognomento Iuniori. ex hoc coniugio duæ filiæ natæ sunt, & lege tamen propinquitatis coniugium postea diremptum est, Eugenij tertij Romani Pontificis auctoritate. Rex denuo Isabellam duxit Alfonsi Castellæ Regis filiam. Alionora Henrico Duci Andium Nortmanni æque iuncta, Pictauorum & Aquitaniæ ad Angliæ imperium adiunxit. vnde bella internecina inter eas gentes nata, funesta Galliæ vniuersæ, nomini Christiano exitialia fœdaque.

Noua in Hispania inter Christianos Reges Bella.

CAP. XVI.

GARSIÆ & Ramiri regum inaugurationem magni motus sunt consecuti. sæua orta bellorum tempestas, & respublica quasi turbato mari nauis, cum maxime viro & gubernatore opus habebat, tum maxime omni præsidio destituta erat, Garsiæ Regis imbecillitate, Ramiri senectute. Alfonsus Castellæ Rex vtrunque imperium ad se hæreditate deuolutum prædicabat: iuraque successionis à Sanctio atauo Rege Vasconum cognomento Maiori, haud incongruæ repetere videbatur. Nam milites, quos Alfonsus testamento hæredes nominarat, passim excludebantur, legibus vetantibus ad regni fastigium admittit,

nisi regia stirpe ortum. Hæc à iureconsultis in otio disputabantur. potiora, vt fit, regnandi iura, quæ in viribus & potentia magna pars Principum ponit, penes Alfonsum Castellæ Regem stabant. neque deesse conanti poterant vtriusque regni procerum studia in tanta voluntatum varietate. Ita contractis vndique copiis, ne occasioni deesse videretur, in Riuogiam inuectus oppida & arces, quæ ab Alfonso vitrico Bilsorado Calagurrim vsque per vim occupata erant, in potestatem redegit: Anagarum, Lugrunium, Arnedum, Vigueram, aliaque vicinis locis ignobiliora oppida. Inde transgressus in Cantabriam parte ea, cui Alauæ nomen est, Victoriam circumsedit quidem, virtute tamen ciuium defensam expugnare non potuit. alia circum oppida subiugata: factumque vt vtriusque regni ditionem Iberus amnis discerneret. Magna inclinatio animorum facta erat: multique tum reguli Regis castra sequebantur, tum Episcopi. in his Bernardus Seguntinus, Sanctius Anagari, Bertrandus Vxamæ. Mox in Aragoniam impetus factus, tanta festinatione, vt proximo Decembri mense omnem citra Iberum amnem Aragoniæ tractum, armis præsidiisque occuparit. Aderant Regi externa Principum auxilia, Raymundus Barcinonensis Comes, Ermengaudus Vrgelitanus, Alfonsus Iordanus Tolosas, Rogerius Fuxensis, Mirus Pallensis, alijque magno numero proceres, in eius se omnes clientela fore professi. Ramirus noui regni statu nondum confirmato, & in tanta consternatione prouincialium viribus diffusus, Suprarbem petijt, locorum munitione regium nomen tutari cõstituens, & meliora tempora expectare, animo ad pacem fœdusque sanciendum propenso, honestum modo, & tolerabile. Oldegarius Tarraconensis Præsul, præcipua vir opinione sanctitatis, sequestrum internunciumque ijs controuersis componendis sese offerebat. magno labore & conatu parum promouebatur. magnæ difficultates opponebantur, & neuter parte contentus, totum spe & cupiditate complexus erat. Garsias Vasco Alfonsi potestati permittẽs se suaque fide data, nondum plane inito fœdere in Castellam venit. Alfonsus Legione concilium haberi curat frequentissimum. affuere Garsias Rex Vasconum, Berengaria coniux, sororque Sanctia. In eo cõuentu omnium qui aderant consensu, imperij nomen Regi decernitur. qui Aragonios, Vascones, Catalaunos, Galliæ partem vectigales beneficiariosque haberet, ei Augusti maiestatem conuenire. Toletanus Præsul coronam capiti imposuit. dextera læuaque Rex Vasco & Arrianus Legionensis Episcopus tenebant. accessit Romani Pontificis consensus, vti nostri scriptores affirmant, Innocentij eo nomine secundi scilicet, ea tempestate sacra Christiana gubernantis. quod admirari magis possum, quam credere, tantam iniuriam irrogatam Germaniæ, nisi fortè ægre ijs Imperatoribus facere voluit, nouo in Hispania Imperatore creato: qui toties Italiam vexassent, & sacrosanctam Pontificum maiestatem contemptui habuissent. Legione in D. Mariæ ea cæremonia peracta primum, anno millesimo centesimo trigesimo quinto, ipso 1135 Pentecostis festo die; vti eius ætatis scriptor ait, & acta eius conuentus declarant. deinde Toleti similis cæremonia peracta est, quo die & anno incertum: sed inde variæ scriptorum opiniones natæ, quibusdam Toleti, aliis Legione affirmantibus. Extat Toleti in scrinijs vrbis diploma ab Alfonso concessum: vbi primam imperij coronam Legione accepisse se ait, nempe altera Imperatorum Germaniæ æmulatione Toleti susceptæ. Inde inter Hispaniæ Reges huic vni Imperatoris cognomen vulgo datur;

& To-

& Toletanæ vrbis insignia esse cœperunt, Imperatoris imago considentis habitu, aureaque veste, orbis effigiem sinistra, gladium districtum dextra tenentis. eidem Imperatoriæ vrbis nomē eo ex tempore confirmatum: vt per manus ducta opinione vulgo homines persuasum habent. Extant Ioannis eo nomine secundi Castellæ Regis tabulæ, quibus Toletum vrbem Imperatoriam dicit. Extant D. Bernardi litteræ ad Sanctiam, quam sororem vocat Imperatoris Hispaniæ, præcipua fœminam pietate virginemque: cui frater à primo regni tempore, Reginæ nomen & honorem participarat. Extant etiam Petri Cluniacensis ad ipsum Pontificem Romanum Innocentium secundum litteræ, hoc initio. Imperator Hispanus magnus Christiani populi Princeps, deuotus maiestati vestræ filius Rogat ijs litteris vt Episcopum Salmantinum concedat Compostellam migrare, votis sacerdotum & populi expetitum. Berengarius is erat, in Didaci Gelmirij post quartum annum defuncti locum cooptatus, secundus eius ecclesiæ Archiepiscopus. Sanctius & Ferdinandus à patre Imperatore Castellæ & Legionis Reges diuisa ditione continuo designati, dictique exemplo, quod accusabitur semper, & semper vsurpabitur. Interea cum virorum sanctorum & procerum studia pacis componendæ non remitterent: multis vltro citroque concursationibus, conuenit tandem, vt Alfonsus & Garsias inter se colloquerentur, de re tota deliberaturi. Paradillia oppidum ad Iberi ripam situm Regum colloquio opportunum visum est. dies dictus quintus Kalend. Octobris. Affuit Berengaria Regina. pax ea lege facta: vt Garsias Vasconum regno donatus ditionem omnem Alfonsi nomine obtineret, Castellæ stipendiarius factus: armaque & vires iungerentur aduersus Ramirum Aragonium Regem: quem vitio creatum prædicabant. Eo fœdere Aragonij & Vascones commissi, grauia inter se damna intulerunt. vtriusque ditionis fines belli iniuriis vexati. Proceribus & Episcopis vtriusque gentis annitentibus eius controuersiæ componendæ studio, optimum fore visum est, ternos ex vtraque gente iudices dari. Caxalis, Ferricius Oscensis, & Petrus Atarius ad Vadum longum (id vico nomen est) pro Aragonijs disceptarunt. pro Vasconibus Latro, Guillelmus & Simon Aznarij: Conuenit inter eos vt vtriusque regni ditionem ijsdem finibus, quos Sanctius cognomento Maior constituerat, deinceps ipsi terminarent. Sarasalum, Ida, Arago amnes, limites designati quousque cum Arga flumine coniuncti in Iberum influunt. Roncauallis, Biosalis, aliaque vicina oppida, etsi ad Aragonios fines pertinebant, Garsiæ permissum, vt dum ipse viueret imperio retineret. Aragonio modo Regi fidem obligaret. regnum (quod Castellæ paulo ante promiserat) Aragonijs vectigale obnoxiumque esset. Hoc fœdere confirmando, ab vtroque Rege Pompelonem ventum est. factumque operæpretium videbatur: cum ratione optime constitutas casus inopinus turbauit. Enecus Aiuarius siue ex vero, siue pacis odio, Ramiro Regi denunciat insidias à Vasconibus eius saluti parari. cum fides esset facta, Rex mutata veste, concubia nocte Pompelone vrbe egressus est. neq; prius constitit, quam ad Leirense monasterium est ventum: vnde maiori offensa quam cum qua venerat discessum est. & vtrinque res ad bellum rursum spectare cœperunt omni concordiæ spe sublata. Ramirum ætatis despectu, studia principum, sed & populi deserere videbantur: vsque eo vt vulgò Regem cucullum aliisque probrosis cognominibus nominarent. genus hominum mobile, peruicax, neque beneficio

neque metu coerceri poterat. Ergo Periandri Corinthij tyranni, & Tarquinij Romani Regis postremi exemplo repetito, facinus edidisse fertur posteris memorabile, homini sacrato fœdum atque crudele. Oscam ad regni conuentus proceres aduocat anno eius seculi tri-
1136 gesimo sexto, quasi de rebus magnis deliberaturus. quindecim proceres, qui maxime infensi videbantur, in vestigio iugulandos curat, ex Lunæ familia quinque, reliquos ex præcipua regni nobilitate. quorum nomina vt sigillatim prodantur, opus esse non arbitror. Tomeriensis Abbas, cum quo rem omnẽ communicarat, consilij auctor fuit. Per legatos enim roganti, ecquid sibi faciendum putaret in tanta rerum perturbatione, legatis præsentibus in horto summa caulium capita ferro deiecit: nihilque præterea aliud responsi dedit. Quæ vero de Ramiri ignauia supra fidem, supraque veritatem prædicantur: tam rudem eum, & ignarum belli fuisse, vt sinistra clypeum, dextra lanceam teneret equi habenas vtraq; manu impedita mordicus regendas putaret tanquam fabulas vulgi reijcimus. Inutilem rebus gerendis atque imparem regni oneri fuisse habitum, dubium non est. vnde occasio fabulandi. Omnino genita filia, cui Petronillæ nomen fuit, cum neque sibi neque alijs satisfaceret, tædio victus non militaribus solum sed ciuilibus etiam abscedere muneribus certus Oscæ, vbi regni conuentus agitabat, animi sententiam coram explicauit, in vnam curam conciliandi Alfonsi Regis incumbendũ decernens. de Vasconum iniurijs vlciscendis mentio nulla præ pacis studio. & fortassis insidiarum illi crimen, quod erat impositum, competenter eluerant. Raymundus Barcionensis concordiæ ineundæ inter Castellanos & Aragonios præcipuus auctor extitit: cui magnæ cum vtroque Principe necessitudines erant: & spes obijciebatur Aragonij regni potiũdi Caxali viro primario internuncio. Alagona ad Iberi ripam supra Cæsaraugustam decem & sex millibus passuum situm oppidum, Regum colloquio designatum. dies dicta vigesima quarta Augusti. quo die Alfonso Castellæ Rege concedente Cæsaraugusta Aragonio imperio restituta est, rescisso nimirũ eo fœdere, quod cum Garsia Rege Vasconum haud multo ante initum fuisse monstratum est. Calataiuba, Alagona, aliaq; citra Iberum oppida Ramiro concedente retenta sunt. iis legibus inter vtranque gentem concordia constituta. Qua confirmanda Ramiri filia obses data, vt Sanctio Alfonsi filio nuberet impetrari non potuit: quod Raymundo Barcinonensi pacta esset, Aragonijs rebus commodius coniugium propter ditionis amplissimæ vicinitatem: & quoniam ab Alfonso sororio nihil non impetraturus fore credebatur. Hæc eo celerius administrantur, quod Garsias Vasconum Rex bellum comparare nunciabatur, vir insigni animi magnitudine: qui aduersus duorum præpotentum Regum arma, non tantum imperium nouum tutatus est, sed etiam ditionis fines proferebat. Margaritam Rotronis Perticarum Comitis filiam vxorem habuit: & cum ea doris nomine Tudelæ principatum. Itaque se Pompelone, Anagari, Alauæ, Vizcayæ & Guipuscoæ regnare publicis litteris affirmabat. Francorum vires multum contulerunt: Ludouicus enim Galliæ Rex noui Regis & infirmi patrocinium suscipere gloriosum sibi fore putabat. ad Gallurem & Cortes oppida, Castellæ & Vasconum castra collata: acie tamen dimicatum non est. vtrique totius certaminis discrimen subire formidarunt. id vero propius quam quod fama tenuit, religioni id datum: quod per eos dies Christi Dei ad vitam reducis memoria anniuersarijs sacris celebraretur. Augusti die vndecimo, eo-

dem

1137 dem salutis anno millesimo centesimo trigesimo septimo, Raymundi Barcinonensis, & Petronillæ infantis nuptiis pactis, Ramirus Rex regni curam & administrationem abdicat. Oscæ in D. Petri se abdit tranquillioris vitæ studio, retento tantum regio nomine, atque si quando vti vellet potestate. Qui arces & oppida præsidiis toto regno obtinebant, iussi sunt in Barcinonensis verba nouo sacramento iurare. & quoniam in ea rerum perturbatione motuque viri principes pro se quisque, vt fit. Regni seni operam suam carissime venditarant, oppidaque & arces extorserant, prorsus vt viribus distractis dilaceratisque, regni maiestas ad solum nomen redacta esse videretur: donationes tanquam iniquissimo tempore extortæ, nouo decreto rescissæ: eæ præsertim, quæ post Barcinonensem Comitem generum ascitum concessæ erant. Vasconum imperium iisdem finib. describi mandatum: qui Pompelone in superiori fœdere designati erant. Raymundus regni cura suscepta, continuo ad Alfonsum abiit. Carrione Vaccæorũ oppido initæ paulo ante pacis conditiones ab vtroq; Principe retractatæ: datũque, vt omnem citra Iberum regionem Aragonij Reges obtinerent, quasi Castellæ stipendiarij. Itaque Octobri mense proximo, Raymundus Cæsaraugustam inuectus, inter faustas populi voces patrem Patriæ, & pacis ac felicitatis auctorem acclamantium, eius vrbis ac vero totius reipublicæ statum composuit, trãquillitatem fundauit. His rebus perficiẽdis, Guillelmi Raymundi Catalauniæ Senescali (nomen id potestatis erat & magistratus) pro ea auctoritate & gratia, qua apud Ramirum Regem valebat maxima, opera præclara extitit. pro eo merito abs Barcinonensi Comite, Moncada municipio donatus est, Moncadarum familiæ nobilissimæ conditor, auctorque princeps.

Alfonsus Portugaliæ Princeps, Rex proclamatur.

CAP. XVII.

EX aliena perturbatione Lusitani augendi ditionem nomenque amplificandi occasionem nacti sunt. Alfonsus Portugaliæ à morte matris Princeps dictus, non minus belli quam pacis artibus clarus, rempublicam illustrare atque bonis omnibus augere, exornareque non desistebat. Conimbricæ S. Crucis nomine monasterium exædificandum curauit, ipsiusmet olim sepulcro celebre. Leira oppidum, quod ea tempestate Mauris ereptum est, ei monasterio dono datum. Magnarum rerum hæc initia fuerunt. nã eius seculi anno trigesimo nono contra- 1139
ctis vndique ex tota ditione copiis in Maurorum fines populabundus penetrauit: Tagoque superato, Ismarem Maurorum Regem, qui ea loca imperio obtinebat, bello petiit. In ea expeditione, priusquam ad manus deuentum esset, Egas Nunnius Alfonsi nutritius, cuius consiliis eatenus respublica steterat, extinctus est. Portus vrbe in Benedictinorum cœnobio, quod vulgo Sosæ dicitur & sua ipse impensa ab imo totum extruxerat, eius & filiorum sepulcra monstrantur: Therasiæ vxoris in Seresedæ Cisterciensi cœnobio, octo à Lameco millibus passuum; quod ipsa etiam ædificandum curauit: vtrunque (sic credimus) ex manubiis belli Maurici. Alfonsi conatu nunciato, Ismar quã maximos potest tota prouincia delectus habet. quatuor alij Maurorum reguli in auxilium euocati. Ea diligentia numerosus exercitus conflatur. vtraque castra ad Castrum viride posita. vicina planicies, cui Vrichij nomen tunc fuit, nunc Regum capita vocitatur, ad pugnam delecta. Rigat ea arua Chalybs, ex agro Pacensi corriuatis aquis ignobilis primum: inde sensim auctus in Salaciensem Oceani sinum elabitur nauigio-

rum capax. Hostium multitudine cognita, initio Alfonsus ancipiti cura anxius erat hinc magnitudo periculi obuersabatur animo: inde ignominia, quam inuri nomini Christiano necesse erat certamine detrectato: contumeliamque ex ea re in victore exercitu remanere grauissimũ iudicabat. Vicit honesti cura: præsertim cum milites adeo bona spe pleni essent, vt altero ante pugnam die, octauo kalen. Augusti, qui dies D. Iacobi memoria sacer est, Alfonsum in castris magna lętitię significatione Regem proclamarint. Id incitamentum erat, ne à turpi fuga collatum honorem auspicaretur. Biduo elapso acies ad pugnam instructæ. pauca pro tempore nouus Rex locutus. Verba, inquit, milites, fortiorem neminem faciunt. Ducis oratione excitati animi mox ad ingenium redeunt. quantam quisque virtutem habet, talis in discrimine apparet. Quo loco res sint æque mecum intelligitis. hostium multitudine & locorum conditione, ignauis fugæ locũ sublatum. fortibus audacia pro munimento erit. Quid turpius quam in pedibus salutis spem eos ponere, in quorum dextris sint arma? terga hostibus ferienda præbere: quorum illi vultum ferre vix poterunt, modo metus facessat & ignauia? Qui vobis animus sit, hæc alacritas ostendit. mihi stat sententia, aut morte aut victoria reipublicæ satisfacere: quorum alterius omen Deus auertat, alterũ vt contingat in nobis situm est. Aduersus toties victarũ perfidiam impietatemque pugnabitis. idem ergo illis & vobis animus erit, qui victis & victoribus esse solet. humilis, formidulosus, & ignauus hostibus: vobis excelsus & alacer. A me certe non disciplinam tantum, sed etiam pugnandi exempla petite. Vos videte, ne regium nomen ad ludibrium dedisse videamini. Secundum hæc verba, pugnæ signum proponitur: signaque inferri mandatũ. idem hostes faciunt. pugnatur ab vtrisq; acriter, pro gloria, pro salute, pro imperio. Maurorũ tandem multitudo nostrorum virtute deuicta est. magnus ex iis numerus trucidatus. plerique capti. quinque regulorum signa in potestatem venerunt. Ex eo Regum Lusitaniæ insignia in clypeo cæruleo, quinque alia scuta minora esse cœperunt. alias alij significationes captant: & quinque Christi Dei vulnera significari contendunt, stulte scilicet & inaniter. Sanctij eo nomine secundi Lusitaniæ Regis ætate, ad vetera insignia, castella circum clypeum adiuncta: non eodem semper numero, nunc septenario. Hæc fuit illa pugna, tantopere Lusitanicis historicis celebrata: in paucis ea ętate memorabilis. vnde breui Lusitaniæ Reges in magnam potentiam creuerunt. Regem ea victoria clarum vinctæ tandiu matris crimen obscurabat: & re cognita Romanus Pontifex Innocentius II. qui per hæc tempora ecclesiam gubernabat, conatus est eum ab ea mẽte deducere, cum matre reconciliata gratia. Missus Conimbricensis Episcopus Roma cum amplissimis mandatis monere Regem non destitit, vt filij officio erga matrem senem defungeretur. Impium videri non imperium tantum occupasse, sed etiam libertatem eripuisse. Nullam tantæ iniuriæ inferendæ satis honestam afferri caussam posse. ad has voces Alfonsi aures surdæ erant. Episcopus Conimbrica vrbe sacrificiis interdicta, ex Lusitania discessit. Rursus Cardinalis quidam Roma ea de caussa legatus nihilo meliora tulit. prorsus vt regijs minis coactus interdicti sententiam, quo vniuersam ditionem implicarat, retractarit. Manricus Lara ea tempestate opibus & nobilitate clarissimus erat, beneficio Castellæ Regum Molinæ regulus. huius filiam Malfadam nomine Alfonsus Lusitanus toro sibi iungendam curauit. Alij Malfadam sororem faciunt Amedei

Mau-

Maurienæ Comitis & Sabaudiæ. Nati ex eo coniugio sunt Sanctius, Vrraca, & Therasia illa, quæ Philippo Flandriæ Comiti nupsit olim. præterea furto genitus filius alter, Petrus nomine in Alfonsi filiis numeratur. Peracta nuptiarum celebritate ad arma est recursum. Scalabis ad Tagi ripam improuiso occupata: cum ante lucem ciuibus insciis in vrbem esset penetratum à nostris. Ex eius belli manubiis, Cisterciense Alcobasæ cœnobium extructum: quod votum eâ Rex prætereiens, si vrbe potius esset, nuncuparat. Albohalis Almorauidũ, & Abdelmon Almohadum (noua ea familia inter Mauros erat) Reges, de Africæ imperio summa contentione decertabant. Id dissidium Mauros, qui in Hispania erant, iniuriæ opportunos præbebat: & magis stare videbantur nostrorum cessatione, & ciuilibus bellis, quam sua ipsorum virtute. Tanta otij copia, vt litterarum studia diligenter colerent, quibus inter arma locus non est. Cordubæ præsertim, vrbe magnorum semper ingeniorum matre altriceque, viri hac tempestate extiterunt, in omni philosophiæ parte clari, atque præstantes. Auicena, quem principi loco natum, ac Regis filium fuisse quidam disputant: negant alij fuisse Hispanum. Auerrois clarissimus Aristotelis explanator, Auicenæ æmulus: qui in libros Aristotelis de cœlo commentaria scribere se ait, anno Arabum quingentesimo trigesimo, Christi nimirum millesimo centesimo trigesimo quinto extremo, is Arabum annus initiũ habuit: præterea Auenzoarius insignis studiis matheseos astrologiæque. Hæc Cordubæ In Lusitania autem, noua expeditione Sintra municipium ad promótorium Artabrum, non procul ea parte, qua Tagus in Oceanum euoluitur, Alfonsi armis expugnatum est Locus commodissimus erat ꝓpter vicinitatẽ maris. Itaque ex Gallia, Anglia, Belgisque Regis inuitatu validæ classes venerunt: prorsus vt externis copiis confirmatus Olisiponem eo tractu vrbem amplissimam, Lusitaniæ principem circunsidere non dubitarit. nobilissimæ huius obsidionis exitum priusquam explicemus, ad intermissa recurrendum est.

Almeria à nostris expugnata.

CAP. XVIII.

DVM hæc in Lusitania geruntur, Vascones & Aragonij bellis ciuilibus æstuabant. Alfonsus Imperator belli & pacis in Hispania arbiter habebatur. duorum Regum, qui prior eius amicitiã occupasset, is victoriam de aduersario certo sibi pollicebatur. Itaque certatim ad id ab vtraque gente concursum. prior Raymundus Barcinonensis noui regni cura suscepta, multisque ex eo difficultatibus implicitus Alfonsi conciliandi, atque in partes alliciẽdi cupiditate, Carrionem Castellæ municipium se contulit. neq; successus defuit: ꝓ iure enim affinitatis, quæ inter vtrunque Principem erat, haud ægre impetratum est, vt Cæsaraugusta, Turiaso, Calataiuba, Daroca, aliaq; cis Iberum oppida Aragonij iuris, quæ Castellanis præsidiis tenebantur, Raymundo cederent tanquam Castellæ Regum stipendiario. de Rege Vasconũ Garsia, qui frequentibus incursionibus Aragoniã, Tudela Cæsaraugustam vsq; infestam reddebat, tum quidem mentio nulla: biennio tamẽ post, nimirũ salutis anno millesimo centesimo quadragesi- 1140
mo, Raymundus iis iniuriis prouocatus, fretusq. Alfonsi amicitia ad eũ Carrionẽ rursus adiit. vbi Aragonios inter & Castellanos aduersus Vasconum Regẽ Garsiam fœdus factum est: ex quo oppida, quæ Aragonij iuris erant, & à Vasconibus obtinebantur, Aragoniis: quæ Castel-

Castellæ ditioni erant detracta citra Iberum, cum fide, quamprimum communi hosti essent erepta, antiquis dominis reddenda erant. Nauarræ ipsius pars tertia Imperatori tribuebatur: duæ aliæ partes Raymundo sed vt Castellæ stipendiario. pactæ. Dirempto colloquio, quasi signo dato in bellum vtrinque itum est. Raymundum aliæ curæ distinebant. primus ergo Alfonsus Imperator Burgos delatus, quam maximos potest tota prouincia delectus habet: numerosoque exercitu conflato superatis Aucæ montibus in fines Nauarræ irruit. maior apparatus terrorq; quam belli exitus fuit. missis vltro citroque legationibus, Præsulumque industria, qui vtriusque Regis castra sequebantur, pax inter vtranque gentem facta est. ad Iberi ripam, Calagurrim inter & Alfarum, ad colloquium ventum. affuit Berengaria Alfonsi vxor. In eo cõgressu non tantum concordia sancita, sed etiam pactis nuptiis firmata, Sanctium inter Alfonsi maiorem natu filium, & Blancam Garsiæ Regis filiam, ob tenerã quidem ætatem nuptui immaturam: cæterum vt fidei datæ obses esset, in soceri potestatem continuo contraditam. ad nonam Kalend. Nouembris fœdus factum. Mutatæ repente Alfonso volũtatis haud satis idoneam caussam reperiebam. libet tamen suspicari haudquaquã mentis inconstantia ingeniique leuitate factum: quid enim ea tempestate Alfonso grauius, quid sanctius? sed cum stultum fore iudicaret Aragonios, qui negotiis aliis implicati præsidij, aut nihil aut parum afferrent, alieni periculi fructus integros referre: sibi priuatim consilium cepit. Raymundum enim Barcinonensem domi, forisque grauissimæ curæ à cogitatione belli Nauarrici auocabant. Primum Mauri communes hostes bello petendi erant. Itaque ad Cingæ amnis ripas Chalamera & Alcolea oppida barbaris erepta à Ducibus, qui Raymundi nomine limiti præfecti erant. deinde milites Hierosolymitani, qui regni iura ex Alfonsi Regis non ita pridem defuncti testamento repetebant aliqua ratione conciliandi. Veneratque ea de caussa Raymundus militiæ D. Ioannis Magister. quo agente tandem constitutum, vt Cæsaraugustæ, Calataiubæ, Oscæ, Barbastri, & Darocæ, aliisque oppidis, quæcunque Mauris eriperentur, Hierosolymitani milites ex singulis religionibus, Christianis, Mauris, Iudæis singulas familias subiectas haberent: eæque ipsorum auspiciis iussuque militarent. alij præterea reditus, opimaque prædia tota ditione data: vnde magno quamuis numero milites vitam militiamque sustentarent. Iaccæ aliisque locis, domiciliis constituendis descriptæ designatæque areæ. Illud in primis est cautum, vt Raymundo ipso sine prole defuncto, regnum rediret ad milites. Iis conditionibus paciscendis, retractandisque, aliquot anni abiere: quas Guillelmus Patriarcha Hierosolymitanus cæterique milites D. Ioannis suo diplomate ratas Hierosolymæ habuerunt, ad quartum Kalend. Septembris salutis anno millesimo centesimo quadragesimo 1141
primo. accessit Fulconis Hierosolymitani Regis consensus, ac Hadriani tandem IIII. qui post aliquot annos Romanam ecclesiam regendam suscepit, approbatio. Eo fœdere Templarij etiam milites sunt comprehensi: quibus æquior Raymundus, quod recenti memoria Raymundus Berengarius eius pater eam militiam esset professus, plura attribuit. Montio aliaque oppida & arces magno numero donata: decima regiorum vectigalium: quinta eorum quæ bello Maurico quæsita essent: immunitate milites omnes donati: neque nisi eorum consensu pacem genti cum Mauris fore conceptis verbis promissum iuratumque. Hæc Gerundæ pacta conuentaque. Gui-

Guidone Cardinali Pontificis Romani Legato præsente, disceptanteque, vigesimo septimo Nouembris die, anno mil-
1143 lesimo centesimo quadragesimo tertio. Excepit nouum bellum in Gallia aduersus Baucios, familiam ea tempestate opibus & clientelis cum primis copiosam & validam. Raymundus Baucius Stephaniæ vxoris (quæ Almilsiani Comitis Gilberti filia erat, Dulcis soror eius, ex qua Raymundus & Berengarius nati sunt, vt est superius demonstratum) iura repetens, Prouinciæ principatus partem obtinere satagebat, sin minus iure iudicioque, certe marte arbitro. Non deerant in prouincialibus studia, externi Principis Berengarij imperium auersantium: ac pro insita multitudo leuitate, noua semper antiquis meliora fore sperabat. Bellum inchoatum Berengarij ætate, eius morte aduersus filium Raymundum Berengarium nomine amplius exarsit. ætas pueri contemptui erat, imperij vires nondum confirmatæ: prorsus, vt Raymundus Barcinonensis pueri propinqui, rebus cæteris prætermissis, patrocinium suscipere non dubitauerit. Bellum acre fuit: seque Raymundus quo maior esset auctoritas scilicet, Prouinciæ Marchionem dixit. Aduersarij eo redacti, vt Raymundus Baucius paterna ditione ferme omni spoliatus, vltro Barcinonem veniens, Raymundi se suaque fidei voluntatique permiserit. Pax inter vtranque familiam æquis conditionibus facta: Baucioque restituta quæcunq; belli iniuria erant ablata. præterea Trencataium municipium ea lege datum, vt Prouinciæ Comitum eo nomine stipendiatius esset. Iis difficultatibus negotiisque Raymundo distento, Garsias Vasconum Rex occasionem tempusque nactus est sese amplius confirmandi. ac in primis Alfonsum Imperatorem, penes quem rerum summa potestas erat, vt amplius deuinciret, Vrracam eius ex impari matre filiam vxorem duxit. Anno millesimo cente-
simo quadragesimo quarto, octauo 1144
kalend. Iulij Legione nuptiæ regio apparatu celebratæ sunt: ludrica militaria commissa: agitati tauri: cæci, galeis sudibusque muniti inter se de obiecto ad occidendum porco certabant vtrius ea præda foret, magno astantium plausu risuque: spe lucri prædæq; inter se ictu aberrante grauiter quidem, sed citra noxam ferirent. Vrracę mater Gontroda fuit in Asturibus nobilissima: cuius ad Ouetum in Veguæ virginum cœnobio, quod de suo extruxit, & vbi vitæ reliquum exegit, sepulcrũ cum inscriptione monstratur. Ex Garsia Rege & Vrraca Sanctia nata est ea, quæ Gastoni Bearnen. si Vicecomiti nupsit primum: atque eo sine prole defuncto Petro Molinæ Comiti viro alteri Almericum peperit: qui consequenti tempore Narbonis principatum tenuit. Interea Africa bellis ciuilibus tumultuabatur. in Hispania inter Mauros quidem grauissimi motus erant, factione tricipiti. Zephadola Rotæ regulus, quod oppidum ad Bætis ostium situm est, ex veteri Regum, Maurorum sanguine nostris fauebat: eoque Duce Hispalim erat à nostris vsque penetratum. Azuelis Cordubæ præfectus, Valentiæ, & Almeriæ Abengamia dessidebant inter se, meliora ferente Abengamia, vsque eo vt aduersariũ Corduba pelleret. Inter pios superiora bella cepisse fine videbantur. Raymundus tantum, & Garsias aliqua ratione conciliandi erant. Alfonsus Imperator, pro ea necessitudine quæ illi cum vtroque erat, & ne præclara occasio bello petendi barbaros qui in Bætica late dominabantur, effluеret, vtrunque Principem in oppidum S Stephani euocauit: vt mutuo colloquio pax componeretur. anno millesimo centesimo quadragesimo sexto, 1146

menſe Nouembri ad colloquium ventum eſt. pax quidem perpetua conciliari non potuit: induciæ tantum inter vtranque gentem vt fierent impetratum. additumque vt quoniam Alfonſus de bello ſacro cogitaret, atque in eam rem lectiſſimas copias paratas haberet, Garſias terra, Raymundus mari inſtructa ex ſuis & Genuenſibus valida claſſe, eius conatus iuuarent. Primo vere ſequentis anni à tribus Regibus arma Bæticæ illata ſunt. direpta oppida atque incenſa, vaſtati agri, donec Cordubam ventum eſt, vrbem in planicie ad Bætis ripam lautiſſimam, opulentiſſimamque, armis viriſque potentem: ad hæc totius ferme Hiſpaniæ imperio, quam late barbari dominabantur, haud multo ante maxime inſignem, ager omni fertilitate terræ inter primos in Hiſpania pingui gleba. Hanc vrbem Regis Marrocij nomine Abengamia Præfectus obtinebat. Is tanto belli apparatu perterritus, vrbem, continuo dedit, paratus imperata facere, frumento, pecuniaque noſtros iuuare. Templum maximum Raymundus Toletanus Præſul Regis iuſſu ex Chriſtiano ritu expiauit. vrbi præſidium nullum impoſitum, ne diſſipato exercitu vires minuerentur, cum tantum belli ſupereſſet. neque enim ſine valida manu firmari poterat ob amplitudinem vrbis: nec id virium erat, vt firmando præſidio & perficiendo bello ſatis eſſet copiarũ incuſtodita eſt relicta, nulla ex eo vtilitate aut gloria. Abengamiæ fidem noua ſacramenti religione obſtringere viſum eſt Alcorani contactu, (qua cæremonia grauiſſimum eius gentis more iuſiurandum continentur) rempublicam Alfonſi nomine cum fide gubernaturum. Timor haud diuturni officij magiſter eſt. Itaque vix noſtri ex ea vrbe diſceſſerant, cum Maurus præfectus datam fidem feſellit. Biatiam promota caſtra, quam in vrbem Mauri ex tota prouincia vires contraxerant, certi de rerum ſumma cum noſtris dimicare. Res periculo proxima erat, Alfonſi animus de euentu ſolicitus Diui Iſidori ſpecies per ſomnium oblata (ſic fama eſt) nutantem confirmauit. Vanam viſionem non fuiſſe rei euentus comprobauit. poſtero die totis vtrinque viribus pugnatum. Mauri cæſi atque fugati. vrbs dedita, atque mutato conſilio, militari præſidio firmata: ne Cordubenſium exemplo rebellare poſſet. neve à tergo hoſtile aliquid relinqueretur. Eius vrbis expugnatione Roderici Aſagræ, qui Stellam oppidum in Vaſconibus obtinebat, virtus & diligentia maxime commendatur. Huius filius Petrus Rodericus Aſagra vrbem Albarracinum primus imperio obtinuit. Almeria firmiſſima ea tempeſtate vrbs ad Mediterranei maris littus ſita in Baſtetanorum & Baſtulorum confinibus, antiquis Abdera ſeu Portus magnus, noſtrorum armis petita eſt. eo copiis omnibus itum. Vno tempore Genuenſes, Barcinonenſeſque ita moderari curſum nauium iuſſi, ſuperato Charidemo promontorio claſſes ad vrbem circumegerunt. Terra marique barbari impugnati: atque poſt aliquot eruptiones leuiaque prælia, in muro patefactus aditus, turreſque aliquot captæ: vnde per vim reliqua vrbs expugnata eſt decimo ſexto Kalend. Nouembris anno milleſimo centeſimo quadrageſimo ſeptimo. 1147 viginti Maurorum millia, qui vrbe capta in arcem confugerant, pretio vitam redimere compulſi. ſic piratis perfugium ſublatum, vnde finitimis longinquiſque littoribus imminebant formidabiles Hiſpaniæ Galliæ, atque Italiæ. Ea expeditionem maturandi præcipua cauſſa fuit. Præda omnis militi diſtributa. Genuenſibus præmium fuit vas ſmaragdeum inſigni magnitudine: quod illi reliquæ prædæ præferendum tunc quidem iudicarunt, & nunc in theſauris

ſeruant.

seruant Hoc verius, quam quod alij scribunt in bello sacro Cæsarea expugnata in Syria inuentum. & opinio est in eo Christum Deum, postremo cum discipulis cœnatum, vulgi scilicet & sine auctore. Clemens Alexandrinus in vili catino cœnasse ait. Anni tempus in hyemem præcipitabat. itaque milites reducti in patriam, non fructu victoriæ lætiores, quam vltione de barbaris sumpta. Validam Genuensium classem, qui mari ea tempestate late dominabantur, Raymundus Barcinonensis nactus paciscitur, vt in reditu operam aduersus barbaros, qui Aragoniæ partem & Baleares obtinebant; sibi nauarent, tertiam eorum, quæ bello quæsita essent illis redditurum pactus. præterea in singulis oppidis, quæ capta essent. Genuensibus templum, forumque proprium. Denique negotiatoribus ex ea gente vectigalium immunitatem fore. Hoc præsidio, hisque opibus Dertusa vrbs nobilissima expugnata est: quæ quoniam ad ostium Iberi sita est, subuectionibus ex mari, atque commercio commodissima erat. atque hæc sequenti anno gesta sunt. Tertio Ilerda Fragaque ereptæ Mauris, oppida nobilissima: alterum Iulij Cæsaris olim victoria obsidioneque: alterum nuper Alfonsi Aragonij casu Ilerda Vrgelitano Comiti quasi beneficiario data est, nauatæ in eo bello operæ merces. Guillelmus Peresius Rotæ Præsul, Ilerdæ Episcopus est creatus, contributis Rota atque Barbastro. ipse & successores nonnulli Ilerdæ se, & Rotæ Episcopos vocabant.

Olisipo in Lusitania capta.

CAP. XIX.

RES Maurica in præcipiti erat. Christianum nomen & gens reflorescebat in Hispania opibus, equis, armis, atque secundo victoriarum cursu. arces, oppida, & vrbes passim à nostris carpebantur. Portus est maris media fere Lusitaniæ ora, quem Tagus in Oceanum mittens efficit, Fauonio vento obiectus, angusto aditu atque impedito, spatiis latissimus. ad ripam huius, à Septentrione, Olisipo vrbs totius Lusitaniæ nobilissima latissime fusa est. retro colles assurgunt molli ascensu. Hos vrbis ædificia occupant, minori aliquanto latitudine, quam pro longitudinis modo. veterum murorum ambitus haud latissimus. suburbia latiora, nostra præsertim ætate: cum propter Orientis commerciũ multi mortales eo domicilium transtulerunt. vici & plateæ enormes magna ex parte: quod inæqualitate locorum vitium contigit, & incuria ædificandi, præsertim rerum potientibus Mauris. Recentia ædificia viæque multo elegantiores. Ciues honesti, mercatores copiosi, victus cultusque vitæ moderatus: ager præcipua bonitate: dextra læuaque pagi, villæ ædificiaque collucent, regium splendorem æmulantia. Eam vrbem Alfonsus Lusitaniæ Rex, quoniam imperij Maurici arx & ꝓpugnaculum erat, expugnare cupiebat. Conanti vires deerant. externæ opes quærendæ: cum cæteri Hispaniæ Reges alij alijs bellis impliciti essent. capto Sintra oppido, vti paulo ante dictum est, loci opportunitate inuitatus, è Germania, Anglia & Gallia Belgica classes magnis propositis præmiis ad belli societatem euocauit. magnum præsidium in mutua Principum & prouinciarum beneuolentia situm est. Itaque vrbs validissima Alfonsi virtute, externisque opibus, eodem prorsus mense quo Almeria in Bætica, capta est. classes ad portus aditum collocatæ, ne qua ad obsessos ex mari annona inuehi posset. Nostrorum castra ad D. Vincentij: externorũ eo loco posita, vbi deinde D. Fran-

cisci monasterium extructum est. quæ loca nostra ætate vrbis amplitudine comprehensa sunt. Multa prælia vario euentu facta. nostri pro imperio, hostes pro salute enixe dimicabant. Vrbis mœnia multis partibus impugnata. ac tandem cum prope spem expugnatio esset, acie instructa hanc Alfonsus ad suos orationem habuit. Haudquaquam ad vrbem vnam oppugnandam adductos vos esse credite: sed in vna vrbe vniuersam capietis Lusitaniam. hic pecunia hostium est: quæ nobis maximo vsui erit ad bellum. Hîc tormenta, arma, armamenta: hæc illis arx, hoc horreum, ærarium, atque rerum omnium receptaculum. Iidem hostes sunt, quos toties superioribus bellis profligastis. eadem virtute, & industria: nisi quod ciuium multitudo ciuilibus artibus, quam armis aptior est. ipsa se impediet in pugna. Milites in vrbe pauci sunt: iique continuata quinq; mensium obsidione, imminuti numero. Audete ergo vincere: supremoque impetu in vrbis muros tot prostratos partibus irruite. Per rudera & strages lapidum penetrate: nullus erit qui vestræ virtuti resistat. His dictis incensi milites omnes vna voce pugnæ signum petunt: datoque signo in vrbem inuaditur. Rex ipse, quod plurimum ad inflammandos milites valuit, testis, spectatorque virtutis cuiusque aderat. insignis pugna atque cruenta fuit. nostri muro succedere, atque in vrbem irrumpere conantur. obsessi omne genus tela iactabant: neque vllum frustra cadebat in tanta frequentia militum. Tandē refracta porta, cui Alfamæ nomen est, in vrbem irrumpitur. Cædes magna fuit. supplices in seruitutem capti. præda militibus cessit, opinione maior. Templum rite expiatum, Gilbertusque, externus quidem homo, cæterum eruditionis opinione & probitatis laude præstans, Episcopus creatur. Capta est vrbs Crispini & Crispiniani festo die octauo Kal. Nouēbris alij duodecimo dicunt, omnino quō loco Regis castra erant, cœnobium Regis impensa ædificatum est S. Vincentij nomine: quem præcipua pietate colebat: & vt ex nomine victoriæ monimentum posteris esset. Externi milites magno numero, Lusitaniæ copiis cultuque illecti, atque aeris temperiem, adamantes hyemem egelidam, æstatem continuis ex mari ventorum flatibus mitem, in prouincia domicilia constituere destinantes patriamque mutare Lusitania. Alfonsi Regis permissu, oppida Almadam, Villā viridem, Arrudam, Zambuinam, Castaneram, aliaque condidisse memorantur. 1150
Rex victoria vsus Alanquerium, Obidos Eboram, Helbes, Muram, Serpam, Pacē Iuliam, aliaque oppida & vrbes toto eo tractu incredibili felicitate Mauris eripuit: prorsus vt Alfonsi virtuti omnia prona esse viderentur. Verum hæc aliquot deinceps annis gesta sunt: nūc iterum ad historiæ ordinem reuocanda narratio est.

Diui Eugenij corpus repertum.

CAP. XX.

QVo hæc tempore in Hispania gerebātur, Eugenius eo nomine tertius Lucij secundi successor, domo Pisanus atque ex Cisterciensi familia, Romanam ecclesiam recte & prudenter gubernabat. Res piorum in Syria nutare videbantur, extincta magna ex parte martia Lotaringiæ sobole. vt enim sata quædam, sic hominum ingenia cœlo terraque, ac precipue temporis longinquitate degenerant. circumfusi omni ex parte barbari rem Christianam in magnum discrimen adduxerant. Balduinus eo nomine. III. Fulconis filius, regnum haud magnis viribus potentiaque administrabat, imposito oneri impar propter imbecillitatem ætatis. Eugenius Pontifex eo periculo prouocatus, ac Christianæ

stianæ religionis amore succensus, in Galliam abiens Christianos Principes ad bellum sacrum excitare non desistebat. Conradum Imperatorem, & Ludouicũ Galliæ Regem, vt cum lectissimis copiis in Syriam proficiscerentur, permouit. atque in eam rem intentus Remis vrbe Galliæ Episcoporum ex toto orbe conuentũ indixit anno millesimo centesimo
1148 quadragesimo octauo. Ad eum conuentũ Raymund' Toletanus Pręsul ex Hispania abiit. Lutetia Parisiorum in ipso itinere posita est. Eo cum peruenisset, Dionysiacum templum, quod quarto ab vrbe lapide in oppido eiusdem nominis situm est, D. Dionysij cineribus sacrum, & Regum Galliæ sepulchris nobile atque impeditum; inuisendi studio abijt. Ibi dum moles templi, & ornatum curiosius contemplatur, & singula diligenter perscrutatur oculis, atque considerat, fortè an monitus animaduertit in sacello quodam hæc verba in marmore incisa HIC SITVS EST EVGENIVS MARTYR, PRIMVS ARCHIEPISCOPVS TOLETANVS. Eam inscriptionem miratus primum, nam Eugenij memoria penitus in Hispania obliterata erat, neque vllum tantæ rei præterea monimentum extabat, libros eius templi, atq; schedas veteres diligẽter excussit: inuenitq; cõsentire omnia, atq; ex ea re lætitia gestiens Remos ad Concilium abijt; solutoq; conuentu, atque ijs rebus pro quibus venerat, ex sententia constitutis in Hispaniam tantæ rei lætus nuncius reuertit: Regisque & procerum, atq; adeo vniuersæ gentis animos re nunciata, gaudio quam maximo cumulauit. Ita tunc quidem res habuit. Broniense monasterium in Gallia Belgica agro Namurconsi situm est, D. Petri nomine sacrum.

eius monasterij Benedictini sodales D. Eugenij corpus pia fraude, an prece Gerardi fundatoris Dionysiacis monachis extortum, Broniumq; illatum affirmant anno nongentesimo vigesimo, ad quintumdecimum Kalend. Septembris. Nimirum parte concessa, totum abstulisse crediderunt. Consilia Toletum reducendi sacros Eugenij cineres agitari cœpta, Reginæ Berengariæ atq; Archiepiscopi coniuncta ferme funera disturbarunt. Regina enim proximo anno millesimo centesimo quadragesimo nono defuncta 1149
est, atque in Compostellano tẽplo, quod præcipua religione viuens coluerat, sepulta. Annum Reginę funere fœdum magis insigniuit sanguinis imber, quo in Lusitaniæ parte & ditione Maurorum pluit. Tertio anno salutis millesimo centesimo 1150
quinquagesimo, Augusti die nonodecimo, Raymundus Pręsul longæua ætate, & longinqui itineris laboribus fractus decessit. in Toletano templo maximo sepultus fuisse, magis ex coniectura creditur, quam certo aliquo monimento confirmatur. successit in Archiepiscopatu Ioannes magno animo & antiquæ probitatis vir Sic in Castella res erant. In alia parte Eugenius Pontifex Alfonso Lusitano hoc tempore regium nomen, & auctoritatem rata habuit: & eius exemplo post aliquot annos, Alexãder eo nomine tertius diplomate, quod ab Alberto Cardinali, & S. R. E. Cancellario est promulgatum. Ab vtroq; Pontifice annuum vectigal imperatum: ab Eugenio quidem quatuor auri pondo, ab Alexãdro autem libra cum triente. quod tributum an primis temporibus Lusitania soluerit in incerto est: nostra & maiorum ætate immunis prorsus est habita.

LIBRI DECIMI FINIS.

HISTORIÆ DE REBVS HISPANIÆ.

LIBER VNDECIMVS.

Almohades veniunt in Hispaniam.

CAPVT I.

NOVAM Almohadum irruptionem gentis barbaræ & immanis exponere pergam. nouum in Africa atque Hispania regnum per hæc tempora constitutum. nouaque bella atq; internecina, quorum fluctibus respublica Christiana agitata est in Hispania, miro quodam ac præcipuo alternantis fortunæ ludo: donec insigni demum victoria parta, ac qua ea tempestate nobilior nulla fuit, Maurorum vires debilitatæ accisæque sunt. Rem Mauricam in Africa atque Hispania Albohalis ex gente Almorauidum obtinebat: vti est superius demonstratum. Quo tempore Tumertus quidam in Africa, tum in cæteris astrologiæ partibus præstans, tum prædicendis atque notandis ex natali die cuiusque vita, ingenio, moribus & casibus (quæ scientia vanissima est,) nobilissimus, Abdelmoni cuidam in vegeto corpore magnorum spirituum iuueni vultu considerato, & ex contemplatione siderum, quamuis infimo loco natus erat, atque adeo patre figulo, regnum gentis denunciauit. Ita cælum portendere: sic in fatis esse, quorum infringi vim non posse Maurica gẽs habet persuasum. Commodum vtriusq; conatibus accidit nobilem ea tempestate Mahumetanæ legis interpretem, atq; ex ea re præcipua sanctitatis & doctrinæ opinione, Almohadem nomine nouis inducendis atq; euulgandis legis interpretationibus multitudinis animos concitasse, ingenio mobili præsertim in Africa, cupidæque in primis rerum nouarum. Huic cum Tumertus vaticinium siue vero probasset siue simulato, euertendi reipublicæ statum consilia inter se communicarunt. Nihil est in speciem fallacius, quam religionis prauæ species, vbi diuinum numen sceleribus prætenditur: nihil æque reipublicæ exitiale, quam vbi nõ patrio, sed externo ritu sacrificatur. Itaque ab omni memoria, maxima imperia consideramus, religionis dissidio esse labefactata: dum scissa in partes multitudine, à verborum altercatione ad aperta odia proceditur: ac vtraque pars suas cogitationes armis tutatur. quod in præsenti accidit. Almohades enim pro ea auctoritate, quam nactus erat, sectatoribus persuasit, Abdelmone Duce arma capere, atque Almorauidum regnum euertere. illegitimum esse imperium, quod per vim esset constitutum Alauecinis sublatis familia ex Fatima Mahometis filia maiori genus deducente. Præterea nisi Almorauidum impe-

impe-

imperio excusso. quas amplexi essent de religione opiniones cursum tenere non posse. impios eius gentis conatus iniurijs omnibus esse vindicandos. Itaque arma capere constituunt. verum cum bello strenui non essent, initio Albohalis Regis armis, acie superati sunt. cessit virtuti multitudo. breui tamen reparatis viribus bellum instauratum est. neq; prius constiterunt, quam victis Almorauidibus Regem Almohalim peremerunt. Abdelmon locum tenuit: eoque Rege Albohadis sectatores (vnde Almohadum appellatio) rerum potiti sunt. iura & leges commutatæ: versoque Africæ statu, animum ad Hispaniam adiecerunt. Tumertus quidem in Africa substitit. ne hostibus se commouendi facultas esset, prouidebatur. Abdelmon nouus Rex, & Almohades vates, cum lectissimis copijs in Hispaniam transmiserunt, non hostili animo statim, quia non desperabant gentis voluntariam deditionem: verum si morarentur spem, sibique priuatim consilium caperent, nihil eorum, quæ pati aut timeri possent, prætermissuri. Haud ægrè Mauris quicunque supererant in Hispania persuasum est, vt tempori inseruirent: nouasque de religione opiniones & ritus populariter admitterent. quod tanto studio factum est, tantoque tum veteris superstitionis, tum Christianæ religionis odio, vt quæcunque priores Reges constituerant, immutarent ipsi, atque inuerterent: & Christianorum reliquias, qui Mauris cōfusi velut astra inter noctis tenebras micabant, & vulgo Muzarabes dicebantur, omnibus cruciatibus cogerent veterem religionem abdicare. Multi ad Christianos fuga elapsi. In hoc numero Clemens Hispalensis Præsul Talaueram delatus in eo oppido diu vita propagata decessit, vir sanctus, ac Arabicæ linguæ in primis cognitione præstans. Alij non pauci malorum mole oppressi victoribus morem gesserunt: prorsus vt ab hoc tempore, pauci inter Mauros Hispanis sub imperium adiunctis Christiani. Operæpretium factum erat Mauris Hispanis sub imperium adiunctis. Christianos de finibus lacessere tum quidem visum non est, terra marique potentes: sed potius redire in Africam, vbi præcipuæ factionis vires erant. Almohadi post reditum breui defuncto, prope Marrocium regni sedem, sepulcrum magnificum iussu Regis extructum: quod delusa multitudo, ficta sanctitatis specie famaque, religionis ergo frequentare cœpit. Venere in Hispaniam Almohades salutis anno millesimo centesimo quinquagesimo: 1150 imperij Arabum quingétesimo quadragesimo quinto. Rodericus Præsul sex minus annis ponit in historia de Arabibus extrema, vitiosa proculdubio annorum ratione.

Garsias Rex Nauarræ mortuus.

CAP. II.

QVo anno Almohadibus Alfonsum Imperatorem obuiam processisse inuenio, vastatisq; Bæticæ agris Cordubam obsedisse Abdelmone reuerso in Africam (sic suspicor) Garsias Rex Vasconum prope Lorcam ditionis oppidum equi casu in venatione afflictus ad rupem, atque extinctus est, vndecimo Kalend. Decembris, ipso D. Ceciliæ peruigilio cum Stella Pompelonem festinaret, ciuibus haud ita magna de caussa iratus, atque in vindictam præceps. regnauit annis sedecim: filios reliquit Sanctium, qui continuo in regno successit, insignia atq; infulas regni sumpsit Pompelone in æde maxima, quo loco patris corpus sepeliendum curauit: & Blancam Imperatoris nurum: præterea Margaritam, quæ Guillelmo Regi Siciliæ nupsit, cui Malo cognomentum fuit. Garsiæ mors Principibus aliis nouorum motuum opportunitatem præbuit. Raymundo

mundo præsertim Barcinonensi, & Alfonso Imperatori: etsi tot vincula affinitatis extabant. Sed nimirum Reges pluris imperia faciunt, quam humanitatis, & modestiæ laudem: neque quid de iis fama loquatur, præ cupiditate dominandi pensi habent: præsenti potentia cogitantes extingui etiam posse sequentis æui memoriam. Ij ad Tudelinum Nauarræ oppidum prope Aquas calidas conuenientes (affuit etiam Sanctius, iam dudum à patre Castellæ Rex renunciatus) fœdus sanciunt his legibus: Vt quæ Castellæ recenti memoria ablata erant Alfonso: quę Aragoniæ, Raymundo cum fide redderentur. Antiquam ditionem Vasconum, vbi iunctis viribus nouo Regi dempta esset, æquis partibus diuiderent: vt quisque locus opportunior esset. Pompelo nominatim Raymundo, Stella Imperatori cederent. Tudela communi imperio atque vtriusque auspicijs, diuisa in partes, gubernaretur. Raymundus pro ijs oppidis & vrbibus, quæ in Vasconibus quæsitæ essent, Castellæ stipendiarius esset, Sanctij & Petri Aragoniæ Regum in eo repetito fœdere. præterea, vt quoniam de bello sacro præcipua cura erat, Valentia, tractusque terrarum Dertusā & Sucrone cōprehensus, præterea Murcia, cum Mauris essent erepta, Aragoniis cederent tanquam beneficiarijs Castellæ Regum. Additum à Regibus iusiurandum. dextræ inter se contactæ. fidei acceptæ datæque sanctissimum vinculum more gentis id est. Nauarrico bello inchoando, tempus definitum post finem Septembris fœdus vigesimo septimo Ianuarij die percussum est: quod turpe incœpto, exitu in fine fuit: cum nouus Rex eius rei fama vulgata nihil de sua comparatione omisisset: Quamuis ætate minor, externo præsidio non magis quam suorum beneuolentia munitus erat: in quo patrem superauit, subditis grauē, inuidiosumq;. Inter Vasconū proceres Latro Gueuara antiquā nobilitate Aiuaris regulus, præcipua auctoritate erat: qui quod cæteros opibus & potētia facile superaret, Princeps Nauarræ dictus est. Imperatorem & Raymundum aliæ curæ distinuerunt, ne toto impetu in nouum bellum irruerent. Aragonij quidem, incursionibus Vallem Roncalem infestam habere cœperūt. Castellæq; copiæ Vascones finitimos. vtrique haud magno operæpretio: cum Raymundus Narbonem petijsset aduersus Trencauellum Carcasonis Vicecomitem, quem ad officiū perduxit, Carcasone & Rhutenis datis stipendiarij nomine mense Nouembri. Alfonsus Imperator nouis affinitatibus cum Ludouico Rege Galliæ ineundis distentus erat. Is enim Eleonoram Pictauiensem Comitē, ex qua duarum filiarum pater erat, repudiauit. Eleonoræ locum Alfonsi Imperatoris filia Elisabetha nomine (alij Constantiam vocant) tenuit Ludouico Regi toro iuncta. Imperator ipse Ricam eodem tempore duxit Vladislai Poloniæ, quæ veteris Sarmatiæ pars est, Ducis filiam ex Berta sorore Othonis Frisingensis Episcopi, vti Radeuicus ait. In tanta nuptiarum lætitia, armis locus esse non poterat: & Francorum fœderati Vascones erant: atque ex ea re Imperatorem æquiorem esse redditum arbitramur: aut vtrique animo cœpisse ab eo bello, quod amicitiæ leges, & iudicia hominum damnabant. & Sanctio Vasconum Regi propter eximiam in minori ætate indolem passim fauebatur. Ad hæc Alfonsus æquitatis cultor egregius alioqui erat, insolētiæ omnis osor: quod illustri ad memoriam exemplo, per hæc tempora declarauit. Miles quidam loco nobili ex eo numero, quos vulgo Hispani Infansones vocant, in Galæcia regionis longinquitate & temporum perturbatione confisus, rusticum quendam bonis omnib. spoliauit. monitus à Rege, atque prouinciæ Prætore, vt damna repone-

poneret ei qui pertulerat, obtemperare contempsit. Dissimulauit in præsentia iram Rex: & cæteris rebus prætermissis, priuati habitu, quo res occultior esset, Toleto in extremam Calæciam delatus militis ædes obsedit: fugientemque supplicij metu comprehendi, atque præ ipsis ædibus, laqueo suspendi mandauit. Eo facto auctoritatem Rex innocentiamque sanxit: ille væcordiæ, atque superbiæ meritissimas pœnas dedit. Strenuum Principem neque pace neque bello cessantem. qui repetito sacro bello Giennium hoc anno obsedit. Proximo
1152 millesimo centesimo quinquagesimo secundo Guidixium, quæ Bæticæ vrbs veterib. Acci fuit. Petronilla Aragoniæ Regina filium edidit Raymundum patre superstite nominatũ, Alfonsum eo defuncto. Sub ipsum partum Aprilis die quarto testamentum condidit, in quo ventri paternum regnum relinquebat, si mascula proles nata esset: sin fœmina, memorabili exemplo Raymundum virum substituebat hæredem. Episcopi, Guillelmus Barcinonensis, Bernardus Cæsaraugustanus, Dodo Oscensis, alijque viri principes eius testamenti procuratores designati. In quo nominatim cauetur, regnũ se hæredibus immune relinquere, vt Alfonsus patruus tenuerat, fœdere, quod cum Castella nuper ictum erat, rescisso scilicet. Petrus Atarius Borgiæ regulus eodem tempore defunctus est, atque in Veruelæ cœnobio, quod ipse cõdiderat, sepultus non procul Cæsaraugusto. Borgia Regi cessit. Templarijs quibus à Petro data erat, Ambela aliaque oppida eius permutatione abs Rege concessa sunt. Aragonijs armis omnia oppida, quæcũq; ad Sicoris & Cingæ ripas in Maurorum ditione perstabant; aut vi aut voluntate expugnata Arces præterea Tarraconem inter, & Dertusam in saltuosis & impeditis montibus positæ, aditúque adeo & expugnatu difficiles, ægrè quamuis in Regis potestatem venerunt. Præterea Mirauetum ad Iberi ripam munitissimum oppidum, quod Templarijs, vt ditione præsidioque tenerent, datum est. in ijs bellis Vrgeliæ Comitis, Raymundique Moncadæ, atque Pontij Hugonis Emporiarum Comitis, qui ipso anno defunctus est, præclara opera extitit. Dertusæ pars tertia, quæ Genuensibus cesserat ex fœdere quo tempore capta est, abs Rege auro redempta. Quibus rebus Raymundi nomen celebre tota Hispania, sed apud exteras nationes esse cœpit Ipse tamen ingenij modestia, an quod Aragoniæ regnum dotale esset, Regis nomine per totam vitam abstinuit, Principem modò Aragoniæ se nominans: eaque appellatione contentus, rerum summam bello paceque solus administrabat; atque ex hoc tempore vetera Regum Aragoniæ insignia Barcinonensium Comitum mutata insignibus sunt. ea fuerunt quatuor fasciæ rubræ clypeum aureum, paribus ad perpendiculum interuallis distinguentes. Sanctius qui in Lusitaniæ regno Alfonso patri successit, natus est Nouembr. die vndecimo Conimbricæ, qua in vrbe Regina libenter moram trahebat. ijs natalibus annus millesimus centesimus quinquagesimus 1154
quartus insignis maximè fuit: præterea Ludouici Regis Galliæ in Hispaniam aduentus.

Ludouici Galliæ Regis aduentus.

CAP. III.

INCESSERAT Ludouicum Regem Galliæ, cui Iuniori cognomen fuit, cupido videndi Hispaniã, inuisendi socerũ. longinqui itineris idonea caussa quęrẽda erat: optima visa est, se ad Compostellam voti religione exoluere, q priori tẽpore nuncuparat. Hæc palàm: nam ex arcano alia suberat caussa, (vt Rodericus Præsul est auctor, nam apud scriptores Frances

de hac re mirum silentium) perscrutandi coram cognoscendique, an vxor legitimis nuptijs esset procreata. delatores enim homines mali, quales aulæ Principum multos habent, Regi confirmarant, Reginam furto conceptam à patre, atque ex ea re violari imminuique Galliæ maiestatem. non ingratis hęc auribus accipiebantur. Eleonoræ exemplo, repudij faciendi occasio quæri videbatur: quod duarum filiarum & ipsa mater, virilem prolem non peperisset. Nam Ludouici filius Philippus cognomento Augustus, Alisa natus est. Blesensis reguli filia: quā duxit tandem Elisabetha defuncta. Socer Imperator rei totius ignarus, vtroque filio & Vasconum Rege Sanctio stipatus, genero obuiam Burgos vsque processit. Confluxerunt ex vniuersa Hispania, ex propinquis, ex vlterioribus, ex longinquis, ex vltimis oris tum proceres tum magna multitudo mortalium, tot Reges sub eisdem tectis visuri. Quidquid decorum magnificumque erat, proferebatur, quasi se Hispania Francis, apud quos inopiæ fama laborabat, ostentare cuperet. Hoc apparatu Compostellam itum est: votisque ritè persolutis Toletum festinatum: quò ex vtraque gente, Mauris & Christianis, qui imperio parebant, conuentus indictus erat, ampliori potentia scilicet ostentanda. Affuit Raymundus Aragonius cum splendidissimo comitatu. Tantæ multitudinis, quanta nunquā in vrbe regia ante fuerat, sed & procerum cultum & elegantiam Ludouicus Rex contemplatus, præterea rei pro qua venerat veritate explorata: negauit se curiam splendidiorem in Europa atque Asia quas prouincias præsens obierat, quo tempore sacram expeditionem suscepit, elegantioremque vnquam vidisse gratiasq; pro diuino munere agere dixit, quòd Alfonsi filiam, Raymundi Aragonij sorore genitam vxorem haberet. ludi magnificè editi, donaque hospiti Regi oblata: ex quibus carbunculum tātùm insigni magnitudine & pretio accepit, cætera remisit, lętusq; in patriā rediit, prosequente Raymundo Iaccam vsque: vbi regio apparatu & omni significatione lætitiæ acceptus est: vt Aragoniæ historiæ testantur. Iunij mensis die vigesimo octauo Vrgeliæ Comes obiit. is Petri Ansurij nepos fuit: & à loco vbi educat' est, simul distinctionis causa Armengaudus Castella nuncupatur. Sanctio Castellæ Regi ex Blanca vxore consequenti anno millesimo centesimo quinquagesimo 1155 quinto, tertio Idus Nouembris, die Veneris, vti annales Toletani aiunt, filius natus est Alfonsus nomine, in spem auiti paterniq; regni. Actum quidem in Tudelini fœdere erat, de Blanca repudiāda, quippe nondum viro matura: verùm æquitatis leges, viri amor, puellæ innocentia ne dimitteretur, vicerūt. Excepit bellum in Galliæ Narbonēsis parte, cui Prouinciæ nomen est. Hugo Baucius & fratres Raymundi Baucij filij, à Conrado & Friderico Imperatoribus Germanis diploma abstulerant, quo omnia quæ Gilbertus Comes auus possederat, illis concedebantur. Eo diplomate innixi, Prouinciam omnē sibi arrogabant: & Trencataio oppido munito omnia circùm infesta habebant. Raymundus de fratris filio solicitus, cum validis copijs eò profectus, Bauciorum audacia coercita, breui eos ad officium pertraxit. Iacinctus Cardinalis ab Hadriano Quarto Pontifice Maximo in Hispaniam Legatus, ecclesiarum controuersias, litemq; componebat: Ioanneq; Præsule Toletano appetēte pro Toletano Primatu aduersus Compostellanos Bracarensesq, Anagati pronunciauit. Iacincti legatio cùm primis hac tempestate fuit nobilis. Quo tempore Ludouicus Galliæ Rex Toleti erat, mentio incidit D. Eugenij, primi Archiepiscopi Toletani: cuius cineres in templo Dionysiaco fuisse, paulò superius dictum

dictum est. Petebant vt sacra pignora in Hispaniam mitterentur. Graue id Francis videbatur. impetratum tamen vt mitteretur pars. Quod Ludouicus in patriam reuersus cumulatè præstitit, eius cœnobij Abbate ad socerum legato cum dextro Martyris brachio. Alfonsus, filij Reges, proceres, populus & sacrati viri Toletum appropinquanti obuiam cum supplicijs processerunt: Imperatoreque & vtroque filio succolantibus theca ad templum maximum delata, atque in sacrum ærarium illata, Februarij mensis die duodecimo, anno salutis millesimo
1156 centesimo quinquagesimo sexto. Reliqua sacrati corporis ossa, Philippo II. Hispaniarum Rege curante, Petri Manrici Canonici Toletani diligentia, qui ea de caussa ad Carolum nonum Galliæ Regem legatus est, post quadringentos nouem annos, menses nouem, & dies sex. pari pietatis exemplo, pompa & apparatu, qualem nostra ætas non vidit, in idem templum regiamque vrbem relata sunt.

Alfonsi Imperatoris obitus.

CAP. IV.

PRINCIPVM congressu ciuiles motus cepisse finem videbantur: intercepti tamen Nauarrici regni iniuria, Raymundi Aragonij animum altius occupabat, quàm vt placari facilè posset. Alfonsum Imperatorem fatigat, vt Tudelini fœdere instaurato communibus vtriusq; armis Sanctius Rex Vasconum communis hostis petatur. fidei datæ, & necessitudinis pignus nuptiæ essent Sanctiam inter Imperatoris ex Rica vxore filiam, & Raymundi filium. tum quidem pactæ tantùm ob immaturam vtriusque ætatem. Eo fœdere Sanctius & Ferdinandus Alfonsi filij comprehensi. Alfonsus pacis arbiter, quàm belli concitator esse malebat in Vasconum Regem propensior: vnde par spes ostendebatur alterius filiæ Beatricis nomine ex vxore Berengaria, ipsi connubio collocandæ quod factum deinde est: & tunc oblatum, contemnendum non erat. Itaque variis tergiuersationibus diem ex die ducere, atque aliam ex alia moræ caussam nectere, ne arma vt erat constitutum cum Aragoniis coniungeret. Maurorum conatibus, priusquam Almohadum imperium in Hispania tempore confirmaretur, occurrendum dictitabat. & Abdelmone defuncto Iacob eius filius vasto vir animo, magno rei militaris vsu, rebus in Africa compositis, cum sexaginta equitum millibus, maiori multo peditum numero à Mauris Hispaniæ euocatus traiecerat in Hispaniam, genti præsidium vindexque, terror nostris ingens. Raymundum ergo Aragonium, qui iusto exercitu conflato in Vascones irruere parabat, precibus fatigatum compulit, ne ante Martini ferias bellum inchoaret: fœdus tantum noua iurisiurandi religione Toleti confirmatum mense Februario, anno millesimo centesimo quinquagesimo septimo. mo- 1157
ram eam Raymundus æquiori animo tulit, quòd eodem tempore Gallici motus Narbonem ipsum vocarunt. Hermengarda eius vrbis Vicecomes finitimorum armis fatigata compulsa est se & ditionem Raymundi auunculi in fidem contradere. Auctor consilii Berengarius Archiepiscopus Narbonensis ipsam Perpinianum prosecutus est, relicta Gallia. Alfonsus Imperator, verso in Mauros animo, vtrunque filium, Præsules & proceres ex vniuersa ditione euocauit, magnoque exercitu conflato in Bæticam irruit. Agri vastati. oppida incensa. prædæ omne genus abactæ. Misera erat ea Hispaniæ pars hac tempestate, quippe vtriusque gentis audaciæ iniuriæque oppo-

opportuna. Biatia, quæ vrbs ad Mauros redierat; Illiturgis, & Quesada sub imperium missæ. & cùm æstatis ardores locis naturæ grauibus fatigarent, certus redeundi in patriam, Sanctium Castellæ Regem captis vrbibus præfecit: ne quod toties acciderat, præsidio destitutæ, ad Mauros redirent. Pars copiarum multo maxime cum Sanctio relicta. ipse cum Ferdinando filio, & reliquo exercitu retro redijt. In ipso itinere ipsoque Castulonensi saltu morbo tentatus est. cuius vim ferre diutius non potuit, corpore tantis laboribus fracto, præterea ætate grauis. ad Fresnedam oppidum sub quercu tentorium erigi iussit. quo loco à Ioanne Præsule Toletano confessione atque Eucharistia expiatus extremum spiritum edidit, mensis Augusti die vigesimo primo. annos vixit vnum & quinquaginta, menses quinque, dies vnum & viginti, longiori æuo dignissimus. nihil eo iuuene sanctius, nihil iustius viro, fortius, modestius vidit Hispania. Regnauit annos circiter quinque & triginta. Imperij nomen & maiestatem duobus & viginti annis, & mensibus sex tenuit: vir omni laudum genere cumulatus, gratissima ad posteritatem memoria, ob perpetuam in adiuuanda republica voluntatem. Tres illi vxores fuerunt, Berengaria, Beatrix, Rica. Ex Beatrice nullam prolem reliquit: ex Rica sanctiam. Berengaria Sanctium & Ferdinandum genuit, Elisabetham atque Beatricem: præterea Alfonsum & Ferdinandum eum, quem in minori ætate defunctum pater Toleti in Clementino virginum monasterio à se extructo sepeliendum curauit. vti ex peruetusto diplomate templi maximi Toletani intelligitur.

* *
*

Sanctius & Ferdinandus succedunt.

CAP. V.

SANCTIVS & Ferdinandus defuncti filii, par iuuenũ lectissimum; quibus finibus pater designarat, imperium diuiserunt. Legionis regnum & Calæcos Ferdinandus tenuit. Castellam & contributas prouincias Sanctius natu maior. vterque pace bonus est habitus, bello strenuus, prorsus vt paternarum virtutum indolem certatim æmulari viderentur. Sanctius colligenda populi beneuolentia fratre superior erat, ingeniique benignitate: vnde & quoniam immatura mors fuit, Desiderati cognomen tulit. Ferdinãdus enim aliorum criminationibus aures accommodando procerum studia alienauit, natura suspiciosus: qui morbus, nisi ratione coerceatur, in perniciem vertitur. Itaque fratri diffisus, priusquam patri esset parentatum, Legionem accurrit, ad cernendam regni hæreditatem. Sanctius contrà patris morte cognita citato cursu Fresnedam delatus Præsulibus, atque proceribus prosequentibus, defuncti patris funus Toletum intulit, regio apparatu, sed & totius populi lachrymis celeberrimum. In eius vrbis templo maximo tumulus est defuncto excitatus. Interea Sanctius Vasconum Rex, cui maiori ætate propter amplitudinem rerum gestarum, atque eruditionem ingenij, Sapientis cognomen accessit, occasionem venisse existimans iniurias vindicandi, collecto suorum exercitu, quem ad resistendum comparauerat, prædabundus Burgos vsque penetrauit. Satis profectum erat ad tuendam nominis existimationem: cùm vltro lacesseret, qui vix par fore tantorum Regum conatibus credebatur. ipse rei argumento, insignem gestabat in clypeo rubro fasciam auream, duobus hinc inde leonibus lacerantib. irrito scilicet conatu & spe-

& spe. Itaque pari velocitate se in patriam retulit. Mauri Bæticæ oppida proximo bello parta, & tunc Sanctij præsidio destituta, continuo occuparunt. Vtrisque conatibus occurrendum erat. Vasconum Regis primum audacia castiganda: ne iniuria dissimulata maiestas imminueretur. tametsi Sanctius nouus Rex ad pacem quam ad bellum propensior erat. Bellum magnis delectibus comparanti commodum accidit, Pontium Mineruæ Comitem inter Legionenses proceres facile principem, Alfonsi Imperatoris Armigerum, iniuria à Ferdinãdo Rege violatum, bonisq; euersum relicta Legione, se ad Sanctium contulisse. Magna erat opinio virtutis, maximus rei militaris vsus. Sanctius componendo reipublicæ statu districtus erat. itaque Comes benigne acceptus, atque iniecta spe restitutionis, Vasconum bello Dux præfectus est. Numerosus exercitus adiunctus: cum quo per Viruescanum agrum in Riuogiam peruenit. Non procul oppido Bagnario planicies extat, Vallispetræ nomine. eo loco acie dimicatum. Vascones ad hunc modum ordinati. Lupus Harus in primo agmine, Latro Gueuara in postremo curabant: Rex ipse Sanctius mediam obtinebat aciem. Castellæ copiæ vt numero, sic virtute superabant: instructaque acie dimicare cum hostibus non dubitabant. pari impetu concursum est. Castellani loco moti primum. deinde prælij fortuna conuersa, Vascones victi sunt. fuga fœda. cædes minor quam pro tanta victoria. vicina oppida & arces multis perfugium præbuerunt. Malo fuit Francorum auxilia non expectasse: quorum supplemento Rex animo cõfirmatus, rursus prælij fortunam experiri non est veritus. eodem loco, iisdemque vestigijs pugnatum. perculsi priori clade Vascones, facile à victoribus victi profligatique sunt. capti, nobilissimus quisque, quos benigne Pontius habuit. non cum captiuis & calamitate bellum gerere, sed Regis tantum temeritatem vltum venisse dictitans eos dimisit. Quæ humanitas magnam illi laudem conciliauit: præsertim cum non Vascones tantum, sed & Francos liberos abire iussisset. Parta victoria Burgos redijt, Rex militum virtute collaudata singulos, prout cuiusque meritum virtusque erat, donauit. Ante omnes Pontium Ducem omni genere laudis honestauit: tanta propensione animi, vt eius restituendi in patriam atque ditionem studio, vt erat pollicitus, victrices copias ad S. Facundi oppidum promouerit, certus nisi obtemperasset, cum Ferdinando fratre bello decertare. cautior ille, eo ad fratrem inermis venit. mutuo colloquio offensiones detersæ: cum Ferdinandus non modo Pontium Comitem restituere polliceretur, sed maioribus eum honoribus cumulare. seque paratum esse diceret in fratris verba iurare. in eius clientela potestateq; fore. quod Sanctius succedente post iram humanitate, vt fere fit contentione sublata, passurum negauit. Imperatoris filium cuiusquam Principis imperio obnoxium reddi.

Calatrauæ militia inchoatur.

CAP. VI.

CALATRAVA oppidum loco munito in Oretanis ad Anam flumen situm, quo tempore ereptum est Mauris, Templarijs militibus, quorum magna erat opinio virtutis, muniendum custodiendumque datum est: vt arcis instar esset, ad barbarorum incursus arcendos. ij quod Mauros studio elatos magno numero obsessum venire nunciabatur, defensionis spe abiecta oppidum reddiderunt. neque erat inter proceres qui aut vltro nomen profiteretur: aut ea de re abs Rege appellatus suo periculo oppidum defendendum susciperet. Duo Cistercienses monachi, quos res aliæ in curiam

euocarant, Toleti eo tempore moram trahebant, Raymundus Fiterii ad Pisoricam Abbas (erāt qui hanc laudem ad Fiterii cœnobium ablegant, ꝙ in Vasconibus non procul Tudela situm est, quippe consequenti tempore extructum) atque Raymundi socius Dieghus Velasquius. Is vetus antea Alfonsi Imperatoris miles, multisque bellicis operibus clarus, rerum deinde humanarum contemptu monachum induerat: & vt erat magno animo, monendo, suadēdo, hortandoq; cunctantem, effecit vt oppidi defendēdi curam in se Abbas susciperet. Consilium specie temerariū erat: re numinis inflatu conceptum, (sic arbitror) nā contra tantas difficultates ratione satis prouideri non poterat. Ea res Regi primùm gratissima fuit, deinde Ioanni Præsuli Toletano mœstis antea, atque consilij inopibus in tanta reipublicæ difficultate. Ioannes etiam, quoniam in eius ditione Calatraua sita est, pecuniam de suo suppeditauit: atq; pro concione tum nobiles tum populares permouit, vt se Abbate ductore discrimini offerrent: ne in tanto periculo rem Christianam deserere viderentur. quanto sibi & rei familiari minus parcerent, tanto tutiores fore. amisso eo oppido, quod instar propugnaculi esset, incēdii flammam in singulorum fortunas inuasuram. atque hæc anno ineunte mille-
1158 simo centesimo quinquagesimo octauo gerebantur. Quo tempore, Rex vt præmium labori esset, Calatrauæ principatum cū subiecto agro dono dedit B. Mariæ ordinis Cisterciensis, atq; eius nomine Raymundo Abbati & sociis iure perpetuo. magna famæ in vtranque partem momenta fiunt, plerunq; vero maioris. Itaque eius apparatus rumore in omnes partes diffuso, Mauri spe deiecti, an aliis rebus impediti Calatrauam non venerunt. Id felix faustumq; & bene ominatū initium eius militiæ fuit. nam pleriq; milites Abbatem secuti vestem mutarunt, quam ille insignem attribuit, eiusq; formæ, quę armorum vsum non impediret. Moxq; Toletū repetens Regem & ciues lætitia ex rebus gestis compleuit. ex cœnobio autem, cui Præfectus erat, magnā pecoris vim adduxit: atq; ex vicinis oppidis hominum viginti millia: quibus agri diuisi: oppidaque Calatrauæ vicina, quoniam incolis vacua erant, domicilio designata. Ea diligentia Calatrauæ oppidum aduersus omnem iniuriam egregiè est munitum. Abbati Raymundo post aliquot annos defuncto, ad oppidum Ciruelos, vbi sepultus etiam est, pro opera nauata honores à populo habiti: vsq; eo vt miraculis fulsisse creditus sit, & in cœlestium numero reponatur. Dieghus Velasquius in multos annos vita propagata Gumielæ in D. Petri cœnobio obiit, ibiq; sepultus est. Ab his initiis sacram Calatrauæ militiam, in hunc quem cernimus splendorem perductam Alexander III. suo diplomate confirmauit, Garsia eius ordinis primo Magistro, anno millesimo cētesimo sexagesimo quarto. Garsiæ successit Fernandus, Fernando Martinus Peresius, Martino Nunnius Peresius Quignonius, his alij. Domicilium quod Calatrauæ primò collocatum est, Ciruelos deinde, Buxedam mox, Corcolem deinceps & Saluaterrā migrauit: Conos ad extremum Nunnio Fernando duodecimo eius militiæ Magistro. Sunt quidem minora alia eius ordinis domicilia aliis locis constituta, illud præcipuum. copiæ, auctoritas, multorumque oppidorum imperium eximia Regum liberalitate accessit. Quæ oppida emeritę olim militiæ eius ordinis hominibus commēdabantur, vt iis reditibus vitam honestè sustentarent: neque tamen posteris hæreditaria relinquebant. nunc rebus ab antiquo mutatis, aulicorum delitiis Regum ex libidine mancipantur. sic ferè res humanæ à præclaro initio susceptæ degenerare consueuerunt.

Sanctius Rex Castellæ obiit.

Cap. VII.

INTEREA Raymundus Aragonius, Imperatoris morte existimans fœdus antiquum esse sublatum, ex quo Aragoniam citra Iberum vectigalis nomine obtinebat, ad Regem Sanctium se contulit. Naxama oppidum Regum colloquio designatum. Ibi in conuentu procerum, Ioanneq; Primate, adstante, de ea controuersia disceptatum est. Aragonius Cæsaraugustam, Calataiubam, aliaque oppida & vrbes ab omni Castellæ iure exemptas volebat. Id cùm non esset impetratum, placuit tandem, vt nullas arces & oppida Castellæ Rex eo tractu obtineret. Reges tamen Aragonij pro iis vrbibus in eorum verba iurarent, venirentque ad regni conuentus vocati. præterea fœdus quod toties aduersus Regem Vasconum ictum erat, retractatum, sancitumque haud meliori successu quàm antea. recens memoria superioris belli Sanctium stimulabat: Raymundum intercepti regni dolor. Colloquio dirempto, quod mense Februario habitum est, Aragonij Regem Vasconũ bello petiuere. Castellæ arma, ne vt erat constitutum mouerentur, Regis & Reginæ continuatis funeribus effectum est. Re-
1158 gina Iunij mensis vigesimo quarto die extincta est, eius seculi anno quinquagesimo octauo. funus in Regum Nauarræ sepulchra Anagari D. Mariæ regio monasterio illatum. cui ipsa monasterio oppidum Nestarem a[...] paucos dies dono dederat: pro q[...]ito sacra quotannis hostia, die obitus anniuersario Reginæ manibus parentatur. Rex an dolore confectus, quẽ ex vxoris obitu conceperat maximum, an alio morbo tentatus Toleti obiit pridie Kal. proximi mensis Septembris, in ipso procinctu belli sacri, quod collatis vndiq; auxilijs & copijs supremo conatu comparabat, prope patris sepulchrum eiusdem vrbis templo maximo tumulatus est. Regnauit annum & dies vndecim bello paceq; clarus, maiorumque gloriam æquaturus si longior vita suppeditasset. incredibile sanè sui desiderium reliquit: quod consequentes regni calamitates & motus accendere amplius visi sunt. Copiæ tamen, quas comparauerat, insigni cruce distinctæ, eoq; Christiani nominis hostibus formidabiles, quamuis Rege defuncto in Bæticam penetrantes Iacobum, qui Hispalim contendebat, ingenti prælio vicerunt cum magna impiæ gentis strage. Maurus eo periculo defunctus in alios Reges Mauros, qui parere imperio recusabant, conuerso impetu Valentiæ Murciæque Regem opprimere aggressus est: & eo à Raymundo Barcinonensi, in cuius clientela erat, ab iniuria defenso, Alhagium Emeritæ Regem bello fatigatum in deditionem accepit, paratum imperata facere, rebusque omnibus iuuare. Itaque Alhagij filij duo, Fadala & Omar Iacobi copijs adiuti irruptione facta, in Placentiæ & Abulæ fines inuecti, verso mox in Talaueræ agros impetu, latè terrorem ostentarunt. Verum graues præda atque Emeritam repetentes Abulensium copiæ ad Septem vada (loco id nomen est) consecutæ ductoribus Sanctio & Gometio Semeni filijs è præcipua Abulensi nobilitate commissa pugna victos atque fugatos, præda omni & captiuis spoliarunt. Strenui magnique ea ætate Duces fuerũt Sanctius Gometiusque. nam quarto post anno in eam Vectonũ partem inuecti, vbi Serenæ agri sunt pascuis læti, multis abactis pecoribus, pugnaque victis barbaris, qui obuiam prodierunt, opima de[...]um spolia retulerunt. Ex horum Ducũ posteritate Veladæ Marchiones genus deriuant, opibus, clientelis, affinitatibus, ad hęc gratia Principum clari atque præstantes nostra

præsertim & parentum ætate. Alfonsum filium quadriennem Sanctius Rex moriens Guterrij Ferdinandi Castrij curæ commendauit, quo ipse institutore olim adolescentiam formarat. proceres alios ipsorum fidei concreditas vrbes arcesque obtinere tandiu mandauit, donec Rex quindecimum ętatis annum explesset. Vtrunque consilio haud salutari: sed futura satis consilio prouideri non possunt: & salubriter sæpe constituta potentior fortuna discussit. Omnino malè cogitantibus vires ad turbandam rempublicam datæ sunt: cæteriq; pari nobilitate proceres ægrè tulerunt reipublicæ fastigium vnius humeris sustentari, Rege puero in eius potestatem tradito.

Noui motus in regno excitati.

CAP. VIII.

INTER Castellæ proceres duæ familiæ erant hac tempestate, ditione, opibus & clientelis facile principes, Castrij Laræque reguli. Lararum prima diu vox fuit in conuentibus regni. Inter Castrios Guterrius, is cui Regis institutio est demandata, præcipua pollebat auctoritate: quam longæua ætas & rerum gestarum magnitudo conciliabat. proximus erat Rodericus: qui quòd frater prole careret, ipse quatuor filios genuisset, Fernandum, Aluarum, Petrum, Guterrium, & filiam vnam Sanctiam nomine, quæ Aluaro Gusmanio nupsit, haud minori multo quàm frater potentia & auctoritate erat. Laræ reguli Mauricus, Aluarus, & Nunnius fratres ad Durij fluminis ripas amplas possessiones & oppida obtinebant. His omnibus pater fuit Petrus Lara Comes, de quo commemoratum est, & ad Baionam occisum diximus, mater Aba: quæ cùm prioribus nuptiis Garsiæ Cabræ Comiti nupsisset, illique peperisset Garsiam Aciam principatus hæredem, ex ea re tritum fratrum potentia vehementer augebatur. In quo hi animo præ se ferre visi sunt, Guterrio Sanctij Regis præiudicio prælato suæ domus splendorem obscuratum. palàm in circulis, clamque se conquerebantur Castrios Reges esse relictos. id solum ex his quæ Sanctius imperasset, faciendum non esse: neque passuros se, vt vnius ad arbitrium reipublicæ status vertatur: neque alium quàm eum, qui ad eam spem genitus esset regnare, pertinaci contentione dicebant. Res ad arma spectare videbatur. Guterrius communis salutis cura, insigni modestiæ prudentiæque exemplo facilè adductus est, vt Regem in Garsiæ Aciæ potestatem contraderet, viri moderati quidem, cæterum simpliciori animo, quàm rerum status videbatur desiderare: prorsus vt sumptus excusans, qui Rege educando faciendi erant necessario publicorum vectigalium rationibus nondum satis explicatis, Manrico Laræ fratri vterino, quo impulsore controuersia suscepta erat, Regem puerum educandum tradiderit. Guterrius eo facto datam fidem læsam expostulabat: Regisque educandi ex testamento defuncti Sanctij, iura repetebat. irridebatur ab æmulis. arma haud obscurè mouebantur. Ferdinandus Legionensis Rex eo dissidio, quo in partes regnum vniuersum trahebatur, prouocatus, sibique iniuriam factam dictitans; aliis ad regni Castellæ procurationem vocatis, correptis armis in Castellæ fines irruit: ac præsertim Durii tractum vastabat, vbi Laræ familia amplissimam ditionem habuit. Manricus & fratres, Ferdinandi metu Regem Soriam deducunt: vt longissimè à belli discrimine abesset. Guterrio Castrio interea defuncto, sepultoque ad Encas monasterio D. Christophori, Manricus Lara insolentior factus defuncti hæredes fratris filios poscere vrbes & arces ipsorum fidei con-

contraditas. cum Rege puero regnique procuratione sui iuris omnia esse facta. proferebant illi Sanctij Regis testamentum: negabantque ante legitimam pueri Regis ætatem fas esse postulata facere. Guterrij corpus Manrici iussu exhumatum est tãquam proditoris, & maiestatis lege. Dati in controuersia iudices, pro Guterrij fide pronunciarunt: & est inhumanum in vita functos sęuire. eorum iussu cadauer sepulturæ redditum. Interim Ferdinandi Legionensis arma impune tota prouincia volitabant. nulla numero aut virtute insignis manus coibat, nullo duce, republica scissa in partes. Nullum calamitatis genus erat, quod non paterentur prouinciales, non magis sensu præsentium, quam impendentium malorum metu fatigati: vsq; eo vt Manricus ipse spe defensionis abiecta, & rerum suarum periculo prouocatus, in Ferdinandi verba iurare compulsus sit, regni procurationem & vectigalia in annum duodecimum eius fore: Regem puerum eius se potestati traditurum. Hęc vt communi regni decreto rata essent, Soriam vbi Rex puer seruabatur conuentus indicti. Res periculo proxima, Nunnij Almexiri viri nobilis audacia, & virtute sustentata est: qui puerum cum ad patruum deduceretur, raptum de manibus, inuolutumque pallio, quo tegebatur, ad S. Stephani arcem perduxit. Ferdinandi artes ea diligentia delusæ. Nam Laræ fratres specie consequendi puerum à Rege digressi, maioris præsidij caussa puerum Atiensam deducendum curarunt. suscepti consilij pœnitebat scilicet. Abulæ tandem vrbe firmissima ex longo errore fugaq; constitit: vbi eximia ciuium fide vsque ad vndecimum ætatis annum defensus est. Ab eo facto Abulenses veteri prouerbio fideles vulgo nuncupari cœpti. Ferdinandus spe sua delusus, qua Castellæ regnum spe & cupiditate complexus erat, atque ex ea re in furorem actus, Nunnio primum Laræ, deinde Manrico eius fratri violatæ fidei atque adeo proditæ per feciales crimen imposuit. Innocentiam illi ne marte iudice, vt erat in more positum, defenderent, temporum perturbatione factum est: ne si quid incommodi acceptum esset, res communes perditum irent. Conscientiam rerum gestarum fideique cultæ erga Regẽ puerum, sin minus alijs, sibi certe satisfacere Ferdinando responderunt. Magna tota prouincia gratulatio erat, Regem puerum patrui insidijs liberatum, breui tamen ea omnis lætitia euanuit. cum vniuersa prouincia Ferdinandi armis fatigata, vrbes & oppida aut vi aut obsidione passim occuparentur: prorsus vt exigua regni parte dempta, quę in fide pueri perstitit, reliqua omnia victori cederent. Toletum etiam vrbs regia Ioannesque eius vrbis Præsul, Ferdinandi partes secutus est, ob iram credo aliquam, aut tempori seruiens. Extant Ferdinandi Regis litteræ Atiensæ datæ Kal. Februarij anno millesimo centesimo sexagesimo secundo, Ioannis Archiepiscopi syngrapha, inter alios proceres confirmatæ. præterea Augusti proximi nono die Ferdinandum Regem Toletum ingressum ex annalibus Toletanis constat. Accessit ad has calamitates nouum à Vasconib. bellum. Sanctius enim Rex cum Aragonio ex magnis motibus pace facta, tempus venisse existimãs superiores iniurias vindicandi, bello repetendi quæ à Castellæ Regibus erant ablata, in Riuogia, Viruescanoq; agro correptis armis, delectuque suorum habito, Lugrunium, Entrenam, Viruescam, aliaque ijs locis oppida cepit. & erant Vasconi legiones robustissimæ, multisque bellis exercitæ, lectissimi proceres, in quibus Daualorum familia, in primis nobilis potensque, vti eius ætatis tabulæ indicio sunt. Nullus armorum finis erat, fœda rerum omnium facies.

Raymundus Aragonius obijt.

CAP. IX.

CASTELLA ciuilibus motibus iniquissimo tempore æstuabat: cum tantum barbaræ gentis superesset in prouincia. Lusitanicis tantum & Aragonijs armis Mauri premebantur. in Bætica, vbi latius dominabantur, tranquillam vitam agebant: gentisque nouæ imperium diuturnitate amplius confirmabatur. Quo tempore Italia non minoribus malis, dissidijsque vexabatur. Duo Pontificatum Romæ gerebant, Alexander tertius patria Senensis, Victor quartus domo Romanus. Hunc Friderici Ænobarbi, cui amicissimus erat, studia subleuabant: Alexandrum maior Cardinalium saniorque pars Pontificem renunciarat. verum cum Friderici conatibus impar esset, vrbes & oppida ecclesiæ bello occupantis, Guillelmi Regis Siculi classe vectus in Galliam aufugit: vbi eius dissidij componendi spe, concilium celeberrimum Turonibus est habitum, aliquanto post. Conuenere Episcopi centum quinquaginta, in his Ioannes Toletanus. Eadem tempestate Raymundus Aragonius fama rerum gestarum ac perpetua felicitate nobilis erat: vsque eo vt Lupum Murciæ regulum Maurum vectigalem haberet: Baucios in Gallia bello lacessentes malis omnibus fatigaret, non tantum Prouincia, de qua controuersia erat defensa, sed etiam triginta arcib. hostium ex ditione detractis. Trencataium municipium munitissimum vi expugnatum euertit, anno millesimo centesimo
1161 sexagesimo primo. eaq; victoria Bauciorum vires penitus fractæ sunt. Fridericus Imperator, qui hostibus fauere visus erat, fœdere conciliatus est. Ricam Alfonsi Imperatoris viduam, eiusque filiam Sanctiam Raymundus filio desponsam, ex Castella in Aragoniam deduxerat. Ergo agente Imperatore sancitum est, vt Ricā (nam Friderici propinqua erat) Raymūdo Berengario Prouinciæ Comiti nuberet. Aragonij, atque Prouinciales in Victoris pseudopontificis verba iurarent. Friderici beneficio, non modo Prouinciç principatum retinerent, Druentia vsque ad mare, Rhodanoq; vsq; ad Alpes comprehensum, sed etiam vrbem Arelatum cum subiecto agro. Hæc vt firmiora essent constitutum, vt vterq; Raymundus, Aragonius & prouincialis Turinum in Italiam contenderent ad Imperatorem. Dies colloquio designatus Augusti Kalendæ anni millesimi centesimi sexagesi- 1162
mi secundi. In eo itinere oppido Sancti Dalmatij in subalpinis Italiæ Raymundus Aragonius morbo tentatus oppressusque est, eius mensis die sexto. Incommodissimo reipublicæ tempore Aragonij mors incidisse videbatur. etsi Raymundus Prouinciæ Comes omnia pro quibus venerant, ab Augusto facilè impetrauit, cum præsens Turinum adiisset: in quo defuncti manibus se augustus gratificari ait, quod Ricam Reginam honestissimè habuisset, viduæ matronæ honori consuluisset. Hinc Catalaunicis scriptoribus fingendi occasio, Raymundum Aragonium in Germania Reginæ viduæ famam, probri insimulatæ, singularis certaminis periculo tutatum: pudicitiæ defensæ præmium Prouinciæ principatum fuisse. Nos fidem historiæ secuti, rem, vt gesta est, narramus. Defuncti corpus in patriam delatum in monasterio Ripolis, vt ipse moriens mandauerat, sepultum est. Oscæ regni conuentus habiti: testamentumque Principis recitatum, quod ore tenus nuncuparat. Ex eo Raymundus Alfonsi desumpto nomine paterni principatus hæreditatē adijt. Petro, qui proximus ætate erat, Cerdania legata, Carcaso, & Narbo, adiunctæ quo iure à patre obtinebantur. Sanctius natu minimus Petro substitutus subrogatus.

gatusque, si quid humanitus contigisset. De Dulci filia, quæ deinde Lusitaniæ Regina fuit, mentio nulla, ne de Berengario quidem Turiasonensi olim, & Ilerdensi Episcopo, Montaragonis Abbate: quem Princeps ex impari matre genuit. Alfonsi ætas nondum imperio matura, nam vix vndecim annos natus erat, matris Reginæ imbecillitas idonea nouatoribus visa est ad res turbandas. Impostor quidam male cogitãtibus ducem se præbuit: qui se Alfonsum Regem eum esse ad populum affirmabat, quem ante annos octo & viginti, ad Fragam cæsum esse monstratum est: tædio rerum humanarum tandiu in Asia delituisse, multisque interfuisse bellis, quæ à pijs aduersus barbaros in Syria illata erant. Ætas longæua fidem multis faciebat, orisque lineamenta non prorsus absimilia. Vulgus fingendi auidum hæc ipsa in maius augebat, muliebre imperium à plerisque contemptum. magna ex eo impendebant mala: nisi Cæsaraugustæ comprehenso impostori gula laqueo fracta fuisset sub ipsa initia tumultus. ea merces commenti fuit. Proximo anno millesimo centesimo se-
1163 xagesimo tertio, regni Aragonij conuentus Barcinone habiti sunt. in ijs conuentibus Petronilla Regina procerum suasu regnum filio de manu tradidit, annum iam ætatis tertiumdecimum attingenti. Raymundus Prouinciæ Comes, qui pro Rege patrueli tantisper Catalaunos gubernarat procuratione relicta in patriam abijt, Bauciorum armis tumultuantem, vexatamque. Aduersus eam familiam, se vt externis præsidijs muniret, cum Tolosæ Comite fœdus sanciendum curauit, pactis nuptijs filiæ: quam vnicam habebat, cum Tolosatis filio. eius conatus mors oppressit, anno millesimo cente-
1166 simo sexagesimo sexto. Quo tempore Gerundæ Rex morabatur: exemploque patris, atque procerum hortatu, se Prouinciæ Marchionem dixit. sic Friderici Imperatoris diplomate cautum esse disputabant, non Raymundo tantum Prouinciæ Comiti datum eum principatum, sed etiam Raymundo Aragonio & posteris. Hinc nouorum in Gallia motuum occasio materiaque.

Alfonsius Castellæ Rex regnum inuisit.

CAP. X.

MAGNA rerum in Castella immutatio facta est. prouinciales Legionensis Regis imperio fessi, Alfonsoque puero fauentes, vt natura cogebat & Sanctij patris grata memoria, litteris eum & nuncijs solicitare non desistebant ad regni paterni sceptra capessenda non defutura suorum studia: semperque voto ab ipso stetisse: etsi tempori cedere, inseruireque compulsi externum imperium tulerant. Attigerat Rex vndecimum ætatis annum. proceribus in quorum potestate erat, ea ætas idonea videbatur, præsertim Aragoniorum exemplo prouocante. Eorum consilio & hortatu Abula profectus, regnum lustrare instituit, singulasque vrbes adire, anno millesimo centesimo sexagesimo octauo, (vt 1168
nonnulli disputant, nos ex hoc annorum numero biennium certa ratione detrahimus) neq; fefellit spes. pleræque tota prouincia vrbes & oppida, vt erant professa, Regi portas cupidissime aperiebant: pecunia commeatu rebusque alijs omnibus iuuabant. Pauci initio Regem prosequebantur: Castellæ proceres pauci, qui aut in fide perstiterant, aut se illi denuo adiunxerũt. præterea cohors præsidiaria centum quinquaginta equitum: quos ciues Abulenses Regẽ comitari voluerunt. Exigua manus tantis rebus perficiendis, regnoq; recuperãdo: cuius partem proceres obtinebant, pars Legionensibus præsidijs occupata erat. Nihil in dissidio intestino celeritate tutius est. Regi omnia prona videbantur. Toletum ergo

ergo regni caput tentare placuit: quantumq; fidei in ciuibus esset experiri. nam Ferdinandum Castrium, in cuius fide erat, nihil pro sano facturum sperabant: eum negaret ante præscriptam à patre ætatem tempusque, vrbem cuiquam contradere fas fore: & alioqui tutelæ regiæ interceptę dolor vrebat, regnique procuratio ab æmulis occupata. Stephanus Ellianus eius vrbis ciuis primarius, in summo colle Diui Romani nomine templũ, turrimque coniunctam sua impensa extruxerat, ornatus præsidijq; caussa, Ferdinando ex priuata contentione infensus, & ab eius consilijs aduerso animo. Itaque clam ex vrbe ad Regem profectus, eum dissimulato habitu ad non dubiam spem obtinendæ vrbis in S. Romani turrim inducit. regia vexilla è turri explicata, Regemque adesse populo renunciatum. repentina re ciues commoti ad arma concurrunt. alij Ferdinando fauebant, plærique Regis maiestate tenebantur: videbaturque, ni celeriter dissidium sopiretur, fore vti pars cum parte ciuitatis confligeret. verum quod in seditionibus accidit, vnde plures erant, omnes ferme regiam auctoritatem secuti sunt. Ferdinandus desperata vrbis defensione, in tanta animorum inclinatione, vrbe egressus fuga Optam abijt: quod municipium ea tempestate, quoniam aduersus Mauros firmissimum propugnaculum erat, regniq; limes, loci natura & operibus munitissimũ habebatur. Ciues periculo depulso clamore, ac fauore Regi puero felix faustumque imperium ominari, non ij magis, qui in fide perstiterãt, quam aduersaria factio ad Regem accedere, manus deosculari: quantoque magis falsa erant quæ fiebant, tanto plura adulandi studio facere. Stephano pro eo merito, honores abs Rege habiti. vrbis cura cõmendata. defuncto ciues in templo maximo in summa abside equestrem imaginem, retro altare maximum ponendam curarunt. Toletum Rex est ingressus ad septimum Kalend. Septembris, die Veneris. Proximo Michaelis festo die, Ioannes Toletanus Præsul obijt, malorum tædio victus, an ingrauescente ætate. annos sedecim circiter eam ecclesiam cum laude tenuit. Corpus ibidem sepultum creditur. abdicasse quidam aiunt, vltroque abijsse episcopatu: de eoque explicant pontificiam legem ab Alexandro tertio Romano Pontifice latam, quæ lex est proxima de ordinationibus factis post episcopatum renunciatum ad Toletanum Archiepiscopum missa. Verum codices manuscripti maioris fidei pro Toletano Coloniensem habent. Successit Cerebrunus pari vir animo prudentiaque, prima Alfonsi Regis ætate litteris informata ipsi gratus. Tarraconensis Præsul Hugo Ceruellonius erat, Bernardi Torti successor. Rex Toleto pacata, hortatore Manrico Comite aduersus Ferdinandum Castrium egressus est. Optensium ille copijs, quorum eximia fide vtebatur, adiutus obuiam regijs prodijt. ad Garcinaharrum oppidum octauo inde lapide signa collata sunt. Manrici virtutis opinio singularis erat: caussæ regiæ acerrimus propugnator habebatur, (sic ipse præ se ferebat; vulgi opinio erat alieno nomine velle cunctis imperare) audax, callidus, promptus, & vt res essent prauus aut industrius. In congressu Ferdinandus quod sibi ab eius viribus metueret, insigni veste deposita pugnam inuasit. Manricus per errorem toto impetu in equitem gregarium, quem quod paludamentum gestaret æmulum esse credidit, delatus obtruncauit. ipsum Ferdinandi assecla certamine defatigatum, opportunumque iniuriæ adacto ferro peremit. Cæso Duce, regij pars in fugam acti, pars in acie trucidati. dolo vulgato Nunnius Manrici frater, Ferdinandum proditionis lege accusatum ad singulare certamen more gentis deinde prouocauit;

viris

viris tamen sanctis annitentibus controuersia tunc quidem sopita est: odium autem inter vtranque familiam altissime hæsit, cum magno sæpe reipublicæ incommodo: cum vtraque pars priuatas cupiditates & contentiones rebus communibus anteponeret. Nec acerrimũ tamen nec continens id bellum in præsentia fuit. plurimas sane vrbes & arces suo sibi beneficio fideque obstrictas Ferdinandus retinuit. Rex eius euertendi conatu speque desistens, atque in aliam partem auersus, vrbes & arces præsidiis vacuas ad suam ditionem reuocare non desinebat. Ad hæc Zuritam arcem in colle arduo positam, cuius radices Tagus amnis alluit, propter loci commoditatem tentare visum est. Lupus Arenius Ferdinandi Castrij Legatus præsidio obtinebat: appellatusque de deditione Regis ætatem illegitimam, vt alij fecerant, excusabat. fiduciariam operam obtinere sese, atque in Ferdinandi verba iurasse: nisi eius permissu arcem tradere nefas arbitrari. neque permissurum vt respublica regiæ auctoritatis prætextu ludibrio esset, iis qui animi Regis & consiliorum potentes erant, propter imbecillam ætatem. Voluntate quidquam facturum Præfectum non sperabant. vim adhibere placuit: vrgereque arcis obsidionem in eam rem auxilia vndique conuocata. Lupus Harus Regis consilio explorato, ex vltima Cantabria, vbi amplum imperium obtinebat, etsi vocatus non erat, quod ipsum inter & Nunnium Comitem contentio esset simultasque priuata, vltro ad Regem venit: atque arcem situ considerato, ea sibi parte eo concedente sumpsit impugnandam, quæ firmissima esse videbatur, & vnde maximum periculum imminere prouidebat. Cantabrici id proprium generis & sanguinis. Ducebatur obsidio. regij haud magnam spem habebant arcis expugnandæ. obsessi annonæ penuria laborare cœperant. Itaq; ad fraudes conuersi, deditionis spe facta Nunnium & Suerum Comites ea de caussa in arcem inuitatos admissosque per fidem colloquij capiunt, sperantes Regem eorũ periculo commotum abscessurum conatu oppugnandæ arcis, certe ad æquas conditiones venturum. In quo præsidium esse putarunt, ibi exitium fuit. Erat in regiis castris Dominicus quidam, oppido egressus, qua de caussa incertum, sed egressus tamen. Is si pretium operæ sit, arcem se traditurum pollicetur. Rex conditionem accepit. simulata ergo rixa Regis voluntate, Petro Ruizio ciui Toletano ipso consentiente vulnus inflictum. re patrata Dominicus in pedes se concitat: & fuga simulata à custodiis in arcem admittitur. Lupus eum Præfectus, quoniam eius famulus erat, & ex nouo facinore heri gratiam amplius conciliarat, ad omnia familiaria iura admittit venturi securus. Proditor facinoris opportunitatem nactus, quo tempore barbam tondebat, hero obtrũcato in castra continuo aufugit. oppidũ mox cæso Duce, haud magna difficultate in Regis potestatem redactum facta continuo deditione. neque in milites neque tecta sæuitum. Dominico tantum oculi effossi: clarum id in proditores seueritatis exemplum fuit: vitæ tamen necessaria subsidia, ne fides regia violari videretur, competenter tributa, quæ non multo post degeminato scelere glorianti, Regis iussu cum vita adempta sunt. Milites victoria læti in patriam dimissi. Lupus Harus, cuius præcipuum decus erat, cum magno verborum honore collaudatus abiit. nam dona, quæ vltro offerebantur, constanti animo recusauit, ærarij regij inopia quanta esset non ignarus. Hunc memorant, in Riuogia Harum oppidum non procul Ibero condidisse, vnde ipsi & posteris cognomen. Rex Toletum profectus est ad regni conuentus: ad quos

Non proce-

Proceres totâ ditioni vocati erant. vbi de republicæ statu disputatum, qui iniuria temporis vehementer perturbatus erat: de oppidis & vrbibus, quæ nondum deditæ erant, recuperandis. Hoc anno continuis imbribus inflati amnes. Sunt Toleti Tagus superatis ripis ad D. Isidori excreuit, die Februari vigesimo. Proximo anno millesimo centesimo sexage-
1169 simo nono, quod raro contingit, ea vrbs terræmotu concussa sexto Idus Februarij. anxiis ex eo Ciues mentibus, nouas præsagiebant calamitates.

Alfonsi Castellæ Regis nuptiæ.

CAP. XI.

FERDINANDVS Legionensis Rex, Vrracam Alfonsi Portugaliæ Regis filiam superioribus annis vxorem duxerat: vnde Alfonsus natus est is, qui patri in regno Legionensi successit. Vrraca ipsa, quod cognatione deuincta esset, à viro repudiata. Hæc via dissoluendis coniugiis inuenta erat, offensione inter coniuges nata. nondum enim interpretando sibi quisque leges de matrimoniis aptas faciebat, neque venia Pontificum soluebantur. Ex hoc repudio graues simultates inter socerum & generum exortæ sunt. multæ vltro citroque clades acceptæ & redditæ. Ferdinandus vrbes & oppida superiorum temporum iniuria vasta instaurabat, aut ædificabat denuo: Bletisam prope Salmanticam Ledesmiæ nomine indito: Granatam prope Cauriũ præterea Beneuentum, Valentiam ad Ouetum, Villalpandum, Mansiliam, Maiorigam: præter has perfugæ cuiusdam Lusitani consilio Ciuitatem Roderici, quæ olim Mirobriga dicta est, in regni finibus, qua parte à Portugalia dirimitur, extruxit instar firmissimi propugnaculi: vnde impetus Lusitanorum frangebantur, & omnia circum infesta hosti faciebat. Ab his initiis cœpta simultas in graues deinde inimicitias exarsit. vnusque Ferdinandus duorum Regum arma prouocare sustinereque non dubitabat, magno & excelso animo: quamuis suauissimis moribus simplici, liberali, mitique ingenio. Alfonsus Castellæ Rex ineunte salutis anno millesimo centesimo se- 1170
ptuagesimo Burgos abiit: vbi Castellæ conuentus habiti sunt. In his conuentibus, quoniam Rex ætatis annum quindecimum attigerat, patris testamento legitimum, designatumque dedendis vrbibus, de ea re disceptatum: magnoque procerum consensu bellum decretum, tum aduersus proceres, nisi Regis voluntati obtemperarent: tum aduersus Ferdinandum patruum, qui regni partem non exiguam præsidiis occupatam tenebat. & hoc quidem bellum propter alias difficultates diu dilatum est. Proceres ne perduellionis rei essent, arces & oppida, quoniam nulla caussa excusabat, Regi tradiderunt. In primis Ferdinandus Castrius: qui Regis tamen voluntati diffisus, proceribus infensis, & aduersaria factione rerum potiente solum vertere constituit atque patria publice abdicata, quod Hispanorum moribus receptum erat, ad Mauros confugere. cum dictitaret tolerabile exilium fore, præsertim innocenti, vbi nulla adiuncta esset turpitudo. effecturum se vt quem amicum habere nollent, hostem infensum experirentur. Læsa sæpe patientia mentes in furorẽ agit. & Ferdinandus multis iniuriis, vt præ se ferebat, violatus, multa incommoda Christianis inferre non desistebat. Actum præterea in Burgensi concilio de Regis nuptiis: quoniam ætas matura, & sobolis regiæ procreandæ potissima cura erat. Henricus eo nomine secundus Angliæ Rex potentissimus, imperio Andegauos & Nortmannos in Gallia, & Angliam vniuersam complectebatur: dotisque nomine Eleonora vxor Aqui-

tanos & Pictauos ad imperium adiunxerat, vt est superius indicatum. Huius filia Eleonora lectissima puella regiis nuptiis, si patri placuisset, destinabatur. Alfonsus Aragoniæ Rex, propinqui Regis, ac ferme æqualis, inuisendi cupiditate ad S. Facundi oppidum venit, ibi fœdus inter vtranque gentem factum. Reges ambo Iunio mense dimidiato Cæsaraugustam ambierunt. Inde legatio honorifica in Galliam missa ad vxorem petendam. Legationis Princeps Cerebrunus Præsul Toletanus erat. comitabantur Raymundus Palentinus, alij Præsules & proceres magno numero. Ij Burdigalam appulsi, vbi Regina Angliæ cum filia erat, facile rem pro qua venerant impetrarant. Stipulatæ nuptiæ. puella missa in Hispaniam, deducentibus non modo proceribus, qui ab Alfonso Rege missi erant: sed etiam ad comitatum adiuncti sunt Bernardus Burdigalensis Præsul, alijque viri principes ex Gallia. Interea inter vtrunque Regem fœdus sancitum est: quo ex fœdere vires vtriusque regni iungebantur aduersus omniũ Principum arma, vno Angliæ Rege excepto. nouæ id affinitati datum. fides vltro citroque confirmata, vtrinque oppidis in alterius potestatem traditis, vt obsidum loco essent. Aragonius Anagarum & Bigueram accipit. Alfonsus Castellæ Rex Harisam & Darocam, ea quoque tempestate Aragoniæ ditionis. puella Regi desponsa Turiasonem deducta: qua in vrbe, vt antea conuenerat, auspice Aragonio Rege sponsalia mense Septembri festa lætitia confecta. arrhæ nomine magna Castellæ pars sponsæ datæ: Burgi, Medina Campestris, aliaque magno numero oppida. præterea quæcunque Mauris ablata essent media ex parte. Rex puellæ pulchritudine captus erat. & ætate nondum matura profusæ liberalitatis laude priores Reges superare velle videbatur. Lupus Rex Maurus Murciam imperio obtinens Castellæ Regi fœderatus erat. (nam & Toletum per hos annos venisse inuenio.) Regi Aragonio aduersus eundem irato, armaq; expedienti, cum vectigal pendere recusaret, quod Raymundo patri dare cõsueuerat, promissum est barbarum regulum in eius potestate fore: modo Mazemutibus factioni inter Mauros Lupo infensæ, opem ipse ferre desisteret. Ruebat barbarorum imperium, per hæc tempora in partes diductum: ac in primis Murcia vrbs intestinis sæpe dissidiis tumultuabatur. Digresso Aragonio Rege, Alfonsi Regis nuptiæ Burgis incredibili apparatu, & concursu hominum celebratæ sunt. Abulensium militum cohorti, quod eatenus præsidium Regem secutum erat, peracta solennitate missio præmium fuit. ciuitati Abulæ, quod fidem difficillimis reipublicæ temporibus eximie coluisset, magna atque illustria priuilegia abs Rege data. Hisce rebus peractis Toletum itum est. Quo tempore Rex Aragonius Valerij Martyris, quondam Cæsaraugustani Episcopi caput, Rota, vbi seruabatur, Cæsaraugustam referendũ curauit, Guillelmo Peresio Episcopo Illerdæ atque Rotæ in Regis gratiam concedente. Garsendis Bearnæ Princeps patre fratreque defunctis, maiorum exemplo in Regis Aragonij verba iurauit, ac nominatim instaurato fœdere cauebatur, ne cuiquam nuberet, nisi ex Regis voluntate. Episcopi Berardus Oloronius, & Guillelmus Lascarius eius nomine rem transegerunt. Quidam existimant eam Guillelmo Moucadæ, viro in Catalaunis principi, atque Senescalo vxorem datam fuisse. quod quoniam certis argumentis confirmari non potest, malumus in aliorum id suspicione relinquere, quam in hac narratione pro vero [illegible] ponere.

Fœdus contra Petrum Asagram.

CAP. XII.

INTER pacis studia haudquaquam res bellicæ sine cura erant: ac Maurorũ præsertim reliquiæ Aragoniis armis exagitabantur: vix vti esset vbi pedem tuto ponerent. In Edetania veteri, ad Algæ fluminis ripas, Fauara, Maella, Fresneda, aliaque oppida secundo bellorum cursu barbaris erant ablata. ad hæc Caspe validum ad Iberum municipium. Montis Idubedæ pars supererat in Edetaniæ & Celtiberiæ confinibus. nam locorũ munitione confisi Mauri, magno numero se in eo tenebant. nostris propter locorum asperitatem accessus erat difficilis. virtute difficultates omnes superatæ: nostrique ex iis locis hostes deturbarunt. Turulis oppidum in potestatem venit. Mauricum ea parte imperium Valentini agri finibus terminatum. Quo tempore Petrus Asagra Roderici filius, (is Stellæ Princeps erat, vt est superius indicatum) cum Lupo Murciæ regulo operam nauasset, eique vehementer esset conciliatus: vrbem Albarracinum in arduo atque præcipiti monte positam ad Tagi fluminis fontes, eius dono accepit. Vrbi quo maior esset auctoritas à Iacincto Pontificis Legato & Cerebruno Toletano Præsule, cui noua ecclesia est contributa, Episcopus datus Martinus nomine: cui deinde Episcopo Segorbium Innocentij quarti Pontificis Maximi, & Alexandri quarti successoris concessu contributa est, quo tempore in Christianorum potestatem est redacta. Castellæ & Aragoniæ Regum animi offensi Petro erant. Aragonius Albarracinum vrbem ad suã ditionem pertinere disputabat, Petrus tanquam sui iuris in nulli⁹ Principis verba iurare volebat. Castellæ conquerebatur in Castellæ finibus arces aliquot à Petro occupatas, impotentis hominis superbiam communibus armis atque auspiciis edomãdam videri. eo fœdere confirmando oppida vtrinque obsidum loco data sunt. Aragonius Agredam, Cernetam & Aquilariam. Castellæ Rex Arandam, Borgiam & Arguedam accepere. Cautum præterea, vt Hatisa cum arce Regi Castellæ redderetur, vti superiori fœdere continebatur, haud syncero animo. Nunnij enim Sanctij industria Regis Aragonij iniussu reddita, magnorum dissidiorum caussa extitit, tametsi alienati tantum animi sunt: nec vltra verba processum. Ex iis tamen dissidiis Petri Asagræ vires confirmatæ: cum neutris armis impeteretur, & Aragonius Rex spreta Castellæ affinitate, quam pater pepigerat, ad externas respicere cœpit, missa ad Emanuelem Comnenum Imperatorem legatione, filiam vxorem expetitum. Erat præterea Aragonia turbata Hugonis Ceruellonij Præsulis Tarraconensis casu, quem iura ecclesiæ suæ tuentem Guillelmus Aguilonius peremerat anno millesimo centesimo septua- 1171
gesimo primo, Aprilis die vigesimo secundo. Roberti filius is erat, qui Oldegarij Præsulis dono Tarraconis principatum quondam obtinuit: & propter vitium imbecillitatem Raymundo Barcinonensi Regis patri tradiderat, vectigalium parte retenta. Ex ea re Guillelmus filius maiores spiritus induens, quam pro præsenti fortuna, tantum facinus designare ausus est. Hugoni Petrus Tarrogius successit Præsul Cæsaraugustanus. Fuit is annus insignis Thomæ etiam Cantuariensis in Anglia simili de caussa cæde. Occisi iniuria nomen Alexander III. Romanus Pontifex fastis addidit. Ea religione in Hispania suscepta Toleti in templo maximo, sexto non amplius ab obitu anno, altare Thomæ nomine constitutum constat, Alcabonis prædiis à Nunnio Comite & vxore Theresia in eius cultum attributis. quod Martyris

tyris sanctitati; sed & Reginæ eius genti-
lis gratiæ datum fuisse iudicatur. Id
altare magnæ coniecturæ indicant exti-
tisse, quo nunc loco sacellum D. Iacobi
nomine, Magistri equitum Aluari Lunæ
nobile monimentum extat. Lupus Mur-
ciæ regulus defunctus est anno millesi-
1172 mo centesimo septuagesimo secundo. ea
res Aragonij Regis animum excitauit, vt
barbaris eo tractu arma inferret: quod
speraret regulo magni nominis sublato,
cæteros euerti posse. Valentini primũ
tentati, ne vis afferretur, Valentiæ Rex
pacem auro redimere, annumque vecti-
gal, quod pendere consueuerat, duplica-
tum polliceri compulsus est. Versa
mox in Murciam arma: Setabisque
præcipua ea tempestate vrbs obsidione
cincta. victoria ferme parta, Regem in
patriam reuocauit bellum à Vasconibus
illatum incommodissimo reipublicæ tẽ-
pore. sed solent homines magis priuatæ
vtilitati, quam religioni aut officio serui-
re. Induciæ tantum cum nouo Murcię
Rege factæ, vectigali pacto, quod pater
pendere consueuerat. Vasconibus obuiá
itum. iusto prælio dimicatum non est:
vterque Rex totius certaminis sortem, in
cuius euentu salus publica vertebatur,
subire detrectabat. Qua sane parte Tu-
dela sita est Aragonius in Vascones irruit
Arguedamque oppidum redegit in po-
testatem. ager vastatus. prædæ abactæ.
hæc in exitu anni peracta. Anno se-
quenti, ab ortu Christi millesimo cente-
1173 simo septuagesimo tertio, bellum denuo
comparabatur. Milagrum municipiũ,
Calagurrim inter & Alfarum euersum
Aragoniis armis. quoniam inde tan-
quam ex arce multa damna Aragoniis
finibus inferebantur. Id oppidum
consequenti tempore fuisse instauratum
nostra ætas documento est: qua id oppi-
dum eodem nomine extat. Obiit Pe-
tronilla Regis mater Barcinone Octobris
die tertiodecimo. Initio consequentis
anni, Ianuarij mensis octauodecimo
die. Cæsaraugustæ tandem nuptiæ Re-
gis Aragonij & Sanctiæ, quam puero
pater desponderat, celebratæ sunt: muta-
taque voluntate Castellæ Regum affini-
tas, qua multæ aliorum Regum propin-
quitates continebantur, externis nuptiis, 1195
in quibus parũ, præsidij erat prælata. Au-
ctor (vt arbitror) Iacinctus Pontificis Le-
gatus. nam nuptiarũ celebritati interfu-
isse dubium non est. Græci Imperatoris
filia vno ferme tempore Mompellerium
in Galliæ Narbonensis parte appulsa, eius
vrbis Principi nupsit, haud satis æqua
commutatione.

Initium militiæ Diui Iacobi.

CAP. XIII.

PER hæc tempora milites ij, qui D.
Iacobi nomen insigne præferunt, ce-
lebrari cœperunt. quæ res admonet, vt
de principiis eius militię, & quibus modis
ab humili ducta, in hanc amplitudinem
creuerit, regiæ æmulam, & formidabi-
lem aliquando, compendio exponamus.
Quo ex tempore D. Iacobi Apostoli
sepulcrum vbi esset cognitum est, eius
loci religio non tota Hispania modo,
sed etiam apud externas nationes pro-
pagari cœpit. multi toto orbe mortales
conueniebant: plures alios itineris diffi-
cultas propter locorum asperitatem ste-
rilitatemque deterrebat, & Maurorum
incursiones, à quibus multos in capti-
uitatem agi nunciabatur. D. Eligij
Canonici sacerdotes, quo tempore haud
satis constat, sed consequenti tamen ęta-
te, iis malis occurrere cupientes, multis
locis toto eo itinere, quod ad Gallam
pertinet, domicilia constituere ad pere-
grinos excipiendos: in quibus quod in
suburbio Legionensi D. Marci nomine
ædificatũ est, principẽ locum habuit. Eo
pietatis officio non plebis tantum ani-

mos, sed etiam Principum voluntates
conciliarunt. vnde magnis opibus & ve-
ctigalibus aucti tunc sunt: & postmodum
eorum exemplo nonnulli viri militares
in Castella nobiles atque copiosi, in stu-
dio Christiani nominis amplificandi
perstiterunt, priuatis rebus in commune
collatis. Ij per hæc tempora Iacincti
Cardinalis industria, cum D. Eligij, qui
domicilium prope Compostellã habent,
Canonicis vires sociare certi, Romam
profecti sunt, vt Pontifici Alexandro vi-
tæ genus probarent, quod instituere cu-
piebant conformatum ad D. Augustini
normam, quam D. Eligij Canonici am-
plexi erant. Petrus Fernandus à Ponte
Encalato, eius legationis princeps, diplo-
1175 ma à Pontifice abstulit tertio Nonas Iu-
lij, anno millesimo centesimo septuage-
simo quinto, quo militibus viuendi ratio
præscripta est, optimis institutis tempera-
ta. Ad id vitæ genus, fœminæ etiam ad-
mittuntur coniugij sublata facultate, nisi
consensu Magistri. Ex omni militum
numero tredecim omnino viros delige-
re iussum, qui à Magistri latere non disce-
derent: & cum eo quotannis loco desi-
gnato conuentus generales agerent.
multa alia præterea constituta sunt, quæ
commemorare longum esset. Petrus ipse
Fernandus eius militiæ primus scilicet
Magister creatur. Insigne militibus in
veste candida crux rubra in gladij milita-
ris modum conformata. Domicilio xe-
nodochium D. Marci nomine Legione
designatum amplæ possessiones in Ca-
stella & Legione hac ipsa tempestate e-
rant, oppida & arces non paucæ. in his
Vrcesia, Mora, Estriana, Almodaua, La-
runda, Vicus cuminarius. cui iam Vico
Zarzæ nomen erat, vt diploma Pontifi-
cum declarat. Accidit consequenti
1176 anno millesimo centesimo septuagesimo
sexto, vt Alfonsus Castellæ Rex ætate
confirmata, certusque eas iniurias vin-
dicandi, quæ à Vasconibus & Legionen-
sibus annis prioribus erant illatæ, bellum
compararet. vota priusquam proficisce-
retur Toleti nuncupata. oppida Illescæ
(nam ad Regis ditionem redierat)
& Hasagnia Toletano templo donauit,
mense Iulio: vt bellum quod inferre pa-
rabat, felici exitu concluderetur Diuos
indigetes precatus. Cum magnis co-
piis in Riuogiam ad Iberi ripam pene-
tratum. quid præterea rerum gestum sit
ignoramus: nisi quod Vasconibus mul-
ctatis, satis constat arma in Legionense
regnum conuersa: vastatos agros, capta,
direpta, incensa oppida: cum Rex pa-
truus viribus inferior esset, & præualidi
iuuenis congressum declinaret. In no-
uos Diui Iacobi milites Regis Legionen-
sis conuersa rabies: quoniam eos Castel-
læ Regi veteri domino fauere suspicatur.
omnes regno expulit. in Castellam illi
migrarunt. Regem Ferdinandum breui
pœnitentia subiit: tanto præsidio re-
gnum haud satis idonea caussa nudasse:
neque mutare tamen potuit: viris tantum
sanctis & proceribus annitentibus, quo-
dam induciarum genere tum quidem
ab armis discessum est. Hæc habeba-
mus, quæ de initiis eius ordinis litteris
mandarentur, pauca pro dignitate, pro
suscepti operis modo nimis multa. neque
ignoramus quosdam vetustiorem origi-
nem designare. alios ab Alfonso Casto: à
Ramiri ætate alios. Nimirum vtros-
que decepit eius militiæ illustrandæ stu-
dium. nam diploma, quod ante centum
amplius annos virginibus sacris, quæ Sal-
manticæ à Sancto Spiritu nomen habent
à Ferdinando Magno primo Castellæ
Rege concessum profertur, falsi ab eru-
ditioribus accusatur: quibus argumentis
explicare non attinet: res se ipsa prodit,
siue stylum expendenti, ab eorum tem-
porum ruditate abhorrentem: siue an-
nos numerandi ab ortu Christi rationem
consideranti, nondum per hæc tempora
in Hispania susceptam. Verum hæc missa
facimus.

facimus. In Gallia inter Aragonium Regium & Tolosatem Comitem, ex magnis motibus pax facta est. Raymundus Berengarius Prouinciæ Comes ante annos decē defunctus filiæ vnicæ ex Rica Augusta susceptæ coniugium cum filio Tolosatis paulo ante mortem pepigerat. Eas nuptias ab Aragonio impeditas dolebat Tolosas scilicet. Prouinciæ comitatum tanquam sui iuris antiqui, & iam filij dotalem repetebat armis, quoniam iure & legibus non sperabat. Vt caussa discederet, argenti pondo duo millia ab Rege promissa sunt. fœderis præcipuus auctor & internuncius Hugo Goufredus Templariorum militum Magister.

Concha vrbs à nostris capta.

CAP. XIIII.

EX diuturna calamitate oculos attollere Alfonsi Regis virtute, & quasi ex altissimis tenebris lucem respicere Castella cœperat: Maurorum vires debilitari, atque consenescere. Almohadum factio Africæ motibus distenta, rebus Hispaniæ consulere non poterat: eo magis, quod defuncto superioribus annis Abdelmone noui imperij conditore, Abeniacob filius, eius gentis imperiū susceperat, haud pari virtute felicitateq;. Ex vtraque re belli sacri instaurandi maiori conatu, opportuna occasio sese dabat. Nostri hactenus aut imbecilla Regum ætate, aut intestinis prouinciæ motibus impediti, Christiani nominis dignitatem non satis respicere videbantur. Alfonsus Castellæ Rex ætatis accessu, in eam curam primus incubuit: vindicatisque superiori bello Vasconibus, atque Legionensibus, cum Aragonio Rege belli Maurici sumendi consilia communicare constituit. Ventum in colloquium. & qua parte barbari bello petendi essent, disceptatum est. Concha vrbs prævalida proponebatur in Celtiberiæ finibus, Maurorum opera ædificata (nam imperio Romano Gothicaque historia, nulla de ea vrbe mentio extat) in arduo & prærupto colle: quem dextra læuaque Sucro Vcroque amnes stringunt altissimis ripis: inter rupes præcipitantes. prorsus vt natura loci inexpugnabilis sit, ascensus difficilis, arctæ viæ, arduæ, equiti plerunque inaccessæ, ac vix pediti peruię. Intra oppidum iugi aqua nulla ea tempestate vtebantur: nostra ætate ex vicinis montibus perennes fontes in plateas deriuarunt. Itaque āqua prohiberi poterat: cingi obsidione propter locorum asperitatem non poterat. Hanc vrbem, quoniam Mauris instar firmissimi propugnaculi erat, primum oppugnare Regibus visum est. delectus magni vtraque prouincia habiti. Duces nobilissimi genere factisq;, Præsules atque proceres magno numero Reges comitabātur, Petrus Burgensis Episcopus, Ioscelinus Seguntinus, Sanctius Abulensis, Raymundus Palentinus, Gonsaluus Maragnonius Regis Castellæ Armiger, Ordunius, & Garsias Garzesij. Petrus Asagra cum vtroque Rege gratia ad tempus conciliata, cum sua peculiari manu in vrbis conspectum primus omnium venit. Ineunte anno vrbs est circumsessa. sed neque loci natura patiebatur impetū in vrbem fieri; & Mauri tum sua virtute, tum spe Africani auxilij. egregie propugnabant. Obsidio in multos dies ducebatur. neque multo minor in castris, quam intra vrbem annonæ angustia erat. Rapto tantum viuendum erat & præda, cuius facultatem locorum sterilitas maligne suppeditabat. Pecunia in stipendium non erat: quare inuitati redemptores & dardanarij in castris versari consueuerunt. Rerum difficultate permotus Castellæ Rex Burgos maturauit, pecunia expedienda intentus. regni conuentus agitantur: curatumque,

vt non modo plebei homines & proletarij, sed etiam ingenui & immunes, quos vulgo Hispani Hidalgos vocant, quotannis quinos marauedinos aureos (monetæ id genus est) regio fisco inferrent. Populum tot vectigalibus exhaustum belli sumptibus imparem esse. debere eos patriæ caritate ærarij inopia moueri, vt de veteri libertate, iureque concederent: quod maioribus deinceps commodis compensaretur. Auctor consilij Didacus Harus Cantabriæ regulus. Is suis viribus potens, & Regis Legionensis propinquitate magnos spiritus gerebat. Ferdinandus enim Legionensis, Vrraca Regina repudiata (vt superius dictum est) Therasiam Nunnij Laræ Comitis filiam, sibi connubio iunxerat: & ea præpropere defuncta, Vrracam Lupi Hari filiam, sororem Didaci, vnde Sanctius & Garsias nati sunt. Didaci conatibus, Petrus Laræ Comes obsistendum eximans, contracta nobilium manu raptimè conuentu discessit, armis tueri constituens partam armis ac virtute à maioribus immunitatem. se superstite haudquaquam passurũ dictitabat, nobilitatis opprimendæ, atque nouis vectigalibus vexandæ ab eo aditu initium fieri. Rex periculo permotus, ab ea cogitatione destitit. Petro vt pro nauata opera merces esset nobiles inter se, ipsum quotannis & posteros splendido conuiuio accipere decreuerunt: vt bonæ posteritati monimentum id esset, ne quauis occasione acceptæ libertatis ius imminui ferant. Dum hæc Burgis agitantur, nono obsidionis mense Concha nostrorum virtute capta est, mense Septembri ipso D. Matthæi festo die, anno
1177 millesimo centesimo septuagesimo septimo. Qui annus non tantum huius expeditionis memoria insignis est, sed etiam Alexandri Pontificis virtute & felicitate, sublato Romæ Pontificum dissidio faustus. Innocentius enim, qui Victori successerat, vltro pontificatu abiit. Fuit præterea Vasconibus lætus natalibus Ferdinandi: quem Beatrix Regi peperit prole fœcunda. Nam prius Sanctium, deinde Ramirum, Berengariam, Therasiam, Blancamque genuit. Capta vrbe quo maior esset auctoritas Ioannes Episcopus creatur: Valeriæ iuribus, vbi episcopatus Gotthorum tempore fuerat, in eam vrbem concessu Romani Pontificis translatis. Ciuibus datum, vt suffragiis ius in regni conuentibus habeant. Aragoniis virtutis præmium fuit sublata subiectio, qua Castellæ Regibus, tanquam beneficiarij parere, atque in eorum verba iurare cogebantur. fœdusque inter Reges factum aduersus Principes omnes, vno dempto Legionensi Rege: cui propter sanguinis propinquitatem, is honos habitus est. Secundum Conchæ expugnationem Alarconum oppidum, loci natura non minus firmum, venit in potestatem, continuato in Mauros bello ea parte consequentibus annis. præterea Egelaste eo tractu salis in rupis formam concreti, atque pellucidi fodinis magis quam agri prouentu nobile municipium: Militibus S. Iacobi mandatum, vt commodiori ex loco Mauros impeterent, Vrcesiam domicilio deligere. vnde cum Ferdinandus Rex Legionensis succedente facti pœnitentia, eos in veteres sedes reuocaret, quatuor sacerdotes ea lege Legionem amandati sunt, vt Vrcesiæ conuentui subiecti essent: quod illi imperiũ discreti Regibus constanter deinde repudiarunt: atque agitata diu caussa, Vrbani quinti auctoritate ita controuersia est composita, vt vtrunque domicilium alterius imperio exemptum esset, atque militiæ Magistro tantum obtemperarent. Admissi ij milites haud longo interuallo in Lusitaniam, opibus quamuis & oppidis aucti cõmuni militiæ Magistro obtemperarunt: quo vsq; Dionysius

sius Lusitaniæ Rex nouo capite constituto, à Castellæ eos iure imperioque exemit. Hæc quamuis plures per annos gesta coniunximus vt rerum memoria iuuetur: nunc ad temporum ordinem redeamus. Rex Alfonsus ijs militibus Ocaniam, Oregiam ad Tagi ripam, aliaque oppida dono dedit. quemadmodum Maqueda, Azecha, Cogolludium, Zurita, Calatrauensibus ab eodem Rege dono data sunt. Placentia vrbs in regni finibus constituta, & Episcopi iure illustrata: vbi Pagus antea erat Ambrocius nomine: quod nomen Placētiæ appellatione mutari placuit, omnis caussa quasi diuis, & hominibus placituræ, & ex regionis amœnitate, quamuis cœli salubritate non eadem. Toletana mœnia refecta. in Oretanis oppidum Alarcus in edito colle ædificatum est. Anno hæc eius seculi se-
1178 ptuagesimo octauo agebantur. Quo tempore Alfonsus Aragonius Rex Ruscinonensem comitatum obtinuit, Gerardo Comite sine prole defuncto: cœpitque in publicis tabulis Aragoniæ Rex, Barcinonis, & Ruscinonis Comes, Prouinciæ Marchio vocari. Consequenti annō millesimo centesimo septuagesi-
1179 mo nono, Martij mensis die vigesimo, Perpiniano profectus ad Cazolam oppidum abijt, eius & Castellæ Regis colloquio designatum. In eo congressu, quoniam de bello Mauris inferendo controuersiæ natæ erant, sancitum: vt Aragonijs armis Valentia, Setabis, Dianniumque cum subiectis agris oppugnarentur, caperenturque de Mauris: cætera Maurorum oppida & vrbes in Contestanis, Castellæ Regi relinquerentur impugnanda. Contra Sanctium Vasconum Regem arma sociata, magno eius incommodo, nam Castellæ armis Viruesca, Ceresum, Lugrunium, aliaq; oppida ab Aucæ saltu Calagurrim vsque capta. Rodericus Præsul Nauarretum adijcit: quod alij oppidum ea tempestate negant ædificatum. nobis Roderici auctoritas potior esse videbatur. Inde arma in Legionenses versa sunt. vastati agri. capta direptaque oppida. prædæ abactæ. Legionensis Rex viribus impar Aragonium litteris & nuncijs solicitare non desistebat. Conchense fœdus à Castellæ Rege violatum, ad eius dignitatem pertinere, ferocis iuuenis spiritus frangi: ne potentia auctus, cæteris exitio esset. Missi Berengarius Ilerdæ Episcopus, atque Raymundus Moncada, Harisam oppidum & arcem reddi postulatum. si nihil verbis impetraretur, bellum denuntiare iussi. Ingentis belli moles, terrorque mortalium animis proponebatur, tot Regum armis vno tempore concitatis. Castellæ Regis modestia, parata clades discussa, Harisa Aragonijs reddita, atque Legionensi bello relicto: cum sibi videretur superiores iniurias egregiè vindicasse.

Alfonsus Portugaliæ Rex à Legionensi captus.

CAP. XV.

LEGIONENSIVM animi à Ferdinando Rege suo erant alienati: videbanturque oblata oppurtunitate odium effusuri, quod diu conceptum continuerant, nouis exactionibus fessi, & Regis acerbitatem ægrè ferentes. alios priuatim aliæ caussæ incitabant: atque in primis dolebat Salmanticensibus, Ledesmia abs Rege instaurata, agri partem interceptam. Itaque, cum bello superiori esset implicitus, principes ex omnibus à Regis auctoritate correptis armis defecerunt. præcipuus seditionis concitator Nunnius Rauia bello delectus est Dux. (Regem Lucas nominatum ait) Abulenses, cum quibus vetus necessitudo erat, de re tota appellati, auxilia miserunt. Rex Ferdinandus, ne malum serperet, continuo tumultuantibus occurrit. ad Valdemusam collatis signis dimicatum est.

victi factiosi sunt atque profligati, amissis etiam castris. Captus Nunnius Rauia Dux, de eoque more militari supplicium sumptum. reliqui ex ferocibus paulo ante, mox obedientes fuere. Nihil enim in vulgo modicum, aut terrent, aut pauent. Vrbs ipsa Salmantica in potestatem redacta. Inde Zamoram itum, quoniam nouarum rerum studio concitari nunciatum erat. rebus ea compositis conquieuit, alieno exemplo pœnaque cautior. Ramiri Regis eo nomine tertij, corpus Destriana Asturicam translatum: atque in templo maximo commodiori sepulcro compositum est. His motibus pacatis, Mirobrigæ tuendæ cura solicitabat, obsessæ à Ferdinando Castrio cum magna Maurorum manu. ope Diui Isidori, cui res nostras curæ esse persuasum erat, barbari à Ferdinando Rege acie victi, cæsi, fugatique sunt. Finitimi Portugaliæ fines eodem victoriæ cursu vastati. Quod caput erat, & ardentissimis multorum votis expetebatur, Ferdinandus ipse Castrius Regis diligentia ad sanitatis cõsilia reuocatus est: vt ipsi potius aduersus Castellæ Regem, quam barbaris militaret. oblatam ille conditionem accepit. & vt erat viuido spiritu, & scientia militari inter paucos excellens, continuo nauandæ operæ cupidus, cum Legionensium manu in Castellæ fines irruit. In Gotthorum campis ad oppidum Lubricale, hostium copias obuiam factas prælio vicit. multi proceres capti. in his Nunnius ipse Lara æmulus. quos benigne comiterque apud se habuit: atque insigni modestiæ, atque humanitatis laude parta liberos in patriam dimisit, fidem modo amicitiamque tutatos. priori ipse vxore repudiata, Stephaniam Ferdinandi Regis sororem connubio sibi iunxit. & qui genere, & factis clarus erat, regia propinquitate nobilior euasit. ex hoc coniugio Petrus Castrius est natus, de quo mentio deinceps recurret. Excepit bellum Lusitanicum. Alfonsus Portugaliæ Rex, quamuis ætate graui atque præcipiti, belli curam nunquam intermittebat, in affecto corpore vegetum animum retinens. ægre ferebat Mirobrigæ in regni finibus à Ferdinando instauratã compedes iniectos Lusitaniæ: arcemque constitutam, vnde impune prouinciæ agri vexari possent. Validum exercitum conficit: Sanctioque filio mandat Mirobrigam ijs copijs obsidere. victoriam sibi certo pollicebatur: quod Legionensis Rex vno tempore Castellæ armis, vt paulo ante dictum est, & intestinis motibus premebatur. Ferdinandus in summo periculo decoris tenax, quantumque præsidij decederet ea vrbe sublata non ignarus, cum copiarum parte Lusitanis occurrit. ad Arraganaliam oppidum pugnatum est. Lusitani victi. alij cæsi fugativè: alij capti, quos omnes liberos in patriam victos misit. Alfonsus Lusitaniæ Rex ea clade nunciata, collectis suorum copijs in Calæciæ fines inuectus Limiam, Turoniam, aliaque oppida eo tractu expugnauit. aucto deinde exercitu in vindictam præceps Pacem Augustam tentare constituit: quæ vrbs quoniam in Ferdinandi fide erat, tametsi à Mauris obtinebatur, ad suam ille auctoritatem pertinere iudicans, ne in periculo desereretur, auxilio accurrit. Lusitanus magna iam vrbis parte capta, ferro cum Legionensibus decernere ausus, victus acie & in vrbem vnde prodierat, reiectus est. Tutum perfugium non erat, victum vrgentibus hinc Mauris, editiorem vrbis partem obtinebant, inde Ferdinando fuga euadere conatus, crure altero in discessu ad portæ vectem afflicto, ex equo præcipitatus, captusque ab hostibus, in Ferdinandi potestatem venit. Humanissimè accepto curam ille omnem exhibuit, nõ secus ac parenti Regique. sanitati reddi-

tum

tum in patriam dimisit, pro ea humanitate paratum regnum vniuersum eius arbitrio permittere, leges & magistratus accipere: quam Ferdinandus conditionem repudiauit, ijs tantum receptis oppidis quæ in Calæcis paulo antea ablata erant, satis magnum victoriæ fructum existimans moderationis atque humanitatis laudem. Conchæ Ioanne Præsule defuncto, Iulianus in eius locum subrogatus est, vita eruditioneque admirandus. Is Burgensis patria, concionando magnam Castellæ partem peruagatus, multum in vtraque gente profecerat: magnamque sibi laudem ex ea professione pepererat, qui illi ad episcopatum gradus extitit. Vrraca Vasconum Regina Imperatoris filia, post viri obitum Aluaro Roderico nupserat viro in Castella principi: nullaque ex eo coniugio prole suscepta, extincta hoc anno est mense Augusto. corpus Palentiæ in templo maximo constitutum hac inscriptione est HIC REQVIESCIT DONNA VRRACA REGINA NAVARRÆ, VXOR DOMINI GARSIÆ RAMIRI: QVÆ FVIT FILIA SERENISSIMI DOMINI ALFONSI IMPERATORIS HISPANIÆ, QVI ALMERIAM OBTINVIT. OBIIT XII. OCTOBRIS, ANNO DOMINI M. C. LXXXIX. Sic inscriptio. Verum nos in ratione temporum annales Toletanos sequebamur. Anno proximo millesimo centesimo

1180 simo octogesimo, tertio Kalend. Octobris Ludouicus Galli Rex eo nomine septimus Lutetiæ extinctus est, successore Philippo eius filio, cui Augusto cognomen fuit. In Cantabriæ ea parte, cui Alauæ nomen est, Victoria prouinciæ caput extructa est, Sanctij Regis Vasconum opera, loco vbi pagus erat Gasteisum nomine. mutatæ appellationis occasio (neque enim nulla fuit) clam est. Tarracone conuentus Episcoporum habitus. In eo conuentu tum de multis alijs deliberatum est: tum lege sancitum, ne quod eatenus ducta ex antiquo consuetudine obseruabatur, à Catalaunis in publicis tabulis Frácorum Regum nomen, & regni eorum annus ascriberetur. Cerebruni Toletani Præsulis obitus anno

millesimo cétesimo octogesimo primo, 1181

consecutus est, ad quartum Idus Maij. successit Gonsaluus eo nomine primus, præstanti vir animi magnitudine.

Alfonsus Portugaliæ, & Ferdinandus Legionis Reges defuncti.

CAP. XVI.

ALFONSI Lusitaniæ Regis expeditione in Mauros, licet ipsi incommode cecidit, documentum datum Pacem Augustam capi à nostris posse. eam occasionem Ferdinandus Legionensis Rex, quoniam ipsius iuris erat, omittendam non iudicabat, alioqui quietis impatiens, ingenioque cum ætate ardentior, & militari disciplina, quam pacis artibus melior. Zamora, quo se contulerat dimisso Rege Lusitano, nouis copijs instructus, atq; ad id bellum profectus Pacem Augustam cepit. Captæ vrbi, quoniam à Mauris incolebatur, neq; promptum erat nouam Christianorum coloniam deducere, aut militare præsidium collocare, Abenabelus Maurus est præfectus. barbaris fides ex fortuna pendet, neque religioni seruiunt nisi coacti. breui ergo à Ferdinandi auctoritate defecit: & Almohadum auxilijs aduocatis, non eius vrbis possessione contentus, iusto comparato exercitu in Legionenses primum fines irruit. vastata, direpta, ablata, quæcunque obuia eo tractu fuere. belli mox impetu in Lusitaniá verso, Alfonsum Regem incogitantem & à rebus omnibus imparatum, intra Scalabim cir-

cunsedit. Ferdinandus Legionensis, suas iniurias vindicandi cupiditate ardens, & soceri Regis periculo, quem semel tuendum susceperat, permotus contractis raptim copijs, Mauris successu ferocientibus occurrit. atque illi quidem continuò fugam arripuerunt, vtriusque gentis viribus impares: Rex Lusitanus initio suspicatus Ferdinandi voluntatem commutatam, neque minus ab eius potentia quàm à barbarorum armis sibi metuens, cognita veritate ex ancipiti metu recreatus est. Ferdinandus ingenti gloria parta, & spolijs Mauricis onustus rediit in patriam, ipso salutis anno millesimo centesimo octogesimo primo. Quo anno Romanam ecclesiam Lucius eo nomine tertius, Alexandri tertij successor gubernãdam suscepit. Ab hoc Pontifice Cardinalem quendam, cuius nomen non proditur, Legatum fuisse memorant cum potestate in Hispaniam, pacis componẽdæ inter Reges Christianos: qui fatali discordia scissi, atque inter se odiis decertantes haud magna sæpe occasione impiæ gentis opprimendæ magnas opportunitates negligere videbantur. Aragonius Rex, Compostellam religionis ergo petendi voluntate, Legatum in Castellam secutus est, in eandem pacis curam intentus: & alioqui gloriosum existimabat se arbitro concordiam inter Reges sanciri. Itaque eo potissimum disceptatore pax composita, finesque singulis Regibus designati, quibus ditionem terminarent, & qua parte Mauros oppugnare atque pro se quisque, quas eorum vrbes, oppida arces (de quo non minima concertatio erat) imperio subiugare deberent. Aragonius Rex non pacificatoris modò, sed etiam modestiæ laudem tulit, cui ex Maurico imperio tractus ille designatus tantum est, qui Aragonia Valentiam pertinet. tametsi Petrus eius filius, cum iniuriam sibi factã hoc fœdere quereretur, Illicim vsq;, quæ nostris Alicante est, oppugnationis Mauricæ fines Aragonis prolati. Cæteri Reges, quibus finibus diiudicatum est, imperium libenter terminarunt, vno dempto Rege Nauarræ: qui se magnis iniuriis ab Alfonso Castellæ Rege violatum ferens, vt in commune gentis fœdus consentiret induci nõ potuit. Hoc sancito fœdere trãquilla, aut modicè lacessita pax inter Christianos in Hispania tenuit. Maurorum fines lacessebantur. Lusitanus Rex inter bellicos tumultꝰ Christianæ pietatis memor, ipse quidẽ ex promontorio Sacro, quo vt præsens locum lustraret, se bis contulit, D. Vincentij Martyris ossa Olisiponem in templum maximum transferenda curauit, atq; perfecit anno millesimo cẽ.esimo octogesimo tertio: 1183 Sanctium autem filium in Transtaganos, vt limitibus præesset amandauit. Ille ætate feruens, & studio gloriæ elatus cum suorum manu in Bæticam penetrauit: finesque Maurorum longè latèque Hispalim vsque vastauit. Hispalenses ad eam ignominiam depellendam obuiam progressos prælio fudit. Ilipa, quę hodie Niebla est, à nostris obsessa, expugnari tamen non potuit. Cum validis Maurorum copiis Pacem Iuliam in Lusitaniæ finibus obsideri nunciatum esset, Sanctius suorum periculo permotus, ne dum aliena captat, sua prodere videretur, atque ex ea re reprehensionem incurreret vnde laudem captabat, Ilipæ continuo obsidione soluta auxilio accurrit. victi barbari sunt, compulsique ex ea vrbe discedere. Sanctius, tantis victorijs clarus, Scalabim triumphantis in modum iniit. & erat vno tempore nunciatum. Almohades Abeniacobo Rege ductore ingentes copias in Lusitaniam comparare. Ab ea gente celerius opinione ipsa vrbs Scalabis circunsessa. Alfonsus Rex Lusitanus, senio quamuis grauis & crure altero ex quo ad Pacem Augustam fregit, debilitatus, prorsus vt curru vteretur, cũ equo

non

non posset: militibus ex omni prouincia ad signa vocatis Scalabim festinauit. cōmissa pugna haud par Maurus Lusitano fuit. à fronte pater, filius vrbe egressus à tergo vrgebant. magna cædes facta, fuga maior fuit. Rex ipse barbarus lethali in prælio vulnere inflicto, cum fugæ studio Tagum ea parte vorticibus rapidum aquis copiosum tranaret, flumine hau-
1184 stus est, anno millesimo centesimo octogesimo quarto. Successit in vtroque imperio Africæ, atque Hispaniæ Abeniuzephus frater. Ingens victoria fuit, magna tota Hispania gratulatio. verùm ne lætitia syncera esset, Armengaudi Vrgeliæ Comitis mors effecit. Erat is Armengaudo Castella natus. Aragonij Regis sororem in coniugio habebat. neque amplam tantùm in Catalaunis, & Aragonia ditionem obtinebat, sed etiam Vallisoletum in Castella Petri Ansurii (de quo superius memoratum est) pronepos. Hoc tempore rei Christianæ promouendæ cupidus cum priuata suorum manu in Valentiæ fines irruit: verùm operæpretio facto ad Requenam oppidū à Mauris peremptus est, ex insidiis scilicet: alii à Castellanis tradunt: Mauros ipse mallem: omnino Augusti die vndecimo. filium reliquit eodem nomine hæredem principatus. In diuersa parte Sanctius Vasconum Rex, in Castellæ fines ferro penetrauit, & Ataporcam vsq; progressus ingentem prædam egit. Cardeniæ Abbas finitimorum calamitate & lacrymis prouocatus Regem curriculo adiit, sese in patriam referentem; ab eoq; precibus impetrauit, vt prædam omnem reponeret iis, qui damna pertulerant. iniquum videri Regum iniurias, miserorū pœnis lui. Rex precibus annuit, cum honorem Cidi proaui vexillo habens, quod Abbas & monachi ea de caussa raptim ex templo conuulsum insigne detulerant: prorsus vt Rege comitante vexillum loco, vnde erat ablatum, restitutum fuerit.

anno hæc millesimo centesimo octoge- 1185
simo quinto gesta sunt. Quo anno Lusitani Reges superiori victoria læti, Conimbricam primùm, deinde Portum vrbem adierunt, ad nuptias celebrandas Philippum inter Flandriæ Comitem, & Therasiam Alfonsi filiam. Mathildim Meierus vocat, nominum diuersitas fallat. Solenni peracto, Conimbrica repetita: vbi Rex ex morbo atque ętate confectus è vita discessit die sexto Decembris, natus annos vnum & nonaginta. Corpus in S. Crucis, vt ipse testamento mandarat, sepultum est, humili quidem tumulo, atq; adeò plano. vnde Regis Emanuelis iussu, in aliud sepulchrum ex candido lapide eleganter constructum, anorum memoria translatum est. Vir fuit omni virtutum genere admirandus, Lusitanici regni non conditor tantùm, sed etiam amplificator. diuturnum imperium fermè sine offensione transegit. bellicis artibus & studiis pietatis pe æquè clarus fuit. Olisipone, Eboræ, aliisque oppidis templa præcipua constituit. cuius studium Malfada Regina pari pietate æmulata, multa monasteria, templaque tota ditione extruenda suo sumptu curabat, clara vtriusque pietatis ad nostram ętatem monimenta. Quiescebat Hispania, concordia inter Reges constituta, sublatoque Almohadum Rege. noui tamen atq; intestini belli expectatio multorum animos suspēsos tenebat. Petro Asagræ gloriosum erat in tantorum Regum oculis ditionem modicam, tanquam sui iuris tueri. vt eorum Regum conatus iuuaret, Mauris oppugnandis facilè adducebatur: & Conchensi obsidione egregiam operam præstitisse superius dictum est. vt tamen in cuiusquam Regis verba iuraret, induci non poterat, se D. Mariæ (id nomen Albarracini templo est) subditū modo ferens. loci natura, & Regum inter se æmulatione, cùm sibi vterque subiici cuperet, æmulo nollet, factum arbitror,

vt tandiu ſubſtiterit. quod neſcio an vlli veterum Ducum contigerit. Ergo proxi-
1186 mo anno milleſimo centeſimo octogeſimo ſexto, Ianuario menſe Reges Caſtellæ & Aragonius Agredæ ad colloquiũ conuenientes, Petro infenſi legem ex cõpoſito promulgant, qua Petri affines, & neceſſarij quicunq; eius auſpicia ſequebantur, vtriuſque regni finibus arcebantur belli id initiũ erat. Principio ſequentis anni Gaſto Bearnenſis Vicecomes, Oſcæ maiorum exemplo in Regis Aragonij verba iurauit. Fuit is ann⁹ infauſtus Guidonis Regis Hieroſolymitani captiuitate. Saladinus enim infenſus Chriſtiano nomini hoſtis, eum & Templariorum Magiſtrum ad Tiberiadem cepit: vrbéq; ipſam Hieroſolymã ex deditione in poteſtatem redegit, die Octobris ſecundo. Alfonſus Caſtellæ Rex animo interea ad pacis artes cõuerſo, Calatrauæ militiam optimis legibus atq; inſtitutis temperabat. Quo tempore Ferdinandus eius patruus Legionenſis Rex Beneuenti obiit
1188 anno milleſimo centeſimo octogeſimo octauo. regnauit vnum & triginta annos. In templo Compoſtellano tumulatus eſt in ſacello regio. bello quàm pacis artibus melior eſt habitus. ingentes animi & corporis dotes regnandi inexhauſta libidine, præſertim Caſtellæ Rege puero contaminaſſe viſus eſt. patiens laborum, acri ingenio, ſatis prouidus, contra pericula & inſidias firmiſſimo animo. Martinus presbyter per hæc tempora litteris & vita clarus, Legione multis libris conſcribendis operam dabat, ex rudi atque illiterato repentè factus doctiſſimus, ab Iſidoro, cuius in monaſterio viuebat, oblato in ſomniis libro quem comederet. Eorum librorum pars nulla ad noſtras manus venit: canonici eius templi magna religione ſeruant rei geſtæ monimentum poſteritati præclarum.

Varia Regum inter ſe fœdera.

CAP. XVII.

FILII patentibus ſucceſſere: Sanctius Alfonſo Luſitano Regi. Ferdinando Legionenſi Alfonſus, nuncio de morte patris ex itinere reuocatus: quo ad auunculum ſeſe conferebat, nouercæ inſidias & inuidiam declinans. cui ægrè erat Alfonſum illegitimis nuptiis procreatum (ſic illa ferebat) vnam ob ætatis prærogatiuam, & quoniam ſic patri collibitum erat, ipſius filius prælatum in ſpem regni educari. Inde perpetuæ offenſiones natæ: quæ priuigno Rege, tametſi dotalibus, oppidis abſtinuit initio, (id honori patris datum) viduam Reginam compulerunt Anagarum migrare. qua in vrbe ad D. Mariæ regiæ, eius ipſiuſque fratrum Lupi Segobienſis Pontificis, & Martini Hari ſepulchra extant, ſacello intra monaſterij ſepta dicato S. Crucis nomine. Duæ Alfonſo Legionenſi vxores fuerunt, Theraſia Sanctii Luſitani Regis filia, vnde tres filij nati, Sanctia, Ferdinandus, Dulcis. deinde iuſſu Pontificum, vt competenti loco declarabitur, Theraſia repudiata, quod ſanguine propinqua eſſet, Alfonſi patruelis Caſtellæ Regis filiam connubio ſibi iunxit. Sanctius Luſitanus Rex annis prioribus Dulcem ſeu Alfonſam duxerat Regis Aragonij ſororẽ: ex qua numeroſa prole auctus eſt, genuitq; filios, Alfonſum natu maximum, Ferdinandum, Petrum, Henricum: filias quinque, Theraſiam, Malfadam, Sanctiam, Blancam, Berengariã. & vxore defuncta, ex duabus pellicibus Ioanna & Maria ſex alios filios vtriuſque ſexus ſuſcepit. ex priori Vrracam, & Martinum. ex altera, Theraſiam, Egidium, Conſtantiam, Rodericum. ſic erant eius ſeculi mores in turpi udinem proni, vt quod Regibus collibitum eſſet, turpe non duceretur. Theraſia

ſanè

sanè nupsit Alfonso Tellio Alburquerquij oppidi & generis conditori. In quo Alfonsus Castellæ Rex prole, quàm cæteri multo felicior fuit, ex vnis nuptiis vndecim filiis procreatis. In eo numero Blanca vt reliquos ætate superauit, sic etiã felicior extitit, Ludouico Regi Galliæ eius nominis octauo, viro suo enixa felici partu Ludouicum eum, cui spectata vitæ probitas, & multis testimoniis comprobata pietas, Sancti cognomen peperit. Blancam sequebantur Berengaria, Sanctius, Vrraca, Ferdinandus,
1189 quem anno millesimo centesimo octogesimo nono, ad tertium Kalend. Decembris, Mercurij die, natum constat. consecutæ sunt Malfada, Constantia atque his proximè duæ aliæ sorores, quarum nomina ignorantur. præterea Eleonora, & postremo partu Henricus, mira rerũ varietate patris successor. quod alio loco mõstrabitur. Ad numerosam prolẽ ditionis amplitudo, multo quàm aliorum Regum maior, Alfonsum præ cæteris eximium efficiebat: prorsus vt cunctis Hispaniæ prouinciis formidini esset. ipse tantis circumseptus opibus, neque otiose, neque inertiæ corrumpendum dabat: seditionis fines propagando, ingenio, atque industria reliquos sua ætate Reges anteeundo, maiores copiis gratia, & dexteritate exęquando, imperij auctoritatem tuebatur, hostibus metum augebat. Nunquã satis fida Principum potentia finitimis est, occasionem proferendi imperij auidè arripiente natura mortalium iure iniuriaq;. Ergo cæteri Reges Hispaniæ aduersus Castellæ Regem inter se coniurare, fœdusq; facere, eosdem amicos inimicosq; futuros. In id fœdus Legionensem Regem allicere: qui maximè obnoxius Alfonso patrueli Castellæ Regi fore videbatur, coniectura quod quàm primum regni paterni hęreditatem adiit, eius beneuolentiæ promerendæ ad conuentus Castellæ, qui anno eius seculi octogesimo octauo, Carrione habebantur, vltro profectus, ab eoque militia more eius seculi inauguratus, ad manus osculum subiectionis indicio se dimisit: in quo maiestatem sugillasse, patrueli priores detulisse visus est. Affuere in iis conuentibus Conradus Friderici Augusti, cognomento Aenobarbi filius, religionis ergo in Hispaniam appulsus, Raymundus Flacada Tolosæ Comes. vtriq; honorificum fuit, abs Rege militiæ honore donari. Conrado prę terea Regis filia pacta: neq; nuptiæ tamẽ peractæ sunt: cum puella proficisci in Germaniam recusaret, gentis mores, an longinquum iter exosa. quid enim Hispaniæ amœnitatem cultumq; patrium mutaret, inclementi Germaniæ cœlo, aliis accolarum ingeniis? Reliqui interea Reges quid opus facto esset inter se per legatos consultabant, præsertim Aragonius, cui ægre erat rerũ arbitrium penes leuitum Castellæ Regem esse. & Vasconum Rex Sanctius, armis repetere cogitabat, quæ per vim ablata erant. Itaque
salutis anno millesimo centesimo nona- 1190
gesimo ad Borgiam oppidum ex composito conueniunt: menseq; Septembri fœdus inter se sanciunt aduersus Castellæ vires. In id fœdus Legionenses, & Lusitani duorum Regum industria attracti sunt. Oscæ per legatos de ea re disceptatum coram Aragonio Rege: pactaq; non modo inter Reges quatuor concordia, bellique societas: sed expresse etiam additum, ne sibi priuatim quisquam consulens, absq; aliorum conscientia voluntateque pacem, aut inducias cum hoste faceret: ac ne bellum quidem nouũ mouendi facultatẽ haberet. Hæc mẽse Maio
acta sunt, anno millesimo centesimo no- 1191
nagesimo primo. quo anno, Romæ Clemens eo nomine tertius. octauo Kalend. Aprilis decessit. Celestin' eo nomine tertius quatuor post dies defuncti locũ obtinuit, in minori fortuna Iacinctus Bobo dictus,

dictus, patria Roma. Hispania eum Legatum priorum Pontificũ diu habuit. Gonsaluus Præsul Toletanus è vita discessit tertio Kalend. Septembris. in locum eius Martinus à magnitudine animi, & amplitudine rerum gestarum cognomento Magnus subrogatus est, Pisorica patria. virtutes eius Rodericus proximus successor insigni elogio celebrauit. Tagus eo anno ad Toletũ gelu concretus est, quod propter regionis temperiem perrarò solet accidere.

Male pugnatur ad Alarcum.

CAP. XVIII.

MARTINO æqualis Dieghus Lupus Harus Viscaiæ Princeps opibus, gratia, & auctoritate cæteros Castellæ proceres facilè superabat. Viruescam, Anagarum, Soriam, Castellæ Regis nomine, eoque concedente gubernabat, vt eius ætatis tabulæ indicio sunt. Hoc auctore, Carrione ex toto Castellæ regno conuentus habiti sunt, salutis anno mil-
1192 lesimo centesimo nonagesimo secundo.
bellum decretum in Mauros, qui nostrorum desidia vires confirmabant, & rei Christianæ formidabiles erant. Egregios pro pietate conatus, discordia quæ Castellæ Regem inter & Legionenses, ac Vascones erat, retardabat, ne bellum à tergo illatum â sacra expeditione reuocaret. Optimum visum est, cum iis Regibus primùm gratiam reconciliare. missi ea de re vltro citroq; legati: sancitaq; pax. Martino inde Prȩsuli Toletano cum militari manu mandatum, Bæticæ arma inferre. ingentis belli hȩc initia fuere. Dum conuentus Carrione agitantur, Nauarretum in regni finibus abs Rege ædificatum fama tenuit, multorum testimonio comprobata. instauratum, ipse arbitror, amplificatumve: cùm Rodericus Præsul ante hos annos de eo oppido mẽtionem faciat. In Aragonia Vrgeliæ Comes, qui ex quo pater obiit, regni finibus abstinuerat Pontio Cabreræ ex priuata cõtentione infensus viro præpotenti, ad officium rediit. Gastoni Bearnensi Vicecomiti, Bernardi Comitis Comingensis seu Conuenarum filia nupsit: & cum ea dotis nomine Bigorræ principatus datus est, tanquam Regis Aragonii beneficiario. Berengarius Tarraconensis Præsul, Februarii mensis sextodecimo die, salutis anno millesimo centesimo nonagesi- 1194
mo quarto, trucidatus est. cædis auctor Guillelmus Moncada traditur fuisse. simultatis caussæ ignorantur. Pompelone Sanctius eo nomine septim⁹ Rex Vasconũ, ætate grauis, rebus gestis clarissimus, vnde Sapientis cognomen ab exacta prudentia, & quoniã litteris non leuiter tinctus erat, Iunij mẽsis die vigesimo septimo diem obiit. corpus in templum eius vrbis maximum illatum. iusta more regio magnificè facta. regnauit annos tres & quadraginta, menses septem, dies sex. Ex vxore Sanctia Regis Castellæ amita, Ferdinandum, Remigium, Berengariam Therasiam, Blancam genuit: atque qui hos ætatis prærogatiua, & regni hæreditate præcessit, Sanctium Vasconum Regem, eo nomine octauum, cui Fortis cognomen animi magnitudo fecit, & multa in bello præclarè gesta. Inclusi appellationem inde peperit, quod sub vitæ finem cancri sæuo carcinomate fœdatus, Tudelæ in arce se tenuit, hominum congressus deuitans, sublataque se adeundi conueniendique facultate. Munificentiæ eius, ac liberalitatis multa monimenta extant. corriuatum Iberum mutato veteri alueo, Tudelam alluere compulit, ponteque eo loci iunxit ad incolarum commoditatem. Fiterii & Oliuæ Cisterciensia monasteria de suo constituit. præterea ad Rocidam vallem, templum Sanctæ Mariæ nomine, suæ & posterorum sepulturæ destinatum. Clementiam Raymundi Comitis Tolosani

Iosani eo nomine quarti filiã vxorem habuit. ex ea Ferdinandum genuit, quem superstite patre in venatione equi casus afflixit ad terram, peremitque. Corpus Tudelæ in D. Mariæ tumulum habuit. Omnino quo tempore Sanctius regnum auspicatus est, ingentis belli expectatione suspensa erat Hispania. Martinus Toletanus Præsul, vt iustum erat, in Bæticæ agros inuectus longè lateque obuia cuncta vastauit. Multi mortales cum pecore, atque alia præda capti. ædificia incensa. oppida atq; agri deformata. nulla Maurorum numero aut virtute iusta manus occurrit. incolumi exercitu in patriam sese retulit. Mauri dolore iniuriæ prouocati, magnos tota prouincia delectus habent. Ipse Miramamolinus Abeniuzephus Mazemutus, ex Africa re cognita cum validis copiis in vindictam præceps transmittit in Hispaniam. non Almohades modo, sed etiam Æthiopes, & Arabes spe prædæ Hispaniensis eius signa sequebantur. Cum ea multitudine Mariani montes superati sunt. Alarcus oppidum, non ita pridem nostrorum opera extructum, peruentum. Alfonsus Castellæ Rex hostium apparatu, & suorum periculo renunciato, haudquaquam demittit animum: verùm re cum Nauarræ & Legionis Regibus, cũ quibus paulò ante gratiam conciliarat, communicata, prior ipse cũ peculiaribus copiis Alarcum accurrit, castraque hostium castris opposuit. Quorũ multitudine perspecta omnem circa regionem tabernaculis occupantium, alij sustinendum iudicabant, variisq; artibus ludificandum hostem, donec Reges aduenirent, qui propediem affore nunciabantur. alij exemplo confligendum censebant, ne victoriæ quam præcipiti temeritate exploratam sibi habere videbantur, Vascones & Legionenses participes, gloriosique ex ea re euaderent. Vicit ea sententia, etsi Rex non ignorabat in bello ea consilia saluberrima esse, quæ tutissima sunt. Hostis contemptum, confidentiam sui çquè exitiale malum magnis Regib. esse, huius prælij euentus declarauit. Commissa pugna ad Alarcum ad quartumdecimum Kalen. Augusti, die Mercurij anno millesimo cẽtesimo nonagesimo quinto, ma- 1195
gno vtrinq; animorum ardore concursum. nostrorum virtus hostium multitudine victa est. scelerum pœnis agentibus, diuinitusq; timore nostris incusso pristinus animorũ ardor pugnantes deseruit. Multi in pugna, & in fuga desiderati. in his Martinus Martinius quartus Calatrauæ Magister, Dieghus Harus belli præcipuus incitator ab ignauia accusabatur: quòd se initio prælij à pugna subduxisset, Alarcumq; retulisset, siue rerum desperatione, siue (vt fama tenuit) Regi iratus, Bæticos equites Castellæ nobilibus exæquanti aliquando virtute, militarique scientia. Mauri tanta victoria lçti, non modo Alarcum oppidum continuò ex deditione ceperunt, sed in veteris regni fines ferro penetrarunt: Ieuenesq; vsque, quod oppidum vigesimo quarto ab vrbe Toleto lapide situm est, peruenerunt. Alarci hoc tempore parietinæ tantùm extant, & B. Mariæ nomine templum peruetustum, prçcipua finitimorũ religione colitur. nimirum Rex barbarus solo id oppidum exæquandum curauit. Opinio fuit ea clade regium scelus vindicatum. Toleti vxore contempta, fœminæ cuiusdam Iudææ, quam nihil præter pulchritudinem commendabat, amoribus diu indulsit. quod non modò turpe & inhonestum erat, sed etiam cũ religionis probro coniunctum. neq; prius destitit, quã proceres rei indignitate permoti pellicẽ perimendam curarunt. Libidinis impatientia furentem Regem, genius Illescis per noctem apparens, ad sanitatem reuocauit: ea forma qua ex imagine notus erat, iuuenis graui atque præclara specie, minas intentans nisi resipisceret, casti-

moniæ vel cultæ præmium expectare, vel spretæ pœnam vereri iubens. Extat in eius oppidi templo ad dextram aræ maximæ sacellum Angeli nomine cum inscriptione, quæ indicat eo loco Regem fuisse cœlesti voce castigatum. Prorsus ea clade nunciata Reges Legionis & Vasconum conatu destiterunt. Legionis quidem Rex Alfonsum salutaturus accurrit, siue syncero animo, siue simulata gratia. Sanctius Rex Vasconum, Rege insalutato in patriam abiit. officij prætermissi iniuria in Castellæ Regis pectus altius inhæsit, quam quiuis existimare potuisset: atque ex eo tempore, ira & metu anxius animus, non magis in Mauros, quam in Vascones ea moliri, atque parare cœpit, quibus iniuriam vindicaret, dolorem vlcisceretur.

Res in Lusitania gestæ.

CAP. XIX.

CONSEQVENS annus millesimus
1196 centesimus nonagesimus sextus tristis fuit Hispaniæ, Alfonsi Regis Aragonij morte: quoniã inter Reges Hispaniæ proximum auctoritatis & potentiæ locum occupabat, virtute nulli cedebat. Perpiniani ad septimum Kalen. Maij extinctus est. quo tempore ditione vniuersa altissima pax erat: Aragoniæ regnum viris, opibus, & fama florebat. Petrum è filiis natu maximum hæredem scripsit: Alfonso Prouinciæ comitatum, & contributos principatus testamento legauit. Ferdinandum natu minimum, veste mutata maiorum manibus parentare iussit in Populeti monasterio Cisterciẽsi: quod à patre inchoatum, & ab ipso perfectum Tarraconem inter & Ilerdam, ipsius & posterorum sepulturis destinabatur. Filias tres Constantiam, Eleonoram, & Dulcem, fratribus siquidem sine prole decederent, testamento imperij hæredes substituit, mutata ea in parte Petronillæ matris, atque correcta voluntate, fœminas ab imperij hæreditate arcentis, vt est superius indicatum. Fuit hic annus non modò Aragonij Regis morte nobilis, sed etiam fame pesteque fœdus: quæ mala Catalaunos præsertim vexarunt. præterea noua barbari Regis irruptione Castra Iulia, Placentiaque captæ. Talaueræ ager vastatus. Oliueta præcipua nobilitate cõbusta. oppidum expugnari non potuit, propter murorum firmitatem, incolarumq; virtutem. Eulaliæ & Escalonæ oppida euersa. Toletum ipsa dies decem obsessa. In vlteriori Castella, pontificia cathedra Anagiro vbi eatenus hæserat, in D. Dominici Calzadij templum translata. ꝙ magnis molibus & cæmentis ante sedecim annos inchoatum, ad culmen peruenerat, ea amplitudine & maiestate, qua cum præcipuis Hispaniæ contendit. vtrunq; Roderici Præsulis Calagurritani opera perfectum. Consequẽti anno millesimo centesimo nonagesimo septimo, 1197
noui motus in Catalaunis extitere, prouincia in partes diducta. Quidam Armengaudum Vrgelitanum Comitem sequebantur: alij fauebãt Raymundo Rogerio Fuxensi Comiti. Ab ea factione Vrgelia ciuitas obsessa, vique expugnata. In diuersa Hispaniæ parte Abeniuzephus Maurus superiori victoria exultans, vires suas fortunamq, expertus animos tollere: animoque & prædicatione vniuersam Hispaniam complecti. ergo reparatis viribus, auctisq; copiis Toletum vsq; peruenit. Vrbem propter loci naturam obtinere non sperabat. opida agrique vastati. præda ingens abacta. Madritum & Complutum eadem belli iniuria vexatæ. ad læuam Ocania, Vrcesia, Opta, Conchaque. Nostri luctu ingenti ex præterito, & metu præsenti occupati, consilia defendendæ patriæ non explicabant. veneratque in extremum periculũ summa Christianæ rei in Hispania. Nam Maurus tãtis rebus peractis incolumem exercitum in

Bæticam

Bæticam reduxit, maiori mole parãs bellum in sequentem annum. Alfonsus Castellæ Rex tantis circũuentus malis, quoniam viribus impar erat, externa præsidia conquirenda iudicabat. Parum spei erat Legionenses & Vascona quidquam pro sano facturos: qui iniquissimo reipublicæ tempore Castellæ fines diuersi inuasissent, nulla religionis cura, neque quid de ipsis fama locutura esset, considerantes. Rex quidem Vasconum Soriæ & Almasani agros, cum prædatoria manu inuectus vexauit. Legionensis autem Rex fœdus etiam cum barbaris iniit, qui ad extremos Castellæ fines Anam inter & Tagum habitabant: irruensque in Campaniam obuia cuncta depopulatus erat. Petrus Aragoniæ Rex cognomento Catholicus, ad sanciendum fœdus inuitatur. viresq; sociandas aduersus communes hostes. fœdere constituto, Legionensis Regis iniurias primũ vindicare visum est: deinde Vasconum contumelias. Bolagnam, Castrum viride, Valentia & Carpiam Legionensi primo belli impetu sunt ablata. In Vascones ne verterentur arma (vt erat destinatum) nouus Abeniuzephi belli apparatus effecit, nostris finibus nimium assueti imminentisq;: præterea nostri quas copias in barbaros inferre deberent: quoniam viribus impares erant nulla rei Christianæ cura in Legionensem Regem omnium malorum auctorem (sic illi ferebant) conuertentes, in eius fines Asturicam vsq; penetrarunt an-
1198 no millesimo centesimo nonagesimo octauo. Salmanticensis ager deformatus: vtraque Alba, Mons regius, aliaq; oppida occupata. Secundũ hæc de Rege Vasconum vindicando, vnde non minores iniuriæ extabant, deliberatum, tanta Regum Castellæ & Aragoniæ cupiditate, vt obliti dignitatis, neque rei Christianę periculi permoti cum communi Christiani nominis hoste Abeniuzepho pacisci, barbarosque de fœdere vltro appellare, turpe nõ iudicarẽt. neq; ille auersas aures à fœdere exhibuit, cũ in Lusitanũ Regem q magnas clades barbaris intulerat, toto pectore ferretur: pręterea de rebus Africę cogitaret, induciæ pactæ cum Mauris in decẽ annos. Sanctius quidem Lusitaniæ Rex oppidis instaurandis extruendisq;, vnde populorum constructoris nomen tulit, curę & cogitationis partẽ consumebat, Valentia ad Miniũ, Montemaiori cui Nouo cognomen est, Ballelis, Penamacorio, Sortella, Penella, aliisque. quorum pars D. Iacobi, pars Auisij militib. qui ea tẽpestate in Lusitania celebrati cœperũt, Regis dono cesserunt. Maior cura erat barbaros tota prouincia exagitandi pellendiq;. Itaq; vrbem Syluensem ad promontorium Sacrum in potestatem redegit, classe valida adiutus ex Gallia Angliaque: ac nominatim Philippus Regis sororius, viginti septẽ naues & in iis lectissimos milites ex Flandria auxilio misit. Captæ vrbi Episcopum dedit Ossonobę, quę hodie Stombar est, antiquo cathedrę pontificiæ iure in eam noua indulgentia translato. De tempore eius expeditionis scriptores variant. quidã hũc salutis annũ M. C. nonagesimũ nonũ adscribunt. alij decem ante. quo tempore Reges Henricus Angliæ. Philippus Galliæ, rei Christianæ, q̃ in præcipiti erat sustentãdę promouendęq; studio in Syriã nauigare, colloquio in Vellocassibus habito decreuerunt. Anglus mutata voluntate substitit, Richardo filio vicario. Regib. adiunctus Henricus, tũc Cãpaniæ in Gallia Comes, deinde ducta Elisabetha Amalarici Regis filia, Rex Hierosolymitanus. huius Henrici ex priori coniugio Theobaldus filius fuit Campanię Comes: cui per hęc tẽpora Blanca Sanctij Vasconũ Regis soror connubio iuncta est, eius Theobaldi mater. q posteriori tẽpore ad Vasconũ regnũ peruenit. Mortaliũ animos malis oppressos, metu solicitos, ꝓdigia multa suspẽsos habebãt. peste, famẽq; grauissima Lusitania

nia laboratū. alia in cœlo signa visa. vulgus in deteriora pronum, religioneque obstrictum, cœlestē vindictam interpretabatur, iramq; Dei: quòd nuptię Alfonsi Legionensis, ac Therasiæ Lusitanæ, vitio cohærentes, haudquaquam dissoluerentur, quamuis Innocentio Pontif. eius nominis III, qui Celestino substitutus Romanam ecclesiā obtinere cœperat, enixè curāte: atq; ita vt Lusitaniam vniuersam anathemati subiiceret, parereq; recusantes à fidelium societate amoueret. auxerat terrorem vrbs Syluensis amissa, oppidis & agris eo tractu illata vastitas, Abeniuzephi vtrunque armis, acceptas à Rege Lusitano iniurias vindicantis.

Bellum in Vascones.

CAP. XX.

DIREMPTVM id coniugium lege propinquitatis est, ægrè quidem ac serò, sed diremptum tandem salutis an-
1200 no millesimo ducentesimo. continuòq; agi cœptum de Berengaria Alfonsi Castellę Regis filia in Therasię locum asciscenda, quam Conrado Sueuiæ Duci pactam fuisse paulò ante dictum est. mores Germanorum, & longinquam illa profectionem excusabat, nō minus à Legionensi coniugio auersa, propinquitatis lege vitioso, vti quod diremptum erat, futuro. sed nimirum Reges priuatis commodis honestatē & religionem plerunq; posthabent. Matris blandiciis puellæ animus leniebatur, patrē cogitatio subiit diuersarum gentium matrimonia infeliciter plerunque infaustèq; cadere: neque prætermittendam esse opportunitatem Regis Legionensis, vnde tanta mala extiterant, conciliandi subducendique ab amicitia Regis Vasconum, cuius potissimum vindicandi cura solicitabat: & distracto Legionensi iniuriæ opportunus fore credebatur. Ergo dum hęc aguntur, Castellæ Rex Alfonsus in vindictam pręceps, bellum omni conatu comparabat. Petrum Aragoniæ Regem, ne continuò adesset, vt erat in fœdere cautum, dissidium cum matre Sanctia tenuit: quam dum suspectam habet, & de reditu in Castellam cogitare credit, dotalia oppida auferre satagit. Verum Castellæ Rege curante inter matrem & filium concordia sancita est. Harisam in vtriusque regni finibus situm oppidum, colloquij caussa ventum: Alfonsoq; Rege disceptatore & arbitro, constitutum, vt Dertusæ atque Asconæ, aliorumq; oppidorum permutatione, Harisa, Epila, atq; Embitis dotalia Reginæ oppida, Regi Aragonio redderentur: prouidenti, ne ea parte Castellæ Regi aliquando Aragoniæ fines inuadendi facultas esset, varias & commutabiles hominum, ac præsertim Regum esse voluntates consideranti: nec vllo propinquitatis respectu teneri, vbi amplificandæ ditionis spes affulsit. Petrus Asagra Albarracini regulus colloquio Regum interfuit, cum vtroque gratia concilianda scilicet. fœdus pridie Kal. Octobris factū est. Ipso anno Berengaria altera Sanctij Vasconum Regis soror, Richardo Angliæ Regi nupsit. sic veteres Hispaniæ tabulæ docent. scriptores Anglicani priori anno id cōtigisse aiunt: hoc ipso Richardum defunctum affirmant. Castellę Rex Alfonsus, induciarum quæ cum Mauris erant beneficio, cupiens ea damna sanare, quæ superiori tempore accepta erant, Placentiam & Begiarem instauranda curabat: Mirabellum atque Seguram in monte Argentario: Monfredum & Moiam in Aragoniæ Marca: in Campania Aquilariam. Hæc agebat: neque belli tamen quod in Vascones meditabatur, curam remittebat. neque desistebat Aragonium Regem monere, vt arma sociaret. Vno tempore Aragoniæ & Castellæ arma contra Vascones mota sunt. Sanctius Rex tēpestate prouisa, viribus impar, cū parum præsidij esset in Christianis Principi-

cipi-

cipibus, quos Castellæ Regis artibus alienatos sentiebat (& de nuptijs Ludouicum inter Philippi Galliæ Regis filiũ, & Blancam Alfonsi Castellæ Regis filiam agi cœperãt) in Africam nauigare constituit: atq; à Miramamolino Abeniuzepho, ingens facinus & probrum, auxilia postulare. neq; enim illum, vt erat vasto animo, Hispaniæ rursus inuadendæ occasionem quæ ex nostrorum dissidio offerebatur, neglecturum existimabat. Vascones scriptores haudquaquam ex fide, sed eius dedecoris amouendi caussa Sanctium fingunt in Africam nauigasse, vt Tremesenio Regi Mauro opem ferret aduersus Tunetanum. commentum quia se prodit, nullis tunc earum vrbium Regibus in Africa, pluribus refellere superuacaneum fore arbitratus sum. constat Sanctio Rege in Africam digresso, Reges Castellæ & Aragoniæ tanquam in vacuam possessionem irruisse in Vascones. Aiuarium & Vallisroncalia ab Aragonio Rege occupata: Miranda & Inzula Castellæ Regi data sunt. à quo præterea Victoria Alauæ caput est circunsessa: & quoniam virtute ciuium defensa vrbe obsidio ducebatur, Didaco Haro eius vrbis expugnandæ cura demandata, Rex Guipuscoam, quæ è tribus Cantabriæ prouincijs vna est, & Vasconum iniurijs prouocata se dedere parata erat, abijt. arces tota prouincia continuo Regi traditæ. Victoria tandem defensionis spe abiecta deditionem fecit, atq; eius auctoritatem vniuersa Alaua secuta est. illud modo cauerunt, ne leges aut magistratus abs Rege accipere cogerentur, Victoria tantum & Treuigno exceptis, quibus vt Rex daret Præfectos permittebatur. Castellæ & Aragoniæ Regib. omnia prona erant, quod præsidio omni destituta prouincia esset: & recens fama vulgarat Sanctium Regem ex cancri morbo in crure altero enati, laborare cœpisse, nulla spe recipiendæ sanitatis. atra bilis ex rerum desperatione concepta eum morbum cõciliauit. Cantabriæ littora, quod ad retinendum prouinciæ imperium magni referebat, munita. S. Sebastiani, Fontis Rabiæ, Guetariæ, & Motrici oppida instaurata sunt. Laredi, S. Emeterij, & S. Vincentij appellatione oppida in ipso littore recens constituta. his rebus perficiẽdis Alfonsus Castellæ Rex districtus erat. Sanctius Rex Vasconum, nullo operæpretio facto inglorius redijt in patriam & regnum, multis deforme atque imminutum partibus. missi de iniurijs ad vtrunq; Regem legati prope supplices: nihil tamen præter speciosa verba retulerunt. iure belli vt parta restituerent, non inducebant in animos: neque rationes deesse poterant, quas vastæ cupiditati obtenderent.

Rex Aragonius Romam abijt.

CAP. XXI.

HÆc in Hispania. quo tẽpore Henricus Angliæ Rex in Gallia, eo bello inchoato, quod diu eam prouinciam exercuit, dum Lemouices vrbem præualidam obsidet, sagittæ vulnere ex muro emissæ extinctus est. Successit in regno Ioannes frater germanus. Philippus cognomento Augustus Galliæ Rex, nouum Regem priusquam se confirmaret euertere parans, quam maximas potest copias armat. Nortmannos, Britannos, Andes, qui Anglorum imperio parebãt, armatus inuadit. vrbes partim vi, alias voluntate imperio suo adiungit. aduersus eius potẽtiam nusquam nouus Rex spem habet, viribus impar, neq; belli defendendi cogitationes explicãs. missi de pace legati. Butauentum in finibus Nortmanniæ vtriusque Regis colloquio designatum. fœdus ibi magis necessarium, quam honestum Anglis factum est. ex quo à Francis captæ paulo ante vrbes, eis relictæ ea tantum lege, vt Blanca Alfonsi Castellæ Regis filia, Ludouico Philippi Regis Galliæ filio nu-

beret, nulla alia dotē. ea scilicet honestatis species obtendebatur, quod Ioannis sorore genita esset. Andes ex fœdere Anglis dati. Missi ad Regem Castellæ de re tota legati. is nuncio lætus, quo cum salute reipublicæ priuata vtilitas coniuncta erat, postulatis annuit. Burgis spōsalia celebrata: patreq; deducēte puella in Aquitaniam, quoniam in Angli Regis ditione erat, deducta est. inde ad sponsum abijt Galliæ proceribus comitantibus. Imperij Anglicani maiestatem eo fœdere imminutam non obscurè dolebāt Angli: prorsus vt Regem in Angliam traijcientē malignis oculis intuerentur, neq; vrbes ineunti faustis vocib. vt fieri solet, acclamarent. 1201 Anno hæc millesimo ducentesimo primo gerebātur. quo anno Theobaldus Campaniæ Comes defunctus est, vxoris Blancæ vtero hærede: vnde filius posthumus natus est patris nomen referens. Berengaria Alfonsi Regis Castellæ filia Alfonso Legionensi Regi connubio tandē iuncta est. Gloriosum id Alfonso Castellæ Regi erat, duas filias coniunctis ferme nuptijs, duobus Regibus sine vlla dote copulatas. nam Berengariæ ea oppida data sunt, quæ Castellæ armis viro ipsius nō ita pridem erant detracta. Vallisoleti, quo Reges conuenerunt, omni significatione lætitiæ nuptiæ celebratæ sunt. Alfonsum inter Prouinciæ Comitem in Gallia, & Guillelmum Comitem Focalquerij, etsi Garsendæ Alfonsi vxoris patruus erat, bellum natum: quod Petrum Aragoniæ Regem, vt dissidentes in in pace poneret, in Galliam maturare compulit. Ad Aquas mortuas in Galliæ Narbonensis ora (Fossæ Marianæ apud veteres sunt) Rege arbitro de controuersia disceptatum est, & fœdere constituto ab armis discessum. Regem cura solicitabat Baleares insulas, quoniam in Maurorum ditione erant, oppugnandi. in eam rem Genuenses & Pisani mari ea tempestate potentes, conciliandi erant. Innocentij tertij Pontificis Maximi præcipua auctoritas, studiumq; de Aragonijs bene merendi: quod multis argumentis testatus erat. Ergo Rex ex prouincia cum classe soluens, Romam ad Pontificem abijt: vbi splendido apparatu exceptus est: & vt maior honor esset, in D. Pancratij (quod templum vltra Tiberim situm est) salutis anno millesimo 1204 ducentesimo quarto, Nouembris die vigesimo primo, à Petro Episcopo Portuensi iunctus, & Pontificis manu coronatus, infulas & cætera regni insignia solenni cæremonia accepit: datumque Aragonijs Regibus, vt deinceps in prouincia coronam accipiendi ius esset, Tarraconensi Metropolitano totius cæremoniæ antistite, quasi Romani Pntificis vicario. Extant de re tota publicæ tabulæ, quas vt hoc loco insereremus visum nō est. Nondum in mores susceptum erat, vt Reges Aragonij continuo à morte patris regni insigne acciperent: sed cum milites creabantur, more Hispanis vsitato, aut vxores ducebant, tum demum regium nomen, insigneque vsurpabant. Pro eo merito Rex, Aragoniam Pontificibus vectigalem esse constituit, certum auri pondus pendere quotannis pollicitus pactusque haud obscure dolentibus vulgo prouincialibus ab eo initio immunitatis ius imminui: datamq; Pontificibus potestatem, occasionemque rempublicam in Aragonia turbandi. Iustum dolorem, vectigal quod cōsequenti anno impositum regno abs Rege est grauissimum, magis exulcerauit. quod Monetale vulgo dicitur, Oscæ Nouembri mense extremo edicta promulgata, quibus non plebei modo, sed etiam immuni conditione homines, quicunq; essent, comprehendebantur. Accusabant Regem, quasi priuatim prodigus esset, publice auidus, vnde effusa compensaret. Nondum Rex vxorem duxerat. prolis procreandæ in spem regni cura solicitabat. agente Rom. Pont. Innocentio curatū, vt Maria Isabellæ Reginæ Hiero-

Hierosolymitanæ filia, ad quam regnum successione deuoluebatur, Aragonio Regi coniungeretur. propere res cōfecta erat, cum Rex suadentibus proceribus Mariam Mompellerij Principē Guillelmi filiam, propter eius principatus opportunitatē, vxorē duxit: eoq; facto pij Pontificis vota delusa, commodissimo coniugio prouidentis, Aragonia arma ad bellum sacrum conuertere. Vrraca tertia Alfonsi Castellæ Regis filia, Aragonij & ipsa coniugij spe depulsa, Alfonso nupsit, anno eius seculi sexto, Sanctij Lusitani Regis filio pri-
1206 mo. Quo anno pridie Kalend. Martij insignis Solis defectio extitit. sex horis dies nocte mutatus. continuis imbribus inflati amnes. Tagus Almofalæ portam Toleti sexto Kalend. Ianuarij ineunte anno proximo, superauit hominis mensura. Rex Vasconum Caracam ad Castellæ Regem rebus desperatis venit, induciæ quinquennes factæ. obsidum loco oppida vtrinque data: cautumque nominatim, vt Alfonsi opera Aragonius in idem fœdus induceretur. Consequens annus
1208 millesimus ducentesimus octauus multorum Principum funeribus nobilis fuit. mēsis Augusti die vigesimo octauo Martinus Præsul Toletanus obijt. successit ex interuallo Rodericus Semenus domo Vasco. hominem externum spectatæ vitæ probitas eruditioq;, vt ea erant tempora, singularis ad eum honoris gradum prouexit. & quoniam induciæ abs Regibus eo auspice pactæ potissimum erant, Principum gratiam, & vtriusque gentis studia promeruit. Mense Nouembri Sanctia Aragonij Regis mater Xixenæ decessit: quod ipsa monasterium virginum, sub D. Ioannis Hierosolymitani militum disciplina extruxerat: & in eo rerum humanarum tædio, melioris vitæ studio vestem mutarat. Toleti ipso Martini festo die Stephanus Elianus vir omni virtutum genere clarissimus, iuridicundo arcibusque in ea vrbe Præfectus, (nauatæ Regi operæ ea merces fuit) in D. Romani compositus, pius munificusque animo, par opibus. Vrgeliæ præterea Comes defunctus est, filia vnica Aurembiassi ex vxore Eluira relicta: quam cum Gerardus Cabrera Pontij filius, veteribus controuersiis suscitatis, propter sexus imbecillitatem, exagitandam spoliandamque sumpsisset: Eluira matre concedente Vrgeliæ principatus sub Regis imperium subiunctus est. Ita magni Borelli quondam Barcinonis, & Vrgeliæ Comitis progenies, eius vrbis imperio decidit. tametsi Innocentio Pontifici, vt filiæ præsidio esset, & testamētum curaret Vallisoleti pars media erat à patre moriente legata. possedisse non arbitror.

Pax inter Reges facta.

CAP. XXII.

INDVCIARVM quæ cum Mauris erant tempus exibat: & belli sacri reparandi cura omnium animos, sed præsertim Castellæ Regis, qui proximus periculo erat, solicitos habebat. Intestini inter Christianos motus componendi erant, Regesque inter se conciliandi: vt aduersus communē Christiani nominis hostē, tot regnorum accessione potentem, tantis victorijs ferocē, nostrisq; finibus imminentem, libenter vires conferrent. finitima regna, ferocibus Regibus pacata diu esse non possunt, cum nouæ ex aliis nexæ bellorum caussæ indies existāt. Primus Alfonsus Legionensis Rex in dotalia nouercæ oppida inuectus, reipub. tranquillitatē turbauit, patrem incusans quasi vxoribus multa indulgendo regni maiestatem imminuisset, vires debilitasset. Dieghus Harus viduæ Reginę frater, dum Regis conatibus obsistit, Legionis & Castellæ arma in se prouocauit: Ita neque operæpretium fecit sororis ditionem iusque tuendo: & ipse vtriusque Regis

volun-

voluntate alienata ad Vascones confugit. vnde quoniam in Castellæ agros identidem incursiones faciebat, Regum superuentu, ad Stellam oppidum victus acie, & intra oppidi mœnia compulsus est operibus & munitione firmissimi. quare ab oppugnatione cessatum. quatuor tamen Reges Castellæ, Legionis, Vasconum, atque Aragoniæ, fide accepta dataque, Alfarum ad colloquium conuenerunt: vbi pace inter se facta, Dieghus Harus ab omnibus desertus, viribus diffisus Valentiam ad Mauros abijt. Aragonius Rex belli Maurici cura, & quoniam ita erat in fœdere cautum, in Valentiæ fines incurrit. pugnanti confossus equus, venissetque haud dubium in potestatem Maurorum, ni Dieghus Harus, qui à Mauris stabat, humanitatis memor, oblitus iniuriarum periculo eripuisset, equo præbito. quæ illi res magnam apud barbaros inuidiam cóflauit. cuius depellendæ necessitate, in Africam ad Miramamolinum nauigauit, iure & legibus innocentiam defensurus. Vnde lite diiudicata, placatisque Regibus Christianis, in Castellam redijt, anno vt arbitror
1209 millesimo ducétesimo nono. liceat enim in ratione temporum aliquando hallucinari: nam alij Regum fœdus ad Alfarum, ante biennium coiuisse aiunt, Aragonij Regis matre Sanctia, cum nondum defuncta esset, annitente disceptanteque. Omnino à duobus Regibus Sanctio, Vasconum, & Petro Aragonio, quos inter præcipua simultas erat, in colloquium descensum hoc ipso anno. Eo congressu, cui planicies prope Mallenum oppidum designata est, Iunij mensis quarto die pax facta est. conciliatæ beneuolentiæ argumento, Sanctius Aragonio Regi viginti millia aureos mutua dedit. oppida quatuor pignoris loco Semeno Radæ (quem Roderici Præsulis Toletani idem cognomen præferentis gentilem ac propinquum esse suspicor) quasi sequestro ab Aragonio sunt tradita: ea lege, vt nisi tempore summa reddita esset, ea ipse oppida in potestatem Regis Vasconum contraderet. Alfonsus Castellæ Rex pacis inter Reges præcipuus auctor extitit: nam timor externus impendebat, concordiæ inter ciues & necessarios conciliator maximus. Gallica præterea auxilia euocare in Hispaniam conabatur. bellum maiori mole coortum inter Anglos & Francos, conatus eius turbauit. etsi in vnam curam pacandi Reges intentus, armatus in Aquitaniam penetrauit, vim inferre paratus ei genti, quæ se potissimum à pacis consilijs alienam præbuisset. Nullum operæpretium factum. discordiæ flamma Gallia vniuersa æstuabat, nulla pacis spe. belli Maurici metus apparatusque Regem in Hispaniam reuocauit. Induciarum sane tempore publicum sapientiæ gymnasium Regis opera, Roderici Præsulis hortatu, Palentiæ constitutum, iuuentute litteris & humanitate informanda: quo vno ornamento Hispania bellis implicita eatenus destituta erat. artium professores ex Gallia atque Italia, magnis propositis præmijs euocati. Olgis etiam octauo ab vrbe Burgis lapide, virginum monasterium B. Mariæ nomine ædificatum Regis sumptu amplissimum, xenodochio coniuncto, quod Regum sepulcris olim destinatum fuit. Constantia Aragonij Regis soror, ex priori viro Emerico Hungariæ Rege, cui Ladislaum puerum pepererat, vidua Innocentio Pontifice curante, Friderico Regi Siciliæ connubio iuncta est, atq; hoc ipso anno ad virum classe deducta. Tristes eæ nuptiæ fuerunt, Prouinciæ Comitis, aliorumque procerum obitu: qui sponsam honoris caussa in Siciliam ex Aragonia prosecuti, Panormi extincti sunt locis natura grauibus saluberrimum Hispaniæ Galliæque cœlum mutasse malo fuit.

Bellum Mauricum inchoatur.

CAP. XXIII.

HIc erat rerum status in Hispania. pax inter Christianos Principes ex tantis dissidijs facta piorum animos spe optima lætitiaq; compleuerat, quantum in mutua societate præsidij esset considerantes. tametsi Alfonsus Legionensis Rex, incommodo sane tempore Berengariam vxorem, lege propinquitatis iussuque Innocentij Pontificis repudiarat, ad patremque dimiserat. Extant ipsius Innocentij de ea re litteræ ad Alfonsum Castellæ Regem diuortio repugnātem, graues atque minaces. Barbari Rege Mahomade, qui superioribus annis in Abeniuzephi patris locum successerat, magnam occupandæ Hispaniæ spem, in quam erant ingressi, persequi vsque ad extremum, delereque piorum nomē decreuerant. nostris partum imperium tueri, quin barbaros Hispaniæ finibus pellere, animus erat. Obstinato vtrique consilio, spe pari in id certamen ingressi. Christiani virtute, Ducisque prudentia potiores erant. barbari vincebant numero, Africæque & Hispaniæ vires, superbissimo delectu in vnum bellum conferebant. Vno tempore Castellæ & Aragoniæ arma mota in Mauros sunt. in Valentinis Adamutium, aliaq; oppida à Petro Aragonio Rege occupata: Dertusa nauatæ superioribus bellis operæ merces Templarijs fuit, abs Rege dono data eius militiæ Magistro Petro Montacuto. Ferdinandus Alfonsi Castellæ Regis filius, patris iussu in Bæticæ fines irruens Biatiam, Illiturgim, Giennij agros latissimè depopulatus est. prædæ hominum, pecorumque abactæ. ipso tempore, quo à Mahomade Maurorum Rege, cui Viridi, à pileo quem gestare consueuerat, cognomen fuit, Saluaterra oppidum vi expugnatum est. incolæ pars ferro trucidata. pars in seruitutem abacta. Iunio mense, anno millesimo ducentesimo decimo 1210
oppidum obsessum & Septembri captū est. nam Alfonsum Castellæ Regem, qui cum delecta suorū manu auxilio accurrebat, & Talaueram vsq; peruenerat, Ferdinandus filius rebus in Bætica patratis obuiam factus, ab itinere reuocauit. periculo indicato, & maioribus viribus opus esse disputans ad barbaros impugnādos. Regis pro pietate conatus, nō parum turbauit consecuta proximo anno, Ferdinādi ipsius mors, die veneris pridie Idus Octobris, eo maiori patris dolore, & prouinciæ totius luctu, quod magni iam & iusti Principis specimen præbuerat. Corpus Madrito, vbi extinctus est, Olgas delatum, Roderico Præsule Toletano, & Berēgaria sorore funus honoris gratia comitantibus. Ea de caussa, expeditio Maurica in sequentem annum dilata: comitia tantum regni Toleti habita sunt, ijs rebus comparandis, quę ex vsu belli futura erāt. In ijs comitijs sumptuariæ leges, quoniā mores in luxum degenerabant, promulgatæ. supplicia toto regno decreta numine propitiando. ad Reges legati destinati, vt communi periculo non deessent postulatum. Rodericus Præsul Toletanus Romam amandatus est, vt veniā peccatorum impetraret omnib. qui more per ea tempora vsitato cruce insigni distincti ad bellum sacrum conuenirent. Rex ipse equos, arma, pecuniam, commeatum magna diligentia comparare. Mauri contra, aduersus tantos apparatus, tantamque animorum consternationem, suæ ditionis oppida in Carpetanis, Bætica, & ad promontorium Sacrum, quoniam in ea primus impetus futurus erat, operibus munire, quantum temporis spatium dabat: præsidijsque firmare, nouasque copias ex Africa euocare. Alfonsus Castellæ Rex, dum vniuersas copias expectat, terroris bellici ostentandi caussa, in Maurorum fines inuectus, ad Sucronis ripam

aliquot oppida Mauris eripuit. & re ex sententia patrata, Concham vrbem locis vicinam redijt. vbi Aragonio Rege conuento, de summa belli deliberatum est. Sanctius Vasconum Rex missis legatis se bello haud defuturum renunciauit. Rodericus Præsul substituto Adamo Palentino Episcopo ad ecclesiæ Toletanæ gubernacula, in Italia atque Gallia spe veniæ, quam à Pontifice Innocentio. III. impetrarat, & periculo indicato nisi succurrerent, proceres, & Præsules ad sacram expeditionem, sed & ex plebe homines excitare non desistebat. Tantam esse barbari superbiam, vt omnibus toto orbe crucis cultoribus bellū, interitum, exitium comminaretur: contumeliam haud ferendam nomini Christiano. Multum ea diligentia profectum, tanta erat cupiditas aduersus Christiani nominis hostes dimicandi: prorsus vt centum millia pedites, decem millia equites ex externis nationibus confluxisse tradant. ingens numerus ac vix fidem facturus. verum quis pro certo affirmet? cum alibi duodecim equitum millia, peditū quinquaginta inueniam. His omnibus, ne tot gentium colluuione Toletum quo conueniendum erat, turbaretur, horti regij præcipua amœnitate, sed & coniuncta vrbi, ad ripam Tagi loca ad tendendum designata. Februario mense anno salutis
1212 millesimo ducentesimo duodecimo, hæ gentes Toletum conuenire cœperunt. In Iudæos à promiscua multitudine sæuitum in ea vrbe, ijs violandis numini se gratificari putanti. restitere nobiles. miseram gentem armis & auctoritate tutati sunt. Petrus Aragoniæ Rex festo Trinitatis die, publica omnium lætitia, atque supplicatione, in vrbem exceptus est. viginti peditum millia, equites tria millia & quingenti ex Aragonia sequebantur. Lusitanus Rex Sāctius sacro bello interesse non potuit, Conimbricæ per id tempus ex morbo extinctus. funus in S. Crucis illatum, humili sepulcro: vndè Emanuele Rege in magnificentius migrauit. Successit Alfonsus defuncti filius, geminæ iam prolis ex Vrraca vxore pater effectus, Sanctij Alfonsiq; Ferdinandus Alfonsi noui Regis frater, anno superiori vxorem duxerat Ioannā Comitem Flandriæ, Balduini Augusti filiam, hæredemque. Ex Lusitania tamen non contemnēda militum manus, an sua sponte incitata, an abs Rege suo missa auxilio venit. Vniuersæ multitudini stipendia in dies singulos per capita numerabantur. pediti quinque nummi, quos vulgo solidos vocabant, equiti quadruplum. dona principibus pro cuiusque merito & dignitate. commeatus affatim Alfonsi Regis cura comparati, nihil vt tantis copijs deesset summa diligentia prouidentis. Impedimentis portandis, sexaginta curruum millia contracta esse auctor Rodericus Præsul: qui totius expeditionis testis oculatus fuit: visaque ad posteritatis memoriam litteris propagauit. alij iumenta sarcinaria eo numero fuisse aiunt: vtrunq; miraculo proximum, in tanta temporum difficultate regii ærarii inopia. sed nihil est tam difficile, quod non diligentia vincatur. & ab externis gentibus, & Principibus equi, muli, pecunia certatim mittebantur. Iunii die vigesimo Toleto discessum. Dieghus Harus in primo agmine curare iussus: vbi externæ gentes erant, in secundo agmine Rex Aragonius. postremum Castellæ Rex Alfonsus ductabat: in quo quatuordecim millia equitum erant. peditum numerus iniri vix poterat: ex vniuersa Castella, quorum ætas idonea erat arma induere omnes compulsi fuerant. Trinis castris Malaconem peruentum est: quod oppidum Maurico præsidio obtinebatur, Toleto dissitum quinquaginta sex passuum millibus. barbari, tantæ multitudinis metu oppidum relinquere, & arcem munire coacti: externarum tamen gentium

virtute atque impetu, arce expugnata, Iunij vigesimo tertio die ad vnum omnes trucidati sunt: vsque adeo animos impiæ gentis delendæ cupiditas occuparat. Kalen. Iulij Calatraua firmissimum oppidum vltra Anam fluuium situm incolarum deditione res suas in extremo sitas, neque auxilij spem vllam esse cõsiderantium, venit in potestatẽ. in dedititios, ne externi milites pro ingenio sæuirent, nostrorum interuentu vix est impetratum: cum datam de salute fidem impię quamuis genti seruandam disputarent: neque desperatione (quo nullum est acrius telum) efferãdos amplius hostium animos videri. Oppidum Calatrauæ militibus, quibus à Mauris ereptum erat, redditum est: spolia Aragonijs externisq; militibus quos insuetus calor, cœli grauitas, rerũq; omnium inopia compellebat, (sic ipsi videri voluerunt) piorum castris relictis in patriam sese referre. Arnaldus Narbonensis Episcopus, & Theobaldus Blazo Picto rebus nostris præ cæteris fauens, vt qui genus maternum ex Castella ducebat, vterq; cum peculiari suorum manu in castris mansere, gentis ignauiam incusantes, atque quoduis periculum subire destinantes. Externorum discessus, vnde metus mœrorque nostrorum animos occupauit, dupliciter commodus fuit: tantæ victoriæ laude, haudquaquã cum exteris participata: & ex ea re Muhomade, qui ad Giennium se tenebat totius certaminis aleam detrectans, vt vniuerso prælio dimicaret inuitato. Itaque nostri, motis castris Alarcum peruenerunt. quod oppidum, quoniam ante paucos annos à Mauris euersum erat, deserentibus incolis venit in potestatem. Sanctius Nauarræ Rex cum valida suorum manu eo loco Reges est cõsecutus. Eius aduentus lætissimus fuit. mœror ex superiori casu, externorumque discessu, hilaritate mutatus, aliquot eo tractu arces vi expugnatæ. In Saluaterræ agro lustratus ac recensitus exercitus. motis deinde castris, ad Marianorum mõtium radices est peruentum. Maurus rebus omnibus exploratis, Biatiam mouit: atque saltus Castulonensis fauces, quibus Losæ nomen est, & qua nostris transeundum erat, insidere instituit: si pergerent, victoriæ spe non dubia propter locorum iniquitatem: si consisterent, inopia commeatus pereundum esse, regressum ignominiosum fore considerans. prudenter destinata, altior potentia discussit. Disputatur in concilio de montium transitu: qua parte superandi esset quæritur. plerique censebant, retro conuertendum iter, maiori circuitu, mitiore via, in Bæticæ campos euadendum, insessas ab hoste montium angustias vitandas esse. Castellæ Rex Alfonsus contra: magna famæ momenta in vtranque partem fieri præsertim in bello. pro vt prima cessissent, fore reliqua. Regum discessu turpissimæ fugæ significationem contineri. ea re hostium animos augeri, nostris minui, ac debilitari necesse esse, alioqui ad deserendum castra propensis, vti externarum gentium discessione nuper intellectũ erat. Sæpe quod falso creditum est veri locum obtinuit. Aduersus difficultates, quæ proponebantur, numinis opem, cuius caussa agebatur, implorandam: & nisi sibi ipsi deessent, proculdubio affuturam. Tentando sæpe facilia fieri, quæ ignauis ardua videbantur esse. Hæc vicit in concilio sententia. Lupus Dieghi Hari filius à patre præmissus cum valida manu, in summo monte castrum Ferralium nomine cepit. Mauros leuibus prælijs submouit. perrũpere Losæ angustias non est ausus: ne vno tempore cum locorum inquitate & aduersus hostes pugnare esset necesse.

Victoria à nostris parta.

CAP. XXIIII.

OMNIS multitudo, præsertim militaris, animorũ impetu opinioneq;

potius quam rebus ipsis monetur, vt hic accidit plerique milites rebus desperatis castra deserere cogitabant, par periculum cogitantes siue Reges progrederentur, siue referrent pedem, dedecus in vno erat, in altero temeritatis nota. Res propemodum deploratas numina diuiq; indigetes sustentarunt. rusticanus enim homo, locorum notitia fretus, quoniã ijs in montibus pascendis gregibus diu operam dederat, (genium quidam fuisse putarunt, argumẽto, quod opera nauata nusquam comparuisset) Regibus est pollicitus si se ductore fiderent, notis tramitibus, copias omnes in summos montes nullo discrimine euasuras. obscuro, ignotoq; homini de re tãta, neq; fidem accommodare tutum erat: neq; detrahere omnino prudẽtis. Dieghus Harus, & Garsias Romerius præmissi, vt visa explorataq; referrent. Erat iter à proposito diuersum, cõtrariamque in partem iri videbatur, vt Mauri nostrorum discessu considerato, commeatus inopia fugere, atque in pacata referre pedem putarent. Enitendũ erat per montis latus, transcendendæ valles, saxa multis locis prærupta extabant, iterque morabantur: sed nullum laborem recusabãt victoriæ spe certa, si in summa mõntium iuga peruẽtum esset. In festinatione certamen omne erat: ne iter hostes præoccuparẽt. Ergo confecto itinere, Reges planiciem nacti castra muniunt. Hostis se ad pugnã parat, aciemq; instruit, in quatuor distinctam agmina, in colle Rex ipse circunfusis prætorianis constitit. Nostri continenti itineris labore fatigati, homines iumentaque, in consilio detrectandi certaminis perstant. Idem sequenti die faciunt: tanta Maurorum lętitia metum interpretantium, vt extrusis tabellarijs, tres Reges quasi indagine circumuẽtos intra triduum redactum iri in potestatẽ Miramamolinus insigni verborum fastu pollicer[e]tur. fama in maius augebatur, quolibet ad id quod audierat adijciente aliquid, vt gratior res esset. Die tertio, qui dies Lunę erat, Iulij mẽsis sextusdecimus, nostri certamen subire certi, albente cœlo pœnitentia & Eucharistia animos expiati, acies ad pugnã instruunt. Primum agmẽ Dieghus Harus ductabat. mediam aciem Gonsaluus Nunnius tenebat, eiq; adiuncti Templarij alijq; milites sacri. in postremo agmine Alfonsus Rex, Rodericus Præsul, alijq; Episcopi curabat. Reges Aragoniæ & Vasconum cum peculiaribus copiis ab vtroq; latere Vasco ad dextram, ad sinistram Aragonius collocati sunt. Maurus cõtra, quo instituerat ordine copias ordinauit. pars castrorum, vbi prætorium erat, ferreis catenis cincta. ibi fortissimus quisq;, genere ac factis clarissimus. reliqui tanta multitudine erant, vt valles & colles obtegere videretur. Vtrique suos ad pugnam hortantur. Episcopi per manipulos & turmas, spe veniæ nostrorum animos erigunt. Rex Alfonsus ex loco vnde exaudiri posset, Mauros prædones esse ait, Christo Imperatori aduersos. Nullo olim iure Hispaniam occupasse: & nunc latrocinio lacerare. Ingentem sæpe numerum à paucis fuisse profligatũ: magnamque prouinciæ partem amisisse, vixq; habere vbi in Hispania consistant. Si hoc prælio victi erunt, quod numina pollicentur, & vestra omnium lętitia atq; alacritate ominari licet, de impia gente actum erit. Nos pro æquitate, proq; iustitia pugnabimus. illi pro nulla republica, cum nullis inter se legibus vinciãtur. Receptus pulsis nullus: nec vsquam nisi in certamine spes. pugnam ergo magnis animis capessite. Deo freti arma sumpsistis. Deo freti in hostes impetũ date. Maurus cõtra, se eo die summo certamine dimicaturum admonuit. Finem belli futurum, seu vincant, seu vincantur. Si vicerint, vniuersam Hispaniam victoriæ præmium futuram. ad id prælium vires vniuersas prouinciæ summa diligentia collatas. si victi essent, imperium Mauricum in Hispa-

in Hispania intercisurum. Neq; sibi neq; rebus suis parcere in eo discrimine æquũ esse. Copias suas ex vna gente constare: Christianorum ex multarum colluuione gentium, legibus, lingua, institutisque discrepantium. maiorẽ partem signa deseruisse. reliquos haud constãtes pugnaturos. quippe suo periculo, aliena vtilitate præmioq;. His dictis, magno vtrinq; animo ad pugnã concurritur. victoria diu anceps fuit. vtriq; pro extrema spe enixè dimicant. Ducum conspectus, neq; ignauiam neq; virtutem clam esse patiebatur omnesque ad certamen accendebat. A medio agmine pugna cœpta. consecuti sunt Vascones, mox Aragonij. Nihil profectum triplici impetu facto. contra nostra agmina loco tantisper mota fugam respectare videbãtur: cùm Alfonsus Rex periculo simul, & rei indignitate cõmotus, in confertos hostes irruere parabat: ni Roderici Præsulis, qui lateri adhærebat hortatu destitisset: in vnius anima monentis totius victoriæ, sed & rei Christianæ summam verti: pergeret vt cœperat, de diuino nomine bene sperare: neq; se periculo committeret. Postremi agminis signa illata. res nostrorum virtute restituta. & qui labare videbantur, ad delendum dedecus restitutis ordinibus in prælium ferociores rediere. Mauri continẽti totius diei labore fessi, eorum impetum non tulere, qui cum in subsidiis fuissent, recens in pugnam inuecti sunt. fuga fœda, neq; minor quam pro tanta victoria cędes. Ducenta Maurorum millia eo prælio cecidere. in his triginta equitum millia. alij ex eo numero mediã partem detrahunt. Miraculo certè fuit, è nostris viginti quinq; tantum occubuisse. Roderico Præsule auctore. alii quindecim supra centum affirmant. exiguus vterq; numerus pro tã illustri victoria. Ex aduersariis autem tanta multitudine cæsa, qua maiorem non meminerant, vestigium sanguinis toto campo nullum visum, idem Rodericus ait. Rex ipse Maurus, Zeiti fratris monitu, fuga salutem petiit, mulo vectus Biatiam, inde iumento mutato Giẽnium eadem nocte peruenit. sub occasum Solis castra hostium capta. spolia ab Aragoniis lecta, reliquis fugientes insequentibus. Mauri Regis supellex, quæ intacta sola permansit, à Diegho Haro æquis partibus Vasconum Regi, Aragonioq; est data. sericum tentorium rubro colore, in quo Rex barbarus tendebat, Aragonio cessit, Alfonsi Castellæ Regis permissu: qui gloriæ tantum auidus, belli præcipuum decus sibi retinens, cætera sociis libenter concessit. Reliquam prędã in medium conferri, ac pro cuiusq; virtute diuidi, vt res exigebat, visum non est: sed cuique habere permissum, quod ipse abstulerat. nam metus seditionis suberat: & gratius id fore cogitabant, quod sua manu ceperat, quàm si multiplicatum ex communi præda redderetur. Multum ad victoriam contulisse, crucis signum vario colore in aere sub ipsum conflictum visum, quidam scribunt. negant alij argumento, quod Rodericus Præsul de re tãta nihil meminit: ne Rex quidem ad Innocentium Pontificem iis litteris, quas de belli summa conscripsit. Conuenit inter omnes Paschasium (Toletanus is Canonicus erat, deinde Decanus, extatque sepulchrum eius in S. Luciæ sacello templi maximi Toletani) crucem quam Roderico Præsuli de more præferebat insignem, per hostium cuneos semel & secundo circuntulisse, euasisseque incolumem: tametsi telis omnibus petebatur: multæq; sagittę crucis hastili cõfixæ sunt. Ea re nostris animus creuit, Maurorum concussa mens est. Hastæ & sagittæ hostium tanta multitudine repertæ, vt duobus diebus, quibus piorum exercitus iisdem in locis hæsit, lignorum vsum exhibuerint excitandis ignibus, cibis condiendis. ac ne comburi quidem omnes potuerunt, etsi studium adhibebatur.

Victoriā continuò in omnes partes fama primùm, deinde alij super alios aduenientes nuncij vulgarunt. Barbaris luctus ingens fuit, non tantum pręsentis mali sensu, sed etiam metu impendentis periculi. Inter nostros festi celebresque dies ludis, conuiuijs, omni magnificentia, hilaritate, comitate, gratulationeq; agitati, non tantùm in Hispania, sed etiam ab exteris nationibus: eo propensius, quòd res prope metum fuerat. Nunquam Christiani nominis gloria maior visa: neque Christianæ nationes iunctiores vllo tempore fuere. Hispani quoque gloriam antiquorum exæquasse visi sunt. Rex ipse Alfonsus diuina stirpe genitus, supraque mortalem conditionem haberi cœptus. Vasconum Rex vt tantæ victorię monimentum esset, ad rubrum clypeum, quo maiores vtebantur, catenas circum limbum addidit, in medio æquore smaragdum: cùm catenas perrupisset primus, quibus castrorum ea pars, vbi Rex barbarus tendebat, munita erat. Alfonsus ipse ad vetera Castellæ Regum insignia, arcis figuram auream adiunxit in rubro scuto, vt nonnulli præstanti eruditione viri ac diligentia confirmant. negant alij, indicio veterum diplomatum, quibus turris insignis, ante hosce annos Regum Castellæ insignibus expressa est. Haud multo maiori fide nixum est, quod cuiusdam historici testimonio à quibusdam inuenio affirmatum: ex hoc tempore in Hispania, religionem à carnibus abstinendi diebus Sabbathi, ac intestinis tantùm & extremis animalium partibus vescendi susceptam esse: atque veterem morem, quem Gotthi ex Græcia transtulerant, vnde sacra primùm acceperunt. carniumq; esum promiscuum iis diebus, hoc temperamēto emollitum. Illud in confesso, nobilissimam victoriam, ac qua nulla clarior extitit in Hispania, non humanis viribus, sed superûm magis ope partam: quos castissimis precibus & votis toto orbe Christiano propitiandos curarant: Romæ præsertim, vbi ad omnia altaria supplicationes habitæ erant. quo synceriori cultu discreti agminibus & templis, ad quæ eundum erat, viri, fœminæ, sacrati homines, atque profani. Pontifex ipse aderat, omnium ordinum concitator. vti eius de re tota ad Alfonsum Regem litteræ docent cum primis graues & elegantes.

Huic bello finis imponitur.

CAP. XXV.

AD hoc bellum profecti sunt Episcopi, Tellius Palentinus, Rodericus Seguntinus, Menendus Vxamensis, Petrus Abulensis, Dominicus Placentinus, Garsias Frontinus Turiasonensis, Berengarius Barcinonensis. Procerum numerus iniri non poterat. Magistri militum Arias Iacobitarum, Rodericus Diacius Calatrauæ, Gometius Ramirus Tēplariorum. præterea Ioannes Gelmirides Hospitalariis in Hispania Præfectus. Gometius Manricus, Alfonsus Menesius, Gonsaluus Gironius, Enecus Mendozius Cantaber, Dieghi Hari propinquus (nūc primum in historia Hispanica Mendoziæ gentis mentio.) præter hos Comes Fernandus Laræ claris maioribus egregius ipse, ampla ditione, & multis clientelis potens. ex Castella hi. Ex Aragonia, Garsias Romerus, Semenus Coronelius, Aznarius Pardus, Guillelmus Peralta, aliijque viri principes, Aragonium Regem secuti. ante omnes Dalmatius Cresselius, Emporitanus patria: à quo propter insignem rei militaris peritiam, singularem virtutem, nostras acies ad pugnam instructas, Aragonij scriptores tradunt. In Vasconibus Garcesius Agoncillus, Garsias Almorauides, Petrus Leetus, Petrus Arronicius, Ferdinandus Montacutus, Semenus Aiuarius, ad hoc bellum virtutem, industriam, belli casque artes attulerant,

runt. Tertio post victoriam die, mota nostrorum castra. Ferralium oppidum (nam ad Mauros redierat) Bilches, Balnea, Tolosa (vnde huic bello nomen) præsidiis occupata. Victoribus omnia prona erant, aspera victis. Biatia ciues deserta cùm desperatione concepta Vbedam aufugissent, in potestatem redacta. pauci templi maximi munitione confisi, se dedere recusantes, admoto igne cum ipso templo consumpti sunt. Octauo post victoriam die, Vbeda ipsa vi capta est. ciue enim vim auri Regibus offerente vt pace vteretur; Episcopi negarunt, admitti ad fœdus gentique parcere fas esse. quæ vicit sententia, atque in miseros ciues promiscua cæde grassatum. pars in seruitutem abacta. præda omnis militi cessit. eoque facto barbaris metus incussus: exercitus diuturno labore fatigati redemptæ voluntates. nam fessi morbis erant, cœlique intemperiem incusabant. Itaque iniquissimo tempore coacti Reges sunt, in mitiores regiones exercitum reducere. In reditu ad Calatrauam Dux Austriæ obuiam factus est cum ducentis equitibus, quos virtutis ostentandæ cupidus ad bellum sacrum ducebat. Rex eum Aragoniæ, quoniam sanguine propinquus erat, redeuntem in patriam ad extremam Hispaniam prosecutus est. Vasconum Regi quatuordecim oppida iuris controuersi, ob memoriam veteris imperij lubrica fide (nam paulò ante erepta erant) restituta sunt. id nauatæ operæ præcipuum præmium fuit. Alfonsus Castellæ Rex, vtroq; Rege dimisso, Toletum triumphantis in modum inuectus est, inter festas ciuium acclamationes, plausumq. & gratulationem populi. Numini primùm pro diuino beneficio gratiæ actæ; deinde perpetua lege sancitum, eius victoriæ memoriam quotannis septimodecimo Kalen. Augusti celebrari, Mauricis vexillis explicatis, omniq; lętitiæ significatione festo die, cui triumpho sanctæ crucis nomen est inditum. Otij Rex impatiens, & victoriæ vrgendæ cupidus, proximo ineunte anno rursus in fines hostium incurrit. Donnias oppidū Mauris ereptum, Calatrauæ militibus dedit. arcem Eznauexoram D. Iacobi militibus. Alcarassum modicam vrbem in Marianorum montium complexu, arduo atque præcipiti colle sitam bimestri obsidione oppressam huius seculi anno sexto decimo ad quintumdecimum Kal. Iunij, die Mercurij, pridie eius diei, quo ascendentis in cœlum Christi Dei memoria recurrit, vi expugnauit. aliquot præterea oppida ignobiliora eo tractu capta. His rebus patratis Alfonsus inter Europæ Principes clarissimus effectus Toletum rediit: vbi Eleonora vxor, Berengaria filia, atque hæres regni futurus Henricus, tunc decem annos natus, Regis aduentum operiebantur. Ludis ac hilaritate cuncta in ea ciuitate plena erant. Tametsi siccitate & inopia frugum insignis annus fuit, Carpetanis maximè. nouem mensibus nunquam pluisse memorant. præcipuo agrestes damno, ad victū quærendum, passim deserebant agros, in alias regiones migrantes. grauissima ea ab omni memoria calamitas extitit, in paucis memorabilis. Extāt de huius belli summa victoriaque, Alfonsi Regis, & Innocentij Pontificis litteræ inter se missæ, mutuæ gratulationis caussa, quas hoc loco adscribere longum esset, neque magnum operæpretium.

LIBRI VNDECIMI FINIS.

HISTORIÆ DE REBVS HISPANIÆ.

LIBER DVODECIMVS.

Albigenses turbant Galliam.

CAPVT I.

RES Hispaniæ pulchrè & ex sententia procedebāt nobili victoria parta. Almohades quiescebant memorabili clade oppressi gens eatenus ferox superbaq;. nostri barbariæ extirpādæ incredibili exardebant studio. Quo tempore Galliæ atq; Aragoniæ regna mota sūt, initio à Tolosatibus facto. Nouæ de religione opiniones, prauumq; de rebus diuinis dissidiū, fœdam ac perniciosam tempestatem cōcitauit: qua vtraq; gens multis annis ciuili sanguine cruentata est. Non aliud Germanus ante ea tempora, aliud Hispanus de Deo, de immortalitate sentiebat: vna erat Franci & Itali, vna Angli & Siculi, de rebus diuinis sententia, eadem omnium mens, & oratio. Waldenses paulò ante extiterant, praui homines, & nefarij: horum nunc sectatores Albigenses seu Albienses, ingrata veteribus nomina, reipublicæ Christianæ pacem & tranquillitatem turbarunt: cœlestibus patrocinium, sacerdotibus remittendi peccata, quod maioribus inauditum erat, potestatem detrahentes. neque in Eucharistia Christi corpus inesse, neque aquam baptismi ad expiandum peccata vim habere existimabant: preces pro mortuis & vota frustra suscipi. Dei matrem virginem voce impurissima meretricem dicere soliti sunt: vt Guillelmus Nangiacus, qui proximo seculo vixit in Gallia, testatum reliquit. Christum Deum turpi consuetudine cum Magdalena iunctum fuisse affirmabant. sic Petrus Cisterciensis monachus, qui visa in historiam contulit Innocentio Pontifici dicatam. longum esset rationem inire omnium, quæ insigni procacitate in vulgus affirmare ausi sunt, & est mendacium multiplex, simplex natura veritatis. In Aquitaniæ parte, vbi Cadurci sunt, vrbs Albis sita est, quæ veteribus Alba Augusta fuit, Cæsari Heluij in commentariis de bello Gallico, ad Tarnis fluminis ripam. agri optimi, vini, frumenti, glasti, croci, cum primis Galliæ feraces. vnde eius vrbis Præsuli opimi prouentus, quanti nulli alij Galliæ Episcopo. Templum pulcherrimum & maximum in vrbe muro coniunctum, D. Cæciliæ nomine. homines minimè mali, ingenio miti, atque humano, quæ virtutes in perniciem vertuntur, si deprauator existat. terræ culturæ dediti, à commercio gentium externarum alieni: quod procul à mari in gremio Galliæ positi sunt. In ea vrbe, vt nomen decla-

declarat (alij in Phocæensi prouincia malunt Galliæ Narbonensis parte, Tolosæ alij) nouus ille furor exortus haud longissimo spatio, vt est vulgus hominum in deteriora pronum, Galliam vniuersam Hispaniæque partem inuasit. Lucas Tudensis Episcopus, qui eruditionis religionisq; studio Romam, Constantinopolim, ipsamque Hierosolymam abierat, reduxq; in patriam nouam sectam descripto exagitandam suscepit, in Hispaniam penetrasse, & Legionem vsque peruenisse, vrbem in Calæcis sitam, testis oculatus scripsit. Sed præstat eiusdem verba adscribere: quoniam ad dignoscendum hæreticorum ingenium, & fraudes prodesse nonnihil poterunt. Post decessum, inquit, reuerendi patris Roderici Legionensis Episcopi, super electione futuri pastoris discordante voto, & studio clericorum: inimici veritatis hæretici, qui semper sitiunt discordiam clericorum, vt reperiant aditũ, quo Christi oues mactent & perdant, ad hanc cõfluxerunt ciuitatem, tunc temporis carentem custodia pastorali. & quodã loco sordidissimo, vbi multi egrediebantur ad exquisita naturæ, fieri miracula confinxerunt. Fuerat ibi sepultus quidam hæreticus, & quidam alius homicida, qui exigente iustitia viuus fuerat missus in foueã à iudicibus ciuitatibus: eo quod proditione patruum suum interfecerat. est ibi præterea quidam fons, quem hæretici sanguine polluerunt: vt ipsa aqua versa in sanguinem crederetur. Confluebant è diuersis partibus populi, vt aspicerent miracula, quę fieri videbantur. veniebãt plures, qui erant occultè muneribus subornati, alij fingentes se esse cæcos, alij claudos, alij dæmoniacos, alij ægritudinibus vexatos, & hausta fontis illius aqua, se mentiebantur recipere sanitatem. Extumulantes etiam ossa hæretici supradicti, qui Arnaldus vocatus fuerat, & ante sedecim annos sepultus in loco, Martyrẽ sanctissimum fatebantur. Plures clericorum simplicitate ducti, laicos in facto sacrilego sedulò adiuuabant: & super fontem domum fortissimam construxerũt. parabant ossa dicti proditoris & homicidæ communi consilio eleuare, quia hũc quondam fuisse Abbatem sanctissimum fatebantur. Quid plura? quod callidè fecerant, quibusdam detegentes hæretici, deridebant fidem catholicam: & simili artificio fieri miracula in ecclesia coram sanctorum corporibus affirmabant. Nõ defuerunt aliqui, qui crederent illis, quibus profana consilia reuelauerant, vt in hæresim laberentur. Peruenit tandem consilij denudatio ad fratres sanctæ prædicationis, qui verbum Dei populis proponentes hortabantur ab hoc facto nefario pœnitere. instabant fratres minores, & clerici: ne populi, vota sacrilega in loco sordido immundis ossibus exhiberent: & magis accendebantur animi laicorum ad cultum diabolicum peragendum: & fratres prædicatores, & minores ac clericos vniuersos, quia erant contrarij suis operibus, hæreticos conclamabant. Gaudebant inimici veritatis & publicè asserebant, plus esse sanctitatis, & miraculi in luto, & in ossibus illis, quam in omnibus ecclesijs Christi: & in omnibus sanctorum corporibus, quos fides catholica veneratur. circumadiacentes autem Episcopi excommunicabant omnes venientes ad illam venerationem nefariam: & fere nihil proficiebant: quia multorum mentes inuaserat diabolus, & inobediẽtię filios colligauerat. Quidam vero diaconus, qui feruore fidei flagrãs, hæreticam præ cunctis præcipitijs oderat prauitatem, cum esset in sancta vrbe Romana, & è narrantibus disceret, quæ fiebant in ciuitate Legionensi, turbatus est valde: & repedare ad patriam festinauit: vt se tantæ opponeret prauitati. Hic cùm venisset Legionẽ, & plenius cognouisset de facto, quasi in insaniam versus, cœpit

manifestè ciuib. exprobrare: & eos quasi hæreticorum fautores redarguere: ira enim motus prænimia, quia videbantur ciues recedere à lege Dei, cũ se non posset cohibere, prohibentibus amicis, qui de illius interitu formidabant, accessit ad concilium: & cœpit proponere quod infamia huius facti Hispaniam totam polluerat: & vnde consueuerant oriri leges iustitiæ, eo quòd esset ciuitas caput regni, inde hæresis pullulabat. addidit etiam, quòd non daret Dominus pluuiam super terram, vsque dum fanum destrueretur, quod construxerant, & quæ venerabantur ossa proiicerent. siquidem à tempore quo nefarium cultum incœperant, & per decẽ menses anni nõ pluerat, & arescebant omnia siccitate. Tunc iudex interrogauit dictum diaconum in cunctorum præsentia dicens: Si domum euertimus, dabit Dominus pluuiam super terram? diaconus plenus fide respondens dixit. Conferatur mihi potestas à vobis domum liberè destruendi, & euertendi omnia quæ sunt in ea: & in nomine Domini nostri Iesu Christi spondeo, sub periculo corporis, & omnium rerum mearum, quòd vsque ad octo dies Dominus conferet abundantiam pluuiarum. dedit Dominus gratiam sermonibus eius in conspectu concilij: & accepta sponsione ab ipso, ei destruendi fanũ & omnia quę in ipso erant, posse liberum tradiderunt. Sed cum die sequenti in manu hominum plurima fanũ destrueret, & dicta ossa confringeret minutatim, & inter humana stercora spargeret, cùm iam post euersionem omnium vellet quiescere, quidam sonus quasi tubæ validè perstrepentis, inter ligna destructionis insonuit: vt in ipso sonitu relinquere inuitè locum illum diabolus crederetur. Sequenti vero die, pars ciuitatis non minima succensa est: & ignis cum vento valido mixtus plurimas domos consumpsit quærebatur à multis dictus diaconus, vt interficeretur. quia cũ promiserit pluuiam, domus eorum incendio perierunt. insultabant hæretici clericis, & diaconum dignum morte damnabant: & quod non plueret, etiam post multum temporis, procaciter affirmabant. Dominus autem omnipotens misertus populo suo, octaua die à fani destructione, pluuiarum abundantia terrę superficiem irrigauit: & qui iam erant sine spe frugum & fructuum ipso anno percipiendi, eorundem copiam Dei misericordia perceperunt. Concitauit post hæc dictus diaconus persecutionem magnam contra hæreticos, & relicta ciuitate se fugæ miserabiliter contulerunt. Hæc Lucas. quibus intelligitur nouæ hæresis tabę Hispaniam fuisse infectam: etsi vis mali in Tolosates potissimum incubuit. vnde illis exitium, Aragonio Regi cum eorum patrocinium suscepisset, funestus exitus, vt consequenti narratione aperietur.

Petri Aragonij Regis interitus.

CAP. II.

ALBIGENSIVM secta à primis incunabulis exortuque, non populi multitudine tantum, sed fauore etiam Principum armata fuit. Comitum Tolosani primùm, deinde Fuxensis, Biterarum & Conuenarum. accedebat Aragonij Regis patrocinium: quoniam hæ tres vrbes in eius fide erant, vt superius est indicatum. Tolosæ Comes, præterea affinitate iunctus: nam tertiis nuptiis Eleonorã duxerat Aragonij Regis sororem. filius Raymundus patri cognominis, qui ex ea gente postremus Tolosæ principatum tenuit, Sanctiam alteram Aragonij Regis sororem connubio iunctam habebat. Ea suscepti belli pro Albigensibus caussa fuit. tametsi Rex antea piorum caussæ fauere visus est: & Simoni Monfortio mutui amoris pignus, Iacobum filium educandum instituendumque tradiderat.

rat. nunc præceps ad bellum ferebatur. ea res metum prouinciæ, curam Romano Pontifici incutiebat, ne tantis præsidiis munita factio maiora indies incrementa susciperet. nam vulgus nouarum rerum auidum, & nouæ sectæ fraudibus circumuentum, veteri maiorum religione passim mouebatur. Medicinæ faciendæ modus aliquis quærebatur. pacis consilia primùm tentare visum est: si quo modo agendo, moliendo, hortandoque possent à furore reuocari ad sanitatem. Ergo prioribus annis Didacus Vxamensis Episcopus Romam pietatis ergò profectus, visa ex itinere Pontifici renunciarat: quantumque periculum instaret, nisi tempestiuè remedium esset allatum: & cum eo Dominicus totius itineris comes. natus is Calarogæ erat, in Vxamensi agro. iam nobilissimæ familiæ Prædicatorum ab eo initio fundamenta ponebantur. Remissus vterque in Galliam ad extinguendum incendium: quod indies magis augebatur. duodecim Abbates Cistercienses ex Gallia adiuncti: additusque est Legatus Pontificius, penes quem totius administrationis summa esset. Horum industria quantum proficiebatur magno hominum numero ab ea mente retracto, ac Dominici præsertim, cuius in ea functione edita non vno loco miracula extiterunt: tantum ex alia parte hæreticorum artibus populi multitudo corrūpebatur. Quis enim plebem in interitum concitatam, verbis & ratione possit retinere? quis perditissimos homines ab insania deducere, quam obstinata mente defixam habent? Excindi ferro debent, quæ sanari non possunt: nihilque tempestiua seueritate salutarius aduersus id genus mali. Quod ergo reliquum erat, pacis consilia belli apparatu terroreque mutata. numerosa militū multitudo ex Italia, Germania atq; Gallia spe veniæ, si crucem insignem desumerent, vt erat in more positum, ab Innoc. Pontifice ad arma excitati. Ab iis militibus Biteræ primum vi capta est, antiqua Volcarum ad Obrim ciuitas: septemq; in ea hominū millia perempta. vindictam plerique cœlestem interpretabātur, quod Trencauellum eius vrbis dominum ante duos & quadraginta annos obtruncassent, & cum eo vrbis Episcopū vulnerassent. Eo seueritatis exemplo Carcaso, quæ in hæreticorum potestate erat, deditionem fecit. sontes pari seueritate vindicati. Ab iis nuptiis profici indies in melius videbatur, Dux multitudini deerat, cuius imperio deuincti milites maiori animo pro pietate pugnarent, Simon Monfortij, quæ vrbs in finibus Carnutum est, Comes efferebatur, inter Duces reliquos, & principes bellicis artibus, & præcipua animi pietate præstans. ad hunc cæteris concedentib. summa imperij delata est. eius ductu Minerua arx, Albis ciuitas, Vaurū municipium prope Tolosam, aliaque oppida factiosis detracta. eodem belli impetu Tolosa vrbs circumsessa, capi non potuit, Tolosatis, Fuxensis, & Conuenarum Comitum, qui in ea vrbe erant, virtute defensa. Fuxensis ditioni arma illata. Principum periculo Aragonius Rex in primis mouebatur: ne Simon Monfortius pietatis specie (sic ille suspicabatur) amplissimam ditionem sibi & posteris pararet: vt nihil est mortalium animis fallacius, nihil exitialius simulata religionis specie. Principes sibi fœdere deuinctos, coniunctos sanguine, in discrimine deserere iniquum fore videbatur. Itaque parta de Mauris insigni victoria ad Castulonensem saltum, vt paulo superius dictum est, continuo de Gallica expeditione cogitare cœpit. Inuenio eum mense Februario, ineunte salutis anno millesimo ducentesimo ter 1213
tiodecimo, Tolosæ fuisse de ratione belli deliberaturus scilicet iuerat. & proximo mense Maio, Ilerda, quo se retulerat, validis contractis copijs Galliā repetijsse.

Adiuncti fœderati ex ea gente Principes: numerosusque ex vtraque gente conflatur exercitus. centum hominum millia sub signis habuisse idonei auctores affirmant. Simon Monfortius Murellum arcem ad Garumnæ fluminis ripam, muniendam opere, præsidioq; firmandam curarat: vt instar propugnaculi esset aduersus hostium incursus. hanc arcem oppugnandi voluntate fœderati Principes Tolosa profecti sunt. Simon Monfortius raptim delectu habito, præsidio accurrit. Septem Episcopis, qui piorum castra sequebantur, annitentibus Dominico & tribus Abbatibus tentata primùm pacis spes: Rexque ne fortunas suas cum impiis & sceleratis, qui diris à Pōtifice Maximo defixi essent, sociaret admonitus est. cœlestem vindictam si secus faceret comminati, orbis Christiani inuidiam: nominis dedecus sempiternum vtrauis fortuna partium. cùm salutaribus monitis aures auersas præberet, ad manus deuentū est. Simonem Monfortium octingenti equites, mille pedites sequebantur, exigua pro hostium numero manus, sed viuida bello virtus, & cœlesti patrocinio munita, cum iis facto agmine in hostium acies incurrere non dubitauit, tanto piorum ardore, aduersariorum consternatione, vt momento temporis Comites in fugam compulsi fuerint, Rex ipse obtruncatus. Aznarius Pardus cum Petro filio, Gometius Luna, Michael Luesia Aragonii proceres vnà occubuere. Cædes minor quàm pro tanta victoria. Dignus ea clade Rex passim iudicabatur, quod pro impietate arma sumpsisset. quamuis sententia ipse, & appellatione Catholicus à factiosis opinionibus abhorrebat, militaris disciplinæ peritus, religionum discriminis ignarus. Certè promiscuæ libidinis vitio reliquas virtutes, quæ in eo maximæ fuerunt, turpiter fœdasse visus est. vxore innocentissima repudiata propinquitatis prætextu: & quoniā superiore tempore Conuenarum Comiti iuncta connubio fuerat, illegitimo scilicet, & legibus vetantibus contracto: vti dati in caussa ab Innoc. Pontifice iudices Romæ pronunciarunt. quò Regina se ad causam tuendam contulerat. tametsi ex eo priori coniugio Mathildis & Petrona natæ erant: vt ex ipsis Reginę testamenti tabulis intelligitur. In ea vrbe controuersiæ exitum expectans morabatur, cum vir eius Aragonius Rex extinctus est, die Veneris, Idibus Septembris, pręlium ad Murellum commissum. Regis corpus Hospitalariis militibus traditum, in Xixenæ monasterio, vbi mater Sanctia sepulta erat, tumulo est compositum.

Alfonsus Rex Castellæ defunctus.

CAP. III.

IACOBVS Aragonij Regis extincti filius, quem vnicum ex legitima vxore reliquit, quatuor annos natus erat, cùm pater occisus est. Sancti⁹ Ruscinonis Comes, & Ferdinandus Montaragonis Abbas pueri patrui; hic professione quamuis monachus, ille prouecta ætate, vt qui Alfonsi Regis frater esset, imperandi ambo dulcedine illecti, ambitioneq; corrupti, malignis artib. ad regnum nitebātur: plebisq; & Principum studia conciliabant. Id ægrè erat Episcopis & procerib. ac pręsertim petro Asagræ Albarracini regulo, paterna hęreditate innocentem puerum excludi & in Simonis Monfortij potestate, captiui ad instar esse. cōmuni consensu legati ad Innocentium Pontificem Romam amandati, puerum Regem expetitum. eius auctoritati Simonē hauquaquam repugnaturum arbitrabantur. cōmodè id cessit: audita enim legatione Pontifex Petro Beneuentano Cardinali ipsius in Gallia Legato, id negotii vt præsens cognosceret, demandauit: & si æqua petere Aragonios visū esset, eorū postulatis &

tis & volũtati satisfaceret. Ceperat interea Simon Monfortius vrbem Tolosam: & in Præsulum Galliæ concilio, quod Petri Legati opera Mompellerij habitum erat, omnium eorum quæ bello capta quæsitaque erant Princeps declaratus est: missusque ad Pontificem Ebrunensis Præsul, vt concilij sentẽtiam ipsi probarent. Quo tempore in Hispania fame grauissima laboratum est: vti ante dictum est. inde crebræ in vulgus mortes. succi insalubres vulgauerant morbos. necessitas res etiã obscœnas in cibum verterat. Rodericus Præsul Toletanus suis opibus, aliosque sacris concionibus adhortando, vt egenorum calamitate mouerentur multum contulisse visus est: prorsus vt Alfonsus Castellæ Rex in extrema ætate ecclesiam Toletanam, quoniam apud eam tanquã in publico ærario, optime deponi thesauros cogitabat, noua multorum oppidorum ditione auxerit, Toletanum Præsulem iure perpetuo, legeque in omne tempus lata, regni Cancellarium esse cõfirmauit, datum ante septem annos Martino decessori sed ad tempus, vti eiusdem Alfonsi diploma declarat. quo magistratu suprema & maxima auctoritas secundum Regiam olim continebatur. Burgis eo tempore Rex agebat: & Legionensis Regis patruelis, cum quo grauis simultas erat, ex quo Berengariam vxorem repudiarat, conciliandi in partesque trahendi cura solicitabat. Vallisoletum per caussam mutui colloquij ventum est. in eo colloquio offensiones omnes vtrinque condonatæ. oppida Carpium, & montem regalem Legionensibus ablata, ne occasio controuersiæ essent, euerti mandatum. Inde Rex Legionensis in patriam rediens, Dieghum Harum secum Rege Castellæ concedente deduxit: quoniam eius opera vti cogitabat Mauris oppugnandis. Dieghum Lupus filius & valida Castellanorum militum manus secuta est, magni nominis Ducem, earum Principibus, vulgo militum acceptum. Non minor Castellæ Regem quamuis annis grauem, fractum laboribus, in extremaque ętate cura solicitabat, impium regnũ euertendi barbaris profligatis: quod tandiu substiterat in Hispania. fracti hostes metu debilitatique viribus erant ob superiorem cladem, & recenti dissidio in partes scissi. ea res nostris agendi opportunitatem præbebat. Prior Legionensis Rex in hostium ditionem irruit, qua parte Legionensi imperio finitima erat. agris, oppidis, villis illata vastitas. ad Tagi ripam in veteri Lusitania, Alcantara firmissimum oppidum captum, quod Calatrauæ militibus dono Regis cessit: vnde tanquam ex munitissima arce, atque fortissimo propugnaculo, in hostium fines incurrerent ipsi, illorumque impetus propulsarent. Hoc Alcantaræ militibus initium fuit, tenue & inualidum, vt fere rebus magnis. cucullum & rubram fasciam, qua longo tempore distingui cõsueuerunt, Benedicti tertij decimi, qui se Pontificẽ dixit, venia & auctoritate cruce viridi mutatũ, salutis anno millesimo quadringentesimo vndecimo: cum Calatrauæ milites quibus olim subditi fuerunt, nunc vix contributi, rubræ crucis figura in candida veste vtantur. Is exitus Legionensis expeditionis fuit, aliquanto quam Castellanæ felicioris. Alfonsus enim Castellæ Rex magnis delectibus tota ditione habitis, ex Vaccæis in Carpetanos redijt: Toletoque profectus Consaburonem & Calatrauam petijt. extremus is limes regni erat. inde in Bæticam penetratum. agri vastati. oppida capta, direpta, incensa, Biatia (nam ad Mauros redierat) circũsessa. dum obsidio ducitur, Dieghus Harus cum Legionensibus operam nauasset, ferox in castra venit. potiundæque vrbis spẽ fortuna aduersa destituit. publica famis calamitas hoc etiam anno Hispaniam oppressit, & ad alia mala Regem compulit commeatus inopia.

soluta obsidione in mitiores regiones copias reducere. Cum Mauris induciæ factæ quod illi beneficium ad occasioně intestini dissidij vertterűt. Mahomad cognomento Vir dis accepta superiori clade abierat in Africam, ad subsidia belli colligenda, viresque reparandas, siue quia de rebus Hispaniæ diffidebat: Zeit Abenzeitus eius frater, nullo propinquitatis respectu Valentia, Saguntum, & vicina loca imperio primus occupauit. idem facit Biatiæ & Cordubæ Mahomad Zeit Abenzeiti patruelis, se Abdelmone imperij gentisque conditore progenitum, ferens, eius nepos ex Abdalla filio: sibique omnibus sermonibus, Africæ & Hispaniæ imperia arrogabat. Albullalis inter suos opibus & clientelis princeps, horum exemplo prouocatus nullo iure, nisi quod in armis est, Hispali imperium constituit, adiectis Carmone, Astigi, & Cæsariano. sic Maurica potentia in plures partes diducta, dilacerataq; est, alioqui haud firmissima. Præclaram ea res occasionem nostris suppeditabat. impiæ gentis excindendæ. cæterű Alfonsum Castellæ Regem, qui ea tempestate belli & pacis arbiter erat, non tā tum annonæ difficultas à cogitatione belli sacri abduxit, sed etiam studium Anglis opitulandi, propinquis & necessariis: qui de Aquitaniæ imperio periclitabantur, Francorum armis petiti, rupto per iniuriā fœdere, quod inter vtrāque gentem stabat. Lusitaniam eo tempore Alfonsus eo nomine secundus cognomento Crassus obtinebat, occupandis per vim iis oppidis, quæ à patre sororibus legata erant, vehementer districtus: atque ita vt Legionensis Regis arma, nam Principum fœminarum iure propinquitatis, commiseratione sexus patrocinium susceperit, in se regnumque conuerteret. missus à patre Ferdinandus, Lusitano aliquot oppida eripuit: quæ mox Innocentij Pontificis Romani opera & auctoritate pace facta, reddita sunt. Inter hos motus Lusitaniæ Rex ab Alfonso Castellæ Rege, & sene & socero monitus est per legatos, vt mutui colloquij caussa Placentiam veniret: habere se, quæ de rebus magnis conferre cuperet. Lusitani Regis aduentum quoniam breui futurum non sperabat, interea Burgos abiit, in apparatum belli Gallici intentus. Præclaros Regis optimi, & æquissimi conatus mors oppressit. Lusitani Regis conueniendi studio Placentiam citato festinabat, cum ad oppidum Garsimunotium valetudine tentatus est. vim morbi alioqui grauissimi auxit vehementer nuncius à Lusitano Rege Placentiam se venturum negante, ac ad vtriusque regni fines si tanti esset, accessurum se pollicente. Id est gentis ingenium cum multis, vt nulli primas concedant, neque amplitudine imperij, neque ætatis respectu moueantur: magnasque agendi commoditates prætermittant, honoris contentione. forte, non satis fidendum socero Regi indicabat, homini versuto, & à multo rerum vsu callido, cunctaque solito priuata vtilitate metiri, vt plerique existimabant. De ægroti salute cum medici desperarent, Rodericus Primas, qui Calatrauæ relictus erat vt annonā famemq procuraret, & re perfecta Burgos se ad Regem contulerat, noui itineris comes futurus, peccatorum confessione, quam ipse ex ritu Christiano excepit, Regem in extremo positum expiauit. Obiit testamento facto salutis anno millesimo ducentesimo 1214 quartodecimo, pridie Nonas Octobris, qui dies Lunæ fuit, memoria Fidei virginis sacer. sic Roderici Præsulis historiam castigato, vitio librariorum sæpe fœdam. Hic exitus Alfonsi fuit, militiæ domique clari Regis multa solus prospere, nihil fere magnæ rei Reges alij sine illo fecerunt in Hispania annis vixit quinquaginta septem: e quibus, annis tribus & quin-

quinquaginta, diebus duobus & viginti regnauit. Defuncti corpus Olgas delatũ. lugentium habitu funus prosecuti sunt viri principes ex vniuersa ditione, Eleonora Regina, Berengaria filia, Rodericus Præsul Toletanus. Accessere noua funera: quibus hic annus insignis maxime fuit, Eleonoræ Reginæ Ferdinandi Legionensis, Dieghi Hari, Petri Castrij Ferdinando Castrio geniti. Regina pridie Kal. Nouembris, die Veneris extincta est Burgis, dolor, quem de viri obitu ceperat, mortem accelerasse visus est. cum quo coniunctissime vixit, morte, sepulcroque iuncta est nepotibus felicior quam filiis, Ferdinandũ ex Therasia Rex Legionẽsis genuerat, regia indole iuuenem. morte immatura non præstitit qualem innatæ virtutes, orisque decus promiserant Regem. eo grauiori luctu prouinciæ, ad Cõpostellæ funus illatum. Petrus Castrius Marrocij obiit, forti opera Regi Legionensi bellis superioribus nauata, profectus in Africam, qua caussa incertum, sed in ea tamen vrbe decessit, ad quintumdecimum Kal Septembris. & erant à superioribus annis, cum ea gente amicitiæ hospitiique iura à patre inita.

Castellæ, atque Aragoniæ motus.

CAP. IIII.

EXCEPERE tempora turbulenta in Castella, atque Aragonia. minor vtriusque Regis, qui patribus successerunt Henrici, atque Iacobi ætas passim à proceribus contemnebatur. ea grauissimorum motuum occasio extitit. plerique summæ rerum præesse cupiebant, & alieno nomine regnare: nonnulli etiam suo. id dum assequerentur, quid de ipsis fama loqueretur, quid pij & boni iudicarent, nihil pensi habebant. quid enim non efficiat concepta semel animo libido dominandi? Inter tot rerum fluctus respublica nauis instar rectore carentis sæuissimis procellis agitata, est. in Aragonia maxime: vbi Sanctius & Ferdinandus Iacobi Regis patrui, haud obscuris artibus ad regnum nitebantur. Erat in vtroque fortitudo, auctoritas ingenium, conciliandæ hominum gratiæ, & promerendæ mirum & efficax studium. iura quî deesse poterant de regno litigantibus? Iacobum vterque illegitimis procreatum nuptiis excusabat. Sanctius Ferdinandum monachum esse, bello & rebus agendis inutilem dictitabat. Ramiri Regis exemplo, suam Ferdinandus caussam tuebatur: & Iacobo excluso disputabat, sanguine proximum esse. Ita regnũ in tres factiones erat diuisum. pauci sed in his optimus quisque verum Regẽ sequebatur, & ad Innocentium Pontificẽ legatos fuisse amandatos Regem repetitum paulo superius dictum est. exposita ij legatione, in Galliã ad Beneuentanum Cardinalem remissi sunt adiuncto Ebirunensi Præsule cum mandatis: ita bello sacro parta Monfortio Comiti dari, si Aragoniis ipse satisfaceret Rege reddito, atq; libertati restituto. Nec mora Pontificius Legatus, Mõfortius Comes cognita Põtificis voluntate, Iacobũ Carcasone vbi biennium detentus fuerat, Narbonẽ comitati sunt, sextum annos & quatuor menses natum. Iacobi patrueles Prouinciæ Comes Raymundus pari ætate sequebatur, vt procul à Gallico tumultu in Aragonia educaretur. Narbonem, quoniã locis finitima est, regni proceres frequẽtes accurrerunt, Regis excipiendi, salutãdi, prosequendiq; studio. Omnia lætitia plena erant & gratulatione. promiscuæ ætatis, sexus conditionis viri, fœminæ, pueri, venienti passim occurrebant. vota pro eius liberatione suscepta publice priuatim exoluebantur. Erat in puero oris dignitas, maiorque quam pro ætate statura corporis: tacitumque ex iis rebus futuræ magnitudinis omẽ. Legato Pontificio, cuius ex sententia cuncta procedebant,

vnus & septuaginta, Patriarchæ Hierosolymitanus, & Constantinopolitanus, atque Antiocheni, Alexandrinique Legati minorum sacerdotum numerus iniri vix potuit Belli sacri in Oriente instaurandi, atque motus Galliæ componendi præcipua cura erat. In tãtis nationum aliarum studijs, tantaque consternatione Rodericus Præsul occasioni iuuandę ecclesiæ deesse noluit, quin peregrinatione suscepta Romam abijt, & Patrum concilio, quod mense Nouembri inchoatum in templo Lateranensi est, interfuit. In eo conuentu orationẽ ad Patres habuit, Latina quidem lingua conceptam, cæterum aliarum linguarum, quarum expers non erat, Italicæ, Germanicæ Anglicanæ, Gallicæ floribus, sententijsque ornatam, distinctam luminibus: vt miraculi instar Patribus esset, tantam Hispanum hominem linguarum facultatem assecutum esse, quantam ab Apostolorum ætate, vlli homini negabant contigisse. Actum præterea de primatu ecclesiæ Toletanæ, quem agnoscere Tarraconensis, Bracarẽsis, Compostellanus, & Narbonensis Episcopi recusabãt. productæ pro ecclesia Toletana veteres Pontificum Romanorum & conciliorum tabulæ. producta argumenta ab ipsa prima Hispaniæ ad Christum conuersæ antiquitate: quæ in hominibus venerabilis in vrbibus sacra est Roderici orationem cum Bracarensis, qui aderat, & Ausetanus Episcopus pro Tarraconensi refellere aggressi essent: abessent alij, quorum intererat, lite integra discessum est, neutro inclinatis sẽtẽtijs. Roderico tantum Legati Pontificij partes per Hispaniam decennio implere datum: concessumque, si quando Hispalis piorum armis cederet, quod in ea Almohadum inclinatione & casu fore propediem sperabant, Toletano Episcopo subdita esset, quasi Primati, prouocandi, contraque disceptãdi sublata penitus facultate. Adiecta potestas trecentos filios nothos iure legitimo donandi: Episcopos & sacerdotes in ijs vrbibus creandi quæcunque Mauris in Hispania essent ablatæ. Ex his rebus magnam Rodericus auctoritatem nactus est: quam litterarum ille atq; eruditionis, vt ea ferebant tempora, eximia opinione tuebatur. Extant de rebus Hispaniæ & Arabum gente historiæ, duobus ab eo conscriptæ voluminibus, non omnino inelegantes. Vt in belli sacri subsidium pars sacrorum redituum conferretur, sancitum à Patribus est. Pelagioque Cardinali Albano Episcopo duce missa auxilia, captamque ab eo Damiatam satis constat. Pelagium Tudensis Hispanũ fuisse ait. Duo Raymundi Tolosani Comites pater & filius, cum interessent cõcilio, atque aduersus Monfortium Comitem disceptarent, lite contestata Patrum sententia victi sunt, principatuque spoliati, quod cum impijs hominibus arma sociassent. Simoni Monfortio nauatæ operæ præmium fuit Tolosa, aliaque oppida & vrbes bello quæsitæ partæque. Is ad Regem Francum profectus, se ei sanctissimi iurisiurãdi religione obstrinxit, quasi beneficiarius: osculumque vtrinque delibatum est perpetuæ amicitię pignus. verum suscepto principatu Tolosam, Carcasonem, atq; Narbonem mœnibus nudauit ciuium diffidens voluntatibus; atque vectigalia grauissima imperans, ex eo subditos abalienauit (& est auaritia in imperio semper exitiale malum) prorsus vt Raymundi filij armis multa oppida continuo ad Rhodanum cesserint: & aliquanto post Tolosa ipsa princeps ciuitas venit in potestatem. Profugos & egenos Principes, multi tota Gallia reguli, & ex Catalaunia non pauci viribus & copijs adiuuabant. Ar[illegible]lem vrbem Monfortius dum sacro bello instaurato obsidet, expugnareque parat, lapidis ictu, tormento ex vrbe emissi, [illegible]emptus est: vir longiori vita dignissimus,

consilio acer, manu strenuus, singulari pietate, atque magnitudine animi. filios reliquit fortissimos florentesque iuuenes Aimericum, Simonemque. Aimericus tamen obsidione continuo soluta, & partæ ditionis magna parte amissa, rerum gestarum magnitudine, & fama paternam gloriam haudquaquam exæquabat. atque tantam belli molem viribus suis, inuidiamq; populi ac magnæ partis Principũ sustinere posse diffisus, iure suo Regi Franco cessit, ab eoq; Magister equitum creatus est, haud æqua permutatione. Verum hæc triennio post gesta sunt: ad ordinem temporum redeat oratio.

Laræ fratres Castellæ procurationem inuadunt.

Cap. V.

GARSIAS Laurentius ciuis Palentinus audaci, callido, prompto ingenio & pro vt animum incitasset, consilio bonus aut prauus, agendi dexteritate in Berengariæ gratiam se in primis insinuarat: & quod facillimum factu est, accommodatis officijs, adulandi scientia, bonis & modestis præferebatur. Laræ reguli ambitione dominandi æstuantes, idoneum virum rati, per quem quod cupiebant, obtinerent, eum adeunt. quanto in periculo res essent, exponunt. Regis ætatem, Reginæ sexum accusant. facturum præclare, si pro ea auctoritate, & gratia, quam obtinebat, Berengariæ persuadeat, vti regni procuratione, quod necesse erat, quod res communes exigebãt, vltro abscederet. Id consilium reipublicæ salutare fore, Reginę honestum, vtile ipsi: cui Tablada oppidũ, in quod oculos coniecerat, nauatę operę certissima merces proponebatur. Ille ꝓmisso lætus impensius etiam quam exigebatur promittit operam: nactusque opportunitatem, in Reginæ incautæ aures identidem insusurrat: Imperandi onus graue esse, fœmineis præsertim humeris impar. Eæ voces, tanquam syncero missæ animo non ingratæ Reginæ erant priuatæ tranquillitatis & otij cupidæ, neq; ignaræ grauiores casus è fastigio esse: stultum alieno nomine sua inuidia imperare velle. Addidit ille, Laræ fratres opibus & clientelis præualidos præ cæteris esse, male cogitantibus obsistere in primis posse: puerum Regem si in eorum contradat potestatem, rem consultissimam facturam, regnoque vniuerso gratissimam. Natura nostra hoc quoque nomine praua est, quod præsentibus futura potiora fore arbitramur. Itaque cum ad Garsiæ sentẽtiam Præsules & proceres accederent, pars in fraudem impulsi, pars fœmineum imperium auersantes: Berengariæ facile persuasum, vt Regis & regni se procuratione abdicaret: & in Laræ fratres transferret. Ita factum est. Redierat inter hæc Rodericus in prouinciam, Legati Pontificij potestate honestatus. in eius verba Laræ fratres iurare regni commoda compulsi sunt: nemini ablaturos oppida & arces eorum fidei concreditas nisi Reginæ voluntate. finitimis Regibus bellum illaturos non esse: neque noua imperaturos vectigalia. Berengariã Reginam eo loco habituros, quo par erat sororem, filiam, & vxorem regiam. Recte processuras res communes & priuatas eo icto fœdere videbatur: si quid sanctum ambitiosis hominibus esset. Itaque Aluarus Lara accepta potestate, cuncta in ludibrium vertit. Burgis enim, vbi fœdus factum est, discedẽs quamprimum, proceres quosdam seu veris seu confictis caussis regno expulit: templorum reditus inuadere: bona publica & priuata domũ auertere: patronis ecclesiarum, iis præsertim qui è sacrato ordine non erant, veterem adimere libertatem, qua sacerdotes nominare soliti erant. Diuini cultus resarciendi studiũ facto prætendebatur, multis partib. labefactati. omnia raptim

& vio-

& violenter agebátur: neq; legum neque temporum, ac ne periculi quidem ratio habebatur. Ea res Rodericum Decanum Toletanum Roderici Præsulis vicarium compulit, vt Aluarum ex ritu Christiano anathematis ignominia notaret. ea denunciatione compesci tantisper potuit, atq; adigi, vti damna ijs qui pertulerant, reponeret: iniquus animus vt penitus mutaret, ingeniumque deponeret adigi non potuit. Vallisoleti regni conuentus agitati, ijs conuocatis ab Aluaro proceribus, qui factioni fauebant. publicæ vtilitatis specie vires confirmatæ aduersus omnes casus. publicaque auctoritate & cõsensu peccandi licentia quæsita. Proceres alij, in quibus Lupus Harus Didaci filius, Gonsaluus Gironius Regiæ Magister, & fratres principem locum tenebant, cum doleret rempublicam ad vnius arbitrium verti, plusque vnum posse quam reliquam nobilitatem, consilijs communicatis Berengariam adeunt. queruntur procurationem abdicatam. periculum docent, nisi maturè succurratur. bono animo reipublicæ curam abiecisse fatentur: sed quoniam pares rerum euentus non fuissent, ad priora consilia necessario recurrendum, extorquendamque regni procurationem Laris fratribus hominibus immodicis væsanisque. An cessatione, inquiunt, & tranquillitatis amore ludibrio esse rempublicam patiaris? & prius peccatum meliori consilio desines emendare? Quin regnum nobis inscij; amentis hominis potestati permissum capessis? nosque & rempublicam imminenti malorum procella liberas. armis enim tueri dignitatem, nisi in te aliquid præsidij sit, habemus præiudicatum. Tu vide, ne otij cupiditate te, nos, Regem, regnum & patriam prodidisse videaris. Mouebatur illa procerum oratione. agnoscebat erratum. cupiebat mutare. verum ingenij imbecillitas, & impendentis mali metus retardabat, si tenentes arma denunciatione noua irritasset. iurisiurandi admonere satis habuit, quod pessimis actionibus violasse videbantur, insolenti homines ingenio, feroci animo: prorsus vt Aluarus Lara peculiari Reginæ ditione occupata, ipsam regno abire iusserit. insignem audaciam, neq; ferendam contumeliam. ea videlicet gratia meritis exoluebatur. Regina, Eleonora sorore adiuncta Otellam arcem, quæ in Vaccæis non procul Palentia sita est, se compegit. loci munitione freta, eo ad fratris obitum se tenuit, adiuncta magna procerum parte. Gironio regiæ procuratio detracta est, subrogato in eius locum Ferdinando Lara. sic eius factionis opes confirmabantur. hæc semina magni alicuius mali in Castella iaciebantur. Rex supra ætatem prudens, tutorum audaciæ & temeritatis tædio euadere cupiebat, & ad sororem migrare. cæterum omnes aditus Aluari diligentia interclusi erant. Atque quo maior gratia esset, & adolescentis leniret animum, detineretque illecebris voluptatum: de nuptijs Regis agere cœpit. Malfada Alfonsi Lusitani soror in coniugium expetita: reque per legatos constituta Palẽtiam deducta est. in ea vrbe nuptiæ celebratæ. ægre id habuit Berengariam. Regis immaturam ætatem voluptatibus debilitari necesse esse considerabat, atque corrumpi. Ex eius litteris Innocentius Romanus Pontifex exceptione propinquitatis cognita, diuelli coniugium, quod male cohæserat, edicto mandauit, dira omnia nisi obtemperarent, minatus. rei perficiẽdæ cura Episcopis duobus demandata, Tellio Palentino, Mauritio Burgensi. Ijs agentibus Malfada mulier quamuis effecta (sic creditum est) in patriam dimissa in Ruchæ monasterio, quod ipsa condidit, vitam exegit ad vltimam ætatem, religionis studijs repulsæ ignominiam tolerans, Aluaro in primis irata: cuius fraude non tantum in calamitatem

impulsa erat, sed & de coniugio appellare veritus non erat. felix & Regina paulo ante, mox serui ludibrijs si consensisset obnoxia. Hæc salutis anno millesimo
1216 ducentesimo sextodecimo agebantur. quo anno, septimodecimo Kalend. Augusti, Innocentius Pontifex Romæ obijt, vir ijs corporis & animi virtutibus, quantas paucis contigisse satis constat. præter alia, ingenium fuit in vtroque sapientiæ genere, diuinæ atque humanæ eloquentiaque præcellens. Successit Honorius eo nomine tertius, domo Romanus. Quo Pontifice Maria Regis Aragonij mater Romæ defuncta est, & ad sepulcrum D. Petronillæ in Vaticano templo sepulta. Is honor defunctæ fuit. ea requies ossibus procul à patria. viuentem varij curarum fluctus exagitarunt. manibus inferię datæ regio apparatu, Christiano more. Regni Aragonij, filijque Regis tutelam à moriente enixe testamento commendatam Pontifex libenter suscepit, gessitque per totam vitam accuratissime. Regis ætas præsidio indigebat. procerum studia in diuersum incitata, sapientissimi Pontificis prudentia frænanda erant. multa enim indies mouebantur: totaque prouincia omnibus partibus labefactari videbatur, & in præcipiti esse. Raymundus Prouinciæ Comes suorum litteris solicitatus Montione, vbi cum Rege captiui instar erat, eo tantum conscio clam cæteris, fuga elapsus naui longa, quæ in Salonio Tarraconis portu parata erat, in patriam abijt. Eius præsentia motus grauissimi pacati: qui ex procerum dissidio impendere videbantur, tantum quoque sibi in republica arrogante, quantum viribus & potentia præstabat. Hic est ille Raymundus, cui Beatrix nupta est Thomæ Mauriennæ (vnde Sabaudi Principes) Comitis filia. tres ipse Reges generos habuit annis consequentibus, quartum Cæsarem inaudita felicitate. Raymūdi profectione vulgata, magna Monredonium cura incessit, ne simili arte Rex eriperetur de manibus, penes alios liberati Regis laus esset, ipse inuidia flagraret, quasi captiuum tandiu retinuisset. & alioqui grauitas viri & prompta libertas inuisa multis erat. In eam curam intentus, tantæ rei cum dignitate perficiendæ cogitationes non explicabat, Petrum Asagram pro eo studio, quo Aragonios Reges coluit, & Petrū Ahonesium ex prima nobilitate in consiliū adhibuit. iis auctoribus atq; adiutoribus, Episcopi Aspargus Tarraconēsis (Præsul hic Pompelonensis fuerat) Guillelmus Turiasonensis, alijque viri principes Montionem aduocantur. Liberandi Regis, & in regni possessionem mittendi, etsi nouem non amplius tunc natus annos erat, consilia communicata. In eam rem, fœdus inter se mense Septembri sanciunt, per omnia sacra Regis incolumitatem, tutelamq; iurati. Sāctius regni moderator, ferox verbis, & parta per scelus potestate superbus, ac vix potens mentis, procerū molitionibus indicatis, vt nihil esse occultum potest in intestina discordia, Ostro inquit viam omnē sternam qua Regi progrediendum est: hoc est, vt prudentes interpretabātur, eius & comitum sanguine. præ cōtemptu fastuq; nihil ausuros arbitrabatur: & cum manu tamen militari Selgam oppidū in ipso itinere positū accessit ad omnes casus paratus. Ea res magnū egresso Regi timorem incussit: atq; ita vt in ea ætate loricam indueret pugnandi animo. Sanctius, qua de causa incertum, sed cum victoria esset in manibus, nam pauci Regē comitabantur, genere tamen omnes factisq; clarissimi, certamē exhorruit. Deus illi mentē eripuit. Id initiū ruinæ fuit, qua breui præcipitauit. Rex Oscam primum, deinde Cæsaraugustam abijt. omnia ludis & lætitia plena erant, nullusque testificādæ voluntatis occasionem vllam prætermittebat. Rege liberato magnæ res expediendæ erāt, multis vis & metus intentandus.

dus. regii ærarii inopia pręclaros conatus retardabat, tantis superioribus sumptib. & tunc regni dissidio penitus exhausti. Catalauni eximia prouinciæ voluntate Bouaticũ (quod genus tributi per boum iuga, gregum, & armentorum capita edicebatur, vnde nomen, & Petro Rege semel iterum & tertio exactum meminerant) Regi concessum anno millesimo
1217 ducentesimo septimodecimo tantum ex eo vectigali pecuniæ redactum, vnde aulæ sumptus tolerari possent: & bello occurri si qui de republica malè cogitarent.

Henrici Regis gesta & mors.

CAP. VI.

INTER Berengariæ Aluariq; dissidia proceres & plebes in Castella diuersis studiis ac contrariis iactabantur. incertus erat rerum status. omnia versabantur in tumultu. pars in partem armabatur. populationes, cædes, incendia, scelerum licentia volitabat. commotæ semel voluntates noua Aluari fraude amplius exacerbatæ sunt. Erat Rex ea tempestate Maquedæ Carpetanorum oppido. Berengaria de fratris incolumitate solicita, hominem mittit: qui dissimulata caussa, de Rege visa & explorata nunciaret. eo comprehenso Aluarus fingit à Berengaria litteras allatas, ipsius annulo impressas, quibus Regis intimis persuadebat, vti eum veneno tollerent. quò maior cõmento fides, innocenti homini gulam frangit. Id nimirum agebatur, vt Regi Berengaria in suspicionem veniret, in qua præsidium erat: & ab ea diuelleretur animo, cui maximè fidendum populus iudicabat. Ex eo tempore omnia in peius ruere, & præcipitare cœperunt: fraude cognita oppidani eum finibus facto agmine expulerunt, perimere destinantes, nisi se fuga Optam Regemq; subduxisset. eo Valuerdius quidam Regis rogatu missus à Berengaria, vt fugæ cõsilia communicaret, re indicata captus & ad Alarconium in custodiam missus est. Plures deinde sed ignobiliores expeditiones factæ sunt aduersus eos qui Reginæ fauebant. Suerum Gironium veteris prosapiæ hominem, & multarum imaginũ, primum bello peti placuit. Vallisoleto, vbi Quadragesimæ tempore Rex fuerat cum copiis Montalegrũ itum est, vbi se Gironius tenebat. circunsessum oppidum, Gonsaluus & Alfonsus obsessi fratres opem ferre opportuno tempore distulerũt. Regis id reuerentiæ datum est quin eidem per feciales arcem expetenti Suerus vltro tradidit, quamuis integris virib. magna defensionis spe. sed regia maiestas diuinæ instar veteribus Hispanis fuit: primaque tunc officij & regij animi promerendi cura erat. agris deinde finitimis illata vastitas ad Carrionem mox ab Rege statiua habita. Ex eo loco Villalbam oppidum promota castra: vbi Alfonsus Menesius erat, haud minori q̃ Gironius nobilitate, modestia non eadem, Regi .n. non tantũ portas clausit, sed etiam obstinato animo arcem defendit, tametsi improuiso Regis aduentu, cùm extra oppidum tenderet ferme oppresso, vulnus inflictũ. cęsi socii. equi capti. His reb. peractis Palentiã Rex rediit. Tranquillæ res esse non poterant, in tanta temporũ perturbatione. tantaq; inuidia, eius penes quem rerum potestas erat. Itaque Calagurrim vrbem Cameris fratribus Roderico & Aluaro ablatã abs regiis esse tradunt, arcem prodẽte Garsia Sapata eius Pręfecto: an vt tempori seruiret, an quoniã Regi præsenti quidquam denegare nefas esse credidit. In Lupũ Hirum Vil.aiæ regulũ arma sunt promota. qua ille iniuria prouocat', post discessum Regis cum valida militum manu Mirandam vsq; oppidum ad Iberum processit. missus aduersus eum Gonsaluus Aluari frater castra hostiũ castris opposuit. prœlio ne dimicaretur viris sanctis annitentibus

factum est: quorum opera æstuantia pectora ad mitiora consilia reuocata. Inde Gonsaluus ad Regem se retulit. Lupus Otellam ad Berengariam abiit. Id oppidum abs Rege obsessum fuisse memorant: non tam voluntate sua, quàm Aluari fraude: ex cuius arbitrio belli pacisq; consilia gubernabantur. Omnino re infecta Palentiam rediisse aiunt: actumque de nuptiis Regem inter & Sanctiam Alfonsi Legionensis ex priori coniuge filiam: pactasque ea lege, vt puella regni Legionis hæres esset, excluso scilicet Ferdinando Berengariæ filio. quod non arbitror. sed non minor est historiæ per hæc tempora, quàm reipublicæ perturbatio. Conuenit inter auctores Regem Episcopi ędibus hospitio exceptum, dū ludit cum æqualibus in area domus, casu repentino oppressum: tegulæ ictu comminutum caput. ex eo vulnere vndecimo post die, feria tertia, octauo Idus Iunias extinctus est, anno eius seculi septimodecimo, magno fortunæ ludibrio: quæ, quid sibi non licere putet in rebus humanis ferox & improba, adolescente Rege sublato in ipso ætatis flore, in ipso imperij limine, vix prima vitæ dulcedine delibata? A iuuene quodam è Mendozia gente tegulam missо è vicina turri lapide confractam esse eam, quæ in Regis caput illisa est, haud satis idoneis auctoribus fama vulgauit. Corpus Olgas tandem delatum, atque iuxta Ferdinandi fratris sepulchrum tumulo tectum. quo in templo quotannis anniuersaria mortis die eius manibus cantu lugubri parentatur. Regnauit annos duos, menses nouem. Eo anno in Lusitania oppidum, cui Alcasari Salis nomen est, olim Salatia Romanorum colonia cum magna Maurorum strage captū fuit. Templarij Hospitalariiq; milites multum in eo bello iuuerūt: sed præcipua classis laus ex Anglia, Belgis, Gallisq; reliqua in ea littora appulsæ: eorum vni Innocentij opera, quasi signo in Lateranensi concilio à Patribus dato, ad bellū sacrum instaurandum, emenso Oceano & mediterraneo mari in Syriam nauigare pergebant. Commodū id rebus nostris accidit. Præcipuus totius expeditionis auctor Matthæus Olisiponensis præsul, supra sexaginta Maurorum millia cecidere, ex iis qui ex Bętica opitulatū obsessis accurrerūt magno numero. Ad septimum Kalen. Octobris pugna facta. oppidum est captum quintodecimo Kalendas Nouembris.

Ferdinandus cognomento Sanctus Rex renunciatur.

CAP. VII.

DVÆ Henrico sorores erāt natu maiores: Blanca, quæ Ludouico Principi iuuentutis in Gallia Philippi filio nupserat, & Berēgaria, ex Alfonso Legionēsi Rege coniugij tempore quatuor filiorū mater Ferdinandi, Alfonsi, Constantiæ, & Berengariæ. Blancam ætatis prærogatiua subleuabat, vt fraterni imperij hæres esset, legesque Hispaniæ: si iura regnandi leguleiorū modo tabulis continerentur, & non potius studiis populi, & Principū dexteritate, virtute, festinatione, felicitate. ꝙ in præsenti accidit. Nam maturatis comitiis Blanca prætermissa, procerū & populi consensu Berengariæ regnūm delatum est. externum imperium exhorrebant: & nouorum motuum materiem, si Gallia Hispaniæ cōmissa esset, subtrahendā iudicabāt. paulò illa ante regnum delatum, Lupum Harum & Gonsaluū Gironium Legionem amandarat, filiū Ferdinādum expetitum specie per eū Aluari superbiâ edomandi: à quo Reginā teneri obsessam dictum est. sed soluta obsidione tum quidem conatu reuocandi ad se filij Regina destitit: nunc repetita flagitatio. festinatione op⁹ erat, qua famę de Regis morte celeritatem præcederēt: ne Alfonsus ad noui regni, quasi dotalis spem, animum adiiceret. quod non temere de illo suspicatus esse rerum euētus aperuit.

Ergo

Ergo à patre est dimissus Ferdinandus, cum vterque quid ageretur, ignoraret. iustus comitatus adiunctus. Otellæ, vbi Regina mater erat, ipsa concedente continuò Castellæ Rex salutatus est. inaugurationis cæremonia Anagari perfecta; sub frondosa quidem vlmo: tanta siue morum ruditas erat, siue procerum & populi festinatio. Aluaro Comiti nō minor cura erat regij obitus occultādi. partam scelere potestatem fraudibus propagare satagebat, haud ignarus quantum præsidij rebus suis decessisset: neque diu celari rem tantam posse. mora tantùm cupiebat familiæ opes nouis præsidiis confirmare. Ad Tariegum defuncti Regis corpus erat, quē Aluarus viuere prædicabat, sed quo minus aut sui copiam faceret, aut se daret in publicum, aliam ex alia moræ simulabat caussam. Ferdinandus & mater Palentiā, lustrandi prouinciā studio progressi publica supplicatione, omniq; lætitiæ significatione in vrbē excepti sunt. Parendi nouis Regib. auctor præcipuus Tellius eius vrbis Episcopus. Donniæ oppidum, ꝙ venientibus portas clausisset, primo impetu captū. In eo oppido à quibusdā proceribus de concordia sancienda mentio facta est. cæterū Aluarus regno assuetus ad nullā pacis conditionem deduci potuit, nisi Ferdinando eius tutelæ commisso: quod sperare nefas erat: petere insolens & temerarium. Et erat Ferdinandus non incommoda ad imperandum ætate, annos natus decem & octo. ex hoc alij numero biennium subtrahunt. Pacis ergo spe abiecta, ad arma conuersi animi. Vallisoletum Reges abierunt, municipium in Vaccæis amplum & validum. in eo ex vniuersa ditione cōuentus generales agitati sunt: omniumque ordinum consensu & sententia pronunciatum, Berengariam regni Castellæ à morte fratris iustissimam hæredem esse: quod patre superstite semel & iterum fuerat declaratum, vt Rodericus Præsul est auctor. nam quod addit inter sorores natu maximam fuisse, magis ex partium studio, quā ex fide positum arbitramur. tametsi Roderici opinioni plures alij suffragantur. Illa vitæ priuatæ studio, assuetaque præproperæ viduitatis incommoda, in contemplatione vitæ per virtutem ac e solatiis honestis tolerare, regni sceptra Ferdinando filio de manu tradidit. in suburbio, vbi rerum venalium forum erat, abdicationis cæremonia peracta. Rex in templum D. Mariæ maioris, tanto populi concursu & lætitia, quantum fuisse non meminerant, deductus est: atque in eius verba iuratum. Alfonsus Legionensis Rex Berengariæ artibus se delusum dolens, atque in noui regni spem erectus, ferox cupiditate Sanctium fratrē præmisit, vt in Castellæ fines inuaderet. ipse cum copiarum robore subsecutus, in eam partem populabundus irruit, vbi Gotthorum campi sunt. Magni ex eo bello impendebant Hispaniæ calamitates. Regina ancipiti malo permota, duos Episcopos Mauritium Burgensem, Dominicum Abulensem ad Alfonsum legat: si quo modo ab ea mente deduci posset, aut iniecta animo religione, aut agendi dexteritate. nihil non effecturi videbātur, pro ea quam gerebant sacra auctoritate. Alfonsi tamen ira non modò nō resedit eorum legatione exposita, verùm amplius accensa est. & ægroto animo faces Aluarus Lara & factiosi alij subijciebant: regnandi spem certissimam, quoniam eorum rationibus dissidia cōmoda erat pax exitiabilis. Itaque Episcopis amandatis, maiores eo tractu prædæ factæ. cædibus, incendio, rapinis homines, agri, ædificia vexata. Burgos inde festinatum, vrbis regię potiundę spe. Lupus Harus, alijque proceres ex vrbe egressi, Regem Legionensem maiori aliquanto velocitate quàm venerat compulerunt redire in patriā. Segobienses & Abulenses à nouo Rege studiis auersi erāt, Aluari Comitis artibus præoccupati. ij missis ad Reginam, quæ Palentiam Vallisoleto

abierat,

abierat, legatis, errati veniam postularũt: paratos se imperata facere, nouisque officiis præteritam offensam compensare. Vt erant polliciti præstiterunt. nihil illis pro Rege promptius fuit. nulli fortiores in bello. incitabat virtutem ignominiæ demendæ cupido: studium se Regi probandi. Duo Præsules Burgensis & Palentinus Aluari voluntate Henrici corpus Tariego, vbi eatenus absq; honore sepulturæ, iacuerat Palentiam deferẽdum curarunt: inde Burgos Olgasq; funus prosequẽte Berengaria. Munnonium partium studiis parere recusans, Rex obsidebat, munitꝰ oppidum, q̃ vt facilè capi posset, eò se Regina peracto Henrici funere retulit, quo tempore regiorũ virtute oppidum expugnatum fuerat captis militib. præsidiariis. Mox Burgis regni conuentus celebrati. iis peractis Lermam & Laram itum, quæ oppida in Aluari potestate erant. eam difficultatem, sicut omnia alia Regis felicitas superauit, oppidis iis pari celeritate occupatis. Burgis, quò se splendido triumpho retulerant, in Riuogiam festinatum. Belforadũ, Anagarum, Nauarretum, iis in locis redacta in potestatem. Nouo Regi omnia prona erant. Ingenium, fortitudo, formę dignitas in florenti ætate studia hominum conciliabãt: Diuos caussæ æquitas. Laræ tamen reguli, quamuis tot cladibus castigati, non quiescebant. factionis ergo opibus fulti, & multorum studiis subleuati, quos toto procurationis tempore sibi adiunxerant, supremo adhibito conatu, validas copias contrahunt: atq; cum iis ad Ferrariolam consistunt, qua parte Regi Palentiam contendenti iter erat. militum pars intra oppidum erat: Aluarus in villa proxima substiterat cum paucis, regiorum contemptu an ad ostentandam virtutem incertum. Id certè exitio illi fuit. regii enim impetu facto viuum ceperunt, cùm ex equo prosiluisset, atq; in terra iacẽs clypeo se protegeret. Magnum operæpretium factum esse videbatur capto Aluaro, malaque finem cepisse, quæ rempubl. tandiu exagitarant. cæterum ex rebus lætis confidentia orta in easdem incurrit difficultates. redditis Aluarus oppidis & arcibus, quæ in eius fide erant Alarcone, Amaia, Tariego, Villafranca, Belforado Anagaro, atque Pancoruo non modò libertati redditus est, sed etiam detersa simultate ad Regis gratiam admissus. Castrũ Sericium & Orceionẽ Aluari frater Ferdinãdus obtinebat. eas arces vt Regi daret adduci non poterat militum numero fretus, & annona in longum tempus parata. Cęterum vim parari videns, Regi ea lege arces reddidit, vt eiꝰ nomine ipse se penes retineret, contactis aris fidem perpetuam iuratus. Id tempori datum, quamuis non sine aliqua sugillatione maiestatis. verũ rep. turbata, ea consilia maximè honesta, q̃ tutissima. Pax diuturna non fuit: neq; esse poterat stabilis. sexto mẽse, ex quo facta erat, Aluarus & Ferdinandus, auctoritatem imminutam, & assueti imperio vitam priuatam non ferentes, à Regis auctoritate palã deficientes, nouã & validã militum manum conscribunt. Gotthorum campi omni iniuria & latrocinio vexati. Ij motus breuem & facilem exitum habuerunt. Regis occursu, qui ad Medinam, cui à Riuo sicco cognomen est, processerat, fratres compulsi sunt Castellę finibus abscedere, & ad Legionensem Regem commigrare, interceptum iniuria (sic ipse ferebat) regnum dolentem, ad omnem occasionem intentum, belli in filium Regem instaurandi: quod erat iniquum & inhumanum. sed omnia pietatis iura confundit funesta imperandi ambitio. Iis auctoribus magnos à Legionensi Rege delectus haberi nunciatum. quorsum res spectarent dubitabat nemo. Castellæ proceres quidam hostium vt conatus occuparent, in fines Legionenses irruperunt. eos Legionensis Rex intra Castellionem pagum, Medinam Campestrem inter. & Salmanticam sitũ, improuiso adueniẽs, dum ob-

sidet,

ſidet, eius caſtra ſecutus Aluarus morbo repentè tentatus eſt. Reges inter induciæ pactæ. ex ea re moleſtia concepta animo, & ad morbi vim adiuncta, Aluarus Tauri. quam in vrbem lecticariorum humeris ſe deferendum curarat, breui extinctus eſt homo immodicus, & reipublicæ dum vixit fax. ſub mortẽ ſcelera procurandi, numinisque promerendi ſpe militiæ S. Iacobi veſtem inſignem induit. defuncti corpus Vrceſiæ ſepultum eſt. Ferdinandus frater ad Marrocium in Africa, quo ſe contulerat rebus in Hiſpania deſperatis Elboræ, quod oppidum prope Marrocium à Chriſtianis hominibus incolebatur Miramamolini permiſſu, deſperata à medicis ſalute, exẽplo fratris militiæ D. Ioannis veſte deſumpta, animã exhalauit. corpus in Caſtellam relatum, in Fiteri ponte eius militiæ in agro Palentino domicilio, vxore Maiore, Ferdinando & Aluaro filijs funus curantibus ſepultum eſt. Caſtella quieta eſſe cœpit, cum auctoribus non modò inteſtinis diſſidijs, ſed etiam metu nouæ calamitatis ſublato, in futurum meliori ſpe: induciæ modò inter patrem & filium ſtabili pace mutarent. In Mauros mota arma ſunt. milites ſacri cruce inſigni deſumpta ex compoſito in veteres Vectonum fines irruunt: vaſtatis agris, incẽſis pagis Caſtra Cæcilia circumſeſſa ſequebatur incondita multitudo belli auida non magis ſpe veniæ, quàm prædæ cupiditate. cõtinui imbres iniquiſſimo anni tẽpore noſtros cõpulerũt, fine
1218 anni milleſimi ducenteſimi octauidecimi, re infecta ſeſe in pacata vt referrent.

Pijs hominibus domicilia per Hiſpaniam conſtituta.

CAP. VIII.

HIC erat in Hiſpania rerum ſtatus exteræ prouinciæ. haud meliori conditione inteſtinis ſeditionibus, belliſq; perſonabãt. ex bellis, vt fit cùm alia mala & clades, tum vitiorum & ſcelerũ ſeminarium exiſtebat. malorum licentia, conſuetudo peccãdi veræ exiſtimationis lucem extinxerat: vitia pro virtutibus computabantur: probè factis, quæ ſumma prauitas eſt, vitiorum nomina affingebantur. In tantis tenebris, tantaque ignoratione veritatis quidam homines (vt ferè omni ætate contingit) excitati, ipſo vitæ genere excellentes & admirabiles in viam immortalitatis, quam Chriſtus aperuit, obduxerant vitia mortalium mentes inducere non deſiſtebant. His cùm ſe promouendæ pietatis ſtudio, multi alij adiunxiſſent, eandem viuendi rationem abiectis rebus omnibus æmulati. variæ piorum hominum per hæc tempora familiæ ſocietateſque extiterunt, In hoc numero principem locum Dominicus tenuit, Calarogæ natus in agro Vxamẽſi, pari propemodum Vxamam inter & Arandam interuallo. In minori ætate Canonicis regularibus ſe adiunxerat, qui ad D. Auguſtini regulam vitam cõformabant. vir factus, extirpandæ Albigenſium ſectæ, atque radicitus conuellendæ operam in Gallia nauauit, vt eſt ſuperius indicatum. operi intentus, quanta eſſet præconum verbi Dei penuria conſiderata, qui optimis vitæ exemplis, doctrinæq; præceptis, ad pietatem errantes ac vagos homines erudirent: vitæ genus excogitauit, quod qui ſectari vellent, ſacris concionibus euulgandoq; toto orbe Euangelio vacarẽt. Eius vitæ formulam de ſcripto conceptam Honorio Rom. Pontif. obtulit: ac primo pontificatus anno probauit. biẽnio decurſo, ſe hoc ipſo anno in Hiſpaniam retulit: diplomateq;, quod à Põtifice Romano abſtulerat, Regibus & Principibus promulgato, eorum conſenſu aliquot domicilia præcipuis in vr-

hibus socijs constituit. primum Segobiæ, Madriti alterum tertium Cæsaraugustæ. Rebus perfectis in Hispania, quinquennio post Bononiæ Galliæ Cisalpinæ vrbe primaria obijt, vitæ innocentia & virtutibus clarus, eius familiæ conditor, primusque auctor: vnde quasi ex sapientiæ pietatisque arce, viri prodierunt magno numero, in omni virtutum genere admirandi. Ipso anno quo Dominicus in Hispaniam venit, Barcinone noua piorum hominum instituta sodalitas est, nomine D. Mariæ de Mercede. Multi terra mariq; Christiani homines capti à Mauris & in seruitutem abacti, vitæ acerbitate à Christo data fide mouebantur. magnum id dedecus religionis erat Christiani nominis probrum. cuius procurandi studio hominum societas instituta, qui corrogatis vndiq; eleemosynis stipe redacta, captiuos cum fide redimerent. Iacobus Aragoniæ Rex, præcipuus eius ordinis auctor esse creditur voti reus, vt quidā scribunt, quod Montione dum captiui instar teneretur, Virgini matri nuncuparat, vsu edoctus quantum esset captiuitatis malum. Secundum Regem Petrus Nolascus homo Gallus, ducem secuturis se præbuit: optimisq; legibus & institutis nascentem familiam temperauit. regia insignia cruce imposita in rubro clypeo ad vestē candidam & cucullum, toti familiæ distinctionis gratia contributa sunt. ipse in sanctæ crucis coram Rege & procerib. de manu Raymundi Pennafortij, qui tunc Regi à cōfessionibus erat, & deinde ordinis Dominicani Magister fuit, solenni cærimonia suscepit. Secutus est Franciscus Assinas in Vmbria ciuis singulari innocentia, modestia & sanctitate vir celebrior inter cæteros ac nobilior. Is etiam cum Honorio ipsi vitæ genus quod excogitarat probasset venit in Hispaniam atq; in vltimam penetrauit Lusitaniam, multa ei ordini domicilia tota prouincia breui excitata: Barcinone, Cæsaraugustæ, alijsque in vrbibus & municipijs Hispaniæ. Vitæ austeritate, & honorū despectu, veste præterea horrida & squalida studia hominum excitabant. Francisco socium se adiunxit Antonuis cognomento Patauinus, excellenti probitatis & sapientiæ opinione, relictis Canonicis regularibus D. Augustini, quibus se iunior addixerat in D. Vincentij Olisipone, vbi natus ipse erat, & in S. Crucis Conimbricæ primos iuuentutis annos transegerat. Ferdinandi nomen, quod ab incunabulis erat, eius monasterij appellatione mutauit, in quo Frācisci vestem induit. præcipuas Italiæ vrbes Euangelij luce illustrauit: eiusque opera multi ad meliorem frugem perducti. magnis in ea professione laborib. perfunctus Patauij obijt, vbi templo dicato magna hominum religione colitur. Is videlicet honos probitati debetur is cultus Deo auctori sanctitatis, & vindici. Dominicum, & Franciscum functos vita Gregorius nonus Pontifex Maximus cōsecrauit. in Castella nouus impetus in Mauros factus est Rodericus Toletanus belli concitator strenuum hominem & nunquam cessantem. Cruce insigni ad ducenta hominum millia conuenere. cum tanta multitudine in Contestanos itum est mense Augusto,
salutis anno millesimo ducentesimo 1219
nonodecimo. ignobilia aliquot oppida capta. Requenam promota castra. capi non potuit, quamuis supremo conatu à nostris adhibito. tertio Kalend. Octobris oppidum circumsessum. ad tertium Idus Nouembris soluta est obsidio. tanto apparatui par successus nō fuit. Maurica tantùm præda abacta.

Regum Ferdinandi, & Iacobi nuptiæ.

CAP. IX.

INTEREA Iacobus Aragonius Rex Sanctium patruū exauctorabat. mu-

tantemque & meliora pollicitum recipiebat in gratiam moxq; ipso anno mil-
1219 lesimo ducentesimo nonodecimo (quo anno Hispania vniuersa proter aeris siccitatem, annonæ penuria maxima, & peste laboratum est) prima militiæ rudimenta, tyrociniaque ponebat, ætate minor, ac vix vndecim annos natus, indole animi præcipua atque excellenti, clarus ante alios. Rodericus Lisana homo præpotens, ex priuata simultate Lupo Albero quamuis propinquo atque necessario, infensus ipsum improuiso adortus captiui instar in suæ ditionis arcem Lisanam abduxit. monitus abs Rege vt mutaret, & iracundia siue posita, siue inimici calamitate satiata ad sobriã cogitationem animum reuocaret, adduci non potuit dicto vt obtemperaret. Regis ætas contemptui erat: & tantum sibi quisque in republica licere volebat, quãtæ vires essent. Ea res compulit non magis vindicãdi miseri hominis quam tuendæ regiæ dignitatis necessitate arma sumere. mota Osca castra, vbi conuentus gentis erant. Alberum oppidum paulò ante à Roderico captum, ex deditione intra biduum in Regis potestatem venit. Lisanæ arci, quoniam voluntate nihil pro sano facturos milites sperabant, vis admota: ac tandem expugnata est. balista magnitudine eximia Osca iussu Regis allata ingentibus saxis quingentis noctu, mille interdiu emissis muros arcis, sed & præsidiarios milites subruebat. eius tormenti, quod ipsi fundibulum vocabant, ope potissimum victoria parta est. Lupus qui in arce erat libertati continuò redditus. Rodericus amissa arce, quoniam nihil fore tutum prouidebat, ipsumq; inter & Petrũ Asagrã vetus amicitia erat, quasi ad perfugium Albarracinũ abijt. inde cum more eius seculi patriæ regnoq; publicis tabulis renunciasset regni finibus bellum intulit. Rex insolẽtiæ impatiens & à præclaro militiæ initio animosior factus, eo cõtendit. In Contestanorũ & Celtiberorum finib. vrbs Albarracinũ sita est, numero ciuiũ exigua, locorũ natura munitissima. vndiq; excelsi, & prupti montes ambiunt. alluit, ac pene circulo cingit Turia fluuius altissimis ripis. Eam vrbem Rex corona circundedit munitiorem, quàm vt breui tẽpore capi posset. machinæ extructæ opera ædificata à regijs. nihil tamen procedebat. neque machinæ propter locorum iniquitatẽ admoueri muro poterãt, & nitẽtes per ardua regij ab obsessis propellebantur. præterea, vt in ciuili discordia, omnia Regis consilia obsessis indicabãtur. Duo menses in ea obsidione consumpti in medijs æstatis ardorib. donec nocte quadã obsessi vrbe egressi, Regis opera disturbarũt: tormentum præcipuũ igne supposito consumpserũt. Regem potiundæ vrbis spes frustrata. & erat exiguus militũ numerus, ac vix equites centum quinquaginta peditum numerus non proditur. Itaque Rex tantis difficultatib. implicitus, obsidionẽ soluit. Petrus Asagra ad eius gratiam breui aditum inuenit, procerib. cum quibus magnæ necessitudines erãt, annitentibus: quoniam tanti viri operam fortem & fidelem Regi fore, atque proinde vtilissimam non inepti vates iudicabant. & fuerat regiæ Aragoniæ Magister creatus: ea superioribus meritis gratia habita. Quo anno millesi- 1220
mo ducentesimo vigesimo hæc in Aragonia mouebantur, Ipso D. Andreæ festo die nuptiæ Ferdinandum inter Castellæ Regem, & Beatricem Philippi quondam Germaniæ Imperatoris filiam celebratæ sunt. Regis ætas idonea erat: & ne præpostera voluptate ob officio deduceretur mater solicita verebatur. missi in Germaniam legati ea de caussa ad Fridericum secundum, virginis patruelem Mauritius Burgensis Episcopus, Petrus S. Petri ad Aslantiam

Abbas, serius quamuis opinione, quatuorq; omnino mensium patientia rebus confectis, sponsam per Galliam in Hispaniam deduxerunt, anno ex quo discesserant euoluto. Lutetiæ qua iterat, à Philippo Rege, splendido apparatu excepti sunt, laute & liberaliter habiti ad Cãtabriæ fines Berẽgaria officij caussa obuiam processit: nurumque Burgos prosecuta est: quoniam ea vrbs connubio iungendo delecta erat. sacra nuptiarum cæremonia peracta, antistete ipso. Mauritio Episcopo, in eius vrbis templo maximo pridie eius diei in Olgarum monasterio eodem antistete sacris operante Rex sua seipse manu militari gladio cinxerat, quoniam dignior alius non erat, more ea sane tempestate inter Hispanos visitato. Fuit hoc coniugium sobole faustum septem ex eo filij Alfonsus, Fridericus, Ferdinandus, Henricus, Philippus, Sãctius, Emanuel, quo eos ordine numerauimus nati sunt præterea Eleonora in infantia rapta, & Berẽgaria Olgis olim virgo sacrata. Eodem tempore Aragonios cura solicitabat suscipiendæ ex Iacobo Rege legitimæ sobolis. Sanctij enim & Ferdinandi, cum spe regnandi factiones renascebantur, magno incommodo rerum publicarum. Vnum remedium erat Regis nuptias maturandi. immatura tantùm eius ætas opponebatur. vicit tamen publicæ vtilitatis species: missique ea de re ad Berẽgariam legati, Eleonoram sororem postulatum. conditio reijcienda nõ erat. Itaque Agredam Castellæ oppidũ ad fines Aragoniæ, quo prior Berengaria cum sorore venerat, Iacobus Rex regni proceribus stipatus accessit. In eo oppido nuptiæ pactæ, dataq; sponsalia sexto Februarij mensis die, salutis anno
1221 millesimo ducentesimo vigesimo primo. nuptiarum solennia Turiasone in D. Mariæ Campestris continuò celebrata sunt, tam imbecilla Regis ætate, vt sponsa non ante annum & sex menses ex virgine mulier effecta sit, vti Rex ipse auctor est ea historia, quam de rebus suis ipse conscripsit. Toleti D. Romani ædes in summo cliuo à Roderico Archipræsule sacrata ad duodecimum Kalendas Iulias die Dominico. Proximi Nouembris die vigesimo tertio, qui dies Martis fuit, memoria D. Clementis anniuersaria sacer, in ea vrbe Regi Ferdinando Alfonsus filius natu maximus natus est. Decembri ineunte terræmotum, quo vrbana ædificia concussa sunt, consecuti imbris, atque ventorũ vi multis partibus priuatæ ædes mœniaque prostrata: eo maiori metu solicitudineque, quod rarius propter locorum situm ijs cladibus obnoxia vrbs Toletũ esse consueuit, locis sublimibus sita, imposita rupibus, procul à mari.

Ferdinandus Rex nouos motus componit.

CAP. X.

VASCONES, Lusitani, Legionenses quiescebant. Mauri intestinis dissidijs æstuabant. in Castella atque Aragonia nouis tumultibus respublica leuiter agitabatur. Rodericus Camerus veteri prosapia, magnaq; inter Castellæ proceres auctoritate, cũ multa oppida & arces suæ fidei concreditas haberet, finitimis cœpit infestus esse. ascitus abs Rege ad dicendum caussam, crucem se desumpsisse excusabat, Hierosolymam iturus scilicet. Ea via inuenta erat iudicia declinandi: quoniam à Pontificib. Romanis multa ijs, qui crucem desumpsissent, indulgebãtur. inter ea vt ab ordinarijs iudicibus exempti, corã sacratis iudicib. conuenirentur. Tergiuersatione sublata, cõpulsus tamen est Vallisoletum venire, quò Burgis curia migrarat. Magnorum criminum postulatus, mulctæ quæ parabatur metu iudicium fuga declinauit. de fugitiuo, tanquam de manifesto

nifesto rerũ capitalium sumi suppliciũ placuit: omniq; ditione spoliãdum decernit. Intra oppida ille munita præsidij causa se tenet. Rex metu ne à paruis initijs nouum existeret bellum, fœdere cũ eo facto quatuordecim illi aureorum millia ea lege numerauit, vt oppida & arces oẽs redderet, quæ in eius potestate erant. Hos motus nouum bellum excepit. Gonsaluus Lara (is è tribus fratrib. supererat) pro familiæ ingenio Gonsaluum Peresium Molinæ regulum, vt regios fines vastaret, hortando impulit. Honestę in speciem causæ tumultuandi procerib. nunquã desunt. & illæ patriæ & ditionis recuperandæ, nã in Africam cum fratre Ferdinando abierat, nisi in scelere nullam spem habebat. vẽtum ad arma. Peresius periculo cognito & arte, Berẽgariæ precibus, vt ignosceretur temeritati facilè impetrauit. idem vt daretur Gonsaluo Laræ impetrari non potuit. itaq; ad Regis gratiam aditu desperato, ad Mauros in Bæticam se recepit, Biatiæq; ad exitum turpem vitam exegit. Hunc exitum habuere tres fratres Manricæ gẽtis principes ea tempestate, moribus factisq; consentaneum. Anno
1222 hæc salutis millesimo ducẽtesimo vigesimo secundo gerebantur. Quo anno à Rege Legionensi & militibus sacris, aliaq; ꝑmiscua multitudine Castra Cæcilia impugnata sunt. pecuniæ Africanæ põdere redempta pax, solutaq; obsidio, promissæ nec præstitæ. Eius & aliarum vrbium expugnatarũ laudem Ferdinãdo nimirum cœlum seruabat. Burgis à Mauritio Episcopo eius vrbis (natione, is Anglus erat) templi quod hodie visitur fundamẽta sunt iacta. antea Episcopi sedes & domicilium ad D. Laurentij fuerat. eodem Pontifice fabrica ad culmen perducta est. Multis alijs tota prouincia templis religio aucta. Talaueræ in Carpetanis, templi maximi structura magnis molibus & cæmẽtis erigebatur: cuius fundamenta ante annum vndecimum posita erant. Duodecim Canonici, quatuor Dignitates constituti, ea lege, vt Toletani templi maximi sacerdotib. subditi essent. anniuersario Assumptionis Virginis matris festo quinq; æreos nummos quasi vectigales templo Toletano penderent. Rodericus Toletanus Episcopus totius operis auctor, atq; fundator. Templum Vallisoleti Ioannes tũc regij scrinij Magister sua impensa: idem Vxamæ templum extruxit, factus dein Vxamẽsis Episcopus. Nunnius Asturicensis Episcopus tẽplo coniunctum peristylium, atq; ædes Episcopi ædificauit. idem Auriæ fecit Laurentius eius vrbis Præsul, iuris peritia ea tẽpestate nobilissimus, templo atq; pontificiali domo constructis: præterea Minium fluuium ponte ad eam vrbẽ iunxit, commercio opportunum opus. Stephanus Tudensis & Martinus Zamorensis pari religionis amplificandæ studio certabant. Regis vtique & Berengariæ matris his operib. inchoandis, perficiendis, ornandis omni sacrorũ instrumento, admirabilis munificentia excitabat, in eius quamuis seculi inopia maxima, & rerũ omnium difficultate. Verũ ad institutũ iter oratio redeat. Mense Iulio Rogerius Fuxensis Comes obijt, successore filio, cui Rogerio Bernardo nomen fuit. Augusto mense Raymundus Tolosæ Comes defunctus est. vtriusq; nomen ea macula deformatum, ꝙ Albigẽsium sectæ cum ignominia Pontificum Romanorum se fautores præbuerant. quo merito quamuis multum annitente filio & successore Raymundo vt more aliorum piorum hominum pater sepeliretur, impetrari non potuit. In exitu anni, mensis Decembris die vigesimo primo, Gerardus Cabreræ Vicecomes, Comes Vrgeliæ, ad Regis Aragonij gratiam admissus est: atque eorum quæ commiserat venia impetrata.

homo præpotens, multisq; opib. & clientelis validus interregni tẽpore Vrgeliam & Vrgeliæ contributa oppida sua auctoritate occuparat. in eo læsa Regis maiestas videbatur: ea lege tamen Regi conciliatus est, vt cum Aurembiassi, quę se iniuria Armengaudi patris Vrgelitani principatu spoliatam esse expostulabat, iure & iudicio disceptaret. Interea Guillelmus Moncada Bearnensis regulus, Nunnio Sanctij Ruscinonẽsis Comitis filio, ex leui causa vehementer infensus, & ex magna paulò ante amicitia, grauissima vt fit exorta simultate, cũ suorum manu in agrum Ruscinonensem incurrit. Nunnius virib. diffisus, quod hostis præter Bearnæ principatum amplam in Catalaunis ditionẽ obtineret, ad Regẽ confugit, cum Moncada paratus, si quæ extaret iniuria, iure agere. Ille successu & viribus ferox, Regi vt desisteret ab armis monenti, quoniam obtemperare noluit regiæ quantæ vires essent expertus est: atq; susceptæ temeritatis pœnas dedit: seroq; intellexit regiam voluntatem haud impunè sæpe exacerbari. quid multa? anni consequentis æstate mille-
1223 simi ducentesimi vigesimi tertij cẽtum triginta quà turres, quà arces Moncadæ familiæ & necessarijs ablatæ sunt, quædam vi, aliæ voluntate. Ceruellonium ẽt oppidum loci natura egregiè munitum, propè Barcinonẽ in potestatẽ venit. Moncada arx, vnde familiæ nomen, quoniam operib. & milite egregiè munita erat, ipseq; Guillelmus eò se cõtulerat: longumq; erat expectare dum annona deficeret: præsertim à regijs, qui Moncadis fauebant, occultè commeatu submisso capi non potuit. Iulio mense Idibus Philippus Rex Galliæ ex febri quartana Medeunte obijt. successit Ludouicus eo nomine octauus, Blancæ coniugio, & filio Ludouico, cui Sancti deinde cognomen accessit, quàm re alia nobilior. Obijt præterea hoc aut proximo anno Lusitaniæ Rex Alfonsus secundus à multo abdomine cognomento Crassus Conimbricæ. corpus in Alcobasæ templo, rudi sepulcro iuxta vxorem tumulatum est. filios reliquit Sanctium regni hæredem, Alfonsum cui Matildis Bononiæ in Marinis ad mare Britannicum in Gallica Comes nupta fuit, Fernandum Serpæ Principem, qui Sanctiam Fernando Lara genitam vxorem habuit: præterea Eleonoram Daciæ quondam Reginam, vt Lusitanorum historiæ tradunt.

Bellum in Mauros sumitur.

CAP. XI.

INTESTINIS motibus in Castella compressis Ferdinandus Rex regni potens, quo diuturnior pax esset, controuersijs omnibus inter prouinciales compositis, obliuionem iniuriarum & præstitit ipse & exegit. vrbibus & per prouincias eos iuridicundo præfectos imposuit, quos maximè industrios esse nouerat, & gratos in primis fore ciuibus suspicabatur. hæreticis infensus maximè, quos tormentis exagitandos curabat: solitus ipse quasi victimarius ignem arsuris manu, lignaque subijcere improbitatis odio. Albigenses in Hispaniam penetrasse superius est dictum. Ijs ex rebus præcipuam à subditis beneuolentiam promeritus, ne otio ij marcescerent, partaq; abuterentur pace, belli Maurici instaurãdi cogitationem suscepit. Magni in eam rem delectus habebantur, cùm Conchæ, Optæ, Moiæ, atque Alarconis ciues Regis voluntate perspecta, collecta suorum manu in Valentinos fines inuecti sunt. vastati agri. incensæ villæ. oppida direpta. Maurica spolia domum relata. Rex initio lætus, quasi ad totius belli omen id spectaret, iusto comparato exercitu in Bæticam irrupit. Regem Rodericus Præsul To-

sul To-

sal Toletanus eius belli præcipuus concitator, militiæ sacræ Magistri, Lupus Harus, Rodericus Gironius, Alfonsus Menesius, alijque viri principes sequebantur. vix Castulonensis saltus superatus erat, cùm Biatiæ Rex Mahomad, se in Regis Ferdinandi potestate fore renunciauit, paratum imperata facere, nostrosque in vrbem recipere. Mauros ingens terror occuparat: voluptates emollierant, intestinæ discordiæ debilitarant. Guadalhimare, vbi Rex Maurus in fidem acceptus erat, Quesadam oppidum itum est. Oppidani loci firmitate ausi obsidionem tolerare, vi capti: signoque dato, vt omnes puberes interficerentur, in prędam alij cessere numero septem millia. horum calamitate cæteris documentum datum vitandæ similis temeritatis. Quid attinet omnia quæ hac expeditione sunt gesta referre? multa oppida ab incolis nostrorum metu deserta: alia ex deditione redacta in potestatem. pars euersa. pars occupata præsidijs. Lupus Harus, & militares Magistri sacri, Biuoras cum copiarum parte amandati, pulso cæsoque præsidio mille quingẽtorum Arabum oppidum cepere. Ijs rebus æstate patratis, Nouembri mense anno millesimo ducen-
1224 tesimo vigesimo quarto Toletum est reditum exercitu incolumi: vbi vxor Regina, & Berengaria mater, Regis aduentum solicitæ expectabant. vota pro eius salute suscepta passim exoluebantur, festique dies omni lætitiæ significatione agebantur. Concham mox vrbem abs Rege itum est, Valentini belli instaurandi destinata voluntate. Valentiæ Rex Zeitus. & proxima clade suorum castigatus, & maioris mali metu permotus, in eandem vrbem venit: certus se suaque, vt fecit, in fidem Ferdinandi contradere. Graue id Aragonijs visum est, ipsorum armis Maurorum ditionem destinatam, contributam imperio, à Castellæ Rege occupari. actum de iure finium & de iniuria per legatos: & vindictæ tamen, virtutisque ostentandæ studio, veteres Numantini agri Aragonijs armis vexati. ne maioribus odijs certaretur, rerum in Aragonia difficultate factũ est. Guillelmus Moncada, Petrus Ahonesius, Ferdinandus Regis patruus Tahuste, quod oppidum in Petri fide erat, inter se conspirant: coniurantque Regem se in suam ipsorum potestatem redacturos. species erat publicæ vtilitatis cura, quam abs Rege pessimis consilijs dum aures accommodat, pessundari inter se conquerebantur. re Moncadam inuasæ ereptæque ditionis dolor vrebat. Ferdinandus tametsi monachus erat, & Montaragonis Abbas, regnandi neque spem neque cupiditatem posuerat. Corrupti praua ambitione animi ægrè sanantur. Ahonesius Regis antea consiliorum potens, gratiane paulatim exolesceret verebatur. In id fœdus fraudemque Nunnius Sanctij Ruscinonensis filius veteri disposita simultate inductus est, Lupo Lutesia sermonum interprete. Erat is cum Rege Alauonæ. cõiurati cum suorum manu ad Regem irrumpunt. suadent blandis verbis, vti Cæsaraugustam contendat, loco commodiore de rebus magnis deliberaturus. Ingeniosior simulatio veritate. Rex non obscuris quamuis indicijs, in officij simulatione insidias subesse odoratus, quod necesse fore tamen prouidebat, libenter se facturum pollicitus est. & vtcunq; res cecidissent, commodiorem sibi vrbem præualidam exiguis oppidis fore existimabat. Ventum Cæsaraugustam. ad Sudam veterem Regum aulam rex diuertit. Ferdinandus omnes aditus obseruari mandat, sublata Regi quenquam conueniendi, & omnino litteras scribendi facultate. In eam rem fidelissimi homines destinati,

Martel-

Martellus & Boinus regiæ alioqui cohortis præfecti. Verùm in ea labe temporum fides grauissimum crimen erat: perfidia officium esse credebatur. magnum seculo dedecus, Aragonio nomini ignominia, reipublicæ vniuersæ vulnus impressum. Viginti amplius dies Rex in custodia fuit. neque prius est libertati redditus, quàm tum rebus alijs satisfecit, tũ Moncadæ ablata oppida & arces, & viginti præterea nummûm millia se restituturum pollicitus est. neq; tñ fœdere quamuis facto, rerum procurationem, ex quo semel arripuerat, deponebat Ferdinãdus, Regis modò ætatem excusans, aliam ex alia motæ causam nectens. Rex numine fretus, nam aduersus tantas difficultates cõsilio humano satis prouideri non poterat, patientia & dissimulatione mutationẽ aliquam expectabat. Res in Castella vt cœperant, meliori multo cõditione erant. Ferdinandus enim Rex, ne cessatione sua Mauris se colligendi potestas esset, ad prima ve-
1225 ris signa anno millesimo ducentesimo vigesimo quinto copias ex hibernis deducit, nouosque delectus habet. iusto conflato exercitu, rursus in Bæticam irruit. sequebatur Rodericus Toletanus Præsul, sine quo ea tempestate nihil magnæ rei gestum inuenio. Biatiæ Rex maiori quàm pro barbaro fide, officioque nostris tota ditione rerũ omnium copiam fecit, portas aperuit. Illiturgis Tuccique ea expeditione capta. Tucci Calatrauæ militibus dono dati: vt eorum præsidium instar firmissimi propugnaculi esset aduersus barbarorum impetus. agri circumcirca vastati. direpta oppida. prædæ abactæ. Sodarum oppidum ijs locis de Mauris captum. exercitus spolijs grauis præcipiti æstate in patriam reductus. Idem consequentibus annis fit. tanta erat cupiditas gentis barbaræ extirpandæ penitus, deturbandæque tota Hispania. Quo anno res Aragoniæ meliori conditione esse cœperũt: Rex Cæsaraugusta Dertusam vrbẽ maritimam abijt, non procul Ilergaonum finibus ad Iberum fluuium positã. prosequuntur simulati officij causa cõiurati proceres, multis alijs interea factioni adiunctis. In his principem locum obtinebant Sanctius Cæsaraugustanus Episcopus, Ahoncij frater: & Erillus Ilerdæ Episcopus. Rex depellendæ tyrannidis, quam in ipsum rempublicamque ij proceres exercebant, secum cõsilia agitabat. aulicis parum fidebat, in tanta factionum labe. optimum visum est Hortam Templariorum oppidum clam cõiuratis concedere. Id vbi ex sententia processit, regni proceres Turulim vrbẽ vt armati conuenirent edicto iussi sunt: bellum sibi aduersus Valentinos sumere in animo esse. quod fore gratissimum propter odium gẽtis cunctis ordinibus arbitrabatur: & ad sanciendam auctoritatem magni referre cogitabat, si parta de Mauris victoria paternæ ditionis fines propagasset. Hæc coniurati proceres tãquam puerilia irridebant. pauci ex Aragonia, è Catalaunis aliquãto plures ad dictam diem conuenere. cum ijs copijs in Ilergaonũ fines inuectus, agrisq; circumcirca allata vastitate Peninsulam oppidum circũsedit: inde dictum, ꝙ in rupe altissima è regione Balearis maioris situm sit, omni ferme ex parte ambiente mari. assurgit in metæ modum. in infima rupe cauernæ multæ sunt, fonsq; aquæ dulcis continuò influens in mare. mille passus ambitus comprehendit. locorum asperitas, nisi qua parte ædificia sunt, maxima. situ inexpugnabile oppidum esse videtur. Zeitum Valentiæ Regẽ Aragonsa expeditione nunciata, non secus ac si hostis ad portas esset, metus inuasit: cũctaq; trepidatione plena erãt. Legati de pace missi inducias abs Rege Aragonio ea modò lege impetrârũt, vt quinta vectigalium quæ Valentiæ atq;

Murciæ pendebantur, tributi nomine quotannis Aragonij Regis esset. Eo facto fœdere ab obsidione discessum est Turulim primùm, deinde Cæsaraugustã versus. In eo itinere ad Calamociam pagum Ahonesius occurrit, cum sua & Sanctij fratris peculiari manu, in Valentinos fines prædæ caussa irrumpere parans. ægrè Regem habebat, intempestiua excursione pactas à se violari inducias à proposito dehortari conatus, factos sumptus excusantem comprehendere tentauit. elapsum è manibus regij comites peremerunt. vnà cum Rege fugientem secuti virum. industrium atq; præclarum ea ætate, qui nulla nobilitate conspicuus, Boleam oppidum & Suprarbem Petro Rege oppignorante, ditione obtinebat : nisi priora officia intimamque familiaritatem, qua Regi adolescenti assueuerat, coniurationis perfidia commutasset. Fuit ea cædes inuidiosa Regi, Ahonesij præsertim ditionem aggresso. sic vrbes Aragoniæ præter Calataiubam, Ferdinandi patrui auctoritatem secutæ à Rege defecerunt. Eam animorum alienationem dum Rex sanare conatur, armisque oppida & vrbes ad officium pertrahere, resistunt aduersarij, bellum vario euentu in Aragonia ducebatur salutis anno
1226 millesimo ducentesimo vigesimo sexto. Quo anno Ludouicus Rex Galliæ Auenione expugnata, nudataque mœnibus, ne se amplius in ea vrbe Albigenses confirmarent, Mompellerij Idibus Nouembris extinctus est. Successit Ludouicus filius eo nomine nonus, cui amplitudo rerum gestarum, & pietas animi Sancti cognomen fecerunt. Alfonsus frater Pictauiensis Comes Raymundi Tolosatis filiam in coniugio habuit: vnde illi gradus ad eius vrbis principatum. duo præterea alij Ludouico nouo Regi fratres fuerunt, Robertus Atrebatensis & Picardiæ Comes in Galliæ Belgicæ parte : Carolus Andegauensis Dux, prouinciæ Phocæensis Comes, ac deinde Siciliæ Rex.

Ferdinandus Batiam repetit.

CAP. XII.

MAVRORVM natio in Hispania in præcipiti esse cœperat. neque id Ferdinandum Regem fugiebat, neque Rodericum Toletanum Præsulem : cuius ea auctoritas erat, quæ esse maxima potuit. Eo incitatore noua expeditio aduersus Mauros suscepta. ne ipse vt consueuerat Regem prosequeretur, importuna vi morbi factum est, quæ ad bellum intentum ferme oppressit Caracæ. Dominicus Palentinus Episcopus vicaria ab eo potestate accepta Regem est secutus. In ea expeditione aliquot oppida ignobilia à nostris capta sunt. præterea Giennium vrbs præsidio quamuis militari & operibus aduersus omnes casus munita, circumsessa est. expugnari tamen nō potuit, præsertim cùm Aluarus Castrius patria aliquantò antea vti moris erat, renunciata, & eum secuti centum sexaginta equites obsessorum animos confirmarent, ne Regi deditionem facerent. Aluarus eius Ferdinandi filius fuit, quem Marrocij extinctũ diximus : & Castria gens per hæc tempora ad Mauros sæpe defecisse visa est. facinoris idonea causa non fuit : nõnulla tamen incitabat. Priegum oppidum, quò Mauri fortunas suas tanquã in arcem contulerant, vi expugnatum. cæsi captique omnes oppidani, præter eos, qui cùm ad arcem confugissent, deditione facta in fidem recepti sunt. Loxa mox bello tentata, & pari celeritate capta est. oppidani in arcem dilapsi, deditionis conditiones retractando tempus extrahere, nostrisque illudere visi sunt. Capta itaque per vim arce, omnibus qui inuenti sunt, trucidatis etiam in tecta sæuitum est. eaque re documẽ-

tum datū cæteris, haud impunè victorum animos exacerbari. Alhambræ ſanè incolæ, quæ magnam in Turdulis habebat opinionem virtutis, loco munita, quippe rupi impoſita, commeatu & ſupellectile magna ex parte relicta, Granatam vrbem aufugerunt. ijs ſuperiores eius vrbis partes domicilio deſignatæ, vnde ea Granatę vrbis regio nomen accepiſſe creditur, quæ hodie Alhambra nuncupatur. Noſtri abeuntium iter cōſecuti, Granatæ agrum, ac eā planiciem, quæ vrbi coniuncta eſt, præcipua amœnitate, omni belli iniuria deformarunt. Ciues veriti, ne reliqua hoſtilis flamma conſumeret, pacis ſpem tentare conſtituunt, internuncio legatoque ad id Aluaro Caſtrio. cuius quoniam inſigni in bello virtutis opinione erat, ad officiū pertrahendi ſpe. præterea mille trecentos è Chriſtiana gente captiuos, qui vltro offerebantur, liberandi, poſtulatis Rex annuit. belli impetus Montigiam conuerſus. idq; oppidum ſolo eſt æquatum. omnia noſtris prona erāt: hoſtibus aſpera. nam & per hæc tempora Capellam aliā parte de Mauris captā inuenio: quam veteribus Mirobrigā fuiſſe marmora docent ea voce inſcripta loco reperta. ſed breui ad Mauros redijt, aut Biatiæ Regi Mauro data eſt. Anni tempus diutius bellum trahi non ſinebat. Calatrauæ Magiſter Tuccos atq; Illiturgim, hoc eſt, Martos Andugiaremq; p̄ſidio obtinere iuſſus eſt, adiuncto Aluaro Caſtrio propter locorum notitiam: & quoniam Mauris diu aſſueuerat, virtutē amplius concepta ignominia excitabat. Rex Toletū, vbi Regina erat, regreſſus diligēter quæ bello neceſſaria erant cōparabat. milites ad Bæticæ præſidiū relicti, ne nihil viderentur agere, manu facta Hiſpalenſem agrum præcipua inter Hiſpaniæ regiones nobilitate vaſtare aggreſſi ſunt: atq; ita vt in ciuium oculis prædia villæq; paſſim ex incendio fumarent. Abullalis Hiſpalenſis Rex iniuriæ dolore percitus, inflammatus ſuorum lacrymis, raptim delectu habito, numero quam virtute inſtructiores copias hoſti obuiam miſit. Iuſto prælio ijs locis dimicatum. victoria noſtrorū fuit. magna Maurorū ſtrages. ad viginti millia cæſi ſunt in pugna, & in fuga. alia ex parte Garceſia arx, quæ in piorum poteſtate erat, corona circundata obſidebatur à Mauris tanta obſtinatione, vt neque clade accepta remitterent, neque Ferdinandi Regis aduentu nunciato: qui bellum inchoatum repetebat. donec vi expugnata eſt, nonnulla noſtrorum ignominia, detrimento non maximo. Aduenienti Ferdinando, Tuccosq; prætergreſſo Biatiæ Rex obuiam p̄ceſſit, equites tria millia, numeroſum peditatum ſub ſignis habens: non oſtentandi modo ſtudio, ſed etiam Ferdinandi conatus iuuandi, ſi qua in re eius opera vti vellent. Nihil illis promptius fore pollicebatur. gratiæ actæ pro tam propenſa voluntate: quæ vt diuturnior eſſet, neq; vlla temporum iniuria amicitia diſiungeretur, poſtulatum: datumque à Mauro, vt Saluaterra, Capella, Burgalhimar, quoniam hoſtiū iniuriæ obnoxiæ erant, noſtrorum præſidio obtineri, firmariq; ſineret: datæq; in hæc fidei obſes eſſet & pignus Biatiæ arx Calatrauæ Magiſtro, Mauris conſentientibus tradita. Id fœdus cùm Capella loci munitione confiſa (eſt enim edito arduoq; in colle ſita) cōſtanter repudiaſſet: neq; noſtrorū pręſidium vt acciperet adduci potuiſſet, Biatiæ arx in Ferdinandi poteſtate manſit. Capellæ admota ſunt caſtra eam arcem expugnandi cōſilio ſpeque. Erat occaſio benè gerēdæ rei, neq; id Regē fugiebat: ſed maiori diligentia vires reparandæ erant, nouiſq; ſupplementis augendus exercitus. Itaque Rex copijs relictis ad obſidionem vrgēdam nullo alio operæpretio, retro ſe retulit,

ancipi-

ancipiti cura suspensus, Gallici belli sumendi, an Bæticæ expeditionis instaurandæ. In Galliam Blācæ materteræ litteris & nuncijs euocabāt aduersus Galliæ proceres, Regis ætate despecta (erat enim duodecim annos natus) rempublicam turbantes. Reginam viduam, & propinquam in periculo deserere, turpe fore iudicabat. Ex Bætica nunciatum erat, Capellam oppidum tandem à nostris expugnatum: & contrà, vt nūquam eodem loco cōsistunt res humanæ, Regem Biatię in fuga, qua Almodouarē festinabat seditionis popularis metu, obtruncatum à suis. Beneuolentia qua nostros complectebatur exitio illi fuit, fidesq; grauissimum crimen. eo grauior Ferdinando amici Regis casus accidebat, quod Biatiæ arcem à Mauris obsessam teneri, milites præsidiarios periculo proximos esse nunciabatur. Vicit apud Regem sententia belli sacri instaurandi. quid enim vel ad dignitatem honestius, vel ad vtilitatē fructuosius, quàm tueri innocentiam: vindicare amici Regis casum: atq; ab eo aditu, qui ostendebatur, barbaros tota Hispania pellere? quid contra ineptius, quàm falsa specie laudis obiecta, sua negligere. aliena curare? & Blanca Regina, quamuis externa ope destituta, agendi dexteritate eos regni motus composuit, vnde graues impendere calamitates videbantur, virili animo fœmina, & supra sexum prudens.
1227 Anno hæc salutis millesimo ducentesimo vigesimo septimo gerebantur. Quo anno templi Toletani, quod hodie visitur celeberrimum & augustissimum, fundamenta sunt iacta, euerso veteri ijsdem vestigijs forma mutata. Iniectæ abs Rege, & Archiepiscopo, qui primum lapidem posuerunt, fundamentis argenteæ aureæq; monetæ, more à veteribus Romanis mutuato. Cum hoc templo, elegantia structuræ, operis amplitudine alia fortassis conferantur: additis operi ornamentis, sacrorum apparatu, vectigaliū magnitudine, numero ministrorum, diuini cultus maiestate nullū certè toto orbe Christiano simile extat. insigne pietatis Hispanicæ, atq; illustre monimentum. Romæ Honorio Pontifice quintodecimo Kalēdas Augusti defuncto, successit Gregorius eo nomine IX. Anagnia patria. Quo Pontifice Lucas, Tudensis primùm Diaconus deinde Episcopus Italiam, & Oriētis prouincias, religionis eruditionisq; ergo lustrauit, Roderico Præsuli Toletano æqualis, & in simili conscribendæ historiæ studio versatus, ingenio styloq; non inelleganti, neque prorsus vasto. Historiam edidit de rebus Hispaniæ Diui Isidori chronico inserto: vnde opinio nata est, primā eius operis partem Isidoro attribuentium. Præterea Diui Isidori vitam conscripsit, & separato volumine, edita ipsius virtute miracula. cuius voluminis pars altera confutandis Albigensibus consumitur: quos ex Aquitania in Hispaniam irrupisse Lucæ ipsius testimonio & verbis superius est demonstratum. vtrunque Berengariæ Reginæ iussu & hortatu perfecit, vti ipsemet ijs in libris testatur, fœminæ religiosæ atque pietatis studijs deditæ & eruditionis, moribus sanctis.

Bellum sacrum repetitur.

CAP. XIII.

IN Biatiæ arce, quam eius vrbis ciues omnibus machinis expugnare parabant, prouisi ante commeatus erant, & præsidium militare virtute quam numero firmius. Hi cum spe auxilij, quod propediem expectabant, tandiu sustentarunt, donec Ferdinandus Rex cum validis copijs accurrit. Mauri viribus impares, non modò arcem impugnare destiterunt, sed etiā vrbe deserta in intimam Bæticam abierunt. Vrbi Lupus Harus, sine quo nihil magnæ rei ea tē-

peſtate gerebatur, præfectus eſt. Tuccorum præſidium Aluaro Caſtrio & Tellio Meneſio commendatum. nihil præterea abs Rege ea expeditione factū quod memoria dignum ſit. Tellius Rege Toletum digreſſo, cum ſuorum manu Vaenæ & Lucenæ agros vaſtare cœpit: aliaque oppida, quæ Hiſpali contributa erant, abactis prædis, & excurſionibus fatigare. Rex Hiſpalenſis, vt bellum à ſuis finibus auerteret, in Biatiæ fines incurrit: & eius vrbis profugi ciues, vt ita faceret, ipſoſque in patriam reſtitueret, identidem flagitabant. verùm cùm noſtrorum armis parem ſe fore non exiſtimaret in ea imperij Maurici inclinatione labeque trecenta millia numuûm quotanis tributi nomine pactus pacem redemit. Nec enim maius à noſtris periculum quàm à ſuamet gente inſtabat, Abenhuto Rege Murciæ non ita pridem creato: ad quem toto imperio Maurico magnæ animorum inclinationes fiebant, multaque ſe illi oppida adiunxerant in Granatenſi agro Bæticaque vniuerſa. Is ex veteri proſapia Regum Cæſarauguſtanorum ortus, Almohadum ritus & opiniones de religione nuper inuectas deteſtabatur. veterem religionem motam, omnium calamitatum extitiſſe cauſſam, pàlam & in circulis prædicabat. Religionis prætexu facilè multitudo impellitur. Itaque innumeri homines eius auctoritatem ſecuti ſunt. Ricota arx in Conteſtanis initium rebellandi fecit. Nouæ factionis comprimendæ cura, non tantùm Mauros Reges, ſed etiam noſtrorum animos ſolicitabat: ne à patruo inito, vt fit, maiora incendia excitaret.

1228 Anno hæc ſalutis milleſimo ducenteſimo vigeſimo octauo inchoata ſunt. Quo anno Raymundus Toloſæ Comes Gallicis armis vexatus, eas tandem pacis cōditiones accepit, quas Galliæ Rex & Romanus Sancti Angeli Cardinalis præſcripſerunt. Præcipua pactionis capita erant: Vt Raymundus omni ſtudio & diligentia Albigenſium ſectam exterminandam curaret. Ioannam filiam nuptui daret regiorum fratrum cui mallet. Si ex eo coniugio nulla eſſet proles nata, Toloſæ principatus Gallo Regi cederet. Theologis quatuor, iureconſultis duobus, ſex artium liberalium profeſſoribus, duobus grammaticis Toloſæ annua ſtipendia ſolueret ad erudiendam iuuentutē. Hæc vt firma eſſent quinque arces & filia in Regis poteſtatem datæ ſunt. hæc Lutetiæ pactus, menſe Aprili ad altare maximum, in linea tantùm tunica, à Legato Pontificis Romani anathematis religione exolutus eſt. Ea erat ea tempeſtate Pontificum auctoritas: ea ad coercendos prauos homines poteſtas ſacerdotum, Regum etiam ferro armata. Magni aliquot ſacerdotes in Hiſpania deſiderati ſunt in eo numero Ramirus Pompelonis Epiſcopus, ex regio Vaſconum ſanguine prognatus. Succeſſit Petrus Ramirus: quo agente, eam eccleſiam Gregorius Pontifex Romanus in fidem ſuā & ſucceſſorum accepit. In Aragonia proceres coniurati, Regis induſtria ad officium reuocabantur. Ferdinandus patruus eorum quæ commiſerat venia impetrata, Regi ea lege conciliatus eſt, vt coniurati iuriſiurandi inter ſe gratiam facerent: quò ſe mutuò deuinxerāt. Sanctio Ahoncſio Cæſarauguſtano Epiſcopo fratris interfecti oppida repetenti, eaque de cauſſa rempublicam turbanti permiſſum, vt iure ageret. Dati iudices pronunciarunt, oppida quæ honorarij nomine à Petro obtinebantur, Regi continuò reddenda: quæ iuris hæreditarij eſſe docuiſſet, Ahonſijs relinquenda: neque vnius culpam vniuerſæ familiæ fraudi fore æquum videri. Eo fœdere conſtituto, ex magnis motibus pax facta eſſe videbatur: niſi

reipub-

reipublicæ tranquillum statum Cabreræ reguli contumacia turbassent. Aurembiasis Armengaudi Vrgelitani Comitis filia paternum principatum vi à Cabreris occupatum, iudicio repetebat & lege, vti icto cum illis abs Rege fœdere permissum erat. Illi non tantum fœminæ conatus, sed etiam regiam potentiam contemnere videbantur. negabantque se eius principatus possessione decessuros, quem tandiu iure optimo tenuissent. ex lite ventum ad arma: à Regeque qui fœminam principem tuendam susceperat, eius principatus oppida & arces, pars vi. pars deditione capta, ipsaque adeo Balagueris principatus caput. & quo firmior esset aduersus hostium conatus. Aurembiassim inter & Petrum Lusitanum Principem patria tunc profugum (Aragonij propinquum) nuptias celebrari iussit. Gerardus Cabrera rerum tædio an syncero religionis cultu, Templarium militem induit. Pontius eius filius, olim Aurembiassi sine prole defuncta, veteri iure repetito, Vrgeliæ principatum obtinuit: vti competenti loco est demonstrandum. Petrus Sanctij Lusitani Regis filius fuit ex Dulci seu Alfonsa vxore. Iacobus Rex Aragonius nepos Alfonsi Regis item Aragonij Alfonsa Petri mater Alfonsi soror germana. Petrus Rex Iacobi pater & Petrus hic Lusitanus amitini fuerunt.

Baleares a Rege Aragonio captæ.

CAP. XIIII.

CASTELLÆ & Aragoniæ arma vno tẽpore in Mauros mouebantur Castellæ minori prouentu, maiore Aragonij fructu dimicarunt. Ferdinandus Rex Abenhuti, qui ad imperium Granatam ipsam adiunxerat, opprimẽdi studio flagrabat. cum validis copijs in eius vrbis cospectum penetratum: & Almeriam vsque peruentum, nullo præterea operæpretio: cùm hostis alieno periculo cautior, sui copiam non faceret, totius certaminis discrimen detrectare constituens. Eodem consiliorum tenore proximus annus millesimus ducentesimus vigesimus nonus 1229
extractus est. Quo tempore ex Germania nunciatum milites Theutonicos, qui diu in Syria D. Mariæ auspicijs cum laude militarant cruce nigra distincti in veste candida, amissa Ptolemaide sese retulisse in patriam: & Friderici Augusti eo nomine secundi permissu, Prusiã horridam tunc prouinciam, impioque seruientem cultui, Saxones inter & Sarmatas positam, armis occupasse. ijdem adiuncta breui ad imperium Liuonia in Sarmatis, in magnam potentiam euaserunt. donec parentum memoria Albertus postremus eius militiæ Magister, Luteri placitis corruptus effecit, vt ad Poloniæ Reges ea prouinciæ reciderẽt. Ad Aragoniam redeamus. vbi Iacobus Rex procerũ motibus aut cõpositis aut cõpressis specimẽ indolis egregiæ dederat atq; pstãtis. vna belli aduersus Mauros sumendi cura, dies noctesq; solicitabat. Accidit, vt Tarracone in cõuiuio quo splendidè acceptus erat à ciue eius vrbis primario Petro Martello remotis mensis inter varios sermones, vt fit, de vicinis insulis disputatio iniretur. Forte erat prospectus in mare. Petrus occasione arrepta, quantà esset commoditas Balearium atque nobilitas, quanta fertilitas agri damna pascua læta gregibus, planities segetibus omnifariam nitere: dein quæ propter locorum vicinitatem nostris littoribus inferrẽtur, longa oratione disseruit, rerum & locorum à multo vsu peritissimus. Retabohihes earum insularum Rex erat, religione Maurus. fortè acciderat, vt naues aliquot Catalaunicæ ab insulanis essent captæ. Missus fecialis, damna vt reponeret, & naues restitueret, Maurum

postulauit, Regis Aragonij nomine. Maurus insigni fastu, ec quemnam Regem nominaret. rogauit. ille Aragonio, inquit, Rege illo genitum, cuius virtute ad saltū Castulonensem gens vestra cæsa, & profligata est. Parum abfuit eo responso reddito, quin violaretur. ius tamen gentium valuit: ita vt continuo ex insula cogeretur abscedere. Ijs iniurijs Aragonius Rex prouocatus, libentius bellum sumpsit. Barcinone in conuentu procerum, de totius belli ratione coram Rege disputatum. sancitū vt mense Maio dimidiato, copiæ omnes ad portū Salonium conuenirent: vnde parata classe traijciendum erat. Hæc omnia tam propensa prouincialiū voluntate audiunt, vt Bouaticum semel tantùm Regib. cōcedi solitum, populis volentibus denuò fuerit impetratū. Venerat interea Roma Ioannes monachus Cluniacensis Sabinus Cardinalis, de magnis rebus à Pontifice Legatus. vt eum conueniret Rex Calataiubam abijt. quo Zeitus etiā Valentiæ Rex ad Regem venit, vrbe & regno pulsus à suis. fides in nostros eximie culta, grauissima culpa fuit, acceptæ calamitatis occasio. Impetratum vt ipse & filius Abahomat in Aragonij Regis fidem reciperentur, aduersus Zaenum tyrannum, qui vrbem eo pulso occupatat. scribunt quidam Zeitum de Christianis sacris suscipiendis rebus suis integris consilia agitasse: idque fraudi fuisse, re indicata. Calataiuba Turiasonem Rex & Legatus profecti sunt, quo Rodericus Toletanus, Aspargus Tarraconensis, alijque ex vtraque natione Episcopi magno numero conuenerunt de regio coniugio. quod Rex consanguinitatis lege vitiosum esse disputabat, coram Legato (nam ea maximè de causa Roma venerat) disceptatur, Erat ex eo coniugio, Regi natus filius Alfonsus nomine, quem in spem regni pater educandū curabat. erat difficile matris causam à filio secernere: eumq; legitimum pronunciare regni hæredem fore, coniugio repudiato. Lite cōtestata secundū Regis voluntatem iudicatum. Reginā dimittendā videri. filium patri in regno substituendū. Eleonora Regina, sentētia pronunciata non inuita ad sororem Berengariā abijt, oppidis dotalib., quæ in Aragonia habebat retentis, multaq; supellectile, auro, gemmis & veste ꝑtiosa secū asportata. Rex voti compos soluto conuentu, Tarraconem ad tempus præsignatū discedens, æstatis reliquum classe comparanda, instruenda, ornandaq; exegit. Magnus vndiq; ad Regem militū concursus fiebat, eo Duce quoduis periculum adire cupientium mense Septembri milites in naues impositi è portu soluerūt, numero ad quindecim millia peditū, equites mille quingenti. classis cētum quinquaginta quinq; naues numerabat. onerarias quinq; & viginti. lōgas duodecim. reliquas speculatorias, auctaria, hippagines. Prouectos in mare ac ferme in conspectū maioris Balearis, quo nauigabāt, ꝓgressos ventorū ꝓcella disiecit, tanta vt cursum teneri posse nō sperarent. vicit tamen Regis cōstantia: & ad occasum Solis Euronoto remittente, cui ea loca obnoxia sunt, commutatoq; in Circiū, quod nauigationis reliquū erat, ꝓspere confecerunt. Insulæ quadrata forma est. quatuor anguli totidē cæli plagas spectant. Palumbariæ portus, cui Colūbaria insula obiecta est, ad Occasum. pertinet promontoriū Salinarum ad Meridiem. medio ferè interuallo Maiorica vrbs Insulæ caput interiacet. Petræ & S. Vincentij promontoria, ad Orientem vergunt, & Septentriones. Petræ promontorio Pōlentia haud remota est, olim Romanorum colonia, nunc modicum oppidum, sed portu insigne. eum quia classis tenere nō potuit venti statu prohibita, Palumbariam necessario petijt, triginta

millibus

millibus passuũ ab vrbe dissitam. Regia triremis in eum portum plenis velis inuecta primùm est: deinde reliqua classis nulla naui desiderata. Verum quia præ Maurorum multitudine, descensus in terram tutus non erat, ad Sanctæ Pontię portum vlterius aliquanto versus Meridiem & Occasum itum est. ibi excensione prohiberi nostri non potuere. leuia modo prælia fuere, nostris ꝓspera, barbaris semper aduersa. In vrbis Maioricæ expugnatione summa totius expeditionis vertebatur. cui vrbs cederet, ei insulæ imperium contingere necesse erat: ꝙ neutra pars ignorabat. Rex Maurus, Portopineum vicinũ vrbi montem castris occuparat, numerosis copijs quas magnis delectibus conflarat ferox magis quàm validus. Nostri dum incautius iter faciunt, longiusque hostem abesse credunt, penè oppressi ex insidijs sunt. ac Guillelmus Moncada Bearnæ regulus, & Raymundus Moncada pluresq; alij ex ea gente, qui in prima acie curabant, & sinistrum cornu hostium agressi erant, in primo conflictu occubuerunt. graue id detrimentũ fuit. cuius Rex inscius, reliqua Maurorũ agmina magno impetu inuasit. Erat genus pugnæ, quale barbaris esse consueuit, perturbatæ, atque tumultuariæ. ordines non magnopere seruabant: rari modo, modo conferti pugnabãt. si premerentur, pedem referre & loco excedere soliti, collectis rursus viribus repetebant pugnã. Res proxima periculo fuit, ne nostrorũ virtus ab hostium circunfusa multitudine opprimeretur. omnia tamen Regis siue virtus superauit siue felicitas. barbari primum loco moti, deinde in fugam compulsi castraque mox superato monte captisque castris, omni ex parte victi sunt. fugientes sequi nõ placuit: quod proximus illis receptus esset: regij continenti totius diei labore defatigati, equi, hominesque. Admota subinde vrbi castra. & quoniam Mauri copioso commeatu instructi, nihil voluntate facturi videbantur: quæ expugnandis vrbibus vsui esse solent, magna diligentia comparata. machinæ quatiendis mœnibus extructæ, balistæ, catapultæq;, plutei, vineæque subruendo muro. Fossa vrbis profunda lataq;, materia repleta. Hæc non paucis diebus administrata: nã opera per se difficilia, hostes impetu & ex insidijs disturbare conabãtur. Vinearum ope muro tandem succeditur. dolabris quatuor turrium imi lapides conuulsi: eæq; contis & tibicinibus sustentatæ, vno tempore igne supposito corruerũt. barbari ex ijs reb. metu perculsi, cõditionis primũ spem, deinde ea cogitatione depulsi, deditionis tẽtarũt salutem pacti, atq; facultatem, qui vellẽt in Africam Regem Maurum sequi, cum rebus suis nauigandi. Æqua ea cõditio plerisq; procerib. videbatur, Nũnio præsertim Ruscinonẽsi Comiti: cui cum Rege barbaro de ea re colloquium fuerat. Verum Bearnensis reguli, ꝓpinqui & necessarij pulcherrimum consilium sæuo vindictæ studio disturbarunt ignominiosum fore, atque fœdum dictitantes nisi Maurorum excidio tantis Principibus vindicatis, bello finem imponere. Obsessi desperatione salutis in furorem acti, maiori quam antea animo vrbem defendunt, sæpe nostrorum non exigua cæde: vt iam atrocis consilij auctores ipsos pœniteret, si liceret retractare parati. Ad extremum muri magna parte prostrata, per strages & lapidum rudera euadendum erat. Noctu quidam irrumpendum disputabant: quo tempore vrbis vigiliæ remiserant. Rex veritus nocturni temporis licentiã portas murosq; asseruari iubet, ne hostis effugeret. Vbi illuxit, instructa acie vrbi proximus ex loco vnde exaudiri posset, hanc ad milites orationẽ habuit. Parẽ vestris laborib. gratiam rependere

nostræ facultatis non est. habere nunquam desistam. En noui meriti offertur occasio. Vrbem opulentissimam expugnare hodierna die paratis, cuius spolijs diuites euadetis haud dubium, beatique adeò. Ciuium strage amissos iniuria socios, amicos & necessarios vindicabitis. Nobis vestro labore nouum imperium, nouumq; regnum paratur. Obsessi confecti inedia sunt, imminuti numero, metu debilitati. Pergite ergo, magno animo in vrbem inuadite. numen propitium habetis. hæc meta laborum erit, gloriam conciliabit & immortalitatem. Ijs maximum periculum, qui hostium congressum formidabunt. Audacia, conantes, proteget. Hæc vbi dixit, semel iterum & tertiò pugnæ signum dat. milites timor insolitus aut stupor, nescio quis occuparat. Rex quid inquit, irruere cessatis? magno agite animo, inuadite. Ad eam vocem magno clamore edito in vrbem irrumpitur. Mauri desperata salute locis omnibus occurrũt. pugna multis partibus fit. nostri tandem cœsis fugatisq; aduersarijs vrbe potiuntur. Regem Maurum in latebras compactum, Iacobus Rex barba apprehensum (ita se facturum antea iurarat) bono animo esse iubet, atque de salute benè sperare. Arx continuò dedita est, atque in ea Regis filius captus, tredecim natus annos: cui postea Christianis sacris imbuto, Iacobo nomen fuit: prædiaq; deinceps in agro Valentino, Gotoriumque oppidum, vtrunque Iacobi Regis dono. Inde Gotoriæ familiæ cum primis nobili generis propago. Quemadmodum Carrocius è nobilitate Germaniæ, Regem in hoc bellum secutus, Rebolledo deinde donatus est. vnde perampla ac perillustris familia ad nostra tempora perseuerat. Capta est vrbs Maiorica pridie Kalendas Ianuarij, ini-
1230 tio anni millesimi ducentesimi trigesimi. Sedes Episcopi ac domicilium in ea vrbe constitutum. tametsi Barcinonenses Sacerdotes disputabant, sui iuris effectam esse ex tabulis nimirum vetustate obsoletis. Reliqua insulæ oppida, & arces breui in potestatem redactæ: rebusque omnibus compositis, militum primùm maxima pars in patriam dilapsa est: deinde Rex in Catalauniam nauigauit. Ipso anno Mercenarij monachi, quos ante aliquot annos institutos diximus, Gregorio IX. Romano Pontifice, institutam viuẽdi rationem probarunt. Extat de ea re Gregorij ipsius diploma Perusij datum ad sextumdecimum Kalend. Februarij.

Legionis regnum Castellæ vnitum.

CAP. XV.

HÆC in Aragonia, quo tempore Rex Legionensis, suis & filij copijs cinctus, in Maurorum fines incurrit: & quod sæpe antea tentatum frustra erat, Castra Cæcilia expugnauit, validũ ea tempestate municipium, munitissimum imperij Maurici ea parte propugnaculũ. Nouo conatu Emeritam circunsedit, ferox successu, virib. validus. Abenhutus Rex virtutis ostentãdæ sanciendiq; inter suos arrepti nuper imperij auctoritatem cupidus, collecto numeroso exercitu, opem obsessis laturus progreditur. ancipiti sententia nutabat Alfonsi animus. subiret an detrectaret certamen. hinc periculum proponebatur, ꝙ exiguæ copiæ essent: inde ignominiæ metus, qua non morte grauior? Concilio conuocato variæ dictæ sententiæ. plerisque certaminis aleam formidantibus, Rex in extrema quamuis ætate vigore iuuenili, pugnandi certus acies instruit: idem factum à Mauris. Datur pugnæ signum. concurritur magno vtrinq; impetu, pari animorũ constantia. vicere nostri. cæsi fugatiq; Mauri. strages tanta hostium fuit, vt præ metu pleraque eo tractu oppida desererentur.

rentur. opinio fuit Iacobum Apoſtolum, & pleroſque alios cælites in veſte candida viſos inter acies noſtrorum animos confirmaſſe, Maurorum fregiſſe audaciam. præterea Zamoræ D. Iſidori viſam quibuſdam ſpeciem renuntiaſſe creditum (verè an falſò non dixerim) ſed renuntiaſſe tamen ad auxilium noſtrorum ſe, alioſque cælites feſtinare. Ex euentu dictis acommodata fides eſt. Emerita defenſione deſperata, continuò portas aperuit. Id præmium victoriæ fuit. Præterea Pax Auguſta, hoc eſt Badagioz, ad fines Bæticæ & Luſitaniæ, in poteſtatem eodem impetu redacta. Alfonſus copijs appetente hyeme in hiberna dimiſſis, proximo anno bellũ repetiturus maiori apparatu, diuino numini pro victoria, vt gratias ageret, dũ Compoſtellam pergit, in ipſo itinere Sarriæ in Calæcis morbo tentatus, oppreſſusque eſt, in anni exitu. ſepultus Compoſtellæ. filios reliquit ex Theraſia quidem Sanctiam & Dulcim: ex Berengaria autem Ferdinandum, Caſtellæ iã Regem, & Alfonſum; cui Molina principatus fuit. & Berengariam Rodericũ ſtupro genuit cognomento Legionenſem. Caſtellæ Rex Ferdinandus de bello Bætico cogitabat maiori impetu inſtaurando: vir ſtrenuus & nunquam ceſſans, neque ſuæ ſaluti conſulens præ publica vtilitate. Giennium vrbs noua inita expeditione circunſeſſa quamuis, magniſque viribus & contentione impugnata: cùm ad omnes caſus antea munita eſſet, facilè regios conatus eludebat. Itaque re infecta Daralferſam diſceſſum eſt. quod oppidum dum obſidione premitur, nunciatum Regi eſt, Alfonſum patrem, qui in Regibus Caſtellæ & Legionis eo nomine nonus fuit diem obijſſe. Duobus & quadraginta annis regnauit, vir cùm propijs laudibus clarus, bellica fortitudine, æqui iuſtique tenax: quo ſtudio magiſtratibus iuridicundo de publico ſalaria conſtituit: ne acceptis præ inopia muneribus iudicia corrumperentur, quod ſupplicijs omnibus vindicabat. tum præcipuè Ferdinandi filij virtutibus, ac pietatis inſignibus merito commendandus. Ceteras virtutes fœdare viſus eſt, atque obſcurare, aures criminationibus patulas præbendo (quod magnum in Regibus vitium eſt) odioque filij ſempiterno: ſic vt eo exhæredato Sanctiam & Dulcẽ ex priori coniugio natas, hæredes regni ſcripſerit ſupremis teſtamenti tabulis. Eo maior feſtinatio Ferdinando adhibenda erat, vt paternam hæreditatem cerneret, priuſquam ab alijs eſſet occupata. Proceres atque in his Rodericus Præſul, qui caſtra regia ſecutus erat, vt ita faceret, hortabantur. Berengariæ matris litteræ, & nuncij alij ſuper alios ſolicitabant. æqua matrem & proceres poſtulare ſalutaria conſulere Rex non ignorabat: rebus tantùm in Bætica impeditis diſcedere graue erat. Berengaria, paruis ſæpe momentis conſiderans, magnos caſus intercedere, in Bęticam proficiſci conſtituit vt filium reuocaret, moræ impatiens, expeditoque animo. Orgatium oppidum vigeſimo ab vrbe Toleto lapide, progreſſa erat: cum Rex Ferdinandus occurrit. celeritate opus eſſe monet, priuſquam ſe æmuli confirmarent: quos magno numero eſſe diſputabat. Metus & ſolicitudo omnia augebant in maius. Rex continuato itinere Toleto in Legionenſes fines inuectus, cuncta opinione faciliora inuenit. paſſim enim venienti vrbes & oppida omni ſignificatione lætitię portas aperiebant. Regem felicem, pium, aliaque honorum nomina cumulabant. Tauri Regium inſigne deſumpſit: cui vrbi is honos habitus eſt, quoniam prior per litteras ipſum ad regnum euocarat. Proceribus regni non idem animus erat. plerique ſorores ſequebantur. aderant

factioni oppida & vrbes: magnumque aliquod malum ex eo dissidio impendere videbatur. Regni sacrati Præsules, quorum partes sunt non sacra modò præbere, sed etiã reipublicæ consulere: caussæ æquitate perspecta, & priuatis affectib. ad rationem vt par erat, reuocatis concordiæ ineundæ auctores extiterunt. Nempe Ioannes Ouetensis, Nunnius Asturicensis Rodericus Legionẽsis, Michael Lucensis. Martinus Salmãtinus, Martinus Mindoniensis, Michael Ciuitatensis, Sanctius Cauriensis, Ferdinandi auctoritatem secuti. Viuebat eo tempore Therasia Sanctiæ, Dulcisque mater: veneratq; ex Lusitania vt filias re & cõsilio iuuaret. ab ea primũ de ineundo fœdere per legatos mentio facta est. Valentiæ, quod oppidum in Calæcis est, Reginarum parentis atq; nouercæ, Berengariæ & Therasiæ mutuo colloquio dirempta controuersia est. Regiæ sorores regni iure cesserũt fratri triginta aureorum millia annua pacto, vnde vitam illæ principalẽ sustentarent. Fœdere facto Rex Legione, vbi substiterat, Valentiam iuit: sorores eius salutandi caussa Beneuentum. Roderico Toletano Præsuli, qui Regem ꝓsecutus erat, laboris sumpti Cascata oppidum eo tractu præmium fuit. Legionis regnum in formã prouinciæ ad hunc modum redactum est, ante tres & septuaginta annos non sine reipublicæ incommodo à Castellæ iure distractum: atq; in Ferdinãdo Rege & posteris sempiterno societatis vinculo vtrunque imperium coaluit, ad omen eius amplitudinis quam domi, forisque obtinent Ferdinandi posteri nostra ætate præcipuam & maximam.

Regum colloquia inter se.

CAP. XVI.

EODEM tẽpore Sanctius Rex Vasconum, cui res præclarè gestæ in viridi ętate Fortis cognomen adiunxerãt, commutata vitæ ratione, multo adipe grauis, diuturnoque morbo fœdus, se intra Tudelæ arcem continebat: eam turbandæ reipublicæ occasionem tum prouinciales tum externi arripiebant. Itaq; Pompelonenses ciues non semel, neque magnis de caussis tumultuatos esse per hæc tempora inuenimus, impunitatis fiducia scilicet, quod maximum ad peccandum incitamentum est. Lupus Harus Viscaiæ regulus per Riuogiam in Vasconum fines inuectus, aliquot arces ademit. id eo grauius accidit, quod conscio Ferdinando Castellæ Rege & adiuuante perpetratum esse facinus omnes intelligebant. Theobaldus Campaniæ in Gallia Comes, cui vltro gloria & regnum ventura erãt, si patientiam adhibuisset, moræ impatiẽtia cum Vasconũm proceribus consilia occultè regni occupandi communicabat. Tantæ molitiones diu celari non poterant. Sanctius Rex, domesticis externisque hostibus impar, si res ad bellum esset deducta, externo præsidio se munire constituit. Iacobus Aragoniæ Rex confecto Balearico bello gestarum rerum gloria inprimis celebris esse cœperat: prorsus vt magni toto orbe Principes eius societatem appeterẽt. Missi Cæsaraugustam legati, quo se Iacobus è Balearib. per Populetũ & Ilerdam retulerat, vt Tudelam festinaret, solicitabant: fore de rebus magnis colloquium occasionẽ ille, quæ offerebatur imperij amplificandi haud negligẽdam fore existimans, nullo fidei pignore postulato, ad Sanctium festinauit. Tudelæ in arce, vbi æger iacebat, postquam inter se salutassent magna vtrinque amoris & beneuolentiæ significatione, de fœdere disceptatum est. Sanctius prior Theobaldi ingratum animũ perfidiamque accusabat, cui tanti esset senis obitum expectare, vt res domi turbare

turbare

turbare minime dubitaret, præ imperádi ambitione. Ferdinandi Regis auiditatem, cui explendæ tantæ opes, & tam ampla ditio non sufficerent. crescere cũ imperio cupidinem imperandi, inquietum malum atq; pestiferum. Eorum conatib., Iacobi ipsius virtutem opponere cogitasse: quod vtriusque rationib. opportunũ fore iudicabat: si Vasconibus adiunctis Cantabria, quæ pridẽ erepta erat, Aragonijs armis esset vindicata: Gallici insultus repressi. Ergo quod felix, inquit, faustumq; sit regni hæredem te adoptione cõstituo, certus huius meę voluntatis & studij nunquam te immemorem fore: quin reipublicæ me mortuo consulas, dum vixero eam fidem exhibeas: quam à filio expectare æquum est. Rex iuuenis oblatam conditionem haud reijciendam esse iudicans, pro ea voluntate gratias immortales agit: seque paratum esse ait libenti animo obtemperare. Rẽ cõstituta inter se Reges mutuò adoptarunt, vt altero decedente, alter in regnum eius succederet. Honestior ea species fore visa est: etsi iniquum erat, & ludibrio simile, à iuuene qui iam prolem habebat, extrema senẽ ætate adoptari. Morbo is annisq; grauis parum ꝓuidebat animo. Aprilis mensis
1231 die quarto, salutis anno millesimo ducẽtesimo trigesimo primo, fœderis initi tabulæ cõfectæ & ꝓmulgatæ sunt, atq; vtriusq; regni procerum consensu confirmatæ. Centum præterea millia nummûm, quos solidos ea ætate vocabant, Sanctius expetenti in belli sumptus Iacobo mutua dedit, aliquot Aragoniæ oppidis pignoris nomine acceptis. Erat ex Balearib. nunciatum Tunetanũ Regem validam classem aduersus eas insulas compare. ea res Iacobum compulit, quamprimũ se Cæsaraugustam referre. Quo tempore Aurembiasis defuncta Vrgeliæ principatũ viro suo Petro Lusitano Principi testamẽto legarat, prætereа Vallisoletum in Vaccæis. Nouorũ ea res motuum occasio erat. Pontius Cabrera, vetera iura repetebat, armisque disceptare parabat. Impendentia mala, Regis prudentia discussit. fœdus constitutum ea lege, vt Vrgeliæ principatu se Petrus abdicaret, Baleares insulas dum viueret, Regis beneficio teneret. Balaguerim Rex retinuit. alia oppida Cabreris data. ex Salonio mox portu in Baleares transmissum. verum allato nuncio, Regem Tunetanum eo anno cessare, nullo magno operæpretio facto Rex in continentem redijt. Interea Ferdinandus Rex Legionis regno lustrando districtus, conciliandæq; hominum gratiæ. ac promerendi amoris ꝓuincialiũ studio occupatus, belli Maurici curã Roderico Præsuli Toletano cõmendauit, Quesada oppido donato ea lege: vt barbaris quoniam ad eos redierat, armis eriperet. Ergo ineunte æstate fines Maurorum maturis iam segetibus euastati. ingens præda capta. Quesada oppidũ expugnatũ neq; Quesada modo, sed etiam Casorla in Bastetanis, Cócha. Chelis, Niebla, Romanis Elepha, aliaq; finitima, oppida. quib. ab eo tempore Casorlæ Præfectus omnibus iura dat. Toletani Præsulis Legatus, Rege concedente, more vsq; ad nostram ætatem retento: cum Ioannes Tauera Cardinalis Francisco Cobo, Promagistro Legionensi quẽ eximius Caroli quinti imperatoris fauor & gratia in magnam auctoritatem euexerat, ea ditione cessit. Ioannes Siliceus Tauera successor Præsul Toletanus, principatum iniuria vti expostulabat abdicatum, iudicio repetere conatus, nihil neque ipse, neq; successores ad hanc diem p̄stitere. Quesada sanè quoniã ad Mauros redijt, & Regis Ferdinãdi armis recepta est, ex eo tẽpore sub Castellæ Regũ imperio permãsit. Ioannes Brena homo Gallus, Hierosolymitanus Rex, rebus propemodum

Xxx 2 in Sy-

in Syria perditis, colligēdi auxilia ſpe in Italiam nauigauit: vbi Violantem filiam Friderico ſecundo Imperatori vxorem dedit. Ex eo, quoniam vir Siciliæ iura dabat, vxorque hæres patris erat, Siculi Reges regni Hieroſolymitani titulum vſurpare cœperūt. His nuptijs celebra-
1232 tis Barcinonē venit anno milleſimo ducenteſimo trigeſimo ſecundo. Vbi benigne à Iacobo Aragoniæ Rege acceptus, atq; habitus aliquandiu, in Caſtellam penetrauit, voti reus Compoſtellani templi inuiſendi. Venientē Rex Ferdinandus non minori lætitiæ ſignificatione coluit. Berengariam præterea ſororem, hoſpiti & aduenæ Regi connubio iunxit, ex ſacra peregrinatione redeunti. Quibus ille nuptijs peractis in Italiam redijt, bello ſacro in Syria reparando intentus, maiori conatu, quàm ſucceſſu. Annales Toletani, quib. multum fidebamus, Brenam ante octo annos veniſſe in Hiſpaniam aiunt: atque Idibus (forte pridie Idus) Aprilis die Veneris Toleti abs Rege Ferdinādo regio apparatu exceptum. & conſtat regreſſum in Italiam rerum ſuarū deſperatione imperij Cōſtantinopolitani, ꝙ à Gallis occupatum nutare cœperat, agente Romano Pontifice, procuratorē factum: Balduino Imperatori alumno ſuo Martham ex nouo coniugio ſuſceptam collocaſſe. Id nauatæ operæ præmium fuit. A militibus ſacris iunctis cum Placentino Epiſcopo viribus, Caſtra Iulia in Vectonibus de Mauris capta, ad octauū Kalend. Februarij. A Iacobo Aragonio tertiò in Baleares tranſmiſſum, captaque minor Balearis. Nam Ebuſus Pityuſarū in mari Iberico ma-
1234 xima, in poteſtatem venit anno milleſimo ducenteſimo trigeſimo quarto prouentu ſalis diues inſula, maiuſque ex eo vectigal quàm vlla ex re alia. Tarracone vt ſacra peteret ſancitū: quoniam Guillelmi Mongrij copijs potiſſimùm expugnata eſt, qui in Aſpargi locum electus erat Præſul Tarraconenſis. Quo anno ad ſeptimum Idus Aprilis Sanctius Rex Vaſconū extinctus eſt: Corpus ad Rocidam vallem tumulatū in D. Mariæ Canonicorum monaſterio, quod ipſe ſua impenſa extruendum curarat. A Vaſconibus Theobaldus Campaniæ Comes lege propinquitatis ad regnum aſcitus, Pompelone mēſe Maio regium inſigne deſumpſit, Aragonio etiam Rege, vt quidam ſcribit, conniuente. & fortaſſis iniecta animo religio erat: nefaſq; putabat, iura alienæ hæreditatis inuadere. inuitum, bella quæ conſecuta ſunt, docent tantiſper diſſimulaſſe: aliæ ex alijs enatæ difficultates implicarūt, retinueruntq; ne eius regni hęreditatem captaret, adoptionis iure, ferroque, haud magna quamuis victoriæ ſpes, in tanta prouincialium alienatione oſtendebatur. Noui præterea cōiugij cura ſolicitabat, quod cum Violante Andreæ Hungari Regis filia pactum, Ferdinādus Caſtellæ Rex modis omnibus diſturbare, & Eleonoræ materteræ ſuæ Regē conciliare conabatur. Tentata cōcordiæ ſpes per legatos quia nō proceſſit, ad colloquium ventū eſt. Horta cœnobium deſignatum in Aragonij regni finibus. Reges ad quintumdecimū Kalend. Octobris, inter ſe collocuti, re infecta diſceſſerunt. tantùm Aragonius explicuit rationes, cur ſibi iure Chriſtiano, à priori diſceſſiſſe coniugio licere putaret. & ne nihil effectum videretur, Eleonoræ ad alia oppida dotalia Hariſa adiecta eſt: vbi in contemplatione ſtudijſq; pietatis vitam exigeret, adiūcto filio, qui ad iuſtam ætatem in eius poteſtate relinquebatur. Nouum ab ea locis vicinis monaſterium ad Almaſanum ædificatum, monachis Præmonſtratenſib. ab Humberto Lotaringo in Gallia non ita pridem inſtitutis in ſaltu Premoſte, vnde ei ordini nomen factum eſt.

Valenti-

Valentini & Cordubensis belli initia.
CAP. XVII.

REGVM colloquio dirempto, Aragoniæ & Castellæ arma ad sacrum bellum conuersa sunt. Aragonij captis Balearibus feroces, odioque Zaeni, qui Valentino regno occupato Aragonios fines, vicos, agrosque depopulatus erat, atque vsserat, Ampostam, Dertusamq; progressus, nouam expeditionem adornabant. cœptum in Bætica bellum Castellani prosequebãtur. rei bene gerendæ opportunitatem Mauri in partes distracti præbebant; Almohades, Almorauides, Benamarines atque Benadalodes: atque ita vt imperium Mauricum nullo quamuis impellẽte sua mole, suoque pondere ruere videretur. A Catalaunis, quod nisi supremo metu, speve vsurpari non consueuerat; in Valentini belli vsus Bouaticum Regi est concessum. In Maurorum fines variæ nostrorum manus inuectæ prædandi spe. Blascus Alagonius Morellam munitũ oppidum cæpit, læto quidem ad belli summam omine: quando priuata manu factum operæpretium erat: triste autem Regi eius rei nuncium fuit, ægrè ferenti primos belli fructus recidisse ad aliũ. ergo illud oppidum imperio suo subijcit: factam Blasco iniuriam Sastago attributo compensat. Hoc initium belli Valentini fuit, atq; Sastagi Comitibus. Secundũ Morellam Burriana post duorum mensium obsidionem deditionem fecit: ciuium salutem & libertatem pacta, ad septẽ millia promiscui sexus, atq; ætatis homines sunt egressi graue incõmodũ rebus Mauricis allatũ erat duobus oppidis sublatis: vnde propter agri bonitatem, plura alia eo tractu oppida & arces vitá tolerabant: quæ necessariò Regi deditionẽ fecerunt. In primis Peniscola (Ptolomæo Chersonesus) Castellonium, Burriolum. Alcalatenum autem Semenus Vrrea cepit: quo merito eius oppidi principatus Vrreis nobilissimæ familiæ cõcessus, ab eis ad nostram retinetur ætatem. Ad Sucronis ripam in ipso imperij Maurici sinu per vim à Rege expugnata Almasora, noctu irrumpẽtibus nostris, hostibus fuga dilapsis. Quo tempore Ferdinandus Rex rebus domi compositis, Reginaq; vxore Legione relicta, vt noui regni studia amplius conciliaret, magno exercitu conflato, Bæticum bellum aliquandiu temporum necessitate intermissum reparabat: Vbeda circumsessa, omnibusque machinis impugnata. q̃ quoniam Biatiæ vicina est, tribus tantùm passuũ millibus dissita; valido Maurorum præsidio, magnisque operibus aduersus omnes casus munita, parataque erat. Verùm difficultates omnes Regis cõstantia peruicit: ciuesq; vna tantum salute à victoribus impetrata vrbis deditionem fecerũt. alia parte à militibus sacris Metellinum; Alfangium, atque Sanctę crucis oppidum expugnata. Lætitia ex ijs rebus noua calamitate turbata. habet has vices conditio mortalium. Regis vxor interea Tauri defuncta est. Corpus Olgis sepultum. iusta regio more, atq; apparatu magnificè facta: inde Hispalim post aliquot annos migrauit, viro sepulcro coniuncta post mortem: vti cõiunctissima vixerant voluntate. Vbeda capta Toletum Rex redijt, Legionenses vrbes & oppida rursus obire cõstituens. Ijs blandimẽtis noui regni voluntates conciliandæ erant: milites ad Bæticæ præsidium relicti facta manu Cordubenses agros vrunt, ac depopulantur. Mauri aliquanto numero Almograues capti sunt. (milites ij veterani erant, atque præsidiarij) ex illis cognitum est, Cordubæ vrbis capiendæ pulcherrimam occasionem extare. infensi ne ciuibus essent, an libertatis studio fecerint incertum. suburbium sane vrbi cõiunctum est, Axarchiæ nomine.

Ea muri parte, quoniam illorum fidei-commissa erat, nostros re constituta per noctem in vrbem admisere, salutis an-
1235 no millesimo ducentesimo trigesimo quinto, Decembris die vigesimo tertio. Exiguus numerus erat, tantæ rei perficiendæ. turres aliquot occupare, portamque, cui à Turcis nomen est, satis habuerunt, dum auxilia à nostris expectantur. quos illi missis legatis ne occasioni deessent enixè rogabant: vna tantum celeritate opus esse: se tantisper tolerare: diutius si cunctarentur sustentare non posse. Mauri sequenti luce, periculo denunciato, nostros expugnare parant. Aluarus Castrius, cuius eximia & fidelis opera, ex quo ad officiū redijt semper extitit, re ex nostrorum litteris cognita Turcis quod oppidum præsidio obtinebat, auxilio primus accurrit. idē Rex facit Legione profectus, quamuis locorum interuallo dissitus & iniquissimo anni tempore cum collectitia manu, proceribus & vrbium conuentibus, vt sequerentur, præcipit. Bienquerentia arx in itinere occurrebat. eam primùm tentare placuit. Præfectus arcis cōmeatu quidem Regem iuuit. de deditione appellatus, negauit nisi Corduba capta, cuius auctoritatem sequeretur, facturum sese. ergo eo relicto Cordubam festinatum: quo multos confluxisse inuenit, pauciores tamē numero esse, quàm vt iustus exercitus cōstari posset. Abenhutus Rex Astigi se ea tempestate tenebat, ad omnem occasionem intētus. validæ sequebātur copiæ. Laurentius Suarius trāsfuga barbaro militabat. Valentinis, an Cordubensibus in pari periculo succurreret incertus erat, nam ab Aragonio Rege Cullera tentata erat irrita spe. lapidum in eo agro penuria, qui tormentis mitterentur, coegit, re infecta discedere: vt paruæ sæpe res in bello, magnorum momentum sunt. In Valentina tamen planicie Moncadę arx capta ab Aragonijs, & vt cæteri cladis eius exemplo terrerentur diruta est. Hæc vno tēpore nunciata, Abenhuti Regis animum ancipiti cura suspensum tenebāt. Suarius in regia castra speculatum missus, vt cum insigni aliquo officio rediret in gratiam, consilio clam cum Ferdinando communicato, maiora vero de nostrorum apparatu & copijs, ementiente metum ac tristitiam vultu prædicando apud barbaros, auctor extitit, à cogitatione ferendæ Cordubensib. opis animos auocandi. Ea res nostris saluti fuit, externis vrbanisq; copijs, si cōgrederentur, imparibus. Auxit nostrorum alacritatem inopinus casus. Rex barbarus in Valentinum bellum intentus, Almeriç à suis, paucis post diebus, obtruncatus nunciatur. strenuus manu, sermone promptus fuit, serendæ inuidiæ dissidij concitandi artifex, raptor, largitor, neq; pace, neq; bello cuiquam ea tempestate posthabendus: grande sane momentum addiderat rebus Mauricis restituendis in Hispania.

Corduba capta.

CAP. XVIII.

IN Bæticæ medio propemodum interuallo, qua olim parte Turduli fusi erant, vrbs Corduba sita est, in planicie quidem, cæterum ad Marianorū montium radices, qui ad Septentrionalem vrbis plagam assurgunt ardui atque impediti cautibus. Ædificia vrbis Bætis fluuius ad læuam alluit, multis admissis fluminibus nauium capax. Quadrata forma vrbs est secundum ripam extensa, maiori longitudine quam pro latitudinis modo. Mauri, quo tempore in ea vrbe sedem imperij ac domicilium tenuerunt, multum de veteri elegantia formaq; mutarunt, vt est gens minimè ædificandi curiosa. Quinque olim portis aditus erat, nunc septem. suburbia addita in iustæ ciuitatis modum: ac illud

maximè

maximè, de quo paulo ante mentio facta est, Axarchiæ nomine ad fluminis ripam, Solis ortum spectans, perpetuo muro iunctum vrbi veteri. Regia arx ad Occasum pertinet, proprio & ipsa munita muro. à templo maximo, quod in veteri vrbe est pons pulcherrimus flumen impositus iungit. Olim colonia Patricia dicta est: quoniā eam initio Romanorū & indigenarum delecti tenuerunt, (auctor Strabo) magnorum ingeniorū altrix, belliq; & pacis artibus præstantium. Subiectus ager omni fertilitate in primis Hispaniæ conspicuus est, eximia amœnitate lætus: non ea modo parte, qua cōsternantur campi, sed mōtes etiam ipsi vitib., olea, omneq; genus arboribus vestiti sunt, irrigui fontibus In his montibus quarto ab vrbe lapide, vbi monasterium extat D. Hieronymi nomine, atque instituto, Cordubæ veteris vestigia cernuntur, à M. Marcello seu conditæ, seu auctæ: quo tempore ex prætura res in Hispania gessit. Eius loci insalubritate factum creditur, vt in aliū quo nunc est posita, commigrarit. hác vrbem, parte à nostris murorum occupata, obsidebat Ferdinandus Rex anno
1236 salutis millesimo ducentesimo trigesimo sexto auspicante. defendebāt Mauri pro extrema spe, magno animo dimicantes. in ipsis etiam vrbis plateis de patria, de salute, de fortunis omnibus decertare cogebantur ciuium multitudine confisi, & auxilij externi spe. verum cum fama primum, deinde ex captiuis quæstione habita cognitum esset Abēhutum occisum à suis esse: Laurentium Suarium se ad Ferdinandi castra retulisse, de quo quoniam ex prima Castellæ nobilitate erat, multum confidebant, sublata defensionis spe animus etiam abscessit. Actum de deditione: ventumque in colloquium. regij Ferdinandi clementiam in dedititios exorabilem, in deuictos animum ostendere. Mauri neq; de Regis potentia, neq; de suo periculo dubitātes, de ineundo fœdere disputare. oblatæ conditiones cum consentaneæ non essent, res ea in multos dies extracta est. nunc ad arma conuertebantur: paulò post ad colloquium redibatur. accidebatque obsessis, quod plerunq; hominib. pertinacibus, atque arrogantib. vti eo recurrerent, & eas cōditiones cupidissimè peterēt, quas paulo ante contempserant. nostri illorum humilitate, & opportunitate temporis abusi, grauiores cōditiones miseris imponebant. Eo tandem post magnam altercationem res redacta est, vt vna salute impetrata, abeundique potestate vrbē dediderint, Iunij mensis die vigesimo nono, qui dies Petri & Pauli memoria sacer est. Vrbe capta in summa templi Cordubēsis turri, vnde in omnes partes despectus erat, crucis signum, regiumque vexillum collata. templum ipsum, quod Mahometis superstitioni dicatū erat, expiatum Christiano ritu, sacratumque ab ijs Episcopis, qui magno numero Regem ad bellum secuti erant. Lupus Fiterij ad Pitoricam monachus, vbi datus Episcopus ex Regis voluntate, & Roderici Toletani Præsulis auctoritate: cuius quoniam Romam iuerat ea tempestate, Ioannes Vxamensis Episcopus vicarias partes obibat, regio etiam annulo cōcredito. Rodericus enim & successores regij scrinij præfectura donati erant: vt superius est demonstratum. Campanæ, quas Alhagibus Almansor ante ducentos sexaginta annos Compostella ablatas, vt victoriæ monimentum esset, in Cordubense tēplum intulerat: exæquata ignominia Mauri succolantes Compostellam retulerunt. Vacua ciuibus vrbs remanserat, Mauris magna ex parte alio dilapsis magnis præmijs & pollicitationibus innumeri mortales exciti. Cordubam domiciliū transtulerunt. Alfonsus Menesius

vrbi.

vrbi Præfectus: limitibus Aluarus Castrius, à quo cuncta administrari placuit imperijq; summam obtineri. Rex eo tēpore ad veteres titulos Biatiæ & Cordubæ se Regem dixit, vt eius ætatis tabulæ indicio sunt. Calagurri in D. Dominici Calsadij pontificia sedes translata est. auctor Ioannes Perelsius eius vrbis Episcopus. honore postmodum vtriusque templi exæquato, enata ex eo cōtrouersia finem habuit.

Valentia capta.

CAP. XIX.

VALENTINOS Mauros interea Rex Aragonius modis omnib. exagitare non desistebat. Zeitus Valentia exul, & sua sponte & piorum consuetudine noster totus effectus (vti duo monachi Franciscani Ioannes & Petrus Valentiæ ante annos aliquot eo merito ab eo occisi fore vaticinati erant) Christiana sacra susceperat, Vincentij nomine indito: arcano tamen, ne res prodita inuidiam apud suam gentē odio religionis conflaret. nam regni recuperandi spem nondum abiecerat. Sanctius Ahonesius Cęsaraugustanus Episcopus. quoniam prauis ille morib. religionem, cui nomen dederat habere ludibrio videbatur, effusaque libidine deturbare, auctor impulsorq; extitit, vt ex ritu Christiano vxorem duceret. Dominica Lopides Cæsaraugustana cōnubio iuncta: vnde nata est Alda Ferdinandia Blasci Semeni vxor, ad quos Arenosij Valentini proceres genus referre memorantur. A Rege Aragonio Exericæ maturis frugibus ager vastatus. Bernardus Guillelmus Regis auunculus propter opinionem virtutis, resq; bellis omnib. præclarè & fortiter gestas, limiti Præfectus aduersus Valentinos impetus, viresq;. Proximo mense Octobri Montione cōuentus regni habiti sunt. in ijs conuentibus de ratione belli gerendi, obsidendaq; Valentia vrbe disputatum: & publico consensu sancitum est monetæ genus Iaquesæ: quæ quòd multo ære adulterata esset, ne abrogaretur viri pecuniosi verebātur. Pro eo merito Regi nouū vectigal imperare permissum, vt domus singulæ singulis septem annis æreum nummum regio fisco inferrent. Arcem cui podio D. Mariæ nomen est, alternātis belli progressu à Mauris euersam, instauratamq; à nostris, Bernardus Guillelmus valido præsidio obtinebat: Zaenus Valentiæ copijs omnibus, in quibus sexcenti equites erant, pedites quadraginta millia, sibi impugnandam desumpsit. Nostri licet numero multis partib. vincebantur, incredibili animorum vigore, an hostium despectu arce egressi prælio decertare constituunt. Res in supremum periculum adducta erat, propter circumfusam hostiū multitudinē. cessit tamē virtuti numerus. Mauri ex si victi atq; fugati: opinio fuit D. Georgij numine, cùm se Christianis Ducem pbuisset. Quæ supra spem, supraq; virtutem contingunt, diuis accepta ferre cōsueuit humana mortalitas. eius miraculi fidem D. Mariæ signum sub campana repertum in ea arce, vehementer auxit: cui templum ab incolis statutum est, diuinis miraculis celebre, vti eo tractu homines persuadent. mense Augusto anno millesi. ducen. trigesi. septimo dimicatū. 1237
cecidit in pugna Rodericus Luesia præcipua nobilitate vir. Iacobus Rex suorū periculo victoriaq; nunciata, se cò retulit: præsertim allato nuncio nouis copijs eius arcis expugnationem Mauros repetere falso scilicet. nostri tamen maiori quam pro numero animo centum triginta equites Regem secuti vltra Podiū vltraque Saguntum, validæ Maurorum manui occurrerunt, quæ doctore præcipuo Artaldo Alauonio, qui exul inter barbaros (Is Blasci filius erat) in ea loca venerat aduersus nostrorum conatus.

Regis eosque progressi temeritatem animi constantia virtusq; correxit: numenque in primis diuinum hostibus ne certamine quidem tentato, via alia, digressis. Podij arx Valentiæ vicina, proculq; à regia ditione, nisi magno sumptu magnoq; periculo retineri non poterat, præsertim Guillelmo Regis auũculo, cui arcis cura concredita erat, per idem tempus defuncto. quæ res Cæsaraugusta, quo se hiberno tempore contulerat. Regem reuocauit. Guillelmo Entensæ defuncti filio, omnia quæ pater obtinuerat abs Rege donata. ea merces meritis paternis fuit. arcis præsidiũ Berengario Entensæ commendatum: tametsi regni proceres deserendam disputabant. Militibus præsidiarijs occultè dilabi parantibus, Rex in sententia retinendæ arcis perstans, in qua bello Valentino magnæ commoditates inerant, concione militum aduocata, in ipso arcis templo contactis aris iuratus, in patriam se nunquam nisi Valentia capta rediturum militares animos vt sustentarent cõfirmauit, terruit aduersarios: atq; ita vt à Zaeno Rege de concordia appellatus fuerit, honestis conditionibus allatis: multas se arces Regi traditurum, iustumq; auri pondus annui tributi nomine repræsentaturum. quas Rex dissentientibus quamuis proceribus, vrbis obtinendæ spe, constanter repudiauit. Almenara, Paterna, aliæque arces locis commodissimis vltro deditionem fecere. Ea res maiores animos addidit. mille pedites sub signis habebat, equites trecentos sexaginta. cum his copijs (quo quid magis temerarium esse potuit? sed audacia consilia ex euentu ferme iudicantur) Turia amne transmisso, in vrbis conspectum se dare frequentissimæ & nobilissimæ, eamq; obsidere ausus est. Gradum inter, quod oppidum ab inæqualitate maris, cui imminet, dictum est, vrbemque ipsam mille vtrinque millibus passuum castra locata sunt. Valentia in ea Tarraconensis Hispaniæ parte sita est, quam olim tenuerunt Edetani, loco plano & amœnissimo, nullius rei idoneæ egens, nisi quòd aduecto plurimum frumento opus habet. armis virisque opulenta. lætissima cæli solique facies. hyems egelida, æstas temperata flatibus maris. tanta rerum omnium copia, ciuium ædificiorumque elegantia, vt patriæ obliuionẽ aduenis inducere opinio sit. Omne genus arboribus horti nobilissimi, citreis maxime in quincuncem institutis: vnde perpetua viriditas hyeme atque æstate. citrei circùm parietes, citrea conclauia. ita rami innexi inflexiq; arte sunt. vt iustarum ædium speciem repræsentent. aditum arcet operis firmitas: aspectum frondes rimis omnibus stipatis opere topiario in varias formas compositæ, auium animantium totius domestici apparatus. quales Elysios campos beatorum sedes antiquitas finxit, talis terræ vrbisque facies Valentiæ est cælo data. Turia ad læuam alluit: qua parte regia est radijs surgentis Solis obiecta, atq; ponte cũ reliqua vrbe cõmissa, in plures riuos diductus: quæ res agrum irriguũ efficit, vrbi aquarum copiam suppeditat. Ad mare æstuarium est ad tertium milliare, nonnulla loci insalubritate. id incommodum piscium tum multitudine tum varietate compensans. Vrbis mœnia rotunda ferme figura tunc erãt: mille passus circuculo, quatuorq; patebant portis: prima Boatellana Meridiem inter & Occasum: Baldina ad Septentriones: tertia templaria, ab ea æde quam vicinis locis Templarij milites ædificarunt orientem Solẽ excipit: quarta Xareana. inter hanc & Boatellanam Regis castra erãt: eo commodiori loco, quod murus ea parte prominens in anguli formam nostris oppugnandi commoditatem præbebat. machinæ extru-

ctæ, opera ædificata, quæcunque ex vsu expugnandarum vrbium ea tempestate erant. Zaenus primo obsidionis die copias in aciem producit pugnare paratus priusquam se nostri confirmarent. Rex in detrectandi certaminis consilio perstitit, auxiliorũ spe, quæ quotidie in castra veniebãt. Præsules & proceres ipseq; Petrus Aimillius Narbonensis Episcopus cum delecta Gallorũ manu, ex Anglia et auxilia venerunt. Leuia aliquot prælia fuerunt nostris ferme secunda q̃ res Mauros retinebat, ne eruptionẽ sæpe tentarẽt. fossa materia repleta: vinearumq; ope tecti milites muro succedũt. vectibus conuulsi lapides: tribusq; locis aditus patefacti ea latitudine, vt militẽ caperẽt. Aduersus ea pericula ab obsessis prouidebat: quantum temporis conditio patiebatur. Cilia oppidũ vltra Valentiam situ Petri Asagræ & Semeni Vrreæ virtute & diligentia captũ est. Classis interea Tunetana decem & octo nauiũ ad littus appulsa, atq; in anchoris stans obsessis fiduciam addidit, nostris solicitudinem iniecit. Verũ cum aditus in vrbem interclusus Afris esset: & noua classis Dertusę esset cõparata: tentata modò Peninsulæ expugnatione (in Valentino littore id oppidum est) nullo præterea operæpretio facto abierũt. In vrbe magna annonæ penuria laborari cœptum: q̃ difficultas nõ magis inopia præsenti, q̃ futuri timore crescebat. in castris lætitia omnia plena erant, copiosiq; commeatus. etsi sexaginta millia pedites iam numerabantur, mille præterea equites. Regis non magis prouidentia ijs ex rebus conspecta, q̃ animi fortitudo in certaminibus: neq; Ducis tantùm, sed sæpe et gregarij militis munera explebat. quo factum vt in fronte sagittæ ictu dum incautius in pugna versatur die quodam vulnus acceperit, neq; leue, neq; lethale. quinq; tantũ diebus publico abstinuit. Quo tẽpore à Gregorio Pontifice Maximo, sed & à Galliæ Cisalpinæ ciuitatibus legati venerunt, aduersus Fridericum Imperatorem, qui cũcta vastabat, si auxilia mitterentur à Rege, tyrannidemq; depelleret, qua premebãtur grauissima, eã prouinciam eius imperio fo-
re subditã. Iunij Idibus anno M. ducen- 1238
tesi. trigesi. octauo fœdus cum illis ciuitatibus ijs cõditionibus in castris ictum est. auctor cõsilij Violantes Regina, sine qua nihil rei magnæ decernere solitus erat: lectissima fœmina filiæ sui nominis mater, eoque gratior viro. tametsi vltra pacta cõuenta progressum nõ est. Rege alijs bellis distento, Friderico Augusto quamuis simulatè sed Pontifici tũ Romano cõciliato. & iniquum erat alienis cõtrouersijs implicari, cui tantum belli superesset in prouincia. Obsessi rebus omnibus oppressi, auxiliorumq; spe, tũ ex Africa, tum ex Hispania deiecti, seriò de vrbe dedenda deliberant. missus primùm in castra Halialbata p̃cipua apud Regem barbarum gratia & auctoritate: deinde Abulhamaletus ex Zaeni sorore natus. actũ de fœdere, de conditionibus disceptatum. Vtrisq; longa mora omnis videbatur. nostros spes, Mauros periculũ & rerum omnium inopia incitabat. Fit fœdus tandem his legibus: Rex Maurus vrbem Valentiam, arces & oppida citra Sucronem omnia Iacobo Regi tradito. Ciues Culleram atq; Dianium Aragonia fide tuti abire permittuntor. Ijs fas esto, nemine excutiẽte sarcinas, aurum, gemmas, vestem pretiosam, ac omnino quidquid efferre possint asportare. Reges inter induciæ in octo annos sunto: eæq; optima fide seruantor. Rebus perficiendis, vrbeq; dedenda quinque dies designati. Ante quàm id tẽpus elaberetur Mauri agmine facto vrbe egressi numero quinquaginta millia promiscui sexus & ætatis: regio exercitu in armis circumfuso, præsidij causa. ex abeuntibus nullus impunè violatus. deditios tueri

tueri ad suam dignitatem fidemq; Rex pertinere iudicabat. Pridie eius diei, qui mése Septembri Michaelis Archangeli memoria & celebritate sacer est, nostri in vrbem Valentiam inuecti, regnoque nobilissimo aucti sunt. lustrata ciuitas. expiata templa. Ferrerius ex Prædicatoria familia Episcopus datus, nouæ vrbis indigenis magna ex parte Catalaunis, ac ferme ex Gerunda, Tarracone, Dertusa. Ager suburbanus æquis partibus diuisus inter Præsules, proceres, nobiles, atq; ciuitatum cōuentus, qui Regem eo bello iuuarunt. Templarijs militibus & Hospitalarijs sua præmia fuere. Delectis ex omni numero trecentis octoginta equitibus, quoniam amplioribus prędijs donati erant, regni limites defendendi cura iniuncta est: partito ita onere, vt singulis quatuor mensibus, centeni limitibus præsidio essent. Vrbis neque natura neq; opere satis munitæ, & belli iniuria deformis, noua mœnia extructa, amplioribus quàm antea spatijs. forma non eadem, sed in quadrum descripta: duodecim sanè portis patientia, ternis ad singulas cœli plagas. nouæ leges, nouaq; scita abs Rege facta, vnde ciuibus iura dantur. Ad hunc modum Zaeni regnum euersum breui est: quod iniuria erat occupatū. tametsi antiquis Regibus se satū ferebat, Modessi filius, Lupi nepos, eius quem Murciæ regnum tenuisse superius mōstratum est. Victoriæ gratulatio tanta extitit tota Hispania, quantum oratione explicare fas nō est: eo syncerior, q̄ incolumi nostrorum exercitu, ac vix vllo magni nominis viro desiderato, tantas res perfectas esse constabat. Artaldus tantùm Alauonius cùm ad officium redijsset rebus Mauricis desperatis, & Cardonæ regulū Raymundum Folchium, qui capta vrbe venerat, prosecutus Villenam & Saissium oppida expugnare tentasset, in tumultuaria pugna ad Saissium ictu lapidis peremptus est. Numinis vindictam vulgus interpretabatur, quòd Mauros rebus eorum integris adiuuisset. Hunc finem Valētina expeditio habuit in paucis nobilissima. Rege Aragonio Valentinis rebus implicito Vascones quieti erant: Rege gentis Theobaldo, Pompelonis Episcopo Petro Semeno, qui per idem tempus Petro Remigio successit. Externa atque longinqua bella laudis studio quæsita. Theobaldus Rex, Comites Henricus Barensis, Petrus Britanniæ, Aimericus Monfortius in Syriā nauigare constituunt. Rebus omnibus comparatis Genuensium classe, qua traijciendum erat, denegata terra contendunt. Germaniam, Hungariam, Cōstantinopolim adeunt. Bosphoro Thracio transmisso, in Cilicia ad Tauri mōtis angustias, Turcis magno numero circumfusis magna pericula obeunt. vix tertia parte incolumi, illuuie & squalore deformes Antiochiam tenent. Initijs & medijs, expeditionis exitus consentaneus fuit: aduersa sæpe fortuna in Palæstina pugnarunt. sic numina voluere à rebus nostris auersa. pauci cum Rege in patriā rediere. Gallici scriptores, Theobaldum Regem eo tempore in Syriam iuisse cōtendunt, quo Ludouicus Galliæ Rex post annos circiter decem, iunctis cum eo viribus scilicet. negant alij, argumento quòd Rodericus Toletanus Præsul in extrema historia de Theobaldi Regis profectione meminit, Ludouici expeditionem in Syriam attigisse non potuit, morte ante id tempus præuentus, fineque scribendi quinto non amplius anno post captam Valentiam facto.

Libri Duodecimi Finis.

HISTORIÆ DE REBVS HISPANIÆ,

LIBER XIII.

Multa oppida à nostris capta.

CAP. I.

DVo Hispani Reges Iacobus & Ferdinandus, antea clari præ cęteris atque præstantes, maiores & clariores haberi cœperunt Corduba & Valentia captis. oppida & vrbes, ob ea, quæ fœliciter acta erant, diuis immortalibus gratias agere: solicitudinemq; de belli euentu lætitia publica commutare. Duces & milites eo intentiores ad victoriam niti: omnibus modis vrgere, cauereq; necubi hosti opportuni essent, post victoriam sæpe rerum commutationem sequi non ignorantes. Externi Principes, ad quos rerum gestarum fama peruasit, missis legationib. de fœlicitate gratulari, hortariq; vt qua cœperant via Mauros pręcipitantes opprimere non desisterent. tantisper tamen ab armis cessatum ob inducias Mauris ab Aragonio Rege cōcessas: & quoniam Ferdinandus Rex Burgis nouas celebrabat nuptias. Berengaria mater de filio solicita, ne præposteris voluptatibus integram ætatem corrumperet, etsi nihil eo sanctius omnium opinione erat, eius coniugij conciliatrix extitit. Ioanna Simone Pictauiensi Comite & Adeloide nata, neptis Ludouici Regis Galliæ atque Elisabethæ Alfonsi Imperatoris filię, ex Gallia euocata, Ferdinando coniugio iuncta est. Ex eo coniugio Ferdinandus cognomento Pictauiensis, Eleonora, & Ludouicus nati sunt. Rex celebritate peracta, lustrandique regni studio, nouam nuptam per præcipuas Legionis & Castellæ vrbes circunduxit, iura populis dare solitus: tenuioresque à potentiorum iniuria defendere, facilis aditu, præcipua morum suauitate. omnium querelis patebant aures. nullius inopia aut solitudo non modò publico tribunali accessuque communi, sed ne à regio quidem conclaui arcebatur. Intelligebat nimirum Regum officium esse scilicet consulere subditis, tueri innocentiam, dare salutem, cōseruare & bonis omnibus amplificare rempublicam. cùm sit non eius modò qui hominibus imperat, sed eius etiam qui pecudibus præest, eorum quibus præsit, commodum validitatemque captare. Eo actionum tenore æque Legionēsium & Castellanorum gratiam beneuolentiamq; promereri non desistebat. ventum Toletum. vnde Cordubam missa pecunia est, quoniam nouos ciues, neglecto agrorum cultu & temporum difficultate annonæ penuria laborare, atque ex ea re proximos periculo esse nunciatum erat. Medimnus seu faneca tritici denis æris (marauedinos vocant) hordei quaternis constabat, quæ suprema caritas ea tempestate est habita. Et sanè proditum memoria est; consequenti anno millesimo ducentesimo trigesimo nono, Solis 1239
defectionem bis contigisse: semel tertio Nonas Iunij, qui dies Veneris fuit, hora sexta densissimis tenebris luce commutata:

tata: quæ defectio Solis nobilissima fuit. iterum Iulij mēsis vigesimo quinto die, vt Bernardus Guido Aragonius scriptor est auctor: falsò nimirum, neque astrorum conuersionibus consentaneè. neq; enim vtroq; die Solis & Lunæ cōiunctio potuit contingere, sine qua Solis deliquium nunquam existit. Ne Luna quidem à media signiferi linea (per quam Sol decurrit, & vbi existentibus astris eclipseis fiunt, vnde & Ecliptica dicitur) digressa semel, ad eandē recurrit ante mensem circiter sextum; & Plinius Lunæ defectum quinto post mense redire posse ait, Solis septimo, non ante. Fuit præterea is annus Castellæ funestus duob. clarissimis funeribus: Lupi Hari, cui Dieghus filius successit: atque Aluari Castrij, cuius virtute res Christianæ in Bętica substiterāt. Is enim rerum difficultate perspecta, ad Regem qui res bellicas alijs curis implicitus, negligere videbatur, Toletū profectus est: & dum rē vrget, reuertiturque, Orgacij in ipso itinere obijt. Aluari absentiam & militum quinquaginta, qui ad arcis præsidium relicti, prædatum abierunt ductore Alfonso Menesio Aluari propinquo, Alhamar in Abenhuti locum Arionæ Rex substitutus ad rei bene gerendæ occasionem conuerti posse arbitratus, Tuccos arcem obsedit. Erat intus Aluari vxor. in repentino periculo fœminas armari mandat. obmoliri saxa in Mauros. præsidijque speciem præbere. Periculo nunciato Menesius & socij accurrunt. hortatore præcipuo Diegho Varga Toletano ciue, cuneo facto per medios hostes irrumpunt: paucisq; desideratis in arcem inuecti, saluti fuerunt sua præsentia speq; auxilij obsessorum animis cōfirmatis. Rex Maurus spe depulsus, & non minori inopia pressus soluta obsidione abijt. Ea res Regis animo magnam solicitudinem iniecit, cōsiderāti quantū virium decessisset duobus primarijs Ducibus morte sublatis: quantum audaciæ accessit Mauris. Itaq; Burgis, quo se contulerat, per causam pecuniæ in stipēdium expediendæ, magnis itineribus Cordubā festinauit. Adiuncti filij Alfonsus & Ferdinādus eximia adolescentes indole, ætate castris idonea. Nimirū sagax pater prima militiæ rudimenta aduersus Christiani nominis hostes eos ponere volebat: insitamque animis virtutem armorum vsu excitare. Quo tempore Iacobus Rex Mompellerium abierat, si quo modo ab ijs ciuibus pecuniam in stipendium extorquere posset, cuius difficultate minus quàm in Castella laborabat. & quoniam eius vrbis ciues in factiones diducti erant, ad concordiam reuocare cupiebat, de sontibus sumpto supplicio. vtrunq; præstitum. Alhamar Rex Maurus imperio suo Granatam adiunxerat volētibus ciuibus: vrbem armis virisq; potentem, nulliusq; rei indigam. (regni Granatensis, quod astitit ad auorū ætatem, hoc initium fuit) Hudielis Murciæ Rex Alhamaris odio à ciuibus est renūciatus. hinc mutuæ atque internecinæ inter vtranq; partem simultatis semina. Mauri Bætici dolis fatigabant nostros: pugnandi copiam non faciebant. dimissæ à Ferdinando Rege variæ militū manus, in hostium fines, arces, oppida, vrbes carpere aut vi, aut voluntate. Astigi, Stepa, Lucena, Obulcum, Marchena, (Martia veteribus) Egabrum, Vrsao, Vaena Christiani imperij iugum pertulerunt. minorum oppidorum numerus iniri non potuit, ne memoria quidem recenti. quorum pars tamen Iacobi Calatrauæq; militibus, pars Episcopis publicè, qui Regis sequebantur castra, pars proceribꝰ priuatim abs Rege dono data. Mauris ex ijs rebus tanta incussa formido, quantam nunquam meminerāt. Barbarus quidam è gente Almohadum, ex Africa rebus suæ gētis cognitis, noui

imperij constituendi spe & Maurorum reliquias colligendi studio, in Hispaniam venerat, quasi gẽtis ignominiam, patriæq; religionis iniurias manu vindicaturus. insigni hominem audacia atque virtute. sed cogitationes eius nostrorum diligentia, perpetua Regis felicites occupauit: captus in potestatem venit, quà arte, quo ve loco memoriæ non est proditum: ac ne nomen quidem Mauri de facto constat. Alhamari Granatensi Regi annuæ induciæ concessæ. Ferdinãdus Rex tredecim omnino mẽsibus in ea expeditione consumptis Toletum redijt: vbi mater vxorque, eius aduentum operiebantur præsentibus lætæ, de futuro solicitæ. Quo tempore Ferdinandus Rex Burgis, quo se Toleto contulerat, animo ad pacis artes cõuerso, Palentinam scholam ab Alfonso auo constitutam, Salmanticam transtulit, loci cõmoditate inuitatus. Erat enim musarũ otijs idonea ciuitas, præterlabẽtique Torme amne salubris pariter & amœni successus. præterea eo beneficio cupiebat Legionensium amplius conciliare voluntates. Alfonsus quidem Legionẽsis Rex superiorib. annis, ne subditis necesse foret eruditionis caussa in Castellam abire, nouæ scholę fundamẽta Salmãticæ posuerat, exigua & inchoata: Ferdinandi nunc filij, & deinde Alfonsi nepotis, pro eo studio quo litteras complectebatur, cura & liberalitate vsque eo est aucta, nusquam vt maiora virtuti præmia, neq; artium professoribus stipendia vberiora proposita sint. Dieghus Harus Viscaiæ regulus semel & iterum quib. de caussis incertum, sed tumultuatus tamen, Ferdinandi Regis indulgẽtia, atq; Alfonsi Principis cura ad officium redijt, amplioribus honoribus restitutis, quã antea Regum dono obtinebat. id maiorũ meritis datum & intestinis motibus occupari importunum erat, in tanta occasione Maurici nominis extirpandi. Anno hæc millesimo 1240
ducentesimo quadragesimo contigere. Qui annus non Castellæ modò faustus extitit, sed etiam Aragonijs religiosus celebrisq; prodigio, quod ad Chio arcẽ ostensum est Corporalib. quibus sacrificatũ erat, sex hostiarum sanguine delibutis. Ea Corporalia Darocæ magna religione seruantur. rei gestæ ordinem, quoniam testatissima est, ex aliorum litteris sermoneq; peti placet. Iacobũ Regem ijs commentarijs, quos de reb. suis ipse composuit, de re tanta nihil meminisse viri eruditi admirantur. Bairenum sanè arx valli imposita, nobilissimæ sacchari orizæque prouentu (qualis est omnis ferè finitimus Gandiæ ager) Villenaque Aragonijs armis præsidijsq; occupatæ. Setabis obsidione tentata capi non potuit. Castellonium modo arx, quarto ab ea vrbe lapide dedita nostris est. Iacobum Regem Maurorum reliquijs eo tracto excindendis intentum, districtumque, maiores curæ in Galliam euocarunt.

Murciæ regnum in fidem acceptum.

CAP. II.

REBVS igitur in vtraque prouincia pro tempore atque loco compositis paratisque, Iacobus de profectione Gallica Ferdinandus de Bætica expeditione eodem tempore cogitabant. Ferdinandũ diuturni vis morbi lecto afflixit, vt se Burgis commouere non posset. Alfõsus ergo filius iuuentutis Princeps, ad Bellum Bæticum necessario est præmissus: quoniam induciarum tempus cum Granatæ Rege pactum exibat, ne nostris præsidium deesset patre prouidente. Toletum progresso maioris rei occasio se dedit. Hudielis Murciæ Regis legati venerant, eius nomine regnum offerentes his conditionibus. Vt Rex Hudielis in fidem Castellæ Regum receptus, nostrorum armis ab omni vi, iniuria-

iniuriaque tutus esset, tum domestica
tum externa. ac nominatim contra Al-
bamaris arma, cui se viribus esse impa-
rem sentiebat. Ad vitam sustentandam,
dum illa maneret, vectigalia regia dimi-
dia ex parte perciperet. Honestissimæ eæ
conditiones Alfonso visæ sunt: fortu-
naque, Deus certè præclari facinoris ca-
sum dabat. festinatione opus erat: nam
nisi properasset, cuncti aut magna pars
fidem mutassent: tanta mobilitate gens
Maurica circumfertur. Itaque ne patre
quidem conuento ad rem certam lega-
torum, quos præmiserat, vestigia subse-
cutus, regnum vltro delatum præsidijs
occupauit, ipsamque in primis Murciæ
vrbis arcem. reguli pro cuiusque aucto-
ritate & opibus annuis reditibus dona-
ti. Eliocrota (nempe Lorca) Carthago
noua, atque Mula Christiani imperij
iugum vt perferrent, adduci non po-
tuerunt. sibi priuatim consilium cepe-
re. vim adhibere longum erat, neque
Alfonsus satis si bellum gereretur para-
tus. reliqua ergo ditione auctus ad pa-
trem, qui ex morbo recreatus Toletum
venerat, citatò redijt. Ferdinandus suc-
cessu lætus, curaque Maurorum animos
in fide confirmandi, nouum regnum
oculis lustrare constituit. Extatque eius
ætatis diploma, à Ferdinãdo, dum Mur-
ciæ esset, templo S. Mariæ in Valle posi-
tæ concessum. Inde Burgos maiores rei-
publicæ curæ Ferdinandum & Alfon-
sum vocarunt. Quo tempore Berenga-
ria Regis filia Olgis Deo virginitatem
sacrauit. Ioannes Vxamensis Episcopus
velum sacrum capiti de more imposuit.
Iacobus Aragonius Rex Monpellerij,
quo se rebus Valentiæ compositis, atq;
Semeno Turiasonensi pro se vicario re-
licto contulerat, moram trahebat. Pro-
uinciæ & Tolosæ Comites Regi præsto
affuere. officij species prætendebatur:
re diuortium agitatum Tolosatem in-
ter & Sanctiam Regis amitam: vt nullius
propinquitatis respectus mouet, vbi de
iure regnandi disputatur. Ioanna ex eo
coniugio nata, quia mascula proles non
erat, ad Alfonsum virum Pictauiensem
Comitem Ludouici Regis Galliæ fra-
trem, paterni principatus successionẽ,
quasi dotalem deferebat. quod Rex æ-
grè ferebat tanto principatu rem Galli-
cam augeri, prætextusque nouis nuptijs
quærebatur, masculæq; prolis spes. Hæc
contra icti Lutetiæ non ita pridem fœ-
deris leges, armaque Galliæ moueban-
tur. sanxere ergo, vti in eam rem vires
tres Principes sociarent. Nonis Iunij,
anno millesimo ducentesimo quadra- 1241
gesimo primo, id fœdus factum est.
Quo anno vndecimo Kalend. Septem-
bris Gregorius nonus Romanus Pon-
tifex obijt, successit Celestinus quartus.
quo intra dies decem & septem defun-
cto, Innocẽtius eo nomine quartus pa-
tria Genuensis, post viginti mensium
interregnum Romanam ecclesiam re-
gendam suscepit. His Pontificibus, Hu-
go ex Dominicano ordine Cardinalis,
Barcinone patria, eximiæ eruditionis o-
pinione clarus, diuinos libros commẽ-
tarijs illustrabat. Bibliorum, hic cõcor-
dantias, infinitum pene opus, Herculea
planè audacia primus excogitauit, &
quingentorum monachorum ope ad-
iutus perfecit. incredibili rei litterariæ
prouentu. Hugonis diligentiam longo
post interuallo Hebræi, Græcique imi-
tati, vtriusque linguæ studiosorum co-
natus non parum iuuerunt.

Ferdinandus in Bæticam abijt.

CAP. III.

IN Bætica interea induciarum tem-
pore decurso bellum gerebatur, ne-
que magno conatu, cùm Regem Fer-
dinandum aliæ curæ distinerent, ne-
que euentu aliquo memorabili. Rode-
ricus Alfonsus cognomẽto Legionen-
sis, Ferdinandi Regis ex impari matre
frater,

frater, in Granatæ fines inuectus prædatum à Mauris, qui maiori numero confluxerant, acie superatus erat. Isidorus pro Calatrauæ militibus Tuccorum Præfectus, Martinus Argotes, alijque viri nobiles in pugna ceciderunt: milites alij magno numero, magno rei nostræ incommodo: quippe bellorum euentus fermè opinione magis quam rebus ipsis constant. Rex Maurus successu elatus nostros fines nullo prohibente vastabat. belli fortuna conuersa, timor audacia mutatur. Ferdinandus periculo nunciato, Alfonsum filium Burgis ad noui regni præsidium maturare mandat. ipse in Bæticam proficisci constituit. Illiturgim vbi appulsus est, Arionæ, & Giennij, quę vrbes in Maurorum ditione erāt, agros euastat. Ariona haud multo post sub iugum missa. minora eo tractu oppida capta. Ijs ex locis, Alfonsus Regis frater Molinæ regulus, in Granatę fines irrumpere iussus est. iustus exercitus sequebatur. vrbs circumsessa. Ferdinandus ratus, quod futurum prouidebat, circumfusos vndique Mauros obsessis auxilio venturos: obsidionis vrgendæ cura, cum maioribus copijs superuenit. Eius præsidio Maurorum exercitus quamuis copiosus victus in certamine, atque fugatus est: vrbem expugnare non licuit, natura, operæ, ciuiumq; multitudine munitam: & Mauros Gazules (factionis id nomen est) Tuccos obsidione premere, eodē tempore nunciabat. Quo nuncio perculsus Rex, Alfonsum fratrem, & Calatrauæ Magistrum præmisit, vt opem laborantibus ferrent. Quorum aduentum, Mauri haudquaquam expectarunt. Rex satis se profecisse ad tuendam nominis existimationem iudicans, exæquata clade, multisque oppidis captis, Cordubam exercitum incolumen reduxit an-
1242 no millesimo ducentesimo quadragesimo secundo. Alfonsus filius diuersa in parte, in Contestanis non minori felicitate rem gerebat: nam ex tribus oppidis, quæ imperij iugum detrectare dictū est, Mulam vi compulit deditionem facere ad victoris arbitriū. Eliocrotæ hoc est, Lorcæ, & Carthaginis agri, omni belli iniuria deformati: prorsus vt fractis animis de deditione consilia agitarent. Sanctio Masuelo, cuius hoc bello virtus enituit vna maxime, Alcaudete oppidum prope Bugarram nauatæ operæ, atq; industriæ præmium fuit Alfonsi Principis dono. Rex hibernorum tēpore Puteolum abijt: quo mater Berengaria processerat, eius videndi studio, annis grauis supremaq; iam ætate. quinque & quadraginta dies, officio in eo oppido matri quæ dati sunt. quibus exactis Toletum Berengaria redijt. Rex Illiturgim abijt, inchoante anno millesimo ducentesimo quadragesimo tertio. 1243
Regina vxor virum prosecuta Cordubæ mansit. Maurorum fines Ferdinando ductore longissime euastati sunt Giennij, Alcalæ cognomento Bensaidæ. Illoris incensa in ipsumq; adeo Granatæ vrbis conspectum arma illata. Pelagius Correa S. Iacobi Magister, Alfonso Principe relicto, quem Contestano bello comitatus erat, & rerum gestarum magna pars fuerat, in Bæticam per idem tempus abijt: Regique cunctanti, monēdo, hortandoq; auctor extitit, Giennium vrbem, quæ toties frustra tentata erat, supremo conatu obsidēdi. Magnæ difficultates offerebantur. virorum atq; armorū magna vis intra eam vrbē erat, frumēti affatim. situs asperitate, mœniū munitione, aggeribus, alijsq; machinationibus locus importunus. Vrbs ea ad ardui montis latus posita est, præter ortum Solis & Austrū porrecta in lōgitudinem, latitudine nō eadem. iugi aqua, eaque copiosa vtitur, fontibus perennibus gelidissimisq;. fluuius Bętis ad duodecim passuum millia distat. gens Mau-

rica

rica superioribus annis, vt instar propugnaculi esset, rebus omnibus istruxerat, vrbem situ arduam opera milesque firmauerant. vicit tamen Pelagij auctoritas, atque constantia. Vrbs circumsessa abs Rege est. omnia quæ ex vsu essent comparata. multis tamen diebus, & laboribus consumptis haud multum proficiebatur. Forte Granatæ Rex, Oysemelium factione inter suos tumultuante, de vita, deque imperio periclitari cœperat. anxio & pendenti animo auxilia cōquirere aduersus eos motus: nihil tamen vsquam tutum inuenire, nisi in nostrorum præsidio. ergo fide accepta, ad Regem venit in castra fortemque & fidelem operam, si in fidem reciperetur, & amicitiam, pollicetur: subiectionis indicio Ferdinandi manum, facta conueniendi potestate deosculatur. fœdus his legibus sancitum. Giennium continuo dedatur. Granatæ vectigalia æquis partibus inter vtrunque Regem diuidantur. ea ad septendecim aureorum myriades excreuerant, sexagies octies sestertiûm, hoc est aureorum centum septuaginta millia. Rex Maurus ad regni conuentus tanquam beneficiarius, veniat euocatus. Communes vtrisque hostes sint, amici non alij. Gloriosum Ferdinando fuit diuersa religione homines illi se credere: eiusque societatem & fidem cupidissime petere. Itaque fœdere sancito, vrbs dedita est. Rex solenni supplicatione portas inuectus, muro refecto, temploque expiato, illud ex ritu Christiano sacrandum curauit. A Guterrio Cordubensi Episcopo perfecta cæremonia, quo maior religio esset, nouo in ea vrbe Episcopo constituto. De tempore quo Giennium capta est auctores variant. annum peritiores adscribunt millesimum ducentesimum quadragesimum tertium, mensem Aprilem dimidiatum. Annales Toletani de mense consentiunt ad annorum numerū tres adijciunt annos octimestris obsidio fuit: durissima hyeme in castris duratum. Quo anno & proximo Catalaunos & Aragonios de finibus tumultuatos inuenio. Ilerdam vtrique ad se trahere conabantur. Aragonij Sicori, Catalauni Cinga, ditionis fines designabant. Iacobus Rex Catalaunis æquior erat, quod distracto imperio Alfonsum maiorem filiū Aragoniæ hæredem declarasset: Catalauniæ Petro cariori filio, quem ex Violante noua vxore susceperat, principatum pararet. Dati arbitri designandis finibus: conuentuq; Barcinone habito secundum eorum iura & merita pronunciarunt totumque tractum Cinga & Sicori comprehensum Catalaunis attribuerunt, ea re Alfonsi filii, ac multorum procerum offensi animi. ac illud vrebat maxime, quod regno diuulso in partes, debilitari rempublicam necesse fore dolebant. Ergo Alfonsus nō obscure à patre deficiens, Calataiubæ se tenebat & Alfonsum secuti Ferdinādus Regis patruus Montaragonis. Abbas. Petrus Asagra, Petrus Lusitanus, alijque ex vtraque gente viri primarij opibus magnis.

Sanctius Lusitaniæ Rex regno pulsus.

CAP. IIII.

LVSITANI in factiones distracti erant, atque intestinis motibus perturbati. Sanctius eo nomine secundus à vestium forma cognomento Capellus, regnum obtinebat, rexeratque initio nō omnino male, nam finitimos Mauros bello fatigasse inuenio: Mertolamque & alia oppida Mauris erepta S. Iacobi militiæ donasse. cætera ea ingenij mansuetudine, vt in socordiam degenerare videretur. Mencia Lupi Hari Viscaiæ reguli filia quæ antea nupserat Aluaro Peresio Castrio, connubio iuncta fuit, viri vsque adeo potens, vt non Principem se sed ministrū ageret fœminię cu-

piditatis. apud eam gratia & auctoritate plurimum poterant, quos minime omnium oportebat. ij sub omniũ consiliorũ participes erãt, sine illis neq; domi neq; foris quidquam maioris rei gerebatur. Horum compendio ac libidine honores, præfecturæ, impunitates, supplicia Rex largiebatur, inscius plerunque & ignarus. Id Regi exitio fuit, vt ferme Principum periculo à domesticis peccatur. Proceres rempublicam ignobilium hominum arbitrio agitari moleste ferebant. Consilio inter se communicato, lege propinquitatis, & quoniam Regina infœcunda erat, id coniugium diuellere primum conantur. res ad Pontificem Romanum delata, viri sancti adhibiti, qui Regis animo alioqui minime mali, religionem incuterent. nihil ea diligentia profectum: cum Reginæ artibus vsque adeo captus esset, vt carminibus & veneficijs amentiam iniecisse vulgus existimaret. Amore captus animus phaleris non eget. Erat Sanctio frater ætate proximus, eximia indole, Alfonsus nomine: qui Matildim Bononiæ in Gallia Comitem vxorem duxerat. Episcopi Bracarensis & Conimbricensis ad Innocentium Pontificem, qui hoc tempore Lugduni conuentus ecclesiasticos agitabat cura belli sacri in Syria reparandi, à Lusitanis proceribus amandati. Pontifice conuento & longinquæ legationis causis explicatis, vt Sanctius regno pelleretur impetrari non potuit. id modo cõcessum est. vt Alfonsus eius nomine dum viueret, rempublicam gubernaret. Extant de hac re ipsius Innocentij litteræ ad proceres Lusitaniæ hoc ipso anno datæ, quæ est lex altera De supplenda negligentia Prælatorum, epistolarum decretalium libro sexto. Alfonsus Pontifice primum conuento: Lutetiæque ictu inter primores gentis, fœderis leges & commoda publica iuratus, cum ad eum studia procerum inclinassent, in Rege parum præsidij esset, continuo rempublicam nullo impediente occupauit. Hinc tamen nouæ cõtentiones natæ sunt, quæ Castellæ Reges Ferdinandum & Alfonsum implicarũt. Sanctium enim Regem primum in Callæciam abijsse memorant quo à proceribus etiam Regina pulsa erat: deinde quod restitutio tentata parum procederet, Toletum ad Alfonsum Regem, qui Ferdinando patri successerat profugisse. eius armis quominus restitueretur Alfõsi Lusitani diligentia effectum, priori vxore abdicata, Alfonsi Regis filiam ex impari matre Beatricem se ducturum pollicentis: regnumque vectigale, vt fuerat olim futurum: Vicit commoditas honestatem: Pontificis quoque voluntas excusabat, (sic aiunt) pro Alfonsi libertate pronunciantis, quasi priori cõiugio inualido. nouæque nuptiæ quamprimũ celebratæ sunt dotis nomine oppida in ea Lusitaniæ parte data, qua Anas influit in mare cum paulo ante Mauris erepta Castellæ armis, sed iuris cum Lusitanis controuersi. Quo ex tẽpore nonnulli putant, Reges Lusitaniæ ad vetera insignia arces circum clypei limbum addidisse. Sanctius Rex omni spe depulsus regni obtinendi, Toleti consenuit. viuenti vectigalia Regis liberalitate donata. vnde vitam principalẽ sustẽtaret. mortuo iusta funeris regio apparatu facta: corpusq; in ipso templo maximo tumulatum, eo loco vbi Alfonsus Imperator, & Sanctius filius retro aram maximam sepulti erant. De obitus tempore auctores discrepant. quidam post tredecim annos decessisse aiunt: cum regium nomẽ quatuor & triginta annis tenuisset fluxa primũ deinde nulla auctoritate alij defunctum dicunt post biẽnium, regnasse annos duos & viginti. Conimbricam certe tunc obsidebat Alfonsus in Sanctij fide perstantem: impugnabatque acerrime. Obsessi ad supremam quamuis inopiam reda-

Digitized by Google

reda hi obstinata patientia sustentabant. Flectius arci vrbique Præfectus Sanctij morte nunciata, neq; id satis credens tamen, quasi certiora cogniturus Toletū eundi veniam postulauit. Dat Alfonsus non inuitus, interimque ab oppugnatione cessatur. Flectius Toletum delatus aperto Regis extincti sepulcro Conimbricenses claues in manus dat, his vsus verbis. Quandiu Rex viuere te iudicabam, extrema omnia sum perpessus. corijs famem toleraui sitim lotio. ciuium animos consilia de deditione agitantiū ad malorū patientiā erexi. Quidquid à fideli & constanti homine atq; in tua verba iurato expectari debuit, præstiti. Mortuo tuæ tibi vrbis clauibus traditis, quod supremū officiū est, sacramēto me solutum ciuibus, decessisseq; te renunciabo: Alfonso fratri ne amplius resistant te concedente ero auctor. Viri fidem atque constantiam omnibus seculis prædicandam. Lusitani generis & sanguinis propriam laudem.

Bellum Hispalense incoatur.

CAP. V.

GRANATÆ Rege in fidem accepto, Ferdinandus Castellæ Rex in magnam spem venerat Hispalis occupandæ. quingenti leuis armaturæ equites ductore ipso Rege Granatæ, præmissi dum reliqua comparantur: qui Carmonæ vrbis, olim validissimæ agros depopularentur. Alcala cognomento Guadayra auctore Rege Granatæ nostris deditionem fecit. valida inde manus Hispalim dimissa maturas segetes, vineas & olueta præcipua nobilitate corrupit. Ita vt incendijs omnis circum vrbem ager, villæque fumarent. Ductor Pelagius Correa Vrcesiæ Magister manus alia militum Cæsariani fines simili iniuria vexabat. ductores Granatæ Rex & Calatrauæ Magister. Ferdinandus ipse ad Alcalam Guadayram substitit, rebus omnibus comparādis intentus. atq; illud maxime prouidens ne remisso belli ardore hosti se muniendi opportunitas esset. Quo minus Berengariæ matris funeri interesse potuit, per idem tempus defunctæ. Subsecutus est Roderici Toletani Præsulis obitus Augusti mensis nono die, anno millesimo ducentesimo qua- 1245
dragesimo quinto. alij adscribunt annum millesimum ducentesimum quadragesimum septimum, Iunij mensis diem decimum: vt magis mirari liceat, in clarissimi viri obitu dissentire auctores, quā opinionem opinioni præferre. magno vtrunq; reipublicæ incommodo accidit, propter insignes vtriusq; virtutes. Regina ætate prouecta erat, Rodericus grauior annis, multisque laboribus fractus: ac nouo itinere, quod Lugdunum susceperat (vbi conuentus ecclesiastici erant) aduersus Petrum Tarraconēsem, à quo fuerat diris defixus, nulla grauiori de caussa, quam quod iure Primatis per eius fines crucem dignitatis insigne prætulisset. Extat Gregorij noni Rom. Pont. sententia secundum iura & merita ecclesiæ Toletanæ verum controuersia nondum satis composita, Rodericum arbitror in extrema quamuis ætate ad Pōtificem abijsse. Innocentium quartū. in reditu cum Rhodano in Hispaniam nauigaturus, naui veheretur defunctus est Hortæ ad aram eius templi maximā cippus cum inscriptione monstratur duobus his carminibus cōprehensis, rude & crassum, vt in ea ætate sonantibus.

Mater Nauarra, nutrix Castella, schola Parisius,
Sedes Toletum, Hortus mausoleum, requies cælum.

Roderici semper Hispania viuet auctoritas, memoria vigebit. Defuncti manibus in templi Toletani maximi pluribus sacellis ad hanc diem parentatur aliquot sacerdotijs eius iussu atq; impē-

sita ea de caussa constitutis. Roderico Ioannes eo nomine secundus successor est datus. Raymundus Prouinciæ Comes per idem tempus decessit, ob amorē litterarum & poetices studium laude dignissimus, vna ingrati animi nota deformis, aduersus Romeum aulæ præfectū: quo agente honestis rationibus publica vectigalia triplo maiora quam antea facta erant. Virtutem inuidia sequitur, Itaque criminibus appetitus & ad expensi rationem compulsus, fide probata cum baculo & pera, cū quibus Compostella venerat, peregrinus discessit, nec; vnquā quis esset, aut quo recessisset est cognitū. Quatuor Raymundi filiæ Margarita Ludouico Regi Galliæ Sancto nupsit, Eleonora Henrico Anglo Regi, Sanctia Richardo Henrici fratri: Carolus Andegauensis Comes Beatricem duxit, cum qua etsi natu minima erat, eximia prouincialium voluntate, & Ludouici fratris sui ope, defuncti soceri principatum obtinuit. Ferdinandus interea Rex Corduba quo se retulerat, Hispalim maiori conatu impugnare obsidereque parans Raymundum Bonifacium Burgensem ciuem rei nauticæ peritissimum, in Cantabriā dimisit, vt classem instrueret: quoniam ea gens nauigandi peritia potissimum celebris erat & cædua materia suppetit. Carmonem ipse maioribus copijs circumsedit annum circiter millesimum
1246 ducētesimum quadragesimum sextum, vrbem prævalidam, & ad omnes casus paratam, munitamque aduersus hostes mœnibus, armis, viribus atque commeatu Itaq; expugnari nō potuit. ad fœderis tamen conditiones redacta: mulctæque nomine auri pondus in præsenti, deinde tributa annua pēdere compulsa est. Cōstantina, Reyna, Lora; quæ tria veteribus Iporcense municipiū, Regina, Axalita fuerunt, Cantillana, Guillena oppida pars vi, pars voluntate occupata. Vrceliæ militibus Reyna data est: Constātina ciuib' Cordubensibus publice: Lora militibus Hospitalarijs. Omnia secunda erant nostris, Aragonij tantum Regis conciliandi cura solicitabat, ne in eo rerum momento impedimento esset, expostulantis Alfonsi Principis armis, qui in Mauricæ regno curabat, designatos olim vtriusque regni fines superatos. viri præcipua auctoritate vtrinque adhibiti concordiæ ineundæ viam excogitabant. optima visa est, Alfonsi Principis cum Violante Iacobi Regis filia coniugium. erat vtrique genti commodum tantos Reges nouę necessitudinis vinculo constringi. Nuptiæ mense Nouemb. i Vallisoleti regio apparatu omnique lætitiæ significatione celebratæ: tametsi Ferdinandus pater aberat, in vnam Hispalensis belli cogitationem intentus, eo maiori conatu, quod à Raymundo Bonifacio, qui instructa classe tredecim nauium, circumductoque Nerio promontorio, ad Bætis ostium, qua se parte effundit in mare appulerat hostium classis in qua viginti naues, tum longæ, tum onerariæ erant, nauali prælio fuerat superata per idem tempus. Mauri enim qui Tingi Septaque præsidij causa Hispalim conuenerant, cognito nostrorum aduētu, suas naues ex portu educunt. pugnatur vtrinque magna animorum contentione. neque Cantabris Afri multum virtute cedebant, homines militares, exerciti in armis, ad hæc nauium numero superiores. Cantabri celeritate nauium, & scientia gubernatorum cōfisi hostiles impetus eludebant: atque vbi locus cominus pugnandi erat, in hostium naues transcendendo, magno numero hostes neci dabant. Tres Maurorum naues captæ, duæ submersæ, vna incensa, reliquæ in fugam compulsæ. Miserat Rex subsidio iustum equitatum, classis periculo permotus. verum priusquam ad littus ij equites peruenissent victoria à nostris parta erat. eo maior reliquū

bellū

belli conficiendi cupiditas nostrorum animis iniecta est: vt Rex alijs omnibus curis omissis in eam tantummodo cogitationem incumberet.

Aragonia sacrificijs interdicitur.

CAP. VI.

INTEREA in Aragonia sacrorũ iustitium erat, tẽplis prouinciæ omnibus clausis, mœstum silentium: quod iussu Pontificum, vindicandis sceleribus Principum, curandisque extremum remedium, nonnunquam efficax, vsurpari consueuit: vti tunc accidit. Iacobus Rex Aragonius à Therasia Vidaura, cuius amoribus iunior addictus fuerat, lege de coniugijs postulatus, quasi datam ipsi fidem iniustis nuptijs violasset, caussam apud Romanos Pontifices dixit. idonei testes non erant ad id coniugium comprobandum, quippe nullum, aut clandestinum. lite ergo cõtestata, victa Therasia est: ac secundum iura & merita Violantis Reginæ pronunciatum. Vnus Gerundensis Episcopus, cui Rex arcanò rẽ omnem reuelasse fama est, quo id studio incertum, sed Pontifici tamen Innocentio IIII. renunciauit, iniustè Regem facere. qui datam fidem falleret. posteriori coniugio quasi vitioso rescisso, Therasiam iustam vxorem loco reddendam videri. id ipsi Regem arcanò confessum. neque pati conscientiam, vt grauissima religione illum, se, & populum obstringi sineret, vnde grauia supplicia postmodum instarent. id insolentibus litterarum notis renunciare. quò res esset occultior. Nihil latere Principes solet. alijs prostratis siue veris siue falsis criminationibus, multi primum gratiæ locum & potentiæ in aulis Regum aucupantur vaniloqui assentatoresque. Ergo Rex cognito Therasiæ caussæ passim fauere Romanos; Pontificisque animũ in eam manifestè propensum; renunciato indice, seu quod res erat ex conscientia suspicatus, Episcopo Gerundensi in curiam euocato, atque in regiam ingresso, linguam abscindi coram mandauit. fœdam carnificinam, turpeque facinus. scelus scelere vindicatum, atque noua impietate antiqua impietas cumulata est. tametsi religionis violatæ ab Episcopo dolor stimulare potuit sacræ confessionis secretis retectis, quod nefas semper est habitum. Id tamen vbi cognouit Innocentius Pontifex (fortè Lugduni generales Episcoporum conuentus agitabat, vti paulò ante dictum est,) quantum dolorem animo ceperit, quantis iracundiæ flammis arserit, dicere non est necesse. Ditione vniuersa sacris interdicta, vt ferè peccata Principũ multitudinis malo vindicantur, Regem diris omnibus defixum anathematis ignominia notauit. Is legato ad Pontificem Andrea Albalato Episcopo Talentino supplices preces obtulit. pœnitere se facti: sed quoniam mutare non licebat, indignationi si non iustæ, certe præcipiti veniam pater & Pontifex daret, parato pœnarum dare quantum ipsius arbitratu decretum esset. Audita legatione Põtifex, Episcopo Camerino & Desiderio presbytero in Aragoniam legatis caussę cognitionem permittit, concessa potestate Regem etiam cum ecclesia conciliandi, modò ad sanitatem per pœnitentiam redacto Ilerdæ conuentus Episcoporum & procerum est habitus. affuerunt Episcopi Tarraconensis, Cæsaraugustanus, Vrgelitanus Oscensis, Elnensis. His præsentibus Rex verbis grauissimis castigatus, atque in genua procumbens criminis venia donatus est ea lege, si monasterium Benefacianum, quod in Dertusæ montibus ante viginti annos post captũ Morellæ oppidum inchoatũ tardis incrementis surgebat, magnis ipse molibus & cæmentis ad culmen vsque suo sumptu p̄duceret Virginis Ma-

tris nomine sacrum. argenti pondo centum & quadraginta circiter annua tribueret, vnde Cistercienses in eo monachi vitam sustentarent. Publicum hospitium Valentiæ D. Vincentij nomine extrui cœperat pauperibus & peregrinis suscipiendis. ei xenodochio maiora vectigalia designata sunt, argenti pondo quadringenta singulis annis, vnde pauperes & peregrini alerentur: præterea sacerdotes aliquot, qui sacra procurarent, & iuuandis fouendisq; pauperibus præsto essent. Additum, vt Gerundę in templo maximo idoneis reditibus sacerdos perpetuis sacris diuinum numen Regi & posteris propitiaretur. Pontifex diploma concessit decimo Kalend. Octobris, anno millesimo ducentesimo quadragesimo sexto, quo potestas Legatis datur Regem conciliandi cum ecclesia: quod proximo mense factum est. quartodecimo Kalen. Nouembris, Ilerdæ solenni cæremonia Rex est piorum societati tēplisque redditus. Quid acciderit Episcopo Gerundēsi memoriæ non est proditum: ac ne nomē ipsius adscribunt. Ex tabularijs Benefaciani monasterij hæc desumpta, & à plerisque annalium scriptoribus prætermissa, silentio præterire consilium nō fuit. quam res meretur fidem, eam lector adiungat. Multus certè sermo variusq; de eo Regis facto in vulgus ex his, vt arbitror, monimentis manauit. Ad Bæticam expeditionem recurrendum est.

Hispalis capta.
CAP. VII.

AD extremum Occasum in Hispania, Hispalis sita est Bæticæ caput, in primis Europæ nobilis atque opulenta, mœnium firmitate, armis virisq; munita. Ædificia publica & priuata regiarū instar magno numero. nitor cultusque ciuium præcipua. Vrbem ad læuam, & suburbium, cui Trianæ nomen est, Bætis interfluit, magnis molib' coercitus: magnarum nauium fundo capaci, eoq; idoneus vtriusque maris commercio. pons sublicius cum vrbe suburbium committit. in vrbe regia est Regum veterum domicilium. in suburbio arx firmissimo opere, ad ortum Solis conuersa. Turris ad flumen assurgit, ab elegantia structuræ aurea dicta sed omnium operū magnitudinem cocto latere turris altera vincebat, ad templum maximum, vlnas sexaginta lata, quadruplo altior: supra quam turris minor assurgit, iusta magnitudine. ea nūc tectorio noui operis & picturæ varietate circùm ornata, pro miraculo cernentibus est. Singula referre quid attinet in tanta copia & varietate? Ciuitas omnis hac tempestate supra quatuor & viginti familiarum millia numerat: in octo & viginti tribus descripta. Prima Diuæ Mariæ nomine, à templo vrbis maximo: cui ædificij amplitudine & maiestate cætera vniuersæ Hispaniæ cedūt. annuos aureos triginta millia in structuram cōsumit. eius summæ quadruplum Episcopo prouenit. sacerdotia alia numero & prouentu proportione respondent. Ager præcipua bonitate est regio circùm plana & lætissima, olea plurimum consita: cuius prima Hispali nobilitas est. muria maceratas oliuas insigni tum magnitudine tum suauitate, in omnes partes ager Hispalēsis mittit: alioqui tanto prouentu, vt centum millia quà villas, quà trapeta in ijs oliuetis, quibus Assaratho nomen est, Mauris rerum potientibus numerarent. ingens numerus, sed Alfonsi tamen Regis Sapientis historię auctoritate probabilis. Incredibilis hac tempestate aduenarū & mercatorum multitudo, ad famam earum opum, ex omnibus partibus conuenientium: quas Atlanticæ nauigationes quotannis repetitæ maximas pariunt. Huius vrbis potiundæ Regem Ferdinā-

dum

dum maxima cupido inuaserat: cũ propter nobilitatem loci, tum quoniam ea capta imperium Mauricum concidere necesse erat. & Aragonij Valentiam vrbem magna gloria ceperant, haud dissimiliter sitam, neque multo minore ciuium frequentia. Hispalensis Rex Axatassus haud ignarus periculi, ex vicinis locis ipsaq; Africa auxilia euocarat: frumentum ex finitimis regionibus in vrbem conuexerat, equos, arma, classem, quiduis pati certus priusquam tantæ vrbis imperio cederet. Ferdinandus ad veteres copias noua vndique auxilia contrahit: frumentum aliaque omnia quæ ex vsu belli forent, summa diligentia cõquirit: quod fore diuturnum & difficile non ignorabat. Alcala, vbi se aliquandiu tenuerat Ferdinandus, adulta iam æstate mota castra. Augusti vigesimo die anno
1247 M CC. quadragesimo septimo, vrbs circũsessa. castra Regis ad eam partem posita: vbi Campus Tablata ad inferiorem vrbis partem & fluminis ripam pãditur. Pelagius Correa Vrcesię Magister transmisso flumine ad Aznalfarachium consistit, magno vir animo, præstanti rei militaris scientia. huic obiectus erat Abengiafon Nieblæ Rex: omniaque ea parte loca à Mauris obtinebantur. eo grauius periculum erat: sed omnes difficultates constantia virtuteque superatæ. Ad Regis castra, erumpentibus ex vrbe Mauris, atque opera & munitiones nostras disturbare conantibus, leuia aliquot prælia facta successu vario, euentu haud memorabili. nostri sæpe meliora ferebant, hostesq; in vrbem cum clade reijciebant, mari præsertim, vnde maiora incommoda afferebãtur inuehendi cõmeatus facultate sublata. ne terra rerum quidquam necessariarum inferretur, copiæ terrestres vetabant: variæque manus prædatum missæ fructus maturos corrumpere, & si quid frumenti inuentum esset, diripere non desistebant. Carmon viginti quatuor millibus passuum dissita, ijs malis adacta, vt erat ante sex menses pacta, ne certamine quidem tentato deditionem fecit: eo maiori miraculo, quò rara fides sit barbaris. classis incendendæ Hispalẽsibus præcipua & maxima cura erat. cedria medicato igne, quoniam in aquis ardet, sæpe tentatum. eas artes Bonifacij vigilantia eludebat, & pro se quisque Duces terra marique, qua parte curare iussi erant, ne aliquod incommodum acciperetur, diligenter cauebant. Pelagius præsertim Correa Vrcesiæ Magister, Laurentius Suarius, quorum virtus & industria toto obsidionis tempore maximè enituit. ante omnes Garsias Peresius Vargas Toletanus ciuis, de cuius virtute magna ac penè incredibilia memorantur. Obsidionis initio ad ripam fluminis, vbi statio militaris erat aduersus barbarorum incursus, Garsias & socius diuulsi à cæteris nescio quò contendebant: cùm ecce septem Mauros equites conspiciunt. monet socius cedendum. Garsias, si certa pernicies sit, perstandum tamen affirmat: neque turpi fuga ignauiæ ignominiam suscipiendam. simul elapso socio arma sumit. hostes cognito quis esset, certamine abstinent. progressus aliquanto spatio erat, cùm induenda galea decidisse reticulum capitis animaduertit. ijsdem vestigijs redit. miratur Rex, nam fortè ex castris dispiciebat, certamenque repetere putat. ille sumpto reticulo. Maurisq; in detrectãdi certaminis consilio perstantibus, incolumis ad suos se refert, iterque institutum conficit. Eo maior gloria fuit, quòd socius quis esset prodere, quamuis sæpe rogatus semper recusauit. quid enim alium sugillãdo sibi inimicũ, socio dedecus nulla sua laude quæreret? cùm contrà silentio ad virtutis, modestiæ etiam laudem adiungeret. Dũ hoc conatu ad Hispalim pugnatur, Alfonsus Ferdinandi filius Setabim

in Valentino tractu occupare tentauit inuitatus à ciuibus. Setabi contributa Enguerra incolarum deditione venit in potestatem. Quantum quisque opibus præstat, tantum in bello iuris sibi arrogat. Iacobus Rex Alfonsi molitionibus indicatis haud secus quàm par erat motus, Villenam & Saissium, quæ Castellæ finibus comprehensa erant, corrupto Præfecto occupat. præterea in eodẽ tra-
1248 ctu Bugarram eripit Mauris, anno iam M CC. quadragesimo octauo inchoante. ex his initijs res ad maiorem contentionem atq; adeò bellum spectare videbatur. Alfonsus, vt erat sedato ingenio, cũ socero de omnibus pactionibus præsens agere statuit. Almiztam in Aragonij Regis ditione ad colloquium ventum. ibi Regina Aragonia interprete, Diegho Haro alijsque proceribus annitentibus, controuersia omnis composita est. Oppida vtrinque restituta, quæ iniquo iure erant occupata. vtriusq; imperij fines descripti. Almansa, Sarasulla, ipsumque flumen Cabriuolum Murciæ attributa. Valentinis Fiara, Sixona, Alarca, Finestratum. Rebus ad hũc modum constitutis, Principes ex colloquio digressi. Iacobus Rex Setabim, cuius obsidendæ caussa copias præmiserat, continuò repetijt: & adulta iã æstate ciuium deditione cepit, loco commodissimo sitam, totius agri lætissima fertilitate. gleba pingui & feraci. Alfonsus Princeps & Dieghus Harus Hispalim maturarũt. Alhamar etiam Rex Granatæ in castra Regis cum manu militari venit, opportuno sanè tempore: nam milites mora & difficultate fessi, de deserendis castris cogitare cœperant. Vulgati per castra morbi multum animos debilitarant.

Prius se hyems circũegerat, quàm quidquam perfectum esset. Rex ipse tantis laboribus consumptis, anxius trahere cum animo suo, solueret ne obsidionẽ, an fortunam operiretur, qua sæpe prospere vsus erat. Obsessi nostrorum operibus subuersis, incensis machinis, non vrbis munitione se tenere, sed nostris pro muro væcordiam obiectare minari exitium, conuitio & contumelia feroces esse. obsidio ducebatur eo meliori nostrorum conditione, quòd noua indies auxilia veniebant. Episcopi Ioannes Arias Compostellanus (in nullo tamen vsu fuit, ob aduersam valetudinem breui Regis voluntate è castris discedẽs) Garsias Cordubensis, Sanctius Cauriensis, Calatrauæ, atque Alcantaræ Magistri, Fridericus, & Henricus Regis filij, Petrus Gusmanius, Petrus Leonius, Gõsaluus Gironius, alijque magno numero Principes auxilio venerãt. Obsessi propter amplitudinem vrbis commeatu penitus prohiberi non poterant: etsi magna diligentia à nostris adhibebatur. Bonifacium classis Præf. cũ magna cura incesserat pontis rumpendi: quò sublata liberè vtrinque commeandi facultate, per partes opprimerentur. qui integri resistebãt. erat molitio ardua, cùm cymbis impositus ferreisque catenis cõnexus esset. Binæ ad id paratæ naues, quo tempore se maris æstus incitabat maximè, validis præterea ab Occasu flatibus, plenis nauis altera velis, eo impetu in pontem impacta est, quantum ferrea vincula sustinere nõ valuerunt. Maij mensis tertio die, ingenti nostrorum lætitia & commoditate pons fractus est. milites cum spe victoriæ summa vi in vrbem irrumpere conantur: scalis in murum conscendere. tormẽtis mœnia subruere, tanta contentione, vt obsessi desperarent. maior impetus in Trianam versus Mauri enixè dimicabant: & mœnium munitio opponebatur. Accidit vt Garsiam Vargam miles arcanò accusaret, quasi vndantem clypeum alienæ familiæ insigne gestaret. Nulli patientius vituperationes ferunt, quàm qui maximè culpa vacant. dissimulat in præsenti

iram:

iram: deinde impetu à nostris in Trianum facto, tandiu in certamine perstat, donec lapidum & telorum imbre, clypeo & armis concussis, vix ipse euadit incolumis. tum ad æmulum se tuto loco tenentem: Insignia, inquit, gentis merito nobis detrahis, qui his objiciamus periculis. tu cautior, cui integra sunt. Ille pudore suffusus, culpam agnoscit, veniam petit. dat ille non inuitus, contentione virtutis (quod clarissimum vindictæ genus est) vltus iniuriam. Magna annonæ difficultate intra vrbem laborari cœptum erat. quibus malis adacti Hispalenses, videntesq; nostræ gentis felicitatem cum virtute certare, de vrbe dedēda clā primum, deinde in circulis consilia agitare. De muro cum nostris colloquūtur: cupere si potestas fiat Regem conuenire. facta potestate legati ex vrbe mittuntur. velle se pacisci renunciant, modo honestis conditionibus vrbeq; retenta. Quod tandiu restiterint, vt ignosceretur postulant malis fractos neque corpore laborem, neque animo posse molestiam sustinere. Superesse tamen in vrbe copias militares, quas iniecta desperatione irritare non deberent. Sæpe necessitatem ex timidis fortes facere. cruentam atque luctuosam victoriam, nisi fœdere facto futuram. Ad hæc Rex: se quo loco res ipsorum sint non ignorare. fuisse tempus cum de fœdere agi posset. nunc eo ipsorum obstinatione ventum, vt nisi vrbe capta discedere turpe sit: nisi dedita nullam fore concordiæ conditionem. Dum de fœderis conditionibus disceptatur ab oppugnatione cessatur. Pollicentur regia vectigalia, quæcunque Miramamolinis antea pendebantur. ea conditione repudiata, tertiam vrbis partem adijciunt: deinde mediam muro perpetuo discretā. Satis honestæ eæ conditiones nostris videbantur. Regi nisi vrbe dedita, vilia omnia Maurorum promissa erant, vani conatus. Conuenit tandem, inter eos, vt Rex Maurus & ciues omni supellectile asportata incolumes irent quo vellent. Luciferi fano, Aznalfarachio, atq; Niebla oppidis retentis reliquæ arces & oppida Hispali contributa victoribus traderentur. Mensis designatus ad res perficiendas. Arx continuo nostris tradita est. Nouembris die vigesimo septimo centum Maurorum millia promiscui sexus & ætatis vrbe egressi, pars in Africam traiecit, pars per alia Hispaniæ loca & vrbes dissipata est. Decem & sex menses in obsidione consumpti. quo spatio in iustæ vrbis speciem castra conformata fuerant, descripta suis quæque partibus, tabernæ rerum venalium, officinæ armorum vicatim dispositæ, tendentium ordo, platearum interualla. Mense Decembri die vigesimo secundo publica supplicatione & apparatu Rex in vrbem ingressus, in templo maximo, quod in eam rem expiatum erat sacris interfuit, quæ Guterrius. Toletanus Præsul, in Ioannis nuper Iulio mense defuncti locum, designatus successor, insigni apparatu peregit. Raymūdus Losana Archiepiscopus nouæ vrbi datus. Is in ludo litterario fratri oculum graphio excusserat: qua religione vt se exolueret, ætate maior Romam abierat. inde eruditionis comparandæ facultas eximiæ, atque præstans. Tributorū immunitate abs Rege proposita, multi mortales tota Hispania conuenerunt, certi fortunarum suarū domiciliū in ea vrbe collocare. vnde pristina elegantia & frequentia in nobilissimam ciuitatem breui reuocata interuallo est.

Ferdinandi Regis mors.

CAP. VIII.

EODEM tempore Hispalis obsidebatur: & Ludouicus Galliæ Rex, sanctissimis Diuorum reliquijs Toletum missis Toletani templi religionem augebat

in Valentino tractu occupare tentauit inuitatus à ciuibus. Setabi contributa Enguerra incolarum deditione venit in potestatem. Quantum quisque opibus præstat, tantum in bello iuris sibi arrogat. Iacobus Rex Alfonsi molitionibus indicatis haud secus quàm par erat motus, Villenam & Saissium, quæ Castellæ finibus comprehensa erant, corrupto Præfecto occupat. præterea in eodē tra-
1248 ctu Bugarram eripit Mauris, anno iam M CC. quadragesimo octauo inchoante. ex his initijs res ad maiorem contentionem atq; adeò bellum spectare videbatur. Alfonsus, vt erat sedato ingenio, cū socero de omnibus pactionibus præsens agere statuit. Almizram in Aragonij Regis ditione ad colloquium ventum. ibi Regina Aragonia interprete, Diegho Haro alijsque proceribus annitentibus, controuersia omnis composita est. Oppida vtrinque restituta, quæ iniquo iure erant occupata. vtriusq; imperij fines descripti. Almansa, Sarasulla, ipsumque flumen Cabriuolum Murciæ attributa. Valentinis Fiara, Saxona, Alarca, Finestratum. Rebus ad hūc modum constitutis, Principes ex colloquio digressi. Iacobus Rex Setabim, cuius obsidendæ caussa copias præmiserat, continuò repetijt: & adulta iā æstate ciuium deditione cepit, loco commodissimo situm, totius agri lætissima fertilitate, gleba pingui & feraci. Alfonsus Princeps & Dieghus Harus Hispalim maturarūt. Alhamar etiam Rex Granatæ in castra Regis cum manu militari venit, opportuno sanè tempore: nam milites mora & difficultate fessi, de deserendis castris cogitare cœperant. Vulgati per castra morbi multum animos debilitarant. Prius se hyems circūegerat, quàm quidquam perfectum esset. Rex ipse tantis laboribus consumptis, anxius trahere cum animo suo, solueret ne obsidionē, an fortunam operiretur, qua sæpe prosperè vsus erat. Obsessi nostrorum operibus subuersis, incensis machinis, non vrbis munitione se tenere, sed nostris pro muro væcordiam obiectare minari exitium, conuitio & contumelia feroces esse. obsidio ducebatur eo meliori nostrorum conditione, quòd noua indies auxilia veniebant. Episcopi Ioannes Arias Compostellanus (in nullo tamen vsu fuit, ob aduersam valetudinem breui Regis voluntate è castris discedēs) Garsias Cordubensis, Sanctius Cauriensis, Calatrauæ, atque Alcantaræ Magistri, Fridericus, & Henricus Regis filij, Petrus Gusmanius, Petrus Leonius, Gōsaluus Gironius, alijque magno numero Principes auxilio venerāt. Obsessi ꝓpter amplitudinem vrbis commeatu penitus prohiberi non poterant: etsi magna diligentia à nostris adhibebatur. Bonifacium classis Præf. cū magna cura incesserat pontis rumpendi: quò sublata liberè vtrinque commeandi facultate, per partes opprimerentur. qui integri resistebāt. erat molitio ardua, cùm cymbis impositus ferreisque catenis cōnexus esset. Binæ ad id paratæ naues, quo tempore se maris æstus incitabat maximè, validis præterea ab Occasu flatibus, plenis nauis altera velis, eo impetu in pontem impacta est, quantum ferrea vincula sustinere nō valuerunt. Maij mensis tertio die, ingenti nostrorum lætitia & commoditate pons fractus est. milites cum spe victoriæ summa vi in vrbem irrumpere conantur: scalis in murum conscendere, tormētis mœnia subruere, tanta contentione, vt obsessi desperarent. maior impetus in Trianam versus Mauri enixè dimicabant: & mœnium munitio opponebatur. Accidit vt Garsiam Vargam miles arcanò accusaret, quasi vndantem clypeum alienæ familiæ insigne gestaret. Nulli patientius vituperationes ferunt, quàm qui maximè culpa vacant. dissimulat in præsenti iram:

Digitized by Google

iram: deinde impetu à nostris in Trianum facto, tandiu in certamine perstat, donec lapidum & telorum imbre, clypeo & armis concussis, vix ipse euadit incolumis. tum ad æmulum se tuto loco tenentem: Insignia, inquit, gentis merito nobis detrahis, qui his obijciamus periculis. tu cautior, cuj integra sunt. Ille pudore suffusus, culpam agnoscit, veniam petit. dat ille non inuitus, contentione virtutis (quod clarissimum vindictæ genus est) vltus iniuriam. Magna annonæ difficultate intra vrbem laborari cœptum erat. quibus malis adacti Hispalenses, videntesq; nostræ gentis felicitatem cum virtute certare, de vrbe dedēda clā primum, deinde in circulis consilia agitare. De muro cum nostris colloquūtur: cupere si potestas fiat Regem conuenire. facta potestate legati ex vrbe mittuntur. velle se pacisci renunciant, modo honestis conditionibus, vrbeq; retenta. Quod tandiu restiterint, vt ignosceretur postulant malis fractos neque corpore laborem, neque animo posse molestiam sustinere. Superesse tamen in vrbe copias militares, quas iniecta desperatione irritare non deberent. Sæpe necessitatem ex timidis fortes facere. cruentam atque luctuosam victoriam, nisi fœdere facto futuram. Ad hæc Rex, se quo loco res ipsorum sint non ignorare. fuisse tempus cum de fœdere agi posset. nunc eo ipsorum obstinatione ventum, vt nisi vrbe capta discedere turpe sit: nisi dedita nullam fore concordiæ conditionem. Dum de fœderis conditionibus disceptatur ab oppugnatione cessatur. Pollicentur regia vectigalia, quæcunque Miramamolinis antea pendebantur. ea conditione repudiata, tertiam vrbis partem adijciunt: deinde mediam muro perpetuo discretā. Satis honestæ eæ conditiones nostris videbantur. Regi nisi vrbe dedita, vilia omnia Maurorum promissa erant, vani conatus. Conuenit tandem, inter eos, vt Rex Maurus & ciues omni supellectile asportata incolumes irent quo vellent. Luciferi fano, Aznalfarachio, atq; Niebla oppidis retentis reliquæ arces & oppida Hispali contributa victoribus traderentur. Mensis designatus ad res perficiendas. Arx continuo nostris tradita est. Nouembris die vigesimo septimo centum Maurorum millia promiscui sexus & ætatis vrbe egressi, pars in Africam traiecit, pars per alia Hispaniæ loca & vrbes dissipata est. Decem & sex menses in obsidione consumpti. quo spatio in iustæ vrbis speciem castra conformata fuerant, descripta suis quæque partibus, tabernæ rerum venalium, officinæ armorum vicatim dispositæ, tendentium ordo, platearum interualla. Mense Decembri die vigesimo secundo publica supplicatione & apparatu Rex in vrbem ingressus, in templo maximo, quod in eam rem expiatum erat sacris interfuit, quæ Guterrius, Toletanus Præsul, in Ioannis nuper Iulio mense defuncti locum, designatus successor, insigni apparatu peregit. Raymūdus Losana Archiepiscopus nouæ vrbi datus. Is in ludo litterario fratri oculum graphio excusserat: qua religione vt se exolueret, ætate maior Romam abierat. inde eruditionis comparandæ facultas eximiæ, atque præstans. Tributorū immunitate abs Rege ꝓposita, multi mortales tota Hispania conuenerunt, certi fortunarum suarū domiciliū in ea vrbe collocare. vnde pristina elegantia & frequentia in nobilissimam ciuitatem breui reuocata interuallo est.

Ferdinandi Regis mors.

CAP. VIII.

EODEM tempore Hispalis obsidebatur: & Ludouicus Galliæ Rex, sanctissimis Diuorum reliquijs Toletum missis Toletani templi religionem augebat

gebat, à nostra gente gratiam promerebatur magna ad hanc diem religione in ærario sacro eius templi sacra ea pignera cum autographis Regis litteris conseruantur. quarum exemplum subijcimus tanti viri pietate prouocati. LVDOVICVS Dei gratia Francorum Rex, dilectis viris in Christo canonicis & vniuerso clero ecclesiæ Toletanæ salutem & dilectionem. Ecclesiam vestram volentes xenio præclari muneris insignire per dilectum nostrum Ioannem venerabilem Archiepiscopum Toletanum, & ad preces ipsius, de venerandis & eximijs sanctuarijs nostris, quę de thesauro imperij Constantinopolitani suscepi, pretiosas vobis particulas destinamus. Videlicet de ligno crucis Domini. vnam de spinis sacrosanctæ spineæ coronæ eiusdem Domini. de lacte gloriosæ virginis Mariæ. de tunica Domini purpurea, qua indutus fuit. de linteo quo pręcinxit se Dominus, quando lauit & extersit pedes discipulorum suorum. de sindone qua corpus ipsius sepultum iacuit in sepulcro. de pannis infantiæ Saluatoris. Vestram itaque dilectionem rogamus & requirimus in Domino, vt prædictas sacras reliquias in ecclesia vestra cum debito recipiatis & custodiatis honore: necnon in Missis & orationibus vestris benignam nostri memoriam habeatis. Actis apud Estampas anno Domini millesimo ducentesimo quadragesimo octauo, mense Maio. His Ludouicus Rex missis litteris Massilia soluens, belli sacri reparandi studio ardens in Syriam nauigauit. pijs conatibus exitus consentaneus non fuit. Pelusio enim (quæ hodie Damiata est) in ora Ægypti expugnata, belli fortuna conuersa est. è tribus Regis fratribus, Robertus in acie cecidit, Alfonsus, & Carolus cum
1249 Rege capti anno millesimo ducentesimo quadragesimo nono. magno libertas constitit: neque tamen in Syria quo se contulere magnum operæpretium factum est. Sidon, Cæsarea, Ioppe Gallicis armis restituta saluis anno mil- 1250
lesimo ducentesimo quinquagesimo, nihil præterea. Quo anno Guterrio Toletano Præsule Atiensæ ad quintum Idus Augusti, vti Annales Toletani habent, defuncto sanctius in eius locum suffectus est. Ferdinandi Regis filius. Petrum pars nominat, pars Ioannem, in vtroque opinione haud dubium falsi. Illud verius electionem Pontifici Rom. probatam neque sacratum tamen propter ætatem. Extitit per idem tempus Petrus Gonsaluus, qui aula relicta, spretaque gratia Principum, Calæcis & Asturibus in religione instituendis, extremam ætatem consumpsit, clarus in paucis concionator. Petro æquales Bernardus, ex Compostellano sacerdotio ob eximiam iuris cognitionem, ad Innocentij Pontificis familiaritatem admissus, in Romanorum Pontificum Epistolas decretales breuia edidit commentaria. Quo tempore Aragonij in partes scissi, ciuili dissidio æstuabant. Iacobus Rex ex Violante vxore Petrum. Iacobum. Ferdinandum Sanctum, totidem filias genuerat, Violantem, Constantiam, Sanciam, Mariam. Regina viri potens Regi suaserat, vt regni prouincias inter filios partiretur. Consilium id reipublicæ exitiale erat viribus debilitatis, Alfonso maiori filio, in quem hæc comparabātur, graue. Itaque plerique proceres eius auctoritatem & partes secuti. à Rege palam defecerant. eius dissidij componendi cura, vnde maiora impendebant mala Alcanicij mense Februario generales cōuentus habiti sunt. Dati in controuersia iudices, viri principes ex vtroque ordine, vt filius ad officium rediret, pronunciarunt. nihil tamen ea diligentia profectum, cum Rex in sententia persisteret: prorsus vt Catalauniæ principatum Petro viuens donaret. Hæc

Hæc in Aragonia. Ferdinandi res multo commodiori loco erant: nam rebus Hispali constitutis, vbi se tenere constituerat Cæsarianum inuasit, Medinam Assidoniam, Betcliam, Alpechinam, Aznalfarachium subiugum misit, ad maris littus pleræque arces aut captæ aut dirutæ: vt ceteri cladis eius exemplo continerentur excursiones in Nebrissæ agros factæ, pauca oppida Maurorum, aut locis, aut operibus munita, obsidionem non vt honestiorem modo, sed etiam vt tutiorem ferre decreuerant: neque aliorum calamitate permouebantur, vt deditionem facerent. De bello in Africam transferendo cogitatum: classisque in Cantabriæ littoribus. Ferdinandi Regis iussu noua & numerosior ædificabatur. quo tempore morbi eum vis inuasit, ex quo Hispali extinctus est ad tertium Kalen. Iunij salutis anno millesimo ducen-
1252 tesimo quinquagesimo secundo. regnauit in Castella quidem annos triginta quatuor, menses vndecim, dies tres & viginti: in Legione autem annos circiter duos & viginti. Vir omnibus animæ & corporis dotibus, morum probitate tanta, vt Sancti cognomen tulerit, non magis populi fauore factum, quam vitæ meritis datum. fortior, an sanctior, an felicior esset, multi dubitauere. implacabilis sibi, exorabilis alijs, in omnibus vitæ partibus moderatus, omnes iusti & probi viri partes expleuit. Alfonso filio, quem hæredem reliquit, tum multa præcepta sub mortem dedit, tum Ioannam Reginam & filios enixe commendauit. Affuerunt morienti ex eo numero Fridericus, Henricus, Philippus Hispalensis Episcopus designatus Emanuel. Iusta defuncto postridie regio apparatu sunt facta. Corpus in templo Hispalensi maximo sepultum est. Regium senatum, cuius hoc tempore litibus diiudicandis summa in Castella est auctoritas, ab hoc Rege excogitatum esse memoratur, duodecim virorum collegio creato: ad quos, maiores controuersiæ spectant, caussæ ab alijs iudicibus diiudicatæ, ex prouocatione, pecuniæ periculo, si is qui prouocauit sit victus. Paulatim gliscente calumnia, multitudineque caussarum increscente, nouum constituere forum opus fuit: nam antea ciuitates domesticis iudicijs contẽtæ, aut certe proximos conuentus iuris petendi caussa appellantes modo, turpe ducebant, atque importunum regium auxilium implorare. Magnis preterea viris legũ condendarum potestas data est, colligendarum cura iniuncta, earũ quas Partitas vulgo vocant. Quod opus ingẽtis laboris Alfonso demum Rege perfectum est.

Alfonsi Castellæ Regis initia.

CAP. IX.

FERDINANDI regnum iure hæreditario ad Alfonsum eo nomine decimum peruenit: cuius res gestas explicare pergimus, illustres quidem euentuum varietate, & alternantis fortunæ ludo plus tamen habentes admirationis quam gloriæ. Quid enim admirabilius, quam in castris educato, armaque à prima ætate tractanti, tantam fuisse astrorum, philosophiæ, rerumque gestarum cognitionem, quantam vix otiosi homines in vmbra assequuntur? extant de astrorum conuersionibus, de Hispanica historia ab Alfonso edita volumina magno ingenio incredibili studio. Quid autem ignominiosius quam ijs litterarum præsidijs, quæ priuato potuissent summam potentiam conciliare, neque oblatum ab exteris imperium, neq; paternum regnum tueri potuisse? Vidit ea ætas quod vltimum in libertate atque arrogantia erat tanto Rege deiecto: vidit ipse quod vltimum in calamitate erat, motus de gradu. Quos fortuna su-

vis maior ludos facit? quam iuuat illudere rebus humanis? Sapientis cognomen, quod litteræ pepererunt, aut inimicorum iniuria, aut temporum iniquitas, aut ipse ingenij socordia labefactasse videtur, ea sapientiæ opinione vix sibi cauere supereque doctus. Hispali vbi patri morienti affuit, regium insigne desumpsit. Fœdus in primis cum Alhamare Granatæ Rege instauratum: sextaq; vectigalis, quod pẽdere consueuerat, vltro remissa: ea superioribus meritis gratia fuit, nouorum incitamentum officiorũ: quæ maxima aliquandiu & præclara extiterunt. tam grata Ferdinandi Regis memoria, vt iustum ex sua gente hominum numerum, centumq; funalia è cera candida homo Maurus quotannis Hispalim mitteret, vt darent defuncto inferias anniuersarias. Regij ærarij suprema inopia laborabatur, tot annorũ bellis exhausti. redigendæ pecuniæ ratio aliqua excogitata. optima visa est, Pepionibus (genus in monetæ erat purioris) Burgalenses substituere, auri non probi, magnaque pars experientibus decoquebatur. iniquum erat, valore retento pecuniam adulterari: vnde rerum venalium pretia creuere, neque Regis inopia suppleta est auctis magistratuum & Præfectorum stipendijs eo maior populi indignatio. quod aliquanto post monetæ genus alterum inuentum est: quæ nigra vocabatur, à multo ære scilicet. nonaginta ex ea moneta numi, aurei æstimationem exæquabant, aurei, Pepionis, & Burgalensis valor æqualis. fallacissimam hanc viam colligendæ pecuniæ, à magnis sæpe Regibus tentatam, incõmodam esse, dies & vsus & funesti rerum exitus declararunt. Alfonso sane Regi magnam eius inuidiæ partem conflauit, qua breui flagrare cœpit. Sic honestas rerum causas ni iudicium adhibeas, perniciosi euentus consequuntur. hæc fuere ciuilis dissidij prima semina. Externi belli aliæ caussę extiterunt. Violantis Reginæ infœcunditate, Alfonsi animus angebatur, procreandæ sobolis cura præcipua. Assentatores, quorum in aulis Principum magnus est numerus, diuelli id coniugium posse disputabant. ingeniosis hominibus nectendæ fraudi argumenta non deerant, quibus Regis animus facile expugnatus est. Ad Regem Daniæ missi legati, Christinam eius filiam in coniugium expetitum. tanto locorum interuallo dissitos, circumuenire fraude promptum erat. pactis nuptijs missa puella in Hispaniam. Iacobum Regem pro eo, ac par erat, Alfonsi genere conatus mouerunt. tentata concordiæ spes est per legatos. nihil effectum. ventum ad arma. vtrinque in alteros incursiones, prædæque hominum, pecorumque sub eius dissidij initia factæ. Per idem tempus Theobaldus Rex Vasconum eo nomine primus diem obijt, octauo Idus Iulij salutis anno millesimo ducentesimo quinquagesimo 1253 tertio, non maiore dignus laude propter studium rei Christianæ in Syria instaurandæ, quam deformis ad posteritatem opprimendi ecclesiastici iuris conatu. Ea de caussa interdicto sacerdotum, vniuerso regno à sacris cessatum memorant toto triennio. quo exacto tempore Petrus Remigius Pompelonensis Episcopus ab exilio, in quod pulsus erat, ad Regis gratiam restitutus est viris primarijs annitentibus, lætitia totius populi & gratulatione maxima. Theobaldum nos ob alia quidem laudamus, in primis tamen ob studia liberalium artium, musicæ & poëticæ peritiam studiumque maximum: prorsus vt carmina scribere, & ad lyram canere doctus esset: versus à se factos in aula publice diiudicandos proponeret. Tres vxores habuit ex prima Lotaringio Comite nata nullos genuit filios: qua dimissa iussu Pontificum, Sibylliam duxit Phi-

lippi

lippi Flandriæ Comitis filiam. ex eo cō iugio Blanca nata est Ioannis Britanni Ducis cognomento Rufi olim vxor. ex tertia vxore, quę Archembaudo Fuxensi Comite nata erat, Theobaldus, Henricus, & Eleonora nati sunt. Theobaldus defuncto patri successit, minor ætate, ac ne quindecim quidem annos natus, eximia virtutum indole. Margarita mater pro filio solicita, ac Alfonsi potissimum Castellæ Regis arma verita, qui compressis atq; domitis Mauris Vascones bello repetiturus credebatur, veteri iure Regum Castellæ excitato, Aragonij auxilij vmbra tegi cupiebat. Actum de fœdere per legatos: & quo res expeditior esset, fide accepta dataque, in colloquium descensum est. Initio mēsis Augusti Tudelę inter Reges fœdus factum, eosdem amicos, inimicosque futuros. altera ex filiabus Iacobi Theobaldo Regi in coniugem promissa: cautumque vt neutra Castellæ Regis fratribus nuberet absque Reginæ Margaritæ voluntate.

Aragonio Regi ius adoptione Sanctij Regis quæsitum, integrum mansit. Eo fœdere, quod Romani Pontificis consensu, & ex eo maiore religione sanctius vt esset curatum est, vtriusque gentis arma haud obscurè in Alfonsum Castellæ Regem mouebātur. Cura eius belli metusque externus, qui maximum concordiæ vinculum est, Aragonios patrem & filium, de quo tantopere laboratum erat, inter se conciliauit. Itaque inuenio, quæ Petro & Iacobo à patre Rege Aragonio donata erant, Alfonsi maioris filij voluntate, atque iureiurando Barcinone cōfirmata. Noui præterea belli occasio extitit. Alasarch' sagaci ingenio Maurus Reguatam arcem, quæ in potestate erat, dediturum pollicitus, Regem Aragonium multis casibus obnoxium, seque obijcientem periculis, ferme viuum cœpit: quippe exigua manu, quasi ad rē certam accessit. fraude prodita Maurus spe delusus, ex insidijs in apertum latrocinium se conijciens, Valentinis Mauris arma sumendi auctor extitit. Rex periculo permotus Valentiam accurrit. In ea vrbe de ea gente finibus pellenda deliberatum est. Proceres compendio corrupti quod ex ea gēte redibat, repugnabant. Præsules, & plebes Regi assentiebantur. Hæc vicit in concilio sententia. Iussi Mauri oēs Valētini agri finibus discedere. quāuis ad sexaginta millia in armis erant, dicto paruere. In Murciæ & Granatæ fines dissipati sunt. In vicinis locis Campus spartarius panditur, sic dictus olim ab Sparti copia: deinde Marchiam Montaragonis dixere ab oppido eius nominis: nunc Aragoniæ Manchia vulgò nominatur, voce aliquantùm ab antiquo cōmutata. Eo magna eius gentis pars commigrauit incultam. Rex Aragonius his tumultibus impeditus arma vertere in Castellam continuò non potuit. Magni belli metus ea mora lætissimo exitu mutatus est. nam quo tempore Christina ex longo itinere Toletum tandem appulsa est, salutis anno mille- 1254
simo ducētesimo quinquagesimo quarto, Reginæ vterus sensim intumescere visus est: ac palàm grauidam esse intellectum. Insperata re perculsus Regis animus odium amore mutauit. ijdem auctores erant Reginæ conciliandæ, qui antea dissuasores extiterant. Philippus Regis frater, etsi Vallisoleti Abbas erat, Hispalensis Archiepiscopus renunciatus, sacrata veste deposita Christinam regni spe depulsam, sibi toro iunxit Regis permissu. Quod malè cohæsit coniugium, breui ruptum est Christinæ obitu, ex dolore contumeliæ impatientiaque. sic vulgus interpretabatur. Violātis Reginæ infœcunditas, fœcunditate mutata: sic vt numerosa prole maritum auxerit Berengaria, Beatrix Ferdinandus cognomento Cerda, à crine in dorso insigni, cum quo est natus, Sanctius, Petrus,

trus, Ioannes, Iacobus, Isabella, & Eleonora nati Alfonso ex Regina sunt. ex obscura matre Alfonsus Fernãdus. ex Maiore Gusmania Petri Gusmanij filia, Be-
1255 atrix furto cõcepta. Proximo anno millesimo ducentesimo quinquages. quinto, Eduardus Henrici Anglię Regis maior filius in Hispaniam venit. Caussę aduentus proditæ nõ sunt: libet tamen suspicari, quid enim prohibeat? Christinæ iniuria commotum, iter suscepisse: erant enim patrueles. in quo quantum profecerit, rerum euentus declarat. Burgis tamen abs Rege benignè habitus de eius manu militię honorem solenni cęremonia suscepit. ijs blandimentis iuuenis animus leniebatur.

Alfonsus creatur Imperator.

CAP. X.

ALFONSI fama non eadem apud omnes gentes erat. in Hispania, domi quidem inuidia populari ęstuabat: vicinis Regibus gratus non erat: tametsi quadam simulatione, pacis an potentiæ metu, ab armis temperabant. apud exteras nationes eruditionis fama celebris, facundus, callidus, belli & pacis artibus peręque instructus esse prædicabatur. Ea res plerosque proceres Germaniæ impulit, vt in imperij comitijs, vbi de Augusto deligendo, atque in Guillelmi Cæsaris locum substituendo deliberatio suscepta erat, Alfonsi ratio haberetur, nõ vna omnium voluntate neque consentientibus omnium suffragijs. Nam Coloniæ Præsul suo & Moguntini nomine eius vicarius, & Palatinus Comes Richardum Cornubiæ Comitem Henrici Angliæ Regis fratrem imperio præfecerunt, octauo Idus Ianuarij salu-
1256 tis anno millesimo ducentesimo quinquagesimo sexto (quidam biennio post dicunt.) Præsul Treuerensis. & Saxoniæ Dux Richardi electionem vitiosam existimantes, Alfonsum Castellæ Regem collatis suffragijs prætulerunt, proximi mensis Martij die vltimo. Missi ad vtrunque legati. vterque, se legibus creatum dicere, æmulum fraude. eo meliori Richardi conditione, quòd continuò rebus expeditus in Germaniam accurrit: & de manu Coloniæ Præsulis, cuius eæ partes sunt, Aquisgrani primã imperij coronam suscepit sexto Nonas Maij. Alfonsus intestinis motibus implicitus, & suorum voluntate diffisus, filiorum ætate nondum matura ire distulit. tametsi Constantiæ & Spiræ Præsules ea de caussa legati venerant: & nouis subinde legationibus, vt imperium capesseret sollicitabatur. Ea mora suæ factionis ardorem restinxit, aduersæ studia caussamque cõfirmauit. Fauebatur Alfonso præter virtutis opinionem, quòd genus maternum ad Germaniæ Imperatores referret, Beatricis filius, atque ex ea Philippi quondam Augusti nepos. Richardum linguæ haud omnino dissimilis cõmercium, veteres & magnæ inter vtranque gẽtem necessitudines, morum similitudo, sanguinis propinquitas subleuauit, vt idoneus imperio iudicaretur: & in iure controuerso, aliquanto meliori caussa niti videbatur. intra annum à Guillelmi Cæsaris morte, quo die electores cõsensu designarant, in eius locum suffectus. intra annum alterum de manu Coloniæ Præsulis, cuius eæ partes sunt, Aquisgrani imperij insignibus, & trabea exornatus; atque in Caroli Magni sella legitimæ possessionis indicio collocatus. Demum in eius verba, tum à principibus tum ab arcium Præfectis iuratum. Hęc omnia comitiorum imperij legibus sancta, Alfonsum prætermisisse: aduersus Richardum qui ea legitimè præstiterat, nihil excipi posse. sic magni iureconsulti disputabant. Præterea discrepante electorum suffragio, neque in vnum aliquem conspirante, Comitem Palatinum

totius

totius controuersię legitimum esse iudicem: aut certè Bohemiæ Regem, pari vtrinque suffragiorum numero. vtrunq; à Richardo stetisse, alterum in comitijs, alteri electionem cùm primùm renunciata est, probatam fuisse. Alfonsus cōtrà disputabat Francofurti intra ipsa vrbis mœnia, vt erat communi electorum consensu designatum, suam electionem factam esse. Coloniensem & Palatinum numeroso armatorū numero stipatos, quasi ad bellum non ad comitia, terrorē incutientes, vimque vt videbatur intentare paratos, monitosq; vt desisterent, & aliorum Principum exemplo cum competenti comitatu, vt ad comitia in vrbem ingrederentur, inuitatos: neq; paruisse monitis, & nouo potius atque damnato exemplo, sibi priuatim sumpsisse cōsilium: quæ maxima pernicies est; atque extra vrbem comitia, veluti in castris peregisse. Id in Richardi electione præcipuum vitium esse. Principes qui in vrbe erant, tandiu sustentasse, donec spes fuit eos ad saniora consilia traduci, & posita contumacia ad concordiam reuocari posse. ea abiecta pridie Kalendis Aprilis Treuerensis Præsulis voce tum ipsius, tum Saxonis, (qui & Brandemburgensis absentis partes implebat) atque Bohemiæ Regis, cuius legatus cū suffragij iure in comitijs affuit, nomine Alfonsum Castellæ Regem Cæsarem renunciatum. Hæc maiora vtriusque caussæ munimenta erant: minuta alia. facinora & flagitia inuicem obiectare neutros falsò: atque anathematis vitium, quo iure suffragij alteri Treuerēsem excidisse disputabant, ob noua & insolita vectigalia subditis imposita. Coloniensem alteri, Cardinalem Sancti Georgij, Romani Pontificis Legatum pulsasse, criminabantur, Episcopo iniecisse vincula. Palatinum Comitem sacratos viros, quod nefas erat, indignis modis vexare, & aduersus sacrosanctam Pontificiam ecclesiæque maiestatem Friderico Augusto atq; eius filio Cunrado proximis cōtrouersijs adhęsisse. Lis hęc Alexandro IIII. Pontif. Max. suscepta, eo arbitro & disceptatore, vt opus erat, & vt saniores iudicabant, componi non potuit. vtraque pars sui iuris tenax, ne caussam minimè dubiam ad cuiusquam arbitrium reuocando, ancipitem reddere videretur, sibique diffidere, iudicium subire recusabat. armis potius disceptare parati erant, tùm proprijs tùm Principum Germaniæ, quorum studijs vtrique subleuabātur. imminebatq; ex ea re magnum reipublicæ malum; nisi vtrunque Principem res domesticæ retinuissent. Alfonsum quidem Hispanię longinquitas retardauit, aliæque ex alijs enatæ, atq; connexæ domi difficultates. & erat alioqui natura cunctator: arteq; atque ingenio negotiū confici non desperabat. Richardū autem à belli cogitatione impediuerunt res Angliæ vehementer turbatæ, eo bello quod cum Francis supremo vtriusque gentis conatu gerebatur, ac mors anno sexto subsecuta, ex quo in imperij nomen inuaserat. Verùm quem exitum hæc controuersia habuerit, alio erit loco explicandum.

Proceres ab Alfonso Rege alienati.

CAP. XI.

ERAT Alfonso Regi mite ingenium, animus ingens glorię cupidior, quàm voluptatum: otio litterario deditus, neque à negotijs alienus: incautus tamen, atq; actionum incōstantia mirabili. pecunię corradendæ auidus: quę res nisi modus adsit, in perniciem vertūtur. vt tunc accidit populi voluntate abs Rege alienata, proceribus haud amicis. Rex vt otium vitaret, quod serendis rumoribus aptum est, in Bæticam arma vertit: diuisisque copijs oppida, quæ in Maurorum potestate erant, expugnare con-

tendit Ipse Cæsarianum cepit Henricus frater Arcobrigam. & Nebrissam ad Bętis æstuaria positam, qua se parte maris auctu amplissimus in Oceanum effundit. Cæsariano Nunnius Lara præfectus, veteri prosapia homo, familia prope iam extincta maiorum seu ignauia, seu contumacia. Pulcherrima occasio sese dabat Maurorum reliquias eo tractu extirpandi, nisi Regem ab eo conatu noui belli cura reuocasset. Theobaldus Vasconum Rex, eo nomine secundus, ætate confirmata, fretusque Aragonij Regis præsidio, cũ quo paulò ante ad Montem acutum fœdus instaurarat, contractis vndique copijs Castellæ fines inuadere cogitabat, Guipuscoam, Alauam, Riuogiam, Viruescanum agrum iniuria intercepta esse superioribus annis, & ad se pertinere caussatus. feroci iuuenis animo faces subdebant pleriq; proceres Castellæ à suo Rege alienati, atque ad Vascones & Aragonios dilapsi: cùm patriæ prius publicis tabulis renunciassent. ne maiestatis crimine postularentur scilicet, ea via antiquis temporibus excogitata erat. Dieghus Harus inter eos proceres principem locum obtinebat, vir egregiè constans, cæterum omnis iniuriæ insolens, & regni oppressa libertate vehementer offensus. Eius conatus mors intercepit, ad Bagnares oppidum, quo se contulerat, ad valetudinem procurádam. Eius tamen filius Lupus Harus, quamuis ætate puer erat, cũ insigni suorum comitatu Stellam, vbi se Rex Aragonius tenebat, abijt. Idem Henricus ab Alfonso Rege fratre, animo penitus alienato facit. fœdus inter eos mutuę societatis, aduersus omnium Principum arma percussum. Cum his Castellæ populares, & plerique proceres, etsi nondum se commouebant, voto erant. Immutatæ pecuniæ dolor vrebat; vnde maior annonæ caritas est consecuta. id malum nouo incommodo, cùm remedium quæreretur, cumulatum. rerum venalium pretia à Rege taxata sunt, vnde suprema annonæ difficultas extitit, rerum dominis eo pretio vẽdere recusantibus. Sic maiorem plerunque perniciem afferunt, quæ sapientissimè in salutem excogitata fuisse videbantur. Alfonsus vt erat excellenti ingenio, quantum periculum immineret non ignarus, cum Aragonio Rege de concordia agit, haud multum repugnaturo: quòd Theraliæ Vidauræ amoribus indulgeret, homo ingrauescente ætate, & regij decoris oblitus. Ventum ad colloquium, Soria que concordia inter Reges sancita, nouo fœdere constituto, mense Martio salutis anno millesimo ducentesimo quinquagesimo sexto. Quo tempore tertio Idus Aprilis, Margarita Theobaldi Regis Vasconum mater, Campaniæ rebus componendis in Gallia intenta, Peruini defuncta est: & ad Clareuallense monasterium, opinione sanctitatis nobilissimũ ea tempestate tumulata. Proximo anno Toleti Sanctius Rex Lusitaniæ cognomento Capellus defunctus est: vt est superius demonstratum. regnum Alfonsus frater, quod tredecim annis rexerat, (alij biennium modo aiunt) Regis nomine suscepit. ex Beatrice Alfonsi filia Dionysius maior natu, & Alfonsus Portalegris regulus, nati sunt præterea Blãca, cuius corpus Olgis, vbi Præfectam virginum diu egit, sepultum est, atque Constantia, quæ in minori ætate obijt. Interea Henricus Regis frater Nebrissę, quo se contulerat, vtriusq; gentis incolas pios Maurosque ad defectionem sollicitabat. Nunnius Lara non secus ac par erat commotus, Henrici conatibus occupatis, Hispali quo se tenebat, accurrit. Henricus viribus impar, neque incolarũ studijs satis confirmatis, mari Valentiam fugere cõpulsus est: quò se Iacobus Rex tenebat reipublicæ constituendæ intentus. Is cùm non reciperet, ne profugo

susce-

suscepto, initi nuper fœderis leges violasse primus videretur, in Africam nauigare compulit. vbi quadriennio apud Tuneti Regem consumpto, vagus atque egens in Galliam primum, deinde in Italiam abijt, bellum reparaturus in fratrem, sicunde auxilia inueniret. Aragonius Rex Valentiæ rebus compositis Mompelleriũ abijt, Galliæ Regem conueniendi cupidus. Carbolium oppidum Regum colloquio designatum, ibi-
1258 que quinto Idus Maij eius seculi anno quinquagesimo octauo, detersis syncere odiorum caussis voluntates conciliatæ sunt, dimissis vtrinque quæ ab altero quocunque iure possidebantur: ac nominatim Barcinonenses, & Catalauni veteri Gallorum Regum imperio prorsus exẽpti sunt, quod ex quo eæ regiones ereptæ erant Mauris, steterat. licet à multis iam annis, præter imperij nomen nihil Gallis concedebatur. id fœdus vt sanctius esset, Isabella Regis Aragonij filia natu minima Philippo Galliæ Regis maiori filio pacta: & cum ea dotis nomine Carcaso, & Bliteræ patre concedente ad Gallorum ditionem subiunctæ sunt. Fœdus hic annus multa aquarum illuuie fuit. imbribus ante mensem Augustũ vsque ad septimum Kalẽd. Ianuarij continuis inflati atque agris superfusi amnes. magno agrestiũ damno. plerique tota Hispania euersi pontes. in his Toletanus, cui Alcantaræ nomẽ est,
1259 proximo anno instauratur salutis millesimo ducentesimo quinquagesimo nono. Arabum sexcentesimo quinquagesimo septimo, vti inscriptio declarat ad ipsum põtis aditum supra absidem in lapidem incisa charactere Gallico, lingua Hispanorum vernacula.

Lusitania sacrificijs interdicta.

CAP. XII.

RES in Hispania tranquillæ erant, vt in ea Principũ multitudine. legibus, institutis. studijs, voluntatibus discrepantium. domesticæ nonnullæ calamitates extiterunt. Violantes Aragoniæ Regina. & Alfonsus eius priuignus defuncti Regis actiones fatalem vtriusq; horam vrsisse visæ sunt. Alfonsum dolor contumeliæ male habebat, paternique contemptus ignominia, quod præ alijs fratribus quasi inutilis rebus gerendis ad nullam reipublicæ partem admitteretur in præsenti: in posterum. regni hæreditate partita imperij maiestas imminuta esset. Is dolor non ad Alfonsum priuatim pertinebat, sed publice ad plerosque proceres: qui Rege relicto. Alfonsi partes palam secuti erant. Hi ad officium vt redirent, abrogata priori donatione Valentiam callidus senex paulo ante filij mortem ipsi tradiderat: Aragoniæque contributa vt esset, sanxerat. Violantem vrebat Therasiæ Vidauræ potentia: cuius amoribus Rex à prima ætate implicitus, & aliquandiu exolutus, eam denuo reconciliata gratia, ac si carminibus iniecta væcordia esset, deperibat: eiusq; ad arbitrium res priuatas & publicas gubernabat, libidinis vsque ad extremam ætatem auidus & potens, oblitus officij, neque quid de ipso fama loqueretur cõsiderans. atque adeo vt eam tum superiori tempore tũ deinceps Violante defuncta, iustæ propemodum vxoris loco & cultu habuerit: quem illa locum ambierat semel & iterum apud Romanum Põtificem, pacti coniugij lite contestata; vt superius dictum est. nati ex Therasia Petrus Aierbis: & Iacobus Exericæ reguli. Violantes ad Vallem bonam virginum monasterio Cisterciensi in Catalaunis sepulta est. Alfonsus Valentiæ in æde maxima, sacello Diui Iacobi. Sorita in Aragonia historia nobilis scriptor, in Verucle monasterio Cisterciensi ait. Theobaldus Vasconum Rex, amissa in Gallia matre, retento Campanæ atque defenso principatu, quoniam plerique

Galliæ proceres inuadere armis atque occupare cogitabant, Isabellam Ludouici Regis Sancti minorem filiam toro sibi puellæ patre concedente iunxit. Meloduni (id est oppidum Senonum, olim in insula Sequanæ positum, nostra ætate vtranque ex aduerso ripam ædificia quoque occupant) nuptiæ celebratæ, lætiores principijs quam successu propter Reginæ sterilitatem. Ex Marchesia Rada furto concepta filia matri cognominis nata Regi est: quæ deinde Petro Aragonij Regis ex Therasia filio nupsit. Matildis Bononiæ Comes Sanctij Regis Lusitani obitu renunciato, mari in Lusitaniam accurrit, veteris coniugij iura repetitura: si quo modo tandem Alfonsus vir posset à praua mente deduci ad Cascales oppidum appulsa, tantum non in Olisiponis conspectum se dedit. Inde ne facta quidem potestate Regem conueniendi, retro se referre compulsa est, has ad eum tamen litteras dedit. Accessissem propius, tuamque improbitatem coram accusassem, qui suscepti laboris fructus esset multo maximus: sed quoniam id facere prohibeor, nostrumque ingrate & crudelis conspectũ ferre non potuisti, conscientiæ stimulis agitatus scilicet, atque malis incursibus furiatus: non committam, quin absens faciam: orbique vniuerso, his litteris iusti doloris indicium, acceptæ iniuriæ testimonium, tuæque perfidiæ, & impietatis perpetuum monimentum relinquã. Sunt fere acerba morborum remedia quæ salutaria. ipsa etiam magno hæc cũ gemitu scribo: sed egenum tamen, patria extorrem, sine lare sine spe, hominem pene dixerim barbarum tecto, toro, imperioque recepi. O nimiam meam dicam, an meorum, an vtrunque facilitatem. nimirum nostra nos opinio, fidesq; tua falsos habuit: vt plura quam velles, maiora quam sperares dantes ludibrio haberemur. Memini cum non anima, non nobis posse carere iurabas. en religio, en constantia, quid hoc? cum regno væcordia iniecta est animo. in alium virũ mutatus, nostri oblitus, beneficij immemor, amoribus nouis indulges eius, quæ pellex vocetur necesse est, priori cõiugio constãti, nouo vitioso. Genus, forma, ætas, opes displicuere? an potius vobis Regibus id sanctum, id honestum est quod regnandi rationibus vtile? Verum ego superstes sum, eroque dum Principum arma, nationum omnium odia in te concitauero. omnium telis quasi fera appetita corrues: certe diuinam vindictam tuo capiti imminere iamque adfore præsagit animus. Qui nunc scelere ferox atq; præclarus nostras lacrymas spernis: breui omnibus tormentis oppressus nostri doloris, imprecatis tuæ iustissimas pœnas dabis. hac vna spe vt in malis sustentabor. qua aut sublata, aut expleta, vita libens cedam: atque ita cedam, vt perfidia tua iudicio nostro, nõ virtus aut animus nobis defuisse videatur. His litteris nil obstinatus animus mouetur cõtra affirmat palam, nouum se die postero coniugium initurum: si id ex vsu fore regnandi fuerit exploratum. Illa discedit irata Regi, eiusque capiti dira omnia comprecata. De iniuriæ vindicta cũ Ludouico Galliæ Rege præsens agit: cum Romano Pontifice Alexãdro quarto per legatos. In Gallo parum præsidij erat, ob locorum longinquitatem. Romanus Pontifex Alfonsum monet atq; obtestatur, vt redintegrata cum Matilde gratia, ad primum coniugium redeat: quanto in salutis discrimine versetur, docet, non esse numina importunis actionibus irritanda. Ad has voces Alfonsi aures obturatæ erãt. præfractus animus. cupiditas & ambitio mali consultores oculis officiebant, ne lumen viderent. ergo parere recusantem diris Pontifex deuouet: Lusitaniamque, quam longe regni fines pertinebant, sacrificijs interdicit

cit

sit. Interdictum tenuisse duodecim annos scribunt. Dum neque Rex mutat, neque consequẽtes Pontifices de iustissima indignatione remittunt, regię improbitatis pœnam innocẽtes populi sustinent, sic sunt res humanæ, sic fert conditio mortalium. Et erat alioqui Alfonsus miti & tractabili ingenio, æqui iustique tenacissimus. Latrocinia, & maleficia quæ ex superiorum temporum licentia, & Sanctij Regis socordia impune grassabantur, tota prouincia sustulit: leges sanxit: iudicia constituit: summos cum medijs, atq; cum his infimam plebem ęquabili iure constrictos tenuit. Hæc domi. militiæ autem nõ minor virtus fuit: eius enim armis & auspicijs ditionis fines ꝓlati Farum, Algesira, Alfouera, aliaque in Syluensi tractu oppida Mauris ablata Castrum, Portalegrium, Estremotium recens constructa. Pax Iulia, multaq; alia oppida, & arces iniuria prioris temporis aut euersa, aut deformata restituit. Extant pietatis monimenta: Olisipone Dominicano ordini præclarum cœnobium perfectum per hæc tempora, ad culmenque perductum. Scalabi virginum collegium sanctæ Claræ nomine eius impensa à fundamẽtis extructum. Ea in pauperes munificentia, vt exhaustis sæpe thesauris ad redigendam pecuniam domesticam supellectilem oppignorare esset solitus. Ad Alfonsum Castellæ Regẽ. cuius fama toto orbe celebris erat, ab Ægypti Sultano missi legati, cũ multa veste stragula atq; pretiosa. attulere præterea insolenti forma, & nostris hominibꝰ incognita animalia salutis anno millesimo ducentesimo sexagesimo: quo anno Arrasatæ Guipuscoæ in Cãtabria municipij vetꝰ nomẽ, noua Mõdragonis appellatione mutatũ: vti Alfonsi ipsius litterę declarãt, inter regias litteras, quę Hispanica lingua cõceptę reperiunt cũ primis antiquæ. Primus enim Hispanię Regũ latinæ linguæ vsu in publicis tabulis antiquato, Hispanicam linguã substituit. extãt Alexãdri quarti Pontificis maximi litteræ ad quintũ decimũ Kalen. Aprilis Anagniæ datæ, quinto Põtificatus anno: quibꝰ litteris, Segobrigæ Mauris ereptæ sacra Albarracini Episcopo regenda cõmittit. Neq; mirum, quando Segobriga nondũ capta de Mauris Segobricẽsis nihilominus is Episcopus vocabat. extant eiusdẽ Pontificis litteræ alterę sexto Põtificatus anno datę, Segobrigę episcopatũ cui ea tẽpestate vrbs Albarracinũ subdita erat Toletanę ecclesię contribuẽtis atq; inter eius suffraganeos numerantis. His litteris cũ Arnaldus Peralta Cæsaraugustanus Episcopus restitisset. suæque ecclesiæ iniuriã fieri expostulasset. Pontifex priorẽ concessionẽ eo temperamẽto mitigauit, vt Cæsaraugustanis Præsulibus sua iura & priuilegia nihilominus constarent. Cardo Controuersiæ in Segobrigæ appellatione maxime vertebatur. Segobrigã cõstabat olim Toletanis Episcopis subditam fuisse: sed in Celtiberia sitã: Sogobrigam, hoc est Segorbiũ, de qua vrbe lis erat, in Edetanis esse Aragonij disputabãt, regionibus secretã ab altera, quę tandẽ sententia vicit, mutato decreto. sed annis consequentibus. Proximo millesi. centesi. sexagesimo primo ad sextum Kalendas Nouembris obijt Sanctius Archiepiscopus Toletanus. Locum tenuit eius ecclesiæ decanus Dominicus Paschasius ille qui ad Tolosæ Nauas crucẽ Roderico præsuli prætulit, longæua vir ætate: eoq; mense proximo Iunio antequã sacraretur extinctus. Almoguera patria in Carpetanis.

Reges Aragonius & Siculus affinitate iuncti.

CAP. XIII.

DEFVNCTO Tarenti in extrema Italia, ante aliquot annos Friderico Augusto, eo cuius nomen ob infectatos Romanos Pontifices ad poste-

ritatem inuidiosum semper fuit, Cunradus filius successit: & hoc quarto post anno, ex Suevia in Italiam profecto, in Siciliaque, aut fato functo, aut quod frequens fama tulit, veneno sublato Manfredi dolo, cum Cunradinum filium ex vxore Bauari Ducis filia, puerum in Suevia relictum moriēs hæredem scripsisset, Manfredus defuncti ex pellice frater, in regni cupiditatem impulsus, & pueri ætate despecta in regium nomen inuasit: Siciliamque & Neapoli contributam prouinciam, armis & præsidijs occupauit: Romanis Pontificibus quorum in clientela ea regna à primis annis erant, inuitis, palamque ni desisteret, exitium & extrema omnia comminantibus. Ille ad has voces nihil moueri: neque ecclesiasticas execrationes vereri: ac ne curare quidem, quid de illo fama loqueretur. Tanti erat dira dominandi ambitio. Quin in Tusciam, vbi Guelforum factio Pontificum studio dedita late dominabatur, Manfredi arma prolata: pulsisque hostibus facile ea prouincia ad priorem ditionem subiuncta est. His initijs & incrementis res Manfredi confirmatæ, haud facile euerti poterant, si imperium flagitio partum foret stabile. Romani Pontifices regni, quod contra fas, & auspicia constitutum erat excindendi omnes vias tentant. Concionatores in omnes partes dimissi, cum vt impium, religionisque hostem ad populum accusare non desistebant. parū in cæteris præsidij erat. Carolus Ludouici Regis frater germanus Andium & Prouinciæ Phocæensis Princeps, ad spem regni Siculi in Italiam euocatur. Tantarum molitionum Manfredus haud ignarus, & quanto in periculo res essent considerans, vndique se munire, subsidia comparare: & quoniam propinqua deerant, longinqua auxilij conquirere constituit. In primis Iacobi Aragonij Regis, cuius virtutum fama, & rerum gestarum gloria pridem celebris esse cœperat, eum sibi affinitate coniungere, salutare iudicabat, commodum atque honorificum. Constantia filia Petro Aragoniæ iuuentutis Principi in coniugium oblata. Missi Barcinonem ea de re legati, Regi Aragonio conditio quæ offerebatur, non aspernāda visa est, puella dotis nomine auri duodecim myriades, ingens ea tempestate pretium & regni Siculi haud dubiam spem, cum Manfredus mascula prole careret, in Aragoniam regiam inferebat. Re constituta missus ad Alexandrū Pontificem legatus Raymundus Pennafortius è Dominicano ordine vir prudens eruditus & sanctus: qui pro ea auctoritate, qua valebat maxime, Pontificem cum Manfredo in pace poneret. Pontifex eius oratione nihil moueri. Manfredo non modo vt iniusto Principi, sed vt notho, atque impio dira omnia minari tum alia crimini dare, tum illud expostulare maxime, quod legitimi Regis atque propinqui obitu simulato, per fraudes regnū occupasset, & aduersus sacrosanctam potestatem, arma corripuisset, terroremq; intentaret. Nihil est, inquit, quod dari possit aut debeat bellum gerenti erit fortasse, quod cōcedi possit roganti & supplici. hoc Regi tuo renunciato: admonetoque meis verbis, ne causā suam, cum nefario homine misceat. alioqui numinis vindictam, nostramq; qui eius vices in terris gerimus, indignationem vereatur. Ea res ancipitem ac suspēsum tenuit Aragonij Regis animum. vicit tamen vtilitas honestatem: pactaque nuptiarum Mompellerij in D. Mariæ peracta omni lætitiæ significatione & ludis celebrata, anno millesimo ducentesimo sexagesimo secūdo 1262 Inde Barcinonem reditum, vbi mensis Augusti die vigesimo primo regnorū hæreditas ita inter filios est diuisa. Catalaunia à promontorio Veneris, quod modo promontoriū à Cruce nomē habet, Aragonia vniuer-

uersa, & Valentia Petro attributæ. Iacobo, Ruscinonenses, Ceretani, Illiberis, confluens, Vallespira: earum modò vrbium nomine in Regis Aragonij verba iuraret: Cataluniæ legibus viuerēt: nec monetæ cudendæ priuatim ius esset. Præterea Balcares Regis nomine datæ: atque Mompellerium in Gallia. Hæc via duobus fratribus pacandis excogitata à patre est: quoniam dissidere de successione, ac verò tumultuari cœperant. proceres in partes scissi, vt quisque rebus suis commodum fore iudicabat, nulla honestatis cura adolescētium animis faces subdebant.

Merini Africæ imperium occupant.

CAP. XIIII.

DVM hæc in Hispania geruntur, noui à Mauris belli motus, atque grauissimi, & omnium quæ illata erant maximi impendere visus est nouo in Africa imperio constituto: quod cōpressis Almohadibus, atque sublatis, Merinorum familia armis occupauit: & quasi veteris gētis virtute, quæ priorum ignauia Regum exolescere videbatur excitata, bellum in Hispaniam transferre cogitabat, in spem haud dubiam pristinæ gloriæ atque imperij, quod ferme extinctum erat, restaurandi. Etenim Mahomade cognomento Viridi ad Castulonensem saltum Christianis armis superato, & deinde extincto die suo, Arrasius ex Bussafo, qui superstite patre defunctus erat, eius nepos successit. Quo tempore Almohades imperium Oceano Atlantico, & extrema Ægypto in Africa terminabant. Gomaransa ex Abdaluesium Maurorum familia cū primis nobili & copiosa, noui Regis nomine Tremesenij ad oram Mediterranei maris res gerebat, vrbi præfectus. Is siue Regis despectu, siue suarum virium fiducia, palàm hostilia moliri ausus in [illegible] est. Arrasius ad eos motus cum copijs accurrens, proditoriè est interfectus. Nullæ grauiores insidiæ, quàm quæ in simulatione amicitiæ obtenduntur. Gomaransæ propinquus arce egressus, quasi Regi indicaturus arcana, cædis minister extitit, tantique patrator facinoris. Rege sublato victi fusique Mauri, qui eius auspicia sequebantur, eruptione ex arce Tremesensira facta, vbi proditor obsidebatur à Rege. qui superfuerunt cladi, ad Phutenses se locis finitimos ex fuga receperunt, atque eam Africæ partem, cui Algarbio, hoc est terræ planæ, nomen est. His copijs Bucar Merinus Phutensium Præfectus auctus, cupidusque heri vindicādi, armis correptis proditores nouo cōflictu deleuit. & vt merces operi esset, neque alieno prouentu militasse videretur. Præfecti appellationem regia maiestate mutare constituit: sibique & posteris, vt fecit, Africæ imperium vindicare. Ergo non vindicata proditio, sed proditore commutato, Bucar Meriuus noui in Africa imperij conditor effectus est. Almorcanda enim ex Almohadum gente in Arrasij locū Marrocij substitutus. & Bucaro obuiam profectus, ad Merquenosam, quod oppidum vnius diei itinere ab vrbe Phutensi abest, collatis signis superatus est. Sic gemina ex vno facta Maurorum imperia in Africa extiterūt aliquandiu. Marrocium atque Phutensi. Bucaro, Hyaia filius successit. Hyaia in tenera ætate defuncto, Iacobus Abeniuzephus pueri Regis patruus, regniq; procurator, magno vir ingenio, magnoque rei militaris vsu, incredibili felicitate, familiæ & posteris Marroccij atque totius ferme Africæ imperium asseruit. Nulla natio hominum Africana mobilior: nullaque imperia diu stare, aut quiescere in ea gēte possunt. Budebusius ex Almohadum gente magna potentia Maurus, Almorcandam sibi ad Marrocij regnum prælatum

tum dolens, nam defunctis Regibus nō minus propinquitate iunctus erat, obtinendi imperij spem tentare constituit: & cùm cætera præsidia deessent, ad Iacobum Phutensem Regem abijt: si vires contulisset, ampliores ditionis fines pollicitus, tractumque terrarum à Phutensi agro ad Nadabum fluuium, pertinentem. Conditio reijcienda non erat: præsertim, ex Almohadum dissidio spe totius Africæ imperij obtinendi. id noui belli præmium proponebatur. Itaque copijs comparatis in hostem mota castra. Almorcanda nondum confirmato imperio viribus impar, Marrocio vrbe relicta regnum æmulo reliquit. Is rerum potitus, pactis cōuentis, quæ cum Iacobo erant, quāuis de ea re sæpe appellatus stare noluit: & ferè qui in periculo maximè supplices, rebus prosperis ingrati sunt maximè prorsus vt Budebusius nouus Rex Phutensem vrbem armis repetiturus videretur. Sic nouum bellum natum, gestumque est triennio: & violatæ fidei merces parata. hoste atque æmulo acie victo Marrocium Iacobus obtinuit. secundùm eam victoriam cætera prona, Rexque totius Africæ euasit, Tremesenio atque Tuneto demptis: quas in ea rerum perturbatione, ex Almohadum gente reguli occuparunt: & factionis viribus, atque ob locorum longinquitatem, tum ipsi tum eorum posteri tutati sunt, minuti quidem. ac veluti minorum gentium Reges. Vnde nunquam intercisa maiorum serie, Muleassem Tunetanum Regem recenti memoria à suis pulsum, iure an iniuria non disputo, sed profugum tamen, & sine lare, sineq; præsidio vagantem, Carolus Augustus eo nomine quintus Hispaniæ armis in patrium regnum restituit (ea scilicet subiugandæ Africæ occasio sese dabat) Ariadeno Barbarosa piratarum principe vrbe fugato: qui Solimani Turcarum Imperatoris beneficio & nomine, eam vrbem & regnum præsidijs occuparat.

Bellum Mauricum renascitur.

CAP. XV.

HÆ inter Mauros familiæ Africam obtinebant. in Hispania Granatæ Rex erat Mahomad Alhamar, Murciæ Hudielis, quamuis imminuta multum imperij maiestate, Alfonsi Castellæ Regis vterque beneficiarius. hi nostrorum amicitiæ pertæsi, & spe Africani auxilij, pro eo quòd Iacobi Marrocij Regis nomen in magna gloria esse cœperat, rebellandi consilia inter se communicabant. paulò ante riuales hostesque infensissimi, nunc fœderati. Acres inimicitiæ sæpe studio nocendi alijs, beneuolentia mutantur. Communes iniurias, grauissima vectigalia, gentis calamitatem cōqueruntur, ad supremas angustias, & Hispaniæ angulum redactos, paulò ante formidabiles & beatos. Inania penes ipsos & sine honore Regum nomina esse. Miserum, atque intolerandum, ab ijs leges accipere, quibus antea dedissent. Non quieturos Christianos, donec religionis odio ex Hispania expulissent reliquias gentis Mauricæ. Obsoleuisse nimirum virtutis indolem, cum qua maiores venerant: quando parta ab illis seruare, eorum posteri non potuissent. Merinorum familiam, recens in Africa excitatam, videri commodum, eam in Hispaniam attrahere, rebus inclinatis, & perditis, aut in eo, aut nusquam fore præsidium. Hæc clam, & per nuncios: ne si res prodita esset, viribus nōdum firmatis in perniciem verteretur. Alfonsus siue eius cōsilij & molitionis non ignarus, siue studio gentis Mauricæ extirpandæ, dies noctesque de bello Maurico instaurando agitabat. species erat, vrbes & arces, quæ in Bætica parere recusabant ad imperium adiun-

iungendi. In eam rem à Pontifice Maximo Alexandro quarto, peccatorum cõdonatione inuitati sunt quicunque cruce insigni desumpta ad id bellum proficiscerentur. vicini Reges de ferenda ope appellati, ac nominatim ab Aragonio, cum quo maior necessitudo erat, per legatos postulatum, suos vt concederet arma sumere: & Alfonsi generi conatus iuuare. Sic paulò ante in Soriano fœdere pactum, atque sancitum fuisse. Aragonius neque præcise negauit, neque absolutè concessit: sed eos tantummodo excepit, qui prædijs vel militaribus stipendijs sibi obstricti essent. Horum subditos, aliosque ex promiscua plebe, quin arma sumerent, nihil vetare. Nimirum callidus senex, ne proceres quorum voluntati non satis fidebat, aduersus se externa auxilia compararent, prouidendum iudicabat. Alfonsi animus soceri responso vehementer perculsus est, vt omisso Maurico bello vires in Aragoniam conuertere cogitaret. vicit tamen publicæ vtilitatis respectus: atque quas ex Soriano fœdere arces tanquam fidei obsides tradere Alfonsus erat pactus, & hactenus dilatum erat: de ea re appellatus. Cerueram, Agredam, Aquilariam, Arnedum, Autolium, Alfonso Lupo Haro quasi sequestro contradidit, ea fide exoluto, vti opus erat, qua Castellæ Regibus erat obstrictus. Dum his altercationibus agendi opportunitas elabitur, Mauri & sua sponte incitati, neque ignari quorsum tãtæ molitiones spectarent, in Contestanis Murciæ arcem occupant, aliaq; oppida quæ eo tractu nostrorum præsidijs obtinebantur. Hispalenses Mauros subornant, vt ex insidijs aut impetu in regiam facto Regem obtruncent. Diui indigetes Hispaniæ tantum nefas arcuere. sed eo tamen conatu disturbato contractis alia parte copijs in nostros fines inuadũt. Cæsarianum, Arcobriga, Begiar, Assidonia, Rota, atque quod municiqium à Lucifero nomẽ habet, in hostium potestatem redacta. In eo bello Garsias Gometius Cæsarianæ arcis Præfectus magnam virtutis & fidei laudem tulit. præsidiarijs omnibus militibus aut amissis aut vulneratis, arcẽ nihilominus dedere recusauit: neq; ad vllam conditionem quamuis rebus desperatis, deduci potuit: virum eximium atque præstantem. Ita Mauri tãtam in hoste virtutẽ admirari, saluumque cupientes in exitium destinata voluntate ruentem, vnco ferreo attractum, atq; in potestatem redactum, curandis vulneribus magna diligentia atque humanitate cõseruarunt. Alfonsus qui in Citeriorem Hispaniam abierat bello reparando intẽtus, ad eos motus proximo anno cum copijs accurrens, in itinere non procul Alarci ruinis, pago (cui Puteolo S. Egidij nomen erat, in Oretanis ab Ana flumine tribus passuum millib', eximia regionis bonitate) amplificato propter loci commoditatem iustum municipium constituit Villę regiæ nomine: quod deinde nomen Ioannis II. Castellæ Regis beneficio Ciuitatis regiæ appellatione mutatum est. Prouidebat nimirum Rex, vt quoniam in confinibus Bæticæ situm est, ad arcendas barbarorum incursiones, excursionesque in Bæticam faciendas, firmissimi instar propugnaculi esset. Ex eo loco in fines Maurorum penetratum est: cunctaque circum oppida & agri hosti infensa reddita: ac præsertim salutis anno M. CC. sexagesimo tertio, Mauri locis omnibus malè mulctati. Quo anno volũtarij milites magno numero confluxerant vectigalis immunitate inuitati, quod Martiniega dicebatur, ea lege, vt cum armis & equo singulis annis trium mensium spatio suo sumptu regia castra sequerẽtur. Reges Mauri tantæ nostrorum consternationi, tantisq; molitionibus veriti vt pares essent, quod antea fecerant, diligẽtius Marrocium

cium Regem ad belli societatem denuo solicitarunt: quanto in periculo res essent, ni maturè occurreretur, per legatos explicantes. Missi mille leuis armaturæ equites ex Africa, rem Mauricam secessione facta amplius turbare visi sunt. Cęsarianum aliaque oppida, quæ paulò ante amissa erant, in Alfonsi potestatem omnia rediere. Mnestæi portui, cui hodie à S. Maria nomen est, oppidum adiunctum veteribus ædificijs instauratis. His
1264 rebus perfectis salutis anno M.CC sexagesimo quarto, Hispalim itum. copiæ quoniam hyems appetebat, pars in hiberna dimissæ, pars missione impetrata domum frequẽtes iuerunt. Inter hęc fama, quæ omnia in maius auget, & magnis rumoribus afferebatur, hostes ex Africa non iam auxilia sed iustum exercitũ euocare. belli cura quod à nostris inferebatur, & spe nõ dubia veteris imperij restituendi in Hispania, Castellanos & Aragonios, qui proximi erãt periculo, primique Maurorum impetum excepturi erant, ij rumores vehementer perculerunt. prior Alfonsus de belli summa solicitus Iacobum Regem Aragonium, vt vires conferret solicitare constituit. Cõmune vtriusque periculum esse. vtriusq; nationis caput eas copias petere. debere eum si minus propinquitate & necessitudine moueatur, rei Christianę periculo ad arma incitari. Petrus Iuanius Calatrauæ Magister his de rebus ad Iacobum legatus, Cæsaraugustæ Nonis Martij sui Regis mandata explicuit. additę Violantis Reginæ litteræ, quibus a patre omnibus precibus, vt opem ferret reipublicæ, sibi & nepotibus postulabat. Erat Iacobo gloriosum à tanto Rege de ineunda societate priorem esse appellatũ. verùm quietæ res non erant. filij nondum satis pacati inter se diffidebant, regniq; proceres & plebem in factiones diducebãt: vnde latrocinia & scelerum omnium licentia tanta, quanta vniuersas montanas Aragoniæ ciuitates compulit, hetærias inter se constituere, inire societates: legibus constringere nouis atque seueris sceleratorum hominũ audaciam, ac præsertim suppliciorum magnitudine. nam minori commisso delicto omnibus tormentis necabantur: leuiora ob peccata fustuario aut alia ignominia pœnas ipsi dabant: & magnitudine pœnæ reliquis documento erant, vt a scelere abstinerent. Procerum prętera voluntates à Rege erant alienatæ. honores & magistratus externis aut obscuris hominibus demãdari conquerebantur: leges patrias inuerti: & qui earum custos erat, Iustitiæ Præfecti auctoritatem imminui. vectigalibus non modò plebem, sed ingenuos etiam & immunes homines opprimi. mortem subeundam potiùs, quàm iura libertatis paterentur euerti. Hæ communes querelæ erant. quemque prætera, vti erat affectus animo priuatim suus dolor vrebat. Itaq; cùm Barcinone Rex per caussam pecuniæ redigendæ, Bouaticum cõcedi in conuentu petijsset. Raymundus Folchius Vicecomes Cardonæ intercessit, obstinato animo, nisi Rex mutaret atque ab ijs iniurijs abstineret, affirmans se haudquaquam quieturum. Neque destitisset, nisi alij proceres docuissent, quã alieno tẽpore turbas concitaret. præstare tantisper differre, ne agendi præceps occasio elaberetur. Catalaunorum exẽplo Aragonij gens in tuenda libertate constantior, prouocandi erant. Cęsaraugustæ ea de caussa conuentus habiti. ibi magna pars procerum regiæ voluntati restiterunt. Fernandus Sãctius Regis filius, & Simon Vrrea eius socer, se duces cõsternatis præbuerunt: atque secessione facta Alauonæ fœdus inter se aduersus Regis potentiam iunxerunt. Res ad arma spectare videbatur. actum tamen annitentibus viris sanctis, vt iure potiùs ageretur. neq; Rex siue ex animo siue simulatè recusabat emẽdare, in quibus eatenus

tenus peccatum esset: haud ignarus, mul-
titudinis impetus instar torrentis esse,
violentos quidem initio, haud diutur-
nos tamen. Factis inducijs iudices in cō-
trouersia dati, Episcopi Oscensis & Cæ-
saraugustanus. quorum prudentia non
magis controuersia sedata, quam Regis
calliditate, omnia ferme pollicentis sese
præstiturū, pro quibus proceres tumul-
tuabantur. Tumultu sedato, copijsque
comparatis, ad bellum itum est salutis
1265 anno millesimo ducētesimo sexagesimo
quinto, Alfonsus cum suis copijs Grana-
tenses fines irrupit. Iacobus Murciæ Re-
gem sibi impugnandum desumpsit. O-
mnia fuere opinione faciliora: nullam e-
nim paulo insigniorem manum ex Afri-
ca venisse inuenio qua de caussa incertū,
nisi quod Mauri socij dubij sunt, atque
suspensæ ex fortuna fidei. Iacobus Rex
per Valentinum tractum in Castellæ fi-
nes inuectus, Villenam Mauris abstulit:
Emanuelique Alfonsi Castellæ Regis
fratri restituit genero suo, erat enim Cō-
stantia Iacobi filia Emanueli iuncta. de-
inde Elda, Orcelis, Illicitani sub iugum
missi, multaq; alia eo tractu oppida ho-
stibus detracta, pars vi, deditione pleraq;.
Ad hæc Stabero flumine transmisso, cō-
meatus interceptus, qui duobus millibus
iumentis cū iusto præsidio militari Mur-
ciam deferebatur. Interea Alfonsus Rex
Granatenses impugnare, omniaque cir-
cum infesta reddere nō desistebat. pror-
sus vt de veteri fœdere instaurando no-
stros appellarent. Reges Iacobus & Al-
fonsus, vt de belli summa coram delibe-
rarēt, ex composito Alcarassum propter
loci commoditatem ad colloquium ve-
nerunt. affuit Regina Violantes. ex col-
loquio ad arma discessum. Aragoniæ co-
piæ, vt erāt à rebus omnibus paratæ, Or-
celi Murciam promotæ mense Ianuario,
1266 anno millesimo ducentesimo sexagesi-
mo sexto. Est ea vrbs in plano quidem si-
ta, amœnissima regione, quam Staberus
amnis interfluit, & diductis riuis tum a-
gros, tum vrbem irriguam facit. malis ci-
treis consita quidem est. sed nostra æta-
te bombycis præcipuus prouentus &
tunc multis munimentis septa. neque a-
mœnitati potius, quam vsui belli cōsul-
tum erat, validoque instructa militari
præsidio: vnde minus terroris ab hoste
erat, nostris suspicio, ne obsidio in lon-
gum tēpus duceretur. Aliquot leuia prę-
lia erumpentibus Mauris initio fuere,
nostris semper prospera neque diu fuit,
cum Mauri & Aragonij Regis dexterita-
te illecti, & spe ipsi defensionis abiecta
vrbem dediderunt. Inter Alfonsum Re-
gem, & Granatenses colloquio ad Alca-
lam Bensaydam inter eos habito, fœdus
interea in has leges ictum est: Grana-
tensis Rex à fœdere Hudielis abscedito.
Ducenta quinquaginta numorum mil-
lia quotannis pendito, vt antea solitus e-
rat. Contra, Guidixensis, & Malacita-
nus reguli ab Alfonso deseruntor. Ijs
nihilominus annuæ induciæ à Mauro
dantor. Rex Murciæ si in potestatem
venisset, vita donator. Fędere constitu-
to Alfonsus Murciæ vrbis cernendæ
studio, nam Iacobus rebus cōfectis in
patriam discessit, eo se citato proripuit.
ad S. Stephani oppidum Hudielis Mur-
ciæ Rex obuiam factus, atque ad Alfonsi
pedes procumbens, fidem eius non vir-
tute magis, quam clementia, & liberali-
tate præcipuam implorans, se errore la-
psum, se amentia præcipitē, misereretur
supplicis atque tantis malis domiti: ita
receptus est, vt regio nomine abstineret,
ijs agris contentus, qui ad sustentandam
vitam dati sunt. Regis nomen Maho-
madi datum, eius Abenhuti fratri, quem
ad Almeriam interfectum fuisse, supe-
rius dictum est: atque tertia tantum ve-
ctigalium parte retenta, sibi reliqua in
Castellæ fiscum inferre mandatum. Is
huius belli. vnde tantum terroris extite-
rat, finis fuit.

Augusta venit in Hispaniam.

CAP. XVI.

QVO tẽpore Bætici & Contestani bello Maurico æstuabant, in reliqua Hispania tranquillitas erat, aut modice lacessita pax: res miraculo proxima in tanta principatuum multitudine, tãtaque procerum & populi libertate. Gõsaluus Iuanius Bizanius principi loco inter Vascones, cum nuncium patriæ per publicas tabulas remisisset, more ijs temporibus visitato, in finibus Aragoniæ annuente Iacobo Rege extructa arce Boeta, inde finitimos Vasconum agros vexabat. Molestiam ex ijs rebus conceptam, ingenti populi lætitia mutauit spinei diadematis, quod Christi capiti fuerat impositum, pars non exigua in templi maximi Pompelonensis thesauros illata donum Ludouici Regis Sancti, cui Balduinus Constantinopolitanus Augustus senescente iam Francorum in ea vrbe potentia, & in magna pecuniæ difficultate id pignus accepti subsidij esse voluit, magna apud populares inuidia: quod res sua sanctitate eatenus intactas loco mouere non dubitasset. Magna id sertum religione nostra etiam ætate visitur Lutetiæ, in regio Francorum sacello. Hæc in Hispania. Ex Italia autem afferebatur anno superiori Francorum armis Manfredum Regem regno vitaque spoliatum, Carolumque Ludouici Regis fratrem in eius locum subrogatum: quem Vrbanus prius, deinde Clemens eo nomine quartus Romani Pontifices ea spe in Italiam euocarant, regijsque insignibus aduenientem Romæ exornandum curarant. Ad Beneuentum acie dimicatum: vnoque & facile prælio Nortmannorum opes tot annos florẽtes cõciderunt. Quadraginta mille aureos vt nouus Rex penderet quotannis Romanæ ecclesiæ, mandatum est: atque ab imperij nomine abstineret, quamuis vltro esset delatum. Manfredi calamitate Iacobus, perinde vt æquum erat commotus animo, vix peracto Murciano bello, in extremã Catalauniam abijt: si quo modo Nortmannorum reliquijs opitulari posset, regnumque ad se attrahere iure affinitatis cum Manfredo initæ suũ. Alfonsus Castellæ Rex interea Murciæ rebus componendis, nouis colonijs deducendis, extruendisque tota ditione arcibus præsidij caussa erat intentus. Idonea è Castella multitudo tot vrbibus & oppidis incolendis non suppetebat. Catalauni in ea loca magno numero euocati sunt. Neque desistebat Guidixẽses & Malacitanos contra leges fœderis occulte subleuare. Quod vt expostularet, præsensque conquereretur fœdus ab Alfonso violatũ, Rex Granatæ Murciam venit: & responso accepto haud satis æquo amplius alienatus discessit. quam occasionem nonnulli proceres arripientes Alfonso pridem infensi, cum Mauro clam collocuti, ipsum ad bellum capessendum incitarunt. consilij princeps Nunnius Gonsaluus Lara magno vir ingenio, magnisque opibus & clientelis. Nunnium patrem Ioannemq; fratrẽ multis ab s Rege iniurijs violatos obtendebatur: vnde nouorum motuum materia extitit. quo tempore pacẽ diuturnã sibi Rex pollicebatur, & venturi securus Villã regiã abierat, vt surgẽtis magnis operibus oppidi moles & elegantiã præsens videret. Inde in Galliam missi legati anno millesimo ducentesimo se- 1267
xagesimo septimo ad Ludouicum Regẽ Sanctum, filiam expetitum, cui Blancæ nomen, in Ferdinandi filij coniugium. Ipse Victoriã concessit: quo eum ad mutuũ colloquium Rex Angliæ per legatos reuocaret, venturum se quam primum promittens, vt de rebus magnis coram statuerent. Is, qua de caussa incertum, sed veniendi tamen aut facultatem, aut volun-

voluntatem̃ non habuit. Eduardus filius maior miſſus eſt. quo iam tempore ſe Burgos Alfonſus retulerat. & coniunctis ferme diebus Conſtantinopolitana Auguſta domo profuga, imperioque pulſa ad Regem venit. Balduinus eius vir, & Iuſtinianus Patriarcha Michaelis Palæologi armis Gręcia pulſi, à Sultano Ægypti intercepti in fuga erant ſcilicet. vxor Auguſta Martha nomine de viri liberatione ſolicita, argenti pondo viginti millia redemptionis pretium pacta, Romanum Pontificem & Regem Galliæ adiuerat. poſtremo Burgos appulſa, anno huius ſeculi ſexageſimo octauo. cum tertiam tantum pretij partem abs Rege amitino ſuo peteret, integrum argenti pondus accepit, inſigni potius atq; ambitioſa, quam prudẽti liberalitate, in tãta ærarij difficultate. proceres id præcipue in Alfonſi actionibus accuſabant: quod ſubſidia reipublicę inani laudis ſtudio prodegiſſet & commotis ſemel animis ſiniſtre accipiuntur, etiam quæ recte facta ſunt. Huius narrationis quidam ſcriptores fidem eleuant, negantque Balduinum à Sultano Ægypti captum. Noſtrarum nobis hiſtoriarum conſentiens auctoritas potior fuit: etſi non ignoramus pleraque ſæpe ſupra verum famæ prædicatione augeri. Diplomatis argumento Calatrauæ militibus publice dati Æra mileſima trecenteſima ſecunda, die Octobris ſeptimodecimo Toletanam eccleſiam per hæc tempora rectore vacuam confirmant viri eruditi, conuincuntque, niſi ſint numeri annorum viciati. In Paſchaſij ante quinq; annos extincti, certe locum Iacobi Aragõnij Regis filium Sanctium nomine ſubſtitutum quæſtionis non eſt. de tempore non conſtat. Veniſſe Toletum aliquot annis poſtquam eſt electus ſuſpicabar, minori ætate aut alia procuratione impeditum.

Iacobus Aragoniæ Rex Toletum venit.

CAP. XVII.

PER idem tempus res Italiæ in maximo motu erant: Corradino Sueuo paterna regna armis aduerſus Pontificũ interdicta repetente. Fridericus Auſtriæ Dux, Henricus Caſtellæ Regis frater Roma, vbi Prætor erat (generis id nobilitati potius quam meritis proprijs datum erat) Gibellini tota Italia exciti Corradinum ſecuti ſunt. In Marſis ad Fucinum lacum Corolo nouo Rege obuiam facto collata ſigna. vicere Franci. arte magis quam vera virtute: Fridericus & Henricus in acie capti: Corradinus in fuga. de Corradino & Friderico dicta cauſſa ſupplicium eſt ſumptum : nouo crudeli exemplo. tantos viros quibus anceps prælij fortuna pepercerat, poſt pugnam in iudicio capite pœnas dare. Aragonia interea leui motu agitabatur, Gerardo Cabrera de Vrgeliæ comitatu contendente. Aluari fratris nuper defuncti filios nothos is eſſe accuſabat. puerorum imbecillitatem Raymundus Folchius eorum auunculus alijque viri principes commiſeratione ætatis, aut alia neceſſitudine deuincti tuendam ſuſceperunt. Iacobus Rex Gerardi cauſſam probare viſus eſt, iura ſua in Regem ipſum tranſferentis, nã viribus diffidebat Rex Granatenſis Guidixẽſes & Malacitanos impugnare pergebat, tum iure ſuo, tum beneficio fœderis nuper cum Alfonſo icti : cui quod hoſtes clam ſubleuaret, barbarus infenſus erat. Nunnius Lara & Lupus Harus Regi ſuo irati faces ſubdebant Mauro, polliciti ſi bellum inſtauraret, ſeſe palam ad eum tranſituros. multoſque alios proceres à Rege penitus alienatos. Hæc rumoribus & fama, quam nihil rei magnæ fugit, iactabantur, teſtibus comprobari non poterant. Re ergo neceſſaria compulſus Rex in

Bæticam abijt. Ita inuenio Hispali hoc anno, tertio Kalend. Augusti litteras abs Rege datas, quibus Vergaram Guipuscoæ oppidum ad Deuam fluuium amplificatum, veteri Sancti Petri Ariznoæ appellatione mutata, municipij iure donauit. Bæticæ rebus vtcunque compositis, adulta iam hyeme, retro referre pedem compulsus est, vt Iacobum Regem venientem exciperet, quem Sanctij filij preces Toletum vt veniret adegerant: vt quoniam ipsis diebus quibus Christi Dei natalis memoria recurrit, sacris primum operari parabat, publicæ lætitiæ interesset ad Hortæ cœnobium Alfonsus processit: socerumque honoris caussa in vrbem deduxit. vbi die dicta Sanctius diuina hostia solenni sacrificauit ritu. Rex vterque, Regina soror, Ferdinandus Princeps celebrantem præsentia cohonestarunt, dies octo Toleti consumpti. neq; amplius Aragonius Rex detineri potuit: quod belli Hierosolymitani quamprimum suscipiendi studio arderet extrema ætate senex, neq; sibi parcens, neque domestica negotia, quibus erat implicitus multis & magnis, curans præ studio nominis Christiani amplificandi, veteremque gentis gloriam, quæ obscurata esse videbatur, in Syria illustrādi. vir magnus, dignusque cui melior in eo fortuna contigisset.

Aragonius ad bellum sacrū profectus.

CAP. XVIII.

AD extremum malorum ventum erat in Syria, regnumque maiorum virtute constitutum, nostrorum ignauia & cessatione collapsum erat: dum Principes ferrum inter se stringunt, commoda publica religionis dedecus priuatis cupiditatibus posthabent. Virtutis indoles, qua res tantæ perfectæ erant, consenuerat, rerum humanarum inconstantia: & quoniam toties irrito conatu Principum, qui ad rem Christianā subleuandam cōcateruatim mari terraque sæpe commigrarunt, superioribus annis id bellum erat tentatum: Noua nunc se occasio melioris fortunæ ostentabat quæ vno ferme tempore Hispaniam, Angliam & Galliam ad arma repetenda exciuit. Tartari ex ea Scythiæ parte profecti, vt quidam disputant, vbi olim Tractaros Plinius collocauit, cum Armentis societate armorum iuncta, eam Syriæ partem, quam Saraceni obtinebant, armis inuaserant, magna primum apud nostros spes pristinarum opum recuperandarum, euentu deinde nullo. Fuerant ab Innocentio quarto, quo tempore Lugduni generales conuentus agitabat, concionatores quatuor è sacro Dominici ordine, cuius ea tēpestate celebris fama erat, ad Tartaros amandati: si gens horrido cultu, bello dedita, nulla aut præpostera religione, imbui posset Christiana. Multū ea diligētia est profectū vsq; eo vt barbari mitiores effecti nobis præ cæteris benè vellent. Rex eorum, quem Chamum vulgo vocabant, hoc est Regem Regum, Europæ Principes missis circunquaque legatis ad arma capessenda excitare non desistebat, propemodum conuitio. Christiani eos nominis gloriam negligere accusat: res communes inertia prodere. Id superioribus annis factitatum est, neque consequentibus intermissum. hoc autem tempore maiori conatu, ac nominatim ad Aragonium Regem cum Ioanne Alarico ciue Perpiniano, quem Rex antea alia legatione prouocatus ad Tartaros miserat, noui legati venerūt, sui Regis nomine omnia pollicētes, siquidem arma induere viresq; conferre induceret in animū. & legati quidem Barcinone substiterunt: Alaricus autem Toletū progressus. in conuentu Principum visa à se & totius legationis summā explicuit. Ea oratione Principū

qui aderant animi non vno modo affecti sunt. Iacobus ad bellum incitatus est, id ætatis homo: Alfonsus gener, & Regina, Græcorum dubiam fidem, Tartarorum immanitatem excusantes omnibus precibus, quibus lacrymæ addebantur, à bello deterrere conati sunt. vicit tamen Iacobi cõstantia, pace domi parta negãtis fas esse otio se dare: aut vitæ paulò post interituræ parcere, in tãto discrimine nominis Christiani. Alfõsus, quoniam ita deliberatum erat, centũ aureorum millia in belli sumptus promisit. Proceres etiam Castellæ nõnulli, in his Magister militiæ diui Iacobi, & promagister Hospitalis Gõsaluus Pereira, se comites obtulerunt Valentiam itum: vbi Tartarorum legatos Rex audiuit. præterea à Palæologo Imperatore legatum alium, commeatum si proficisceretur, affatim pollicentem. Barcinone valida classis cõparabatur, milite & rebus omnibus instructa. Priusquam proficisceretur, Violantis filiæ rogatu inde Hortam cœnobium repetijt, filijsque & nepotibus vale dicto, neque preces admittens quibus ab incepto deterrebatur, ad classem redijt: in qua triginta onerariæ naues, & aliquot prçterea triremes erãt pridie Nonas Septembris die Mercurij anno

1269 millesimo ducentesimo sexagesimo nono, votis ritè nuncupatis è littore soluit, incommodo sanè anni tempore, atq; procellis obnoxio. Itaque cùm triduo in Balearem minorem peruentum esset, priusquam portum tenere potuissent, fœda ventorum tempestate disiecti, alia alij littora tenuerunt. Rex ad Aquas Sextias appulsus vento reflante in Agathẽsem sinum reiectus est. paucæ naues, quç cursum tenere potuerunt, ad Acrem Palestinæ oppidum nauigatione peruenerunt. in his Ferdinandi Sanctij naues Regis filij. Rex suorum cohortationibus fractus Mompellerij se ex maris iactatione paucos dies refecit: atque propositi pertæsus, cui superi aduersari videbantur rebus humanis irati, quamuis talium contemptor vt fortuitorum, in Catalauniam redijt, nullo maiori operæpretio. In Castella Alfonsus Rex Lugrunium vsque processerat, comitante Eduardo Regis Angliæ filio, nurui obuiam: quç pactis nuptijs in Gallia, ad sponsum per fines Vasconum veniebat. nuptiæ Burgis celebratæ, apparatu post memoriam hominum maximo & celeberrimo. Iacobus Aragonius Rex sponsi auus, Alfonsi Regis inuitatu & Petrus Iacobi maior filius interfuere. Eduardus Anglicanç iuuentutis Princeps, Rex Granatæ, Alfonsus ipse Rex eiusque fratres & filij, atque patruus Alfonsus Molinæ regulus. ex Italia, Galliaque atque Hispania plerique proceres conuenerunt. in his Guillelmus Mõtis Ferrati Marchio. His nuptijs illud prouidebatur, vt Ludouicus Rex suo & filiorum nomine iure decederet: quod in Castellæ regnum obtinere credebatur, Blancæ filius, quæ Hẽrici Regis soror fuerat natu maxima. solenni peracto Iacobum socerum Alfonsus officij caussa Turiasonẽ vsque deduxit.

Ludouicus Rex Galliæ decessit.

CAP. XIX.

ANGLI Francique suscepta sacra expeditione, aliquanto longius in opere quam Aragonij processere. sed nihilo tamen meliori exitu: nisi quòd fœdere inter vtranque gentem ea de caussa facto, Lutetiæ in frequenti Principum conuentu veteres controuersiæ sublatæ sunt. is fructus vel maximus tantarum molitionum fuit. finesque vtriusque ditionis in Gallia inter Francos & Anglos communi consensu descripti: ea potissimùm lege, vt dum Rex Sanctus Tunetum oppugnaret, quò hortatu Caroli fratris ire contendebat, Afros Italiç sem-

per infestos, Siciliæ & Prouinciæ Phocæensi formidabiles disputâtis, primum euertendos esse: Anglus classe compara ta Syriam perdomaret. Eduardus Anglicæ iuuentutis Princeps vt conuenerat, Hispaniæ atque Italiæ littora cum valida classe legens, ad Ptolemaidem copias exposuit, in ipsis initijs à supremo vitæ periculo numinis ope seruatus. in cubiculo enim percussor eum adortus, vnum atque alterum vulnus inflixit. Insidiator in vestigio trucidatus est. sceleris pręcipuus auctor ne tum quidem cognosci potuit. assassinos gentem in pericula promptam fama tenuit. Rex Sanctus cum tribus filijs Kalen. Martij salutis an-
1270 no millesimo ducentesimo septuagesimo Massilia soluit. Theobaldus Vasconum Rex Henrico fratre ad regni procurationem relicto, religionis promouendæ, virtutisque ostentandæ cupidus, Regem socerum comitatus est. Immite & turbidum cęlum nauigantibus fuit. Tunetum appulsa classe oppugnari cœpta. acie victi semel atque iterum barbari cùm vrbe se continerent, ad sextum mensem obsidio tenuit. quo tempore maligni sideris vi exorta pestis multos cōsumpsit. in his Ioannes Ludouici Regis filius prior aliquanto, ipseque Rex ad octauum Kalend. Septembris profluuio decessit. Cum insigni ignominia discessum ex Africa esset, vsque adeò vires nostrorum & animi conciderant, ni Caroli Siciliæ Regis superuentu confirmati essent. Cum barbaris ea lege fœdus ictum est, vt quadraginta millia aureorum Carolo ipsi & posteris quotannis penderent: ex quanto tributo Siculus Romanæ ecclesiæ erat obnoxius. Drepani in extrema Sicilia, quo se ex Africa cōtulerunt, Theobaldus Rex ad quintum Decembris diem obijt. ea necessitas belli sacri omittendi, quod toties infeliciter erat tentatum, & patriæ repetendæ fuit. Ludouici Regis viscera ad Montem regalem in Sicilia, corpus in D. Dionysij prope Lutetiam sepultum. Theobaldi Regis corpus odoribus differtum Peruini Campaniæ vrbe in Gallia, in maiorum sepulcra illatum est. vxor Elisabetha consequenti anno Aprilis vigesimo septimo die, quinto Kalen. Maij, Hieræ in prouincia Phocæensi defuncta est. corpus in Barra monasterio compositum. inferiæ ex Christiano ritu omnibus magnificè datæ sunt. Ad Castellam reuertamur.

Procerum in Alfonsum Regem coniuratio.

CAP. XX.

ALFONSI Regis animus vno tempore multiplici cura suspensus erat, ardebat in primis cupiditate Germanici imperij cernendi, ad quod multorum litteris, & cōuitio propemodum erat euocatus. regni proceres erant animis alienati. nocebant asperi mores, & nimia seueritas, cui assueti nō erant. pręterea rumor afferebatur, bellum ex Africa instare: maiorique quàm vnquam apparatu copias comparari: tametsi Petrus Martinius maris Præfectus (Almirantum vocant) Gaditanos Mauros inopinantes oppresserat anno superiori. vrbem, & insulam præsidijs obtinere difficile erat. itaque Marrocio Regi relicta, in cuius ditione antea fuerat. ea barbari promerendi occasio quæsita est scilicet. Ab Alfonso Lusitano Rege, Dionysius filius octo natus annos ad auum Castellæ Regem amandatus est, vt regno Lusitano immunitatem impetraret. Actum de ea re in Principum conuentu: & cæteris aut tacentibus, aut etiam conniuentibus, cùm Regum voluntati repugnare tutum non sit, Nunnius Gonsaluus Lara coniurationis princeps refragari est ausus. negabat regni maiestatem quouis prætextu, multo minus in

in pueri gratiam imminui æquum videri. Vicit in concilio Regis sententia, vt Lusitania immunis esset: & Nunnij tamen libertas in Regis animum altius descendit, quàm quisquam existimaret: & ad alias offensiones adiuncta effecit, vt Nunnius, Harus, & Philippus Regis frater exitialia consilia reipublicæ Regique agitare non dubitarent: & quoniam viribus non satis fidebant, externa præsidia cōparanda decernerent. Itaque dum in bello sacro Theobaldus districtus erat, à Philippo Héricus Vasconū procurator, coram de iungēdo cum ijs proceribus fœdere appellatus est. Cautior ille, ne belli grauissimi molem ad se attraheret, fratris absentiam excusauit. proceres ea spe depulsi Reges alios Lusitanū Granatensem, ipsumque adeò Marrocium Imperatorem per litteras, vt vires iungerent, bellumq; Castellæ inferrent, sollicitarunt cæco impetu in vindictā præcipites. Erat Alfonso sublime ingenium, sed incautum, superbæ aures, lingua petulans, litteris potiùs, quàm ciuilibus artibus instructus: dumque cælum considerat, obseruatque astra, terram, amisit. Is re prodita indicio Ferdinandi Peresij, quem coniurati in partes attrahere conati erant, concussa mente, ac periculi magnitudinem tandem considerans, ad eos motus pacandos sese totum conuertit. Murciaque vbi tunc agebat ad proceres, qui Palentiæ conuentus agitabant in noui belli curam intenti, Henricum Aranam legat, si quomodo possent agendi dexteritate ab ea mente deduci. ipse & Regina vxor Valentiam profecti cum Iacobo Rege de rebus omnibus consilia communicarunt. Iacobus vt erat à multo vsu callidus, quo tempore ad Ferdinādi nuptias Burgos venerat, prouisa, quæ imminebat, tempestate ex alienatione Principum, Alfonsum grauissimis verbis castigarat: dederatque præcepta. Vt à subditis amari, quàm timeri mallet. Reipublicæ salutē in ciuium beneuolentia esse: exitium in odio. Omnes regni ordines sibi conciliare, fore salutare: si minus id posset, Præsules & plebem in primis cōplecteretur, quos procerum insolentiæ opponeret. De nullo occultè supplicium sumeret, formidinis indicio maiestatis dedecore. Qui enim in alteram partem decernit inaudita caussa, ius licet decernat, iniuriam tamen facit. Hæc fermè vitia in Alfonso culpabantur: quæ si opportunè euulsa essent, magnis calamitatibus respublica fuisset liberata. eo Regum colloquio nihil præterea rei magnæ gestum est. rursusq; Alfonsus ad Regem socerum Alicantem proficisci vertente anno necesse habuit, obtestatum vt Aragonios proceres in officio cōtineret, ne cum rebellibus, vt facere parabant, fœdus iungerent: & quoniam Granatensis Guidixēses, & Malacitanos bello vexare pergebat, vtris opitulari æquius foret consilium daret. Censuit Iacobus veteri fœdere standum, neq; vltro Granatenses illato bello irritādos videri. Aranæ legatione nihil prouectum est: & Rex Granatæ procerum impulsu, violato fœdere prior in fines Christianorum irrupit, finitimos agros vrere atque depopulari pergens. aderat ex Africa equitum manus: quos Iacobus Abeniuzephus præmiserat. His rebus nūciatis, Alfonsus Ferdinando filio, qui tunc Hispali morabatur in noui belli curam intentus, per litteras mandat, vt copijs omnibus in Granatēsem Regem feratur. ipse Burgos profectus est: si quo modo rebellium animi sanari possent in ea vrbe conuentus agitati ex vniuersa ditione: ac nominatim rebelles euocati fide publica: & quo tutior esset accessus, loco extra vrbem designato in regio xenodochio. Regis & ꝓcerū colloquijs, quæ nō vno loco sunt habita, amplius exacerbari voluntates visæ sunt: vt fide abiurata qua Regi obstricti

erant,

erant, Granatam frequentes abierint, e-
1272 ius seculi anno septuagesimo secundo: Nunnius, Harus, Philippus tria coniurationis capita. præterea Ferdinādus Castrius, Lupus Mendozius, Egidius Roa, Rodericus Saldania. ex minori nobilitate alij, quorum numerus iniri vix potest. In ipso discessu oppida incensa, agri vastati, omniaque hostilis animi exempla edita sunt. Rex Toletum magnis itineribus, deinde in Oretanos Almagrum contendit, quia nōdum desperabat proceres sanari posse, Regemque Granatæ nouo fœdere conciliari, in eam potissimum curam incumbens, & si minus succederet, bellum omnibus viribus supremoque conatu illaturus.

Noui Aragoniæ motus.

CAP. XXI.

QVo hæc tempore in Castella gerebantur, Philippus Galliæ Rex qui Ludouico patri successerat, nouis principatib' augebatur Alfonso patruo, qui Pictauiensis & Tolosanus Comes erat, & Ioāna eius vxore sine prole per idē tempus defunctis. neq; multo post Fuxēsis Comes Rogerius Bernardus ditione spoliatus est, nō alia maiori de caussa, quàm quod magistratibus regijs parere aliquādo recusasset. Ea res Aragonia arma, quoniam in Iacobi fide Fuxensis ditionis pars erat, in Gallos concitata quidem: sed Iacobi tamen prudentia sedata sunt. præsertim cùm noui, atque intestini tumultus metus instaret. Petrus Aragonij iustus filius Ferdinando Sanctio fratri suo ex impari matri, infensus erat: quod quo tempore ex Syria redijt, à Carolo Rege Neapolitano eximiè cultus, cum eo exitialia reipublicæ consilia communicasset. Erat Ferdinandus Burrianæ: quo loco Petrus cum manu militari postquam in ędes facto impetu irrupit, fratrem locis omnibus quęrere, scrutari latebras, clausa effringere, strepitu & tumultu omnia miscere. cùm interim Ferdinandus & Alfonsa Vrrea vxor sese occultè periculo subduxissent. Hæc initia magnorum motuum fuere, & regni proceres fratrum simultatem suam occasionem facientes, in duas factiones distracti sunt: tanta obstinatione, vt viribus auctis Regi ipsi bellum indicerēt haud vllo operæpretio, nisi quòd Cardonæ Vicecomes, alijque proceres partibus infecti, ditione spoliati sunt. Ferdinandus Sanctius Regis filius ad Pomariam arcem obsessus à fratre, atque in potestatem redactus, in præterfluentis Cingę vortices præcipitatus perijt, fama ancipite iure ne an iniuria. Duce certè sublato cæteri quieuere. hic parricidij fructus fuit. verùm Ferdinandi mors tertio post anno contigit. reliquit filium in minori ætate Philippum nomine, ad quem gens Castria generis originem refert. Rogerius Lauria in agro Valētino Rahello & Abricato prædijs donatus abs Rege est: operæ merces, quòd ex vltima Italia Constantiam nurum esset secutus: magno deinceps vir ingenio, summusque Dux præsertim mari futurus. Cum Vasconum Rege Henrico, qui fratri sine prole defuncto successerat, & cum quo Aragonijs simultates erant ob interceptum iniuria regnum, in multos annos induciæ pactæ sunt. Iacobus Rex in tanta suorum ad arma consternatione, tantisque dissidijs prouidebat, ne pars altera Vasconibus iuncta, negotium facesseret, faciliore consensu ad bellum quàm ad pacem concordiamque. & maior cogitatio pectori insederat vires in Mauros vertendi: vnde sęua tempestas Hispaniæ imminere, nisi opportunè occurreretur, prudentibus videbatur.

Alfonsus Rex ad imperium capessendum proficiscitur.
CAP XXII.

ARDEBAT Alfonsus cupiditate Germaniam adeundi, imperij infulas coronamque suscepturus, eo maiori studio & festinatione, quod auctore Gregorio decimo Romano Pontifice Germanię proceres malorum pertæsi, quæ interregni tẽpore multa & grauissima atque diuturna erant perpessi, nouam electionem in comitia conuenientes adornabant Alfonso prætermisso, Richardo pridem defuncto. Eo nuncio perculsus Rex, vt par erat, priorem tarditatem noua festinatione compensare volens, haudquaquam opportune in vnam adeundæ Germaniæ curam cœpit incumbere. Prudentibus tranquillitatis & reipublicæ cura præferenda videbatur. leuissimus quisque & futuri improuidus, spe vana tumens, ad profectionem hortabatur. nec deerant qui ambitione stolida, arma, equos, alia belli subsidia comparanda prędicarent, quasi hostes subiugaturi. ab alijs, id ipsum quod paranti profectionem tot aduersa ante contigissent, in prodigium & omen mali successus vertebatur. Alfonsus natura cunctator. rationes regni impeditæ. & si aliquam honestam speciem nactus esset, destiturus dedecoris metu expeditionem parat, quacunque conditione Granatenses & proceres ad fœdus attrahere satagens. In eam curam intento Rege Alhamarus Granatæ Rex, salutis
1273 anno millesimo ducentesimo septuagesimo tertio inchoante, diem obijt, homo audax, callidus, promptus, & rebus nostris infensus maxime. Nata de successione controuersia. vicit tamen ea pars, vnde Castellæ proceres perfugæ steterunt: regnique insigne Mahomadi datum est, cognomento Miralmutio Leminio, defuncti maiori filio. Hunc quamuis à rebus nostris vltro abhorrentem, & à plerisque ad bellum concitatum, quia noui regni opes nutabant, ad concordiam ineundam procliuem Alfonsus conciliari posse sperabat. Nonnulli præterea proceres ad meliora consilia animos reuocabant: ac nominatim Fernandus Castrius, & Rodericus Saldania fide publica Abulam, vbi conuentus regni agebantur, ad Regem venere ipso tempore quo in Germania festinatis imperij comitijs, Rodulfus Ausburgensis Comes consentienti procerum suffragio ad imperium vocatus est, exiguo quidem censu, angustoque principatu, cæterum generis nobilitatem ad veteres Francorum Reges referens, & virtutum indole clarissimus. Aderant Franconofurti Alfonsi legati. verum eorum intercessione nihil effectum est, priori beneuolentia, qua Alfonsum complexi erant, publica inuidia mutata. Is soluto Abulensi conuentu, Requenam abierat: vt socero Rege conuento de bello Maurico consilia conferret. ibi labore itineris, an animi tædio morbo tentatus est haud leui. & quoniam cætera non procedebant, ipsaque festinatio tarda videbatur, optimum fore visum est, extremam pacis spem tentare Reginæ opera, Sanctijque Primatis auctoritate: qui vt in eam curam incumberent, Cordubam continuo amãdati sunt. Rex etiam Hispalim abijt Ad Põtificem Gregorium decimũ Aimarus ex Dominicano ordine, qui postmodum Abulensis Episcopus fuit, & Ferdinandus Zamora canonicus Abulensis regij scrinij Præfectus legati Vrbe veteri, vbi tunc Pontifex erat, dato senatu caussas explicuerunt, ob quas Rodulfi electionem vitiosam esse crederẽt, Non debere Pontificem eorum dictis moueri, qui eius auribus insidiando, alienam gratiam captarent: sed medium se gerendo, vt sacrosanctæ, quã gerebat, per-

personæ ratio postulabat, ab vtrisque inire gratiam Vrbani & Clementis exemplo, qui exæquato honore ne alterutris præiudicarent, Richardum & Alfonsum Romanorum Regis appellatione exornarant. Ea legatione nihil profectum est, cum tam diuturnæ moræ tędium cepisset. Fredulus tantum Lugdu-
1274 no, vbi consequenti anno millesimo ducentesimo septuagesimo quarto, præsente Pontifice conuentus Episcoporum generales sunt habiti, disciplinæ ecclesiasticæ resarciendæ, belli sacri instaurandi, ecclesiæ Græcæ cum Latina conciliandæ cura studioque, ad Alfonsum legatus, ecclesiasticorum redituum decumas in bellum Mauricum Pontificis nomine est pollicitus, modo ab inani obtinendi imperij ambitione speque animum auerteret. Externa imperia appetendo, ecclesiæ pacem pulcherrime stantem, turbare iniquum videri. Interea Henricus Vasconum Rex à multa sagina grauis fœdusque Pompelone obijt ad vndecimum Kalen. Augusti. ex vxore Ioanna, Roberto Artesiæ Comite Ludouici Regis Sancti fratre genita, filiam Ioannam reliquit vix triennem, sed hæredem tamen sacramento procerum prius, deinde patris testamento designatam. vnde noua dissidiorum materia, regnique Vasconum ad Francos translatio. Freduli legatio non ingrata extitit: seque Alfonsus in Pontificis potestate futurum respondit, illiusque arbitrio vniuersam controuersiam permissurum. Ergo Pontifex nihil vltra moratus, Rodulfi electionem (nam eatenus in Alfonsi gratiam distulerat) in publico conuentu ratam habuit octauo Idus Septembris. moxque ad omnes Principes litteræ datæ in eam sententiam: ipsique Rodulfo, vt quamprimum in Italiam ad coronam suscipiendam festinaret mandatum. Ad conuentus Lugdunenses Iacobus Aragoniæ Rex profectus est extrema ætate homo, decoris auidus. inde tamen haud vllo magno operępretio redijt in patriã non obscure iratus Põtifici, quod ipsius capiti regni coronã imponere recusasset: nisi vectigali persoluto, quod Petrus ipsius pater, quo tempore Romæ coronã susceperat, pendere quotannis pactus erat. Iacobo Regi indignum videbatur, regnum maiorum virtute partum cuiquam externo Principi esse vectigale. Interea Rex Granatæ & proceres ad officium Reginæ diligentia reuocati sunt. & ad proceres quidem pacãdos omnia quæ flagitabant promissa sunt. Regi autem Granatæ quotannis mandatum trecenta millia aureos marauedinos in regium fiscum inferre: magnumque in præsenti auri pondus mulctæ nomine repræsentare. Guidixensibus & Malacitanis, quoniam in fide Alfonsi erant, eo agente induciæ annuæ datæ sunt. Insignem ea ætate virum Hispania vidit Gonsaluum Atiensam Regi intimum: cuius potissimũ diligentia & ingenij dexteritate id fœdus est pactum. Granatæ Rex & proceres Corduba, deducente Ferdinando Principe, qui rebus omnibus interfuit, Hispalim profecti ab Alfonso Rege benigne accepti sunt: ex cõparatione vtriusque temporis obsequium cum securitate, quam contumaciam cum pernicie præferendum esse iudicantes. Ipse etiam Granatæ Rex venia donatur. Mox vno tẽpore Castellæ arma Ferdinãdo ductore iussu patris, in Vascones mota sunt. & Iacobus Aragonius Rex Petrum filium maiorem, in quem eius regni iura transtulerat, ad occupandam procerum gratiam, quoniam in Aragonios promores erant, dimisit: neque Aragoniæ artes, neque Castellæ vires ex sententia processerunt, nam Regina vidua in Galliam ad Regis patruelis præsidium cum filia, vim verita in tanta temporum colluuione profugit. Ferdinandus tantum armis

Viana tentata, inde repulsus propter loci firmitatem & obsessorum virtutem, Mendauiam & alia minora oppida in potestatem redegit: omnia difficiliora opinione fuerunt: etsi nullus iustus exercitus obuiam Ferdinando processit: quod maiorem afferebat moram. & eius regni rationes ita erant conturbatæ, vt in vnam defendendæ reipublicæ voluntatem proceres infecti patribus conspirare non possent. Plurimi Aragonijs fauebant, ac præsertim Armengaudus Præsul Pompelonensis, & Petrus Sanctius Montacutus, vir primarius regnique procurator. Petro Aragonio ad vtriusque regni fines Sosium oppidum progresso, cum regnum ex Sanctij Regis adoptione, & ex alij vetustioribus tabulis sibi deberi contenderet, & quadraginta millia argenti pondo exigeret non ita pridem à Theobaldo Rege pacta; re multum deliberata, cōsensu procerum, puella regni hæres desponsa est absens: regnique possessio dotis nomine pacta: si minus id contingeret, ad centum quadraginta millia argenti pondo in belli sumptus aduersus Castellæ vires, & conatum in inferendi belli proposito perstantis. atque hæc mense Nouembri Oliti constituta sunt. Quo tempore Alfonsus Rex in Gallicā profectionem toto animo incumbens regni conuentus Toleti agitabat, vt rebus compositis sese in viam daret. Ferdinando filio vniuersi regni procuratio cōmendata est. proceres alij alia curare iussi. plurima auctoritas Nunnio Laræ, quem regni limitibus aduersus Mauros, si se commouerent, præficiendum iudicauit, id blandimendum factiosis promerendis abs Rege datum est. Sub anni finem conuentu soluto Rex, Regina, filij minores, Emanuel Regis frater iter ingressi, omnia ad decorem imperij composita: eoque lentiori agmine Valentiam itum est. Inde Dertusam atque Tarraconem: vbi Iacobus Aragonius Barcinone profectus aduenientes excepit. Barcinone natalem Christi diem celebrarunt, inchoante iam anno M.ducentesimo septuagesimo quinto. 1275 Raymundi Pennafortij ex Dominicano ordine per eos dies defuncti, in ea vrbe funus vtriusque Regis præsentia cohonestatum est, insignis pietate eruditioneq; viri. Ipso anno Pelagi' Correa D. Iacobi Magister extinctus est, annis grauis, omni laudū genere bello paceq; clarissim' corpus Talaueræ in D. Iacobi, vti frequēs hominum in eo oppido opinio est compositum. alij Tudiæ malunt. quā ipse ædem ad Marianorum montiū radices D. Mariæ nomine sacram à fundamentis extruxerat, victoriæ monumentum: quā superioribus annis de Mauris retulit, eo loco nobilissimam. Sole etiam à cursu retento: quo dies longior, & maior esset hostium fugientium strages, sic vulgo iactatum. Sensibus ancipiti prælio atque inter metum & fiduciam conturbatis, tempus metiri qui vacet? hora vna multarum instar est præ cupiditate, festinatione, curaque. multa præterea in periculo creduntur facile, finguntur impune. Alfonsi conatus Rex socer non satis probabat, multisque verbis eum deterrere est conatus: caussa diiudicata Pontificem mutaturum nulla spes erat: neque tantis laboribus adepturus videbatur, amplius quam vt acceptæ ignominię deformis testis apud exteras nationes viseretur. monita sapienter Alfonsi obstinatio discussit. Itaque vxore & filijs Perpiniani relictis, ad Belcairum prouinciæ Phocæensis oppidum Rhodano præterfluente nobile, præcipuaque amœnitate, vt constituerant, Pontificem Romanum primo vere adijt, dimisso quidem Lugdunensi Episcoporum conuentu, sed in Gallia tamen morantem eatenus. Ibi die dicta coram Pontifice & Patribus, qui eū erāt secuti, hac sen-

tentia orationem habuit. Si aliquo meo studio & diligentia imperium obtinuissem, egregium mihi erat tot prætermissis Principibus in externum hominem voluntates Germaniæ conspirasse. nunc Dei hominumque consensu datum honorem retinere, quis iure reprehendat? turpe potius sit, diuina dona tueri non posse: atque in amore non respondere ijs à quibus fueris prouocatus Quo grauiori doloris sensu conficiar necesse est, cũ paucorum fraudibus audiam, Germaniæ proceres (ô homines in fide parum constantes) circumuentos, in noui Principis electionem conspirasse nobis inauditis, nondum diiudicata caussa nostra. In qua si quod dubium olim fuit, sublato æmulo sublatum esse oportuit. Neque fraudi esse debuit, hactenus profectionem nostram esse dilatam quod quidem cunctationem & segnitiem interpretãtur. cum verius tranquillitatis studium fuerit, dum quorundam mentes à nobis auersas sanare satagimus, & syncerus religionis amor, dum regni rationibus cõsulimus, barbarorum irruptionibus obnoxij. Nunc filio in patria relicto, geminæ iam prolis patre, imperium te auspice atque adiutore Gregori Pontifex maxime, capessemus, inane quidem & sine prouentu nomen : sed publicum Hispaniæ decus respicere, nostramque ignominiam depellere cogimur. quod vtinam sine armis præstare possimus. alioqui quodcunque periculum retinendi honoris studio sobire est animus. Mihi neque maius quidquam neque carius, vestra Patres auctoritate in terris est. à primis annis ita mores conformaui, vt ab optimo quoque probaret, & famam benefactis extenderem. his actionibus nullo ambitu prioribus Pontificibus placui. ob easdem artes ad imperium sum euocatus, graue sit, neque ferenda ignominia, in hoc ætatis flexu, quæ iuuenis peperi, per fraudem eripi : nostræque gloriæ sempiternam inuri maculam. Te ô ter beate Pater, vosque quicunque adestis Patres, nostris conatibus fauere, æquum est, in caussa, qua maior iustiorue vlla ne excogitari quidem potest: orbique testatum facere, quid priuati affectus, quid integritas & religio valeant. Si minus prouidere saltem atque præstare cum tempus est, ne respublica nouis enatis dissidijs insanabilem plagam accipiat. Ad hæc Pontifex paucis caussas exponit, cur iure Christiano licuisset nouum Augustum creare. Richardi obitu nullum nouum ius Alfonso accessisse : ipsumque in Pontificis potestate futurum promisisse. Publice id salutare fuisse, priuatim haud ignominiosum : non magis Hispanos Germanis imperare æquum esse, quam Hispaniæ à Germanis iura dari. Germaniæ itinera auia atque impedita esse, vrbes munitas, gentem ferocem. priora studia resedisse. aduersus Germanorum consensum, vllas vires haud posse comparari. Multum infamiæ victo fore, victori exiguos fructus. Præstare sua tueri, quam aliena petere. Eam esse benefactis gloriam partam, nullo vt posset eius nomen tempore nulla ignominia obscurari. Daret Deo, daret religioni, si quid præpostere actum videbatur. His verbis adijcit complexum & osculum, comis natura & à multo vsu edoctus talibus blanditijs commotas hominum voluntates sedare. Eo conatu cessatum. Secundum repulsam tamen, aliæ spes tentatæ sunt. Sueuiæ principatum Cunradino interfecto, sibi deberi Alfonsus postulabat, genus maternum ad Sueuiæ Principes referenti. iniuria à Rodulfo occupatum esse ad ereptum imperium nouam eam iniuriam accessisse. Vasconum regnum repetitis antiquis iuribus ad se reuocabat. inique facere Gallos, qui in eius procuratioñe inuasissent. Denique Henricum fratrem, auctore pontifice petebat, à Ca-

à Carolo Siciliæ Rege dimitti. nam is Pontificis voluntatem excusabat, ne captiuo libertatem daret. His æquissimis, vt ipsi videbatur postulatis, Pontifex & Cardinales cùm surdas aures præberent, Alfonsus iratus ex Gallia discessit, præcipiti iam æstate, atque in autumnum conuersa. Regressus in Hispaniam, imperij nomine & insignibus nō antea abstinuit, quàm dirarum denunciatione Archiepiscopus Hispalēsis Pōtificis iussu, vt desisteret perfecit. Decumæ tantùm ecclesiarum in sumptus belli Maurici concessę sunt. tertias vulgò dicimus: nimirum decumarū tertia, quam in tēplorum fabricationes & sarta tecta consumere moris erat, datum vt regium in fiscum inferretur, lege nō in omne tunc tempus lata (sic arbitror) sed annorum numero definito. Hoc initium Castellæ Regibus sacros templorum reditus decerpendi. Hic fructus Alfonso longinquæ peregrinationis, tantorumque laborum fuit, erepti per iniuriam imperij compensatio, innoxij quidem, inemptique, haud felicis tamen.

Libri Tertijdecimi Finis.

HISTORIÆ DE REBVS HISPANIÆ, LIBER XIIII.

Rex Marrocij transmittit in Hispaniam.

CAP. I.

INTEREA Rex Marrocij Iacobus Abeniuzeph rerum potitus in Africa, cognitisque Hispanię rebus, Alfōsi Regis discessu Bæticam pręsidio nudatam: gentis iniurias toties nostrorum armis violatæ ire vltum cupiens, ancipiti animo, propter periculi magnitudinem in diuersa trahebatur. cunctatorem natura, nouoque imperio firmando, quoniam nouitate nutabat, & ex eo multis in Africa bellis implicitum, nouus ex Hispania nuncius ad expeditionem maturandam impulit. Mahomad Granatæ Rex, pro gentis ingenio vtilitati potius quàm religioni fideique seruiens, quamprimum ab Alfonsi Regis complexu fœdere firmato Hispali discessit in patriam, bellum instaurare Bæticāque occupare vniuersam cogitauit, maius fortuna & viribus facinus. Dolebat eo reliquias gentis esse redactas, vt vix haberent vbi pedem in Hispania ponerent, idque precariò, & annuo vectigali imposito. Malacitanos & Guidixenses Alfonsi Regis præsidio tutos, moliri hostilia non desistere: neque dubitaturos nouo bello lacessere cùm primùm induciarum tempus exijsset. In eam cogitationem intento haud satis virium erat aduersus Alfonsi Regis, quamuis absentis potentiam opesque. Marrocius Rex ad armorum societatem inuitatus, vir ea tempestate magnus, insignisque militari gloria. Venisse tempus vlciscendi iniurias. Nō ignauia magna imperia contineri. virorum armorumque faciendum certamen. Regnorū iura in viribus & potentia esse. Sua retinere priuatam laudem: de alienis certa-

re id demum magnorum Regum munus esse. Lacessendos in Africa, nisi lacessierint: reliquiasque Mahumetanæ gentis texerint in Hispania. Quanti æstimandum, dum eam prouinciam subigerent in alio quodammodo orbe trophæa statuere, victoriæ gloriæque: vno impetu atque victoria vno Europam & Africam committere quantum? His commotus Marrocius Rex bellum in Hispaniam statuit. ingentes delectus tota ditione habiti. nauium, militum, armorum apparatu strepere omnia. Nihil æquè fatigabat quàm pecuniæ conquisitio: & ne re prodita nostros ad defendendum bellum vindicandasque iniurias paratos inueniret. Vtraque de caussa Iacobum Regem Aragonium per legatos solicitauit, vt pecuniam mutuam mitteret. regulum Maurum ab auctoritate deficientem scilicet, Septam vrbem occupasse. propter locorum opportunitatem, quoniam freto Herculeo adiacet, vtrique nationi fore id nisi occurreretur exitiale. malè coercitam famam, vt in rebus magnis supprimentes augebant. Itaque neque Aragonius pecuniam misit, neque Castellæ proceres de sua comparatione aliquid propterea omiserunt: segniter tamen cuncta administrabantur Alfonso Rege absente Ferdinando filio Burgis, quo lustrato regno peruenerat sese tenente. Missi igitur in primis ex Africa qui Al geziram & Tartessum nomine Marrocij Regis Granatensi, vt conuenerat, dedente obtinerent, belli quod parabatur sedes arcesq;. deinde in Hispaniam numerosæ Afrorum copiæ transmissæ. decem & septem millia equites, peditum numerus memoriæ non est proditus. ingentem fuisse res ipsa indicat, & magnitudo conatus. Prima cura fuit gentis inter se conciliandę veteri dissidio sublato. Marrocij Regis auctoritate Malacitani & Guidixenses cum Granatæ Rege conciliati sunt. Consilio de summa belli Malacæ habito, diductis copijs, ne sua se multitudine impedirent, & vt maius operæpretium esset, placuit in nostros fines incurrere. Marrocius Hispalensem agrum inuadit: Granatensis Giennenses fines impugnandos euastandosque sumit. Nunnius Lara monito Ferdinando Principe vt quamprimum & quam maxima posset auxilia mitteret, quoniam res moram non recipiebat, raptim delectu habito Astigim petit: quò Marrocio transeundum erat munitiorem vrbem, quàm vt primo impetu capi posset. Ex vicinis vrbibus nobilium ad eum concursus factus est, periculi fama, & Nunnij litteris excitantibus. Ita eorum multitudine confisus, & ne timoris suspicione animos barbaris adderet, vrbe egressus, cuius se munitione tueri potuisset, hosti obuiam progredi non dubitauit. Commissum prælium, in quo Maurorum acies inclinata initio, sua tandem multitudine vicit. nostri cæsi fusique sunt. Nunnius ipse Dux in acie cecidit. equites ducenti quinquaginta, pedites ad quatuor millia trucidati. vrbis propinquitas cæteris perfugium fuit, incitamentum nonnullis, ne supremo conatu virtutis specimen ederent. Nunnij caput acris ante viri, manuque strenui ad Regem Granatę missum, ingratum barbaro spectaculum propter memoriam prioris amicitiæ, & quoniam eo auctore regnū se obtinuisse recordabatur. Missum itaque Cordubam, vt cum trunco compositum sepulturæ mandaretur. salutis anno millesimo ducentesimo se- 1275
ptuagesimo quinto, mēse Maio insignis ea clades accepta vniuersam prouinciam mœrore compleuit, non ignominiæ tàtùm præsentis contemplatione, sed etiam maioris periculi metu. Astigi vrbe victor & exultans barbarus potiri non potuit. id doloris leuamen erat, & melio-

lioris spei initium. Sanctius Toletanus Præsul eius cladis nuncio percitus Toleto, Madrito, Caraca, Elboraque equitatu omni contracto, magnis itineribus in Bæticam abijt. Granatenses Mauri, Giennenses agros populari, pecora abigere, hominum cædem facere, villas vicosque incendere, nullique omnino rei parcere in quam ferrum flammave sequi re posset. Hos Sanctius iuuenta feruens, & paternos spiritus referens aggredi statuit, prædaque omni spoliare, maiori audacia, quàm consilio. Lupum Harum cum non cōtemnenda manu aduenientem propediemque affuturum saniores expectandum iudicabant: neque sine eo totius certaminis subeundum discrimē: vicit tamen eorum sententia, qui victoriæ gloriam Lupi, si expectaretur, omnium opinione futuram esse disputabant. Dignitatis specie exitium comparatum. Commissa pugna, ad duodecim. Kalend. Nouēbris, nostros minori numero, neque bello satis strenuos Mauri conuerso agmine facilè superarūt, veterani milites, magnoque vsu rerum militarium. fœda fuga fuit, minor tamen quàm pro victoria cædes. Sanctium ipsum captum barbari disceptabant vtrius Regis futura ea præda esset, & res ad arma spectabat. Atarius Malacæ regulus adacto in eius humerum ense transfuerberauit. Absit, inquiens, vt de vnius canis capite, tot viri principes cum discrimine salutis ferro dimicent. Occisi caput & sinistra manus pontificio annulo insignis obtruncata: eo maiori acceptæ cladis dolore, quod barbari si patientia esset adhibita, deleri ea parte potuerunt. Lupus enim cum sua peculiari manu in certamen ingressus, quamuis victoria exultantes Mauros, eximia virtute compressit. vincere omninò non potuit noctis superuentu. Sanctij Præsulis corpus, manusque & caput multo auro redempta, Toleti in sacello regio, tumulo sunt composita: vbi Alfonsus Imperator, atque eius filius Sanctius, cognomento Desideratus, sepulti erant. Successit Ferdinandus Couarruuius Abbas. & hoc sexto post anno amoto, Romani Pontificis iussu, cui electionem probare nunquam potuit, Gonsaluus eo nomine secundus, Conchensis prius, deinde Burgensis Episcopus, ad ecclesiæ Toletanæ curam deinceps accessit. hunc nonnulli Cardinalem fuisse affirmat. Affirmant Onuphrius. Romæ in D. Mariæ Maioris marmoreum sepulcrum extat, vt fama fert eius, hac inscriptione. HIC DEPOSITVS FVIT QVONDAM DOMINVS GONSALVVS EPISCOPVS ALBANENSIS. OBIIT ANNO DOMINI. M. CC LXXXXVIIII. Gemina clade fœdū annum Ferdinandi Principis obitus insigniorem reddidit, ad Villam Regiam ex morbo mense Augusto defuncti: cùm ad bellum Mauricum accurrisset, & militares copias in eo municipio expectaret. defuncti corpus ad Olgas sepultū est. Eius obitus luctum ingentem in præsenti attulit, grauia in futurum certamina: Sanctius enim frater ætate proximus regni successionem ad se deuolutam cōtendere, qui Alfonsum Regem superstitem proximo cognationis gradu attingeret. Tametsi Ferdinandus ex vxore Blāca geminam prolem reliquit Alfonsum & Ferdinandū. Ioannis Laræ (Nunnij is filius fuit natu maximus) fidei sub ipsam mortem enixè commendatos. Sāctius vt erat viuido ingenio & in quācunque se partem dedisset industrius, in eo reipublicæ discrimine bello Maurico se Ducem præbuit: eiusque virtute & diligentia hostium audacia repressa est, præsidijs pluribus locis dispositis vniuerso certamine detrectato: vt impetus cum quo barbari venerant, mora consenesceret. quod salutare consilium fuit. Moti & Valentini Mauri nunquam fidi.

fidi, tunc sine metu ob Regis Iacobi ætatem, pleniq; fiducia ob res in Bætica patratas. Initia quidem belli quieti speculabantur: vbi vicisse suos nunciatum est, ad arma communicanda excitati sunt: passimq; Maurorum in agro Valentino coniurationes factæ. etsi Petrus Aragonius Princeps patris iussu in Murciæ fines inuectus, cum manu militari Almeriæ agros incendijs & direptionibus deformarat. Res Vasconum nihilo quietiores per idem tempus fuere. Philippus Galliæ Rex Ioannam puellam filio Philippo, cui Regi Pulchro cognomen fuit, vxorem dare destinans Vasconũ regno dotali. Stephanum Belmarcham natione Gallum Vasconibus præfecit, Petro Montacuto exauctorato. In homine externo satis auctoritatis non erat ad eos tumultus sedandos, qui factionum studio excitati erant. Ac Petrus quidẽ Mõtacutus dolore contumeliæ, & Garsias Almorauides qui semper Regũ Castellæ studiosus fuerat, se factiosis duces præbuerunt. Intra ipsam vrbem Pompelonem tumultus cõcitati, & pars cum parte conflixit: tanta contentione atque crudelitate, vt prædia inuicem vrerent, filiosque infantes allliderent: maiori eius partis damno, quæ Gallos sequebatur. Ipsum Petrũ Montacutum quietis studio, an aliorum impulsu ad Gallos propensum, & de transitione cogitantem, factio aduersa re cognita interemit, indignum ea calamitate ob eas virtutes: quibus nemo ea tempestate instructior ciuis est habitus, nobilis idem, ac diues, forma, prudentia, viribusque corporis præstans.

Iacobi Aragonij Regis obitus.

CAP. II.

1276 SVBSEQVENS annus à Christi ortu millesimus ducentesimus septuagesimus sextus, trium Romanorũ Põtificum obitu extitit insignis, Gregorij, Innocentij, Hadriani. Innocentij pontificatus breuissimus fuit, ac mensium quinque & duorum dierum. Hadriani dierum triginta septem. In Hadriani locum Ioannes successit eo nomine XXI. ciuis Olisiponensis, magno vir ingenio, studiis litterarum doctrinæque præditus, dialecticæ præsertim ac medicinæ, vt libri editi indicio sunt, Petri Hispani titulo, quod illi nomen in priuata fortuna fuit. Extat de re medica liber eius, qui thesaurus pauperum nuncupatur. vita haud multo, quàm prioribus diuturnior contigit. octo enim mensibus, & diebus octo postquam pontificatum tenuisset, tecti conclauis ruina Viterbij oppressus est. Nicolaus III. ex Vrsinorum gente successor. Quo tempore intestini belli semina in Castella iaciebantur. Sanctius Princeps procerum & populi studia promereri nõ desistebat blãditijs, comitate, liberalitate: quas virtutes cùm in patre Rege populus desideraret, cum infensum habere cœperat. Aucta inuidia ex ꝓfectione Gallica intempestiuè suscepta, nulloque operæpretio. ac fere cui fortuna aduersa est, eum hominum studia destituunt. vulgus nouarum rerum cupidum, simul & pauidum: proceribus quibusdam parata seditio, apud integros dissimulatio erat. Lupus Harus, in quo tantum auctoritatis erat, Cordubæ Sanctio conciliatus est. Cum Mauris quorum iam impetus resederat, duorum annorum induciæ pactæ. Rex Marrocius fœdere constituto Algezira, vbi se tenebat, in Africam cum copijs transmisit: Sãctius Toletum festinauit. Patris salutandi, atque cum eo consilia de republica conferendi species erat, paulò ante ex Gallia per Valẽtiam, Concham; in patriam reducis: sed maior cogitatio inerat, consensu patris & procerum, successionis firmandæ. Actum de ea re ministro sermonum Lupo

po Haro. quod initio Alfonsus pater ægre tulit, se superstite de regni successione intempestiue agi: nepotes prætermitti iure publico iniquum esse videbatur, priuatis certe affectibus, quibus eos cōplectebatur, contrarium. Emanuelis tamen fratris consilio qui iam totus Sanctij erat: ad eam controuersiam diiudicandam, regni conuentus Segobiam vrbem indicti sunt. In ijs conuentibus re vltro citroque iactata secundum Sanctij iura & postulata pronunciatum est, opinione ancipite iure, an iniuria. Vicit sane publicæ vtilitatis respectus & tranquillitatis studium. neque enim Sanctius si repulsam tulisset, quieturus videbatur: & erat ætas idonea, ingeniumque, & indoles rebus communbus gubernandis. Atque hæc in Castella. In Aragonia autem Iacobus Rex Maurorum motibus, aut consilio sedandis, aut vi comprimendis operam dabat: Valentinoq; tractu vrbes & oppida pererrabat, in vnam eam curam intentus. multis locis varia fortuna dimicatum: atque ad Luxenum, quo tempore Rex Setabi erat, insignis clades accepta est, fœdaque nostrorum cædes facta: prorsus vt cum diem Martis scilicet, male ominatum, infaustumque vulgus vocare cœperit. cecidit in conflictu Garsias Ruizius Asagra, Petro natus Albarracini regulo, nobili ea tempestate Principe. captus templi Promagister hostium contemptus semper in bello exitialis, malo fuit. Rex ex ea calamitate mœrore concepto, fractoque multis laboribus corpore nouoque morbo tentatus, belli cura Petro filio relicta, Algeziram abijt, Valentini agri oppidum: vbi ingrauescente morbo ac salute desperata, filio salutaribus præceptis coram castigato, regnum de manu tradidit. Ipse Cisterciensem vestem induit certus ad Populetum cœnobium, quo se loco humari volebat, reliquam vitam exigere. Obijt tamen Valentiæ Iulij die vigesimo septimo, fama ob magnitudinem rerum gestarum immortali, vir vere magnus, præcipua religione: cuius studio ad duo millia templa extructa fuisse memorantur. dedicata arbitror ex ritu Christiano Maurica superstitione expiata. Militiæ laude cum quouis veterum Ducum comparandus trigesies cum Mauris signa contulit, secundo semper præliorum euentu: vnde Præliatoris nomen tulit. tres & sexaginta annos regnum tenuit, vna tantum libidinis licentia ad posteritatem deformatus. Ex vxore Violante Petrum & Iacobum suscepit, Isabellam Galliæ Reginam, Violantem Castellæ, præterea Constantiam Emanuelis vxorem. Maria, & Eleonora in minori ætate decessere. ex Therasia Egidia Vidaura, Iacobum Exericæ, & Petrum Aierbis regulos genuit. hos iustos filios esse pronunciauit: atque regni hæredes substituit, Violantis filijs sine hærede, si contingeret, defunctis. Fœmina alia ex Antilonia familia, Ferdinandum Sanctium, quem à fratre occisum fuisse monstratum est, peperit. Berengaria Petrum Ferdinandum, cui Ixar oppidum donatum est Ex his nobilissimæ familiæ in Aragonia propagatæ. Violantis, Constantiæ, & Isabellæ filiarum prolem masculam quatuor filijs, ad regni successionem substituit, ea lege, ne fœminis ad regni vnquam hæreditatem esset aditus. Maurorum gentem nunquam satis fidam, regni finibus vti pelleret, filio mandauit quod vtinam præceptum, tum ea ætate, tum consequenti tempore à nostris Principibus tempestiue esset executioni mandatum. gentis efferæ obstinatio nulla arte vincitur, perfidia nullis meritis mitigatur: neque argumentis cedit, neque auctoritati. Petrus a morte patris Regis nomine tantisper abstinuit, ac regni se tantum hæredem in publicis tabulis scribebat, dum insu-

las & coronam acciperet : quod Valentinis motibus compositis Cæsaraugustæ Nouembris die sextodecimo factum est. Is honor vrbi nobilissimæ, atque elegantissimæ est habitus. Reginæ vxoris capiti corona etiam est imposita proceresque sacramento adacti, in Alfonsi pueri verba iurarunt, defuncto Rege patre non alium hæredem regni futurum. Iacobo noui Regis fratri, vti pater testamento sanxerat, & vti superius est indicatum destinasse, Baleares dati Regis nomine sunt, adiunctis Ruscinonensibus & Mompelleri principatu. ex quo Iacobus, Sanctius, Ferdinandus & Philippus filij sunt nati. Ex hac ditionis Aragoniæ partitione suspiciones inter fratres natæ sunt : quæ in apertum bellum proruperunt. Dolebat Iacobus Valentinos esse detractos, quos à patre ante dono acceperat, fratris beneficiarium esse factum intolerandum videbatur ira & ambitione in præceps ferebatur. Non restitere odia priusquam ditione excidit Balearis.

Vasconum motus compositi.

CAP III.

VASCONES nihilo quietiores erãt, intestinis motibus ob studia partium identidem inter se tumultuantes. Philippus Galliæ Rex noui regni patrocinio suscepto ad eos motus accurrere statuit, numerosis copijs septus, iniquo tamen anni tempore, & Pyrenæi iugis qua transcundum erat, copiosa niue rigentibus. accedebat annonæ difficultas ob locorum sterilitatem. quibus difficultatibus permotus, ipse quidem retro iter conuertit: cum copiarum parte maxima & validissima, Carolus Atrebatensis, in quo auctoritas inerat, quod Ioannæ Reginæ esset auunculus, in Vasconiam amandatus breui operæpretium fecit. Aduersa factio ad Reniegam oppidum occursu Francorum male mulctata, intra eam Pompelonis regionem, cui Nauarreriæ nomen est, sese ad præsidium receperunt. Inde prementibus Gallis Garsias Almorauides factionis dux, eiusque necessarij silentio noctis egressi p neglectas custodias, per uia, inuiaque, qua quemque aut consilium aut terror tulit, ex vniuersa ditione perfugerunt. Non pauci Sardiniam ex fuga petierunt : vbi domicilio constituto, posteri eorum ad nostram ætatem manent. Vrbs regia vi capta, incensaq; ab hostibus est. qui cladi superfuerunt aliorum exemplo castigati conquieuere. multi perduellionis lege postulati, neque die dicta comparentes, de maiestate dãnati ex patria discesserunt. Atrebas compositis Vasconum motibus, & reipublicæ pace fundata Alfonsi Regis accitu in Castellam venit. benigne habitus, atque magnifice cultus est, nimirum propinquus sanguine, atque ex eo magna inter vtrunque sermonum familiaritate : vt Rex Alfonsus haud deesse sibi in Francorum regia quorundam studia diceret, qui arcana Regis & procerum renunciarent. Ea siue vero dicta, seu simulate ad tentandum Atrebatis animum, alte in eius pectus descenderunt: Brocchiusque, qui Regi Gallo à cubiculo erat, suspectus haberi cœpit. Auxere suspicionem litteræ ab eo, ad Castellæ Regem insolentibus litterarum notis interceptæ, tabellario in itinere defuncto. Itaque de illo, dicta caussa, supplicium est sumptum. verum hæc aliquanto post. Violantes Castellæ Regina nepotum ætatem. in quos potissimum erat propensa, ludibrio esset dolens Sanctio prælato, neque satis ab eius iniuria tutam; vsque adeo omnia iura peruertit exitiabilis imperandi cupido; fugam meditata, Regem Aragonium fratrem suum impulit per speciẽ colloquij Hortam cœnobium vt veniret, Reginam ne-

potes

potes honoris specie comitabantur. cum illis in Aragoniam abijt Alfonso nequicquam, cum res esset indicata, prohibere conato dolenteque: adeo vt nulla sui propria, regnique clade moueri magis potuisset. Regis iracundia in eos vertit, quos discessus auctores Reginæ fuisse credidit. Fridericus eius frater, Simon Ruizius Camerorum regulus multarum vir imaginum priscæque nobilitatis Burgis, quo se Rex & Sanctius Segobia contulerant, comprehensi sunt. (nimirum concussa regia dissidio, pro pueris studia multorum erant) Ruizius Treuigni igne combustus Sanctij iussu. Fridericus Burgis gulam fregit, magna inuidia noui principatus, cuius id primum specimen erat: ac illud maxime, quod indicta caussa damnati essent, vt quisque interemptos aut sanguine aut amicitia contingebant, plærique vituperabant. Cæterum inuidia in occulto erat, palam dissimulatio. missæ inter Reges legationes. Castellæ Rex vxorem ad se mitti petebat. Sanctij electionem probari. Excusabat Aragonius, nondum diiudicatam caussam: omnibusque nedum sorori in suo regno perfugium esse paratum disputabat, moturus in Castellam arma (sic quidam existimabant) ni Valentini Maurorum motus detinuissent: qui Marrocij Regis aduentus fiducia rebellantes Montesiam occuparunt. Ij motus faciliorem opinione exitum habuerunt. Mauri spe Africani auxilij destituti, Montesiam aliasque plures arces Regi dedide-
1277 runt mense Augusto, salutis anno millesimo ducentesimo septuagesimo septimo. Quo tempore Alfonsus Rex Burgis Hispalim venerat, vnde numerosa classis, validæque copiæ ad Algeziram obsidendam mari terraque missæ sunt. nostrorum animos eius belli cura in primis solicitabat: ne Afri propter locorum vicinitatem, sedem adepti in Hispania nostris littoribus nimium assuescerent. Cæterum conuersis ad ciuilia dissidia animis externa haud in magna cura erant. proximo ineunte vere, Petrus Regis Alfonsi filius cum validis copijs ad eius vrbis oppugnationem missus, nullo operæpretio facto, cum ignominia, damnoque discessit. classis etiam nostra nautis & milite vacua, aduentu Marrocij Regis dissipata, oppressaque est. milites alio, atque alio dilapsi. Ea tempestate nouam à Rege Marrocio Algeziram ædificatam esse, qui affirment auctores suppetunt, modico certe à priori interuallo. Iacobi Regis corpus Valentia, vbi ad aram templi maximi compositum erat, Populetum translatum est adulto vere. inferiæ defuncto, concursu procerum iussu noui Regis Tarraconem facto splendide datæ.

Varia regum colloquia.

CAP. IIII.

VIOLANTIS Reginæ discessu, Castellæ, atque Galliæ Reges pro pueris soliciti esse cœperunt, pari cura, studio non eodem. Alfonsus quidem Rex in Galliam, vbi innocenti & teneræ ætati paratum præsidium erat, ne aufugerent prouidebat, Sanctio præsertim filio impulsore: qui munificentia animi, ingenij solertia, morumque comitate, procerum & populi voluntates promereri pergebat: seque ad omnes casus virtute, diligentia, calliditate comparare. Gallo autem Regi cura erat ne in patrui potestatem redacti salutis, libertatis certe periculum adirent non ignaro, naturam mortalium ambitiosam, & præ imperij cupiditate in crudelitatem pronam esse. missæ vtrinque ea de re ad Aragonium Regem non semel honestissimæ legationes. Quod illi gloriosum erat, totius cōtrouersiæ quasi arbitrū à po-

tentissimis Regibus ad faciendum fœdus inuitari vtrunque suspensum teneri pueris retentis, Aragonij rationibus cõmodissimum. re igitur agitata vt Violantes Regina ad virum rediret, pueri in Aragonia manerent visum est, sublata discedendi quo vellent libertate. Setabi in arce custodiæ mandati. Graue id decretum Blancæ matri fuit: vbi præsidium esse debuit, ibi dolos tendi, nouaque fraude adimi libertatem. Ipsa in Aragoniam profecta cum nihil impetraret, Regis auribus ad eius preces obturatis, quid fama loqueretur nulla cura præ vtilitate priuata, in Galliam irata abijt ad Regem fratrem, in Castellam & Aragoniam Gallica arma motura, nisi esset obtemperatum. Vasconum Regni possessio, quoniam vtrosque fines contingit, bellum parantibus Gallis commoda erat. Aragonius Rex, & Sanctius Princeps periculum veriti, & vt se mutuis auxilijs iuuarẽt, de rerum summa collocuturi loco designato, Requenam inter & Bugnolium cõuenere ad quartumdecimum Septẽbris diem, salutis anno mil-
1279 lesimo ducentesimo septuagesimo nono. Mutuo colloquio detertæ simultates. amicitiaque & fœdus firmata. Inde digressi Petrus quidem Aragonius in Catalauniam abijt, procerum motibus tumultuantem. tametsi paulo ante Armengaudo Aluari filio Vrgeliæ principatus tanquam beneficiario datus erat, in Fuxensis auunculi gratiam, cuius ijs motibus concitandis præcipuæ partes erant, maiusque quam cæteris studium. captus is ad Balaguerim vrbe abs Rege, diu Ilerdæ in custodia fuit. Sanctius autem ad patrem abijt Pace Augusta se tenentem, quo Hispali profectus venerat: vt Dionysium nepotem Lusitanum Regem complecteretur. & Alfonso minori fratri conciliaret: quem paterna hæreditate pellere correptis armis conabatur, alias ex alijs simultatis caussas nectens: haud leui inuidia populorum, cum ab hoc initio regnum inchoaret. Sub initia quidem huius anni defunctus pater Alfonsus Rex Olisipone atque ad Dominici, quod ipse cœnobium in ea vrbe construxerat, sepultus est. Sanctius salutato patre ad delectus militares habẽdos tota ditione cõtinuo dimissus est: bellumq; comparandũ aduersus Regẽ Granatæ arce Granatensi præcipuæ nobilitatis & amplitudinis ædificanda per idem tempus distentum, cui Alhambræ nomen est, pulcherrimæ atque amplissimæ & erat Maurus earum elegantiarum non minus quam rei militaris peritus. Belli inferẽdi caussæ inter finitimos Reges deesse non possunt. Eum Algeziræ bello, Marrocij Regis conatus iuuisse arbitror: atque ex ea re offensis nostrorum animis inito paulo ante cum Africanis fœdere Granatenses comprehensi non sunt. Dionysius Lusitaniæ Rex, an auo diffisus, vt sunt incertæ & inconstantes mortalium voluntates, an quia fratri æquiorem fore putabat: & ferè in omni certamine qui potentior est, quamuis optimo iure nitatur, iniuriam tamen videtur facere, Helbes quamuis progressus duodecimo à Pace Augusta lapide retro conuertit iter repente mutata voluntate. Ea leuitate quantopere Alfonsi Regis animus fuerit offensus dicere non attinet. Ita colloquij spe sublata, Hispalim iratus discessit. Quo tempore Cunradus Lansa pro Rege Aragonio maris Præfectus magnaque apud omnes auctoriate, quoniam Constantiæ Reginæ propinquus erat, classe comparata instructaque decem longarum nauium, Africæ littora ad Tunetũ præsertim, & Tremesenium tentauit: quod eæ vrbes vectigal ante impositum aliquot annis pendere recusassent, auctor quidam Mirabusarem à fratre pulsum eius ope regno Tunetano redditũ fuisse affirmat. Cõstat certe multam inde prædam

dam abactam: decemque Marrocij Regis triremes ad fretum Gaditanum obuiam factas, nauali prelio captas, submersisque. Ab Aragonio Rege Iacobus eius filius ex concubina ortus Segorbij principatu mense Nouembri, Valentiæ vbi se Rex multum tenebat, donatus est. In Castella studia prouincialium in Sanctium indies magis accendebantur, maiusque quàm quod gerebat agitare animo facinus plerisq; videbatur, & fratris filijs deiectis spe regni, parentis ætatem in senium præcipitem lubibrio habiturus, per socordiam nihil minus cogitantis, notaq; ac pariter & occulta filij consi-
1280 lia ignorantis. Is proximi anni millesimi ducentesimi octogesimi ęstate inchoante, exercitu comparato in Giennenses abijt: nouisque quas pater Hispali misit copijs auctus in Granatæ fines ingressus peruastatis passim agris, in ipsius vrbis conspectum se dare non dubitauit. villæ incensæ hominum & pecorum prædę abactæ. Cordubam deinde reditum. inde patrem Hispalim comitatus est, ex rebus prosperè gestis aucta tum gratia, tū auctoritate: quæ illi quàm belli Maurici propior cura erat, propter factionum studia. Philippus Galliæ Rex de pueris solicitus, eos in libertatem asserere, & rescisso priori decreto auo Regi substitui postulabat. missi ea de re ad vtrunque Regem legati, vt non hostiliter statim, quia non desperabat voluntate ipsos æquissimis postulatis benignas aures præbyturos, ita si frustrarentur spem nihil eorum, quę ab hoste expectari possent Gallos prætermissuros. Regi stare sententiam, innocentem ætatem omnibus opibus tegere. verùm cùm neq; minis, neque precibus nostrorum animi mouerentur, placuit tandem à tribus Regibus fide accepta, dataque in colloquium descēdi, atque de omnibus controuersijs coram agere. Eo consilio Rex Gallus Saluaterram accessit, Baionam Castellæ Rex in Tarbellis sitam in finibus Aquitanię. Vt coram tamen de conditionibus disceptarent, Sanctij astu impeditum est, ne à patre in nepotes haud obscurè propenso aliquid contra suam dignitatem impetraretur. sermonum tātùm minister Carolus Tarenti Princeps Siculi Regis filius vltro citroq; vti commearet impetratum, neque quidquam tamen perfectum est, nam omnia consilia Principum Sanctij artibus eludebantur. etsi æquissima petere Galli videbantur: Alfonso puero Giennium vrbem Regis nomine dari, vt Regum Castellæ beneficiario. Soluto eo conuentu Gallus & Aragonius Reges Tolosam inter se collocuturi conuenerunt, nihilo maiori, quam priori colloquio, operæpretio: prorsus vt Regem Gallum ludibrio habere viderentur. Mompellerij tantùm principatum. quoniam de eo controuersia erat. Rex Gallus iureiurando est pollicitus se Iacobo Baleari Regi relicturum. gratissimum Sanctio Principi accidit Regis Galli opera, tantaque contentione nihil à Regibus, quod ad puerorum quidem commodum pertineret, esse impetratum. patris tantùm inconstantiam verebatur ne ætatis commiseratione ad nepotes respiceret: nam mutatæ voluntatis non leuia extabant indicia: multique qui Principum offensas acriter speculantur, Alfonsum Regē varijs criminationibus in filium concitabāt. eum reipublicæ procurationem vniuersam occupasse. omnia pro arbitratu inuertere. Regis auctoritatem cōtemptui habere. Erat Alfonso ingenium varium, flexibile, multiplex, pudenda actionum inconstantia, inclinata ætate effecta maior. Sanctius prouisa tempestate externis auxilijs se munire statuit, atque Aragonium Regem sibi omni conatu conciliare. Missi ad eum legati, primum Gonsaluus Gironius D. Iacobi Magister, deinde Montisferrati

Marchio. legationis summa erat, vt de rebus magnis collocuturi conuenirent. Agredam inter & Turiasonem, ad oppidũ cui Campillio nomen est, Reges conuenere Alfonsus, Petrus, & Sãctius, sexto Kal. Aprilis, anno millesimo ducentesimo octogesimo primo. inter vtranque gentem fœdus factum, eosdem amicos inimicosque futuros. ei, qui prior amicitiam violasset, argenti sedecim millia pondo, mulctæ nomine indicta. Nonnulla oppida Aragonio data Palasuelus, Tharasia, Xera, Aiora. Emanueli Alfonsi Regis fratri, cuius ea oppida erant, Escalona municipium eorum permutatione, donatum est. Hæc palam. Ex arcano autem regnum Vasconum communibus armis inuadere, atque occupare sancitum: finesque designati, quam quisque partem rebus patratis obtineret. Præterea Sanctio datum est, vt pueri Setabi in arce diligenter custodirentur. Quæ vt rata essent, & vt amplius Aragonium Regem sibi obstringeret, Sanctius soluto cõuentu eum Agredam comitatus est: Vasconumque regnum defuncto patre Aragonij iuris integrũ fore est pollicitus: præterea de suo Requenam in Contestanis & Requenæ contributa oppida. vsque adeò inter metum & spem animus fluctuabat, vt securitatem magno redimere pudori non esset. Ioannes Lara, quem illis temporibus grauem & potentem virum inuenio, Albarracinum obtinebat, Theralisæ iunctus connubio Aluari Asagræ, quondam Albarracini reguli filiæ, Petri neptis ex eo. inde propter loci firmitatem Aragoniæ, & Castellæ finibus imminebat, vtrinque prædas agere solitus, perfugioque esse omnibus, quicunque ab vtroque Rege essent alienati. ac nominatim Lupus Harus ea potentia regulus, ad eius vrbis præsidium confugerat Castellæ Regi cũ primis infensus. Eius vrbis occupandæ Laręque euertendi consilia inter sese Sanctius & Aragonius Turiasone communicarunt. Alfonsus Rex Burgos profectus filiorum, Petri & Ioannis celebrauit nuptias. Petro Narbonensis reguli, Ioãni Marchionis Montisferrati filiæ iunctæ sunt. nihil maioris rei tot Regum colloquijs tantisque molitionibus est factum: Hispaniæque quamuis in pręsentia pacatæ sæuissima aliqua tẽpestas imminere videbatur, ob alienatas commotasq; & diffidentes omnium ordinum voluntates.

Sanctius rebellat.

CAP. V.

SANCTIVM inter, & Alfonsum patrem grauissimæ suspiciones sensim exortæ à paruis initijs, vt fit, in apertam simultatem bellumque prorupere. Alfonso ægrè erat, suam ætatem contemptui multis esse: plerosque considerabat studio teneri nouarum rerum. Itaq; sanciendæ auctoritatis, decorisq; cura, collecta militari manu in agros Granatẽses populabundus irrupit, ætate quamuis affecta grauis, fracto laboribus corpore. Nihil æque vexabat, atque ærarij inopia. pecuniæ redigendę ratio aliqua quærenda erat. optima, & facillima visa est, nouum monetæ genus, tum æreæ tum argenteæ cudere immutato pondere, metallovè permixto, retento valore; quod nisi pessimis reipublicæ temporibus vsurpandum non est. Odium ea res publicè conceptum amplius accendit. pręsertim cùm non ius aut verum in cognitionibus, sed solam magnitudinem opum spectare diceretur, multosque afflictis criminibus causisque spoliasse. quæ res nulla reipublicæ necessitate excusari poterat. nihilq; magis Principi studia subditorum conciliat, quàm integer iustitię cultus. Fredelus Ouetensis Præsul, domo Gallus, ad Philippum Regem legatus. species erat impetrandæ veniæ peccato-

cato-

catorum à Pontifice Romano aduersus Mauros: re de liberandis nepotibus cõsilia communicare volebat, an ætatis innocentiam miseratus, flexusque ad humanitatem: an quod magis arbitror Sãctij odio, cuius antea metu eos regni hæreditate spoliarat. Alfonsi conatus haudquaquam Sanctium latuerunt, vt nihil occulti esse potest, inter propinquos & necessarios. Externis ergo auxilijs se munire constituens, Cordubam abiit, cùm granatæ Rege fœdus facturus tertia vectigalium parte contentus: quam conditionem Alfonsus oblatam paulò ante repudiarat. Ioannis fratris opera, qui & ipse Sanctij partibus addictus erat, Castellæ atque Legionis proceres concitati sunt, iam pridem alienati animis, ob Alfonsi Regis seueritatem, ac recenti memoria Camerorum reguli, & Friderici fratris cædem auersantes. Hæc initio anni eius seculi octogesimi secundi gerebantur, quo anno Dionysium inter Lusitaniæ Regem, & Isabellam Aragonij Regis filiam maiorem natu, ad Troncosum oppidum nuptiæ celebratæ sunt, mense Augusto. Hæc est illa Isabella quæ virtutum merito, & ob insignem pietatem, in cælitum numero locum habet: eiusque memoria anniuersarijs sacris in Lusitania celebratur. Dionysius Sanctij dexteritate in partes attractus fœdere facto est, ob iram credo aliquam in auum cõceptam, aut maioris præmij spem. Alfonsus Rex in ea ætatis inclinatione, parum animo prouidebat, pro ingenio hominum hoc quoque nomine prauo, quod in suis quisque periculis, quàm in alieno negotio imprudẽtior est. obstat metus, cupiditas, amor. Conuentus regni Toletum indicit, si quo modo sine armis filij, & procerum mentes sanari possent. verùm dum media, pacataque consilia sequitur, neque cauit, neque ausus est satis. Nam Sanctius contrà procerum fauore fretus, aduersus patris conatus Vallisoleti regni conuentus agitat, frequentiores multo, quàm apud patrem. Mariam Alfonsi Molinæ reguli magni patrui filiam connubio sibi iunxit, posteritatis cura: vnde Ferdinandus natu maior alijque filij sunt nati. procerum arbitrio omnia acta: omniaque à Sanctio concessa quæcunque priuatim aut publicè postulare ausi sunt. maioribus in futurum promissis onerati. Ea via conciliandi omnium ordinum volũtates optima fore visa est. Noui delecti magistratus, nouæ leges sancitæ. quantum quisque viribus & auctoritate valebat, tantum sibi è republica arrogabat. Inuasit defectionis tabes etiam popularium motas iam mentes: isque habitus animorum fuit, vt facinus ingens auderent alij, plures vellent, omnes ferme paterentur. neque deerant qui Sanctium; Regem, patrem patriæ salutarent, & omnia principatus nomina inter faustas acclamationes deferrent. quod ille constanter renuit, passurum se negans patri superstiti regium nomen, honoremque detrahi: seu ingenij modestia, inanẽ appellationem, cum omnia pro Rege ageret, repudiauit, siue vt cunctando studia magis inflammaret. Emanuel sanè patruus suo & aliorum procerum nomine, Alfonsum publica sententia in conuentu pronunciata, regno priuauit: ea calamitate dignum, quod diuinæ prouidentiæ opera, & humani corporis fabricam insigni linguæ procacitate, ingenijque confidentia accusare ausus fuerat: vti vulgo hominum opinio est, ab antiquo ducta per manus. vocis stoliditatem numen iustissimè vindicauit. Id fore astra memorant portendisse eius artis non ignaro: si ars est, & nõ potiùs inane mortalium ludribium, quod à prudentibus semper accusabitur, & semper tamen patronos habebit. Ex eo ferunt suspicacẽ esse redditum, atq; ex metu suscepta crudelitate.

tate magnam eius odij partem concitasse, quæ illi calamitati fuit. Sanctij Principis nuptiæ Toleti peractæ, apparatu non magno quippe in ipso belli ciuilis procinctu. Alfonsus in timore inter studia suorum destitutus à Marrocio Rege opem mutuamque pecuniam petere est compulsus, regia corona barbaro oppignerata. Alfonsus Gusmanius Sācti Luciferi regulus Alfonso Regi iratus sese Marrocium contulerat. de caussa non constat, sed in magna tamen apud Regem barbarum erat auctoritate Maurici exercitus Dux. Extant ad eum Alfonsi Regis litteræ in calamitate supplicis, extremum malorum: quibus hortatur, vt veteris amicitiæ suæque nobilitatis memor, immemor iniuriæ opē rebus asperis ferat: pecuniamque atque copias militares in auxilium mittendi pro ea gratia, & auctoritate, qua valebat maximè, Mauro auctor existat, eius beneficij memoriam perpetuam fore pollicetur: iubetq; summa omnia ab eius beneuolentia expectare. Rex barbarus spe plenus ex intestinis nostrorum motibus, sui cōmodi occasionem oblatam, plus etiam, quàm quod petebatur deferens Alfonsi Regis voluntate Algeziram traiecit: atque Zaharæ regni Granatensis oppido Alfonsum Regem ad se venientem excepit, magna vtrinque beneuolentiæ significatione. altior sedes Alfonso est data. is honos hospiti habitus, & quoniam Alfonsus ex Regum progenie ortus, & in regni spem à prima ętate educatus, dignitate maior erat ipsius etiam Regis barbari confessione. mutuo colloquio de belli summa deliberatum, quoniam pacis consilia non processerant. Hispalis in Alfonsi fide erat. Corduba partibus infecta Sanctium secuta est. Eam vrbem Mauri, Bæticæ agris primū euastatis obsidendam sumpserunt. Affuit Alfonsus Hispali suorum manu contracta. vrbs virtute ciuium, Sanctijque diligentia, qui hostium aduentum celeritate occupauerat, fortiter defensa est. Maurus vigesimo obsidionis die, quoniam properanti festinatio quoque tarda erat, dimissa vrbe, Alfonsoque annuente, saltum Castulonensem superauit, atque ad Montielem agros populatus. multaque præda abacta (is ciuilis dissidij fructus fuit) Astigim redijt. Inde Alfonsus cùm indicatum esset, eius capiendi barbarum consilia agitare, Hispalim vnde venerat clam se subduxit. veræ eæ delationes fuerint, an falsæ in ambiguo fuit; magno sinè dolore Regis Mauri accidit fidem suam apud Alfonsum sugillatam: atque ita vt relicta Hispania redierit in Africam, redditis mille equitibus, qui Fernando Pontio Duce Alfonsi iussu, Maurica stipendia faciebant. id signum animi non penitus alienati fuit. Ij ad Cordubam, decem millia equites obuios factos, inito certamine vicisse memorantur: tanta erat pugnandi scientia, virtusq; animorum, multis bellis comprobata. Ab Alfonso Rege Hispali in publico conuentu Sanctius furiali carmine deuotus, & iure paterno diris execrationibus caput deuinctus, regnique successione spoliatus est, octauo mensis Nouembris die Sanctius neque ea religione tactus, fœdere cum Granatensi Rege instaurato, ad omnem occasionem intentus circum Cordubā & ipse morabatur, & copias in hiberna distribuit.

Ioannis Prochitæ in Gallos coniuratio.

CAP. VI.

FVIT hic annus non magis Alfonsi Regis casu, & Castellæ motibus, quā Ioannis Prochitæ coniuratione nobilis. Is insulæ sibi cognominis ad Siciliam Princeps fuit, magno ingenio vir, magnaque quondam apud Manfredum Regē gratia. quod ne fraudi esset, apud Gallos rerū dominos omnes occasiones euer-

euertendi viros magnos captantes, profugus in Aragoniam abijt. Aragonij Reges Iacobus & Petrus idoneum virum nacti, per quem regnum iniuria ereptũ Siciliæ, atque Neapolis recuperarent, oppidò gaudentes benignè acceptum amplis possessionibus, vnde sustentaret vitam, donarunt: ac nominatim à Petro Rege in Valentino tractu Luxenum, Benisanum, & Palmam accepit. Gibellini tota Italia Francorum imperio oppressi, gentis ferocis imperiosæq; (sic illi prædicabant) ad Aragonios respicere cœperunt, eorum ope sperantes grauissimi imperij iugum posse depelli. Vidit ea tempestate Italia, quod vltimum in seruitute erat, sermonis et libertate sublata Gallorum impotenti dominatu, Romæ etiam constituto vrbanæ præturæ specie. Nicolaus Romanus Pontifex eius tyrannidis euertendæ consilia agitabat. Edicto primum vetuit præturam Romanam plusquam annuam esse, sublata etiam facultate eius magistratus gerendi Regibus, Regumque propinquis. Carolo Siciliæ Regi Vicarij nomen auctoritas abrogata (qua in Italia, quasi Imperatorum Legatus fungebatur) per speciem Rodulfo Cæsari sic esse placitum. Quæ omnia ad imminuendas Caroli opes pertinebant, iure tamen & æquitate mandati excusante, nondum mouebantur arma. Nam quod auctores nonnulli defendũt ex familia Vrsina, vnde Pontifici Nicolao genus, binos Reges Italiæ destinasse, Longobardiæ, & Hetruriæ quo Transalpinos prohiberet Italiæ aditu, fama frequentior & sensus prope omnium damnat. Omnino Carolus defuncta priori vxore, Balduini Cæsaris filiam, sibi toro iunxerat: ex eoque Philippi Leuiri patrocinio suscepto, Byzantio spe imminebat, Alfonsum Castellæ Regem conciliare parabat, Violante eius filia Philippo in coniugium impetrata. Ij conatus Aragonijs artibus elusi: & ad Campillium, vbi Reges collocutos esse dictum est, cautum expresse erat, ne Castellæ Rex Gallis affinitate iungeretur. Beatrix Manfredi Regis filia Constantiæ Reginæ Aragonię soror, à Carolo in custodia detinebatur: neque de eius libertate appellatus mutare voluerat. Ea ad alias simultatis caussas accedebat. Prochita ex ijs rebus commodam occasionem nactus, patriam, opesque recuperandi. Byzantium mutata veste, semel & iterum abijt. Palæologũ Augustum reb. suis ante timentem, maiori suspicione metuque implet: iunctis cum Gallo Rege opibus à Carolo classem validam in eius exitium comparatam docet. Francorum vires integras, Græcos domesticis factionibus debilitatos imparesque futuros, duorũ Regum conatui. Superiores victoriæ documento sint. dicere vera liceat, in te superbia non cadit. in ira atque periculo regi posse magnificũ. an domi residens per socordiam expectabis, dum bello lacessant: suisque viribus, & partium studijs subleuati, quod dicere perhorresco. imperio deturbent? Magnum onus sustines, quod aut regẽdum est arte, aut sua te mole opprimet. domi proprio discrimine hostes implicandi. Siculis veteris imperij memoria, noui inuidia alienatis dux tantum ad quem deficiant potius, quàm voluntas rebellandi deest. Aragonios Reges solicitare non desinunt ad ferendam opem regnumq; capessendum. Pontifex Romanus Gallis infensus est. Si eorum conatus iuueris, næ Cæsar paruo labore, impendioq; te atq; rempublicam magnis tempestatibus eximes, atq; in eorũ caput vertes quæ in te illi moliunt. Postremò hoc in pectus tuũ demitte, Francos nunquam tibi amicos fore: nam viribus & potentia quid valeant ipse scis. Ad ea Cæsar quoniam vera Prochitam dicere compertũ habebat, auro se Ara-

gonios conatus iuuaturū promittit, occulte tñ, ne tantæ molitiones proderentur. Ille re cōstituta rediјt in Italiā, Pontificeq; Romano ad Rocam Surianam prope Viterbium conuento, & de rebus omnibus edocto, in Siciliam sese refert, defectionis consilia cum proceribus eius insulæ communicaturus. tanta Francorum socordia, aut confidentia, coniuratorumque silentio, vt quid ageretur penitus lateret. Moritur interea Nicolaus Pontifex, successore Martino IIII. Turonensi ciue Caroli partibus deditissimo: vsque eo vt in eius gratiam Palæologum Cæsarem diris deuouerit, de impietate postulatum quod Romanæ ecclesiæ nollet obtemperare. Ab Aragonio Rege Hugo Metaplana vir multarum rerum vsu ea ætate præstans, ad nouum Pontificem legatus est, vt eius animum consiliaque exploraret: tametsi legationis species erat Raymundi Pennafortij nomen vt consecraretur. Renuit Pontifex, negauitque aliquid se concessurum ei, qui vectigal Romanæ ecclesiæ debitū pendere recusaret. præterea decumæ sacerdotiorum Iacobo patri à prioribus Pontificibus concessę, abrogatæ sunt. Quæ res Aragonium deterrere potuit, ad maturandam expeditionem amplius inflammauit: ne cunctantem casus aliquis impediret. numerosa classis in Aragoniæ littoribus ædificata est, Africæ inuadendæ specie: vbi pulsi paulo ante Tunetani Regis a Cōrado Lansa, vti dictum est, duo filij de Constantinæ atq; Bugiæ, quas ille vrbes retinuerat, principatu inter se certabāt. Hæc palam iactabantur. maior tamen & verior cura suberat Siciliæ occupandæ. Pontifex per oratores tanti apparatus caussam percontatur. qui cum percontandi finem non facerent, Rex in iram concitatus: Comburam, inquit, tunicam si meorum consiliorum esse gnaram putarem. Simile responsum Rex Francus tulit: vterq; de Caroli incolumitate solicitus, cui Aragonios esse infensos compertum erat. Græcus Imperator vt erat pollicitus, in belli sumptus aurū suppeditauit minimè parcè. Siculorum coniuratio ad effectum perducta sanctissimo anni tempore, quod nefas esse videbatur. Christi resurgentis memoria die tertio pridie Kalēd. Aprilis. ludis atque lætitia cuncta personabant: lasciuia & securitas magis quam formido ostentabatur; atque ex templis populus campanę sonitu ad vespertinos hymnos conuocabatur, cum tota insula cædes Francorū nihil minus cogitantium, vno temporis momento est facta. Inde Siculus vesper in prouerbiū abijt. classis etiā occupata, quæ in Siciliæ portubus parata instructaque erat aduersus Græcum Imperatorem à Pontifice Maximo hostium iudicatum. sic fama vulgatum est: sic multi auctores memoriæ prodiderunt. Alij affirmant Panormi primum cædem Francorum esse factam hac occasione ad Sancti spiritus, quod templum ad Montem Regium est a Panormo tribus millibus passuū stato die conueniebatur: fœminæ cuiusdam pudicitiam contrectauit per caussam perscrutandi an telum ferret, Drochetus Gallus. ex ea re populus ad arma consternatus in agro, in arce, promiscuam Francorum cædē facit, nullo discrimine sexus, aut ætatis. Tanta vindictæ cupiditate, vt fœminæ etiam, quibus ex Gallis vterus intumuerat neci darentur. vrbs ipsa hostiliter direpta: vt nunquam cōmota multitudo in vno gradu resistit. Omneque magnum facinus aliquid ex iniquo habeat, propemodum necesse est. Oppida alia & vrbes Panormitanorum exemplo, multis in locis tumultuatæ sunt. Messana in fide tantisper perstitit Herberti Aurelianensis totius insulæ pro Francis Præfecti diligentia & auctoritate. Metus haud diuturni officij

magister

magister extitit. Itaq; Messanenses breui aliarum vrbium auctoritatem secuti, correptis armis rebellarũt, Gallico tum præsidio, tum Præfecto vrbe pulso. Guillelmus Porcellectus Calataphimię Prętor, quamuis natione Francus, in medio seditionis ardore abire incolumis permissus est, vna probitatis & modestiæ opinione tectus. Hic fuit exitus Prochitæ coniurationis, famosæ magis quàm claræ. Siculi sanè residente animorum impetu, etsi intelligebant quanto in periculo essent, quosdam etiam cædis defectionisque pœnitere cœpisse, obstinantes tamen animis mori priusquam se Francis dederent, Aragonium Regem ad opem ferendam solicitare constituunt: quo se ille tempore ad Dertusam tenebat instructa classe, certusque in Africam festinare. Inde euastatis ijs littoribus longè lateque, mutato repentè cursu in Corsicam appulit; atque cæsos in Sicilia pulsosque Francos cognouit: Carolumq; ex Hetruria ad eos motus accurrisse, & contractis vndique copijs mari terraque Messanam obsidere. Nulla à multis annis acrior oppugnatio fuit. Ardebant Franci cupiditate iniuriæ vlciscendæ: sanguineq; Siculorũ interemptis ciuibus parentare cupiebant. obsessi id intelligentes supremo virtutis conatu propugnabant. omnis ordo, omnis ætas adesse omnibus partibus, nullaq; onera aut pericula detrectare. Inter hæc Rex Aragonius Panormum appulit, sumptoque regio insigni Rex ab omnibus salutatur. aucta classis cũ qua venerat, ijs nauibus quas Siculi aduersus Græcos paratas ipsis seditionis initijs occuparant. Carolus victoria desperata, nam cum spe maturi auxilij obsessis animus creuerat mœstus atque inglorius in Italiam redijt Messanæ obsidione soluta. Hoc Aragonijs multæ offensionis initium fuit, magnæque glorię. missæ inter Reges litterę iracundia contumelijsq; plenæ. Ijs litteris amplius exacerbatæ voluntates. bellum vtrinque indictum. Aragonius ex Hispania nouas copias expectabat. Carolus ex Prouincia Phocæensi. Aragonio omnia in Sicilia prona erant, Francis aspera. Horum castra ad fretum Messanense in Siciliæ conspectu erant: Aragoniæ copiæ vrbibus atque oppidis in fide confirmandis in varias manus dissipatæ. Petrus metu amittendi, quæ parta erant, in tanta hostium potentia suorumque auxiliorum longinquitate, ad artes cõuerso animo Carolum viribus: & scientia pugnandi confidentem misso feciali ad certamen prouocat. si vir esset congrederetur, innoxioque multorum sanguini parceretur, suo ipsorum periculo belli quod instabat materia sublata. sic Franci scriptores rem tradunt. Aragonij contra affirmant, Petrum à Carolo priorem fuisse prouocatum, internuncio Simone Leontino ex Prædicatorio ordine. Constat accepta vtrinq; conditione placuisse, vt cẽtenis vtrinque equitibus dimicaretur. De loco pugnæ dubitatum. Burdigala delecta est, quoniam in Eduardi Angli Regis potestate erat, Aquitanię caput. Dies dicta certamini, & conditiones vtrinq; sacramento firmatæ. Interea Pontifex Romanus rebus cognitis, quæ in Sicilia gestæ erant, Aragonium Regem, vt desisteret monet, neq; intempestiua ambitione pacem turbaret. Ad extremũ parere recusantem, nono Nouembris die, ex piorum numero eximit sententiã ad Montem Frasconem pronunciata. Regi Anglo verbis grauissimis mandat, ne pugnaturis Regibus in sua ditione locum præbeat. nihil ea diligentia prouectum. Regina Constantia viri iussu in Siciliam abijt, ne absente Rege Siculorum fides nutaret. Aprilis vigesimo secũdo die, anno millesimo ducentesimo octogesimo tertio, Messanã appulsa est 128[3]

arma cõferret: nouũ ex Italia religionis obiecta specie. Sanctius apud Martinũ Pontificem Maximum per oratores de impietate atq; ingrati animi noxa postulatur. superstite patre in omnia regni iura inuasisse: neque præ ambitione regnandi senis obitum expectare. Ergo in impiorum loco haberi mandatum est, quicunq; relicto Alfonso filij partes sequerentur. dati etiam iudices à Pontifice in caussa, vrbes & oppida Sanctio addicta, ex ritu Christiano sacrificijs interdixerunt. Itaque eodem tempore, non eadem de caussa in Aragonia & Castella sacrorum veluti iustitium fuit, mœsta prouincia, Sanctioque iudicibus, si eos nancisceretur, extrema quamuis comminanti. quæ res iniecta animis religione multos à Sanctio alienauit. In primis Petrus & Ioannes eius fratres, vt natura cogebat, ad patrem respicere cœperunt. verùm re indicata Petrus quidem Murciæ regni spe iniecta retentus est: Ioannes autem mutatæ volũtatis specie modò præbita, per Lusitaniæ fines ad patrem abijt Hispali se tenentem. Multæ vrbes & oppida cùm defectionis pœniteret, circunspicerentque qua ratione placare iram Alfonsi Regis procurare anathematis religionem possent spe veniæ gratiæque impetrandæ Alfonso sese suaque dediderunt. In his Agreda Treuignumque multique proceres: atque in his Ioannes Lara qui iuncti cum Philippi Regis Galliæ copijs, in Castellæ fines, Toletum vsque populabundi peruenerunt. Erat Philippo filius Philippus cognomento Pulcher. Is hoc anno (alij sequenti dicunt) Ioannam Vasconum Reginam vxorem duxerat regno dotali. & vt est ingeniũ hominum priorum Regum iure repetito ditionis acceptæ fines immensum extendere cogitabat, intestinaq; nostrorum dissidia in suum commodum conuertere. Sanctius, quantum in tanta colluuione rerum dabatur, in omnes partes accurrens Taurum vrbem rebellantem pacauit: Ioannem Laram cum sua & Vasconum manu Calagurris, Vxamæ, & Segontiæ agros vexantem, Albarracinum reiecit obuiam factus. Actum deinde missis legatis, vt pater & filius fide accepta dataque inter se colloquerentur: eoq; cõsilio Alfonsus Rex Constantinã accessit, Sanctius Guadalcanam. spes erat mutuo colloquio rebus reddi tranquillitatem posse. Sæpe ex iniuria postmodum gratiam ortam. & Sanctius in ipsa defectione præterquàm. quòd regnum eripuerat præcipua pietate patrẽ complecti visus erat, à contumelia abstinere, honorificè loqui, & sentire. destinata salubriter Alfonsi Regis æmuli, Sanctij familiares discusserunt iniecta periculi suspicione: & regia dissidia calamitatemque reipublicæ plerique ad suum commodum vertebant. re infecta Alfonsus Hispalim, Sanctius Salmanticã discesserunt. Eorum cõcessu Beatrix Lusitaniæ Regina vidua, & Maria Sanctij vxor, per idem tẽpus Isabellã filiam enixa, Tauri cõuenientes & pacẽ reuocare conãtes, nihil amplius p̃stitere; indiesq; recrudescebant odia & reipublicæ calamitas augebatur. Alfonsi Regis breui subsecuta mors, rebus propemodum desperatis auxilio fuit Hispali ex morbo defunctus est, pœnitentia atque Eucharistia de more expiatus, ad vndecimum Kalen. Maij, vt quidam tradunt,
certè salutis anno millesimo ducentesi- 1284
mo octogesimo quarto. superiori Nouembri mense testamentum nuncuparat: in quo Alfonsum & Ferdinandum nepotes inter se substitutos regni hæredes nominauit: & vtroque sine prole defuncto Philippum Galliæ Regem ad priores Castellæ Reges maternum genus referentem. de filijs atque fratribus mentio nulla Sanctij odio, in quem Francorum vires eo testamento mouebantur.

bantur. Ioanni tamen filio ſub mortem Hiſpalim & Pacem Auguſtam eo expetente, Iacobo Murciam legauit, vtrique Regis nomine, ſed vt Caſtellæ Regum beneficiarijs. In Caluariæ mõte cor ſepeliri mandauit, loci religione ſanctitateq; adductus: corpus Hiſpali aut Murciæ. cor tamen & viſcera Murciæ ad aram templi maximi ſunt: corpus Hiſpali ſepultum eſt prope patris & matris ſepulcra. impenſa monimenti non maxima, neque neceſſaria, quoniam vita meruerat, vt memoria duraret, eſſetque immortale nomen. maximus & prudẽtiſſimus Rex ſi ſibi ſapere didiciſſet, fœlixq; niſi ſub vitę exitum multis calamitatibus eſſet vexatus, atq; præclaras animi & corporis dotes, auaritia, ſeueritas, atque impotens dominatus fœdaſſent. Primus Hiſpaniæ Regum vendendi atque paciſcendi vulgari Hiſpanorũ lingua poteſtatem conceſſit eam linguã nimirum quæ rudior erat, excolere locupletareque eo decreto cupiebat, ſacros Bibliorum libros in maternam linguã vertendos etiam curauit. Ex eo tempore in regijs diſplomatibus ac publicis tabulis Latina lingua, cuius antea vſus erat, deſijt vſurpari: vnde pudenda litterarum ignoratio in noſtram gentem atque vtrunque ordinem inuaſit.

Sanctij Regis initia.

CAP. VIII.

ALFONSI defuncti regnum ad Sanctium peruenit nullo prohibente, iure controuerſo. Abulæ id temporis res gerentem, ac vix ex morbo recreatum, ex quo Salmanticæ paulò ante decubuerat, ſalute propemodum à medicis deſperata. Integra ætas ſalutaribus ſuccis adiuto corpore præſidio fuit. Regis nomen, quo eatenus abſtinuerat (reuerentiæ id patris datum eſt) continuò deſumpſit. Fortis cognomen animi magnitudo peperit, reſque magis feliciter quam præclarè factæ: & ferè magnifici tituli fortunę potiùs quam virtutis ſunt beneficium. verus honor non in ſplendore nominum ſitus eſt, ſed in æquitate & innocẽtia atq; modeſtia. Erat audax, ſtrenuus, callidus, & in quãcunq; partẽ ſe dediſſet induſtria ſingulari. vndecim annis, diebus quatuor regnum tenuit, ſpoliati eiectique patris nota ad poſteritatem infamis: alioqui in bonorũ Principum numero. Imperiũ enim flagitio partum bonis artibus exercuit. Abulæ patris manibus iuſta funeris magnifice perſoluta ab eo ſunt. Toleti infulas, regiaq; inſignia deſumpſit, lugubri veſte in purpuram trabeamq; mutata. Ex aduerſa factione proceres paſſim ad nouũ Regem ſalutandum conueniebãt, quaſi priores offenſas maioribus officijs, fideque integra compenſaturi. Quæ quo magis falſa erant, eò propenſius per adulationem fiebant, ementiente lætitiã vultu, quo nihil eſt in ſpeciem fallacius. eas artes Sãctius alta diſſimulatione eludebat, confirmato mox regno iram animo conceptam effuſurus. Populus, proceres, legiones in eius verba ſacramento adacti. Iſabella noui Regis filia ſecundum agens annum regni hæres, ſi alia proles deeſſet, conſenſu ordinum renũciata eſt. aduerſus Cerdas fratres ea præſidia comparata à quibus, quoniam iniuria auiti regni hæreditate ſpoliati eſſe putabantur, non pauci palam, plerique voto erant. Regis Aragonij, in cuius poteſtate erant, nouis officijs promerẽdi præcipua cura ſolicitabat, Albarracinum vrbem obſidere occupareque parantis, iniuriarum impatientia: quas Ioannes loci firmitate, & Vaſconum auxilijs cõfiſus inferre non deſiſtebat ſtrenuus manu, ſermone promptus, ferendæ inter Reges inuidiæ artifex, ſeditionibus potens, raptoque viuere aſſuetus, Caſtellæ atq; Aragoniæ finibus euaſtatis: quæ res Sanctiũ prouocauit, vt quo-

niam

niam adesse non poterat, noui regni cura districtus, validam manum auxilio mitteret aduersus communem hostem. Ipse Hispalim maturauit, vbi Ioannes ex patris testamento regnum constituere conabatur, quamuis dissentib. ciuibus, idq; vnum ex ijs quæ Alfonsus testamēto mandarat fieri nō oportere dictitantibus: confectum annis, morboq; oppressum, parum animo valuisse: regni maiestatem imminui nobilissima ciuitate detracta non passuros. In hæc Aluarus Lara consternatis ad arma ciuib. se ducem præbuerat. Ij motus aduentu Sanctij pacati. Marrocij Regis legati amicitiam cum eo firmatum, Hispalim appulsi cum verborum cōtumelia reiecti sunt, haud sano cōsilio: importunaque seueritate, noui belli occasio barbaris data est. in cuius belli vsum subeunte facti pœnitentia, aut certa animi destinatione, valida classis cōparata instructaq; est. Ex Liguribus qui ea tempestate mari potentes erāt, & ex ea re rerum naualium in primis periti, Benedictus Zacharias euocatus magnis propositis præmijs duodecim triremes aduexit. maris præfecturā ad tempus, Mnesthei portū iure hæreditario accepit, vtrunq; Regis dono, triremis proprijs sumptib. ædificandæ instruendæq; lege in perpetuum imposita. Regni cōuentus Hispali habiti de republica constituenda: in qua superioris temporis iniuria multa erant deprauata, præcipua vitiorū colluuie. In his conuentibus decreta consultaq; rescissa sunt, quæ necessitate tēporum extorta potiùs quàm impetrata, tum ab Alfonso Rege erāt, tum ab ipso Sanctio. In Castellam deinde maturatū, vbi aduersæ factionis integra studia superesse nunciabat: multosq; de Cerdis fratrib. restituendis inter se arcanò cōsiliare agitare. eorum conatibus Sanctij celeritate occupatis, pars ad meliora cōsilia traducti, pars capite pœnas dederūt eorumque calamitatis exemplo cæteris documentum datum similis perfidię vitandæ. Hæc in Hispania. Quo tempore Rogerius Lauria Aragoniæ classis ad Siciliam præfectus, victis viginti Francorum triremibus, quas ad Melitam nactus est, Duceq; earum Guillelmo Cornuto natione Gallo in pugna interfecto sexto Idus Iunij, Neapolim versus, Carolum Claudū Salerni Principem Caroli Regis filium valida classe parātem Siciliam aggredi vindicareq; iniurias, ad certamen elicuit: cumq; quamuis Legato Romano periculū denunciante, nauali prælio decernere ausum in pugna cepit cum multis alijs. De numero nauium variant auctores, neque quid certi sequeremur habebamus. Fama frequentior Aragonias triremes duas & quadraginta fuisse vulgauit, hostium septuaginta. Ad nonū Kal. Iulij pugnatū est. Secundum eam victoriam in magna Græcia plurima oppida & vrbes ab Aragonijs occupata. Victorib. omnia prona erant, victis ardua. eo maiori dolore luctuq; eę calamitates cōtigerunt, quod Carolus pater intra tertium à pugna diem sese in Caietæ portum intulit cum viginti triremibus, quas ex Prouincia Phocæēsi auxilio vehebat: & filius Messanæ, vbi captiuus tenebatur, à Siculis capitis sententia damnatus est. Corradini necis exemplum in illum vèrtere destinabāt. Regina custodiri iussum, cōsultoq; Rege, vt opus erat, maiores pœnas daturum diuturna captiuitate exquisitis cruciatibus, qui si absint mortē miseriarum victo metam fore dictitās, periculo eripuit. Socij omnino ad sexaginta effractis custodijs in tumultu populari perēpti sunt inexpiabili gentis odio. Interea Albarracinū ac si nihil externi belli superesset, ab Aragonio Rege supremo oppugnabāt conatu. ducebāt obsidio, magnęq; inerāt difficultates: ardua vrbis mœnia, saxeæ turres, ferrati portarū

obices.

obices, locorum asperitas. Ad hæc firmatus vsu miles, nulla discordia corruptus, nullis emolitus voluptatib. nulla acie exhaustus, multis bellis exercitus: equites omnino ad ducentos, peditum iusta manus. vnà tantum annonæ difficultate laborabant, non satis opportune prouisæ: quoniam talem vrbem obsessum iri nunquam induxerant in animum. Ioannes Lara periculo perspecto, se in Vascones aduocato senatu, iturum dixit: vbi certissima auxilia fore, minimè dubitabat. hortatur, ne animo deficiant: vrbemque qua cœperant virtute tueantur. quæ etsi falso dicebantur, ipseque consilium fugæ capere constituerat, neque vultus cum oratione consentiebat, dimitti placuit. Eo digresso aliquandiu sustentatum. donec auxilijs desperatis, ipso Michaelis festo die vrbs dedita est. Milites maiori parte Galli, Vasconesq; incolumes abire permissi. ex vicinis locis coloni, tum veteres, tum noui euocantur. Rex ex Agnete Sapata, cui Algeziram & Liriam in agro Valentino antea donarat, Ferdinandum furto genuerat. illum vrbe capta continuò donauit. Albarracini obsidionis hic exitus fuit, principatusq; finis: quem diu Asagræ in ea vrbe tenuerunt reguli cū primis nobiles. Eorum stemma subijcere, hoc loco commodum fore putabam. Petrus Rodericus Asagra cōditor principatus, profecta ætate fratrem Fernandum Rodericum Asagram hæredē nuncupauit: fortassis cùm ipse prole careret. Extat Ferdinandi testamentum confectum vndecimo Kalend. Augusti. Era millesimo ducentesimo trigesimo primo. ex eo testamento colligitur, duos illi filios fuisse, alterum ex vxore Therasia Iuania hæredem principatus: nothū alterum Iacobæum militem. vtrique Petro Fernādo nomen inditum. Vidimus ēt Petri Principis testamentum quarto Nonas Aprilis, anno Christi millesimo ducētesimo quadragesimo primo, morum atq; simplicitatis eius ætatis speculum. filios is iustos reliquit Petrū, Garsiam Fernandum, Therasiam, hæredēque principatus Aluarum. Therasia altera vnica Aluari proles Ioanni Laræ Nunnij filio nupsit, paterno principatu dotali. ex Ioāne & Therasia nati Aluarus & Ioannes, de quibus mentio reditura nobis est.

Trium Regum obitus.

CAP. IX.

EO bello cōfecto maior cura supererat belli, quod ex Gallia imminebat grauissimum, atque omnium ea tēpestate maxime memorabile, Romano Pontifice auctore facesque subdenti Francis. Aduersus Galli Regis potentiam qui Vascones ēt in bellū traheret, satis virium Aragonio non erat. externa auxilia conquisita. Missi in Germaniam legati Rodulfum Cæsarem pertentatum si forte Gibellinæ factionis misericordia commotus ab aduersarijs oppressæ vires communicare, Italiamque aggredi induceret in animū, cunctator natura, & cui cauta potius consilia quam periculosa placerent & tunc Heluetiorū bello implicitus. Itaq; præter speciosa verba, nihil melioris spei ex Germania relatum est. Sanctius Castellæ Rex ad colloquium ab Aragonio inuitatus Soriam accessit. Ciriæ atque Borouiæ, quæ propinqua oppida sunt, amicitia inter Reges nouo firmata fœdere: neutrosque alteris in periculo defuturos pacti sunt. Hispaniæ assiduus atque infestissimus hostis Marrocius Rex bellum denuo inferre conabatur, Franci Aragonios fines inuadere: eo maiori periculo, quod se Iacobus Balearium Rex, in quo præsidium esse debuit hostibus coniunxerat. vtrinque magnū periculum, nouaq; laborū facies. à Mauris Cæsarianum obsessa decem & octo

equitum

equitum millibus. ab ijs in finitimos agros Hiſpalim vſque excurſiones factæ ſunt: multaque hominum & pecorum præda abacta. Sanctius ſuorum periculo commotus Toletum maturauit: quo Carolus Atrebas a Galliæ Rege legatus venit. legationis duo erant capita. Cerdas fratres in libertatem eius opera reſtitui. cum Rege Aragonio, qui edicto Pontificis in impiorũ numero eſſet, nihil commune habere. Ad hæc Sanctius legatos ſe quàmprimum ad Galliæ Regem cum amplis mandatis miſſurum reſpondit palàm: ex arcano autem Carolum hortatus eſt, vt ſe Regi conciliaret ſuo. Sunt etiàm qui hoc tempore ſcribant Atrebatem à Sanctio pertentatum, vt regni arcana detegeret: Brocchioq;, quod alio loco eſt poſitum, eius ſceleris manifeſto gulã fractam laqueo. Ab Aragonio Tudela in Vaſconum finibus corona cincta eſt, atque omnibus virib. oppugnata. Francorum impetũ, quem in Ruſcinonenſem agrum parari prouidebat, alio auertere cogitabat, in eorum prouincia nouo bello concitato. Oppidum Ioannis Laræ virtute & diligẽtia defenſum alieno imperio felicioris, quàm ſuo. vaſtitas tantũ illata agris: finitimaque oppida ad auertendam hoſtium vim præſidijs & operibus munita. quibus rebus confectis, hyeme iam appetente, ſe Rex Aragonius Cæſaraugustam retulit. Fogiæ, quod oppidum in
1285 Apulia eſt, anni vertentis initio milleſi. ducenteſi. octogeſimi quinti, omnino ſeptimo Idus Ianuarij Carolus Neapolitanus Rex è vita deceſſit: malorum tædio, captique filij ex dolore confectus: ſi principijs vltima conſentanea fuiſſent Princeps bello paceque clariſſimus. longa ætas cum multis vertenti fortunæ tribuit. Francorum vigor cum quo venerãnt, cælo terræq; amœnitate & copia voluptatum mutatus extinctusque erat. In externos imbelles, in ſubditos feroces. vrbib. & oppidis præfecti Principis ſui periculo peccabãt, proprio cõpendio quæſtuq;. Eius obitus Aragoniũ ſpe bona lętitiaq; cõpleuit. Francus maximũ animo dolorem cepit, quem hoſtium ſanguine procurare parãs magnis delectib. numeroſas copias armat, equites viginti millia, pedites octoginta. claſſis ad foſſas Marianas inſtructa (Aquas mortuas vocant) in qua centum & viginti, partim triremes, partim diuerſi generis naues erant. Sequebant̃ Regis caſtra Philippus & Carolus filij: Iacobus Rex Balearis fratri, vnde multæ iniuriæ extiterãt, in primis infenſus: Geruaſius Cardinalis Legatus à Rom. Pontifice Martino IIII. qui quarto Kalend. Aprilis Peruſij deceſſerat, Honorius ſucceſſit Romanus ciuis, è genteque Sabella, Francorum tamen non minus ſtudioſus quam cui ſucceſſit. Menſe Maio Narbone Perpinianum itum eſt. id oppidũ Iacobo Regi deditionẽ fecit, Francosque intra mœnia recepit: atq; eius exẽplo reliqua eo tractu oppida, pręter vnũ Genuam nomine, obſidionem tolerare auſum, propinqua ſpe ſubſidij, Iacobi Regis Balearis odio, ſub cuius imperiũ redire detrectabat. Obſeſſos ſpes fefellit captumq; vi oppidum: cæſisq; ad vnum oppidanis, in ipſa tecta ſæuitum eſt. Ruſcinonenſis nothus, alioqui genere nobilis, magnoq; animo, in templi turrim ſe recepit. Loci firmitate defenſus, & Iacobi Regis precib. magis quàm ſanctitate ſeruatus, francis gratiã retulit, in vlteriora penetrare parantib. Pyrenęi montis fauces Aragonio obſidẽte, ſic vt trãſeundi ſpes nulla eſſet, notis tramitibus, Francos circunductos integra fide ad iuga deduxit, quæ hoſtiũ caſtris imminebant. repentinus metus ex ea re Aragonijs incuſſus, tutum Regib. iter a[illegible]ruit. qui ſuperatis Pyrenæis montibus in agrum Emporitanum deſcenderunt. Petra lata, & Figuera oppida breui in

potestatem venerunt. ad Gerundam vrbem castra promota, eo tractu nobilissimā amplamq;. Sita est in Ausetanis loco decliui, subterlabente Thici amne (quē hodie Therā vocāt) excauatis ripis, vnde vrbi munitio, mœnia firma, saxeę turres Vrbis superiora templum maximū occupat, sede domoq; Episcopi nobile. supra templum turris instar arcis eminet, nomine Gerundella. Raymundus Cardonæ Vicecomes vrbis præsidio præfectus nouis operib. muniebat. suburbana ædificia diruta. Felicis ante mœnia templum, loci religio & antiquitas tutata est Eius diligentia Francorū opera disturbata sæpe sunt, machinæ incensæ. Aragonius Rex cum valida manu propinquis locis versabatur, impar quidem viribus, cæterum locum insidijs opportunum captans, occasionemq; expectans, auxilij ciuibus ferendi. Obsidio in tertium mensem ducta est. Quo tempore, à Sanctio Castellæ Rege, Martinus Calagurritanus Episcopus, & Garsias Vallisoleti Abbas, de pace inter vtranq; gētem legati, re infecta redire cōpulsi sunt ac vix facta Regem Francum conueniendi potestate (insignem gentis confidentiam) multis præterea & asperis facetijs, contumelijsq; violati & erat rumor legationis specie Francorum vires & apparatum exploratū venisse: viresq; Castellæ Regi cum Aragonio iungendi voluntatem non deesse. Tametsi bellum Mauricum in Bætica vrgebat, Cæsarianiq; obsidio in multos menses ducebatur, Mauris occupare eam vrbem, q̄ opportunissima erat contendentibus. Sanctius Rex certamen in cuius euentu regni opes vertebātur, subire detrectabat, seque partim Hispali, partim Nebrissæ tenebat, ad omnes occasiones intentus excursionesq; prohibēdas. Quo consilio post sextū obsidionis mensem barbari rebus omnibus oppressi, vimq; Sanctij veriti, si mutato cōsilio congrederēt relicta vrbe abierūt. Ex Rege barbaro transmisso raptim Lethe fluuio cū fugæ & timoris caussam rogasset quidā: Ego inquit, in nouam familiā Bari amedæ, regni maiestatem primus intuli: hostis quadraginta nihilominus Regibus ortus, tanto septus præsidio, pugnā iniret, versaturis ante oculos, nobis ad terrorem, illis ad fiduciam. cælum præclari facinoris opportunitatem præbere videbatur deletis hostib. sed Rex cui cauta potius consilia cū ratione quàm prospera cum temeritate discriminęq; placebant, Cæsariano tantùm munita Hispalim redijt, hostem elabi de manibus quamuis milite dolente, pugnáque exposcenti, & si ea occasio dimitteretur comminanti haud quaquam alio tempore pugnaturum. Rex animo ad pacē propenso eas voces contemnebat. Missi vtrinq; legati de ea re. Ad Bætis æstuaria (alij ad Rupem ferratam dicunt) Reges collocuti. Vt in belli sumptus, Rex barbarus Marauedinorum (genus id monetæ erat Hispanis vsitatæ, non vnius semper valoris) bis centum myriades penderet statutum est, eaq; lege inter vtranq; gentem fœdus factum. Quod ægre tulerunt tum alij proceres, tum Ioannes Regis frater, & Lupus Hauus: prorsus vt Hispali profecti vterq; in suę ditionis oppida comigrarint. sed nimirum magni Duces prouidendo, consultando, cunctatione sæpius quā temeritate profuerunt: cæteris obsequiū conuenit, cupidoq; pugnandi. sic belli munera sunt diuisa. decessit paulò post Rex barbarus Iuzepho filio successore. Gerundā redeamus. Aragonius Rex commeatū qui a Rhodopæsi portu, vbi classis erat hostiū, in castra deuehebatur intercipere parans loca insidijs opportuna obsidebat. Re per exploratores cognita, Rodulfus Magister equitū, & Haricuria Marescalus, hoc est Magister castrorum, viri fortissimi, cōsilio communicato cū

trecen-

trecentis delectis equitib. ad locum insidiarum contendunt: id prouidentes ne multitudine deterriti Aragonij pugnam detrectarent. Ad octauumdecimum Kalend. Septembris certatũ. acris ea pugna fuit. numero Aragonij præstabant, Francis neq; virtute, neq; scientia pugnãdi cedentib. Rex Aragonius nullum neq; prudentis Ducis, neq; strenui militis officium prętermisit. graui in facie vulnere deformatum, seque è pugna subducere conantẽ eques Francus correptis habenis cepisset, ni ijs gladio discissis in repentino periculo fuga euasisset. sic Villaneus scribit, qui cæteros in errorem misit. Nam Aragonij scriptores Regem integrum exæquataque vtrinque cæde discessisse confirmant, vero, an ex amore incertum. Constat sanè ad Gerundam propter æstum, & sordes, iniquissimo anni tempore, pestem in Francorum castris grassatam: & accepto tamen eius pugnæ nuncio obsessis defensione desperata animos concidisse, legesque à Franco accepisse. Vti vrbe dedita cum ijs quæ agere ferreque possent obsessis emigrare quo vellent potestas esset. In deditos multa crudelitatis exempla extiterunt ipsa quoque Diuorum templa violata: Narcissiq; sepulcrũ, quoniam eius vrbis tutelaris est præcipua religionis opinione, disturbatum à militibus, donaria direpta. numen suas sedes tutatum est, de violatoribus vindicta aucta peste sumens. Sic fuit hominum opinio. præterea Ducibus consilium ereptum. nam vrbe capta, pedestri itinere in Galliam sese referre præcipiti autumno parantes, mercenariæ naues, quæ in portu Rhodopensi erant, ne sumptui & oneri essent, dimiserunt, pessimo consilio vt vsus probauit. Rogerius enim Lauria, capta in extrema Italia Tarento cum omni circũm regione, in Hispaniam Regi laturus opem maturans, imminutæ Frãcorum classis beneficio occasioneque inuitatus, commisso nauali prælio victor extitit. Ioannes Scotus classis Gallicæ Præfectus, & quindecim triremes captæ: duodecim sese in Rhodopensem portum retulere. Ijs milites & oppido incensis (tantus terror animos inuaserat) in castra suorum abire, acceptæ cladis nuncij testesque. Rex Gallus ex eo omnia difficiliora opinione fore prouidens, aduersaque valetudine afflictus, Gerunda munita iter continuò in Ruscinonensem agrũ conuertit. In trãsitu Pyrenæi saltus magnopere laboratum angustias & fauces montium Aragonij obsidebant, Regemq; Gallum lecticariorum numeris, ob valetudinem vectum capere conabatur. magna certe clades accepta, multaque eo itinere impedimenta intercepta sunt. Ex agitatione itineris, aucto Rex morbo Perpiniani decessit pridie nonas Octobris Philippus Vasconum Rex successit defuncti filius, cui ab oris venustate Pulchro cognomen fuit. Defuncti corpus ab vxore & liberis ad Dionysij templum, quod prope Lutetiam situm est d. portari iussum. Francorum discessu breui q̃ ablata erant ad Aragonij Regis imperiũ rediere. Baleares prętereà armis & præsidijs Alfonsus à patre eo missus occupauit. ea Baleari merces amicitiæ fuit iunctæ cũm Gallis Maiora conantem Aragonium & arridentem fortunam vrgere parantẽ, mors ad Villam Francam oppressit sexto Idus Nouembris, integra adhuc ętate annos natum quadraginta sex. Magni cognomẽ, auctũ imperium & res pepererunt præclare gestæ decora facie, corpore ingens fuit animo immodicus, eloquentia, cultu, liberalitate, conciliandi hominum studia artifex, vna tantum anathematis ignominia ad vitæ finem notatus. quam imaginẽ menti morientis atque oculis inerrasse fama est. vera ne affirmare non ausim. interest tamen publicè vt vera

videatur. Ea tamen religione à Tarraconensi Præsule solutus est sub morte, ecclesiæ Romanæ, cui parere recusarat, obedientiam conceptis verbis iuratus Corpus ad S. Crucis cœnobium, quod vicinis locis est sepultum. Filios reliquit Alfonsum natu maximum, quem paterni imperij hæredem testamento dixit (de Siciliæ regno mentio nulla) præterea Iacobum Fridericum, Petrum Elisabetham, Constantiam. Hi omnes ex Constantia vxore sunt geniti. Arnaldus Villanoua vt Regi decumbenti adesset Barcinone venerat, rei medicæ ea tempestate peritissimus: maiori tamen fama quàm laude: quod nobile ingenium, eruditionem maximam, prauis superstitionibus, prauisque de religione opinionibus fœdare visus sit. Quo nomine aliquanto post ab Inquisitoribus ignominia notatus est: libriq; quos magno numero ediderat reprobati. Ex humano semine, quibusdã in vase medicamentis hominis corpus efformasse, qui affirmet auctorem habeo, verò an mendacio disputare non est necesse.

Regum Galliæ & Castellæ colloquium.

CAP. X.

ANNVM tot Principum funerib. infaustum, Reginæ Castellæ partus, aliqua ex parte procurauit. Rege enim per caussam componendi rempublicam, tumultusque sedandi Pacem Augustam profecto, Hispali octauo Idus Decembris filium enixa est, cui Ferdinando nomen fuit, & deinde in minore ætate patri in regno successit. Eius educandi, instituendiq; cura Ferdinando Pontio Leoni, viro primario demãdata est. Sentica vrbs vbi educaretur, propter cæli salubritatem, regionisque amœnitatem à patre designata. cũ quin
1268 etiam proximo anno millesimo ducentesimo octogesimo sexto regni hæredẽ renunciari in conuentu procerum curauit, de successione solicitus tum propter Cerdas fratres, tum quòd coniugiũ ipsum inter & Mariam Reginam lege propinquitatis vitiosum esse constabat: neq; vt ea lege soluerentur à Pontificib. Romanis, quorũ eæ partes sunt, impetrare potuerat, Regibus Gallis intercedentib. qua caussa incertum, nisi fortè regni intercepti dolor stimulabat. quos Sanctius omni ratione placare, atq; ad amicitiam adiungere repetita legatione curabat ijdem qui superiore anno Martinus Calagurritanus Pręsul & Garsias Abbas ijs de rebus legati in Galliam Vbi octauo Idus Ianuarij Galliæ se & Vasconum Philippus Regem dixerat, sacra inaugurationis inunctionisq; de more Remis peracta. Hoc Rege, eiusq; iussu Lutetiæ in insula Sequanæ regia in iustæ arcis modum extructa: vbi non multo post forum agi cœptum: & quæ vaga antea fuerat iurisdictio, certis sedibus collocata est. Reginæ impensa, in eadem vrbe schola quæ Nauarræ dicitur, ipsa ædificij amplitudine, præceptorum auditorumque numero in paucis præstans, extructa est. Septingentos alumnos bonis temporibus Galliæ, intra vnas ædes habitantes, numerasse fama est. rebus turbatis vix quingenti erant (quo nos tempore scholas Theologicas Lutetiæ explicabamus) quidam eorum publica impensa collegij, pleriq; collata de suo stipe victitantes. Ex his Regibus numerosa proles nata est: Ludouicus, Philippus, Carolus, Isabella, filia altera in tenera ætate defuncta. Hæc in Gallia In Sicilia Iacobus cognita patris morte, regiũ insigne Messanæ desumpsit quarto Nonas Februarij: seque Regem Siciliæ, Apuliæ, atque Capuæ Principem dixit, regni Neapolitani partem obtinens reliquis vrbibus, & oppidis spe imminens. tametsi Roberti Atrebatis, cui rerum procurationem Rex Galliæ demandârat, egregia tum virtute tum diligentia

ligentia aduersus Siculorum conatus munita erant. Alfonsus Aragonios Balearibus classe inuadendis, occupandisque, quod vt faceret, pater supremis verbis mandarat, aliquot menses districtus mensis tandem Aprilis die quartodecimo, quo die Christi resurgentis memoria recurrebat, Cæsaraugustæ regiam coronam desumpsit de manu Iacobi Oscensis Episcopi, vacua Tarraconensi ecclesia, cuius id dignitati deferri solitum erat. Regni priuilegia immunitatesq; ratas fore à Rege iureiurãdo sancitum. de regię sumptu restringẽdo, magna contentione actum est: ac nominatim in Oscensi cõuentu aliquãto post, Aragonijs proceribus datum, vt Valentini dudum ad imperium subiuncti Aragonijs legibus viuerent. Magni sacerdotes per idem tempus defuncti. in his Michael Vincastrius Pompelonensis Episcopus, successor Michael Legaria. Ecclesiam Toletanam Gonsaluus ante aliquot annos cœperat gubernare magni nominis vir, præcipua apud Reges gratia. Is Regem ad Galliæ fines cõtendentem prosecutus est: cum superiori legatione esset impetratum, vt Castellæ & Galliæ Reges Baionam conuenirent, de rebus omnibus coram disceptaturi. Et Reges quidem collocuti non sunt. de caussa non constat: & suspicari libet enatas inter vtranque gentem suspiciones, aut præpostera ambitione factum vt Sanctius ad Sebastiani fanum consisteret, Gallus Rex ad Montem Marsanum. per internuncios de fœdere actum. Gonsaluus Toletanus Præsul à Sanctio Baionam missus, à Gallo Burgundiæ Dux. de ineunda amicitia deliberatum, summo vtriusque partis conatu. Negabant Galli vllam concordiæ conditionem fore, nisi Reginam lege propinquitatis male cohærẽtem coniugio Sanctius repudiaret: Gallique Regis sororem, aut Margaritam, quæ Eduardo Anglo Regi, aut Blancã, quæ Austriæ Duci postea nupsere, sibi connubio iungeret. Ea re Sanctius vehementer commotus est. vxorem dimitti fœminam lectissimam, & vnde gemina prole erat auctus, graue iudicabat. Itaq; internuncijs reuocatis, re infecta Victoriam, vbi Reginam reliquerat, iter conuertit, Abbati Vallisoleti in primis iratus: quem alienissimo tempore noui coniugij mentionem fecisse Francisq; vt id postularent occasionem præbuisse constabat. Eius euertendi cõsilia cùm Regina, quam is dolor maximè vrebat, consilia communicata. caussa quærebatur. optima visa est, regiorũ vectigalium, quorum procuratio penes ipsum fuerat, ad rationes reuocare, atq; reipublicæ malæ gestæ crimen intendere. Eius rei Gonsaluo Præsuli cura commendata. Sanctius Rex voti reus, an religionis studio Compostellam abijt. quo in itinere ad Sancti Facundi cœnobium Alfonsi Regis eo nomine VI. & Isabellę atq; Mariæ eius vxorum ossa, quæ in humili loco iacebant, in commodiorem transtulit, cippis cum inscriptione dicatis. Vallisoletum rediens Lupum Harũ Viscaiæ regulum, cuius magna in ipsum merita extabãt, & quo potissimũ auctore regnũ obtinebat, regiæ procuratorẽ, Regum Antesignanũ esse voluit. Multæ atq; munitissimæ arces tota ditione in eius potestatẽ cõtraditæ. Ad hæc Kalend. Ianuarij Comitis honore, & appellatione ab Rege est cohonestatus, salutis anno millesimo ducentesimo octogesimo septimo. & quo gratius esset beneficium, expressè cautum, vt eos honores Dieghus Harus filius patre defuncto susciperet. Lupi frater Dieghus Harus limitibus aduersus Mauros præfectus. Ex his rebus aucta immensum eius familiæ auctoritate confirmatis opib. Lupus Regis potens esse cœpit, atq; pleraque ad suum arbitrium reuocare: plusq;

1287

vnus posse, quam reliqua nobilitas, magna multorũ inuidia atq; obtrectatione dolentium dictitantiumque iusto se propemodum seruitio opprimi, Lupũ alieno nomine regnare. Calæcos & Legionẽses ea res in primis malè habebat: Lupumque accusabant præter cætera, quod seuerus in alios propinquis & necessarijs omnia tribueret: eo validior, quod regiæ familiæ sanguinem suũ miscuerat, Ioannis regij fratris socer, cui Maria filia in coniugium data erat, nouamque cum Rege propinquitatem ambiens. quod ad cæteram inuidiam adiunctum Regis animum abalienauit maxime: atque ita vt priorem beneuolentiam odio maiore mutaret. Regium enim coniugium criminando, quasi vitio cohærens, id agebat vt Guillelmam Gastonis Bearnensis filiam, consobrinam suam, in regiũ torum inferret, vir immodicus, venturiq; securus præ confidentia animi. Regina per eos dies filiũ alterum Alfonsum nomine Vallisoleti pepererat breuis æui. Rex in ea attrocitate temporum, tantaq; reipublicæ perturbatione, quod cupiebat maximè Lupi euertendi consilia non explicabat. Itaque eo comite Carpetania lustrata, Asturicam abijt. species erat Merinum Asturicensem Episcopum genere nobilissimum, atq; adeo Gallorum Regis ꝓpinquum primũ sacrum de more facturũ sua pręsentia cohonestare. re Calęcorũ & Lusitanorum motus cõprimere in animo erat. Calæcos pacandi cura Lupo demandata. Rex Sanctius cum Lusitano Rege concilio communicato, iunctisq; cũ eo viribus, eas incursiones arcere statuit, quas Alfonsus Lusitani frater & Aluarus Lara Ioannis filius in finitimos Legionensium agros faciebant viri acres. impatientes quietis, raptoque viuere soliti. Portalegrum & Ronchæ, quæ oppida in Lusitaniæ finibus in Alfonsi ditione erant, vt id facerent opportunitatem præbebant. Ronchę vtriusque Regis viribus præsentiaq; oppugnatur. villis, agris, ædificijs extra oppidum ignes illati. obsessi damno rerum suarum permoti, & maioris mali imagine metuque subeunte oppidum dediderunt. In ea obsidione Sanctio Dionysius Rex, si rempublicam incolumem tranquillamq; vellet, Lupi opprimendi consilium dat: Aluarumq; vt in gratiam reciperet auctor extitit, Lupi potentiæ acrem æmulum futurum, propter amplas eius familię in Castella opes pares nobilitati. Non tulit ille iniuriam, Regis artes quo tenderent non ignarus animo peruicax, impatiensq; æqualis. simulata caussa in Vascones abijt per speciem conueniendi Gastonis Bearnensis Vicecomitis, re iratus Regi superiora merita maleficio compensanti. sed nimirum nunquam apud Reges satis tuta potentia, vbi nimia est. neque deerat apud Vascones belli concitandi materia, haud satis æquos Sanctio ob memoriam iniuriarum regniq; intercepti. Quo tempore Clemens Luneus, homo Gallus Vascones gubernabat rerum summæ præfectus bello paceq;. In Castellæ & Aragoniæ fines à Vasconibus excursiones sæpe factæ euẽtu nullo memorabili nisi quod Saluaterra Aragonijs ablata est, & Vasconum præsidio occupata. In Italia Aragonij meliori euentu pugnabant. Rogerius Lauria superioribus victorijs ferox atque præclarus, ad Neapolim vrbem hostium classi improuisus aduenieus, quamuis numerosam 1287
ingenti prælio vicit Iunij mensis sextodecimo die. Duæ & quadraginta naues captæ. captiuorũ numerus ad quinque millia fuit. in his pleriq; genere & factis nobilissimi. cęteris pretio dimissis, Guido Monfortius vt dimitteretur, neque precibus neq; pretio potuit impetrari. In quo Aragoniæ & Angliæ Regibus, hostibus implacabilibus gratificari vo-

lebat

lebat. Erat enim Simonis Monfortij pronepos, eius quo Duce ad Tolosam Petrū Aragoniæ Regē cecidisse, monstratū est. Simonis nepos Simon nomine, in prælio ad Leuisium in Anglia Gallos inter & Anglos commissum superioribus annis Richardum Cæsarem cœperat. Guido ipse eo tempore Hetruriæ præfectus à Carolo Rege Neapolitano in patris vindictam ab Anglis in acie paulo post ad Vigorniam interfecti Viterbij sacris operantē Henricum Richardi filium, quo tempore Eduardus Rex Angliæ ex bello sacro reuertebatur, impiè æquè & crudeliter in templo maximo interfecerat: viaque sibi ferro facta ad Rubrum Comitem Anguillarium socerum suum abijt, magna inuidia Caroroli tunc Regis, quod cædem factam non persequeretur, imperij ea tempestate Vicarius. Angli Gallique scriptores Guidonem affirmant in Regis Angli potestatem traditum. Siculus auctor eius ætatis in Sicilia obijsse contendit ex morbo, cui sola Venus iudicio medicorum succurrere potuit. eo maiori continentiæ in viro laude, quod vxor Margarita marito vidua parum honestè pudicitiam habuisse fertur. Anastasia Guidonis filia Romano Vrsino nupsit Nicolai III. Pontificis Maximi propinquo. Ad hos Nolani Comites in Campania nobilissimi generis originem referebāt, posteritate ad nostram memoriam propagata extinctaque.

Carolus Salerni Princeps liberatur.

CAP. XI.

QVIESCEBAT Aragonia viris, opibus, & rerum gestarū magnitudine gloriaq; præstans. In Catalaunis tantūmodo lacessita paululū pax Iacobi Balearis armis, nulla re memorabili. Alfonsi Regis nomen celebre. pacis & belli arbiter effectus erat magnis Principibus captiuis. Cerdæ fratres in Morella arce, Salernitanus Princeps in Siurana, locis munitissimis detinebantur. Ij diuturna captiuitate fessi, & maioris mali metu perculsi, ad pacem quibus vellet conditionibus erant propensi. Magni Reges deprecatores adhibiti. multis legationibus Aragonius de pace interpellatur, à Galliæ & Castellę Regibus. Verum Eduardi Regis Angli auctoritas præcipua erat: cum mediam personam gereret, sibique eum Aragonius socerum destinaret, Eleonora filia in coniugium destinata. vt Oloronem (Lugdunum id Coquenorum est in Galliæ finibus ad Pyrenæi montis radices. alijs Illuro apud Antonium) Anglus & Aragonius conuenirent, de rebus omnibus collocuturi statuitur. In eo colloquio summa Angli Regis contentione Carolo Salernitano Principi, libertatem intra annum reddi impetratum, his legibus. Siciliæ regnum Iacobo cederet, Pontifice Max. vt annueret, Aragoniosque anathematis religione solueret exorato. Carolus Valesius iure Aragonij regni decederet, quod à Martino Pontifice erat datum Aragonio Regi viginti millia pondo argenti penderentur. Ea omnia nisi intra triennium præstita essent, in custodiam rediret. interimq; obsides daret tres filios Robertum & Carolum ac Ludouicū: præterea è Prouinciæ Phocæensis nobilitate viros sexaginta. Graues eæ cōditiones erant. pacisci tñ quacunq; ratione cū victori expediret, victis necesse erat: receptaq; libertate haud defuturam occasionē melioris fortunæ sperabant. salutis anno millesi. ducentesi. octogesi. octauo, Ca- 1288
rolus ab Aragonio dimissus in Galliam abijt: moxq; in Hetruria Gibellinorum motibus compressis, Romæ à Nicolao IIII. Pōtifice Maximo, qui sub initia huius anni Honorio successerat, Apuliæ & Siciliæ Rex dictus est corona imposita capiti, cæteroq; ornatu regio cōcesso cū

negaret

negaret fœdus ratum fore, quod iniussu suo factum erat, de regno Romanæ ecclesiæ ab antiquis temporib. vectigali. Ea res vehementer Aragonij Regis animum perculit, eo magis quod Sanctiũ Castellæ Regem ab eius amicitia diuelli, atq; ad Gallos esse propensum, erat renunciatum eodem Pontifice auctore: cuius auctoritatem tum Regina sequebatur, tum Toletanus Præsul Gonsaluus quamuis multi proceres Aragonij amicitiam propter locorum vicinitatem & quoniam Cerdas fratres in potestate habebat, præferendam iudicarent. Verùm Lupo Haro, quod proximè explicandum est, perempto, eius propinqui & necessarij ad Aragonios aufugerunt, noui & diuturni belli auctores futuri, vindictæ cupiditate priuatum dolorem communibus dissidijs miscere parantes. Ea res Sanctium impulit, vt fœdus cum Gallo facere maturaret. Lugdunũ vbi Pontificis ea de caussa Legatus Ioannes Chauletus Cardinalis erat, ab vtroque Rege missi legati: à Gallo Mornaius & Lambertus viri primarij, à Sanctio Merinus Præsul Asturicensis. Fœdus his conditionibus factum. Alfonso Cerdæ modo Regis Castellæ appellatione abstineret, Marciæ regnum tanquam Castellæ Regis beneficiario Sanctius se traditurum pollicebatur, substituto etiam si sine prole decederet Ferdinando minore fratre. Castellæ Rex mille equites auxiliares, Gallo Regi mitteret, Aragoniam bello repetere cogitanti: & si necessum esset tutum iter Gallicis copijs per prouinciam daret. Cerdæ fratres Regum opera libertati redditi, in Galli potestate essent. Id fœdus Blancæ puerorum matri ingratum fuit: vt Rege fratre dimisso in Lusitaniam abierit, virilis animi fœmina, nouaque belli subsidia aduersus Castellæ vires cupiens cõparare maiori conatus quàm successus. Dionysius enim Lusitaniæ Rex Mauris omni Lusitania pulsis, opima pace fruebatur: neque eam vt alieno commodo, suo periculo turbaret, adduci poterat. quid enim dubia spe in certum discrimen incurreret? partamq; pace gloriam intempestiuis armis obscuraret, numerosa prole felix? ex vxore enim Isabella antea filia Isabella, Constantia hoc anno nata est: post biennium Alfonsus, quem regni successorem habuit. ex sõluto cõcubitu hi: Alfonsus Alburquerquius, vnde eo cognomine familia in Lusitania, nobilissima genus ducit. Petrus litterarum studijs deditus, vt argumento est liber ab eo editus de Hispanicæ nobilitatis stemmatib. præterea Ioannes & Ferdinãdus, duæq; filiæ altera, Ioanni Cerdæ nupta, altera virgo sacra.

Noui in Castella motus.

CAP. XII.

IN Castella quies erat à Mauris quidẽ cum Granatensi pax, cum Africa induciæ nouo fœdere cum Iuzepho Marrocio Rege firmatæ. belli tamen intestini maior cura suberat concitati Lupi Hari cæde, iure an iniuria incertum, in regia certè atque coram Rege patrata. quod qua ratione contigerit altiori aliquãto ex principio explicare conuenit. Aluaro Lara, paulò post quàm in Sanctij Regis gratiam redditus erat, defuncto, Lupus in Castellam se retulit, pristinum auctoritatis locũ recuperaturus aduersario sublato. sed natura, q̃ nullum sine æmulo esse sinit, Ioannem Aluari fratrem ad parem dignitatis gradum, continuò fauore populi euexerat, Regisq; gratiam ingenti Lupi dolore, Regis artibus violari se, atque imminui palam cõquerẽtis: ad eo vt ne Regi quidem ipsi motum animi indicare vereretur, Nam Ioanne Lupi genero Salmãticæ agros vastante & Mirobrigam vsq; cum suorum manu excursiones faciente, Regi de ea re cum Lupo expostulãti

profiteri

profiteri non dubitauit, suo id consilio suaq; voluntate patratum: Vallisoletum Rex pergeret, Ioannem Cigales venturum (is pagus Vallisoleto vicinus est.) Dare frænos impotenti naturæ, Regum iracundiam minis irritare, vtrunq; exitiale est. dissimulatum tamen donec se occasio daret tantæ temeritatis, tantæque audaciæ castigandæ. interim Vallisoleti cum Ioāne fratre collocutus Rex eos motus tantisper composuit. Inde digressus, Roam primùm, deinde Valeranicam ac Soriam abijt, Turiasonem petens per caussam Aragonij Regis conueniendi, cupidusque Cerdas fratres, vt sibi dederet impetrandi, Lupi artib. Regum cōgressus disturbatus est, vltro citroq; commeantis, iniquasq; neq; easdem vtriq; Regi pacis conditiones alterius nomine denunciantis & spes erat per Cerdas fratres Sāctium euerti posse à quo ipse animo penitus alienato erat. Conuerso Rex itinere Alfarum abijt, ad fines Aragoniæ & Vasconum in Castella situm municipium. Ioannes Regis frater & Lupus socer, officij simulatione Regem adeunt, haud satis idoneo præsidio si vis adhiberetur. aderant Episcopi Gonsaluus Toletanus, Ioannes Alfonsus Placētinus, Calagurritanus Vxamensis, Tudensis: præterea scrinij Magister Hispalensis decanus, atq; Vallisoleti abbas consilio de republica instituto Tunc Rex arces, quæ in Lupi & Ioannis potestate erant, sibi continuò restitui mandat, milite præsidiario sacramenti religione soluto, tesseraq; indicata, per quam intelligerent haud dubiè ipsorum mandata esse. parere recusantibus vincula inijci iubet. Lupus districto gladio, inuolutaq; sinistra sago, addita etiā verborum contumelia, tyrannum, perfidū, impium, cæteraq;, quæ furor dabat, inclamans Regem irruit interfecturus. ingens facinus, confidentiam singularem. In vestigio, astantium concursu, dextra primo ictu obtruncata confossus ipse est, vir acer ac fortis: cui nimia potentia, nimiaque gratia crimini. inuidia populi calamitati fuit, insolensq; animus. Ioannes gener vno & altero ex aulicis in Regis oculis vulnerato, postquam socerū occisum vidit, ad Reginæ cubiculum fugit. Eius precibus tantùm non sinum & latus opponentis insequētis cum gladio Regis manus, necemq; euasit: vinctus tamen ferro & in custodiam traditus est, dicturus in iudicio caussam. multa breuitatis studio prætermittātur necesse est. & quis omnes perfidiæ formas, quis tanti tumultus referre casus omnes regiæq; ex eo perturbationem explicare possit? Omnino sublatis ducibus tumultus in præsenti pacatus. claro recentiq; noxæ simul & pœnæ exemplo factionis studia retenta, ne se continuo commouerent. At receptis mox animis, plerique in circulis palamq; Regis factum accusare, qui simulatione beneuolētiæ tātos Principes oppressisset eos vt quisque aut propinquitate aut amicitia cōtingebat, alij curia, alij se regno magno numero subducunt. Noua imminere tempestas visa est. quæ præcipua caussa extitit fœderis cum Gallo Rege Lugduni, vti dictū est, maturandi. Ioanna Alfonsi filia Molinæ reguli & Lupi occisi vxor ad D. Dominici Calsadij Reginā sororem adijt, in lugubri veste, naufragij domestici reliquias colligere parans, tum suis lacrymis, tum Reginæ precibus Rege placato: qui patre cæso filium Viscaiæ principatu armis spoliare parabat: & iam Harum municipium, Treuigni arcem armis ceperat. Actum de concordia: Reginaq; Diegho filio, si quod necesse erat, patris cædem æquo animo ferret, seq; & sua Regis potestati permitteret, paternæ auctoritatis locum pollicita est. Ioanna ex ijs rebus metū interpretata, muliebri inconstantia repente mutata, atq; in vindictam præceps, ęgro

filij animo subdere faces, hortarique, vti fide qua Regi tenebatur renunciata, ad Aragonios discederet Maria Ioannis captiui coniux, in Vasconiam finitimã abijt. Multi ex factione, abeuntes prosecuti pars maxima vt in intestinis dissidijs ferme sit, suspensis & incertis animis, ad tempusque fortunam in consilio habituri substiterunt in patria. Gasto Bearnensis Vicecomes rebus cognitis, cum propinquis & necessarijs vires communicaturus accurrit in Aragoniã, pro eorum dignitate & salute quoduis fortunarum discrimen paratus subire. His auctorib. Cerdæ fratres ab Aragonio Rege emissi è custodia sunt. & quo maiorem dolorem inureret Sanctio Regi, mense Septembri Iaccæ, quo ad se deducendos curauit, Alfonsum natu maiorem Castellæ & Legionis Regem dixit. inde nouorum bellorum materia segesq; ampla. & necesse propemodum est magna regna magnis nouisque motibus sæpe turbari. Eorum & Aragonijs auspicijs bellum in Castellam comparatum. Multitudo rerum nouarum cupida & pauens, Castellæ proceres studijs non consentiebant, optimus quisque tranquillitatis amore, Sanctij iudicium sequebatur, eique quoniam rerum potiebatur, nauare operã & studium mallebant. Victoriam in Cantabria, vbi Regina Henricum filium enixa est, per eos dies Sanctius abierat, tum vt cum Gallo Rege Baionæ, vt erat per legatos constitutum colloqueretur: tum vt Viscaiæ oppida sub imperiũ adiungeret. Bellum difficilius opinione fuit, propter locorum asperitatem inopiam commeatus, gentisque ingenium in retinenda fide constantis. Dieghus Harus Lupi frater, quem spes fuerat Calatrauæ Magistro annitente retineri posse, limiti antea à Rege præfectus, & nunc maioribus honoribus præmijsque inuitatus, Viscaiæ cuã principatus spe iniecta, tandem in Aragoniam exul abire maluit, nullam fidem ei fore sanctã dictitans à quo viri principes, ppinqui & necessarij per fidẽ colloquij violati essent: certusque cõsilio, opibus, diligentia prosequi fratris filium. Verum dum omnia belli apparatu circunstrepunt, atque Castellæ fines inuadere armis parant: Dieghus ipse Lupi filius extinctus morbo est, magno Sanctij Regis commodo. eius enim obitu factionis studia remissa, Viscaiaque eatenus magnis motibus iactata, in Regis potestatem vniuersa concessit. Dieghi Salcedij virtute, cui summa expeditionis permissa erat, plurimaque fides bello paceque habebatur.

Regum colloquia.

Cap. XIIII.

Sanctivs rebus in Cantabria patratis, colloquijque cum Rege Gallo spe in aliud tempus seposita, Ioannẽ fratrem in Burgensi arce custodiendum reliquit: vnde Curielem translatus deinde est. Ipse belli Aragonij, motique regni cura Sabugalem abijt, quod oppidũ in finibus Lusitaniæ situm est. Ibi Sanctij & Dionysij mutuo congressu fœdus factum aduersus Aragonium Regem & Castellæ exules, qui per speciem Alfonsi Cerdæ in auiti regni, in cuius iam appellationem inuaserat, possessionem mittendi, bellum grauissimum moliebantur. Soluto colloquio Sanctius cõtractis vndique viribus & copijs ad Almasanum oppidum Aragonijs occurrit mense Apprili, anno millesimo ducentesimo octogesimo nono castra castris 1289
collata, euentu nullo memorabili. Moronum tantum oppidum ab Aragonijs vi expugnatum: Almasanum obsessum. Cõtra Sanctius in Aragonios fines peruadens agros populatur, pecora abigit, villas vicosq; incendit. Dieghus Harus diuersa parte Conchæ & Optæ, hoc est, Huetis tractum populationibus vastat hostium

hostium manum ad Paiaronem oppidũ vincit fugatque, Roderico Sotomaiore Duce cæso. signa militaria capta, missaque Turulim. locorum angustiæ exitio fuerunt, Aragonijs de suo loco pugnantibus atq; ex omni parte imminẽbus. Nulla parte quies dabatur. alia alijs in orbem succedebant mala.& innocentium pœnis Principum dissidia luebantur. Pleræq; vrbes & oppida, qua metu, qua voluntate in fide data Sanctio Regi perstabant. in vna Pace Augusta intestina ciuiũ seditione tumultuatum est in duas factiones ab antiquo scissa. Beiaranos cùm Portugalenses bonis eiecissent Sanctius de iniuria interpellatus, ijs qui pertulissent, damna reponi mandauit. imperium Regis recusantes aduersarios magno numero, Beiarani reparatis viribus cædunt: reliquisque ex vrbe pulsis, temeritatem luentes noua temeritate superiori oppido munito Alfonsum Cerdam Regem proclamant, incredibili Sanctij Regis dolore, motuque Vis magna populi est semel ad arma cõsternati, Regũ tamen potentia maior. Missis abs Rege copijs audacia repente in metum mutata est. deditionem faciẽtes quamuis salutem pacti, ad vnum omnes trucidati, quatuor millia capitum, nulla neque sexus commiseratione neque ætatis. Talaueræ in Carpetanis, quoniam Alfonsi partes sequebatur, ad quadringẽtos ex nobilitate trucidati, membratimque dissecti sunt, ad eam portam, quam ex eo tempore vulgus Quartos vocare cœpit. sic hominum opinio est ducta per manus, nullo meliori auctore. Vtriusque vrbis calamitate, cæteris ne se facile commouerent documentum datum: & fermè omne magnum exemplum ex iniquo aliquid habeat opus est. verum quod contra singulos peccatur, vtilitate publica, & trãquillitate compensatur. Proximo anno
1290 millesimo ducentesimo nonagesimo, Galliæ inter & Castellæ Reges mutui colloquij spes tentata est. tempore, & loco constituto conuentum Baionam in Tarbellis. nihil in eo colloquio maioris rei factum, præter quam, quod pace inter vtranque gentem firmata, Rex Francus iure decessit, quo illi tanquam Blancæ nepoti regnum Castellæ, plerique destinabant, assentatores, vaniloqui, pacisq; publicæ hostes. Tolosa, Segura, Villafranca, in Cantabriæ finibus ab Alfonso Rege ædificari cœptæ, Sanctij opera ad culmen per hæc tempora sunt perductæ. extãt de ea re publicæ tabulæ ipsiusmet iussu Victoriæ & Vallisoleti, quo se ex colloquio digressus cõtulerat, confectæ. Rex Gallus icto cum Castellæ Rege fœdere, Aragoniæ armis repetendæ, consilia agitabat. Aragonius Castellæ, Galliæ, atque Italiæ viribus impar, ad pacem propensus erat. tametsi Carolus Neapolitanus Rex, icti antea fœderis conditionibus non stabat. Anglusq; Rex quo agente libertatẽ receperat, fidem suam ludibrio haberi ægrè ferre videbatur. Romanus Pontifex de tota controuersia ab vtrisque appellatus, legatos se missurũ respondit qui in re præsente disceptarent, æquisq; conditionibus dissidentes pace stabili cõiungerent. In eam rem duo Cardinales Benedictus Columna & Gerardus Parmensis in Galliam destinati. Interim Carolus & Aragonius Rex ad Iunqueram oppidum in Catalaunis, fide vltro citroq; data inter sese collocuti aliquot mensium inducias pangunt, dum de omnibus pactionibus. paceque perpetuo fœdere reuocanda, à legatis agi posset. Vterque ad pacem procliuis erat: Carolus iniecta spe Siciliæ recuperandæ: Aragonio graue erat, tandiu prouinciam sacris interdictam: & belli molẽ, quod ex Gallia grauissimum comparabatur, auertere cupiebat, viresque in Castellam conuertere.

Ioannes Lara ad Aragonios transit.
CAP. XIIII.

VBI Ioannes Lara ea auctoritate, gratiaque & opibus ad Aragonios respicere cœperat in fide haud satis cōstans, atque spe vrbis Albarracini recuperandæ prouocatus: & solent homines vtilitati magis quàm religioni seruire, commodumq; honestati præferre. Eius transitionem quoniam magnum in vtranque partem momentum facturam Sanctius cogitabat, nihil prætermisit eorum, quæ ad sanandam hominis mētem pertinere visa sunt, vsque eo dum limiti aduersus Aragonios præficeret, omniaque blandimenta daret. Nihil ea diligentia profectum. Burgos vbi Rex erat, litteræ ad Ioannem allatæ à puero sunt quibus insidias vitæ suæ parari denunciabatur. Idonei auctores affirmant confictas ab ijs litteras, quibus ægrè erat, virum acrem & præpotentem ad Regis gratiam restitutum esse, priuatas cupiditates saluti publicæ potiores existimantibus sæpe tamen quod falso creditum est, veri locum obtinuit. & ille natura suspicax, fide habita ijs, quæ nūciabantur, curia se citatò subduxit, atq; per Vasconum fines in Aragoniam abijt, Sanctio nequicquam eius iter Vallisoletum vsq; prosequēte, atq; omni diligentia trahere à fuga curante. Impendere enim grauem tempestatem prouidebat, si vir præpotens, qui multorum studia conciliarat, cæteris se transfugis adiunxisset. Omnino in Castellæ fines continuo Ioannes inuectus cum suorū manu, Conchæ, atq; Alarconis agros omni belli iniuria vexauit: hostes prælio fudit: Moiam oppidū subegit. multa militaria signa capta. hominum & pecorū factæ prædæ. Hac tempestate sedata, noua validiorq; breui subsecuta est. Aragonius Rex, Harus, atq; Lara viribus ad Valentiam collatis, quo se Lara rebus patratis receperat, irruptione repetita Molinæ, Segontiæ, Valeranicæ, Almasani agros impunè vastant, Sanctio Cōchæ, quo ad eos motus accurrerat, ex febri quartana importunissimo reipub. tempore laborante: ita vt neque se loco mouere posset. neque belli defendendi cogitationes explicare, vnde quam ex morbo, tædium maius. Regina Vallisoleto, vbi per eos dies filiū pepererat, cui Petro nomē fuit, cognito periculo, nōdum confirmata valetudine ad Regem aduolauit: amor metusq; incitabāt. Eius aduētus Regi iucundus, reipublicæ salutaris fuit, Ioanne Lara ingenij dexteritate ad officium retracto. Leuitatis enim & inconstantiæ pœnitētia suberat, Albarracini recuperandi spes inanis. Isabella, Blanca & Reginæ fratre nata, viro matura, excellenti oris dignitate Ioanni desponsa est Ioannis Laræ filio. dos dicta Molinæ principatus, cum sponsæ pater virili prole careret. Re constituta nuptiæ principali apparatu Cōchæ peractæ. inde Toletū itū est, Regem prosequēte Ioanne Lara, neq; satis fido, neq; satis cōstanti, vti euentus declarauit. In D. Pauli Prædicatorū cœnobio, qui extra mœnia ad fluminis ripā erant, hospitio designato ad multam noctem cū Iudæo quodam copioso ludentem forte tesseris, Nūnius Ciurruciaus improuiso adueniens monet, insidias vitæ suę fieri: multa hesterna nocte arma in regiam illata. Fugæ consilium quasi certo periculo captum, clausæ vrbis portę impediunt, intra quam iumenta omnia, & agasones erant. metuenti ac solicito nox peruigil fuit, gratissima mora. Albente cælo euocati domestici, indicato quamuis periculo subsistendum tamen hortantur. interpositā noctem, mendaciū arguere. quid enim cessarent? quid lucē expectassent, perfidiæ testem futuram? quid aliud aduersarios cupere, quam eū à curia diuelli, inuidiosa potentiā, opib. formi-

formidabilem? quieta omnia in vrbe esse: prioris fraudis meminisset. deniq; aut incolumitatem eo cōsilio quæri, aut nihil grauius quàm fugæ necessitatem ꝓxima nocte fore: per diem nihil ausuros aduersarios. Sic metus mitigatus. simul re prodita Rex ægre ferens fidem suam in dubium vocari, ad eum sanandum animū retulit. haud falsa esse etiam, quæ vera non probātur, quasi studio occultata suspicantem tamen. Quo tempore cum Granatæ Rege pro ingenio gentis in fide nutante, fœdus firmatum, persoluto quod debebat vectigali. Ferdinandus Pontius Leonius, qui limiti aduersus Mauros præfectus erat. Reges inter se cōciliandi præcipuus minister. Toleto Burgos primùm, deinde Palentiam itum est: vbi Dominicani ordinis generales cōuentus habebantur. Ioannis Laræ infidus animus nullis beneficijs sanabatur: neq; solus ipse defectionis consilia agitabat, sed & proceribus alijs vt res nouas molirentur suadere non desistebat: multorumq; studia à Rege erant alienata. Aduersus has molitiones Ioannes Regis frater Principib. æque ac plebi gratiosus è custodia emissus, in Regis ac Ferdinandi filij verba sacramento adactus est, pueri manus patriæ recepto more, tāquam regni hæredis deosculatus. Huius opera plurimi ad meliora cōsilia traducti, Regis industria, cū Compostellam procurandæ religionis specie abijsset, Ioannes Alfonsus Alburquerquius vir primarius, qui in Calæcis Ioanne Lara impulsore, tumultuabatur, ad sanitatē reuocatur, arma ponere per-
1291 suasus. Hæc salutis anno millesimo ducentesimo nonagesimo primo in Castella gerebantur. quo anno mense Februario ineunte à Cardinalib. quos Romanus Pontifex (vti ante dictum est) legarat in Galliam, inter Aragoniæ, & Galliæ Reges fœdus, Tarascone in Gallia Narbonensi compositum, præsente Carolo Neapolitano Rege, missisq; ab vtroq; Rege cum ampla potestate legatis. Pacis hæc conditiones dictæ. Aragonius missa Romā legatione eorum, quæ commissa sunt, veniam supplex petito. Vectigalis nomine, vti eius proauus pactus erat, Romanæ ecclesiæ triginta auri vncias annuas pendito. In Syriam belli sacri caussa, cum iusta manu nauigato. In reditu matri fratriq; vt Siciliam restituant, hortator. Ac omnino ex ea insula Aragonios tùm proceres, tum milites, seuero edicto aduocato. Carolus Valesius iure cedito, quod Pontifex Romanus in Aragoniæ regnum sanxit. Ad has conditiones adiectum, vt Pontifex Aragonium in gratiam reciperet, legaretq; qui prouinciam interdicto ecclesiastico solueret. Ei Rex Aragonius obsides à Carolo Neapolitano acceptos redderet. Fœdere sanciendo Siculi legati non affuerunt Aragonij Regis artibus, ne pacem turbarent, magno Iacobi Regis & Siciliæ totius dolore, se proditos, atque desertos, à quo minimè oportuit, conquerentium: perstituros tamen in fide, neq; Gallica imperia passuros vitamq; & sanguinē, si res ita ferrent, ante profusuros. Itaq; Siciliæ restituendæ, recuperandæq; vana spes fuit: ac ne in Syriā quidem abs Rege Aragonio nauigatum Et erat per idem tempus nunciatum, Ptolemaidem quæ vrbs Christianorum ditione. vna in Syria retinebat. ab Helpi Ægyptio Imperatore, filioq; eius Melesaiti obsessam, expugnatam, euersam, vt ne indicium vllum, monumētumq; vrbis extaret, ciues ad vnum cæsos. Hic finis belli sacri fuit, nostrorum cessatione, fœdaque ignauia ea clades accidit. A Regib. Aragonio, & Neapolitano Iunqueram rursus in colloquium de pace vētum, propensis vtriusq; Regis ad cōcordiam animis. fessi malis præteritis erant, perculsi impendentium metu. Itaque Carolus è colloquio digressus,

Clementiã filiam natu maximam, Carolo Valeſio nuptui dat, dote dicta Andegauenſi Comitatu. additi deinde Cenomanni, ea lege, vt Aragonij regni repetendi iure, actioneq; decederet. Aragonius quæ pollicitus erat conſtanti fide præſtare paratus erat, niſi ſubſecuta mors importuno ſanè tempore, Barcinone oppreſſiſſet, cum Eleonoram deſponſam aduocare pararet, plenaque omnia lætitia eſſent. defunctus in ætatis flore eſt, viginti ſeptem natus annos, octauodecimo Iunij die. ſi vita longior cõtigiſſet, Rex celeberrimus futurus, vt datũ multarum virtutum ſpecimẽ pollicebat. Oſtenſa certè Chriſtiano orbi, magis quàm reddita pace, clarus imprimis, & præſtãs. Corpus ad D. Frãciſci in veſte Franciſcana tumulo contectum eſt. inferiæ patrio more magnificè datæ.

Tres Reges affinitate iuncti.

CAP. XV.

ALFONSO Aragonio Rege cælibe ac ſine vlla prole defuncto, Iacobus eius frater ex Sicilia continuo in Aragoniam accurrit, iure propinquitatis & ex teſtamento fratris debiti ſibi regni hæreditatem cernere feſtinãs. Cæſaraugustæ in Saluatoris æde ad octauum Kalen. Octobris inunctus de more, regni infulas & coronam ſuſcepit. Abrogato fratris teſtamẽto Siciliam Friderico minori fratri legantis id regnum ſibi eripi paſſus non eſt. quod agente patre, propenſa Siculorum omniũ voluntate erat delatum. ab Alfonſo Cerda coram, atq; à Sanctio Caſtellæ Rege per legatos vno tempore, de iungenda amicitia ſociandiſq; viribus appellatus, æquiores aures Sanctij poſtulatis præbere viſus eſt fortunæ magis fauens, quàm cauſſæ, nulla paternæ voluntatis memoria. Cerdarũ vires, quæ impetu valuiſſent, mora conſeneſcere: aduerſę factionis ſtudia indies confirmari augerique erat exploratum, præſertim ex quo Ioannes Lara Reginę opera, vti antea dictũ eſt, in partes erat traductus. Eo amplius maioriq; ſtudio Sanctio fauendũ putabat, quod per idẽ tempus cum Luſitano Rege fœdus ab eo ictum eſſe nunciabatur, Conſtantia eius filia deſponſa Ferdinando filio Caſtellæ Principi, paterni imperij hæredi futuro. Caſtellæ etiam arces & oppida in Luſitani Regis poteſtatẽ tradita, vt datæ fidei obſidum inſtar eſſent. Itaq; Reges Aragoniæ & Caſtellæ re per legatos conſtituta, per cauſſam amicitiæ ſanciẽdæ Montẽ acutum cõueniunt, loci opportunitatem ſecuti, quoniam ad vtriuſq; Regis confines ſitum eſt. Nouembris die vigeſimo nono fœdus inter Reges factum eoſdem amicos inimicoſq; futuros. neutris apud alteros à Rege ſuo deficientibus tutum perfugium fore. & quoniam per eos dies à Marrocio Rege Begia (quę quibuſdam Bigerra Baſtetanorum eſt apud Ptolemæũ Liuiumq;) rupto fœdere obſidebatur: cautum nominatim, vt in eius belli vſum, ſi res ferret, viginti triremes Aragonius auxilio mitteret. Quę vt firmiora eſſent Iſabella ei Sanctij Regis filia nonum agens annum pacta eſt. Sponſalia Kal. Decembris Soriæ præbita: puellaq; nondum viro matura in ſponſi manus conuenit nondum venię à Romano pont. ꝓpinquitatis impetrata. nam Regũ feſtinatio moram non ferebat. ſic coniugium tandẽ non coaluit. Calataiubæ, quo ſe Reges poſt data ſponſalia contulerunt, publicæ lętitię teſtimonio, ludi principali apparatu commiſſi ſunt. In his ludicra certamina: quibus Rogerius Lauria, qui Aragonium ex Sicilia comitatus erat, primas ab eximia pugnandi dexteritate tulit. Aragonij proceres à ſuperiorib. annis inter ſe & aduerſus Reges magna cõtẽtione tumultuati ſunt: prorſus vt aulæ ſumptib. modum Alfonſo Regi imponerent,

nerent,

nerēt, leges & magistratus cōmutandos cōtenderent, nouo reipublicæ statu collocato. & est quidam libertatis modus, sicut & aliarum rerum, & quædam imperandi mediocritas. Ij proceres Rege Sanctio agente, cum suo Rege conciliati sunt. Anni exitu Reges ex colloquio digressi. barbarusq; Rex in Calæciæ littore à Benedicto Zacharia validā classem cōparari audiens: præterea oppido loci munitione & nostrorū virtute defenso, obsidione soluta, in Africam nauigauit. Tantis reb. peractis pax in Hispaniā ex longo interuallo reuocata est: domestici externiq; hostes pacati. Vnus Ioānes Lara cæteris quiescentib. turbida consilia agitare visus est: neq; Regi fidere neque arma plane deponere. in hunc impetus factus. Moia & Cagnetum, quæ Sanctij dono acceperat, quo tēpore illi conciliatus est filij nuptijs, pactis armis ablata sunt. ille virib. diffisus, nulloque in Hispania perfugio, Sanctij diligentia pace inter Reges facta, in Galliam exul abijt. Gonsaluus Toletanus Præsul abeuntis vestigia subsecutus est à Sanctio legatus vt Gallum Regem conciliaret, ne Ioannis delationib. credulas aures accōmodando, alieno animo esset. fœdus cum Aragonijs Galliæ hostibus percussum, belli intestini necessitate factum excusabat. Ad hæc Gallus: id haudquaquam fore sibi graue respondit: quin Carolum fratrē Aragonij regni iure vltro decessurum modo Sanctio auctore Aragonius Siciliam ecclesiæ Romanæ restitueret. Interim ineunte salutis anno mil.
1292 ducen. nonage. secundo, à Benedicto Zacharia in Castella maris præfecto ad littus Africæ, nauale præliū commissum cum viginti Maurorum triremib. victi Mauri. captæ tredecim triremes. Ea res Marrocium Regem, qui Tingi validas copias conuocarat, à cogitatione traijciendi in Hispaniam deterruit: Sanctiū Regem vt victoria vteretur prouocauit collectisque vndique copijs Tartessum Mauris eriperet. quod post diuturnam obsidionem contigit ad vndecimum Kalendas Octobris Lusitanus Rex vt ad id bellū auxilia mitteret adduci non potuit Regina Hispali per eos dies filium peperit, cui Philippo nomen fuit. Captæ vrbi Rodericus Calatrauæ Magister præfectus primum est, deinde Alfonsus Peresius Gusmanius, stipendij quod solui solitum erat, duabus tertijs detractis, se oppidum defensurum recipiens, diues pecunia: quam non modo in Hispania, sed etiam Marrocio Regi aduersus alios Mauros, opera venditata copiosam collegerat: vnde multa oppida in Bætica redempta, atque ad paternum S. Luciferi principatum sunt adiuncta. multa etiam beneficia in egentes collata: quæ illi Boni cognomen pepererunt, superbis aliorum Principū titulis multo præclarius. Ab hoc Assidoniæ Duces præ cæteris Hispaniæ regulis ditione, opibus, clientelis præstātes generis stemma deducunt. Alfonso enim Ioannes filius fuit, nepos item Ioannes. Huic cum Beatrice Henrici nothi Regis filia notha, Niebla oppidum Comitis nomine accessit, vnde filio & hæredi Henrico nomen Nieblæ Comiti. Henrico Ioannes filius successit, Hērici Regis eo nomine IIII. benficio Assidoniæ Dux. Ioanni Henricus filius deinceps Ioannesque nepos, cui Ferdinando Rege Catholico in ora Africæ Melilla vrbe, & Casasa arce expugnatis, nauatæ operæ merces datus est Casasæ marchionatus. Ioannes duos deinceps filios successores habuit, Alfonsum nō satis mentis compotem, & eo defuncto Ioannem. Huius hæres Alfonsus fuit, nostra ætate. Ioannis nepos ex Ioanne filio maiore, qui superstite patre diem obierat. Hæc de Assidoniæ regulis. nunc ad Reges sese conuertat narratio.

Sanctij Regis obitus.

CAP. XVI.

IN curam conciliandæ pacis inter Aragonios & Francos Nicolaus Pontifex Sanctius Castellæ Rex, coniunctis temporibus incumbebant. Pontificis conatus quamuis Bonifacio Calamandra milite Hospitalario, ea de re in Aragoniam legato, mors intercepit pridie Nonas Aprilis nullo successore biennio amplius, ob importuna Cardinalium dissidia. ægras affectasq; res Sanctij diligentia recreauit, qui Galli Regis respõso prouocatus Aragonium votis vt sperabat non repugnaturum, Caracam vt veniret ad colloquium inuitauit. Actũ ibi de pacis conditionibus. rem tamen integram in nouum colloquium reijci placuit, Lugrunio municipio ad id designato. datisque ab Aragonio obsidibus Regis Neapolitani filijs, Carolus eorum pater, quo maior esset auctoritas, ad colloquium Regum vocatur. Carolus non accessit, incertum qua caussa. sed proximo tamen anno Castellæ, & Aragoniæ Reges Lugrunium cõuenere. In eo cõgressu nouæ inter eos suspiciones natæ sunt, quod generum socer impotenter habens omnia ad suum reuocaret commodum. ex eo tempore Aragonius animo ab Isabella sponsa alienato, ad nouum coniugium respicere cœpit, per speciem veniæ propinquitatis à Pontificib. Romanis nondum impetratæ: & agente Calamandra ad Iuncariam oppidum cum Carolo Neapolitano collocutus est, arcano tamen ne res efferretur. tempore tamẽ cognitum est, de restituenda Sicilia atque de nouis Aragonium inter & Blancam Caroli filiam nuptijs consilia agitata. Interea in Castella Isabella Ioannis Laræ iunioris coniuge defuncta, Molinæ principatus iure propinquitatis ad Reges redijt. Ioannes Lara, siue erepti principatus dolore, siue patris inconstantiam & exempla imitatus, & cum eo Ioannes Regis frater, cõsilio inter ipsos communicato tumultuari cœperunt. Rex prouidus vt bellum intestinum quod futurum metuebat, auerteret, eorum mentes omni diligentia sanare tentauit. breui ea tempestas sedata, Regis fratre in Lusitaniã digresso, Ioanne Lara reuocato ad officium. Excursiones, quas in Legionensem agrũ Ioannes Regis frater iunctis cum Alburquerquio viribus faciebat, Ioannes Lara senior cum iusta manu, vt reprimeret missus est paulò ante ex Gallia redux, atque receptus in gratiam. eoque blandimento agebatur, vt plurimã fidem habendo, Regi tandem fidus euaderet, ingenijque dexteritate eos motus comprimeret. sed contra res accidit. victus enim acie in hostium potestatem venit, vnde libertate impetrata Taurum ad Regem redijt Beatricis filiæ in ea vrbe natæ, natalibus lætum. mox ad Bæticæ fines tutandos Ioannes Lara cum duobus filijs Ioanne & Nunnio missus abs Rege est. quoniam Granatæ Regem defectionis consilia versare, & Marrocium rursus de Hispania cogitare nunciabatur. Verùm totus is apparatus euanuit, Mauris quiescẽtibus, Ioanneque ipso nostrorum Ducæ Cordubæ per idem tempus defuncto. Ea tẽpestate sedata, noua à Ioanne Regis fratre excitata est. Lusitaniæ enim finibus à Dionysio Rege prohibitus, ne pacem ea occasione turbare videretur, naui conscensa Tingim appulit. Marrocius Rex idoneũ hominem nactus, per quẽ Hispaniam turbaret, benigne acceptum cultumque honorifice ad Tariffam (hæc Tartessus est, atque Carteia, ne quis rerum mutationem quæ nominum est, putet) expugnandam dimisit. Adiuncti equites quinque millia. vineis, turribus & machinis omnium generum, oppidum impugnatum. Obsessi mœ-

nium firmitate confisi, & Alfonsi Præfecti virtute prouocati, supremo conatu propugnabant. Accidit, vt Alfonsi filius vnicus, in Ioannis & Maurorum potestate esset: quem illi pro muro ostentantes, in patris oculis, ni oppidum dederetur, sese iugulaturos minabantur. Ad eas voces pater nihil commotus, cùm negaret, proditæ vrbis maculam vllo incommodo elui, ne si centum quidem filij iugulandi essent: gladio etiam si in sententia perstarent, è muro proiecto ad prandiū interritus abijt. Inde militum clamore dissono, & vlulatu vehementi, puerum barbara crudelitate trucidari non ferentium, crudele spectaculum, barbaræ immanitatis exemplum eo fœdius, quod Ioannis Principis iussu peractum est, reuocatus Alfonsus caussa cognita, Credebam, inquit, ab hostibus vrbem captam. Itaque ad vxorem & prandium redijt nulla turbati animi significatione. sic affectibus, sic lacrymis potuit heros imperare, cum antiquis comparandus. barbari reputantes animis nullis artibus, nullisque viribus vinci posse, qui filij amore non moueretur, vt fidem proderet officiūque desereret, desperata victoria redierunt in Africam. Algezira etiam Granatæ Regi vltro restituta est, magna nostrorum lætitia: quorum ceruicibus imminere videbatur, tuto paratoque Afrorum in Hispaniam traiectu. Quo tempore Henricus Regis patruus Neapoli, vbi tandiu in custodia fuerat, dimissus in Hispaniam venit. eo adiuncto Burgis itum in Viscaiam aduersum Dieghum Harum, eam prouinciā suis & Aragonijs armis subiugare parantem. Diegho pulso, atque ijs motibus pacatis Vallisoletum reditum, inde Complutum. Vnde mense Ianuario,
1295 ineunte salutis anno millesimo ducentesimo nonagesimo quinto cognitis Rex ijs rebus, quæ ad Tariffam gestæ erant, litteras ad Alfonsum præfectum dedit, quibus fidei constantiam commendat, filij saluti prælatæ Abrahæ exemplo. Boni cognomentum, quod virtutes peperissent, eximiusque populi fauor, ratum ipsi facit: adscribiq; mandat. Tantis meritis, tantisque laboribus præmia pollicetur. ad complexum inuitat. mutuo aspectu, gratulationeque maximum fructum capturos scilicet: quando ipsi valetudine impedito, ardenti quamuis studio, ad eum se conferendi facultas non esset. Has litteras Assidoniæ Duces, fidei à maioribus cultæ monimentum, testimoniumque autographas monstrant, auro gemmisque nobiliorē thesaurum. Tertio post mense omnino septimo Kalend. Maij Rex animum sacris Christianis expiatus Toleti decessit, in eam vrbem lectica militari delatus, hominibus inuicem subeuntibus ob ingrauescentem vim morbi, quo Compluti tentatus oppressusq; erat. Regnauit annis vndecim, diebus quatuor, magnis Principibus exæquatus fortitudinis, æquitatis, prudentiæque laudibus: sed egregiè callidus, sagax neque vno loco crudelitatis impressa vestigia ad posteritatis inuidiam relinquens. Ferdinandum filium regni hæredem dixit. eius ætatem tuendam, reipublicæq; procurationē Reginæ commendauit, nondum iustæ coniugi propter vitium proquinquitatis. secundum Reginam, proximum auctoritatis locum Ioannis Laræ esse mandauit, simulata beneuolētia pectore anxius ob memoriam prioris inconstantiæ, fide tamen fidem redimere, merendoque flectere satagēs haud ignarus quanta eius morte reipbulicæ imminerent mala. Corpus in sacello regio, quod ea tempestate post aram maximam erat, tumulatum est. Mortuo habiti honores, decreta laudatio. de rebus gestis nō vna opinio fuit. turbidæ certè tempestatis

vim, fortunæque impetum superauit: regnumque sibi & posteris, armis asseruit: in quibus sunt iura regnandi. Sanctio Rege in Aragonia Guillelmus Caluanus, in Castella Garsias Hispanus iuris vtriusque peritissimi sunt habiti, priuati & publici, sacri atque profani. Edidit Garsias commentaria in Epistolas Pontificum decretales.

Fridericus Rex Siciliæ salutatur.
CAP. XVII.

PER hæc tempora Romanam ecclesiam obtinebat Bonifacius eo nomine VIII. Celestini. V. successor, eius qui ex eremo cōsentienti Cardinalium suffragio ad supremnm ecclesiæ honorem vocatus, humeris impar onus, sexto initi pontificatus mense, sponte abdicauit, exemplo quod posteritas admiraretur, laudarent omnes, imitaretur nemo. Eo maiore successoris inuidia, quod eremum repetentem otij cupiditate, retrahi custodiæque mandari curauit, veritus ne motus aliquis existeret, multis abdicationem vitiosam esse disputantibus. Defuncti in custodia post annum & sex menses memoriam Clemens. V. consecrauit: Ludouicum Regem Galliæ hoc ipso anno Bonifacius: eorumque nomina templis addita. Extat Celestini elogium in Petrarchę libro secundo de vita solitaria. Papatum inquit, quo nihil est altius (rem tam exoptatam tamq; mirabilem, vt ab admiratione ac stupore dictam ferant) quis vlla ætate præsertim ex quo tāto in pretio esse cœpit, tam mirabili, & excelso animo contempsit, quàm Celestinus ille pristinum & nomen & locum & amicā bonis morib. egestatem appetens? Audiui narrantes qui viderant, tanto illum fugisse cum gaudio, eaque signa lætitiæ spiritualis, oculis ac fronte gestantem, dum à conspectu concilij iam tandem sibi redditus, ac liber abscederet, quasi non humerum blando oneri, sed collū diris securibus subduxisset. Bonifacij opera, vt erat à multo rerum vsu, & magnarum artium disciplinis instructus præclare, quod toties frustra tentatum erat, inter Francos & Aragonios pax facta tandem est Anagniæ: quo Carolus Neapolitanus Franci & Aragonij legati, viri ex vtraq; gente principes ad Pōtificem conuenerunt. fœderis hæ leges scriptæ. Aragonio Blanca Neapolitani filia nubito. dos dicta, argenti pondo millia ad septuaginta. Sicilia & quidquid Aragonijs armis in Brutijs & magna Græcia fuit ablatū, ad ecclesiæ Romanæ ius redito. Si Siculi recusarint, Aragonius copiarū tantum dato, in id bellū quantū arbitri iudicarint. Carolus Valesius iure abscedito, quo Aragonium regnum armis vendicare parat. A Pontifice Romano interdicti atque anathematis religione exoluuntor, quoscunq; ea controuersia implicauit. Obsides liberantor. De Balcari Rege actum. summaq; Galli Regis & Pontificis contentione impetratum, vt restitueretur in regnum. Hæc palam iactata. Ex arcano tamen Sardiniæ & Corsicæ spes Aragonio iniecta dono Pontificis: quarū imperium ob locorum propinquitatem commodissimum iudicabat. Extant de eo fœdere Bonifacij litteræ vigesimo septimo die Iunij promulgatæ. Quæ res fama vulgata, cæteras quidē orbis Christiani partes lætitia compleuit: Siculis autem grauissima extitit, extremū malorum putantibus, ad Gallorum imperia redire. Itaque Fridericus (quem frater discedens rebus præfecerat) & cū eo Rogerius Lauria, Ioannes Prochita, & Manfredus Lancia viri primarij Pōtificis rogatu, & de fœderis euctu solliciti, ipsum adierunt ad littus Romanū excensione facta. Catharina Philippi filia, neptis Balduini Augusti Friderico modo ne

do ne

do ne pacis conditionibus vnus obſiſteret, deſpondebatur ſpe dotali Græci imperij communibus armis, atque viribus recuperandi. neque is detrectabat conditionem, ſi verbis reſponderent facta. Aragonius ſemel & iterum à Siculis per legatos nè ſe in diſcrimine deſereret interpellatus, cum ſtudio pacis, conceptaque ſemel animo religione de ſententia non decederet: Panormi tandem, vbi ea de cauſſa generales regni conuentus agebantur, Fridericus Rex eſt Siciliæ renunciatus: vnde noua bella extarent. Iacobo fratri noua vxor connubio iuncta. Nuptiæ ad Villam Beltranam celebratæ Octobri menſe ſunt. Iſabella repudiata, dimiſſaq; in Caſtellam. Aragonij proceres Regis edicto ex Sicilia euocati. ſic magnarum rerum initia motusque graues, lætum & iucundum exitum habuere, pace Aragonijs reddita, neque amiſſo penitus Siciliæ imperio, in quam haud obſcurè nouorum bellorum tempeſtas vertebatur. Vaſcones ſub imperio Gallico quieſcebant, Hugone Confluentio Franco, Campaniæ in Gallia Mareſcalo, prouincię moderatore. Singulæ vrbes & arces præfectis, ex vtraque gente promiſcuè concredebantur. inuidię in externum principatum paſſim conceptæ animis, nonnullum id leuamen erat, quod Galli non omnia ſibi arrogarent.

Libri Quartidecimi Finis.

HISTO-

Digitized by Google

Digitized by Google